# ΙΣΤΟΡΙΑΙ

## ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΠΡΑΞΕΩΝ.

---

ΤΟΜΟΣ ΕΝΝΑΤΟΣ.

(Θ.)

# ΙΣΤΟΡΙΑΙ

## ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΠΡΑΞΕΩΝ

*ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἕως τῶν ἡμερῶν μας,*

ἐκ παλαιῶν ἀπανθισθεῖσαι, καὶ τὰ νεώτερα ἐξ ἀρίστων Γερμανῶν ἱστοριογράφων ἐλευθέρως μεταφρασθεῖσαι

ὑπὸ

Κ. Μ. ΚΟΥΜΑ.

ΤΟΜΟΣ ΕΝΝΑΤΟΣ.

Ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας.
Ἐκ τῆς Τυπογραφίας Ἀντωνίου Χαϋκούλου.
(Anton v. Haykul.)

1831.

# ΠΙΝΑΞ.

## ΝΕΑ ΙΣΤΟΡΙΑ.

### Βιβλίον Τρίτον.

Περιέχον τὰ τῆς Γερμανίας, Γαλλίας, Ἱσπανίας καὶ Πορτογαλλίας ἀπὸ τοῦ περὶ τῆς διαδοχῆς τοῦ Ἱσπανικοῦ θρόνου πολέμου ἕως τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. (1700 — 1790).

### ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

#### Α'. ΓΕΡΜΑΝΟΙ καὶ ἰδίως ΑΥΣΤΡΙΑΚΟΙ.

Σελ.

Σελ. 130 στίχ. 2. ἀνάγνωθι (1780 — 1790).

# ΝΕΑ ΙΣΤΟΡΙΑ.

## Βιβλίον Τρίτον

Περιέχον τὰ τῆς Γερμανίας, Γαλλίας, Ἰσπανίας καὶ Πορτογαλλίας ἀπὸ τοῦ περὶ τῆς διαδοχῆς τοῦ Ἰσπανικοῦ θρόνου πολέμου ἕως τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως.

**(1700 — 1790.)**

# ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

Ἐὰν ὁ τριακονταετὴς πόλεμος καὶ ἡ φιλοδορικτησία Λοδοβίκου τοῦ ΙΔ΄ ἐχάρισαν ὀλίγα χρονικὰ μεταξὺ διαστήματα εἰρηνικῆς ἡσυχίας εἰς τὴν ἀνθρωπότητα τῆς Εὐρώπης ἐπὶ τῆς ιζ΄ ἑκατονταετηρίδος, ἡ δεκάτη ὀγδόη, τῆς ὁποίας τὴν ἱστορίαν σκοπὸν ἔχομεν νὰ ἐπιθεωρήσωμεν τώρα, εἶναι ἔτι πλουσιωτέρα ἀπὸ ἀναβρασμοὺς εἰς τὸ πολιτικὸν σύστημα τῆς Εὐρώπης, τὸ ὁποῖον ἀναπτύσσεται μὲ πολυχρονίους καὶ αἱματώδεις ἀγῶνας. Εὐθὺς μὲ τὸ ἀναπέτασμα τοῦ προσκηνίου φαίνεται ὅλη ἡ Εὐρώπη ὡς ἓν μόνον μέγα πολεμικὸν θέατρον. Ἐνῷ τὰ ἔθνη τῆς δύσεως καὶ τοῦ νότου ἀγωνίζονται περὶ τῆς ἰσοῤῥοπίας τῶν οἴκων Βουρβωνικοῦ καὶ Ἀβεσβεργικοῦ εἰς τὸν περὶ τῆς διαδοχῆς τοῦ Ἰσπανικοῦ θρόνου πόλεμον, μαίνεται εἰς τὸν Βοῤῥᾶν καὶ εἰς τὴν Ἀνατολὴν εἰκοσαετὴς αἱματώδης πόλεμος περὶ τῆς κυριότητος τῆς Βαλτικῆς θαλάσσης. Ἰσχυρὸς βασιλεὺς μεταχειρίζεται γιγαντιαίας δυνάμεις εἰς τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ πατρικοῦ του κλέους, ἀλλὰ κακὸς δαίμων τὸν ἀποπλανᾷ εἰς αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ μέρος, ὅπου νομίζει ὅτι σχεδὸν ἀπήλαυσε τὸν σκοπόν του.

Θέλομεν κάμειν ἀρχὴν ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τῆς περὶ τῆς τοῦ Ἰσπανικοῦ θρόνου διαδοχῆς, καὶ τοῦ ἐκ τῆς ἔριδος ταύτης ἀναφθέντος πολέμου μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Γαλλίας. Μ' ὅλον ὅτι μόνον τὰ οὐσιωδέστερα θέλομεν διηγηθῆν, ὡς συνειθίζομεν,

μ' ὅλον τοῦτο ἡ ἑκατονταετηρὶς αὕτη εἶναι ὑπερχειλὴς τόσων παραδόξων συμβαμάτων, ὥστ' ἀναγκαζόμεθα νὰ τὴν περικλείσωμεν εἰς δύω βιβλία, τὸ τρίτον καὶ τέταρτον τῆς νέας ἱστορίας. Εἰς τὸ ἀνὰ χεῖρας τρίτον περικλείομεν τὰ τῶν δυτικωτέρων καὶ νοτιωτέρων ἐθνῶν τῆς Εὐρώπης, δηλαδὴ Γερμανῶν Γάλλων, Πορτογάλλων καὶ Ἱσπανῶν· εἰς δὲ τὸ τέταρτον τὰ τῶν Ἄγγλων καὶ τῶν βορειοτέρων καὶ ἀνατολικωτέρων ἐθνῶν, Σκανδιναυῶν, Ῥώσων καὶ Τούρκων· καὶ ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἑκατονταετηρίδα ταύτην ἀνίσταται εἰς τὴν Γερμανίαν δύναμις νέα ἡ Προυσικὴ, θέλομεν διαιρέσειν τὴν Γερμανικὴν ἱστορίαν εἰς δύω γενικώτερα μέρη, εἰς τὴν τῆς Αὐστρίας καὶ εἰς τὴν τῆς Προυσίας.

## Α΄. ΓΕΡΜΑΝΟΙ καὶ ἰδίως ΑΥΣΤΡΙΑΚΟΙ.

### 1. Εἰσαγωγὴ εἰς τὸν περὶ τῆς διαδοχῆς τοῦ Ἱσπανικοῦ θρόνου πόλεμον.

Ἀκόμη ἔζη εἰς τὴν Γαλλίαν Λοδοβῖκος ὁ ΙΔ΄, καὶ ἀκόμη ἐσφάδαζε πᾶσα μὴ Γαλλικὴ καρδία πλήρης ἀγανακτήσεως διὰ τὰς ἀδικίας καὶ καταδρομὰς, τὰς ὁποίας εἶχαν πάθειν εἰς τριάκοντα ἐνιαυτοὺς ἡ Ὁλλανδία, Ἱσπανία, Ἰταλία καὶ πρὸ πάντων ἡ ἀξιοθρήνητος Γερμανία ἀπὸ τὸν δυνάστην τοῦτον. Ἡ γενικὴ δυσφορία ἀνενεόνετο, ὅταν ἐπλησίαζε τὸ τέλος τοῦ ἀτέκνου βασιλέως τῆς Ἱσπανίας Καρόλου Β΄, καὶ ἡ μόλις ἡσυχάσασα Εὐρώπη ἔβλεπεν ἔμπροσθέν της νέον τρομερὸν ἀγῶνα περὶ τῆς κληρονομίας.

Τὰ εἰς ταύτην τὴν μεγάλην μοναρχίαν δικαιώματα τῶν διὰ συγγενείας μὲ τὸν Ἱσπανικὸν οἶκον



ἡνωμένων ἡγεμόνων ἦσαν τοιαῦτα. Ὁ Δελφὶν, Λοδοβίκου τοῦ ΙΔ΄ υἱὸς, ἦτο υἱὸς τῆς πρεσβυτέρας θυγατρὸς Φιλίππου τοῦ Δ΄, καὶ ἔγγονος τῆς πρεσβυτέρας θυγατρὸς Φιλίππου τοῦ Γ΄. τοῦ αὐτοκράτορος Λεοπόλδου μήτηρ ἦτο ἡ νεωτέρα θυγάτηρ Φιλίππου τοῦ Γ΄, σύζυγός του ἡ νεωτέρα θυγάτηρ Φιλίππου τοῦ Δ΄. Ἐξ ἐναντίας δὲ ἡ Αὐστρία ἐκύρονε τὴν κοινὴν καταγωγὴν καὶ τῶν δύω οἴκων ἀπὸ δύω ἀδελφοὺς (Κάρολον Δ΄ καὶ Φερδινάνδον Α΄) καὶ τὴν παραίτησιν Λοδοβίκου τοῦ ΙΔ΄ ὅταν ἐνυμφεύθη τὴν Ἱσπανικὴν Πριγκιπέσσαν (Τόμ. Η΄, σελ. 257), εἰς τὸ ὁποῖον ἀπεκρίθησαν οἱ Γάλλοι ὅτι ἡ παραίτησις αὕτη δὲν ἔχει τὴν ἰσχὺν διὰ τοὺς ἄῤῥενας ἀπογόνους τῆς βασιλίσσης. Διὰ νὰ ἀπαντήσουν τὸν φόβον τῶν ἄλλων βασιλείων, μήπως καὶ εἰς τὰς δύω περιπτώσεις ἔλθουν μεγαλώταται μάζαι χωρῶν ὑποκάτω ἑνὸς σκήπτρου, ἤθελαν ὁ μὲν αὐτοκράτωρ Λεοπόλδος νὰ διορίσῃ βασιλέα τῆς Ἱσπανίας τὸν δεύτερον υἱόν του Κάρολον (ἐκ τρίτου γάμου), ὁ δὲ Λοδοβῖκος ΙΔ΄ τὸν δεύτερον υἱὸν τοῦ Δελφῖνος, Φίλιππον ἐξ Ἀνδεγαυΐας. Τρίτος ἀντιποιητὴς τῆς κληρονομίας ἦτο Ἰωσὴφ Φερδινάνδος, πρίγκιψ τῆς Βαυαρίας, τοῦ ὁποίου ἡ μήτηρ Μαρία Ἀντωνία ἦτο θυγάτηρ τοῦ Λεοπόλδου ἀπὸ τὴν Ἱσπανικὴν σύζυγόν του.

Βιλέλμος ὁ Γ΄, ὁ μέγας πρόμαχος ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς Εὐρώπης κατὰ τῆς ἀδικούσης δυνάμεως βασιλείου τινὸς, κεφαλὴ ὢν τῶν θαλασσίων δυνάμεων εἶχεν ὑπ' ὄψιν εἰς τὴν ἀξιόλογον ταύτην πραγματείαν πρὸ πάντων τὴν διατήρησιν τῆς πολιτικῆς ἰσοῤῥοπίας καὶ τὴν ἡσυχίαν τῆς Εὐρώπης, καὶ Λοδοβῖκος ὁ ΙΔ΄ διὰ τὴν ἐξάντλησιν τῶν θησαυρῶν τῆς Γαλλίας δὲν ἀπέφευγεν εἰρηνικόν τινα ἐξισασμόν. Τῷόντι δὲ ἐκλείσθη μεταξὺ Γαλλίας καὶ τῶν θαλασσίων δυνάμεων τὴν 11 Ὀκτωβ. 1698 διανομῆς συνθήκη, διὰ τῆς ὁποίας ὁ μὲν Δελφὶν ἐλάμβανε τὴν Νεάπολιν καὶ Σικε-

λίαν καὶ Ἰουπυσκόαν, ἡ δὲ Αὐστρία τὸ Δουκάτον τοῦ Μεδιολάνου, καὶ ὁ Βαυαρικὸς διάδοχος ὅλην τὴν ἄλλην Ἱσπανικὴν μοναρχίαν. Ἀλλὰ Κάρολος ὁ Β΄ δὲν ἠθέλησε νὰ ἐξεύρῃ τὴν διανομὴν τῆς ὡραίας του δυνάμεως, καὶ ἀφῆκε διὰ τῆς διαθήκης του κληρονόμον τοῦ ὅλου τὸν Βαυαρικὸν Πρίγκιπα.

Ἀλλ' ὁ Πρίγκιψ οὗτος ἀπέθανε πρὸ αὐτοῦ (6 Φεβρουαρ. 1699), καὶ ἐφάνησαν πάλιν αἱ παλαιαὶ δυσκολίαι. Μεταξὺ τῶν θαλασσίων δυνάμεων καὶ τοῦ Λοδοβίκου ἔγεινε παράυτα δεύτερον διανομῆς σχέδιον (3 Μαρτ. 1700), κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ μὲν Δελφὶν ἐλάμβανε τὴν Νεάπολιν, Σικελίαν, Ἰουπυσκόαν, καὶ Λοθριγγίαν, ὁ δὲ Δοὺξ Λοθριγγίας ἀπεζημιόνετο μὲ τὸ Μεδιόλανον, ὁ δὲ Αὐστριακὸς Πρίγκιψ ἐλάμβανε τὴν Ἱσπανίαν μετὰ τῆς Ἰνδίας καὶ τοῦ Βελγίου· ὁ Αὐτοκράτωρ Λεοπόλδος Α΄ ἐπροσκαλεῖτο νὰ ἐμβῇ εἰς ταύτην τὴν συνθήκην.

Ἀλλ' ὁ Κάρολος ἔμενεν ἄκαμπτος εἰς πᾶσαν διανομὴν, καὶ ἐὰν ἡ Αὐστριακὴ αὐλὴ ἐμεταχειρίζετο τὴν ὑπόθεσίν της μὲ περισσοτέραν δραστηριότητα καὶ ζῆλον, ἤθελε τῆς εἶσθαι εὔκολον νὰ καταπείσῃ τὸν βασιλέα, ὥστε νὰ ἀναδείξῃ μόνον κληρονόμον τὸν ἀρχιδοῦκα Κάρολον. Ἀλλ' ὁ αὐτοκρατορικὸς εἰς Μαδρίτιον πρέσβυς δὲν ἤξευρε νὰ ἀντιπαραταχθῇ εἰς τὰς τέχνας τοῦ Γαλλικοῦ, τοῦ Μαρκεσίου Ἀρκουρτίου, ὅστις δι' ἐλευθεριότητος, διὰ τοῦ ἀρεστοῦ καὶ κολακευτικοῦ τρόπου του ἐμάγευε τοὺς Ἱσπανούς. Ἡμέραν ἐξ ἡμέρας ηὔξανεν ἡ ὑπόληψις καὶ ἡ φατρία τοῦ ἀγχίνου Γάλλου, καὶ ἐντὸς ὀλίγου ἔφερεν εἰς τὸ μέρος του καὶ τὸν ἐξαίρετον βουλευτὴν τοῦ βασιλέως, τὸν Καρδινάλιον Πορτοκαῤῥέρον, ἀρχιεπίσκοπον Τολήτου. Προσέτι προτροπὴ τοῦ ἐπίσης ἀπὸ τὴν Γαλλίαν κερδηθέντος Πάπα, Ἰννοκεντίου ΙΒ΄, ἐσυνήργησε νὰ καταπείσῃ τὸν ἀναποφάσιστον Κάρολον. Διὰ τοῦτο ὅταν οὗτος τὴν 1 Νοεμβρ. 1700 ἀπέθανεν εἰς τὸ τριακοστὸν ἔννατον ἔτος τῆς ζωῆς του, εὕρηκαν εἰς τὴν διαθήκην του κηρυγμένον μόνον διάδοχον ὅλης τῆς Ἱσπανικῆς μοναρχίας τὸν Δοῦκα Ἀνδεγαυΐας Φίλιππον.



Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἔφθασεν ὁ Λοδοβῖκος ΙΔ΄ εἰς τὸν σκοπόν του, τοῦ ὁποίου ἔμειναν πολὺ ὀπίσω ὅλα τὰ κέρδη, ὅσα ἠδύνατο νὰ φέρῃ ἡ τῆς διανομῆς συνθήκη. Ἔμενε μόνον ἡ προβλεπομένη ἀγανάκτησις τῆς Αὐστρίας καὶ τῶν θαλασσίων δυνάμεων τόσον σκέψεως ἀξία, καὶ ἡ ἐξηντλημένη κατάστασις τῆς Γαλλίας ἐφαίνετο τόσον ὀλίγον ἱκανὴ διὰ τὸν ἐπαπειλοῦντα πόλεμον, ὥστε ὁ Λοδοβῖκος ἐσκέπτετο μὲ τὰ σωστά του ἂν ἔπρεπε νὰ δεχθῇ ἢ ὄχι τὴν διαθήκην. Εἰς τὸ πολιτικὸν βουλευτήριον ἦσαν αἱ γνῶμαι διῃρημέναι· τελευταῖον ἀπεφάσισεν ὁ Λοδοβῖκος νὰ τὴν δεχθῇ, καὶ τὴν 16 Νοεμβρ. 1700 ἐκήρυξε τὸν ἔγγονόν του Φίλιππον μὲ πολλὴν λαμπρότητα βασιλέα τῆς Ἱσπανίας. Ὁ δεκαεπταετὴς Φίλιππος ὁ πέμπτος ὀνομασθεὶς, ἀνεχώρησε παράυτα ἀπὸ τὰς Βερσαλλίας διὰ νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸ νέον του βασίλειον, καὶ ἔκαμε τὴν εἴσοδόν του εἰς Μαδρίτιον τὴν 14 Ἀπριλ. 1701. Καὶ οἱ Ἱσπανοὶ αὐτοὶ ἐχάρησαν τόσον, ἐπειδὴ ἴδαν τὸν μέχρι τοῦδε παλαιὸν πρωτεχθρὸν Λοδοβῖκον μεταβληθέντα χωρὶς ἄλλον κόπον εἰς ὑπερασπιστήν των, ὥστε οἱ λειτουργοὶ πρὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Φιλίππου ἀκόμη ἐπαράδωκαν ὅλην τὸν κυβέρνησιν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας, καὶ τὸν ἔκαμαν, ὡς αὐτὸς ἔλεγεν ἀστειζόμενος, πρῶτον λειτουργόν των.

Τότε ἦτο ὁ Μαξιμιλιανὸς Ἐμμανουὴλ, Ἐκλέκτωρ τῆς Βαυαρίας, ἄνθρωπος μὲ καρδίαν καὶ μὲ φιλοτιμίαν, κυβερνήτης τοῦ Ἱσπανικοῦ Βελγίου. Τὰ εἰς μέρος τῆς μεγάλης κληρονομίας δικαιώματά του δὲν ἔπρεπε νὰ καταφρονήσῃ ὁ Λοδοβῖκος, ἐὰν δὲν ἤθελε νὰ προσθέσῃ εἰς τὸν αὐτοκράτορα ἕνα σύμμαχον περισσότερον. Διὰ τοῦτο εἰς τὰς ἐν Μαδριτίῳ τὴν 7 Νοεμβρ. γενομένας μυστικὰς συνθήκας, ἐκύρωσε τὴν κτῆσιν τοῦ Βελγίου τούτου εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τοὺς ἀπογόνους

του, καὶ ἀντὶ τούτου πρῶτος πάντων τῶν ἐξωτερικῶν
ἡγεμόνων ἦτο ὁ Ἐκλέκτωρ, ὅςτις συνεχάρη τὸν ἐξ-
ἀδελφόν του Φίλιππον καὶ εἰς πᾶσαν περίστασιν τοῦ
ἐπρόσφερε τὰς ὑπηρεσίας του. Ὁ ἀδελφός του Ἰωσὴφ
Κλήμης, Ἐκλέκτωρ Κολωνίας, τὸν ὁποῖον ἐφούσκω-
σαν καὶ αὐτὸν μὲ λαμπρὰς ὑποσχέσεις, δὲν ἔλειψε νὰ
ἐμβῇ εἰς τὴν νέαν φιλίαν.

Καὶ οἱ δύω σύμμαχοι ἀδελφοὶ ἦσαν καλοὶ διὰ
μεταχείρισιν. Ἐπειδὴ Βιλέλμος ὁ Γ' ἐβράδυνεν ἀκό-
μη νὰ γνωρίσῃ Φίλιππον τὸν Ε', ὡς βασιλέα τῆς
Ἰσπανίας, ἐδιώρισεν ὁ Λοδοβῖκος μυστικῶς νὰ ἐμβοῦν
εἰς τὸ Ἰσπανικὸν Βέλγιον στρατεύματα Γαλλικὰ, καὶ
εἰς ταῦτα ἤξευρεν ὁ Ἐκλέκτωρ τῆς Βαυαρίας νὰ ἀν-
οίξῃ τόσον ἐπιτηδείως καὶ τόσον μυστικῶς πλῆθος τι
φρουρίων, ὅπου ἐξ ἐνιαυτῶν τινῶν εἶχαν ἐμβιβάσειν
αἱ κυριώτεραι πολιτεῖαι ὀκτὼ ἕως δέκα χιλιάδας στρα-
τιωτῶν διὰ τὴν ἀσφάλειάν των, ὥστε αἱ Ὀλλανδι-
καὶ φρουραὶ ἐχάρησαν, ὅταν μετά τινα χρόνον τοὺς
ἔπεμψαν ὀπίσω εἰς τὰς οἰκίας των. Καὶ ὁ Ἐκλέκτωρ
δὲ τῆς Κολωνίας λαβὼν ποσόν τι χρημάτων ἐδέχθη
εἰς τὴν χώραν του Γαλλικὰ τινὰ στρατεύματα „πρὸς
ἀγαθὸν καὶ πρὸς διατήρησιν τῆς ἡσυχίας τῆς Γερμα-
νίας," καθὼς ἀνεγινώσκετο εἰς τὴν Δήλωσιν.

Οἱ Ὀλλανδοὶ δὲν ἦσαν ἱκανῶς ἕτοιμοι, καὶ
ἠναγκάσθησαν μὲ συγχαριστικὴν ἐπιστολὴν νὰ γνωρί-
σουν Φίλιππον τὸν Ε', καὶ τὸ Ἀγγλικὸν κοινοβούλιον
ἔκλινε τόσον εἰς τὴν εἰρήνην, ὥστε Βιλέλμος ὁ Γ'
ἠναγκάσθη νὰ ἐμβῇ εἰς τὸν αὐτὸν δρόμον. Ἀλλ' ὅμως
τὸ ἔκαμε μόνον διὰ νὰ κερδήσῃ καιρὸν καὶ διὰ νὰ ἴδῃ
τὴν τοῦ αὐτοκράτορος ἀπόφασιν. Διότι καὶ αἱ δύω
θαλάσσιοι δυνάμεις, τῶν ὁποίων ἡ μεγίστη εὐτυχία
ἐστηρίζετο εἰς τὴν μετὰ τῆς Ἰσπανίας καὶ τῶν ἀποι-
κιῶν της ἐμπορίαν, δὲν ἠδύναντο νὰ βλέπωσιν ἀτα-
ράχως, ὅτι ὅλα τὰ ἐμπορικὰ ταῦτα κέρδη ἔμελλαν νὰ
συῤῥέωσιν εἰς μόνην τὴν Γαλλίαν, ἐὰν αὕτη ἐστερέ-



ονε τὴν μετὰ τῆς Ἰσπανίας ἕνωσίν της. Διὰ τοῦτο ἡτοι-
μάζοντο μυστικῶς διὰ νὰ βοηθήσουν μὲ ὅλας των τὰς
δυνάμεις τὸν Αὐτοκράτορα, εὐθὺς ἀφοῦ οὗτος ἤθελεν
ἀρχίσειν τὸν πόλεμον, σκοποῦσαι ἐνταυτῷ καὶ τὴν
δύναμίν των νὰ ἐκτείνωσιν εἰς τὴν Ἀμερικὴν μὲ ζη-
μίαν τῆς Ἰσπανίας, καὶ τὴν ἰσοῤῥοπίαν τῆς Εὐρώπης
νὰ διαφυλάξωσιν.

## 2. Ἡ Αὐστρία ἀρχίζει τὸν πόλεμον. (1701).

Ὁ Αὐτοκράτωρ Λεοπόλδος Α' ἀπεφάσισε τώόντι
νὰ οἰκειοποιηθῇ μὲ τὰ ὅπλα ὅ,τι δὲν ἠδυνήθη νὰ
ἀποκτήσῃ εἰς τὸν οἶκον του διὰ τῶν συμβιβάσεων,
καὶ μ' ὅλην τὴν ἐξάντλησιν τῶν χωρῶν του ἐσυν-
άθροισεν 70,000 στρατιωτῶν. Εἴκοσιν ἐκ τούτων
ἔμελλαν νὰ μείνουν εἰς φύλαξιν τῶν κληρονομικῶν
του ἐπικρατειῶν· μὲ ἄλλας τόσας ἔμελλε νὰ προστα-
τεύσῃ τὸν Ῥῆνον ὁ Πρίγκιψ τῆς Βάδης Λοδοβῖκος,
παλαιὸς στρατηγὸς, δοκιμασμένος εἰς τὸν Τουρκικὸν
πόλεμον, καὶ 30,000 στρατηγούμεναι ἀπὸ τὸν μεγα-
λήτερόν του μαθητὴν, τὸν περίφημον Πρίγκιπα Σαβαυ-
δίας Φραγκῖσκον Εὐγένιον νὰ περάσουν τὰς Ἄλπεις
καὶ νὰ κυριεύσουν τὰς εἰς τὴν Ἰταλίαν Ἰσπανικὰς ἐπ-
αρχίας (Μεδιόλανον, Νεάπολιν, καὶ τοὺς Τοσκανικοὺς
λιμένας) ὅσον ἦτο δυνατὸν γρήγορα.

Τὸ πᾶν ἐκρέματο ἐνταῦθα ἀπὸ τοὺς πολλοὺς
φίλους καὶ συμμάχους, τοὺς ὁποίους ἤθελεν ἀποκτή-
σειν καθεὶς ἀπὸ τοὺς δύω ἀντιπάλους· καὶ τότε ἐφά-
νη σφοδρὰ ἅμιλλα μεταξὺ τῶν δύω ἐχθρῶν τίς νὰ ξε-
περάσῃ κατὰ τοῦτο τὸν ἄλλον. Ἡ Γαλλία ὅμως ἐφά-
νη ταχυτέρα. Εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐδωροδοκήθησαν οἱ
Δοῦκες Σαβαυδίας καὶ Μαντούας καὶ ὁ τοῦ Μεδιολάνου
κυβερνήτωρ Πρίγκιψ Βαλδεμοντίου διὰ Γαλλικοῦ ἀρ-
γυρίου, καὶ ὅλοι ἐδέχθησαν εἰς τὰς χώρας καὶ εἰς

τὰ φρούριά των Γαλλικὰ στρατεύματα (Ἀπριλ. 1701), πρὶν συναχθῆν ἓν Αὐστριακὸν στῖφος. Εἰς μάτην ἐπρόσταξεν ὁ αὐτοκράτωρ τοὺς τρεῖς τούτους αὐθέντας ἐπὶ ποινῇ πολιτικῆς καθαιρέσεως νὰ ἀπαρνηθοῦν τὴν μὲ τοὺς ἐχθροὺς τῆς αὐτοκρατορίας ἕνωσίν των, καὶ ἰδιαιτέρως τὸν τοῦ Μεδιολάναυ κυβερνήτορα νὰ ἀποδώσῃ τὸ εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν ἀνῆκον κληρούχημά του. Ὁ τελευταῖος ἀπεκρίθη πολλὰ κομψά: „Πιστεύω, ὅτι ἡ αὐτοκρατορικὴ Μεγαλειότης του δὲν δύναται νὰ λάβῃ μεγαλητέραν ἀπόδειξιν πόσον ἐπιθυμῶ νὰ εἶμαι ἄξιος τῆς τιμῆς του, εἰ μὴ ἐὰν μένω πιστὸς εἰς τὸ καθῆκόν μου, καὶ ὑπηρετῶ τὸν νέον μου βασιλέα μὲ τὸν αὐτὸν ζῆλον, τὸν ὁποῖον ἔδειξα εἰς τὸν παλαιόν. Ὁ παλαιὸς μ' ἐπρόσταξε διὰ τῆς διαθήκης του νὰ γνωρίσω Φίλιππον τὸν Ε΄ ὡς διάδοχόν του· διὰ τοῦτο λοιπὸν εἶμαι ἕτοιμος νὰ θυσιάσω καὶ περιουσίαν καὶ ζωήν.“

Ἐξ ἐναντίας δὲ εἰς τὴν βόρειον Γερμανίαν εὕρηκεν ὁ Λεοπόλδος πιστοτέρους φίλους, τὸν νέον Ἐκλέκτορα τῆς Ἀννοβέρας καὶ τὸν ἔτι νεώτερον βασιλέα τῆς Προυσίας Φρειδερῖκον Α΄. Καὶ οἱ δύω ἦσαν συνδεδεμένοι εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν οἶκον διὰ τοῦ δεσμοῦ τῆς εὐγνωμοσύνης. Καὶ εἰς τοὺς δύω εἶχεν ἐπιβεβαιώσειν ὁ Αὐτοκράτωρ Λεοπόλδος Α΄ τὰς νέας ἀξίας των διὰ τὰς ὑπουργίας, τὰς ὁποίας εἶχαν τοῦ ὑποσχεθῆν ἀντὶ τούτου. Ποίους μεγάλους ἀγῶνας εἶχε βαστάξειν ὁ πρῶτος πρὸς τὴν ζηλοτυπίαν τῶν συμπροεστώτων του, τὸ ἐδιηγήθημεν ἀρχήτερα (Τόμ. Η΄ σελ. 183). Ὁ δὲ δεύτερος, πρώην Φρειδερῖκος Γ΄, Ἐκλέκτωρ Βρανδεμβούργου καὶ Δοὺξ Προυσίας, υἱὸς τοῦ μεγάλου Ἐκλέκτορος Φρειδερίκου Βιλέλμου, μὲ μεγάλην πολιτικὴν φρόνησιν εἶχεν ὠφεληθῆν ἀπὸ συῤῥοὴν ἀγαθῶν περιστάσεων διὰ νὰ προξενήσῃ εἰς τὴν συνισταμένην τώρα δύναμίν του διὰ τῆς ὑψώσεως τοῦ τίτλου μεγαλήτερα δικαιώματα εἰς τὸ νὰ τὸν σέβωνται οἱ γείτονές του, καὶ σχεδὸν ἠμπορεῖ τις νὰ πιστεύσῃ, ὅτι προῃσθάνετο ποῖον λαμπρὸν οἰκοδόμημα ἔμελ-



λε μετ' αὐτὸν νὰ κτίσῃ ἐπὶ τούτου τοῦ θεμελίου ἕνας μεγαλήτερός του. Αὐτὸν τοῦτον ἐνεπύρονεν εἰς ταύτην τὴν πρόοδον ἡ γενικὴ τῶν συγχρόνων του προσπάθησις εἰς τὸ νὰ ἐκτείνουν τὴν δύναμίν των: Αὐγούστου τοῦ ἰσχυροῦ, τὸν ὁποῖον ἔλαβαν οἱ Πολονοὶ, Βιλέλμου τοῦ Ἀραυσικοῦ, τὸν ὁποῖον ἔλαβαν οἱ Ἄγγλοι βασιλέα των, καὶ πρὸ πάντων ἐκείνου τοῦ τολμηροῦ Πέτρου Α΄, ὅς τις τότε περιέφερεν εἰς τὸν νοῦν του τὰ μεγάλα βουλεύματα, τὰ ὁποῖα μετὰ ταῦτα ἐκατόρθωσαν τόσον εὐτυχῶς ἡ ἐπιμονή του καὶ Καρόλου τοῦ ΙΒ΄ ἡ δυστυχία. Οὐδὲ ὁ Φρειδερῖκος ὁ Γ΄ ἤθελε νὰ μένῃ ὀπίσω, καὶ ἐὰν δὲν ἔστεκεν εἰς τὴν δύναμίν του νὰ φθάσῃ τὸ μέγεθος ἄλλων βασιλέων, ἤθελε τοὐλάχιστον νὰ περιλάμπεται πανταχόθεν ἀπὸ τὴν στιλπνότητα τῆς Μεγαλειότητος· κενοδοξία (ἐάν τις θέλῃ νὰ τὴν ὀνομάσῃ οὕτως), ἥτις ἐξ ἅπαντος ἀνέδειχνε τὴν αὐλήν του μίαν ἀπὸ τὰς λαμπροτάτας τῆς Εὐρώπης. Εἰς τοὺς κριτικοὺς ἐκείνους καιροὺς ἠναγκάζετο ὁ ἡγεμὼν οὗτος νὰ εἶναι ὠφέλιμος, καθὸ σύμμαχος, εἰς μεγαλητέρους τινάς· καὶ ἐπειδὴ ὡς τοιοῦτον καθεὶς ἐπροσπάθει νὰ τὸν ἑλκύσῃ εἰς τὸ συμφέρον του, δὲν ἐβράδυναν οἱ περισσότεροι νὰ τὸν ἀναπαύσουν μὲ τὸν γνωρισμὸν τοῦ ἐπιθυμητοῦ τίτλου του. Ὁ Αὐτοκράτωρ Λεοπόλδος ἔδωκεν εἰς τοῦτο πρῶτος τὴν γνώμην του. Κάρολος ὁ ΙΒ΄ τὸν ὡμολόγησε δικαίας χάριτας διὰ τὴν εἰς τὸν βόρειον πόλεμον οὐδετερότητά του, καὶ διὰ νὰ μὴ τὸν οἰκειωθῇ ὁ Λοδοβῖκος ὁ ΙΔ΄, ἐσυμβιβάσθησαν ἀρχήτερα ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Ὀλλανδία μετ' αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦτο τὸν ἐκολάκευσαν πρὸ πάντων μὲ συγχαριστικὰς ἐπιστολὰς (31 Ἰαν. καὶ 5 Φεβρ. 1701). Ὁ τῆς Πολονίας Αὔγουστος Β΄, τῆς Δανίας Φρειδερῖκος ὁ Δ΄ καὶ ὁ Ζὰρ Πέτρος ἠκολούθησαν πάραυτα εἰς τούτους. Ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἰσπανία τὸν ἐγνώρισαν ὕστερα εἰς τὴν ἐν Τραϊέκτῳ εἰρήνην. Ἡ δὲ ἡμέρα, κατὰ τὴν ὁποί-

αν Φρειδερῖκος ὁ Γ' (ὡς βασιλεὺς ὁ πρῶτος) ἐφόρεσε μὲ μεγάλην ἑορτὴν τὸ στέμμα εἰς Ῥηγιομόντιον, ἦτο ἡ 18 Ἰαν. 1701.

Ἀντὶ ταύτης λοιπὸν τῆς χάριτος — διὰ νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ προκείμενον — ὑπῆγαν τὸ θέρος τοῦ αὐτοῦ ἔτους 10,000 Προῦσσοι καὶ Βρανδεμβοῦργιοι εἰς τὴν Ἰταλίαν διὰ νὰ ἀγωνισθοῦν ὑπὲρ τοῦ Αὐτοκράτορος ἐναντίον Λοδοβίκου τοῦ ΙΔ' ὑποκάτω τῶν σημαιῶν τοῦ νικητικοῦ Εὐγενίου. Καὶ ὁ νέος δὲ Ἐκλέκτωρ τῆς Ἀννοβέρας ἔστειλεν ἱκανὸν πλῆθος στρατευμάτων. Ὁ τῆς Σαξονίας Αὔγουστος ἐνησχολεῖτο κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν μὲ τὸν ΙΒ' Κάρολον, καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ βοηθήσῃ ἄλλους. Οἱ λοιποὶ Ἡγεμόνες τῆς Γερμανίας δὲν ἠθέλησαν νὰ μεθέξουν ἀπὸ πόλεμον, τοῦ ὁποίου τὰ βάρη καὶ οἱ πόνοι ἔμελλαν νὰ πέσουν εἰς αὐτοὺς εὐθὺς ἀφοῦ διέβαινε τὸν Ῥῆνον ὁ Γαλλικὸς στρατὸς, καὶ εἰσέβαλλεν εἰς τὴν πάντοτε ἀσύμφωνον καὶ διὰ τοῦτο σχεδὸν ἀπροστάτευτον Γερμανίαν. Οἱ τέσσαρες κύκλοι τῆς ἄνω χώρας συνεμάχησαν πρὸς ἀλλήλους διὰ νὰ φυλάξωσιν ἔνοπλον οὐδετερότητα· ἀλλ' ἕνωσιν μετὰ τοῦ Αὐτοκράτορος ἀπέφυγαν κατὰ τὸ παρὸν, ἐπειδὴ πρὸ ὀλίγου τοὺς εἶχε δώσειν ἀφορμὴν δυσαρεστήσεως, χαρισθεὶς εἰς τὸν Δοῦκα τῆς Ἀννοβέρας, καὶ ἐγκαλέσας εἰς τὸ κριτήριον χωρὶς τὴν γνώμην των τοὺς Ἰταλοὺς Βασάλους. Ὁ Ἐκλέκτωρ τῆς Βαυαρίας ὑπεσχέθη οὐδετερότητα, ἀλλ' ὄχι ἀληθινὴν, ἐπειδὴ, καθὼς ἐξεύρομεν, εἶχεν ἐμβῆν ἀπὸ πολλῆς εἰς μυστικὴν μετὰ τῆς Γαλλίας συμμαχίαν.

Ἀλλ' ὅ,τι ἔκαμνε τὸν Αὐτοκράτορα πλέον παρὰ πολλαὶ χιλιάδες στρατιωτῶν νὰ ἐλπίζῃ εὐτυχῆ ἔκβασιν τοῦ ἐγχειρήματός του, ἦτο ἡ εὐτυχὴς περίστασις, ὅτι εἶχεν εἰς τὴν κορυφὴν τῶν στρατευμάτων του ἀρχιστράτηγον, ὅς τις ἀνήκει εἰς τοὺς πρώτους πολεμικοὺς νόας τῶν χρόνων του καὶ ὅλων τῶν παλαιῶν καὶ νεωτέρων χρόνων, τὸν προειρημένον πρίγκιπα Σαβαυδίας Εὐγένιον. Ὁ ἥρως οὗτος εἶναι ἄξιος νὰ μᾶς παρεκτρέψῃ μίαν στιγμὴν ἀπὸ τὸν δρόμον τῆς ἱστορίας μας διὰ νὰ μάθωμεν τὰ ἀξιολογώτερα τῆς ζωῆς του.



Ἦτο νεώτατος τῶν πέντε υἱῶν Εὐγενίου Μαυρικίου (τιτλικοῦ Κόμητος Νοβιοδούνου, ἐκ πλαγίας τινὸς γραμμῆς τοῦ Σαβαυδικοῦ οἴκου, ὅς τις ἐστάθη εἰς Γαλλικὴν ὑπουργίαν ὡς στρατηγὸς τῶν Ἑλβετῶν καὶ ἔπαρχος τῆς Καμπανίας) καὶ μιᾶς μακαριτρίας ὡραίας ἀνεψιᾶς τοῦ Μαζαρίνου Ὀλυμπίας Μαγκινίας. Ὁ μικρὸς Εὐγένιος (γενν. εἰς Παρισίους τὴν 18 Ὀκτ. 1663) διὰ τὸ ἀσθενικὸν σῶμα του ἐδιωρίσθη εἰς τὸ ἱερατικὸν τάγμα, ἔμαθε πρώϊμα τὴν Ἑλληνικὴν καὶ Λατινικὴν γλῶσσαν, καὶ ἀπὸ τὸν Λοδοβῖκον τὸν ΙΔ', ὅς τις τὸν ἔβλεπε κἄποτε, ὠνομάζετο μὲ ἀστεϊσμὸν ἡγουμενίδιον. Ἀλλὰ καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν τοῦ ἐγίνετο ἡ θεολογία ὀχληρὰ, καὶ ἐκ πάντων τῶν βιβλίων, τὰ ὁποῖα τοῦ ἐπροβάλλοντο, δὲν ἀνεγίνωσκεν ἄλλο ἀσμενέστερα εἰμὴ τοὺς παλαιοὺς ἱστοριογράφους, καὶ ἐξαιρέτως ὅσα περιέγραφαν τὰ ἀνδραγαθήματα μεγάλων ἡρώων. Πρὶν ἡλικιωθῇ ἔχασε τὸν πατέρα του, καὶ τοῦτο ἠνάγκασε τὴν μητέρα του ν' ἀναχωρήσῃ ἀπὸ τὴν αὐλὴν, καὶ νὰ πήξῃ τὴν χηρικὴν κατοικίαν της εἰς τὸ Βέλγιον. Οἱ μεγαλήτεροι υἱοί της ἐκυβέρνων ἤδη στρατιωτικὰ τάγματα. Ἐζήτησε καὶ ὁ Εὐγένιος ἕν, ἀλλ' ὁ βασιλεὺς, ὅς τις τὸν ἐκαταφρόνει διὰ τὴν μικρότητά του, ἔκρινε τὸν στοχασμόν του παράξενον καὶ τὸν ἐπρόσταξε νὰ μείνῃ εἰς τὸ μοναχικὸν τάγμα.

Εἰκοσαετὴς ἦτο, ὅταν ἡ ἀγγελία τοῦ Τουρκικοῦ πολέμου ἠχολόγησε (1683). Πολλοὶ δυσαρεστημένοι ἀξιωματικοὶ ἐμεταχειρίσθησαν τὸ τότε κυριεῦον δόγμα, ὅτι πρέπει τις νὰ βοηθῇ τὸν ἐχθρόν του ἐναντίον τῶν ἀπίστων, καὶ ἐζήτησαν τὴν ἄδειαν νὰ ὑπάγουν εἰς Βιένναν. Μεταξὺ τούτων ἦτο καὶ ὁ Εὐγένιος καὶ εἷς

ἀπὸ τοὺς ἀδελφούς του. Ὅσον ψυχρότερα ἀπέλυσε τοὺς ἱππότας Λοδοβῖκος ὁ ΙΔ', τόσον φιλικώτερα τοὺς ὑπεδέχθη ὁ αὐτοκράτωρ Λεοπόλδος. Ἐστάλθησαν οὗτοι εἰς Ῥάβαν, πόλιν τῆς Οὐγγαρίας. Ὁ Εὐγένιος, εὐτυχέστερος παρὰ τὸν ἀδελφόν του, τὸν ὁποῖον ἐσκότωσεν ὁ ἵππος του, ἐδιδάχθη τὰ πολεμικὰ μὲ ἀλήθειαν καὶ ζῆλον, καὶ εἰς τὴν περίφημον ἤδη σωτηρίαν τῆς Βιέννης διὰ τοῦ Σοβιεσκίου ἔδωκεν ἀπόπειραν τῆς μεγάλης προσωπικῆς ἀνδρίας του, τὴν ὁποίαν ἀντήμειψε καὶ ὁ αὐτοκράτωρ μὲ τάγμα Δραγόνων. Μὲ ὅλον τοῦτο τὸ ἀσθενικὸν σῶμα του καὶ τὸ στακτοειδὲς ἐπανωφόριόν του, μὲ τὸ ὁποῖον ἐσυνείθιζε συχνάκις νὰ ἐκβαίνῃ καβαλάρης, ἔκαμναν τοὺς αὐτοκρατορικοὺς στρατιώτας νὰ ἀστεΐζωνται περὶ αὐτοῦ: Ὁ μικρὸς Καπουκῖνος δὲν θέλει μαδήσειν πολλῶν Τούρκων τὰ γένεια.

Ἀλλ' ἤξευρε νὰ ἀποκτήσῃ παρευθὺς περισσοτέραν ὑπόληψιν. Εἰς τοὺς ἐφεξῆς Τουρκικοὺς πολέμους, τοὺς ὁποίους συνέπραξεν αὐτὸς, δὲν ἐπαραμέρισεν ἀπὸ τὸν ἐμπειροπόλεμον Λοδοβῖκον, Πρίγκιπα Βάβης, καὶ ἀπὸ τὸν περιφημότερον Δοῦκα Λοθριγγίας (Κάρολον τὸν Ε'), ἐπαρατήρει ὅλα τὰ σχέδιά των, καὶ ἔκαμνεν ὅλας τὰς δυσκολωτάτας προσταγάς των εἰς τρόπον, ὥστε ὁ δεύτερος ἐπιστρέψας εἰς Βιένναν εἶπεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα μετὰ βεβαιότητος, ὅτι ὁ νέος οὗτος ἥρως ἤρχισε νὰ ἀνθῇ ὡς πρῶτος στρατηγὸς τοῦ αἰῶνός του.

Ὁ Λεοπόλδος, ἐνθυμούμενος ταύτην τὴν σύστασιν, ἐμεταχειρίσθη τὸν πρίγκιπα, ὅταν ἐξεῤῥάγη ὁ τρίτος ἁρπακτικὸς πόλεμος Λοδοβίκου τοῦ ΙΔ' (1688), εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐναντίον τοῦ Κατινάτου, τὸν ἀνέδειξε (1691) ταξίαρχον τοῦ Τουρίνου, καὶ (1693) ἀρχιστράτηγον. Ὁ ἐν Ζέντα ἀφανισμὸς τῶν Τούρκων (1697) ἐδόξασε τὸν ἥρωα (Τόμ. Η', σ. 527). Λοδοβῖκος ὁ ΙΔ' ἔκαμε πάντα ἐπινοητὸν κόπον διὰ νὰ φιλιωθῇ πάλιν μὲ τὸν ἐπικίνδυνον τοῦτον ἐχθρόν. Τὸν ἐπρόσφερε



τὴν ἐπαρχίαν τῆς Καμπανίας, τὴν ἀξίαν Μαρισαλίου τῆς Γαλλίας, καὶ ἐτήσιον σιτηρέσιον 2000 χρυσῶν Λοδοβίκων, ἐὰν ἤθελε νὰ ἐπιστρέψῃ πρὸς αὐτόν. Ἀλλ' ὁ Εὐγένιος ἐθεώρει ὡς ἀληθινὴν πατρίδα του τὴν χώραν, ἥτις τὸν ὑπεδέχθη μὲ πολλὴν ἀγάπην, καὶ ἀπεκρίθη εἰς τὸν πρέσβυν μὲ τὴν ἀξίαν τοῦ Φαβρικίου: „Εἰπὲ εἰς τὸν βασιλέα σου, ὅτι ἐγὼ εἶμαι αὐτοκρατορικὸς ἀρχιστράτηγος, τὸ ὁποῖον εἶναι ἰσότιμον μὲ τὸν Γαλλικὸν Μαρισάλιον. Ἀργύριον δὲν χειάζομαι. Ἐν ὅσῳ ὑπουργῶ πιστῶς τὸν αὐθέντην μου, θέλω ἔχειν ἱκανόν." Καὶ καθ' ὑπερβολὴν παραδειγματικὴ εἶναι ἡ εὐγνωμοσύνη, μὲ τὴν ὁποίαν ἔμεινε πιστὸς εἰς τὸν Αὐστριακὸν οἶκον. Κανεὶς ἐκ τῶν τριῶν αὐτοκρατόρων, τοὺς ὁποίους ὑπούργησε, δὲν ἦτο ἴσος του κατὰ τὸ πνεῦμα, καὶ ὑπετάσσοντο εἰς τὴν φρόνησίν του ἀπολύτως, καὶ μ' ὅλον τοῦτο ποτὲ δὲν τὸν ἔπεσεν εἰς τὸν νοῦν νὰ εἶναι τι πλέον παρὰ πιστὸς ὑπουργός των, καὶ εἰς τὴν προβεβηκυῖαν ἡλικίαν του τὸν ἤκουαν λέγοντα: „Ὁ Λεοπόλδος ἦτο πατήρ μου, ὁ Ἰωσὴφ ἀδελφός μου, καὶ ὁ Κάρολος αὐθέντης μου." Ἐγνώριζε τὸν ἑαυτόν του τόσον ὀρθῶς, καὶ ἦτο τόσον ἐντελῶς σώφρων, ὥστε κανεὶς δὲν τὸν ἐπαρατήρησε θέλοντα νὰ ὑψωθῇ ὑπὲρ τοὺς ἄλλους· ἡ ἰδιότης αὕτη τῆς καρδίας του τὸν θέτει εἰς τὴν αὐτὴν σειρὰν μὲ τὸν Ἐπαμινώνδαν, Γυϊσκελῖνον καὶ Βαϊάρδον. Αἱ ἀξιωματικαὶ ἀγγελίαι του παριστάνουν τὰς εὐτυχεῖς διαταγὰς, τὰς ὁποίας ἐπενόει ἡ φρόνησις καὶ ἐξετέλει ἡ δραστηριότης του, ὡς ἀναγκαῖα καὶ φυσικὰ μέσα, καὶ ὀνομάζει ὅλα τὰ συμβεβηκότα, ἐχθρικὰ σφάλματα, καὶ ὅσα ἄλλως χωρὶς ἰδικήν του σκέψιν συνεισέφεραν εἰς εὐτυχῆ ἔκβασιν μάχης. Ἡ προσοχή του ἐξηπλόνετο καὶ εἰς τὰ ἐλάχιστα πράγματα, καὶ οἱ ἀξιωματικοί του ἀφοβοῦντο ἐπίσης καὶ τὸ ἱεράκειον βλέμμα του καὶ τὸ τεράστιον μνημονικόν του. Εἰς τὴν ταραχὴν τῆς μάχης ἔμενεν ἔμφρων καὶ ἥσυ-

χος, καὶ ὁ φόβος ἦτο εἰς αὐτὸν πρᾶγμα πάντη ἀλλότριον. Δραστηριότης ἦτο τὸ στοιχεῖον του. Εἰς τὰ ἔτη τῆς δυνάμεως ἐμεταχειρίζετο τρεῖς μόνον ὥρας διὰ τὸν ὕπνον. Ἀνάπαυσις καὶ διάχυσίς του ἦτο ἡ μελέτη τῆς Μαθηματικῆς, Ἱστορίας καὶ Φιλοσοφίας. Καὶ εἰς τὸ γῆρας του ἤξευρεν ἐκστήθους ὁλόκληρα χωρία τῶν παλαιῶν ἱστοριογράφων. Τὰς προσβολῶν καὶ πολιορκιῶν διαταγὰς ἐσχεδίαζεν ἰδιοχείρως. Ἐπενόει δὲ πρὸς διατριβήν του καὶ δυνατὰς περιπτώσεις, καὶ ἐσυλλογίζετο τί ἦτο καλὸν νὰ πράξῃ εἰς πᾶσαν μίαν ἐξ αὐτῶν. Ὁ στρατιώτης ἐτίμα τὸν ζῆλον καὶ τὴν σπουδήν του, ἐθαύμαζε τὴν φρόνησιν καὶ ὀξύνοιάν του, καὶ τὸν ἠγάπα διὰ τὴν πατρικὴν φροντίδα του. Τόσον δὲ ἐφείδετο τοὺς στρατιώτας του, ὥστε κανένα δὲν ἔχασε χωρὶς ἀνάγκης. Διὰ τοὺς ἀῤῥώστους καὶ πληγωμένους ἐφρόντιζε μὲ μέγιστον ζῆλον. Πανταχοῦ ἐφρόντιζε πρὸ πάντων διὰ τὸν στρατὸν, καὶ μάλιστα εἰς τὰς παραχειμασίας· καὶ ὅταν συνέβαινε σπάνις, ἐσκόρπιζεν ἐκ τῶν ἰδίων του, καὶ δὲν ἄφινε νὰ λείψῃ ὁ μισθὸς εἰς τοὺς διωρισμένους καιροὺς τῆς πληρωμῆς. Ἀλλ' ἀντὶ τούτου, ἀπήτει ἀκρίβειαν τῆς ὑπουργίας καὶ εὐπείθειαν αὐστηράν· Λειποτάκτας ἐσκότωσε συχνάκις ἰδιοχείρως μὲ τὸ τουφέκιον, ἐνῷ ἔφευγαν.

Τὸ ἐξωτερικὸν τούτου τοῦ μεγάλου ἀνδρὸς δὲν ἔπιπτε πολὺ εἰς τὰ ὀμμάτια. Μὲ ὅλον τοῦτο τὸ μικρὸν, ἐλαφρὸν καὶ εὔστροφον σῶμα του ἀπέκτησε παραυτα διὰ τῶν πολεμικῶν κακοπαθειῶν σταθερότητα τινὰ, καὶ τὸ κίτιρνον χρῶμα τοῦ μακρυλοῦ προσώπου του μετεβάλθη εἰς ἀνδρικὴν μελαγχρινίαν. Ἐβάσταζε τὸ σῶμα του πολλὰ ὀρθὸν, καὶ ἐκύτταζε μὲ ὀξὺ ὀμμάτιον καθένα, ὅστις τὸν ὡμίλει. Ὅταν ἐπρόσταζεν εἰς τὰς μάχας, ἦτο ἡ φωνή του ἰσχυρὰ, ζωηρὰ καὶ ἀκουστή· παρεκτὸς τούτου ἐλάλει πολλὰ στοχαστικὰ καὶ ἀργοπορινὰ ὡς πρὸς ἕνα Γάλλον. Ἡ μύτη του ἦτα μακρεῖα, τὰ ὄμματά του μαῦρα καὶ πυρώδη. Τὸ στόμα ἠναγκάζετο νὰ κρατῇ πάντοτε ἀνοικτὸν, ἐπειδὴ, κατά τινα ἄσχημον συνήθειαν τοῦ καιροῦ του (καθὼς καὶ Φρειδερῖκος ὁ μέγας) ἐγέμιζεν ἀπαύστως τὴν μύτην του Ἱσπανικὸν ταβάκον, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἦτο σκεπασμένον πλουσίως τὸ ἔνδυμα τὸ περὶ τὸ στῆθος του. Ἡ μαύρη κόμη του ἄσπρισε πρώϊμα, καὶ ἐπαραχώρησεν εἰς μίαν μεγάλην συννεφοειδῆ φενάκην, κατὰ τὴν τότε συνήθειαν.



Ποτὲ δὲν προσηρμόσθη τόσον εὐτυχῶς ξένος καὶ μάλιστα Γάλλος εἰς τὸν Γερμανικὸν χαρακτῆρα, ὅσον ὁ Εὐγένιος οὗτος. Τοῦτο ἐφάνη καὶ εἰς τὸ Ῥοβέρετον (τὸν Μάρτ. 1701), ὅπου ἐσυνάχθη τὸ στράτευμα. Ὅλοι ἔχαιραν νὰ ὑπουργήσουν ὑποκάτω του, καὶ μὲ τυφλὴν ἐμπιστοσύνην τὸν ἠκολούθησαν Αὐστριακοὶ καὶ Προῦσοι εἰς τὴν κορυφὴν τῶν Ἄλπεων. Ἀλλ' ἐκεῖ παρεστάθησαν αἱ πρῶται δυσκολίαι εἰς τὴν τολμηρότητά του. Ὅλα τὰ στενὰ ἦσαν ἐκεῖθεν ἀπὸ τοὺς Γάλλους προπιασμένα, καὶ ὁ Μαρισάλιος Κατινάτος εἶχεν ἀγαθὰς ἐλπίδας, ὅτι ὁ Εὐγένιος θέλει ἀναγκασθῆν νὰ ἐπισρέψῃ ὀπίσω. Ἀλλ' εἰς τὸν δεύτερον τοῦτον Ἀννίβαν δὲν ἦτο κανὲν ὄρος ἀνεπίβατον. Βουνόν τι, ὀνομαζόμενον Βάλβιος, περιέκλειε δίοδον, τὴν ὁποίαν κανεὶς Γάλλος δὲν εἶχε στοχασθῆν. Ὁ Εὐγένιος ὥπλισε τάγματα τινὰ μὲ ἀξίνας καὶ δικέλλια καὶ πυροκονίαν, καὶ εἰς ὀλίγας ἡμέρας διὰ τῆς ακαταπαύστου ἐργασίας τόσον πολλῶν χειρῶν ἠνοίχθη δρόμος ἓξ μιλίων μακρὺς καὶ ἐννέα ποδῶν πλατὺς διὰ τῶν βράχων, διὰ τοῦ ὁποίου ἐπέρασαν ἐπέκεινα ἀβλαβῶς μετὰ τῶν κανονίων καὶ σκευῶν των. Ὅπου ἦτο δύσκολον νὰ σύρωσιν οἱ ἵπποι, συνεπίαναν οἱ πρόθυμοι στρατιῶται, καὶ μὲ ἔκστασιν ἴδεν ὁ Κατινάτος καταβαίνουσαν ἀπὸ τὸ ὄρος ὅλην τὴν ἐκστρατείαν καὶ κυριεύσασαν τὰς πεδιάδας τῆς Βερώνης ἕως

τοῦ Ἀθέσεως ποταμοῦ πρὶν ἐκεῖνος δυνηθῇ νὰ τὴν ἐμποδίσῃ (28 Μαΐου). Εὐθὺς τὸν ἠπάτησεν ὁ Εὐγένιος δι' ἀπροσδοκήτων στροφῶν, εὐθὺς περιεχαρακώθη τόσον φρονίμως, ὥστε ἦτο ἀδύνατον νὰ κτυπηθῇ, καὶ τελευταῖον (7 Ἰουλ.) ὥρμησεν ἐναντίον του εἰς Κάρπιον, καὶ τὸν ἐκτύπησε κατακέφαλα. Ὁ Κατινάτος ἠναγκάσθη νὰ ὀπισθοπορήσῃ πέραν τοῦ Μιγκίου καὶ Ὀλλίου, καὶ ὁ Εὐγένιος ἔλαβε τοποθεσίαν πλησίον τοῦ Κλαρίου, ὅπου περιεχαρακώθη τεχνικώτατα.

Τὸ πρῶτον τοῦτο δυστύχημα τῶν Γάλλων ἐπροξένησεν εἰς τὴν αὐλὴν τῶν Βερσαλλιῶν μεγάλην δυσαρέστησιν. Ἡ δέσποινα Μαιντενὼν ἐπίστευεν, ὅτι τὰ πράγματα θέλουν ὀρθοποδήσειν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ φίλου της, τοῦ Μαρισαλίου Βιλλεροΐου. Διὰ τοῦτο ἀνεκαλέσθη ὁ Κατινάτος, καὶ ὁ Βιλλερόϊος ἔφθασεν εἰς τὸ στράτευμα τὴν 22 Αὐγούστ. Εἶχε προσταγὴν νὰ κτυπήσῃ, διὰ τοῦτο ἐπέρασε τὸν Ὄλλιον, προσέβαλε τὸν Εὐγένιον εἰς τὰ χαρακώματά του πλησίον Κλαρίου (1 Σεπτ.), καὶ ἐκτυπήθη τόσον κατὰ κράτος, ὥστε δύω χιλιάδες καὶ πεντακόσιοι Γάλλοι ὡς πρὸς ὀλίγους Γερμανοὺς ἔμειναν εἰς τὸν τόπον, καὶ ἠκολούθησε γενικὴ ὀπισθοπόρησις. Καὶ οἱ δύω ἀρχιστράτηγοι ἐπαρατήρουν ἀλλήλους ἀκόμη δύω μῆνας, καὶ ἐμβῆκαν ἔπειτα εἰς τὴν παραχειμασίαν, οἱ μὲν Γάλλοι εἰς τὴν Μεδιολανικήν, οἱ δὲ Γερμανοὶ εἰς τὴν ἐπικράτειαν τῆς Μαντούας, Γουαδιστάλλου καὶ Μιρανδόλας. Ἀλλὰ καὶ τὸν χειμῶνα ἔκαμεν ὁ Εὐγένιος ἓν ἀριστούργημα. Ἔστειλεν ἱππικὸν στῖφος, τὸ ὁποῖον εἰσεχώρησεν ἀταράχως, ἔπεσεν αἰφνιδίως εἰς τὸν Γαλλικὸν ἀρχιστράτηγον ἐν Κρεμώνῃ (1 Φεβρ. 1702), καὶ τὸν ἔστειλεν αἰχμάλωτον εἰς Βιένναν, διὰ τὸ ὁποῖον ἦτο ἀπαρηγόρητος ἡ γερόντισσα δέσποινα Μαιντενών.



## 5. Ἡ μεγάλη κατὰ τῆς Γαλλίας συμμαχία.

Μέχρι τοῦδε ἐσυμβιβάζοντο ἀκόμη μὲ τὴν Γαλλίαν αἱ θαλάσσιαι δυνάμεις, καὶ ἐζήτουν μετρίαν τινὰ ἱκανοποίησιν διὰ τὸν αὐτοκράτορα, νὰ ἀδειασθῇ τὸ Βέλγιον ἀπὸ τὰ Γαλλικὰ στρατεύματα, καὶ νὰ γίνεται θαλασσοπλοΐα καὶ ἐμπορία μὲ ὅλας τὰς Ἱσπανικὰς χώρας καθὼς ἕως τώρα. Ἀλλὰ Λοδοβῖκος ὁ ΙΔ' ἐπίστευεν ὅτι τώρα μένει κύριος, καὶ ἐὰν ἀποβάλῃ ὅλα ταῦτα τὰ ζητήματα, Τούτων οὕτως ἐχόντων ἦτο πολιτικὴ ἀνάγκη εἰς τὸν Βιλέλμον Γ' νὰ βοηθήσῃ τὸν αὐτοκράτορα. Διεκόπησαν αἱ συμβιβάσεις καὶ ἀπεφασίσθη ἀπὸ μέρος τῶν θαλασσίων δυνάμεων νὰ ὑποστηρίξουν τῆς Αὐστρίας τὰ δικαιώματα μὲ ἔνοπλον χεῖρα. Τοῦ Εὐγενίου ἡ εὐτυχὴς ἀρχὴ εἶχε δώσειν εἰς ὅλους θάῤῥος. Τὴν 7 Σεπτεμ. 1701 ἐκλείσθη ἡ μεγάλη συμμαχία καὶ ἐπιμαχία μεταξὺ Αὐστρίας, Ἀγγλίας καὶ τοῦ Βελγίου. Ἤθελαν νὰ κυριεύσουν ὅλας τὰς ἐν Εὐρώπῃ ἡνωμένας μὲ τὴν Ἱσπανίαν χώρας, καὶ νὰ φροντίσουν τοὐλάχιστον διὰ τοῦτο, διὰ νὰ μὴ μείνωσιν ὑπὸ τὸ αὐτὸ σκῆπτρον ποτὲ ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἱσπανία· ὅσα δὲ μέρη ἤθελαν κυριεύσειν ἐπὶ τοῦ πολέμου εἰς τὴν Ἀμερικὴν αἱ θαλάσσιοι δυνάμεις, ἀπεφάσισαν νὰ τὰ κρατήσωσιν.

Ἀλλὰ τὸ Ἀγγλικὸν κοινοβούλιον δὲν ἐσυγχώρησεν εἰς τὸν βασιλέα πλέον παρὰ 10,000 στρατιώτας. Εὐτυχὴς περίστασις ἠθέλησε νὰ στρέψῃ ἔξαφνα τοῦ λαοῦ τὴν θέλησιν εἰς μεγαλητέραν βοήθειαν τοῦ ἐγχειρήματος. Ὁ ἔκπτωτος βασιλεὺς Ἰάκωβος Β', ὅς τις μετὰ τὸν ἐκθρονισμόν του εἶχε διατρίψειν δεκατρία ἔτη εἰς τὸν ἅγ. Γερμανόν, ἀπέθανεν ἐκεῖ τὴν 16 Σεπτεμ. 1701, καὶ ἀφῆκεν υἱόν, ὅς τις διϊσχυρίζετο ἀκόμη ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ μόνος νόμιμος κληρονόμος τοῦ Ἀγγλικοῦ στέμματος. Τότε ἐνόμισε Λοδοβῖκος ὁ ΙΔ',

ὅτι δὲν δύναται νὰ κάμῃ ἄλλο φρονιμώτερον, εἰμὴ ἐὰν ἔσπερνε διχόνοιαν εἰς τὰ ἐντὸς τῆς Ἀγγλίας διὰ τοῦ Πρίγκιπος τούτου. Ἀλλὰ τὸ ὀλέθριον τῆς μηχανοῤῥαφίας ταύτης ἔπεσεν ὅλον κατὰ τῆς κεφαλῆς του. Αἱ ὑπερβολικαὶ σπερμολογίαι ὅτι ὁ βασιλειῶν θέλει ἀποβῆν εἰς τὴν Ἀγγλίαν μὲ Γαλλικὸν στράτευμα, παρώργισαν τοὺς Ἄγγλους, οἵτινες ἐτίμων κατ' ἀξίαν τὸν βασιλέα των καὶ ἐμίσουν θανασίμως τοὺς Καθολικοὺς Στουαρτίους τόσον, ὥστε ὁ Βιλέλμος ἀνοίξας νέον κοινοβούλιον ἔλαβε χωρὶς ἀντιλογίαν χρήματα διὰ 40,000 στρατιώτας τῆς ξηρᾶς καὶ ἄλλους τόσους ναύτας.

Βιλέλμος ὁ Γ' δὲν ἠθέλησεν ἢ δὲν ἠδυνήθη ταύτην τὴν φορὰν νὰ στρατηγήσῃ αὐτὸς, ἀλλ' ἐμπορεῖ τις νὰ κρίνῃ, ὅτι τὸ ὀξὺ ὄμμα τοῦ ἐξόχου τούτου στρατηγοῦ δὲν ἐδιάλεξεν ἄνδρα ἀνάξιον τούτου τοῦ τόπου. Ἡ ἐκλογή του ἔπεσεν εἰς τὸν μετέπειτα τόσον περίφημον γενόμενον Κόμητα, ὕστερον δὲ Δοῦκα Μαργαβέργης, κοινῶς Μαρλβορούγου *), ὅς τις ἐγυμνάσθη τὰ στρατιωτικὰ εἰς τὰ ἔτη 1672 καὶ 73 ὁπόταν οἱ Ἄγγλοι συνεμάχουν μὲ τοὺς Γάλλους κατὰ τῆς Ὀλλανδίας, ὑποκάτω τοῦ μεγάλου Τυρεννίου **), καὶ μετὰ ταῦτα ἐσχημάτισεν αὐτὸς τὰ μεγάλα του στρατηγικὰ προτερήματα ὑποκάτω τοῦ Βιλέλμου Γ'. Οὗτος ἀρχιστράτηγος ἀναδειχθεὶς τῆς Ἀγγλικῆς καὶ Ὀλλανδικῆς κατὰ ξηρὰν δυνάμεως ἐνεβαρκαρίσθη τὸν Μάρτιον 1702 διὰ τὸ Βέλγιον, καὶ κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν ἠκολούθησεν ἡ κατὰ τῆς Γαλλίας κήρυξις τοῦ πολέμου τῶν θαλασσίων δυνάμεων.

Μόλις ὅμως ἄραξαν τὰ Ἀγγλικὰ στρατεύματα

*) Ἐντελῶς: Ἰωάννης Χουρχίλλιος Κόμης Μαργαβίργης. Ἐγεννήθη τὴν 20 Ἰουνίου 1650, καὶ ὑπῆρξε κατὰ πρῶτον θαλαμηπόλος Ἰακώβου Β', τότε Δουκὸς Εὐοράκου.

**) Ὁ Τυρέννιος τὸν ἐλάμπρυνεν. Εἰς τὸ στρατόπεδόν του ὠνομάζετο ὁ Ὡραῖος Ἄγγλος. Τῷόντι δὲ ἡ παράδοξος ὡραιότης, ῥωμαλαιότης, καὶ εὐστροφία τοῦ πνεύματός του, τὸν ἀνέδειξαν ἀκατανίκητον.



εἰς τὴν Ὀλλανδίαν, καὶ ἔφθασεν ἡ ἀπροσδόκητος ἀγγελία, ὅτι Βιλέλμος ὁ Γ' τὴν 19 Μαρτίου ἀπέθανε πεσὼν δυστυχῶς ἀπὸ τὸν ἵππον του, καὶ ἡ γυναικαδέλφη του Ἄννα, Ἰακώβου Β' δευτέρα θυγάτηρ καὶ σύζυγος τοῦ Δανικοῦ Πρίγκιπος Γεωργίου, ἔλαβε τὴν βασιλείαν, καθὸ πλησιεστάτη κληρονόμος. Κατ' εὐτυχίαν δὲν μετεβάλθη κάμμία ἀπὸ τὰς γενομένας διαταγάς. Ὁ Βιλέλμος ἀποθνήσκων ἐσύστησεν εἰς τὴν διάδοχόν του τὸν Κόμητα Μαλβορούγου ὡς προκριτότατον ἄνδρα ὅλου τοῦ βασιλείου, καὶ οὗτος ἔλαβε πάραυτα μετὰ τοῦτο τὴν προσταγήν της νὰ βεβαιώσῃ τὰς γενικὰς πολιτείας, ὅτι αὐτὴ θέλει κυβερνήσειν ἀπαραλλάκτως κατὰ τὰ δόγματα τοῦ ἀξιοτιμήτου προκατόχου της.

Ἡ Προυσία ἥνωσε μέγα σῶμα στρατιωτῶν μὲ τὸν στρατὸν τοῦ Μαρλβορούγου, καὶ τὴν 8 Μαΐου ἐμβῆκεν εἰς τὴν μεγάλην συμμαχίαν καὶ ὁ Ἐκλέκτωρ τῆς Τριβέρεως. Ὁ ἡνωμένος στρατὸς ἐπροχώρησε τώρα εἰς τὸν Ῥῆνον διὰ νὰ ἀποδιώξῃ τοὺς Γάλλους ἀπὸ τὴν τῆς Κολωνίας ἐπικράτειαν, ὅπου τοὺς εἶχεν ἐμβιβάσειν ὁ ἀφιλόπατρις Ἐκλέκτωρ, καὶ διὰ τοῦτο ἦτο ἀνάγκη νὰ τιμωρηθῇ τώρα αἰσθαντικῶς.

Μὲ τὴν αὐτὴν ταχύτητα ἐτιμωρήθη ὁ μὴ Γερμανικὸς τρόπος δύω ἄλλων Γερμανῶν ἡγεμόνων, τῶν Δουκῶν τοῦ Βρουνσουϊκικοῦ Γυελφερβύτου· οὗτοι, πλήρεις ἀκόμη σφοδροῦ μίσους κατὰ τοῦ γείτονός των, τοῦ Λοδοβίκου, Ἐκλέκτορος τοῦ Βρουνσουϊκικοῦ Λυνεβούργου (Ἀννοβέρας), ἠγοράσθησαν ἀπὸ τοὺς Γάλλους δι' ἀργυρίου καὶ μεγάλων ὑποσχέσεων νὰ προσθέσουν εἰς τὰ Γαλλικὰ στρατεύματα 12,000 ἀνθρώπων, μὲ τοὺς ὁποίους ἤθελαν ἴσως νὰ ἐκτελέσουν ἀκόμη σκοπὸν ἄλλον, ὅς τις ἀπέβλεπε τὸν γείτονά των ἐκεῖνον. Ἡ περὶ τούτου συνθήκη ἐκλείσθη ἤδη μὲ τὴν Γαλλίαν τὴν 1 Μαΐου 1701. Τὸ καλοκαίριον καὶ ὁ χειμὼν ἐπέρασαν μὲ μυστικὰς ἑτοιμασί-

ας. Εἰς μάτην τοὺς ἐνεθύμισαν τὸ χρέος των εἰρηνικῶς ἡ Αὐστρία, Προυσία καὶ Ἀγγλία. Τὸ ἰδιωτικὸν μῖσος ἦτο ἰσχυρότερον παρὰ τὴν πρὸς τὸ κοινὸν ἀγαθὸν ἀγάπην των. Ἀνάγκη λοιπὸν ἦτο νὰ μεταχειρισθοῦν βίαν. Μετὰ χαρᾶς ἀνέλαβε τὸ τιμωρητικὸν ἀξίωμα ἐν ὀνόματι τοῦ αὐτοκράτορος ὁ πυρωμένος γείτων Γεώργιος Λοδοβῖκος. Τὴν νύκτα τὴν μεταξὺ 19 καὶ 20 Μαρτίου 1702 εἰσέβαλαν ἔξαφνα Ἀννοβερικὰ στρατεύματα εἰς τὸ Βρουνσουΐκον, ἐπίασαν ὅλας τὰς πόλεις καὶ τὰ χωρία, ἐπῆραν τὰ ὅπλα ἀπὸ τοὺς ἐγκατοίκους, καὶ περιεκύκλωσαν τὰ σύνορα μὲ στρατιώτας. Ἡ ἔρις κατεπαύθη μὲ τοῦτο, ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ ἐχώρισε τοὺς δύω ἀδελφοὺς, ἀπέκλεισε τὸν νεώτερον ἀπὸ πᾶσαν συγκυβέρνησιν, καὶ ὑπεσχέθη εἰς τὸν πρεσβύτερον ἀποζημίωσιν, ἐὰν ἀπεχωρίζετο ἀπὸ τοὺς Γάλλους καὶ μετέβαινεν εἰς τὴν μεγάλην συμμαχίαν. Ἔπραξεν ὅ, τι δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποφύγῃ καὶ ἴδε πάλιν ἐλευθέραν τὴν χώραν του.

Μὲ τοὺς λοιποὺς ἡγεμόνας τῆς Γερμανίας ἐσυμβιβάζετο ἀκόμη πάντοτε ὁ Αὐτοκράτωρ. Κύκλοι τινὲς εἶχαν, ὡς προείπαμεν, ἑνωθῆν διὰ νὰ φυλάξουν ἔνοπλον οὐδετερότητα, ἀλλὰ δὲν ἤθελαν νὰ εἶναι τὸ προσβάλλον μέρος, καὶ οἱ λόγοι τοῦ Αὐτοκράτορος, ὅτι εἶναι πρᾶγμα κοινὸν τῆς αὐτοκρατορίας, ἐὰν τόσῳ ἀξιόλογα κληρουχήματα, καθὼς τὸ Μεδιόλανον, ἡ Μάντουα, καὶ ἡ Σαβαυδία, κινδυνεύουν νὰ ἀποσπασθοῦν ἀπ' αὐτῆς, ἔκαμναν ἀσθενῆ ἐντύπωσιν εἰς αὐτούς. Τώρα τελευταῖον ὅταν ἴδαν, ὅτι σχεδὸν τὸ ἥμισυ τῆς Εὐρώπης ἡνώθη κατὰ τοῦ Λοδοβίκου, καὶ κἀνεὶς γενναῖος ἀνὴρ δὲν ζῇ εἰς τὴν Γερμανίαν, ὅς τις δὲν ἀνεφλέχθη ἀπὸ δίκαιον θυμὸν ἐναντίον τούτου, ἠνώθησαν καὶ αὐτοὶ δημοσίως μὲ τὴν μεγάλην συμμαχίαν, ἐπιθυμοῦντες ἐκ καρδίας νὰ γείνουν μέτοχοι τῆς γενικῆς ἐκδικήσεως, ἥτις, ὡς ἤλπιζαν, ἔμελ-



λε νὰ ἐκτελεσθῇ κατὰ τῆς ὑπερηφανωτάτης Γαλλίας. Τὴν 6 Ὀκτωβ. 1702 ἔγεινεν ἡ τακτικὴ κήρυξις τοῦ πολέμου τῆς Γερμανίας, καὶ ὁ εἰς τὴν Ῥατισβόναν Γαλλικὸς πρέσβυς ἐπροστάχθη νὰ ἀναχωρήσῃ ἀπὸ τὴν πόλιν εἰς τριῶν ἡμερῶν διάστημα.

Ὄχι ὀλίγον εἶχαν συνεργήσειν βέβαια εἰς τὴν ἀπόφασιν ταύτην τὰ εὐτυχήματα τοῦ Εὐγενίου. Ἀλλ' ὅ, τι ἔδωκε τελευταῖον τὴν τελείαν ἔκβασιν, ἦτο ὁ τρόπος τοῦ Μαξιμιλιανοῦ Ἐμμανουὴλ, Ἐκλέκτορος τῆς Βαυαρίας. Τίποτε δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀποχωρίσῃ τοῦτον ἀπὸ τοὺς Γάλλους. Ἤξευραν, ὅτι εἶχε συνάξειν μεγάλην πολεμικὴν δύναμιν, καὶ διαμιᾶς ἔδραμεν ἡ ἀγγελία, ὅτι τὴν 8 Σεπτεμβ. ἐκυρίευσε μὲ δόλον τὴν πλουσίαν καὶ ὀχυρὰν πόλιν Οὔλμαν. Τοῦτο διήγειρε γενικὴν ἀγανάκτησιν. Κατὰ δυστυχίαν δὲν εἶχεν ὁ Αὐτοκράτωρ ὑπόλοιπον στράτευμα διὰ νὰ μεταχειρισθῇ βίαν κατὰ τοῦ Ἐκλέκτορος, καὶ τὸ Γερμανικὸν, στρατηγούμενον ἀπὸ τὸν πρίγκιπα τῆς Βάδης Λοδοβῖκον, ἦτο πολλὰ ἀναγκαῖον εἰς τὸν Ῥῆνον, ὅπου εἶχε κυριεύσειν ἤδη τὸ Γαλλικὸν φρούριον Λανδαυΐαν (10 Σεπτεμβ.), καὶ τώρα ἐπροσπάθει νὰ ἀναχαιτίσῃ τὸν Μαρισάλιον Βιλλάριον, ὅς τις μετ' ὀλίγον διεβίβασε μὲ μεγάλην ἐπιτηδειότητα ἰσχυρὸν Γαλλικὸν στράτευμα ἀπὸ τὸν Ῥῆνον πλησίον Ὑνίγγης, καὶ τὴν 14 Ὀκτωβ. ἐκτύπησε τοὺς Γερμανοὺς πλησίον Φριδελίγγης μὲ δύναμιν μεγαλητέραν. Μὲ ὅλον ὅτι εἰς τὴν μάχην ταύτην ἡ ζημία καὶ τῶν δύω μερῶν ἦτο ἴση, ἠναγκάσθη ὅμως ὁ Βιλλάριος νὰ ἐπιστρέψῃ ὀπίσω πέραν τοῦ Ῥήνου, καὶ δὲν ἠδυνήθη, ὡς ἐπεθύμει, νὰ ἑνωθῇ μὲ τὸν Ἐκλέκτορα τῆς Βαυαρίας.

Ἀλλὰ τί ἔπραξεν ἐν τοσούτῳ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ὁ Εὐγένιος εἰς τὴν Ἰταλίαν; Ἐπροστατεύετο μόνον ταύτην τὴν φορὰν, ἐπειδὴ ἡ Γαλλικὴ δύναμις ἦτο ἀνωτέρα τῆς ἰδικῆς του, καὶ μετὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ Βιλλεροΐου ἐκυβερνᾶτο ἀπὸ στρατηγὸν, ὅς τις ἦτο

ἄξιος νὰ ἀντιπαλαίῃ μὲ τὸν Εὐγένιον, ἀπὸ τὸν ἀξιόλογον Δοῦκα Βινδοκῖνου. Ἐπαρατήρουν σχεδὸν μόνον ἀλλήλους, ἐκτυπήθησαν μίαν φορὰν πλησίον Λυκερίας (15 Αὐγ. 1702), ἀλλὰ χωρὶς διάκρισιν τοῦ πράγματος καὶ μετὰ τοῦτο ὑπῆγαν εἰς τὰς παραχειμασίας.

Ὁ ἡνωμένος στόλος, ὑπὸ τὴν κυβέρνησιν τοῦ στολάρχου Ῥωκίου, ἐκυρίευσε τοῦτο τὸ καλοκαίριον εἰς τὸν ἐν Γαλλικίᾳ λιμένα Βίγον τὸν Ἱσπανικὸν ἀργυροφόρον στόλον, καὶ ἐχάλασεν ὅλον σχεδὸν τὸ ναυτικὸν τῆς Ἱσπανίας (Ὀκτωβ. 1702).

## 4. Οἱ Βαυαροὶ εἰς τὸ Τερίολον. (1703).

Κατὰ τὸ ἐφεξῆς ἔτος (1703) προσέλαβεν ἡ μεγάλη συμμαχία δύω προσέτι κοινωνοὺς, τὸν τῆς Πορτογαλλίας βασιλέα Πέτρον Β' καὶ τὸν Δοῦκα τῆς Σαβαυδίας Βίκτορα Ἀμαδέον. Ἐκεῖνον μὲν ἐκατάπεισεν ὁ Αὐτοκράτωρ εἰς κοινωνίαν, ὑποσχεθεὶς εἰς αὐτὸν ἀριθμὸν τινὰ Ἱσπανικῶν πόλεων. Οὗτος δὲ τὸ μὲν ἔβλεπεν ἑαυτὸν ἀφανιζόμενον ἀπὸ τὴν Γαλλίαν, τὸ δὲ τοῦ ἦτο ἀνυπόφορος ὁ προστακτικὸς τρόπος τῶν Γαλλικῶν στρατηγῶν, καὶ ἐπειδὴ τώρα αἱ μὲν θαλάσσιοι δυνάμεις τοῦ ὑπεσχέθησαν ἀργύριον, ὁ δὲ Αὐτοκράτωρ μόνιμα κέρδη, διὰ τοῦτο ἔστερξε νὰ ἐμβῇ τακτικῶς τὴν 25. Ὀκτωβ. εἰς τὴν μεγάλην συμμαχίαν. Ἀλλὰ τὸ κίνημα τοῦτο ἔγεινεν ἀκριβὸν εἰς τὴν πτωχὴν χώραν του. Οἱ Γάλλοι τὴν ἐπλημμύρησαν ἐντὸς ὀλίγου, καὶ διὰ φιλεκδικίαν ἐμεταχειρίζοντο εἰς αὐτὴν μεγάλας ἀταξίας καὶ ἀργυρολογίας. Ὁ Βενδοκίνιος περιέπλεξε τὰ τῆς Σαβαυδίας βοηθητικὰ στρατεύματα μεταξὺ τῶν ἰδίων του ταγμάτων, καὶ ᾐχμαλώτισε τοὺς ἀξιωματικούς. Ὁ Εὐγένιος εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἔτους ὑπῆγεν εἰς τὴν Βιένναν διὰ νὰ πα-



ραστήσῃ τὴν κακὴν κατάστασιν τῶν στρατευμάτων του, καὶ ὁ τοποτηρητής του Κόμης Σταρεμβέργιος εἶχε τὴν ἄδειαν μόνον νὰ ἀμύνεται.

Εἰς καλητέραν κατάστασιν εὑρίσκετο ὁ τώρα ἀναδειχθεὶς Δοὺξ Μαλβόρουγος. Ἐπέρασε τὸ ἔτος πολιορκῶν φρούρια τοῦ Ἱσπανικοῦ Βελγίου καὶ τῆς Κολωνίας, καὶ ἐκυρίευσε τὴν Βόνναν (15 Μαΐου), Τογγρίαν, τὸ Οὐΐεμον (25 Αὐγ.), Λιμβοῦργον (25 Σεπτ.), καὶ Γελδρίαν (22 Δεκεμβ.). Ἀντίπαλόν του εἶχε τὸν ἀπολυθέντα Βιλλεράϊον, ὅς τις ὡς πολλαπλῶς καμένος ἐφοβεῖτο τὴν φωτίαν καὶ ἀπέφευγεν ἐπιμελῶς τὴν μάχην.

Ἀλλ' οὗτος ἦτο καὶ ὁ μόνος τόπος, ὅπου εὐτύχουν τὸ ἔτος τοῦτο οἱ σύμμαχοι. Εἰς τὸ μέσον τῆς Γερμανίας ἔκαιαν τώρα τρομερῶς αἱ πολεμικαὶ φλόγες ἐξ αἰτίας τοῦ Ἐκλέκτορος τῆς Βαυαρίας. Τοῦτον διὰ νὰ κολάσῃ ἐδιώρισεν ὁ Αὐτοκράτωρ νὰ πατηθῇ ἡ χώρα του τὸν Μάρτιον ἀπὸ δύω μερίδας τῶν οἰκιακῶν στρατευμάτων του ἐκ δύω διαφόρων μερῶν, ἀλλ' ὁ Ἐκλέκτωρ τὴν μὲν ἐδίωξεν εὐτυχῶς, κατὰ δὲ τῆς ἄλλης ἐπροστατεύετο καὶ μὲ κραυγὰς μεγάλας ὅλων τῶν πρέσβεων ἐπίασε καὶ τὴν Ῥατισβόναν. Ὁ Βιλλάριος διὰ νὰ ἑνωθῇ μαζή του ἐπέρασε δύω φοραῖς εἰς μάτην τὸν Ῥῆνον, καὶ ἐπάτησε δὶς τὰς Γερμανικὰς γραμμὰς πλησίον Στολόφης εἰς μάτην, ἕως οὗ τελευταῖον τρίτην φορὰν εὐτύχησε (τὸν Μάϊον) νὰ ἀπατήσῃ τὸν Μαρκέσιον τῆς Βάδης ὁδοιπορήσας εὐτυχῶς διὰ Σφαρσβάλδης καὶ τῆς τοῦ Κινσιγερίου κοιλάδος, καὶ νὰ προχωρήσῃ εἰς τὴν Σοηβίαν, ὅπου ἦλθεν εἰς ὑπάντησίν του ὁ Ἐκλέκτωρ, καὶ ἡνώθη μετ' αὐτοῦ τὴν 12 Μαΐου.

Ὁ Βιλλάριος ἦτο ἔξοχος στρατηγὸς, ἀλλ' εἷς ἐξ ἐκείνων, οἵτινες χαίρουσι νὰ κάμνωσιν εἰς ἄλλους ἐπαισθητὴν τὴν ὑπεροχήν των. Ἐμεταχειρίζετο τὸν

Ἐκλέκτορα ὡς ὑποτελῆ τοῦ αὐθέντου του, καὶ ἤθελε νὰ τοῦ δίδῃ πάντοτε νόμους. Εὐθὺς ἤρχισαν νὰ διαφέρωνται περὶ τοῦ ποῦ ἤθελαν νὰ τραπῶσιν. Ὁ Βιλλάριος ἔκρινε νὰ ὑπάγωσιν εἰς Βιένναν· ὁ Μαξιμιλιανὸς ἤθελε νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὸ Τερίολον, καὶ νὰ εὐκολύνωσιν εἰς τὸν Δοῦκα Βενδοκίνιον τὴν εἰς τὰ Αὐστριακὰ χώματα πορείαν. Τελευταῖον ἐχρειάσθη νὰ κάμῃ τὴν κρίσιν Λοδοβῖκος ὁ ΙΔ΄, καὶ ἀπεφάσισε τὸ δεύτερον. Ὁ Βιλλάριος ἔμεινεν ὀπίσω πρὸς φύλαξιν τῆς Βαυαρίας, καὶ ὁ Ἐκλέκτωρ μὲ 16,000 στρατιώτας ἐκίνησε διὰ τὸ Τερίολον. Τὴν 17 Ἰουνίου ἐπρόβαλεν εἰς τὸ Κυφστεΐνιον νὰ παραδοθῇ. Ὁ γενναῖος φρούραρχος τοῦ ὀρεινοῦ τούτου φρουρίου ἔδωκε σταθερὰν ἀπόκρισιν, καὶ διὰ νὰ φυλάξῃ τὴν πόλιν, ἐπρόσταξε νὰ καῶσι τὰ προάστεια. Ἀλλὰ κατὰ δυστυχίαν ἔξαφνα σηκωθὴς ἀνεμοστρόβιλος ἔῤῥιψε τὰς φλόγας καὶ εἰς τὴν πόλιν αὐτὴν, ἡ ἀποθήκη τῆς πυροκονίας μετὰ τῶν βομβῶν ἐπέταξεν εἰς τὸν ἀέρα, καὶ ἐνῷ ἡ φρουρὰ μὲ μεγίστην σύγχυσιν ἐκαταγίνετο εἰς τὸ νὰ σβύνῃ καὶ νὰ σώζῃ, ἀνέβησαν οἱ Βαυαροὶ εἰς τὴν ἀκρόπολιν. Τρομάξασαι διὰ τὸ πρᾶγμα τοῦτο ἐπαραδόθησαν καὶ αἱ πλησιόχωροι πόλεις Ῥατεμβέργα, Ἅλα, κτλ. καὶ κατὰ τὴν 25 Ἰουνίου καὶ αὐτὸ τὸ ἀξιόλογον Ἰνούτριον. Ἀπεκεῖ ἐπροχώρησεν ἡ ἐκστρατεία εἰς τὴν γνωστὴν Ἐρεμβεργίαν Κλαυσίαν. Καὶ τὸ στενὸν δὲ τοῦτο ἐκυριεύθη εὐτυχῶς, καὶ τώρα ὥρμησαν εἰς τὸν σχεδὸν ἀδιόδευτον Πυρικαῖον, τὴν κορυφὴν τῶν Τριδεντίων Ἄλπεων, μεταξὺ Ἔννου, Ἰσάκου καὶ Αἰθέσεως. Ἐκεῖ ὅμως ἐβάλθη ὅριον εἰς τοὺς δορικτήτορας. Οἱ Τεριόλιοι, ἄξιοι γείτονες τῶν Ἐλβετῶν, ἔφυγαν μὲν κατὰ τὴν πρώτην ἀπροσδόκητον ἔφοδον εἰς τὰ ὄρη των, ἀλλὰ μόνον διὰ νὰ συσκεφθῶσι περὶ τῆς δραστηρίου ἀντιστάσεώς των, ἔπειτα ἐκρύφθησαν εἰς τὰς εἰς μόνους αὐτοὺς γνωστὰς καὶ προσβατὰς γωνίας ὑπεράνω



καὶ πλησίον τῶν βράχων ἐκείνων, καὶ ἐξ αὐτῶν ἐκρήμνιζαν καὶ ἐσκότοναν μὲ τὰ πυροβόλα των ὅλους τοὺς διαβαίνοντας. Βοηθητικὸν σῶμα Αὐστριακῶν στρατιωτῶν, τὸ ὁποῖον τοὺς ἔστειλεν ὁ αὐτοκράτωρ ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Γουττενστεΐνον, τοὺς ἐπροξένησεν ἀκόμη περισσότερον θάῤῥος, καὶ οὕτως ἦλθαν ὡπλισμένοι μὲ τόξα, τουφέκια καὶ ῥόπαλα ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ γενναίου ἀξιωματικοῦ τῆς Λανδεκίας, Μαρτίνου Στερσιγγίου, ἐκυρίευσαν ὅλα τὰ στενὰ, διὰ τῶν ὁποίων ἦτο ἀνάγκη νὰ διαβῶσιν οἱ Βαυαροὶ, καὶ ἔδωκαν λαμπρὸν παράδειγμα φιλοπατρίας καὶ προσηλώσεως εἰς τὸν ἡγεμόνα των, καθὼς καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας ἐναντίον πάλιν τῶν αὐτῶν Βαυαρῶν καὶ Γάλλων. Ἀπ᾽ ὅλας τὰς ἄκρας τῶν βράχων ἐκυλίοντο πέτραι καὶ κορμοὶ δένδρων, καθίπταντο βέλη καὶ βόλια κατὰ τῶν ἐχθρῶν, οἵτινες, συμπεπυκνωμένοι, μὴ γνωρίζοντες τὸν τόπον καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ μεταχειρισθῶσι τὰ ὅπλα των, ἐγίνοντο ἀσφαλὲς ἅρπαγμα τοῦ θανάτου. Κἀνὲν πάτημα δὲν ἦτο χωρὶς αἷμα. Καὶ οἱ δοκιμώτατοι δὲ πολεμισταὶ δὲν ἤθελαν πλέον νὰ προχωρήσωσι περαιτέρω. Εἰς μίαν κοιλάδα ἐπαραμόνευσεν ἕνας Τεριόλιος κυνηγὸς μὲ τὸ τουφέκιόν του αὐτὸν τὸν Ἐκλέκτορα, ἐσκότωσεν ὅμως ἀντ᾽ αὐτοῦ τὸν Κόμητα Ἄρκου πλανηθεὶς ἀπὸ τὸ πλούσιον ἐνδυμάτου. Ἀποκλεισμένοι ἀπ᾽ ὅλον τὸν ἐπίλοιπον κόσμον δὲν ἠδύναντο εἰς τὰ ἔρημα ταῦτα χάσματα νὰ λάβουν κἀμμίαν εἴδησιν οὔτε ἀπὸ τὴν πατρίδα των οὔτε περὶ τοῦ Βενδοκινίου. Ἀπεφάσισαν λοιπὸν νὰ παραιτήσωσι τὸ σχέδιον τῆς ἑνώσεως, καὶ νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ὀπίσω. Ἀλλ᾽ ἡ ἐπιστροφή των ἦτο δυστυχεστέρα παρὰ τὸν ἐρχομόν των, ἐπειδὴ οἱ πάντοτε πλέον ἐνθαῤῥυνόμενοι ὀρεσίτροφοι ἐφόνευσαν ἀκόμη μέγα πλῆθος, ἀντὶ τοῦ ὁποίου οἱ Βαυαροὶ ἔκαμναν βαρβαρικὴν ἐκδίκησιν εἰς γυναῖκας καὶ παιδία τῶν πόλεων καὶ χωρίων, διὰ τῶν ὁποίων διέβαιναν.

Ὅλα τὰ κυριευθέντα φρούρια, παρεκτὸς τοῦ Κυφστεϊνίου, τὰ ἐγκατέλιπαν πάλιν ἐξ ἀνάγκης, καὶ οὕτως ὁ Ἐκλέκτωρ, πολλὰ μικρόψυχος, καὶ μὲ μόνον τὸ ἥμισυ τοῦ στρατεύματος, μὲ τὸ ὁποῖον εἶχε κινήσειν πρὸ δύω μηνῶν, ὑπέστρεψε πάλιν εἰς τὴν Βαυαρίαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Αὐγούστου. Ὁ Βενδοκίνιος εἶχε φθάσειν ἕως Τριδέντου, καὶ ἀφοῦ ἐπρόσμενεν ἐκεῖνον εἰς μάτην ἐκεῖ πολὺν καιρὸν, ἠναγκάσθη πάλιν νὰ ἐπιστρέψῃ καὶ αὐτὸς, διὰ νὰ μὴ ἀποκοπῇ ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν.

Ὁ Μαξιμιλιανὸς Ἐμμανουὴλ εὕρηκε τὸν σύμμαχόντον, τὸν Μαρισάλιον Βιλλάριον μεταξὺ Λαουΐγγης καὶ Διλίγγης, καὶ τὸν Αὐστριακὸν στρατηγὸν Στῦρον χαρακωμένον στερεῶς πλησίον Ἁουσειμίου, καὶ ἐν ταὐτῷ ἔφθασε καὶ ἐκεῖ ὁ ἐκ Βάδης Λοδοβῖκος μὲ τὸν Ῥηνικὸν στρατὸν, καὶ ἐμβῆκεν εἰς Αὐγούσταν καὶ Φρειδεβέργαν. Διὰ τούτου τοῦ μέσου ἀπεκόπη εἰς τοὺς Γάλλους καὶ Βαυαροὺς πᾶσα εἰσκομιδὴ, καὶ μόνον εὐτυχὴς μάχη ἠδύνατο νὰ τοὺς σώσῃ. Δὲν ἐστοχάσθη τοῦτο ὁ Στῦρος, ἀλλ' ἐλπίζων νὰ τοὺς ἐγκλείσῃ στενώτερα, ἀφῆκε τὸ ὀχυρόν του στρατόπεδον διὰ νὰ περάσῃ τὸν Δανούβιον πλησίον Δοναβέργης. Ἀλλὰ πρὶν ἀκόμη ἐμβῇ εἰς ταύτην τὴν πόλιν, τὸν ἔφθασεν ὁ Βιλλάριος καὶ ὁ Ἐκλέκτωρ, καὶ τοῦ ἔδωκαν τὴν 20 Σεπτεμβ. 1703 μεταξὺ Ὀβερκλαυΐας καὶ Ὡεσταδίου μάχην, ὅπου, μ' ὅλην τὴν ἀντίστασιν, ἀνάγκη ἦτο νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὴν μεγαλητέραν δύναμιν. Μὲ τοῦτον τὸν τρόπον ἔλαβαν πάλιν ἀέρα οἱ Γάλλοι καὶ οἱ Βαυαροὶ, μ' ὅλον τοῦτο δὲν ἔπραξαν κατὰ τὸ παρὸν τίποτε ἄλλο, ἐπειδὴ αἱ κεφαλαὶ ἔζων μὲ αἰωνίαν διχόνοιαν. Ἀλλὰ δύω ἄλλοι Γαλλικοὶ στρατοὶ ὑπὸ τὸν Δοῦκα Βουργωνίας καὶ τὸν Μαρισάλιον Ταλλάρδιον ἐκυρίευσαν τὰ ἀξιόλογα φρούρια Βρισίακον (6 Σεπτεμβ.) καὶ Λανδαυΐαν (16 Νοεμβ.) καὶ τὴν 13 Δεκεμβ. ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ καὶ ἡ πλουσία Αὐ-



γοῦστα εἰς τοὺς Βαυαροὺς καὶ εἰς τὸν Κόμητα Μαρσῖνον, τὸν ὁποῖον εἶχε στείλειν Λοδοβῖκος ὁ ΙΔ' εἰς τὴν Σοηβίαν ἀντὶ τοῦ κραχθέντος ὀπίσω Βιλλαρίου. Τόσον κακὰ ἐτελείωσε διὰ τοὺς συμμάχους ἡ ἐκστρατεία τοῦ 1703 ἔτους.

## 5. Ἡ ἐν Ὡεσταδίῳ μάχη.

### (13 Αὐγ. 1704)

Πρὶν ἐμβῇ ὁ Ἐκλέκτωρ εἰς τὴν παραχειμασίαν, περιέκλεισε τὴν 8 Ἰαν. 1704 τὸ Πασσαυΐον, τὸ κλειδίον τῆς Αὐστρίας, καὶ τὴν ἄλλην ἡμέραν τὸ ἐκυρίευσε μὲ συνθήκην. Ὁ Εὐγένιος ἐπέρασεν, ὡς σύνηθες, τὸν χειμῶνα εἰς Βιένναν, καὶ ἐκεῖ ἔγεινε ταύτην τὴν φορὰν σπουδαία σκέψις πῶς νὰ διορθώσουν τὴν δυστυχίαν τῆς ἐσχάτης ἐκστρατείας. Τὸ μεγαλύναν τὴν ἀνάγκην ἦτο, ὅτι κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἄναψε πάλιν ἡ ἐπανάστασις εἰς τὴν Οὐγγαρίαν, καὶ ὅτι ἦτο ἀνάγκη νὰ στείλουν ἐκεῖ μέγα μέρος τῶν εἰς τὴν Γερμανίαν χρειωδῶν στρατευμάτων. Ἦτο τῳόντι ἐγγὺς νὰ ἀπολυθῶσιν ἐξ ὁλοκλήρου οἱ Οὖγγροι, καὶ τὴν ἀπὸ πολλῆς συλληφθεῖσαν ἐπιθυμίαν των νὰ θεμελιώσωσιν ἰδίαν των πολιτείαν, εἰς τὸ ὁποῖον τοὺς ἐπρόσφερε τὴν χεῖρα του ὁ ἀπὸ τὸν Αὐτοκράτορα πειραχθεὶς Ῥαγόξιος ἡγεμὼν τῆς Τρανσυλβανίας. Μόνον ἡ κακὴ πειθαρχία καὶ ἡ πρὸς ἀλλήλους διχόνοια τῶν Οὔγγρων ὑπῆρξεν αἰτία, ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ δὲν ἔχασε τὸ ὡραῖον τοῦτο βασίλειον ἐπὶ τῶν παρόντων δυστυχων πραγμάτων.

Ὡς πρὸς τὴν Γερμανικὴν ἐκστρατείαν ἀπεφασίσθη ὁ Εὐγένιος νὰ ὑπάγῃ ταύτην τὴν φορὰν εἰς τὴν Γερμανίαν, καὶ νὰ ἑνωθῇ μὲ τὸν ἐκ Βάδης Λοδοβῖκον καὶ μὲ τὸν Μαλβόρουγον, καὶ νὰ συνεργήσῃ εἰς ἀποδίωξιν τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ ἐχθροῦ. Ἀπὸ τὰς γενικὰς πολιτείας δὲν ἦτο ἐλπὶς νὰ στέρξουν τὸ

νὰ ἀπομακρυνθῇ τόσον πολὺ ὁ Μαρλβόρουγος. Διὰ τοῦτο αὐτὸς τοὺς ἐφανέρωσε μόνον τὸ ἥμισυ τοῦ σχεδίου, καὶ τοὺς ἐζήτησε τὴν ἄδειαν μόνον νὰ προχωρήσῃ ἕως Μοσέλα, τὸ ὁποῖον τοῦ ἐσυγχωρήθη μετὰ πολλὴν ἀντιλογίαν καὶ ἀδημόνους κραυγάς. Ἐσύναξε μετὰ τοῦτο κατὰ τὸ ἔαρ τὰ συμμαχικά του στρατεύματα ἐν τῷ Ἄνω Τραϊέκτῳ, καὶ παρὰ τὸν Ῥῆνον ὑπῆγεν εἰς Κολωνίαν, καὶ ἀκόμη βαθύτερα εἰς τὴν Κομφλυεντίαν (κατὰ τὸν Μάϊον). Ἔπειτα ἔλαβε κατὰ πρόσχημα τὸν δρόμον τῆς Τριβέρεως διὰ νὰ ἀπατήσῃ τοὺς Γάλλους, καὶ μετὰ τοῦτο ἐστράφη ἔξαφνα εἰς Μογοντίαν, καὶ ἐντὸς ὀλίγου ἐστάθη, ὅπου κἀνεὶς δὲν ὑπώπτευσε — παρὰ τὸν Νέκκαρον *). Ἐκεῖ, πλησίον Εἰλβρόνης, τὸν ἐχαιρέτησαν ὁ ἐκ Βάδης Λοδοβῖκος καὶ ὁ Εὐγένιος (κατὰ τὸν Ἰούνιον). Οἱ στρατηγοὶ ἐπεφόρτισαν ἀλλήλους μὲ τιμητικὰς φιλοφρονήσεις. Ὁ Λοδοβῖκος ὠνόμασε τὸν Μαλβόρουγον Σωτῆρα τῆς Γερμανίας, καὶ ὁ Δοὺξ ἀπεκρίθη, ὅτι ἀπ' αὐτὸν μόνον ἠδύνατο νὰ διδαχθῇ πῶς ἐμπορεῖ νὰ σωθῇ ἡ Γερμανία. Ὁ Εὐγένιος ἐπῄνεσε τὴν ὡραιότητα τῶν στρατευμάτων τοῦ Μαρλβορούγου, καὶ τὴν ἀσυνειθίστως πολεμικὴν καρδίαν, ἥτις ἀστράπτει ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς καθενὸς, καὶ ὅτι παρόμοιόν τι δὲν εἶχεν ἰδεῖν ποτέ· ὁ δὲ Ἄγγλος τοῦ ἀπεκρίθη: ἐὰν τοῦτο εἶναι ἀληθινὸν, καθὼς τὸ λέγει, ἐνέπνευσε βέβαια μόνον ἡ παρουσία τοῦ ὕψους του εἰς αὐτοὺς τὸ πῦρ τοῦτο.

*) Ἡ πορεία αὕτη εἶναι μία ἀπὸ τὰς λαμπροτάτας πράξεις τοῦ Μαρλβορούγου. Δὲν εἶχε μόνον νὰ κάμῃ μὲ ἄγρυπνον καὶ προβλεπτικὸν ἐχθρὸν, τὸν ὁποῖον ἐχρειάζετο νὰ ἀπατᾷ· δὲν ἔπρεπε νὰ κρύπτῃ τὸν σκοπόν του μόνον ἀπὸ τοὺς Ὀλλανδοὺς, τῶν ὁποίων οἱ στρατηγοὶ εἶχαν ἤδη κολοβώσειν πρότερον τὴν δραστηριότητά του διὰ ζηλοτυπίας καὶ ἀμφιβολίας, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι καὶ εἰς τὸ Ἀγγλικὸν λειτουργεῖον καὶ εἰς αὐτὴν τὴν βασίλισσάν του δὲν ἐφανέρωσε τὴν πρόθεσίν του, ἐνῷ οἱ εἰς τὸ βουλευτήριον ἐχθροί του, οἱ σφοδροὶ Τώριοι, ἀντεφέροντο εἰς ὅλα τὰ μεγάλα πολεμικὰ σχέδια, καὶ ἐπεθύμουν μόνον ὑπόψυχρον τινὰ κοινωνίαν. Ἴδε Coxe Mémoirs of John Duke of Marlborough. T. I. p. 234. Ed. in 4to.



Οἱ τρεῖς στρατηγοὶ ἐσυμβουλεύθησαν τώρα μεταξύ των καὶ ἐσυμφώνησαν, ὁ μὲν Εὐγένιος νὰ στρατεύσῃ παρὰ τὸν Ῥῆνον διὰ νὰ φυλάξῃ τὰ σύνορα πλησίον Στολόφης· ὁ δὲ Μαρλβόρουγος καὶ ὁ Πρίγκιψ τῆς Βάδης νὰ εἰσβάλουν καὶ οἱ δύω ὁμοῦ εἰς τὴν Βαυαρίαν, καὶ διὰ νὰ μὴ συμβῇ κἀμμία διχόνοια, ἀπεφάσισαν νὰ κυβερνᾷ καθεὶς ἡμέραν παρ' ἡμέραν (εὐφυέστατον ἐπινόημα τοῦ σοφοῦ Εὐγενίου). Ὁ Μαρλβόρουγος ἐστράτευσε μετὰ τοῦτο ἀπὸ Εἰλβρόνης εἰς Οὔλμαν, ὅπου ἔστεκεν ὁ τοῦ Λοδοβίκου Γερμανικὸς στρατὸς (22 Ἰουν.)· καὶ οἱ δύω ἀπεφάσισαν μὲ ἠνωμένας δυνάμεις νὰ ὁρμήσωσι κατὰ τῶν Γάλλων καὶ Βαυαρῶν.

Οὗτοι δὲ ἔστεκαν χαρακωμένοι εἰς στερεάν τινὰ θέσιν μεταξὺ Λαουΐγγης καὶ Διλίγγης Ἀλλὰ διὰ νὰ δυσκολύνουν τὴν τῶν συμμάχων διάβασιν ἐντεῦθεν τοῦ Δανουβίου, ἔστειλαν μέρος τῶν στρατευμάτων των ὑπὸ τὸν Κόμητα Ἄρκου πλησίον Δοναβέργης διὰ νὰ περιχαρακωθῶσι καὶ ἐκεῖ ὡσαύτως. Ἀλλ' οἱ σύμμαχοι, μαθόντες τοῦτο πρώϊμα, ἀπεφάσισαν νὰ μὴ τοὺς τὸ συγχωρήσωσιν. Ἔδραμαν ταχέως ἐναντίον των, καὶ ἐφάνησαν τὴν 2 Ἰουλ. (1704) ὅπου εἶχαν ἐκεῖνοι σκοπὸν νὰ κατασκευάσωσι τὰ χαράκιά των. Ὁ Μαρλβόρουγος, ὅς τις ἐκυβέρνα τὴν ἡμέραν ἐκείνην, δὲν ἠθέλησε νὰ χάσῃ τὴν τιμὴν τῆς προσβολῆς, καὶ οὕτως ἤρχισεν ἀργὰ, τὴν 6 ὥραν ἑσπέρας, ἡ μάχη. Ὁ Μαρλβόρουγος ἐκυβέρνα τοὺς Ἄγγλους του καὶ τοὺς Ὀλλανδοὺς εἰς τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα, ὁ δὲ Λοδοβῖκος τοὺς Γερμανοὺς εἰς τὴν δεξιὰν ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ. Ἡ μανία τῶν μαχομένων ἦτο φοβερὰ καὶ ἀπὸ τὰ δύω μέρη, ἀλλ' ἀπὸ τὴν πρώτην στιγμὴν ἠναγκάσθησαν οἱ Βαυαροὶ νὰ ὑποχωρήσωσι. Πρῶτοι οἱ Αὐτοκρατορικοὶ ἀνέβησαν τὰ χαρακώματα, ἔπειτα διέβησαν καὶ οἱ ἄλλοι· καὶ εἰς τοὺς ἐναντίους δὲν ἔμεινεν ἄλλο εἰμὴ νὰ φύγουν πέραν τοῦ Δανουβίου εἰς

τὴν Λαουΐγγαν, ὅπου πολλοὶ ἐθανατώθησαν ἀπὸ τοὺς καταδιώκοντας ἐφίππους, καὶ ἀκόμη περισσότεροι ἐπνίγησαν εἰς τὸν ποταμόν. Ἡ ζημία εἰς στρατιώτας ἦτο μὲν καὶ τῶν δύω μερῶν σχεδὸν ἴση· ἀλλ' ἔπεσαν εἰς τὰς χεῖρας τῶν συμμάχων ὅλα τὰ σκεύη καὶ ὅλαι αἱ σκηναὶ τῶν ἐχθρῶν καιτινες καλὰ γεμισμέναι ἀποθῆκαι εἰς Δοναβέργαν, καὶ δεκαὲξ κανόνια. Τὰ πλούσια ἀσημικὰ τοῦ Κόμητος Ἄρκου ἐμοιράσθησαν εἰς τοὺς στρατιώτας πρὸς ἀνταμοιβὴν τῆς ἀνδρίας των.

Ὁ Ἐκλέκτωρ καὶ ὁ Κόμης Μαρσῖνος δὲν ἦσαν τώρα ἀσφαλεῖς οὐδὲ εἰς τὴν Λαουΐγγαν, καὶ διὰ τοῦτο ὠπισθοπόρησαν ὑποκάτω τῶν κανονίων τῆς Αὐγούστης, ὅπου ἦτο ἤδη καθ' ὁδὸν ὁ Μαρισάλιος Ταλλάρδιος *). Ὁ Μαρλβόρουγος ἐπρόβαλε τώρα ἐπιμόνως εἰς τὸν Ἐκλέκτορα νὰ χωρισθῇ ἀπὸ τὴν τῶν Γάλλων συμμαχίαν, εἰς τὸ ὁποῖον ἐνήρμοζεν ὁ Αὐτοκράτωρ εὐλογωτάτας ὑποσχέσεις, ἀλλ' εἰς μάτην. Μετὰ τοῦτο ἐμεταχειρίσθησαν ἐκείνους τοὺς παρακινητικοὺς λόγους, οἱ ὁποῖοι, καθὼς λέγει ῥητῶς ἕνας Γάλλος βιογράφος τοῦ Μαρλβορούγου, εἶναι τελευταῖοι λόγοι τῶν ἡγεμόνων, καὶ ἐκβαίνουν ἀπὸ τὰ στόματα τῶν κανονίων. Τρομερῶς κατερημάχθη καὶ διηρπάσθη ἡ ἀθλία Βαυαρία, καὶ αἱ θρηνώδεις κραυγαὶ τῶν δυστυχῶν ἦσαν τόσον μεγάλαι, ὥστε τελευταῖον ὁ Ἐκλέκτωρ ἔδωκεν ἀκρόασιν εἰς τὰς προσφορὰς τοῦ Αὐτοκράτορος. Ἀλλὰ πρὶν ὑπογράψῃ συνθήκην τινὰ κατὰ τὴν θέλησιν τοῦ ἐσχάτου, ἦλθε διὰ ταχυδρόμου ἡ ἀγγελία, ὅτι ὁ Μαρισάλιος Ταλλάρδιος στέκει ἤδη παρὰ τὸν Ῥῆνον καὶ τὸ βραδύτατον θέλει φθάσειν ἕως τῆς 24 Ἰουλίου. Πάραυτα ἔρῥηξεν ἀπὸ τὴν χεῖρα τὸ κονδύλιον ὁ Ἐκλέκτωρ καὶ ἀπεφάσισεν ἀκόμη μίαν φορὰν νὰ προσμείνῃ τὴν ἔκβασιν τῆς τύχης τῶν ὅπλων.

*) Ὁ Βιλλάριος εἶχε κραχθῆν ὀπίσω διὰ τὴν μὲ τὸν Ἐκλέκτορα Βαυαρίας διχόνοιάν του.



Ὁ Ταλλάρδιος διεπέρασε τῴόντι ἀπὸ τὴν Σφαρσβάλδαν, καὶ ἠνώθη τὴν 3 Αὐγούστου εἰς τὴν Αὐγούσταν μὲ τὸν Ἐκλέκτορα. Ἀλλὰ ὡσὰν ὁ κακός του δαίμων τὸν ἠκολούθησεν ἀνεπαισθήτως καὶ ὁ Εὐγένιος μὲ 18,000 στρατιωτῶν· ὅςτις τὸν ἐπαραμόνευεν ἀπὸ τὰς πλησίον Στολόφης γραμμὰς, καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν τοῦτον καιρὸν ἐστάθη εἰς τὴν Δοναβέργαν, ὅπου ἠνώθη μαζή του ὅσον ἦτο δυνατὸν γρήγορα καὶ ὁ Μαρλβόρουγος (11 Αὐγ.). Τὸν γέροντα ὑποχονδριακὸν καὶ σκεπτικὸν Πρίγκιπα τῆς Βάδης εἶχε προαποστείλειν ὁ τελευταῖος μὲ ἱκανὴν δολιότητα, ἀφοῦ τοῦ παρέστησε τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ νὰ πολιορκήσῃ τὸ Ἰγγολστάδιον, τὸ ὁποῖον ἐδέχθη ἐκεῖνος ἀσμένως ἀπὸ ἰδιαιτέραν του εἰς τὰς πολιορκίας κλίσιν καὶ ἀγάπην. Μὲ μόνον τὸν Εὐγένιον ἐσυμβιβάζετο πολλὰ γρήγορα ὁ ὑπερήφανος Δοὺξ, ἐπειδὴ ἐκεῖνος διὰ τὴν σπάνιον μετριοφροσύνην του ἐσιώπα ἀσμένως πᾶσαν ἰδικήν του θέλησιν πρὸς χάριν τοῦ κοινοῦ καλοῦ καὶ δὲν ἐδοκίμαζε νὰ κάμῃ εἰς τὸν γεροντότερον στρατηγὸν κἀνὲν πρόβλημα, τοῦ ὁποίου τὴν ἀναγκαιότητα δὲν ἠδύνατο νὰ κάμῃ καταληπτὴν εἰς αὐτὸν μὲ μόνον τὴν ἔκθεσιν τῶν λόγων. Καὶ οἱ δύω ἐπορεύθησαν κοινῶς τὴν τρίτην (12 Αὐγ.) εἰς τὸ μικρὸν χωρίον Ὠεστάδιον, ἐπειδὴ εἶχαν τὴν εἴδησιν, ὅτι ὁ ἐχθρὸς πρὸ μιᾶς ἑβδομάδος ἐπέρασε τὸν Δανούβιον πλησίον Λαουΐγγης. Μὲ τὰς κατασκοπεύσεις τὸν εὕρηκαν στρατοπεδευμένον περὶ τὸ Ὠεστάδιον, καὶ ἀπεφάσισαν πάραυτα νὰ τοῦ κάμουν διακριτικὴν μάχην. Τὴν τετράδα, 13 Αὐγούστου, ἐκίνησαν τὸ πρωΐ εἰς τὰς τρεῖς καὶ ἡμισεῖαν ὥραν ἀπὸ τὸ στρατόπεδόν των, καὶ τὴν 6 ὥραν ἴδαν τὸν ἐχθρόν. Ὁ κανονισμὸς ἤρχισε περίπου τὴν 9 ὥραν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἦτο ἀνάγκη νὰ περιέλθουν ἀκόμη τινὰ ἕλη, καὶ νὰ διαβοῦν τινὰ ῥυάκια, διὰ τοῦτο ἡ κυρίως μάχη ἤρχισε τὴν 1 ὥραν ἐκ μεσημβρίας. Οἱ Γάλλοι εἶχαν τοποθεσίαν καλητέραν καὶ περισσότερα

στρατεύματα, καὶ μόνον ἡ μεγίστη ἀνάγκη ἠδυνήθη νὰ παρακινήσῃ τοὺς συμμάχους στρατηγοὺς νὰ τοὺς προσβάλωσιν. Ἀλλ' ὅ,τι ποτὲ ἠδύνατο νὰ ἐνεργήσῃ κατ' αὐτῶν ἡ ἡνωμένη φρόνησις δύω εὐφυῶν ἀνδρῶν καὶ τὸ εἰς τοὺς στρατιώτας των θάῤῥος, ἐνηργήθησαν ὅλα. Ὁ Μαρλβόρουγος ἐκυβέρνα τὴν δεξιὰν πτέρυγα κατὰ τοῦ Ταλλαρδίου, ἐνῷ μυστικῶς ἐπροσηύχετο (ὁ αὐτὸς ὡμολόγησεν ἔπειτα, ὅτι ποτὲ δὲν ἐπροσευχήθη τόσον, ὅσον κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην), ὁ δὲ Εὐγένιος ἐπετέθη μὲ τὴν ἀριστερὰν ἐναντίον τῶν Βαυαρῶν. Πολλάκις ἀπεκρούσθησαν, ἀλλὰ πάντοτε ὑπέστρεφαν ὀπίσω καὶ ὥρμουσαν ἐκ νέου εἰς τὴν φοβερωτάτην φωτίαν. Ἄγγλος τις στρατηγὸς, τοῦ ὁποίου τὸ ἱππικὸν τάγμα ἐκτυπήθη δὶς ἤδη, ἐτράπη εἰς φυγήν. Ὁ Μαρλβόρουγος τὸν ἔφθασε κατόπιν καὶ ἐφώναξεν: „Αὐθέντα μου, ἀπατᾶσαι· ἐκεῖ στέκει ὁ ἐχθρὸς, καὶ μόνον ἂν γυρίσῃς πρὸς αὐτὸν τὸ πρόσωπον, ἡ νίκη εἶναι ἰδική σου." Ἐντραπεὶς ἐκεῖνος ἐπλήρωσε τὸ καθῆκόν του, καὶ οὕτως ἔγεινε μέτοχος τῆς γενικῆς νίκης. Εἴκοσι χιλιάδες Γάλλων καὶ Βαυαρῶν ἐκείτοντο νεκροὶ ἢ πληγωμένοι εἰς τὸν τόπον τῆς μάχης. 15,220 ἄνθρωποι μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ αὐτὸς ὁ Μαρισάλιος Ταλλάρδιος μετὰ τοῦ υἱοῦ του καὶ ὀκτακοσίων δεκαοκτὼ ἀξιωματικῶν, ἔγειναν αἰχμάλωτοι. Μὲ τὸ ὑπόλοιπον ἐπέρασε τὸν Δανούβιον ὁ Ἐκλέκτωρ καὶ ὁ Κόμης Μαρσῖνος διὰ νὰ καταφύγουν ὑποκάτω τῶν κανονίων τῆς Οὔλμης καὶ τῆς Μεμμίγγης. Τὰ λάφυρα τῶν νικητῶν ἦσαν παραδοξότατα. Τὸ πλούσιον πολεμικὸν κιβώτιον, 5300 ἀμάξια μὲ ζωοτροφίας καὶ πολεμικὰς ὕλας, 3600 σκηναὶ, δύω κινηταὶ γέφυραι, ἑκατὸν δεκαεπτὰ κανόνια, εἰκοσιτέσσαρα βομβεῖα, ἑκατὸν εἴκοσιν ἐννέα σημαῖαι, ἑκατὸν ἑβδαμήκοντα μία σημαῖαι τοῦ ἱππικοῦ, καὶ ἑβδομήκοντα τύμπανα ἔπεσαν εἰς τὰς χεῖρας των. Ὁ Γαλλικὸς στρατὸς σχεδὸν ἐξηφανίσθη, ὅλη ἡ Βαυαρία καὶ ἡ Σοη-



βία ἐκαθαρίσθη ἀπὸ τὸν ἐχθρὸν, καὶ ὁ μέχρι τοῦδε τόσον σκληραύχην Ἐκλέκτωρ τῆς Βαυαρίας ἐκρημνίσθη ἐξ ὁλοκλήρου. Ἀπὸ ταύτης τῆς ἐνδόξου ἡμέρας ἀντήχει τὸ ὄνομα Μαρλβόρουγος εἰς ἀναρίθμητα τραγούδια, καὶ ὁ Αὐτοκράτωρ πλήρης δικαίου εὐγνωμοσύνης αἰσθήματος πρὸς τὸν σωτῆρα τῆς τιμῆς του καὶ νικητὴν τῶν ἐχθρῶν του, τὸν ἀνηγόρευσε παραυτα Πρίγκιπα τῆς αὐτοκρατορίας. Αὐτὸς δὲ ἐστεφάνωσε τὸ ἴδιόν του κλέος μὲ τὴν φιλάνθρωπον φροντίδα περὶ τῶν πληγωμένων, καὶ μὲ τὸν γλυκὺν τρόπον του πρὸς τοὺς αἰχμαλώτους. Πρὸς τὸν τεταπεινωμένον Μαρισάλιον Ταλλάρδιον ὡμίλησε φιλοφρονητικοὺς λόγους περὶ τοῦ ἀξιεπαίνου χαρακτῆρός του· καὶ ὅταν ἐκεῖνος εἶπεν, ὅτι ἐνίκησε τὰ γενναιότατα στρατεύματα τοῦ κόσμου, ἀπεκρίθη αὐτὸς χαμογελῶν: „Ἐλπίζω, ὅτι ἡ γαληνότης σας θέλετε ἐξαιρέσειν ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἔλαβαν τὴν τιμὴν νὰ σᾶς νικήσωσιν."

Εἰς τὸν Ἐκλέκτορα τῆς Βαυαρίας δὲν ἔμενε τώρα ἄλλο, εἰμὴ νὰ διαβῇ πέραν τοῦ Ῥήνου μετὰ τῶν συμμάχων του. Ἡ χώρα του, καθὼς καὶ αἱ ἐλεύθεραι πόλεις Ῥατισβόνα, Αὐγούστα, Οὔλμα ἔγειναν ἔμφρουροι ἀπὸ τοὺς Αὐτοκρατορικούς *). Οἱ στρατηγοὶ ἀνέβησαν μετὰ τοῦτο εἰς τὸν Ῥῆνον. Ὁ ἐκ Βάδης Λοδοβῖκος ἐπολιόρκησε πάλιν τὴν Λανδαυΐαν, ἥτις παρεδόθη τὴν 24 Νοεμβρ. Τὴν Τρίβεριν ἐγκατέλειψαν θεληματικῶς οἱ Γάλλοι, τὸ Τραρβάχιον παρεδόθη εἰς τὸν διάδοχον τοῦ Καστέλου τῶν Χάτων (18 Δεκεμ.). Πρὸς τὰ τέλη τοῦ φθινοπώρου ὑπῆγαν ὁ μὲν Εὐγένιος εἰς τὴν Βιένναν, ὁ δὲ Μαρλβόρουγος διὰ Βερολίνου καὶ Ἀννοβέρας εἰς Λονδίνιον. Διὰ Λοδο-

*) Διὰ συνθεσίας γενομένης τὴν 7 Νοεμβρίου 1704 εἰς Ἰλβετέμιον πλησίον Λανδαυΐας μὲ τὸν Ῥωμαϊκὸν βασιλέα, ἐκράτησεν ἡ Ἐκλεκτόρισσα μόνον τὴν πόλιν καὶ τὸ εἰσόδημα τῆς Μυνυχίας. Ὅλη δὲ ἡ λοιπὴ χώρα ἐκυβερνᾶτο ἀπὸ αὐτοκρατορικὸν ἄρχοντα.

βῖκον τὸν ΙΔ΄ ἤρχισε τώρα σειρὰ δυστυχιῶν καὶ ταπεινώσεων *).

## 6. Ὁ πόλεμος εἰς τὴν Ἱσπανίαν.
### (1704 — 1707).

Ἡ δὲ Ἱσπανία, τὸ ἀντικείμενον τοῦ γενικοῦ πολέμου, ἐθεώρει τρία ἔτη μὲ ἡσυχίαν μεγίστην τὸν βίαιον ἀγῶνα, ὅταν τελευταῖον ἐπίασαν καὶ αὐτὴν αἱ φλόγες. Ὁ ἀσθενὴς Φίλιππος εἶχε νυμφευθῆν Σαβαυδικήν τινα Πριγκιπέσσαν. Αὕτη ἔφερε μεθ' ἑαυτῆς δολοπλόκον τινὰ ἀρχιαμφίπολον, τὴν Πριγκιπέσσαν Οὐρσινίαν· ἓν ἀποτρόπαιον τάγμα γυναικῶν ἐξώθησε καὶ παρώργισε πολλοὺς μεγιστᾶνας τῆς Ἱσπανίας, οἵτινες ἕως τώρα εἶχαν ὅλην τὴν δύναμιν. Οὗτοι μετέβησαν εἰς τὴν Πορτογαλλίαν, καὶ ἐντὸς ὀλίγου κατεστάθη ἡ Λισσαβόνα συναγωγὴ ἀναριθμήτων δυσαρεστημένων ἀπὸ τὴν Ἱσπανίαν. Ἤρχισαν νὰ συμβιβάζωνται μὲ τοὺς συμμάχους· ὑπεσχέθησαν νὰ γνωρίσουν βασιλέα τὸν Αὐστριακὸν Ἀρχιδοῦκα Κάρολον, ἐὰν ἤθελε νὰ ὑπάγῃ προσωπικῶς εἰς τὴν Ἱσπανίαν, καὶ νὰ γείνῃ κορυφαῖος τῶν δυσαρεστημένων. Ἀνεχώρησεν αὐτὸς τωόντι ἀπὸ Βιέννης τὴν 19 Σεπτ. 1703, ἀλλ' ἐπέρασε πρῶτον τὸν χειμῶνα εἰς Ἀγγλίαν καὶ Ὀλλανδίαν, καὶ τὴν 1 Μαρτίου 1704 ἄραξεν εἰς τὰ παραθαλάσσια τῆς Πορτογαλλίας μὲ 12,000 Ἄγγλους καὶ Ὀλλανδούς.

Εἰς τὴν Πορτογαλλίαν εὕρηκε στρατὸν ἄλλον, τοῦ ὁποίου κορυφαῖος ὢν ὁ βασιλεὺς Πέτρος Β΄ ἐστράτευεν εἰς τὴν Ἱσπανίαν. Εἰς Δήλωσιν τῆς 9 Μαρτίου ἐφανέρωσε τὸ δίκαιον τοῦ πράγματός του καὶ τοῦ πρὸς Φίλιππον ἐξ Ἀνδεγαυΐας πολέμου του. Ἀλλὰ καὶ οἱ δύω βασιλεῖς ἦσαν κακοὶ ἥρωες, καὶ τὰ στρατεύματά των ἀθλίως ἠσκημένα. Ἀλλὰ καὶ τὸ Γαλλικοϊσπανικὸν στράτευμα, τὸ ὁποῖον ἐκυβέρνα ὁ Δοὺξ Βερβίκιος, δὲν ἦτο ἐνεργητικώτερον. Τίποτε δὲν ἔγεινε καὶ ἀπὸ τὰ δύω μέρη, καὶ πρώϊμα ἐμβῆκαν καὶ τὰ δύω εἰς τὰς παραχειμασίας. Ἐὰν ὁ ἡνωμένος στόλος δὲν ἐκυρίευε τὴν διὰ τὴν Ἀγγλίαν ἀξιόλογον Γιβραλταρίαν (4 Μαρτ. 1704), δὲν ἤθελε κατορθωθῆν σχεδὸν τίποτε κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο.

Κατὰ τὸ ἐφεξῆς ἔτος (1705) ἔγειναν περισσότερα. Εἶχαν ἀποφασίσειν οἱ σύμμαχοι νὰ ἀσφαλισθοῦν πρῶτον μὲ τοὺς Καταλωνίους καὶ Βαλεντίους, ὅπου ἐβασίλευεν ἡ μεγαλητέρα δυσαρέσκεια διὰ τοὺς νέους

*) Ἡ κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον δυστυχία τῆς Γαλλίας ἐπερισσεύθη δι' ἀξιοσημειώτου τινος ἐσωτερικῆς ἐπαναστάσεως. Εἰς τὰ ὄρη τῶν Γεβεννῶν ἔζη ἀκόμη μέγας ἀριθμὸς ἀνθρώπων, οἵτινες ἐκατάγοντο ἀπὸ τοὺς παλαιοὺς Βαλδείους καὶ ἐσχητάτιζαν χωριστὴν κοινότητα ἐκκλησίας πλησιάζουσαν εἰς τὴν τῶν Ἀναμορφωμένων. Διωκόμενοι καὶ καταθλιβόμενοι διὰ τὴν πίστιν των ἐπίασαν τὰ ὅπλα κατὰ τὸ 1702 ἔτος. Ὁ ζῆλος των ἐξήφθη ἕως ἐνθουσιασμοῦ· ἐσηκώθησαν ἄνδρες καὶ γυναῖκες, τῶν ὁποίων ἐτιμῶντο οἱ λόγοι ὡς θεόπνευστοι προφητεῖαι. Καὶ ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὴν θρησκευτικὴν ζέσιν ἐκβαίνει ἔξω ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς δυνάμεώς του, οἱ Καμισάρδιοι οὗτοι, καθὼς ὠνομάζοντο, ἔκαμναν θαυμαστὰ ἀνδραγαθήματα κατὰ τακτικῶν Γαλλικῶν στρατευμάτων στελλομένων ἐναντίον των. Αἱ ὠμότητες, διὰ τῶν ὁποίων μιαίνεται ἡ ἀνθρωπότης εἰς θρησκευτικοὺς πολέμους, δὲν ἔλειψαν καὶ ἀπεδῶ· ἐπειδὴ ἐκ τῶν Καμισαρδίων οἱ αἰχμαλωτιζόμενοι ἐφονεύοντο καὶ ἐκαίοντο, τὰ ἀντεπλήρωναν καὶ οὗτοι δι' ὁμοίων ἀπανθρωπιῶν. Ἐκ τῶν ἀρχόντων των διέλαμψε μάλιστα νεανίσκος τις, ὀνόματι Καβαλιέρος, ὅστις ὑπῆρξε πρότερον ἀρτοποιοῦ ὑπηρέτης. Μὴ ὢν ἀκόμη εἰκοσαετής, ἀνέπτυξε μεταξὺ δυσχερειῶν καὶ κινδύνων, ἄρχων τὰ ἄτακτα στίφη του, πᾶσαν φρόνησιν στρατηγοῦ ἐμπείρου. Ἐνῷ αἱ Γαλλικαὶ ἴλαι περιεφέροντο εἰς τὰ ὄρη ζητοῦντες τοὺς Καμισαρδίους, ἐξετρύπωναν οὗτοι ἀπὸ τὰς κρυψάνας των ἔξαφνα, καὶ ἠφάνιζαν τοὺς ἐχθρούς των· Ἀφοῦ ὁ Μαρισάλιος Μοντρεβέλιος ἐδοκίμασεν εἰς μάτην κατ' αὐτῶν τὰς δυνάμεις του, ἐκράχθη ὀπίσω, καὶ ἐπροστάχθη ὁ Βιλλάριος νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν πόλεμον. Καὶ ὁ ὑπερήφανος οὗτος στρατηγὸς ἐδέχθη 1704 συνθεσίαν μὲ τὸν ἀρτοποιὸν νεανίσκον Καβαλιέρον, διὰ τῆς ὁποίας ἐσυγχωρήθη εἰς τὴν φατρίαν του ἡ ἐλευθερία τοῦ συνειδότος. Ὁ Καβαλιέρος ἐσύνθεσε τάγμα Καμισαρδίων διὰ τὸν βασιλέα, ἀνεχώρησεν ὅμως ἔπειτα ἀπὸ τὴν Γαλλίαν καὶ ἀπέθανε στρατηγὸς ὢν Μαΐόρος εἰς τὴν Ἀγγλικὴν ὑπουργίαν. Ἀλλὰ δὲν ἐδέχθησαν ὅλοι οἱ Καμισάρδιοι τὸν ἐξισασμόν· ἡ ἐπανάστασις ἄναψεν ἐκ νέου· τρίτος Μαρισάλιος τῆς Γαλλίας, ὁ Δοὺξ Βερβίκκιος, ἐστάλη κατ' αὐτῶν, καὶ οὗτος κατέστρεψε τὸν ἀγῶνα 1705, ὅστις διὰ πολλὰ ἦτο ἀντανάκλασίς τις τοῦ Ἀλβιγαιϊκοῦ πολέμου.

Γαλλικοὺς φόρους. Διὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον ἔβαλαν τὴν 8 Αὐγούστου εἰς τὴν ξηρὰν ἕνα Βαλέντιον, ὀνόματι Βασσέτον, ὅς τις εἶχε μέγιστα προτερήματα δημεγέρτου. Ἀφοῦ πρῶτον ὥρμησεν οὗτος μὲ τὸν λόχον του εἰς τὴν πόλιν Διάνιον καὶ τὴν ἐπόρθησεν, ἀνηγόρευσεν ἐκεῖ βασιλέα τῆς Ἱσπανίας τὸν Αὐστριακὸν Κάρολον, καὶ τὸν ἑαυτόν του ἀντιβασιλέα καὶ ἀρχιστράτηγον τῆς Βαλεντίας, καὶ ἀνήγγειλε γενικὴν ἐλευθέρωσιν ἀπ᾽ ὅλους τοὺς μισησοὺς φόρους. Ἐξ ἐναντίας δὲ ἐσύναξε παρακαλεστικῶς πολεμικὰ ἀργύρια, καὶ ἐπῆρε περισσότερα παρ᾽ ὅσον ἤθελαν δώσειν οἱ φόροι. Ἡ Βαρκελόνα ἐπροστατεύθη χρόνον τινὰ ἀπὸ τὸν ἔπαρχόν της κατὰ τοῦ συμμαχικοῦ στόλου, ἐπαραδόβη ὅμως τελευταῖον, καὶ οἱ πολῖται ἐκηρύχθησαν, καθὼς σχεδὸν εἰς ὅλας τὰς πόλεις τῆς Καταλωνίας, Βαλεντίαν, Ἀραγωνίαν καὶ Ναυάῤῥαν, ὑπὲρ τοῦ Αὐστριακοῦ Καρόλου. Ὁ Βασσέτος ἐμεταχειρίσθη τὴν κοινὴν ἀμηχανίαν καὶ σύγχυσιν μὲ ἀξιοθαύμαστον φρόνησιν. Ἐκυρίευσε καὶ τὴν μητρόπολιν τῆς Βαλεντίας, ὅπου ἕνα τῶν ἐνδοξοτάτων μεγιστάνων τῆς Ἱσπανίας, τὸν Κόμητα Καρδόννιον, ἔβαλεν ἀντιβασιλέα, καὶ τὴν μητέρα του, ἄγνωστον τινὰ μέχρι τοῦδε γυναῖκα, ἀνέδειξε Μαρκεσίαν Καλλέρας, καὶ τῆς ἐχάρισε τὰ ὑποστατικὰ τοῦ ὀνόματος τούτου. Ὁ Κάρολος δὲν ἠδύνατο νὰ κάμῃ ἄλλο, εἰμὴ νὰ τὸν ἐπαινῇ καὶ νὰ στέργῃ ὅλα τὰ ἐγχειρήματά του.

Τώρα ἔβρασε κατ᾽ ὀλίγον δι᾽ ὅλης τῆς χώρας ὁ τυφὼν τῆς ἐπαναστάσεως. Φατρίαι ἐπάλαιαν πρὸς φατρίας, καὶ καθεὶς ἀπελύθη εἰς τὰ ἰδιωτικά του πάθη, φιλαρπαγίαν, καὶ φιλεκδικίαν, ἐν ὅσῳ ἡ κοινὴ δικαιοσύνη ἦτο ἐμποδισμένη, καὶ κἀνεὶς δὲν ἤξευρε τίς ἀπὸ τοὺς δύω βασιλεῖς θέλει λάβειν τὴν ὑπεροχήν. Ὅτι ἐβδελύσσοντο τοὺς Ἄγγλους, Ὀλλανδοὺς καὶ Γερμανοὺς ὡς αἱρετικούς, τοῦτο ἐδυνάμονε περισσότερον τὸ φαρμάκιον τοῦ φατριαστικοῦ μίσους. Καὶ ἡ παμ-



πάλαιος δὲ ἐθνικὴ ἔχθρα τῶν Καστιλίων καὶ Ἀραγωνίων ἦλθε πάλιν εἰς τὸ φανερόν· ἀπανθρωπίαι, ὁποίας ὑπέφερεν ἡ Γερμανία εἰς τὸν τριακονταετῆ πόλεμον, ἐγίνοντο τώρα εἰς τὴν πάντη διαλελυμένην Ἱσπανίαν. Ἐπειδὴ ὅμως ἐκ τῶν δύω κεφαλῶν, αἱ ὁποῖαι ἠγωνίζοντο τώρα περὶ τοῦ στέμματος, κἀμμία δὲν εἶχεν ἔξοχον πνεῦμα, ἐφαίνετο ὡς νὰ ἔμελλε νὰ ἀποφασίσῃ τελευταῖον ἡ τύχη τὸ πρᾶγμα. Ὁ Κάρολος, ὅς τις σχεδὸν εἶχε κερδήσειν τὸ πᾶν, ἐβράδυνε μὲ πολλὴν δειλίαν, καὶ ἀντὶ νὰ ὁρμήσῃ κατὰ τοῦ Μαδριτίου, διέτριβεν ἀκαίρως εἰς Βαρκελόναν καὶ Ἀραγωνίαν. Ἀλλὰ βέβαια, παρεκτὸς τῆς δειλίας, περὶ τῆς ὁποίας ἠδύνατο νὰ τὸν δικαιώσῃ ἡ φύσις τῶν πραγμάτων ξένης χώρας, δὲν ἦτο καὶ κύριος τῶν στρατευμάτων, διὰ νὰ ἐμπιστευθῇ τολμηρῶς εἰς αὐτὰ καὶ νὰ συγκατορθώσῃ τι ἀξιόλογον. Ὁ Κόμης Πετερβόρουγος, ἡγεμὼν τοῦ Ἀγγλικοῦ στόλου καὶ τοῦ στρατοῦ, δὲν ἤκουε κἀμμίαν προσταγὴν, ἀλλ᾽ ἦτο ὡς ὑπερασπιστής του. Τὰ αὐτὰ ἔπασχε καὶ ὁ Φίλιππος, ὅς τις ἐκ καρδίας ἤθελε προσαρμοσθῆν εἰς τὰς ἐπιθυμίας τῶν Ἱσπανῶν του, ἐὰν δὲν ἐπροστάζετο πᾶν κίνημα ἀπὸ τὸ βουλευτήριον τῶν Βερσαλλιῶν, καὶ ἐὰν ὁ Γαλλικὸς πρέσβυς, Κόμης Ἀμελότιος, μὲ τὴν εἰς τὸ ἔθνος του προσιδιάζουσαν ἀντιποίησιν δὲν ἐπρόσταζεν ἀντ᾽ ἐκείνου, καὶ δὲν ἐκακομεταχειρίζετο μὲ καταφρόνησιν τοὺς τιμιωτάτους μεγιστᾶνας τῆς Ἱσπανίας.

Δύω Γαλλικοὶ καὶ δύω συμμαχικοὶ στρατοὶ ἔστεκαν εἰς διάφορα μέρη τῆς Ἱσπανίας, χωρὶς νὰ πράττωσί τι μὲ προσδιωρισμένον σχέδιον. Ἐπειδὴ καὶ οἱ δύω βασιλεῖς δὲν εἶχαν ἐξουσίαν τινὰ εἰς τὰ στρατεύματα τῶν βοηθῶν των, ἔκαμναν αὐτὰ ὅλας τὰς ἀταξίας, εἰς τὰς ὁποίας νομίζει ἔτι εἶναι συγχωρημένος ὁ στρατιώτης, ἐνόσῳ πολεμεῖ διὰ τὴν ἀβεβαιότητα τῆς ζωῆς του. Ἀλλ᾽ ὅς τις, καὶ εἰς τὴν Κατα-

λωνίαν αὐτὴν, ὅπου φανερώτατα εἶχαν κηρυχθῆν ὑπὲρ τοῦ Καρόλου, δὲν ἔδιδεν εἰς τοὺς στρατιώτας τούτου δωρεὰν οἶκον καὶ αὐλὴν, γυναῖκα καὶ θυγατέρας, ἐτιμωρεῖτο καὶ ἐσκοτόνετο ὡς ἐχθρὸς τοῦ Αὐστριακοῦ οἴκου. Ὡσαύτως εἰς τὴν Καστιλίαν, ὅς τις δὲν ἔδιδε τὴν περιουσίαν του, εὐθὺς ἐκηρύττετο κρύφιος ἐχθρὸς τοῦ Φιλίππου. Τὸν Μάϊον 1706 εἰσέβαλαν εἰς τὴν Ἐστρεμαδοῦραν 30,000 Πορτογάλλοι, καὶ 12,000 Ἄγγλοι καὶ Ὁλλανδοὶ, οἱ μὲν στρατηγούμενοι ἀπὸ τὸν Μαρκέσιον Λὰς Μινᾶν, οἱ δὲ ἀπὸ τὸν Κόμητα Γαλλοβάϊον. Ἠχμαλώτισαν 5000 στρατιώτας, τοὺς ὁποίους εἶχε βάλειν εἰς τὴν Ἀλκαντάραν ὁ Γαλλικὸς Μαρισάλιος Βερβίκιος, καὶ μὲ τοῦτο ἠνάγκασαν τὸν τελευταῖον νὰ στραφῇ εἰς Μαδρίτιον μὲ τὸ ὑπόλοιπον τῶν στρατιωτῶν του. Ἠναγκάσθη ὅμως πάραυτα νὰ καπείσῃ τὸν Φίλιππον νὰ φύγῃ εἰς τὴν Σόπετραν, ἐπειδὴ οἱ Πορτογάλλοι, ἀφοῦ ἐκυρίευσαν τὸ Ἐσπινὰρ, ἐφάνησαν εἰς τὰ ἔμπροσθεν τοῦ Μαδριτίου ὑψώματα. Μὴ δυνάμενος νὰ ἐμποδίσῃ τὸν μισητὸν διπλῶς *) ἐχθρὸν, ἐστοχάσθη μόνον νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν αὐλήν. Ἡ βασίλισσα μὲ τὰς δεσποίνας ὑπῆγεν εἰς Βούργους, οἱ δὲ εὐγενεῖς ἠκολούθουν αὐτὴν, ἢ τὸν βασιλέα εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Βερβικίου, ἢ ὑπῆγαν εἰς τὰ ὑποστατικά των. Ὅλα τὰ κριτήρια ἐσφαλίσθησαν. Ὁ Λὰς Μινᾶς ἔστειλε μετὰ τοῦτο 2000 καβαλαρίους εἰς Μαδρίτιον, οἱ ὁποῖοι καὶ ἐνεβιβάσθησαν εἰς τὴν μητρόπολιν ταύτην τὴν 25 Ἰουνίου. Μετὰ δύω ἡμέρας ἔκαμε καὶ αὐτὸς τὴν εἴσοδόν του μετὰ τοῦ Κόμητος Γαλλοβαΐου, καὶ ἐξεπέζευσαν καὶ οἱ δύω εἰς τὸ βασιλικὸν τοῦ θέρους παλάτιον Πάρδον. Τὰ στρατεύματά των διέτριβαν ἐκτὸς τῆς πόλεως παρὰ τὸν Μαγγανάρην. Ὅλοι ἐσιώπων, εἰς ὅλων τὰ πρόσωπα ἀνεγινώσκετο ἀποστροφὴ, τὴν ὁποίαν κατε-

*) Τὰ δύω ἔθνη, Ἰσπανοὶ καὶ Πορτογάλλοι, μισοῦσιν ἀλλήλους ἀδιαλλάκτως.



σίγαζε μόνον ὁ φόβος. Ἤνοιξαν πάλιν τὰ κριτήρια, ἀλλὰ πολλοὶ κριταὶ δὲν ἦσαν παρόντες. Ἐπρόσμεναν ἀγγελίαν ἀπὸ τὸν Κάρολον, τὸν ὁποῖον ἐπροσκάλεσαν νὰ ἔλθῃ ταχέως μετὰ τοῦ στρατοῦ του· ἀλλ' ὅλοι οἱ ἐκεῖσε ἀπεσταλμένοι ταχυδρόμοι ἐπιάσθησαν ἀπὸ τοὺς Ἰσπανοὺς, καὶ ὁ Κάρολος, ὅς τις ἔστεκε πάντη ἀδρανὴς εἰς τὴν Καισαραυγούσταν, δὲν ἔμαθε τὸ ἐλάχιστον ἐκ τούτων, ὅτι ἡ μητρόπολις τῆς Ἰσπανίας ἦτο ἰδική του. Ἐξ ἐναντίας δὲ διέδωκαν οἱ Ἰσπανοὶ εἰς Μαδρίτιον τὴν φήμην, ὅτι ἀπέθανεν εἰς Ἀραγωνίαν, καὶ τοῦτο ἐπροξένησεν εἰς τοὺς ὀπαδούς του καὶ εἰς τὸ Πουρτογαλλικὸν στράτευμα δειλίαν. Τὸ δεύτερον, ἀντὶ νὰ ὁρμήσῃ εἰς τὸ ἀδύνατον στράτευμα τοῦ Βερβικίου, ὅς τις ἔστεκεν ἀκόμη περιχαρακωμένος πλησίον Σοπέτρας, διὰ νὰ τὸν διώξῃ μετὰ τοῦ Φιλίππου πέραν τῶν Πυρηναίων, ἐξεδόθη ἀφροντίστως εἰς τὴν ὀκνηρίαν καὶ εἰς τὰς ἡδονὰς, καὶ τόσον ἐπροχώρησε τὸ μῖσος εἰς τὸ Μαδρίτιον, ὥστε καὶ αἱ πόρναι τῆς πόλεως ἔκαμαν σχέδιον νὰ ἀφανίσουν τοὺς Πορτογάλλους διὰ φαρμακώσεως. Ὑπὲρ τὰς 6000 ἀπέθαναν εἰς τὰ νοσοκομεῖα τοῦ Μαδριτίου.

Τελευταῖον, πολλὰ βραδέως, τὸν Ἰούλιον μῆνα, εἰσεχώρησεν ἡ ἀγγελία τῆς κυριεύσεως ταύτης τῆς πόλεως καὶ εἰς τὴν Ἀραγωνίαν πρὸς τὸν Ἀρχιδοῦκα Κάρολον, ὅς τις ἐκίνησε πάραυτα μὲ τὸ στράτευμα τοῦ Πετερβορούγου. Ἀλλ', ἐνῷ ὁ Μαρκέσιος Λὰς Μινᾶς, βαρυνθεὶς τὴν πολυχρόνιον ἀδράνειαν, παραίτησε τὴν πόλιν, διὰ νὰ ὑπάγῃ εἰς συνάντησίν του, τὸν ἀπέκοψεν ἔξαφνα ὁ Μαρισάλιος Βερβίκιος ἀπὸ τὴν πόλιν καὶ διὰ πεντακοσίων ἐφίππων ἐπίασεν αἰχμαλώτους τοὺς εἰς Πάρδον καταλειφθέντας διακοσίους ἄνδρας. Φίλιππος ὁ Ε' ἐμβῆκε μετὰ ταῦτα τὴν 22 Σεπτεμ. καὶ τὸν ὑπεδέχθησαν μὲ χαρὰν ἀπερίγραπτον. Διὰ νὰ συνάξουν ἀργύριον, προέγραψαν ὅλους ἐκείνους, ὅσοι πρότερον εἶχαν ἀνοίξειν τοὺς οἴκους των

εἰς τὴν Αὐστριακὴν φατρίαν. Μετὰ πολλοὺς περιγύρους καὶ ἀβεβαίους ὁδοιπορίας ἡνώθη τελευταῖον ὁ Λὰς Μινᾶς μὲ τὸν Ἀρχιδοῦκα εἰς τὰ σύνορα τῆς Καστιλίας, ἀλλὰ καὶ οἱ δύω στρατοὶ ἦσαν τόσον ἐξησθενισμένοι, ὥστε δὲν ἐνθυμήθησαν κἂν νὰ στρατεύσουν ἐναντίον τῆς μητροπόλεως. Ἀλλὰ μᾶλλον μετὰ μακρὰς λογοτριβὰς τῶν διαφόρων ἀρχηγῶν ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν πιστὴν Βαλεντίαν, ἥτις — ἐκ μίσους πρὸς τοὺς Καστιλιανοὺς — τοὺς ὑπεδέχθη τόσον ἀσμένως, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ Φραγκισκανοὶ καὶ Καπουκῖνοι ἐκ διαφόρων μοναστηρίων, διαιρεθέντες εἰς στίφη ἐκβῆκαν εἰς προϋπάντησίν των. Ὁ Κόμης Πετερβόρουγος ἐβαρύνθη τόσον τὴν ἄσκοπον ἔνθα κἀκεῖσε περιφορὰν, ὥστ' ἐζήτησε τὴν ἄδειαν ἀπὸ τὴν αὐλήν του νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἐπειδὴ, καθὼς ἔγραφε, βλέπει εὐκρινῶς, ὅτι ὁ Ἀρχιδοὺξ Κάρολος δὲν θέλει δυνηθῇν νὰ φθάσῃ εἰς τὴν κυριότητα τῆς Καστιλίας. Τοῦ ἐδόθη ἡ ἄδεια. Ὁ Κάρολος κατὰ τὸν χειμῶνα ἐκ δεήσεως τῶν Καταλωνίων ὑπέστρεψεν εἰς τὴν Βαρκελόναν. Τὸ τέλος ταύτης τῆς ἐκστρατείας ἦτο, ὅτι οἱ διάφοροι στρατηγοὶ τῶν συμμάχων ἐκατηγόρησαν ἀμοιβαίως ἀλλήλους εἰς τὰς αὐλάς των, καὶ καθεὶς ἀπέρριψεν ἀφ' ἑαυτοῦ τὴν αἰτίαν, καὶ ὅλον τὸ ἀνωφελὲς ἀποτέλεσμα ἀπέδωκεν εἰς τοῦτο, ὅτι δὲν ἤκουσαν τὴν γνώμην του.

Πολεμικαὶ σκηναὶ — φυσικῶς τραγικὸν θέαμα εἰς τὸν φιλάνθρωπον — τότε μόνον ἐμποροῦν νὰ προξενήσουν τέρψιν τινὰ, ὅταν φαίνωνται ὡς ἐνέργειαι ἀσυνηθίστων δυνάμεων, καὶ προβάλλουν τὸ πολλαπλοῦν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος πρὸ ὀφθαλμῶν μέχρι θαυμασμοῦ. Τίς δὲν βλέπει μὲ εὐφροσύνην τὰ ἀνδραγαθήματα μεγάλων ἡρώων; Ἀλλὰ πόλεμος, ὁποῖος εἶναι ὁ μέχρι τοῦδε ἱστορηθεὶς Ἰσπανικὸς, δὲν εἶναι μόνον κακὴ πληγὴ διὰ τοὺς συγχρόνους, ἀλλὰ καὶ λύπη διὰ τοὺς μεταγενεστέρους. Παντοδαπαὶ



θελήσεις, διακεκομμέναι δυνάμεις, ἀθέλεια ἀπὸ ἔλλειψιν συνέσεως, ἀντίστροφα μέσα, καὶ κακὴ χρῆσις καὶ αὐτῆς τῆς εὐτυχίας — τίς δύναται νὰ θεωρήσῃ ὅλα ταῦτα χωρὶς ἀγανάκτησιν καὶ εἰς τὴν ζωὴν ἑνὸς ἰδιώτου; Ἀλλὰ τώρα ὁ ἀγὼν περὶ ἑνὸς βασιλείου, τὸ ὑψηλὸν τοῦτο θέαμα, ἦτο εἰς χεῖρας ἀπολέμων ἀνθρώπων!

Τὸ **1707** ἔτος ἐπέρασε διὰ τοὺς καταβαρυμμένους Ἰσπανοὺς ὄχι ὀλιγώτερον δυστυχῶς παρὰ τὰ πρότερα, ἡ ἀρχαία ἔχθρα μεταξὺ τῶν δύω παλαιῶν βασιλείων, Ἀραγωνίας καὶ Καστιλίας, ἐφαίνετο πάντοτε σκληροτέρα, Κάρολος καὶ Φίλιππος ἦσαν μόνον ὀνόματα καὶ πρόφασις διὰ τὴν ζηλότυπον ἔριν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ δεύτερος ἔλαβε ταύτην τὴν φορὰν βοήθειαν ἀπὸ τὴν Γαλλίαν, ἔκλινεν ἡ τύχη εἰς τὸ μέρος τῶν Καστιλιανῶν, καὶ ὅσον τοὺς ἔλειπεν ἀπὸ δύναμιν, τὸ ἀνεπλήρονεν ἡ διχόνοια τῶν συμμάχων. Πρῶτον εἰσέβαλεν ὁ Μαρισάλιος Βερβίκιος εἰς τὴν ἐπαρχίαν Βαλεντίαν. Ἐκεῖ ἔκαμνεν ἀδιακόπως μικρὰς μάχας, καὶ ἡ χώρα κατηρημόνετο βαρβαρικῶς. Οἱ δὲ Ἀραγώνιοι, διὰ νὰ ἀναχαιτίσουν ἐκείνους, κατηρήμαξαν τὴν χώραν τῆς Ἐγέας ἕως Βαρδένης. Μὲ ὅλον τοῦτο ἐπολιόρκησαν οἱ Γάλλοι τὴν πρώτην πόλιν, τὴν ὁποίαν ἐκυρίευσεν ἐξ ἐφόδου ὁ Μαρκέσιος Σαλούσιος. Τρομεραὶ ἦσαν πάλιν ἐκεῖ αἱ ἐνέργεια τοῦ ἐθνικοῦ μίσους. Ὅλοι οἱ ἄνδρες ἐσκοτώθησαν, γυναῖκες καὶ παιδία ἀτιμάσθησαν ἐπονειδίστως, καὶ ἡ πόλις αὐτὴ, ἀφοῦ ἐλεηλατήθη παντελῶς, κατεκαύθη καὶ κατηδαφίσθη. Μὲ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐπροσφέρθη Κόμης τις Ἀϊάνσιος εἰς τὴν Λουησίαν καὶ ἄλλας τινὰς κώμας. Ὁ Μαρισάλιος Βερβίκιος ἔμαθεν εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ, ὅτι ἔφθασεν εἰς Μαδρίτιον ὁ Δοὺξ Αὐρηλίας (**10** Ἀπριλ.), ὅστις ἦλθε νὰ τὸν διαδεχθῇ, καὶ τίποτε ἄλλο δὲν ἐπεθύμει σφοδρότερα, εἰμὴ νὰ κάμῃ μάχην κατὰ τοῦ ἐχθροῦ πρὶν φθάσῃ ἐκεῖνος εἰς

τὸ στρατόπεδον καὶ γείνῃ μέτοχος τῆς νίκης. Ὁ Μαρκέσιος Λὰς Μινᾶς καὶ ὁ Γαλλοβαῖος συνήργησαν εἰς τὴν ἐπιθυμίαν του, ἐνῷ ἐπροχώρησαν τὴν 25 Ἀπριλίου εἰς τὰς πεδιάδας τοῦ Ἀλμαζάνου καὶ ἀντιπαρετάχθησαν εἰς μάχην ἐναντίον τῶν Καστιλιανῶν καὶ Γάλλων. Ἐσυνέβη μάχη πεισματικὴ, ὅπου ὁ συμμαχικὸς στρατὸς, ἐν μέρει διὰ τὴν ἀνεπιτηδειότητα τῶν ἀρχηγῶν, ἠφανίσθη σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου. Εὐλόγως ἐδιώρισε Φίλιππος ὁ Ε΄ νὰ διαιωνισθῇ διὰ πυραμίδος ἡ πρᾶξις αὕτη, ἐπειδὴ αὕτη ἦτο κυρίως, ἥτις ἐστερέωσεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του τὸ στέμμα. Εἰς τὰς ἑκατὸν λαφυραγωγηθείσας σημαίας, τὰς ὁποίας ἔφερεν εἰς Μαδρίτιον ὁ Κόμης Πίντος διὰ νὰ τὰς κρεμάσῃ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας, ἔβλεπε καθεὶς τὰ παράσημα τῶν βασιλέων τῆς Ἀγγλίας, Πορτογαλλίας καὶ Προυσίας, τῆς Ὀλλανδικῆς πολιτείας, τοῦ Ἐκλέκτορος τοῦ Παλατινάτου, τοῦ Δουκὸς τοῦ Λυνεβούργου, καὶ πολλῶν ἄλλων Γερμανῶν ἡγεμόνων, ἐκ τῶν ὁποίων ἐμπορεῖ τις νὰ ἰδεασθῇ τὸ παρδαλὸν ἀνάμιγμα τοῦ συμμαχικοῦ στρατεύματος. Ὁ Μαρκέσιος Λὰς Μινᾶς δὲν εἶχε νὰ κυβερνήσῃ πλέον, εἰμὴ μικρὸν ἱππικὸν, τὸ ὁποῖον ἔστειλεν εἰς τὴν Βαλεντίαν· ὁλόκληρα Πορτογαλλικὰ τάγματα ἐκείτοντο κατὰ σειρὰν εἰς τὸν τόπον τῆς μάχης.

Ἐκυριεύθησαν λοιπὸν τώρα αἱ πόλεις τῆς Βαλεντίας μὲ ὀλίγους κόπους. Ἡ μητρόπολις παρέδωκε τὴν 5 Μαΐου τὰ κλειδία της εἰς τὸν Δοῦκα τῆς Αὐρηλίας. Μὲ ζωὴν ἢ θάνατον ἐπροστατεύθη ἡ μικρὰ πόλις Σατίβα, τὴν ὁποίαν ἐπολιόρκει ὁ ἱππότης Ἀσφέλδιος. Οἱ πολῖται ἐπρόκριναν νὰ ἀποθάνουν παρὰ νὰ παραδοθῶσιν εἰς τοὺς Καστιλιανοὺς, καὶ ἀπέῤῥιψαν καταφρονητικῶς τὴν εἰς αὐτοὺς προσφερθεῖσαν ἀμνηστίαν. Καὶ ὅταν τελευταῖον οἱ νικηταὶ εἰσέβαλαν μὲ ἔφοδον καὶ πλήρεις μανίας ἐσκότοναν τὸν τυχόντα, ἔσπευδαν ἐκεῖνοι θεληματικῶς εἰς τὸν θάνατον, καὶ



ἁμιλλώμενοι μὲ τοὺς ἐχθροὺς κατέκαιαν τοὺς ἰδίους των οἴκους *). Μηδὲ ἕνας δὲν ἠθέλησε νὰ σωθῇ, καὶ οὕτως ἐξωλοθρεύθησαν ὅλοι· ἡ πόλις ἐκάη ἕως τῶν θεμελίων, καὶ ἔγεινεν ἴση μὲ τὴν γῆν, καὶ τὸ ὄνομά της αὐτὸ δὲν ἔμεινεν ὑπόλοιπον. Τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ εἰς τὰς ἐπίσης πεισματικὰς πόλεις Ἀλκίαν καὶ Ἀλκοΐαν. Ὁ ἱππότης Ἀσφέλδιος ἦτο ἄνθρωπος διὰ τοιαῦτα τιμωρητικὰ δικαστήρια. Προστάξας νὰ μὴ κρατήσῃ κἀνεὶς κάτοικος τῆς ἐπαρχίας Βαλεντίας κἂν ἓν ὅπλον, ἐφύλαττε τόσον αὐστηρῶς τὴν προσταγήν του, ὥστε κάποτε δι᾽ ἓν εὑρημένον μαχαίριον ἐθανάτονεν ἑκατοντάδας ἀνθρώπων. Ὑποκάτω τῶν χειρῶν του ἡ θαυμαστὴ χώρα, τῆς ὁποίας αἱ παραδεισιακαὶ χάριτες εἶναι περίφημοι, κατεστάθη τόπος τοῦ κλαυθμῶνος. Φίλιππος ὁ Ε΄ δὲν ἐμάνθανε τίποτε ἐκ τούτων, ἐπειδὴ εἰς τοὺς νικημένους δὲν ἐσυγχωρήθη κἂν ἡ παρηγορία νὰ ἐμποροῦν νὰ ἀναφέρουν τὰ παράπονά των: „Σιωπῶμεν, λέγει ἕνας σύγχρονος **), ἀπὸ πόνον τὰ ὀνόματα ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἐσφετερίσθησαν τὰ πλούτη τῆς χώρας, καὶ δὲν τολμῶμεν νὰ φανερώσωμεν τὰς ποσότητας, τὰς ὁποίας μᾶς ἀφήρπασαν, φοβούμενοι μήπως δὲν πιστεύσῃ κἀνεὶς τὰ λόγιά μας."

Ἀφοῦ τελευταῖον ἐπέπεσαν καὶ εἰς τὴν Καισαραυγούσταν καὶ Ἰλέρδαν (11 Νοεμ. 1707), ἔγεινε δημοσίως γνωστὴ ἡ καθαίρεσις τῶν προνομίων, τὰ ὁποῖα ἔχαιραν ἕως τώρα ἡ Βαλεντία, Ἀραγωνία καὶ Καταλωνία, καὶ ὅτι ἐφεξῆς θέλουν εἶσθαι εἰς τὴν αὐτὴν κατάστασιν ὡς πρὸς τοὺς φόρους μὲ τὴν Καστι-

---

* Εἶναι πολλὰ σημειώδες, ὅτι θεάματα τοιαῦτα εὑρίσκονται συχνάκις εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἱσπανίας καὶ κατὰ διαφόρους καιροὺς, εἰς τοὺς Ῥωμαίους καὶ μεταξὺ τῶν Κελτικῶν καὶ Γερμανικῶν φυλῶν ὅταν ἦσαν πολύθεοι, καὶ κατὰ τὰς ἡμέρας μας μὲ τὴν ἰσχὺν τῆς Χριστιανωσύνης.

**) Σαμφέλιπος, Τόμ. II., σελ. 106, κατὰ τὴν Γερμανικὴν μετάφρασιν.

λίαν. Τοῦτο τοὺς ἐφάνη βαρύτερον παρὰ τὸν θάνατον· ἀλλ' ἡ ἀνάγκη ἐπρόσταζε σιωπὴν, ἐπειδὴ ἕνα λόγον μόνον ἐὰν ἔλεγε τις, ἐκρεμᾶτο ὡς ἀποστάτης εἰς τὸ πλησιέστατον δένδρον.

## 7. Αἱ ἐν Ῥαμελίᾳ καὶ Τουρίνῳ μάχαι. (1706).

Τὸ 1705 ἔτος εἰς τὴν Γερμανίαν πλέον ἐπέρασε μὲ λυπηρὰς λογομαχίας παρὰ ἐγεμίσθη μὲ ἀνδραγαθίας. Τὴν 5 Μαΐου ἀπέθανεν ὁ Αὐτοκράτωρ Λεοπόλδος ὁ Α' ἀπὸ ὕδρωπα τοῦ στήθους, καὶ ἀφῆκε τὴν Αὐτοκρατορικὴν ἀξίαν εἰς τὸν πρεσβύτερον υἱόν του Ἰωσὴφ τὸν Α'. Ἐδῶ λοιπὸν ἀμφίβαλλαν τινὲς, ἐὰν οὗτος ἔμελλε νὰ ἀγωνισθῇ ὑπὲρ τοῦ ἀδελφοῦ του τόσον μακρὸν καὶ αἱματώδη ἀγῶνα, καθὼς ἔκαμε πρότερον ὁ πατήρ του ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ του· ἀλλ' ἀδίκως. Διότι ὁ Ἰωσὴφ Α' ἐκήρυξε δημοσίως, ὅτι θέλει ἐξακολουθήσειν μὲ τὰ σωστά του τὸν πόλεμον, καὶ ὅτι θέλει μείνειν πιστὸς εἰς τοὺς συμμάχους του μέχρι τελευταίας του στιγμῆς. Ὁ Εὐγένιος ἔλαβε, τὸ ὁποῖον ἦτο πολλὰ ἀναγκαῖον καὶ ἀξιέπαινον, ἀπεριόριστον πληρεξουσιότητα εἰς τὰ πολεμικὰ, καὶ ὑπῆγεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου ὅμως ὁ Βενδοκίνιος μὲ τὴν μεγαλητέραν του δυνάμιν δὲν τὸν ἀφῆκε νὰ προχωρήσῃ εἰμὴ μέχρις Ἀδδούα. Ὁ Μαρλβόρουγος εἶχεν εὑρεθῆν παρὰ τὸν Ῥῆνον, καὶ ἤθελεν, ἡνωμένος μὲ τὸν Γερμανικὸν στρατὸν, νὰ ἀποκρούσῃ τὸν Μαρισάλιον Βιλλάριον· ἀλλὰ διὰ τὴν ἕνωσιν ταύτην ὁ γέρων Πρίγκιψ τῆς Βάδης, ὅς τις δὲν ἤθελε μὲ τὸν ἀγῶνα του νὰ περιθέσῃ δάφνας εἰς ἄλλον, ἠμέλησε τόσον τὸν καιρὸν, ὥστε παρῆλθεν ἡ εὐκαιρία τοῦ νὰ κτυπήσῃ ὁ Ἄγγλος τοὺς Γάλλους πλησίον Σίρκης. Ἐπειδὴ δὲ ἀπὸ τὸ Βέλγιον ἦλθεν ἡ ἀγγελία, ὅτι ὁ Βιλλερόϊος εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ μὲ στράτευμα ἄλλο ἐπροχώρησεν εἰς τὰ κάτω μέρη τοῦ



Μώσα, ἐκυρίευσε τὸ Οὐΐεμον καὶ ἐπολιόρκει τὸ Λεόδιον, δὲν ἠδύνατο πλέον ὁ Μαρλβόρουγος νὰ προσμένῃ τὰ Γερμανικὰ στρατεύματα, ἀλλ' ὑπέστρεψε ταχέως εἰς τὸ Ἄνω Τραΐεκτον, καὶ ἔγραψε πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τοὺς δικαίους λόγους του. Μόλις ἀνεχώρησε, καὶ ἰδοὺ ὁ Βιλλάριος ἐκβῆκεν ἀπὸ τὰ χαρακώματά του, καὶ ἐτρόμαξε τὸ μικρὸν Γερμανικὸν στράτευμα τόσον, ὥστε ὁ ταξίαρχος τοῦ γεφυρίου τοῦ Σάρα ἔρρηξεν εἰς τὸν ἀέρα τὰ ὀχυρώματά του, καὶ ὁ τῆς Τριβέρεως ἔκαυσε τὰς πολυτίμους ἀποθήκας του πρὶν ἀκόμη φανῇ ἕνας Γάλλος. Καὶ αἱ δύω πόλεις πάραυτα ἐδέχθησαν τοὺς ἐχθρούς· ὁ Βιλλάριος ἡνώθη μὲ τὸν Μαρσῖνον· καὶ οἱ δύω ὁμοῦ ἀπεδίωξαν τὸ Γερμανικὸν στράτευμα ἀπὸ τὰς πλησίον τοῦ Βεϊσεμβούργου γραμμάς του (4 Ἰουλ. 1705.).

Ὁ Μαρλβόρουγος ἠθέλησε τοὐλάχιστον νὰ κάμῃ τὸ χρέος του εἰς τὸ Βέλγιον, ὅπου ὁ Βιλλερόϊος καὶ ὁ Ἐκλέκτωρ τῆς Βαυαρίας μὲ ἀριθμὸν στρατιωτῶν πολὺ μεγαλήτερον ἔστεκαν χαρακωμένοι πλησίον Τιρλεμόντου ὄπισθεν στερεωτάτων γραμμῶν. Ἡ ἀρχὴ τοῦ ὑπεσχέθη εὐτυχίαν, ἐπειδὴ διὰ μόνην τὴν πλησίασίν του εἰς Λεόδιον οἱ Γάλλοι ἀφῆκαν ὄχι μόνον ταύτην τὴν πόλιν, ἀλλὰ καὶ τὸ κυριευμένον ἤδη Οὐΐεμον (11 Ἰουλ. 1705). Μὲ τὴν συνήθη του ταχύτητα ἔδραμε τώρα καὶ ἔμπροσθεν τοῦ Τιρλεμόντου, ἀνέβη τωόντι τὴν 18 Ἰουλίου τὰς γραμμὰς, καὶ ἐπροξένησεν εἰς τὸν ἐχθρὸν ζημίαν ἑπτὰ ἕως ὀκτὼ χιλιάδων ἀνδρῶν. Ἐξαφνισμένοι ἐσύρθησαν οἱ ὑπόλοιποι ὄπισθεν τῶν κανονίων τῆς Λοβανίας. Ἐνθουσιασθεὶς ἀπὸ τὴν τύχην τῶν ὅπλων του ἤθελε νὰ τοὺς καταδιώξῃ καὶ ἐκεῖ, ὅταν ἴδεν ἑαυτὸν διαμιᾶς ἐμποδισμένον διὰ τῆς δυσμενείας τοῦ Ὀλλανδικοῦ στρατηγοῦ Σλάγκεμβούργου. Οὗτος ἔψεγε πάντοτε κάτι ἀπὸ τὰ σχέδια τοῦ Δουκὸς, καὶ δὲν ἠθέλησε κατ' οὐδένα τρόπον νὰ δώσῃ τὰ στρατεύματά του διὰ προσ-

βολὴν τῆς Λοβανίας. Πλήρης λύπης ἔγραφε πρὸς τὰς γενικὰς πολιτείας, ἀλλὰ πρὶν λάβῃ ἀπόκρισιν, οἱ ἐχθροὶ ἐχαρακώθησαν σταθερῶς, καὶ ὁ ἁρμόδιος καιρὸς παρῆλθεν εἰς μάτην.

Ἐνῷ ὁ Ἐκλέκτωρ τῆς Βαυαρίας μὲ τὰ λείψανα τοῦ εἰς Ὠεστάδιον κτυπημένου στρατοῦ του ἠκολούθει τὰς σημαίας τοῦ Βιλλεροΐου, ἔπασχεν ἡ δυστυχὴς χώρα του ἀνέκφραστα ἀπὸ τὴν Αὐστρίαν. Ὄχι μόνον τοὺς ἠργυρολόγησαν καὶ τοὺς ἐγύμνωσαν ἐντελῶς, ἀλλὰ καὶ ἐστρατολόγουν τόσον αὐστηρῶς πρὸς ὑπηρεσίαν τοῦ Αὐτοκράτορος, ὥστε εἰς τόπους τινὰς δὲν ἔμειναν χεῖρες ἱκαναὶ νὰ ἐργάζωνται τὴν γῆν. Ὅσον πιστότερα ἦτο προσηλωμένος ὁ πολίτης εἰς τὸν νόμιμον τοπάρχην του, τόσον ἀσφαλέστερα ὑπέκειτο εἰς τὴν δυστυχίαν. Ὁ παροργισμὸς ἔγεινε τελευταῖον τόσον μέγας εἰς ὅλην τὴν χώραν, ὥστε εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ 1705 ἔτους ἐσχηματίσθη μυστικὴ συνωμοσία, ἥτις δὲν εἶχε μικρότερον σκοπὸν παρὰ νὰ ἀνανεώσῃ τὸν ἑσπερινὸν τῆς Σικελίας. Τῷόντι δὲ ἐπροχώρησαν θαυμαστὰ συνάζοντες καὶ ὅπλα καὶ πυροκονίαν, ὅταν — ὅλον τὸ σχέδιον ἐπροδόθη. Ἐμπορεῖ τις νὰ συμπεράνῃ, ὅτι τοῦτο ἐπέφερε σκληροτέραν τύχην εἰς τοὺς Βαυαρούς. Μέχρι τοῦδε ἦσαν ἀπείρακτα ἡ μητρόπολις καὶ τὸ νομισματοκοπεῖον. Τώρα δὲ (16 Μαΐου) ἐμβῆκαν καὶ εἰς ἐκείνην δύω τάγματα· τὰ ὀχυρώματα ἐκρημνίσθησαν, οἱ πολῖται ἀφῃρέθησαν τὰ ὅπλα, ἡ ὁπλοθήκη ἀδειάσθη, τὰ ὑποστατικὰ τοῦ Ἐκλέκτορος καὶ τῶν ὀπαδῶν του ἐδημεύθησαν, ἡ νεολαία ἠναγκάσθη μὲ βίαν νὰ ἐμβῇ εἰς Αὐστριακὴν ὑπουργίαν. Οἱ κατασταθμοὶ καὶ αἱ φορολογίαι δὲν ἔπαυαν ποτέ. Ἀλλ' ἡ βαρυτέρα θλίψις ἠρέθισε μόνον ἰσχυροτέραν ἀντίστασιν. Κατὰ πρῶτον ἐσυνάχθησαν οἱ χωριάται, καὶ ἐπαραμόνευσαν τοὺς στρατολογητὰς διὰ νὰ ἁρπάσουν ἀπ' αὐτοὺς τὴν νεοσύλλεκτον νεολαίαν. Ἀφοῦ δὲ τοῦτο συνέβη πολλάκις εὐτυχῶς,



ἐσχηματίσθησαν ἱκανοὶ λόχοι, καὶ παραμονεύοντες τὰ μικρὰ τῶν Αὐστριακῶν στίφη τὰ ἠφάνιζαν. Εἰς τὴν μικρὰν πόλιν Βουρχούσιον ἐσκότωσαν τὸν ταξίαρχον, καὶ ἠνάγκασαν τὴν φρουρὰν νὰ παραδοθῇ μὲ συνθήκην. Ἡ εὐτυχία των ηὔξανε τὴν τόλμην των. Τὴν 27 Νοεμβ. ἀπεδίωξαν τοὺς Αὐστριακοὺς ἀπὸ τὸ Βραουννόδουνον· τὴν 4 Δεκεμβ. ἀπὸ τὴν Σχαίρδιγγαν. Τώρα ἐσυνάχθησαν 20,000. Ἀρχηγός των ἦτο ἕνας μαθητὴς, ὀνόματι Μεΐλλιος. Ὁ Αὐτοκρατορικὸς διοικητὴς ἠναγκάσθη νὰ συμβιβασθῇ μὲ αὐτοὺς εἰς χωρίον τι Ἀνσίγγιον τρία μίλια ἀπὸ Μυνιχίας. Τοὺς ἐσυγχώρησεν ἀνακωχὴν ὅπλων δεκαήμερον, καὶ τοῦτο ἔδωκεν εἰς τοὺς Αὐστριακοὺς καιρὸν νὰ κράξωσιν ἐκεῖ ἀπὸ τοὺς γειτονικοὺς κύκλους συμμαχικόν τι στῖφος, τὸ ὁποῖον ἐκυρίευσε πάλιν ἀπὸ τοὺς Βαυαροὺς μίαν πόλιν μετὰ τὴν ἄλλην, καὶ ἐπληρώθη, ὡς σύνηθες, μὲ διαρπαγὰς ἐκ τῆς ἐχθρικῆς χώρας. Θανατώσεις δὲν ἔλειψαν. Ἀλλὰ μ' ὅλα ταῦτα δὲν ἔλειπαν κάποτε καὶ αἱματώδεις σκηναί. Καὶ εἰς αὐτὴν τὴν μητρόπολιν περιεπλέχθη ἀκόμη μίαν φορὰν συνωμοσία μεταξὺ στρατιωτῶν, πολιτῶν καὶ χωριατῶν, οἱ ὁποῖοι εἶχαν σκοπὸν νὰ θανατώσουν τοὺς φρουρούς. Ἀλλ' ἡ φανέρωσίς της τοὺς ἐγύμνωσεν ἐκ δευτέρου ἀπὸ τὰ ὅπλα. Ἡ τελευταία συνωμοσία τῆς Μυνιχίας ἐπαρώξυνε τόσον τὸν Αὐτοκράτορα Ἰωσὴφ Α΄, ὥστε μ' ὅλην τὴν ἀντίστασιν πολλῶν ἡγεμόνων τῆς Γερμανίας ἐδημοσίευσε τὴν ἐπὶ συνεδρίου ἀπὸ πολλῆς γενομένην καθαίρεσιν τοῦ Ἐκλέκτορος Μαξιμιλιανοῦ Ἐμμανουὴλ. καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰωσὴφ Κλήμεντος. Αὐτοκρατορικὸς κήρυξ ἐδιαλάλησε τὸ πρᾶγμα τοῦτο τὴν 29 Ἀπριλ. 1706 εἰς Βιένναν καὶ τὴν 11 Μαΐου εἰς Μυνιχίαν. Ἡ καθαίρεσις ἔλεγεν: „Ὁ Ἐκλέκτωρ ἀπὸ τώρα καὶ εἰς τὸ ἑξῆς ἐκπίπτει μετὰ τοῦ δυστυχοῦς σώματός του ἀπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Αὐτοκράτορος καὶ τῆς βασιλείας εἰς τὴν ἀνη-

συχίαν καὶ ἀβεβαιότητα τόσον, ὥστε κἀνεὶς δὲν ἐμπορεῖ νὰ λέγεται πλέον ἀδικητής του.“ Κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν ἐδιώρισεν ὁ Αὐτοκράτωρ καὶ ἐφέρθησαν οἱ τέσσαρες μεγαλήτεροι πρίγκιπες τοῦ Ἐκλέκτορος μὲ στρατιωτικὴν συνοδίαν ἀπὸ Μυνιχίας εἰς Κλαγεμφοῦρτον, ὅπου τοὺς ἐμεταχειρίζοντο ἁπλῶς ὡς Κόμητας Βιτελσβάχ. Ἐτόλμησε δὲ καὶ διαμερισμὸν τῆς Ἐκλεκτορικῆς χώρας, ἐνῷ τὴν μὲν ἐπαρχίαν Μιντελεΐμιον μετέβαλεν εἰς πριγγιπάτον τῆς Γερμανίας, καὶ τὸ ἐχάρισεν εἰς τὸν Δοῦκα Μαρλβόρουγον διὰ τὰς πολλὰς ὑπηρεσίας του (1706), καὶ εὐθὺς μετὰ τοῦτο παρέδωκεν εἰς τὸν Ἐκλέκτορα τοῦ Παλατινάτου Ἰωάννην Βιλέλμον, κατ' ἐπίμονον δέησίν του, τὸ ὑπὸ τῶν προπατόρων του ἐξουσιαζόμενον ἄνω Παλατινάτον μετὰ τῆς προεδρίας εἰς τὸ συνέδριον τῶν Ἐκλεκτόρων *), τὰ ὁποῖα καὶ τὰ δύω, ὡς ἐξεύρομεν, εἶχεν ἀφαιρέσειν ὁ Βαυαρικὸς οἶκος κατὰ τὸν τριακονταετῆ πόλεμον ἀπὸ τὸν δυστυχῆ Φρειδερῖκον Δ΄ (Τόμ. Η΄, σελ. 146). Προσέτι ἐχάρισε πολλὰ μικρὰ ὑποστατικὰ τῆς Βαυαρίας εἰς τοὺς ἐν Βιέννῃ ἀγαπητούς του, καὶ οἰκειοποιήθη καὶ αὐτὸς χώραν τινὰ μεταξὺ Πασσαυΐου καὶ Σαλισβούργου πρὸς μεγάλην λύπην ὅλων τῶν Γερμανικῶν ἡγεμόνων, οἵτινες δι' αὐτὸ τοῦτο δὲν ἔδιδαν τώρα προθύμως τὰς εἰς τὸν κοινὸν πόλεμον συνεισφοράς των εἰς τρόπον, ὥστε διὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ 1706 ἔτους τὸν Ἰούνιον δὲν ἦτο ἀκόμη οὐδὲ τὸ πέμπτον μέρος τῶν στρατευμάτων συναγμένον.

Ὁ ἀρχηγὸς λοιπὸν τοῦ παρὰ τὸν Ῥῆνον Γαλλικοῦ στρατεύματος, Μαρισάλιος Βιλλάριος, ἠδύνατο νὰ βλάψῃ μεγάλως τὴν σχεδὸν ἀπροστάτευτον Γερμανίαν, ἐὰν κατὰ τύχην δὲν ἠναγκάζετο νὰ στείλῃ μέρος τῶν στρατευμάτων του εἰς τὸν βόρειον στρατὸν, ὁ ὁποῖος ἠνωχλεῖτο σκληρὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἀπὸ τὸν Μαρλβόρουγον. Ὁ ὡραῖος οὗτος στρατὸς, 75.000 ἀνδρῶν, ἔμελλε, κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ ΙΔ΄ Λοδοβίκου, νὰ ἀνοίξῃ, εἰ δυνατὸν δι' εὐτυχοῦς τινος μάχης, τὸν δρόμον τῆς Ὁλλανδίας, καὶ διὰ τῆς κυριεύσεως τοῦ πλουσίου τούτου χρυσωρυγείου νὰ πορισθῇ τὰ μέσα πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ἐφεξῆς ἐκστρατειῶν. Κρῖμα ὅμως, ὅτι κορυφαῖός του ἦτο ὁ Βιλλερόϊος, καὶ τούτου ἀντικρὺ ἔστεκεν ὁ Μαρλβόρουγος! Οὗτος διὰ στρατηγήματος τὸν ἐξείλκυσεν ἀπὸ τὰς στερεὰς γραμμάς του τὰς πλησίον Λοβανίας εἰς πεδιάδα τινὰ πλησίον τοῦ χωρίου Ῥαμελίας ὄχι μακρὰν τῆς Ἰουδουνίας. Ἐκεῖ τὸν ἔφθασε τὴν 22 Μαΐου (1706) καὶ ἐβάσταξε χωρίον ἐξαιρέτου τοποθεσίας. Τὴν ἐφεξῆς πρωΐαν (22 Μαΐου 1706) περὶ τὴν ἕκτην ὥραν ἐξηπλώθησαν καὶ οἱ δύω στρατοὶ εἰς καλλίστην τάξιν μάχης. Ὁ Βιλλερόϊος ἔκλεξε τόσον ἀνοήτως τὸν τόπον του, ὥστε τὸ ἄριστον μέρος τῶν στρατευμάτων δὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ τίποτε. Ἐξ ἐναντίας δὲ ὁ αἐτειος ὀφθαλμὸς τοῦ Μαρλβορούγου διήρχετο ὅλον τὸ πλατὺ διάστημα τοῦ τῆς μάχης πεδίου μὲ ἐπισκόπευσιν καὶ ὁδηγίαν, ἔλαβε πανταχοῦ μέτρα καὶ τάξιν, ἐπαρατήρησε πᾶσαν χρείαν καὶ τὴν ἀνεπλήρωσε ταχέως. Τοιουτοτρόπως, μ' ὅλον ὅτι ὁ στρατός του ἦτο κατώτερος εἰς 8000 στρατιωτῶν, δὲν ἠδυνήθη νὰ χάσῃ τὴν νίκην. Καμμία ἀνδρία τῶν Γαλλικῶν στρατευμάτων δὲν ἠδυνήθη νὰ θεραπεύσῃ ὅσα ἔφθειρεν ὁ ἄφρων αὐτῶν στρατηγός· καὶ οὕτως ἠκολούθησε φονικὴ μάχη ὁμοία τῆς ἐν Ὠεσταδίῳ, ἐπειδὴ πλέον παρὰ 20,000 Γάλλοι ἐφονεύθησαν, ἢ ἐπληγώθησαν, ἢ ἠχμαλωτίσθησαν· ὅλα τὰ κανόνιά των (ὀγδοήκοντα ὀκτὼ), ὅλα τὰ σκεύη των, τὸ πολεμικὸν κιβώτιον, ὀγδοήκοντα σημαῖαι καὶ αὐτὰ τὰ τύμπανα καὶ τὰ παράσημα τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς ἔπεσαν εἰς χεῖρας τῶν συμμάχων.

*) Ἡ χορηγία συνέβη τὴν 23 Ἰουνίου 1708. Ὁ Ἐκλέκτωρ τοῦ Παλατινάτου ἀπέδωκεν εἰς τὴν Ἀννοβέραν τὸν τίτλον τοῦ ἀρχιταμίου, καὶ διὰ τὴν θρησκευτικὴν ἰσοψηφίαν παρελήφθη τώρα ἡ Βοημία μεταξὺ τῶν κλάσεων, αἱ ὁποῖαι ἐστέλλοντο εἰς τὸ γενικὸν συνέδριον.

καὶ ἐπέρασαν ὑπὲρ τοὺς δύω μῆνας πρὶν δυνηθῆ νὰ συναχθῇ ὁ σκορπισμένος ἐχθρικὸς στρατὸς καὶ νὰ ἐμβῇ εἰς κατάστασιν πολέμου.

Ὁ Βιλλερόϊος αὐτὸς κατέφυγε μετὰ τοῦ Ἐκλέκτορος τῆς Βαυαρίας εἰς Λοβανίαν, ἀλλ᾽ ἀπεκεῖ τοὺς ἀπεδίωξε τὴν ἐφεξῆς ἤδη ἡμέραν ὁ Μαρλβόρουγος εἰς Βρυξέλλας, καὶ ἀπεκεῖ εὐθὺς ἀκόμη μακρύτερα ὄπισθεν τοῦ Σκάλδεως. Μὲ σφοδρὸν δρόμον διέτρεξεν ὁ εὐφρόσυνος νικητὴς τὰς πόλεις τῆς Βραβαντίας καὶ Φλανδρίας καὶ μὲ μίαν μόνην λέξιν τὰς ἐτρόμαξε καὶ τὰς ἔκαμε νὰ παραδοθοῦν. Ἡ Λοβανία, Μεχλινία, Βρυξέλλαι, Γάνδαυον, Ἀντουερπία, Βρύγα, Ἀλδέναρδα, καὶ πολλαὶ ἄλλαι πόλεις ὑπετάχθησαν ἀναιμωτί. Ἡ Ὀστένδα, Ἄθα, καὶ Τενεραμοῦνδα ἠκολούθησαν μετὰ μικρὰν πολιορκίαν. Ὅλη ἡ Βραβαντία, ἡ Ἱσπανικὴ Φλανδρία καὶ μέρος τῆς Ἀγινοβίας ὡρκίσθησαν εἰς Κάρολον τὸν Γ΄ ὡς τοπάρχην των, εἰς τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα κατεστάθη πολιτικὸν βουλευτήριον εἰς Βρυξέλλας.

Ἐνθουσιασθεὶς ὁ Εὐγένιος ἀπὸ τὴν λαμπρὰν τύχην τοῦ συναδελφοῦ του, εἰργάζετο μὲ ὅλας του τὰς δυνάμεις νὰ λαμπρύνῃ καὶ αὐτὸς τὸ ἔτος τοῦτο μὲ μέγα τι ἀνδραγάθημα. Εἶχε περάσειν τὸν χειμῶνα εἰς Βιένναν, καὶ περὶ τὰ τέλη Ἀπριλίου εἶχεν ἀναχωρήσειν εἰς Ἰταλίαν. Ἐκεῖ τὸν συναπήντησεν ἡ ἀηδὴς ἀγγελία, ὅτι ὁ Βενδοκίνιος εἶχε κτυπήσειν τὸν τοποτηρητήν του, τὸν Δανικὸν Κόμητα Ῥεβεντλόβιον τὴν 19 Ἀπριλ. (1706) πλησίον Καλκινάτου μὲ δύναμιν μεγαλητέραν, καὶ μὲ ζημίαν μεγάλην τὸν ἀπέκρουσε πέραν τοῦ Ἀθέσεως. Εὕρηκε τοὺς φυγάδας εἰς Γαβάρδον, τοὺς ἐσύναξεν ἐπιμελῶς, καὶ ἐχαρακώθη μὲ αὐτοὺς εἰς εὐφυῶς ἐκλεχθεῖσαν θέσιν πλησίον τοῦ ἁγ. Μαρτίνου εἰς τὰ πέριξ τῆς Βερώνης, ὅπου ἤθελε νὰ προσμένῃ ἐκ Γερμανίας τὰ νέα βοηθητικὰ στρατεύματα. Ἡσυχάζων δὲ ἐκεῖ ἔμαθεν, ὅτι ὁ ἀντίπαλός του



Βενδοκίνιος ἐκράχθη ὀπίσω διὰ νὰ κυβερνήσῃ ἀντὶ τοῦ Βιλλεροΐου τὸ ὑπὸ Μαρλβορούγου κτυπηθὲν ἐν Βελγίῳ στράτευμα, καὶ ὅτι εἰς τὸν τόπον του ἐδιωρίσθησαν ὁ Δοὺξ Αὐρηλίας καὶ ὁ Κόμης Μαρσῖνος εἰς τὴν Ἰταλίαν. Τοῦτο τὸν ἔκαμε τολμηρὸν νὰ ἐγχειρήσῃ ἐκστρατείαν, ἥτις ἤθελε καταλαληθῆν ὡς πρᾶξις ἀσυλλογιστοτάτη, ἐὰν δὲν ἐλάμβανεν εὐτυχῆ ἔκβασιν πρὸς ἔκστασιν ὅλου τοῦ κόσμου. Ὁ Δοὺξ Σαβαυδίας, ὁ δυστυχέστατος τῶν συμμάχων, εἶχεν ἀκόμη μόνον τὴν πόλιν Τουρῖνον, ἥτις καὶ αὐτὴ ἐπολιορκεῖτο ἐκ τῆς ἀρχῆς τοῦ Ἰουλίου ἀπὸ 38,000 Γάλλων, στρατηγουμένων ἀπὸ τὸν νέον Δοῦκα Λαφευϊλλάδαν. Παρέδωκε τὴν ὑπεράσπισίν της εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν Μαρισάλιον Δαούνιον διὰ νὰ ζητήσῃ τὴν προσωπικὴν σωτηρίαν του εἰς τὴν κορυφὴν τῶν στρατευμάτων του, μὲ τὰ ὁποῖα ἐπορεύθη εἰς Ἄσταν. Μὲ τοῦτον λοιπὸν νὰ ἑνωθῇ ἦτο ὁ πάντολμος στοχασμὸς τοῦ Εὐγενίου. Ἦτο δρόμος σχεδὸν πεντήκοντα μιλίων, ὅπου εἶχαν οἱ ἐχθροὶ θέσεις, καὶ διὰ χώρας, ἥτις διεκόπτετο ἀπὸ τρεῖς πλευστοὺς ποταμοὺς καὶ ἀπὸ πολλὰ μικρὰ ῥεύματα, καὶ αὐτὸς δὲν εἶχε πλέον παρὰ 24,000 στρατιώτας. Καὶ οἱ ἐχθροὶ αὐτοὶ ἐξεπλάγησαν διὰ τὸν ἐμφανισμόν του, καὶ πρὶν ἀκόμη συμφωνήσωσιν, ἂν καὶ πῶς ἔπρεπε νὰ τὸν ἀναχαιτίσουν ἀπὸ τὴν εἰς τὸ Πειδεμόντιον εἰσβολήν του, ἦτο ἤδη ἡνωμένος (1 Σεπτ.) μὲ τὸν ἀμηχάνως προσμένοντα Δοῦκα τῆς Σαβαυδίας, καὶ ἐπροχώρησαν εἰς τὸ Τουρῖνον. Ἀλλὰ καὶ ὁ Δοὺξ δὲν εἶχε πλέον παρὰ 13,000 ἄνδρας, ὥστε ὁ στρατὸς ὅλος συνεποσοῦτο 37,000 ἀνδρῶν, καὶ ἐπομένως δὲν ἦτο ἴσος οὐδὲ μὲ τοὺς πολιορκητὰς, δὲν λέγω μὲ τὸν στρατὸν τοῦ Δουκὸς τῆς Αὐρηλίας καὶ τοῦ Μαρσίνου, ὅς τις ἡνώθη μὲ αὐτούς.

Ὅτι ὁ Εὐγένιος μὲ μίαν χοῦφταν ἀνθρώπων ἤθελε τολμήσειν προσβολὴν, δὲν τὸ ἐπίστευε κἀνεὶς ἄνθρωπος. Τὸ ἔκαμεν ἐμπιστευόμενος εἰς τὴν ἀμά-

θειαν τῶν ἐχθρικῶν στραταρχῶν. Πρὸς ἔκπληξιν αὐ-
τῶν ἔδραμε τὴν 7 Σεπτ. πρωῒ τὴν τετάρτην ὥραν
μὲ τάξιν μάχης ἐναντίον τῆς γραμμῆς των. Κατασκο-
πεύων ἀπὸ περιωπῆς τινὸς πρὸς τὰ κάτω καὶ παρα-
τηρήσας τὴν ἄτακτον κίνησιν εἰς τὸ ἐχθρικὸν στρατό-
πεδον, εἶπε πρὸς τὸν Δοῦκα Σαβαυδίας: „Μὲ φαίνε-
ται, ὅτι οἱ ἄνθρωποι οὗτοι εἶναι μεσονικημένοι.“ Οἱ
Γάλλοι τὸν ἐδέχθησαν μὲ σφοδρὸν κανονισμὸν, οἱ
Γερμανοὶ ἐπεριπάτουν πάντοτε μὲ σιωπήν. Διαμιᾶς
ἐβροντοκόπησαν ὅλοι τὰ κανόνιά των συγχρόνως, καὶ
πάντοτε ἐκ διαδοχῆς ἐπανελαμβάνετο ὁ φρικτὸς οὗ-
τος βομβισμὸς, ἕως οὗ ἔφθασαν πλησιέστατα τῆς
γραμμῆς. Τώρα ὡδήγησεν ὁ ἐκ Δεσαυΐας Λεοπόλδος
ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος τοὺς Προύσους ἐναντίον τῶν
χαρακωμάτων, ἔπειτα ἠκολούθησαν εἰς τὸ μέσον οἱ
Βυρτεμβέργιοι καὶ οἱ Παλατινοὶ, οἱ δὲ Γοθαῖοι ἐπὶ
τῆς δεξιᾶς πτέρυγος. Ἐνταυτῷ ἐξώρμησεν ὁ Κόμης
Δαούνιος μὲ δώδεκα τάγματα ἀπὸ τὸ φρούριον. Ἦλ-
θαν εἰς χεῖρας τρομερώτατα. Δὶς ἀπεκρούσθησαν οἱ
Προῦσοι, ἀλλὰ τὸ τρίτον ἀνέβησαν αὐτοὶ εὐτυχῶς
πρὸ πάντων εἰς τὰς γραμμὰς, καὶ μετ' αὐτοὺς ἠκο-
λούθησαν οἱ ἄλλοι. Μεταξὺ δύω ὡρῶν διεκρίθη ὁ
αἱματώδης ἀγών. Πεντακισχίλιοι νεκροὶ καὶ περισσό-
τεροι πληγωμένοι ἐκείτοντο εἰς τὸν τόπον· ἐκ τῶν
δευτέρων ἦτο καὶ ὁ Μαρισάλιος Μαρσῖνος, ὅστις
ἐφέρθη αἰχμάλωτος εἰς Τουρῖνον, ὅπου ἀπέθανε *)
τὴν ἐφεξῆς ἡμέραν. Οἱ πλεῖστοι τῶν διασωθέντων
κατέφυγαν διὰ Πιναρολίου εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἐξ
ὅλου τοῦ μεγάλου στρατοῦ 80,000 ἀνδρῶν δὲν ἔμειναν
μαζὴ 1600. Ἐχάθησαν ὅλαι αἱ ἐξαίσιοι ἀποθῆκαι,
τὰς ὁποίας εἶχε φέρειν μαζή του ὁ Δοὺξ Λαφευϊλλάδας

*) Εὕρηκαν εἰς αὐτὸν πρόσταγμα ἐσφραγισμένον, διὰ τοῦ ὁποίου ἀφίνετο εἰς τοὺς στρατιώτας πρὸς διαρπαγὴν τὸ πορθημένον Τουρῖνον, νὰ σκαφῶσι τὰ τείχη, καὶ ὅλον τὸ Πεδεμόντιον καὶ ἡ Σαβαυδία νὰ ἐξαντληθῇ μὲ φόρους.



πρὸς πολιόρκησιν τοῦ Τουρίνου, ἑκατὸν πεντήκοντα ὀκτὼ κανόνια, ὀγδοήκοντα χιλιάδες πίθοι πυροκονίας, πεντήκοντα πέντε βομβεῖα μετὰ πολλῶν βομβῶν, βολίων καὶ γρανάτων, τὸ πλούσιον πολεμικὸν κιβώτιον, δύω χιλιάδες βώδια, πέντε χιλιάδες μουλάρια, καὶ οἱ ἵπποι δεκατριῶν ἱππικῶν ταγμάτων, τοὺς ὁποίους ἐγκατέλιπαν οἱ Δραγόνοι.

Ὦ ποία νίκη! Καθὼς ἐκεῖ ἡ Βραβαντία καὶ Φλανδρία, οὕτως ἐδῶ ὅλη σχεδὸν ἡ Ἰταλία μὲ ἓν μόνον κτύπημα ἐκαθαρίσθη ἀπὸ τὸν ἐχθρὸν, καὶ ὁ πρῴην ἄπατρις καὶ ἄοικος Δοὺξ τῆς Σαβαυδίας ἐπανέλαβεν εὐθὺς ὅλους τοὺς τόπους του. Τοῦ Εὐγενίου τὸ ὄνομα, καθὼς πρὸ ὀλίγου τοῦ Μαρλβορούγου, ἔγεινεν ἡ συνομιλία ὅλου τοῦ κόσμου. Ὁ γενικὸς ἐνθουσιασμὸς διὰ τὸ ὑπέρλαμπρον τοῦτο ἀνδραγάθημα ἐφανερώθη ἐδῶ καὶ ἐκεῖ μὲ ξενήκουστον τρόπον. Ἄγαμός τις γυνὴ τοῦ Λονδινίου ἀποθνήσκουσα ἀφῆκε διὰ τῆς διαθήκης της εἰς τὸν Πρίγκιπα 12,000 θάληρα μὲ συμφωνίαν νὰ τοῦ σταλθοῦν ἀνεξόδως, καὶ ἕνας κηπουρὸς ἀποθνήσκων τοῦ ἀφῆκε τὸ ἥμισυ τῆς περιουσίας του, 600 θάληρα. Οἱ ποιηταὶ ὕμνησαν τὸ κλέος του Λατινιστὶ καὶ Γερμανιστί. Ὁ Αὐτοκράτωρ Ἰωσὴφ τοῦ ἔστειλεν ἀδαμαντοκόλλητον σπαθίον πρὸς εὐχαριστίαν, καὶ τὸν ἀνηγόρευσε γενικὸν κυβερνήτην τοῦ Μεδιολάνου. Ἐπέρασεν ἀκόμη μῆνας τινὰς ἐλευθερόνων Μεδιολανικὰ φρούρια ἀπὸ τοὺς Γάλλους, καὶ τότε ἔβαλε τὰ στρατεύματά του εἰς τὰ χειμάδια. Τὸν χειμῶνα ἐσύναξε μεγάλας πολεμικὰς εἰσφορὰς ἀπὸ τοὺς Ἰταλικοὺς ἡγεμόνας καὶ ἀπ' αὐτὸν τὸν Πάπαν, καὶ διεπραγματεύθη μὲ Λοδοβῖκον ΙΔ΄. Οὗτος ὑπεσχέθη εἰς μίαν ὀνομαζομένην γενικὴν συνθήκην παραδόσεως, ἥτις ὑπεγράφη τὴν 13 Μαρτίου, 1707, νὰ μὴ στείλῃ πλέον στρατεύματα εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐὰν ἀπολυθῶσιν ἐλεύθεροι οἱ εἰς πολλὰ Ἰταλικὰ φρούρια κεκρυμμένοι ἀκόμη Γάλλοι του. Εἰς τοιαύτην λοι-

πὸν κατάστασιν ἔφθασεν ἤδη ὁ πρότερον τόσον ἀλαζὼν καὶ ὑπερόπτης Λοδοβῖκος!

## 8. Ἐκστρατεῖαι εἰς Νεάπολιν καὶ Τολάνιον.

### (1707).

Δύω ἐπαρχίας τῆς μεγάλης Ἱσπανικῆς μοναρχίας, τὸ Βέλγιον καὶ τὴν Λομβαρδίαν, εἶχε λάβειν εὐτυχῶς δι' ἀγώνων ἕως τώρα ἀπὸ τοὺς Γάλλους ὁ Αὐστριακὸς οἶκος. Ἀπὸ τὴν δευτέραν ἔλαβεν ὁ Εὐγένιος ἐν ὀνόματι Καρόλου τοῦ Γ' τὴν 16 Ἀπριλ. 1707 τὴν προσκύνησιν εἰς Μεδιόλανον. Τώρα ἐξήπλωσε τὴν χεῖρα καὶ εἰς τὴν τρίτην, εἰς τὸ βασίλειον τῆς Νεαπόλεως. Ἡ κυρίευσις αὕτη ἦτο τόσον εὔκολος, ὥστε εἰς τὸν Κόμητα Δαούνιον, ὅς τις ἀνέλαβε τοῦτο τὸ ἔργον, ἔδωκαν μόνον 8000 στρατιωτῶν, τοὺς ὁποίους ὑπεδέχθησαν μετὰ χαρᾶς οἱ τοὺς Γάλλους βδελυσσόμεναι Νεαπολῖται (26 Ἰουν.). Εἰς μόνον τὴν Γαέταν, ὅπου εἶχεν ἐγκλεισθῆν ὁ Ἱσπανικὸς ὑποβασιλεὺς, Δοὺξ Ἀσκαλῶνος, εὕρηκαν ἀντίστασιν καὶ ἐχρειάσθησαν νὰ κάμωσιν ἔφοδον. Καὶ ἐδῶ ἐδείχθη τὸ μεταξὺ Ἀραγωνίων καὶ Καστιλιανῶν ἐθνικὸν μῖσος. Ὅσοι ἐκ τῶν Νεαπολιτῶν ἀρχηγῶν ἀνῆκαν εἰς τοὺς πρώτους, ἔμειναν εἰς τὴν χώραν· ὅσοι δὲ εἰς τοὺς δευτέρους, ἐνεβαρκαρίσθησαν διὰ τὴν Ἱσπανίαν, ἢ ὑπῆγαν εἰς τὸν εἰς Γαέταν ὑποβασιλέα. Τὴν 7 Ἰουλίου ἑώρτασαν τὴν εἰς τὴν μητρόπολιν εἴσοδόν των ὁ Κόμης Δαούνιος, καὶ ὁ διωρισμένος Αὐστριακὸς κυβερνήτωρ Κόμης Μαρτινίτιος μετὰ τοῦ στρατεύματος. Οἱ ἐγκάτοικοι, πυρώδεις μεσημβρινοὶ, ἔδειξαν τὴν χαράν των μὲ ἄτακτον ἐλευθεριότητα. Αἱ γυναῖκες ἔῤῥιπταν εἰς τοὺς στρατιώτας ἀνθῶν στεφάνους, ἢ τοὺς ἐνεχείριζαν διαβαίνοντας



ὀπωρικὰ καὶ μεγάλα ποτήρια κρασίου, καὶ εἰς ὅλην τὴν πόλιν ἠκούοντο ἀδιακόπως φωναὶ ἀγαλλιάσεως. Ὅλος ὁ λαὸς ἦτο εἰς τοὺς πόδας, καὶ διέτρεχε μὲ κραυγὰς τοὺς δρόμους, καὶ μὲ τρελὴν αὐθάδειάν του ἐκρήμνισε τὸν ἐπὶ τῆς Ἰησουϊτικῆς ἀγορᾶς στηθέντα μετάλλινον ἀνδριάντα Φιλίππου τοῦ Ε' κατὰ τὸ 1702 ἔτος, τὸν ἐσύντριψε καὶ τὸν ἠτίμασε μὲ ὅλας του τὰς δυνάμεις, καὶ ἐπὶ τέλους διήρπασε τοὺς οἴκους ὅλων τῶν Γάλλων ἐμπόρων.

Παρεκτὸς ταύτης τῆς εἰς τὸν Αὐτοκράτορα ὠφελίμου κτήσεως ἠθέλησαν τοῦτο τὸ καλοκαίριον αἱ θαλάσσιοι δυνάμεις νὰ ἐγχειρήσωσί τι καὶ πρὸς ἑαυτῶν ὄφελος, καὶ ἐπειδὴ αὐταὶ ἔδωκαν τὰς ἐνεργητικωτάτας βοηθείας διὰ τὸν πόλεμον, χρεία ἦτο νὰ γείνῃ τὸ θελημάτων. Ἐπέμεναν ὀνοματωδῶς εἰς τὸ νὰ κυριεύσουν τοὺς εἰς τὴν μεσόγειον θάλασσαν Γαλλικοὺς λιμένας, καὶ ἐζήτησαν νὰ ἐκστρατεύσουν εἰς Τολάνιον ὁ Εὐγένιος καὶ ὁ Δοὺξ Σαβαυδίας. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ δύω μετέβησαν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ Ἰουλίου μὲ 31,000 στρατιωτῶν ἀπὸ Τουρίνου εἰς Νικίαν, ἐπέρασαν τὸν Βάρον, εἰσέβησαν εἰς τὴν Προβιγκίαν, καὶ περιεκύκλωσαν τὸ Τολάνιον διὰ ξηρᾶς, ἐνῷ ἕνας Ἀγγλολλανδικὸς στόλος ὑπὸ τὸν ναύαρχον Σόβαλον τὸ περιέκλεισε διὰ θαλάσσης. Ἀλλ' ἡ πόλις ἦτο πολλὰ στερεὰ, ὁ εἰς βοήθειάν της ἐλθὼν Γαλλικὸς στρατὸς τοῦ Μαρισαλίου Τεφὲ πολλὰ μεγαλήτερος, καὶ ἡ ἔλλειψις τῆς εἰσκομιδῆς πολλὰ μεγάλη, καὶ διὰ τοῦτο ὁ φρόνιμος Εὐγένιος ἐχρειάσθη πρὸς σωτηρίαν του νὰ ἐπιστρέψῃ ταύτην τὴν φορὰν ἄπρακτος. Πολλοὶ ἀπέδωκαν τὴν ἀποτυχίαν τοῦ ἐγχειρήματος τούτου εἰς τὸν Δοῦκα Σαβαυδίας, ὅς τις ἀπὸ ἀγενῆ καὶ ἄφρονα φιλεκδικίαν διαβαίνων τὴν Προβιγκίαν ἐπαράβλεψε τοὺς στρατιώτας του νὰ κακομεταχειρισθῶσι τοὺς ἐγκατοίκους. Τὸ μόνον ὄφελος τῆς ἐκστρατείας ταύτης ἦτο,

ὅτι ὁ Εὐγένιος ἐπιστρέφων ἐκυρίευσε τὴν 2 'Οκτ. τὸ φρούριον Σεγούσιον, τὸ ὁποῖον εἶναι τὸ κλειδίον τοῦ Πειδεμοντίου ἀπὸ μέρους τῆς Γαλλίας.

Ὁ Μαρλβόρουγος εἶχε περάσειν τοῦτο τὸ ἔτος μέρος μὲν εἰς ταξείδια, μέρος δὲ ἦτο ὁ Βενδοκίνιιος, ὅς τις ἐμβῆκεν εἰς τὸν τόπον τοῦ ἀνακαλεσθέντος Βιλλεροΐου, τόσον ἐπιτήδειος εἰς τὸ ἔργον του, ὥστε ἐκεῖνος δὲν ἠδυνήθη νὰ πράξῃ τι ἀξιόλογον. Σκοπὸς τῶν ταξειδίων του ἦτο νὰ διατηρήσῃ τοὺς βασιλεῖς τῆς Πολονίας καὶ Προυσίας εἰς τὰ εὐνοϊκά των πρὸς τοὺς συμμάχους φρονήματα, καὶ νὰ ἐμποδίσῃ Κάρολον τὸν ΙΒ', ὅς τις τότε ἔστεκεν εἰς τὸ ὕψος τῆς δυνάμεώς του, νὰ δώσῃ ἀκρόασιν εἰς τὰ δελεάσματα τῆς Γαλλίας, ἥτις ἐμεταχειρίζετο ὅλα τὰ μέσα νὰ τὸν καταπείσῃ εἰς ἀνανέωσιν τῆς μεταξὺ τῶν δύω βασιλείων παλαιᾶς συμμαχίας. Ὁ Κάρολος εἶχε τελειώσειν τότε τὸν ἐκθρονισμὸν τοῦ Αὐγούστου, βασιλέως τῆς Πολονίας, καὶ ἔστεκεν εἰς τὸ ἐν Ἀλτρασταδίῳ στρατόπεδόν του. Ὁ Μαρλβόρουγος ἐφάνη ἐκεῖ κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ Ἀπριλ. ἔμπροσθεν τοῦ βορείου δορικτήτορος, ὅς τις τὸν ὑπεδέχθη μὲ καλωσύνην. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Αὔγουστος εὑρίσκετο πολλὰ πλησίον, εἰς τὴν Λειψίαν, καὶ αὐτὸς δὲν ἤθελε νὰ παραμελήσῃ οὐδὲ τοῦτον, ἀπήτει ὅλη ἡ φρόνησις καὶ ἡ εὐστροφία του νὰ μὴ προσκρούσῃ εἰς κἀνένα ἐκ τῶν δύω *).

Ἡ Γερμανία ἐκακοπάθησε πολὺ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἀπὸ τὸν πόλεμον. Τὴν 4 Ἰαν. ἀπέθανεν ὁ πρίγκιψ Βάδης Λοδοβῖκος πεντήκοντα δύω ἐτῶν, καὶ εἰς τὸν τόπον του ἐμβῆκεν ὁ Μαρκέσιος τοῦ Βαρύθου Χριστιανὸς Ἐρνέστιος, ἀσθενικὸς καὶ δειλὸς ἀνήρ, ὅς τις βέβαια δὲν ἐγεννήθη νὰ εἶναι στρατηγός. Ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἦτο Εὐγένιος, ἡ δυστυχία τοῦ στρατοῦ, τὸν ὁποῖον ἐνεπιστεύθη, καὶ τῶν φρουρίων, τὰ ὁποῖα ἐπροστάτευε, ἤθελαν τὸν κάμειν ἄκαρδον καὶ

*) Coxe Memoirs of Marlborough. Vol. II. p. 197.



δειλόν. Καὶ προσέτι ἀντιπαρετάττετο ἐναντίον Βιλλαρίου! Ὁ στρατηγὸς οὗτος ἐστοχάσθη ταύτην τὴν φορὰν νὰ ἀνοίξῃ τὸν πόλεμον μὲ γνησίως Γαλλικὸν τρόπον. Ἔφθασε κατὰ τὰ μέσα τοῦ Μαΐου εἰς τὸν ἐν Ἀργεντοράτῳ συναθροιζόμενον στρατὸν, ἐστάθη καθ' ὑπερβολὴν ἀμέριμνος, ἔδωκεν εἰς τοὺς ἀξιωματικούς του καὶ εἰς τὰς ὡραίας δεσποίνας τοῦ Ἀργεντοράτου τὴν 20 Μαΐου λαμπρὸν βάλον, καὶ ἐστάθη τὴν 22 — μὲ ὅλον τὸ στράτευμά του ἐπάνω εἰς Γερμανικὴν χώραν. Ὁ τρομαγμένος Μαρκέσιος τοῦ Βαρύθου ἐστράφη ὀπίσω μὲ μεγάλην σπουδὴν, καὶ μὲ ὀλίγους κόπους ἐκυρίευσεν ὁ Βιλλάριος τὰς γραμμὰς τῆς Στολόφης, εἰς τῶν ὁποίων τὴν κατασκευὴν ἔγειναν πολλοὶ κόποι καὶ ἄμετρα ἔξοδα, καὶ ὅλην τὴν ἀποσκευὴν τῶν κανονίων καὶ πολεμικῶν ὑλῶν, μὲ τὰ ὁποῖα ἠδύναντο νὰ φυλαχθῶσι πάμπολυν καιρόν. Θαυμάσαντες καὶ αὐτοὶ οἱ Γάλλοι διὰ τὴν ὁποίαν εὕρηκαν ὀλίγην ἀντίστασιν, εἰσέβαλαν ἀνεμποδίστως εἰς τὴν Φραγκίαν καὶ Σοηβίαν, ἐμεταχειρίσθησαν βαρβαρικὴν αὐθάδειαν κατὰ τῶν ἀόπλων χωριατῶν, οἵτινες ἐξ ἀμηχανίας ἐκρύπτοντο εἰς τὰ δάση, ἠργυρολόγουν ἀπανθρώπως τὰς μικρὰς πόλεις, καὶ τὰς μὴ θελούσας νὰ πληρώσουν ἐτιμώρουν μὲ φωτίαν καὶ μάχαιραν. Εἰς δύω μῆνας ἐσύναξαν ἀπὸ τὴν Γερμανίαν ἐννέα μιλιόνια φλωρινίαν.

Εἰς δὲ τοῦτο τὸ μεταξὺ ἔλαβε βοήθειαν ὁ Μαρκέσιος, καὶ ἠδύνατο ἀπὸ τὴν ἐξαίρετον μεταξὺ Γεμύνδας καὶ Ἀλένης θέσίν του νὰ ἀποκόψῃ τὴν ὀπισθοδρομίαν τοῦ Γαλλικοῦ στρατηγοῦ, ἀλλὰ δὲν ἦτο πρὸς τοῦτο ἐπιτήδειος. Καταφορτωμένος ἀπὸ ἐπιπλήξεις ὅλης τῆς Γερμανίας, καὶ λυπημένος ἀπὸ τὴν καταφρόνησιν τῶν ἰδίων του ἀξιωματικῶν παραίτησε τελευταῖον τὴν στρατηγίαν, καὶ ἔκαμε τόπον εἰς τὸν ἐνεργητικώτερον Ἐκλέκτορα τῆς Ἀννοβέρας Γεώργιον Λοδοβῖκον. Οὗτος δὲ δὲν ἐδέχθη τὴν φροντίδα πρότερον παρὰ

ἀφοῦ τοῦ ἐσυγχωρήθησαν πλῆθος ἀναγκαίων συνθηκῶν, καὶ ἤρχισε τὸ νέον του ἀξίωμα (τέλη Σεπτ.) ἐκ τούτου, ὅτι καθυπέβαλεν εἰς αὐστηροὺς νόμους τοὺς σχεδὸν ἐξαγριωμένους λαοὺς τῆς Γερμανίας. Ἔπειτα ἐχάραξε νέας γραμμὰς ἀπὸ Δασλανδίας ἕως Ἐτλίγγης, τὰς ὁποίας ὅμως δὲν ἠδυνήθη νὰ μεταχειρισθῇ πλέον κατὰ τὴν παροῦσαν ἐκστρατείαν, ἐπειδὴ ὁ Βιλλάριος δι' ἔλλειψιν ζωοτροφιῶν ἐπέρασαν ἐπέκεινα τοῦ Ῥήνου κατὰ τὸν Ὀκτώβριον.

---

## 9. Ἡ ἐν Ἀλδενάρδᾳ μάχη.

### (1708, 11 Ἰουλ.)

Ἑπτὰ ἔτη εἶχε διαρκέσειν ὁ ἐλεεινὸς πόλεμος, καὶ Λοδοβῖκος ὁ ΙΔ', οὗτος ὁ ποτὲ εἰς τὰς νίκας συνειθισμένος καὶ ὑπερήφανος μονάρχης, ἐδοκίμαζε τώρα τὴν λύπην βλέπων τόσον ἀδυνατισμένον τὸ μέγα βασίλειόν του, ὅσον ἦτο ἀδύνατον τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ, ἀπὸ τὸ βάρος τοῦ γηρατείου κατατεθλιμμένον σῶμα του. Μόλις ἠδύνατο νὰ εὕρῃ ἀνθρώπους διὰ νὰ ἀναπληρώσῃ τὰ πανταχοῦ διεφθαμένα στρατεύματά του, καὶ αὐτὰ τὰ ἀργυρᾶ σκεύη του ἔστειλε πρὸ πολλοῦ εἰς τὸ νομισματοκοπεῖον. Τὴν θαλάσσιον ἐμπορίαν τοῦ ἔθνους του ἠφάνιζαν οἱ πάντοτε περιερχόμενοι Ἀγγλικοὶ καὶ Ὀλλανδικοὶ στόλοι, τὰ ἐργοστάσια ἔστεκαν ἀργά, ἐπειδὴ ἔλειπεν ἀργύριον καὶ πώλησις. Τὰ τεράστια δοσίματα ἔκαμαν τὸ Γαλλικὸν ἔθνος λαὸν ψωμοζητῶν. Πῶς ἠδύναντο νὰ ἐνθυμηθῶσι τώρα τὴν Ἱσπανικὴν μοναρχίαν! Ὁ Λοδοβῖκος αὐτὸς ᾐσθάνθη τὸν δυστυχῆ ἀγῶνά του, καὶ μὲ τὴν ἀπελπιστίαν του ἦτο ἀποφασισμένος νὰ δεχθῇ μὲ πᾶσαν συνθήκην τὴν εἰρήνην, ἐὰν ἠδύνατο νὰ τὴν λάβῃ.

Ἐὰν εἶχε νὰ κάμῃ μὲ μόνον τὸν Αὐστριακὸν οἶκον, τὸ πρᾶγμα δὲν ἦτο δύσκολον· ὁ ἀγὼν ὅμως δὲν ἀπέβλεπε μόνον τὴν Ἱσπανικὴν κληρονομίαν, καὶ



αἱ θαλάσσιοι δυνάμεις δὲν ἠγωνίζοντο μὲ τόσην δαπάνην διὰ νὰ δώσουν τὸ στέμμα τῆς Ἱσπανίας εἰς τὸν Ἀρχιδοῦκα Κάρολον. Τώρα (ἐνόμιζαν αὐταὶ) ἦλθεν ὁ εὐτυχὴς καιρὸς, ὁπότε ἔπρεπε νὰ πληρώσουν τὸν τολμηρὸν πλεονέκτην διὰ τοὺς τρεῖς ἁρπακτικοὺς πολέμους του, διὰ τὴν ἀναίσχυντον ἀνασύνδεσιν, διὰ τὰς δολερὰς εἰρήνας του, καὶ διὰ τὴν ὑπεροπτικὴν κακομεταχείρισιν τῶν ἀσθενεστέρων γειτόνων του, καὶ νὰ τὸν κάμουν τόσον μικρὸν, ὅσον ὑπῆρξεν ἕνας τις ἀπὸ τοὺς ἀσθενεστάτους προκατόχους του. Ὁ Εὐγένιος καὶ ὁ Μαρλβόρουγος ἦσαν ἐκεῖνοι, οἵτινες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπέμεναν εἰς ταύτην τὴν γνώμην *). Ἐπειδὴ δὲ ὁ μὲν Εὐγένιος κυρίως ἦτο Αὐτοκράτωρ, ὁ δὲ Μαρλβόρουγος βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας, διὰ τοῦτο ὁ Λοδοβῖκος ἔρριψεν ὅλας τὰς ἐλπίδας του εἰς τὴν πολιτείαν τῆς Ὀλλανδίας.

Ἐκεῖ εἶχε στείλειν μυστικῶς μετὰ τὴν δυστυχῆ ἐκστρατείαν τοῦ 1704 ἔτους, καὶ ἠρεύνησεν εἰς προκρίτους τινὰς Ὀλλανδοὺς, ἂν εἶναι δυνατὸν νὰ συμπλέξῃ κάμμίαν τινὰ συμβίβασιν. Ἀλλ' οἱ Ὀλλανδοὶ τὸ μὲν ἐλογαρίαζαν καὶ αὐτοὶ μεγάλα ἐμπορικὰ συμφέροντα, τὸ δὲ ἐπαρατηροῦντο τόσον ὀξυδερκῶς ἀπὸ τοὺς κατασκόπους τοῦ Μαρλβορούγου, ὥστε πολλὰ μυστικὰ ἠδύναντο νὰ ἀκροάζωνται τοὺς Γάλλους μεσίτας. Τῷόντι δὲ καὶ οἱ Ὀλλανδοὶ, οἵτινες ἐκέρδαιναν ἀπὸ τὸν πόλεμον τοῦτον, τόσον ὀλίγον ἤθελαν τὴν εἰρήνην, ὥστε τρία ἔτη ἀπεβουκόλουν κρυφίως τὸν βασιλέα, καὶ εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ ἔκαμναν δημοσίως τὸν πόλεμον ἐμπαθέστατα.

Τοιουτοτρόπως καὶ τώρα διὰ τὴν ἐκστρατείαν 1708 ἔγειρεν εἰς τὸ Βέλγιον ἐξαίρετον σχέδιον. Ὁ

*) Ὁ Coxe ἀθωόνει τὸν ἥρωά του ἀπὸ τὴν συνήθως κατ' αὐτοῦ γενομένην κατηγορίαν, ὅτι διὰ νὰ συνάξῃ πλούτη καὶ νὰ στερεώσῃ τὴν δύναμίν του ἐπροσπάθησε νὰ μακρύνῃ τὸν πόλεμον. Αἱ ἀποδείξεις του ὅμως δὲν φαίνονται πολὺ στερεαί.

Εὐγένιος, ὅςτις ἀπὸ τῆς γενικῆς παραδόσεως τῆς Ἰταλίας ἦτο περιττὸς εἰς ταύτην τὴν χώραν, ἀπεφασίσθη νὰ ἑνωθῇ πάλιν μὲ τὸν Μαρλβόρουγον, καὶ νὰ ταξιαρχήσῃ παρὰ τὸν Μώσαν. Δικαίως προητοιμάσθη ἐδῶ ἡ ἰσχυροτάτη ἀντίστασις, ἐπειδὴ Λοδοβῖκος ὁ ΙΔ΄, ὅςτις δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ μεγαλήτερον κέρδος παρὰ νὰ ἐξαναποκτήσῃ τὰ φρούρια τῆς Φλανδρίας, ἔστειλε κατὰ τοῦτο τὸ ἔτος 80,000 στρατιωτῶν εἰς τὰ σύνορα τῆς Φλανδρίας, καὶ ἔβαλεν εἰς μεγίστην ἀμηχανίαν τὸν Δοῦκα Μαρλβόρουγον, μὲ τὸν ὁποῖον ὁ Εὐγένιος ἡνώθη πολλὰ ἐξώρας διὰ τὴν ἀργοπορίαν τῶν Γερμανικῶν συνεισφορῶν. Ἀρχηγὸς τῶν Γάλλων ἦτο ὁ πέντε καὶ εἴκοσιν ἐτῶν Δοὺξ Βουργωνίας, πρεσβύτατος υἱὸς τοῦ Δελφῖνος, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχε χωριστὴν ἀγάπην ὁ Λοδοβῖκος. Ὁ φρόνιμος Βενδοκίνιος τοῦ ἐδόθη μὲν σύμβουλος, μεταξὺ δὲ τῶν δύω ἐπεκράτει τοιαύτη ἀνισότης τῶν φρονημάτων, ὥστε ὁ ἀναγνώστης θέλει προϊδεῖν ἱκανῶς τὴν τύχην τούτου τοῦ στρατοῦ καὶ τὸ τέλος ταύτης τῆς ἐκστρατείας.

Ἡ ἀρχὴ ὅμως ἦτο ἱκανῶς εὐτυχής. Οἱ Γάλλοι ἐπέρασαν ἐπέκεινα τοῦ Στηρεγκέρκου εἰς Νιβίγελλαν, καὶ ἐπαρακίνησαν τὸν Δοῦκα Μαρλβόρουγον διὰ ψευδοῦς τινὸς πορείας νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Λοβανίαν. Μὲ τοῦτο τοὺς ἤνοιξε τὸν δρόμον εἰς Γάνδαυον καὶ Βρύγαν, αἱ ὁποῖαι καὶ αἱ δύω ἐκυριεύθησαν ταχέως ἀπὸ δύω ἀπεσταλμένα σώματα (5 καὶ 6 Ἰουλ.). Ἐνταυτῷ δὲ ἐκυρίευσαν ἐξ ἐφόδου καὶ τὸ φρούριον Πλασσενδάλιον. Καὶ τώρα εἰς τὸν ἀναγκαιότατον καιρὸν ἔφθασεν ὁ Εὐγένιος, ἐπειδὴ χωρὶς τούτου ἠδύναντο νὰ κυριεύσουν ὅλην τὴν Φλανδρίαν. Ἐστρατοπέδευαν ἤδη μεταξὺ Ἀλόστου καὶ Σκάλδεως, καὶ ὁ Δοὺξ Βενδοκίνιος ἐπρόσταξε νὰ ὁρμήσουν εἰς τὴν Ἀλδενάρδαν. Τὸ φρούριον τοῦτο ἐστοχάσθη ὁ Εὐγένιος ὅτι ἔπρεπεν ἐξ ἀνάγκης νὰ ἐλευθερωθῇ τῆς πολιορκίας διὰ μάχης. Ὁ Μαρλβόρουγος καὶ ὁ Ὀλλανδικὸς



στρατηγὸς Οὐβερκέρκιος ἦσαν τῆς αὐτῆς γνώμης, καὶ οὕτως ἐπέρασεν ὁ συμμαχικὸς στρατὸς τὸν Δενδέραν καὶ ἐπροχώρησε κατὰ τῆς Ἀλδενάρδας.

Ὁ Βενδοκίνιος ἐκατάλαβε τὸν σκοπόν των, καὶ ἤθελε νὰ λάβῃ τὰ μέτρα του, ἐὰν ἡ ἐκλογὴ τοῦ τόπου ἐκρέματο ἀπ' αὐτόν. Ἀλλὰ τώρα ἐφάνησαν αἱ δυστυχεῖς ἐνέργειαι τῆς διπλῆς ἐξουσίας. Ὁ ἀνόητος, ἀλλ' ἐνταυτῷ φαντασμένος Δοὺξ Βουργωνίας, δὲν ἤθελε νὰ δεχθῇ μάχην, μ' ὅλον ὅτι ὁ Βενδοκίνιος τὸν παρίστανεν, ὅτι αὐτὸς εἶναι πολὺ ἰσχυρότερος παρὰ τὸν ἐχθρόν. Τὸν ἀφῆκαν λοιπὸν ἡσύχως νὰ περάσῃ καὶ τὸν Σκάλδιν καὶ νὰ λάβῃ τὰς προσφυεστάτας θέσεις, ἕως οὗ διὰ τῶν στροφῶν του ἐκατάλαβαν ὅτι εἶναι ἀναγκασμένοι νὰ δεχθοῦν τὴν μάχην. Τώρα αἱ ἑτοιμασίαι τῆς ἀντιστάσεως ἔγειναν παρὰ ἀργά. Μὲ ὡραιοτάτην εὐταξίαν ἔφθασαν οἱ σύμμαχοι (11 Ἰουλ.). Ἡ μάχη ἤρχισεν εἰς τὴν δεξιὰν πτέρυγα, τὴν ὁποίαν ὡδήγει ὁ Εὐγένιος. Οἱ Γάλλοι ἔδειξαν θαύματα τῆς ἀνδρίας, ἀλλ' ἐνῷ ἐγίνετο ἡ μάχη διέτρεχαν ἀπαύστως προσταγαὶ τοῦ Βενδοκινίου καὶ τοῦ Πρίγκιπος, καὶ ὁ δεύτερος ἀντέλεγε πεισματικῶς εἰς τὸν πρῶτον. Οὕτω βέβαια ἀνάγκη ἦτο νὰ γείνῃ σύγχυσις καὶ εἰς τὸν ἀνδρειότατον στρατὸν, καὶ νὰ νικήσῃ ὁ πολὺ ἀσθενέστερος, ὅς τις ὡδηγεῖτο μὲ ὡραῖον σχέδιον, ὡς ἀπ' αὐτὴν τὴν ἥσυχον σοφίαν. Ἡ μεταξὺ τῶν Γάλλων ἀταξία ἔγεινε τόσον μεγάλη, ὥστε τελευταῖον παρεδόθησαν ὁλόκληρα τάγματα, καὶ τὸ πλῆθος τῶν αἰχμαλώτων ἀνέβη τὰς 8000 ἀνδρῶν. Νεκροὶ καὶ πληγωμένοι δὲν ἦσαν ὀλιγώτεροι. Ὁ Βενδοκίνιος ὅμως ἠσφάλισε τὸ κλέος του ὀπισθοπορήσας πολλὰ ἐπιτηδείως ὄπισθεν τοῦ μεταξὺ Γανδαύου καὶ Βρύγης καναλίου.

Οἱ σύμμαχοι δὲν ἐκέρδησαν ἐκ τῆς νίκης ταύτης ἄλλο, εἰμὴ ὅτι κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐμπόδισαν τὴν περαιτέρω πρόοδον τῶν Γάλλων. Θετικὸν ὄφελος ἠθέ-

λησεν ὁ Εὐγένιος νὰ ἀπολαύσῃ τώρα ἀκόμη μὲ τὴν κυρίευσιν τοῦ Γαλλικοῦ φρουρίου Ἰνσούλης (Λίλλας), ἐναντίον τοῦ ὁποίου ἔφθασε τὸν Αὔγουστον μὲ 33,000 στρατιώτας καὶ μὲ φοβερὰν συνοπλίαν. Ὁ Μαρλβόρουγος τοῦ παρεστάθη πιστὸς βοηθὸς εἰς ἐξαίρετον τοποθεσίαν. Ὁ Βενδοκίνιος ἐνόμιζε τὴν ἐλευθέρωσιν τούτου τοῦ χωρίου καὶ ἀναγκαίαν καὶ κατορθωτήν. Ἀλλ' εἰς τὸν Δοῦκα Βοργωνίας ἤρεσκε νὰ βεβαιόνῃ ὅλον τὸ ἐναντίον. Μετὰ μακρὰν λογομαχίαν ἀπεφάσισαν νὰ ἀνάξουν τὴν κρίσιν εἰς τὸν βασιλέα, ἀλλὰ πρὶν ἐπιστρέψῃ ἐκ Παρισίων ὁ ταχυδρόμος, ἐχαρακώθησαν ἤδη οἱ ἐχθροὶ τόσον στερεῶς, ὥστε τώρα ὁ Βενδοκίνιος, ἐνῷ ὁ βασιλεὺς τὸ ἤθελεν, ἐνόμιζε τὴν προσβολὴν ἀκατόρθωτον. Τῷόντι δὲ τὸ ἐγχείρημα τῆς πολιορκίας τούτου τοῦ φρουρίου, τὸ ὁποῖον ἦτο ἀριστούργημα τοῦ Βωβανίου, ὑπῆρχε πολλὰ τολμηρὸν καὶ διὰ τὸν Εὐγένιον, ἀλλ' ἡ διχόνοια τῶν ἐχθρῶν τὸν ἐβοήθησεν εὐτυχῶς εἰς τὸν σκοπόν του. Διὰ πολλῶν δεήσεων τῶν λοιμοκτονουμένων κατοίκων παρέδωκε τὴν πόλιν ὁ Γαλλικὸς ταξίαρχος μὲ ἐντίμους συνθήκας τὴν 23 Ὀκτωβ. καὶ τὴν 8 Δεκ. καὶ τὴν ἀκρόπολιν. Ἔγεινε λοιπὸν πάλιν ἐλευθέρα ἡ κοινωνία τῶν συμμάχων μὲ τὴν Ὀστένδαν, καὶ προσέτι ἔπεσαν πάλιν εἰς χεῖράς των ἡ Βρύγα καὶ τὸ Γάνδαυον. Ἐὰν κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας ἦσαν ὑψωμένοι εἰς τὸ πολεμικὸν σύστημα, τοῦ ὁποίου τὴν ἀξιοθαύμαστον ἀνάπτυξιν ἴδαμαν εἰς τὰς ἡμέρας μας, ἤθελαν εἰσχωρήσειν χωρὶς ἄλλο εἰς τὴν καρδίαν τῆς Γαλλίας, καὶ ἤθελαν προστάξειν τὰ ἄρθρα τῆς εἰρήνης εἰς τὴν ὑπερήφανον μητρόπολιν, ἢ ἔμπροσθεν τῶν πυλῶν της. Τότε ὅμως καὶ οἱ τολμηρότατοι στρατηγοὶ ὑπελάμβαναν τοῦτο ὀλέθριον τόλμημα, ἐνόσῳ ἐβαστάζετο ἀπὸ τὸν ἐχθρὸν φρούριον κείμενον εἰς τὸν δρόμον ἢ ἐκ πλαγίων.



## 10. Εἰρήνης δοκίμιον.
### (1709. Μάρτ. — Ἰουν.)

Εὐθὺς μετὰ τὴν τελείωσιν τῆς ἐκστρατείας ταύτης ἐνέσκηψε τὸ παραδοξότατον ψύχος, τὸ ὁποῖον ἔκαμε τόσον περίφημον τὸν χειμῶνα ἐκεῖνον *), καὶ τοῦ ὁποίου θέλει γενῆν μνεία καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν Καρόλου τοῦ ΙΒ΄. Συνεισέφερε καὶ αὐτὸ τὸ ἐκ μέρους του διὰ νὰ φέρῃ πλησίον τῆς ἀπελπισίας τὸν δειλιάσαντα ἤδη Λοδοβῖκον ΙΔ΄. Ἡ τερατώδης βλάβη, τὴν ὁποίαν ὑπέφεραν τὰ χωράφια, ἀμπέλια καὶ περιβόλια, ἔδωκεν εἰς τοὺς ἤδη γεγυμνωμένους χωριάτας τὴν ψωμοζητικὴν ῥάβδον. Δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ νοήσῃ τις πόθεν εἶχαν νὰ γεμίσουν τὰς ἀποθήκας διὰ τὴν ἐγγίζουσαν ἐκστρατείαν, καὶ πόθεν νὰ συνάξουν τὸ ἀναγκαῖον ἀργύριον. Ὁ βασιλεὺς εὑρέθη ἠναγκασμένος νὰ ζητήσῃ τὴν εἰρήνην μὲ ὁποιανδήποτε συνθήκην. Ἤρχισε πάλιν ἀπὸ τὸ Βέλγιον. Ἕνας Ὁλσατιακὸς ἀντιπρέσβυς εἰς Ἅγαν, καὶ ἕνας Κόμης Βέργης εἰς τὸ Μόντιον ἔλαβαν παραγγελίαν νὰ ἀνιχνεύσωσι καθ' ἕνα τοὺς ἰσχυροτάτους κυρίους. Ἀλλὰ πόσον ἐκστατικὸς ἤκουσεν ὁ δεύτερος ἀπὸ τὸν Σύνδικον Ἑΐνσιον τὴν ὑπερήφανον ἀπόκρισιν: ἐὰν δὲν ἔχῃ τὸ πληρεξούσιον νὰ παραχωρήσῃ τὴν Ἱσπανίαν, Ἰνδίαν, Μεδιόλανον, καὶ τὸ Βέλγιον μαζὴ μὲ ὅσα ἄλλα ἤθελαν τοῦ ζητηθῆν, καὶ νὰ στέρξῃ ὠφελιμωτάτην συνθήκην ἐμπορίας, ἂς μὴ ἔχῃ ἐλπίδα, ὅτι θέλει συνομιλήσειν τις μετ' αὐτοῦ περὶ εἰρήνης.

Τοιαύτην γλῶσσαν ἐχρειάζετο ν' ἀκούῃ τώρα ὁ ὑπερήφανος δυνάστης, ὅς τις πρότερον ἦτο συνειθισμένος νὰ ὑπαγορεύῃ συνθήκας, καὶ ταῦτα ἀπὸ τὸν πολίταρχον μικροῦ ἐθναρίου, τὸ ὁποῖον εἰς τὴν χώραν του δὲν ἠρίθμει κἂν τόσα χωρία, ὅσαι ἦσαν αἱ

*) Ἐξεπάγωσαν τὰ ἀγρίμια εἰς τὰ δάση καὶ τὰ πτηνὰ εἰς τὸν ἀέρα.

πόλεις εἰς τὴν ἰδικήν του. Τὸ χείριστον ἦτο, ὅτι ἐδέχθη ὅλας ταύτας τὰς συνθήκας, καὶ πάλιν ἐκαταχλευάσθη. Διότι ὅταν ὁ Εἴνσιος ἐσυνωμίλησε περὶ τούτου μὲ τὸν Μαρλβόρουγον καὶ τοὺς Αὐτοκρατορικοὺς πρέσβεις, ἀπέῤῥιψαν τὸ πρᾶγμα εὐθὺς, ὠνόμασαν τὰς προσφορὰς τοῦ Λοδοβίκου Γαλλικὴν ὑπόκρισιν, καὶ εἶπαν, ὅτι ἐὰν ὁ βασιλεὺς θέλῃ ἀληθῶς τὴν εἰρήνην, ἐμπορεῖ νὰ στείλῃ δημοσίως πρέσβεις καὶ ὄχι μυστικοὺς κατασκόπους.

Ὁ Λοδοβῖκος ἐδέχθη καὶ τοῦτο τὸ ζήτημα προθύμως, καὶ ἔστειλε τὸν πρόεδρον τοῦ κοινοβουλίου Ῥοβιλλὲν δημόσιον εἰρηνοποιὸν εἰς τὴν Ὁλλανδίαν. Ἡ δὲ πολιτεία ἐξ ἐναντίας ἔκλεξεν εἰς τοῦτο τοὺς δύω σφοδροτάτους ἐχθροὺς τῶν Γάλλων, Συνδίκους Ἀμστελοδάμου καὶ Γούδας, τὸν Βύϊον καὶ Δύσσιον. Συνεκροτήθησαν μυστικαὶ τινὲς συνδιαλέξεις (Μάρτ. 1709). Ὁ Ῥοβιλλὲς εἶχε παραγγελίαν νὰ ἀπαρνηθῇ ὅλην τὴν Ἱσπανικὴν μοναρχίαν, ἐὰν ἄφιναν εἰς τὸν Φίλιππον μόνον τὴν Νεάπολιν καὶ τὴν Σικελίαν, καὶ ἔβαλλαν πάλιν εἰς τὴν ἐπικράτειάν του τὸν τῆς Γαλλίας σύμμαχον, τὸν ἀποδιωγμένον Ἐκλέκτορα τῆς Βαυαρίας. Προσέτι: ἦτο προσταγμένος νὰ μὴ κάμῃ καμμίαν λογομαχίαν περὶ τῶν διατυπώσεων, εἰς τὰς ὁποίας ἔδειχναν πάντοτε οἱ Γαλλικοὶ πρέσβεις φρικτὴν ἰδιοτροπίαν. Τὸν ἠρώτησαν μετὰ τοῦτο, ἐὰν καὶ Φίλιππος ὁ Ε΄ θέλει ἀλλάξειν τόσον εὐχαρίστως τὴν Ἱσπανίαν μὲ τὴν Νεάπολιν. Εἰς τοῦτο ἐπρόβαλεν ὁ Λοδοβῖκος νὰ σηκώσῃ ὅλα τὰ στρατεύματά του ἀπὸ τὴν Ἱσπανίαν, καὶ οἱ Ὁλλανδοὶ νὰ λάβουν ἐνέχυρον τὴν Ἱσπανίαν, καὶ νὰ μεταφέρουν μὲ τὰ καράβιά των τὸν Φίλιππον εἰς τὴν Νεάπολιν. Δὲν ἠδύνατο σχεδὸν νὰ κάμῃ τι πλέον. Ἀλλ' εἰς τοὺς Ὁλλανδοὺς ἀκόμη δὲν ἦσαν ταῦτα ἱκανά! Ἐπρόβαλαν μετὰ τοῦτο τὰ ἴδιά των καὶ τὰ τῶν συμμάχων ζητήματα. Καὶ ταῦτα ὅλα τὰ ἔστερξεν ὁ Ῥοβιλλὲς ὅσον καὶ ἂν ἦσαν ἐπιζήμια. Ἀλλ'



οἱ Ὁλλανδοὶ βλέποντες ὅτι ἐστέρχθησαν ταῦτα εὐκόλως ἐπρόβαλαν πάλιν ἄλλα δύω τινὰ νέα.

Τελευταῖον ἐνόμισεν ὁ Ῥοβιλλὲς ὅτι ἐπέρασαν τὰ πάνδεινα, ὅταν διαμιᾶς ἔφθασεν εἰς τὴν Ἄγαν ὁ Μαρλβόρουγος καὶ ὁ Εὐγένιος (8 καὶ 9 Ἀπριλ. 1709), καὶ ἔδειξαν τὴν εἰς τὰς συμβιβάσεις δυσαρέστησίν των. Ὁ Εὐγένιος εἶπε ῥητῶς, ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ ἐπιμένει εἰς τοῦτο, νὰ μὴ ἀποσπασθῇ ἐκ τοῦ οἴκου του κἀνὲν μέρος ὅλης τῆς Ἱσπανικῆς μοναρχίας, καὶ κατὰ τὰ ἄλλα νὰ ἀποκατασταθῇ ἡ τοῦ Μυνστέρου εἰρήνη χωρίς τινα περιορισμόν. Καὶ οἱ Ὁλλανδικοὶ δὲ ἀντιπρόσωποι, οἵτινες τοὐλάχιστον ἦσαν ἕως τώρα φιλοφρονητικοὶ, εἶπαν τώρα μὲ παχὺν τόνον, ὅτι ὁ Φίλιππος ὁ ἐξ Ἀνδεγαυΐας δὲν θέλει λάβειν οὐδὲ πόδα ἕνα ἐκ τῆς Ἱσπανικῆς μοναρχίας. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Γαλλικὸς πληρεξούσιος τοὺς ἐνεθύμισεν, ὅτι αὐτοὶ τοῦ προσωμολόγησαν τὸ βασίλειον τῆς Νεαπόλεως, ἀπεκρίθησαν ὅτι ἐνόουν μόνον τὸν τῖτλον. Περισσότερον νὰ μείνῃ δὲν ἠδύνατο διὰ τὴν τιμήν του ὁ περιγελασμένος πρέσβυς· ὑπέστρεψε μὲ δίκαιον θυμὸν εἰς τοὺς Παρισίους.

Ἀλλ' εἰς τί ἐχρησίμευεν ὁ θυμὸς εἰς τὴν κράζουσαν ταύτην ἀναγκαιότητα τῆς εἰρήνης; Ὁ Γαλλικὸς χρηματιστὴς ἀπέδειξεν ἀπολύτως ἀδύνατον τὴν εὕρεσιν τῆς δαπάνης νέας ἐκστρατείας. Ποτὲ δὲν ἐταπεινώθη τόσον χαμηλὰ Λοδοβῖκος ὁ ΙΔ΄, καὶ εἶναι ζήτημα τίς ἐκ τῶν δύω βασιλέων ὑπῆρξεν εἰς ἀθλιωτέραν κατάστασιν, αὐτὸς ἢ Κάρολος ὁ ΙΒ΄, ὅς τις κατ' αὐτὸν τοῦτον τὸν καιρὸν εὑρίσκετο εἰς τὴν δυστυχῆ πορείαν του πρὸς τὴν Πουλτάβαν. Διὰ νὰ ἀποφύγῃ λοιπὸν τὴν ἔκρηξιν τῆς νέας ἐκστρατείας, διὰ τὴν ὁποίαν ἡτοιμάζοντο οἱ σύμμαχοι, ἀπεφάσισε, μ' ὅλην τὴν ὁποίαν ἔπαθε ταπείνωσιν, νὰ ἀνανεώσῃ τὰ τῆς εἰρήνης προβλήματα. Ὁ τοῦ βουλευτηρίου Σύνδικος Εἴνσιος ἐθαύμασε μεγάλως, ὅταν τὴν 6 Μαΐου πάν-

τη ἀπροσδοκήτως ἐπαρουσιάσθη ἔμπροσθέν του ξένος, ὅς τις τοῦ εἶπε κατ' ἰδίαν ὅτι εἶναι ὁ Μαρκέσιος Τόρκιος, λειτουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν πραγμάτων τοῦ τῆς Γαλλίας βασιλέως. Τὸν ἔστειλεν εἰς τοὺς δύω ἀντιπροσώπους Βύϊον καὶ Δύσσιον. καὶ ἔλαβαν πάλιν ἀρχὴν αἱ διαπραγματεύσεις. Ὁ Τόρκιος ἐνόμιζεν, ὅτι δὲν ἠδύνατο ἄλλως νὰ ἀποκόψῃ τοὺς Ὁλλανδοὺς ἀπὸ τὴν μεγάλην συμμαχίαν εἰμὴ ὑποσχόμενος εἰς αὐτοὺς πολλὰ ἴδιά των κέρδη· καὶ ἐπειδὴ αὐτοὶ ἤθελαν νὰ ἔχουν πολλὰς Βαῤῥιέρας (ἤγουν φρούρια, ὅπου νὰ ἔχουν τὸ δίκαιον νὰ κρατῶσι φρουρὰς ἰδικάς των) κατὰ τῆς Γαλλίας, τοὺς ἐπρόσφερε, παρεκτὸς τῶν ζητηθεισῶν πόλεων, καὶ τὸ Μαλοβόδιον, καὶ τὸ ἔτι ἀξιολογώτερον Τόρνακον, καὶ ἐπειδὴ ἀκόμη δὲν ἦσαν μὲ αὐτὰ εὐχαριστημένοι, καὶ αὐτὴν τὴν Ἰνσοῦλαν, τὸ ἰσχυρότατον φρούριον εἰς ὅλον τὸ Γαλλικὸν Βέλγιον. Μετὰ τοιαύτας θυσίας ἐπίστευεν ὁ Μαρκέσιος ὅτι ἐνίκησε τελευταῖον τὴν συμμαχικὴν τῶν Ὁλλανδῶν πίστιν· ἀλλ' οἱ ἀντιπρόσωποι εἶπαν σταθερῶς: μ' ὅλον ὅτι χαίρουσι διὰ τὰς προσφοράς του, δὲν δύνανται ὅμως νὰ ἀποφασίσουν τίποτε χωρὶς τὴν συγκατάθεσιν τοῦ Αὐτοκράτορος καὶ τῆς βασιλίσσης τῆς Ἀγγλίας· διὰ τοῦτο εἶναι ἀνάγκη νὰ λάβωσι πρῶτον τὴν γνώμην τῶν πληρεξουσίων τῶν δύω δυνάμεων.

Τῷόντι δὲ ὑπέστρεψαν πάλιν ὀπίσω εἰς Ἄγαν ἱκανὰ ταχέως ὁ Μαρλβόρουγος καὶ ὁ Εὐγένιος (18 Μαΐου, 1709), καὶ καθεὶς ἔφερε μαζή του ἕνα συνεργόν. Μόλις ἤκουσαν πόσα ἔστερξεν ὁ Μαρκέσιος, καὶ ἐτέντωσαν αὐτοὶ τὰ ζητήματά των ἀκόμη ὑψηλότερα. Ὁ Μαρλβόρουγος ὡμίλησε καὶ περὶ παραδόσεως τῆς ἐν Ἀμερικῇ νέας Φυλλανδίας, καὶ ἐζήτει μεγάλην τινὰ Βαῤῥιέραν διὰ τὴν Ὁλλανδίαν, Γερμανίαν καὶ Σαβαυδίαν, καὶ τὴν παραχώρησιν ὅλης τῆς Ἰσπανικῆς μοναρχίας. Πολὺν καιρὸν ἀντεμάχετο πρὸς ἑαυτὸν ὁ Μαρκέσιος· τελευταῖον ἐλπίζων, ὅτι τὸ ἔσχατον ζήτημα



θέλει δώσειν τέλος εἰς ὅλην τὴν λογομαχίαν, ἐπροχώρησεν ἕως τὰ ἐξώτατα ὅρια τῆς πληρεξουσιότητός του καὶ ἐφανέρωσεν εἰς μόνον τὸν Δοῦκα Μαρλβόρουγον κατὰ πρῶτον, ὅτι ὁ Μονάρχης του εἶναι ἕτοιμος, ἐὰν ἄλλως δὲν ἐμπορῇ νὰ γείνῃ, νὰ παραιτήσῃ ὅλην τὴν Ἰσπανικὴν μοναρχίαν. Ἀλλὰ καὶ μετὰ ταύτην τὴν τεράστιον θυσίαν δὲν ἐπέτυχεν ὁ Τόρκιος τὸν σκοπόν του, ἐπειδὴ τώρα ἤρχισε νὰ ζητῇ ὁ Εὐγένιος. Διὰ τὸν Δοῦκα Σαβαυδίας ἐζήτησε βαῤῥιέραν πόλλων φρουρίων, καὶ διὰ τὸν Αὐτοκράτορα ὅλην τὴν Ἀλσατίαν· καὶ προσέτι ἔμαθαν διὰ κατασκόπου, ὅτι ὁ δεύτερος Αὐτοκρατορικὸς πληρεξούσιος Κόμης Σινσερδορπίου εἶχε παραγγελίαν νὰ ζητήσῃ τὴν Βουργωνίαν καὶ τὸ Φραγκικὸν Κομητάτον. Μὲ συντομίαν, τέλος τῶν διαπραγματεύσεων τούτων δὲν ἐφαίνετο, καὶ οἱ Γαλλικοὶ πρέσβεις ἔχασαν πᾶσαν ἐλπίδα καὶ ἀπεχαιρετίζοντο ἤδη.

Τότε τοὺς ἐκράτησεν ἀκόμη ὁ Εΐνσιος. Ἐπενόησαν ἐκ νέου τρόπον ἑνώσεως, καὶ ὁ Τόρκιος ἐπρόβαλε νὰ δώσουν οἱ σύμμαχοι ὅλα των τὰ ζητήματα ἐγγράφως, διὰ νὰ ἐξεύρῃ τελευταῖον τί ἐζήτουν. Τὸ ἐδέχθησαν, καὶ τὴν 27 Μαΐου ἔδωκαν εἰς αὐτὸν γράμμα, ὅπου εἰς τεσσαράκοντα ἄρθρα περιείχοντο τὰ ζητήματα ὅλων τῶν συμμάχων. Οἱ Γαλλικοὶ πρέσβεις ἔγραψαν πλησίον τούτου τὰς σημειώσεις των, καὶ ἔστερξαν τὰ περισσότερα, εἰς τρόπον ὥστε σχεδὸν ἦσαν σύμφωνοι. Μόνον δύω ἄρθρα δὲν ἠθέλησε νὰ ὑπογράψῃ ὁ Τόρκιος. Διότι οἱ σύμμαχοι, ὡς ἐνέχυρον τῆς ἀληθινῆς παραιτήσεως Φιλίππου τοῦ Ε', καὶ διὰ νὰ ἐμποδίσουν πᾶσαν διεκφυγὴν τῆς Γαλλικῆς πολιτικῆς, εἶχαν ζητήσειν ἀπὸ τὸν Λοδοβῖκον δημόσιον ὑπόσχεσιν, ὅτι, ἐὰν ὁ ἔγγονός του δὲν θελήσῃ νὰ παραιτήσῃ τὴν Ἰσπανίαν, θέλει συνεργήσειν αὐτὸς διὰ τῶν ὅπλων νὰ τὸν ἀποδιώξουν ἐκεῖθεν. Ἀναμ-

φιβόλως ἀτιμότατον ζήτημα ὄχι μόνον διὰ βασιλέα, ἀλλὰ καὶ διὰ πατέρα καὶ ἄνθρωπον.

Ὁ Λοδοβῖκος προτιμῶν τὸν ἀφανισμὸν παρὰ τὴν ἐντροπὴν ἀπεκρίθη, ὅτι ἐὰν εἶναι ἀνάγκη νὰ πολεμῇ, προτιμᾷ νὰ μάχεται ὑπὲρ τῶν οἰκείων του παρὰ κατ' αὐτῶν, καὶ ἐπρόσταξε τοὺς πρέσβεις νὰ κόψουν τὰς συμβιβάσεις, καὶ νὰ ἀθετήσουν ὅλας τὰς ὑποσχέσεις των. Τὸ ἔκαμαν, καὶ ὑπέστρεψαν εἰς τὴν Γαλλίαν τὴν 9 Ἰουνίου. Διὰ νὰ ἴδωσιν οἱ ὑπήκοοί του, ὅτι δὲν εἶναι αὐτὸς αἴτιος τῆς ἀνανεώσεως τοῦ ὀλεθρίου πολέμου, ἐδιώρισε νὰ δημοσιευθῶσιν ἐγγράφως αἱ προσπαθήσεις του καὶ τῶν συμμάχων τὰ ἀνυπόφορα ζητήματα. Τοῦτο ἐγέννησε τὸ εὐκταῖον ἀποτέλεσμα· ὁ Γάλλος ἔδωκε τὸ τελευταῖον λεπτόν του ὡς πολεμικὴν συνεισφοράν. Ἀνεπλήρωσαν πάλιν τὰ στρατεύματα, καὶ διὰ νὰ ἀποφύγουν ταύτην τὴν φορὰν τὰς δυστυχίας τῆς τελευταίας ἐκστρατείας, ἔκραξαν ὀπίσω τοὺς δύω ἀρχηγοὺς τοῦ βορείου στρατοῦ, καὶ ἀντ' αὐτῶν ἔστειλαν εἰς τὸ Βέλγιον τὸν Μαρισάλιον Βιλλάριον.

## 11. Ἡ ἐν Μαλπλακέτῳ μάχη.

### (1709, 11 Σεπτ.)

Εἰς τὴν Γερμανίαν εἰσέβαλεν ὁ Κόμης Ἀρκούρτιος μὲ 40,000 στρατιωτῶν. Ἡ διάρπασις τῶν παρὰ τὸν Ῥῆνον Γερμανῶν ἐγίνετο ἐξαίρετα, ἐπειδὴ οἱ ἡγεμόνες δὲν ἔστελναν στρατεύματα πρὶν φθάσῃ ὁ κίνδυνος πρὸ τῶν πυλῶν των. Μὲ πολλοὺς κόπους ἐκαταπείσθη ὁ γενναῖος Ἐκλέκτωρ τῆς Ἀννοβέρας νὰ ἐκστρατεύσῃ μίαν φορὰν μὲ τὰ ἄθλια ταῦτα στρατεύματα, καὶ ὅταν τελευταῖον ἀπεφάσισεν εἰς τοῦτο, ἐματαίωσε τὸ ἄριστον σχέδιόν του ὑποστράτηγός τις ἀνεπιτήδειος, Κόμης Μερκῦς, μὲ τὸ νὰ ἐδέχθη χωρὶς ἀνάγκης μάχην μὲ μερίδα τινα 6000 στρατιωτῶν



(26 Αὐγ.), καὶ ἀφοῦ ἐνικήθη, δὲν ἠδύνατο νὰ κατορθωθῇ τίποτε πλέον εἰς ὅλην τὴν ἐκστρατείαν.

Ὁ Βιλλάριος ἔστεκε κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν εἰς θέσιν πολλὰ ὀχυρὰν μεταξὺ Λένδου καὶ Βεσσέρου. Ὁ στρατός του ἀνέβαινεν εἰς 110,000 στρατιωτῶν, οἱ ὁποῖοι διὰ μόνον τὴν πεῖναν ἐπεθύμουν νὰ κάμουν μάχην, ἐπειδὴ μόνον τὸ ἥμισυ μερίδιον τοῦ ψωμίου, καὶ τελευταῖου τὸ τρίτον μέρος τοὺς ἔδιδαν, καὶ πολλοὶ ἐπώλουν τὰ στρατιωτικὰ ἐνδύματά των διὰ νὰ ἀγοράζωσι ζωοτροφίαν. Οἱ σύμμαχοι, 120,000 τὸν ἀριθμὸν, καὶ κατὰ τὰ κανόνια πολὺ ὑπερέχοντες τοὺς Γάλλους, ἦλθαν στρατηγούμενοι ἀπὸ τὸν Εὐγένιον καὶ τὸν Μαρλβόρουγον, ἐπάτησαν ἐκείνους μὲ ψευδῆ ὁδοιπορίαν, καὶ ἐπέπεσαν ἔξαφνα εἰς τὸ ἔρημον ἀνδρῶν Τόρνακον. Ὁ Μαρλβόρουγος ἐκυβέρνα τὴν πολιορκίαν τοῦ φρουρίου, ὁ Εὐγένιος τὸν ἐφύλαττε μὲ τὸν στρατόν του λαβὼν ἐξαίρετον θέσιν μεταξὺ Ποντρεσίνου καὶ ἁγ. Ἀμάνδου. Τοιουτοτρόπως ἐπαραδόθη τὸ φρούριον (3 Σεπτεμ.) χωρὶς νὰ τολμήσῃ ὁ Βιλλάριος νὰ ὑπάγῃ εἰς βοήθειάν του. Ἐζητεῖτο τώρα, ἐὰν ἠδύνατο νὰ ἴδῃ μὲ τὴν αὐτὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν κυρίευσιν τοῦ Μοντίου. Διὰ νὰ τὸν ἐξελκύσῃ, ἐχρειάσθη ὁ διάδοχος τοῦ Καστέλου τῶν Χάττων νὰ ἐφορμήσῃ μὲ τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν εἰς τὰς ἐκεῖ Γαλλικὰς γραμμὰς (5 Σεπτεμ.) καὶ μετὰ τοῦτο τὸν ἠκολούθησαν ὁ Εὐγένιος καὶ ὁ Μαρλβόρουγος μὲ ὅλον τὸν στρατόν. Εὕρηκαν τὸν ἐχθρὸν χαρακωμένον ἐξαίρετα ἔμπροσθεν τοῦ Μοντίου μεταξὺ τῶν χωρίων Μαλπλακέτου καὶ Βλαγγιῶν. Οὗτος ἐφοβέρισεν ὅτι θέλει κάμειν βαρεῖαν καὶ αἱματώδη τὴν μάχην, τὴν ὁποίαν ἤθελαν νὰ τοῦ δώσωσι. Μ' ὅλον τοῦτο ἀπεφάσισαν οἱ δύω στρατηγοὶ, οἵτινες ἀκόμη δὲν εἶχαν χάσειν ποτὲ μάχην, νὰ κάμουν τὴν προσβολήν. Ἐσυνέβη αὕτη τὴν 11 Σεπτεμ. πρωῒ τὴν ὀγδόην, καὶ διήρκεσεν ἕως τῆς τρίτης ὥρας ἐκ μεσημβρίας ἡ τρομερὰ

αἱματοχυσία, ἡ φονικωτάτη ἀπ' ὅλας τὰς συμβάσας
εἰς ὅλον τὸν πόλεμον, ἐπειδὴ τὰ δύω μέρη ὁμοῦ ἔχα-
σαν 33000 ἀνθρώπων. Ἐξαιρέτως οἱ Ὀλλανδοὶ,
οἵτινες ὑπὸ τὸν ἄξιον πρίγκιπα τῆς Νοσσαυΐας ἔλα-
βαν τὸ βραβεῖον τῆς ἀνδρίας, ἐφονεύθησαν σωρηδὸν
ἀπὸ τὰ Γαλλικὰ καρτάσια. Ὁ Εὐγένιος αὐτὸς, ὅς
τις ὡδήγει εἰς τὸ πῦρ τὴν δεξιὰν πτέρυγα, εὐθὺς
εἰς τὴν ἀρχὴν ἐκτυπήθη ἐπιπολαίως τὴν κεφαλὴν,
τὴν ὁποίαν περιδέσας μὲ τὸ μανδήλιόν του ἐκυβέρνα
ἀταράχως. Διὰ τῆς τρομερᾶς σφοδρότητος τῆς προσ
βολῆς του ἠναγκάσθη ὁ Βιλλάριος νὰ ἐκβάλῃ τάγμα-
τα τινὰ ἀπὸ τὸ κέντρον διὰ νά ἐνδυναμώσῃ τὴν ἀρι-
στεράν του πτέρυγα. Ἐπαρατήρησε τοῦτο ὁ Μαρλ-
βόρουγος, ὅς τις εἰς τὴν ἀριστεράν του πτέρυγα εἶχε
χάσειν ἤδη 12,000 στρατιώτας, καὶ ταχέως εἰσβα-
λὼν εἰς τὸ ἀσθενὲς τοῦτο μέρος, ἐχώρισεν ὅλην
τὴν ἐχθρικὴν τάξιν τῆς μάχης, καὶ διέκρινεν οὕτω
τὴν νίκην. Πρὸς τὰ τέλη πληγωθεὶς ὁ Γαλλικὸς στρα-
τηγὸς εἰς τὸ γόνυ ἐξεφέρθη ἀπὸ τὴν μάχην, καὶ με-
τὰ τοῦτο ὁ Μαρισάλιος Βουρφλέριος ἐπρόσταξε τὴν
εἰς Βαλεντιανὰς ὀπισθοδρομίαν. Οἱ νικηταὶ δὲν ἐτόλ-
μησαν νὰ τὸν ἐνοχλήσουν ἐκεῖ. Εἶχαν χάσειν ἀληθῶς
3000 περίπου στρατιώτας περισσότερον παρὰ ὁ ἐχ-
θρός. Ὁ εἰς Μόντιον δρόμος ἠνοίχθη εἰς αὐτοὺς, καὶ
τὴν 20 Ὀκτωβ. παρεδόθη ἡ πόλις αὕτη.

## 10. Πτῶσις τοῦ Μαρλβορούγου.
### (1710).

Οὕτω λοιπὸν ἐχάθη πάλιν μία ἐκστρατεία διὰ
τὸν Λοδοβῖκον, καὶ μετ' αὐτῆς ἡ ἐλπὶς τοῦ νὰ δυ-
νηθῇ νὰ κάμῃ ἀκόμη μίαν ἄλλην. Σχεδὸν ἐφαίνετο
ὡς νὰ τοῦ εἶχε στρέφειν τὰ νῶτα αἰωνίως ἡ ἀδυσώ-
πητος τύχη. Δὲν τοῦ ἔμενεν ἄλλο ὑπόλοιπον εἰμὴ τὰς
εἰς τὸ ἔαρ ἀποκοπείσας εἰρηνικὰς διαπραγματεύσεις



νὰ συνδέσῃ πάλιν τὸ φθινόπωρον. Ἀλλ' ἐμπορεῖ καθ-
εἰς νὰ συμπεράνῃ, ὅτι μὲ τὴν ἀδυναμίαν του συνηύ-
ξανε καὶ ἡ ὑπερηφάνεια τῶν ἀντιπάλων του. Οἱ Ὀλ-
λανδοὶ προσηλωμένοι μὲ ἀξιέπαινον πίστιν εἰς τὸ κοι-
νὸν ὄφελος ὅλων τῶν συμμάχων, δὲν ἠπατήθησαν
δι' οὐδεμιᾶς ὑποσχέσεως νὰ κάμουν ἰδιαιτέραν εἰρή-
νην. Μάλιστα δὲ ἐξύψωσαν τόσας νέας δυσκολίας,
ὥστε δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀρχίσουν τὰς συνδιαλέξεις
εἰμὴ τὴν 9 Μαρτίου 1710. Αὗται ἐγίνοντο ἕνα ἐνι-
αυτὸν εἰς τὸ πλησίον τῆς Γετριδεμβέργης ὀνομαζόμε-
νον Μοιρδύκιον. Οἱ Σύνδικοι Βυΐος καὶ Δύσσιος ἀκόμη
δὲν ἔγειναν συγκαταβατικώτεροι. Οἱ Γαλλικοὶ πληρ-
εξούσιοι ἔφεραν εἰς τὸ μέσον τὰ προειρημένα τεσσα-
ράκοντα ἄρθρα, καὶ ἐπρόβαλαν νὰ τὰ ὑπογράφουν ὅλα
παρεκτὸς τοῦ ὑποχρεόνοντος τὸν Λοδοβῖκον νὰ διώξῃ
διὰ τῶν ὅπλων τὸν ἔγγονόν του ἀπὸ τὰς Ἱσπανικὰς
χώρας. Ἠδύναντο, εἶπαν οἱ Γάλλοι, νὰ ζητήσουν
ἄλλο τι ἀντὶ τούτου. Καὶ εἰς τὴν ἐρώτησιν τί; ἀπ-
εκρίθησαν ἐκεῖνοι — ἐμπορεῖ τις νὰ πληρώσῃ βοη-
θητικὰ χρήματα εἰς τοὺς συμμάχους διὰ τὸ ἐγχείρημα
τοῦτο. Ἐπ' ἀληθείας τόσον ἐδίψα ὁ τεταπεινωμένος
βασιλεὺς τὴν εἰρήνην, ὥστ' ἀπεφάσισε νὰ πληρόνῃ μη-
νιαίως ἓν μιλιόνιον λίτρας. Ἀκόμη περισσότερον, ὑπ-
εσχέθη νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὸν Αὐτοκράτορα τὰς Βα-
λεντιανὰς καὶ ὅλην τὴν Ἀλσατίαν, ἐὰν ἤθελε νὰ
βάλῃ τοὺς συμμάχους του, τοὺς δυστυχεῖς Ἐκλέκτο-
ρας τῆς Κολωνίας καὶ Βαυαρίας, πάλιν εἰς τὰς χώ-
ρας των. Τόσον γενναῖον κάμνει τὸν ἄνθρωπον ἡ δυ-
στυχία!

Οἱ σύμμαχοι ὅμως ἀνέβαλλαν τὸν καιρὸν ἀκόμη.
Ἔλεγαν, ὅτι ἐνόσῳ μένει εἰς τὴν Ἱσπανίαν ὁ Φίλιπ-
πος δὲν δύναται νὰ πιστεύσουν τὰς ὑποσχέσεις τοῦ
γνωστοῦ βουλευτηρίου τῶν Βερσαλλιῶν· πρέπει λοιπὸν
νὰ μείνουν εἰς τὸ ἄρθρον τοῦτο, καὶ ἐν γένει πρέπει
ὁ Λοδοβῖκος ὄχι μόνον νὰ ὑπογράφῃ τὰ τεσσαράκοντα

ταῦτα προοιμιακὰ ἄρθρα, ἀλλὰ καὶ νὰ τὰ ἐκτελέσῃ ἀληθῶς ἐντὸς δύω μηνῶν πρὶν θεμελιώσουν ἐπάνω τούτων τὰς κυρίως συμβιβάσεις τῆς εἰρήνης. Εἰς τὴν ἀνήκουστον ταύτην ἀπόφασιν ἀνάγκη ἦτο νὰ κοπῶσιν αἱ συνδιαλέξεις, καὶ κατηφεῖς ὑπέστρεψαν πάλιν οἱ Γαλλικοὶ πρέσβεις περὶ τὰ τέλη Ἰουλίου εἰς τὸν ἀπαρηγόρητον βασιλέα των.

Διὰ νὰ ἐπεμβῶσι σκληρότερα εἰς τὴν δυστυχίαν του, δὲν ἐπρόσμεναν ὁ Εὐγένιος καὶ ὁ Μαρλβόρουγος τὸ τέλος τῶν συμβιβάσεων, ἀλλ' ἤρχισαν ἤδη τὴν ἐκστρατείαν τὴν 20 Ἀπριλ., ἐπάτησαν εὐτυχῶς τὰς μεταξὺ Σκάρπης καὶ Λίλλης Γαλλικὰς γραμμὰς, ἐπολιόρκησαν τὸ Δουακὸν (3 Μαΐου), καὶ τὸ ἐκυρίευσαν (25 Ἰουν.). Ἡ Βεθυνία ἅγ. Βενάνδος καὶ Αἰρία ἠκολούθησαν εἰς αὐτὰς, χωρὶς νὰ δυνηθῇ ὁ Βιλλάριος νὰ ἐμποδίσῃ τὰ ἐγχειρήματα ταῦτα. Κακαὶ δὲ ἀγγελίαι ἤρχοντο καὶ ἀπὸ τὴν Ἱσπανίαν. Τοῦ Φιλίππου οἱ στρατηγοὶ ἐκτυπήθησαν ἀπὸ τὸν Αὐστριακὸν Κόμητα Σταρεμβέργιον (20 Αὐγ.), καὶ Κάρολος ὁ Γ' ἐμβῆκε μὲ λαμπρὰν παράταξιν εἰς τὸ Μαδρίτιον τὴν 28 Σεπτ. Ἔμενε τώρα ἀκτὶς ἐλπίδος εἰς τὸν Λοδοβῖκον;

Ἀλλ' ὡς νὰ ἠθέλησεν ὁ κύριος τῆς τύχης νὰ δώσῃ εἰς τοὺς λαοὺς μὲ τὴν ἱστορίαν τοῦ Λοδοβίκου παράδειγμα πόσον τὸν δυσαρεστεῖ ἡ φιλεκδικία καὶ ὑπερηφάνεια, καὶ πόσον τοῦ εἶναι εὔκολον νὰ ταπεινώσῃ καὶ τὸν εὐτυχέστατον, ἐσυνέβη εἰς τὴν θέσιν τῶν πραγμάτων μεταβολὴ, ὁποίαν μηδ' ὠνειρεύοντο οἱ ἀρχηγοὶ τῶν συμμάχων. Εἰς Λονδίνιον ἤξιζε μέχρι τοῦδε τὸ πᾶν ὁ Δοὺξ Μαρλβόρουγος· ἡ γυνή του ἦτο ἐνδοτάτη φίλη καὶ πιστὴ τῆς βασιλίσσης Ἄννης· ὁ μέγας θησαυροφύλαξ Κόμης Γοδολφῖνος ἦτο γαμβρός του, καὶ ὅλοι οἱ λοιποὶ λειτουργοὶ καὶ μεγιστᾶνες ἦσαν ἢ συγγενεῖς του ἢ οἰκεῖοί του. Ὅλοι οὗτοι ἐξουσίαζαν ἀπεριορίστως τὴν βασίλισσαν. Καθ-



ὡς ὅμως ὁ φθόνος κρύπτεται ὑποκάτω ὠφελίμου τινὸς πράγματος ἢ συμπίπτει μὲ αὐτὸ, οὕτω καὶ οἱ ἐχθροὶ τοῦ Μαρλβορούγου ἦσαν καὶ πολέμιοι τῶν πολιτικῶν ἀξιωμάτων του. Ἐπροστέθησαν εἰς αὐτὰ καὶ λαβαὶ, τὰς ὁποίας ἔδιδεν αὐτὸς ὁ Μαρλβόρουγος. Αὐτὸς καὶ ὁ φίλος του Γοδολφῖνος ἔστεκαν μεταξὺ τῶν Τορίων καὶ Βιγίων (Τόμ. Η΄, σελ. 401), ἀλλ' ἡ σύζυγος τοῦ Μαρλβορούγου, γυνὴ ἐμπαθὴς καὶ φίλαρχος καὶ ὑπερήφανος, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐδιοικεῖτο πολὺ ὁ ἥρως, τὸν περιέκλεισεν εἰς τοὺς Βιγίους, καὶ οὕτω τὸν ἔκαμεν ἐχθρὸν μὲ τοὺς Τορίους καὶ μὲ αὐτὴν τὴν βασίλισσαν. Οἱ Τόριοι ἐπροσπάθουν νὰ ἀρέσουν εἰς ταύτην, καὶ ἔβαλαν καὶ ἱεροκήρυκα τινὰ νὰ διδάξῃ ἐπ' ἐκκλησίας τὸ ἐπικίνδυνον τῶν δογμάτων τῶν Βιγίων καὶ τὴν ὠφέλειαν τῶν ἐπιλοίπων. Τὸ ἐνεργητικώτατον ὅμως βέλος ἐτόξευσε γυνήτις, δέσποινα Μισετρέσσα, ἀμφίπολος τῆς βασιλίσσης. Μὲ ὅλον ὅτι εἰσήχθη αὕτη εἰς τὴν βασίλισσαν ἀπὸ τὴν Δούκισσαν, ἐπροσπάθει ὅμως μὲ τοὺς δόλους της νὰ ἀποῤῥίψῃ ἀπὸ τὴν εὔνοιαν τῆς βασιλίσσης τὴν πρώην ὑπερασπίστριάν της· καὶ ἡ ἄμετρος φιλαρχία τῆς Δουκίσσης, ἡ ὑπερηφάνειά της, ἥτις καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν βασίλισσαν δὲν ἐταπεινοῦτο, ἔδωκαν εἰς τοὺς δόλους της μεγάλην πρόφασιν. Συνέβησαν ἰσχυραὶ ταραχαὶ μεταξὺ τῆς βασιλίσσης καὶ τῆς Δουκίσσης· ἡ δευτέρα, νομίζουσα ὅτι εἶναι ἀπαραίτητος, ὑπεκρίνετο ὅτι εἶναι πειραγμένη. Ἀλλ' ἀπέτυχε τὸν σκοπόν της τόσον, ὥστε ἔγεινε τελεία ἔκρηξις μεταξύ των (Ἀπριλ. 1710). Πολὺ ἐξώρας ἔδραμε παρακαλοῦσα εἰς τοὺς πόδας τῆς πειραγμένης βασιλίσσης. Τῆς ἐκλείσθη ἡ αὐλὴ, καὶ πολλοὶ τῶν ὀπαδῶν της ἀπεβάλθησαν, ἢ ἐπρόφθασαν καὶ ἐπαραιτήθησαν. Ἐντὸς ὀλίγου συνεκροτήθη καὶ νέον κοινοβούλιον ἀπὸ Τορίους. Τοιουτοτρόπως μὲ ἓν κτύπημα ἠφανίσθη ὅλη ἡ φατρία τοῦ Μαρλβορούγου. Εἰς τὸν Δοῦκα ἀφῆκαν μὲν τὴν στρατηγίαν,

ἀλλ' ὄχι καὶ τὴν ἀπεριόριστον πληρεξουσιότητα, τὴν ὁποίαν εἶχε μέχρι τοῦδε.

Ἡ μεταβολὴ αὕτη τοῦ Ἀγγλικοῦ λειτουργείου ἔσωσε τὴν Γαλλίαν ἀπ' ὅλην τὴν ἀνάγκην της. Ὁ Μαρλβόρουγος ἀνέβαλλε τὴν εἰρήνην διὰ τὸ κλέος του· οἱ δὲ ἀντίπαλοί του τὴν ἐπεθύμουν διὰ νὰ μὴ ἔχουν χρείαν ἐκείνου. Ἠδύνατο τώρα ὁ Λοδοβῖκος νὰ φοβῆται ἀπὸ τοὺς Ἄγγλους τόσην ἀκαμψίαν, ὅσην εἶχαν δείξειν οἱ Ὀλλανδοὶ μέχρι τοῦδε; Πάραυτα ἠρώτησε δι' ἐπιτηδείου πρέσβεως τοὺς νέους λειτουργούς, ἐὰν θέλουν νὰ ἀκροασθῶσι τὰ τῆς εἰρήνης προβλήματά του, καὶ ἔλαβε μυστικῶς τὴν εὐφρόσυνον ἀπόκρισιν, ὅτι ἡ βασίλισσα εἶναι πρόθυμος, πρέπει ὅμως αὐτὸς διὰ τὸ φαινόμενον νὰ στραφῇ ἀκόμη μίαν φορὰν εἰς τὴν Ὀλλανδίαν, ὅπου θέλει γενῆν φροντὶς διὰ νὰ μὴ συμβῶσι πλέον δυσκολίαι.

## 12. Ἰωσὴφ τοῦ Α' θάνατος.
### (17 Ἀπριλ. 1711.)

Ἐὰν ἐκ τῆς ἀγγελίας ταύτης ἀνέπνευσεν ὀλίγον Λοδοβῖκος ὁ ΙΔ', πόσον εὐφροσύνως ἔπρεπε νὰ ἀλαλάξῃ διὰ μίαν ἄλλην, ἥτις μετ' ὀλίγους μῆνας ἦλθεν εἰς τὰ αὐτία του, ὅτι δηλαδὴ ὁ Αὐτοκράτωρ Ἰωσὴφ Α' εἰς τὸ τριακοστὸν τρίτον ἔτος τῆς ἡλικίας του ἀπέθανεν ἀπὸ τὰς παιδικὰς εὐλογίας. Ἐπειδὴ δὲ ὁ μόναρχος οὗτος δὲν ἀφῆκεν ἀρσενικὸν τέκνον, ἔγεινε κληρονόμος τῶν χωρῶν του ὁ ἀδελφός του Ἀρχιδοὺξ Κάρολος. Ἠδύνατο λοιπὸν νὰ πιστεύσῃ τις τώρα, ὅτι οἱ σύμμαχοι ἤθελαν ἐπιμείνειν εἰς τοῦτο, νὰ δώσωσιν εἰς τὸν κτήτορα τῆς Αὐστρίας καὶ Οὐγγαρίας καὶ Βοημίας καὶ ὅλην τὴν Ἱσπανικὴν μοναρχίαν καὶ τοὺς θησαυροὺς τοῦ Μεξικοῦ καὶ Περοῦ; Ἀποδιώξεως τοῦ Φιλίππου ἀπὸ τὴν Ἱσπανίαν λόγος δὲν ἦτο πλέον. Ὁ καιρὸς τοῦ νὰ ταπεινωθῇ ἡ Γαλλία παρῆλθε,



καὶ ἡ τύχη δυσαρεστηθεῖσα, ὅτι οἱ σύμμαχοι ἐκακομεταχειρίσθησαν τὰ δῶρα της, ἔστρεψεν εἰς αὐτοὺς τὰ νῶτα.

Ἰωσὴφ ὁ Α' ἔλαβε μεθ' ἑαυτοῦ εἰς τὸν τάφον τὸ σέβας καὶ τὴν τιμὴν τῶν ὑπηκόων του. Κατὰ τὴν δραστηριότητα, σύνεσιν καὶ ἀγαθότητα ἐπέρασε καὶ τὸν προκάτοχον καὶ τὸν διάδοχόν του. Ἂν ὁ δεύτερος, ὅστις τότε διέτριβεν εἰς τὴν Ἱσπανίαν, ἔμελλε νὰ κληρονομήσῃ ἀπ' αὐτὸν καὶ τὸ αὐτοκρατορικὸν στέμμα, ἦτο ἀμφίβολον. Μὲ τὴν θέλησιν Λοδοβίκου τοῦ ΙΔ' βέβαια δὲν ἤθελε συμβῆν τοῦτο, ἐπειδὴ οὗτος ἦτο τόσον παρωργισμένος κατὰ τοῦ Αὐστριακοῦ οἴκου, ὥστε ἀπεφάσισε νὰ δαπανήσῃ πολὺ ἀργύριον διὰ νὰ τοῦ στερήσῃ τὸν νομιζόμενον τοῦτον στολισμόν *). Ἀλλ' αἱ θαλάσσιοι δυνάμεις ἐμεσολάβησαν ὑπὲρ τοῦ Καρόλου, καὶ οἱ Ἐκλέκτορες δὲν εἶχαν κανένα λόγον νὰ ἀποχωρήσωσιν ἀπὸ τὴν γραμμὴν ταύτην. Ὁ Ἐκλέκτωρ τῆς Μογοντίας ἐδιώρισε μετὰ τοῦτο τὴν ἐκλεκτορικὴν συνέλευσιν εἰς Φραγκοφόρτιον τὴν 20 Αὐγούστου (1711), καὶ ὁ Εὐγένιος ἐπροχώρησε μὲ τὸν στρατόν του εἰς τὸν Ῥῆνον διὰ νὰ τὴν ὑπερασπισθῇ ἐναντίον τοῦ Βιλλαρίου. Τὴν 12 λοιπὸν Ὀκτωβρ. ἐκλέχθη ὁ ὡς βασιλεὺς τῆς Ἱσπανίας Κάρολος Γ' Ῥωμαίων βασιλεὺς καὶ μέλλων Αὐτοκράτωρ μὲ ὄνομα Κάρολος ἕκτος. Αὐτὸς δὲ συνοδευόμενος ἀπὸ Ὀλλανδικὰ καράβια ἀπέπλευσεν ἀπὸ Βαρκελόναν εἰς Γένουαν, καὶ τὴν 30 Ὀκτ. ἔλαβεν εἰς τὸ Μεδιόλανον ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ Παλιατινοκόμητος Καρόλου Φιλίππου τὸ τῆς ἐκλογῆς ψήφισμα. Τὴν 14 Δεκεμβ. ἐμβῆκεν εἰς Φραγκοφόρτιον μὲ λαμπρότητα μεγάλην, ὡρκίσθη εἰς τὴν τῆς ἐκλογῆς συνθήκην, καὶ τὴν 22

*) Λέγεται ὅτι ἐπρόσφερεν εἰς τὸν βασιλέα Φρειδερῖκον Α' δύω μιλιόνια φλωρινίων διὰ τὴν δαπάνην τῶν ἐκλογιῶν καὶ 70,000 ἀνδρῶν πρὸς φυλακὴν τοῦ ἐκλεκτορείου· ἀλλ' οὗτος ἀπέβαλε τὴν τιμήν, καὶ ἔδειξεν ὅλην τὴν γνώμην του πρῶτος ὑπὲρ τοῦ Αὐστριακοῦ οἴκου.

ἐστέφθη ἀπὸ τὸν Ἐκλέκτορα τῆς Μογοντίας μὲ τὴν συνήθη παράταξιν.

Ἡ χαρά του ἦτο ἀναγκαία, ἐπειδὴ εἰς τὴν Ἱσπανίαν τὰ πράγματά του ἀπὸ τοῦ τελευταίου φθινοπώρου (1710) ἔτρεχαν πάλιν εἰς κακὴν κατάστασιν. Διότι ὁ ἀντίζηλός του Φίλιππος Ε' εἶχε λάβειν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του τὸν περίφημον Δοῦκα Βενδοκίνιον, καὶ Λοδοβῖκος ὁ ΙΔ' εἶχε στείλειν μὲ νεαρὰ στρατεύματα εἰς τὴν Ἱσπανίαν τὸν Μαρισάλιον Νοβιλιάκιον. Καὶ τοὺς δύω ἐδέχθησαν οἱ Καστιλιανοὶ ὡς σωτῆρας των ἀγγέλους· καὶ τωόντι οὗτοι, ἀφοῦ λαμπρῶς ἐνίκησεν ὁ Βενδοκίνιος τὸν Ἀγγλικὸν στρατηγὸν Στανόπιον πλησίον Βριάκης τὴν 9 Δεκεμβ. 1710, καὶ τὴν ἐφεξῆς ἡμέραν τὸν κόμητα Σταρεμβέργιον πλησίον Βιλλαβικιόσης, ἐστενοχώρησαν τόσον τοὺς συμμάχους, ὥστε ὁ Κάρολος δὲν ἐκράτει ἄλλο τι πλέον εἰμὴ τὴν Βαρκελόναν καὶ Ταραγῶνα.

Τὰ πολεμικὰ ὅμως ἐγχειρήματα εἰς τὸ Βέλγιον δὲν διεκόπησαν οὔτε ἀπὸ τὸν θάνατον τοῦ Ἰωσὴφ, οὔτε ἀπὸ τὰ νέα δοκίμια τῆς εἰρήνης. Ὁ Μαρλβόρουγος ἢ προσηλούμενος εἰς τὸ φιλοπόλεμόν του, ἢ ζητῶν νὰ ἀναστήσῃ τὴν πεσοῦσαν ὑπόληψίν του εἰς τὴν μόναρχόν του διὰ μεγάλων ἀνδραγαθημάτων, ἔκαμεν ὅλα τὰ δυνατά του διὰ νὰ ἀπατήσῃ τὸν φρόνιμον Βιλλάριον, ὅς τις τόσον ὑπερηφανεύετο εἰς τὰς μεταξὺ Ἀτρεβάτου καὶ Βοχανίας γραμμάς του, ὥστ' ἐσυνείθιζε νὰ τὰς ὀνομάζῃ τὸ Μὴ περαιτέρω. Τωόντι δὲ τὸν ἠπάτησε μὲ τὰς ἀξιοθαυμάστους πορείας του τόσον πολὺ, ὥστε τελευταῖον ἐπάτησε τὰς γραμμὰς εἰς αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ μέρος, ὅπου ὁ Βιλλάριος δὲν εἶχε στρατιώτας (τὴν νύκτα τῆς 5 Αὐγούστου), καὶ μὲ ἔκστασιν ἴδεν οὗτος τὸν ἐχθρὸν ἐντὸς τῶν χαρακωμάτων του χωρὶς κἀνέα ἀγῶνα. Ὁ Μαρλβόρουγος, καὶ εἰς αὐτήν του τὴν εὐτυχίαν προνοητικὸς, δὲν ἐμπόδισε τοῦ ἐχθροῦ τὴν ὀπισθοπορείαν, ἀλλ' ἐπολιόρκη-



σε τὴν Βοχανίαν (10 Αὐγ. 1711), ἥτις ἐπαραδόθη διὰ συνθήκης τὴν 13 Σεπτ. Τώρα ἤθελε νὰ ἀποδιώξῃ τοὺς Γάλλους καὶ ἀπὸ τὸ Κέρκετον, ἀλλ' οἱ Ὁλλανδοὶ δὲν ἠθέλησαν, ἀναμφιβόλως ἐκ μυστικοῦ μίσους κατὰ τῆς Ἀγγλίας, ἥτις εἶχεν ἀφαρπάσειν ἀπ' αὐτοὺς τὸ ἀξίωμα τοῦ νὰ διαπραγματευθοῦν περὶ τῆς εἰρήνης.

Οἱ νέοι Ἀγγλικοὶ λειτουργοὶ εἶχαν σκοπὸν νὰ τελειώσουν πόλεμον, ὅς τις κατεδαπάνα πολὺ ἀργύριον, ἐμπόδιζε τὴν ἐμπορίαν, καὶ διὰ τοὺς δύω λόγους ἦτο μισητὸς εἰς ὅλους. Ἐνόμιζαν πρᾶγμα ἀνόητον καὶ ὀλέθριον νὰ βαστάζουν πλέον ἀγῶνα διὰ ξένα συμφέροντα, ὅς τις ἔχυνεν αἷμα καὶ ἀργύριον Ἀγγλικὸν χωρὶς νὰ ὑπόσχεται οὐσιώδη κέρδη εἰς τὴν χώραν. Διὰ ταῦτα τὰ εἰρηνικὰ φρονήματα, γεννώμενα ἢ ἀπὸ φρόνησιν ἢ ἀπὸ ἐναντιότητα πρὸς τοὺς πεσόντας λειτουργοὺς, οἱ Ὁλλανδοὶ εὑρίσκοντο εἰς χειρίστην θέσιν. Οὗτοι εἶχαν ζητήσειν πολλὰ δι' ἑαυτοὺς, ἀλλ' ὄχι ὀλιγώτερα διὰ τοὺς συμμάχους. Οἱ δὲ Ἄγγλοι ἐξ ἐναντίας ἐδέχθησαν τοῦ Λοδοβίκου τὰ προσχεδιάσματα, ἐπειδὴ ἦσαν ἱκανῶς ὠφέλιμα δι' αὐτοὺς, καὶ δὲν ἐνθυμοῦντο τὰ πολλὰ φρούρια πλέον, τὰ ὁποῖα εἶχεν ὑποσχεθῆν ἤδη εἰς τοὺς Ὁλλανδοὺς ὁ βασιλεύς. Αἱ γενικαὶ πολιτεῖαι ἐξεθαμβήθησαν ὄχι ὀλίγον, ὅταν τοὺς ἐνεχείρισεν ὁ Κόμης Στραφόρδιος τὸν Ὀκτώβ. 1711 τὰ προσχεδιάσματα, εἰς τὰ ὁποῖα ἤθελεν ἡ βασίλισσά του νὰ κάμῃ εἰρήνην μὲ τοὺς Γάλλους. Εἰς αὐτὰ ἦτο γραμμένον ῥητῶς: ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας θέλει δώσειν εἰς τὸ Ἀγγλικὸν ἔθνος ἐνεργητικὴν ἀσφάλειαν, ὅτι μένει ἀνενόχλητος ἡ ἐμπορία των εἰς τὴν Ἱσπανίαν, Ἰνδίαν, καὶ εἰς τοὺς λιμένας τῆς μεσογείου θαλάσσης *).

*) Εἰς μυστικὴν συνθεσίαν εἶχε δώσειν ἤδη εἰς αὐτοὺς τὸν κατεδαφισμὸν τῶν τειχῶν τῆς Δυγκίρχης καὶ τὴν ἔμφραξιν τοῦ ἐκεῖ λιμένος, νέαν ἐμπορικὴν συνθήκην καὶ ἴσα προνόμια μὲ τοὺς

Εἰς τοὺς Ὀλλανδοὺς ὑπόσχεται ὡσαύτως ἐντελῆ ἐλευθερίαν τῆς ἐμπορίας των, καὶ ἱκανὴν βαῤῥιέραν πρὸς ἀσφάλειάν της, *καθὼς τὸ κρίνῃ εὔλογον ἡ Ἀγγλία.* Θέλει συμφωνηθῆν τιμίως καὶ εἰλικρινῶς ἡ ἱκανοποίησις τῶν συμμάχων τῆς Ἀγγλίας καὶ Ὀλλανδίας, καὶ ὁ τρόπος, καθ' ὃν θέλουν καταπαύσειν αἱ περὶ τῆς Ἱσπανικῆς μοναρχίας πλάναι κτλ. Ποία μεγαλοπρεπὴς γλῶσσα ὡς πρὸς τὴν ταπεινῶς παρακαλοῦσαν, τὴν ὁποίαν πρὸ ὀλίγου ἐμεταχειρίσθησαν οἱ Γαλλικοὶ πρέσβεις ἐν Γετριδεμβέργῃ! Οἱ Ὀλλανδοὶ ἐπαράστησαν εἰς τὴν βασίλισσαν, ὅτι τὰ ἀσαφῆ ταῦτα καὶ ἀδιόριστα πρέπει νὰ τὰ σαφηνίσῃ ἡ Γαλλικὴ αὐλή. Ἀλλ' ὅμως ὑπεγράφησαν (8 Ὀκτωβ. 1711) χωρὶς νὰ ζητήσῃ καμμίαν μεταβολὴν ἡ Ἀγγλία. Εἰς μάτην ἐκίνησαν πάντα λίθον εἰς Λονδίνιον οἱ πρέσβεις τῆς Αὐστρίας καὶ Ὀλλανδίας διὰ νὰ ἐμποδίσουν τὰ προσχεδιάσματα ταῦτα. Ἡ βασίλισσα ἐπαρακάλεσε τὸ Γαλλικὸν βουλευτήριον νὰ προβάλῃ τόπον συνόδου, ὅπου νὰ γείνουν αἱ λεπτομερέστεραι διαπραγματεύσεις.

Οἱ Ὀλλανδοὶ ἀπὸ τῆς πτώσεως ἤδη τοῦ Μαρλβορούγου εἶχαν προαισθανθῆν τὴν δυστυχῆ ταύτην στροφὴν τῶν πραγμάτων, καὶ διὰ τοῦτο κατ' ἀρχὰς τοῦ 1711 ἔτους ἐπρόσφεραν ὠφελιμωτέρας συνθήκας εἰς τὸν Μαρκέσιον Τόρκιον. Ἀλλ' οὗτος, ἀφοῦ τοὺς ἀνέβαλεν ἥμισυν ἐνιαυτόν, τοὺς ἀπεκρίθη συντόμως (15 Ἰουλ. 1711): Ὁ Χριστιανικώτατος βασιλεὺς ἔχει αἰτίας νὰ εἶναι παρωργισμένος κατὰ τῆς Ὀλλανδίας, καὶ ἐλπίζει, ὅτι θέλει φθάσειν εἰς τὸν σκοπόν του ἀπὸ ἄλλο μέρος. — Ποία ἄδικος ἐκδίκησις! ὡς νὰ εἶχαν ζητήσειν οἱ Ὀλλανδοὶ τόσον πολλὰ ἐξ ἰδίας των πλεονεξίας, καὶ ὄχι ἐκ παρακινήσεως τοῦ Μαρλβορούγου καὶ τῆς Ἀγγλίας, καὶ πρὸς ὄφελος τῶν συμμάχων των!

Γάλλους εἰς τὴν Ἱσπανικὴν ἐμπορίαν, τὴν παραίτησιν τῆς Γιβραλταρίας, τῆς Μαγῶνος, Νέας Φυλλανδίας καὶ Οὐδτομβαίου, καὶ τὴν εἰς τὴν Ἱσπανικὴν Ἀμερικὴν ἐμπορίαν τῶν Μαύρων.



Ἀλλὰ τὰ περὶ τούτου ἱκανῶς ἐῤῥέθησαν. Ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία ὑπέγραψαν τὰ προσχεδιάσματα. Ἡ πρώτη ἐμήνυσεν εἰς τοὺς συμμάχους της νὰ δεχθῶσι τὴν εἰρήνην: εἰδὲ μὴ, καταπονηθεῖσα αὐτὴ ἀπὸ τὸν δεκαετῆ πόλεμον, θέλει ἀποχωρισθῆν ἀπὸ τὴν συμμαχίαν καὶ θέλει κλείσειν χωριστὴν εἰρήνην. Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἀπεβάλθη ὁ ἁρμόδιος καιρὸς διὰ τοὺς Ἀγγλικοὺς λειτουργοὺς εἰς τὸ νὰ δοθῇ εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην τὸ δίκαιον ἀπὸ τὴν πλεονεκτικὴν καὶ ὑπερήφανον Γαλλίαν, καὶ νὰ ἐπαρθοῦν ὀπίσω ὅσα ἥρπασεν ὁ Λοδοβῖκος ἀρχήτερα, ὅστις τώρα εἶχε καταταπεινωθῆν ἀπὸ σειρὰν ἡρωϊκῶν πράξεων.

## 14. Ἡ ἐν Τραϊέκτῳ εἰρήνη.
### (1713, 13 Ἀπριλ.).

Ὁ Αὐτοκράτωρ καὶ αἱ γενικαὶ πολιτεῖαι ἐδοκίμασαν ὅλα τὰ δυνατά των καὶ μετὰ τὴν ὑπογραφὴν τῶν σχεδιασμάτων νὰ βραδύνωσιν ἀκόμη τὴν κυρίως περὶ εἰρήνης σύνοδον. Ὁ Εὐγένιος αὐτὸς ὑπῆγε τὸν Ἰαν. 1712 εἰς Λονδίνιον, ἀλλ' ὑπεδέχθη ἀπὸ τὴν αὐλὴν πολὺ ψυχρὰ, καὶ ὑπέστρεψε (τὸν Μάρτ.) πολλὰ δυσαρεστημένος. Ὁ φίλος του Μαρλβόρουγος δὲν τὸν ἐσυνώδευσε ταύτην τὴν φορὰν εἰς τὸν πόλεμον. Οἱ ἐχθροί του τὸν ἐκατηγόρησαν ὡς σφετεριστὴν δημοσίων χρημάτων, καὶ αἱ περισσότεραι ψῆφοι τῆς κάτω Βουλῆς ἔκριναν εὔλογον τὴν κατηγορίαν· καὶ μ' ὅλον ὅτι ὁ Μαρλβόρουγος ἀπέδειξεν, ὅτι τὰ ἀργύρια ταῦτα ἐλάμβαναν καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ ἀρχιστράτηγοι διὰ χρείας τινὰς, ἢ ὑπῆρχαν δῶρα ἐλεύθερα *), μ' ὅλον τοῦτο ἐκαθαιρέθη ὑπὸ τῆς βασιλίσσης ἀπὸ τὴν ἀρχιστρατηγίαν, τὴν ὁποίαν ἐλάμπρυνε μὲ τόσας

*) Coxe Vol. III., p. 485.

πολλὰς νίκας. Οἱ Ὀλλανδοὶ τώρα ἀνέδειξαν τὸν πρίγκιπα Εὐγένιον ἀρχιστράτηγον τῆς δυνάμεώς των, τὴν ὁποίαν ἑνώσας μετὰ τῆς Αὐτοκρατορικῆς ἔφερεν εἰς τὰ μέρη τοῦ Κερκέτου διὰ νὰ ἀποκρούσῃ, εἰ δυνατὸν, τὸν ἐκεῖ περιχαρακωμένον Βιλλάριον.

Ἀλλ' ἡ βασίλισσα Ἄννα ἐμήνυσεν εἰς τὰς γενικὰς πολιτείας νὰ ἐξηγηθῶσι μὲ προσδιορισμὸν, ἐὰν ἤθελαν νὰ γείνουν μέτοχοι τῶν τῆς εἰρήνης διαπραγματεύσεων ἢ ὄχι. Τί νὰ κάμωσιν; Ἀνάγκη ἦτο βέβαια νὰ θελήσωσι, καὶ νὰ χαρῶσι προσέτι, ὅτι ἀφῆκαν εἰς αὐτὰς νὰ ἐκλέξωσι τὸν τόπον. Ἔκλεξαν τὸ Τραΐεκτον, καὶ ἡ βασίλισσα ἐδιώρισε τὴν ἀρχὴν τῆς συνόδου εἰς τὴν 12 Ἰαν. 1712. Πρὸς ἀποφυγὴν τῶν διατυπώσεων καὶ τῶν ἀπὸ ταύτας λογοτριβῶν ἀπεφασίσθη νὰ παρουσιασθῶσιν οἱ λειτουργοὶ ὡς φιλοὶ πληρεξούσιοι, καὶ νὰ ἀναλάβουν τὸν χαρακτῆρα τῶν πρέσβεων μόνον κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ὑπογραφῆς. Εἰς τὰς συνελεύσεις νὰ μὴ φυλάττωσι τάξιν τινὰ πρὸς ἀλλήλους ἐνῷ κάθηνται, καὶ καθεὶς νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸ βουλευτήριον μὲ δύω ἵππους. Πρὸς τιμὴν τοῦ Αὐτοκράτορος νὰ μὴ παρουσιασθῇ πρέσβυς οὔτε Φιλίππου τοῦ Ε΄, οὔτε τῶν δύω καθῃρημένων Ἐκλεκτόρων, ἕως οὗ νὰ ἀποφασισθῶσι τὰ περὶ τούτων.

Τοιουτοτρόπως λοιπὸν ἤρχισεν ἡ καθ' ὑπερβολὴν δύσκολος αὕτη καὶ ἀξιόλογος πολιτικὴ κρισολογία τὴν 29 Ἰαν. 1712, καὶ μάλιστα ἐκ τούτου, ὅτι ὁ προεδρεύων ἐπίσκοπος Βριστολίας, ἡ κεφαλὴ τῆς Ἀγγλικῆς πρεσβείας, ἐζήτησε μὲ σύντομον λόγον ἀπὸ τοὺς Γαλλικοὺς πληρεξουσίους διωρισμένην τινὰ ἔκθεσιν ὅλων τῶν ἄρθρων, περὶ τῶν ὁποίων ἔμελλε νὰ συσκεφθῇ ἡ σύνοδος. Οὗτοι δὲ μετὰ ταῦτα εἰς τὴν δευτέραν συνέλευσιν (11 Φεβρ.) παρέδωκαν γράμμα, τὸ ὁποῖον περιεῖχεν ὅλας τὰς προσφορὰς τοῦ βασιλέως των πρὸς τὰς συμμαχικὰς δυνάμεις. Δὲν θέλει προσμείνειν τις ἐδῶ τὴν λεπτομέρειαν τῶν



ἐκτεταμένων τούτων διαπραγματεύσεων· διὰ τοῦτο ἱκανὸν εἶναι νὰ εἴπωμεν, ὅτι ὅλη ἡ συνέλευσις ἤκουσε μὲ ζωηρὰν ἀγανάκτησιν τὰς καθ' ὑπερβολὴν εὐτελεῖς ταύτας προσφοράς. Ἐπροσκαλέσθησαν ἔπειτα οἱ πρέσβεις τῶν συμμαχικῶν δυνάμεων νὰ δώσῃ καθεὶς χωριστὰ τὰ ζητήματά του. Ἐμπορεῖ τις νὰ συμπεράνῃ, ὅτι καὶ ἀπὸ τοῦτο τὸ μέρος ἐφάνησαν πολλὰ ἄμετρα. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ὑπῆρξε τὸ μῆλον τῆς ἔριδος, δὲν ἐδυσκόλυνε τώρα μεγάλως τὴν εἰρήνην, ἐπειδὴ προείπαμεν ἤδη, ὅτι αἱ θαλάσσιοι δυνάμεις ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰωσὴφ ἔστεργαν ἀσμένως τὴν διανομὴν τῆς Ἰσπανικῆς μοναρχίας, καὶ διὰ τοῦτο, ὅσον καὶ ἂν ἀντεῖπεν ὁ Αὐτοκράτωρ, ἔγεινε δεκτὸν τοῦ Λοδοβίκου τὸ πρόβλημα νὰ ἀφεθῇ ἡ μὲν Ἰσπανία καὶ Ἰνδία εἰς τὸν Φίλιππον, τὰ δὲ ἄλλα εἰς τὸν Κάρολον. Μόνον εἰς τοῦτο ἐπέμενεν ἡ Ἀγγλία, νὰ παραιτηθῇ ἐνόρκως καὶ δημοσίως ὁ Φίλιππος ὅλα του τὰ εἰς τὴν Γαλλίαν δικαιώματα, διὰ νὰ λείψῃ ὁ φόβος, μήπως ποτὲ ἐπιτεθοῦν εἰς μίαν κεφαλὴν τὰ δύω στέμματα. Ὄχι ἀσμένως ὑπετάχθησαν εἰς τὴν συνθήκην ταύτην ὁ Λοδοβῖκος καὶ ὁ Φίλιππος, μ' ὅλον τοῦτο τὴν ἔστερξαν τελευταῖον, καὶ μετὰ τὴν δημοσίως γενομένην ἔνορκον παραίτησιν (5 Νοεμβ. 1712 ἐν Μαδριτίῳ), ἔστειλεν ὁ Φίλιππος τὴν τῆς παραιτήσεως ἔγγραφον πρᾶξιν εἰς τὸν πάππον του.

Ὁ Εὐγένιος ἀνεφλέγετο εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν, ἐνῷ οἱ Ἄγγλοι ἐβοήθουν τοὺς Γάλλους εἰς Τραΐεκτον παντοίως, νὰ βλάψῃ τοὺς δευτέρους ὅσον ἠδύνατο εἰς τὸ πεδίον τοῦ Ἄρεως. Διὰ τοῦτο ἠνώθη (τὸν Μάϊον 1712) μὲ τὸν Δοῦκα Ὀρμόνδιον, ὅς τις ἀντὶ τοῦ Μαρλβορούγου εἶχε λάβειν τὴν ἀρχιστρατηγίαν τῶν ἐν Βελγίῳ Ἀγγλικῶν στρατευμάτων, καὶ μὲ ὅλην του τὴν τέχνην προπαρεσκεύασε καιρὸν νὰ κτυπήσῃ ἀσφαλῶς τὸν Μαρισάλιον Βιλλάριον. Ἀλλὰ πόσον ἠπόρησεν, ὅταν τελευταῖον

ἔφθασεν ἡ στιγμὴ, καὶ ὁ Ὀρμόνδιος δὲν ἐκαταπείσθη κατ' οὐδένα τρόπον νὰ βοηθήσῃ μὲ τοὺς ἰδικούς του εἰς τὴν προσβολὴν, ἥτις ἤθελε φέρειν βέβαια τὴν νίκην. Εἰς μάτην τοῦ ἐπρόβαλε λόγους εὐκρινεστάτους, εἰς μάτην τὸν ἐξήγησεν ὅτι ὁ τρόπος του γεννᾷ ὑποψίαν: Ὁ Δοὺξ ἀνεφέρετο εἰς ἐπιστολὴν τῆς μονάρχου του, τὴν ὁποίαν ἔπρεπε πρῶτον νὰ προσμείνῃ, καὶ ὁ Εὐγένιος ἐκατάλαβε τώρα, ὅτι μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας ἦτο μυστικὴ συμφωνία νὰ μὴ ἐγχειρήσωσιν ἐχθρικόν τι κατ' ἀλλήλων. Εὐθὺς μετὰ τοῦτο (25 Ἰουν.) τοῦ εἶπεν ὁ Ὀρμόνδιος φανερὰ, ὅτι ἔχει προσταγὴν νὰ δημοσιεύσῃ ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν δίμηνον ἀνακωχὴν μὲ τὴν Γαλλίαν, καὶ ὅτι τοῦ ἦτο πολλὰ ἐπιθυμητὸν νὰ ἐμβοῦν εἰς ταύτην καὶ οἱ σύμμαχοι, ἐπειδὴ ἄλλως τὸ ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν εἰς αὐτοὺς διδόμενον πολεμικὸν ἀργύριον δὲν θέλει δίδεσθαι πλέον. Ἀλλ' ὁ Εὐγένιος καὶ οἱ Βέλγιοι ἀντιπρόσωποι μὲ ἀγανάκτησιν μεγάλην ἀπέῤῥιψαν τὸ πρόβλημα τοῦτο. Ἐχωρίσθησαν οὗτοι ἐντελῶς ἀπὸ τοὺς Ἄγγλους, ἐπολιόρκησαν καὶ ἐκυρίευσαν τὸ Κέρκετον (4 Ἰουλ. 1712), καὶ ἔπειτα ἐπροχώρησαν παραυτα ἔμπροσθεν τῶν Λανδρεκιῶν. Ὁ Ὀρμόνδιος ἤξευρε νὰ τοὺς ἐκδικηθῇ ἀντὶ τούτου, ἐνῷ ταχέως ἐῤῥίφθη εἰς τὸ Γάνδαυον καὶ τὴν Βρύγαν, καὶ ἔβαλεν Ἀγγλικὴν φρουρὰν καὶ εἰς τὰς δύω ταύτας πόλεις.

Τώρα ὁ Βιλλάριος ἦτο πολὺ ἰσχυρότερος ἀπὸ τὸν πρίγκιπα Εὐγένιον, καὶ ἐπειδὴ ἤξευρεν ὅτι οὗτος δὲν δύναται μίαν στιγμὴν νὰ βαστάξῃ, ἐὰν εὐτυχήσῃ νὰ τοῦ ἁρπάσῃ τὰς ἐξαιρέτους ἐν τῷ χωρίῳ Μαρκιανῇ ἀποθήκας του — εἰς τῶν ὁποίων τὴν φυλακὴν ἔστεκε πλησίον Δεναίης ὁ Κόμης Ἀλβεμάρλιος μὲ λόχον τῶν συμμάχων ὄχι πολὺ δυνατὸν — ἐμεταχειρίσθη τώρα σφοδρῶς τὸν καιρὸν, καὶ ἐπέπεσεν εἰς τὸν κατὰ δυστυχίαν ἀμέριμνον φύλακα, καὶ ἐπίασε καὶ αὐτὸν καὶ ὅλους τοὺς μετ' αὐτοῦ, ὅσοι



διέφυγαν τὰς Γαλλικὰς βαϊονέτας (24 Ἰουλ.). Πολλαὶ μεγάλαι νίκαι δὲν ἐπέφεραν τόσον μεγάλα ἀποτελέσματα, ὅσον τὸ μικρὸν τοῦτο σύμβαμα. Ὁ Εὐγένιος, εἰς τὸν ὁποῖον μετὰ τὴν κυρίευσιν τῶν Λανδρεκιῶν ἤθελεν εἶσθαι ἀνοικτὸς ὁ εἰς Παρισίους δρόμος, ἀφοῦ ἔχασε τώρα τὰς ἀποθήκας του, εἰς τὰς ὁποίας εὕρηκαν οἱ πεινασμένοι Γάλλοι ἀληθινὸν θησαυρὸν, δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ πολιορκήσῃ τὰς Λανδρεκίας. Καὶ προσέτι ἐχρειάσθη νὰ παραιτήσῃ καὶ τὰ ἤδη κυριευμένα φρούρια Κέρκετον, Δουακὸν καὶ Βοχαΐνίαν, καὶ νὰ ἴδῃ τοὺς Γάλλους εἰσβάλλοντας μὲ θρίαμβον εἰς τὸ Βέλγιον.

Πρὸς περίσσευσιν τῆς δυστυχίας ἔτυχε νὰ ἔλθῃ εἰς τοὺς συμμάχους ἡ πληγὴ αὕτη, ὁπότε εἰς τὴν σύνοδον τοῦ Τραϊέκτου διεφιλονεικεῖτο περὶ τῶν ζητημάτων τοῦ Βελγίου. Ἐὰν ὁ Λοδοβῖκος καὶ πρότερον ὀλίγον ἐχαρίζετο εἰς τοῦτον τὸν μισητότατον ὅλων τῶν ἐχθρῶν του, ἔλαβε τώρα ὑπερηφανότερον τόνον πρὸς αὐτοὺς, ἐνῷ ὁ Βιλλάριος εὐτύχησε κατ' αὐτῶν εἰς τὸ πεδίον τοῦ πολέμου. Πρὸς τούτοις συνέβη πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον τοῦ ἔδωκε πολλὰ ἐπιθυμητὴν ἀφορμὴν νὰ ὑποκριθῇ πάλιν μίαν φορὰν μὲ τελείαν δόξαν τὸν βασιλέα· βέβαια μὲ ζημίαν τῆς ἐσωτερικῆς του τιμῆς, ἀλλὰ τὸ πάθος δὲν παρατηρεῖ τοιαῦτα ἔργα χρηστοηθείας.

Διότι κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν, ὁπόταν ἔφθασεν εἰς Τραΐεκτον ἡ ἀγγελία τῆς τῶν συμμάχων ἐν Δεναίνῃ ἥττης (27 Ἰουλ.), ὁ Κόμης Ῥεχτέρνιος, εἷς τῶν πρέσβεων τοῦ Βελγίου, διέβαινεν ἀπὸ τὴν πύλην τοῦ Γαλλικοῦ πρέσβεως Μεναγέρου. Ἔμπροσθεν τῆς πύλης ἔστεκαν οἱ θεράποντές του, οἱ ὁποῖοι ἐτόλμησαν νὰ δείξουν μὲ τὸν δάκτυλον καταφρονητικῶς τοὺς ἀκολούθους τοῦ Κόμητος, καὶ μὲ τοῦτο νὰ κόψωσιν ὑβριστικότατα γέλια. Τὸ αὐτὸ ἐπανέλαβαν, ἐνῷ ὑπέστρεφε τὸ ὄχημα. Ὁ Κόμης Ῥεχτέρ-

νιος ἐζήτησε διὰ τοῦτο ἀπὸ τὸν Μενάγερον ἱκανοποίησιν διὰ τὴν ἀταξίαν· οὗτος ὑπεσχέθη, ὅτι θέλει ὁμιλήσειν περὶ τούτου μὲ τοὺς ἀνθρώπους του, ἀλλὰ κανεὶς δὲν ἔμαθεν, ἐὰν συνέβη τίποτε. Εἰς μάτην ἐνεθύμισεν ὁ Κόμης τὸν Γάλλον ἀκόμη μίαν φοράν· οὗτος ἀπηρνήθη τελευταῖον ὅλον τὸ πρᾶγμα. Οἱ πειραγμένοι ὑπηρέται ἀπεφάσισαν μετὰ τοῦτο νὰ λάβουν αὐτοὶ τὴν ἱκανοποίησιν, καὶ εἷς ἐξ αὐτῶν ἔδωκε κατὰ πρώτην εὐκαιρίαν ῥάπισμα εἰς ἕνα ἐξ ἐκείνων τῶν Γάλλων. Ταύτην τὴν ἀξιόλογον πολιτικὴν ὑπόθεσιν ἀνήγγειλεν ἀνυπερθέτως ὁ Μενάγερος εἰς τὴν αὐλήν, καὶ Λοδοβῖκος ὁ ΙΔ΄ ἐπρόσταξε πάραυτα — νὰ διακοποῦν εὐθὺς ὅλαι αἱ περὶ εἰρήνης συμβιβάσεις μὲ τοὺς πρέσβεις τοῦ Βελγίου, καὶ νὰ μὴ ἐξαναρχηνισθοῦν πρὶν σηκώσουν ἐκεῖθεν αἱ γενικαὶ πολιτεῖαι τὸν Κόμητα Ῥεχτέρνιον διὰ τὴν ἀξιοκατάκριτον παράβασιν τῶν ἐθνικῶν δικαίων, καὶ νὰ ὁμολογήσουν δημοσίως, ὅτι τὸ γενόμενον τοὺς ἐδυσαρέστησε καθ' ὑπερβολήν, καὶ ὅτι ἤθελαν λυπηθῆν μεγάλως, ἐὰν ἡ Μεγαλειότης του ἐπίστευεν, ὅτι ἠθέλησαν ποτὲ νὰ λείψουν ἀπὸ τὸ εἰς αὐτὴν χρεωστούμενον σέβας των. — Τί ἔπρεπε νὰ κάμωσι; διὰ νὰ λυτρώσῃ ὁ Ῥεχτέρνιος ἀπὸ μίαν ἀμηχανίαν τὰς πολιτείας ἐζήτησεν αὐτὸς τὴν παραίτησίν του, καὶ μετὰ τοῦτο τρεῖς ἐκ τῶν πληρεξουσίων τοῦ Βελγίου ὑπῆγαν εἰς τὸν Γαλλικὸν λειτουργόν, καὶ ὡμολόγησαν ὅσα ἐζήτει ἐκεῖνος, ἐνώπιον πολλῶν προσκαλεσθέντων διὰ τοῦτο (30 Ἰουν. 1713). Ἥμισυν ἐνιαυτὸν ἀνεβλήθη ἡ συμβίβασις τῆς εἰρήνης διὰ τὴν τῶν ὑπηρετῶν ταύτην λογομαχίαν.

Οἱ Ἄγγλοι τώρα ἐπέμεναν τόσον εἰς τὴν τελείωσιν τῆς εἰρήνης, ὥστε οἱ Ὀλλανδοὶ ἠναγκάσθησαν νὰ στέρξωσι τὰς συνθήκας, ἐὰν δὲν ἤθελαν νὰ ἐγκαταλειφθῶσιν ὁλοτελῶς ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν. Διὰ τοῦτο ὑπέγραψαν τὴν 29 Ἰαν. 1713 συνθήκην βαῤῥιέ-



ρας, διὰ τῆς ὁποίας τοὺς ἐγγυήθη ἡ Ἀγγλία τὸ δίκαιον τῆς φρουρᾶς εἰς Φούρναν, Φορτοκνόκκιον, Ἴπρετον, Μένεναν, Τόρνακον, Μόντιον, Καρολήσιον, Νάμυρον καὶ εἰς ἄλλα τινὰ φρούρια. Διὰ τὴν Σαβαυδίαν ἔλαβεν ἡ Ἀγγλία μὲ βίαν ἀπὸ τοὺς Γάλλους ἀρίστας συνθήκας. Μόνον μὲ τὸν Αὐτοκράτορα δὲν ἠδύναντο νὰ καθαρισθῶσιν. Εἶχεν οὗτος ἀκόμη στρατεύματα εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ Ἱσπανίαν, καὶ ἡ σύζυγός του ἐκατοίκει ἀκόμη εἰς τὴν Βαρκελόναν, καὶ οἱ Καταλώνιοι δὲν ἤθελαν νὰ ἐξεύρουν ἄλλον βασιλέα, εἰμὴ αὐτόν. Οἱ Ἄγγλοι ἐπροσπάθουν τώρα μὲ ὅλας των τὰς δυνάμεις νὰ τὸν καταπείσουν νὰ ἀδειάσῃ τὴν Ἱσπανίαν, καὶ νὰ μὴ καταθλίβῃ πλέον τοὺς τῆς Ἰταλίας ἡγεμόνας. Ἠναγκασμένος ἐνέδωκε, καὶ διὰ τοῦτο ὑπέγρεψε τὴν 14 Μαρτίου 1713 συνθήκην ὀνομασθεῖσαν ἀδειάσεως καὶ οὐδετερότητος. Κατὰ δὲ τἆλλα εἶχε διορίσειν δι' αὐτὸν ἡ Ἀγγλία τὸ Ἱσπανικὸν Βέλγιον, τὰ Μεδιόλανον, τὴν Νεάπολιν καὶ τὴν Σαρδώ, καὶ ἐὰν οἱ Αὐτοκρατορικοὶ πρέσβεις ἤθελαν νὰ συμβιβασθῶσιν εἰς Τραΐεκτον, ἠδύναντο νὰ ἀπολαύσουν καὶ ἄλλας ὠφελείας. Ἀλλ' αὐτοὶ ἐδυσαρεστήθησαν τόσον εἰς τὰ γενόμενα προβλήματα, ὥστε ἔκοψαν ἐξ ὁλοκλήρου τὰς συμβιβάσεις, καὶ ἀνεχώρησαν ἀπὸ τὸ Τραΐεκτον. Διὰ τοῦτο ἀφῆκαν οἱ Ἄγγλοι τὸν Αὐτοκράτορα εἰς τὴν τύχην του, καὶ ἐπροσκάλεσαν ἐκείνους τοὺς συμμάχους, ὅσοι ἦσαν εὐχαριστημένοι νὰ ὑπογράφουν τὴν εἰρήνην κατὰ τὴν 11 Ἀπριλίου. Οἱ διάφοροι πρέσβεις ἐφάνησαν τὴν διωρισμένην ἡμέραν εἰς τὴν οἰκίαν τῶν Ἀγγλικῶν πρέσβεων, καί, ἀφοῦ πρῶτοι ὑπέγραψαν οἱ Ἄγγλοι καὶ οἱ Γάλλοι, ἠκολούθησαν ἡ Σαβαυδία, Πορτογαλλία καὶ Προυσία, καὶ τελευταῖον, περὶ τὸ μεσονύκτιον ἡ πολιτεία τοῦ ἡνωμένου Βελγίου.

Ἡ κυριωτέρα περιοχὴ τῆς περιφήμου ταύτης εἰρήνης ἦτο ἡ ἐφεξῆς.

Φίλιππος ὁ Ε' νὰ κρατήσῃ τὴν Ἱσπανίαν, καὶ τὰς ἐκτὸς τῆς Εὐρώπης κατακτήσεις της.

Ἡ Γαλλία καὶ Ἱσπανία εἶναι αἰωνίως χωρισμέναι.

Ἡ Γαλλία νὰ γνωρίσῃ τὴν Προτεσταντικὴν διαδοχὴν τοῦ θρόνου τῆς Ἀγγλίας καὶ νὰ μὴ δίδῃ πλέον ὑπεράσπισιν εἰς Ἰάκωβον τὸν υἱὸν Ἰακώβου τοῦ Β'.

Τὰ φρούρια τῆς Δυγκίρχης νὰ κατεδαφισθῶσι μὲ δαπάνην τῶν Γάλλων, καὶ νὰ ἐμφραχθῇ ὁ λιμήν.

Ἡ Γαλλία παραχωρεῖ εἰς τὴν Ἀγγλίαν τὸν κόλπον Οὐδεσόνιον, καὶ εἰς τὴν Πορτογαλλίαν τὰ δικαιώματά της ἐπὶ τῶν αἰγιαλῶν τῆς νοτίου Ἀμερικῆς μεταξὺ τῶν ποταμῶν Ἀμαζονικοῦ καὶ Ὀϊαπόκου.

Ἡ Προυσία ἔλαβε τὸ ὀνομαζόμενον ἐπάνω μέρος τῆς Γελδίας μετά τινων ἀξιωμάτων, τὴν ἐπικύρωσιν τῆς κυριαρχίας εἰς τὸ Νεόκαστρον καὶ εἰς τὴν Βαλεντιανὴν, καὶ τὸν γνωρισμὸν τῆς βασιλικῆς ἀξίας της. Ἐξ ἐναντίας δὲ ἀφῆκεν εἰς τὴν Γαλλίαν τὸ Πριγκιπάτον Ἀραυσικῆς, εἰς τὸ ὁποῖον εἶχε δίκαια ὁ Προυσιακὸς οἶκος καθὸ κληρονόμος Βιλέλμου τοῦ Γ' (*).

Ἡ Σαβαυδία ἔλαβεν ἐξαίρετον βαῤῥιέραν φρουρίων κατὰ τῆς Γαλλίας, καὶ, ἀντὶ τῶν δικαιωμάτων της εἰς τὴν Ἱσπανικὴν μοναρχίαν, τὴν νῆσον Σικελίαν **) ὡς βασίλειον μὲ ἐντελῆ κυριαρχίαν, καὶ τὴν κληρονομίαν τοῦ Ἱσπανικοῦ στέμματος, ἐὰν ἐκλείψουν οἱ ἀπόγονοι Φιλίππου τοῦ Ε'.

Οἱ Ὁλλανδοὶ ἔλαβαν ἐλάχιστα ὅλων τῶν συμμάχων. Ἔστρεψαν ὀπίσω τὰ κυριευμένα φρούρια, καὶ ἀντὶ τούτων ἔλαβαν τὴν περιγραφθεῖσαν βαῤῥιέραν, ἥτις εἰς τὸ ἑξῆς δὲν τοὺς ὠφέλησε τίποτε. Ἡ ἐμπο-

*) Φρειδερῖκος ὁ Α', παρεκτὸς τῆς κληρονομίας ταύτης, εἶχε λάβειν εἰς τὴν ἐξουσίαν του ἀρχήτερα τὸ Νεόκαστρον, τὴν Βαλεντιανὴν, τὸ κομητάτον Λίγγαν καὶ τὸ πριγγιπάτον Μυρσίαν.

**) Τὴν ὁποίαν ὅμως 1720, ὅταν Κάρολος ὁ Ϛ' ἥνωσε τὴν Νεάπολιν μὲ τὴν Σικελίαν, ἠναγκάσθη ν' ἀλλάξῃ μὲ τὴν Σαρδώ.



ρικὴ συνθήκη, ἥτις ἐνταυτῷ ἐκλείσθη μεταξὺ αὐτῶν, Ἀγγλίας, καὶ Γαλλίας, καὶ εἰς τὴν ὁποίαν συμπαρελήφθησαν καὶ αἱ τῆς Γερμανίας ἐμπορικαὶ πόλεις, ἦτο βέβαια ὠφελιματάτη, ἀλλ' ὄχι ὁποίαν ἠδύναντο νὰ λάβουν οἱ Ἄγγλοι, ἐὰν δὲν ἔῤῥιπταν αὐτοὶ τὸ ὄφελος ἀπὸ τὰς χεῖρας των.

Μὲ τὴν Ἱσπανίαν ἔκλεισεν ἡ Ἀγγλία τριακονταετῆ ἐμπορικὴν συνθήκην, διὰ τῆς ὁποίας ἔλαβεν ἀποκλειστικὸν δίκαιον Ἀγγλική τις ἑταιρεία νὰ στέλλῃ εἰς τὰς Ἱσπανικὰς Ἰνδίας ἐτησίως 4800 μαύρους σκλάβους μὲ μέτριον τινὰ φόρον. Ὡσάντως παρεχώρησεν ἡ Ἱσπανία εἰς τὴν Ἀγγλίαν διὰ τὴν ἐν μεσογείῳ θαλάσσῃ ἐμπορίαν της τὸ φρούριον Γιβραλταρίαν καὶ τὴν νῆσον Μινόρκαν.

## 15. Ἡ ἐν Ῥασταδίῳ καὶ Βάδῃ εἰρήνη. (1714.)

Ὁ Αὐτοκράτωρ, ὅστις ἔμεινε μόνος κατόπιν, ἀπεφάσισε τώρα, ἠνωμένος μὲ τοὺς Γερμανοὺς ἡγεμόνας, νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν κατὰ τῆς Γαλλίας πόλεμον. Ἀλλ' ἡ καλὴ Γερμανία! Ὡμιλήθησαν μὲν καὶ ἐγράφησαν πολλὰ εἰς τὴν Ῥατισβόναν, τὰ δὲ στρατεύματα ἐσυνάχθησαν τόσον φειδωλῶς καὶ ἀκανονίστως, ὥστε ὁ Εὐγένιος μὲ τὴν μεγίστην του προθυμίαν δὲν ἠδύνατο νὰ κάμῃ ἓν βῆμα εἰς τὸν Ῥῆνον, ἀλλ' ἐχρειάζετο νὰ κυττάζῃ ἡσύχως πῶς ἐξηπλόνετο ὁ Βιλλάριος μὲ τὸν βίαιον στρατόν του εἰς ὅλην τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Ῥήνου, ἐκυρίευσε τὴν καθ' ὑπερβολὴν ἀξιόλογον πόλιν Λάνδας (20 Αὐγ. 1713), ὅλας τὰς ἐκεῖ ἀτειχείστους πόλεις, Σπεῖραν, Βορματίαν, Καισάρειαν Λύτραν, Κίρναν κ. τ. λ. τὰς ἐγύμνωσε μὲ ἀργυρολογίαν, ἐπέρασεν ἔπειτα καὶ τὸν Ῥῆνον, διὰ νὰ ἐρημάξῃ καὶ τὴν δεξιὰν ὄχθην του, καὶ νὰ ἐκροφήσῃ τοὺς ἐγγυτάτω Γερμανικοὺς κύκλους, καὶ προσέτι ἐρ-

ρίφθη τελευταῖον εἰς τὸ κακῶς προβλεμμένον Φρειβοῦργον (30 Σεπτ.) καὶ τὸ ἐκυρίευσε μετὰ μεγάλας σκληρότητας (16 Νοεμβ.). Ἔλεγαν τότε, ὅτι ἡ ἀργοπορία τῶν Γερμανικῶν ἡγεμόνων εἰς τὴν ὑποστήριξιν τοῦ πικρότατα λυπημένου Εὐγενίου, ὅς τις τόσον ἀσμένως ἠδύνατο καὶ εἰς τὸ τέλος τοῦ πολέμου νὰ σώσῃ τὴν τοῦ Αὐτοκράτορος τιμὴν, εἶχεν ὄχι πολὺ ἀγνώστους μυστικὰς αἰτίας. Τί θαῦμα, ἂν τὸ Γερμανικὸν ὄνομα ὀλίγον ἐτιμᾶτο ἀπὸ τοὺς γείτονάς του, ἐνῷ Γερμανοὶ ἡγεμόνες εἰς τὴν στιγμὴν, ὁπότε ἔπρεπε νὰ τὸ τιμήσωσιν, ἐδέχοντο Γαλλικὸν ἀργύριον καὶ ἐπρόδιδαν τὴν πατρίδα των!

Οὕτω λοιπὸν ἐπέρασε μία ἐκστρατεία, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ Γερμανία ὄχι μόνον δὲν ἐκέρδησε τίποτε, ἀλλ' ἔχασε καὶ δύω φρούρια μεγάλα. Καὶ ἠδύνατό τις νὰ ἐλπίσῃ ἀπὸ μέλλοντας ἀγῶνας καλήτερα ἀποτελέσματα, ἐνῷ τώρα ὁ Λοδοβῖκος εἶχε πανταχόθεν εἰρήνην; Διὰ τοῦτο δὲν ἦτο ἀπρόσδεκτον, ὅταν ὁ Βιλλάριος ἐνῷ ἐπολιόρκει τὸ Φρειβοῦργον ἔστειλε καὶ ἠρώτησε τὸν Εὐγένιον, ἐὰν ἦτο δυνατὸν νὰ συνέλθουν οἱ δύω εἰς ἕνα τινὰ τόπον, καὶ νὰ συνομιλήσουν περὶ τῶν μέσων τοῦ νὰ γείνῃ τελευταῖον εἰρήνη. Ἀφοῦ ὁ Εὐγένιος ἔστειλε καὶ ἔφερε περὶ τούτου τὴν ἀναγκαίαν πληρεξουσιότητα ἀπὸ τὸν Αὐτοκράτορα Κάρολον τὸν Ϛ′, ἔφθασε τὴν 26 Νοεμβ. 1713 εἰς τὸν ἐν τῷ φρουρίῳ Ῥασταδίῳ εὑρισκόμενον Μαρισάλιον Βιλλάριον συνοδευόμενος μὲ τὰς εὐχὰς καὶ προσευχὰς παντὸς ἐναρέτου Γερμανοῦ.

Τὸ σέβας πρὸς τὸν προσωπικὸν χαρακτῆρα τοῦ περιφήμου εἰρηνοποιοῦ, καὶ ἡ ἐπιθυμία τοῦ νὰ τιμηθῇ ὡς εἰρήνης πρόξενος ἔκαμαν τὸν Γαλλικὸν στρατηγὸν ἐπὶ τοῦ ἔργου τούτου μετριοφρονέστερον παρ' ὅσον ἐσυνείθιζαν νὰ εἶναι οἱ πρέσβεις τοῦ ἔθνους του εἰς τοιούτους καιρούς. Ὑπέφερεν εὐχαρίστως, ὅτι ὁ Εὐγένιος μὲ σπουδὴν καὶ μὲ ἀξίαν ἀπέκοψεν ὅλα τὰ



ἀλλότρια τοῦ πράγματος ζητήματα, τὸ ὁποῖα ἀνεμίγνυεν ἡ Γαλλία τόσον ἀσμένως, καὶ ἐμεταχειρίσθη ὅλα τὰ δυνατά του διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὸν Πρίγκιπα, τὸν ὁποῖον ἐπείραξε τοῦ Λοδοβίκου ἡ πεισμονὴ, ἀπὸ τὴν φοβερισθεῖσαν ἀναχώρησίν του.

Τὴν μεγίστην δυσκολίαν ἔκαμνε τὸ φρούριον Λάνδαι, τὸ ὁποῖον ἤθελε νὰ κρατήσῃ ὁ Λοδοβῖκος ἐξ ἅπαντος, ἡ ἐπιστροφὴ τῶν μικρῶν τῆς Ἰταλίας πριγκιπάτων, τὰ ὁποῖα εἶχεν ἀκόμη ἔμφρουρα ὁ Αὐτοκράτωρ, καὶ τὸ ζήτημα, ὅτι ὁ Ἐκλέκτωρ τῆς Βαυαρίας ἔπρεπε νὰ λάβῃ πάλιν ὅλας τὰς χώρας καὶ τὰς τιμάς του, καὶ ἐπομένως καὶ ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι εἶχαν ἤδη δοθεῖν εἰς ἄλλους ἡγεμόνας τῆς Γερμανίας. Προσέτι ἐζήτει Κάρολος ὁ Ϛ′ νὰ δώσῃ ὁ Λοδοβῖκος ὑπόσχεσιν, ὅτι οἱ γενναῖοι Καταλώνιοι, οἵτινες ἦσαν προσηλωμένοι εἰς τὸν Αὐστριακὸν οἶκον μὲ ἐπαινετὴν πίστιν ἕως τῆς τελευταίας στιγμῆς, θέλουν ἐξαναλάβειν ὅλα τὰ παλαιὰ προνόμιά των. Εἶχαν μὲν κάμειν τὴν αὐτὴν συνθήκην καὶ οἱ Ἄγγλοι εἰς τὴν μετὰ Φιλίππου τοῦ Ε′ εἰρήνην των, εἰς δὲ τὸν Αὐτοκράτορα, ὅς τις ἐχρειάζετο νὰ θυσιάσῃ ὁλόκληρον μοναρχίαν, ἦτο χωριστὴ τιμή του, ὅτι ἀπὸ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην ἔφερεν εὐγενῆ εὐγνωμοσύνην, ἥτις φανερὰ ἐπήγαζεν ἀπὸ πηγὴν καθαρωτέραν παρὰ τοῦ Λοδοβίκου ἡ προστασία, ἀπίστου τινὸς ἐχθροῦ τῆς πατρίδος.

Ἀλλὰ τῆς Γαλλίας ἡ ὑπεροχὴ ἦτο τώρα παρὰ μεγάλη. Μετὰ δίμηνον λογομαχίαν ἐχρειάσθη ὁ Εὐγένιος νὰ στέρξῃ τὰ περισσότερα, ἐπειδὴ ἐκαταλάμβανε καλῶς, ὅτι ἐὰν ἐπανελαμβάνετο ὁ πόλεμος, ἤθελε κατασπαραχθῆν πλέον παρὰ ποτὲ ἡ Γερμανικὴ ἐπικράτεια. Τοιουτοτρόπως λοιπὸν κατέστρωσαν σχέδιον, ἀπὸ τοῦ ὁποίου δὲν ἔλειπε τίποτε εἰμὴ ἡ συγκατάθεσις τῶν μοναρχῶν, καὶ διὰ ταύτην ἔστειλαν εἰς Βιένναν καὶ Βερσαλλίας διὰ νὰ τὴν λάβωσιν.

Ἀλλ' ἐμπορεῖ τις νὰ συμπεράνῃ τὴν ἔκστασιν τῶν δύω Ἀρχιστρατήγων, ὅταν ὑπέστρεφε τὸ φύλλον ἀπὸ τὸν Λοδοβῖκον ὅλον διωρθωμένον, καὶ ηὐξημένον μὲ δώδεκα νέα ἄρθρα, τὰ ὁποῖα κἀνεὶς δὲν ἠδύνατο νὰ προΐδῃ. Ὁ Εὐγένιος παρωργίσθη τόσον διὰ τὸν ἀγενῆ τρόπον τῆς Γαλλικῆς αὐλῆς, ὥστε μὲ ἀγανάκτησιν μεγίστην ἀνεχώρησεν ἀπὸ τὸ Ῥαστάδιον τὴν 7 Φεβρ. 1714 καὶ ὑπέστρεψεν εἰς Στουτγαρδίαν. Ὁ διὰ τοῦτο ὄχι ὀλιγώτερον ἐκστατικὸς Βιλλάριος, ὅς τις ἐλυπεῖτο νὰ μὴ στεφανώσῃ τὸ νικηφόρον Ἀρχιστρατηγικόν του στάδιον μὲ τὴν καθίδρυσιν τῆς εἰρήνης, ὡδοιπόρησε μετὰ τοῦτο εἰς Ἀργεντοράτον, καὶ ἐπρόβαλεν εἰς τὸν βασιλέα του ἐγγράφως τὴν ἀναγκαιότητα τῆς εἰρήνης καὶ τὸ ἔντιμον τῶν γενομένων ἤδη συνθηκῶν εἰς τρόπον, ὥστε οὗτος ἀναίρεσεν ὅλας σχεδὸν τὰς μεταβολὰς καὶ προσθήκας του.

Ὡς ἀετὸς ἐπέταξεν ὁ τοῦ Βιλλαρίου ἀρχηγὸς τῆς φρουρᾶς, Μαρκέσιος Κοντάδιος, εἰς Στουτγαρδίαν διὰ νὰ προσκαλέσῃ τὸν Πρίκιπα νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Ῥαστάδιον. Τὴν αὐτὴν ἡμέραν (28 Φεβρ.) ὑπέστρεψεν ἐκεῖ, καὶ αἱ συμβιβάσεις ἔσπευδαν ὁρμητικῶς εἰς τὸ τέλος των. Τὴν 6 Μαρτίου ἐτελειώθη τὸ ὄργανον τῆς εἰρήνης, καὶ ἀφοῦ οἱ ἀντιγραφεῖς εἰργάσθησαν ὅλην τὴν νύκτα, τὸ ὑπέγραψαν οἱ δύω Ἀρχιστράτηγοι τὸ πρωῒ μεταξὺ τῆς τρίτης καὶ τετάρτης ὥρας (7 Μαρτίου) μὲ τὰ φῶτα, καὶ πλήρεις εὐφροσύνου ἐνθουσιασμοῦ ἐνηγκαλίσθησαν ἀλλήλους.

Οὕτω λοιπὸν ὁ Αὐτοκράτωρ ἐδέχθη τώρα εἰρήνην χειροτέραν παρὰ τὴν ὁποίαν ἔστεργεν ἡ Γαλλία πρὸ ἑνὸς ἐνιαυτοῦ. Ἡ κυριωτέρα περιοχὴ ταύτης τῆς ἐν Ῥασταδίῳ εἰρήνης ἦτο ἡ ἐφεξῆς.

Ὁ Αὐτοκράτωρ λαμβάνει τὸ Ἱσπανικὸν Βέλγιον, τὴν Νεάπολιν, τὸ Μεδιόλανον, τὴν Σαρδὼ,



Μάντουαν*) καὶ τοὺς ἐν τῇ δυτικῇ παραλίᾳ Τοσκανικοὺς λιμένας.

Ἡ Γαλλία δίδει ὀπίσω ὅλας τὰς παρὰ τὸν Ῥῆνον δορικτησίας της παρεκτὸς τῶν Λανδῶν, καὶ γνωρίζει τὸ ἐκλεκτοράτον τῆς Ἀννοβέρας.

Ἡ Βαυαρία καὶ ἡ Κολωνία ἀπολύονται τῆς καθαιρέσεως, καὶ λαμβάνουσι πάλιν τὰς χώρας καὶ τιμάς των· προσέτι δὲ καὶ τὰ ἔπιπλα, πολύτιμα πράγματα, καὶ τὰς πολεμικὰς ὕλας.

Ὁ Αὐτοκράτωρ μετὰ τοῦτο διὰ ψηφίσματος τῆς 24 Μαρτίου 1714 ἀνήγγειλεν εἰς τὴν Γερμανίαν τὴν ἐν Ῥασταδίῳ κλεισθεῖσαν εἰρήνην του, καὶ ἀπελογεῖτο μὲ τοῦτο, μέρος μὲν περὶ τῆς εἰρήνης αὐτῆς, ὅτι ἐγκατελείφθη ἀπ' ὅλους του τοὺς συμμάχους, καὶ ὑπεστηρίχθη κακῶς καὶ ἀπ' αὐτὴν τὴν Γερμανίαν, μέρος δὲ, ὅτι ἔγεινε χωρὶς γνώμην τῶν προεστώτων τῆς ἐπικρατείας, ἐπειδὴ τὸ πᾶν ἔγεινε μυστικῶς καὶ ταχέως. Ἐνταυτῷ δὲ ἀφῆκεν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν ἡγεμόνων, ἂν θέλουν νὰ κλείσουν αὐτοὶ εἰρήνην μὲ τὴν Γαλλίαν, ἢ δίδουν εἰς αὐτὸν τὴν περὶ τούτου πληρεξουσιότητα. Ἔκλεξαν τὸ δεύτερον, καὶ ὁ Αὐτοκράτωρ ἐπρόβαλε διὰ τὰς νέας ταύτας συμβιβάσεις τρεῖς Ἑλβετικὰς πόλεις, ἐκ τῶν ὁποίων ἐπρόκρινεν ὁ Λοδοβῖκος τὴν Βάδαν τοῦ Βερβιγήνου Πάγου.

Ἐκεῖ ὑπῆγαν λοιπὸν οἱ Γαλλικοὶ καὶ Αὐτοκρατορικοὶ ἐπίτροποι καὶ οἱ πρέσβεις πολλῶν ἡγεμόνων τῆς Γερμανίας. Καὶ Φίλιππος δὲ ὁ Ε' καὶ τῆς Ἀγγλίας ἡ βασίλισσα ἠθέλησαν νὰ στείλουν ἐκεῖ πρέσβεις, ἀλλὰ δὲν ἐσυγχώρησεν εἰς τούτους τὴν εἴσοδον ὁ κατὰ τῆς Ἀγγλίας παρωργισμένος Αὐτοκράτωρ. Κυρίως ἦτο ἐκεῖ νὰ προσδιορίσουν ἀκριβέστερα μέρη τινὰ τῆς ἐν Ῥασταδίῳ εἰρήνης, ἀλλ' ἤλπιζαν ὅτι θέλουν δυνηθῆν ἐπὶ τέλους νὰ ἐκτελέσουν καὶ τινας ἄλλας ἐπι-

*) Ὁ τελευταῖος Δοὺξ Μαντούας, Κάρολος Δ', διότι ἦτο ἡνωμένος μὲ τὴν Γαλλίαν, ἐκαθαιρέθη καὶ ἀπέθανε 1708.

θυμίας των. Π. χ. ἐμεσίτευσε πάλιν ὁ Αὐτοκράτωρ ἐκ καρδίας ὑπὲρ τῶν πιστῶν του Καταλωνίων, ἀλλ' οἱ Γαλλικοὶ πληρεξούσιοι ἀπέῤῥιψαν τοῦτο τὸ πρᾶγμα ὡς μὴ ἀνῆκον εἰς τὴν Γερμανίαν. Οἱ Προτεστάνται Γερμανοὶ δὲ εἶχαν λησμονήσειν ἀκόμη τὴν αἰσχρὰν ἐν Ῥυσβίκῳ παρενθήκην (Τόμ. Η', σελ. 187), διὰ τῆς ὁποίας ὁ θεοβλαβὴς Λοδοβῖκος χιλιάδας ἐκ τῶν ἀδελφῶν των εἶχεν ὑποδουλώσειν εἰς τὸν βαρὺν ζυγὸν τοῦ πνεύματος, καὶ ἐζήτησαν τώρα τῆς παρενθήκης ταύτης τὴν ἀκύρωσιν· ἀλλ' ἀπεδείχθη, ὅτι ἔκτοτε δὲν ἔγεινε οὐδὲ σοφώτερος οὐδὲ φρονιμώτερος εἰς τίποτε. Τὸ ζήτημά των δὲν ὑπεστηρίχθη οὐδ' ἀπὸ τὸν Αὐτοκράτορα.

Δὲν ἔμεινε λοιπὸν ἄλλο τίποτε, εἰμὴ νὰ ὑπογράφουν ἀκόμη μίαν φορὰν εἰς Βάδαν τὴν εἰρήνην τοῦ Ῥασταδίου μὲ κάποιας ἐξηγήσεις. Διὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον εὑρέθησαν ἐκεῖ ὁ Εὐγένιος καὶ ὁ Βιλλάριος, καὶ ἐξετέλεσαν τὸ ἔργον τὴν 7 Σεπτεμ. 1714. Ὅσα ἀκόμη ἦσαν ἀμφισβητήσιμα, ἐξισάσθησαν ἔπειτα κατ' ὀλίγον, ὄχι χωρὶς λογομαχίας, καὶ οὕτως εἶχε πάλιν χρόνον τινὰ ἡσυχίαν ἡ καταβασανισθεῖσα Γερμανία.

## 16. Τὸ λοιπὸν τῆς αὐτοκρατορίας Καρόλου Ϛ'.

### (1714 — 1740).

Μετὰ δύω ἐτῶν ἡσυχίαν ἠνοίχθη πάλιν ἀγὼν ἄλλος εἰς Κάρολον τὸν Ϛ'. Ὁ Τουρκικὸς Σουλτάνος Ἀχμὲτ Γ' εἶχε κηρύξειν πόλεμον κατὰ τῆς Βενετίας, τῆς ὁποίας ἥρπαζε τὰς ἐν τῇ Ἑλλάδι χώρας, καθὼς θέλομεν ἱστορήσειν ἀκριβέστερα εἰς τὸν ἐφεξῆς τόμον. Ὁ Αὐτοκράτωρ, βοηθῶν τὴν στενοχωρουμένην ἀριστοκρατίαν, περιεπλέχθη εἰς τὸν ἀγῶνα (1716). Ὁ περιβόητος Εὐγένιος μὲ 60,000 Οὔγγρων ἐμάστιξε πολλάκις τοὺς Τούρκους, καὶ (1716) κατέστρεψεν ὅλον τὸν στρατόν των συνιστάμενον ἐξ 150,000 Τούρκων εἰς Τρόσκον. Τὸ δὲ ἐφεξῆς ἔτος νικήσας τοὺς ἔμπροσθεν τοῦ Βελιγραδίου ἐχθροὺς ἐκυρίευσε τὴν πόλιν ταύτην (16 Αὐγ. 1717). Αἱ λαμπραὶ αὗται νίκαι ἔφεραν τὴν ἐν Πασσαροβικίῳ εἰρήνην (21 Ἰουλ. 1718), διὰ τῆς ὁποίας ἔλαβεν ὁ Αὐτοκράτωρ τὸ Τεμισβάριον μὲ ὅλον τὸ Βαννάτιον, τὴν μικρὰν Βλαχίαν, τὸ Βελιγράδιον μετὰ τῆς Σερβίας ἕως τοῦ Τιμόκου, τὸ Νόβιον, καὶ μέρος τῆς Βοσνίας τὸ μεταξὺ Οὔννα καὶ Σαύου.



Μετὰ ταύτην τὴν εἰρήνην ἀπήλαυσεν ἡ Αὐστρία ἡσύχως ὅσα ἀπέκτησεν ἐνιαυτοὺς περίπου δεκαεννέα. Ὁ ἥρως Εὐγένιος παραιτήσας τὸ ξίφος εἰργάζετο μὲ τὴν σύνεσίν του εἰς τὸ Αὐτοκρατορικὸν βουλευτήριον ἕως τέλους τῆς ζωῆς του (1736). Ὁ Αὐτοκράτωρ Κάρολος Ϛ' ἐκαταγίνετο μὲ πολλὴν φιλοκαλίαν νὰ ὡραΐζῃ τὴν μητρόπολίν του Βιένναν διὰ λαμπρῶν οἰκοδομημάτων. Ἓν ἀπὸ τὰ ἐξαίρετα ἔργα του εἶναι καὶ ἡ περικαλλεστάτη βιβλιοθήκη τῆς πόλεως ταύτης, ἡ χαριεστέρα σχεδὸν πασῶν τῶν βιβλιοθηκῶν τοῦ κόσμου ὡς πρὸς τὴν οἰκοδομήν της. Ὁ θάνατος ὅμως τοῦ τῆς Πολονίας βασιλέως Αὐγούστου Β' (Φεβρ. 1733) ἔγεινεν αἰτία νέου πολέμου μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Γαλλίας. Τὸν υἱὸν τοῦ Αὐγούστου ἐνήργησεν ὁ ἐν Γαλλίᾳ βασιλικὸς λειτουργὸς Φλευρῦς νὰ ἀποδοκιμασθῇ καὶ νὰ εἰσαχθῇ ὁ γέρων Στανίσλαος πρώην βασιλεὺς τῆς Πολονίας καὶ πενθερὸς Λοδοβίκου τοῦ ΙΕ', ὡς θέλομεν εἰπεῖν εἰς τὴν Γαλλικὴν καὶ Σβεκικὴν ἱστορίαν. Ἡ Αὐστρία μετὰ τῆς Ῥωσίας ἔστειλαν στρατεύματα εἰς τὴν Πολονίαν, ἀπεδίωξαν τὸν Στανίσλαον, καὶ εἰσήγαγαν τὸν υἱὸν τοῦ ἀποθανόντος Αὔγουστον Γ', τὸν καὶ Ἐκλέκτορα τῆς Σαξονίας.

Ὁ Φλευρῦς πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ Στανισλάου ἐκήρυξε πόλεμον κατὰ Καρόλου Ϛ'. Τὰς θαλασσίους

δυνάμεις ἐκατάπεισε νὰ μείνουν οὐδέτεραι, καὶ μετὰ
τῆς Ἱσπανίας καὶ Σαρδοῦς κατέστησε συμμαχίαν καὶ
ἐπιμαχίαν. Καὶ ἡ μὲν Ἱσπανία ἐστοχάσθη κατὰ τὸν
καιρὸν τοῦτον νὰ ἐξανακυριεύσῃ ἀπὸ τὸν Αὐστριακὸν
οἶκον τὴν Νεάπολιν, τὴν ὁποίαν ἐκεῖνος ἀπέκτησεν
εἰς τὸν περὶ διαδοχῆς τοῦ Ἱσπανικοῦ θρόνου πόλεμον,
καὶ τὴν μετὰ ταῦτα διὰ τῆς Σαρδοῦς ἀλλαχθεῖσαν
Σικελίαν· ὁ δὲ νέος βασιλεὺς τῆς Σαρδοῦς (ὁ πρώ-
ην Δοὺξ Σαβαυδίας) ἐπεθύμει ν' αὐξηθῇ μὲ τμῆμα
τι τοῦ Μεδιολάνου. Ἡ Δήλωσις, μὲ τὴν ὁποίαν ἐπρο-
σπάθουν αἱ δύω τελευταῖαι δυνάμεις νὰ ἀποδείξωσι
τὸ δίκαιόν των, δὲν εἶχε βέβαια κανένα ἰσχυρὸν λό-
γον· ἀλλ' ἦτο ἰσχυροτέρα ἡ βία, ἥτις ἐπεφέρθη εἰς
τὸν κατὰ τοσούτων ἐχθρῶν ἀπροπαράσκευον Αὐ-
τοκράτορα.

Ὁ τῆς Γαλλίας Μαρισάλιος Βερβίκιος ἐπέρασε
πλησίον τοῦ Ἀργεντοράτου τὸν Ῥῆνον (12 Ὀκτωβ.
1733) καὶ ἐκυρίευσε τὸ Γερμανικὸν φρούριον Κέλιον
(29 Ὀκτωβ.), ἐνῷ ἄλλο Γαλλικὸν στράτευμα ἐπί-
ασεν ὅλην τὴν Λοθριγγίαν *). Πρὸς τοὺς ἡγεμόνας
ἐβεβαίωσαν οἱ Γάλλοι, ὅτι, ἂν μείνωσιν ἥσυχοι, θέ-
λουν θεωρηθῆν ὡς φίλοι, ἐπειδὴ δὲν εἶχαν σκοπὸν
νὰ κάμουν δορικτησίας εἰς τὴν Γερμανίαν, ἀλλ' ἐπο-
λέμουν περὶ πράγματος ἀποβλέποντος εἰς μόνον τὸν
Αὐτοκράτορα. Ἀκόμη ὅμως ἐνεφώλευεν εἰς τοὺς Γερ-
μανοὺς ἡγεμόνας ζῆλος περὶ τῆς πατρίδος των, καὶ
δὲν ἔμειναν ἥσυχοι θεωροὶ τῶν πολεμούντων τὸ πά-
τριόν των ἔδαφος. Διὰ τοῦτο ἐσυμβουλεύθησαν τέσ-
σαρας μῆνας εἰς Ῥατισβόναν, καὶ τελευταῖον ἀπεφά-
σισαν Γερμανικὸν πόλεμον κατὰ τῶν ἐχθρῶν των.
Τὴν 13 Μαρτίου 1734 ἐδημοσίευσεν ὁ Αὐτοκράτωρ
τὴν ἀπόφασιν ταύτην.

*) Ἡ Λοθριγγία ἦτο τότε ἀκόμη Γερμανικὸν κληρούχημα, καὶ ἀνῆκεν εἰς τὸν Δοῦκα Φραγκῖσκον Στέφανον, τὸν μετέπειτα ἄνδρα τῆς περιφήμου Αὐτοκρατορίσσης Μαρίας Θερησίας.



Κατὰ φυσικὸν ὅμως λόγον οἱ πολὺ ὁρμητικώτεροι ἐχθροὶ εἶχαν πλημμυρήσειν εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ ὅλους τοὺς τόπους. Ὁ γέρων Βιλλάριος εἶχε κυριεύσειν κατὰ τὸν παρελθόντα ἐνιαυτὸν ὅλον τὸ Μεδιόλανον· εἰς τὴν Τοσκάναν ἔστεκεν ἀπὸ τὸν Δεκέμ. 1733 Ἱσπανικὸς στρατὸς στρατηγούμενος ἀπὸ τὸν Κόμητα Μοντεμάριον, καὶ Κάρολος ὁ τρίτος υἱὸς Φιλίππου τοῦ Ε' ἀπέπλευσεν ἐκεῖ διὰ νὰ τὸν μεταφέρῃ αὐτὸς εἰς τὴν Νεάπολιν. Ἔστεκαν προσέτι παρὰ τὸν Ῥῆνον τρεῖς Γαλλικοὶ στρατοὶ τὴν ἄνοιξιν 1734. Τελευταῖον ἐφάνησαν 70,000 Γερμανοὶ καὶ κορυφαῖος αὐτῶν ὁ μέγας Εὐγένιος, ἑβδομηκοντούτης τώρα γέρων, ἐσχάτην φορὰν σρατηγὸς, τὸν ὁποῖον καὶ τὸ γῆρας καὶ ἡ κακὴ κατάστασις τῶν συμμαχικῶν στρατευμάτων, τὰ ὁποῖα ἐκυβέρνα, τὸν ἔκαμναν δειλὸν καὶ προσεκτικόν. Ἐβάλθη εἰς στερεὰν θέσιν πλησίον Εἰλβρούνης διὰ νὰ ἐμποδίζῃ τὸν ἐχθρὸν ἀπὸ τὴν Φραγκίαν καὶ Σοηβίαν, καὶ ἐν γένει δὲν ἔκαμνεν ἄλλον εἰμὴ ἠμύνετο. Οὐδὲ τὸ πολιορκούμενον Φιλιπποβοῦργον ἠδυνήθη νὰ βοηθήσῃ, τὸ ὁποῖον ἐπαραδόθη εἰς τὸν Μαρισάλιον Βερβίκιον τὴν 18 Ἰουλίου. Διότι οἱ τῶν ἡγεμόνων τῆς Γερμανίας στρατηγοὶ εἶχαν καθεὶς προσταγὴν νὰ φείδεται τοὺς ἰδικούς του στρατιώτας, καὶ οὕτω τοῦ Εὐγενίου ἡ ἐμπειρία ἐμποδίζετο εἰς τὰς πράξεις του. Κατ' εὐτυχίαν τῆς Γερμανίας οὐδὲ οἱ Γαλλικοὶ στρατηγοὶ ἐκατόρθοναν τίποτε, ἀλλὰ περιεφέροντο ἄνω κάτω ὅλον τὸ καλοκαίριον καὶ τὸ φθινόπωρον.

Πάντη ἄλλα πράγματα ἐσυνέβησαν τοῦτο τὸ ἔτος εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ὁ Πρίγκιψ Κάρολος ὥρμησεν ἀπὸ τὴν Τοσκάναν, εἰσέβαλεν εἰς τὴν Νεάπολιν, ἐξουσίασε χωρὶς σχεδὸν ἀντίστασιν τὴν μητρόπολιν (15 Μαΐου), καὶ παρευθὺς ἀνηγορεύθη εἰς αὐτὴν βασιλεύς. Μικρόν τι στῖφος Αὐστριακῶν σταλθὲν κατ' αὐτοῦ ἐκτυπήθη πλησίον τῆς Βερώνης ἀπὸ τὸν Κά-

μητα Μοντεμάριον (28 Μαΐου), καὶ μετὰ τοῦτο παρεδόθη εὐθὺς εἰς τοὺς Ἰσπανοὺς ὅλον τὸ βασίλειον. Ὁ Μοντεμάριος, τώρα δι' ἀμοιβὴν ἀναδειχθεὶς Δοὺξ, ἐπέρασεν εὐθὺς μὲ 20,000 στρατιωτῶν εἰς τὴν Σικελίαν (25 Αὐγούστ.), ἐκυρίευσε τὰ μικρότερα φρούρια, ἐπολιόρκησε τὰ μεγαλήτερα, καὶ ἐμβῆκε τὴν 2 Σεπτεμβ. εἰς Πάνορμον, ὅπου ἀνηγόρευσε καὶ ἐκεῖ τὸν Κάρολον βασιλέα τῶν δύω Σικελιῶν, τὴν ὁποίαν τιμὴν ἐγνώρισε πάραυτα ἡ Γαλλία. Οὐδὲ τῆς Λομβαρδίας ἠδυνήθησαν νὰ ἐξανακυριεύσωσι μέρος τι οἱ στρατηγοὶ τῆς Αὐστρίας.

Εἰς τοιαῦτα δυστυχῆ περιστατικὰ ἐχρειάσθη ὁ Αὐτοκράτωρ νὰ ἐπιθυμήσῃ τὴν εἰρήνην. Αἱ θαλάσσιοι δυνάμεις ἐπρόσφερναν τὴν μεσιτείαν των, καὶ τὸ ἥμισυ τοῦ 1735 ἔτους ἐπέρασε μὲ τὰς ματαίας συμβιβάσεις· διότι ἡ Γαλλία εὐτυχοῦσα ἐζήτει πολὺ ἀργύριον διὰ τὴν δαπάνην τοῦ πολέμου. Τὸν Στανίσλαον ἐπρόβαλλε βασιλέα τῆς Πολονίας μόνον πρὸς τὸ φαινόμενον διὰ νὰ ἀλλάξῃ μὲ αὐτὸν ἄλλα κέρδη, ἐπειδὴ ὁ δύσπιστος Φλευρῦς δὲν ἐπεθύμει εἰλικρινῶς νὰ ἐξυψώσῃ τὸν πατέρα τῆς βασιλίσσης του, πρὸς τὴν ὁποίαν ἀντεφέρετο.

Ἐπειδὴ ὅμως ἀκόμη δὲν ἠδυνήθησαν νὰ συμβιβασθῶσι· διὰ τοῦτο ἐπίασαν πάλιν τὰ ὅπλα (Ἰουλ. 1735). Ὁ Εὐγένιος, μὲ τὸν ὁποῖον ἡνώθησαν ταύτην τὴν φορὰν 10,000 Ῥῶσοι ταξιαρχούμενοι ἀπὸ τὸν Λάσκυν, πάντη νέον φαινόμενον εἰς τοὺς Γερμανοὺς, ἐφύλαξε τὰ σύνορα τῆς Γερμανίας μὲ τὴν συνήθη του ἀνδρίαν καὶ φρόνησιν· ἀλλ' εἰς τὴν Ἰταλίαν ἔχασεν ὁ Αὐτοκράτωρ ὅσα ἠδυνήθη νὰ σώσῃ τὸν πρότερον ἐνιαυτόν. Αἱ δυστυχίαι αὗται ηὔξαναν τὴν λύπην τοῦ Αὐτοκράτορος ἐνῷ ἔβλεπεν, ὅτι δὲν εἶχεν ἀρσενικὸν κληρονόμον, καὶ ἐπομένως ὅτι ὁ θάνατός του ἠδύνατο νὰ γείνῃ σύνθημα πρὸς ἐντελῆ διάλυσιν τῆς τόσον περικλεοῦς Αὐστριακῆς μοναρχίας. Διὰ τὴν αἰτίαν ταύτην, ἀφοῦ ἀνέβη τὸν θρόνον, ὅλη του ἡ



φροντὶς διευθύνθη εἰς τοῦτο, εἰς τὸ νὰ βεβαιωθῇ ἡ λεγομένη Πραγματικὴ καθοσίωσίς του ὄχι μόνον ἀπὸ τὰς κλάσεις τῶν κληρονομικῶν του ἐπαρχιῶν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰς ἐξωτερικὰς αὐλάς. Ἦτο δὲ αὕτη ἰδική του τις διαταγὴ περὶ τῆς κατὰ διαδοχὴν κληρονομίας τοῦ θρόνου του, διὰ τῆς ὁποίας ἐνομοθέτει: Ὅλα τὰ Αὐστριακὰ στέμματα καὶ αἱ χῶραι νὰ κληρονομῶνται πάντοτε ἀδιαιρέτως κατὰ τὰ δίκαια τῆς πρωτοτοκίας καὶ ἀπὸ θηλυκὸν κληρονόμον, ἐὰν δὲν ὑπάρχῃ ἀρσενικός. Κατὰ τοῦτον τὸν νόμον ἔμελλε νὰ γείνῃ κληρονόμος ὅλων τῶν ἐπικρατειῶν του ἡ κατὰ τὸ 1717 Μαΐου 13 γεννηθεῖσα θυγάτηρ του Μαρία Θερησία.

Ὁ Καρδινάλιος Φλευρῦς, ὅστις ἤξευρεν ὅλα ταῦτα τὰ περιστατικὰ Καρόλου τοῦ ϛ', ἐπίασε τὸν Αὐτοκράτορα ἀπὸ τὸ μέρος, κατὰ τὸ ὁποῖον ἦτο εὐκολώτατον νὰ καταπεισθῇ. Τὸν ὑπεσχέθη μυστικῶς, ὅτι θέλει γνωρίσειν τὴν Πραγματικήν του καθοσίωσιν, ἐὰν εἰς τὴν προκειμένην σύνταξιν τῆς εἰρήνης θελήσῃ νὰ γείνῃ συγκαταβατικός. Πρὸς ἀποζημίωσιν λοιπὸν τοῦ βασιλέως Στανισλάου ἀπεφασίσθη νὰ παρακινήσουν τὸν Δοῦκα Λοθριγγίας Φραγκῖσκον Στέφανον νὰ παραιτηθῇ τὰς χώρας του καὶ ἀντ' αὐτῶν νὰ δεχθῇ τὸ Δουκάτον τῆς Τοσκάνας, ὅταν ἀποθάνῃ ὁ τούτου κτήτωρ, ὁ ἄτεκνος Ἰωάννης Γάστων, τελευταῖος τοῦ περιφήμου γένους τῶν Μεδίκων· καὶ αἱ μὲν Λοθριγγιακαὶ χῶραι νὰ δοθῶσιν εἰς τὸν Στανίσλαον καὶ μετὰ τὸν τούτου θάνατον νὰ συναφθῶσι μὲ τὴν ἐπικράτειαν τῆς Γαλλίας. Ἡ δὲ Τοσκάνα νὰ συμπενθεριάσῃ μὲ τὴν Αὐστρίαν εἰς τρόπον ὥστε ὁ Δοὺξ Φραγκῖσκος Στέφανος νὰ νυμφευθῇ τὴν αὐτοκρατορόπαιδα Θερησίαν, ἐκ δὲ τῶν ἐκ τοῦ γάμου τούτου γεννηθησομένων ἀῤῥένων ὁ μὲν πρωτότοτοκος νὰ ἀναβῇ τὸν θρόνον τῆς Αὐστρίας· ὁ δὲ δευτερότοκος νὰ ἀναδειχθῇ Δοὺξ Τοσκάνας. Οὕτως ἐκέρδησεν ὁ πανοῦργος Καρδινά-

λιος μίαν ἐξαίρετον γειτονικὴν χώραν, τὴν ὁποίαν δὲν ἠδυνήθη ν' ἀποκτήσῃ ὅλη ἡ βία καὶ δολιότης Λοδοβίκου τοῦ ΙΔ'. Πρὸς τοὺς συμμάχους του ἔδειξε τὴν συνήθη γενναιότητα τῆς Γαλλίας μὲ ζημίαν τοῦ Αὐτοκράτορος. Ὁ Ἱσπανικὸς Κάρολος ἔμεινε βασιλεὺς τῶν δύω Σικελιῶν χωρὶς νὰ δύνανται αἱ δύω αὗται χῶραι νὰ ἑνωθῶσι μὲ τὴν Ἱσπανίαν, καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Σαρδόνος ἔλαβε κομμάτιον τῆς Λομβαρδίας.

Ὁ αὐτοκράτωρ ἔστερξεν ὅλα ταῦτα καὶ τὰ ὑπέγραψε χωρὶς γνώμην κἀμμιᾶς δυνάμεως (ἐν Βιέννῃ, 3 Ὀκτωβ. 1735). Πάντες ἐξέστησαν διὰ τὴν ταχύτητα τοῦ συμβιβασμοῦ, ἐπειδὴ τὰ πάντα ἦσαν κατὰ τὸ παρὸν ἀπόκρυφα καὶ μυστικά. Τὴν 17 Φεβρ. 1736 ὑπανδρεύθη ἡ θυγάτηρ του, Μαρία Θερησία, τὸν Δοῦκα Λοθριγγίας Φραγκῖσκον Στέφανον. Κατ' ὀλίγον ἐμβῆκαν καὶ αἱ ἄλλαι δυνάμεις εἰς τὸν ἐξισασμὸν καὶ μετὰ τὴν λύσιν πολλῶν μικρῶν διαφορῶν ὑπεγράφη ἡ γενικὴ καὶ τελεία εἰρήνη ἐν Βιέννῃ τὴν 18 Νοεμβρ. 1738. Ὅλοι οἱ εἰρηνεύσαντες εὐχαριστήθησαν, καὶ ὁ Αὐτοκράτωρ παρέβλεψε δύω βασίλεια τῆς Ἰταλίας, ἐπειδὴ ἐβεβαιώθη ὅτι ἡ οἰκογένειά του δὲν σβύνεται εἰς τὴν Αὐστριακὴν μοναρχίαν, διότι ἴδεν ὅτι καὶ ἡ Γαλλία αὐτὴ τοῦ ἐγγυήθη τὴν Πραγματικήν του καθοσίωσιν. Κάρολος ὁ Ϛ' δὲν προέβλεπε πόσον κακῶς ἔμελλε νὰ τηρηθῇ ἡ ἐγγύησις αὕτη!

Τὴν 29 Ἰαν. 1737 ἀπέθανε τῷόντι ὁ τελευταῖος Μέδικος. Ὁ μέχρι τοῦδε Λοθριγγίας Δοὺξ Φραγκῖσκος, ἀνὴρ ἤδη τῆς Μαρίας Θερησίας, ἔγεινε μέγας Δοὺξ τῆς Τοσκάνας, ὁ δὲ Στανίσλαος παρέλαβε τὸ Δουκάτον ἐκεῖνο. Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους εἶχεν ὁ Αὐτοκράτωρ μετὰ τῆς Ῥωσίας πόλεμον δεύτερον Τουρκικόν· ἀλλ' ἐπειδὸ ὁ μέγας Εὐγένιος δὲν ἔζη πλέον, τὰ ὅπλα του δὲν εὐδοκίμουν τώρα ὡς εἰς τὸν πρῶτον του πόλεμον. Διὰ μεσιτείας τῆς Γαλλίας, ἐνεργηθείσης ἀπὸ τὸν Καρδινάλιον Φλευρῆν, ἔγεινεν εἰρήνη ἐπιζήμιος εἰς Βελιγράδιον (18 Σεπτ. 1739), κατὰ τὴν ὁποίαν παρεχώρησεν εἰς τοὺς Τούρκους ὁ Αὐτοκράτωρ τὴν πόλιν ταύτην καὶ ὅλην τὴν Σερβίαν, τὴν μικρὰν Βλαχίαν, τὸ φρούριαν Ὀρσόβαν, καὶ μέρος τῆς Βοσνίας. Ἓν ἔτος μετὰ τὴν Τουρκικὴν εἰρήνην ἀπέθανεν ὁ Κάρολος Ϛ' (20 Ὀκτωβ, 1740), ἀφοῦ ἐσωτερικῶς ἐφρόντισε διὰ τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ λαοῦ του μὲ προστασίαν τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν, μὲ οἰκοδομὴν λεωφόρων πρὸς εὐκολίαν τῆς ἐμπορίας, ἐνῷ ὑπὲρ αὐτῆς ἐκήρυξεν ἐλεύθερον λιμένα τὴν πόλιν Τεργέστην, καὶ μὲ πολλὰ ἄλλα πρὸς εὐτυχίαν καὶ λαμπρότητα τῆς ἐπικρατείας του ἀποβλέποντα.



## 17. Μαρία Θερησία.

### (1740 — 1780).

Παρέλαβε λοιπὸν τὸ πηδάλιον τῆς κυβερνήσεως τῶν Αὐστριακῶν ἐπικρατειῶν ἡ Ἀρχιδούκησσα Θερησία, ἐλπίζουσα ἐνταυτῷ νὰ ἀναδείξῃ Αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας τὸν ἄνδρα της Φραγκῖσκον, μέγαν Δοῦκα τῆς Τοσκάνας. Ἦτο ὅμως γραπτὸν εἰς τὸν οὐρανὸν νὰ συνομόσωσι κατὰ τῆς πηδαλιουχίας της ὅλοι οἱ λαίλαπες κνὶ ὅλοι οἱ κλύδωνες διὰ νὰ καταποντίσωσι τὸ σκάφος τῆς ὀρφανῆς Θερησίας! Ἀλλὰ μετὰ πολυχρονίους ἀγῶνας ἔδειξε τὸ ἀποτέλεσμα, ὅτι ἡ κυβερνήτρια ἦτο τῆς μοίρας τῶν θαυμαστῶν ἐκείνων γυναικῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ κατάλογος ὅλης τῆς ἱστορίας τοῦ κόσμου δὲν ἔχει νὰ μᾶς δείξῃ εἰμὴ τρεῖς ἢ τέσσαρας ὁμοίας. Οὐδὲ ἄνδρες λαμπρῶν προτερημάτων ἠδύναντο νὰ ὑπερνικήσωσιν εὐκόλως ὅσας καταδρομὰς ὑπέφερεν αὐτή. Διὰ νὰ καταλάβῃ εὐκρινῶς ὁ ἀναγνώστης τὸ μέγεθος τῆς ἡρωΐνης ταύτης, πρέπει νὰ ἐξεύρῃ εἰς ποίαν κατάστασιν παρέλαβε τὰς χώρας της, πόσα καὶ ποῖα δεινὰ κατεπάλαισε, καὶ εἰς ποίαν λαμπρότητα ἀφῆκε τὸν θρόνον της μετὰ θάνατον. Ὁ θησαυρὸς ἦτο ἐντελῶς ἐξηντλημένος ἀπὸ τοὺς ἐπὶ τοῦ πατρός της πολέμους· ὁ στρατὸς, μόλις συμ-

πληρούμενος ἀπὸ 40,000, ἦτο διῃρημένος εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ Οὐγγαρίαν. Τὰ περικυκλώσαντα αὐτὴν κακὰ θέλει φανερώσειν ἡ ἐφεξῆς διήγησις· καὶ τὴν μετὰ τὸν θάνατόν της κατάστασιν τῆς Αὐστρίας θέλομεν ἰδεῖν εἰς τὸ τέλος τῆς ἱστορίας της.

Φρειδερῖκος ὁ Β', βασιλεὺς τῆς Προυσίας, ἐπεθύμησε πρὸς αὔξησιν τοῦ μικροῦ βασιλείου του νὰ κυριεύσῃ τὴν Σιλησίαν, μέρος μὲν ὡς δίκαιόν του διὰ παλαιὰς σχέσεις, μέρος δὲ νὰ τὸ ἀγοράσῃ μὲ ἀργύριον. Πρῶτον ἔστειλε πρέσβυν εἰς τὴν Βιένναν μὲ τὰ προβλήματά του ταῦτα· καὶ μετ' ὀλίγον εἰσέβαλε μὲ στρατὸν εἰς τὴν Σιλησίαν (25 Δεκεμβ. 1740), καὶ ἐκυρίευσεν ἐξαίφνης πολλὰ φρούρια,. καὶ ἐπολιόρκει ἄλλα ἕως τῆς 26 Ἰανουαρ. Ἡ Θερησία ἔβλεπε μέχρι τοῦδε σχεδὸν ἄπρακτος τὰ ὁρμητικὰ κινήματα τοῦ ἐχθροῦ της. Τῆς ἔπεσεν ἔξαφνα ὁ πόλεμος. Τὰ ὀλίγα αὐτοκρατορικὰ στρατεύματα ἀπὸ τοῦ τελευταίου Τουρκικοῦ πολέμου ἔστεκαν ἀκόμη εἰς τὴν Οὐγγαρίαν, ὡς εἴπαμεν, καὶ ὁ ἀρχιστράτηγος, ὅςτις ἐστάλθη ταχέως εἰς τὴν Μοραβίαν, μόλις εἶχε δυνηθῆν νὰ συνάξῃ 3000 στρατιώτας. Ἀλλὰ περὶ τὸν Φεβρουάριον ἐπῆρε μέτρα καλήτερα. Ὁ Φελδμαρισάλιος Νεϋπέργιος, ἔμπειρος στρατηγὸς ἐκ τῆς σχολῆς τοῦ Εὐγενίου, ἐσύναξεν εἰς Ὀλμύτιον ἱκανὸν στράτευμα καὶ μὲ αὐτὸ εἰσέβαλεν εἰς τὴν ἄνω Σιλησίαν τὸν Μάρτιον. Τὴν 10 Ἀπριλίου ἐσυναντήθησαν οἱ στρατοὶ περὶ τὴν κώμην Μολβίτιον. Μάχη αἱματωδεστάτη συνεκροτήθη, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ Φρειδερῖκος κινδυνεύων καὶ αὐτὴν τὴν ζωήν του ἐπαραίτησε τὸν ἀγῶνα εἰς τὸν Φελδμαρισάλιόν του Σουερῖνον. Ἡ Αὐστριακὴ ἵππος ἐμάνη τρομερῶς κατὰ τοῦ τῆς Προυσίας πεζικοῦ, καὶ τὸ πῦρ τῶν κανονίων των ἐξήπλωσε καταγῆς ὁλοκλήρους σειρὰς Προύσων, τῶν ὁποίων ἡ ἀριστερὰ πτέρυξ ἐξωλοθρεύθη σχεδὸν ἀπὸ τὰ βόλια. Νεκροὶ καὶ πληγωμένοι ἠριθμήθησαν ὑπὲρ τὰς 6,000. Ἀλλὰ καὶ



τῶν Αὐστριακῶν ἡ ζημία δὲν ἦτο ὀλίγη, οἵτινες διὰ τοῦτο ὑπεχώρησαν διὰ νὰ ἐνδυναμωθῶσι καλήτερα καὶ ἔπειτα νὰ κτυπήσωσι τὸν ἐχθρὸν κατακέφαλα.

Τὸ τραγικὸν τοῦτο δρᾶμα ἀντὶ νὰ λυθῇ εὐκόλως ἤρχισε τώρα νὰ γίνεται πολυπλοκώτορον. Τώρα ἐβεβαιώθη ἡ ἀλήθεια τοῦ λόγου, τὸν ὁποῖον εἶχεν εἰπεῖν ὁ ἥρως Εὐγένιος ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τοῦ θάνατού του (ἀπέθ. τὴν 20 Αὐγούστ. 1736) πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα Κάρολον Ϛ': „Καλήτερον ἦτο διὰ τὴν κληρονόμον τῆς Μεγαλειότητός σας ἐὰν τῆς ἀφίνετε 200,000 στρατιώτας καὶ γεμάτον τὸ γαζοφυλάκιον παρὰ τὴν πραγματικὴν καθοσίωσιν.“ Διότι ὁ μὲν τῆς Βαυαρίας Ἐκλέκτωρ Κάρολος Ἀλβρέχτος (υἱὸς τοῦ Μαξιμιλιανοῦ Ἐμμανουὴλ) συνεριζόμενος εἰς τὰς ἑτοιμασίας μὲ τὸν βασιλέα τῆς Προυσίας ἐπεθύμησε νὰ λάβῃ τὴν Αὐστρίαν καὶ Βοημίαν, ἐπιστηριζόμενος εἰς διαθήκην τινὰ τοῦ Αὐτοκρατόρος Φερδινάνδου Α', ἐκ τοῦ ὁποίου ἐκατάγετο ὡς ἀπόγονος τῆς ἐκείνου πρεσβυτέρας θυγατρὸς Ἄννης· ἐπειδὴ ἐκεῖνος ὁ Αὐτοκράτωρ εἶχε διατάξειν, ἐὰν ἐκλείψῃ τὸ ἀνδρικὸν γένος τῶν τῆς Αὐστρίας ἡγεμόνων, νὰ μεταβαίνῃ ἡ διαδοχὴ τοῦ θρόνου τῆς Αὐστρίας καὶ Βοημίας εἰς τὰς θυγατέρας του καὶ τοὺς ἀπογόνους των. Ὁ δὲ τῆς Σαξονίας Αὔγουστος Γ' εἶχε καὶ αὐτὸς ἐλπίδας διὰ δίκαια τῆς γυναικός του, θυγατρὸς τοῦ Αὐτοκράτορος Ἰωσὴφ Α', νὰ ἁρπάσῃ καὶ αὐτὸς μέρος. Ἡ Ἱσπανία ἐπεθύμει νὰ κυριεύσῃ τὰς ἐν τῇ Ἰταλίᾳ Αὐστριακὰς χώρας. Ὅλοι οὗτοι ἀνεφέρθησαν εἰς τὴν Γαλλίαν, ἥτις ἤρχισε νὰ ἐνασμενίζεται εἰς τὸ πρᾶγμα. Εἰς μάτην ἔδειχνεν ἡ Θερησία εἰς τὰς δυνάμεις τῆς Εὐρώπης, καὶ ἐξαιρέτως εἰς τὴν Γαλλίαν, τὴν πραγματικὴν καθοσίωσιν τοῦ πατρός της βεβαιωμένην ὑπὸ πάντων. Φιλοπόλεμος φατρία εἰς τὸ Γαλλικὸν βουλευτήριον ἔκρινεν εὔλογον νὰ ἐκτελέσῃ τὸν σκοπὸν,

τὸν ὁποῖον συνέλαβε ποτὲ ὁ βασιλεύς των Φραγκῖσκος Α΄, ἤγουν νὰ κομματιάσῃ τὴν Αὐστριακὴν δύναμιν καὶ νὰ λάβῃ ἀναντίῤῥητον ὑπεροχὴν εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην. Ὁ Καρδινάλιος Φλευρῦς, γέρων ἤδη ὢν καὶ μὴ εἰσακουόμενος, ἠναγκάσθη νὰ κινήσῃ ὅλην τὴν πολυσύνθετον ταύτην μηχανήν. Τέλειος σκοπὸς τῆς συμμαχίας ταύτης ἦτο νὰ δώσῃ εἰς μὲν τὸν Ἐκλέκτορα τῆς Βαυαρίας τὴν ἄνω Αὐστρίαν, Βοημίαν, Τερίολον, Βροισγοβίαν καὶ τὴν Αὐτοκρατορικὴν ἀξίαν· εἰς δὲ τὸν βασιλέα τῆς Προυσίας τὴν κάτω Σιλησίαν, εἰς δὲ τὸν Ἐκλέκτορα τῆς Σαξονίας τὴν Μοραβίαν καὶ ἄνω Σιλησίαν, εἰς δὲ τὴν Ἱσπανίαν τὰς Ἰταλικὰς χώρας. Ὅλοι οὗτοι οἱ ἡγεμόνες ὄχι μόνον ἠγγυήθησαν πρὸς ἀλλήλους τὰς μερίδας των, ἀλλὰ καὶ ἔλαβαν ἀπὸ τὴν Γαλλίαν (ἥτις δι' ἑαυτὴν εἶχεν ἐκλέξειν μόνον τὸ Βέλγιον) μεγίστας ὑποσχέσεις, καθὼς καὶ τῳόντι τὸ αὐτὸ θέρος (**1741**) δύω Γαλλικοὶ στρατοὶ ἐπέρασαν τὸν Ῥῆνον. Διὰ νὰ ἀναχαιτίσουν τὸν φιλάρετον βασιλέα τῆς Ἀγγλίας Γεώργιον Β΄ ἀπὸ τοῦ νὰ βοηθήσῃ τὴν Αὐστρίαν κατὰ τὴν θέλησίν του, ἐπλησίασεν εἰς τὰ Ἀννοβερικὰ σύνορα Γαλλικὸς στρατὸς, ἐκ τοῦ ὁποίου ἠναγκάσθη ἡ Ἀγγλία νὰ κηρυχθῇ οὐδετέρα. Τελευταῖον διὰ νὰ μὴ ἀναμιχθῇ ἡ Ῥωσία πρὸς βοήθειαν τῆς Αὐστρίας, ἐκήρυξεν ἡ Σβεκία κατ' ἐκείνης τῆς δυνάμεως πόλεμον βοηθουμένη διὰ Γαλλικοῦ ἀργυρίου, ὡς θέλομεν εἰπεῖν ἀλλοῦ ἔπειτα. Οὕτω λοιπὸν περιεκυκλώθη πάλιν τὸ μεγαλήτερον μέρος τῆς Εὐρώπης ἀπὸ πολεμικὰς φλόγας!

Ἡ συμμαχία αὕτη ἦτο ἐπ' ἀληθείας ἱκανῶς μεγάλη διὰ νὰ καταστενοχωρῇ τὴν πανταχόθεν ἐγκαταλελειμμένην Θερησίαν. Ἐφαίνετο ὅτι ἐπλησίαζεν ἡ ἡμέρα, ὁπότε ὁ πάλαι ποτὲ εὐκλεέστατος Αὐτοκρατορικὸς οἶκος τοῦ Ἀβεσβουργίου ἔμελλε νὰ κατακερματισθῇ εἰς μικρὰ μερίδια. Ὁ Νεϋπέργιος μετὰ τὴν ἐν Μολβιτίῳ μάχην εἶχε συρθῆν ὀπίσω τῆς Σιλησιακῆς Νίσσης καὶ ἐστρατοπόδευεν ἱκανὸν καιρὸν ἐκεῖ ἥσυχος.



Οἱ Προῦσοι μὲ βίαν καὶ μὲ δόλον ἐμβῆκαν εἰς τὴν Βρεσλαυΐαν (10 Αὐγ.). Ἠθέλησαν μετὰ τοῦτο νὰ κτυπήσουν κατακέφαλα τοὺς Αὐστριακούς· ἀλλ' ὁ Νεϋπέργιος ἐπίασε τοιαύτας τοποθεσίας, ὥστ' ἐτρόμαζε τὸν ἐχθρόν. Ἀπ' ἄλλου ὅμως μέρους ἔπασχε δεινότερα ἡ Αὐστρία. Στρατὸς Γαλλικὸς στρατηγούμενος ἀπὸ τὸν Μαρισάλιον Βελλίσλεον ἡνώθη τὸν Αὔγουστ. **1741** μὲ τοὺς Βαυαροὺς καὶ ὥρμησε κατ' εὐθεῖαν εἰς τὴν Αὐστρίαν. Τὴν 3 ἤδη Σεπτ. ἐμβῆκεν εἰς Λίγκιον ὁ Ἐκλέκτωρ τῆς Βαυαρίας, ἐδιώρισε τοὺς πολίτας καὶ τὸν ἐπροσκύνησαν ὡς μέλλοντα Ἀρχιδοῦκα τῆς Αὐστρίας, διήρπασε τὸ Λίγκιον καὶ ἐτρόμαξε τὴν Βιένναν. Ἡ αὐλὴ μετὰ τῶν πολυτίμων πραγμάτων κατέφυγεν εἰς Ποσόνιον. Παρεκτὸς τοῦ Νεϋπεργικοῦ στρατοῦ, ὅςτις ἀντεπάλαιε μὲ τοὺς Προύσους εἰς Σιλησίαν, δὲν ἠδύνατο ἡ Θερησία νὰ ἀντιπαρατάξῃ σχεδὸν τίποτε ἐναντίον τῶν πολλῶν της ἐχθρῶν.

Τί νὰ κάμῃ εἰς τοιαύτας περιστάσεις; Ἐστοχάσθη νὰ διαιρέσῃ τοὺς ἐχθρούς της φιλιονομένη μὲ τὸν Φρειδερῖκον. Διὰ τοῦτο ἔστειλε τὸν Ἄγγλον Ἰνδεφόρδιον εἰς τὸ Προυσικὸν στρατόπεδον. Ἐσυμφωνήθη ἀνακωχὴ ὅπλων (9 Ὀκτ.) ἕως οὗ νὰ γείνῃ τελεία εἰρήνη, ὁπότε νὰ παραχωρηθῇ ἡ Σιλησία εἰς τὴν Προυσίαν παρεκτὸς Τροπαυΐας καὶ Καρνοβίας. Ἡ ἀνακωχὴ νὰ μένῃ μυστική. Πρὸς τὸ φαινόμενον νὰ ἐκδιωχθῶσιν οἱ Αὐστριακοὶ ἀπὸ τὴν Σιλησίαν, καὶ πρὸς τὸ φαινόμενον νὰ ἑνωθῇ ὁ Φρειδερῖκος μετὰ μέρους τοῦ στρατοῦ του μὲ τοὺς Βαυαροὺς καὶ Γάλλους. Ἔγειναν ὅλα ταῦτα. Ἀλλ' ἐν τοσούτῳ ὁ Ἐκλέκτωρ τῆς Βαυαρίας ἀπὸ Λιγκίου διευθύνθη εἰς τὴν Βοημίαν, ἐκυρίευσε τὴν Πράγαν (27 Νοεμβ. **1741**), ἀνηγορεύθη βασιλεὺς τῆς Βοημίας τὴν 7 Δεκεμβ., καὶ ἐκεῖθεν ἔδραμεν εἰς Μανέμιον διὰ νὰ προσμείνῃ ἐκεῖ τὴν ἐκλογήν του εἰς τὴν Γερμανικὴν αὐτοκρατορίαν.

Ὁ Φρειδερῖκος, εἴτε παροργισθεὶς διότι ἐκοινολογήθη ἡ μυστικὴ συνθήκη του, εἴτε δι' ἄλλας αἰτίας, ἀνέλαβε τὸν πόλεμον καὶ περιῆλθε τὰ ἐν Σιλησίᾳ καὶ Βοημίᾳ στρατεύματά του ἕως Ὀλμυτίου, τὸ ὁποῖον εἶχε κυριεύσειν τὴν 26 Δεκεμβρ. ὁ Φελδμαρισάλιός του Σουερῖνος.

Ἡ ἀκοίμητος Θερησία δὲν ἔμενεν εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ ἄπρακτος. Εἶχε συγκαλέσειν κατὰ τὸ παρελθὸν φθινόπωρον γενικὸν συμβούλιον εἰς Ποσόνιον (11 Σεπτ. 1741), ὅπου φοροῦσα ἐπὶ κεφαλῆς τὸ στέμμα τοῦ ἁγίου Στεφάνου, περιεζωσμένη τὴν βασιλικὴν ῥομφαίαν καὶ βαστάζουσα εἰς τὰς ἀγκάλας της τὸ νεογνὸν τεκνίδιόν της — τὸν μετὰ ταῦτα περιώνυμον Αὐτοκράτορα Ἰωσὴφ Β'. — ὡμίλησε λατινιστὶ πρὸς τὴν ὁμήγυριν λόγον προοιμιάσασα ἐκ τῶν περιστάσεών της: „Παραιτημένη, εἶπεν, ἀπὸ τοὺς φίλους μου, καταδιωκομένη ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς μου, πολεμουμένη ἀπὸ τοὺς πλησιεστάτους συγγενεῖς μου δὲν ἔχω ποῦ ἀλλοῦ νὰ καταφύγω εἰμὴ εἰς τὴν ἐμπιστοσύνην σας, εἰς τὴν ἀνδρίαν σας, καὶ εἰς τὴν σταθερότητά μου κτλ." ἔπειτα ἐπαράστησε μὲ θαυμαστὴν εὐγλωττίαν τὸ ἄδικον, τὸ ὁποῖον πάσχουν ὅλοι οἱ λαοί της, ἀπὸ τὴν πλεονεξίαν τῶν γειτόνων της, οἵτινες ἐπιθυμοῦν νὰ ὑποδουλώσουν ὅλους τοὺς τόπους της, καὶ ν' ἀφανίσουν καὶ αὐτὴν καὶ τοῦτον τὸν παῖδα, τὸν βλαστὸν τῆς Ἀβεσβουργικῆς πολυχρέτου ῥίζης. Ἀπὸ τὴν δραστήριον στωμυλίαν τῆς βασιλίσσης ἐνθουσιάσθησαν οἱ Οὖγγροι. Ἡ νεότης, τὸ κάλλος καὶ ἡ δυστυχία τῆς βασιλίσσης κατεσπάραξαν τὰς καρδίας των. Οἱ μεγιστᾶνες εἵλκυσαν τὰ σπαθία των καὶ ἔκραξαν ὁμοθυμαδόν: Ἀποθνήσκομεν διὰ τὴν βασίλισσαν ἡμῶν Μαρίαν Θερησίαν! Ἕως τώρα ἡ βασίλισσα ἔστεκεν ἥσυχος καὶ σταθερά. Τώρα ἀνελύθη εἰς τὰ δάκρυα, καὶ οὕτως ηὔξησε τὸν ἐνθουσιασμόν. Δεκαπέντε χιλιάδες εὐγενῶν ἐσύναξαν καὶ ὡδήγησαν πολυάριθμον στράτευμα Κροατῶν, Πανδούρων, Βλάχων εἰς τὴν Γερμανίαν· ἀπὸ Τεριόλου ἐσυνάχθη ἄλλο ἀνδρεῖον καὶ ἐνθουσιῶν ὑπὲρ τῆς Θερησίας στράτευμα. Πρῶτον ἔργον των ἦτο, ὅτι ἀπέκρουσαν τοὺς Βαυαροὺς καὶ Γάλλους ἀπὸ τὴν Αὐστρίαν. Τὴν 23 Ἰαν. 1742 παρέδωκαν 15,000 Γάλλοι τὸ φρούριον Λίγκιον εἰς ἄλλους τόσους Αὐστριακούς, καὶ κατὰ τὴν ἡμέραν, ὁπότε ἐστέφθη εἰς Φραγκοφόρτιον ὁ νέος Αὐτοκράτωρ Κάρολος Ζ' (12 Φερβ.), ἐκυρίευσεν ὁ Αὐστριακὸς στρατηγὸς Βαιραγκλαΰϊος τὴν μητρόπολιν τῆς Βαυαρίας Μυνιχίαν.



Ὁ Φρειδερῖκας ἐδοκίμασε νὰ κυριεύσῃ τὴν Μοραβίαν· ἀλλ' οἱ Αὐστριακοὶ τὸν ἀπέκρουσαν ἐκεῖθεν. Ὁ Πρίγγιψ Λοθριγγίας Ἀλέξανδρος Κάρολος μὲ στράτευμα ἱκανὸν διὰ τῆς Γερμανίας πορευθεὶς ἐδοκίμασε ν' ἁρπάσῃ τὰς εἰς Ποδιβράδιον καὶ Νιμβοῦργον εὑρισκομένας Προυσιακὰς ἀποθήκας. Συνέβη μάχη σκληρὰ πλησίον Ξασλαυΐας μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Προυσίας (17 Μαΐου). Ἔπεσαν 4000 Προῦσσοι καὶ ἄλλοι τόσοι Αὐστριακοὶ χωρὶς διάκρισιν τοῦ ἀγῶνος. Ἡ Θερησία βλέπουσα τοῦτον τὸν ἰσχυρὸν ἐχθρόν της ἀγωνιζόμενον μὲ ἀπελπισίαν καὶ ζητοῦντα μόνον τὴν Σιλησίαν, ἐπρόκρινε νὰ τοῦ τὴν δώσῃ τώρα, καὶ νὰ πολεμῇ μὲ ὅλας της τὰς δυνάμεις τὸν ζητοῦντα νὰ καταπίῃ ὅλην τὴν ἐπικράτειάν της, ἀφοῦ ἔλαβε καὶ τὸ αὐτοκρατορικὸν στέμμα. Ὁ Ἄγγλος Ἰνδερφόρδιος ἐστάλθη πάλιν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Προυσίας. Τὴν 11 Ἰουν. 1742 ὑπεγράφη τὸ σχέδιον καὶ τὴν 28 Ἰουλίου ἡ τελεία εἰρήνη εἰς Βερολῖνον. Ἡ Αὐστρία παρεχώρησεν εἰς τὸν Φρειδερῖκον τὴν Σιλησίαν ὅλην παρεκτὸς τοῦ πριγκιπάτου Τεσχένης καὶ μέρους τῶν πριγκιπάτων Τροπαυΐας καὶ Καρνοβίας. Ἡ δὲ Προυσία ἐπλήρωσεν 1,700,000 θάληρα Αὐστριακῶν χρεῶν. Οἱ Προῦσοι ἀνεχώρησαν εὐθὺς ἀπὸ τὴν Αὐστριακὴν ἐπικράτειαν.

Ὁ Πρίκιψ λοιπὸν Λοθριγγίας ἔδραμε τώρα νὰ

καθαρίσῃ τὴν Βοημίαν ἀπὸ τοὺς Γάλλους, οἵτινες κτυπούμενοι σφοδρῶς ἐκλείσθησαν εἰς τὴν Πράγαν (Ἰούν. 1742). Προσταχθέντες νὰ παραδώσουν τὴν πόλιν, ἐζήτησαν νὰ τοὺς συγχωρηθῇ ἐλευθέρα ἔξοδος. Εἰς μάτην! Ὁ Λοθριγγίας ἤθελε νὰ στείλῃ ὅλον τὸ στράτευμα μετὰ τῶν δύω Μαρισαλίων αἰχμαλώτους εἰς τὴν Αὐστρίαν. Ἔδραμε νὰ βοηθήσῃ τοὺς Γάλλους ὁ Μαρισάλιος Μαιλλεβόϊος, ὅς τις ἔστεκεν εἰς Βεστφαλίαν μὲ ἄλλο Γαλλικὸν στράτευμα. Ἔφθασε τὸν Ὀκτ. εἰς Βοημίαν, καὶ ἠνάγκασε τῷόντι μέρος τοῦ Αὐστριακοῦ στρατοῦ ν' ἀναχωρήσῃ ἀπὸ τὰ ἔμπροσθεν τῆς Πράγας μέρη, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ σώσῃ τὴν φρουρὰν τῆς Πράγας, ἐπειδὴ ἐπέμεινεν ὁ Πρίγκιψ Λοβκοβίκιος μὲ 10,000 στρατιωτῶν πρὸς τήρησιν τῆς πολιορκίας. Ἡ ἀθλιότης τῶν κατοίκων ἔφθασεν εἰς φοβερὸν ὕφος. Ἀφοῦ ἔφαγαν ὅλους τοὺς ἵππους καὶ τὰ οἰκιακὰ κτήνη, καὶ δὲν ἦτο τι πλέον δυνάμενον νὰ ἀναπαύσῃ τὴν πεῖναν των, ἐδίωξαν οἱ Γάλλοι ἀπὸ τὴν πόλιν ὁλόκληρα στίφη ἀνδρῶν, γυναικῶν καὶ παιδίων, οἵτινες ἀπεκρούσθησὰν πάλιν ὀπίσω μὲ τὰ κανόνια ἀπὸ τοὺς πολιορκοῦντας. Ὁ ἐμβαίνων χειμὼν ἀπήλπισεν ὁλοτελῶς τοὺς Γάλλους. Τελευταῖον ἀπεφάσισεν ὁ Βελλίσλιος παρὰ νὰ παραδώσῃ τοὺς ἀνθρώπους του δωρεὰν εἰς τὴν λοιμοκτονίαν νὰ δοκιμάσῃ κάλλιον τὰ ἔσχατα. Παρέλαβε τοὺς ὑγιεστάτους 14,000 ἄνδρας, ἀνεχώρησε κρυφίως τὴν νύκτα τῆς 17 Δεκεμβ. (1742) ἀπὸ τὴν πόλιν καὶ διευθύνθη εἰς Ἔγραν, ὅπου ἔφθασε μετὰ ἕνδεκα ἡμέρας. Ἐλεεινὴ ὁδοιπορία! Τὸ ψύχος ἦτο τρομερόν· οἱ τόποι ἄγνωστοι εἰς τοὺς Γάλλους· ὁ δρόμος ἐγίνετο διὰ βουνῶν καὶ χιονοφόρων κοιλάδων, καὶ τὸ ἐλαφρὸν ἱππικὸν τῆς Αὐστρίας ἐπέπιπτεν ἀπ' ἀναριθμήτους ἐνέδρας κατὰ τῶν πεινασμένων καὶ παγωμένων φυγάδων. Τετρακισχίλιοι Γάλλοι ἐφθάρησαν εἰς τὴν σύντομον ταύτην πορείαν· πλῆθος ἄλλων ἔπεσαν



καταγῆς ἄῤῥωστοι εὐθὺς ὅταν ἔφθασαν εἰς τὴν Ἔγραν, καὶ ὁ Μαρισάλιος Μαιλλεβόϊος εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ κάτω Ῥήνου εἰς Βοημίαν καὶ Βαυαρίαν πορείαν του εἶχε χάσειν διὰ τὴν πεῖναν 11,700 ἄνδρας· ἀποσιωπῶ τὸ πλῆθος τῶν ἵππων, τῶν ὁποίων ἡ ἀπάνθρωπος χρῆσις εἰς καιρὸν πολέμου καὶ πείνης ταράττει πᾶσαν εὐαίσθησον καρδίαν. Ἡ πόλις Πράγα, τὸ κέντρον τῆς ἀθλιότητος, ἐξ ἡμισείας μὲν ὡμοίαζε μὲ νοσοκομεῖον, ἐξ ἡμισείας δὲ μὲ κοινὸν νεκρῶν κοιμητήριον. Τὴν εἰς ἀργύριον καὶ κτήματα ζημίαν, τὴν ὁποίαν ἔπαθεν ἐπὶ τῆς πολιορκείας, λογαριάζουσιν ἕνδεκα μιλιόνια φλωρινίων.

Τὰ Αὐστριακὰ στρατεύματα, διὰ νὰ καθαρίσουν τὴν Βοημίαν ἀπὸ τοὺς Γάλλους, εἶχαν παραιτήσειν τὴν Βαυαρίαν· καὶ οὕτως ἐπέτυχεν ὁ Ἐκλέκτωρ, νῦν Αὐτοκράτωρ Κάρολος Ζ', νὰ ἐξαναποκτήσῃ τὰς χώρας του τὸν Ὀκτώβ. 1742. Ἀλλ' ἡ χαρά του δὲν διήρκεσε πολὺν καιρόν. Μόλις ἐτελείωσε τὰ πράγματά του εἰς Βοημίαν ὁ Πρίγκιψ Λοθριγγίας καὶ πάλιν ἐστράφη (τὸ ἔαρ 1743) εἰς Βαυαρίαν, ἐκτύπησε μερίδα τοῦ ἐχθρικοῦ στρατεύματος πλησίον Σιμπαχίας (9 Μαΐου) καὶ ἐπέρασε τὸν Ἴσαρον καὶ Δανούβιον ἐναντίον τῆς Μυνιχίας. Κάρολος ὁ Ζ', ὅς τις πρὸ ὀλίγου (τὸν Ἀπρίλ.) εἶχεν ἑορτάσειν τὴν εἰς τὴν καθέδραν του εἴσοδόν του, ἠναγκάσθη νὰ τὴν παραιτήσῃ πάλιν τὴν 6 Ἰουνίου. Οἱ Αὐστριακοὶ τὴν ἐκυρίευσαν, καὶ — μ' ὅλας τὰς διαμαρτυρήσεις τοῦ φυγάδος Αὐτοκράτορος ἀπὸ Φραγκοφόρτιον — ὡρκίσθησαν αἱ κλάσεις τοῦ Ἐκλεκτοράτου ὑπακοὴν εἰς Μαρίαν Θερησίαν (Σεπτ. 1743).

Μέχρι τοῦδε ἦτο μέτοχος τοῦ πολέμου ἡ Ἀγγλία διὰ μεσιτειῶν καὶ χρημάτων, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 1742 ἔτους ἀνεμίχθη σπουδαιότερα εἰς αὐτὸν καθὼς θέλομεν διηγηθῆν εἰς ἄλλο μέρος (Βιβλ. Δ', Α', 2). Ἐνῷ Ἀγγλικοὶ στόλοι ἥρπαξαν τὰ τῶν Γάλλων ἐμπορικὰ

καράβια καὶ ἐκυρίευαν τὰς ἀποικίας των, Γεώργιος ὁ Β' μὲ στρατὸν σύνθετον ἐξ Ἄγγλων, Ἀννοβερίων, Ἀσσίων καὶ Αὐστριακῶν εἰσέβαλε προσωπικῶς εἰς τὴν ἐπικράτειαν τῆς Μογοντίας καὶ ἐκτύπησε πλησίον Δεττίγγης (27 Ἰουν. 1743) τοὺς ὑπὸ τοῦ Μαρισαλίου Νοβιλιακίου στρατηγουμένους Γάλλους καὶ τοὺς ἠνάγκασε νὰ περάσωσιν ἐπέκεινα τοῦ Ῥήνου.

Τόσα πολλὰ δυστυχήματα ἠνάγκασαν τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας καὶ πρὸ τούτου τὸν Κάρολον Ζ', ὅς τις πάντη ἥσυχος ἔζη εἰς Φραγκοφόρτιον μὲ ἐλεημοσύνην τῶν Γάλλων, νὰ προσφέρουν προβλήματα εἰρήνης εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Βιέννης. Ἀλλ' ἡ Μαρία Θερησία, στοχαζομένη τὰς μεγάλας ζημίας, τὰς ὁποίας ἔπαθαν ἀκαταπαύστως οἱ προπάτορές της ἀπὸ τοῦ τριακονταετοῦς πολέμου, ἔκρινε τώρα ἀναγκαῖον νὰ μεταχειρισθῇ τὴν τύχην τῶν ὅπλων της, τὴν ἀσθένειαν τῆς Γαλλίας, καὶ τὴν συμμαχίαν τῆς Ἀγγλίας διὰ νὰ ἀποκτήσῃ, εἰ δυνατὸν, τὴν Ἀλσατίαν καὶ Λοθριγγίαν πάλιν, καὶ διὰ νὰ ἀναγκάσῃ τὸν Κάρολον Ζ' εἰς παραίτησιν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στέμματος. Οὕτω λοιπὸν ἀπεφασίσθη ἡ ἀκολουθία τοῦ πολέμου, καὶ πανταχόθεν συνέτρεχαν νέαι βοήθειαι. Ἡ Ὀλλανδία ὑπεσχέθη νὰ βοηθήσῃ μὲ ἀργύριον καὶ μὲ ἀνθρώπους, καὶ διὰ νὰ εἶναι ἀσφαλεῖς εἰς τὴν Ἰταλίαν κατὰ τῶν Γάλλων καὶ Ἱσπανῶν, ἔκλεισαν ἡ Αὐστρία καὶ Ἀγγλία συμμαχίαν μὲ τὸν τῆς Σαρδοῦς βασιλέα (13 Σεπτεμβ.), εἰς τὸν ὁποῖον ὑπεσχέθησαν νὰ παραχωρήσωσι μέρος τῆς Πλακεντίας καὶ τοῦ Μεδιολάνου, καὶ νὰ τὸν πληρόνουν ἐτησίως πολεμικὰ χρήματα 200,000 λίτρας Στερλιγγίων. Τελευταῖον ἔσυρεν ἡ αὐλὴ τῆς Βιέννης εἰς τὸ μέρος της καὶ τὴν Σαξονίαν, καὶ ἔκαμαν συνθήκην (20 Δεκεμβ.), διὰ τῆς ὁποίας ἠγγυήθησαν πρὸς ἀλλήλας ἡ Αὐστρία καὶ Σαξονία τὰς κληρονομικάς των χώρας.

Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς τῆς Προυσίας μὴ ὑποφέρων



τὴν ὑπερδυνάμωσιν τῆς Αὐστρίας ἤρχισε παράυτα τὸν πόλεμον, ὅς τις εἰς τὴν ἱστορίαν του λέγεται δεύτερος Σιλησιακὸς, καὶ μὲ 100,000 στρατιώτας εἰσέβαλεν εἰς τὴν Βοημίαν (15 Αὐγ. 1744). Ἐκτύπησε μὲ σφοδρότητα τὴν Πράγαν, τὴν ἐκυρίευσε (16 Σεπτ.), καὶ ἐπροχώρησεν εἰς τὰ Αὐστριακὰ σύνορα. Εὐθὺς ἡ Θερησία ἔκραξε τὸν Πρίγκιπα Λοθριγγίας ἀπὸ τὸν Ῥῆνον, ὅς τις ἡνώθη μὲ 22,000 Σάξονας. Ἄλλος στρατὸς Αὐστριακῶν καὶ Οὔγγρων, στρατηγούμενος ἀπὸ τὸν γενναῖον Φελδμαρισάλιον Τραούνιον, ὥρμησε κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἔκαυσε μίαν ὡραίαν Προυσιακὴν ἀποθήκην εἰς Παρδουβίτιον, καὶ ἕως τὸν Νοέμβριον ἀπεδίωξε τὸν Φρειδερῖκον εἰς τὴν Σιλησίαν μὲ φθοράν του μεγίστην. Οἱ ἐν Πράγᾳ Προῦσσοι, στενοχωρηθέντες ὑπεχρεώθησαν νὰ ἀναχωρήσουν ἀφίνοντες ὅλα των τὰ κανόνια. Οἱ Αὐστριακοὶ ἐμβῆκαν εὐθὺς εἰς τὴν Σιλησίαν καὶ ἐκυρίευαν τὰς πόλεις μίαν μετὰ τὴν ἄλλην. Ἀλλὰ τὴν 9 Ἰουν. 1745 ἐσυναντήθησαν μὲ τοὺς Προύσσους στρατηγουμένους ἀπὸ τὸν βασιλέα των. Μάχη σφοδρὰ, ὀλέθριος καὶ διὰ τὰ δύω μέρη, ἠνάγκασε τὸν ἀρχιστράτηγον Τραούνιον νὰ ὀπισθοπορήσῃ εἰς τὴν Βοημίαν.

Εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ ἀπέθανεν ἔξαφνα ὁ Αὐτοκράτωρ Κάρολος Ζ' (20 Ἰανουαρ. 1745) εἰς Μυνιχίαν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐλευθερώσειν τὸ παρελθὸν φθινόπωρον. Γεώργιος ὁ Β', στενοχωρούμενος ἀπὸ τοὺς Γάλλους, ἠθέλησε νὰ εἰρηνεύσῃ τὴν Γερμανίαν. Ἀλλ' ὁ Φρειδερῖκος ἐλπίζων πολὺ εἰς τὴν πολεμικήν του, καὶ Μαρία ἡ Θερησία, κατορθώσασα παράυτα νὰ ἐκλεχθῇ ὁ σύζυγός της Αὐτοκράτωρ ἀπ' ὅλους τοὺς ἡγεμόνας παρεκτὸς τοῦ Βρανδεμβουργικοῦ οἴκου (13 Σεπτεμβ. 1745) καὶ νὰ στεφθῇ τὴν 4 Ὀκτωβ. μὲ ὄνομα Φραγκῖσκος Α', δὲν ἤκουσαν τὰς εἰρηνικὰς προτάσεις τῆς Ἀγγλίας. Μάχη εἰς τὰ πέριξ τοῦ Σόρρου (30 Σεπτεμβ.), ὅπου ἔπεσαν μὲν πολλοὶ Πρου-

σοι καὶ ἔχασαν καὶ μέρος τοῦ στρατοπέδου των, ἐνίκησαν ὅμως τελευταῖον, δὲν ὠφέλησε τὸν νικητήν. Διότι οἱ Οὖγγροι καὶ οἱ Κροάται διαιρεθέντες εἰς στίφη, καὶ ἐνεδρεύοντες ἐπέπιπταν εἰς τοὺς Προύσους καὶ τοὺς ἐφόνευαν, διήρπασαν τὰς τροφὰς καὶ τὰς βοσκάς των, καὶ τοὺς ἐστενοχώρησαν τόσον ὥστε ὁ Φρειδερῖκος ὑπῆγεν εἰς Βερολῖνον (28 Ὀκτωβ.) διὰ νὰ συμβιβάσῃ ἐκεῖ διὰ τῶν Ἄγγλων τὰ τῆς εἰρήνης. Τὴν ἐπετάχυνε δυστυχὴς περίστασις τῆς Σαξονίας. Διότι αὕτη συμμαχήσασα μετὰ τῆς Αὐστρίας κατὰ τῆς Προυσίας, χωρὶς νὰ προσμείνῃ τὸν Πρίγκιπα Λοθριγγίας, σπεύδουσα νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὰς Προυσιακὰς χώρας, ἔστειλε 10,000 στρατιώτας μὲ στρατηγὸν τὸν Γρύνιον, διὰ νὰ ἐμβῇ ἔξαφνα εἰς τὸ Βερολῖνον. Ἀλλὰ ὁ τοῦ Φρειδερίκου στρατηγὸς Ζεῖτενος ἐκτύπησε τὴν 15 Νοεμβ. πλησίον Ἐννεδορπίου τέσσαρα Σαξονικὰ τάγματα, καὶ ἠνάγκασε τὸν Γρύνιον νὰ ὀπισθοπορήσῃ εἰς τὴν Δρέσδαν, καὶ τὴν 15 Δεκ. συνεκρότησε μάχην μὲ ὅλον τὸν Σαξονικὸν στρατὸν εἰς Κασσελδόρπιον ὁ πρίγκιψ Δεσσαυΐας, ὅπου ἐταπείνωσε τὴν φιλοδοξίαν τῶν Σαξόνων. Οἱ Σάξονες ἠγωνίσθησαν ἀνδρειότατα καὶ ἔφθειραν πολλοὺς ἐχθρούς· ἀλλ' ὁ νικητὴς Φρειδερῖκος εἰσῆλθεν εἰς τὴν Δρέσδαν (18 Νοεμβ.), καὶ ὁ Ἐκλέκτωρ Αὔγουστος Γ' κατέφυγεν εἰς τὴν Πράγαν, καὶ ἐζήτει διὰ τῆς εἰρήνης νὰ ἐξαναλάβῃ τὰς χώρας του. Ἡ Μαρία Θερησία ἐνόμισεν ἀνοίκειον τῆς τιμῆς της νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸν σύμμαχόν της. Εἰς Δρέσδαν τὴν 25 Δεκ. ὑπεγράφη ἡ εἰρήνη, ἥτις ἐπεκύρωσε τὴν Σιλησίαν εἰς τὴν Προυσίαν καὶ εἰς τὸν Αὔγουστον Γ' τὰς χώρας του. Τί ὠφέλησε λοιπὸν τὸν Φρειδερῖκον ὁ δεύτερος Σιλησιακὸς πόλεμος; Αὐτὸς οὗτος τὸν ὀνομάζει ἀνωφελῆ· ἀλλ' εἶναι ἀληθῶς ἐπιζήμιος, ἐπειδὴ ἐξεκένωσε τοὺς θησαυρούς του καὶ τοῦ ἔφθειρε πολὺ πλῆθος στρατιωτῶν.



Μετὰ τὸν θάνατον Καρόλου τοῦ Ζ' ἔπεσε τρίτην φορὰν ἡ Βαυαρία εἰς τῶν Αὐστριακῶν τὰς χεῖρας. Νὰ τὴν οἰκειοποιηθῇ δὲν ἠθέλησεν ἡ Θερησία. Εὐχαριστήθη μόνον ὅτι τὴν ἔκαμεν ἀδύνατον νὰ τῆς ἀντιστέκῃ πλέον. Διὰ τοῦτο ἔκλεισε μὲ τὸν νέον Ἐκλέκτορα Μαξιμιλιανὸν Ἰωσὴφ εἰρηνικὴν συνθήκην εἰς Φαυκένας (22 Ἀπριλ. 1745), διὰ τῆς ὁποίας ἐπανέλαβεν οὗτος τὰς χώρας του παραιτηθεὶς πᾶν δικαίωμα εἰς τὰς τῆς Αὐστρίας. Τὸ στράτευμα, τὸ ὁποῖον ἐκέρδησεν ἡ Μαρία Θερησία ἐκ ταύτης τῆς εἰρήνης, ἠδύνατο νὰ τὸ μεταχειρίζεται ἐναντίον τῆς Προυσίας καὶ ἔπειτα (ἀφοῦ ὡς εἴπαμεν ἤδη εἰρήνευσε καὶ μὲ αὐτὴν) ἐναντίον τῆς Γαλλίας.

Ἡ Γαλλία, ἀφοῦ ἐκυβέρνα τὸν στρατὸν ὁ Μαρισάλιος Σάξων, κατέθλιβε σκληρῶς τοὺς Αὐστριακοὺς εἰς τὸ Βέλγιον. Μετὰ δύω μάχας πλησίον Φοντενιακοῦ (11 Μαΐου 1745), καὶ πλησίον Ῥαυκοῦ (11 Ὀκτωβ. 1746) ἐκυρίευσαν οἱ Γάλλοι τὸ Αὐστριακὸν Βέλγιον παρεκτὸς Λουξεμβούργου καὶ Λιμβούργου. Εἰς τὴν Ἰταλίαν εὐτύχουν μὲν περισσότερον οἱ Αὐτοκρατορικοί· ἡ δὲ τοῦ Βροβνίου ἐκστρατεία εἰς τὴν Προβιγκίαν γενομένη τὸν Δεκεμβ. 1746 ἐτελείωσε δυστυχῶς, καθὼς καὶ ὅλαι αἱ μέχρι τοῦδε δοκιμαὶ τοῦ νὰ καταπολεμήσουν τοὺς Γάλλους ἐπάνω εἰς τὴν Γαλλίαν. Τὸ 1747 ἔτος ἐκυρίευσαν οἱ Γάλλοι ὅλην τὴν Ὀλλανδικὴν Φλανδρίαν. Ἡ Ὀλλανδία ἐστενοχωρήθη νὰ ζητήσῃ εἰρήνην, καὶ ἡ Αὐτοκρατόρισσα Θερησία διὰ τὴν τιμήν της δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποχωρισθῇ ἀπὸ τοὺς συμμάχους της. Ἠνοίχθη λοιπὸν σύνοδος ἀρχὰς Ἀπριλίου 1748 εἰς Ἀκυΐσγρανον. Ὁ μέγας ζῆλος τῶν Ἄγγλων καὶ Ὀλλανδῶν πρεσβευτῶν ἐπετάχυνε τὰς συμβιβάσεις. Τὴν 30 Ἀπριλίου ἐσυμφωνήθησαν τὰ οὐσιώδη, καὶ τὴν 18 Ὀκτωβ. ὑπεγράφη ἡ εἰρήνη. Ὅλαι αἱ δορικτησίαι ἐδόθησαν ὀπίσω εἰς τοὺς κτήτοράς των παρεκτὸς Πάρμας, Πλακεντίας

καὶ Γυαδιστάλλου, τὰ ὁποῖα παρεχώρησεν ἡ Αὐστρία εἰς Φίλιππον, νεώτατον υἱὸν τοῦ τῆς Ἱσπανίας βασιλέως Φιλίππου Ε', καὶ μέρος τοῦ Μεδιολάνου, τὸ ὁποῖον ἔλαβεν ἡ Σαρδών. Ἡ Ἀγγλία, Γαλλία καὶ Ὁλλανδία ἐθυσίασαν εἰς μάτην τὸ ἀργύριον καὶ τοὺς ὑπηκόους των εἰς τὸν μακρὸν πόλεμον, καὶ ηὔξησαν μεγάλως τὰ χρέη τῶν ἐπικρατειῶν των. Εἰς τὸν Ῥῆνον καὶ εἰς τὸ Βέλγιον ἠρημώθησαν αἱ χῶραι, καὶ ἠφανίσθησαν τὰ φρούρια. Ἐξ ἐναντίας δὲ ἡ πολυπαθὴς Μαρία Θερησία, τῆς ὁποίας τὸν διαμελισμὸν τοῦ οἴκου ἀπέβλεπεν ὁ πόλεμος οὗτος, ἀπεδίωξε μὲ τὴν σύνεσιν καὶ ὑπομονήν της ὅλας τὰς ἀνεμοζάλας ἐνδόξως, καὶ ἔσωσε καὶ τὸ Αὐτοκρατορικὸν στέμμα.

## 18. Ὁ ἑπταετὴς πόλεμος. (1756 — 1763).

Δὲν κατεπράϋνεν ἐντελῶς τὰ πνεύματα τῶν αὐλῶν ἡ ἐν Ἀκυϊσγράνῳ εἰρήνη. Ὅλοι οἱ ἡγεμόνες ἐδυσαρεστοῦντο εἰς τὴν παροῦσαν κατάστασίν των. Ὁ βασιλεὺς τῆς Προυσίας φοβούμενος μὴ χάσῃ ποτὲ ἔξαφνα τὴν Σιλησίαν, καὶ ἡ Αὐτοκρατόρισσα Θερησία ἐλπίζουσα εἰς εὐτυχῆ περίπτωσιν νὰ τὴν ἐξαναποκτήσῃ, ἐγύμναζαν δέκα ἔτη συνεχῶς τὰ στρατεύματά των. Ἡ τῆς Ῥωσίας Αὐτοκρατόρισσα Ἐλισάβετ μὴ ὑποφέρουσα τὸν νεόπλουτον γείτονά της συνεδέθη μὲ τὴν Αὐτοκρατόρισσαν Θερησίαν. Ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία ἐκτυποῦντο εἰς τὰς μακρυνὰς ἀποικίας των, ὅπου ἐσυναντῶντο τὰ ἐμπορικὰ τῶν δύω ἐθνῶν καράβια. Εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην ἐπεκράτει γενικὴ δυσπιστία. Καθεὶς ἐφοβεῖτο μεγάλην τρικυμίαν καὶ ἐπροσπάθει νὰ ἀσφαλισθῇ σύγκαιρα μὲ συμμαχίας.

Τελευταῖον ἐξεῤῥάγη τὸ κακόν. Ἡ Ἀγγλία χωρὶς προκηρύξεως ἤρχισε τὸν κατὰ τῆς Γαλλίας πόλεμον (1756). Ἡ Προυσία φοβουμένη τοὺς Ῥώσους



ἐσυμμάχησε μὲ τὴν Ἀγγλίαν, ἥτις ἔπαυσε νὰ δίδῃ βοηθητικὰ ἀργύρια εἰς τὴν Ἐλισάβετ. Ἡ δὲ Αὐτοκρατόρισσα Θερησία διὰ συμβουλῆς τοῦ λειτουργοῦ της Καουνιτίου συνεδέθη μὲ τὴν προπατορικήν της ἐχθρὰν Γαλλίαν (1 Μαΐου, 1756), καὶ τὰ πάντα ἦσαν ἕτοιμα διὰ τὸν πόλεμον. Ἡ Σαξονία ἐσυμφώνησε νὰ μὴ φανῇ εὐθὺς μέτοχος τοῦ ἀγῶνος, ἕως οὗ νὰ γείνουν ἱκαναὶ πρόοδοι. Ὁ Φρειδερῖκος μαθὼν τὰ πάντα ἀπὸ ἄπιστον γραμματέα τοῦ τῆς Δρέσδης βουλευτηρίου, μὲ 70.000 Προύσσων εἰσέβαλεν εἰς τὴν Σαξονίαν τὴν 29 Αὐγούστ. καὶ ἕως 9 Σεπτεμβ. ἐμβῆκεν εἰς τὴν Δρέσδαν. Ὁ Αὐτοκράτωρ Φραγκῖσκος Α' ἐπρόσταξε (13 Σεπτεμβ.) τὸν βασιλέα νὰ ἀναχωρήσῃ ἀπὸ τὴν ξένην ἐπικράτειαν, ἀλλ' αὐτὸς ἐκδοὺς διὰ τοῦ τύπου τὰς μυστικὰς συνθήκας τῆς Σαξονίας, ἔσπευδε νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Βοημίαν· ἡ θέσις ὅμως 17.000 Σαξόνων εἰς ὀχυρὸν στρατόπεδον καὶ ἡ πλησίασις τοῦ Αὐστριακοῦ στρατηγοῦ Βροβνίου (17 Σεπτεμβ.), τὸν ἐμπόδιζαν ἀπὸ τὸν σκοπόν του. Τὴν 1 Ὀκτωβ. ἐσυναντήθησαν πλησίον τῆς πολίχνης Λοβοσιτίου. Τὸ ὀρεινὸν τῆς χώρας δὲν ἐσυγχώρησε τὸν Αὐτοκρατορικὸν στρατηγὸν νὰ μεταχειρισθῇ ὅλον του τὸ στράτευμα. Ὁμίχλη παχεῖα ἐβράδυνε τὴν ἔκβασιν τῆς μάχης ἕως τὸ ἑσπέρας. Ὁ Βρόβνιος ἐσύρθη ἀπὸ τὸν τόπον τῆς μάχης· ἀλλ' εἰς αὐτὸν ἐκείτοντο περισσότεροι Προῦσοι παρὰ Αὐστριακοί. Οἱ Σάξονες ἐπέρασαν τὸν Ἄλβιν, καὶ ἔτρεχαν νὰ ἐμβῶσιν εἰς τὴν Βοημίαν. Ὁ Βρόβνιος ἐμποδίσθη ἀπὸ ῥαγδαίαν βροχὴν νὰ ὑπάγῃ εἰς βοήθειάν των. Οἱ Σάξονες περάσαντες τὸν ποταμὸν, ἐκαταδιώκοντο ἀπὸ τοὺς Προύσους καὶ ἀπὸ τὴν λάσπην τῆς κακοκαιρίας. Μέρος μὲν αὐτῶν ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ εἰς τὸν ἐχθρὸν, μέρος δὲ κατέφυγε μὲ τὸν Ἐκλέκτορα καὶ βασιλέα εἰς τὴν Πολονίαν. Τὸ πρῶτον ἔτος τοῦ πολέμου τούτου, ὅς τις ἦτο καὶ ὀνομάζεται ἑπταετής, ἐτελείωσε, καὶ οἱ μὲν Αὐ-

τοκρατορικοὶ ἐπέρασαν εἰς τὴν Βοημίαν, οἱ δὲ Προῦσοι παρεχείμασαν εἰς τὴν Σιλησίαν καὶ Σαξονίαν.

Κατὰ τὸ 1757 ἔτος ἔγειναν μεγαλήτεραι ἑτοιμασίαι. Ἡ Γαλλία ἡνωμένη τώρα μὲ τὸν Αὐστριακὸν οἶκον ἐπαρουσιάσθη ὡς ἐγγυήτρια τῆς Βεστφαλικῆς εἰρήνης, καὶ δι' ἀργυρίου ἐσήκωσεν εἰς τὰ ὅπλα καὶ τὴν Σβεκίαν. Εἰς τὴν Ῥωσίαν ὡπλίσθησαν 100,000 στρατιωτῶν πρὸς βοήθειαν τῆς Αὐστρίας, καὶ εἰς τὴν Ῥατισβόναν ἔταξαν οἱ ἡγεμόνες 60,000 στρατιώτας εἰς τὴν Αὐτοκρατόρισσαν, ἐκ τῶν ὁποίων, κατὰ τὴν Γερμανικὴν συνήθειαν, ἐσυνάχθη μόνον ἓν τρίτον, στρατηγούμενον ἀπὸ τὸν Πρίγκιπα Ἱλπερυσίας Ἰωσὴφ Φρειδερῖκον. Ὁ βασιλεὺς τῆς Προυσίας ἠθέλησε τώρα νὰ κυριεύσῃ τὴν Πράγαν. Ἔμπροσθεν αὐτῆς ἔστεκεν ὠχυρωμένος ὁ Πρίγκιψ Λοθριγγίας Κάρολος. Τὴν 6 Μαΐου ἐπροστάχθη ἡ κατ' αὐτοῦ προσβολή. Ἀλλ' οἱ Αὐτοκρατορικοὶ ἐδέχθησαν τοὺς Προύσους μὲ τοιαύτην φωτίαν, ὥστ' ὁλόκληρα αὐτῶν στίφη ἐκρημνίσθησαν καταγῆς. Οἱ Προῦσοι εἰς τὴν ὁρμήν των ἐπάτουν τὰ σπαίροντα πτώματα τῶν συναδελφῶν των. Πολλοὶ Προῦσοι ἀξιωματικοὶ, καὶ ὁ γέρων Φελδμαρισάλιος Σουερῖνος, ἔπεσαν εἰς ταύτην τὴν μάχην· ἀλλ' ἀφοῦ καὶ τῶν Αὐστριακῶν ὁ γέρων Φελδμαρισάλιος ἐπληγώθη θανασίμως, μέρος μὲν αὐτῶν ἐκλείσθη εἰς τὴν Πράγαν, μέρος δὲ ἐκινήθη πρὸς Κουττεμβέργαν, διὰ νὰ ἑνωθῇ μὲ τὸν ἐκεῖ ἱστάμενον Φελδμαρισάλιον Δαούνιον· ἐχάθησαν δὲ κατὰ ταύτην τὴν μάχην 16,000 Προῦσοι, καὶ Αὐστριακοὶ ἱκανοὶ, ἂν καὶ ὄχι ἰσάριθμοι.

Ὁ Δαούνιος ἦτο φοβερὸς εἰς Φρειδερῖκον τὸν Β'. Τοῦτον διὰ νὰ κτυπήσῃ, ἐσύναξεν ὅλας του τὰς δυνάμεις καὶ ὥρμησε κατ' αὐτοῦ. Τὴν 18 Ἰουνίου συνέβη ἡ ἐν Κολλίνῳ περίφημος μάχη. Οἱ στρατηγοὶ τῆς Προυσίας Ὕλσενος καὶ Ζείτενος ἤνοιξαν τὴν αἱματώδη σκηνὴν περὶ τὸ μεσημέριον. Ἡ δεξιὰ πτέ-



ρυξ τῶν Αὐστριακῶν κανονίων ἐπροξένει ἀλλεπάλληλον ὄλεθρον· ἡ ἀριστερὰ ἐνδυναμωθεῖσα μὲ Σάξονας ἐτελείωσε τὸν ἀγῶνα. Ὁ ἐχθρὸς ἐτράπη εἰς φυγήν. Ὁ Δαούνιος δὲν τὸν ἐκαταδίωξεν, ἀλλὰ μάλιστα τοῦ ἔστειλε κατόπιν τοὺς εἰς Πλασίαν καταλειφθέντας πληγωμένους του. Τεσσαράκοντα πέντε κανόνια ἔπεσαν εἰς χεῖρας του, καὶ 13,000 Προῦσοι ἐσκέπασαν τὸν τόπον τῆς μάχης, ἐκ τῶν ὁποίων ἦσαν τριακόσιοι ἑξήκοντα ἓξ ἐπιτήδειοι ὀφικιάλιοι καὶ ὅλον τὸ ὡραῖον τάγμα τῆς φρουρᾶς τοῦ βασιλέως.

Σκηνὴ ἄλλη αἱματώδης ἠνοίχθη εἰς Σαξονίαν. Ἐκεῖ ὑπῆγεν ὁ Φρειδερῖκος ἀφήσας τὸν Δοῦκα Βεβέρας μὲ 36,000 εἰς τὴν Σιλησίαν (25 Αὐγούστ.). Γερμανῶν καὶ Γάλλων στρατεύματα ἐσυνάχθησαν ἐναντίον του. Ὁ Φρειδερῖκος ἐστρατοπέδευσε μὲ 22,000 στρατιωτῶν πλησίον Ῥοσβαχίου (3 Νοεμβ.). Μάχη φρικώδης ἐπέφερε φθορὰν εἰς τοὺς Γερμανογάλλους, ἐκ τῶν ὁποίων ἠχμαλωτίσθησαν 7000, καὶ τριάκοντα ἓξ κανόνια ἔπεσαν εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν. Ὁ Φρειδερῖκος ὑπέστρεψεν εἰς Λειψίαν μὲ χαρὰν ἐλπίζων τώρα, ὅτι εὐκόλως ἐκδιώκει ἀπὸ τὴν Σιλησίαν τὸν Δαούνιον.

Ἀλλ' ἐνῷ διέτριβεν οὗτος εἰς Σαξονίαν, ὁ Αὐτοκρατορικὸς στρατηγὸς Ἀδδίκιος μὲ στῖφος 4000 Κροατῶν ἐμβῆκεν εἰς εἰς τὸ Βερολῖνον (16 Ὀκτωβ. τὸ μεσημέριον), ἐφορολόγησε 215,000 θάληρα, καὶ σπουδαστικὰ ὑπέστρεψε τὴν ἄλλην ἡμέραν εἰς Κοτεβίτιον. Ὁ ἐν Γορλιτίῳ Προυσιακὸς στρατὸς εἶχε πάθειν σκληρὰν ζημίαν τὴν 7 Σεπτεμ. ἀπὸ τὸν Αὐτοκρατορικὸν στατηγὸν Ῥαδάστιον, εἰς τὸν ὁποῖον παρεδόθη ἔπειτα (11 Νοεμβ.) καὶ τὸ Σουϊδνίτιον μὲ 6000 φρουρούς. Τὸν Βεβέριον ἐκτύπησε (22 Νοεμβ.) ὁ Δαούνιος πλησίον Βρεσλαυΐας, ὅπου ἐμβῆκαν παραυτα οἱ Αὐτοκρατορικοί. Ἐκ τοῦ στρατεύματος τοῦ Βερβερίου δὲν ἔμειναν εἰμὴ 16,000, μὲ τοὺς ὁποίους

ἥνωσεν ὁ ἐκ Λειψίας ἐλθὼν περὶ τὰ τέλη Νοεμβρ. Φρειδερῖκος 12,000.

Ὁ Πρίγκιψ Λοθριγγίας, ὅς τις ἦτο μέτοχος τῆς ἐν Βρεσλαυΐᾳ νίκης. ἐκίνησε μὲ τὰ στρατεύματα κατὰ τῶν Προύσων. Πλησίον Λεύθης ἐσυναντήθησαν τὴν 5 Δεκεμβ. οἱ δύω ἀντίπαλοι στρατοί. Ἀλλὰ ταύτην τὴν φορὰν ἐφάνη νικητὴς ὁ Φρειδερῖκος, εἰς τὸν ὁποῖον ἡ νίκη αὕτη ἔδωκε θάῤῥος εἰς τὴν ἐκ τῶν προτέρων δυστυχιῶν καταταπεινωθεῖσαν καρδίαν του. Οἱ Αὐστριακοὶ ἔπαθαν μεγάλην φθορὰν, ἐπειδὴ ἐχάθησαν 20,000 στρατιῶται νεκροὶ καὶ αἰχμάλωτοι, καὶ 3000 ἁμάξια ἀποσκευῆς ἔπεσαν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ νικητοῦ. Μετὰ δεκατέσσαρας ἡμέρας παρεδόθη εἰς αὐτὸν πάλιν ἡ Βρεσλαυΐα. Ἡ Σιλησία ὅλη παρεκτὸς τοῦ Σουΐδνιτίου ἐκενώθη ἀπὸ τοὺς Αὐστριακούς· καὶ τὸ δεύτερον ἔτος τοῦ ἑπταετοῦς πολέμου ἐτελείωσεν οὕτω μὲ αἱματωδεστάτας σκηνάς.

Τὸ 1758 ἔτος δὲν ἐπέφερεν ὀλιγωτέραν αἱματοχυσίαν παρὰ τὸ παρελθόν. Ὁ βασιλεὺς τῆς Προυσίας βοηθηθεὶς μὲ ἀργύριον ἱκανὸν ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν ἔστειλε τὸν Δοῦκα Βρουνσουΐκου Φερδινάνδον ἐναντίον τῶν Γάλλων, καὶ τοὺς ἀπεδίωξε πέραν τοῦ Ῥήνου. Αὐτὸς προσωπικῶς εἰσορμήσας εἰς τὴν Μοραβίαν ἐπολιόρκησε τὸ Ὀλμύτιον (3 Μαρτ.). Ἀλλὰ συνηρπάγη ὁ μέγας ἀνήρ. Τὸ φρούριον ἦτο ἀκατανίκητον· οἱ ἐγχώριοι ὅλοι ἐχθροί του. Στρατηγὸς τῆς Αὐτοκρατορίσσης ἀξιόλογος, ὁ περίφημος Λαουδόνιος, τοῦ ἐφόνευσε χιλιάδας τινὰς στρατιωτῶν καὶ τοῦ ἥρπασε 3000 ἁμάξας φορτωμένας ἐφόδια· καὶ ὁ βασιλεὺς μὲ ζημίαν του μεγάλην ἠδυνήθη νὰ ὀπισθοπορήσῃ εἰς Λανδεσοῦτον. Οἱ Ῥῶσοι κατηρήμαζαν τὸ ἔτος τοῦτο τὴν ἐπικράτειάν του. Ἔσπευσεν ἐκεῖ πρὸς βοήθειαν τῆς χώρας του. Ἀλλ᾽ ὁ Δαούνιος εἰς τὴν Σαξονίαν, καὶ ὁ Λαουδόνιος εἰς τὴν Σιλησίαν ἐκτύπουν τοὺς Προύσους. Ὑπέστρεψε πάλιν ὀπίσω· τὴν νύκτα τῆς 14



Ὀκτωβ. ἐστρατοπέδευσε πλησίον τοῦ χωρίου Ὀχεκίρχης, Ὁ Δαούνιος ἐπέπεσε τὸ πρωῒ ἐναντίον του, καὶ τοῦ ἐκυρίευσε τὴν μεγάλην κανονιοστασίαν· ἐκ τῆς φοβερᾶς ἐκπυροβολήσεως ἄναψε τὸ χωρίον Ὀχεκίρχα καὶ ἐφώτιζε τοὺς ἀντιπαλαίοντας μὲ τὸν θάνατον. Οἱ Προῦσοι ἔπιπταν σωρηδόν· τὴν κεφαλὴν τοῦ Πρίγκιπος Βρουνσουΐκου ἐπῆρε σφαῖρα κανονίου· ὁ Φελδμαρισάλιος Κέϊθος ἐνεκρώθη τρυπηθεὶς ἀπὸ δύω βόλια καρτακίων· τὴν 9 ὥραν ἐτράπησαν εἰς φυγὴν οἱ Προῦσοι· στρατόπεδον καὶ κανόνια (ἑκατὸν ἓν) ἔμειναν εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ νικητοῦ. 9000 Προῦσοι ἐσκέπασαν τὸν τόπον τῆς μάχης, καὶ οἱ διασωθέντες διεφύλαξαν μόνον τὰ σώματά των. Ὁ παρὰ πολὺ προβλεπτικὸς Δαούνιος δὲν ἠθέλησε νὰ καταδιώξῃ τὸν ἐχθρὸν, ἀλλ᾽ ὑπέστρεψεν εἰς τὸ στρατόπεδόν του, ὡς νὰ μὴ εἶχε νικήσειν αὐτός.

Κατὰ τὸ 1759 ἔτος ὁ πόλεμος ἔγεινε βορειότερος. Οἱ Ῥῶσοι εἰσέβαλαν εἰς τὴν Προυσίαν καὶ ἐλεηλάτουν τὰς χώρας της. Πολλαὶ μάχαι ἀμφιῤῥεπεῖς ἔχυναν κρουνηδὸν ἀνθρώπινα αἵματα. Τὴν 12 Αὐγούστου συνέβη ἡ ὀλέθριος μεταξὺ Ῥώσων καὶ Προύσων μάχη εἰς τὸ Κυνεσδόρπιον. Ἀποσταμένα καὶ τὰ δύω μέρη ἐκ τοῦ ἀνθρωποκτόνου ἀγῶνος ἡτοιμάζοντο νὰ παύσωσιν, ὅταν ὁ Αὐτοκρατορικὸς στρατηγὸς Λαουδόνιος ἐφάνη μὲ 20,000 νωπὰ στρατεύματα, καὶ ἐπέφερε τελείαν καταστροφὴν εἰς τοὺς Προύσους. Μὲ πανικὸν φόβον ἐτράπησαν οὗτοι εἰς φυγήν. Ἑκατὸν ἑξήκοντα πέντε κανόνια καὶ ὅλαι αἱ σκευαὶ ἔπεσαν εἰς χεῖρας τῶν νικητῶν. Ὁ Φρειδερῖκος ἀπηλπισμένος ἐπέρασε τὸν Ὀδέραν τὴν 13 Αὐγουσ., ἐσύναξε τὰ τρίμματα τοῦ νικημένου στρατοῦ του εἰς Ῥειτβένιον, καὶ ἐκεῖ ἀπεφάσισεν ἢ νὰ ἀνδραγαθήσῃ ἢ διὰ φαρμακίου νὰ περάσῃ αὐτόχειρ εἰς τὴν ἄλλην ζωήν. Ἤθελε τὰ πάθειν ὁ ἥρως, ἐὰν ὁ ἀδελφός του Ἑῤῥῖκος δὲν εὐτύχει μὲ τόλμην ν᾽ ἀφανίσῃ τὰς μεγάλας εἰς Βοημίαν

Αὐστριακὰς ἀποθήκας, καὶ οὕτω νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς στρατηγοὺς Δαούνιον καὶ Τρίβελον, οἵτινες ἔσπευδαν νὰ ἑνωθῶσι μὲ τοὺς βορειοτέρους στρατούς.

Κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν ὁ Δοὺξ Βιποντίου στρατηγῶν τοὺς συμμάχους Γερμανοὺς εἰσέβαλεν εἰς τὴν Σαξονίαν, ἐκυρίευσε τὴν Λειψίαν. Τοργαυΐαν καὶ Βιττεμβέργαν, καὶ ἐπολιόρκησε τὴν Δρέσδαν, τὴν ὁποίαν παρέλαβε διὰ συνθήκης τὴν 4 Σεπτεμβ. Ὁ δὲ Δαούνιος ἐκτύπησε τὸν Προυσιακὸν στρατηγὸν Φίγκιον πλησίον Πλαυΐας, τοῦ ἐφόνευσε 4000, καὶ ἠχμαλώτισεν ὅλους του τοὺς ἐπιλοίπους, 11,000 τὸν ἀριθμὸν (20 Νοεμβ.). Μετά τινας ἡμέρας ἐκτύπησε καὶ ἠχμαλώτισεν ἄλλους 1400 Προύσους στρατηγὸς ἄλλος Αὐστριακὸς ὁ Δειρέκιος. Ὁ Φρειδερῖκος πρὸς πεῖσμα τοῦ Δαουνίου ἐπολιόρκησεν ἓξ ἑβδομάδας τὸ Βιλδρούφιον εἰς καιρὸν ψυχροτάτου χειμῶνος, καὶ χάσας χιλιάδας στρατιωτῶν νεκρῶν καὶ ἀῤῥώστων μετεστρατοπέδευσεν εἰς Φρειβοῦργον τὴν 10 Ἰανουαρ. 1760.

Τοῦτο τὸ ἔτος ὁ Δαούνιος ἔστεκεν ὠχυρωμένος πλησίον τῆς Δρέσδης, καὶ ὁ Φρειδερῖκος πλησίον Μίσνης ἕως τὰ μέσα Ἰουνίου, καὶ δὲν ἔπαυαν συχνοὶ ἀκροβολισμοί. Εἰς τὴν Σιλησίαν ὅμως ἐθριάμβευεν ὁ Λαουδόνιος. Ὁ Φρειδερῖκος ἔσπευσε πρὸς βοήθειαν τῶν ἰδικῶν του, ἀλλὰ παραλλήλως συνέσπευδε καὶ ὁ Δαούνιος, ἐνοχλῶν ἀπαύστως μὲ μικρὰ κτυπήματα τὴν πορείαν ἐκείνου. Εἰς τὸ ἐν Λανδεσούτῳ Προυσιακὸν στρατόπεδον κυβερνώμενον ἀπὸ τὸν Φουκουέτον ὥρμησε τὴν 23 Ἰουνίου πρωΐας ὁ Λαουδόνιος. Ἕως τὸ μεσημέριον διήρκεσεν ὁ ἀγών. Τὸ πεζικὸν τῶν Προύσων μέρος μὲν ἐσκοτώθη, μέρος δὲ ἠχμαλωτίσθη ὁμοῦ καὶ ὁ στρατηγός των Φουκουέτος. Ὁ δὲ Φρειδερῖκος μαθὼν τὴν δυστυχίαν ταύτην ἐστράφη εἰς τὴν Σαξονίαν (14 Ἰουλ.) μὲ σκοπὸν νὰ κυριεύσῃ ἔξαφνα τὴν Δρέσδαν· ἀλλ' ἤλπισεν εἰς μάτην. Ὁ Δαούνιος



ἤρχετο κατόπιν του. Ἡ πόλις ἀντέστη γενναίως εἰς τὰ πυροβολήματα τοῦ βασιλέως, ὅςτις ἤκουσε τώρα μὲ λύπην του, ὅτι ὁ Λαουδόνιος ἐκυρίευσεν εἰς Σιλησίαν τὸ Γλάκιον.

Ὁ Φρειδερῖκος ἐκίνησε πάλιν διὰ τὴν Σιλησίαν (30 Ἰουλ.). Ἔμπροσθέν του ὅμως ἐπροπορεύετο ὁ Δαούνιος, καὶ κατόπιν τὸν ἠκολούθει ἄλλος Αὐστριακὸς στρατηγὸς ὁ Λάσκυς· οἱ ἀκροβολισμοὶ δὲν ἐλάμβαναν τέλος. Ὁ Προυσιακὸς στρατὸς ἐστάθη πλησίον Λιγνιτίας· ἀντικρύ των ἐστρατοπέδευεν ὁ Λαουδόνιος· μετεστρατοπέδευσε λοιπὸν ὁ πρῶτος πλησίον Παφενδορπίου (15 Αὐγούσ.). Ὁ Λαουδόνιος ὥρμησε τὴν νύκτα ἐναντίον του. Ἀλλ' ὁ Προυσιακὸς στρατὸς προαισθανθεὶς τὸν σκοπόν του, τὸν ἐκαρτέρησε μὲ ἀνδρίαν καὶ ἀπέκρουσε τοὺς Αὐστριακοὺς μὲ μεγάλην φθοράν των (10,000 στρατιωτῶν, νεκρῶν καὶ αἰχμαλώτων). Ὁ Δαούνιος ὅμως ἔλαβε θέσιν φοβερὰν πρὸς τοὺς Προύσους καὶ ἔῤῥιψεν εἰς μεγάλην ἀμηχανίαν τὸν βασιλέα των.

Ὁ δὲ Ῥωσικὸς Φελδμαρισάλιος Σολτικόβιος μὲ 20,000 Ῥώσους καὶ 15,000 Αὐστριακοὺς ἐκίνησε κατ' εὐθεῖαν εἰς τὸ Βερολῖνον καὶ ἔφθασεν ἐκεῖ τὴν 4 Ὀκτωβρ. Μὲ τρόμον ἠνοίχθησαν αἱ πύλαι τῆς πόλεως εἰς τοὺς Ῥωσαυστριακούς Ὁ Αὐστριακὸς στρατηγὸς Ἐστεράζιος ἐταξιάρχει εἰς τὸ Ποστάμπιον, καὶ ἐφέρθη εὐγενέστατα εἰς τὰ βασιλικὰ κτήματα. Ἀπὸ δὲ τὸν Λάσκυν παραπονοῦνται οἱ Βερολίνιοι, ὅτι ἐκακομεταχειρίσθη τὸ πλησίον τοῦ Βερολίνου Καρολινοβοῦργον. Ὀκτὼ ἡμέρας διέτριψαν ἐκεῖ οἱ Ῥωσαυστριακοί· ὅταν ἐστράφη ἐκεῖ ὁ Φρειδερῖκος, ἀνεχώρησαν ἐκεῖνοι ἀπὸ τὴν πόλιν. Ὁ μόναρχος οὗτος ὑπέστρεψε πάλιν εἰς τὴν Σαξονίαν, ἀλλὰ τὸν ἠκολούθει πάντοτε ὡς σκιά του ὁ ἐνεδρεύων Δαούνιος μὲ μεγάλην προσοχὴν καὶ σύνεσιν, ὅςτις τώρα ἐστρατοπέδευσε πλησίον Τοργαυΐας καὶ ἐπαραμόνευε τοὺς Προύσους. Τὴν 3 Νοεμβρίου ἠθέ-

λησεν ὁ Φρειδερῖκος νὰ κτυπήσῃ καιρίως τοῦτον τὸν στρατηγόν· ἐπλησίασεν εἰς αὐτὸν τὸ μεσημέριον· ἀλλ' οὗτος τὸν ἐδέχθη μὲ βροντὴν διακοσίων κανονίων, ἥτις ἐκώφισε πολλούς· εὐθὺς ἐσωρεύθησαν καταγῆς τὰ Προυσιακὰ στρατεύματα· ἐφέρθησαν ἄλλα, ἔπαθαν ὅμως τὴν αὐτὴν τύχην. Ἡ νὺξ εἰσέβαλε, καὶ οἱ Προυσιακοὶ πεζοὶ ἐκείτοντο οἱ περισσότεροι καταγῆς. Τὸ σκότος ὅμως τῆς νυκτὸς ἔφερε σύγχυσιν τοιαύτην, ὥστε Προῦσσοι ἐκτύπουν Προύσσους καὶ Αὐστριακοὺς Αὐστριακοὶ, καὶ ὁ Φρειδερῖκος ἐκινδύνευσε νὰ αἰχμαλωτισθῇ. Περὶ τὴν 10 ὥραν ἔφθασε κατὰ νώπων τῶν Αὐστριακῶν ὁ Προυσιακὸς στρατηγὸς Ζείτενος μὲ στίφη νωπὰ, καὶ ὁ Δαούνιος, ὅστις καὶ αὐτὸς εἶχε πληγωθῆν τὸ σκέλος, ἔδωκε σύνθημα εἰς τὸν στρατόν του νὰ περάσῃ διὰ Τοργαυΐας πέραν τοῦ Ἄλβιος. 14,000 Προῦσσοι ἐχάθησαν εἰς ταύτην τὴν μάχην, καὶ ὁ βασιλεύς των ἐπεθύμησε τὴν εἰρήνην. Ἀλλ' αἱ δύω Αὐτοκρατόρισσαι δὲν ἔστεργαν πλέον κἀμμίαν συγκατάβασιν.

Τὸ 1761 ἔφθασαν Ῥῶσοι εἰς τὰ Πολονικὰ σύνορα ταξιαρχούμενοι ἀπὸ τὸν Βουτερλῖνον. Ὁ Φρειδερῖκος ἐπροσπάθησε τρεῖς μῆνας νὰ ἐμποδίσῃ τὴν τούτων ἕνωσιν μὲ τὸν Λαουδόνιον. Ὁ δεύτερος ὑπερενίκησε τὸν πρῶτον, καὶ ἡ ἕνωσις ἔγεινε τὴν 12 Αὐγούστου εἰς τὰ πέριξ τῆς Στριγαυΐας. Ἐὰν εἶχεν ἀπόλυτον ἐξουσίαν ὁ Λαουδόνιος, ἐχάνετο βέβαια τότε ὁ βασιλεὺς τῆς Προυσίας· ἀλλ' ὁ Βουρτερλῖνος δὲν ἤθελε νὰ βοηθήσῃ τὴν περίνοιαν τοῦ Λαουδονίου εἰς κλέος, τοῦ ὁποίου ὀλίγην μετοχὴν ἤθελεν ἔχειν αὐτός. Οἱ δύω στρατοὶ ἐχωρίσθησαν πάλιν (13 Σεπτ.) καὶ ὁ Φρειδερῖκος εὐχαρίστησε τὸν Θεὸν, ὅτι ἐξέφυγε τὸν κίνδυνον· ἀλλ' ὁ Λαουδόνιος μὲ σπουδὴν καὶ τέχνην ὥρμησε τὴν 1 Ὀκτωβ. ἐναντίον τοῦ Σουΐδνιτίου καὶ εἰς ἡμίσειαν ὥραν τὸ ἐκυρίευσε. 3000 στρατιώτας καὶ τὸν φρούραρχον ἐπίασεν αἰχμαλώτους, καὶ ἐκυρίευσεν ὅλην τὴν πλουσίαν ἀποσκευὴν τῶν πολεμικῶν ἐφοδίων. Τοῦτο τὸ σύμπτωμα ἀπήλπισε τὸν Φρειδερῖκον ὅτι δύναται νὰ κρατήσῃ πλέον τὴν Σιλησίαν.



Ἀλλὰ (πόσον εἶναι ἄστατα τὰ πράγματα τοῦ κόσμου!) ἡ Αὐτοκρατόρισσα τῆς Ῥωσίας ἀπέθανε (5 Ἰαν. 1762), τὴν διεδέχθη ὁ μέχρι τοῦδε Δοὺξ Ὀλσατίας Πέτρος, ζηλωτὴς μέχρις ἐνθουσιασμοῦ τοῦ Προυσιακοῦ βασιλέως, καὶ εὐθὺς ὄχι μόνον εἰρήνευσε μὲ τὴν Προυσίαν, ἀλλὰ καὶ ἐσυμμάχησε μὲ αὐτὴν (5 Μαΐου). Ἡ συμμαχία αὕτη δὲν ἐνηργήθη, ἐπειδὴ πάραυτα ἀνέβη τὸν Ῥωσικὸν θρόνον Αἰκατερίνα ἡ Β', ἥτις ἐφύλαξε μὲν τὴν εἰρήνην, ἀκύρωσε δὲ τὴν συμμαχίαν. Ἀλλ' ὅλαι αἱ δυνάμεις εἰρήνευσαν κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος μὲ τὴν Προυσίαν, βαρυνθεῖσαι τὰ κακὰ τοῦ πολέμου, καὶ ἀφῆκαν εἰς τὸ θέατρον τοῦ πολέμου μόνην Μαρίαν τὴν Θερησίαν.

Ἡ συνετὴ Αὐτοκρατόρισσα ἐζύγισε τώρα τὰς ἐναντίας της περιστάσεις· ἴδε τὸν ἑαυτόν της μεμονωμένην· ἔβλεπε τὴν ἀσθενικὴν κατάστασιν τοῦ σώματος τοῦ ἀνδρός της καὶ τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ νὰ περιποιήσῃ εἰς τὸν υἱόν της Ἰωσὴφ τὴν αὐτοκρατορικὴν ἀξίαν· ἴδεν ὅτι ηὐξήθησαν πολὺ τὰ τῆς ἐπικρατείας της χρέη ἐκ τοῦ παμφάγου πολέμου. Διὰ ταῦτα ἔκλινε νὰ κάμῃ τὰ πρῶτα τῆς φιλιώσεως βήματα. Ὁ διάδοχος τῆς Σαξονίας (Φρειδερῖκος Χριστιανὸς Λεοπόλδος) ἐδιωρίσθη νὰ ἐρωτήσῃ οἴκοθεν τὸν Φρειδερῖκον περὶ τούτου. Ποία χαρὰ εἰς τὸν Φρειδερῖκον, τοῦ ὁποίου αἱ χῶραι ἦσαν εἰς ἀθλιωτάτην κατάστασιν ἐκ τοῦ πολέμου τούτου; Μεταξὺ Μίσνης καὶ Βυρκένης εἰς τὸ παλάτιον Οὐβεσβοῦργον συνῆλθαν τὸν Δεκεμ. 1762 ὁ Αὐτοκρατορικὸς βουλευτὴς Κολλεμβάχιος, ὁ Προυσιακὸς βουλευτὴς Ἑρσεβέργιος καὶ ὁ Σαξονικὸς βουλευτὴς Φρίτιος ὡς πληρεξούσιοι. Τὴν ἐσχάτην

ἡμέραν τοῦ ἔτους ἤρχισαν αἱ συνδιαλέξεις. Τρεῖς Γερμανοὶ ἄνδρες γνωρίζοντες τὰ ἔργα των ἐπίσης, ἐπίσης ἐνθουσιῶντες ἀπὸ τὴν ἀγάπην τοῦ κοινοῦ καλοῦ, ἐπίσης ἀδιαφοροῦντες διὰ παρατηρήσεις τύπων, μὴ ἐνοχλούμενοι ἀπὸ ξένην μεσολάβησιν, εὐκόλυναν τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον ἄλλως ἐχρειάζετο ἐνιαυτούς. Τὴν 15 Φεβρ. ὑπεγράφη ἡ εἰρήνη, καὶ μετὰ τρεῖς ἑβδομάδας ἀδειάσθησαν ἡ μὲν Σαξονία ἀπὸ τοὺς Προύσσους, ἡ δὲ Σιλησία ἀπὸ τὰ αὐτοκρατορικὰ στρατεύματα. Ὁ Φρειδερῖκος ἔδωκε τὴν ψῆφόν του εἰς τὸ νὰ ἐκλεχθῇ Ῥωμαίων βασιλεὺς Ἰωσὴφ ὁ Β', τὸ ὁποῖον καὶ ἔγεινε τὴν 27 Μαΐου 1764. Αὔγουστος ὁ Γ' ὑπέστρεψεν ἀπὸ τὴν Πολονίαν εἰς τὸ Ἐκλεκτοράτον του. Καὶ οὕτω τελευταῖον κατέπαυσεν ὁ ὀλεθριώτατος ἀγών, ὅςτις ἐξανθρώπισε σχεδὸν ὅλην τὴν Προυσίαν καὶ πολλὰ μέρη τῆς Γερμανίας.

Κατὰ τὸ 1765 ἔτος ἀπέθανεν ὁ τῆς Θερησίας σύζυγος Φραγκῖσκος Α'. Βαθυτάτην καὶ διαρκεστάτην λύπην ἐπέφερεν ὁ θάνατος οὗτος εἰς τὴν καρδίαν τῆς Αὐτοκρατορίσσης· δὲν ἀπέβαλε τὴν πένθιμον στολὴν ἕως τέλος τῆς ζωῆς της. Ὁ μὲν δευτερότοκος υἱός του Λεοπόλδος ἀνέλαβε τὴν κυβέρνησιν τοῦ μεγάλου Δουκάτου τῆς Τοσκάνας, ὁ δὲ πρωτότοκος Ἰωσὴφ ἀνηγορδύθη Αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας, καὶ μέτοχος τῆς κυβερνήσεως τῶν Αὐστριακῶν χωρῶν. Πάντοτε ὅμως ἐβάσταζε τοὺς οἴακας ἡ πολύπειρος Θερησία, ἥτις δὲν ἐνεπιστεύετο πολὺ εἰς τὴν ὁρμητικὴν καλοκἀγαθίαν τοῦ ἀεικινήτου υἱοῦ της.

Κατὰ τὸ 1770 βλέπουσαι ἡ Προυσία καὶ ἡ Αὐστρία τὰς εὐτυχεῖς προόδους τῶν Ῥωσικῶν ὅπλων κατὰ τῆς Τουρκίας, καὶ μὴ ὑποφέρουσαι καὶ αἱ δύω τῆς Αἰκατερίνης τὴν μεγάλην αὔξησιν, ἔκαμαν μυστικὴν συνθήκην ἐπιμαχίας, καὶ ὡπλίσθησαν, διὰ νὰ ἐπιταχύνουν τὴν μεταξὺ τῶν δύω ἐκείνων δυνάμεων



εἰρήνην. Ἡ Θερησία ἐπίασε καὶ μὲ στρατεύματα γειτονικάς της τινὰς χώρας τῆς Πολονίας, αἱ ὁποῖαι πρὸ 300 ἐτῶν ἦσαν ἐνεχυριασμέναι ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας Σιγισμούνδου εἰς τὸν βασιλέα τῆς Πολονίας Βλαδισλαΰϊον Β', καὶ τὰς ἥνωσε μὲ τὴν Οὐγγαρίαν. Ἐκεῖθεν ἐφοβέριζε τὴν Ῥωσίαν, χρείας τυχούσης, νὰ ἐμπέσῃ εἰς τοὺς τόπους της. Ἡ Αἰκατερίνα λοιπόν, διὰ νὰ μὴ ματαιώσῃ τὸν αἱματώδη πόλεμόν της χωρὶς ὄφελος, ἠναγκάσθη νὰ περιποιηθῇ μυστικῶς τὸν βασιλέα τῆς Προυσίας, καὶ μαζὶ μὲ αὐτὸν καὶ τὴν Θερησίαν, ἂν ἤθελε, νὰ κομματιάσῃ τὴν Πολονίαν ἀντὶ τῆς Τουρκίας.

Διὰ τοῦτο κατὰ τὸ 1772 ἐσυμφώνησαν, ὡς θέλομεν διηγηθῆν ἀλλοῦ, τὴν πρώτην διαίρεσιν τῆς Πολονίας Αἰκατερίνα ἡ Β' καὶ Φρειδερῖκος ὁ Β'. Ἐπρόβαλαν εἰς τὴν Αὐστρίαν νὰ γείνῃ μέτοχος τῆς διανομῆς· ἀλλ' ὁ λειτουργὸς Καουνίτιος ἀντέστη εἰς ταύτην τὴν ἀθεμιτουργίαν. Αἱ δύω ὅμως πρῶται αὐλαὶ ἀπεφάσισαν τὸ πρᾶγμα καὶ ὑπέγραψαν μυστικὴν συνθήκην εἰς Πετρούπολιν (17 Φεβρ. 1772). Ἡ Αἰκατερίνα καὶ ὁ Φρειδερῖκος ἔγειναν ἐγγυηταὶ ἀλλήλων διὰ τὰς ἐκ τῆς Πολονίας μερίδας των καὶ διὰ τὰς ἐπικρατείας των καὶ ἔδησαν σφικτὴν συμμαχίαν καὶ ἐπιμαχίαν. Ἡ Αὐτοκρατόρισσα Μαρία Θερησία, ἰδοῦσα ὅτι δὲν ὠφελεῖ ἡ ἀντίστασίς της, καὶ μὴ θέλουσα νὰ ἀναλάβῃ μέγαν ἀγῶνα χωρὶς βοηθὸν ὑπὲρ τῆς Πολονίας, ἐμβῆκε καὶ αὐτὴ εἰς τὴν διαρπαστικὴν ταύτην κοινωνίαν καὶ ἔλαβε τὰς χώρας, αἱ ὁποῖαι ὠνομάσθησαν Γαλικία καὶ Λοδομερία (16 Ἀπριλ. 1773). Κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν χρόνον παρεχώρησεν ἡ Τουρκία τὴν Βουκοβίναν εἰς τὸν Αὐστριακὸν οἶκον ἐπιθυμοῦσα νὰ ἔχῃ τὴν φιλίαν του κατὰ τῶν ἐχθρῶν της τῶν Ῥώσων.

Τελευταῖος ἐξωτερικὸς ἀγὼν τῆς Αὐτοκρατορίσσης ὑπῆρξεν ὁ περὶ τῆς Βαυαρίας. Ἀπέθανεν ὁ Ἐκλέ-

κτωρ αὐτῆς Μαξιμιλιανὸς Ἰωσὴφ τὴν 30 Δεκεμβρ. 1777, καὶ μὴ ἔχοντα ἰδίαν του κληρονομίαν, τὸν διεδέχθη ὁ πλησιέστατος συγγενής του Κάρολος Θεόδωρος, Ἐκλέκτωρ τοῦ Παλατινάτου. Ἀλλ' ἡ Θερησία τὸν ἐκατάπεισε, φέρουσα ἀρχαῖα δικαιώματα εἰς τὸ μέσον, νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὸν Αὐστριακὸν οἶκον ὅλην τὴν κάτω Βαυαρίαν. Ὁ Θεόδωρος ἔστερξε καὶ ὑπέγραψε τὴν περὶ τούτου συνθήκην (3 Ἰαν. 1778). Ἐνταυτῷ δὲ ἐπίασε τὴν χώραν μὲ στρατεύματα ὁ δραστήριος Ἰωσήφ.

Τοῦτο ἐτάραξε τὸν ζηλότυπον βασιλέα τῆς Προυσίας. Ὁ Κάρολος Θεόδωρος δὲν εἶχε νόμιμα τέκνα. Κληρονόμος του ἦτο ὁ Δοὺξ τοῦ Παλατινικοῦ Βιποντίου Κάρολος. Τοῦτον ἐνεθάῤῥυνεν ὁ Φρειδερῖκος, ἐπειδὴ ὁ κτήτωρ αὐτὸς δὲν ἐφρόντιζε, νὰ διαμαρτυρηθῇ κατὰ τοῦ γενομένου, καὶ νὰ ζητήσῃ τὴν Προυσιακὴν βοήθειαν. Τὸ ἔκαμεν ἐκεῖνος, καὶ ὁ Φρειδερῖκος ἐμβῆκεν εἰς τὸ μέσον ὡς συνήγορος τοῦ δικαίου.

Ἤρχισεν ὁ Φρειδερῖκος μὲ λόγους καὶ ἐρωτήσεις, τὰς ὁποίας ἐμάκρυνεν ἐπίτηδες, διὰ νὰ συλλάβῃ εἰς τὸ μεταξὺ κοινωνὸν κἀμμίαν ἀπὸ τὰς μεγάλας δυνάμεις· ἐπειδὴ ὅμως οὔτε ἡ Ῥωσία οὔτε ἡ Ἀγγλία οὔτε ἡ Γαλλία ἠθέλησαν νὰ κοινωνήσουν τοῦ ἀγῶνος τούτου, ὁ βασιλεὺς τῆς Προυσίας ἐπεριωρίσθη εἰς μόνας τὰς ἰδίας ἑαυτοῦ δυνάμεις. Ἀλλ' ὁ Αὐτοκράτωρ Ἰωσὴφ ἐσυνάθροισεν εἰς τὴν Βοημίαν τὰ στρατεύματά του κατὰ τὸ ἔαρ 1778. Ὁ Φρειδερῖκος ἔστησεν 160,000 στρατιώτας, καὶ μετέβη εἰς Βρεσλαυΐαν τὴν 4 Ἀπριλ. καὶ ἀπεκεῖ ἐκράτησεν ἀλληλογραφίαν μὲ τὸν Αὐτοκράτορα, εἰπὼν τελευταῖον, ὅτι ἐὰν ἡ Αὐστρία δὲν ἀποδώσῃ εἰς τὸν Ἐκλέκτορα τοῦ Παλατινάτου τὴν [κάτω Βαυαρίαν, θέλει τὸ ἐκλάβειν κήρυξιν πολέμου. Τοῦτο ἐπρόσμενε ν' ἀκούσῃ καὶ ὁ πυράδης καὶ τὸ πολεμικὸν κλέος διψῶν Αὐτοκράτωρ.



Δὲν ἐδέχθη τὴν μεσιτείαν του, καὶ οἱ στρατοὶ ἐβάλθησαν εἰς κίνησιν.

Μετά τινας πορείας καὶ ἀκροβολισμοὺς ἔστειλεν ἡ πρεσβῦτις Αὐτοκρατόρισσα Μαρία Θερησία τὸν λειτουργόν της Θουγούτιον πρὸς τὸν Φρειδερῖκον (Αὔγ.) διὰ νὰ ἐξισασθῇ μετ' αὐτοῦ μυστικῶς χωρὶς εἴδησιν τοῦ υἱοῦ της. Ἔγειναν σχέδια ἐξισασμοῦ. Ἀλλ' ὁ Αὐτοκράτωρ καὶ ὁ εἰς αὐτὸν ἔκδοτος Καουνίτιος δὲν εὐχαριστήθησαν εἰς τὰς μυστικὰς συμβιβάσεις τοῦ Θουγουτίου. Τὰ πολεμικὰ ἐγχειρήματα ἤρχισαν πάλιν τὸν δρόμον των. Τὰ αὐτοκρατορικὰ στρατεύματα ἔπνεαν τρόμον. καὶ ἦτο ἀφροσύνη νὰ τὰ ἐγγίξῃ τις. Οἱ μέχρι Βοημίας προχωρήσαντες Προῦσοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὴν Σιλησίαν. Ἀλλὰ τὸν χειμῶνα ἀνενεώθη ὁ πόλεμος εἰς τὴν ἄνω Σιλησίαν, καὶ εἰς τὰς μάχας ἐνίκησαν συχνάκις οἱ Αὐτοκρατορικοὶ τοὺς Προύσους.

Ὁ Φρειδερῖκος ᾐσθάνετο τὸ βάρος τοῦ ἀγῶνος, καὶ δὲν ἤθελε νὰ βάλῃ εἰς κίνδυνον τὸ κλέος του. Ἡ πρεσβῦτις Θερησία ἐπεθύμει τὴν εἰρήνην, καὶ ἐπειδὴ ἀνέλαβαν τὴν μεσιτείαν ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ῥωσία, ὑπετάχθη τελευταῖον καὶ ὁ Ἰωσὴφ εἰς τὴν θέλησιν τῆς μητρός του. Ὁ ἐν Βιέννῃ Γαλλικὸς πρέσβυς Βρεταυΐλιος ἔδωκε σχέδιον εἰρήνης, τὸ ὁποῖον ἐδέχθη ἡ Μαρία Θερησία. Μετ' ἀνακωχὴν ὅπλων συμφωνηθεῖσαν τὸν Μάρτιον 1779 ἠνοίχθη σύνοδος εἰς Τέσχεναν, καὶ τὴν 13 Μαΐου ὑπεγράφθη ἐκεῖ ἡ εἰρήνη. Κεφάλαιον αὐτῆς ἦτο: ἡ Αὐτοκρατόρισσα καὶ βασίλισσα λαμβάνει ἐκ τῆς Βαυαρίας τὴν μεταξὺ τῶν ποταμῶν Ἔννου, Δανουβίου καὶ Σάλσα κειμένην χώραν, ἀποδίδει ὅλα τὰ ἄλλα μέρη καὶ παραιτεῖται τὰς ἐπ' αὐτῶν ἀντιποιήσεις της· ἡ Γαλλία, ἡ Ῥωσία καὶ ὅλη ἡ Γερμανία ἐγγυῶνται ὅλην ταύτην τὴν συνθήκην· καὶ οὕτως ἀποκατεστάθη πάλιν ἡ ἡσυχία.

Τὸ ἐφεξῆς ἔτος (29 Νοεμβρ. 1780) ἀπέθανεν

ἡ Αὐτοκρατόρισσα Μαρία Θερησία, ἐπαινεθεῖσα καὶ ἀπ' αὐτὸν τὸν ἐχθρόν της Φρειδερῖκον, ὅτι ὑπῆρξε δραστηριωτάτη, καρτερικωτάτη καὶ συνετωτάτη βασίλισσα. Τῳόντι δὲ μαρτυροῦσι τὸν σπάνιον χαρακτῆρα της ὄχι μόνον οἱ μεγάλοι ἀγῶνες κατὰ τῶν πολλῶν ἐχθρῶν της, τοὺς ὁποίους ἐβάστασε γενναιότατα, ἀλλὰ καὶ ὅσα μεγαλοπρεπῶς διέταξεν εἰς ὅλην της τὴν ἐπικράτειαν. Ἡ φήμη τῶν ἰατρῶν τῆς Βιέννης ἤρχισεν ἀπ' αὐτήν. Διότι ἔφερεν ἀρχιΐατρόν της τὸν περίφημον Σβίτιον (van Switens) καὶ παρέδωκεν εἰς αὐτὸν τὴν διάταξιν τῶν ἀπαιτουμένων εἰς τὸ Πανεπιστήμιον. Μὲ δαπάνην της πλουσίαν ἔστειλε πολλοὺς νέους εἰς Ἀγγλίαν, καὶ ἐσπούδασαν διάφορα ὠφέλιμα μαθήματα· ἔκτισε τὴν Ἀκαδημίαν, τὴν ὀνομαζομένην ἀκόμη Θερησιανὴν, δι' ἀνατροφὴν τῶν εὐγενῶν, κατέστησε πολλὰ κοινὰ σχολεῖα, ἐκατήργησε τὰς βασάνους τῶν τροχῶν καὶ τὰς κρισολογίας τῶν μαγισσῶν· κατεπράϋνε τὴν ἀγγαρείαν· ἔβαλε νόμους ὠφελίμους. Ἀπέβαλε πολλὰς ἐκκλησιαστικὰς καταχρήσεις· ἀπηγόρευσε τὴν μέχρι τοῦδε συνήθη παρουσίαν τοῦ Πνευματικοῦ εἰς τὴν συγγραφὴν τῆς διαθήκης· ἐκατήργησε τὸ ἄσυλον τῶν ἐκκλησιῶν καὶ μοναστηρίων, καὶ τὸ ἐν Μεδιολάνῳ ἱερὸν κριτήριον· ἐπεριώρισε τοὺς Ἰησουΐτας (πρὶν καταργήσῃ ὁλοκλήρως τὸ τάγμα των ὁ Κλήμης ΙΔ' κατὰ τὸ 1773 Ἰουλ. 21) προστάξασα νὰ μὴ δέχωνται εἰς τὰ μοναστήριά των κανένα, ὅς τις δὲν ἐπέρασε τὸ εἰκοστὸν πέμπτον ἔτος τῆς ἡλικίας του· ἔδειξεν ἱλαρότητα εἰς τοὺς μὴ Καθολικοὺς χριστιανοὺς, καὶ ἔδωκεν εἰς τοὺς ἐκ τῆς Τουρκίας παροίκους Ἕλληνας ὀρθοδόξους προνόμιον (1776, Μαρτ. 2) νὰ ἔχωσιν ἐνοικιασμένον ναὸν τοῦ ἁγίου Γεωργίου καὶ νὰ ἐκτελῶσιν ἐλευθέρως τὰς τῆς ἐκκλησίας λιτανείας καὶ τάξεις· ἐπροστάτευσε τὰ ἐργοστάσια, ἐνεψύχωσε τὴν γεωργίαν, ἥτις εἰς νόμισμα χαραχθὲν διὰ προσταγῆς της ὠνομάσθη τροφὸς ὅλων τῶν



τεχνῶν· ἐπεμελήθη καὶ ἐπεριποιήθη τεχνίτας καὶ ποιητάς. Ὁ Ἰταλὸς Μεταστάσιος, περίφημος ποιητὴς, ἔζησεν εἰς τὴν αὐλήν της. Πλῆθος μεγαλουργημάτων τῆς Βιέννης χρεωστοῦσι τὴν ὕπαρξίν των εἰς τὴν Μαρίαν Θερησίαν. Ἀφῆκεν εἰς τὸν υἱόν της στερεὰς τὰς ἐπικρατείας της, καὶ στρατὸν 300,000 ἐξησκημένων πολεμιστῶν καὶ πολλοὺς στρατηγοὺς περιβοήτους. Ηὔξησε τὰς ἐτησίους προσόδους τῆς ἐπικρατείας της μὲ τὴν ἀκάματον ἐνέργειάν της καὶ μὲ τὰς συμβουλὰς τῶν λειτουργῶν της καὶ ἐξαιρέτως τοῦ Καουνιτίου, μ' ὅλον ὅτι ἔχασε τὴν Σιλησίαν καὶ Πάρμαν. Εὐτύχισεν ὅλα τὰ τέκνα της, ἐπειδὴ παρεκτὸς ὅτι ὁ πρωτότοκός της υἱὸς Ἰωσὴφ αὐτοκρατόρει ἐκ τοῦ 1765 ἔτους, τὸν μὲν Λεοπόλδον ἴδε Μέγαν Δοῦκα τῆς Τοσκάνας· τὸν δὲ τρίτον, Φερδινάνδον νυμφεύσασα μὲ τὴν κληρονόμον τοῦ Δουκὸς τῆς Μοδένης, τὸν κατέστεσε πατέρα τῶν διαδόχων τοῦ Δουκάτου ἐκείνου· τέταρτον δὲ υἱόν της, τὸν Μαξιμιλιανὸν, ἀνέδειξεν ἀρχιεπίσκοπον καὶ Ἐκλέκτορα τῆς Κολωνίας καὶ τοῦ Μυνστέρου· ἀπὸ τὰς θυγατέρας της ἐνύμφευσε δύω μὲ βασιλεῖς· μίαν μὲ τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας (δηλαδὴ τὴν μετέπειτα δυστυχῆ Μαρίαν Ἀντωνίαν), καὶ ἄλλην μὲ τὸν βασιλέα τῆς Νεαπόλεως. Ὁ Αὐστριακὸς οἶκος, τοῦ ὁποίου ἐφοβερίσθη ὁ ὄλεθρος εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς κυβερνήσεως τῆς Μαρίας Θερησίας, ἔστεκε τώρα καὶ ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς δυνάμεως. Τῆς μεγάλης ταύτης Αὐτοκρατορίσσης ὁ καιρὸς θεωρεῖται δικαίως ὡς χρυσοῦς αἰὼν τῆς Αὐστριακῆς μοναρχίας.

## 19. Ἰωσὴφ Β΄.

### (1780 — 1791).

Μητρὸς μεγάλης υἱὸς μεγαλοφυὴς καὶ μεγαλόψυχος, πρῶτος τοῦ ἀναγεννηθέντος δι᾽ ἐκείνης Ἀβσβουργικοῦ οἴκου, διεδέχθη τὰς κληρονομικάς του χώρας Ἰωσὴφ ὁ Β΄. Κανεὶς δὲν ἐτίμησε τὸ Αὐτοκρατορικὸν ὄνομα μὲ φιλανθρωπίας γνήσια ἔργα μετὰ τὸν ἀοίδιμον Μάρκον Αὐρήλιον, ὅσον ὁ περικλεέστατος οὗτος Μονάρχης. Γεννηθεὶς εἰς ἐποχὴν (13 Μαρτίου 1741), ὁπότε κατέτρωγε τὴν Εὐρώπην ὁ Ἄρης ἐπίσης καθὼς καὶ ὅταν ἀπέλιπεν ὁ ἀοίδιμος τὸν κόσμον, ὅσα ἤκουε νηπιόθεν δὲν ἦσαν ἄλλο, εἰμὴ διηγήσεις μαχῶν, δορικτησιῶν, λεηλασιῶν, ἢ στρατολογιῶν καὶ πολεμικῶν ἐν γένει πράξεων. Οἱ τύποι οὗτοι ἐνεγέννησαν ἴσως τὸ φιλοπόλεμον ἦθος εἰς τὸν χαρακτῆρα του, τὸ ὁποῖον ἄλλως δὲν συνεβιβάζετο μὲ τὰ φιλάνθρωπα φρονήματά του. Καθ᾽ ὅλας τὰς ἀγγελίας τῶν χρόνων ἐκείνων ὁ Ἰωσὴφ ἦτο εἰλικρινέστατος, ζωηρότατος, ἐρασμιώτατος πάντων τῶν τέκνων τῆς Θερησίας· ἀλλ᾽ ἀπὸ τὸ νεανικὸν πῦρ καὶ ἀπὸ τὴν ἀνυπόμονον κρᾶσιν του κυριευόμενος δὲν ἐτέρπετο εἰς τὴν τότε μηχανικὴν μέθοδον τῆς διδασκαλίας. Ἐκαταλάμβανε τὰ μαθήματα εὐκόλως καὶ ταχέως· ἀλλὰ δὲν ὑπέφερνε νὰ ἀποστηθίζῃ καὶ νὰ ἐπαναλαμβάνῃ συχνάκις πολλοὺς καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀχρήστους κανόνας. Διὰ τοῦτο εἰς τὰς ἐξετάσεις ἐφαίνετο κάποτε κατώτερος τῶν ἀδελφῶν του, μ᾽ ὅλον ὅτι τοὺς ὑπερέβαινε κατὰ τὴν ὀξύνοιαν, κατὰ τὰς ἀξιολόγους παρατηρήσεις τῶν πραγμάτων, καὶ κατὰ τὰς προσφυεῖς καὶ νοστίμους ἀποκρίσεις, τὰς ὁποίας ἔκαμνεν ἐκ τοῦ προχείρου, καὶ ἐπρόκοπτε θαυμασίως εἰς τὰς γλώσσας, εἰς τὴν Μαθηματικὴν καὶ Μουσικήν. Ὅταν δὲ ἡλικιώθη ὁπωσοῦν, ἐπαρατήρει μὲ ὀξυδέρκειαν τὰς πράξεις τῆς μητρός του, ἐκ τῶν ὁποίων δὲν ἤρεσκαν



δύω τινὲς εἰς τὴν εὐαίσθητον φιλανθρωπίαν του. Ἡ σεμνοτάτη ἐκείνη γυνὴ εἶχε βάσιν τῶν ἀρετῶν της τὴν θεοσέβειαν καὶ τὸν μέγαν ὑπὲρ τῆς Καθολικῆς λατρείας ζῆλον. Ὁ δὲ υἱός της ἐπαρατήρει, ὅτι πολλάκις ὁ ζῆλος της ἔγεινεν εἰς χεῖρας κακούργων ὄργανον καταχρήσεων, καὶ οὕτω συνέλαβεν ἀποστροφὴν πρὸς τὰ μοναχικὰ τάγματα. Ἐκείνη ἐτίμα πολὺ τὴν εὐγένειαν ἔχουσα βάσιν τῶν φρονημάτων της, ὅτι εὐγενεῖς εἶναι τὰ ἀμετακίνητα στοιχεῖα τῆς χώρας. Ὁ δὲ Ἰωσὴφ δὲν ὑπέφερνε νὰ τιμῶνται ὀνόματα χωρὶς πραγματικὴν ἀρετὴν, καὶ πολλάκις φορτωμένα μὲ ἀναξιότητα καὶ κακοήθειαν, ἀλλ᾽ ἠγάπα τὸν ἄνθρωπον, καθὸ ἄνθρωπον, εἰς πᾶσαν τύχην καὶ κατάστασιν.

Ὁ Ἰωσὴφ ἐνυμφεύθη δὶς καὶ ἐχήρευσε δὶς εἰς ὀλίγου χρόνου διάστημα. Τὸ πρῶτον (6 Ὀκτωβ. 1760) συνεζεύχθη τὴν Ἰσαβέλλαν, θυγατέρα τοῦ Δουκὸς τῆς Πάρμας Φιλίππου, τὴν ὁποίαν ἠγάπα καθ᾽ ὑπερβολὴν, καὶ μάλιστα ὅταν τοῦ ἐγέννησε θυγατέρα (26 Μαρτ. 1762) *). Ἀλλ᾽ ἡ ἀγαπητὴ σύζυγός του ἀπέθανε τὸ ἐφεξῆς ἔτος (27 Νοεμβ. 1763). Δευτέραν γυναῖκα ἔλαβε (23 Ἰανουαρ. 1765) τὴν Ἰωσηφίναν, θυγατέρα τοῦ Βαυαροῦ Αὐτοκράτορος Καρόλου Ζ΄. Ἄτεκνος ἀπέθανεν αὕτη τὴν 28 Μαρτ. 1767. Ἔκτοτε δὲν συνῆλθε πλέον εἰς γάμου κοινωνίαν ὁ Ἰωσήφ.

Εἴπαμεν ἀρχήτερα ὅτι ἀνηγορεύθη Ῥωμαίων βασιλεὺς ὁ Ἰωσὴφ τὴν 27 Μαρτίου 1764, καὶ μετὰ ἕνα ἐνιαυτὸν, ἀποθανόντος τοῦ πατρός του, ἐγνωρίσθη κεφαλὴ τοῦ Γερμανικοῦ κράτους. Ἡ μήτηρ του τὸν ἀνέδειξε τότε κοινωνὸν τῆς δυνάμεώς της, ὡς προείπαμεν (σελ. 124), μέγαν Μάγιστρον ὅλων τῶν ἱππoτικῶν ταγμάτων, καὶ τοῦ παρέδωκεν ἐξαιρέτως τὴν φροντίδα τῶν πολεμικῶν· ἀλλ᾽ αὐτὸς, ὡς λέγει εἰς

*) Ἀπέθανεν αὕτη τὴν 23 Ἰαν. 1770.

μίαν του ἐπιστολὴν, δὲν ἔπαυσε νὰ εἶναι υἱὸς εὐπειθέστατος. Ὁ Ἰωσὴφ παρέλαβε βοηθόν του εἰς τὰ πολεμικὰ τὸν Φελδμαρισάλιον Λάσκυν, καὶ δι' αὐτοῦ εἰσήγαγεν εἰς τὸν στρατὸν ἑνότητα καὶ δραστηριότητα, τῶν ὁποίων δὲν εἶχαν ἀκόμη ἔννοιαν οἱ τότε. Ηὔξησε δὲ τὸν στρατὸν καὶ εἰς τὸν ἀριθμὸν, τὸν ὁποῖον εἴπαμεν εἰς τὸ τέλος τοῦ πρὸ τούτου τμήματος.

Εἰς δὲ τοῦτο τὸ μεταξὺ, διὰ νὰ γνωρίσῃ ἐσωτερικῶς τὴν κατάστασιν τῶν ἐπικρατειῶν του καὶ διὰ νὰ τὴν συγκρίνῃ μὲ ξένας χώρας, ἔκαμεν ὁ Ἰωσὴφ, μὲ ὄνομα Κόμης Φαλκενστεῖνος, διαφόρους περιοδεύσεις εἰς τὰ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Αὐστριακῆς χώρας μέρη. Διερχόμενος δὲ διὰ τῆς Μοραβίας ἴδε χωριάτην ἀροτριόνοντα τὴν γῆν. Ἠθέλησε νὰ δοκιμάσῃ τοὺς κόπους τῶν ὠφελιμωτάτων εἰς τὴν ἀνθρωπότητα γεωργῶν. Ἐκατέβη λοιπὸν ἀπὸ τὴν ἅμαξάν του, ἐπίασε τὸ ἄροτρον καὶ ἤνοιξε τινὰς αὔλακας. Ἐπειδὴ ἡ χώρα ἀνῆκεν εἰς τὸν Λιχτενστεϊνικὸν οἶκον, ἐδιαιώνισε τὸ ἔργον ὁ κτήτωρ μὲ στήλην, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἀναγινώσκεται τὸ ἔργον (19 Αὐγ. 1769). Ἐκεῖθεν μετέβη εἰς τὴν Σιλησιακὴν Νίσσαν καὶ ἐπεσκέφθη Φρειδερῖκον τὸν Β' (25 Αὐγούστ.). Οἱ δύω μόναρχοι ἐσυνωμίλησαν φιλικώτατα χωρὶς τοὺς τύπους τῆς αὐλικότητος. Τὸ ἐφεξῆς ἔτος ἐδέχθη ὁ Αὐτοκράτωρ τὸν ἀντιχαιρετισμὸν τοῦ Φρειδερίκου διατρίβων εἰς τὸ στρατόπεδον του πλησίον τοῦ ἐν Μοραβίᾳ Νεοσταδίου. Ὁ Φρειδερῖκος γράφων πρὸς τὸν Βολταῖρον πρὸς τοῖς ἄλλοις λέγει περὶ τοῦ Ἰωσὴφ τὰ ἐφεξῆς: „Μὲ συντομίαν, εἶναι Αὐτοκράτωρ, ὁποῖον ἡ Γερμανία δὲν ἴδεν ἄλλον. Μ' ὅλον ὅτι ἀνετράφη μὲ πολυτέλειαν, ἀνέλαβεν ὅμως ἁπλᾶ ἤθη. Αὐξηθεὶς εἰς τὰς κολακείας, εἶναι κόσμιος καὶ μετριόφρων. Ἀναφλεγόμενος ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ κλέους, θυσιάζει εἰς τὰ καθήκοντα τῆς ἀρετῆς τὴν φιλοτιμίαν του." Περιῆλθεν ἔπειτα τὴν Ἰταλίαν, Γαλλίαν, Ἱσπανίαν



καὶ Ὀλλανδίαν καὶ ἔκαμε τὴν σύγκρισιν τῆς καταστάσεως τῶν χωρῶν τούτων μὲ τὰς ἰδικάς του. Εἰς Παρισίους ἔμεινεν ἐξ ἑβδομάδας (1777), ὅπου ἐξεπλάγησαν ὅλοι τὸν νοῦν καὶ τὰς ἀρετὰς τοῦ Αὐτοκράτορος. Ἐπαρατήρησε τὸ νοσοκομεῖον (Hôtel-Dieu) μὲ ἀκρίβειαν, καὶ ἀπέφυγε τὰ τούτου ἐλαττώματα ὅταν οἰκοδόμησε τὸ μέγα νοσοκομεῖον εἰς τὴν Βιένναν. Ἴδε τὸν οἶκον τῶν ἀπομάχων· τὰ ἐργοστάσια ὅλα· ἐθαύμασε τὸ σχολεῖον τῶν κωφῶν καὶ ἀλάλων, φιλοδωρήσας χρυσῆν ταβακοθήκην εἰς τὸν περίφημον καθιδρυτήν του Λεπὲν, καὶ κατέστησεν ἔπειτα ἀπαράλλακτον καθίδρυμα εἰς Βιένναν. Ἀδιαφόρησεν ἐντελῶς πρὸς ὅσα τερπνὰ καὶ λαμπρὰ περιέχει ἡ μεγάλη ἐκείνη πόλις, ἀπέφευγε τὰς δημοσίους εὐθυμίας *), ὅσας ἤθελε νὰ τοῦ κάμῃ πρὸς τιμὴν ἡ αὐταδέλφη του βασίλισσα, καὶ περιειργάζετο μόνον τὰ ὠφέλιμα. Παρευρέθη εἰς τὰς Ἀκαδημιακὰς συνεδριάσεις. Εἰς τὴν Γαλλικὴν Ἀκαδημίαν ἐσυνωμίλησε πολλὴν ὥραν μὲ τὸν Δαλεμβέργιον. Ὁ σοφὸς οὗτος περιέγραφε δι' ἐπιστολῆς πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Προυσίας ὅσα ἔργα τοῦ Ἰωσὴφ ἐξέπληττεν καὶ αὐτὸν καὶ ὅλους τοὺς Παρισιανούς. Ὁ Φρειδερῖκος τοῦ ἀπεκρίθη: „Ἐξεύρω, ὅτι ὅλη ἡ Γαλλία ἀσχολεῖται εἰς τὸν Κόμητα Φαλκενστεῖνον, καὶ δὲν θαυμάζω, ὅτι ὁ ἀνὴρ ἐπαινεῖται τόσον εἰς τοὺς Παρισίους. Ἔχει μέγαν νοῦν, δείχνει θαυμαστὴν κλίσιν εἰς τὰς ὠφελίμους γνώσεις· διὰ τοῦτο δὲν παρατηρεῖ τὰ μικρὰ, ἀλλὰ περιεργάζεται πράγματα ἄξια ἡγεμόνος."

Εἰς τὸ τέλος τοῦ 1777 ἔτους ἐσυνέβη ἡ περὶ τῆς Βαυαρικῆς ἐπικρατείας διαφορὰ, τὴν ὁποίαν ἐδιηγήθημεν ἀνωτέρω (σελ. 126). Ἡ μήτηρ τοῦ Αὐτοκράτορος τὴν ἐξίσασεν, ὡς εἴπαμεν, καὶ οὕτως ἐμπόδισε τὸν Ἰωσὴφ ἀπὸ τοῦ νὰ ἐμβῇ εἰς ἀγῶνα κατὰ

*) „Δὲν ἦλθα διὰ νὰ χορεύσω, ἀλλὰ διὰ νὰ μάθω," εἶπεν εἰς Φραγκοφόρτιον ἀποβαλὼν πρόσκλησιν εἰς λαμπρὸν βάλον.

τοῦ βασιλέως τῆς Προυσίας, τοῦ μεγίστου πολεμίου τῆς κληρονομικῆς του ἐπικρατείας.

Τεσσαρακοντούτης ἦτο ὁ Αὐτοκράτωρ, ὅταν ὁ θάνατος τῆς μητρός του τὸν ἀνέδειξε τέλειον κυριάρχην τῶν ἐκτεταμένων χωρῶν του (1780). Ἡ φιλάνθρωπος καρδία του κατετήκετο ἐνῷ ἔβλεπεν ἑαυτὸν μὲν προχωρήσαντα εἰς τὴν ἡλικίαν, ἔμπροσθέν του δὲ ὕλην παμμιγῆ, τὴν ὁποίαν ἐπεθύμει νὰ ἀναμορφώσῃ πρὸς καλὸν τῆς ἀνθρωπότητος. Μὲ τὴν δόξαν τῆς αὐτοκρατορίας ἐκυβέρνων οἱ προκάτοχοί του τοὺς ὑπηκόους των. Ὁ δὲ Ἰωσὴφ, ὅς τις δημοσίως ἐφάνη εἰς τὴν αὐτὴν κλᾶσιν μὲ τοὺς λοιποὺς ὑπουργοὺς τῆς πολιτείας, καὶ ἦτο μόνον κορυφαῖος αὐτῶν καθὸ ἄρχων, καὶ ὄχι μὲ τὴν αὐτοκρατορικὴν δόξαν ἀλλὰ μὲ τὰ ἔργα του ἤθελε νὰ κυρώσῃ τὴν κορυφαιότητά του, ἐπροσπάθει καθὸ πρῶτος τῆς πολιτείας νὰ συνδέσῃ ὅλους εἰς τὴν ἑνότητα ἑνὸς κανόνος καὶ νόμου, τὸν ὁποῖον κρίνει ὀρθὸν ὁ νοῦς. Τὸ ἀγαθὸν, λέγει εἰς περίφημον ἰδιόγραφόν του πρὸς τοὺς ἄρχοντας, εἶναι ἓν, δηλαδὴ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἀποβλέπει τό γενικὸν καὶ τὸν περισσότερον ἀριθμόν· λαὸς καὶ θρησκεία δὲν δύναται νὰ κάμῃ κἀμμίαν διαφοράν.

Ἐκ τούτου ὁ σκοπὸς νὰ καταργήσῃ τὰ χωριστὰ δίκαια τῶν διαφόρων ἐθνῶν του πρὸς χάριν τῆς ἑνότητος καὶ τοῦ ὅλου. Ἐντεῦθεν τὰ προστάγματα, τὰ ὁποῖα, χωρὶς φόβον ἰδιωφελείας, ἔκαμνεν εἰς ἄλλους, ἐπειδὴ αὐτὸς ἦτο πρόθυμος εἰς τοῦτο, ὅταν ἐμβῆκεν εἰς τὴν κοινωνίαν τῶν πολιτικῶν πραγμάτων, νὰ καύσῃ εἴκοσι δύω μιλιόνια χαρτίων τοῦ κοινοῦ, τὰ ὁποῖα εἶχε κληρονομήσειν ἀπὸ τὸν πατέρα του*), καὶ

*) Ὁ πατήρ του, Αὐτοκράτωρ Φραγκῖσκος Α΄, μὴ μετέχων τῆς κυβερνήσεως τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων, ἔκαμνεν ὡς λέγεται ἐμπορίαν, καὶ ἀπέκτησε μεγάλην περιουσίαν, τὴν ὁποίαν ἀφῆκεν εἰς τὰ τέκνα του. Μ' ὅλον τοῦτο ἡ Θερησία ἦτο πρὸς τὸν ἄνδρα της τρυφερωτάτη σύζυγος, καὶ πρὸς τὰ δεκαὲξ τέκνα της φιλοστοργωτάτη μήτηρ. Ἀπὸ τὸν θάνατον τοῦ ἀγαθοῦ ἀνδρός της Φραγκίσκου ἐλυ-



νὰ χαρίσῃ εἰς τὴν πολιτείαν ὅλον τὸ κεφάλαιον. Ἐντεῦθεν ἡ φειδωλία εἰς ὅλα, καὶ ὅσα ἀνεφέροντο εἰς αὐτὸν, καὶ ἐκ τῆς ὁποίας ἠφανίσθη εἰς τὰ περὶ ἑαυτὸν ἡ λαμπρότης μὲ τὴν ὁποίαν ἔζη ἡ Θερησία. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ κατεσπευσμένη ὁρμή του, μὲ τὴν ὁποίαν δὲν ἄφινεν οὐδὲ στιγμὴν μίαν νὰ παρέλθῃ χωρὶς πράξεις. Ἐντεῦθεν ἐκείνη ἡ σφοδρότης τοῦ διοικεῖν*), ἐκείνη ἡ ταχύτης τῶν σχεδίων, ἐκείνη ἡ σπουδὴ τῶν ἐκτελέσεων, τὰ ὁποῖα ἐπαρίσταναν τὸν περὶ τῶν ὠφελίμων πράξεων ἀκράτητον ζῆλον του. Εἰς ταῦτα προσετέθη, ὅτι ἐξεύρων ἐκ πείρας ποσάκις ἡ μήτηρ του ἀπατήθη ἀπὸ τοὺς περὶ αὐτὴν, συνέλαβε παρὰ μεγάλην δυσπιστίαν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἡ σπουδὴ νὰ βλέπῃ ὅλα αὐτὸς, τοῦ ἔγεινεν ὑπερβολική. Ἐσύστησε βουλευτήριον μὲ ἰδίους του μυστικοὺς, μετὰ τῶν ὁποίων εἰργάζετο ἀπὸ πρωΐας ἕως τὴν νύκτα, ἐπειδὴ ἤθελε νὰ κρίνῃ αὐτὸς καὶ τὰ μικρότατα πράγματα. Ὅλον τὸ πρὸ μεσημβρίας μέρος τῆς ἡμέρας ἔστεκαν πρὸ τῆς θύρας τοῦ ταμιείου του ἄνθρωποι πάσης τάξεως καὶ παντὸς γένους· ἀπὰ ὥραν εἰς ὥραν ἐξήρχετο ὁ Αὐτοκράτωρ, ἐδέχετο δεήσεις, καὶ τοὺς ὅσοι ἤθελαν νὰ τοῦ ὁμιλήσουν ἐνεβίβαζεν εἰς τὸ οἴκημά του χωρὶς νὰ χρειάζεται μεσίτην ἑαυτοῦ καὶ τοῦ λαοῦ του. Πῶς ἐφέροντο οἱ πολιτικοὶ ὑπουργοὶ, τὸ ἐμάνθανε παραυτά· καὶ κατὰ τῶν ὅσοι ἐνήργουν ἀδίκως ἢ παρὰ τὴν θέλησίν του, ἐβρόντων κεραυνοὶ τιμωρίας ὀξύτατα. Εἰς τὴν ἐπὶ τῆς προτέρας κυβερνήσεως συχνάκις συμβαίνουσαν ἀτιμωρησίαν ἀντέταξε τώρα αὐτὸς αὐστηρίαν δικαιοσύνης, τῆς ὁποίας τὸ βλέμμα, ὅταν

πήθη τόσον, ὥστε κατ' ἀρχὰς ἠθέλησε νὰ παραιτήσῃ τὴν βασιλείαν, καὶ μετέπειτα ἐφανέρονε τὸ πένθος της μὲ παντοτεινὴν μελανειμονίαν.

*) Βίβλος περιέχουσα τὰς ἀπὸ 1781 ἕως 1786 διαταγάς του συνίσταται ἀπὸ ἓξ τόμους εἰς ὄγδοον μέγα, καὶ ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 1781 ἔτους ἕως τέλους τοῦ 1783 ἀριθμοῦνται 276 διαταγαί.

ἐκρίνετο ὁ ἔνοχος, δὲν ἐθάμβονε κἀμμία ὑπόληψις καὶ κἀνεὶς βαθμὸς, κἀμμία δέησις καὶ κἀνεὶς φόβος.

Ἐπειδὴ δὲ, κατ' ἀρχὴν, τὴν ὁποίαν ἐδέχθη ἀπὸ τὸ περὶ ἀδικημάτων καὶ ποινῶν σύγγραμμα τοῦ Βεκκαρίου ἐκ φιλανθρωπίας τού, καὶ τὴν ὁποίαν ὁ αὐτὸς ἀναγκασθεὶς ἀπὸ τὴν πεῖραν ἐπαραίτησεν, εἶχεν ἀποβάλειν τὴν θανατικὴν ποινὴν, καὶ ἀντὶ αὐτῆς εἶχεν εἰσάξειν δεσμωτήρια καὶ ξυλοκοπήματα, ἢ δημοσίους ἐργασίας, Π. χ. νὰ σύρουν πλοῖα, ἢ νὰ σκοπίζωσι τοὺς δρόμους τῆς Βιέννης κτλ. ἔβλεπε καθεὶς πλησίον κοινοτάτων κακούργων, ἐνδόξους ὑπουργοὺς, πολιτικοὺς, καὶ μίαν φορὰν ἕνα Κόμητα ἐξ ἐνδόξου οἰκογενείας, μὲ κουρευμένην κόμην καὶ μὲ ῥάκη ἐνδυμένους νὰ ἐργάζωνται ἢ νὰ σκοπίζωσι τοὺς κοινοὺς δρόμους. Ἐπειδὴ δὲ ἐνταυτῷ τὸ μὲν νομοθετικὸν βιβλίον τῆς Θερησίας ἐκαταργήθη, τὸ δὲ ἰδικόν του δὲν εἶχε φανῆν, κατὰ τὸ ὁποῖον ἔμελλαν νὰ διορίζωνται αἱ ποιναὶ ἀντὶ τῆς ἀποβαλθείσης θανατικῆς, καὶ τὰς ἀπὸ τὰ κριτήρια ἀποφασιζομένας ποινὰς ὤξυνε κατὰ τὸ δοκοῦν· διὰ τοῦτο αἱ πράξεις του ἐλάμβαναν περισσότερον τὸ χρῶμα τῆς αὐτογνωμίας.

Ὁ λαός του, βλέπων ἡγεμόνα φιλάνθρωπον, ὁμιλητικὸν μὲ πάντα κοινὸν ἄνθρωπον, κοπιάζοντα ἡμέραν καὶ νύκτα ὑπὲρ τῆς κοινῆς εὐδαιμονίας, ἐλάτρευε τὸν πατέρα του Ἰωσὴφ, καὶ δὲν εἶχαν λέξεις ἱκανὰς νὰ ἐξυμνῶσι τὸν εὐεργέτην των, ὅς τις μὲ πῦρ ζήλου ἔσπευδε νὰ φέρῃ μεταξύ των χρυσοῦν αἰῶνα. Δύω ὅμως κλάσεις ὑπηκόων, αἱ περιφανέστεραι, δὲν ἠδύναντο νὰ εὐχαριστηθῶσιν ἀπὸ τὰς φιλανθρώπους διατάξεις του, οἱ εὐγενεῖς καὶ ὁ κλῆρος.

Διότι ἤρχισεν ὁ Ἰωσὴφ νὰ τρέχῃ τὸ στάδιόν του ἀπὸ τὰς περὶ τῆς ἐκκλησίας διατάξεις. Ἀφοῦ ἐκυρίευσε τὰς πολιτείας τὸ διὰ τῆς εὑρέσεως τῆς Ἀμερικῆς καὶ τῆς τελειοποιήσεως τῆς ναυτικῆς γεννηθὲν καὶ αὐ-



ξηθὲν πνεῦμα, εἰσήχθη νέον μέτρον ἐκτιμήσεως τῶν ἀνθρωπίνων δυνάμεων, καὶ αἱ περὶ τῶν θρησκευτικῶν διαφορῶν ἀντιλογίαι καὶ οἱ ἀπάνθρωποι διωγμοὶ ἐξέλιπαν ἀπὸ τὸν κοινωνικὸν βίον. Ἡ περὶ τῆς μιᾶς καὶ ἀληθινῆς πίστεως φιλονεικία ἀφέθη εἰς τὴν κρίσιν τοῦ ἀδεκάστου κριτοῦ, καὶ τώρα ἐφιλονεικεῖτο περὶ τοῦ πλούτου, τοῦ ὁποίου πηγαὶ ἐθεωροῦντο ἡ ἐμπορία καὶ ἡ βιομηχανία *)· ἡ λαθρεμπορία ἐδιώκετο τώρα περισσότερον παρὰ πάλαι ποτὲ αἱ αἱρέσεις. Ἡ ἀνεξιθρησκεία λοιπὸν ἐφαίνετο ἀναγκαία εἰς τὰς Καθολικὰς πολιτείας, ὅσαι δὲν ἤθελαν νὰ ἀντιφάσκωσιν εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ χρόνου.

Διὰ τοῦτον τὸν σκοπὸν ἐξέδωκεν Ἰωσὴφ ὁ Β΄ κατὰ τὴν 22 Ἰουνίου **1781** τὸ τῆς ἀνεξιθρησκείας διάταγμα, διὰ τοῦ ὁποίου ἐδόθη ἐλευθερία εἰς τὰς μὴ Καθολικὰς ἐκκλησίας, ἡ οἰκοδόμησις ναῶν, ὁ ἐνορκισμός των κατὰ τὰ ἔθιμα τῶν ἐκκλησιῶν των, ἡ ἀγόρασις ἀκινήτων ὑποστατικῶν, καὶ ἡ ἀπόλαυσις πολιτικῶν καὶ πολεμικῶν ἀξιωμάτων. Ἦτο ἀδύνατον εἰς χώραν, ὅπου ἐξ ἑκατονταετηρίδων ἐπεκράτει ἀποκλειστικῶς ἡ Καθολικὴ ἐκκλησία, νὰ μὴ εὕρῃ ἀντιλογίαν ὁ νόμος οὗτος, εἰς τρόπον ὥστε ἡ ἐκτέλεσίς του ὄχι μόνον ἐμποδίζετο εἰς τόπους, ὅπου δὲν ἠδύνατο νὰ φθάσῃ τὸ ὄμμα τοῦ Αὐτοκράτορος, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἠναγκάσθη νὰ περιορίσῃ τὸν νόμον του, ὅταν μάλιστα ἐφάνησαν σημεῖα κινδύνου τῆς Καθολικῆς ἐκκλησίας. Διότι εἰς τὴν Αὐστρίαν, Βοημίαν καὶ Μοραβίαν ἐβαστάζετο κεκρυμμένος ὁ Προτεσταντισμὸς ἀπὸ τὸν καιρὸν, ὁπότε τὸν κατέθλιβεν ἡ δυναστεία, καὶ εἰς πλῆθος περισσότερον παρ' ὅσον ἐνόμιζέ τις ἐκβῆκαν τώρα ἐκ τοῦ σκότους οἱ ὁμολογηταί του. Ἐτέθη λοιπὸν κατὰ τὸ **1783** ἔτος ἡ ἀρ-

*) Οὕτω λέγει ὁ Βολταῖρος εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἰωάννου Κάλα, περὶ τοῦ ὁποίου θέλομεν διηγηθῆν εἰς τὸν ἐφεξῆς τόμον: „Ἐὰν ἤξευρεν ὁ βασιλεὺς τὰ ἀποτελέσματα τοῦ συμβάματος τούτου, ἤθελε τὰ φροντίσειν περισσότερον. Ἑπτὰ οἰκογένειαι ἐμετανάστευσαν ἤδη. Ἔχομεν ἄραγε ἱκανὰ ἐργοστάσια;“

χὴ τοῦ ἐφεξῆς 1784 ἔτους διορία, ἕως τῆς ὁποίας ἔμελλαν νὰ γνωρισθῶσιν ὡς Προτεστάνται ὅσοι ἤθελαν. Καθεὶς δὲ, ὅς τις εἰς τὸ ἑξῆς ἤθελε νὰ παραιτήσῃ τὴν ἐπικρατοῦσαν ἐκκλησίαν, ὑπεχρεόνετο νὰ ὑποτάσσεται πρότερον εἰς ἓξ ἑβδομάδων κατήχησιν τῶν δογμάτων της. Οἱ Προτεστάνται ἐχρεώστουν, μ' ὅλον ὅτι ἐφρόντιζαν διὰ τὴν διατήρησιν τῶν ἱεροκηρύκων, διδασκάλων καὶ ἐκκλησιῶν των, νὰ πληρώνωσι καὶ εἰς τοὺς Καθολικοὺς ἐφημερίους τὰ συνήθη δικαιώματα. Πολὺ σκληρὰ ὅμως ἦτο ἡ μεταχείρισις τῶν ἐν Βοημίᾳ ὀνομαζομένων Θεϊστῶν, οἵτινες καθὸ ἀπόγονοι παλαιῶν Προτεστάντων, ἀφαρπασθέντες τὴν γραφὴν καὶ τὰ ἐκκλησιαστικά των βιβλία ἐσέβοντο μόνον τὸν Θεὸν μὲ τὸ φῶς τοῦ λόγου. Ἐπροστάχθησαν οὗτοι νὰ ὁμολογήσωσιν ἓν ἀπὸ τὰ ἀνεκτὰ δόγματα τῶν ἐκκλησιῶν· οἱ δὲ μὴ θελήσαντες νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τοῦτο, ἀφηρπάσθησαν τὴν περιουσίαν των, καὶ ἐμετατοπίσθησαν εἰς τὸ Βανάτιον, σιμὰ εἰς τὰ τῆς Τουρκίας σύνορα.

Εἰς τὰ Μοναχικὰ τάγματα, τὰ ὁποῖα τώρα ἦσαν εἰς τόσην δυσαναλογίαν μὲ τὸν καιρὸν καὶ μὲ τὸ πνεῦμα των, ὅσον ἀναλόγως ἐγεννήθησαν ποτὲ ἐκ τῶν αὐτῶν, ἔγεινε μεγάλη μεταβολή. Ἐκ δύω χιλιάδων καὶ ἑκατὸν μοναστηρίων, ἀνδρικῶν καὶ γυναικείων, τὰ ὁποῖα περιεῖχαν ἑβδομήκοντα χιλιάδας προσώπων, ἐκαταργήθησαν ἑπτακόσια, καὶ μάλιστα τῶν ταγμάτων ἐκείνων, τὰ ὁποῖα διάγοντα ζωὴν καθαρῶς θεωρητικὴν δὲν ἐβάσταζαν οὔτε σχολεῖα οὔτε ἐξαγορευτήρια, οὔτ' ἐπεσκέπτοντο ἀῤῥώστους. Ἔμειναν δὲ μόνον ὅσοι ἐνήργουν ἐπωφελῶς, καθὼς οἱ Εὔσπλαγχνοι ἀδελφοὶ, οἱ Ἐλισαβατινοὶ καὶ ἄλλοι· 46,000 πρόσωπα ἐκβῆκαν ἀπὸ τὰ μοναστήρια καὶ ἔζων εἰς τὸν κόσμον μὲ μέτριον σιτηρέσιον. Τὰ δημευθέντα κτήματα ἐπρόσταξεν ὁ Αὐτοκράτωρ νὰ οἰκονομῶνται πάλιν διὰ θρησκευτικοὺς ἢ φιλανθρωπικοὺς σκοπούς. Τῳόντι δὲ μὲ τὸ ἀργύριον τοῦτο καθίδρυσε πολλὰ σχολεῖα, κατέστησε διδασκαλεῖα δι' ἱερεῖς καὶ διδασκάλους, ἔκτισε τὸ κωφοτροφεῖον, τὸ περίφημον νοσοκομεῖον, τὸ μαιευτήριον, τὴν ἐπώνυμόν του ἀκαδημίαν τῶν χειρούργων καὶ ἰατρῶν διὰ τὰ στρατεύματα, τὸ τῶν μαινομένων νοσοκομεῖον κτλ. Ὅσα τάγματα ἔμειναν, καθυπετάχθησαν εἰς ἐφορίαν τινὰ, καὶ ἔμειναν ἀνεξάρτητα πάσης ξένης προσταγῆς. Ἐπειδὴ δὲ ἀνέκαθεν τὰ πνευματικὰ τάγματα εἶχαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τοὺς προεστῶτας των εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ ἐπομένως ἔζων ὑπὸ τὴν ἐφορίαν τοῦ Πάπα, ἀπηγόρευσε εἰς τοὺς Ταγματικοὺς ἱερεῖς πᾶσαν κοινωνίαν μὲ αὐτοὺς, καὶ ἀποστολὴν ἀργυρίου ἐκτὸς τῆς ἐπικρατείας. Βλέπων δὲ τὸ μέγα πλῆθος τῶν ἑορτῶν, κατὰ τὰς ὁποίας καὶ χωριάται καὶ πολῖται ἔμεναν ἀργοὶ ἀπὸ τὰς ὠφελίμους ἐργασίας των, καὶ ἐκατάτρωγαν ὅσα προεκέρδαιναν εἰς εὐθυμίας καὶ ἀσωτίας, καὶ μὲ τοῦτον τὸν τρόπον ἐζημίοναν τὴν κοινωνίαν, ἐκατήργησεν ὅλας τὰς ἑορτὰς παρεκτὸς τῶν κυριακῶν, τῶν δεσποτικῶν καὶ θεομητορικῶν ἑορτῶν καὶ δύω ἢ τριῶν ἐγχωρίων· κατὰ δὲ τὰς ἄλλας ἐδιώρισε ν' ἀκούουν οἱ Χριστιανοὶ τὴν λειτουργίαν, καὶ εὐθὺς νὰ ἐργάζεται καθεὶς εἰς τὸ ἐπάγγελμά του.

Αὗται αἱ διαταγαὶ, καὶ προσέτι τὸ δίκαιον, τὸ ὁποῖον ἠθέλησεν ὁ Αὐτοκράτωρ νὰ κυρώσῃ εἰς τὸ νὰ δίδῃ αὐτὸς τὰς χηρευούσας ἐπαρχίας τῆς Λομβαρδίας, ἡ ἀθέτησις πολλῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐθίμων, λιτανειῶν, προσκυνήσεων εἰς μακρυνὰ μοναστήρια, εἰσαγωγὴ Γερμανικῶν ὕμνων εἰς τὴν ἐκκλησίαν, μετάφρασις τῶν γραφῶν εἰς τὰς ἐγχωρίους γλώσσας, προσταγὴ νὰ λαμβάνεται ἡ συγχώρησις ὄχι ἀπὸ τὴν Ῥώμην, ἀλλ' ἀπὸ τοὺς ἐπισκόπους τῆς χώρας· ὅλα ταῦτα διήγειραν τὴν προσοχὴν καὶ ἀθυμίαν τῆς Παπικῆς καθέδρας *). Ὁ Πάπας ἐπροσπάθησε μὲ παντοίους λό-

*) Καὶ αὐτοὶ οἱ ἐπίσκοποι τοῦ Αὐτοκράτορος ἀντεστάθησαν. Ὁ

γους νὰ καταπείσῃ τὸν Αὐτοκράτορα νὰ ἀναιρέσῃ τὰς προσταγάς του, ἢ νὰ φέρῃ εἰς ἐξισασμὸν τινὰ τίμιον ὁπωσοῦν μὲ τὴν Παπικὴν καθέδραν. Ἐπειδὴ δὲν ἐκατόρθονε τίποτε, ἀπεφάσισεν ἀνήκουστόν τι εἰς τὰς νεωτέρας ἑκατονταετηρίδας, καὶ μὲ ὅλον τὸ γῆρας καὶ τὴν ἀσθενῆ στάσιν του ὡδοιπόρησεν εἰς τὴν Βιένναν διὰ νὰ ἀντιπαρατάξῃ προσωπικῶς εἰς τὴν θέλησιν τοῦ Αὐτοκράτορος τὴν ἀξίαν τῆς Παπικῆς δυνάμεως. Ἀφοῦ δι' ἰδίας του συντόμου ἐπιστολῆς ἀναίρεσε τὴν Βοῦλλαν: ubi Papa ibi Roma (ὅπου ὁ Πάπας ἐκεῖ ἡ Ῥώμη) ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς Ῥώμης τὴν 27 Φεβρ. 1782. Ὁ Αὐτοκράτωρ ἐδέχθη τὴν κεφαλὴν τῆς ἐκκλησίας μὲ ὅλας τὰς τιμάς· ἐκβῆκε μίλια τινὰ εἰς προϋπάντησίν του, ἐξεπέζευσε, τὸν ἔβαλεν εἰς τὸ ὄχημά του, καὶ τὸν ἔφερεν εἰς τὸ παλάτιον, ὅπου τοῦ ἐδόθησαν τὰ οἰκήματα, τὰ ὁποῖα ἐκατοίκει ἡ Μαρία Θερησία. Ἀλλὰ μὲ ὅλην τὴν τιμὴν καὶ τὸ σέβας ἔμεινεν ὁ Ἰωσὴφ ἀκλόνητος εἰς τὰ ἀξιώματά του. Ὅλους τοὺς ἱερεῖς καὶ ἐπισκόπους ἐπρόσταξεν αὐστηρῶς νὰ μὴ ἀναφέρουν ἐκκλησιαστικὴν ὑπόθεσιν ἐγγράφως ἢ στοματικῶς εἰς τὸν ἅγιον Πατέρα. Ἐφρουρεῖτο ὁ Πάπας τόσον ἀκριβῶς, ὥστε κἀνεὶς δὲν ἔμβαινεν εἰς αὐτὸν ἀπαρατηρήτως. Τοῦ λαοῦ τὰ κινήματα ἐπαραφυλάττοντο μὲ προσοχὴν ἄκραν *).

Ὁ Αὐτοκράτωρ μίαν μόνην φορὰν ἐσυνωμίλησε χωρὶς κἀνὲν ἀποτέλεσμα μὲ τὸν Πάπαν περὶ τῶν διαφορῶν των. Ἔπειτα ἀπέφυγε πᾶσαν νέαν ζήτησίν του ἐνῷ τὸν ἐπαρακάλεσε νὰ τοῦ δώσῃ ἐγγράφως τοὺς στοχασμοὺς καὶ τὰς ἐπιθυμίας του, ἐπειδὴ ἐχρειάζετο πρῶτον νὰ συμβουλευθῇ τοὺς νομομαθεῖς καὶ θεολόγους του, καὶ τὴν ἀπόκρισιν θέλει τοῦ δώσειν καὶ αὐτὸς ἐγγράφως. Καὶ οὗτος ὅμως ὁ δρόμος τῆς διαπραγματεύσεως δὲν ἔφερεν εἰς τὸν ἐπιθυμητὸν τοῦ Πάπα σκοπὸν, καὶ Πῖος ὁ Ϛ' ἀνεχώρησεν ἀπὸ τὴν Βιένναν τὴν 22 Ἀπριλίου χωρὶς νὰ κατορθώσῃ τὶ ἀπὸ τὴν κυρίαν του ὑπόθεσιν *).

Καθὼς εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ, οὕτως ἐπιμόνως εἰργάζετο ὁ Ἰωσὴφ καὶ διὰ τὴν μεταβολὴν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας. Μὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἀνεξιθρησκείας ἀνέλαβε τώρα καὶ τοὺς Ἰουδαίους, καὶ τοὺς ἀφήρπασεν ἀπὸ τὴν καταδρομὴν, μὲ τὴν ὁποίαν τοὺς εἶχε καταθλίψειν τὸ μῖσος τοῦ χριστιανικοῦ μεσαιῶνος. Μὲ ὅλον ὅτι ἐξ ἅπαντος, ἐνόσῳ εἶναι ἀληθινοὶ Ἰουδαῖοι, ὡς ἔθνος ἑτεροειδὲς καὶ μονότροπον, δυσκόλως ἐμβαίνουν εἰς πνευματικὴν ἑνότητα μὲ τὸ ὅλον πολίτευμα, μ' ὅλον τοῦτο ἠθέλησεν ὁ Αὐτοκράτωρ κατὰ τὴν φιλεργίαν νὰ τοὺς ἀναδείξῃ μέλη τῆς κοινωνίας. Ἠλευθερώθησαν λοιπὸν ἀπὸ τὸ ὄνειδος νὰ βαστάζωσι χωριστὰ σημεῖα, ἔλαβαν τὴν ἄδειαν νὰ στέλλωσι τὰ τέκνα των εἰς τὰ δημόσια σχολεῖα, καὶ νὰ γίνωνται ἱκανοὶ διὰ τὰ δημόσια ἀξιώματα· ἀλλ' ἀντὶ τούτων ἐχρεώστουν νὰ μεταχειρίζωνται Γερμανικὴν γλῶσσαν καὶ γραφὴν εἰς τὰς κοινωνίας των, νὰ ἔχουν Γερμανικὰ ὀνόματα καὶ νὰ γίνωνται στρατιῶται. Ἔλαβαν τὴν ἄδειαν νὰ ἔχουν ἐργοστάσια καὶ νὰ μισθόνουν ἀγροὺς, ὑπεχρεώθησαν ὅμως νὰ μεταχειρίζωνται Ἰουδαίους ἐργάτας διὰ νὰ ἐνασχολῆται ὅλη

---

ἀρχιεπίσκοπος Βιέννης, Καρδινάλιος Μιγάζις, καὶ ὁ Πρωτεύων τῆς Οὐγγαρίας ἀρχιεπίσκοπος Στριγονίου Κόμης Βαθιάνης δὲν ἠθέλησαν νὰ ἀναλάβωσι τὴν εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ τάγματα ἐφορίαν ὡς ἐναντίαν εἰς τὰ δίκαια τοῦ Πάπα.

*) Μία μόνον εἴσοδος ἀφέθη εἰς τὸ οἴκημα τοῦ Πάπα, ὅλαι δὲ αἱ λοιπαὶ ἐκτίσθησαν, λέγει ὁ Δόμιος. Ἀξιοσημείωτος ἦτο καὶ ὁ τρόπος τοῦ Πρίγκιπος Καουνιτίου. Διότι ὅταν ὁ Αὐτοκράτωρ παρέστησε τοῦτον τὸν περίφημον Πολιτικὸν ἔξαρχον ὅλων τῶν ὑπουργῶν του εἰς τὸν Πάπαν, τοῦ ἐπίασεν οὗτος τὴν ἐξαπλωθεῖσαν χεῖρα του καὶ τὴν ἔθλιψε φιλικῶς ἀντὶ νὰ τοῦ τὴν φιλήσῃ, καθὼς ἔπραξαν ὅλοι οἱ ἄλλοι μεγιστᾶνες τῆς ἐπικρατείας.

*) Μόνον ὁ προειρημένος περιορισμὸς τοῦ τῆς ἀνεξιθρησκείας διατάγματος, ὅστις ἠκολούθησεν εὐθὺς μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Πάπα, ἐφάνη ἀποτέλεσμα τούτου.

ἡ Ἰουδαϊκὴ μάζα εἰς φιλοπόνους καὶ οἰκονομικὰς ἐργασίας.

Καθὼς κατὰ τοῦτο ἠθέλησε νὰ σώσῃ λαὸν καταπατημένον, οὕτως ἀνέλαβεν εἰς τὴν προστασίαν του μὲ διάπυρον ζῆλον τὴν τεταπεινωμένην τῶν χωρικῶν τάξιν. Ἐκατάργησε τὴν δουλείαν, καὶ ἀντ' αὐτῆς εἰσήγαγε μετρίαν τινὰ ὑποταγήν. Μέρος μὲν ἀπήτει τὸ τοιοῦτον φιλανθρωπία καὶ φρόνησις, ἐπειδὴ εἶναι ἀφροσύνη νὰ πιστεύῃ τις, ὅτι ἡ ἐξουσία ἀπέκτησε τὴν χώραν πρὶν ὑπάρχωσιν ὑπήκοοι, καθὼς ἔλεγεν αὐτός. Μέρος δὲ χρησιμεύει τὸ τοιοῦτον εἰς καλητέραν ἐπιμέλειαν τῆς χώρας καὶ αὔξησιν τῆς φιλοπονίας. Μὲ τὰ αὐτὰ φρονήματα καὶ μὲ τὴν αὐτὴν ὑπὲρ τῶν χωριατῶν *) φροντίδα ἀπεφάσισε νὰ ἐκτελέσῃ τὸ μέγα ἔργον, ἰσότητα τῶν φόρων κατ' ἀναλογίαν τῶν ἀγρῶν καὶ χωρίων, χωρὶς κἀμμίαν διαφορὰν τοῦ κτήτορος.

Δύσκολον ἦτο τὸ ἐγχείρημα τοῦτο· πλῆθος ἐμπεπλεγμένων σχέσεων ἔπρεπε νὰ λυθῶσι, καὶ νὰ γείνῃ ἀπάντησις εἰς παντοδαπὰ παράπονα μὲ ἀκρίβειαν μεγίστην καὶ ἐπιμελεστάτην. Πολλοὶ ἐκ τῶν πρώτων βουλευτῶν ἢ ἐξ ἰδίου συμφέροντος, ἐπειδὴ ἦσαν ἐκ τῶν πλουσίων καὶ κτηματικῶν εὐγενῶν, ἢ ἐκ φόβου τῶν ἐσωτερικῶν δυσχερειῶν τοῦ πράγματος, ἔκαμαν ἀντιλογίας εἰς τὸν Αὐτοκράτορα. Ἀλλ' ὁ Ἰωσὴφ, συνειθισμένος νὰ ἐκτελῇ ὅσα ποτὲ ἔκρινεν ὀρθὰ, ἐπρόσταξε νὰ ἐνεργηθῶσιν ἀκαταπαύστως τὰ πράγματα ταῦτα ἀπὸ τοῦ 1785 ἕως τοῦ 1789 ἔτους. Ἐκ τῆς μεγάλης σπουδῆς ἐπληθύνθησαν αἱ εἰς τὸ πρᾶγμα ἐνυπάρχουσαι δυσκολίαι. Εἰς ταῦτα προσετίθετο, ὅτι συχνάκις ἔλειπαν ἄνθρωποι ἱκανῶς δραστήριοι καὶ πρόθυμοι, εἰς τρόπον ὥστε ἐπὶ τέλους ἡ ἐκ-

*) Ὁ Αὐτοκράτωρ εἶπεν εἰς τὴν Διακήρυξίν του, ὅτι σκοπός του ἦτο νὰ λυτρώσῃ τὸν χωριάτην ἀπὸ τὴν κατάθλιψιν τοῦ ἐλευθερωμένου εὐγενοῦς.



μέτρησις καὶ ὁ διορισμὸς τοῦ εἰσοδήματος ἐκβῆκεν ἐσφαλμένος καὶ πανταχοῦ ἐγεννήθη ἔρις καὶ δυσαρέστησις καὶ εἰς ἐκείνους, οἵτινες ἔμελλαν νὰ βοηθησῶσιν ἐκ τῆς νέας διαταγῆς.

Τελευταῖον ἔγεινεν ἀντικείμενον τῆς φροντίδος του ἡ ἐμπορία καὶ ὁ δι' αὐτῆς γεννώμενος ἐθνικὸς πλοῦτος, καὶ πάλιν καὶ ἐδῶ ἔβαλε τὰ σχέδιά του εἰς ἔργον μὲ ἐκείνην τὴν διαχωρητικὴν σφοδρότητα καθὼς καὶ εἰς τὰ ἄλλα κλαδία τῆς διοικήσεώς του. Καθὼς ἤθελε νὰ ἐγκλείσῃ *) τρόπον τινὰ τὴν Πολιτείαν ὡς πρὸς τὰ δίκαιά της διὰ νὰ μὴ ἐνεργῇ εἰς αὐτὴν ἐξωτερικὴ καὶ ξένη ἰσχὺς, οὕτως ἠθέλησε καὶ τὸν ἐθνικὸν πλοῦτον νὰ ἐγκλείσῃ καὶ νὰ φυλάξῃ, ὥστε νὰ μὴ ἐκρέῃ μέρος αὐτοῦ εἰς τὰ ἔξω. Διὰ τοῦτο ἀπηγόρευσε κατὰ τὸ 1784 ἔτος αὐστηρῶς καὶ σταθερῶς ὅλα τὰ ξένα ἐρχόχειρα καὶ ἀπολαύσματα, μάλιστα δὲ ὅλα τὰ ξένα κρασία. Οἱ πραγματευταὶ ὑπεχρεώθησαν νὰ συνάξουν εἰς μίαν ἀποθήκην ὅσα εἶχαν ξένα πράγματα, νὰ τὰ πωλήσουν κατ' ὀλίγον, καὶ νὰ μὴ παραγγείλουν νὰ τοὺς ἔλθουν ἄλλα νέα. Μόνον μερικὰ πρόσωπα, εἰς ὅσα τοιαῦται πραγματεῖαι ἔγειναν ἀπαραίτητοι, ἔλαβαν ῥητὴν τοῦ Αὐτοκράτορος ἄδειαν νὰ φέρουν διὰ τὸν ἑαυτόν των πληρόνοντες τελώνιον ἑξήκοντα εἰς τὰ ἑκατόν. Εἰς τὴν λαθρεμπορίαν, τὴν ὁποίαν φυσικὰ ἐγέννησεν ἡ μὴ διὰ βίας παραυτὰ ἐξαλειφθεῖσα ἐπιθυμία τῶν ξένων πραγματειῶν, ἀντέταξεν ἀδυσώπητόν τινα αὐστηρότητα. Ὅσαι ἐκ τῶν ἀπηγορευμένων τούτων πραγματειῶν

*) Ἰωσὴφ ὁ Β΄ ἥνωσε μὲ τὰς κληρονομικάς χώρας του πολλὰ δίκαια Γερμανῶν ἐπισκόπων. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καρδιναλίου ἐπισκόπου Πασσαυΐου ἀπεφάσισε νὰ χωρισθῇ ὅλη ἡ ἐντὸς Ἔννου Αὐστρία μετὰ τοῦ ἐπισκοπικοῦ χωρίου ἀπὸ τὸ Πασσαυΐον καὶ τὰ εἰς αὐτὴν κείμενα ἐπισκοπικὰ κτήματα νὰ ἀγορασθῶσιν ἀπὸ τὸν διάδοχον μὲ 400,000 φλωρίνια. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σαλισβούργου ἔστερξε καὶ αὐτὸς παρόμοιον σμικρυσμόν. Κατωτέρω θέλομεν ἰδεῖν, ὅτι ὁ Ἰωσὴφ κατήργησε τὴν συνθήκην τῆς Βαῤῥιέρας.

εὑρίσκοντο, ἠφανίζοντο διὰ προσταγῆς του. Οὕτω κἄποτε ἐσυντρίφθησαν καὶ ἐκομματιάσθησαν δημοσίως μέγα πλῆθος φερμένων ὡρολογίων τοῦ κόλπου, καὶ ἄλλην φορὰν πραγματεῖαι ἄλλου εἴδους ὑπὲρ 15,000 φλωρινίων τιμῆς ἐκαύθησαν δημοσίως. Ἀλλ' ἔδειχνε τὴν αὐτὴν αὐστηρότητα καὶ εἰς τὸν ἑαυτόν του διὰ νὰ δείξῃ τὴν συμφωνίαν τῆς θελήσεώς του*) μὲ τὰ δόγματά του, καὶ διὰ νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τὴν εἰς μίαν διαταγὴν ἐκφωνηθεῖσαν θεωρίαν του, ὅτι ἡ χώρα δὲν ἀνήκει εἰς τὸν ἡγεμόνα, ἀλλ' ὁ ἡγεμὼν εἰς τὴν χώραν. Πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐχάρισεν ὅλα τὰ εἰς τὰ αὐλικὰ κελλάριά του εὑρισκόμενα ξένα κρασία εἰς τὸ νοσοκομεῖον, καὶ δὲν ἐσυγχώρει εἰς τὴν τράπεζάν του ἄλλα, εἰμὴ ἐντόπια ἐκ τῆς Αὐστρίας καὶ Οὑγγαρίας.

Ἐκ τῶν αὐτῶν φρονημάτων ἐπήγασεν ὁ εἰς τοὺς περιφανεῖς καὶ πλουσίους βαρὺς νόμος, ὅτι εἰς τὸ ἑξῆς πᾶς κτηματικὸς θέλει πληρόνειν διπλοῦς φόρους, ὅς τις δὲν ζήσῃ ἓξ μῆνας τοῦ ἐνιαυτοῦ εἰς τὴν Αὐστριακὴν ἐπικράτειαν. Διὰ τοῦτο ἐσυγχώρησε καὶ τὴν μετατύπωσιν ὅλων τῶν ἐξωτερικῶν Γερμανικῶν βιβλίων καὶ ἐφημερίδων, πρᾶγμα ἐπιβλαβὲς εἰς τοὺς κοπιάζοντας συγγραφεῖς καὶ ὄχι σύμφωνον μὲ τὸ δίκαιον. Ὄχι ὀλίγον ἠδυνήθη νὰ συνεισφέρῃ εἰς τοῦτο, ὅτι ὁ Ἰωσὴφ — μ' ὅλον ὅτι ἠγάπα καθ' ὑπερβολὴν τὰς ὠφελίμους γνώσεις, καὶ ἦτο ἱκανῶς ἐλευθερόφρων νὰ καταργήσῃ τὸν ἀναγκασμὸν, τὸν ὁποῖον ἐγένετο ἕως τώρα ἡ βιβλιοκρισία **) — εἶχεν ὅμως εἶδός τι ἀδιαφορίας, καὶ ἐπ' ἀληθείας καταφρονήσεως πρὸς τὰς συγγαφὰς καὶ πρὸς τοὺς συγγραφεῖς, ἴσως ὄχι

---

*) Virtute et exemplo (ἀρετῇ καὶ παραδείγματι) ἦτο γραμμένον ἐπὶ τῆς σφραγίδος του.

**) Ἔλαβε τὴν ἀρχὴν ταύτην: Κριτικὰ συγγράμματα, ἐὰν δὲν εἶναι ὑβριστικὰ, νὰ μὴ ἀπαγορεύωνται, καὶ ἂν ἀποβλέπουν τὸν τοπάρχην ἢ τὸν ἐλάχιστον ὑπήκοον. Ὁ Ἰωσὴφ ἔμεινεν εἰς τοῦτο σταθερός· τὸ ὁποῖον (λέγει ὁ Ὁρμαΐερος) διὰ τὴν ἔμφυτον εὐεργεσίαν του εἶναι ἄξιον διπλοῦ θαύματος.



χωρὶς κἄποιαν αἰτίαν τῶν δευτέρων, καὶ διὰ τοῦτο μίαν φορὰν εἰς τὴν ταραχήν του ἐσύγκρινε τὴν βιβλεμπορίαν μὲ τὴν τυρεμπορίαν.

Ἐπροσπάθησε προσέτι ν' ἀνοίξῃ τὸν δρόμον πρὸς τὰ ἔξω μέρη διὰ τὰ πλούτη καὶ ἀγαθὰ τῶν χωρῶν του. Ἐμεταχειρίσθη τὴν διὰ τῆς ἑνώσεως μετὰ τῆς Ῥωσίας ἀποκτηθεῖσαν ἰσχύν του εἰς τοὺς Τούρκους διὰ νὰ κλείσῃ μὲ αὐτοὺς πολλὰ ὠφελίμην ἐμπορίας συνθήκην (1783). Οἱ Αὐστριακοὶ ὑπήκοοι ἔγειναν εἰς τὴν Τουρκίαν ἰσότιμοι κατὰ τὴν ἐμπορίαν μὲ τοὺς Ῥώσους καὶ τοὺς ἄλλους εὐνοουμένους ξένους, καὶ ἡ Τουρκικὴ κυβέρνησις τὸν ὑπεσχέθη ὑπεράσπισιν καὶ ἀσφάλειαν κατὰ τῶν πειρατειῶν τῶν Βαρβαρέσων. Ὁ Δανούβιος τώρα πρῶτον ἑνωθεὶς διὰ τὴν Αὐστρίαν μὲ τὴν Μαύρην θάλασσαν καὶ μὲ τὴν Τεργέστην, ἐφαίνετο ὅτι θέλει γείνειν ἡ καρδία ὅλης τῆς ἐπικρατείας, καὶ μάλιστα, ἐὰν ὁ Ἰωσὴφ κατὰ τὸν σκοπόν του ἔβαλλε τὴν Οὑγγαρίαν εἰς ἐλευθέραν ἐπιμιξίαν καὶ ἐμπορίαν μὲ τὰς λοιπὰς κληρονομικὰς χώρας του. Καὶ τὸν Σκάλδιν δὲ ποταμὸν ἤθελε νὰ κάμῃ ὠφέλιμον διὰ τὸ Βέλγιόν του. Πρὸς τοῦτο ὅμως ἀπητεῖτο νὰ καταργηθῇ ὁ ἐγκλεισμὸς τοῦ ποταμοῦ τούτου, τὸν ὁποῖον ἡ Ὁλλανδία εἶχε κατορθώσειν τὸ 1648 ἔτος εἰς τὴν μὲ τὴν Ἱσπανίαν εἰρήνην. Τῆς Ὁλλανδίας ἡ ἀδυναμία ἐφαίνετο ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ κάμῃ ἀντίστασιν εἰς τὴν θέλησιν τοῦ Αὐτοκράτορος, μάλιστα ἐνῷ πρὸ ὀλίγου εἶχε τὴν δοκιμάσειν. Τὸ δίκαιον, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἡ Ὁλλανδία ἀπὸ τὸν καιρὸν τῆς ἐν Τραϊέκτῳ εἰρήνης νὰ φυλάττῃ φρουρὰν εἰς ὀχυρώματα τοῦ Αὐστριακοῦ Βελγίου, ὁ Ἰωσὴφ δὲν ἠθέλησε νὰ γνωρίσῃ, καὶ ἐκρήμνισεν ὅλα τὰ φρούρια.

Καθὼς ἐνέδωκεν εἰς τοῦτο ἡ Ὁλλανδία, οὕτως ἤλπιζεν ὁ Αὐτοκράτωρ ὅτι θέλει στέρξειν καὶ ταύτην τὴν θέλησίν του. Ἀλλ' οἱ Ὁλλανδοὶ, κατὰ ψευδῆ τινὰ θεωρίαν προερχομένην ἀπὸ τὸν ἐπικρατοῦν-

τα ἐμπορικὸν φθόνον, νομίζοντες τὸ ἄνθος τῆς ἐμπορίας των γεννώμενον ἐκ τοῦ ἐγκλεισμοῦ τούτου, δὲν ἔστερξαν νὰ παραιτηθῶσι τὸ δίκαιόν των *). Καὶ ὁ Ἰωσὴφ ἀπεφάσισε νὰ ἀνοίξῃ τὸν δρόμον καὶ χωρὶς θέλησιν τῶν Ὁλλανδῶν.

Ἐξ Ἀντουερπίας ἐστάλθη (1784) ἐλαφρὸν πλοῖον διὰ νὰ ἐκβῇ εἰς τὴν θάλασσαν χωρὶς νὰ ἐρωτήσῃ τὰ Ὁλλανδικὰ τελώνια, καὶ ἀπὸ τὴν Ὀστένδαν ἄλλο νὰ φθάσῃ εἰς Ἀντουερπίαν διὰ τοῦ Σκάλδεως. Ἀλλ' οἱ Ὁλλανδοὶ τὸ μὲν πρῶτον πυροβολοῦντες ἠνάγκασαν νὰ ἐπιστρέψῃ, τὸ δὲ δεύτερον πιάσαντες ἔφεραν εἰς Βλίσιγγαν. Ὁ Ἰωσὴφ λοιπὸν ἠθέλησε νὰ πιάσῃ τὰ ὅπλα, ἀλλὰ διὰ μεσιτείας τῆς Γαλλίας ἐξισάσθη μὲ τοὺς Ὁλλανδοὺς λαβὼν δέκα μιλιόνια φλωρινίων **) ἀπ' αὐτούς, οἵτινες τοῦ παρεχώρησαν καίτινας τόπους τῶν συνόρων των, καὶ ἐγνώρισαν τὴν κυριαρχίαν τοῦ Αὐτοκράτορος ἐντὸς τοῦ Σκάλδεως ἀπ' Ἀντουερπίας ἕως Σαφτίγγης.

## 20. Τοῦ Αὐτοκράτορος Ἰωσὴφ Β' ἀγῶνες. (1785 — 1790).

Αἱ παντοδαπαὶ μεταβολαί, τὰς ὁποίας ὁ Αὐτοκράτωρ μέρος μὲν ἔκαμε, μέρος δὲ εἶχε σκοπὸν νὰ κάμῃ, ἦσαν τὰ μέσα, διὰ τῶν ὁποίων ἤθελε νὰ ἀποτελέσῃ τὰς διαφόρους χώρας του διὰ μιᾶς καὶ ὁμοιομόρφου διοικήσεως ἓν ὅλον, μίαν ἐπικράτειαν. Δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ γεννηθοῦν ἐντεῦθεν δυσαρέσκειαι, καὶ νὰ μὴ εὕρωσι τὰ ἐγχειρήματά του ἀντίστασιν,

*) Ὁ Καουνίτιος εἶχε προειπεῖν εἰς τὸν Αὐτοκράτορα, ὅτι οἱ Ὁλλανδοὶ ἐμποροῦν νὰ ἀντισταθῶσιν· ἀλλ' ὁ Ἰωσὴφ ἀπεκρίθη μὲ γέλια: Οἱ Ὁλλανδοὶ δὲν θέλουν πυροβολήσειν "Ὅταν δὲ ὁ Καουνίτιος ἔστειλε τὴν ἀγγελίαν εἰς τὸν Αὐτοκράτορα διατρίβοντα ἐν Οὐγγαρίᾳ, ἐπρόσθεσε ταῦτα τὰ λόγια: „Βασιλεῦ! Οἱ Ὁλλανδοὶ ἐπυροβόλησαν."

**) Ἐπειδὴ οἱ Ὁλλανδοὶ δὲν ἠθέλησαν νὰ δώσουν εἰμὴ πέντε μιλιόνια, ἐπρόσθεσε τὰ λοιπὰ ἡ Γαλλία.



καὶ ἐξαιρέτως εἰς ἐκείνας τῆς μοναρχίας τὰς χώρας, αἵτινες εἶχαν ἰδιαίτερόν τι πολίτευμα, καθὼς τὸ Βέλγιον καὶ ἡ Οὐγγαρία.

Ὁ Ἰωσὴφ ἠθέλησε τὴν ἐκ τῶν λοιπῶν ἐπικρατειῶν του ἀπομακρυσμένην χώραν, τὸ Βέλγιον, νὰ τὴν ἀλλάξῃ μὲ τὴν Βαυαρίαν. Τὸν Ἰαν. 1785 ὁ εἰς τὴν Μυνιχίαν αὐτοκρατορικὸς πρέσβυς ἔκαμε τὸ πρόβλημα εἰς τὸν Ἐκλέκτορα, νὰ παραχωρήσῃ τὴν ἐπικράτειάν του εἰς τὸν Αὐστριακὸν οἶκον, καὶ ἀντ' αὐτῆς νὰ δεχθῇ τὸ Αὐστριακὸν Βέλγιον (παρεκτὸς Λουξεμβούργου καὶ Ναμούρου) μὲ τίτλον βασιλέως τῆς Βουργονδίας καὶ τρία μιλιόνια φλωρίνια μετρητά. Ἀλλ' ὁ ἄγρυπνος ἀντίζηλος τῆς Αὐστρίας, ὁ Φρειδερῖκος Β', ἐνεθάρρυνε τὸν διάδοχον τῆς Βαυαρίας, Δοῦκα Βιποντίου, νὰ ἐναντιωθῇ καὶ διὰ μεσιτείας τῆς Ῥωσίας νὰ ματαιώσῃ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Ἰωσήφ. Ὁ Αὐτοκράτωρ ἀπελογήθη, ὅτι σκοπός του ἦτο ἐθελούσιος συμβιβασμός, καὶ ὅτι ποτὲ δὲν ἠθέλησε νὰ βιάσῃ κἀνένα. Ὁ φανερωθεὶς οὗτος σκοπὸς τοῦ Αὐτοκράτορος ἐμπορεῖ νὰ ἐσυνήργησεν εἰς τὰ φρονήματα, τὰ ὁποῖα ἔδειξαν οἱ Βέλγαι εἰς τὰς διαταγάς του.

Αἱ Βελγικαὶ χῶραι εἶχαν παντοδαπὰ προνόμια, καὶ μάλιστα ἡ Βραβαντία πολίτευμα ἐπικυρωμένον διὰ τῆς ὀνομαζομένης Joyeuse entrée *). Εἰς τὴν κορυφὴν τῆς διοικήσεως εὑρίσκετο ἀνώτατόν τι κυβερνεῖον, τὸ ὁποῖον ἀπέβλεπε μᾶλλον τὸ φαινόμενον τῆς ἐξωτερικῆς ὑψηλότητος, καὶ τότε τὰ ἐβάσταζεν ἡ τοῦ Αὐτοκράτορος ἀδελφή, ἡ Ἀρχιδούκησσα Χριστίνα, μαζὴ μὲ τὸν ἄνδρα της, τὸν Δοῦκα τῆς Σαξονικῆς Τεσχένης Ἀλβέρτον. Πλησίον τοῦ κυβερνήτορος ἵστατο λειτουργός, ὁ σύμβουλός του, καὶ εἰς τὴν ἀπουσίαν του, ὁ τοποτηρητής του, κυρίως ὅμως ἐκεῖνος, διὰ τοῦ ὁποίου ἐδιοίκει ὁ Αὐτοκράτωρ τὰς ἐπαρ-

*) Ὠνομάζετο οὕτως, ἐπειδὴ ἐσυντάχθη ὅταν εἰσήρχετο Φίλιππος ὁ ἀγαθὸς εἰς τὴν πόλιν Βρυξέλλας.

χίας. Αἱ κλάσεις, συγκείμεναι ἐκ τῶν εὐγενῶν, ἱερέ-
ων καὶ πολιτῶν, εἶχαν μεγάλην ἰσχὺν εἰς τοὺς φό-
ρους, τῶν ὁποίων τὸν διορισμὸν καὶ τὴν εἴσπραξιν
καὶ μεταχείρισιν ἐπρόσταζαν αὐταί. Πολλαὶ χῶραι
εἶχαν ἰδικάτων ἀνώτατα κριτήρια, ἐκ τῶν ὁποίων ἐπι-
σημότατον ἦτο ἡ μεγάλη Βουλὴ τῆς Βραβαντίας. Ὁ
ὑπὲρ τῆς Καθολικῆς θρησκείας ζῆλος, ὅστις συνεκρά-
τησε κολλημένας ταύτας τὰς χώρας εἰς τὴν Ἱσπανίαν,
ὅταν ἐχωρίσθη ἡ Ὀλλανδία, ἔδιδε πολλὴν ἰσχὺν
εἰς τὸν πλούσιον κλῆρον. Ἡ δημόσιος διδασκαλία ἦτο
ὅλη εἰς χεῖρας του, καὶ τὸ ὑψηλὸν σχολεῖον τῆς Λο-
βανίας, τὸ ὁποῖον ἐβάσταζε τὰ παλαιὰ διδακτικὰ συ-
στήματα, ἦτο τρόπον τινὰ τὸ πνευματικὸν κέντρον.

Τοῦτο τὸ εἶδος τῆς χώρας ἐπεχείρησεν ὁ Ἰωσὴφ
νὰ ἀναμορφώσῃ μὲ τὴν συνήθη του σφοδρότητα *).
Κηρύξας, ὅτι τὸ Βέλγιον εἶναι μία τῶν ἐπαρχιῶν
τῆς Αὐστριακῆς μοναρχίας, τὴν ἐμέρισε, καθὼς ἠγά-
πα περὶ τοῦ ὅλου, εἰς ἐννέα κύκλους, καὶ κατέστη-
σεν εἰς αὐτοὺς ἐπιτρόπους, διὰ τῶν ὁποίων ἐσηκώθη-
σαν οἱ μέχρι τοῦδε ἄρχοντες καὶ ἡ ἀπὸ τὰς κλάσεις
ἐξάρτησίς των καὶ αἱ παλαιαὶ ἀναμνήσεις. Ὡσαύτως
ἐμετάβαλε τὰ κριτήρια, ἐκατάργησε τὰ μέχρι τοῦδε
καθεστῶτα ἀρχεῖα καὶ τὴν μεγάλην Βουλὴν τῆς
Βραβαντίας καὶ τοὺς ἱερωμένους κριτὰς, καὶ τὰ ἥνω-
σεν ὅλα εἰς ἓν ὑψηλὸν κριτήριον, τὸ ὁποῖον ἔλαβε
τὴν καθέδραν του εἰς τὰς Βρυξέλλας.

Περὶ δὲ τῆς γενικῆς διοικήσεως ἐκατήργησε τὸ
παλαιὸν πολιτικὸν βουλευτήριον, τὸ μυστικὸν βου-
λευτήριον, τὸ χρηματικὸν βουλευτήριον, καὶ εἰσή-
γαγεν ἓν μόνον γενικὸν κυβερνεῖον, ὅπου προήδρευεν
ὁ πληρεξούσιος λειτουργὸς τοῦ Αὐτοκράτορος, καὶ
ἀπεφασίζοντο τὰ πολιτικὰ καὶ οἰκονομικὰ πράγμα-
τα τῆς χώρας. Ἀπεσταλμένοι τινὲς ἀπὸ τὰς κλάσεις

*) Ὁ Σιγύρος ὁμιλεῖ σκληρῶς περὶ τοῦ Ἰωσήφ: **Philosophe dans ses opinions, despote dans sa conduite.**



συνηδρίαζαν ἐκεῖ ἀντὶ τῶν μέχρι τοῦδε ἐπιτρόπων
των, οἱ ὁποῖοι ἐκαταργήθησαν ἐξ ὁλοκλήρου.

Εἰς τὴν διάταξιν τοῦ κλήρου ἐμβῆκαν καὶ ἐδῶ
αἱ γενικῶς εἰσαχθεῖσαι μεταβολαί. Αἱ δημόσιοι λιτα-
νεῖαι καὶ αἱ πολλαὶ ἑορταὶ ἀπεβλήθησαν, μοναστή-
ρια ἐκλείσθησαν καὶ τὰ λοιπὰ ἐκαινοτομήθησαν,
καθὼς καὶ εἰς τὰς ἄλλας χώρας. Πρὸ πάντων δὲ ἐκατάρ-
γησε τὰ προνόμια τοῦ πανεπιστημίου τῆς Λοβανίας,
καὶ ἐκαθίδρυσε, καθὼς καὶ εἰς τὰ ἄλλα μέρη τῆς μο-
ναρχίας, ἓν γενικὸν θεολογικὸν σχολεῖον διὰ νὰ
σπουδάζουν εἰς αὐτὸ οἱ μέλλοντες ἱερεῖς, τοῦ ὁποίου
τὴν διεύθυνσιν ἀπέσπασεν ἀπὸ τοὺς ἐπισκόπους καὶ
τὸ παρέδωκεν εἰς ἄλλους ἱερωμένους.

Αἱ διαταγαὶ αὗται διήγειραν γενικὴν δυσαρέστη-
σιν. Αἱ πρῶται κινήσεις ἐνεργηθεῖσαι ἀπὸ τὸν ἀρχι-
επίσκοπον Μεχλινίας, Καρδινάλιον Φραγκεβέργιον, καὶ
ἀπὸ τὸν Παπικὸν πρέσβυν Ζονδαδάριον, ἐφάνησαν εἰς
τὰς διαταγὰς τοῦ πανεπιστημίου τῆς Λοβανίας μεταξὺ
τῶν μαθητῶν. Ἡ ἐπανάστασις αὕτη ἐκαταπατήθη
εὐκόλως, ὁ παπικὸς πρέσβυς ἀπεδιώχθη ἀπὸ τὴν χώ-
ραν, καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἐκράχθη εἰς τὴν Βιένναν,
ὅπου ὁ Αὐτοκράτωρ, ἐξεύρων ὅτι θέλει τὸ ἀγαθὸν
καὶ δίκαιον, ἤλπιζε νὰ τὸν πληροφορήσῃ τοὺς ἀγα-
θοὺς καὶ εἰλικρινεῖς σκοπούς του.

Κατὰ τὸ 1787 ἔτος ἐταξείδευσεν ὁ Αὐτοκρά-
τωρ, ὡς Κόμης Φαλκενστέϊνος, εἰς τὴν Ταυρίδα, ὅπου
ἔκαμεν εἰς τιμήν του λαμπροτάτας ἑορτὰς Αἰκατερίνα
ἡ Β΄ εἰς τὴν Χερσῶνα. Ἐκεῖ ἐσυμμάχησαν οἱ δύω
μόναρχοι καὶ ἀπεφάσισαν τὸν κατὰ τῆς Τουρκίας πό-
λεμον. Ἐπιστρέψας δὲ εἰς τὴν ἐπικράτειάν του ἐκή-
ρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας τὴν 9 Φεβρ.
1788. Ὁ Φελδμαρισάλιος Λάσκυς, ὡς ὑποστράτηγος
τοῦ συνεκστρατεύσαντος Αὐτοκράτορος, παρέλαβε τὴν
κυβέρνησιν ὅλου τοῦ στρατοῦ. Ἐπολιόρκησεν ἰσχυρῶς
καὶ ἐκυρίευσε διὰ τῶν ὅπλων τὸ φρούριον Σαβάκιον.

Ἀλλ' εὐθὺς ἐσυνέβη δυστυχία εἰς τὸν στρατόν. Ἀῤῥωστία ἐπιδημικὴ διὰ τὸν μέγαν τοῦ θέρους καύσωνα ἠφάνισε πολλούς. Οἱ Τοῦρκοι εἰσώρμησαν εἰς τὸ Βανάτιον, τὸ ἐλεηλάτησαν, καὶ ἔσυραν πλῆθος γυναικῶν καὶ παιδίων εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν· καὶ ὁ Αὐτοκράτωρ αὐτὸς ὑπέστρεψεν ἀσθενὴς εἰς τὴν Βιένναν. Τὸ ἐφεξῆς ἔτος ὑπῆρξαν εὐτυχέστερα τὰ ὅπλα· ὁ Πρίγκιψ Κοβούργου ἐκυρίευσε τὴν Βλαχίαν· ὁ Αὐτοκράτωρ ἐπανελθὼν εἰς τὸ στρατόπεδον παρευρίσκετο εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Βελιγραδίου· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Λάσκυς δὲν ἐκατόρθονε τίποτε, ἔδωκεν ὁ Αὐτοκράτωρ τὴν τοῦ ὅλου πληρεξουσιότητα εἰς τὸν γέροντα Λαουδόνιον καὶ ὑπέστρεψε πάλιν εἰς Βιένναν. Τὸν ἀγαπητόν του ἀνεψιὸν, Ἀρχιδοῦκα Φραγκῖσκον (τὸν νῦν Αὐτοκράτορα), τὸν ὁποῖον εἶχεν ἀπ' ἐνιαυτῶν τινῶν μαζή του, ἀφῆκεν εἰς τὸν στρατὸν διὰ νὰ γυμνάζεται τὰ πολεμικὰ ὑπὸ τὸν πολεμικώτατον τοῦτον ἄνδρα· καὶ ὁ Ἀρχιδοὺξ ἠγωνίσθη τῷόντι εἰς τὰς κατὰ τοῦ Βελιγραδίου προσβολάς. Ὁ ἥρως οὗτος ἀφῆκε τὸ ἀργοπόρον σύστημα τοῦ ἀποκλεισμοῦ, καὶ ἐμεταχειρίσθη ἰσχυροτάτην προσβολήν. Ἡ πολιορκία καὶ ἡ κυρίευσις τοῦ Βελιγραδίου, ἥτις ἐσυνέβη τὴν 9 Ὀκτ. 1789, ἐσυγκεταριθμήθη μὲ τὰς ἐνδοξοτάτας πράξεις τῆς ἑκατονταετηρίδος. 456 κανόνια καὶ 6000 κεντηνάρια πυροκονίας ἦσαν τὰ λάφυρα. Τὴν 12 ἔφερε τὴν ἀγγελίαν ὁ στρατηγὸς Κλεβάκιος εἰς τὴν Βιένναν. Τὴν 14 ἔγεινε χαρὰ δημόσιος καὶ φωτοχυσία, εἰς τὴν ὁποίαν συμπεριῆλθε μὲ τὸν λαὸν καὶ ὁ ἀῤῥωστικὸς Αὐτοκράτωρ. Ὁ Λαουδόνιος ἐτιμήθη ἀρχιστράτηγος (Generalissimus) τιμὴν, τὴν ὁποίαν δὲν ἔλαβε κανεὶς εἰς τὴν Αὐστρίαν ἀπὸ τὸν καιρὸν τοῦ Πρίγκιπος Εὐγενίου. Ἀλλ' ἀπέθανεν ὁ ἥρως οὗτος τὸ ἐφεξῆς ἔτος ἑβδομήκοντα τεσσάρων ἐτῶν ἡλικίας.

Ἀλλ' εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ ἡ ἡσυχία τοῦ Βελγίου διεκόπη παρευθὺς πάλιν, ὅταν τὸ 1787 ἔτος ἔμελλε νὰ ἀρ-



χίσῃ ἡ νέα διάταξις τῆς κυβερνήσεως καὶ τῶν κριτηρίων *), καὶ ὁ Ἰωσὴφ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος διέτριβεν εἰς τὴν Χερσῶνα μὲ τὴν Ῥωσικὴν Αὐτοκρατόρισσαν. Αἱ κλάσεις τῆς Βραβαντίας, μεταχειριζόμεναι τὰ δίκαιά των, δὲν ἔδιδαν τὰ βοηθητικὰ χρήματα πρὶν ἀποβαλθοῦν τὰ παράπονα. Ἀπηγόρευσαν τοὺς εἰσπράκτορας νὰ γνωρίσουν τὴν πληρεξουσιότητα τῶν νέων ἀρχόντων· κατήργησαν τὸ τῆς Λοβανίας θεολογικὸν σχολεῖον, ἐπροσκάλεσαν τὰς ἄλλας χώρας εἰς γενικὴν σύνδεσιν, καὶ ἀνέφεραν σφοδροὺς λόγους εἰς τὸν ἀρχικυβερνήτορα. Ὁ λαὸς τῶν Βρυξελλῶν ἥνωσε μὲ τὴν ἀντίθεσιν ταύτην τῶν τάξεων ἀγρίας ἀταξίας. Ἐκρήμνισαν τοὺς πίνακας, ὅπου ἦτο γραμμένον: ἀρχηγὸς τοῦ κύκλου· ἐσύντριψαν τὰ παράθυρα τοῦ πληρεξουσίου λειτουργοῦ Κόμητος Βελγιόσου, καὶ ἠνάγκασαν τὸν πρόεδρον νὰ παραιτηθῇ τὴν ἀξίαν του. Τὰς ἀγρίας ταύτας σκηνὰς ἠκολούθησαν ὅμοιαι εἰς Ἀντουερπίαν, Μεχλινίαν κτλ.

Τοιαῦται ἐπικίνδυνοι περιστάσεις ἐπαρακίνησαν τὸν κυβερνήτορα νὰ φανερώσῃ, ὅτι τὰ προνόμια, ἤθη καὶ ἔθη πρέπει νὰ διατηρηθῶσιν ἀμετάβλητα καθὼς ἐδιατηρήθησαν ἐξ ἑκατονταετηρίδων, ὑπεσχέθη δὲ ὅτι θέλει λάβειν εἰς τοῦτο καὶ τὴν γνώμην τοῦ Αὐτοκράτορος. Ἡ διακήρυξις αὕτη ἐγέννησε μεγάλην χαράν. Ἀλλ' ὁ Ἰωσὴφ πολὺ ἀπεῖχεν ἀπὸ τοῦ νὰ στέρξῃ ταύτην τὴν συγκατάβασιν τοῦ κυβερνήτορος. Εὐθὺς ἀφοῦ ὑπέστρεψεν εἰς Βιένναν, ἔκραξε καὶ αὐτὸν καὶ τὸν λειτουργὸν Βελγιόσον, καὶ ἐπροσκάλεσε τὰς κλάσεις νὰ τοῦ προβάλλουν δι' ἀπεσταλμένων τὰ παράπονά των. Τὰ παράπονα ταῦτα, ἔγραψε, προῆλθαν ἀπὸ κακὴν ἐξήγησιν τῶν σκοπῶν του,

*) Δὲν ἠρέθισεν ὀλίγον τὰς καρδίας, ὅτι ἐναντίον τοῦ 17 ἄρθρου τῆς Joyeuse entrée, Βρυξελιώτης ἔμπορος, ὁ Ὄνδιος, ἐγκαλεσθεὶς δι' ἀπάτην τινὰ, ἐπιάσθη καὶ ἐστάλθη εἰς τὴν Βιένναν.

ἐνῷ εἰς τὰ ἐγχειρήματά του δὲν κυττάζει ἄλλο εἰμὴ τὴν κοινὴν εὐτυχίαν, καὶ διὰ τοῦτο νομίζει διὰ τὸν μέγαν ζῆλόν του ὅτι πρέπει ν' ἀκούσῃ εὐγνωμοσύνην, καὶ ὄχι νὰ εὕρῃ τοιαύτην ἀνταρσίαν, τὴν ὁποίαν, καθὸ πατὴρ καὶ ἄνθρωπος, ὅς τις ἐλεεῖ τὴν ἀνοησίαν, τοὺς συγχωρεῖ.

Μὲ ὅλον ὅτι ὁ Ἰωσὴφ ἦτο ἀποφασισμένος νὰ ἐκτελέσῃ τοὺς σκοπούς του, οἱ ὁποῖοι, καθὼς εἶπεν εἰς τοὺς ἀπεσταλμένους, ἀπέβλεπαν μόνον τὸ κοινὸν καλὸν, εὑρίσκετο ὅμως εἰς κατάστασιν, ἥτις δὲν τὸν ἐσυγχώρει νὰ διευθύνῃ τὴν προσοχήν του εἰς τὴν θεραπείαν τοῦ ἀῤῥωστικοῦ τούτου μέλους. Ὁ Τουρκικὸς πόλεμος τοῦ ἐφαίνετο κατὰ τὸ παρὸν οὐσιωδέστερος παρὰ ἡ φροντίς του περὶ τῆς τῶν Βελγῶν μεταῤῥυθμίσεως. Αἱ μὲ τὴν Αἰκατερίναν συμφωνίαι του (ὡς θέλομεν ἰδεῖν εἰς τὴν Ῥωσικὴν ἱστορίαν) τοῦ ὑπέσχοντο αὔξησιν καὶ κλέος τῆς ἐπικρατείας του.

Τοῦτο ἠνάγκασε τὸν Αὐτοκράτορα νὰ ἐνδώσῃ ὁπωσοῦν. Ἐκήρυξεν εἰς τοὺς Βέλγας, ὅτι τὸ παλαιὸν πολίτευμά των μένει μὲ κἄποιας μικρὰς μεταβολὰς, αἱ ὁποῖαι θέλουν ἐξετασθῆν ἑπομένως. Οἱ κυβερνήτορες ὑπέστρεψαν, ἀλλὰ συνωδευμένοι μὲ τὸν Κόμητα Τραουτμανσδόρπιον, πληρεξούσιον λειτουργὸν, καὶ τὸν στρατηγὸν Ἄλτωνα, σκληραύχενα καὶ αὐστηρὸν ἄνθρωπον, ὅς τις ἔμελλε νὰ διευθύνῃ τὰ εἰς τὸ Βέλγιον Αὐστριακὰ στρατεύματα. Ὑπὸ τὴν προστασίαν ταύτης τῆς ἐνόπλου δυνάμεως ἔμελλε νὰ γείνῃ τοὐλάχιστον ἡ ἐκκλησιαστικὴ μεταβολὴ, περὶ τῆς ὁποίας δὲν ἠθέλησε νὰ μεταβάλῃ ὁ Ἰωσὴφ τίποτε ἀφ' ὅσα εἶχε διατάξειν. Ἀλλὰ καὶ εἰς τοῦτο δὲν ἔλειψε τολμηρὰ καὶ ἰσχυρὰ ἀντίστασις ἀπὸ μέρους τοῦ κλήρου. Εἰς τὸ ἄνοιγμα τοῦ γενικοῦ σχολείου τὴν 15 Ἰαν. 1788 δὲν εὑρέθη κἀνεὶς μαθητὴς εἰς τὴν παράδοσιν τῶν νέων διδασκάλων, ἐπειδὴ ὁ Καρδινάλιος Φραγκεμβέργιος μετὰ πολλῶν ἐπισκόπων εἶχε κηρύ-



ξειν τὰ νέα βιβλία καὶ τὴν νέαν μέθοδον ὡς κακόδοξα. Ἡ πρὸ τοῦ ἀνοίγματος τούτου γενομένη κλεῖσις τοῦ πανεπιστημίου εἶχε διεγείρειν γογγυσμὸν εἰς τὴν Λοβανίαν καὶ ἔριδα μεταξὺ τῶν πολιτῶν καὶ τῶν Αὐστριακῶν φυλάκων. Τὸ ἐμπόδιον τῶν προσκυνητῶν καὶ τῶν ἀδελφάτων καὶ οἱ ἄλλοι νεωτερισμοὶ τῶν ἐπισκοπῶν δι' ἐνεργείας τῶν ἱερέων ἐπροξένησαν γενικὴν δυσαρέστησιν εἰς ὅλην τὴν χώραν, μάλιστα ἐνῷ αἱ κοσμικαὶ κλάσεις δὲν ἦσαν ἐντελῶς ἀκόμη εὐχαριστημέναι. Αἱ τῆς Ἁγινοβίας καὶ Βραβαντίας δὲν ἤθελαν νὰ πληρώσουν τὰ βοηθητικὰ χρήματα, παραπονούμεναι διὰ ἀθετήσεις τινὰς τοῦ πολιτικοῦ των συντάγματος *). Ἐπειδὴ δὲ καὶ αἱ δύω αἱ χῶραι ἐπέμεναν εἰς τὴν ἀνταρσίαν των, πρῶτον ἀπεδιώχθησαν διὰ τῶν ὅπλων αἱ κλάσεις ἐκ τῆς Ἁγινοβίας, ἔπειτα ἔπαθαν τὸ αὐτὸ καὶ αἱ τῆς Βραβαντίας, καὶ ἡ joyeuse entrée ἐκηρύχθη καταργημένη (18 Ἰουν. 1788). Ἡ νίκη ἔγεινε, καὶ ὁ Ἄλτων εἶπε: τὴν ἡμέραν τῆς ἐνδόξου ἐν Κολλίνῳ νίκης ἔγεινεν ὁ Αὐτοκράτωρ κύριος τοῦ Βελγίου. Ἀλλ' ὁ θρίαμβος ἦτο πρόωρος. Ὁ λαὸς κινούμενος ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς, καὶ παραθαῤῥυνόμενος ἀπὸ τὴν διχόνοιαν τὴν μεταξὺ τοῦ πρᾴου Τραουτμανσδορπίου καὶ τοῦ αὐστηροῦ Ἄλτωνος, ἐκατήντησεν εἰς σφοδρὸν ἀναβρασμόν· καὶ οἱ ξένοι δὲ, φθονοῦντες τότε τὴν δύναμιν τῆς Αὐστρίας, εἶχαν τὰς χεῖράς των εἰς τὸ παιγνίδιον. Προσέτι τὸ παράδειγμα τῆς τότε ἐπαναστατησάσης Γαλλίας ἐνήργει εἰς τοῦ λαοῦ τὰς καρδίας. Εἰς Ἀσσέλετον τοῦ Λεοδίου καὶ εἰς Βρέδαν τῆς Ὁλλανδίας συνέῤῥεε μέγα πλῆθος δυσαρεστημένων. Προεστώς τις ἐκ Βρυξελλῶν, Νώτιος, ὅς τις εἶχε δοκιμάσειν νὰ κάμῃ δια-

---

*) Μόνον τρεῖς πόλεις ἐσυνεδρίαζαν, Ἀντουερπία, Βρυξέλλαι καὶ Λοβανία. Ὁ Αὐτοκράτωρ Ἰωσὴφ ἤθελε νὰ κάμῃ τὴν τρίτην κλᾶσιν πολυαριθμοτέραν καὶ διὰ τοῦτο ἀνεξάρτηταν ἀπὸ τῆς εὐγενίας καὶ τοῦ ἱερατείου.

πραγματεύσεις εἰς Βερολῖνον καὶ Λονδίνιον, καὶ ἕνας Κανονικὸς, Κυπῆνος, ἔγειναν κορυφαῖοι, καὶ βοηθούμενοι ἀπὸ τὰς χρηματικὰς συνεισφορὰς πόλεων, μοναστηρίων, ἐπισκοπῶν κτλ. ὥπλισαν στράτευμα 10,000 ξένων. Ὁ Βανδερμέρσιος, ὅς τις πρότερον ἦτο χιλίαρχος εἰς Αὐστριακὴν ὑπουργίαν, ἔγεινεν ἀρχιστράτηγος. Δήλωσις, ἐκδοθεῖσα ἐν ὀνόματι τοῦ κλήρου, τῆς τρίτης κλάσεως καὶ μέρους τῶν εὐγενῶν, ἐκήρυξεν, ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ ἔχασε τὴν Δουκικὴν ἀξίαν του, καὶ ὅτι τὸ Βέλγιον εἶναι αὐτόνομον. Σύνοδος, ἥτις ἐσυνάχθη εἰς τὴν Βρέδαν, ἀνέλαβε τὴν κυβέρνησιν.

Εἰς μάτην ἀπέδωκε πάλιν ὁ Αὐτοκράτωρ τὴν 14 Αὐγούστ. τὰ προνόμια εἰς τὸ πανεπιστήμιον τῆς Λοβανίας· εἰς μάτην ἀναίρεσεν ὁ λειτουργὸς κατὰ τὴν 21 Νοεμβ. τὴν διαταγὴν τῆς 18 Ἰουνίου· ἡ δύναμις τῆς ἐπαναστάσεως ἐξηπλόνετο μᾶλλον καὶ μᾶλλον. Οἱ Αὐτοκρατορικοὶ στρατιῶται δελεασθέντες ἀπὸ τὴν ἐλευθεριότητα τῶν ἐχθρῶν ἐλειποτάκτουν καθ' ἑκάστην. Ὁ Ἄλτων καὶ ὁ Τραυτμανσδόρπιος ἔπραττον χωρὶς ἀμοιβαίαν συμφωνίαν καὶ ἐπερίσσευαν τὸ κακόν. Ὁ Ἄλτων ἴδε τελευταῖον τὴν ἀνάγκην νὰ παραιτήσῃ τὰς Βρυξέλλας (12 Δεκεμβ. 1789), καὶ μάλιστα μὲ τόσην βίαν, ὥστ' ἔμειναν ὀπίσω τρία μιλιόνια φλωρινίων μετρητά. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Αὐτοκρατορικὸς στρατὸς κατ' ὀλίγον ἀδείασε τὴν χώραν παρεκτὸς Λουξεμβούργου, ἠνώθησαν αἱ κλάσεις ὅλων τῶν ἐπιλοίπων χωρῶν, ἐκηρύχθησαν ὡς ἠνωμένη πολιτεία τοῦ Βελγίου αὐτόνομοι, καὶ ἔθεσαν εἰς Βρυξέλλας γενικὴν σύνοδον (τὴν 11 Ἰαν. 1790).

Τὰ συμβάματα ταῦτα ἐκλόνισαν βαθέως τὸν Αὐτοκράτορα Ἰωσὴφ, καὶ τόσον πλέον, ὅσον καὶ ἄλλοθεν ἦσαν ἀδυνατισμένα καὶ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα του. Αἱ κακοπάθειαι τοῦ Τουρκικοῦ πολέμου, αἱ ἐνέργειαι καυσώδους καλοκαιρίου, ξηραὶ ἐρημίαι καὶ ἑλώδεις



ἀναθυμιάσεις, ἐκ τῶν ὁποίων ἠῤῥώστησε μέγα μέρος τῶν στρατευμάτων του *), εἶχαν ἀδυνατίσειν καθ' ὑπερβολὴν τὴν ὑγιείαν του. Ἐνταυτῷ δὲ ἔβλεπεν, ὅτι καθὼς εἰς τὸ Βέλγιον, οὕτω καὶ εἰς τὴν Οὐγγαρίαν ἐγίνετο πάντοτε ἀκουστοτέρα ἡ ἀγάνακτησις καὶ ἡ δυσαρέστησις διὰ τὰς νέας διαταγάς του. Ὁλόκληρον σειρὰν παραπόνων ὕψωσαν οἱ Οὖγγροι.

Εὐθὺς εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς βασιλείας του δὲν ἠθέλησεν ὁ Ἰωσὴφ, ἐναντίον τῆς πατροπαραδότου συνηθείας, νὰ στεφανωθῇ μὲ τὸ περίφημον ἅγιον στέμμα, ἀλλὰ μάλιστα αὐτὸ τὸ ἅγιον κτῆμα τοῦ ἔθνους μετέφερεν ἀπὸ τὸ Πρεσβοῦργον εἰς τὴν Βιένναν, πρόφασιν μὲν νὰ ἀποφύγῃ τὰ μεγάλα ἔξοδα καὶ τὴν πολλὰ ὀχληρὰν πανηγυρικότητα, ἀλήθειαν δὲ διὰ νὰ μὴ κάμῃ τὸν συνήθη τῆς στέψεως ὅρκον πρὶν ἐκτελέσῃ καὶ ἐκεῖ τοὺς σκοπούς του, νὰ εἰσάξῃ τὰς νέας ἐκκλησιαστικὰς διαταγὰς καὶ νὰ βελτιώσῃ τὴν κατάστασιν τοῦ πλέον παρὰ ποῦποτε κατατεθλιμμένου χωριάτου **).

Ἐκήρυξε τὴν Γερμανικὴν γλῶσσαν κοινὴν, ἂν ὄχι ἐγχώριον, ἀλλὰ τῶν πραγμάτων γλῶσσαν. Τρία ἔτη ἐδόθησαν εἰς τοὺς ἔχοντας δημόσια ἀξιώματα, καὶ ὅς τις ἐντὸς τούτων δὲν τὴν ἐμάνθανεν, ἔχανε τὸ ἀξίωμά του. Πολλὰ χωρικὰ κριτήρια ἐκαταργήθησαν ἢ μετεβάλθησαν καὶ ἔλαβαν ἄλλα ὀνόματα καὶ ἄλλους συνέδρους. Οἱ λεγόμενοι Γεσπάνται τῶν κομητάτων ἔγειναν ἀργοὶ, καὶ ἡ διοίκησας ἐνεπιστεύθη εἰς βασιλικοὺς ἐπιτρόπους μὲ ἀλλαγμένην διάταξιν. Εἰς τὴν Τρανσυλβανίαν, ἥτις ἐδιαιρέθη κατὰ νέον τρόπον,

*) Ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ Ἰουνίου 1788 ἕως τὸν Μάϊον 1789 ὑπῆρχαν 112,000 ἄῤῥωστοι, ἐκ τῶν ὁποίων ἀπέθαναν 33,000.

**) Ὅλα τὰ βάρη ἐπισωρεύονται εἰς τὸν χωριάτην. αὐτὸς χρεωστεῖ νὰ πληρόνῃ καὶ τὰ ἔξοδα τῶν κριτολογιῶν, τὰς ὁποίας κάμνουσιν οἱ εὐγενεῖς πρὸς ἀλλήλους. Διὰ τοῦτο εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν πολιτικῶν ὀνομάζεται ὁ χωριάτης misera contribuens plebs (πτωχὸς φορολόγος λαός).

καθὼς ἡ Σλαβονία καὶ τὸ Βαννάτιον, ἠφανίσθη ἡ μέχρι τοῦδε πολιτικὴ διαφορὰ τῶν τριῶν λαῶν, Γερμανῶν, Οὔγγρων, Σκεκλέρων.

Διὰ νὰ καταπαύσῃ τὰς εἰς τὰ ἤθη καὶ εἰς αὐτὴν τὴν πολεμικὴν ὑπουργίαν τόσον βλαβερὰς στρατολογίας, εἰσήγαγε τὴν καταγραφὴν, καὶ ἐδιώρισε διὰ τοῦτο νὰ γείνῃ ἀπαρίθμησις τοῦ λαοῦ, τὴν ὁποίαν μέχρι τοῦδε ἐμπόδιζαν καὶ ἐνόθευαν πλεονεκτικοὶ σκοποί. Ἐκατάργησε τὴν βαρεῖαν ἀνδραποδίαν, καὶ ἐφανέρωσεν ἀπαρακαλύπτως εἰς μίαν πρὸς τὸν Κόμητα Πάλφυν διαταγήν του, ὅτι σκοπός τοῦ εἶναι νὰ ἐλευθερώσῃ τὸν κακουχούμενον χωριάτην ἀπὸ τὴν ἀλοζονείαν τοῦ εὐγενοῦς. Ἠθέλησε καὶ ἐδῶ νὰ εἰσάξῃ τὴν νέαν φορολογίαν καὶ νὰ κάμῃ ἴσην τὴν εἰς τὰ κτήματα τῶν εὐγενῶν, τῶν ὁποίων διέκρινε τὴν ἐλευθερίαν ἀπὸ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ προσώπου, μὲ τὴν φορολογίαν ὅλων τῶν ἄλλων πολιτῶν καὶ κατοίκων. Διὰ τοῦτον τὸν σκοπὸν ἐδιώρισε νὰ ἐκμετρηθῶσιν ἐκ νέου ὅλα τὰ ὑποστατικὰ καὶ οἱ ἀγροὶ τῆς Οὐγγαρίας.

Κατὰ τούτων ὅλων τῶν περιορισμῶν τῶν εὐγενῶν ὑψώθησαν παράπονα καὶ παντοδαπαὶ ἀντιλογίαι. Ὁ Τουρκικὸς πόλεμος, τοῦ ὁποίου θέατρον ἦτο ἡ Οὐγγαρία, ἐπλήθυνε τὰ πρῶτα, καὶ ἐρεθισμοὶ ἐξωτερικοὶ, καθὼς ἐπιστεύετο, ηὔξαναν τὴν ἀθυμίαν. Μὲ ὅλον ὅτι ἡ παρουσία τῶν στρατευμάτων ἀπεδίωκε φόβον ἐπαναστάσεως, καθὼς ἔγεινεν εἰς τὸ Βέλγιον, μ' ὅλον τοῦτο ἔστεκε πάντοτε ἡ Προυσία εἰς τὰ σύνορα τῆς Σιλησίας, καὶ ἐφαίνετο ὅτι ἤθελε νὰ κάμῃ ἀντιπερισπασμὸν πρὸς χάριν καὶ τῶν Οὔγγρων καὶ τῶν Τούρκων.

Οὕτω στενοχωρούμενος ὁ Αὐτοκράτωρ ἠναγκάσθη νὰ ἀναιρέσῃ ὅλας τὰς διαταγάς του παρεκτὸς τοῦ τῆς ἀνεξιθρησκείας νόμου, τοῦ τῶν ἱερέων, καὶ τοῦ τῆς καταργήσεως τῆς ἀνδραποδίας. Μὲ ὅλον ὅτι (εἶπεν εἰς μίαν του Δήλωσιν πρὸς τὰς Οὐγγαρικὰς κλάσεις), ἐμετάλλαξε κάποιους κλάδους τῆς πολιτείας τῶν Οὔγγρων διὰ τὸ κοινὸν ἀγαθὸν τοῦ βασιλείου, μ' ὅλον τοῦτο μαθὼν, ὅτι οἱ Οὔγγροι ἐπιθυμοῦσι τὸ ἀρχαῖον των πολίτευμα, δὲν εὑρίσκει αἰτίαν νὰ μὴ τοὺς τὸ δώσῃ, ἐπειδὴ ἐπιθυμεῖ νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν εὐτυχίαν των μὲ τὸν κοινὸν εἰς ὅλους ἐπιθυμητὸν τρόπον. Ἔστειλε δὲ καὶ τὸ βασιλικὸν τῆς Οὐγγαρίας στέμμα εἰς τὴν Βοῦδαν, ὅπου τὸ ἐδέχθησαν μὲ κοινὴν ἀγαλλίασιν ὡς προάγγελον τῆς ἐπανερχομένης ἐλευθερίας των. Θριαμβευτικὰ τόξα ἠγέρθησαν, ὅθεν διέβαινε, καὶ ἡ πόλις Βοῦδα ἐφωτίσθη τὸ ἑσπέρας πανηγυρικώτατα.



Ἐμπορεῖ τις νὰ ἐννοήσῃ μὲ ποῖον αἴσθημα ὁ Ἰωσὴφ ἴδε συντριμμένον *) τὸν σκοπὸν ὅλης τῆς ζωῆς καὶ ἐνεργείας του. Δὲν εἶναι θαῦμα, ἐὰν ἡ λύπη αὕτη ἐπλήγωσε τὴν καρδίαν του **). Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ 1790 ἔτους ἔλαβεν ἡ σωματική του κατάστασις τροπὴν, ἥτις ἔκαμεν ἀναπόφευκτον τὸν θάνατόν του. Μὲ μεγάλην γαλήνην, ἐὰν καὶ ἦσαν ἀλγεινὰ τὰ σωματικά του πάθη, καὶ μὲ ἀκάματον ἐνέργειαν ***), ἐὰν καὶ τοῦ ἦσαν πικραὶ αἱ πεῖραι, ἔτρεχεν εἰς τὸ τέλος του. Δύω ἡμέρας πρὸ τοῦ θανάτου του ἀπέθανεν

*) „Ἐπεθύμουν, ἔλεγε περὶ τὸ τέλος τῆς ζωῆς του, νὰ ἐπιγραφῇ εἰς τὸν τάφον μου: Ἐνταῦθα κεῖται ἡγεμὼν, τοῦ ὁποίου οἱ σκοποὶ ἦσαν καθαροὶ, ἐματαιώθησαν δὲ κατὰ δυστυχίαν ὅλα του τὰ βουλεύματα."

**) „Ἡ χώρα σας μὲ ἐθανάτωσεν", εἶπεν ὁ Ἰωσὴφ πρὸ τοῦ θανάτου του εἰς τὸν ἐκ Βελγίου καταγόμενον πρίγκιπα Λίγνιον." Αἱ ἐγκαταλειφθεῖσαι Βρυξέλλαι εἶναι ὁ θάνατός μου. Ἀποθνήσκω ἢ ἔπρεπε νὰ εἶμαι ἀπὸ ξύλον!"

***) Τὴν 19 Φεβρουαρίου ἀκόμη (τὴν 20 ἀπέθανεν) ὑπηγόρευε τὸν γραμματέα του ἕως τὴν δεκάτην ὥραν τῆς νυκτός. Πρὸ τινων ἡμερῶν ἔγραψε καὶ ἐπιστολὴν πρὸς „τὰς πέντε δεσποίνας, αἱ ὁποῖαι ἀπὸ καλωσύνην των μ' ἐδέχθησαν εἰς τὴν συναναστροφήν των." Ἦσαν δὲ αἱ πριγκιπέσσαι Λιχτενστεΐνη, Κλαρῦ, Κίνσκη κτ. τῶν ὁποίων ἡ συναναστροφὴ τὸν ἔτερπε καθ' ὑπερβολήν. Τὰς εὐχαριστεῖ διὰ τὴν „παράβλεψιν καὶ ἱλαρότητα, τὴν ὁποίαν τοῦ ἔδειξαν τόσα πολλὰ ἔτη."

Ἀρχιδούκησσα Ἐλισάβετ, ἀδελφὴ τῆς μεγάλης Ῥωσικῆς Δουκήσσης Μαρίας καὶ σύζυγος τοῦ ἀνεψιοῦ του Ἀρχιδουκὸς Φραγκίσκου, εἰς τῆς ὁποίας τὴν ζωὴν εἶχε συνδέσειν τόσον ὡραίας ἐλπίδας. Ὁ ἐκ τούτου πόνος ἐτάχυνε τὸν θάνατόν του, καὶ αἰσθανόμενος ἐντελῶς τὴν πλησίασίν του ἐπρόσταξε νὰ μεταφέρουν εἰς τὸν τόπον τῆς ταφῆς τὸν ἐν τῷ Αὐλικῷ παρεκκλησίῳ ἐκτεθειμένον νεκρὸν τῆς Ἀρχιδουκήσσης, διὰ νὰ γείνῃ τόπος, καθὼς εἶπε, διὰ τὸ ἰδικόν του λείψανον. Τὴν 20 Φεβρ. ἀπέθανε, τὸ τεσσαρακοστὸν ἔννατον ἔτος τῆς ζωῆς του, καὶ τὸ δέκατον τῆς κυβερνήσεώς του.

Ὁ Αὐτοκράτωρ Ἰωσὴφ ἦτο μέτριος τὸ ἀνάστημα, καθ' ὑπερβολὴν ζωηρὸς τὴν κρᾶσιν, καὶ ἀφοβώτατος εἰς τοὺς κινδύνους· ᾐσθάνετο ὀξύτατα τὴν τιμὴν τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τὴν ἐσέβετο εἰς πᾶν πρόσωπον· ᾐσθάνετο, ὅτι οἱ βαθμοὶ καὶ τὰ γένη δὲν πρέπει νὰ ἐμποδίζουν πάντα χρηστὸν καὶ ἐνάρετον ἄνθρωπον ἀπὸ τοῦ νὰ ζητῇ τὴν παρὰ τοῦ ἄλλου τιμήν του, ἐὰν καὶ ὁ ἄλλος οὗτος ὑψώθη ἀπὸ τὰς περιστάσεις εἰς λαμπροτάτους βαθμούς. Τὸν ἕως τῶν ἡμερῶν του τόπον αὐτοκρατορικοῦ κυνηγίου τὸν ὀνομαζόμενον Ἀουγάρτιον (Augarten), ἐκαλλώπισε καὶ ἀνέδειξε δημόσιον κῆπον διὰ νὰ περιδιαβάζῃ εἰς αὐτὸν ὁ βουλόμενος, καὶ ἐπέγραψεν ἐπὶ τῆς εἰσόδου του ἐπιγραφὴν, ἥτις δοξάζει αἰωνίας τὸν ἐπιγράψαντα: „Τόπος εὐφροσύνου διατριβῆς ἀφιερωμένος εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὸν τιμητήν των." *). Ὅταν τις τὸν ἐπαρακάλεσε ν' ἀφήσῃ κἂν τὸ δάσος μόνον εἰς περιδιάβασιν τινῶν κλάσεων ὡς ἦτο μέχρις ἐκείνου τοῦ καιροῦ, διὰ νὰ συνευφραίνεται ἐκεῖ ὁ εὐγενὴς μὲ μόνον τοὺς ὁμοίους του, ἀπέβαλε τὴν δέησίν του εἰπών: „Ἐὰν ἐγὼ ἤθελα νὰ συζῶ μὲ μό-

*) Allen Menschen gewidmeter Belustigungsort von ihrem Schätzer."



νον τοὺς ὁμοίους μου, ἀνάγκη ἦτο νὰ καταβῶ εἰς τοὺς ἐν τῇ τῶν Καπουκίνων ἐκκλησίᾳ αὐτοκρατορικοὺς τάφους καὶ νὰ περάσω ἐκεῖ τὰς ἡμέρας μου." Πᾶν ὅ,τι εὕρισκε καλὸν καὶ χρήσιμον εἰς ξένας χώρας ἢ ἐπενόει μὲ τὴν σκέψιν του, ἤθελεν ἐξ ἅπαντος ἡ μεγάλη του ψυχὴ νὰ τὸ εἰσάξῃ εἰς τὰς χώρας του. Ἤθελεν ὅμως πᾶν ἐγχείρημά του νὰ ἐκτελῆται τάχιστα, ὡς προείπαμεν (σελ. 135), καὶ ὅταν εἷς ἐκ τῶν βουλευτῶν του τοῦ εἶπεν, ὅτι μὲ τὸν καιρὸν κατορθόνεται πᾶν ἔργον κάλλιστα: „Τί μ' ὠφελεῖ, εἶπεν ὁ Αὐτοκράτωρ, ἐὰν δὲν ζῶ κ' ἐγὼ νὰ ἴδω τὴν εὐτυχίαν τοῦ λαοῦ μου; Βλέπεις, ὅτι εἰς τὸ Ἀουγάρτιον καὶ εἰς τὸ δάσος ἐφύτευσα δένδρα μεγάλα διὰ νὰ περιδιαβάζω καὶ ἐγὼ καὶ οἱ σύγχρονοί μου ὑπὸ τὰς σκιάς των· ἐὰν ἔβαλλα φυτάρια, ὁ Θεὸς ἐξεύρει, ἂν ἔζων νὰ ἀπολαύσω τὴν ἀπ' αὐτῶν εὐφροσύνην". Εἰς τὸ ὀλίγον διάστημα τῆς κυβερνήσεώς του ηὔξησε τὸ πλῆθος τῶν ὑπηκόων του, τοὺς ἐφώτισε μὲ σύστασιν χιλιάδων τινῶν νέων σχολείων, ὠχύρωσε τὰς ἐπαρχίας του μὲ φρούρια, κατέστησε στράτευμα, ὁποῖον δὲν εἶχεν ἄλλος ἡγεμὼν τῆς Εὐρώπης, καὶ μ' ὅλα ταῦτα ἀφῆκε πλῆρες χρημάτων τὸ θησαυροφυλάκιον. Ἀλλ' οἱ ἄνθρωποί του δὲν ἐκαταλάμβαναν τοὺς φιλανθρώπους σκοπούς του. Δὲν ἐμπορεῖ ἐπ' ἀληθείας νὰ φαντασθῇ τις χωρὶς δάκρυα τὰς ἀντιπεριστάσεις τοῦ ἀγαθοῦ τούτου ἀνδρός. Σοφὸς, ὅς τις ἤθελε πάντοτε τὸ ἀγαθὸν, καὶ μ' ὅλον τοῦτο σπανίως ἠδυνήθη νὰ τὸ ἐκτελέσῃ! Ἡγεμὼν, ὅς τις ἐκοπίαζε μὲ πνεῦμα καὶ μὲ σῶμα νὰ εὐτυχίσῃ τὰς πολιτείας του, καὶ αὐτὸς ἐδυστύχει ἐκ τῶν ἀντιφερομένων προλήψεων. Πατὴρ, ὅς τις ἐθυσίαζε τὴν ζωήν του διὰ τὰ τέκνα του, καὶ πολλὰ τῶν τέκνων τούτων δὲν τὸ ἐγνώριζαν! Ἄνθρωπος, ὅς τις ἠγάπα ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἀπὸ πολλὰ ὄχι μόνον δὲν ἠγαπᾶτο, ἀλλὰ καὶ ἐμισεῖτο! Τιμὴ, σέβας καὶ συμπάθειαι χρεωστεῖται εἰς τὸν μέγαν ἥρωα, ὅς τις ἐπε-

σεν εἰς τὸ μέσον τοῦ πανενδόξου σταδίου του. Ὁ βραχὺς χρόνος τῆς βασιλείας του ἐστάθη αἴτιον ὅλων τῶν εἰρημένων ἀντιφάσεων. Ἐὰν ὁ Αὐτοκράτωρ Ἰωσὴφ ἔζη ἀκόμη δέκα ἔτη, τίς ἡγεμὼν τῆς γῆς ἤθελεν εἶσθαι τοῦ λαοῦ εὐτυχιστικώτερος καὶ αὐτὸς εὐδαιμονέστερος; Ὁ πανευκλεῶς κυβερνῶν τὴν σήμερον Αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας, Φραγκῖσκος Α', ὁ ἀνεψιός του, ἐγνώρισεν ὑπὲρ πάντας τὸ μέγεθος τοῦ ὑψηλοῦ θείου του. Τοῦ ἔστησεν ἀνδριάντα λαμπρότατον ἐπὶ τῆς Ἰωσηπικῆς λεγομένης ἀγορᾶς (1807)· ἔφιππος ἵσταται ὁ ἥρως ἐπὶ πολυτελεστάτου ὑποποδίου, καὶ ἡ ἐπιγραφὴ μαρτυρεῖ τὴν θαυμαστὴν ἀρετήν του καὶ τὴν κρίσιν τοῦ ἀναθεμένου: Φραγκῖσκος ἐκ πατρὸς ἀνεψιὸς ἀνέθηκεν Ἰωσήπῳ Β', ὅς τις ἐπὶ κοινῇ σωτηρίᾳ ἔζησεν οὐχὶ μακρόν· ἀλλ' ὅλος *).

## 21. Λεοπόλδος Β'.
### (1790 — 1792).

Εἷς ἀπὸ τοὺς πλέον φιλανθρώπους, σοφοὺς καὶ προσφιλεῖς ἡγεμόνας τῆς Αὐστρίας. Ἐγεννήθη τὴν 5 Μαΐου 1747. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του ἀνεδείχθη μέγας Δοὺξ Τοσκάνας (1765). Ἐπὶ τῆς εἰκοσιπενταετοῦς ἡγεμονίας του ἀνεμόρφωσεν ἐκείνην τὴν χώραν. Γεωργία, τέχναι, ἐμπορία ἤνθησαν διὰ τῆς ἐπιμελείας του. Σχολεῖα, καθαίρεσις τῆς ἱερᾶς ἐξετάσεως (1787), ἀποβολὴ πολλῶν ἐκκλησιαστικῶν καταχρήσεων, νομοθεσία φρονίμη ἐνήργησαν

*) Ὅλη ἡ ἐπιγραφὴ εἰς Λατινικὴν γλῶσσαν εἶναι ἡ ἐφεξῆς: „Josepho II. Augusto, qui saluti publicae vixit non diu sed totus, Franciscus Imperator Romanorum et Austriae ex fratre nepos alteri parenti posuit.“ Ἤγουν, Ἰωσήπῳ Β' Αὐγούστῳ, ὅς τις ἐπὶ κοινῇ σωτηρίᾳ ἔζησεν οὐχὶ μακρὸν ἀλλ' ὅλος, Φραγκῖσκος Αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων καὶ Αὐστρίας ἐξ ἀδελφοῦ ἀνεψιὸς ἄλλῳ πατρὶ ἔθηκεν. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐνεχαράχθη τὸ 1806 ἔτος πρὶν παραιτηθῇ ὁ Αὐτοκράτωρ Φραγκῖσκος τὸ Ῥωμαϊκὸν στέμμα· ἡ δὲ ἐνίδρυσις τοῦ ἀνδριάντος ἔγεινε τὴν 1 Νοεμβ. 1807.



θαυμασίως εἰς τὰ ἤθη τοῦ λαοῦ του ἐκείνου. Τώρα ὁ θάνατος καὶ ἡ ἀτεκνία τοῦ αὐταδέλφου του Ἰωσὴφ τὸν ἐπροσκάλεσαν εἰς τὸν θρόνον τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς τῶν Γερμανῶν Αὐτοκρατορίας. Ἐὰν ἀκύρωσε πολλὰς ἐκ τῶν διαταγῶν τοῦ φιλανθρώπου ἀδελφοῦ του, τὸ ἔκαμεν ὄχι διότι ἐδυσαρεστεῖτο εἰς αὐτάς, ἀλλὰ διὰ νὰ οἰκονομήσῃ μὲ σοφίαν τὰς παρούσας περιστάσεις τῆς σιδηρᾶς ἀνάγκης. Διότι εἰς τὸν ἡγεμόνα τοῦτον ἦτο προκείμενον βαρὺ καὶ δύσλυτον πρόβλημα: Νὰ καταπαύσῃ τὴν δυσαρέστησιν εἰς τὰς κληρονομικὰς χώρας, νὰ ἐξαναποκτήσῃ τὸ Βέλγιον, νὰ κάμῃ ἔντιμον εἰρήνην μὲ τὴν Τουρκίαν, νὰ φιλιωθῇ μὲ τὴν Προυσίαν, νὰ ἀπολαύσῃ τὸ Αὐτοκρατορικὸν στέμμα, καὶ νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς καταπαύσεως τῆς τὸ πᾶν ἐπαπειλούσης τότε Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Μὲ μεγίστην φρόνησιν ἔλυσε τὸν πολυπλοκώτατον δεσμόν. Μὲ τὴν Προυσίαν καὶ τοὺς ταύτης συμμάχους Ἀγγλίαν καὶ Ὁλλανδίαν ἤρχισε διαπραγματεύσεις εἰς Ῥεϊχέμβακον, πλησίον τοῦ ὁποίου ἔστεκεν ὁ Προυσιακὸς στρατός. Ἀποτέλεσμα τούτων ἦτο συνθήκη κλεισθεῖσα τὴν 27 Ἰουλίου 1790, διὰ τῆς ὁποίας ὁ Λεοπόλδος ἔδιδεν εἰς τὸ Βέλγιον τὸ παλαιόν των πολίτευμα, καὶ ὑπέσχετο νὰ κάμῃ εἰρήνην μὲ τοὺς Τούρκους εἰς τὴν βάσιν τῶν πρὸ τοῦ πολέμου κτήσεων. Ἔλαβε λοιπὸν ὁ Λεοπόλδος χωρὶς δυσκολίαν τὸ Αὐτοκρατορικὸν στέμμα, καὶ τὴν 4 Αὐγ. 1791 ἔγεινεν εἰρήνη μὲ τοὺς Τούρκους εἰς τὸ Σιστόβιον, διὰ τῆς ὁποίας ἡ Αὐστρία ἐκέρδησε μόνον τὴν ἐπικράτειαν τῆς παλαιᾶς Ὀρσόβας. Κατὰ τὴν συνθήκην τοῦ Ῥεϊχεμβάκου ἐξέδωκεν ὁ Λεοπόλδος Δήλωσιν εἰς τοὺς Βέλγας, ὅπου τοὺς ἔκραζε νὰ ἐπιστρέφουν εἰς τὴν ὑποταγὴν τοῦ οἴκου του, ἐνταυτῷ δὲ τοὺς ὑπέσχετο μὲ ἐγγύησιν τῆς Προυσίας, Ἀγγλίας καὶ Ὁλλανδίας, ὅτι θέλει τοὺς κυβερνήσειν κατὰ τὴν ἀρχαίαν των

πολιτείαν, καὶ ὅτι θέλει δώσειν ἐντελῆ ἀμνηστίαν εἰς ὅλους. Ἡ σύνοδος τοῦ Βελγίου εἶχε μὲν ἀποφασίσειν νὰ βαστάξῃ τὴν αὐτονομίαν του, ἐγκατελείφθη δὲ ἀπὸ τὴν τῶν ξένων βοήθειαν, καὶ τὸ χείριστον, ἡ ἐσωτερικὴ δύναμις ἦτο κομματιασμένη διὰ διχονοίας. Ἡ ἐνέργεια τῶν ἀρχῶν τῆς γειτονικῆς Γαλλίας ἐγέννησε μεταξύ των δημοκρατικὴν φατρίαν, ἀντίθετον τῆς γνώμης τῶν ἀρχόντων τοῦ Βελγίου. Τὸ στράτευμα καὶ ὁ Βανδερμέρσιος ἐπῆραν τὴν φατρίαν τῆς δημοκρατίας, ἀλλ' ἡ σύνοδος ἀντιπαρέταξεν ἐναντίον του ἄλλο στράτευμα ὁδηγούμενον ἀπὸ τὸν Σοιμφέλδιον, πάλαι ποτὲ Προυσιακὸν λοχαγὸν, ὅστις ἐπίασεν αἰχμάλωτον τὸν Βανδερμέρσιον (Ἀπρίλ. 1790).

Ἡ διχόνοια αὕτη εἶχε προξενήσειν εἰς τὰ ὀλίγα Αὐστριακὰ στρατεύματα τοῦ Λουξεμβούργου ἡσυχίαν καὶ ἀσφάλειαν, ὥστε τὰ στρατεύματα, τὰ ὁποῖα ἔστειλεν ὁ Λεοπόλδος ἐκ τῶν κληρονομικῶν χωρῶν του ἠδυνήθησαν νὰ ἑνωθῶσι μετ' αὐτῶν ἀκωλύτως. Ὁ Φελδμαρισάλιος Βένδερος ἔλαβε τὴν ἀρχιστρατηγίαν. Ὅταν λοιπὸν 30,000 Αὐστριακοὶ ἐκινήθησαν κατὰ τῶν Πατριωτῶν, οἱ Πατριῶται ὀλίγην ἀντίστασιν ἐτόλμησαν νὰ κάμουν. Ὁ Νώτιος, ὁ Κυπῆνος καὶ ἄλλοι ἀρχηγοὶ ἔφυγαν, καὶ τὴν 3 Δεκεμ. ἐμβῆκαν οἱ Αὐστριακοὶ εἰς τὰς Βρυξέλλας. Πρὶν τοῦ τέλους τοῦ ἔτους ὑπετάχθησαν ὅλοι οἱ Βέλγαι, εἰς τοὺς ὁποίους ἐπεβεβαίωσεν ὁ Λεοπόλδος ἐκεῖνα τὰ προνόμια, τὰ ὁποῖα εἶχαν εἰς τὸ τέλος τῆς βασιλείας τῆς Μαρίας Θερησίας.

Μὲ τὴν αὐτὴν ταχύτητα καθησύχασεν ὁ Λεοπόλδος τοὺς Οὔγγρους μὲ μετριότητα καὶ σταθερότητα, ἐπειδὴ ὁ Λεοπόλδος ἐχρειάζετο καὶ τὴν δευτέραν, ἐνῷ οἱ Οὖγγροι μεταχειριζόμενοι τὴν ἀμηχανίαν τοῦ Λεοπόλδου τὸν ἠνάγκαζαν εἰς νέους περιορι-



σμοὺς, καὶ ἤθελαν νὰ τὸν προστάξωσι καὶ νέον στέψεως ὅρκον. Ἀλλ' ἀφοῦ οὗτος τοὺς ἐβεβαίωσε δημοσίως, ὅτι θέλει νὰ διατηρήσῃ ἀπαράβατον τὸ πολίτευμα τοῦ βασιλείου, τοὺς ἐξήγησεν ἐνταυτῷ ἀποφασιστικῶς, ὅτι δὲν θέλει κάμειν ἄλλον ὅρκον, εἰμὴ τὸν ὁποῖον ἔκαμε Κάρολος ὁ Ϛ΄ καὶ ἡ Μαρία Θερησία. Ἔπειτα ἔγεινε καὶ ἡ στέψις. Εἰς ἓν γενικὸν συνέδριον ἐξισάσθησαν, μὲ συμφωνίαν τοῦ Λεοπόλδου, αἱ ἀμοιβαῖαι διαφοραὶ, καὶ ἀπεβάλθησαν αἱ δυσάρεστοι διαταγαὶ τοῦ Ἰωσὴφ *). Ἐκ τούτων ἦτο καὶ ἡ περὶ τῶν φόρων τῶν ἀγρῶν διαταγὴ, ἥτις μετὰ τοῦτο ἐκαταργήθη καὶ εἰς τὰς ἄλλας κληρονομικὰς χώρας, Αὐστρίαν, Βοημίαν κτλ. Γενικὴ ἡσυχία ἐμβῆκε, καὶ τὰ ἀρχαῖα ἐφάνησαν ἔκτοτε τίμια καὶ ἀσφαλισμένα ἀπὸ παρόμοια δοκίμια. Περὶ τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Γαλλίας ἐσυμφώνησε μὲ τὴν Προυσίαν (1791), ὅτι ἡ κατάστασις τοῦ βασιλέως τῆς ἐπικρατείας ἐκείνης πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς πρᾶγμα ἄξιον τῆς φροντίδος ὅλων τῶν ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης. Ἤρχισεν ἔπειτα νὰ εἰσάγῃ ὅσα καλὰ ἐστοχάζετο εἰς τὰς Αὐστριακάς του χώρας· ἀλλ' ὁ θάνατος τὸν ἀφήρπασεν ἔξαφνα (1 Μαρτ. 1792), καὶ ἡ μεγάλη καὶ γενικὴ λύπη, τὴν ὁποίαν ἐπροξένησεν εἰς ὅλων τὰς καρδίας, εἶναι λαμπρότατον ἐγκώμιον διὰ τὸν Αὐτοκράτορα.

*) Ἡ μὲν ἐλευθέρα μετανάστευσις τοῦ χωριάτου ἔμεινε πρὸς παρηγορίαν τοῦ λαοῦ, ὡς ἔλεγαν αἱ κλάσεις. Ἐξ ἐναντίας δὲ ἐπέμεναν νὰ ἀθετηθῇ ἡ εἰς τοὺς χωριάτας δοθεῖσα ἀπὸ τὸν Ἰωσὴφ ἐλευθερία νὰ πωλῶσι λιανικῶς τὸν οἶνόν των, καὶ ἡ δι' αὐτοὺς διορισθεῖσα ἡμέρα εἰς χωριστὴν Καγκελλαρίαν.

# Β'. ΠΡΟΥΣΟΙ.

## 1. Ἡ Προυσία ἐπὶ Φρειδερίκου τοῦ Α'. (1688 — 1713).

Εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς δεκάτης ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος τὸ Ἐκλεκτοράτον τοῦ Βρανδεμβούργου ὑψώθη εἰς μικρόν τι βασίλειον, τὸ ὁποῖον πρὶν λάβῃ τέλος ἡ ἑκατονταετηρὶς αὕτη ἔφθασεν εἰς μέγεθος ἀπρόοπτον διὰ τῶν ἀγώνων μεγάλου τινὸς ἀνδρός. Διὰ τοῦτο ἡ Προυσία λαμβάνει τώρα τόπον ἔντιμον εἰς τὴν ἱστορίαν, καὶ τὸ κεφαλαιῶδες τοῦτο τμῆμα ἀφιερόνεται εἰς τοὺς Προύσους, καὶ ἐξαιρέτως εἰς τὸν θεμελιωτὴν τῆς Προυσιακῆς μεγαλειότητος.

Ἀναμφιβόλως τὸ ἀληθινὸν θεμέλιον τῆς δόξης τοῦ Βρανδεμβουργικοῦ οἴκου προκατέβαλεν ὁ μέγας Ἐκλέκτωρ Φρειδερῖκος Βιλέλμος (1640 — 1688). Ἐγέμισεν οὗτος, ὡς δεύτερος Δευκαλίων, πάλιν μὲ ἀνθρώπους τὰς διὰ τῆς μανίας τοῦ τριακονταετοῦς πολέμου ἐρημωθείσας ἐπαρχίας, καὶ διὰ σοφῆς οἰκονομίας ἔδωκεν εἰς τὸν πτωχεύσαντα λαόν του τόσην δύναμιν, ὥστε εἰς ὅλους τοὺς πολέμους, τοὺς ὁποίους ἔκαμεν ἡ Γερμανία μὲ Λοδοβῖκον τὸν ΙΔ' καὶ μὲ τοὺς διαδόχους τοῦ Γουστάβου Ἀδόλφου, ἔπαιζε τὸ πρῶτον πρόσωπον, καθὼς ἐδιηγήθημεν λεπτομερῶς εἰς πολλὰ μέρη τοῦ προτέρου τόμου. Ὅλα τὰ κτήματα τούτου τοῦ ἡγεμόνος ἦσαν: ἡ Μαρκία Βρανδεμβοῦργον, τὰ Δουκάτα Ὄπισθεν Πομμερανία, ἀνατολικὴ Προυσία, Μαγδεμβοῦργον καὶ Κλιβία, τὰ πριγκιπάτα Ἀλβεστάδιον καὶ Μίνδα, καὶ τὰ κομητάτα Μαρκία, Ῥαβενσβέργα, καὶ Ῥεϊνστεϊνον, ὅλα μαζὴ ὀλίγον τι πλέον παρὰ 2000 τετραγωνικῶν μιλίων, καὶ ἐπομένως δύω πέμπτα τῆς παρούσης Προυσιακῆς ἐπικρατείας. Ὅλαι αὗται αἱ χῶραι χρεωστοῦσιν εἰς αὐτὸν τὴν ἀναγέννησίν των, καὶ μίαν πάντη νέαν διάταξιν. Ἐδέχθη πολλοὺς ξένους ἀποίκους, τοὺς παρεθάῤῥυνεν εἰς ἐργόχειρα καὶ εἰς ἐμπορίαν· ἔστρωσε τὰς πόλεις μὲ λίθους, καὶ τὰς ἐφώτισε μὲ νυκτερινὰ φανάρια, καὶ ἔδωκε τόνον εἰς τὴν ἀστυνομίαν διὰ τῶν φρουρῶν, τὰς ὁποίας ἔκαμεν ἐμμίσθους.



Τὴν 29 Ἀπριλ. 1688 ἀπέθανεν ὁ ἀγαθὸς οὗτος ἡγεμών. Τῶν φρονημάτων του ἀφῆκε μέρος κληρονομίαν εἰς τὸν πρεσβύτερον, ὑπ' αὐτοῦ μισούμενον υἱὸν, Φρειδερῖκον Γ', δηλαδὴ ἀγάπην τῶν ὑψηλῶν καὶ μεγάλων, ἥτις ἐφέχθη ὡς κενοδοξία, ἐπειδὴ τοῦ ἔλειπε φρόνιμος ἐπιμονὴ εἰς κύρωσιν τῆς ἐσωτερικῆς ἀξίας. Ἡ πολυτέλεια Λοδοβίκου τοῦ ΙΔ' τοῦ ἐφάνη ὕψιστον ἀγαθὸν τῆς γηΐνης μεγαλειότητος, καὶ δὲν ἐφρόντιζε τὰ παράπονα τῶν κατατεθλιμμένων ὑπηκόων του ὡς πρὸς τὴν χαρὰν πανηγυρικῆς πομπῆς, ἢ ἀκροάσεως, ὅπου ἠδύνατο νὰ ἐπιδείξῃ τὴν λαμπρότητα τοῦ Μαρισαλίου του, τῶν ὀχημάτων του, τοῦ παλατίου του καὶ τῶν στολιδίων του. Ἦτο τότε καιρὸς, ὁπότε ὅλοι οἱ ἡγεμόνες ἐπροσπάθουν νὰ ἀποκτήσουν βασιλικὰ στέμματα. Ἡ Σαξονία ἐξήπλωσε τὰς χεῖρας της εἰς τὸ Πολονικὸν, ἡ Ἀννοβέρα εἰς τὸ Ἀγγλικὸν, ἡ Σαβαυδία εἰς ἓν νεόπλεκτον τῆς Σικελίας. Ποῖον μυώπισμα διὰ τὸν φιλόλαμπρον Φρειδερῖκον! Ἦτο μὲν μικρὸν τὸ Δουκάτον του, ἡ Προυσία, ἀλλ' ἡ Δανία δὲν ἦτο δὰ πολὺ μεγαλητέρα, καὶ ὅμως ἦτο βασίλειον. Εἴπαμεν ἤδη ἀνωτέρω (σελ. 11) ποῖαι εὐτυχεῖς περιστάσεις συνέδραμαν διὰ νὰ παρακινήσουν τὸν Αὐτοκράτορα καὶ τοὺς γείτονας νὰ τοῦ κυρώσουν τὴν ἐπιθυμητὴν ταύτην ἀξίαν. Τὴν 16 Νοεμβ. 1700 ὑπέγραψε Λεοπόλδος ὁ Α' συνθήκην, διὰ τῆς ὁποίας ἐγνωρίζετο μὲν βασιλεὺς ὁ Φρειδερῖκος, ὑπεχρεόνετο δὲ ἐξ εὐγνωμοσύνης νὰ τοῦ δώσῃ διὰ δαπάνης του 10,000 βοηθητικοῦ στρατεύματος εἰς τὸν περὶ τῆς Ἱσπανικῆς διαδοχῆς πόλεμον, νὰ κρατῇ φρουρὰν εἰς

τὸ Φιλιπποβοῦργον, εἰς ὅλα τὰ Γερμανικὰ πράγματα νὰ συνεργῇ τὸν Αὐτοκράτορα, νὰ παραιτηθῇ τὰ μέχρι τοῦδε ἀπλήρωτα λείψανα τῶν βοηθητικῶν χρημάτων, καὶ τελευταῖον νὰ δίδῃ πάντα τὴν περὶ ἐκλογῆς Αὐτοκράτορος ψῆφον του εἰς τὸν Αὐστριακὸν οἶκον. Ἡ συνεπιψήφισις τῶν γειτόνων, οἵτινες ἐφρόντιζαν νὰ εἶναι φίλοι τοῦ Βρανδεμβούργου, ἠκολούθησε πάραυτα. Καὶ οὕτως ἐπεχείρησεν ὁ Ἐκλέκτωρ μετὰ χαρᾶς τὸ ἔργον του. Ἡ πολυτέλεια τῆς εἰς Ῥηγιομόντιον εἰσόδου του καὶ ἡ τελετὴ τῆς στέψεως ἔγειναν λαμπρότατα. Κήρυκες, πλουσίως ἐνδεδυμένοι καὶ ἔφιπποι τρέχοντες, ἐδιαλάλησαν εἰς τοὺς δρόμους τὴν νέαν ὕψωσιν τοῦ Δουκάτου εἰς βασίλειον· πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ γενομένου ἐσυστήθη τὸ τάγμα τοῦ μαύρου ἀετοῦ, καὶ ἐδόθη εἰς τὰ πρόκριτα πρόσωπα (**17 Ἰαν. 1701**), καὶ τὴν **18** ἐτελέσθη αὐτὴ ἡ στέψις. Φρειδερῖκος ὁ Γ', καὶ καθὸ βασιλεὺς ὁ Α', περιέβαλεν εἰς ἑαυτὸν καὶ εἰς τὴν πρὸ αὐτοῦ γονατίσασαν σύζυγόν του τὸ στέμμα εἰς τὴν σάλαν τοῦ παλατίου ἔμπροσθεν τῶν μεγιστάνων τοῦ βασιλείου του καὶ τῶν ξένων πρέσβεων. Ἐκάθισεν ἐπὶ λαμπροῦ θρόνου καὶ ἐβάσταξεν εἰς τὰς χεῖρας του σκῆπτρον καὶ βασιλικὸν μῆλον. Μεγάλη φενάκη καὶ πορφυρᾶ χλαμὺς, εἰς τὴν ὁποίαν ἦσαν κεντημένα ἀναρίθμητοι ἀετοὶ καὶ στέμματα, ἐσκέπαζαν τὰ ἐλαττώματα τοῦ ἀναστήματός του. Γονατιστοὶ τὸν ἐπροσκύνησαν καὶ ὁ υἱός του καὶ ὁ ἀδελφός του. Μετὰ τοῦτο ὑπῆγεν ὅλη ἡ αὐλὴ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὅπου ἑκατέρωθεν τοῦ θυσιαστηρίου ἐτέθησαν δύω πολύτιμοι θρόνοι, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐκάθισαν ὁ βασιλεὺς καὶ ἡ βασίλισσα. Δύω μόνον διὰ τοῦτο ἀναγορευθέντες Λουθηρανοὶ ἐπίσκοποι ἔκαμαν τὴν χρίσιν, καὶ μετὰ τοῦτο ἔβαλε πάλιν αὐτὸς εἰς τὸν ἑαυτόν του τὸ στέμμα ἔμπροσθεν τοῦ συναθροισμένου λαοῦ. Ὕμνοι καὶ διδαχαὶ ἦσαν ἡνωμέναι μὲ τὴν τελετὴν, καὶ γενικὴ συγχώρησις ὅλων τῶν



φυλακωμένων καὶ πλούσιαι ἐλεημοσύναι εἰς τοὺς πτωχοὺς ἐπεσφράγισαν τὴν πανήγυριν. Αἱ τέρψεις διήρκεσαν μετὰ τοῦτο ἕως τὴν 8 Μαρτίου. Τὴν 6 Μαΐου εἰσήλασε πανηγυρικῶς ὁ νέος βασιλεὺς εἰς τὸ Βερολῖνον διὰ τῆς ἀγυιᾶς, ἥτις ἔκτοτε ὀνομάζεται βασιλική.

Περὶ τοῦ ὅλου ἐγχειρήματος ἔγειναν διαφορετικαὶ κρίσεις. Τινὲς μὲν ἐγέλων, ἄλλοι δὲ ἐφοβοῦντο κακὰ ἀποτελέσματα, ἐπειδὴ ἡ στερέωσις τῆς νέας ἀξίας ἀπῄτει δαπάνην περισσοτέραν παρ' ὅσην ἠδύνατο νὰ χορηγῇ ἡ πτωχὴ χώρα. Τοῦ Φρειδερίκου ἡ σύζυγος ἐντρέπετο καὶ διὰ τὸν τίτλον τοῦτον καὶ διὰ τὸν ἄνδρα της. Οἱ μεταγενέστεροι, οἵτινες δύνανται νὰ κρίνωσιν ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων, πρέπει νὰ θαυμάζωσι τὸν τρόπον τῆς τύχης, ἥτις ἐμεταχειρίσθη τὴν ματαιότητα τούτου τοῦ ἡγεμόνος διὰ νὰ ἀνοίξῃ δρόμον εἰς τὴν δραστηριότητα μεγαλητέρων διαδόχων του. Πολλὰ ὡραῖα λέγει εἷς ἐξ αὐτῶν: „Ἦτο δέλεαρ, τὸ ὁποῖον ἔῤῥιψε Φρειδερῖκος ὁ Γ' εἰς τοὺς διαδόχους του, καὶ διὰ τοῦ ὁποίου ἐφαίνετο ὅτι ἔλεγε πρὸς αὐτούς: Ἐγὼ σᾶς ἔδωκα τίτλον· σεῖς γείνετε ἄξιοι τούτου. Ἐγὼ ἔβαλα τὸ θεμέλιον· σεῖς τελειώσατε τὸ ἔργον."

Φρειδερῖκος ὁ Α' ἄμοιρος ὢν πολιτικῆς συνέσεως ἐδιώρισεν ἀναξίους ὑπουργοὺς εἰς τὴν τοῦ κοινοῦ εὐτυχίαν, οἵτινες αὐτὸν μὲν ἐκολάκευαν, τοὺς δὲ ὑπηκόους ἐγύμνοναν. Εἰσήγαγαν κεφαλαιάτιδας, εἰς τὰς ὁποίας καθυπέβαλαν καὶ πτωχοὺς βοσκῶν παῖδας· παρεκτὸς τούτου ἔβαλαν φόρους εἰς φενάκας, πίλους, ἐμβάδας, στοιβάλια καὶ περικνημῖδας. Πλῆθος ἀργυρίου ἐξήρχετο τῆς χώρας μετὰ τῶν Βρανδεμβουργικῶν στρατευμάτων, τὰ ὁποῖα ἐμάχοντο ὑπὲρ τοῦ Αὐτοκράτορας εἰς τὸν Ῥῆνον, εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ εἰς τὴν Οὐγγαρίαν. Καὶ ὁπόταν ἠναγκάσθη νὰ ἐξορίσῃ τὸν ἀγαπητόν του Βαρτεμβέργιον διὰ φανεράς του κακίας, ἐσυγχώρησεν ὁ Φρειδερῖκος εἰς τὸν ἄθλιον

τοῦτον ὄχι μόνον νὰ ἐκβάλῃ ὅλην του τὴν περιουσίαν εἰς ξένον τόπον, ἀλλὰ τοῦ ἔστελνε καὶ ἐτήσιον σιτηρέσιον 24,000 θάληρα εἰς τὸ παρὰ τὸν Μαῖνον Φραγκοφόρτιον. Ηὔξησεν ὅμως τὴν ἐπικράτειάν του ἀγοράσας χώρας τινὰς καὶ κληρονομήσας ἄλλας.

Ἐντίμου ἀναμνήσεως εἶναι ἄξια μνημεῖα τινὰ τῆς βασιλείας Φρειδιρίκου τοῦ Α΄, διὰ τὰ ὁποῖα ἐμπορεῖ τις νὰ τοῦ συγχωρήσῃ πολλὰ ἄλλα. Εἰς ταῦτα ἀνήκουσι τὰ λαμπρὰ ἔργα τῆς τεκτονικῆς: τὸ παλάτιον, ἡ ὁπλοθήκη, ἡ μακρὰ γέφυρα καὶ πολλαὶ ἐκκλησίαι τοῦ Βερολίνου, καὶ ἡ θαυμασίως ὡραία στήλη μετὰ τοῦ ἀνδριάντος Φρειδερίκου Βιλέλμου, ἐφίππου ἐκ μετάλλου κατασκευασμένου. Ἤρχισε δὲ νὰ κτίζεται καὶ τὸ ἐν Βερολίνῳ Φρειδερικοστάδιον (1691). Ἡ λάμψις τούτου τοῦ ἡγεμόνος, καὶ ἡ ἐδῶ ἀρχήτερα παρὰ ἀλλοῦ γενομένη ἀνοχὴ θρησκείας καὶ φρονημάτων, εἵλκυσαν τελευταῖον καὶ ἐξαιρέτους σοφοὺς εἰς τὰς Βρανδεμβουργικὰς χώρας. 1694 καθιδρύθη τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Ἅλης, καὶ 1700 ἡ ἑταιρεία (μετὰ ταῦτα Ἀκαδημία) τῶν ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν εἰς Βερολῖνον. Καὶ εἰς τὰ δύω ἔδωκαν ἀφορμὴν περίφημοι τινὲς ἄνδρες, περὶ τῶν ὁποίων πρέπει νὰ ὁμιλήσωμεν ἐδῶ μὲ περισσοτέρους λόγους.

Χριστιανὸς Θωμάσιος γεννηθεὶς τὴν 1 Ἰαν. 1655, υἱὸς Λειψιανοῦ τινὸς προφέσσορος, καὶ αὐτὸς νέος ὢν ἔγεινεν ἄξιος δόκτωρ εἰς τὴν πατρίδα του. Ἔγραψε (1688) τὴν πρώτην Γερμανικὴν ἐφημερίδα μὲ τίτλον, Εὐφροσύνων καὶ σπουδαίων συνομιλιῶν μηνιαίων πρῶτον μέρος. Καὶ εἰς ταύτην καὶ εἰς τὰς παραδόσεις του ἐτόλμα πολλὰ, μάλιστα περὶ θεολογικῶν πραγμάτων, τὰ ὁποῖα διὰ τοὺς καιροὺς ἐκείνους ἦσαν πολὺ ἐπικίνδυνα. Ἡ γενναιότης του ἔσυρεν εἰς αὐτὸν τὴν καταδρομὴν τῶν Λειψιανῶν θεολόγων, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς χώρας ἐξορίαν. Ὅταν (1690) ἠναγκάσθη νὰ ἀποδημήσῃ διὰ τῶν πυλῶν τῆς πατρίδος



του, ἐκτυπήθη ἡ καμπάνα τῶν ἁμαρτωλῶν πρὸς εἰσχύνην τῶν „ἀπατηλῶν" μαθημάτων του. Ἀλλ᾽ εἶχε, καθὼς ὁ Ἀβαιλάρδος, τὴν παρηγορίαν, ὅτι ἑκατοντάδες τινὲς μαθητῶν τὸν ἠκολούθησαν θεληματικῶς εἰς τὴν ἐξορίαν του. Μετ᾽ αὐτῶν ὑπῆγεν εἰς τὴν Ἅλαν, ὅπου ἐζήτησεν ἀκροατήριον, καὶ ἐδίδασκεν ἐκεῖ μετὰ μεγάλων ἐπαίνων Λογικὴν, Ἠθικὴν, τὸ φυσικὸν δίκαιον κτλ. Ὅτι δὲ τὰ ἐδίδασκεν εἰς τὴν Γερμανικὴν γλῶσσαν, τὸ ὁποῖον πρὸ αὐτοῦ ἀκόμη δὲν εἶχε συμβῆν εἰς κἀνὲν Γερμανικὸν Πανεπιστήμιον, τοῦτο ηὔξησε τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀκροατῶν του. Ἡ φήμη του ἀνενέωσεν εἰς τὴν Προυσιακὴν αὐλὴν παλαιόν τι σχέδιον τοῦ νὰ καθιδρύσῃ τρίτον Πανεπιστήμιον σιμὰ τῶν δύω (τοῦ εἰς Ῥηγιομόντιον καὶ τοῦ εἰς Φραγκοφόρτιον). Πρὸς τοῦτο ἐκλέχθη ἡ Ἅλα. Ἔλαβεν ἀπὸ τὴν Αὐτοκρατορικὴν αὐλὴν τῆς ἀδείας τὴν ἐπιστολὴν (19 Ὀκτωβ. 1693) καὶ κατὰ τὰ ἐφεξῆς γενέθλια τοῦ Ἐκλέκτορος (1 Ἰουλ. Π. ἡμερολ. 1694) ἔγεινεν ἡ πανηγυρικὴ ἐγκαινίασις ἔμπροσθεν ὅλης τῆς αὐλῆς· πανήγυρις κατὰ τὸν τρόπον Φρειδερίκου τοῦ Γ΄, ἐπειδὴ ἐδαπανήθησαν 20,000 θάληρα, ἐκ τῶν ὁποίων ἐλογαριάσθησαν 5000 εἰς τὰ φαγητὰ, καὶ 409 θάληρα διὰ τὸ κρασίον.

Ὁ Θωμάσιος διδάσκων τὰ νομικὰ, καὶ ἐφεξῆς διευθυντὴς γενόμενος τοῦ Πανεπιστημίου ἐπροξένει εἰς αὐτὸ δόξαν καὶ φήμην. Τὸ μεγαλήτερον ὄφελός του εἶναι, ὅτι πρῶτον ἔδειξε τὴν ἀνοησίαν τῶν χρισολογιῶν τῶν μαγισσῶν μὲ θριαμβευτικὴν εὐκρίνειαν, καὶ ὅτι ἔδωκεν εἰς τοὺς νέους Γραμματισμένους πρῶτος τὸ παράδειγμα νὰ μορφώσουν τὴν μητρικήν των γλῶσσα ἀντὶ τῆς μέχρι τοῦδε μόνης χρησίμου Λατινικῆς, καὶ οὕτω νὰ τὴν ἀπαλλάξῃ ἀπὸ παλαιὸν ἔλεγχον ἀμαθῶν ξένων, ὅτι τάχα δὲν δύναται νὰ ἐκφράσῃ εὐγενεστέρας ἐννοίας. Κοινῶς τιμώμενος ἀπέθανε τὴν 25 Σεπτεμβ. 1728.

Ὁ χρόνος τῆς ζωῆς του ἦτο περίοδος κρίσεως
διὰ τὰ πνεύματα. Μετὰ τινας γενεὰς ἀνθρώπων, ἀφοῦ
ἐπέρασεν ἡ ἀναμόρφωσις, ἐναρκώθησαν πάλιν αἱ
καρδίαι εἰς τοὺς σκληρυνθέντας καὶ αὐτοὺς δογματι-
κοὺς τύπους, μὲ τοὺς ὁποίους ἐκάρφωσαν τὴν Θεο-
λογίαν οἱ δουλικοὶ λατρευταὶ τοῦ Λουθήρου. Ἐφιλο-
νείκουν εἰς τὴν Λουθηρανὴν ἐκκλησίαν μὲ τόσην θερ-
μότητα καὶ ζῆλον αἱρέσεως περὶ τῶν λεπτοτάτων δια-
φορῶν εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς πίστεως, καθὼς ἐγί-
νετο εἰς τοὺς χρόνους τῆς ἀνωφελοῦς ἐφαρμογῆς τῆς
Σχολαστικῆς φιλοσοφίας εἰς τὴν θεολογίαν. Καὶ διὰ
τοῦτο καὶ τώρα, καθὼς κατὰ τὸν μεσαιῶνα, ἐβλά-
στανε παχεῖα μετὰ τῆς Σχολαστικῆς ἡ Μυστική. Μα-
λακαὶ καρδίαι, φίλαι τῆς ἀνθρωπότητος, ἠγανάκτουν
διὰ τὸ φίλερι ἐκείνων τῶν μόνον κατὰ γράμμα Θεο-
λογούντων, καὶ ἐπέμειναν εἰς τὸ νὰ εἰσάξουν πραγ-
ματικὴν τινὰ χριστιανωσύνην, ταπεινοφροσύνην, καὶ
ἀγάπην τοῦ πλησίον. Ὡμίλουν οὗτοι περὶ ἡσύχου βυ-
θίσεως τῆς ψυχῆς εἰς τὸν Θεὸν, περὶ ἀπαρνήσεως
τοῦ κόσμου, περὶ παραδόσεως εἰς τὸ θεῖον θέλημα,
καὶ περὶ ἀκλονήτου πίστεως. Ἰωάννης Ἀρνέδι-
ος, ἀξιόλογος ἀνὴρ, (ἀπέθανε 1621 ἀρχιπρεσβύτε-
ρος ὢν εἰς Κέλλαν) ἐκέρδησε τὰς καρδίας εἰς τὰ
ἱλαρὰ ταῦτα φρονήματα μὲ τὸ βιβλίον του: „Πε-
ρὶ τῆς ἀληθινῆς Χριστιανωσύνης,“ τὸ ὁποῖον ἐτυ-
πώθη πολλάκις, καὶ ἕνας μεγαλήτερος τούτου, ὁ πε-
ρίφημος Σπενέριος (γενν. 1635, ἀποθ. εἰς Βερολῖ-
νον 1703), εἰς τοῦ ὁποίου τὸ σεβάσμιον πρόσωπον
ἐφαίνετο ὅτι ἐκατοίκει τὸ πνεῦμα τῆς εἰρήνης, ἐνθου-
σίαζε μὲ τὸ πρόσωπόν του καὶ μὲ τὰ συγγράμματά του
πολλοὺς διδασκάλους τῆς θρησκείας. Ἐφεξῆς ὅμως
καὶ τὸ φαινόμενον τοῦτο εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρω-
πότητος διὰ τῆς καταχρήσεως ἐνοθεύθη, καὶ οἱ διά-
δοχοι τοῦ Σπενερίου δὲν διέφυγαν τὸν καταχλευα-
σμὸν μὲ τὸ ὄνομα Πιετισταί.



Ὕφωσε ταχέως τὴν φήμην τοῦ τῆς Ἅλης Πα-
νεπιστημίου, ὅτι πρώτη αὕτη ἔγεινε δημοσίως ἐλευ-
θέρα πόλις τῆς νέας Μυστικῆς. Νέος τις πνευματι-
κὸς, Αὔγουστος Ἑρμᾶνος Φράγκιος (γεν.
εἰς Λύβεκαν τὴν 12 Μαρτίου 1663), τὸν ὁποῖον
εἶχαν διώξειν οἱ ὀρθόδοξοι πρῶτον μὲν ἀπὸ τὴν Λει-
ψίαν, ἔπειτα δὲ ἀπὸ τὴν Ἐρφορδίαν, κατέφυγεν εἰς
τὴν Ἅλαν, καὶ πάραυτα εἰσήχθη ἀπὸ τὸν Θωμάσιον
εἰς τὸ νέον πανεπιστήμιον. Ἐπειδὴ δὲ τὸ εὐεργετεῖν
εἰς αὐτὸν ἔγεινεν ἀνάγκη, ἤρχισε πάραυτα νὰ ἐνα-
σχολῆται εἰς τοὺς πτωχοὺς τῆς πόλεως, ἐκατήχει
τὰ παιδία των δωρεὰν, καὶ ἔβαλε δι᾽ αὐτοὺς κου-
τίον ἔμπροσθεν τῆς ἐκκλησίας του. Ὅταν εἰς αὐτὸ
εὑρέθησαν μίαν φορὰν ἑπτὰ φλωρίνια δῶρον, εἶπεν ὁ
ἐκστατικὸς γενόμενος Φράγκιος: „Μὲ τὸ κεφάλαιον
τοῦτο πρέπει νὰ καθιδρύσω σχολὴν διὰ τοὺς πτωχούς.“
Τὸ εἶπε καὶ τὸ ἔκαμε. Κατέστησε διδάσκαλον πτω-
χὸν τινὰ λόγιον μὲ ἓξ γροσσίκια τὴν ἑβδομάδα, ἠγό-
ρασε μὲ τὰς συναζομένας ἐλεημοσύνας βιβλία, καὶ
ἐκακοπάθησεν εἰς ταξείδια διὰ νὰ συνάξῃ καὶ ἄλλου
διὰ τὸ σχολεῖον του. Στερεὰ πίστις εἰς τοῦ Θεοῦ τὴν
εὐαρέστησιν ἐζώονε τὴν ψυχὴν τοῦ τιμίου ἀνδρός.
Διὰ τὸν εὐγενῆ ζῆλον του συνεισέφερνε καθεὶς ἀσμέ-
νως εἰς τὸ ἀγαθὸν ἔργον. Ἐντὸς ὀλίγου ἔκτισεν ὁ
Φράγκιος οἶκον, τὸν ὁποῖον κατ᾽ ὀλίγον διὰ συνεισφο-
ρῶν ἐπλάτυνε τόσον, ὥστε μετὰ δέκα ἔτη ἠδύναντο
νὰ τρέφωνται εἰς αὐτὸ ἑκατὸν εἴκοσι πέντε ὀρφανὰ
καὶ ἑβδομήκοντα πτωχοὶ, καὶ νὰ διδάσκωνται ὀκτα-
κόσια ξένα παιδία. Ἀπὸ τὸ πάντοτε αὐξάνον κεφά-
λαιον ἐκαθίδρυσεν ἀποθήκην, βιβλιοπωλεῖον, τυπο-
γραφεῖον, οἶκον χηρῶν, καὶ παιδαγωγεῖον διὰ τέκνα
πλουσίων γονέων, καὶ ἔδειξεν εἰς τὴν καθίδρυσιν καὶ
διαταγὴν ὅλων τούτων τόσον εὐκρινεῖς παιδαγωγικὰς
ἰδέας, ὥστε τὸ τῆς Ἅλης ὀρφανοτροφεῖον ὑπῆρξε
πολὺν καιρὸν παράδειγμα εἰς ὅλα τὰ ἐξωτερικὰ σχο-

λεῖα. Καὶ ἡ διδακτικὴ δὲ μέθοδος ἦτο νέα καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατὰ τὰς ἰδέας τοῦ Σπενερίου. Ὅταν κατὰ τὴν 8 Ἰουνίου 1727 ἐτελείωσε τὴν πολύπρακτον ζωήν του, συνεκροτεῖτο τὸ παιδαγωγεῖον ἐξ ἑκατὸν πεντήκοντα δύω προσώπων· εἰς τὸ σχολεῖον ἐδιδάσκοντο 2125 παιδία ἀπὸ ἑκατὸν τριάκοντα διδασκάλους καὶ ὀκτὼ διδασκάλας· εἰς τὸ ὀρφανοτροφεῖον ἐσιτοῦντο ἑκατὸν τριάκοντα τέσσαρα ὀρφανὰ, διακόσιοι πεντήκοντα πέντε σπουδασταὶ καί τινες ἑκατοντάδες πτωχῶν μαθητῶν· εἰς τὴν οἰκονομίαν, νοσοκομίαν, τὸ βιβλιοπωλεῖον καὶ τυπογραφεῖον καὶ ἀποθήκην ἐτρέφοντο πεντήκοντα τρία, καὶ εἰς τὰ καθιδρύματα διὰ τὸ γυναικεῖον γένος εἴκοσιν ἐννέα πρόσωπα. Ἡ περιοχὴ ὅλων τῶν εἰς ταῦτα ἀνηκόντων οἰκοδομημάτων εἶναι τόσον μεγάλη, ὥστε ἡ αὐλὴ, ἥτις τὰ περικλείει ὁμοιάζει μὲ μακρὰν καὶ πλατεῖαν ἀγοράν. Καὶ ὅλα ταῦτα τὰ ἔκαμεν ἕνας πτωχὸς ἄνθρωπος, ὅς τις δὲν εἶχεν ἄλλο εἰμὴ τιμίαν καρδίαν, καθαρὸν νοῦν καὶ στερεὰν θέλησιν.

Μετὰ τὸ ὄνομα τοῦ Φραγκίου κἀνεὶς δὲν εἶναι τόσον ἄξιος ἀπὸ τοὺς τότε ἐνθουσιαστὰς νὰ ὀνομασθῇ, ὅσον ὁ φίλος του καὶ φίλος τοῦ Σπεναρίου Ἰλδεμβράνδος Βαρὼν Καυστέϊνος, γεννηθεὶς 1667 εἰς Λινδεμβέργαν πλησίον Στορκοβίας, ἀποθανὼν 1719. Ἀφιέρωσεν οὗτος ὅλην τὴν περιουσίαν του πρὸς ὄφελος τῆς ἀνθρωπότητος. Διὰ νὰ φερθῇ καὶ εἰς τὰς χεῖρας τῶν πτωχοτάτων ἡ Γραφὴ, αὕτη ἡ πηγὴ πάσης χριστιανικῆς γνώσεως, ἐκατέστησε τόσους τύπους καὶ πιεστήρια, ὥστε ὅλη τοῦ Λουθήρου ἡ μετάφρασις ἠδύνατο νὰ μένῃ θεμένη διὰ τύπων, νὰ τυπόνεται πᾶσαν στιγμὴν εἰς παντοδαπὰ μεγέθη, καὶ νὰ πωλῆται μὲ πολλὰ εὐθηνὴν τιμήν. Παρέδωκεν εἰς τῆς Ἅλης τὸ ὀρφανοτροφεῖον τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ κοινωφελοῦς τούτου ἔργου. Ἀρχὴ ἔγεινε τὸ 1710 ἔτος, καὶ ἔκτοτε ἕως 15 Ὀστωβρ. 1825 ἐτυπώθησαν ἐκεῖ 2,310,986 παλαιαὶ καὶ 1,025,714 νέαι διαθῆκαι. Παρεκτὸς ταύτης τῆς εὐεργεσίας ἀφῆκεν ὁ ἀγαθὸς ἀνὴρ διὰ τῆς διαθήκης του εἰς τὸ τῆς Ἅλης ὀρφανοτροφεῖον τὸν ἐν Βερολίνῳ οἶκον του, τὴν βιβλιοθήκην του καὶ τὸ μερείδιόν του ἀπὸ χαλκοῦ μεταλλεῖον. Αἰωνία του ἡ μνήμη!



Ἐκ τῶν τότε διδασκάλων τοῦ νέου Πανεπιστημίου κἀνεὶς δὲν ἀπέκτησε μεγαλήτερον καὶ πλατύτερον κλέος παρὰ τὸν περίφημον φιλόσοφον Χριστιανὸν Οὐόλφιον (γενν. 1679). Ἦτο υἱὸς βυρσοδέψου ἐκ Βρεσλαυΐας, ἤκουσεν ἤδη εἰς τὸ σχολεῖον τῆς πατρίδος του περὶ Καρτεσίου καὶ Λεϊβνιτίου, καὶ ἔκαμεν ἀγαπητήν του μελέτην τὰ τούτων συγγράμματα καὶ τὴν Μαθηματιτικήν. Μετὰ τὴν σελείωσιν τῶν Ἀκαδημιακῶν μαθημάτων του ἀνέβη εἰς τὴν ἐν Λειψίᾳ φιλοσοφικὴν καθέδραν, καὶ ἐντὸς ὀλίγου ἀπέκτησεν ἀσυνήθιστον τιμὴν μὲ τὴν σαφήνειαν τῆς διδασκαλίας του καὶ μὲ τὴν βασιμότητα τῶν ἐξετάσεών του. Ἐπροσπάθησε νὰ μεταφέρῃ τὴν ἀκρίβειαν τῆς Μαθηματικῆς μεθόδου εἰς τὴν φιλοσοφίαν. Εἴκοσιν ἑπτὰ ἐτῶν ἦτο ὅταν ἐπροσκαλέσθη εἰς τὴν Ἅλαν διδάσκαλος τῆς Μαθηματικῆς καὶ Φυσικῆς, καὶ εἰς ἑπτὰ ἔτη ἐπαίδευσεν ἐκεῖ ἀπίστευτον μαθητῶν πλῆθος, ἐκ τῶν ὁποίων πολλοὶ παραθαῤῥυνθέντες διὰ τῆς ἐλευθεροφροσύνης του ἔστρεψαν τὴν δογματικὴν τῆς διδασκαλίας του μέθοδον ἐναντίον τῶν θρησκευτικῶν θεωρημάτων τῶν θεολόγων, καὶ οὕτως ἐκατήντησαν εἰς σφοδροτάτην ἀντίθεσιν ἐξαιρέτως μὲ τοὺς Πιετιστάς. Τοῦτο ἔφερεν εἰς κίνδυνον καὶ αὐτὸν τὸν Οὐόλφον. Ἰωακεὶμ Λάγγιος, θεολόγος τῆς Ἅλης μὲ ζῆλον, ὑπῆγεν ἐξ ὀνόματος τῶν θεολόγων εἰς Βερολῖνον διὰ νὰ ἀνοίξῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ διαδόχου τοῦ Φρειδερίκου Α' εἰς τὰ βλαβερὰ μαθήματα τοῦ συνδιδασκάλου του· καὶ οὕτως ἐκβῆκεν ἀπὸ τὸν βασιλέα, ὅς τις ἐνόμισε κινδυνεύουσαν τὴν θρησκείαν, τὸ πρόσ-

ταγμα, ὁ Οὐόλφιος „μὲ ποινὴν κρεμάθρας“ νὰ ἀναχωρήσῃ ἀπὸ τὴν πόλιν εἰς διάστημα εἴκοσι τεσσάρων ὡρῶν (1723 Δεκεμ.). Ὕπῆγε μετὰ τῆς γυναικός του εἰς Μερσεβοῦργον, καὶ ἐκεῖ ἐντὸς ὀλίγου ἐπροσκαλέσθη ἀπὸ τὴν Λειψίαν καὶ ἀπὸ τὸ Μαρβοῦργον, ὅπου καὶ ὑπῆγεν. Φρειδερῖκος ὁ Β′ τὸν ἔκραξε πάλιν ὀπίσω εἰς τὴν Ἄλαν 1740· ὁ Αὐτοκράτωρ Κάρολος Ζ′ τὸν ἀνέδειξε Βαρῶνα τῆς αὐτοκρατορίας. Ἀπέθανεν ὑποκαγκελλάριος τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ἄλης 1754.

Ἡ καθίδρυσις τῆς ἐν Βερολίνῳ ἑταιρείας τῶν ἐπιττημῶν (1700) ἦτο ἐν μέρει ἔργον γυναικὸς, τῆς ὡραίας καὶ πνευματώδους συζύγου τοῦ Φρειδερίκου Α′, Σοφίας Καρολίνης, θυγατρὸς τοῦ πρώτου Ἀννοβερικοῦ Ἐκλέκτορος Ἐρνεστίου Αὐγούστου, ἥτις κατὰ δυστυχίαν ἀπέθανε τὴν 1 Φεβρουαρ. 1705 εἰς τὸ τριακοστὸν ἕβδομον ἔτος τῆς ἡλικίας της. Πρὸς τιμὴν αὐτῆς ὠνόμασε Φρειδερῖκος ὁ Α′ τὸ ὡραῖον εἰς Λυτοφίαν ὑπ᾽ αὐτῆς οἰκοδομηθὲν τερπνὸν παλάτιον Καρολινοβοῦργον, ὅπου πάραυτα ἐγεννήθη ὁλόκληρον χωρίον. Ἐκεῖ ἦσαν ἀγαπητοτάτη της ἀσχολία αἱ ἐπιστῆμαι καὶ τέχναι καὶ ἡ μὲ τοὺς σοφοὺς ἄνδρας συναναστροφή της. Ἐκ τούτων ἦτο μάλιστα ὁ περίφημος Λεϊβνίτιος, τὸν ὁποῖον ἐγνώρισεν ἤδη εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ πατρός της. Ἐπειδὴ ὁ ἀνὴρ οὗτος εἶναι ἕνας τῶν μεγίστων ἀνδρῶν, ὅσοι ποτὲ ἔζησαν, εἶναι δίκαιον νὰ εἴπωμέν τι περισσότερον περὶ αὐτοῦ.

Γοτεφρεῖδος Βιλέλμος Λεϊβνίτιος, γεννηθεὶς εἰς Λειψίαν τὴν 23 Ἰουν. 1646, ἦτο υἱὸς προφέσσορος καὶ ἀγαθῆς μητρὸς, ἥτις, ἐπειδὴ ὁ πατήρ του ἀπέθανε πρώϊμα, τὸν ἐδίδασκεν ὅλα τὰ ἀγαθά. Ἡ φιλομάθεια, ἥτις ἐφανερώθη πρώϊμα ἤδη εἰς τὸν παῖδα, δὲν ἀνεπαύετο, οὐδὲ ἀπέκαμνε μὲ τίποτε. Παῖς ὢν ἀνεγίνωσκε μόνος τὸν Λίβιον, καὶ ἤξευρε σχεδὸν ἐκ στήθους τὸν Οὐϊργίλιον. Ἰάκωβος Θωμάσιος, ὁ πατὴρ τοῦ προειρημένου, ἔγεινεν ἀγαπητότατος διδάσκαλός του. Καὶ οἱ δύω ἐσυνερίζοντο τίς ἠδύνατο νὰ βαστάξῃ περισσότερον, ὁ ἕνας εἰς τὸ νὰ διδάσκῃ, ἢ ὁ ἄλλος εἰς τὸ νὰ ἀκροᾶται. Ἐδιάβασεν ὅλην σχεδὸν τὴν βιβλιοθήκην τοῦ πατρός του, ἔκαμνεν εἰς τὸ μεταξὺ στίχους λατινικοὺς, καὶ ἦτο ἤδη τὸ θαῦμα τῆς προκοπῆς, ὅταν δεκαπενταετὴς ἐμβῆκεν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον. Ἐσπούδασεν εἰς τὴν Λειψίαν καὶ Ἰέναν, ἤκουσε τοὺς Μαθηματικοὺς καὶ Νομομαθεῖς, ἐμελέτησε κατ᾽ ἰδίαν τοὺς Ἕλληνας φιλοσόφους, τὰ ἐβάσταξεν εἰς τὸν νοῦν του ὅλα, τὰ ἐσκέφθη ὅλα, τὰ ἠγάπησαν ὅλα, καὶ δὲν τὰ ἐχόρταινα ποτέ. Δεκαοκταετὴς ἤγεινεν εἰς τὴν Λειψίαν Μαΐστωρ τῆς Φιλοσοφίας, καὶ εἰκοσαετὴς εἰς Ἀλτόρπιον Νομοδιδάσκαλος. Ὅταν ἀπεκεῖ διήρχετο διὰ Νοριμβέργης ὅπου διέτριβε μυστική τις ἑταιρεία χρυσοποιῶν, ἀνέγνωσε σπουδαστικὰ Ἀλχημικὰς τινὰς βίβλους, καὶ ἔγραψε μὲ τὴν γλῶσσαν τῶν μεριμνοσοφιστῶν τούτων ἐπιστολὴν, ἥτις τοὺς ἔκαμε τόσον περιέργους, ὥστε θεληματικοὶ τὸν παρέλαβαν εἰς τὴν ἑταιρείαν των, ὅπου διὰ περιέργειάν του ἐδιδάχθη τὰς ἀνοησίας τῶν ἀνθρώπων τούτων. Κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον ὑπῆγεν εἰς Νοριμβέργαν ὁ Βοινεβούργιος, λειτουργὸς τοῦ Ἐκλέκτορος τῆς Μογοντίας. Οὗτος εὕρηκε τὸν νέον ζωηρὸν δόκτορα κατὰ τύχην εἰς τὴν τράπεζαν τοῦ ξενοδοχείου καὶ ἐθαύμασε τὴν σαφήνειαν καὶ βασιμότητα, μὲ τὴν ὁποίαν ἤξευρε νὰ ὁμιλῇ περὶ διαφορωτάτων πραγμάτων. Ἀποτέλεσμα τῆς γνωριμίας ταύτης ἦτο, ὅτι ὁ Λεϊβνίτιος (1667) ἐπροσκαλέσθη εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Ἐκλέκτορος τῆς Μογοντίας, τὸν ὁποῖον ὑπούργησεν ἀξιολόγως εἰς τὰ διπλωματικὰ πράγματα. Ἀλλ᾽ ἐνῷ ἠσχολεῖτο εἰς τὰ δυσκολώτατα πράγματα τῆς πολιτικῆς, εἶχεν ἀκόμη καιρὸν ὑπόλοιπον διὰ δύω ἢ τρεῖς παρέργους ἀσχολίας του. Ἄλλοτε μὲν ἐδημοσιεύετο ὑπ᾽ αὐτοῦ Μαθημα-

τικὴ ἔρευνα, ἄλλοτε δὲ φιλοσοφικὴ, ἄλλοτε φυσικὴ καὶ ἄλλοτε ἱστορική. Καμμία δὲν ἦτο χωρὶς νέας ἰδέας, αἵτινες ἐφαίνοντο ἐκπηγάζουσαι ὡς ἀπὸ ἀνεξάντλητον πλήρωμα, ἐπειδὴ εἰς τοῦτο τὸ καθολικόν πνεῦμα ἦτο προωρισμένον νὰ πλουτίσῃ ὅλας σχεδὸν τὰς ἐπιστήμας μὲ νέας εὑρέσεις. 1672 ἔλαβε καιρὸν νὰ ὑπάγῃ εἰς Παρισίους, καὶ τὸ ἐφεξῆς ἔτος εἰς Λονδίνιον. Ὁ Ουϊγένιος ἐδῶ καὶ ὁ Νεύτων ἐκεῖ τὸν ὑπεδέχθησαν μὲ τιμὴν μεγίστην. Καὶ οἱ δύω μεγάλοι ἀνακαλυπταὶ ἔκριναν τὸν νέον τοῦτον Γερμανὸν ἄνδρα, ὅς τις ἀπὸ πολλῆς αὐτὸς καὶ ἐξ ἑαυτοῦ ἐπεριπάτει τὸν δρόμον ἐκεῖνον, καθὼς καὶ τῳόντι ὁ Λεϊβνίτιος συγχρόνως μὲ τὸν Νεύτωνα, ἀλλὰ διὰ δρόμων πάντη διαφόρων εὗρηκε τὸν Λογισμὸν τοῦ ἀπείρου καὶ τῶν ἀπειροστῶν. Καὶ εἰς τὰς δύω πόλεις ἐπροσπάθησαν οἱ γραμματισμένοι νὰ τὸν κρατήσουν; καὶ τῶν δύω αἱ ἀκαδημίαι τὸν ἐδέχθησαν ἑταῖρον των. Ἀλλ' αὐτὸς ὑπέστρεψε δι' Ὁλλανδίας εἰς Γερμανίαν (1676), καὶ ἐμβῆκεν εἰς τὴν ὑπουργίαν τῆς Ἀννοβέρας, ἐπειδὴ εἰς τὸ μεταξὺ ἀπέθαναν καὶ ὁ Ἐκλέκτωρ τῆς Μογοντίας καὶ ὁ ὑπερασπιστής του Βοινεβούργιος. Εἰς τὴν Ἀννοβέραν ἐσυνέχιζε πάντοτε τὴν δραστηριότητά του. Μὲ τὰ πολιτικὰ δίκαια καὶ τὰς ἱστορικὰς ἐπαγωγὰς, τὰς ὁποίας εἰργάζετο διὰ τὸν νέον ἡγεμόνα του, ἤλλαζε πάντοτε Χημικὰς καὶ Μαθηματικὰς καὶ Θεολογικὰς ἐρεύνας. Ἔκαμε νέας παρατηρήσεις εἰς τὸ φωσφόρον, προβλήματα βάσιμα πρὸς διόρθωσιν τῶν ὡρολογίων, τῶν ζυγίων, πρὸς ἀποβολὴν τοῦ εἰς τὰ μεταλλεῖα νεροῦ, καὶ ἐξέδωκε βιβλίον εἰς ὁλόκληρον φύλλον περὶ τῆς ἐγχωρίου ἱστορίας ἀπὸ τὰ Ἀννοβερικὰ ἀρχίβια καὶ τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Γυελφεπύτου. Ἔγραφεν ἄλλοτε μὲν Λατινιστὶ, ἄλλοτε δὲ Γαλλιστὶ, ἄλλοτε δὲ Γερμανιστὶ, καὶ ἦτο καὶ πολλῶν ἄλλων γλωσσῶν εἰδήμων. Ἐκοιμᾶτο ὀλίγον καὶ εἰργάζετο συνήθως ἕως τὴν 2 ὥραν μετὰ τὸ μεσονύκτιον. Διὰ



τὸ φαγητὸν δὲν εἶχε διωρισμένον καιρόν· ποτὲ δὲν διέκοπτε διὰ τοῦτο τὴν ἐργασίαν του, ἀλλ' ἐζήτει φαγητὸν, ὅταν ἀδυνάτει ἀπὸ τὴν πεῖναν. Τὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα τὸν ἐνησχόλουν πολλὰ ζωηρῶς, δὲν τὰ ἄφινεν ἀπὸ τὴν κλίνην του, ἀλλ' ἐκοιμᾶτο μίαν δύω ὥρας εἰς τὸ θρονίον, καὶ πάλιν ἐξυπνιζόμενος εἰργάζετο, εἰς τρόπον ὥστε πολλάκις μῆνας ὁλοκλήρους εἰργάζετο εἰς τὸ θρονίον χωρὶς νὰ ἐκβῇ ποῦ ποτε. Τὸ πῦρ τοῦ πνεύματός του μετέδωκεν εἰς τὸ σῶμά του τὴν δύναμιν νὰ ὑποφέρῃ τοιαύτας ἀνωμαλίας. Ὅσα τοῦ ἤρχοντο εἰς τὸν νοῦν ὅταν ἐδιάβαζε, τὰ ἐσημείονε συντόμως, ἀλλὰ τὸ ὑπερφυὲς μνημονικόν του τὸν ἠλευθέρονεν ἀπὸ τὸν κόπον διὰ νὰ τὰ ἐξαναθεωρῇ. Ἡ ὀξύνοια καὶ ἡ βαθύνοιά του ἦσαν ἐπίσης ἀξιοθαύμαστα. Μὲ πρῶτον βλέμμα ἔκρινε τὴν συγκεχυμένην ὕλην, καὶ τὴν ἔβαλλεν εἰς μεγίστην τάξιν. Εἰς τὰ μέγιστα ὕψη τοῦ Διαφορικοῦ λογισμοῦ, καθὼς καὶ εἰς τὰς ὀξυνουστάτας διαιρέσεις τῆς Φιλοσοφίας, ἦτο ἐπίσης οἰκειότατος, καὶ πάντη ξένας ἐπιστήμας τὰς ἐμάνθανεν εἰς ὀλίγας ἑβδομάδας. Μὲ ὅλα ταῦτα δὲν ἦτο σχολαστικός· τὰ ταξείδιά του τὸν ἔκαμαν κομψὸν διὰ τὴν συναναστροφὴν, καὶ οἱ μέγιστοι ἡγεμόνες τοῦ καίρου του ἐνόμιζαν τιμήν των νὰ τὸν τιμῶσιν. Ὁδοιπορῶν (1688 καὶ 89) διὰ Γερμανίας καὶ Ἰταλίας μὲ δαπάνην τοῦ αὐθέντου του διὰ νὰ παρατηρήσῃ τὰ γραμματεῖα καὶ τὰς μοναστηριακὰς βιβλιοθήκας πρὸς σύνταξιν τῆς ἱστορίας τοῦ Βρανδεμβουργικοῦ οἴκου, πανταχοῦ ἠξιώθη τιμῶν καὶ φιλοφρονήσεων. Ὁ ἡγεμών του Ἐρνέστιος Αὔγουστος, τώρα Ἐκλέκτωρ, τὸν ὠνόμασε (1696) μυστικὸν σύμβουλόν του καὶ ἱστοριογράφον μὲ 1300 θάληρα μισθὸν, ἐλεύθερον ἁμάξιον καὶ ὑπηρέτας· ὁ Δοὺξ Γυελφεπύτου τοῦ ἔδιδεν ἐτησίως 600 θάληρα. ὁ Ζὰρ Πέτρος ὁ μέγας, ὅς τις τὸν ἐγνώρισε (1711) εἰς Τοργαυΐαν, τὸν ἠγάπησε τόσον, ὥστε τὸν ἔκαμε μυστι-

κὸν σύμβουλόν του, καὶ τοῦ ἔδωκεν ἐτήσιον 1000 Ἀλβερτικὰ θάληρα. Ὁ Αὐτοκράτωρ Κάρολος Ϛ' τὸν ἐτίμησεν ὄχι ὀλίγον· κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος τὸν ἀνέδειξε Βαρῶνα, καὶ τοῦ ἔδωκεν ἐτήσιον 2000 φλωρίνια. Ἡ ἀρετὴ λοιπὸν εὕρηκεν ἐνταῦθα, καὶ εἰς τὴν Γερμανίαν αὐτὴν, τὴν ἀντιμισθίαν της.

Τὸ 1700 ἔτος ὑπῆγεν ὁ Λεϊβνίτιος εἰς Βερολῖνον διὰ νὰ διατάξῃ τὴν ἑταιρείαν τῶν ἐπιστημῶν κατὰ ζήτησιν τῆς βασιλίσσης Σοφίας Καρολίνης, ὡς προείπαμεν. Κατὰ τὸ 1713 ἔτος ὑπῆγε καὶ εἰς τὴν Βιένναν διὰ νὰ καθιδρύσῃ καὶ ἐκεῖ παρόμοιον σύστημα τῶν γραμματισμένων, ἀλλ' οἱ Ἰησουῖται τὸν ἀντεστάθησαν μὲ ὅλας των τὰς δυνάμεις. Ὁ Αὐτοκράτωρ τὸν ἐτίμησε, καὶ ὁ Πρίγκιψ Εὐγένιος ἐζήτει τὴν συναναστροφήν του μὲ τὴν φιλομάθειαν νέου μαθητοῦ.

Νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τῶν πολλῶν συγγραμμάτων τούτου τοῦ μεγάλου ἀνδρὸς δὲν εἶναι ἐδῶ τόπος. Ἓν ἀπὸ τὰ τελευταῖά του καὶ ἐνταυτῷ περιφημότατα εἶναι ἡ Θεοδικία, ἔρευνάτις περὶ Θεοῦ, ἐλευθερίας καὶ προνοίας. Τὴν εἰς τοῦτο ἀφορμὴν τοῦ εἶχε δώσειν ἡ βασίλισσα Σοφία Καρολίνα. Τὸ βιβλίον τοῦτο τὸν ἠνάγκασε νὰ γράφῃ καὶ ἄλλα τινὰ φιλόνεικα, ὁπότε τὸν ἠνώχλει μεγάλως ἡ ἀρθρῖτις. Τὸ καλοκαίριον 1716 ἐζήτησε θεραπείαν τοῦ κακοῦ εἰς Πυρμόντιον, ὅπου πάλιν εὕρηκε τὸν μέγαν Πέτρον. Ἀπέστρεψεν ἐνδυναμωμένος, ὑπῆγε πάλιν εἰς τὴν Ἄλαν, διὰ νὰ συνομιλήσῃ μὲ τὸν Οὐόλφιον, ἀλλ' ὑποστρέψας εἰς Ἀννοβέραν ἐκυριεύθη πάλιν ἀπὸ τὴν ἀρθρῖτιν, τῆς ὁποίας τοὺς πόνους ἐπροσπάθει νὰ διασκεδάσῃ μὲ πνευματικὰς ἐργασίας. Ἀπέθανεν εἰς τὸ παλαιὸν θρονίον του, ἀφοῦ ἀφῆκε τὸ κονδύλιον ἀπὸ τὴν χεῖρά του, τὴν 14 Νοεμβρ. 1716 εἰς τὸ ἑβδομηκοστὸν πρῶτον ἔτος τῆς ζωῆς του.



## 2. Φρειδερῖκος Βιλέλμος Α'.

### (1713 — 1740).

Φρειδερῖκος ὁ Α' ἀπέθανε τὴν 25 Φεβρ. 1713 πεντήκοντα ἓξ ἐτῶν ἡλικίας, ἀφοῦ ἐβασίλευσεν εἴκοσι πέντε ἔτη, καὶ ἀφῆκε τοὺς χαλινοὺς τῆς βασιλείας εἰς τὸν εἰκοσιπενταετῆ πλήρη δυνάμεως υἱόν του, Φρειδερῖκον Βιλέλμον Α', ὅςτις ἐκ πολλοῦ ἐφλέγετο ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ ἀποβάλῃ τὰς πολλὰς ἀταξίας, αἱ ὁποῖαι προῆλθαν ἀπὸ τὴν ἀμέλειαν καὶ φιλολαμπρότητα τοῦ πατρός του. Οὗτος ὁ ἡγεμὼν εἶχε σφοδρὰν καὶ ὁρμητικὴν κρᾶσιν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐνικᾶτο ὁ κατ' ἄλλον τρόπον καθαρὸς νοῦς του. Οὔτε ἀπὸ τὴν κομψότητα τῆς πολλὰ πεπαιδευμένης μητρός του, οὔτε ἀπὸ τὴν φιλολαμπρότητα τοῦ πατρός του ἐκληρονόμησεν ἐλάχιστον κἂν μέρος. Μὲ ὅλον ὅτι ὁ δεύτερος τὸν εἶχε κάμειν διευθυντὴν τῶν Πανεπιστημίων τοῦ Φραγκοφορτίου καὶ τῆς Ἄλης, καὶ τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Ὀξωνίου ἔστειλε πρὸς αὐτὸν τὸ δίπλωμα τοῦ Νομοδιδασκάλου, δὲν ἠδυνήθη ὅμως νὰ παρακινηθῇ εἰς τὸ τὰ ἀγαπᾷ τοὺς γραμματισμένους. Τὸ ἐναντίον δὲ ἐσύναζε τοὺς περισσοτέρους μισθοὺς τῶν Ἀκαδημιακῶν, ἔκαμνε τοὺς αὐλικοὺς τρελούς του προέδρους τῆς τοῦ Βερολίνου ἑταιρείας, καὶ τὴν ἄφινε νὰ ὑπάρχῃ μόνον διὰ τὸ ἡμερολόγιον, τοῦ ὁποίου ἡ ἔκδοσις ἦτο ἔργον ἰδικόν της ἀφοῦ καθιδρύθη. Καὶ προσέτι μίαν φορὰν εὑρισκόμενος εἰς τὸ Φραγκοφόρτιον (1737) ἔκαμε δημοσίως μὲ χαράν του τὴν πρότασιν, ὅτι ὅλοι οἱ Κλασικοὶ συγγραφῆς τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ῥώμης ἦσαν τρελοὶ, ἔμπροσθεν ὅλων τῶν προφεσσόρων τοῦ Πανεπιστημίου.

Ἀγαπῶν δὲ μὲ ἐνθουσιασμὸν τὴν τάξιν καὶ οἰκονομίαν ἐφρόντισε κατὰ πρῶτον νὰ ἐξορίσῃ ἀπὸ τὴν αὐλήν του πᾶσαν πολυτέλειαν. Ἀπὸ ἑκατὸν ἀμφιπόλους, τοὺς ὁποίους εἶχεν ὁ πατήρ του, ἐκράτησεν

αὐτὸς μόνον δώδεκα, καὶ οὕτως ἔκαμε καὶ διὰ τοὺς ἄλλους αὐλικούς. Πολλοὶ μισθοὶ καθηρέθησαν, πολλοὶ δὲ ἠλαττώθησαν. Τὰ πολύτιμα χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ σκεύη τοῦ παλατίου ἐπωλήθησαν, καὶ ἀπὸ τὸ ἀργύριον ἐπληρώθησαν τὰ χρέη. Ὁ Φρειδερῖκος Βιλέλμος ἐφόρει πάντοτε τὸ ἔνδυμα τοῦ στρατιωτικοῦ τάγματός του, καὶ δὲν ὑπέφερε πολυτέλειαν εἰς κανένα τῶν περὶ ἑαυτόν. Ἡ οἰκονομία του ἐγίνετο αὐστηρὰ, ἡ δίαιτά του λιτὴ, καὶ τὰ τραπέζιά του μετριώτατα. Ἡ σύζυγός του δὲν ἐλάμβανε μαζή της εἰς τὰ ταξείδια εἰμὴ μίαν ἀμφίπολον. Οἱ πρίγκιπές του ἐγυμνάζοντο τὰ στρατιωτικὰ ἀπὸ τὴν κατωτάτην τάξιν, καὶ ἐβάσταζαν πολλὰ ὀλίγον ἀργύριον εἰς τὸ σακούλιόν των. Αἱ μόναι τέρψεις του ἦσαν τὸ κυνήγιον, καὶ ἓν ὀνομαζόμενον ταβάκου συνέδριον, εἰς τὸ ὁποῖον ἔμβαιναν „οἱ καλοὶ φίλοι του,“ καὶ εἰς τὸ ὁποῖον πειράζοντες μωροὺς τινὰς ἐκ τῆς συντροφίας του ἠστεΐζοντο παλυχῶς καὶ ἐγέλων.

Καθεὶς καταλαμβάνει, ὅτι ὁ βασιλεὺς οὗτος ἐδοκίμασε διὰ τὴν φειδωλίαν του πολλὰς χλεύας. Ἀλλὰ μετὰ τὸν δαπανηρὸν πατέρα ἦτο ἀναγκαία ἐξ ἅπαντος ἡ φειδωλία τοῦ υἱοῦ. Χωρὶς χρηματικὴν δύναμιν ἤξευρεν ὁ Φρειδερῖκος Βιλέλμος Α' ὅτι ἐκαταφρονεῖτο εὐκολώτατα ἀπὸ τοὺς γείτονάς του. Ἦτο ὅμως ἱκανῶς δίκαιος νὰ καταλάβῃ, ὅτι πρῶτον ἔπρεπε νὰ εὐτυχίσῃ τοὺς ὑπηκόους του, καὶ ἔπειτα νὰ ἀπαιτήσῃ τὴν ἀμοιβαίαν βοήθειάν των. Διὰ τοῦτο τὸ τέλος ἀνέλαβε φροντίδα ἀληθῶς πατρικὴν δι' αὐτούς. Ἠλάφρυνε τοὺς βαρεῖς φόρους, καὶ τοὺς διέταξε κατὰ νέον τρόπον. Ἐδιώρισε πολεμικὰς καὶ κτηματικὰς καμάρας, καὶ ἔταξεν ἐπάνω των τὸ γενικὸν διευθυντήριον (1723). Ὅλα τῶν εὐγενῶν τὰ κτήματα, τὰ ὁποῖα πρότερον ἦσαν ἀσυντελῆ προσωπικὰ τιμάρια, ἔγειναν τώρα δικαίως ὑποτελῆ, ἀλλ' ἀντὶ τούτου μετεβάλθησαν εἰς ἐλεύθερα κληρονομικὰ κτήματα. 1722 εἰσήχθη εἰς



ὅλην τὴν χώραν τὸ ἐσφραγισμένον χαρτίον. Πολλὰς πόλεις δυστυχησάσας ἐκ πυρκαϊῶν ἐδιώρισε νὰ τὰς ἀνακτίσουν· τῆς πόλεως Ποτεσταμπίου, ἥτις πρότερον ἦτο ἄθλιον, ἑλῶδες ὀφαράδων χωρίον, ἔκαμε τὴν παροῦσαν ὡραίαν μορφήν της, καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ πατρός του ἀρχινισθὲν Φρειδερικοστάδιον εἰς τὸ Βερολῖνον ἐτελείωσεν αὐτός. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του (1713) ἐκαθίδρυσεν ὁ χρησιμώτατος χρηματιστής του Κραούτιος τὸ κατὰ τὸ παρὸν διαλυθὲν πάλιν στρατιωτοκομεῖον, τὸ ὁποῖον ἔτρεφε περίπου 5000 ἀνθρώπους, οἵτινες ἐκατασκεύαζαν τόσα πολλὰ καὶ τόσον καλὰ πανία, ὥστε ὅλος ὁ στρατὸς ἠδύνατο νὰ ἐνδυθῇ μὲ αὐτά. Εἰς Σπανδαυΐαν καὶ Ποτεστάμπιον κατεστάθησαν ξιφουργεῖα καὶ τουφεκίων ἐργαστήρια, ἐκ τῶν ὁποίων ὡπλίζοντο καὶ ξένα στρατεύματα. Πρὸς ὄφελος τῶν ἐγχωρίων ὑφαντῶν ἐμπόδισεν ὅλα τὰ ἐξωτερικὰ πανία μὲ τόσην αὐστηρότητα, ὥστε ἐκαίοντο εἰς ὅποιον οἶκον εὑρίσκοντο, καὶ ἀπὸ γυναῖκας ἐσχίζοντο ἐκ τοῦ σώματός των εἰς τοὺς κοινοὺς δρόμους. Πρὸς κατοίκησιν τῆς ἀπὸ τὴν πανώλην ἐρημωθείσης Λιθουανίας ἐδέχθη πλῆθος πτωχῶν οἰκογενειῶν ἀπὸ τὴν Ἑλβετίαν, Σοηβίαν, Φραγκίαν, Σαξονίαν, Νασσοβίαν καὶ Βετεραυΐαν, οἵτινες τὸ μὲν ἀπὸ τὰ κακὰ τοῦ πολέμου, τὸ δὲ ἀπὸ θρησκευτικοὺς διωγμοὺς τῶν τοπαρχῶν τῶν ἠναγκάσθησαν νὰ μεταναστεύσωσι. Τοὺς ἔδωκε τὰ ἔξοδα τοῦ δρόμου, τόπον οἰκήσεως, ὕλην οἰκοδομῶν, ἀργύριον καὶ γεωργικὰ σκεύη. Τὸ 1722 ἤδη ἔτος ἦσαν εἰς τὴν Λιθουανίαν ὑπὲρ τὰς 20,000 οἰκογενειῶν ἄποικοι, πρὸς τοὺς ὁποίους τὸ ἐφεξῆς ἔτος ἐπροσετέθησαν καὶ 17,000 Σαλσβούργιοι, τοὺς ὁποίους ὁ τοπάρχης των Ἀντώνιος Ἐλευθέριος, Βαρὼν Φιρμιανὸς, Ἀρχιεπίσκοπος Σαλισβούργου, ἠθέλησε νὰ τοὺς ἀναγκάσῃ νὰ γείνουν Καθολικοί. Καί τινες δὲ ἑκατοντάδες Βοήμων ἐκ τῆς ἀδελφικῆς κοινότητος, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπιμελεῖς ὑφανταὶ, κα-

ταδιωκόμενοι κατέφυγαν εἰς τὸ Βρανδεμβοῦργον καὶ ἔλαβαν κατοικίας εἰς τὸ Φρειδερικοστάδιον τοῦ Βερολίνου, ὅπου κατοικοῦσιν ἀκόμη οἱ ἀπόγονοί των. Μετὰ χαρᾶς ἔδωκε μιλιόνια ὁ ἄλλως φειδωλὸς μονάρχης πρὸς ὑποστήριξιν τούτων τῶν ἀποίκων *). Μὲ τὴν αὐτὴν προθυμίαν ἐδιώρισε καὶ καθιδρύθησαν νέα χωρικὰ σχολεῖα. 1722 ἐκτίσθη τὸ μέγα ὀρφανοτροφεῖον τοῦ Ποτεσταμπίου διὰ 2500 πτωχῶν στρατιωτῶν παιδία· 1717 τὸ τοῦ Βερολίνου διδακτήριον τῶν ὑποψηφίων ἀξιωματικῶν, 1734 ἔδωκεν αὐτὸς μόνος πρὸς καθίδρυσιν σχολείων 130,000 θάληρα, 1727 κατεστάθη ἡ Charité εἰς τὸ Βερολῖνον, ἐκεῖνο τὸ τόσον εὐεργετικὸν νοσοκομεῖον, τὸ ὁποῖον, παρεκτὸς τοῦ προσδιορισμοῦ του, ὠφέλησε πολὺ καὶ μὲ τὴν φυτείαν τῶν τότε ἀκόμη ξένων γεωμήλων. Τελευταῖον ἔβαλεν ὁ Βιλέλμος Α' εἰς καλλίστην κατάστασιν τὰ τέσσαρα κυριώτερα φρούριά του, Βεσαλίαν, Μαγδεμβοῦργον, Στετῖνον καὶ Μεμέλιον, ἠγόρασε δύω μιλιονίων ὑποστατικὰ διὰ τοὺς Πρίγκιπας τοῦ οἴκου του, καὶ πέντε μιλιονίων βασιλικὰ κτήματα πρὸς αὔξησιν τῶν τοῦ βασιλείου εἰσοδημάτων, καὶ ἐδαπάνησε πολλὴν ἀργυρίου ποσότητα διὰ τὸν πληθυσμὸν καὶ τὴν διατήρησιν τῆς πολεμικῆς του δυνάμεως.

Ἐνῷ ὁμολοῦμεν, ὡς ἐκάμαμεν ἀνωτέρω, τὴν φρονιμότητα τῶν μέσων τούτων, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν προσέτι, ὅτι ἐνταυτῷ εἶχε καὶ χωριστὴν κλίσιν εἰς τοῦτο ὁ βασιλεύς. Δὲν ἤθελε μόνον νὰ ἔχῃ στρατιώτας, τοὺς ἤθελε νὰ εἶναι ὡραῖοι ἐνταυτῷ καὶ μεγάλου ἀναστήματος ἄνδρες. Οἱ εἰς Ποτεστάμπιον σωματοφύλακές του ἦσαν ὅλοι γίγαντες, οἵτινες

*) Τοῦ Προυσιακοῦ βουλευτηρίου τινὲς ἠθέλησαν νὰ κρατήσωσι μέρος τούτου τοῦ ἀργυρίου, ἀλλὰ φωραθέντες ἐστάλθησαν εἰς τὸ φρούριον. Ὁ παροργισθεὶς Φρειδερῖκος Βιλέλμος ἐξεφώνησε καὶ τὴν κρεμάθραν. Εἷς ἐξ αὐτῶν ἀντεῖπεν ὡς εἰς πάθος ἀνάξιον τῆς εὐγενείας του. Ἀλλ' ἐκρεμάσθη πρὸς παραδειγματισμὸν εἰς δημόσιον δρόμον.



ἐσυναθροίσθησαν ἐπιπόνως ἀπ' ὅλας τὰς χώρας τῆς Εὐρώπης, ἐκ τῶν ὁποίων τινὲς ἐχρειάσθησαν δαπάνην ὑπὲρ τὰ 1000 θάληρα καθεὶς, καὶ καθημέραν ἐλάμβανε καθεὶς διὰ διατήρησίν του δύω θάληρα, καὶ ὁ ἐλάχιστος ἓν φλωρίνιον. Ὁ πρωτοστάτης τῆς φρουρᾶς, Ὡμάννιος, ἦτο τόσον ὑψηλὸς, ὥστε Αὔγουστος ὁ Α', βασιλεὺς τῆς Πολονίας, ὅς τις καὶ αὐτὸς δὲν ἦτο μικρόσωμος, δὲν ἠδυνήθη νὰ φθάσῃ τὴν κεφαλήν του μὲ ἐξαπλωμένην χεῖρα. Αἱ ἀδικίαι, μὲ τὰς ὁποίας οἱ Προυσιακοὶ στρατολόγοι ἐνήδρευαν τοὺς μεγαλοσώμους εἰς τὰ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς ἐπικρατείας μέρη, καὶ αἱ ὁποῖαι ἀπενοθεύθησαν εἰς ἀληθινὴν ἀνθρωποκλοπίαν, ἔδωκαν ὄνομα κακὸν εἰς τοῦτον τὸν βασιλέα. Οἱ ἄνθρωποι ἡρπάζοντο ἀπὸ τοὺς οἴκους, καὶ ἐπ' ἀληθείας ἀπ' αὐτὰς τὰς κλίνας των. Σπουδασταὶ ἐκ Λοβανίας, εὐγενεῖς τῆς Ἰταλίας, ἱερεῖς τῆς Πολονίας ἐσύροντο εἰς Βερολῖνον καὶ Ποτεστάμπιον, καὶ χωρὶς ἐξέτασιν ἐνεδύοντο τὸ στρατιωτικὸν φόρημα. Ἀπὸ τὸν βασιλέα τῆς Πολονίας ἤλλαξεν ἑξακοσίους Δραγόνους μὲ δώδεκα λευκαργίλλινα τῆς Ἰαπανίας ἀγγεῖα. Πέτρος ὁ μέγας τοῦ ἔστειλε δῶρον πολλοὺς Ῥώσους. Τὴν γύμνασιν τῶν ἀνθρώπων τούτων, καθὼς ἐπεθυμεῖτο τότε, ἀνέλαβεν ὁ διὰ τὴν ἰδιοτροπίαν του ἐπίσημος Λεοπόλδος Πρίγκιψ Δεσσαυΐας, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον γνωστὸς μὲ ὄνομα Γέρων Δεσσαυΐος (γενν. 1676, ἀποθ. 1747). Τὸ σφοδρὸν πάθος του πρὸς τὸν πόλεμον, τὸν ὁποῖον ἐγνώριζε τεχνικώτατα, καὶ διὰ τὸν ὁποῖον ἐπλάσθη ἡ τραχεῖα καὶ στρυφνὴ, ἀλλ' ἐνταυτῷ καθ' ὑπερβολὴν ἀνδρικὴ φύσις του *), τὸν

*) Ὁ Πρίγκιψ Εὐγένιος, ὅς τις εἶχε τὸν γνωρίσειν εἰς Ὠεστάδιον, Τουρῖνον καὶ Μαλπλακουέτον, τὸν ὠνόμαζε διὰ τὴν ἄγριον ἀνδρίαν του ἀγριόσκυλον. Μεταξὺ δὲ τῶν Προυσιακῶν Πριγκίπων ὠνομάζετο οὗτος ῥαβδοῦχος. Φρειδερῖκος ὁ Β' λέγει περὶ αὐτοῦ: „Ἦτο ψυχὴ ὅλων τῶν πολεμικῶν προπαρασκευῶν, ἀνὴρ σφοδροῦ καὶ ἰδιοτρόπου χαρακτῆρος, γοργὸς ἀλλὰ προσεκτικὸς εἰς τὰ ἐγχειρήματά του, καὶ ἀπέκτησε μετὰ τῆς ἡρωϊκῆς ἀνδρίας τὴν ἐμπειρίαν τῶν καλλίστων ἐκστρατειῶν τοῦ Εὐγενίου. Ἦτο ἄγριος τὰ ἤθη, καθ' ὑπερ-

ἔῤῥηξε πράϊμα εἰς τὴν Προυσιακὴν ὑπουργίαν, ὅπου ἦτο ὁ πατήρ του ἀρχιστράτηγος, καὶ ἔγεινε καὶ αὐτὸς μετὰ ταῦτα. Ἀφοῦ ὡδήγησε τοὺς Προύσους πλησίον Ωεσταδίου καὶ Τουρίνου εἰς τὴν νίκην καὶ εἰς ἀκτινοβόλους πολεμικὰς τιμὰς, ὑψώθη περισσότερον ἡ φήμη του, ὅταν αὐτὸς κατήσχυνε τοὺς ἀγῶνας τοῦ παμφοβεροῦ Καρόλου ΙΒ' διὰ νὰ σώσῃ τὴν Στραλσυνδίαν, ὡς θέλομεν εἰπεῖν εἰς τὴν Σβεκικὴν ἱστορίαν, καὶ ἐκυρίευσε τὸ φρούριον τοῦτο. Καὶ εἰς καιρὸν δὲ εἰρήνης ἔργον του ἦτο νὰ γυμνάζῃ τοὺς στρατιώτας, καὶ τὸ ἔκαμνε μὲ ἐμπαθεστάτην ἀγάπην. Αὐτὸς εἶναι ἐφευρετὴς τῆς σιδηρᾶς γεμιστικῆς τοῦ κανονίου ῥάβδου καὶ ἀρχηγὸς ἐκείνης τῆς παραδόξου ταχεία; γυμνάσεως, διὰ τὴν ὁποίαν ἐθαυμάζετο τὸ στρατιωτικὸν τῆς Προυσίας ὡς μονοειδὲς καὶ ἠρέθιζε καὶ ἄλλας πολιτείας εἰς μίμησίν του. Διότι ἐκ τῆς ὑπερφυοῦς ταύτης ἀσκήσεως ἐπυροβόλει ἓν Προυσιακὸν τάγμα τριπλασίως ταχύτερα παρὰ ἄλλο, καὶ μὲ ἓν φώνημα ἐσχηματίζετο μία ὁλόκληρος μάχης τάξις. Ἡ φοβερὰ αὐστηρότης τῶν τῆς πειθαρχίας νόμων ἐνήργει ταῦτα τὰ θαύματα· ἀλλὰ φοβερωτέρα παρὰ τοὺς κανόνας ἐκείνους ἦτο ἡ ἀπανθρωπία τῶν ἀρχηγῶν, οἵτινες τὸν ἄκαμπτον νεοσύλλεκτον δὲν ἐμεταχειρίζοντο ἄλλως εἰμὴ μὲ ξυλισμοὺς, γρονθισμοὺς καὶ λακτισμούς· θεωρία, τὴν ὁποίαν ἐπορίσθησαν κατὰ δυστυχίαν ἀπὸ τὴν πρᾶξιν τοῦ Γέροντος Δεσσαυΐου καὶ τοῦ ἐμπαθοῦς αὐτοῦ βασιλέως *).

βολὴν φιλόδοξος, ἐπιτήδειος εἰς τὴν πολιορκητικὴν τέχνην, εὐτυχὴς πολεμιστὴς, ἀλλὰ κακὸς πολίτης, καὶ ἱκανὸς νὰ πράξῃ τὰ τοῦ Μαρίου καὶ Σύλλα, ἐὰν ἡ τύχη ἐβοήθει τὰ ἐγχειρήματά του καθὼς τὰ τῶν Ῥωμαίων ἐκείνων." Περὶ ὅσων ἐσήμαινεν ὁ βασιλεὺς μὲ τὰ τελευταῖα λόγιά του ἴδε Βαρναγίου Ἐνσίου Βιογραφικὰ ὑπομνήματα, Μέρ. Β'. σελ. 229 κ. ἑφ.

*) Εἰς ἡμᾶς εἶναι τώρα σχεδὸν ἀκατάληπτον πῶς τότε ἐκρίνετο εὔλογον, ὑπηρέτην, ὅςτις δι' ἀμάθειαν ἢ ἀνεπιτηδειότητα δὲν ἔπραττε τὸ θέλημα τοῦ κυρίου του, ἀντὶ νὰ τὸν νουθετοῦν ἡσύχως, τὸν ἐκακομεταχειρίζοντο μὲ μανίαν. Ἀλλὰ κύριος καὶ ὑπηρέτης ἦσαν



Εἶχεν οὗτος τὴν χαρὰν νὰ ἴδῃ τὸ 40,000 στράτευμα, τὸ ὁποῖον τοῦ ἀφῆκεν ὁ πατήρ του, ηὐξημένον εἰς 76,000, οἵτινες ὅλοι ἦσαν καθαρῶς ἐνδυμένοι καὶ ἐξαίρετα γυμνασμένοι. Ἀπήτει δὲ διὰ τὸ στρατιωτικόν του τόσον σέβας ἀπὸ τοὺς ἄλλους ὑπηκόους του, ὥστε μίαν φορὰν ἐξεδόθη νόμος νὰ ζημιόνεται ἑκατὸν φλωρία, ὅς τις ἤθελε μεταχειρισθῆν περὶ αὐτοῦ τὸ εἰς αὐτὸν καταφρονημένον φαινόμενον ὄνομα Militz. Μὲ ὅλα ταῦτα ποτὲ δὲν ἔφθασεν εἰς ἀνάγκην νὰ μεταχειρισθῇ ἐπιμόνως τὴν πολεμικήν του δύναμιν, καὶ αἱ χῶραί του ἀπήλαυσαν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εὐτυχῆ εἰρήνην. Ἡ ἀσυνήθιστος ἐνέργειά του καὶ ἡ εὐτυχία τῶν δυνάμεών του διήγειρεν ἐξ ἐναντίας τὸν ἐχθρικὸν φθόνον εἰς ὅλους τοὺς γείτονας. Εἶχε δικαιώματα εἰς τὰ Δουκάτα Ἰουλίαν καὶ Βέργαν, ἐπειδὴ οἱ προκάτοχοί του δὲν ἀπήλαυσαν τὸ εἰς αὐτοὺς ἀνῆκον μέρος τῆς κληρονομίας, τῆς ὁποίας ὁ τότε κτήτωρ, ὁ Ἐκλέκτωρ τοῦ Παλατινικοῦ Νεοβούργου, ἦτο τελευταῖος τοῦ γένους του. Διὰ νὰ μὴ παραβλεφθῇ αὐτὸς, ὅταν ἀποθάνῃ ἐκεῖνος, ἐκολάκευσεν ὁ Φρειδερῖκος Βιλέλμος τὸν Αὐτοκρατορικὸν οἶκον παντοίως, καὶ αὐτὸς διὰ τοῦ πρέσβεώς του Κόμητος Σεκενδορπίου τὸν ἀπεκοίμισε μὲ ἐλπίδας. Οἱ ἰσχυρότατοι ἡγεμόνες ἐνησχολήθησαν εἰς τὸ νὰ τὸν καταφρονήσουν. Πρὶν ἀποθάνῃ Αὔγουστος ὁ Β', ἔκαμαν πολλαὶ μεγάλαι δυνάμεις συμμαχίαν, εἰς τὴν ὁποίαν παρέλαβαν καὶ αὐτὸν, καὶ ἡ ὁποία εἶχε σκοπὸν νὰ δώσῃ τὴν κληρονομίαν τοῦ

συνειθισμένοι οὕτω, καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ χρόνου ἐβάσταζε τὴν συνήθειαν. Αὐστηροὶ κύριοι ἢ πατέρες ἐσυνείθιζαν, ὅταν ἔκαμναν γενικοὺς ῥαβδισμοὺς, νὰ παραλαμβάνωσι θεωροὺς καὶ τοὺς ἀθώους, διὰ νὰ ἐξεύρουν, ὅτι δύνανται νὰ τὸ πάθωσι καὶ αὐτοί. Ὁ Φρειδερῖκος Βιλέλμος, καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν τοῦ θανάτου του, ἰδὼν ἀπὸ τὸ παράθυρον, ὅτι οἱ ὑπηρέται τοῦ σταύλου εἰς ἵππους τινὰς δὲν ἐπέθηκαν τὰς ἁρμοδίας σέλας. „Ὦ! ἐφώναξεν, ἐὰν ἤμην ὑγιὴς, ἤθελα ξυλίσειν κακὰ τοὺς ἀχρείους. Ἂς ὑπάγῃ ὅμως εἰς κάτω, καὶ ἂς τοὺς ξυλοκοπήσῃ πολλὰ καλά."

Πολονικοῦ θρόνου εἰς Πουρτογαλλικὸν τινὰ Πρίγκιπα. Ἐπειδὴ ὅμως τὰ πράγματα ἔλαβαν ἔπειτα ἄλλην στροφὴν, ὠπλίσθησαν ἡ Ῥωσία καὶ ἡ Αὐστρία διὰ τὸν υἱὸν τοῦ τελευταίου βασιλέως, καὶ τὸν ἐνεθρόνισαν, ὡς θέλομεν εἰπεῖν ἔπειτα, χωρὶς νὰ εἴπωσι περὶ τούτου μίαν λέξιν εἰς τὸν Φρειδερῖκον Βιλέλμον. Ὡσαύτως ἔκλεισε μετ᾽ ὀλίγον ὁ Αὐτοκράτωρ εἰρήνην μὲ τὴν Γαλλίαν χωρὶς νὰ εἴπῃ μηδὲ τὸ ἐλάχιστον εἰς τὴν Προυσίαν, ἥτις ὑπῆρξε σύμμαχός του. Ὁ βασιλεὺς ἐσιώπα, διὰ νὰ μὴ χάσῃ εἰς μάτην τὰς εἰς τὴν κληρονομίαν τῆς Ἰουλίας ἐλπίδας του μὲ παράκαιρον διχόνοιαν πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα, ἐὰν καὶ τελευταῖον ἐπαρατήρησεν, ὅτι μὲ μόνην τὴν θέλησιν τοῦ αὐτοκράτορος δὲν δύναται νὰ ἀπολαύσῃ τοῦτο τὸ κληρούχημα. Μὲ πολλοὺς κόπους προσέτι ἠδυνήθη νὰ ἀποκτήσῃ ἀπὸ τὰ τρίμματα τῆς δυνάμεως Καρόλου τοῦ ΙΒ΄ μέρος τῆς ἔμπροσθεν Πομμερανίας· ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ ἀπόκτημα τοῦ ἐξώδευσε τόσα, ὥστε ἠδύνατο νὰ ὀνομασθῇ μᾶλλον ἀγόρασμα παρὰ δορίκτημα, δηλαδὴ 7,000,000 περίπου θαλήρων.

Ἡ δαπάνη αὕτη μετὰ πολλῶν ἄλλων, τὰς ὁποίας ἐμεταχειρίσθη εἰς τὴν βελτίωσιν τῶν ἐπικρατειῶν του, δὲν τὸν ἐσυγχώρησαν εὐθὺς νὰ ἐναποταμιεύσῃ θησαυροὺς διὰ μέλλοντα ἐγχειρήματα. Πολὺ ὕστερα ἐφρόντισε καὶ περὶ τούτου, καὶ ἐσυνάθροισεν ὄχι μόνον μετρητὸν ἀργύριον, ἀλλὰ μετέβαλε καὶ πολλὰς ποσότητας εἰς ἀργυρᾶ σκεύη, τὰ ὁποῖα δὲν ἠδύνατο νὰ ἐγγίξῃ παραυτα ὁ διάδοχος, ἀλλ᾽ εἰς μεγάλην ἀνάγκην ἠδύναντο νὰ γείνουν πολὺ ὠφέλιμα. Ἔβλεπέ τις εἰς τὴν ὀνομαζομένην Λευκὴν σάλαν τοῦ παλατίου ἀργυρᾶ τραπέζια, καθρέπτας, ἀγγεῖα, λυχνίας, καὶ προσέτι ὁλόκληρον Γαλερίαν ἐκ καθαροῦ ἀργύρου διὰ τοὺς Μουσικούς. Ἐκ τῶν λυχνιῶν ἡ μεγίστη ἦτο δεκαὲξ ποδῶν, καὶ εἶχε τρεῖς σειρὰς βραχιόνων ὑπεράνω ἀλλήλων. Τὰ μετρητὰ, τὰ ὁποῖα εὕρηκεν ὁ διά-



δοχός του ἕτοιμα, συνεποσοῦντο εἰς 8,700,000 θάληρα, καὶ τὰ ἐτήσια εἰσοδήματα ἀνέβαιναν εἰς 7,000,000 θάληρα.

Μὲ αὐστηρίαν καὶ ἐνέργειαν μεγάλην ἔβλεπεν αὐτὸς ὅσα ἐγίνοντο. Εἰς τὸν δρόμον παρεχώρει καθεὶς ἀπ᾽ αὐτὸν ἐσμένως, ἐπειδὴ ἐσυνωμίλει τοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς ἠρώτα περὶ πολλῶν μὲ ὀξύτητα. Παραμικρὰ ἀντιλογία τὸν ἐκίνει εἰς ἐπικίνδυνον ὀργήν. Αὐτὴ ἡ μεγαλητέρα του θυγάτηρ διὰ μίαν ἀντιλογίαν ἐκινδύνευσε νὰ φονευθῇ μὲ τὸ ξίφος του. Εἰς αὐτὸν δὲν ἤξιζε τίποτε ὑπόληψις προσώπου. Ἓν „δὲν ἐξεύρει τί λαλεῖ“ μὲ τρομερὸν τόνον ἐκφωνούμενον, ἀπέκοπτε πᾶσαν ἀπολογίαν. Ἡ ταχεῖα δικαιοδοσία του εἶναι γνωστή. Λωποδύται ἐκρεμάσθησαν πρὸ τῆς πύλης τοῦ οἴκου, ὅπου εἶχαν κλέψειν. Τὴν ἰδίαν του βακτηρίαν καὶ τοὺς γρόνθους του ᾐσθάνθησαν τινές. Εἰς ἕνα λόγον μόνον τὸ ὄνομά του, καθὼς ποτὲ εἰς τὴν Ῥώμην τὸ τοῦ Σίξτου, ἐπροξένει τρόμον καὶ σιωπήν.

Ποδάγρα καὶ ἀρθρῖτις ὑπέσκαψαν πρώϊμα τὸ ἰσχυρὸν σῶμά του. Ἀλλ᾽ ἡ δραστηριότης του ἔπαυσε μόνον μὲ τὴν ζωήν του. Ἐπειδὴ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκβῇ ἔξω, ἐπρόσταζε καὶ τοῦ ἔφερναν παντοδαπὰ ἔργα εἰς τὸ θρονίον του, καὶ ἤρχισε νὰ ζωγραφῇ, νὰ τορνεύῃ, νὰ κατασκευάζῃ κιβώτια, καὶ ἔκαμνε τόσον θόρυβον ἐνταυτῷ, ὥστε ἠκούετο εἰς τὸν δρόμον· τὴν ἄνοιξιν 1740 ἠθέλησε νὰ περάσῃ εἰς Ποτεστάμπιον, ἀλλ᾽ ὁ ὡραῖος Μάϊος δὲν τὸν ἐφαίδρυνε. Τὴν 27 ἔστειλεν ἡ βασίλισσα καὶ ἔφερε τὸν διάδοχον ἀπὸ τὴν Ῥηνοβέργαν. Εὕρηκε τὸν πατέρα του εἰς τὸν κῆπον ἐπὶ καθέδρας, καὶ ἔπεσεν εἰς τὰς ἀγκάλας του. Ὅλαι αἱ μέχρι τοῦδε μεταξὺ τῶν δύω διχόνοιαι ἐλησμονήθησαν. Ὁ Βιλέλμος ἐσυνωμίλησε μαζή του ταύτην καὶ τὴν ἐφεξῆς ἡμέραν πολλὰς ὥρας χωρὶς νὰ εἶναι παρὼν τρίτος τις. Δύω πνευματι-

καὶ τὸν προητοίμασαν διὰ τὸν τελευταῖον ἀποχωρισμόν. Ἀπέθανεν ἀτάραχος τὴν 31 Μαΐου πεντήκοντα δύω ἐτῶν.

## 3. Φρειδερίκου Β τὰ τῆς νεότητος ἔτη. (1712 — 1740).

Πρὶν συνοδεύσωμεν τὸν μέγαν διάδοχόν του εἰς τὸν θρόνον, εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ὀπισθοδρομήσωμεν δεκαετηρίδας τινὰς καὶ νὰ ἐνδιατρίψωμεν ὀλίγον εἰς τὴν τῆς παιδείας του ἱστορίαν, ἥτις εἶναι πάλιν βεβαίωσις τῆς πείρας, ὅτι πᾶς μέγας ἔγεινε μέγας διὰ πρωΐμων ἀγώνων τῆς νεότητός του.

Φρειδερῖκος Β' (κυρίως εἰς τὸ βάπτισμα ὠνομασμένος Κάρολος Φρειδερῖκος) ἦτο τρίτος υἱὸς Φρειδερίκου Βιλέλμου Α', καὶ ἐγεννήθη εἰς Βερολῖνον τὴν 24 Ἰαν. 1712. Παῖδα ὄντα ἀκόμη τὸν ἔκαμναν ἀξιαγάπητον ἡ εὐπρέπεια, τὸ καλὸν πρόσωπον καὶ ἡ ζωηρὰ φιλομάθεια καὶ ἀγχίνοιά του. Εἰς τὸν χαρακτῆρά του ἥνονε τοῦ πατρός του τὸ σταθερὸν φρόνημα καὶ τὴν πυρώδη κρᾶσιν μὲ τὸ τρυφερὸν αἴσθημα τῆς μητρός του Σοφίας Δωροθέας, ἀδελφῆς τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας Γεωργίου Β'. Τὴν πρώτην νηπιότητά του ἐπέρασεν ὑπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς σεβασμίας τινὸς πρεσβύτιδος, τῆς χήρας τοῦ χιλιάρχου Ῥοκουλίου, ἥτις ὑπῆρξεν ἤδη καὶ τοῦ πατρός του κυβερνήτρια. Ἀπ' αὐτῆς ἐδέχθη τὴν ἔξοχον ἀγάπην τῆς Γαλλικῆς γλώσσης, ἥτις τότε ἐν γένει, ἐὰν καὶ ἐμισεῖτο ἀπὸ τὸν Φρειδερῖκον Βιλέλμον, ἦτο γλῶσσα τῆς αὐλῆς καὶ ὅλων τῶν καλοαναθρεμμένων. Ἑπταετὴς ἐδόθη εἰς ἀνδρικὰς χεῖρας. Δύω στρατιωτικοὶ τὸν ἐφώρευαν ἐξαιρέτως. Ἕνας Μαϊόρος Σεννίγγιος τὸν ἐδίδασκε τὴν στρατιωτικὴν γεωματρίαν καὶ τὴν ὀχυρωτικὴν τέχνην, καὶ ἕνας ἀξιωματικὸς τὴν χρῆσιν τῶν ὅπλων. Παλαιστὴς, ἱππαστὴς καὶ ὀρχηστὴς



τὸν ἐδίδασκαν συγχρόνως. Ἰδία του μικρὰ ὁπλοθήκη διετάχθη εἰς τὸν τόπον τῶν παιγνιδίων του. Ὁ ζωηρὸς Πρίγκιψ εὐφραίνετο ἀπὸ ὅλα. Ἀλλ' ὅταν, προχωρήσας ὀλίγον εἰς τὴν παιδικὴν ἡλικίαν, διὰ πνευματώδους τινὸς Γάλλου Δουανίου Ἰανδούνου, διδασκάλου του εἰς τὰς ὡραίας τέχνας καὶ ἐπιστήμας, ἐγνώρισε τὰ ἱστορικὰ καὶ ποιητικὰ συγγράμματα τῶν Γάλλων, ηὔξησεν ἡ φιλοβιβλία του τόσον, ὥστε ὁ πατήρ του μὲ πικρὰν ἀγανάκτησιν ἐπροφήτευεν ὅτι θέλει ἔχειν διάδοχόν του ἀντὶ πολεμικοῦ ἀνδρὸς ἕνα Γαλλικὸν μωρόσοφον.

Ἔλαβεν ὅμως πρώϊμα τάξιν ἑκατοντάρχου εἰς τοὺς πρωτοπείρους, καὶ μετά τινα χρόνον ταγματάρχου τῶν σωματοφυλάκων εἰς Ποτεστάμπιον. Ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ ἀγαπητοῦ του Δουανίου ἦλθε τώρα εἰς τὰς χεῖρας ἱεροκήρυκος τῆς αὐλῆς, ὅς τις τὸν ἐκατήχησεν ὅλην τὴν διδασκαλίαν τῆς Λουθηρανῆς ἐκκλησίας *), καὶ ἕνας ὀργανιστὴς τὸν ἐδίδασκε τὸ κλειδοκύμβαλον. Ἀλλ' ἡ εἰς τὸ ὄργανον τοῦτο κλίσις του ἠφανίσθη παρευθὺς, ὅταν τὸν Μάϊον 1728, ἐνῷ διέτριβεν εἰς Βερολῖνον Αὔγουστος ὁ Β', ἤκουσε κατὰ πρώτην φορὰν τὸν περίφημον αὐλητήν του Κουάντσιον. Διὰ μεσιτείας τῆς μητρός του ἔλαβεν οὗτος τὴν ἄδειαν ἀπὸ τὴν αὐλήν του νὰ ὑπάγῃ δὶς τοῦ ἐνιαυτοῦ εἰς Βερολῖνον διὰ νὰ διδάσκῃ τὸν φιλομαθῆ Πρίγκιπα. Εἰς τὴν πρώτην του ἤδη διατριβὴν ἔγεινεν ἡ ἀρχὴ, καὶ σπανίως ἀπελύετο ὁ διδάσκαλος μετὰ τρεῖς ὥρας. Ἀλλὰ τὸ μάθημα τοῦτο ἔπρεπε νὰ εἶναι μυστικὸν ἀπὸ τὸν βασιλέα, ὅς τις βεβαίως ἤθελε γείνειν ἐκτὸς ἑαυτοῦ, ἐὰν εὕρισκε τὸν υἱόν του μὲ τὸν αὐλόν. Εἶναι δὲ γνωστὸν, ὅτι ἐφεξῆς ἔγεινεν ὁ Φρειδερῖκος εἷς ἐκ τῶν πρώτων τεχνιτῶν τοῦ αὐλοῦ, χωρὶς ποτὲ νὰ

*) Ὅταν κατὰ πρῶτον, ὡς συνηθίζουν οἱ Λουθηρανοὶ, ἐμετάλαβεν, ἐξητάσθη ἔμπροσθεν ὅλης τῆς κοινότητος εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς μητροπόλεως, καὶ ἔκαμε καὶ τὸν ὅρκον τῆς πίστεώς του.

ἀμελήσῃ κἀνὲν καθῆκον του ἢ ἄλλην ἀναγκαίαν μελέτην πρὸς χάριν τοῦ παιγνιδίου τούτου.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἔγεινεν ὑποχιλίαρχος τῶν σωματοφυλάκων, καὶ ἐπροστάχθη νὰ ἐξασκῇ στρατιώτας. Ἐὰν καὶ καθ' αὐτὸ ἦτο ὀχληρὸν τὸ ἔργον, τοῦ ἐγίνετο ἀποτροπαιότερον διὰ τῆς ἀπανθρώπου σκληρότητος, μὲ τὴν ὁποίαν ἐμεταχειρίζετο εἰς τοῦτο ὁ πατήρ του τοὺς πτωχοὺς στρατιώτας καὶ ὁ Πρίγκιψ Δεσσαυΐος, καὶ τῆς ὁποίας ἐγίνετο αὐτόπτης καθ' ἡμέραν. Ὁ πατὴρ ἐξ ἐναντίας ἐδυσαρεστεῖτο εἰς τοῦ υἱοῦ τὰ δυσάρεστα σχήματα καὶ τοὺς λόγους, εἰς τὴν κατήφειάν του, ὅταν ἐκεῖνος ἐγέλα, καὶ εἰς τὸν σύντομον τρόπον τῶν ἀποκρίσεών του. Εἰς ἕνα λόγον καὶ οἱ δύω ἐδυσαρέστουν πρὸς ἀλλήλους, καὶ ὁ πατὴρ, ὅςτις δὲν ἤθελε νὰ βλέπῃ πειροζομένην τὴν ὑπόληψίν του ἀπὸ τὰ τέκνα του, ἐμεταχειρίσθη σκληρότατα μέσα. Ὁ Πρίγκιψ ἐφυλακόνετο συχνάκις διὰ σφάλματα, καὶ ἐχρεώστει καθημερινῶς νὰ διατρίβῃ εἰς τὰ γυμναστήρια τὰς πρὸ τῆς μεσημβρίας ὥρας. Μόνον τὰς ἐκ μεσημβρίας ἠδύνατο κρυφίως νὰ ἀφιερόνῃ εἰς τὴν ἀγαπητὴν σπουδὴν καὶ εἰς τὸν αὐλόν του. Ἀλλ' εἰς ταύτας τὰς ἀσχολίας του τὸν ἐξάφνισε μίαν φορὰν ὁ παραμονεύων πατήρ του. Τὸ καλὸν ἐπανωφόριόν του ἐκ χρυσοῦ ὑφάσματος, τὸ ὁποῖον εὑρέθη ὑποκάτω τῆς δάπιδος, ἐῤῥίφθη εἰς τὴν φωτίαν, τὰ βιβλία ἐπῆρεν ὀπίσω ὁ βιβλιοπώλης, καὶ μίαν ὥραν ἐβάσταξεν ἡ φοβερὰ τιμωρητικὴ διδαχὴ, τῆς ὁποίας ἦτο ἀόρατος ἀκροατὴς ὁ Κουάντσιος, ὅςτις σύγκαιρα εἶχεν ἀποκρυφθῆν ὀπίσω τινὸς γωνίας.

Ὅσον πλέον ᾐσθάνετο ὁ νεανίσκος, τόσον ἀφορητοτέρα τοῦ ἐγίνετο ἡ τοῦ πατρὸς τυραννία. Ἀκόμη δὲν εἶχε τότε τὴν πληροφορίαν, ὅτι σιωπὴ καὶ ὑπομονὴ εἰς τοιαύτας σχέσεις εἶναι ὁ μόνος εὐπρεπὴς εὐγενοῦς υἱοῦ τρόπος, καὶ οὕτω συνέβησαν σκληραὶ ἀντιπάθειαι. Ὁ βασιλεὺς ἐζήτησε τελευταῖον ἀπ' αὐ-



τὸν νὰ παραιτηθῇ τὴν διαδοχὴν τοῦ θρόνου εἰς τὸν Αὔγουστον Βιλέλμον, ὅςτις ἔχει περισσότερον ἐκ τοῦ πατρικοῦ αἵματος παρὰ αὐτός. Ὁ δὲ Φρειδερῖκος ἀπεκρίθη, ὅτι προκρίνει νὰ ἀποκεφαλισθῇ παρὰ νὰ δεχθῇ τὸ ζήτημα τοῦτο. Ἡ σύγχυσις ἔφθασε τὸν ὕψιστον βαθμὸν τὸ καλοκαίριον 1730 ὅταν ἔγεινε λόγος περὶ γάμου τοῦ διαδόχου. Ἦτο ἐπιθυμία τῆς μητρός του νὰ συζεύξῃ τὰ δύω μεγαλήτερα παιδία της μὲ τὰ δύω τοῦ ἀδελφοῦ της, ὥστε ἡ μὲν πνευματώδης Πριγκιπέσσα Βιλελμίνα νὰ γείνῃ ἐφεξῆς βασίλισσα τῆς Ἀγγλίας, ὁ δὲ Φρειδερῖκος Β' ἀνὴρ τῆς ὡραίας Πριγκιπέσσης Ἀμαλίας *), τὴν ὁποίαν ἤδη ἠγάπα ἐκ τῆς εἰκόνος της καὶ ἐκ τῶν διηγήσεων τῆς μητρός του. Ἀλλ' ὁ Φρειδερῖκος Βιλέλμος ἀπέῤῥιψε τὴν ἰδέαν ταύτην ἐκ μίσους πρὸς τὸν γυναικάδελφόν του Γεώργιον Β', καὶ ἔκαμεν ἐκλογὴν ἄλλην διὰ τὰ τέκνα του. Ὁ μεγαλόφρων νεανίσκος παρωργίσθη τόσον, ὥστε ἀπεφάσισε νὰ φύγῃ κρυφίως εἰς τὴν Ἀγγλίαν, καὶ ἐκεῖ εἰς τὴν χώραν τῆς ἐλευθερίας, καὶ ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ θείου του νὰ προσμένῃ μετοβολὴν εἰς τὸ μέλλον.

Νέοι τινὲς ἀξιωματικοὶ, πιστοὶ φίλοι τοῦ διαδόχου, ἡ τούτου μεγαλητέρα ἀδελφὴ Βιλελμίνα, καὶ πιθανῶς καὶ ἡ βασίλισσα αὐτὴ, ἤξευραν τὸ σχέδιον τοῦτο. Νὰ ἐκτελεσθῇ ἀπεφασίσθη εἰς ὁδοιπορίαν τινὰ, τὴν ὁποίαν ὁ πατὴρ ἤθελε νὰ κάμῃ μετὰ τοῦ υἱοῦ διὰ Σαξονίας, Σοηβίας καὶ ὀπίσω διὰ τῶν παρὰ τὸν Ῥῆνον χωρῶν. Ἡ ἀπὸ τὴν Βεσαλίαν ἀναχώρησις ἔπρεπε νὰ εἶναι ἡ στιγμὴ τῆς φυγῆς, ἐνῷ ὁ Πρίγκιψ ἤθελεν, ὅταν τὰ ἄλλα ἁμάξια ἐπροπορεύοντο, νὰ μείνῃ ὀπίσω καὶ νὰ στραφῇ ὁρμητικῶς εἰς τὴν Ὁλλανδίαν. Διὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον ἔκαμεν ὅλας τὰς προετοιμα-

*) Ἦτο καθ' ἓν ἔτος πρεσβυτέρα τοῦ Φρειδερίκου, καὶ ἀπέθανεν ἓν ἔτος μετ' αὐτὸν παρθενεύουσα. Λέγεται, ὅτι ἐβάσταξε τὴν εἰκόνα του εἰς τὸ στῆθος της ἕως τέλους τῆς ζωῆς της.

σίας εἰς τὴν Βεσαλίαν ὁ ὑποστράτηγος Κέϊθος, εἷς τῶν πιστῶν του ἐκείνων. Ἀλλ' ἐπιστολὴ τοῦ Πρίγκιπος εἰς δεύτερον συγκοινωνὸν, τὸν ἐν Βερολίνῳ ὑποστράτηγον Κάττιον, τὴν ὁποίαν ἐπίασαν ἀπὸ τὴν πόσταν τοῦ Φραγκοφορτίου, ἀνεκάλυψεν ὅλον τὸν σύνδεσμον, καὶ ὁ Πρίγκιψ ἐφυλακώθη, εὐθὺς ἀφοῦ ἔφθασεν εἰς τὴν Βεσαλίαν (12 Αὐγ.). Μόλις εἶχε καιρὸν νὰ στείλῃ εἰς τὸν φίλον του Κέϊθον τὰ μὲ μολυβδοκόνδυλον γραφέντα ταῦτα λόγια: Sauvez-vous, tout est decouvert! (Σῶσον σεαυτὸν, τὸ πᾶν ἀνεκαλύφθη!), καὶ μετὰ τοῦτο ἔφυγεν ἐκεῖνος ταχέως. Ταχυδρόμος τοῦ βασιλέως ἔφερε μυστικὴν προσταγὴν εἰς Βερολῖνον νὰ φυλακωθῇ ὁ Κάττιος (16 Αὐγ.). Ἡ φροντὶς διὰ τὴν ἀσφαλῆ φυλάκωσιν τοῦ Πρίγκιπος ἐδόθη εἰς τὸν Σεκενδόρπιον, Αὐστριακὸν πρέσβυν. Οὗτος τὸν ἔφερε διὰ μακρυνοῦ δρόμου εἰς Μιττεμβάλδαν, τρία μίλια μακρὰν τοῦ Βερολίνου, ὅπου ἐφρουρεῖτο αὐστηρῶς καὶ ἐκρίνετο ἀπὸ στρατιωτικὴν τινὰ ἐπιτροπίαν. Τεταραγμένος διὰ τὴν ἀνάρμοστον ἐξουσίαν, τὴν ὁποίαν ἠθέλησε νὰ μεταχειρισθῇ ὁ ἐχθρός του, Φελδμαρισάλιος καὶ λειτουργὸς Γρουμβεκόβιος, εἰς τὴν ἐξέτασιν ταύτην, ἀπεκρίνετο ὀλίγα καὶ ἰσχυρά. Ἀποτέλεσμα τούτου ἦτο, ὅτι πάντοτε τὸν ἐμεταχειρίζοντο σκληρότερα, τὸν ἔφεραν εἰς τὸ ἐν Κυστρίνῳ φρούριον, ὅπου μὲ λιτὴν τροφὴν, τὴν ὁποίαν ἔτρωγεν εἰς ξύλινα πινάκια χωρὶς μαχαίριον καὶ περώνιον, εἶχεν ἐντελῆ σχολὴν νὰ προμαντεύῃ τρομερὸν μέλλον ἀπὸ τὰ φρονήματα τοῦ πατρός του καὶ ἀπὸ τὰ ἀρχήτερα σχέδιά του. Μὲ ὅλα ταῦτα ἔμεινεν ἄκαμπτος, καὶ ὁ ἀξιωματικὸς, ὅς τις τὴν πρώτην ἑσπέραν περὶ τὴν ὀγδόην ἡμέραν ἐμβῆκε προσταγμένος νὰ τοῦ σβύσ[illegible] ἔλαβε σκληρὸν ῥάπισμα.

Εἰς τοῦτο τὸ
Φρειδερῖκος Βιλέλμ



ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ του. Λειτουργός τις ἐδιώχθη· Ἄρχοντες τινὲς καὶ δέσποιναι τῆς αὐλῆς ἐφυλακώθησαν· ὁ βιβλιοφύλαξ τοῦ Φρειδερίκου ἔχασε τὴν ὑπουργίαν του· ὁ πρῶτος θαλαμηπόλος ἐφυλακώθη εἰς τὴν Σπανδαυΐαν. Ἡ ἀνεύθυνος θυγάτηρ τοῦ εἰς Ποτεστάμπιον διευθυντοῦ, ἥτις μόνον εἶχε δεχθῆν δῶρον ἀπὸ τὸν Πρίγκιπα, ἔλαβεν ἀπὸ τὸν δήμιον τὴν σκοῦπαν νὰ σκουπίσῃ τοὺς κοινοὺς δρόμους, καὶ ἔπειτα ἐστάλθη εἰς τὴν φυλακὴν τῆς Σπανδαυΐας, ἐνῷ οἱ δυστυχεῖς γονεῖς της ἐξωρίσθησαν ἀπὸ τὴν χώραν ἀτίμως. Τοῦ ὑποστρατήγου Καττίου, ὅς τις ἐφέρθη ἔμπροσθέν του ῥακένδυτος, ἔκοψεν ἀπὸ τὸν λαιμόν του τὸν σταυρὸν τοῦ τάγματος, καὶ τὸν ἐλάκτισε μὲ τοὺς πόδας. Ἡ θυγάτηρ του, Πριγκιπέσσα Βιλελμίνα, μετέπειτα Μαρκεσία τοῦ Βαρύθου, ὡς συνωμότρια τοῦ Φρειδερίκου, ἐῤῥαπίσθη εἰς τὸ πρόσωπον, καὶ διεσώθη ὑπὸ ἀμφιπόλου τινὸς ἀπὸ σκληροτέρους αἰκισμούς. Ὁ πρέσβυς τῆς μεγάλης Βρετανίας ἐπροστάχθη νὰ μηνύσῃ εἰς τὴν αὐλήν του ὅτι καμμία συμπενθερία δὲν γίνεται μὲ αὐτὴν πλέον· πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον κατεταπείνωσεν ἐντελῶς τὴν ἔντρομον βασίλισσαν τῆς Προυσίας.

Ἀλλ' ὁ εἰς τὴν φυλακὴν Πρίγκιψ εἶχε πάντοτε περισσοτέρας αἰτίας νὰ φοβῆται ἐλεεινὴν τινὰ καταστροφήν. Ὁ βασιλεὺς συνεκάλεσε περὶ τούτου πολεμικὸν κριτήριον, ὅπου προήδρευεν αὐτὸς, καὶ πρῶτος εἶπε μὲ σφοδρότητα, ὅτι ὁ υἱός του εἶναι ἄξιος θανάτου. Ἐπρόσθεσεν ὅτι τὸν κρίνει ὄχι ὡς Πρίγκιπα, ἀλλ' ὡς ὑποχιλίαρχον, καὶ ὡς τοιοῦτον τὸν καταδικάζουσιν εἰς θάνατον οἱ πολεμικοὶ νόμοι διὰ τὴν λειποταξίαν του. Ἡ πεισματικὴ ἀντίστασις τοῦ φυλακωμένου ηὔξησε περισσότερον τὸν θυμόν του. Καὶ τφ-
…ησαν καὶ ἄνθρωποι,
…ιξαν κλίσιν νὰ ὁμο-
… ὁ σεβάσμιος Φελδ-

μαρισάλιος Νασεμῆρος ὡμίλησε μὲ πῦρ κατὰ ταύτης τῆς γνώμης, καὶ ὁ Βουδεμβρόκιος εἶπεν ἀτρόμακτα, ἀφοῦ ἔσχισε τὸ ἱμάτιόν του: „Ἐὰν ἡ Μεγαλειότης σας ἐπιθυμῆτε αἷμα, λάβετε τὸ ἰδικόν μου· ἐκεῖνο δὲν τὸ λαμβάνετε, ἐνόσῳ μὲ εἶναι συγχωρημένον νὰ ὁμιλῶ“. Σχεδὸν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ὡμίλησε καὶ ὁ Πρίγκιψ Δεσσαυΐας, ὅς τις ἠδύνατο νὰ ὁμιλῇ τὸν βασιλέα πλέον παρὰ ἄλλος· ἐκ τούτου ἔπεσεν οὗτος εἰς συλλογισμοὺς, καὶ μετὰ ταῦτα ὡμίλησε πολὺ πρᾳότερα. Καὶ πολλαὶ δὲ ἄλλαι ἐξωτερικαὶ αὐλαὶ ἐμεσολάβησαν παρακαλεστικῶς διὰ τὴν ζωὴν τοῦ Πρίγκιπος. Ὁ δὲ Φρειδερῖκος αὐτὸς εἰς τὴν μελαγχολίαν του ἔκαμεν ἀπόφασιν νὰ φιλιωθῇ μὲ τὸν πατέρα του καὶ νὰ σώσῃ τὴν ζωήν του μὲ ἐθελούσιον ὑποταγὴν καὶ μὲ τὴν παραίτησιν τοῦ θρόνου, Κατ' εὐτυχίαν τὸν ἀπέτρεψεν ἐκ τούτου ὁ φίλος του Μυγχόβιος, ὅς τις ἐμβῆκε κρυφίως εἰς αὐτὸν, καὶ ἐξ ἐναντίας τὸν ἐκατάπεισε νὰ πλησιάσῃ πρὸς τὸν πατέρα του μὲ μετάνοιαν καταπατῶν τὴν ἄκαιρον ὑπερηφάνειαν. Ὁ Πρίγκιψ ἠκολούθησε τὴν ἀγαθὴν ταύτην συμβουλὴν, χωρὶς ὅμως νὰ ἴδῃ καμμίαν αὐτῆς πρὸς τὸ παρὸν ἐνέργειαν.

Μᾶλλον δὲ ἔμελλε νὰ δοκιμάσῃ πληγὴν ἀλγεινοτέραν. Ὁ φίλος του Κάττιος ἀπεφασίσθη νὰ φερθῇ εἰς Κυστρῖνον καὶ νὰ ἀποκεφαλισθῇ ἔμπροσθεν τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ Φρειδερίκου. Οὕτως ἐπρόσταξεν ἡ αὐτογνωμία τοῦ βασιλέως, καὶ ἡ γονυπέτησις τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ πάππου τοῦ δυστυχοῦς δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἱλεώσωσι τὸν ἀδυσώπητον. Τὴν 5 Νοεμβ. 1730 ἐφέρθη εἰς Κυστρῖνον, καὶ τὴν ἄλλην ἡμέραν περὶ τὴν 8 ὥραν ἀπεκεφαλίσθη ἔμπροσθεν τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ Πρίγκιπος.

Μέρος τῆς ἡμέρας ἐπέρασεν ὁ διάδοχος εἰς σφοδρὰν λειποθυμίαν. Ὅταν δὲ ἐπανῆλθεν εἰς τὸν ἑαυτόν του, ἐδέχθη ἐπίσκεψιν ἀπὸ τὸν τοῦ στρατοῦ



ἱεροκήρυκα Μύλλερον, ὅς τις ἐπροπαρεσκεύασεν εἰς θάνατον τὸν ἀποθανόντα. Ὁ ἀγαθὸς οὗτος ἀνὴρ τοῦ ἔφερε τὰς τελευταίας παραγγελίας τοῦ δι' αὐτὸν ἀποθανόντος φίλου του, εἰς τὰς ὁποίας ἐφανερόνετο καρδία τεταπεινωμένη ἀπὸ τὴν τύχην καὶ πάλιν παρηγορημένη ἀπὸ τὴν θρησκείαν: „Πρέπει νὰ ἐκλάβῃ τὸ τραγικὸν τοῦτο σύμβαμα ὄχι τυχηρὸν, οὐδὲ ἀποτέλεσμα ἰδίας του ἀπροβλεψίας, ἀλλ' ὡς εὐεργέτημα Θεοῦ διὰ τὴν σωτηρίαν του, νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὸν πατέρα του, νὰ κάμῃ κανόνα τῆς ζωῆς του τὴν στερεὰν πίστιν πρὸς ἅγιον τινὰ κυβερνήτην τοῦ κόσμου, καὶ νὰ μὴ ἐκδοθῇ ποτὲ εἰς ἀχρείους κόλακας.“ Ὁ περίλυπος Πρίγκιψ ἐπαρηγορήθη τόσον ἀπὸ τὴν ὁμιλίαν τούτου τοῦ ἀνδρὸς, ὥστε δὲν τὸν ἀφῆκε νὰ ὑποστρέψῃ πάραυτα εἰς Βερολῖνον, ἀλλὰ τὸν ἐκράτησεν ἀκόμη δεκατέσσαρας ἡμέρας, κατὰ τὰς ὁποίας ἐσυνωμίλει πάντοτε μετ' αὐτοῦ περὶ θρησκευτικῶν πραγμάτων. Τοῦτο ἤρεσε τόσον τὸν βασιλέα, ὥστε ἐμβῆκεν εἰς ἀλληλογραφίαν μὲ τὸν ἱεροκήρυκα, καὶ τὸν ἐπαράγγειλε νὰ παραστήσῃ εἰς τὸν Πρίγκιπα τὸ ἄδικόν του, νὰ τοῦ ἐκβάλῃ ἀπὸ τὴν κεφαλὴν τὴν βλαβερὰν πίστιν εἰς τυφλήν τινα ἀνάγκην, καὶ νὰ φανερόνῃ πρὸς αὐτὸν (τὸν βασιλέα) τὰ κατ' ὀλίγον ἀποτελέσματα τῶν προσπαθήσεών του. Εὐθὺς ὅμως ἀφοῦ ὁ Πρίγκιψ ἔμαθέ τι ἐκ τῶν βασιλικῶν διαταγῶν, τοῦ ἐγεννήθη ἡ ὑποψία, ὅτι ὁ ἱεροκήρυξ ἴσως θέλει νὰ προετοιμάσῃ καὶ αὐτὸν εἰς θάνατον. Διὰ τὸ ὀδυνηρὸν τοῦτο αἴσθημα ὑπετάχθη θεληματικῶς εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐκκλησίας, ἀνεγίνωσκε μετὰ τοῦ ἱεροκήρυκος τὴν γραφὴν, καὶ κατ' ὀλίγον ἐκαταπάτει τὰς ἀρχητέρας ἰδέας του. Ἔδειξε προσέτι μετάνοιαν διὰ τὸ πεῖσμα, τὸ ὁποῖον ἔδειξεν ἀνακρινόμενος, ἐβεβαίονεν ὅμως, ὅτι ἤθελεν ἀποκριθῆν πάντη διαφορετικὰ, ἐὰν τὸν ὡμίλουν χωρὶς σκληροὺς φοβερισμούς. Αἱ τοῦ ἱεροκήρυκος ἀγγελίαι περὶ ταύτης τῆς μεταβολῆς ἤρεσαν

τόσον τὸν πατέρα, ὥστ' ἀπεφάσισε νὰ δώσῃ τέλος εἰς ταύτην τοῦ υἱοῦ τὴν ἀμηχανίαν. Ὑπεσχέθη εἰς αὐτὸν συγχώρησιν, ἐὰν ἤθελε νὰ ὁρκισθῇ ὅτι δὲν θέλει ἐκδικήσειν κανένα διὰ τὸ σύμβαμα τοῦτο, θέλει εἶσθαι ἐφεξῆς ὑπήκοος υἱὸς, καὶ ἐξαιρέτως ὅτι δὲν θέλει ποτὲ νυμφευθῆν χωρὶς εἴδησιν καὶ θέλησιν τοῦ πατρός του. Ὁ Φρειδερῖκος ἔκαμε τὸν ὅρκον τοῦτον τὴν 25 Νοεμβ. 1730 σαφῶς καὶ ἀδόλως ἔμπροσθεν ἐπιτροπίας λειτουργῶν καὶ στρατηγῶν, καὶ ἔλαβεν ὀπίσω τὸ παράσημον τοῦ τάγματος καὶ τὸ σπαθίον του. Τὴν ἐφεξῆς ἡμέραν ἐχρεώστει νὰ ὑπάγῃ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ αὕτη ἦτο ἡ πρώτη ἔξοδός του. Ὅταν ὁ ἱεροκήρυξ τοῦ ἐζήτησε τὴν ἄδειαν νὰ ἐπιστρέψῃ πρὸς τὸν βασιλέα, τὸν ἐπαράγγειλε νὰ τὸν παρακαλέσῃ νὰ τοῦ δοθῇ ὀπίσω τὸ πολεμικόν του ἔργον: „Τί; ἔκραξεν ὁ βασιλεὺς ἀκούσας ταύτην τὴν αἴτησιν, εἶναι καὶ ὁ Φρειδερικῖσκος στρατιώτης; Πολλὰ καλά!"

Πρὸς ἐντελῆ φιλίωσιν δὲν ἐδέχθη τὸν υἱόν του παραυτα ὁ βασιλεύς. Μᾶλλον δὲ ἔκρινεν ἀναγκαίαν κἄποιαν ἀκόμη ποινὴν πρὸς τελείαν ἐκκένωσιν τοιούτου ὑψηλοφρονήματος. Διὰ τοῦτο ἐδιάταξε νὰ μείνῃ ἔτη τινὰ ἀκόμη ὁ Πρίγκιψ εἰς Κυστρῖνον, νὰ κατοικήσῃ οἶκον τῆς πόλεως, νὰ περιπατῇ μὲ ἔνδυμα πολίτου, καὶ νὰ ἐργάζεται ἐκεῖ ὡς πραγματικὸς βουλευτὴς τοῦ πολέμου. Ὁ Πρίγκιψ τὸ ἔκαμε μὲ ζῆλον μέγιστον, καὶ δὲν εἶναι ἀμφιβολία, ὅτι εἰς τὴν ἐξαίρετον ταύτην σχολὴν ἐσυνάθροισε πολύτιμον ἀποθήκην οἰκονομικῶν καὶ χρηματιστικῶν γνώσεων. Τὴν τοῦ φρουρίου φυλακήν του ἀφῆκεν εὐχαριστήσας ἐκ καρδίας τὴν οἰκογένειαν τοῦ προέδρου Μυγχοβίου, ἥτις εἶχε μεταχειρισθῆν ὅλην τὴν ἐπινοητὴν δολιότητα νὰ τοῦ κάμνῃ ὅσον δυνατὸν νοστίμην τὴν διατριβήν μὲ ὅλα τὰ αὐστηρὰ προστάγματα, τὰ ὁποῖα εἶχαν οἱ φύλακές του.

Ὅλον σχεδὸν τὸ ἐφεξῆς ἔτος (1731) ἐπέρασε



χωρὶς νὰ δυνηθοῦν οἱ τοῦ Πρίγκιπος συνήγοροι νὰ τὸν ἀπολύσουν ἀπὸ τὴν πολιτικὴν φυλακήν του. Εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ ὑπάνδρευσεν ὁ Φρειδερῖκος Βιλέλμος τὴν μεγαλητέραν του θυγατέρα Βιλελμίναν, κατὰ δυστυχίαν βιαίως, μὲ τὸν Πρίγκιπα διάδοχον τοῦ Βαρύθου, καὶ ἐπειδὴ ἔχαιρε καθ' ὑπερβολὴν εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν γάμων, ἐτόλμησέ τις νὰ τοῦ εἴπῃ, ὅτι κατὰ ταύτην τὴν ἑορτὴν ἡ χαρὰ τῆς γυναικός του εἶναι ἀτελὴς χωρὶς τὴν παρουσίαν τοῦ ἀγαπητοῦ της. Διὰ τοῦτο ἔστειλε καὶ τὸν ἔφερε κρυφίως ἀπὸ Κυστρῖνον εἰς Βερολῖνον, καὶ τὴν ἡμέραν τοῦ γάμου (23 Νοεμβ. 1731) τὸν παρέστησεν εἰς τὴν μητέρα του. Μετὰ τέσσαρας ἡμέρας (27 Νοεμβ.) ὑπῆγαν εἰς τὸν βασιλέα ὅλοι οἱ στρατηγοὶ καὶ οἱ χιλίαρχοι προπορευομένου τοῦ Πρίγκιπος Δεσσαυΐας, καὶ τὸν ἐπαρακάλεσαν ὁμοψύχως νὰ δεχθῇ πάλιν τὸν Πρίγκιπα εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπουργίαν. Ὁ βασιλεὺς ἐδέχθη τὴν δέησιν, καὶ ἐνηγκαλίσθη τὸν υἱὸν μὲ πατρικὰς νουθεσίας. Ἀλλὰ πρὸς τὸ τέλος τοῦ Δεκεμβ. τὸν ἔστειλε πάλιν εἰς Κυστρῖνον, διὰ νὰ ἐργασθῇ ἐκεῖ ἀκόμη ἕνα ἐνιαυτὸν εἰς τὴν καμάραν.

Μετὰ τοῦτον τὸν ἐνιαυτὸν ἐτελείωσε πᾶσα ἡ ποινή του. Ὁ Φρειδερῖκος τὸ εἶχε τιμήν του νὰ εἶναι ὑπήκοος εἰς τὸν πατέρα του καὶ νὰ ἐκτελῇ ἀκριβέστατα τὰ στρατιωτικὰ καθήκοντά του. Ὁ πατὴρ ἐζήτησε τώρα νύμφην καὶ δι' αὐτὸν, καὶ ἔκλεξε τὴν νέαν καὶ ἀξιέραστον πριγκιπέσσαν τῆς Βρουνσουϊκικῆς Βεβέρας Ἐλισάβετ Χριστίναν *). Ὁ γάμος ἔγεινε τὴν 12 Ἰουν. 1733. Μ' ὅλον ὅτι ὁ Φρειδερῖκος δὲν ἠρωτήθη περὶ τῆς νύμφης ταύτης, ὑπετάχθη ὅμως εἰς τὴν θέλησιν τοῦ πατρός του, καὶ ἐπροσφέρθη εἰς τὴν νύμφην του μὲ τρυφερὰν ζωηρότητα. Ἀλλὰ τὸ μέγα πνεῦμα του δὲν ἔγεινε διὰ τὰ στενὰ σύνορα τοῦ

*) Οἱ Βεβέριοι ἦτὰν παραφυὰς τοῦ οἴκου Γυελφεπύτου, ἥτις ἐμβῆκεν εἰς τὴν ἐξουσίαν, ὅταν ἐξέλιπεν ὁ κορμὸς τοῦ γένους. 1735.

οἰκιακοῦ κύκλου· διὰ τοῦτο γρήγορα ἠλευθερώθη ἀπ' αὐτὸν, ἔβλεπε σπανίως τὴν σύζυγόν του, καὶ εὐθὺς ἀφοῦ ἀνέβη τὸν θρόνον, ἐκήρυξε διάδοχον τὸν πρεσβύτερον ἀδελφόν του. Ὁ πατήρ του τοῦ ἠγόρασε τώρα τὸ τερπνὸν παλάτιον Ῥηνοβέργαν. ὅπου διέτριβε συνήθως ἐφεξῆς ὁ Πρίγκιψ.

Ἐλευθερωθεὶς τώρα ἀπ' ὅλα τὰ βαρέα δεσμὰ ἐπαραδόθη ὁ πνευματώδης νεανίσκος εἰς ὅλας τὰς φαντασίας, αἱ ὁποῖαι εἰς τὴν εὐτυχῆ ταύτην ἡλικίαν τῆς ζωῆς μεταμορφόνουν τὸν κόσμον εἰς παράδεισον, καὶ γεμίζουν τὸ μέλλον μὲ ἰδανικὰ ἀγαθὰ, τὰ ὁποῖα δέχεται ἡ καρδία μὲ θερμὴν ἀγάπην. Οἱ ἥρωες τῶν παλαιῶν καὶ νεωτέρων χρόνων, τῶν ὁποίων τὰς πράξεις ἔμαθεν ἀπὸ τὸν διδάσκαλόν του Δουάνιον, τοῦ διήγειραν τὴν ἐσωτερικὴν ἐπιθυμίαν. Ἀλλ' ὑψηλοτέρα παρὰ τὰς ἡρωϊκὰς πράξεις τοῦ ἐφαίνετο ἡ τύχη τοῦ νὰ ζῇ εἰς τὰ στόματα καὶ τῶν συγχρόνων καὶ τῶν μεταγενεστέρων του ὡς πατὴρ κλασικῶν συγγραμμάτων. Τὸ νὰ ἑνώσῃ καὶ τὰ δύω εἴδη τοῦ ἐφαίνετο ὕπατον ἰδανικὸν τῆς ἀνθρπίνης μεγαλωσύνης. Τότε ἀνεγινώσκετο ὁ Βολταῖρος ὑπὲρ πάντας τοὺς συγγραφεῖς. Παντοδαπότης καὶ εὐστροφία τοῦ πνεύματος ἔκαμαν εἰς τοῦτον τὸν ἄνθρωπον δυνατὸν νὰ νομισθῇ γενικὸς νοῦς ἀπ' ἀνθρώπους, οἵτινες δὲν ἤξευραν τί ἐστὶ βασιμότης καὶ ἀκρίβεια. Τοιοῦτος ἐφάνη καὶ εἰς τὸν νεανίσκον Φρειδερῖκον· ἡ ῥέουσα γλῶσσα, ὁ εὔκολος ἀστεϊσμὸς, αἱ περίεργοι σάτιραι, ἡ ἀκτινοβόλος ἀγχίνοια, ἡ ἀκρίβεια τῆς ἑρμηνείας, τὸ πλήρωμα τῶν κομψῶν στοχασμῶν, ἡ τρυφερότης τῶν αἰσθημάτων, τὸ εὐγενὲς τῶν φρονημάτων, ὅλα τοῦ ἐφαίνοντο ἀξιοθαύμαστα. Ἡ Ἐῤῥικιὰς, Γαλλικὴ ἐποποιΐα κατὰ παράδειγμα τῆς Αἰνειάδος, ἐνομίσθη ἀπ' αὐτὸν τὸ πρῶτον ποίημα τοῦ κόσμου, καὶ ἕνας μόνος στοχασμὸς ἐξ αὐτῆς ἤξιζε, κατὰ τὴν γνώμην



του, ὅλην τὴν Ἰλιάδα *). Παρεκτὸς τούτου ἀνεγίνωσκε καὶ τοὺς ἐπιλοίπους περιφήμους συγγραφεῖς τῆς Γαλλίας, καὶ ὅλα τὰ ποιητικὰ καὶ ἱστορικὰ συγγράμματα τῶν Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων εἰς Γαλλικὰς μεταφράσεις, αἵτινες μ' ὅλον ὅτι ἦσαν ἄθλιαι, τὸν ἔκαμαν ὅμως νὰ καταλάβῃ τὸ ὕψος τῆς ἀρχαιότητος, καὶ τοῦ ἔτρεφαν τὸν ἐνθουσιασμόν του διὰ τὸ μέγα καὶ ἀθάνατον. Δὲν ἔλειπαν τότε ἀπὸ τὴν αὐλὴν τοῦ Βερολίνου πνευματώδεις ἄνδρες, οἵτινες μέρος μὲν Γάλλοι, μέρος δὲ διδαγμένοι ἀπὸ Γάλλους, ἦσαν μέτοχοι τῆς φιλεπιστημοσύνης τοῦ Φρειδερίκου. Αἱ συνομιλίαι των ἦσαν τὸ νοστιμώτατον ἄρτυμα τῆς τραπέζης του, καὶ ἡ μετὰ τὰς ἐργασίμους ὥρας ἀνάπαυσίς του. Ἀγχίνοια καὶ ἀστεϊσμὸς ἠλλάζοντο μὲ διδακτικὴν σπουδαιότητα, καὶ εἰς τὰς ἐπιστημονικὰς διατριβὰς ἠκολούθουν μουσικαὶ διαχύσεις. Ὁ Φρειδερῖκος, τώρα τεχνίτης τοῦ αὐλοῦ, εὔφραινε τοὺς φίλους του ὄχι σπανίως μὲ ἰδιοσυντάκτους του συμφωνίας, ἢ μὲ τὴν γλυκεῖαν καὶ καθαρὰν φωνήν του τοὺς ἀνεγίνωσκεν ὡραῖον τι ποίημα, ἢ ἐγύμναζε τὴν ὀξύνοιάν των μὲ τὴν ἀνεξάντλητον εὐφυΐαν του.

Τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ νεανίσκου πρὸς εὐγενεστάτην παιδείαν καὶ ἀξιοπρεπεστάτην ἐνασχόλησιν ἀναγγέλλουσιν αἱ φιλίαι του μὲ τοὺς ἀρίστους ἄνδρας τῆς αὐλῆς τοῦ πατρός του, μ' ὅλον ὅτι κατὰ τὴν ἡλικίαν τὸν ὑπερέβαιναν παρὰ πολύ. Ὁ ἄξιος χιλίαρχος Κάμας, καὶ ὁ Σαξονικὸς πρέσβυς Σούμιος τὸν εἶχαν δεσμεύσειν εἰς ἑαυτοὺς μόνον μὲ τὰς γνώσεις των, ἐκεῖνος μὲν εἰς τὰ πολεμικὰ, οὗτος δὲ εἰς τὴν Φιλοσοφίαν, τόσον, ὥστε, καὶ ἀφοῦ τοὺς ἀπεχωρίσθη, σχεδὸν καθ' ἑβδομάδα ἤλλαζε μὲ αὐτοὺς ἐπιστολάς. Ἐκ τῶν πρὸς Σούμιον ἐπιστολῶν του βλέπει καθεὶς, ὅτι μὲ τοῦτον τὸν ἀξιόλογον ἄνδρα συχνάκις ἕως βαθυτάτης νυκτὸς ἐσυνωμίλει περὶ μεταφυσικῶν θεωρη-

*) Ὀψιφαν. συγγραμ. Μέρ. Ϛ', σελ. 159.

μάτων, καὶ ὅτι ὁ ἀνὴρ οὗτος δι᾽ αὐτὸν μόνον ῥητῶς μετέφρασεν εἰς τὸ Γαλλικὸν τὴν τότε φανεῖσαν Μεταφυσικὴν τοῦ Οὐολφίου. Ἀξιοσημείωτον εἶναι προσέτι, ὅτι ὁ Σούμιος εἰς τοῦτο τὸ ἔργον συχνάκις εὕρηκεν ἀφορμὴν νὰ παραπονηθῇ εἰς τὸν Πρίγκιπα, ὅτι ἡ Γαλλικὴ γλῶσσα εἶναι πολλὰ πτωχὴ διὰ τὰς τόσον ποικίλας καὶ ὀξέως διῃρημένας ἰδέας τοῦ Γερμανοῦ φιλοσόφου, καὶ ὅτι ὁ Φρειδερῖκος τότε ἀκόμη ἦτο πολλὰ προληπτικὸς κατὰ τῆς Γερμανικῆς γλώσσης, καὶ δὲν ἠδυνήθη ἡ ἀξιόλογος αὕτη περίστασις νὰ τὸν παρακινήσῃ νὰ ἀναγνώσῃ τὸ βιβλίον εἰς τὸ πρωτότυπον.

Ἐνῷ ἐνησχολεῖτο εἰς τὰς ἐπιστήμας, δὲν ἠμέλησε τὴν κυριωτέραν σπουδὴν μέλλοντος ἥρωος, τὴν πολεμικὴν τέχνην. Ἐμελέτα τὰς ἐκστρατείας τῶν περιφήμων στρατηγῶν, καὶ ἀπὸ τὴν συνομιλίαν τῶν ειδημόνων καὶ ἐμπείρων ἐπροσπάθει νὰ διδαχθῇ βασίμως τὸ μάθημα τοῦτο. Προσέτι ὁ νεανικὸς ἐνθουσιασμὸς τοῦ ἔδωκε τὴν μυθιστορικὴν ἰδέαν νὰ καθιδρύσῃ μεταξὺ τῶν φίλων του ἱπποτικόν τι τάγμα, τοῦ ὁποίου νὰ εἶναι προστάτης ὁ περίφημος Βαϊάρδος. Παρεκτὸς αὐτοῦ ἐχειροτονήθησαν ἑταῖροι τοῦ τάγματος τούτου οἱ δύω πρεσβύτεροι ἀδελφοί του, ὁ Δοὺξ Βρουνσουΐκου Φερδινάνδος, ὁ Δοὺξ Βεβέρας Βιλέλμος, ὁ Μαϊόρος Φουκὲς, καὶ ἄλλοι τινὲς ἀξιωματικοὶ ὁμόφρονές του. Τὸ ἔμβλημα τοῦ Βαϊαρδικοῦ τούτου τάγματος ἦτο σπαθίον κείμενον ἐπὶ δαφνίνου στεφάνου μὲ τὴν ἐπιγραφήν.: **Sans peur et sans reproche** (ἀφόβως καὶ ἀνεπιτημήτως). Ὁ Φουκὲς, καθὸ ἤδη ἔμπειρος πολεμιστὴς καὶ ἀνὴρ χρηστότατος, ἐκλέχθη μέγας Μαΐστωρ. Ἀπ᾽ αὐτὸν ἔλαβεν ὁ Φρειδερῖκος αὐτὸς τὸ ἱπποτικὸν κτύπημα.

Μὲ εὐπείθειαν ἐσυνώδευσεν ὁ υἱὸς τὸν πατέρα εἰς τὰ ταξείδιά του, καὶ μάλιστα 1734 εἰς τὸ Αὐστριακὸν στρατόπεδον, ὅπου ἐγνώρισε τὸν γέροντα ἤδη πάλαι ποτὲ μέγαν Εὐγένιον. Ἔλαβεν ἀπεκεῖ τὴν ἄδειαν νὰ ἐπισκεφθῇ καὶ τὸ Γαλλικὸν στρα-



τόπεδον. Πανταχοῦ ἔδειξε τόσην εὐαρέστησιν εἰς τὰ θέατρα ταῦτα τοῦ πολέμου, ὥστε ὁ Φρειδερῖκος Βιλέλμος ἐκβῆκεν ἐντελῶς τώρα ἀπὸ τὴν ἀπάτην του. Ἡ ζωηρότης τοῦ πνεύματός του εἵλκυε πάντων τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς αὐτόν. Μὲ ὅλον ὅτι πολλὰ ὀλίγον ὕπνον ἐχρειάζετο, ἐπαραπονεῖτο ὅμως συχνάκις περὶ τούτου, ὅτι ἡ βαρεῖα αὕτη χρεία ἀφαρπάζει ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον τόσον μέγα μέρος τῆς ἄλλως βραχυτάτης ζωῆς, καὶ ἠθέλησε νὰ κάμῃ δοκιμὴν μήπως διὰ μέσου ἀδιακόπου ἀσχολίας νικηθῇ αὕτη ἡ ἀδυναμία, καὶ διπλασιασθῇ μὲ τοῦτον τὸν τρόπον ἡ ζωή. Μὲ βοήθειαν δυνατοῦ καφὲ ἠδυνήθη νὰ μείνῃ ἄϋπνος τέσσαρας ἡμέρας, ἀλλ᾽ ἔπειτα ἐζήτησεν ἡ φύσις μεγαλήτερον τὸν φόρον της· ἀπεκοιμήθη εἰς τὴν τράπεζαν, καὶ τὸ παρὰ φύσιν πυρωθὲν αἷμά του τὸν ἐπρόσταξε νὰ ἀποφεύγῃ εἰς τὸ ἑξῆς παρομοίας κακοπαθείας. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος συνεταξείδευσε μὲ τὸν Πρίγκιπα Δεσσαυΐας εἰς Στετῖνον, καὶ τὸ ἐφεξῆς ἔτος ἐπεσκέφθη εἰς Ῥηγιομόντιον τὸν πρόσφυγα βασιλέα Στανίσλαον, μὲ τὸν ὁποῖον ἐκράτησε φιλικὴν ἀλληλογραφίαν ἕως τέλους.

Ὁ πόθος τοῦ κλέους ἐγίνετο εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ πάντοτε ζωηρότερος εἰς τὸ στῆθός του. Ἐπίασε τὸ κονδύλιον καὶ ἔγραφε πρὸς Βολταῖρον, πρὸς Οὐόλφιον, πρὸς τὸν ἱστοριογράφον Ῥολλῖνον, πρὸς τοὺς Μαθηματικοὺς Γραβεσάνδιον καὶ Μαυπερτουΐσιον, πρὸς τὸν πνευματώδη Ἰταλὸν Ἀλγαρόττιον, διὰ νὰ τοὺς εἴπῃ πόσον τοὺς τιμᾷ καὶ τοὺς θαυμάζει. Ἤθελε νὰ τὸν γνωρίζουν οἱ περιφημότατοι καὶ ἄριστοι, καὶ ὁ κόσμος νὰ συμπεράνῃ περὶ αὐτοῦ ἐντιμότατα ἐκ τῆς φιλίας, τὴν ὁποίαν ἐκλέγει. Δὲν ἔλειψαν κολακευτικώταται ἀποκρίσεις. καὶ διὰ νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν ἀπόλαυσιν ταύτην, ἀντεκολάκευσε καὶ αὐτός· καὶ προσέτι ἐκαταδέχθη νὰ φιλοδωρήσῃ τὴν τοῦ Βολταίρου φιλινάδα Μαρκεσίαν Χατελέτην, νὰ ἀποκριθῇ εἰς τὰς ἐπιστολάς της, καὶ νὰ τὴν συγκατατάξῃ μὲ τοὺς με-

γάλους νόας *), ἐὰν καὶ τὴν ἐκαταφρόνει εἰς τὴν καρδίαν του (Συγγρ. ὀψιφαν. Η', 70). Τὸν Βολταῖρον αὐτὸν ὀνομάζει πρῶτον ἄνδρα τῆς ἑκατονταετηρίδος του, ἄνδρα, ὅστις μόνος ἀξίζει πλέον παρὰ ὅλον τὸ ἔθνος του, τοῦ ὁποίου ἡ γνώμη δι' αὐτὸν ἔχει περισσότερον κῦρος παρὰ ἡ γνώμη τοῦ ἡμίσεος ἀνθρωπίνου γένους· τοῦ λέγει, ὅτι ὑπάρχει μόνον ἕνας Θεὸς καὶ ἕνας Βολταῖρος· τοῦ ὑπόσχεται ὅτι θέλει φυλάττειν τὰ συγγράμματά του ἐπίσης ἐντίμως, καθὼς ὁ Ἀλέξανδρος τὰ τοῦ Ὁμήρου, καὶ ἐπ' ἀληθείας εἶχε κατὰ νοῦν νὰ διορίσῃ τὸν Ἄγγλον Πίνιον νὰ χαλκογραφήσῃ ὅλην τὴν Ἑῤῥικιάδα, πρὸς τὸ ὁποῖον ἐζήτησεν ὁ τεχνίτης καιρὸν ἑπτὰ ἐνιαυτῶν διὰ νὰ τὸ ἐκτελέσῃ. Γράφει πρὸς αὐτὸν (1736). :" Θεωρήσατε εἰς τὸ ἑξῆς τὰς πράξεις μου ὡς καρποὺς τῶν διδαγμάτων σας. Ταῦτα ἐκυρίευσαν τὴν καρδίαν μου, καὶ ἔθεσα ἀπαράβατον νόμον νὰ τὰ ἀκολουθήσω δι' ὅλης μου τῆς ζωῆς." Ὅσα εἶναι ὑπερβολικὰ ἐνταῦθα, ἐπήγασαν ὅλα ἀπὸ καλὴν πηγήν. Τὸ νεανικὸν πνεῦμα ἐπιθυμεῖ νὰ θαυμάζῃ μὲ αἴσθημα χαρᾶς, καὶ ἐμπορεῖ νὰ καταπατήσῃ τυφλῶς μὲ τοὺς πόδας του τὸ ἰδανικὸν καὶ τέλειον· καὶ μὰ τὴν ἀλήθειαν κατὰ τινὰ φυσικὸν νόμον αἱ πρῶται ἐμφάνειαι τῆς ἀναβλαστανούσης περινοίας ὑφίστανται εἰς τοῦτο, ὅτι ἀναφλέγεται ἀπὸ τὴν τελείαν περίνοιαν. Καὶ ὁ Βολταῖρος δὲν τοῦ ἦτο ἀκόμη πλησιέστερα γνωστός. Ἐξ ἅπαντος χωρὶς καμμίαν ὑπόκρισιν λέγει εἰς μίαν ἐξ ἐκείνων τῶν ἐπιστολῶν (Ὀψιφ. Συγγρ. Η' σελ. 246): „Ἔχω μικρὰ προτερήματα καὶ ὀλίγας γνώσεις, ἀλλ' ἀγαθὴν θέλησιν, καὶ ἀνεξάντλητον πηγὴν τιμῆς καὶ ἀγάπης πρὸς πρόσωπα μὲ λαμπρὰς ἀρετάς." Καὶ εἰς ἄλλον τόπον (Η',

*) Ἐκαταγίνετο εἰς τὴν Φυσικὴν καὶ ἔγραψεν ἐπιπόλαια τινὰ περὶ αὐτῆς. Ὁ Φρειδερῖκος τὴν ὀνομάζει συνήθως θείαν Ἐμιλίαν, καὶ εἰς τὰ ὀψιφανῆ συγγράμματά του Θ', 32, λέγει προσέτι: Νεύτων, Καρτέσιος, Λεϊβνίτιος καὶ Ἐμιλία.



302): „Ἐπεθύμουν πολὺ νὰ εἶμαι ἄξιος ὁμοίων σου φίλων καὶ νὰ τιμῶμαι ἀπὸ χρηστοὺς ἀνθρώπους. Ἀσμένως παρητούμην τὸ πρῶτον ἀντικείμενον τῆς ἀνθρωπίνης πλεονεξίας καὶ φιλοδοξίας. Ἀλλὰ τὸ αἰσθάνομαι πολλὰ ἰσχυρὰ ὅτι ἐὰν δὲν ἤμην Πρίγκιψ, ἤθελα εἶσθαι πολλὰ μικρὸν πρόσωπον. Σὺ μὲν τιμᾶσαι καὶ φθονεῖσαι καὶ θαυμάζεσαι διὰ μόνας τὰς ἀρετάς σου· ἐγὼ δὲ χρειάζομαι τίτλον, βαθμὸν, καὶ μεγάλα εἰσοδήματα διὰ νὰ ἕλκω εἰς ἐμαυτὸν τὰ ὀμμάτια τῶν ἀνθρώπων."

Τῳόντι δὲ φαίνεται ὁ Φρειδερῖκος τότε, ὅταν ἀκόμη δὲν ἤξευρεν, ἂν καιρὸς καὶ τύχη *) ἤθελαν τὸν φέρειν εἰς τὸ στάδιον τῶν ἡρωϊσμῶν, τὸ ὁποῖον ἠγάπα, ὅτι ἐπρόσμενε τὸ μόνον εἰς αὐτὸν ἐφικτὸν κλέος ἀπὸ τὴν συγγραφήν. Καὶ ἐὰν οὗτος ἦτο ἀληθῶς ὁ στοχασμός του, ἐξηγεῖται εὐκόλως ἡ μικροψυχία, ἡ ὁποία γίνεται ἀπαισθητὴ ἔκ τινων λόγων του. Διότι γραμματισμένος καὶ σοφὸς δὲν ἦτο βέβαια, καὶ διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὸ τέρμα, ὅπου ἔστεκαν Καρτέσιος, Λεϊβνίτιος, Νεύτων, Βάϊλος (ὁ ἀγαπητός του συγγραφεὺς), εἶχεν ἔμπροσθέν του μακρὺν δρόμον. Βολταῖρος ἠδύνατο εὐκολώτερα νὰ γείνῃ, καὶ τῳόντι τὸν ἔθελγε μάλιστα ἡ ποιητικὴ, ἀλλὰ μ' ὅλην τὴν γονιμότητα τῆς φαντασίας του, ὡμολόγει αὐτὸς ὅτι τὰ κάλλιστα χωρία του ἦσαν μόνον καλήτερα τῶν τετριμμένων ποιημάτων. Καὶ προσέτι τοῦ ἔλειπε τόσον ἡ ὑπομονὴ, ἥτις ἀπαιτεῖται πρὸς

*) Ὑπόθες, ὅτι ὁ Φρειδερῖκος Βιλέλμος Α', ὅστις κατὰ τὴν ἡλικίαν ἠδύνατο νὰ ζήσῃ περισσότερον, ἀπέθνησκε δύω ἢ ἓν ἔτος βραδύτερα· ἢ ὑπόθες, ὅτι κατὰ τῆς νέας βασιλίδος Μαρίας Θερησίας δὲν ἐσηκόνοντο αἱ ἀντιποιητικαὶ τῶν Αὐστριακῶν χωρῶν δυνάμεις, καὶ θέλεις ἰδεῖν ὅτι ὁ Φρειδερῖκος δὲν ἐπεχείρει τὸν Σιλησιακὸν πόλεμον. Ὑπόθες πάλιν ὅτι ἐπὶ τοῦ ἑπταετοῦς πολέμου ἔζη ἡ Ῥωσικὴ Αὐτοκρατόρισσα Ἐλισάβετ δύω ἢ ἓν ἔτος περισσότερον, καὶ θέλεις καταλάβειν ὅτι τοῦ Φρειδερίκου τὸ κλέος ἐχάνετο. Αἱ τυχηραὶ λοιπὸν αὗται περιστάσεις ἐσυνήργησαν πολὺ εἰς τὸ νὰ χαρίσωσιν ἡρωϊκὸν ὄνομα εἰς Φρειδερῖκον τὸν Β'.

ἐξομάλισμὸν συγγράμματος, ὥστε δὲν ἠδύνατο νὰ φανερώσῃ στίχον, χωρὶς νὰ τὸν ἀναγνώσῃ πρῶτον ἔμπειρός τις τῆς γλώσσης, καθὼς καὶ τῷόντι μέχρι τέλους του δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξακριβώσῃ τὴν ὀρθογραφίαν. Ἀλλ᾽ ὅμως — ἔγραφεν, ἔγραφεν ἀλύπως, καὶ ἀδελφοὶ, ἀδελφαὶ, συγγενεῖς καὶ φίλοι κατεφορτώθησαν μὲ μακρὰς ποιητικὰς ἐπιστολὰς, αἱ ὁποῖαι δὲν ἦσαν χειρότεραι παρὰ ἡ συνειθισμένη τῶν Γάλλων ποιητικὴ περιουσία, ἐὰν καὶ ὁ Βολταῖρος τὰς περιπαίζῃ. Πνέουσι φρονήματα διόλου εὐγενῆ καὶ ἠθικὰ, καρδιακὴν ἀγάπην πρὸς τοὺς φίλους του, καὶ ἓν λεπτὸν, συχνάκις ὑψηλὸν αἴσθημα. Ἀλλ᾽ ὁ κύριος ἀγὼν τοῦ μεγάλου πνεύματός του φαίνεται εἰς τὰ πολιτικὰ καὶ ἱστορικά του συγγράμματα. Αἱ „Παρατηρήσεις περὶ τῆς καταστάσεως τοῦ πολιτικοῦ συστήματος τῆς Εὐρώπης 1736," καὶ τὰ μετὰ ταῦτα γραφέντα ἱστορικὰ συγγράμματά του τὸν δείχνουσιν εἰς τὸ ἀληθινὸν στοιχεῖον του. Διὰ νὰ δώσῃ εἰς τὸν κόσμον λαμπρὰν ἀπόδειξιν τῆς εὐγενείας τῶν φρονημάτων του ἔγραψε τὸν Ἀντιμακιαβέλιον, τὸ πρῶτον ἔργον τῆς γραφίδος του, τὸ ὁποῖον ἐγνώσθη δημοσίως. Τοῦτο τὸν δυσηρέστησε μὲν παραυτα, καὶ ἠθέλησε πρὸ τῆς δημοσιεύσεώς του νὰ τὸ ἀναιρέσῃ, ἀλλ᾽ ὁ Βολταῖρος, ὅς τις εἶχε πωλήσειν τὸ χειρόγραφον εἰς Ὁλλανδὸν τινὰ βιβλιοπώλην, δὲν εἶχε κατὰ νοῦν νὰ ἀποδώσῃ εἰς τοῦτον τὴν ὁποίαν ἔλαβεν ἀντὶ τούτου μεγάλην τιμὴν, καὶ ἔγραψε πρὸς τὸν βασιλέα: Ὁ „Φιλάργυρος βιβλιοπώλης" ζητεῖ μεγάλην χρηματικὴν ἀποζημίωσιν. Ταύτην νὰ πληρώσῃ ὁ Φρειδερῖκος εἰς τὸν „Φιλάργυρον Βολταῖρον" δὲν ἠθέλησε, καὶ οὕτως ἐτυπώθη τὸ βιβλίον *).

*) Ἐδῶ ἐμπορεῖ ὁ ἀναγνώστης νὰ ἴδῃ δοκίμιον τοῦ πόσον ὁ κακοήθης οὗτος ἄνθρωπος ἐκ χαμερποῦς πλεονεξίας ἐπροσπάθησε νὰ μαυρίσῃ τὸν χαρακτῆρα τοῦ βασιλέως καὶ εὐεργέτου του εἰς τὸ Vie privée de Frédérice II, τὸ ὁποῖον θέλομεν ἀναφέρειν καὶ



Ὡς ἐπισφράγισμα τῆς εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς βασιλείας Φρειδερίκου Β΄ εἰσαγωγῆς ταύτης ἐμποροῦν νὰ ἐκτεθοῦν ἐδῶ γνωρίσματα τινὰ τῆς εἰκόνος, τὴν ὁποίαν ἐσχεδίασε περὶ αὐτοῦ ὁ Σούμιος κατὰ τὸ 1739 ἔτος, καὶ μάλιστα ὄχι διὰ τὸ κοινόν: „Πιστεύω, λέγει οὗτος ὁ παρατηρητής του, ὅτι ἡ μεγάλη φιλοδοξία εἶναι τὸ πάθος του, καὶ τοῦτο σκοπὸν ἄλλον δὲν ἔχει εἰμὴ νὰ πράττῃ πάντοτε ἀκριβέστατα κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, καὶ νὰ μὴ κυριεύεται ἀπὸ καμμίαν πρόληψιν. Τοῦ εἶπα μίαν φορὰν, ὅτι ἔβαλεν ἔμπροσθέν του τέρμα, τὸ ὁποῖον δὲν φθάνεται ποτὲ, δηλαδὴ τὴν τελειότητα. Πρὸς τοῦτο ἀπεκρίθη, ὅτι τοῦτο ὁμοιάζει τὸν φιλοσοφικὸν λίθον· ὅς τις τὸν ζητεῖ, ἀνταμείβεται μὲ κάποιον καλὸν, τὸ ὁποῖον εὑρίσκει εἰς τὸν δρόμον. — — Ποτὲ εἰς τὰς συναναστροφὰς δὲν ὁμιλεῖ περὶ πολιτικῶν πραγμάτων, ὡς νὰ μὴ ἐφρόντιζε καθόλου περὶ αὐτῶν. — — Μίαν φορὰν εἰς τὴν τράπεζαν τοῦ Φελδμαρισαλίου Γρουμβακοβίου, ἐπειδὴ ἔγεινε λόγος περὶ τοῦ νέου πρὸ μικροῦ ἀποθανόντος πρίγκιπος Εὐγενίου, ἠρώτησέ τις, ἐὰν ἠδύνατο ποτὲ νὰ γείνῃ οὗτος μέγας. Ὁ Φρειδερῖκος ἔκαμε τὴν κρίσιν: ὄχι, ἐπειδὴ δὲν ἤθελεν ἀποκτήσειν ποτὲ φίλον, ὅς τις ἤθελε τολμήσειν νὰ τοῦ εἴπῃ τὴν ἀλήθειαν."

## 4. Φρειδερίκου Β΄ ἀρχὴ τῆς βασιλείας. Οἱ δύω Σιλησιακοὶ πόλεμοι.

### (1740 — 1745).

Φρειδερῖκος λοιπὸν ὁ Β΄ ἀνέβη τὸν θρόνον τῆς Προυσίας, ἥτις τότε περιεῖχε 2000 τετραγωνικῶν

κατωτέρω. Ὄχι μόνον δὲν λέγει τίποτε περὶ τούτου, ὅτι ὁ Φρειδερῖκος τοῦ ἐχάρισε τὸ χειρόγραφον, ἀλλὰ διηγεῖται τὸ πρᾶγμα οὕτως: J'allai en Hollande, uniquement pour lui rendre ce petit service, mais le libraire demanda tant d'argent, que le roi, qui d'ailleurs n'etoit pas fâché dans le fond du coer, d'être imprimé, aima mieux l'être pour rien, que de payer pour ne l'être pas.

μιλίων χώραν καὶ 2,240,000 ἐγκατοίκους. Ἐξεύρων καλῶς, ὅτι ἡ πρώτη ἐμφάνεια διακρίνει τὸ πᾶν, ἐπροσπάθησεν ὁ νέος μονάρχης νὰ τὴν κάμῃ μὲ μεγίστην ἀξίαν. Ἀπὸ πολλῆς ἐξωρίσθη ἀπὸ τὰ χείλη του ὁ ἀστεϊσμός· πρὸς ἕνα πάλαι ποτὲ εὐτράπελον ὁμόσιτόν του, ὅςτις ἤθελε νὰ ἐξακολουθῇ τοὺς συνήθεις ἀστεϊσμοὺς, εἶπε μὲ συντομίαν: ὁ καιρὸς τῶν βωμολοχιῶν ἐπέρασε τώρα. Μὲ παιδικὸν σέβας ἐπλήρωσεν ὅλας τὰς παραγγελίας τοῦ πατρός του, καὶ τὴν μητέρα του ἔβαλεν εἰς κατάστασιν λαμπροτέραν παρ' ὅσην εἶχε ποτὲ ζῶντος τοῦ ἀνδρός της. Τοὺς λειτουργοὺς καὶ στρατηγοὺς τοῦ πατρός του ὑπεδέχθη μὲ ὁμιλίαν, ἥτις τοὺς ἐγέμισε μὲ σέβας καὶ θαυμασμόν. Ἡ δραστηριότης του ὑπερέβη καὶ τὴν τοῦ προκατόχου του· ἡ ὁρμητικότης τῶν προσταγμάτων του, τῶν ἐρωτημάτων καὶ ἀποκρίσεών του *), καὶ αὐτοῦ τοῦ βαδίσματος καὶ ὅλων τῶν κινήσεών του, ἔκαμνε τοὺς ἀκολούθους του σχεδὸν χωρὶς ἀναπνοήν.

Αἱ πρῶται χάριτες, μὲ τὰς ὁποίας ἀρχίζει συνήθως ὁ νέος ἡγεμὼν τὸ στάδιον τοῦ δρόμου του, ἐκλέχθησαν ὑπ' αὐτοῦ σκοπίμως καὶ ἐμοιράσθησαν ἀξίως. Ἐπειδὴ ὁ παρελθὼν, διὰ τὸ ψύχος περίφημος χειμὼν, ἔκαμε μεγάλην τὴν ἔνδειαν τῆς χώρας, ἤνοιξε πάραυτα τὰς ἀποθήκας του, καὶ ἐπώλει πανταχοῦ σιτάριον μὲ εὐθηνὰς τιμάς. Ἐκήρυξεν, ὅτι θέλει νὰ φυλάττεται ἀνοχὴ εἰς τὰ θρησκευτικὰ πράγματα. Ἀλλὰ διὰ νὰ μὴ φανῇ πρὸς αὐτὰ ἀδιάφορος, ὑπῆγεν εὐθὺς τὴν πρώτην Πεντηκοστὴν (5 Ἰουν.) δὶς εἰς τὴν κοινὴν προσευχήν. Ὁ φιλόσοφος Οὐόλφιος ἐπροσκαλέσθη πάλιν ἀπὸ Μαρβοῦργον, καὶ τὸν Μαθηματικὸν Μαυπερτουΐσιον ἐπροσκάλεσε μὲ φιλοφρο-

*) Αἱ ὁδοιπορίαι του ἐπὶ ὀχήματος ὀκταΐππου ἦσαν πετάγματα ὄρνιθος. Ἔφιππος ἔτρεχε πάντοτε Galopp καὶ Carriere. Ἀπὸ Βερολίνου εἰς Ποτεστάμπιον (4 ὡρῶν διάστημα) γέρων ἤδη ὢν, μὲ ἀλλαγὴν ἵππων, ὑπήγαινεν εἰς μίαν ὥραν.



νητικὴν ἐπιστολὴν νὰ ἀλλάξῃ τοὺς Παρισίους μὲ τὸ Βερολῖνον, καὶ γενόμενος πρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν νὰ ἀναμορφώσῃ τὸ πάντη παρακμάσαν τοῦτο καθίδρυμα. Κατέστησε νέον τάγμα διὰ τὰ προτερήματα, εἶδος εὐγενείας, τὸ ὁποῖον ἠδύναντο νὰ λάβουν μόνον οἱ προσωπικῶς ἄξιοι. Τὸν τροχισμὸν καὶ τὸν σακκισμὸν (πνίξιν εἰς σακκίον, τὸ ὁποῖον ἔῤῥαπτεν αὐτὴ ἡ πνιγομένη) τῶν ἐμβρυοκτόνων κατήργησε παντελῶς.

Τὸν Ἰούλιον ὑπῆγεν ὁ νέος βασιλεὺς εἰς τὴν Προυσίαν διὰ νὰ δεχθῇ τοὺς ὅρκους, καὶ τὸν Αὔγουστον εἰς τὰς Βεστφαλικὰς ἐπαρχίας του. Εἰς ταύτην τὴν ὁδοιπορίαν του ἠθέλησε νὰ ἑνώσῃ πολλοὺς σκοπούς. Πρῶτον ἐπεσκέφθη τὴν ἀγαπητὴν ἀδελφήν του εἰς Βάρυθον· ἔπειτα ὑπῆγεν ἀγνώριστος εἰς Ἀργεντοράτον, τοῦ ὁποίου ἐπαρατήρησεν ἀκριβῶς τὰ ὀχυρώματα, καὶ ἴσως ἤθελεν εἰσχωρήσειν βαθύτερα εἰς τὴν Γαλλίαν, ἐὰν δὲν ἐγνωρίζετο ἐκεῖ. Ἀπὸ Ἀργεντοράτου διὰ Φραγκοφορτίου κατέβη εἰς τὰ κάτω μέρη τοῦ Ῥήνου, ὑπῆγεν εἰς Κλιβίαν καὶ ἐκεῖ ἔστειλε καὶ ἔφερε τὸν Βολταῖρον, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχε προαγγείλειν μὲ φιλανθρώπους λόγους τὴν βασίλευσίν του, καὶ τοῦ εἶχε στείλειν δῶρον Οὐγγαρικοῦ οἴνου, ὅς τις ὅμως ἐφάνη εὐτελέστατος εἰς τὸν φιλόχρυσον τοῦτον ἄνθρωπον κατὰ τὴν ἰδίαν του ὁμολογίαν. Εἰς ἐκείνην ὅμως τὴν ἔντευξίν των εὐχαριστήθησαν ἐπίσης καὶ οἱ δύω. Ὁ βασιλεὺς ἔγραψεν εἰς τὸν φίλον του Ἰορδάνην (Ὀψιφ. συγγρ. Η', 75): „Ἴδα τὸν Βολταῖρον, τοῦ ὁποίου τὴν γνωριμίαν ἐπεθύμουν τόσον. Εἶναι εὔγλωττος ὡς ὁ Κικέρων, νόστιμος ὡς ὁ Πλίνιος, σοφὸς ὡς ὁ Ἀγρίππας· καὶ ἐπ' ἀληθείας πιστεύω, ὅτι συνάπτει εἰς τὸν ἑαυτόν του τὰς ἀρετὰς καὶ τὰ προτερήματα ὅλων τῶν μεγίστων ἀνδρῶν τῆς ἀρχαιότητος. Τὸ πνεῦμα του ἐργάζεται ἀδιακόπως, καὶ πᾶσα σταλαγματία μελάνης ῥέουσα ἀπὸ τὸν κάλαμόν του

γίνεται ἀπόφθεγμα. Μᾶς ἀπήγγειλε τὴν λαμπρὰν τραγῳδίαν του Μωάμεθ· ἐξεπλάγημεν ὅλοι· ἐγὼ δὲ ἐσιώπων μόνον καὶ ἐθαύμαζα.“ — Ὁ δὲ Βολταῖρος, ὅστις βέβαια ἐσύνθεσε μὲ ἄλλον τόνον τὴν ἱστορίαν του, λέγει περὶ ταύτης τῆς ἐντεύξεως, ὅτι εὕρηκε „μικρόσωμον ἄνδρα“ *) μὲ ἐπανωφόριον γαλάζιον, καὶ τοὺς περὶ τὸν βασιλέα δὲν δύναται νὰ περιγράψῃ ὅσον ἦσαν πτωχικοί. — Τὴν 23 Σεπτεμβ. ὑπέστρεψε πάλιν ὁ Φρειδερῖκος εἰς Ποτεστάμπιον.

Ὁ νέος μονάρχης ἦτο πάντοτε αἰνιγματώδης εἰς τοὺς ξένους πρέσβεις, οἵτινες τὸν ἐπαρατήρουν μὲ ὄμμα ἱέρακος. Αἱ πολεμικαὶ γυμνασίαι τοῦ πατρός του δὲν διεκόπησαν, ἀλλ᾽ ἐπληθύνθησαν, καὶ ἐπ᾽ ἀληθείας προσετέθησαν νέαι ἄλλαι. Εἰς Βερολῖνον καὶ ἀλλαχοῦ ἔκαμναν διαφόρους εἰκασίας, καὶ αἱ ταραχώδεις προσδοκίαι ἔφθασάν τὸν ὕψιστον βαθμὸν τῆς ἐκτάσεως, ὅταν διεδόθη ἡ ἀγγελία, ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ Κάρολος Ϛ΄ ἀπέθανε τὴν 20 Ὀκτωβ. 1740. (ἀνωτ. σελ. 101).

Ἔκτακτοι προετομασίαι ἐγίνοντο τώρα μὲ μεγάλην ταχύτητα καὶ μεγαλητέραν σιωπήν. Ὅλοι ἦσαν εἰς σκοτεινὴν κίνησιν καὶ ἀνήσυχον περιέργειαν. Ἄλλοτε ἐπροπορεύοντο ἀπὸ μεγάλα ἐγχειρήματα συμμαχίαι μὲ ξένας δυνάμεις· ἀλλ᾽ ὁ Φρειδερῖκος δὲν ὡμίλει μὲ κανένα ξένον πρέσβυν. Τοῦτο ηὔξανε τὸν φόβον τῶν σχεδίων του· διότι ὁ πατήρ του τοῦ εἶχεν ἀφήσειν θησαυρὸν 8,700,000 θαλήρων καὶ 70,000 στρατιωτῶν· ἀριθμοὺς, τοὺς ὁποίους ἡ φήμη ἐμεγάλυνεν ἔτι πλέον. Μὲ τοιαῦτα βοηθητικὰ μέσα τὸν ἐπίστευαν ἱκανὸν ἐξ ἅπαντος νὰ ἐκτελέσῃ πόλεμον μέγαν, χωρὶς κανένα σύμμαχον. Τὸν Νοέμβριον ἐκινήθησαν τὰ στρατεύματα, καὶ ἀπὸ τὰς ἀποθήκας, αἵτινες ἐβάλθησαν εἰς Φραγκοφόρτιον καὶ Κρόσναν,

*) Ὁ Φρειδερῖκος μ᾽ ὅλον τοῦτο ἦτο πέντε ποδῶν καὶ ἕξ δακτύλων ἀναστήματος ὑψηλός.



ἐσυμπεράνθη, ὅτι διευθύνετο κατὰ τῆς Σιλησίας. Ὁ βασιλεὺς, ὅς τις τώρα ὑπῆγεν εἰς Βερολῖνον, εὑρέθη εἰς ὅλας τὰς διὰ μορμολυκίων ὀρχήσεις, μὲ τὰς ὁποίας ἑώρτασεν ἡ αὐλὴ τὰς χειμωνικὰς εὐθυμίας, ἐχόρευσε μὲ ὅλας τὰς δεσποίνας, καὶ τὴν 21 Δεκεμβ. ἀνεχώρησεν ἔξαφνα ἀπὸ τὴν μητρόπολιν, διὰ νὰ γείνῃ κορυφαῖος ἐκείνης τῆς δυνάμεως, ἥτις ἤδη τὴν 23 ἐπάτησε τὸ Σιλησιακὸν ἔδαφος.

Μυστικὴ ἀλληλουχία ὅλων τούτων τῶν πραγμάτων ἦτο ἡ ἐφεξῆς. Διάδοχος ἀκόμη ὢν ὁ Φρειδερῖκος ἐπικραίνετο διὰ τὴν καταφρόνησιν, μὲ τὴν ὁποίαν ἐμεταχειρίζοντο αἱ μεγάλαι δυνάμεις τῆς Εὐρώπης τὸ μικρὸν βασίλειον τῆς Προυσίας. Δίς παρετρέχθη ὁ Φρειδερῖκος Βιλέλμος εἰς ἀξιόλογα πράγματα (σ. 185)· ὡμιλεῖτο δὲ εἰς ἄλλας αὐλὰς καὶ καταφρονητικῶς περὶ αὐτοῦ. Ἐπερίπαιζαν τὴν φιλοστρατιωτίαν του, ὅτι ἐντείνει πάντοτε τὸ τόξον, ποτὲ ὅμως δὲν ἐκτοξεύει. Ὁ τῆς Ἀγγλίας βασιλεὺς Γεώργιος Β΄ τὸν ὠνόμαζε πάντοτε ὑπαξιωματικὸν, καὶ τῆς ἁγίας Ῥωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας Ἀρχιψαμμοχόον *). Καὶ τῳόντι, ἐὰν ἡ Προυσία ἤθελε νὰ φυλάξῃ ἀξίως τὸν τίτλον της, χρεία ἦτο νὰ ἀποκτήσῃ ἀνάλογον δύναμιν· εἰ δὲ μὴ, ἐκινδύνευε πάντοτε νὰ σμικρυνθῇ ἐπονειδίστως. Ὁ Φρειδερῖκος Βιλέλμος Α΄ ἐζήτει νὰ ἀποκτήσῃ τὴν Ἰουλίαν καὶ Βέργαν διὰ τὴν προειρημένην ἔκλειψιν τοῦ οἴκου Παλατίνο-Νεοβουργικοῦ, ἀλλ᾽ ὁ Αὐτοκράτωρ τὰ ἔδωκεν εἰς δύω ἄλλους. Πόσον ὅμως ἐπισφαλὴς ἤθελεν εἶσθαι ἡ διατήρησις τόσον μακρὰν ἀπεχόντων τόπων! Πολὺ προσφυέστερα δὲ ἔκειντο τὰ Πριγκιπάτα τῆς Σιλησίας, τότε Αὐτοκρατορικὴ

*) Περὶ τὸ Βερολῖνον ὅλη ἡ χώρα εἶναι ἀμμωδεστάτη. Διὰ τοῦτο σκωπτικῶς ὠνόμαζεν ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας τὸν νέον βασιλέα Ἀρχιψαμμοχόον τοῦ Αὐτοκράτορος ((le grand Sableur), ἀναλόγως τοῦ Ἀρχιοινοχόος (le grand échanton), τὸ ὁποῖον ἦτο ἀξίας βαθμὸς εἰς τὴν Γερμανικὴν Αὐτοκρατορίαν.

χώρα, εἰς τινὰ ἐκ τῶν ὁποίων εἶχε δικαίωμα ὁ Βρανδεμβουργικὸς οἶκος. Διότι ὁ Ἐκλέκτωρ Ἰωακεὶμ Β' εἶχε κλείσειν 1537 μὲ τὸν Φρειδερῖκον Β' Δοῦκα Λιγνιτίας, Βρίγης καὶ Βολανίας μίαν κληρονομικὴν ἀδελφωσύνην, διὰ τῆς ὁποίας, ἐὰν ἐξέλειπεν ἡ ἀνδρικὴ γενεὰ τοῦ Λιγνιτικοῦ οἴκου, ἔμελλαν νὰ πέσουν τὰ πραγκιπάτα ταῦτα εἰς τὸ Ἐκλεκτοράτον τοῦ Βρανδεμβούργου. Τοῦτο συνέβη 1675, ἀλλ' ὁ Αὐστριακὸς οἶκος εἶχε δημεύσειν τὸ κληρονόμημα, ἐπειδὴ Φερδινάνδος ὁ Α' εἶχεν ἀκυρώσειν τὴν κληρονομικὴν ἐκείνην ἀδελφωσύνην, ἐνῷ οἱ Σιλησιακοὶ Πρίγκιπες εἶχαν προσφέρειν τὰς χώρας των εἰς τὸ Βοημικὸν στέμμα νὰ τὰς προστατέσῃ μὲ ῥητὴν συνθήκην νὰ ἔχουν ἐλευθέραν διάταξιν εἰς τὰ πράγματα. Προσέτι τὸ πριγκιπάτον Καρνοβία ἐπάρθη ἀπὸ τὸν Μαρκέσιον Βρανδεμβούγου Γεώργιον διὰ Φερδινάνδου Β' (Τόμ. Η', σελ. 12), καὶ δὲν τὸ ἐπανέλαβεν ὁ υἱὸς τούτου τοῦ ἡγεμόνος. Ἐπειδὴ ἀπέθανεν ἄτεκνος, ἀφῆκε τὸ δίκαιόν του εἰς τὸ Ἐκλεκτορικὸν γένος, ἀλλ' ὁ μέγας Ἐκλέκτωρ δὲν ἠδυνήθη οὔτε τοῦτο, οὔτε τὰ πρῶτα νὰ ἀπολαύσῃ διὰ τὴν ὑπεροχὴν τῆς Αὐστρίας. Εὐχαριστήθη τελευταῖον μὲ τὸν Σουϊβουσικὸν κύκλον, καὶ εἰς τοῦτο ἠνάγκασαν τὸν διάδοχον (τὸν μετέπειτα βασιλέα Φρειδερῖκον Α') νὰ ὑποσχεθῇ μυστικῶς, ὅταν ἀναλάβῃ τὴν κυβέρνησιν, νὰ ἐπιστρέψῃ πάλιν τὴν μικρὰν ταύτην χώραν. Τοῦτο συνέβη, ἀλλὰ τὰ δίκαια τοῦ Βρανδεμβουργικοῦ οἴκου ἔμειναν, καὶ τώρα Φρειδερῖκος ὁ Β' ἤθελε νὰ τὰ ἀναδείξῃ κύρια, καὶ μετὰ τοῦ τίτλου νὰ δώσῃ εἰς τὸν θρόνον του τὴν ἀληθινὴν ἀξίαν *). Πρέσβυς ἐστάλθη εἰς τὴν Βιένναν διὰ νὰ προβάλῃ τὰ ζητήματα τοῦ βασιλέως, καὶ

*) Φρειδερῖκος ὁ Α' καταστήσας τὴν Προυσίαν βασίλειον, ἔδωκε πλῆκτρον φιλοτιμίας εἰς τοὺς μεταγενεστέρους του νὰ τὴν κάμουν ἀξίαν τοῦ ὀνόματος κτλ. Συγγράμμ. ὀφιφαν. Τόμ. Α', σελ. 123.



αὐτὸς μὲ στρατὸν εἰσέβαλεν εἰς τὴν Σιλησίαν τὴν 23 Δεκ. 1740 ὡς προείπαμεν (σ. 102), καὶ ἤρχισε τοὺς πολέμους ἐκείνους, τοὺς ὁποίους ἐδιηγήθημεν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀντιπάλου του Αὐτοκρατορίσσης Θερησίας, ὅσον ἀνῆκεν εἰς τὸν Αὐστριακὸν οἶκον, καὶ ἐνταῦθα θέλομεν ἐκθέσειν ἀκριβέστερα ὅσα ἀνήκουσιν εἰς τὴν Προυσίαν.

Ἡ κυρίευσις ἀφυλάκτου χώρας βέβαια δὲν ἦτο ἀνδραγάθημα. Μόνον τρία φρούρια ἦσαν ἱκανὰ νὰ ἀντισταθῶσι, Γλογαυΐα, Βρίγα καὶ Νίσσα. Ἐνῷ ὁ διάδοχος τῆς Δεσσαυΐας Λεοπάλδος ἐπολιόρκει τὴν πρώτην, ἐπροχώρησεν ὁ βασιλεὺς μὲ τὸ μεγαλήτερον μέρος τοῦ στρατοῦ εἰς Βρεσλαυΐαν. Αὕτη ἡ μεγάλη ἐμπορικὴ πόλις ἀπήλαυε τὰ προνόμια ἐλευθέρας πόλεως, καὶ ἦτο καὶ ἀπὸ Αὐτοκρατορικὴν φρουρὰν καὶ ἀπὸ στρατολογίαν ἐλευθέρα. Ὁ Φρειδερῖκος ἐπροσπάθησε νὰ φιλιωθῇ μὲ αὐτὴν, τῆς ὑπεσχέθη αὐστηρὰν οὐδετερότητα, καὶ ἐζήτησε μόνον τὸν μέγαν ναὸν νὰ βάλῃ τινὰς ἀποθήκας. Ἔγεινε τοῦτο. Ὁ βασιλεὺς ὑπῆγε μετὰ τοῦτο εἰς Ὀλαυΐαν, ἡ ὁποία 9 Ἰαν. 1741 ἀδειάσθη ἀπὸ τὴν ὀλίγην φρουράν. Εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ ἐπέρασε τὸν Βίανδρον ὁ στρατηγὸς Ἰέζιος καὶ ἐπίασε τὴν Ναμσλαυΐαν. Ὁ Φελδμαρισάλιος Σουερῖνος εἶχε προπαρευθῆν εἰς Ὀτμαχαυΐαν, καὶ ἐπρόσταξε τὴν ἐκεῖ φρουρὰν νὰ παραδοθῇ. Παρεδόθη δὲ ὅταν ἔφθασε κατόπιν ὁ βασιλεὺς μὲ τὰ βαρέα πυροβόλα τὴν 12 Ἰανουαρίου. Ὁ βασιλεὺς ἐπέταξεν ἀπὸ τὴν χαρὰν διὰ τὰ ὁρμητικὰ ταῦτα ἀποτελέσματα καὶ ἐφανέρωσε πρὸς τὸν ἀγαπητόν του Ἰορδάνην τὴν χαράν του (14 Ἰαν.).

Ἀπὸ Ὀτμαχαυΐας ὑπῆγεν εἰς Ὀππολίαν καὶ Τροπαυΐαν ὁ στρατηγὸς Κλέϊστος καὶ ὁ Φελδμαρισάλιος Σουερῖνος. Ἡ Βρίγα καὶ ἡ Νίσσα εἰς μάτην ἐζητήθησαν νὰ παραδοθῶσιν (18 Ἰαν.). Ἐπυροβόλησαν τὸ

δεύτερον φρούριον τρεῖς ἡμέρας, ἀφοῦ ὅμως ἔῤῥηξαν εἰς μάτην 1200 βόμβας καὶ 3000 ἐμπύρους σφαίρας, εὐχαριστήθησαν νὰ τὴν περικλείσουν καθὼς καὶ τὴν Γλογαυΐαν καὶ Βρίγαν, καὶ μετὰ τοῦτο εἰσῆλθαν εἰς τὴν παραχειμασίαν τὰ στρατεύματα δι' ὀλίγον καιρόν. Ὁ Φρειδερῖκος ὑπέστρεψεν εἰς τὸ Βερολῖνον (26 Ἰαν.) διὰ νὰ κάμῃ νέας ἑτοιμασίας διὰ τὴν ἐφεξῆς ἐκστρατείαν.

Εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ ὁ Αὐστριακὸς Φελδμαρισάλιος Νεϋπέργιος, εἰσέβαλεν εἰς τὴν ἄνω Σιλησίαν τὸν Μάρτιον (ἴδε ἀνωτ. σ. 102). Ἀλλὰ καὶ ὁ Φρειδερῖκος ἐκίνησεν ἤδη ἐκ Βερολίνου τὴν 10 Φεβρουαρίου. Τώρα ἔμελλε νὰ φανῇ, ἐὰν τὴν χωρὶς ἀντιστάσεως κυριευθεῖσαν ἐπαρχίαν ἠδύνατο νὰ βαστάξῃ καὶ ἐναντίον στρατοῦ, ὅς τις τότε ἐσυγκαταριθμεῖτο μὲ τοὺς ἐμπειροπολεμωτάτους τοῦ κόσμου, καὶ κατὰ τῆς ζηλοτυπίας τῶν γειτόνων, οἵτινες ἀφῆκαν πάσας τὰς φωνὰς διὰ τὴν ἀνήκουστον αὐθάδειάν του. Διὰ νὰ εἶναι φυλαγμένος ἀπὸ τοὺς Σάξονας καὶ Ἀννοβέρους, ἦτο χρεία νὰ συνάξῃ στράτευμα εἰς τὸ Μαγδεμβοῦργον ὁ γέρων Πρίγκιψ Δεσσαυΐας Λεοπόλδος. Αἱ ἐλπίδες τοῦ στρατεύματος ἐστηρίζοντο εἰς τὸν ἔμπειρον Φελδμαρισάλιον Σουερῖνον *), ὅς τις ἔμεινε τὸν χειμῶνα εἰς τὴν ἄνω Σιλησίαν, διὰ νὰ εἶναι ἐγγὺς παραυτα. Ὁ Φρειδερῖκος ἐπανελθὼν εἰς Σιλησίαν εὕρηκε τὰ στρατεύματα πλήρη προθυμίας καὶ ἀνυπομονησίας. Ὁ διάδοχος τῆς Δεσσαυΐας ἐπρόβαλεν εἰς αὐτὸν σχέδιον νὰ κυριεύσουν ἐξ ἐφόδου τὴν πολιορκουμένην ἀκόμη Γλογαυΐαν, καὶ ὁ βασιλεὺς τὸ ἐδέχθη. Τὴν νύκτα τῆς 9 Μαρτίου ἔγεινεν ἡ ὁρμὴ ἀπὸ ἓξ μέρη. Τὸ μεσονύκτιον ἐκυριεύθησαν οἱ πρῶτοι χάρακες, καὶ τὴν 1 ὥραν ἦσαν οἱ Προῦσοι εἰς τὴν πόλιν.

*) Κούρτιος Χριστοφόρος, Κόμης Σουερίνου, γεννηθεὶς 1684 εἰς τὴν Μεκελβουργικὴν ἐπικράτειαν, εἶχεν ἐξασκηθῆν εἰς τὸ Βέλγιον ὑπὸ τὸν Εὐγένιον καὶ Μαρλβοροῦγον.



Καὶ ἐδῶ ἔδειξαν τὴν παράδοξον πειθαρχίαν των. Κανεὶς οἶκος δὲν διηρπάσθη, κανεὶς πολίτης δὲν ἐπειράχθη. Ὁ Φρειδερῖκος εὐχαριστημένος διὰ τὴν εὐτυχῆ ἀρχὴν τῆς ἐκστρατείας του, ἐμοίρασεν εἰς τοὺς νικητὰς πολὺ ἀργύριον, καὶ ἔγραψεν εἰς τὸν ἐν Βερολίνῳ φίλον του Ἰορδάνην ἐπιστολὴν γεμάτην καυχημάτων καὶ νεανικῆς εἰλικρινείας. Διὰ τὰς ψεκτικὰς κρίσεις, τὰς ὁποίας ἔκαμναν πολλοὶ Βερολίνιοι κατὰ τοῦ ἐγχειρήματός του, γράφει πολλὰ τιμίως (Ὀφιφ. Συγγρ. Η΄, σελ. 85): „Θέλεις εὑρεῖν, ὅτι εἶμαι καλήτερος φιλόσοφος παρ' ὅ,τι μὲ στοχάζονται. Ὑπῆρχα πάντοτε, νῦν μὲν μᾶλλον, νῦν δὲ ὀλιγώτερον. Ἡ νεότης μου, τὸ πῦρ τῶν παθῶν, ἐπιθυμία κλέους, καὶ αὐτὴ (διὰ νὰ σὲ ὁμιλήσω ἀπαρακαλύπτως) ἡ πολυπραγμοσύνη, καὶ τελευταῖον μυστικός τις αὐτοματισμὸς, μὲ ἥρπασαν ἀπὸ τὴν ἱλαρὰν ἡσυχίαν, τὴν ὁποίαν ἀπήλαυα, καὶ ἡ ἡδονὴ τοῦ νὰ ἴδω τὸ ὄνομά μου εἰς τὰς ἐφημερίδας καὶ ἐφεξῆς βέβαια εἰς τὴν Ἱστορίαν, μὲ ἐξεμαύλισεν."

Εἴπαμεν ἤδη εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Αὐστριακοῦ οἴκου (ἀνωτ. σ. 102), ὅτι μεταξὺ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ Φελδμαρισαλίου Νεϋπεργίου συνεκροτήθη μάχη εἰς Μολβίτιον τὴν 10 Ἀπριλίου, ἥτις διήρκεσεν ἀπὸ πρωΐας ἕως νυκτός· καὶ ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐκινδύνευσε, καὶ ἀφήσας τὴν ἔκβασιν τῆς τρομερᾶς σκηνῆς εἰς τὸν Φελδμαρισάλιον Σουερῖνον ἀνεχώρησεν ἔφιππος. Μετὰ τῆς ἀκολουθίας του ἔφθασε τὸ μεσονύκτιον εἰς τὴν πύλην τῆς Ὀππολίας. Ἐδῶ ἐστοχάζετο νὰ εὕρῃ Προυσιακὴν φρουρὰν, καὶ ἐθαύμασεν, ὅταν εἰς τὸν λόγον του „Προῦσοι" τοῦ ἀπεκρίθησαν ἐκ τῆς πύλης μὲ πυροβολήματα. Ἦσαν Αὐστριακοὶ, οἵτινες πρὸ μιᾶς ἡμέρας ἐμβῆκαν ἐκεῖ, καὶ ἠδύναντο νὰ πιάσωσι τὸν βασιλέα, ἐὰν τὸν ἐγνώριζαν καὶ τὸν εἰσεβίβαζαν μὲ σιωπήν. Ἀλλ' ἀπὸ τὰ πυροβολήματά των διδαχθεὶς τὸ πρᾶγμα, ὑπέστρεψε ταχέως εἰς Λοβανίαν,

ὅπου ἔφθασε τὸ πρωῒ καὶ ἤκουσε τὴν χαροποιὸν ἀγγελίαν, ὅτι ἐνίκησαν οἱ Προῦσσοι. Ποῖον δρόσισμα εἰς τοιαύτην ἀγωνίαν! Ὁ βασιλεὺς πάραυτα ὑπέστρεψεν εἰς Μολβίτιον, ὄχι χωρὶς ἐντροπὴν καὶ δυσαρέστησιν κατὰ τοῦ ἑαυτοῦ του. Εὕρηκε τὸν πρεσβύτην Σουερῖνον πληγωμένον ἀπὸ δύω τουφεκίσματα. Ὁ Λεοπόλδος, ὁ διάδοχος τῆς Δεσσαυΐας, εἶχε τελειώσειν τὴν μάχην, καὶ οἱ Αὐστριακοὶ παρεχώρησαν ἀπὸ τὸν τόπον της. Ὁ βασιλεὺς περιῆλθεν ἔφιππος τὸν αἱματόστακτον τοῦτον τόπον, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐνησχολοῦντο νὰ σηκώσωσι τοὺς νεκροὺς καὶ πληγωμένους. Μεταξὺ τῶν δευτέρων ἴδεν ἕνα τῶν ἀγαπητῶν του, ἕνα ἑκατόνταρχον Φισγεράλδιον θραυσμένον καὶ τοὺς δύω πόδας. Ἐσταύρωσε τὰς χεῖρας του, ἀντὶ τοῦ ὁποίου ἐφώναξε πρὸς αὐτὸν ὁ ἀποθνήσκων: „Εὐχαριστῶ τὴν Μεγαλειότητάσας. Ζῆθι καλῶς καὶ εὐτυχῶς. Ἐγὼ τελευτῶ."— „Ἀλλ' ὦ Φισγεράλδιε, εἶπεν ὁ βασιλεὺς, ποῖα δυστυχία σὲ εὕρηκεν!" Ἠριθμοῦντο ἀπὸ μέρους τῶν Προύσσων 2500 νεκροὶ καὶ 3000 πληγωμένοι. Τὸ ὡραῖον πρῶτον τάγμα τῆς φρουρᾶς, κατὰ τοῦ ὁποίου ἔπεσεν ἡ κυριωτέρα τοῦ ἐχθροῦ προσβολὴ, ἔχασε τὸ ἥμισυ μέρος τῶν ἀξιωματικῶν του καὶ ἐκ τῶν ὀκτακοσίων ἀνδρῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἐσυνίστατο, ἔμειναν ὑπόλοιποι μόνον ἑκατὸν ὀγδοήκοντα ἱκανοὶ διὰ νὰ ὑπουργῶσιν.

Μετὰ τὴν μάχην ταύτην ἐπέπεσαν κατὰ τῆς Αὐστρίας, Βαυαροὶ, Γάλλοι, Σάξονες, Ἱσπανοὶ, ὡς εἴπαμεν ἀνωτέρω (σελ. 103). Ἡ Μαρία Θερησία ἔχασε τὴν ἄνω Αὐστρίαν καὶ τὴν Βοημίαν, καὶ ἠναγκάσθη διὰ τοῦ Ἄγγλου Ἰνδεφορδίου νὰ ἐξισασθῇ μυστικῶς μὲ τὸν βασιλέα (9 Ὀκτ.). Ἀλλ' ἡ Αὐστρία, διὰ νὰ καταβάλῃ τὸ σπέρμα τῆς διχονοίας μεταξὺ τῶν συμμάχων, ἐφανέρωσε τὴν μυστικὴν μετὰ τῆς Προυσσίας συνθήκην της. Ἐκ τούτου παροργισθεὶς ὁ Φρειδερῖκος ἀπεφάσισε νὰ κόψῃ τὸν δεσμὸν ἐκεῖνον,



καὶ νὰ ὁρμήσῃ σπουδαίως κατὰ τῆς Αὐστρίας εἰς τὴν ἐφεξῆς ἐκστρατείαν. Διὰ τοῦτον τὸν σκοπὸν, ἀφοῦ ἡσύχασεν ὀλίγον τὸν χειμῶνα εἰς Βερολῖνον, ὑπῆγεν εἰς τὴν Δρέσδαν (19 Ἰαν. 1742) διὰ νὰ παρακινήσῃ τὸν Αὔγουστον Γ' (βασιλέα τῆς Πολονίας), ἢ μᾶλλον τὸν λειτουργόν του Βρύλιον εἰς ζωηροτάτην ὑποστήριξιν. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν τὸν ἐπίστευαν πλέον, τὸν ἐξεκροευώδησαν μὲ καλὰ μόνον καὶ φιλικὰ λόγια. Ἀπὸ Δρέσδης ὑπῆγεν εἰς τὴν Πράγαν (21 Ἰαν.) διὰ νὰ συμβιβάσῃ μὲ τοὺς ἐκεῖ Γαλλοβαυαρικοὺς στρατηγοὺς τὸ σχέδιον περὶ τῆς προκειμένης ἐκστρατείας, καὶ μετὰ τοῦτο περιῆλθε τὰ ἐν Βοημίᾳ καὶ Σιλησίᾳ στρατεύματά του ἕως Ὀλμυτίου, ὅπου εἶχεν ἐμβῆν τὴν 26 Δεκεμ. ὁ Σουερῖνος.

Εἰς Μοραβίαν, ὅπου ἔστεκεν ὁ ἡνωμένος Προυσσιακοσαξονικὸς στρατὸς καὶ ἐπολιόρκει τὴν Βρύνναν, ἤθελαν οἱ Αὐστριακοὶ φυλάττοντες τὴν μυστικὴν συνθήκην νὰ μὴ ὑπάγωσιν· ἀλλ' ἀφοῦ ἴδαν ὅτι οἱ Προυσσιακοὶ ἱππεῖς εἰσέβαλλαν καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Οὐγγαρίαν, καὶ ὅτι οἱ τοῦ Ζειτένου ἐπροχώρουν ἕως Στοκεραυΐας, ἕνα σταθμὸν ἀπὸ Βιέννης, δὲν ἠδυνήθησαν καὶ αὐτοὶ νὰ μένουν πολὺν καιρὸν ἀκίνητοι. Ἔλαβε μάλιστα προσταγὴν ὁ Πρίγκιψ Λοθριγκίας Κάρολος Ἀλέξανδρος νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν Βρύνναν, καὶ νὰ κτυπήσῃ τοὺς Προύσσους καὶ Σάξονας. Μετὰ τοῦτο ἐπρόβαλεν ὁ Φρειδερῖκος εἰς τὸν Σαξονικὸν στρατηγὸν νὰ προσμείνῃ ἐκεῖνον εἰς στερεάν τινὰ θέσιν πλησίον Βωρλιτίου· ἀλλ' οὗτος ἔκαμε πολλὰς ἀντιῤῥήσεις καὶ ἐπροφασίσθη τὴν ἀδυναμίαν τοῦ στρατεύματός του. Εὐθὺς μετὰ τοῦτο ἐζήτησεν ὁ Γαλλικὸς στρατηγὸς Βόλεος τὰ Σαξονικὰ στρατεύματα πρὸς ἐνδυνάμωσίν του, καὶ ὁ βασιλεὺς δὲν ἔκρινεν εὔλογον νὰ κυριεύσῃ τὴν Μοραβίαν πρὸς χάριν ἡγεμόνος, τοῦ ὁποίου τὰ ἴδια στρατεύματα δὲν ἤθελαν νὰ ἐνεργήσωσιν εἰς τοῦτο.

Ἀποφασίσας στερεὰ ὁ Φρειδερῖκος νὰ μὴ φέρῃ τοῦ λοιποῦ ἄλλα στρατεύματα, εἰ μὴ τοιαῦτα, εἰς τὰ ὁποῖα ἠδύνατο νὰ προστάζῃ αὐτὸς ἐλεύθερα, ἐνεδυναμώθη μὲ τὰ μέχρι τοῦδε ἄχρηστα εἰς Μαγδεβοῦργον ἱστάμενα τοῦ γέροντος Πρίγκιπος Δεσσαυΐας, καὶ ἐδιαίρεσιν ὅλην του τὴν δύναμιν εἰς δύω μερίδας. Μὲ τὴν πρώτην ἐπροστάχθησαν ὁ Πρίγκιψ Ἀσκανίας Δειτρίχος καὶ ὁ Φελδμαρισάλιος Σουερῖνος νὰ στήσουν στερεὸν στρατόπεδον πλησίον Ὀλμυτίου, τὴν δὲ ἄλλην μετέθεσε μεταξὺ Ἄλβιος καὶ Σασσάβας εἰς τὸν Χρυδιμικὸν κύκλον τῆς Βοημίας (17 Ἀπριλ.). Τέσσαρας ἑβδομάδας εἶχαν ἡσυχάσειν τὰ στρατεύματα εἰς ταύτας τὰς θέσεις, ὅταν ἔφθασεν ἡ ἀγγελία, ὅτι ὁ Πρίγκιψ Λοθριγγίας πορεύεται διὰ Γερμανίας καὶ Κυγνέας, καὶ δείχνει σημεῖα ὅτι θέλει νὰ ἁρπάσῃ τὰς Προυσιακὰς ἀποθήκας τὰς εὑρισκομένας εἰς Ποδιβράδιον καὶ Νιμβοῦργον. Διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τοῦτο ὁ βασιλεὺς ἐκινήθη τὴν 15 Μαΐου μὲ πολυάριθμον ἐμπροσθοφυλακὴν, καὶ ἐπρόσταξε τὸν Πρίγκιπα Λεοπόλδον νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ ἀργοπορινὰ μὲ τὸ μέγα στράτευμα. Μόλις ὅμως ἔφθασεν εἰς Κουττεμβέργαν, καὶ οἱ Αὐστριακοὶ ἐστράφησαν εἰς τὰ δεξιὰ, καὶ ἐμβῆκαν εἰς τὴν πόλιν Ξασλαυΐαν πολλὰ πλησίον τοῦ Πρίγκιπος Λεοπόλδου,, τὸν ὁποῖον ἤθελαν νὰ κτυπήσουν, καὶ ὁ ὁποῖος ἠναγκάσθη νὰ κάμῃ ταχύτατα τὸ σχέδιόν του διὰ νὰ τοὺς ἀντισταθῇ. Τὴν νύκτα ἐκράχθη ὀπίσω ὁ βασιλεύς. Ἔφθασε τὴν ὀγδόην ὥραν πρωΐ, καὶ εὕρηκε καὶ τοὺς δύω στρατοὺς ἀντιπαρατεταγμένους διὰ μάχην, καὶ ἑτοίμους ἤδη νὰ ἀρχίσωσιν (17 Μαΐου). Ὁ Πρίγκιψ Λοθριγγίας δὲν ἦτο Εὐγένιος. Οἱ Αὐστριακοὶ ἀφήσαντες δεκαοκτὼ κανόνια ἀνεχώρησαν ἀπὸ τὸν τόπον τῆς μάχης. Ὁ ἀριθμὸς τῶν νεκρῶν καὶ πληγωμένων ἦτο καὶ ἀπὸ τὰ δύω μέρη σχεδὸν ἴσος, περίπου 4000.

Ἡ μάχη αὕτη (ἥτις ὀνομάζεται ἡ ἐν Ξασλαυΐᾳ ἢ



ἐν Χοτοσιτίῳ) ἦτο τελευταία μεσίτρια τῆς εἰρήνη, ἥτις ἐσυμβιβάσθη καὶ ἐκυρώθη τῳόντι καθὼς ἐδιηγήθημεν εἰς τὴν Αὐστριακὴν ἱστορίαν (ἀνωτ. σελ. 107). — Τὰ Προυσιακὰ στρατεύματα μετὰ τὴν ὑπογραφὴν τῶν προσχεδιασμάτων ἀνεχώρησαν ἀπὸ τὴν Αὐτοκρατορικὴν ἐπικράτειαν. Αἱ σύμμαχοι δυνάμεις ἐφώναζαν κατὰ τῆς εἰρήνης ταύτης, καὶ ὠνόμαζαν ἄπιστον τὸν Φρειδερῖκον. Ἀλλ᾿ ὁ Φρειδερῖκος ἀπήλαυσεν ἐντελῶς τὸν σκοπὸν, διὰ τὸν ὁποῖον ἐκίνησε πόλεμον· καὶ ἐπεθύμει ἐπίσης ὀλίγον νὰ φθείρῃ τὴν Αὐστριακὴν δύναμιν, ὅσον νὰ μεγαλύνῃ τὴν τῆς Γαλλίας μὲ ζημίαν τῆς Γερμανίας καὶ μὲ Γερμανῶν αἷμα, καὶ τοῦτο τόσον ὀλιγώτερον, ὅσον ἤξευρεν ὅτι ἡ δύναμις αὕτη πρῶτον ἤθελε βλάψειν αὐτοῦ τὰ συμφέροντα.

Εὐλόγως ἠδύνατο ὁ Φρειδερῖκος νὰ οἰκοδομήσῃ ναὸν τῆς Τύχης διὰ τοῦτον τὸν πόλεμον, καθὼς ὁ Σερούϊος καὶ ὁ Τιμολέων. Καὶ τοῦτο ἦτο ἤδη εὐτυχὴς περίστασις, ὅτι δὲν διήρκεσε περισσότερον εἰμὴ ὅσον ἔφθανεν ὁ θησαυρός. Μόνον 150,000 θάληρα ἦσαν ἀκόμη ὑπόλοιπα ἐκ τῶν ὀκτὼ μιλιονίων. Οἱ ὑπήκοοι δὲν ἐστενοχωρήθησαν. Ἡ ἡμερότης τῶν νόμων καὶ ἡ ἀνεξιθρησκεία ἐζωοποίησαν τὰ ἐργόχειρα καὶ τὴν ἐμπορίαν τῶν Σιλησίων. Ὁ Φρειδερῖκος ὠχύρωσεν ἀκόμη πέντε νέους τόπους εἰς τὴν Σιλησίαν, καὶ ἐπλήθυνε τὸ στράτευμά του μὲ 18,000 ἀνθρώπους. Διὰ τῆς μεγάλης οἰκονομίας κατέθεσε νέας ποσότητας διὰ μελλούσας χρείας. Ἐπειδὴ προϋπέθετεν, ὅτι ὁ τελειώσας πόλεμος δὲν ἐμπορεῖ νὰ εἶναι τελευταῖος, καὶ — νὰ εἴπωμεν τὴν ἀλήθειαν — οὐδὲ ἐπεθύμει τὸ τοιοῦτον.

Σημεῖον τῆς τότε εὐφροσύνης του δύναται νὰ εἶναι τὸ ἐφεξῆς χωρίον ἐπιστολῆς του, τὴν ὁποίαν ἔγραφε πρὸς τὸν φίλον του Ἰορδάνην τὴν 27 Σεπτεμ. 1742 ἐκ Βρεσλαυΐας (Ὀφιφν. συγγρ. Η΄ σελ. 165): „Εἰς ὀκτὼ ἡμέρας ἔπραξα περισσότερα παρὰ ἡ ἐπιτροπία

τοῦ Αὐστριακοῦ οἴκου εἰς ὀκτὼ ἔτη, καὶ ὅλα μου σχεδὸν τὰ ἔργα ἀπέβησαν εὐτυχῶς. Εἰς τὴν κεφαλήν μου τώρα δὲν εἶναι ἄλλο εἰμὴ λογαριασμοὶ καὶ ἀριθμοὶ, ἀλλ' ὅταν ἐπιστρέψω, θέλω τὰ ῥίψειν ὅλα ταῦτα ἔξω, καὶ θέλω εἰσάξειν τίποτε καλήτερον. — Ἔκαμα στίχους καὶ τοὺς ἔχασα· ἤρχισα νὰ διαβάσω βιβλίον, καὶ μοῦ τὸ ἔκαυσαν· ἤρχισα νὰ παίξω κλειδοκύμβαλον, καὶ ἐτσακίσθη· ἐκαβαλίκευσα ἵππον, καὶ ἔσπασε τὸν πόδα του. Τώρα ἐὰν καὶ σὺ μὲ πληρώσῃς τὴν φιλίαν μου μὲ ἀχαριστίαν, κρεμῶμαι ἐξ ἅπαντος!"

Ἐνθυμεῖται ὁ ἀναγνώστης ἐδῶ, ὅτι μετὰ τὴν εἰρήνην τῆς Μαρίας Θερησίας τὰ ὅπλα εὐτύχουν συνεχῶς (1742 — 1744) κατὰ τῶν ἐχθρῶν της, καὶ ὅτι συμμαχήσασα διὰ τῆς Ἀγγλίας μὲ τὴν Σαξονίαν καὶ Σαρδῶ, ἐζήτει ὄχι μόνον τὴν παραίτησιν τοῦ Καρόλου Ζ', ἀλλὰ καὶ ἄλλας ὠφελείας της (ἴδε ἀνωτ. σελ. 110). Εἰς Φρειδερῖκον τὸν δεύτερον δὲν ἐφαίνοντο ἀρεσταὶ αἱ θεωρίαι αὗται. Ἡ μετὰ τῆς Σαξονίας συμμαχία τὸν ἀφόβισε μήπως ἡ Μαρία Θερησία θελήσῃ νὰ ἐξαναλάβῃ τὴν Σιλησίαν. Παρεκτὸς τούτου ἐνόμιζεν ἀνάξιον ἑαυτοῦ ν' ἀφήσῃ τὸν Αὐτοκράτορα Κάρολον Ζ' νὰ καθαιρεθῇ, ἐνῷ αὐτὸς ἔδωκε τὴν ψῆφον του εἰς τὴν ἀναγόρευσίν του. Οὕτω λοιπὸν εὕρηκεν εἰς αὐτὸν ἀκρόασιν ὁ δεόμενος Αὐτοκράτωρ. Μία μόνον περίστασις τὸν ἔκαμνεν ἔμφροντιν: ἡ ἀβέβαιος γνώμη τῆς Ῥωσίας, κυβερνωμένης τότε ἀπὸ γυναῖκα (τὴν Αὐτοκρατόρισσαν Ἐλισάβετ), ἥτις παρεδόθη εἰς ἐμπαθεῖς καὶ δωρολήπτας λειτουργοὺς, καὶ διὰ τοῦτο ἔκλινε μᾶλλον εἰς τοὺς Ἄγγλους παρὰ εἰς πάντα ἄλλον λαόν. Ὁ Φρειδερῖκος ὅμως ἐπροσπάθησε νὰ κάμῃ φατρίαν εἰς τὴν αὐλὴν ἐκείνην μὲ τοῦτο, δηλαδὴ μὲ τὸ νὰ ἐκατώρθωσε γάμον τοῦ Πέτρου, διαδόχου τῆς Ῥωσικῆς Αὐτοκρατορίας, καὶ τῆς Πριγκιπέσσης Αἰκατερίνης Ἀσκανίας Σερβέστης (τῆς μετέπειτα τόσον περιφήμου Αὐτοκρατορίσσης), τῆς ὁποίας ὁ πατὴρ ἦτο στρατηγὸς εἰς Προυσιακὴν ὑπουργίαν καὶ πολλὰ ἔκδοτος εἰς αὐτόν. Ὅταν ἐνόμισεν ἑαυτὸν ἱκανῶς ἀσφαλῆ ἐκεῖθεν, ἤρχισε νὰ διαπραγματεύεται μὲ τὴν Γαλλίαν, καὶ ἀνέλαβε νὰ μοιράσῃ τὴν δύναμιν τῆς βασιλίσσης τῆς Οὐγγαρίας μὲ τὴν εἰς Βοημίαν εἰσβολήν του, ἐὰν κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν ἤθελαν τὰ Γαλλικὰ στρατεύματα νὰ εἰσβάλουν εἰς Βεστφαλίαν καὶ Βαυαρίαν. Ἔκλεισε τελευταῖον συμμαχίαν μὲ Κάρολον τὸν Ζ', καὶ μὲ τὸν βασιλέα τῆς Σβεκίας ὡς τοπάρχην τῆς Ἀσσίας εἰς Φραγκοφόρτιον, τῆς ὁποίας πρῶτος μὲν σκοπὸς ἦτο ἡ τῆς ἡσυχίας τῆς Γερμανίας ἀποκατάστασις, δεύτερος δὲ μυστικὸς ἐλέγετο ὅτι ἦτο ἡ τῆς Βοημίας δορικτησία διὰ τὸν Αὐτοκράτορα καὶ τὸν βασιλέα τῆς Προυσίας. Βλέπει καθεὶς, ὅτι ἡ τύχη εἶχε κάμειν τολμηρὸν τὸν νέον ἥρωα, καὶ βεβαίως τὸν ἐμυώπιζεν ὄχι ὀλιγώτερον ὁ στοχασμὸς νὰ μεταβάλῃ τὸ κλέος, τὸ ὁποῖον ἕως τώρα ἐχρεώστει εἰς τὴν τύχην ταύτην, δι' ὑψηλοτέρων ἀνδραγαθημάτων εἰς ἀληθινὸν κλέος.

Ἐκίνησε λοιπὸν μετὰ μακρὰν, μυστικὴν προπαρασκευὴν, διὰ τῆς συνειθισμένης του ταχύτητος (15 Αὐγ. 1744) καὶ εἰσέβαλε μὲ 100,000 στρατιώτας „Αὐτοκρατορικοὺς βοηθούς" ὡς ἔλεγεν εἰς τὴν Δήλωσίν του, διῃρημένους εἰς τρεῖς στήλας, εἰς τὴν Βοημίαν. Ολη ἡ δύναμεις ἡνώθη τὴν 2 Σεπτεμβ. ἔμπροσθεν τῆς Πράγας. Ὁ Σουερῖνος καὶ ὁ πρίγκιψ Λεοπόλδος ἐπολιόρκησαν παρευθὺς τὴν πόλιν, καὶ μετὰ σφοδρὸν καταβομβισμὸν παρεδόθη τὴν 16 ὅλη ἡ φρουρά. Τώρα ἐπροχώρησεν ὁ στρατὸς χωρὶς ἀναβολὴν εἰς τὰ Αὐστριακὰ σύνορα, καὶ τὰ φρούρια Τάβορον, Βυδόνισσα καὶ Φραουεμβέργα ἐκυριεύθησαν τὸν Σεπτέμβριον ἀκόμη χωρὶς πολλοὺς κόπους.

Ἡ Μαρία Θερησία ἔκραξε σπουδαστικὰ τὸν Πρίγκιπα Λοθριγγίας ἀπὸ τὸν Ῥῆνον, καὶ μετ' αὐ-

του ἠνώθησαν 22,000 Σάξονες, καὶ μέγα στῖφος ἐλαφροῦ Οὐγγαρικοῦ ἱππικοῦ, ὅλοι ὁμοῦ πλῆθος τόσον, πρὸς τὸ ὁποῖον δὲν ἠδύνατο νὰ ἀντιπαραταχθῇ ὁ Προυσιακὸς στρατός. Ὁ Φρειδερῖκος ἐκατάλαβεν ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ προστατεύῃ τὴν Πράγαν, καὶ ἐνταυτῷ νὰ προχωρῇ εἰς τὴν Αὐστρίαν. Ἐστάθη ἡμέρας τινὰς ἥσυχος, καὶ συνεσκέπτετο μετὰ τῶν στρατηγῶν του περὶ τοῦ πρακτέου. Ἡ ἀνάγκη τὸν ἐπρόσταξε νὰ ἐπιστρέψῃ. Ὁ Βοημικὸς λαὸς ἐμίσει τοὺς Προύσους, καὶ τοὺς ἀπέσπασεν ὅλας τὰς ζωοτροφίας. Οἱ περιτρέχοντες Οὐλάνοι καὶ Πανδοῦροι ἐπίαναν ὅλα τὰ γράμματα τοῦ βασιλέως καὶ ὅλας τὰς τροφάς. Τὰ στρατεύματα ἐγόγγυζαν· καθημερινῶς ἐλειποτάκτουν τινές. Μὲ ζημίαν μεγίστην καὶ μὲ ἀπαύστους προσβολὰς τῶν ἐχθρῶν, οἵτινες ἀπέφευγαν διακριτικὴν τινὰ μάχην ἐπιμελῶς, ἠδυνήθησαν νὰ περάσωσι τὸν Ἄλβιν ὀπίσω πλησίον Κολλίνου καὶ Κουττεμβέργης. Μία ὡραία ἀποθήκη εἰς Παρδουβίτιον κατεκάη ἀπὸ τοὺς περιτρέχοντας Οὔγγρους καβαλαρίους. Ὁ Αὐστριακὸς στρατὸς, κυβερνώμενος ἀπὸ τὸν ἄξιον Φελδμαρισάλιον Τραούνιον, ὅς τις ἐπρόσταζεν ὑπὸ τὸν πρίγκιπα Λοθριγγίας, κατεδίωκε πάντοτε τὸν βασιλέα καὶ ηὕρισκε πάντοτε μὲ θέσεις ἐξαιρέτους νὰ γίνεται ἀνέγγικτος. Τοιουτοτρόπως ὁ βασιλεὺς κατὰ τὸν Νοέμβριον μῆνα ἀπεκρούσθη ἕως Σιλησίας, ὅπου ἔφθασεν εἰς ἐλεεινὴν κατάστασιν. Καὶ εἰς τὴν παραχειμασίαν του αὐτὴν τὸν ἐπείραζαν ἀπαύστως οἱ Οὖγγροι μὲ τὸ ἐλαφρὸν ἱππικόν των, οἵτινες, κατὰ τὴν γνωστὴν συνήθειάν των, ἔκοπταν καὶ ἔκαιαν τὰς πεδιάδας τῆς Σιλησίας, καὶ ἐσκότωναν ἀνθρώπους καὶ κτήνη ἢ τὰ ἔπερναν. Ἡ φρουρὰ τῆς Πράγας ὑπεχρεώθη νὰ ἀφήσῃ εἰς τὸν ἐχθρὸν ὅλα τὰ βαρέα πυροβόλα τῶν Προύσσων. Τοιαύτη ἦτο ἡ ἀρχὴ πολέμου, κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ Φρειδερῖκος ἤθελε νὰ κυριεύσῃ τὴν Βοημίαν καὶ νὰ σώσῃ



τὴν Γερμανικὴν Αὐτοκρατορίαν! Αὐτὸς ὁ ἴδιος παραβάλλει τὴν ἐκστρατείαν ταύτην μὲ Φιλίππου τοῦ δευτέρου τὸν ἀκαταμάχητον στόλον, τὴν ὀνομάζει ὅμως καὶ σχολήν του, καὶ διδάσκαλόν του τὸν Φελδμαρισάλιον Τραούνιον.

Ἐὰν προσθέσωμεν εἰς ταῦτα, ὅτι τὸ ἄκαρπον καὶ μάταιον τοῦτο ἐγχείρημα ἐκένωσε τόσον τὸν θησαυρόν του, ὥστε διὰ τὰς πολεμικὰς χρείας ἠναγκάσθη νὰ στείλῃ ἀπὸ τὸ παλάτιον τοῦ Βερολίνου εἰς τὸ νομισματοκοπεῖον τὰ ἀργυρᾶ σκεύη τοῦ πατρός του, θέλομεν εὑρεῖν διπλασίως κακὴν τὴν τότε κατάστασίν του. Οἱ Γάλλοι εἶχαν φανῆν ταύτην τὴν φορὰν ἄπιστοι σύμμαχοι, καὶ, τὸ ὁποῖον ἐφαίνετο περίστασις φοβερίζουσα ὄλεθρον, ἀπέθανεν ἔξαφνα ὁ Αὐτοκράτωρ Κάρολος Ζ΄ (20 Ἰαν. 1745). Δὲν ἦτο λοιπὸν πλέον ἐλπὶς, ὅτι οἱ Γάλλοι ἤθελαν ἐξακολουθήσειν τὸν ἐν Γερμανίᾳ βαρὺν πόλεμον, καὶ ἐκ πάντων τῶν Ἐκλεκτόρων δὲν ἦτο κἀνεὶς, ὅς τις ἠδύνατο νὰ ἐρίσῃ μὲ τὸν σύζυγον τῆς βασιλίσσης τῆς Οὐγγαρίας περὶ τῆς Αὐτοκρατορικῆς ἀξίας. Ὁ θρίαμβος λοιπὸν ταύτης τῆς ἡγεμονίδος ἐφαίνετο τέλειος, καὶ τί ἠδύνατο νὰ φοβηθῇ τώρα ἀπ' αὐτὴν Φρειδερῖκος ὁ Β΄, συμπεραίνεται ἐκ τούτου, ὅτι συνεδέθη ἐκ νέου σφικτὰ διὰ συνθήκης γενομένης εἰς Βαρσοβίαν (8 Ἰαν. 1745) μὲ τὴν Ἀγγλίαν, Σαξονίαν καὶ Ὁλλανδίαν, καὶ ὅτι ἐξέδωκε Δήλωσιν, διὰ τῆς ὁποίας ἐλάμβανε πάλιν τὴν Σιλησίαν εἰς τὴν Αὐστριακὴν ἐπικράτειαν, ἐπειδὴ ὁ τῆς Προυσίας βασιλεὺς ἠθέτησε τὴν Βρεσλαυϊακὴν εἰρήνην.

Τῷόντι δὲ ἐκτυπεῖτο ἡ χώρα αὕτη μὲ ζωηρότητα μεγίστην. Οἱ Κροάται ἐμβῆκαν εἰς Ἱρσβέργαν, Λανδεσοῦτον, καὶ Σχιμιδεβέργαν, καὶ πανταχοῦ ἔκαμναν διαρπαγάς. Τὴν 27 Μαΐου ἔπεσεν εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν καὶ ἡ Κοσέλα, καὶ ὅλη ἡ ἄνω Σιλησία ἐπλημμυρήθη ἀπ' Αὐστριακούς. Τοῦτο ὅμως ἔδωκεν ἀφορ-

μὴν εἰς γενναίους τινὰς Προύσους νὰ ἐκτελέσουν φρόνιμα καὶ ἀξιέπαινα ἐγχειρήματα· ὁ γέρων Σουερῖνος, ὁ Μαρκέσιος Κάρολος καὶ οἱ στρατηγοὶ Βιντερφέλδιος καὶ Ζείτενος, ἔκαμαν ἐδῶ μὲ μερικοὺς τολμηροὺς ἱππικοῦ λόχους λαμπρὰ ἀνδραγαθήματα, καὶ πολλάκις ὑπέστρεφαν μὲ πολλοὺς αἰχμαλώτους. Ἐδῶ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἔκαμεν ὁ τελευταῖος περίφημον στρατήγημα. Ὁ βασιλεὺς ἔστεκε πλησίον Φραγκοστεϊνίου, καὶ ἀπεχωρίσθη ἀπὸ τὸν Μαρκέσιον Κάρολον, ὅς τις ἐπρόσταζεν 9000 ἀνθρώπους εἰς Καρνοβίαν, διὰ 20,000 Αὐστριακῶν, οἵτινες τοῦ ἔκαμαν πᾶσαν μετ᾽ αὐτοῦ κοινωνίαν ἀδύνατον. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ βασιλεὺς ἐχρειάζετο ἐξ ἅπαντος τὴν βοήθειάν του, ἐπρόσταξε τὸν τολμηρὸν Ζείτενον νὰ διαπεράσῃ μὲ ὅλον του τὸ τάγμα διὰ τῶν ὅπλων, καὶ νὰ δώσῃ τὴν εἰς τὸν Μαρκέσιον διαταγὴν εἰς καθένα, ὥστε, ἐὰν μόνον ἕνας Οὐσάρος διαπεράσῃ, νὰ φθάσῃ εἰς τοὺς ἄρχοντας. Ὁ Ζείτενος μὴ θέλων νὰ θυσιάσῃ τόσον ἀπανθρώπως τοὺς γενναίους Οὐσάρους του, καὶ ἴσως ἀνωφελῶς, τοὺς ἐπρόσταξε νὰ ἐνδυθοῦν τὰς νεωστὶ φερθείσας γαλαζίας μηλωτὰς, μὲ τὰς ὁποίας δὲν ἦσαν ἀκόμη γνωστοὶ εἰς τοὺς Αὐστριακοὺς, καὶ προσέτι ἔδιδαν εἰς αὐτοὺς κἄποιαν ὁμοιότητα μὲ ἕνα αὐτοκρατορικὸν λόχον. Εἰς ταύτην τὴν δολιότητα ἐμπιστευόμενος διΐππευσεν ἔξω μὲ ἡσυχίαν, ἐπαρατήρησε καιρὸν, ὁπότε ἠδύνατο νὰ ἑνωθῇ μὲ ἐχθρικὸν σῶμα, τὸ ὁποῖον ἀνεχώρει ἀπὸ Νεοστάδιον, καὶ διήρχετο τὴν ἡμέραν τόπον μέγαν σκεπασμένον ἀπὸ ἐχθρούς. Περὶ τὴν ἑσπέραν ἐγνωρίσθη, ἀλλὰ τότε κτυπῶν ἐπέρασεν ὄχι μόνον μὲ μικρὰν ζημίαν, ἀλλ᾽ ἔφθασεν εἰς Καρνοβίαν φέρων καὶ τινας αἰχμαλώτους ἀξιωματικοὺς ἐκ τῶν πολεμίων.

Ἐνῷ ὁ βασιλεὺς ἐσυνάθροιζε πλησίον Φραγκοστεϊνίου τὸ στράτευμά του, ἔμαθεν, ὅτι ὁ Πρίγκιψ Λοθριγγίας ἡνώθη μὲ 22,000 Σάξονας πλησίον τῆς ἐν



Βοημίᾳ Τραυτεναυΐας καὶ ἐπροχώρησε πέραν τοῦ Σαεσλαρίου ἀποφασισμένος νὰ διακρίνῃ τὴν κτῆσιν τῆς Σιλησίας ὅσον δυνατὸν γρήγορα μὲ μάχην. Ὁ Φρειδερῖκος δὲν ἠδυνήθη νὰ τοῦ ἐμποδίσῃ τὴν εἰς ταύτην τὴν χώραν εἰσβολήν. Ἐπροσποιήθη λοιπὸν, ὅτι ὀπισθοπορεῖ, καὶ οὕτω τὸν ἐδελέασεν εἰς τὴν παγίδα. Τὴν 1 Ἰουνίου ἐμβῆκεν εἰς στρατόπεδον μεταξὺ Σουϊδνιτίου καὶ Στριγαυΐας, τὸ ὁποῖον διὰ τὰ πολλὰ ὑψώματα τοῦ τόπου ἐκείνου ἔμεινε σχεδὸν κρυμμένον εἰς τοῦ ἐχθροῦ τὰ ὀμμάτια. Οὗτος ἐπροχώρει πάντοτε πλησιέστερα, καὶ ἐφάνη τὴν 3 Ἰουνίου εἰς τὰ χωρία τὰ περὶ τὴν λεωφόρον τῆς Ἰαυρίας καὶ Λανδεσούτου, μεταξὺ τῶν ὁποίων διαιωνίσθη ἔκτοτε τὸ ὄνομα Ὠεμφριδεμβέργα. Ἐκεῖ παρεδόθη εἰς ἀξιοκατάκριτον ἀμέλειαν, εἰς τὴν ὁποίαν πάραυτα ἠκολούθησαν τρόμος καὶ ἀμηχανία. Διότι τὴν ἐφεξῆς ἡμέραν (4 Ἰουν. 1745), ἐνῷ μόλις ἐχάραζεν ἡ αὐγὴ, ἐφάνη ὁ Προυσιακὸς στρατὸς εἰς τοὺς λόφους τῆς Στριγαυΐας, καὶ πρὶν ἀκόμη συναθροισθοῦν ἐντελῶς οἱ Αὐστριακοὶ, ἐβροντοκόπουν τὴν τετάρτην ὥραν τὰ Προυσιακὰ κανόνια, καὶ ἀντήχουν τρομερῶς τὰ ὄρη. Τὸ ἱππικὸν ἔκαμνε μέγαν ὄλεθρον, καὶ ἀπ᾽ ἀρχῆς ἦτο τὸ ὄφελος τοῦ ἀγῶνος ἀπὸ μέρους τῶν Προύσων. Ἡ δεξιὰ πτέρυξ ἐπέρασεν ἀπὸ ἕλη καὶ νερὰ, καὶ ὥρμησε κατὰ τοῦ ἐχθροῦ μὲ τὰ βαϊονέτα. Τὴν ἐννάτην ὥραν διεκρίθη τὸ πᾶν. Πεντακισχίλιοι ἐχθροὶ ἐκείτοντο εἰς τὸν τόπον τῆς μάχης, ἑπτακισχίλιοι ᾐχμαλωτίσθησαν, καὶ πλῆθος λειποτακτῶν ἐπλήθυναν τὸν στρατὸν τῶν Προύσων. Ἑξήκοντα ἓξ κανόνια, ὀκτὼ ζυγαὶ τυμπάνων, ἑπτὰ ἱππικὰ ἐπίσημα, καὶ ἑβδομήκοντα σημαῖαι ἔπεσαν εἰς τῶν νικητῶν τὰς χεῖρας. Ἑξήκοντα ἓξ ἐκ τούτων ἐπῆρε μόνον τὸ τῶν Δραγόνων στῖφος Βάρυθον· ὁ βασιλεὺς τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἔγραφεν εὐχαριστήριον γράμμα πρὸς τὸ στῖφος τοῦτο, καὶ τοῦ ἔδωκε σφραγῖδα μὲ τὸν 66 ἀριθμόν. Τοῦ ἐκ νεότητος φίλου του

Χασότου, ὅςτις ἦτο Μαϊόρος εἰς τὸ τάγμα τοῦτο, μετήλλαξεν ὁ βασιλεὺς τὰ παράσημα, ἐνῷ τοῦ ἐπρόσθεσε πολλὰς σημαίας καὶ τὸν ἀριθμὸν 66 καὶ τὸ ὄνομα Ὠεμφριδεμβέργα. Προσέτι ἀνήγγειλεν εἰς τὴν μητέρα τοῦ ἀνδρείου τούτου ἀξιωματικοῦ τὸ ἐπαινετὸν φέρσιμον τοῦ υἱοῦ της μὲ ἰδιόχειρόν του ἐπιστολὴν, τὴν ὁποίαν ἐσυνώδευσε μὲ πολύτιμον ταβακοθήκην. Τόσον τὸν ἐνθουσίασεν ἡ νίκη αὕτη, ἡ τῷόντι ἔνδοξος, καὶ ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀπέκτησε μέγα μέρος τοῦ κλέους του.

Ὁ νικημένος ἐχθρὸς ὑπέστρεψεν εἰς τὴν Βοημίαν. Ὁ Φρειδερῖκος, διὰ νὰ ἐλαφρύνῃ τὴν χώραν του, τὸν ἠκολούθησεν ἐκεῖ. Πλησίον Λανδεσούτου ὑπῆγαν εἰς αὐτὸν χωριάται τινὲς καὶ τὸν ἠρώτησαν, ἂν ἔπρεπε νὰ σκοτώσουν τοὺς Καθολικοὺς γείτονάς των πρὸς ἐκδίκησιν τῶν ὅσα εἶχαν πάθειν ποτὲ ἀπ' αὐτούς. Ὁ βασιλεὺς τοὺς ἐνεθύμισεν, ὅτι προσταγὴ τοῦ εὐαγγελίου εἶναι νὰ ἀγαπῶμεν τοὺς ἐχθρούς μας. Τοῦ ἔδωκαν δίκαιον καὶ ὑπέστρεψαν ἥσυχοι εἰς τὸν οἶκον των.

Ὁ Πρίγκιψ Λοθριγγίας ἐμβῆκεν εἰς ὀχυρὸν στρατόπεδον πλησίον Ῥηγιναιγραδέκνου· οἱ Προῦσοι ἔστεκαν ἀντικρύ των πρῶτον εἰς Χλούμην, ἔπειτα εἰς Ἰαρομίριον. Καὶ οἱ δύω ἐπέρασαν τρεῖς μῆνας παρατηροῦντες ἀλλήλους καὶ ἀκροβολιζόμενοι. Ὁ Φρειδερῖκος δὲν ἤθελε νὰ διακινδυνεύσῃ μέγα τι, τὸ μὲν, ἐπειδὴ ἀποστείλας ἰσχυροὺς λόχους (ἐκ τῶν ὁποίων εἷς πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀπεδίωξε τοὺς ἐχθροὺς ἀπὸ τὴν ἄνω Σιλησίαν, καὶ ἐξανακυρίευσε τὴν Κοσέλαν τὴν 6 Σεπτεμ.) εἶχεν ἀδυνατισθῆν κατὰ πολλὰ, τὸ δὲ ἐπειδὴ κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν ἐκαταγίνετο μετὰ τῆς Ἀγγλίας εἰς συμβιβάσεις, αἱ ὁποῖαι ἠδύναντο νὰ φέρουν τὴν εἰρήνην. Διότι ὁ βασιλεὺς Γεώργιος Βʹ, ἐπεθύμει νὰ ἴδῃ τελειωμένας τὰς ταραχὰς τῆς Γερμανίας ὡς προείπαμεν (σελ. 111)· καὶ ἐπειδὴ ὁ Φρειδερῖκος ἀσμένως ἤθελε νὰ γνωρίσῃ Αὐτοκράτορα τὸν μέγαν



Δοῦκα Φραγκῖσκον, διὰ τοῦτο Γεώργιος ὁ Βʹ ἔκαμε συνθήκην μετ' αὐτοῦ τὴν 26 Αὐγούστ. 1745 εἰς Ἀννοβέραν, διὰ τῆς ὁποίας ὑπεσχέθη ἡ Ἀγγλία νὰ καταπείσῃ τὴν βασίλισσαν τῆς Οὐγγαρίας εἰς εἰρήνην, αὐτὴ νὰ ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τὴν κατὰ τῆς Γαλλίας συμμαχίαν, καὶ εἰς αὐτὸν νὰ ἐνεργήσῃ τὴν τῶν ἄλλων δυνάμεων ἐπικύρωσιν τῆς τῶν Σιλησιακῶν τόπων κτήσεώς του.

Πρὶν ὅμως ἐνεργηθῇ ἡ συνθήκη τῆς Ἀγγλίας, ὁ Πρίγκιψ Λοθριγγίας συνήντησε τὸν Φρειδερῖκον πλησίον Σταουδένσης ὅπου ἐστρατοπέδευσε τὴν 18 Σεπτ. χωρὶς πολλὴν σκέψιν, ἐπειδὴ δὲν εἶχεν ἐκ τοῦ ἑτέρου μέρους κἀμμίαν προφυλακήν. Κατὰ τὴν ἡμέραν (30 Σεπτεμ.) ὁπότε ἤθελε νὰ σηκώσῃ ἐκεῖθεν τὰς σκηνὰς, ἔλαβε τὴν ἀγγελίαν, ὅτι ὁ ἐχθρὸς πρωῒ τὴν 4 ὥραν πλησιάζει μὲ τάξιν μάχης. Μόνον τοῦ Φρειδερίκου ὁ νοῦς ἠδύνατο νὰ εὕρῃ τρόπον ἀμύνης εἰς τοιαύτην ὥραν. Ὁ στρατὸς εἰς τὴν ταχύτητα ἐκείνην ἐστάθη μεταξὺ τῶν πυροβολήσεων τῶν ἐχθρικῶν κανονίων, καὶ αἱ πρῶται τῶν Αὐστριακῶν προσβολαὶ ἔφθειραν πλῆθος γενναίων πολεμιστῶν. Ἀλλ' ἡ ταχύτης τοῦ ἱππικοῦ τῶν Προύσων ἐκρήμνισεν ἐπαλλήλους ὁλοκλήρους λόχους τῶν συγκεχυμένων ἐχθρῶν· οἱ Γραναδῖροι ἐκυρίευσαν μίαν ἀπὸ τὰς φοβερὰς κανονιοστασίας, καὶ ὁ μετέπειτα τόσον περίφημος γενόμενος Δοὺξ Βρουνσουΐκου Φερδινάνδος ἐκυρίευσεν ἀξιόλογον βουνὸν ἀπὸ τοῦ ὁποίου — πρᾶγμα παράξενον! — ἀπεδίωξε τὸν ἀδελφόν του Λοδοβῖκον, ὅςτις ὑπούργει εἰς τὸν στρατὸν τῆς Αὐστρίας. Σφάλματα τῶν τοῦ ἐχθροῦ στρατηγῶν εὐκόλυναν τὴν νίκην τῶν Προύσων, καὶ μετὰ πεντάωρον ἀγῶνα ἔφυγεν ὁ ἐχθρὸς εἰς τὰ ὄρη. Αὕτη ἦτο ἡ περίφημος ἐν Σόῤῥῳ μάχη, περὶ τῆς ὁποίας ὁμολογεῖ ὁ Φρειδερῖκος αὐτὸς, ὅτι τὴν χρεωστεῖ εἰς τὴν τύχην καὶ εἰς τὴν ἀνδρίαν τῶν στρατιωτῶν του. Πολλοὶ Προῦσοι ἔπεσαν βέβαια

νεκροὶ, καὶ μέρος τοῦ στρατοπέδου εἶχαν διαρπάσειν οἱ Κροάται ἐπὶ τῆς μάχης, καὶ ἥρπασαν καὶ αὐτοῦ τοῦ βασιλέως τὰ σκεύη. Οἱ Προῦσοι ὅμως ἐκέρδησαν εἴκοσι δύω κανόνια, δέκα σημαίας καὶ ἑπτακοσίους αἰχμαλώτους, καὶ προσέτι τὸ ἡρωϊκὸν φρόνημα, τὸ ὁποῖον μεταδίδει ἡ νίκη εἰς τὸν τροπαιοφόρον στρατόν.

Ἀλλὰ τὰ χωρία τὰ πέριξ Σόῤῥου καὶ Σταουδένσης ἐγυμνώθησαν τόσον καὶ οἱ ἐνεδρεύοντες Οὖγγροι ἐδυσκόλυναν τόσον τὴν εἰσαγωγὴν τῆς βοσκῆς, ὥστε σχεδὸν διὰ πᾶν δεμάτιον ἀχύρου ἔπρεπε νὰ γείνῃ μάχη. Διὰ τοῦτο ἀπεφάσισεν ὁ βασιλεὺς, ἀφοῦ τιμῆς χάριν ἐστάθη πέντε ἡμέρας εἰς τὸν τόπον τῆς μάχης, νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Σιλησίαν. Ἡ ἐπιστροφὴ αὕτη ἦτο πολὺ δύσκολος διὰ τὰ στενὰ τοῦ Σχατολαρίου (16 Ὀκτωβ.). Πανταχόθεν ἔπιπταν νεκροὶ τουφεκιζόμενοι ἀπὸ τὰς ἐνέδρας τῶν Πανδούρων, καὶ μέρος τῶν ἀποσκευῶν ἐχάθη. Ὁ βασιλεὺς μετὰ τοῦτο ἐδιαίρεσε τὸν στρατόν του μεταξὺ Σουϊδνιτίου καὶ Στριγαυΐας, καὶ ὑπῆγε τὴν 28 Ὀκτωβρ. εἰς Βερολῖνον διὰ νὰ συνεχίσῃ ἐκεῖ τὰς συμβιβάσεις.

Ἀλλ' ἐνῷ ἠγωνίζετο νὰ προετοιμάσῃ τὴν ἐπιθυμητὴν εἰρήνην, ἔλαβε νέαν τρομερὰν ἀγγελίαν. Τοῦ ἀνεκάλυψαν (8 Νοεμβ.) ὅτι ὁ ἐχθρὸς ἔχει σκοπὸν νὰ ἑνωθῇ μὲ τὴν Σαξονίαν καὶ μὲ στράτευμα τοῦ στρατηγοῦ Γρυνίου, 10,000 ἀνδρῶν, καλεσθὲν ἀπὸ τὸν Ῥῆνον, κατ' εὐθεῖαν τὸν αὐτὸν χειμῶνα νὰ στρατεύσῃ εἰς Βερολῖνον, καὶ νὰ ἀναγκάσῃ τὸν βασιλέα εἰς εἰρήνην μὲ συνθήκας, ἡ μὲν Σιλησία νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν Αὐστρίαν, τὸ δὲ Δουκάτον Μαγδεβοῦργον μετὰ τῆς ἐπικρατείας τοῦ Κοτεβουσίου καὶ Πεϊζίου νὰ παραχωρηθῇ εἰς τὴν Σαξονίαν. Τὸ σχέδιον συνετάχθη ἀπὸ τὸν Σαξονικὸν λειτουργὸν Βρύλιον καὶ ἐκυρώθη ἀπὸ τὸ βουλευτήριον τῆς Βιέννης. Ὁ στρατηγὸς Γρύνιος ἐκινήθη, καὶ ὁ Πρίγκιψ Λοθριγγίας ἐπροχώρη-



σεν εἰς τὴν Λυσατίαν (20 Νοεμβ.) διὰ νὰ τὸν προσμείνῃ ἐκεῖ.

Ἀλλ' ὡς ἀστραπὴ ὥρμησεν ὁ Φρειδερῖκος διὰ νὰ προλάβῃ τὸ ἐγχείρημα. Τὴν 14 Νοεμβ. ὑπῆγεν εἰς τὴν Σιλησίαν, ἐσύναξε ταχέως τὰ στρατεύματά του, ἐπίασεν ὅλους τοὺς στενοὺς δρόμους τῆς Βοημίας καὶ Λυσατίας, διὰ νὰ μὴ λάβουν οἱ ἐχθροὶ καὶ κάμμίαν περὶ αὐτοῦ ἀγγελίαν, ἐπέρασε τὴν 23 Νοεμ. τὸν Κουΐσον πλησίον Νεοβούργου καὶ ὥρμησε κατὰ τοῦ Γορλιτίου. Τὸ πρῶτον ἐχθρικὸν σῶμα εὕρηκεν εἰς τὸ Καθολικὸν Ἐννερσδόρπιον. Ἦσαν τέσσαρα Σαξονικὰ τάγματα. Ὁ Ζείτενος τοὺς ἐφυγάδευσε παρευθὺς· τοὺς ἐπῆρε τέσσαρα κανόνια, δύω ζυγὰς τυμπάνων, τρεῖς σημαίας, τρία ἱππικὰ ἐπίσημα, χιλίους αἰχμαλώτους καὶ ὅλα τὰ σκεύη. Ἡ ἀγγελία ταύτης τῆς μάχης ἐξήπλωσεν εἰς ὅλην τὴν Σαξονίαν φόβον καὶ τρόμον. καὶ ἐπαρακίνησε τὸν στρατηγὸν, ὅστις ἐπλησίαζεν εἰς τὰ σύνορα τοῦ Βρανδεμβούργου, νὰ ἐπιστρέψῃ, καὶ νὰ ἑνωθῇ μὲ τὸ κεφαλαιῶδες στράτευμα τῆς Σαξονίας, τὸ ὁποῖον ἔστεκε πλησίον τῆς Δρέσδης κυβερνώμενον ἀπὸ τὸν Κόμητα Ῥυτοβέσκιον.

Τὴν 25 Νοεμβ. ἐμβῆκεν ὁ Φρειδερῖκος εἰς Γορλίτιον, ὅπου εὕρηκεν ἀξιόλογον τῶν ἐχθρῶν ἀποθήκην. Ὁ Πρίγκιψ Λοθριγγίας ὑπέτρεψεν εἰς τὴν Βοημίαν· ὁ στρατηγὸς Βιντερφέλδιος ἔφθασε τὴν ὀπισθοφυλακήν του πλησίον Ζιτταυΐας, καὶ ἠχμαλώτισε πολλούς. Ὁ χιλίαρχος Βρανδέλιος ἐπῆρεν ἀπὸ τοὺς Σάξονας ἄλλην ἀποθήκην εἰς Γύβεναν, καὶ τὴν ἔστειλεν εἰς Βύδισσαν ἐπὶ ἑκατὸν ὀγδοήκοντα τριῶν ἁμαξίων. Ἀπὸ Γορλιτίου ἐπρόσταξεν ὁ βασιλεὺς τὸν γέροντα Πρίγκιπα Δεσσαυΐας νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὸ Ἐκλεκτοράτον μὲ τὸ πλησίον Ἅλης συναγμένον στράτευμά του, καὶ νὰ κτυπήσῃ τοὺς Σάξονας πλησίον Δρέσδης. Ὁ Πρίγκιψ Λεοπόλδος ἐκυρίευσε μετὰ τοῦτο τὴν Λειψίαν διὰ

συνθήκης τὴν 29 Νοεμβ., ἐπρωχώρησεν — ὄχι μὲ τοῦ Φρειδερίκου τὴν ταχύτητα — διὰ Τοργαυΐας εἰς Μίσναν, ὅπου ἡνώθη μὲ τὸν στρατηγὸν Λεβάλδιον ἐλθόντα ἐκ Λυσατίας (13 Δεκεμ.), ἐπειδὴ οἱ Σάξονες εἶχαν ἀναβάλειν τὴν σύντριψιν τῶν τοῦ Ἀλβεως γεφυρῶν, καὶ μετὰ τοῦτο ὥρμησεν ἐναντίον τῆς μητροπόλεως. Αὔγουστος ὁ Γ΄ κατέφυγεν εἰς τὴν Πράγαν, ἀλλὰ μὲ τοιαύτην σύγχυσιν, ὥστε οἱ νεώτατοι Πρίγκιπες ἔμειναν ὀπίσω. Ὁ Φρειδερῖκος ὑπῆγε τὴν 15 Δεκεμ. εἰς Μίσναν, διὰ νὰ προσμείνῃ ἐκεῖ μὲ τὸ κυριώτερον στράτευμά του τὴν τύχην τοῦ Πρίγκιπος Δεσσαυΐας.

Εὐθὺς ἀφοῦ ἔφθασεν εἰς Μίσναν, ἔλαβεν ἀπὸ τὸν ἐν τῇ αὐλῇ τῆς Δρέσδης Ἀγγλικὸν πρέσβυν ἀγγελίαν, ὅτι Αὔγουστος ὁ Γ΄, ὅς τις μέχρι τοῦδε ἀπέρριπτε πᾶσαν ὁμιλίαν περὶ εἰρήνης, τώρα εἶναι ἕτοιμος νὰ τὴν δεχθῇ. Μόλις εἶχεν ἀναγνώσειν τὴν ἐπιστολὴν, ὅταν ἐσηκώθη ἔξω κραυγή: Ὅλος ὁ ὁρίζων τῶν πέριξ τῆς Δρέσδης εἶναι εἰς τὴν φωτίαν, καὶ ἀκούεται μακρόθεν ἡ τρομερὰ βροντὴ τῶν κανονίων. Ἀργὰ τὸ ἑσπέρας ἔφερεν ἀξιωματικὸς τὴν ἀγγελίαν, ὅτι ἐνίκησαν οἱ Προῦσοι εἰς Κεσσελδόρπιον (15 Δεκ.). Ὁ γέρων Δεσσαυΐος εἶχεν εὑρεῖν τὸν Σαξονικὸν στρατὸν μαζὴ μὲ τὸν λόχον τοῦ Γρυνίου εἰς ὕψωμά τι τοῦ χωρίου τούτου εἰς ἐξαίρετον θέσιν, καὶ ἐτόλμησε νὰ τὸν κτυπήσῃ τὴν 2 ὥραν ἐκ μεσημβρίας. Μὲ τὸ σκότος τῆς ἡμέρας ἐτελείωσεν ἡ μάχη αὕτη, ἥτις ἔγεινεν ὄχι ὀλιγώτερον αἱματώδης διὰ τοὺς νικητὰς παρὰ διὰ τοὺς νικημένους. Ὑπὲρ 8000 νεκροὶ καὶ πληγωμένοι ἐσκέπαζαν τὸν κάμπον καὶ ἀπὸ τὰ δύω μέρη. Οἱ Προῦσοι ἠχμαλώτισάν 5000, καὶ ἐλαφυραγώγησαν εἴκοσι τέσσαρα κανόνια. Ὁ Πρίγκιψ Λοθριγγίας δὲν ἔγεινε κοινωνὸς τῆς μάχης, ἀλλὰ μετὰ τὸ τέλος της ὑπέστρεψε διὰ Πίρνης εἰς Βοημίαν. Οἱ Σάξονες ἐπροστατεύθησαν ὡς γενναῖοι ἄνδρες, καὶ ἠδύ-



νατο μόνον νὰ τοὺς θρηνήσῃ τις, ὅτι περιστάσεις ἐναντίαι τοὺς ἔφεραν εἰς τοιαύτην δυστυχίαν.

Ὁ Φρειδερῖκος ἡνώθη παραυτὰ τὴν ἐφεξῆς ἡμέραν (16 Δεκεμ.) μὲ τὸ στράτευμα τοῦ Πρίγκιπος Δεσσαυΐας καὶ ὑπ᾽ αὐτοῦ ὡδηγήθη εἰς τὸ νὰ ἴδῃ τὸν τόπον τῆς μάχης. Τὴν 18 εἰσῆλθεν εἰς Δρέσδαν, ἐπεσκέφθη τὸ ὀπίσω καταλειφθὲν μέρος τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας, τοὺς ἐπαρηγόρησεν ὅλους φιλοφρονέστατα, καὶ τοὺς ἔδειξε πᾶσαν τιμήν. Εἰς τοὺς λειτουργοὺς ἐπρόβαλε τὸ ἀρχαῖον τῆς εἰρήνης σχέδιόν του, χωρὶς νὰ προσθέσῃ τὸ παραμικρὸν εἰς τὰ ζητήματά του. Ἐκ Βιέννης ἦλθεν ὁ Κόμης Ἀῤῥάχιος μὲ πληρεξουσιότητα. Ἐθαύμασαν μὴ ἀκούσαντες τί πλέον ἀπὸ τὸν νικητὴν, εἰμὴ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς Ἀννοβερικῆς συνθήκης. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἐξηντλήθη, καὶ εὐχαριστούμενος εἰς μόνην τὴν Σιλησίαν ἔσπευδε νὰ ἐξισασθῇ μὲ τοὺς ἐχθρούς του, πρὶν ἑνωθῇ μὲ αὐτοὺς ἡ Ῥωσία, ἥτις ἀπὸ πολλῆς ἐφοβέριζεν. Οὕτω λοιπὸν ὑπεγράφθη εἰς Δρέσδαν ἡ εἰρήνη τὴν 25 Δεκεμ. (ἴδε ἀνωτ. σελ. 112.)

Μὲ κραυγὰς εὐφημητικὰς τῶν ὑπηκόων του ἐπανῆλθεν ὁ Φρειδερῖκος εἰς Βερολῖνον τὴν 28 Δεκεμβ. 1745. Τὸν ἐδέχθησαν πανηγυρικῶς. ἐφωτοβόλησαν τὴν πόλιν, καὶ παρεδόθησαν εἰς τὴν μέθην τῆς χαρᾶς. Αὐτὸς δὲ κατὰ τὴν αὐτὴν πανηγυρικὴν ἡμέραν, διπλασίως κλίνων εἰς πᾶσαν φιλάνθρωπον πρᾶξιν ἐπεσκέφθη τὸν ἀποθνήσκοντα διδάσκαλόν του Δουάνιον, τοῦ ὁποίου τὸν εἶχαν ἀναγγείλειν τὴν ἀῤῥωστίαν, καὶ καθιλάρυνε μὲ τὴν ἐπίσκεψίν του ταύτην τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ ἀξιοτιμήτου τούτου ἀνδρός. Ὅπου ἂν ἔστρεφεν, ἤχουν εἰς αὐτὸν τὰ ἐγκώμια, ὁ θαυμασμὸς καὶ ἡ εὐγνωμοσύνη. Τὸ μέγεθος τοῦ κινδύνου, καὶ ἡ ταχύτης, μὲ τὴν ὁποίαν τὸν ἀπεδίωξεν, εἶχαν ταράξειν ἐπίσης τὰς καρδίας.

Τὰ ἔξοδα τοῦ πολέμου λογαριάζει ὁ αὐτὸς ὀκτὼ

μιλιόνια. Εἰς τὸ ταμεῖον του εὑρέθησαν ἀκόμη μόνον
15,000 θάληρα. Τῶν Σαξόνων ἐδαπάνησε πέντε μι-
λιόνια ἡ συμμαχία αὕτη. Ὁ Φρειδερῖκος ἀνεπλήρω-
σε τὸν στρατόν του ἀπὸ τοὺς πολλοὺς αἰχμαλώτους,
οἵτινες ἠθέλησαν νὰ λάβουν ὑπηρεσίαν εἰς τὴν Πρου-
σίαν, καὶ παρευθὺς ἐπεχείρησε νὰ ἐκβάλῃ τὴν ζη-
μίαν, τὴν ὁποίαν τοῦ ἐπροξένησεν ὁ πόλεμος.

Αὐτὸς οὗτος ὀνομάζει τὸν πόλεμον τοῦτον ἀνω-
φελῆ, καὶ τὸν ἀπέφευγε βέβαια, ἐὰν δὲν τὸν ἐμυ-
ώπιζεν ἡ φιλοτιμία ν' ἀποκτήσῃ κλέος εἰς τὸν κό-
σμον μὲ χύσιν πολλῶν αἱμάτων.

## 5. Φρειδερίκου Β' ἰδιωτικὴ ζωή. (1746 — 1756).

Εἰς τοῦ Φρειδερίκου τὸν χαρακτῆρα ἐνήργησαν
εὐνοϊκώτατα τὰ εὐτυχῆ ἀποτελέσματα τῶν πρώτων
ἐγχειρημάτων του. Ἐνίσχυσαν τὸ εἰς ἑαυτὸν θάῤῥος
του, καὶ ἐστερέωσαν ἐκείνην τὴν εὐγενῆ ὑπερηφάνειαν
νὰ μὴ λησμονῇ οὐδὲ στιγμὴν μίαν τὸν βασιλέα, ἀλλ'
ἀπολύτως νὰ πράττῃ καὶ νὰ βλέπῃ αὐτὸς τὰ πάντα,
καὶ νὰ δείχνῃ καὶ εἰς καιρὸν εἰρήνης τὴν αὐτὴν σύνε-
σιν καὶ δύναμιν, διὰ τῶν ὁποίων ἔπραξε τόσον μεγά-
λα εἰς τὸν πόλεμον. Ὡς πρῶτος τοῦ βασιλείου του,
ἤθελε νὰ εἶναι ἐνεργητικώτατος, καθὼς καὶ ἐκ φύ-
σεως ἦτο ὠργανισμένος. Διότι καθόλου δὲν ἐγνώρισε
τὴν ἀργίαν: „Ἔχεις δίκαιον, γράφει μίαν φορὰν πρὸς
τὸν Ἰορδάνην, ἐὰν πιστεύῃς, ὅτι ἐργάζομαι πολύ.
Τὸ κάμνω διὰ νὰ ζῶ. Διότι κἀνὲν ἄλλο δὲν ὁμοιά-
ζει μὲ τὸν θάνατον εἰμὴ ἡ ἀργία" (Ὀψιφ. συγγρ.
Η', 182). Ἀλλ' ἡ ἐργασία του δὲν ἦτο συγκεχυ-
μένη καὶ ἄσκοπος ἀσχολία. Τὸ πνεῦμα τῆς εὐταξίας,
χωρὶς τοῦ ὁποίου δὲν ὠφελοῦν καθόλου οἱ κόποι,
ἐφώρευεν εἰς ὅλας του τὰς ἀσχολίας. Τὸ πρωϊμα
διαγραφὲν σχέδιον τῆς ζωῆς του ἔμεινεν ἀμετάβλη-



τον ἕως τέλους. Σχεδὸν πᾶσα ὥρα εἶχε τὸν ἀκριβέ-
στατον προσδιορισμόν της. Τίποτε δὲν πρέπει νὰ ἀνα-
βάλλεται, ἦτο τὸ στερεὸν δόγμα του, ἀπὸ τὸ ὁποῖον
δὲν ἠδύνατο νὰ τὸν ἀποσπάσῃ οὔτε κάματος, οὔτε
κακὸς καιρὸς, οὔτε κάμμία ἀγαπητὴ κλίσις του. Τὴν
4 ὥραν πρωῒ ἐσηκόνετο τὸ καλοκαίριον, καὶ εἰς τὰς
στρατιωτικὰς γυμνασίας τοῦ Βερολίνου ταύτην τὴν
ὥραν ἦτο αὐτὸς ἔφιππος. Ἀπὸ τὴν στιγμὴν, ὁπότε
ἄφινε τὴν κλίνην, ἕως οὗ κατεκλίνετο πάλιν, ἐφόρει
τὰ ὑποδήματα. Εἰς τὸ νὰ ἐνδύεται καὶ ἐκδύεται δὲν
ἐμεταχειρίζετο ξένην βοήθειαν. Πρῶτον ὑπήγαινεν εἰς
τὸ γραφεῖον, ὅπου εὕρισκε τὰς τὴν νύκτα ἐλθούσας
ἐπιστολάς. Τὰ ἀξιολογώτερα ἀνεγίνωσκεν αὐτὸς, τῶν
δὲ ἄλλων ἔκαμνε περίληψιν ἕνας βουλευτής του. Ἔπει-
τα ἤκουε τὰς ἀγγελίας τῶν ἀξιωματικῶν, ἔδιδε προσ-
ταγὰς, ἔπινε καφὲν, καὶ ἐπίανε τὸν αὐλόν του. Δύω
ὥρας αὐλῶν περιεπάτει ἀπὸ τοῦ ἑνὸς θαλάμου εἰς τὸν
ἄλλον, καὶ πολλάκις ἐδιηγήθη, ὅτι μεταξὺ τούτων
τῶν φαντασιῶν τοῦ ἀνέβησαν εἰς τὴν κεφαλὴν πλῆθος
διανοημάτων καὶ νέων κρίσεων περὶ ἀξιολογωτάτων
πραγμάτων. Ὅταν δὲ ἄφινε τὸν αὐλὸν, ἔμβαιναν οἱ
βουλευταὶ μὲ τὰ πρακτικά των. Τοὺς ἔλεγε μετὰ τοῦ-
το τί πρέπει νὰ ἀποκριθοῦν εἰς πᾶσαν μίαν ἐπιστολὴν
ἢ ἀναφορὰν λειτουργοῦ· ἔγραφε πολλάκις καὶ αὐτὸς
εἰς τὸ περιθώριον δύω τρεῖς λόγους Λακωνιστί. Μ'
ὅλον ὅτι ἐπροτίμα πολὺ τὴν Γαλλικὴν παρὰ τὴν Γερ-
μανικὴν γλῶσσαν, δὲν ἐζήτησεν ὅμως ποτὲ ῥητῶς
νὰ τοῦ γράφωνται Γαλλιστὶ αἱ ἀναφοραὶ ἢ ἀγγελίαι,
καὶ εἰς πᾶν γράμμα Γερμανικὸν ἔδιδε καὶ τὴν ἀπόκρι-
σιν Γερμανιστί. Πᾶσα ἀναφορὰ ἐλάμβανεν ἀπόκρισιν
παρεκτὸς ἐὰν ἦτο τις πάντῃ ἄτοπος. Ὅλα ἐτελειόνον-
το μὲ ἀκρίβειαν καὶ συντομίαν. Μετὰ τὴν τελείωσιν
τῶν πραγμάτων τοῦ ταμείου ἐνεδύετο, καὶ ἐλάμ-
βανε βιβλίον εἰς χεῖρας ἢ ἔγραφεν ἐπιστολάς. Ἡ ἀνά-
γνωσις ἐγίνετο μεγαλοφώνως καὶ μὲ φωνὴν καθαρὰν

καὶ περίτρανον. Μετὰ τὴν δωδεκάτην ὥραν ὑπήγαινεν εἰς τὴν τράπεζαν, ἥτις ἐστολίζετο μὲ τὰ ἐξαίρετα φαγητὰ τοῦ Γαλλικοῦ μαγειρείου, τοῦ ὁποίου τὴν περιγραφὴν τοῦ τὴν ἔφεραν τὸ πρωῒ καὶ τὴν ἐθεώρει. Τοῦτο τὸ εἶδος τῆς αἰσθητικῆς ἀπολαύσεως ἐσυγχώρει εἰς τὸν ἑαυτόν του τόσον δικαιότερα, ὅσον πάντοτε τὴν ἐξευγένιζε μὲ πνευματικὰς τρυφάς. Οἱ ὁμοτράπεζοί του εἶναι περίφημοι. Ἐδιάλεγεν ὄχι μόνον τοὺς ἀγχινουστάτους καὶ εὐπαιδευτοτάτους τῶν ἀξιωματικῶν, ἀλλ᾽ ἐμεγάλυνε τὸν κύκλον τοῦτον μὲ πολλοὺς φιλοσόφους καὶ γραμματισμένους, μάλιστα Γάλλους, τοὺς ὁποίους εἵλκυεν εἰς τὴν αὐλήν του. Ἀσμενέστατα ἔκαμνεν αὐτὸς τὴν συνομιλίαν, ὡς ὁ Ἀλέξανδρος. Ὡμίλει μὲ ταχύτητα καὶ εὔροιαν, καὶ τὸ τεράστιον μνημονικόν του, ἡ ἐμπειρία του, ἡ πολυαναγνωσία του καὶ ἡ ἀγχίνοιά του εὕρισκαν πάντοτε ὕλην. Ὅς τις δὲν ὡμίλει γλαφυρὰ Γαλλιστὶ, ἠκροᾶτο μόνον· ἀπ᾽ ἄλλους ἤκουεν ἀσμένως ἀντιλογίας, καὶ ἐμίσει τοὺς ἀκροατὰς οἵτινες κατέφασκαν ξηρῶς εἰς ὅλα τὰ λεγόμενα. Μετὰ τὴν τράπεζαν ηὔλει πάλιν ἡμισεῖαν ὥραν· ἔπειτα ὑπέγραφε τὰς εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ γραφείσας ἐπιστολὰς, ἔπινε καφὲν, καὶ ἐκύτταζε τὰ σχέδιά του. Ἀπὸ τῆς τετάρτης ἕως τῆς ἕκτης ὥρας ἐκαταγίνετο συνήθως εἰς τὰς συγγραφάς του. Ἀπὸ τῆς ἕκτης ἕως τῆς ἑβδόμης διήρκει ἡ μουσικὴ συμφωνία, εἰς τὴν ὁποίαν ἐσυνείθιζε νὰ παίζῃ τρία μοναδικὰ, ἢ τὰ ἤκουεν ἀπὸ τὸν Κουάνσιον ἢ ἄλλον τεχνίτην, ὅπου δὲν ἐσυγχωρεῖτο κἀνεὶς ἄπειρος τῆς μουσικῆς. Μετὰ ταῦτα ὑπήγαινεν εἰς τὸν δεῖπνον, ὅς τις μὲ τοιαύτην σοφῶν συναναστροφὴν διήρκει πολλάκις ἕως τοῦ μεσονυκτίου, καὶ ὅπου μία τερπνὴ ἐπίνοια διεδέχετο τὴν ἄλλην. Ὁ Βολταῖρος ὁμολογεῖ, ὅτι οἱ δεῖπνοι οὗτοι ἦσαν ἀληθῶς Σωκρατικὰ συμπόσια. Ἀπὸ τοῦ ἑπταετοῦς πολέμου ἐπαραίτησε τὰ δεῖπνα διὰ λόγους διαιτητικοὺς καὶ τότε μετεβάλθησαν αἱ ὧραι τῆς τραπέζης



εἰς ὥρας ἀναγνώσεως ὁπότε ἐσυνωμίλει περὶ τῶν ἀνεγνωσμένων μὲ γραμματισμένους, τοὺς ὁποίους ἐπροσκάλει.

Εἰς τὴν διαίρεσιν τοῦ ἐνιαυτοῦ ἀπετέλουν αἱ διωρισμέναι στρατιωτικαὶ ἀσχολίαι τὰ κυριώτερα μέρη. Κατὰ τοῦτο ἔμειναν σχεδὸν ὅλα εἰς τὴν ὑπὸ Φρειδερίκου Βιλέλμου Α΄ εἰσαχθεῖσαν τάξιν. Διωρισμένως τὴν 17 καὶ 18 Μαΐου ἦτο ἡ ἐπιθεωρία τῶν στρατευμάτων εἰς Ποτεστάμπιον, ἀπὸ 21 ἕως 23 εἰς Βερολῖνον, ἀπὸ 26 ἕως 28 εἰς Μαγδεβοῦργον, τὴν 2 Ἰουνίου εἰς Κυστρῖνον, τὴν 3 καὶ 4 εἰς Σταργαρδίαν, τὴν 8 ἕως 10 εἰς τὴν Προυσίαν. Μετά τινα θεραπείαν δι᾽ ὑδάτων εἰς Παυσίλυπον, τὴν θερινήν του διατριβὴν, ὑπήγαινε τὴν 14 Αὐγούστου εἰς Σιλησίαν διὰ νὰ ἐπιθεωρῇ τὰ στρατεύματα. Κατὰ τὸ πρῶταν ἥμισυ τοῦ Σεπτεμβ. ἐπεθεώρει τὸ σῶμα τῶν κανονιστῶν, καὶ ἀπὸ τῆς 21 ἕως τῆς 25 ἦτο πάλιν φθινοπωρινὴ ἐπιθεωρία εἰς Ποτεστάμπιον· περὶ τὸ τέλος Νοεμβ. ἔμβαινεν εἰς τὸ παλάτιον τοῦ Ποτεσταμπίου, καὶ ἀπὸ 15 Δεκεμβ. ἕως 15 Ἰαν. διέτριβεν εἰς Βερολῖνον.

Εἰς τὰ ταξείδιά του ἠρώτα περὶ πάντων, ἐπαρατήρει τὰ πάντα, καὶ ἐξέπληττε μὲ φαινομένην παμμάθειαν. Οἱ βουλευταὶ τῶν χωρίων καὶ οἱ προεστῶτες παρίππευαν συχνάκις πλησίον τῆς ἀμάξης του, καὶ τοῦ ἐδιηγοῦντο τὰς ὑποθέσεις των. Μὲ χωριάτας καὶ μικροὺς ἀνθρώπους ὡμίλει εἰλικρινῶς, μὲ ἐνδόξους συνεσταλμένως καὶ συντόμως. Πολιτικὸν βουλευτήριον δὲν εἶχε. Οἱ λειτουργοί του ἀνέφεραν ἐγγράφως πρὸς αὐτὸν πᾶσαν ὑπόθεσιν καὶ ἐλάμβαναν τὴν γνώμην του πάλιν ἐγγράφως ἀπὸ τὸ ταμιεῖον. Ἡ εἰς τὴν αὐθεντίαν ἑαυτοῦ ζηλοτυπία του ἦτο τόσον μεγάλη, ὥστε καὶ ἀγαθὸν πρόβλημα, ἐὰν δὲν ἐπροβάλλετο μὲ μετριοφροσύνην, ἢ ἐρωτηματικῶς, τὸ ἀπέῤῥιπτε μὲ σφοδρότητα, καὶ ἔπειτα μὲ ἄλλο σχῆμα τὸ ἐπρόβαλλεν αὐτὸς ὡς ἰδίαν του γνώμην. Δὲν

ὑπέφερνε διόλου αὐτογνώμονας πράξεις εἰς τὴν χώραν του. Χωριάται, τοὺς ὁποίους ἐκακομεταχειρίζοντο οἱ εὐγενεῖς, τὸν εὕρισκαν ἰσχυρὸν ὑπερασπιστήν των.

Ὁ Φρειδερῖκος, γνωστὸς ἤδη εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην καθὸ στρατηγὸς καὶ ποιητὴς καὶ μουσικὸς καὶ φίλος τῶν ἐπιστημῶν, ἠθέλησε νὰ εἰσάξῃ καὶ τὰς ἄλλας τέχνας εἰς τὴν ἄκαρπον πατρίδα του, καὶ νὰ ἐκδιώξῃ τὴν ὠμότητα, ἥτις ἀπὸ τῆς προτέρας βασιλείας ἐπεκράτει εἰς τὰς δημοσίους εὐφροσύνας. Εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς βασιλείας του ἤρχισεν ὁ μυστικὸς σύμβουλος τοῦ χρηματικοῦ Κνοβελσδόρπιος τὴν οἰκοδομὴν τοῦ ἐξαιρέτου Βερολινικοῦ θεάτρου τῶν μελοδραμάτων, καὶ τὴν 1 Δεκεμβ. 1742 παρεστάθη εἰς αὐτὸ τὸ πρῶτον μελόδραμα (Κλεοπάτρα). Ἡ Ἰταλία καὶ ἡ Γαλλία ἔδωκαν τοὺς ἀοιδοὺς καὶ ὀρχηστάς. Ὁ βασιλεὺς ἐκαταγίνετο τόσον ἐπιμελῶς καὶ εἰς τὰ πράγματα ταῦτα, ὥστε ἐπεσκέπτετο τὰ δοκίμια, ὡμίλει μὲ τοὺς τραγῳδιστὰς, καὶ διέτασσε πολλὰ κατὰ τὴν ἰδέαν του. Ἡ βιβλιοθήκη ἐπερισσεύθη μεγάλως, καθιδρύθη νομισματολογεῖον, καὶ (1742) ἠγοράσθη ὡραία συλλογὴ ἀρχαίων νομισμάτων (διὰ 22,500 θάληρα), τὴν ὁποίαν εἶχε συνάξειν εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁ Γάλλος Καρδινάλιος Πολιγνάκιος. Εἰκονοθήκης ἔγεινε μετὰ ταῦτα ἡ ἀρχὴ, ἐπειδὴ ὁ οἰκονομικὸς μονάρχης δὲν ἤθελε νὰ ἀναπαύσῃ καμμίαν ἐπιθυμίαν του πρὶν γεμίσῃ τὸ διὰ ταύτην διωρισμένον κιβώτιον. Διότι ἕως τέλους του ἐβάσταξε τὸ οἰκονομικὸν τοῦτο δόγμα, νὰ μὴ συσμίγῃ ποτὲ τὰ κιβώτια.

Τὸ Βερολῖνον καὶ τὸ Ποτεστάμπιον ἐκαλλωπίζοντο ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος· 1747 ἐτελειώθη ὁ μέγας καὶ καλὸς τῶν ἀπομάχων οἶκος, καὶ ἤρχισεν ἡ οἰκοδομὴ τῆς Καθολικῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς πρωτευούσης. Ἡ καυθεῖσα Σχιμιδεβέργα ἀνεκτίσθη ἐκ νέου. Εἰς τὸ Νεοστάδιον-Ἐβερσβάλδ ἐκτίσθη νέον, ὁλόκληρον



προάστειον διὰ τοὺς μαχαροποιοὺς καὶ ψαλιδοποιοὺς (1751). 1754 ἔλαβε τὸ Βερολῖνον ἓν σακχαρουργεῖον. Πρὸς καλιέργειαν πολλῶν μερῶν, ἐφέρθησαν εἰς τὴν χώραν πολλοὶ ἄποικοι.

Ὁ Παυσίλυπος (Sanssouci), τοῦτο τὸ ὡραῖον καὶ εὐφρόσυνον θερινὸν ἐνδιαίτημα, τοῦ ὁποίου ἡ οἰκοδομὴ ἤρχισε 1745 κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ Κνοβελσδορπίου, ἐνεκαινίσθη τὴν 1 Μαΐου 1747 μὲ εὐφρόσυνον ἑορτήν. Ἐκεῖ ἐπέρνα ὁ Φρειδερῖκος εἰς τοὺς κόλπους τῶν Μουσῶν καὶ τῆς φιλίας τὰς εὐτυχεστάτας του ὥρας· ἀλλ' ἐφάνη ὡς νὰ ἠθέλησεν ἡ τύχη νὰ τὸν ἐξεσυνειθίσῃ ἀπὸ τὰ τρυφερὰ ἐκεῖνα αἰσθήματα. Δύω τῶν προσφιλεστάτων του συντρόφων, Ἰορδάνην καὶ Καισερλίγγιον, εἶχεν ἀφαρπάσειν ἀπ' αὐτοῦ ὁ θάνατος τὸ καλοκαίριον 1745. Τούτους ἠκολούθησεν 1747 ὁ ἐπίσης ἀγαπητός του Γενικὸς Μαϊόρος Γόλσιος, καὶ 1751 ὁ γενικὸς ὑποστράτηγος Κόμης Ῥοθεμβούργιος. Καὶ τοὺς δύω τούτους ἐπεσκέφθη εἰς τὴν ἀῤῥωστίαν των ὁ βασιλεὺς, καὶ ἔλεγε συχνάκις: „Διὰ τί νὰ χάσω τούτους τοὺς ἄνδρας;“ Μὲ πολὺν πόνον ἀπεχωρίσθη καὶ τὸν Σβεκικὸν πρέσβυν, Κόμητα Ῥονδενσοίλδιον (1748), ὅστις ὠνομάζετο εἰς τὸ Βερολῖνον Ministe Favori. Ἀλγαρόττιος, Δαργέτιος καὶ Χαφέτιος τὸν παραίτησαν μετὰ ἐνιαυτὸν ἕνα. Καὶ δὲν τοῦ ἔμεινεν ἄλλος, εἰμὴ ὁ Μαρκέσιος Ἀργένσιος, καὶ ὁ πρόεδρος Μαυπερτουΐσιος, ὁ Λόρδ Μαρισάλιος καὶ ὁ Βαρῶν Ποιλνίτιος. Ἐκ πάντων τούτων ἐξεῖχεν ὁ Μαρκέσιος Ἀργένσιος. Μόνον χαρακτὴρ, ὡς ὁ ἰδικός του, ἠδύνατο νὰ βαστάξῃ τριάκοντα ἔτη τὴν φιλίαν τοῦ Φρειδερίκου. Ἦτο ἱκανῶς ἀγχίνους διὰ νὰ τέρπῃ τὸν εὔθυμον βασιλέα, ἱκανῶς εὐλύγιστος διὰ νὰ ὑποχωρῇ εὐκαίρως ἀπὸ τὴν δυσθυμίαν του, καὶ ἱκανῶς ἀγαθοκάρδιος διὰ νὰ ἀγαπᾷ τὸν μέγαν φίλον του, μὲ ὅλον ὅτι εἶχε τινὰς πικροὺς ἀστεϊσμούς.

Χωρὶς τὴν τελευταίαν ταύτην ἰδιότητα ἐμπορεῖ ἡ πιστὴ συναναστροφὴ μὲ βασιλέα ὅμοιον τοῦ Φρειδερίκου νὰ εἶναι ἐξ ἅπαντος ἐπικίνδυνον πρᾶγμα. Ἐὰν εἰς τόσην πολλὴν ἀγχίνοιαν καὶ τόσην πολλὴν προθυμίαν τοῦ ἐκκαλύπτειν τὰ σφάλματα τῶν ἄλλων προστεθῇ καὶ ἡ συνείδησις τῆς κριτικωτάτης ἐξωτερικῆς ὑπεροχῆς, τότε δὲν πρέπει τις νὰ προσμένῃ φειδὼ καὶ μετριότητα. Πρόσθες εἰς ταῦτα, ὅτι οἱ ἐρεθιζόμενοι δὲν αἰσθάνονται ἑαυτοὺς ἀμοίρους ὅπλων, ἀλλ' ὅτι ἡ χρῆσις τῶν ὅπλων ἦτο κακὴ κατὰ τοῦ βασιλέως, καὶ θέλεις καταλάβειν, ὅτι καὶ οἱ σοφώτατοι ἄνδρες δὲν ἀρέσουν εἰς τοιαύτην ἐπίφθονον μὲν, ὀδυνηρὰν δὲ συναναστροφὺν, καὶ ὅτι Π. χ. ὁ Γάλλος μαθηματικὸς Δαλεμβέργιος ἀπέβαλε καὶ ἐτήσιον μισθὸν 6000 θαλήρων, διὰ νὰ ἐλευθερωθῇ ἀπὸ τὴν συναναστροφὴν ταύτην *).

Δὲν ἦτο τόσον φρόνιμος ὁ Βολταῖρος, καὶ ἠδύνατο ὅμως οὗτος νὰ φοβῆται περισσότερον. Ἐξεύρομεν, ὅτι ὁ βασιλεὺς εὐθὺς μετὰ τὴν ἀρχὴν τῆς βασιλείας του τὸν ἐγνώρισεν εἰς Κλιβίαν. Μετὰ ταῦτα ἦλθεν οὗτος κατάσκοπος εἰς Βερολῖνον (1742) δύω φοραῖς καὶ ἔμεινεν ὀκτὼ ἡμέρας, τῶν ὁποίων πᾶσα μία κατηνάλωσε τοῦ βασιλέως, καθὼς αὐτὸς παραπονεῖται εἰς ἐπιστολήν του πρὸς τὸν Ἰορδάνην, πεντακόσια πεντήκοντα θάληρα, καὶ τελευταῖον 1750 μετὰ τὸν θάνατον τῆς Μαρκεσίας Χατελέτης εὐχαριστήθη διὰ πολλῆς παρακινήσεως τοῦ Φρειδερίκου νὰ στήσῃ τὴν κατοικίαν του εἰς τὸν Παυσίλυπον. Ὁ ἄλλως τόσον οἰκονομικὸς μονάρχης τοῦ ἔδωκε 4000 θάληρα ἔξοδα τοῦ δρόμου, καὶ ἐτήσιον μισθὸν δι' αὐτόν μεν 3000, διὰ δὲ τὴν ἀνεψιάν του 2000 θαλήρων, ἐλευθέραν κατοικίαν εἰς τὸ παλάτιον, ἐλευθέραν τράπεζαν καὶ

*) Παραδείγματα τῶν τοῦ Φρειδερίκου τολμηροτέρων ἀστεϊσμῶν ἐμπορεῖ τις νὰ εὕρῃ εἰς τοῦ Στεΐνου τὴν Χαρακτηριστικὴν I, σελ. 101. καὶ III. σελ. 220.



ὄχημα, καὶ τὸν ἀνέδειξε θαλαμηπόλον καὶ ἱππότην τοῦ τάγματος τῆς ἀξίας. Ὅταν ἦλθεν, ἔτρεξεν ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν ἅμαξαν, τὸν ἐνηγκαλίσθη, καὶ τὸν ἔφερεν αὐτὸς εἰς τὰ οἰκήματά του. Εἰς τὴν συναναστροφήν του δὲν ἤθελε παντελῶς νὰ εἶναι βασιλεύς· μετὰ χαρᾶς ὑπετάσσετο εἰς τὸ πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ᾐσθάνετο ἀνώτερόν του, καὶ ἦτο χρόνον τινὰ ἐκστατικὸς ἀπὸ τὴν χαράν του διὰ τὸ νέον τοῦτο ἀπόκτημα. Ἀλλ' ἡ πλησίασις ἠλάττονε καὶ ἐδῶ καθὼς πανταχοῦ τὸν θαυμασμόν. Ὁ Φρειδερῖκος ἴδεν, ὅτι ὁ μέγας ποιητὴς ἔχει καὶ μεγάλα ἐλαττώματα. Διηγοῦνται, ὅτι ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὅς τις εἰς τὰ συγγράμματά του βάλλει ὑπ' ὄψιν τῶν ἄλλων τὰ ὑψηλότατα φρονήματα, ἔκλεπτε τὰ ἡμικαυμένα κηρία ἀπὸ τὸ παλάτιον διὰ νὰ οἰκονομῇ ταύτην τὴν δαπάνην, καὶ προσέτι ὅτι ἔπεσαν εἰς μεγάλην ὑποψίαν ὅτι ἠθέλησε νὰ ἀπατήσῃ Ἰουδαῖον ἐκ Βερολίνου μὲ ψευδεῖς ἀδάμαντας. — Ἴδε τὸ θεῖον τοῦτο δαιμόνιον νὰ ὁρμᾷ μὲ ζηλοτυπίαν γυναικὸς κατὰ παντὸς, ὅς τις ὡμίλει τὸν βασιλέα, καὶ νὰ διαβάλῃ μὲ κακουργίαν ἀνθρώπους, εἰς τῶν ὁποίων τὴν ἠθικὴν ἐμβρίθειαν αὐτὸς δὲν ἐζύγιζε τίποτε. Εἰς τὰς ἑσπερινὰς συναναστροφὰς δὲν ἐδέχετο κανένα ἄλλον εἰμὴ τὸν βασιλέα μόνον, καὶ ὅταν ἤρχοντο εἰς τὴν εὐθυμίαν, ἐκτύπει ὁ ἕνας τὸν ἄλλον τόσον ἀπρεπῶς, ὥστε ὁ Φρειδερῖκος αὐτὸς ἐδυσαρεστεῖτο. Φαρμακερώτατον φθόνον ἔχυσε κατὰ τοῦ Μαουπερτουΐσου, καὶ δὲν ἦτο ἱκανὸν, ὅτι τὸν ἐλύπησε προσωπικῶς, ἀλλὰ μὲ δαγκαστικὸν κωμῴδημα ἠθέλησε νὰ τὸν κάμῃ γελοῖον εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Ὁ βασιλεὺς ἀνέλαβεν εἰς τὴν προστασίαν του τὸν περίλυπον, ἀλλ' ἐκεῖνος πρὸς πεῖσμα τῆς ἀπαγορίας ἐξέδωκε τὸ σύγγραμμα. Ἐκατήντησε τὸ πρᾶγμα εἰς σφοδρὰς ἀντιπαθείας. Ὁ Φρειδερῖκος, ὁ μέγας Φρειδερῖκος, ἔμελλε πρὸς ποινὴν διὰ τὴν ἀρχητέραν ἐμπιστοσύνην καὶ εἰλικρίνειάν του νὰ δέχεται βαρβαρότητας ἀπὸ τὸν ἀναίσχυντον Γάλλον, καὶ νὰ ὑποφέρῃ, ὅταν ἐκεῖνος ὄπισθεν τῶν αὐτίων του

ὡμίλει καταφρονητικώτατα περὶ αὐτοῦ καὶ τῶν στίχων του. Ἔστειλε μὲν καὶ τοῦ ἐπῆρε τὸ κλειδίον τοῦ θαλαμηπόλου, καὶ τὴν ταινίαν τοῦ τάγματος, ἀλλὰ τόσον φοβερὸν τοῦ ἐφαίνετο τὸ κονδύλιον τοῦ ποιητοῦ, ὥστ᾽ ἐπρόκρινε νὰ τοῦ συγχωρήσῃ ὅσα δὲν ἤθελε συγχωρήσειν βασιλέα παρὰ νὰ τὰ χαλάσῃ ὁλοτελῶς μὲ αὐτόν. Τοῦ ἔστειλε τὰ παράσημα τῆς ἀξίας ἐκ νέου, τὸν ἐπροσκάλεσε πάλιν· ὁ εὔστροφος Γάλλος τὸ ἔκαμε μὲ αἰσχύνην, καὶ ἐφάνη ὅτι ἦτο αὐτὴ αὐτόχρημα ἡ εἰλικρίνεια· μὲ ἀναριθμήτους ἀμοιβαίας κολακείας ἔγεινεν ἡ φιλίωσις. Ἀλλὰ δὲν ἐβάσταξε πολύ. Ὁ Βολταῖρος εὕρηκεν εὐκαιρίαν τινὰ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Γαλλίαν (1753), καὶ διὰ νὰ λάβῃ μαζή του κἄποιον ἱκανὸν κέρδος, ἔκλεψε ποιήματα τινὰ τοῦ βασιλέως, τὰ ὁποῖα ἠδύνατο νὰ πωλήσῃ ἀκριβὰ εἰς βιβλιοπώλην τῆς Γαλλίας διὰ νὰ τὰ τυπώσῃ. Ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς ἐκατάλαβε τὴν κλοπὴν, ἐπαρωργίσθη τόσον, ὥστε ἔστειλεν εἰς τὸ παρὰ τὸν Μαῖνον Φραγκοφόρτιον, καὶ τὸν ἐφυλάκωσεν ἕως οὗ ἔδωκεν ὀπίσω τὸ χειρόγραφον. Ἡ μεταχείρισις αὕτη ἀπὸ μέρους μεγάλου βασιλέως, διὰ τοῦ ὁποίου τὴν φιλίαν ἐκαυχᾶτο μεγάλως πρὸ ὀλίγου ὁ Βολταῖρος, ἦτο πανήγυρις διὰ τοὺς Παρισινούς· ἀλλὰ δι᾽ αὐτὸ τοῦτο ἔκαμνε τὸν ποιητὴν μανικώτερον. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βολταίρου ἐφάνησαν Ἀπομνημονεύματα περὶ τῆς ζωῆς του, γραμμένα ἀπ᾽ αὐτὸν, τὰ ὁποῖα ἀναφέρει ἐξαιρέτως εἰς τὴν μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Προυσίας σχέσιν του, καὶ ἐτυπώθησαν καὶ μὲ ἐπιγραφὴν „Ἰδιωτικὴ ζωὴ Φρειδερίκου τοῦ Β΄.“ Εἶναι ἀριστούργημα κακούργου συκοφαντίας, ἐπειδὴ συνίσταται ἀπὸ πλῆθος ψευσμάτων, ἐκ τῶν ὁποίων καθὲν εἶναι τεχνικῶς ἀναμιγμένον μὲ κἄτι ἀληθὲς, καὶ ὅλα ταῦτα τὰ ψεύσματα εἶναι μὲ τόσην τολμηρίαν ῥηχμένα *), ὥστε ἀπατᾶται καθεὶς, καὶ ἐὰν ἐξεύρῃ,

*) Περὶ τῆς τραπέζης τοῦ βασιλέως λέγει Π. χ. ὅτι ἦτο τόσον διατεθειμένη ὅσον ἠδύνατο νὰ εἶναι εἰς χώραν, ὅπου δὲν εὑρί-



ὅτι ὁ Βολταῖρος δὲν θέλει νὰ ὁμιλήσῃ τὴν ἀλήθειαν. Καὶ τελευταῖον, τὸ ὁποῖον ἐλύπησεν ἀκόμη περισσότερον τὸν βασιλέα, ὁ Βολταῖρος ἐξέδωκεν εἰς Λουγδοῦνον 1758 τούτου ποιήματα, τῶν ὁποίων εἶχε πιθανῶς κάμειν καὶ ἄλλην ἀντιγραφὴν εἰς Παυσίλυπον δι᾽ ὥραν ἀνάγκης.

Τοιαῦται πεῖραι συνεισέφεραν βέβαια ὄχι ὀλίγον εἰς τὸ νὰ σκληρύνουν τὴν ἄλλως φιλικὴν καρδίαν τοῦ Φρειδερίκου, καὶ νὰ τὸν κάμουν δύσπιστον πρὸς τοὺς ἀνθρώπους. Ἀπὸ γυναικῶν συναναστροφὴν εἶχεν ἀποσπασθῆν ἀφοῦ ἐβασίλευσε. Τὸ μόνον παιγνίδιόν του τώρα ἦσαν τὰ λαγωνικὰ καὶ τὰ σκυλία. Εἶναι γνωστὸν ὅτι μία ἀγαπητή του σκύλα ἐκοιμᾶτο εἰς τὴν κλίνην του, ὅτι τῆς εἶχεν δύω ὁμοειδεῖς της συντρόφους, ὅτι ἡ μικρὰ αὕτη ἑταιρεία ἐφέρετο καθημερινῶς ἀπὸ ὑπηρέτην τινὰ εἰς τὸν περίπατον καὶ ὅτι ἠκολούθει τὸν βασιλέα εἰς τὸ Βερολῖνον ἐπὶ χωριστῆς ἁμάξης, ὅτι τὸ πτῶμα ἑνὸς τούτων, τὸ ὁποῖον ἀπέθανεν εἰς τὴν ἀπουσίαν του, ἐφυλάχθη εἰς θήκην πλησίον τῆς βιβλιοθήκης του ἕως οὗ ὑπέστρεψε, καὶ ὅτι ὅλα ἐνεταφιάσθησαν εἰς τὸν κῆπον τοῦ Παυσιλύπου, καὶ εἰς τοὺς τάφους των ἐτέθησαν λίθοι μὲ ἐπιγραφὴν τοῦ ὀνόματος καθενός.

σκεται οὔτε ἀγριμικὸν οὔτε ὀρνίθια, οὔτε ὑποφερτὸν κρέας, καὶ ὅπου φέρεται τὸ σιτάριον ἀπὸ τὸ Μαγδεβοῦργον. Ὡς νὰ ἔκειτο εἰς τὴν Ἀσίαν τὸ Μαγδεβοῦργον! Β΄.

Ἠθέλησαν μὲν νὰ διστάσωσι τινὲς περὶ τῆς γνησιότητος τούτων τῶν **Mémoires pour servit á la vie de M. de Voltaire, écrit par lui-même** (εἰς τὴν Βιβοντιακὴν ἔκδοσιν τῶν συγγραμμάτων **T. 100**)· ἀλλὰ χωρὶς στερεοὺς λόγους. Κατὰ πάντα τρόπον μένει περὶ τούτου ὀρθὴ ἡ παρατήρησις τοῦ Βωμαρχαῖ, ὅτι ἐπειδὴ τὸ σύγγραμμα τοῦτο περιέχει πᾶν ὅ,τι ἐμπορεῖ νὰ ἐμπνεύσῃ ἡ φιλεκδικία, δίδει μεγαλήτερον βάρος εἰς ὅσα ἠναγκασμένος ὁ συγγραφεὺς μαρτυρεῖ περὶ τοῦ πνεύματος, τῆς γενναιότητος κτ. τοῦ Φρειδερίκου.

## 6. Ἀρχὴ τοῦ ἑπταετοῦς πολέμου. (1756.)

Ἡ θέσις, τὴν ὁποίαν ἔλαβεν ὁ βασιλεὺς τῆς Προυσίας μὲ τὰς νίκας του καὶ μὲ τὴν ἀπόκτησιν τῆς Σιλησίας, μεταξὺ τῶν δυνάμεων τῆς Εὐρώπης, ἦτο πολλὰ νέα, καὶ τοῦ ἐφαίνετο ὀλίγον στερεὰ καὶ εὐμετάβλητος ἐκ περιστάσεων. Ἐλισάβετ, ἡ Αὐτοκρατόρισσα τῆς Ῥωσίας ἐθεώρει πρὸ πολλοῦ ζηλοτύπως τὴν αὔξησιν γείτονος, ὅς τις ἤριζε μὲ αὐτὴν περὶ τῶν πρωτείων εἰς τὴν βόρειον Εὐρώπην. Εἰς τὴν Σαξονίαν ἐκυβέρνα ἀκόμη, ὡς τὰ πάντα δυνάμενος, ὁ λειτουργὸς Κόμης Βρύλιος, ὅς τις ἐμίσει προσωπικῶς τὸν Φρειδερῖκον, ὅς τις ὡμίλει πάντοτε καταφρονητικῶς περὶ αὐτοῦ, καὶ ὅς τις δὲν ἔπαυεν εἰς ὅλας τὰς αὐλὰς νὰ φυσᾷ τὸ ζώπυρον διὰ νὰ ἀνάφῃ μεγάλην πολέμου φωτίαν κατὰ τῆς Προυσίας.

Ἡ Ἀγγλία ἀπροκηρύκτως ἤρχισε τὸν διὰ θαλάσσης πόλεμον κατὰ τῆς Γαλλίας (1756). Ἀλλὰ μὲ τὴν δύναμιν ταύτην εἶχε συμμαχίαν ὁ Φρειδερῖκος· τί λοιπὸν ἐφοβεῖτο ἄλλο ἡ Ἀγγλία, παρὰ μήπως εἰσβάλῃ ὁ ἥρως οὗτος μὲ τὰ στρατεύματά του εἰς τὴν Ἀννοβέραν; Τοῦτο νὰ ἐμποδίσῃ, ἐμεταχειρίσθη τὴν Ῥωσίαν. Ἡ Ἐλισάβετ, ἐσυμφώνησε μὲ 150,000 λίτρας Στερλιγγίων Ἀγγλικῶν νὰ στείλῃ 35,000 στρατιώτας εἰς τὰ Προυσιακὰ σύνορα, διὰ νὰ πέσουν κατὰ νώτων τοῦ Φρειδερίκου εὐθὺς ἀφοῦ αὐτὸς ἤθελε κινήσειν διὰ τὴν Ἀννοβέραν. Μαρία ἡ Θερησία, ἀπὸ πολλῆς συνδεδεμένη μὲ τὴν Ἐλισάβετ, ἐχάρη καθ' ὑπερβολήν. Ὄχι ὅμως καὶ ὁ Φρειδερῖκος. Ἐνόμισεν ὅτι ὀλίγον ἔμελλε νὰ ὠφεληθῇ ἀπὸ τὴν ὑπόψυχρον φιλίαν τῆς Γαλλίας, καὶ τοῦ ἦλθε τώρα στοχασμὸς νὰ δοκιμάσῃ τὴν τῆς Ἀγγλίας. Ὑπεσχέθη εἰς Γεώργιον τὸν Β' νὰ τὸν ὑπηρετήσῃ φιλικῶς, ἐὰν ἠθέτει τὰς μὲ τὴν Ῥωσίαν συνθήκας. Ἡ Ἀγγλία τὸ ἐδέχθη μετὰ χαρᾶς.



Ἡ Ἐλισάβετ ἔπαυσε τὰς ἑτοιμασίας της, καὶ μεταξὺ Προυσίας καὶ Ἀγγλίας ὑπεγράφη συμμαχία τὴν 16 Ἰαν. 1756 εἰς Βεστμίνστερον.

Τοῦτο ἐτάραξε πάλιν τὰς ἄλλας αὐλάς. Μαρία ἡ Θερησία, ὁδηγουμένη ἀπὸ τὸν λειτουργόν της Καουνίτιον, ἐζήτησε συμμαχίαν μὲ τὴν Γαλλίαν. Τὴν 1 λοιπὸν Μαΐου 1756 ἔγεινε φιλία εἰς Βερσαλίας μεταξὺ τῶν δύω ἐπικρατειῶν, τῶν ὁποίων ἡ ἀμοιβαία ζηλοτυπία ἐξ ἑκατονταετηρίδων ἦτο κέντρον τῆς Εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς.

Τώρα ἦσαν ὅλα ἕτοιμα διὰ πόλεμον. Εἰς τὸν ὠκεανὸν ἐμαίνετο ἤδη ὁ Ἄρης. Εἰς τὴν Γερμανίαν ἦτο ἀκόμη ἡσυχία, ἀλλ' ἐλέγετο, ὅτι ἐσυνάζοντο στρατεύματα εἰς Βοημίαν, Μοραβίαν καὶ Κουρλανδίαν καὶ ἐστήνοντο ἀποθῆκαι. Ὁ Φρειδερῖκος, ὅς τις πάντοτε εἶχεν ὑπ' ὄψιν τὴν Σιλησίαν, δὲν ἐφείδετο ἐξόδων διὰ νὰ κατασκοπεύῃ τῶν ἐχθρῶν του τὰ βουλεύματα.

Ἄπιστος γραμματεὺς ἀπὸ τὸ βουλευτήριον τῆς Δρέσδης ἐπλήρωσε τὸν πόθον του, ἐνῷ τοῦ ἔστειλεν ἀντίγραφα ὅλων τῶν ἐπιστολῶν, αἱ ὁποῖαι ἐγράφησαν μεταξὺ τῆς Σαξονικῆς καὶ Αὐστριακῆς καὶ Ῥωσικῆς αὐλῆς. Ὁ Φρειδερῖκος ἔμαθεν ἐκ τούτων, ὅτι αἱ τρεῖς αὗται δυνάμεις μὲ στερεὰν πρὸς ἀλλήλας συμφωνίαν ἔκαμαν ἀπόφασιν, εὐθὺς ἀφοῦ φανῇ ἁρμόδιος καιρὸς, νὰ πέσουν ἐπάνω του καὶ νὰ τὸν κρημνίσουν εἰς τὴν ἀδυναμίαν καὶ μικρότητα τῶν προκατόχων του. Ἡ συμφωνία των ἦτο, ἡ μὲν Αὐστρία νὰ λάβῃ τὴν Σιλησίαν, ἡ δὲ Σαξονία μέρη τινὰ τοῦ Βρανδεμβούργου. Ἐπαρακάλεσε δὲ ὁ Βρύλιος νὰ μὴ προτάξωσι τὴν Σαξονίαν, ἀλλὰ νὰ τὴν ἀφήσουν νὰ ἑνωθῇ δημοσίως μαζή των, ὅταν — ὡς ἔλεγε ῥητῶς — „καθίσῃ ὁ ἱππεὺς εἰς τὴν σέλαν.“ Ὁ Ἐκλέκτωρ λοιπὸν μὲ πρόφασιν οὐδετερότητος ἤθελε ν' ἀφήσῃ τὸν Φρειδερῖκον νὰ περάσῃ εἰς τὴν Βοημίαν διὰ νὰ ἐπιπέ-

ση αὐτὸς ἀσφαλέστερα εἰς τοὺς ὤμους του. Ἠθέλησαν δὲ νὰ ἀφήσουν τὸν Φρειδερῖκον πρῶτον νὰ ἀρχίσῃ, διὰ νὰ λάβῃ ἐπάνω του τὴν τῶν λαῶν δυσφημίαν.

Ἔμαθεν ὅλα ταῦτα ὁ βασιλεὺς, καὶ εὐθὺς ἐστερέωσε τὴν ἀπόφασίν του. Ἐπειδὴ ἡ φρόνησις συμβουλεύει νὰ προλαμβάνῃ τις τὸν ἐχθρόν του, ἐπαρακίνησε καὶ αὐτὸν νὰ κυριεύσῃ πρῶτον τὴν Σαξονίαν, καὶ νὰ τὴν κάμῃ διὰ τῶν ὅπλων σύμμαχόν του. Μὲ τὴν ταχύτητά του ἤλπιζε νὰ πνίξῃ παραυτα τὸν πόλεμον, ἀλλ' ἀπὸ τὸ ἥμισυ τοῦ δρόμου τὸν ἀνεχαίτισαν ἀπρόοπτα ἐμπόδια.

Ἡ ἀρχὴ ἦτο ἀξία τοῦ μεγάλου τούτου δράματος, τὸ ὁποῖον ἔμελλε τώρα νὰ παρασταθῇ. Πρὶν στοχασθῇ κἀνεὶς, ἔστεκαν ἔνοπλοι 70,000 Προύσων. Τὴν 29 Αὐγούστου ἐζήτησεν ὁ εἰς τὴν Δρέσδαν πρέσβυς τοῦ βασιλέως τὴν ἄδειαν τῆς διόδου, καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐπάτησαν τὰ Προυσιακὰ στρατεύματα τὸ Σαξονικὸν ἔδαφος. Ἰσχὺς, ταχύτης, καὶ εὐταξία ἐπαρίσταναν πᾶν βῆμα τοῦ φοβεροῦ ἐκδικητοῦ. Βιττεμβέργα, Τοργαυΐα, Λειψία καὶ πολλαὶ ἄλλαι πόλεις ἐπιάσθησαν ἀπὸ Προυσιακὰ στρατεύματα, καὶ ἡ μητρόπολις ἴδε τὴν 9 Σεπτ. τὸν ἐχθρὸν ἐντὸς τῶν τειχῶν της. Ὁ ἔντρομος βασιλεὺς τῆς Πολονίας κατέφυγε μετὰ τοῦ λειτουργοῦ του Βρυλίου εἰς τὸν Κόμητα Ῥυτοβόσκιον, ὅς τις εἶχε συνάξειν σπουδαστικὰ 17,000 πολεμιστῶν. Τοῦ Βρυλίου ἡ γνώμη ἦτο νὰ ὑπάγουν μὲ τὸ στράτευμα τοῦτο εἰς τὴν Βοημίαν, καὶ νὰ ἐνδυναμώσουν ἐκεῖ τὸν Αὐτοκρατορικὸν Φελδμαρισάλιον Βρόβνιον. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἄκριτον συμβουλὴν τοῦ Γαλλικοῦ πρέσβεως Βολέου ἀπεφάσισαν νὰ στρατοπεδεύσουν στερεῶς μεταξὺ Πίρνης καὶ Κοινιγστεϊνίου, καὶ οὕτω νὰ ἐμποδίσουν τὸν Φρειδερῖκον, καὶ νὰ δώσουν καιρὸν εἰς τὸν Βρόβνιον. Τοῦτο ἔγεινε τὴν 2 Σεπτεμβρίου.



Τοῦ δὲ Φρειδερίκου ὁ πρῶτος σκοπὸς ἦτο νὰ μὴ μεταχειρισθῇ ἐχθρικῶς τὴν Σαξονίαν. Ἤθελεν ἴσως, καθὼς ποτὲ ὁ Γουστάβος Ἀδόλφος, νὰ τὴν κάμῃ σύμμαχόν του μὲ βίαν. Διὰ τοῦτο ὄχι μόνον ἐπρόσταξε μετριότητα εἰς τὰ στρατεύματά του, ἀλλ' ἐμβῆκε μὲ τὸν Αὔγουστον Γ' εἰς ζωηρὰν, φιλικωτάτην ἀλληλογραφίαν. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς δὲν ὑπέσχετο ἄλλο, εἰμὴ οὐδετερότητα. Πῶς ἠδύνατο νὰ πιστεύσῃ ὁ Φρειδερῖκος τὸν Βρύλιον, καὶ νὰ ἀφήσῃ ἐχθρὸν κατόπιν του, ὅς τις ἠδύνατο νὰ ἀποκόψῃ εἰς τὸν Ἄλβιν τὴν εἰσκομιδὴν καὶ αὐτὸν τὸν στρατὸν εὐκόλως;

Ἐμεταχειρίσθη λοιπὸν ὁ Φρειδερῖκος τὴν ἔχθραν. Αἱ ὁπλοθῆκαι τῆς Δρέσδης, Βεϊσεμφέλσης καὶ Ζειτίου ἐκενώθησαν, καὶ τὰ ὅπλα ἐστάλθησαν εἰς Μαγδεβοῦργον. Εἰς τὴν Δρέσδαν εἰσήχθη προσωρινῶς Προυσιακὴ διοίκησις. Πανταχοῦ ἐβάλθησαν μεσεγγυήσεις εἰς τὰ δημόσια κιβώτια, εἰς μεταλλεῖα, εἰς ἀργυριοκοπεῖα, εἰς ἐργοστάσια λευκαργιλλίνων σκευων, καὶ ἐσφραγίσθησαν αἱ κλεισθεῖσαι καγκελλαρίαι.

Εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ διεδόθησαν πλῆθος παρακινήσεων, συμβουλῶν καὶ ἀποτροπῶν εἰς τὴν Γερμανίαν ἀπὸ τὸν Αὐτοκράτορα. Εἰς δὲ τὸν Φρειδερῖκον ἐστάλθη τοιοῦτον πρόσταγμα (Dehortatorium) ἀπὸ 13 Σεπτ., ὅπου ἐσυμβουλεύετο ἀπὸ τὴν κεφαλὴν τῆς Γερμανίας νὰ ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τὴν „ἀνήκουστον ἐπανάστασιν," νὰ πληρώσῃ ὅλην τὴν δαπάνην εἰς τὸν βασιλέα τῆς Πολονίας, καὶ νὰ ὑπάγῃ ἥσυχος εἰς τὸν οἶκον του. Εἰς ἄλλο γραμμα ἐπροστάχθησαν ὅλοι οἱ στρατηγοὶ καὶ χιλίαρχοί του νὰ ἐγκαταλείψουν τὸν ἄθεον αὐθέντην των ἐπὶ ποινῇ, καὶ νὰ μὴ γείνουν μέτοχοι τῶν φρικτῶν ἀδικημάτων του. Ὁ δὲ Φρειδερῖκος ἐξ ἐναντίας ἐξέδωκε διὰ τοῦ τύπου λεπτομερῆ διήγησιν ὅλων τῶν κατ' αὐτοῦ χαλκευθεισῶν ἐπιβουλῶν μετὰ τῶν μαρτυρικῶν πρωτογράφων, τὰ ὁποῖα τώρα

εἶχε λάβιεν μὲ βίαν *) ἀπὸ τὰ γραμματοφυλακεῖα τῆς Δρέσδης.

Τώρα ὅμως, ὁπότε ἀσμένως ἠθέλησε νὰ δράμῃ εἰς τὴν Βοημίαν, τὸν ἐμπόδιζεν ἡ τῶν Σαξόνων θέσις εἰς τὸ ἀπλησίαστον στρατόπεδόν των. Ὑπὲρ τὰς τέσσαρας ἑβδομάδας τοὺς ἐπολιόρκει ὡς εἰς φρούριον, καὶ μόνον ἀπὸ τὴν πεῖναν ἠδύνατο νὰ προσμείνῃ τὴν παράδοσίν των, ἐὰν ἴσως δὲν ἤθελαν εὐτυχήσειν οἱ Αὐστριακοὶ νὰ τοὺς ἐλευθερώσουν ἀπὸ τὴν φυλακήν. Μὲ τοῦτον τὸν σκοπὸν ἐπλησίαζε τῳόντι ὁ Βρόβνιος, καὶ ἐπέρασεν ἀπὸ τὴν Ἔγραν τὴν 30 Σεπτ. Ἐὰν δὲν τὸν ἐκτύπει ὁ Φρειδερῖκος, ἔχανε τὴν Σαξονίαν.

Τοῦτον τὸν σκοπὸν διὰ νὰ ἐκτελέσῃ ὁ Φρειδερῖκος, ἀφῆκε τὸ πολιορκητικὸν στῖφος, καὶ ἔφθασε καὶ αὐτὸς τὴν 30 Σεπτ. εἰς τὸ παρατηρητικὸν στράτευμά του, τὸ ὁποῖον εἶχεν εἰσχωρήσειν εἰς τὴν Βοημίαν, καὶ ἔστεκε πλησίον Αὐστρίας ὑπὸ τὴν προσταγὴν τοῦ Φελδμαρσαλίου Κεΐθου. Ἐνῷ οἱ Προυσιακοὶ καὶ Αὐστριακοὶ ἀντεπορεύοντο κατ' ἀλλήλων ἐσυναντήθησαν τὴν ἐφεξῆς πρωΐαν (1 Ὀκτωβ.) πλησίον τῆς πολίχνης Λοβοσιτίου, ὅπου συνέβη ἡ εἰς τὴν Αὐστριακὴν ἱστορίαν ῥηθεῖσα μάχη (ἀνωτ. σελ. 115).

Μετρία ἦτο ἡ χαρὰ τοῦ βασιλέως διὰ τὸ εὐτύχημα τοῦτο. Ὁ Βρόβνιος ἐκτυπήθη ἐξ ἡμισείας, καὶ πάντοτε ἦτο παρ' αὐτὸν ἰσχυρότερος. Προυσιακοὶ ἐχάθησαν περισσότεροι παρὰ Αὐστριακοί. Ὁ ἐχθρὸς ἐπολέμησε μὲ μεγίστην σύνεσιν καὶ ἀνδρίαν. Ἀλλὰ καὶ τοῦ Φρειδερίκου τὰ στρατεύματα τὸν ἔκαμαν νὰ τὰ θαυμάσῃ. „Τώρα ἴδα τί δύνανται τὰ στρατεύματά μου,“ ἔγραφεν εἰς μίαν ἀγγελίαν του· καὶ εἰς ἐπιστο-

*) Ἡ βασίλισσα τῆς Πολονίας εἶχε τὴν ῥάχιν της εἰς τὴν θύραν πολλὴν ὥραν, ἕως οὗ ἀπεσταλμένος ὀφφικιάλιος γονατίσας ἔμπροσθέν της εἶπεν, ὅτι εἶναι προσταγμένος ἀνάγκης οὔσης νὰ μεταχειρισθῇ βίαν. Τότε ἕνας κλειδωνᾶς ἤνοιξε τὴν θύραν.



λὴν πρὸς τὸν Φελδμαρισάλιον Σουερῖνον λέγει: „Ποτὲ δὲν ἔδειξαν τὰ στρατεύματά μου τοιαῦτα θαύματα τῆς ἀνδρίας, ἀφοῦ ἐγὼ ἔχω τὴν τιμὴν νὰ τὰ κυβερνῶ·“ λέξις φρονίμως ἐκλεγμένη διὰ νὰ ἀναφλέξῃ πυρωδέστατα τὸ φιλότιμον τῶν στρατιωτῶν του.

Οἱ στενοχωρημένοι Σάξονες ἤκουσαν μὲ βαθὺν πόνον τὰ ὑπερήφανα θριαμβευτικὰ πυροβολήματα τῶν Προύσων ὀλόγυρα τῶν βράχων, οἵτινες περιέκλειαν τὴν φυλακήν των. Πρὸ πολλοῦ ἐπείνων καὶ ἔσφαζαν τοὺς ἵππους των διὰ νὰ τρέφωνται. Μία μόνη ἐλπὶς τοὺς ἔμενεν ὑπόλοιπος. Ἤθελαν τὴν νύκτα νὰ περάσωσι τὸν Ἄλβιν, καὶ νὰ προσπαθήσουν διὰ τῶν ὅπλων νὰ ἐμβῶσιν εἰς τὴν Βοημίαν. Ὁ στρατηγὸς Βρόβνιος ἔμελλε νὰ ὑπάγῃ εἰς προϋπάντησίν των. Ἀλλ' ἔπεσε ῥαγδαία βροχὴ μὲ τρομερὰν ἀνεμοζάλην· δὲν ἠδυνήθησαν νὰ στήσωσι σύγκαιρα τὰς γεφύρας· εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ ὠχύρωσαν οἱ Προῦσοι ἐκείνην τὴν ἔξοδον μὲ φοβερὰς κανονιοστασίας, καὶ ὁ Βρόβνιος, ὅς τις ἐτόλμησε νὰ ὑπάγῃ ἕως Σπανδαυΐας, καὶ δὲν ἴδε κἀνένα Σάξονα, καὶ εὕρηκε τὸ χωρίον καθ' ὑπερβολὴν βλαβερὸν, ὑπέστρεψεν ὀπίσω. Οἱ Σάξονες ὅμως ἐπέρασαν τῳόντι τὸν Ἄλβιν, καὶ ἐβάλλοντο εἰς τάξιν, ἀλλ' ἀπαύστως τοὺς κατεδίωκε τὸ Προυσιακὸν πῦρ, ἐνῷ ἐπεριπάτουν εἰς τὴν λάσπην, τρέμοντες ἀπὸ τὸ ψῦχος καὶ τὴν ὑγρασίαν, καὶ σχεδὸν λειποθυμημένοι ἀπὸ τὴν πεῖναν, ἐπειδὴ τρεῖς ἡμέρας οὔτ' ἔφαγαν οὔτ' ἐκοιμήθησαν. Κἀνεὶς Αὐστριακὸς δὲν ἐφαίνετο, καὶ ὅλα τὰ στενὰ ἦσαν πιασμένα ἀπὸ τὸν ἐχθρόν. Οὕτως ἔχοντας δὲν ἦτο καμμίαν ἐντροπὴ εἰς τοὺς ἄνδρας νὰ ῥίψωσι κάτω τὰ ὅπλα. Τὴν 14 Ὀκτωβ. ἀπρόσφερεν ὁ στρατηγός των, Κόμης Ῥυτοβόσκιος, συνθήκην παραδόσεως εἰς τὸν βασιλέα. Ὁ Φρειδερῖκος παρωργισμένος ἔκαμε σκληρὰ ζητήματα. Ὅλος ὁ στρατὸς, 14,000 ἀνδρῶν, μὲ ὅπλα καὶ πολεμικὰς ὕλας ἠναγκάσθησαν νὰ παραδοθοῦν

αἰχμάλωτοι. Μόνον τὰς σημαίας τοὺς ἐσυγχώρησαν νὰ στήσωσιν εἰς τὴν ὁπλοθήκην. Οἱ ἀξιωματικοὶ, μὲ τὸν λόγον τῆς τιμῆς ὅτι δὲν θέλουν ὑπουργήσειν ἐναντίον τῶν Προύσων, ἀπελύθησαν. Οἱ κοινοὶ ἠναγκάσθησαν νὰ λάβουν Προυσιακὴν ὑπουργίαν. Ἔβλεπε καθεὶς τὴν ἀγανάκτησιν τῶν ἀγαθῶν τούτων ἀνδρῶν, ἐνῷ ἔκαμναν τὸν ὅρκον τῆς πίστεως· καὶ τὸ μέγιστον αὐτῶν μέρος ἀπεσκίρτησεν εἰς τὴν πρώτην ἀφορμὴν, καὶ ὁλόκληρα τάγματα, πιστὰ εἰς τὸν βασιλέα των, διέφυγαν εἰς τὴν Πολονίαν. Ἐκεῖ ὑπῆγε καὶ ὁ Αὔγουστος μετὰ τῶν δύω υἱῶν του καὶ τοῦ λειτουργοῦ του Βρυλίου.

Ἡ ἐκστρατεία τοῦ ἔτους τούτου ἐτελείωσεν. Ἀλλὰ κατὰ τὸ ἐφεξῆς ἔτος (1757) ἡτοιμάσθησαν κατὰ τῆς Προυσίας οἱ μὲ τὸν Αὐτοκρατορικὸν οἶκον συμμαχήσαντες, Γάλλοι, Γερμανοὶ, Ῥῶσοι (ἴδε ἀνωτ. σελ 116).

Τοῦ Φρειδερίκου οἱ μόνοι φίλοι εἰς τὴν ἀπρόοπτον ταύτην ἀνάγκην ἦσαν ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας, οἱ Κόμητες τῆς Ἀσσίας καὶ οἱ Δοῦκες τοῦ Βρουνσουΐκου καὶ τῆς Γόθας. Εἰς τούτους μόνον ἠθέλησε κατὰ τὸ παρὸν νὰ ἀφήσῃ τὴν ἀναχαίτισιν τῶν Γάλλων. Τὴν Προυσίαν δὲν ἠδύνατο νὰ φυλάξῃ ἀπὸ τὴν μανίαν τῶν προσδοκωμένων Ῥώσων εἰμὴ μὲ 14 000 ἀνδρῶν, τοὺς ὁποίους ἐστρατήγει ὁ Φελδμαρισάλιος Λεβάλδιος, καὶ κατὰ τῆς Σβεκίας δὲν εἶχεν ὑπολοίπους εἰμὴ 4000 στρατιωτῶν. Ἀλλὰ μὲ τὴν μεγαλητέραν του δύναμιν ἤθελε νὰ πέσῃ εἰς τὸν φοβερώτατον ἐχθρόν του, τοὺς Αὐστριακοὺς, καὶ, εἰ δυνατὸν, μὲ εὐτυχῆ μάχην νὰ στερεωθῇ καὶ εἰς τὴν Μοραβίαν.

Διὰ τοῦτο αἱ ἑτοιμασίαι τῆς νέας ἐκστρατείας ἔγειναν μὲ ζωηρότητα μεγίστην. Ἡ Σαξονία ἐπροστάχθη νὰ δώσῃ ἀργύριον, τροφὰς καὶ νεοσυλλέκτους. Ἡ δήμευσις τοῦ μισθοῦ τῶν τραγῳδιστῶν καὶ μουσικῶν, καὶ ἡ ἐλάττωσις πολλῶν ἄλλων μεγάλων πληρωμῶν ἔφεραν ἱκανὸν κέρδος. Ἀλλ' ἡ ἰδιοκτησία τοῦ τοπάρχου δὲν ἐγγίχθη τίποτε, οὐδὲ κἀνὲν ἀπὸ τὰ πολύτιμα τεχνουργήματα τῆς Δρέσδης, τὰ ὁποῖα ἐπρόκειντο πρὸς χαρὰν ὅλων τῶν φιλοτέχνων Γερμανῶν, ἔλειψε τὸ παραμικρόν. Ἡ βαρβαρότης τοῦ νὰ ἁρπάζωσιν ὡς λάφυρα πολέμου τὰ τεχνουργήματα ἔμελλε μετὰ μίαν γενεὰν ἀνθρώπων νὰ ἐκτελεσθῇ ἀπὸ τὸ ἐπαναστατικὸν ἔθνος, τοῦ ὁποίου ἡ αὐθάδεια ἐπάτησεν ὅλα τὰ σύνορα, τὰ ὁποῖα οἱ ἀνθρωπισμένοι λαοὶ τῆς νέας Εὐρώπης δὲν παρέβησαν καὶ εἰς καιρὸν πολέμου.



Τὸν Μάρτιον 1757 ὑπῆγεν εἰς Σιλησίαν, καὶ συνωμίλησε μὲ τὸν Φελδμαρισάλιον Σουερῖνον περὶ τοῦ σχεδίου τῆς προκειμένης ἐκστρατείας. Πρῶτον μέρος τοῦ σχεδίου τούτου ἦτο ἡ κυρίευσις τῆς Πράγας. Ἔπρεπε δὲ νὰ γείνῃ ὁρμητικῶς καὶ ἀπροσδοκήτως, καὶ διὰ τοῦτο ἔπρεπε νὰ εἰσβάλουν ἐκ διαφόρων μερῶν τέσσαρες στῆλαι εἰς τὴν Βοημίαν, καὶ τὴν 6 Μαΐου νὰ ἑνωθῶσιν ἔμπροσθεν τῆς Πράγας. Τότε συνεκροτήθη ἐκεῖ μάχη (ἴδ. ἀνωτ. σελ. 116), ὅπου ὁ Φρειδερῖκος ἠγόρασε τὴν νίκην μὲ 16,000 Προύσων ζωὴν καὶ μὲ αὐτὴν τὴν τοῦ ἑβδομηκονταετοῦς Σουερίνου.

Ὁ Φρειδερῖκος ἐδυσαρεστήθη κατὰ πολλὰ, ἐπειδὴ ἡ νίκη του, μία τῶν αἱματωδεστάτων τῆς δεκάτης ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος, ἐξαδυνάτισε τὸν στρατόν του ὄχι ὀλιγώτερον παρὰ τὸν ἐχθρικόν. Καὶ ἐπρόκειτο ἀκόμη ὁ ἐπίπονος ἀγὼν νὰ πολιορκήσῃ μεγάλην μητρόπολιν, ἥτις περιέκλειε 16,000 πολεμιστὰς, καὶ ἰσχυρὸν βοηθὸν (τὸν Φελδμαρισάλιον Δαούνιον) εἶχε πλησίον της.

Αἱ βουλαί του ἦσαν αὗται: Ὁ Δοὺξ Βεβέρας Βιλέλμος νὰ ὑπάγῃ μὲ 20,000 ἄνδρας εἰς Κουτεμβέργαν καὶ ἐκεῖ νὰ παρατηρῇ τὸν Φελδμαρισάλιον

Δαούνιον, αὐτὸς δὲ ἔμεινε μὲ τὸ περισσότερον στράτευμα ἔμπροσθεν τῆς Πράγας, καὶ ἐπυροβόλει φοβερῶς τὴν πόλιν. Ἕνας χιλίαρχος Μαΐερος ἐστάλθη μὲ 2000 στρατιωτῶν εἰς τὴν Φραγκίαν διὰ νὰ ἐξαπλώσῃ τρόμον εἰς τοὺς ὁπλιζομένους ἡγεμόνας τῆς Γερμανίας. Ἐπροχώρησεν ἕως τὸ ἄνω Παλατινάτον, ἐκατασκόρπισε πανταχοῦ τὰ συναζόμενα στρατεύματα, ἐφορολόγησε τὰς πόλεις καὶ τὰς ἐπισκοπὰς, καὶ ὑπέστρεψε φορτωμένος μὲ πλούσια λάφυρα.

Εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ ἔφθασαν ταρακτικαὶ ἀγγελίαι ἀπὸ Βεστφαλίαν καὶ Προυσίαν. Ἐκεῖ ἔφθαναν 100,000 Γάλλοι, καὶ ἐδῶ ἄλλοι τόσοι Ῥῶσοι, καὶ ὁ Φρειδερῖκος κατηνάλωσεν εἰς μάτην πέντε ἑβδομάδας ἔμπροσθεν τῆς Πράγας. Ἀπεφάσισε νὰ κτυπήσῃ τὸν Δαούνιον, πληροφορημένος, ὅτι τοῦτο θέλει φέρειν τὴν παράδοσιν τῆς Πράγας. Ἐκίνησε λοιπὸν μὲ 12,000 ἀνθρώπων, καὶ ἡνώθη τὴν 15 Ἰουνίου πλησίον Καουρζίμης μὲ τὸν Δοῦκα Βεβέρας. Ἡ ἀνυπομονησίατου τὸν ἔκαμε παράξενον, καὶ κατὰ τῶν ἀρίστων στρατηγῶν του ἔδειχνε δυσκολοτροπίαν. Ὁ Βεβέριος, ὅς τις ἦτο ἄξιος πολλῶν ἐπαίνων, κατεφορτώθη μὲ λόγους. Ὁ πρίγκιψ Μαυρίκιος, ὅς τις ἀπὸ Πράγας ἀκόμη διεβλήθη, δὲν εἶχε τὴν ἄδειαν νὰ ὁμιλήσῃ λέξιν. Τὸ πεῖσμα τοῦ βαρυθυμοῦντος μονάρχου ἔγεινε τόσον, ὥστε ὅλοι οἱ ἀξιωματικοὶ ἐκατακρίνοντο, ὅσοι τοῦ περιέγραφαν τὴν θέσιν τοῦ ἐχθροῦ ἄλλως παρὰ καθὼς τὴν ἤθελεν αὐτός. Αὕτη ἡ δυστυχὴς διάθεσίς του, μ᾽ ὅλον ὅτι ἦτο εὐκολοεξήγητος εἰς ἄνδρα μὲ τοιαύτην εὐκινησίαν ψυχῆς, καὶ ὅς τις ἐφρόντιζε τόσα πολλὰ καὶ ἀξιόλογα, ἐλύπησεν ὅμως καὶ ἔκαμεν ἀπρόθυμον ὅλον τὸ στράτευμα, καὶ ὁ τίμιος Ζείτενος, ὅς τις δὲν ἔλεγεν εὐκόλως τὴν γνώμην του, εἶπε μὲ περίλυπον ψυχὴν, ὅτι προβλέπει καθαρῶς τὴν δυστυχίαν τοῦ βασιλέως, ἐπειδὴ δὲν θέλει νὰ πιστεύσῃ τὰς βεβαίας ἀγγελίας καὶ εἰδήσεις.



Ἱκανῶς γνωστὴ διὰ τὴν δυστυχίαν του εἶναι ἡ τρομερὰ ἡμέρα τοῦ Κολλίνου (18 Ἰουν.). Καθὼς οἱ παλαιοὶ τραγικοὶ μᾶς παριστάνουν τοὺς ἥρωας, οἵτινες μέλλουν νὰ πάθουν πάνδεινόν τι, ὅτι σκοτίζεται τρόπον τινὰ ὁ νοῦς των, οὕτως ἐφαίνετο ἡ ψυχὴ τοῦ μεγάλου Φρειδερίκου εἰς τὴν παραμονὴν τῆς ὀλεθρίου ταύτης μάχης. Τὸ σχέδιον ὅμως τῆς προσβολῆς φημίζεται ἀπ᾽ ὅλους τοὺς αὐτόπτας ὡς ἀριστούργημα. Κατὰ τοῦτο ἤνοιξαν τὴν αἱματώδη σκηνὴν οἱ στρατηγοὶ Ὕλσενος καὶ Ζείτενος εἰς τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα μετὰ τὸ μεσημέριον τὴν 1 ὥραν. Τὰ πάντα ὑπέσχοντο τὴν εὐτυχεστάτην ἔκβασιν, ὅταν διαμιᾶς ὁ βασιλεὺς (τίς ἐξεύρει διὰ τί;) ἤλλαξε τὸ σχέδιόν του, καὶ ἐπρόσταξε τὰ τάγματα, τὰ ὁποῖα ὑπήγαιναν πρὸς ἐνδυνάμωσιν τῶν δύω ἐκείνων στρατηγῶν, νὰ σταθῶσιν. Ὁ πρίγκιψ Μαυρίκιος ἐπήδησεν ἀπὸ τὸν ἵππον, καὶ τὸν ὥρκιζε μετὰ δακρύων νὰ ἀναιρέσῃ τὴν ἐπικίνδυνον προσταγὴν, ἀπεδιώχθη ὅμως μὲ θυμόν. Ὁ πρίγκιψ ἐπαρακάλεσε δευτέραν καὶ τρίτην φοράν. Ὁ βασιλεὺς ἀντέλεγε πάντοτε σφοδρότερα, καὶ τελευταῖον τοῦ ἠρώτησε μὲ φοβεριστικὸν βλέμμα καὶ μὲ γυμνὸν τὸ σπαθίον: ἂν θέλῃ νὰ ὑπακούῃ ἢ ὄχι. Αὕτη ἦτο ἡ βάσις τῆς φθορᾶς, ἀλλ᾽ ὄχι ἡ μόνη. Στρατηγοὶ τινὲς δὲν ἔκαμαν τὰς δοθείσας προσταγὰς, καὶ τὰ ἀνδρεῖα στρατεύματα ἐθυσιάζοντο εἰς μάτην. Εἰς τὸ πεζικὸν τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος ἡ μανία τῶν Αὐστριακῶν κανονίων ἔκαμε πολλὰ κενὰ μέρη. Ἐκεῖ ὥρμησε τὸ ἱππικὸν τῶν Σαξόνων, καὶ ἐτελείωσε τὴν τρομερωτάτην καταστροφήν.

Διασκορπισμένοι καὶ ἀφήσαντες ὅλα τὰ κανόνιά των τὰ συντρίμματα ταῦτα τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος κατέφυγαν εἰς τὴν δεξιάν. Μὲ ἡμισεῖαν ἀπελπισίαν ὡδήγησεν ὁ Φρειδερῖκος αὐτὸς τεσσαράκοντα περίπου ἐκ τῶν φυγάδων τούτων μὲ ἠχητικὰ παιγνίδια

ἐναντίον μιᾶς ἐχθρικῆς κανονιοστασίας, καὶ οἱ ὀλίγοι οὗτοι ἔφυγαν, ὅταν ἤρχισαν νὰ τοὺς φθάνουν αἱ ἐχθρικαὶ σφαῖραι. Αὐτὸς δὲν τὸ ἐπαρατήρησε τοῦτο, ἀλλ᾽ ἔτρεχε καβαλάρης πάντοτε εἰς τὰ ἔμπροσθεν. Τελευταῖον ἔκραξε πρὸς αὐτὸν ὁ Μαϊόρος Γράνδιος: „Ἐμπορεῖτε, Βασιλεῦ, νὰ κυριεύσητε μόνος τὴν κανονιοστασίαν;" Χωρὶς νὰ ἀποκριθῇ ἐσταμάτισε τὸν ἵππον του, ἐκύτταξεν ὁλόγυρά του, ἐπαρατήρησε τὴν κανονιοστασίαν διὰ τοῦ τηλεσκοπίου, καὶ ὑπέστρεφεν ἀργοπόρως εἰς τὴν δεξιὰν πτέρυγα.

Τώρα ἐκυβέρνα ὁ Πρίγκιψ Μαυρίκιος καὶ Βεβέριος τὴν ὀπισθοδρομίαν τῶν Προύσων εἰς Νιμβοῦργον, ὅπου ἔσπευδε πρῶτος ὁ βασιλεὺς ἀπολύσας τοὺς χαλινοὺς τοῦ ἵππου του *). Ὁ Δαούνιος δὲν ἐπείραξε τὴν ὀπισθοδρομίαν των· μᾶλλον δὲ τοὺς ἔστειλε κατόπιν καὶ τοὺς εἰς Πλανίαν καταλειφθέντας πληγωμένους. Ἀλλὰ τεσσαράκοντα πέντε κανόνια ἔπεσαν εἰς τὰς χεῖρας του, τῶν ὁποίων εἶχαν σκοτωθῆν οἱ ἵπποι.

Αὕτη λοιπὸν ἦτο τοῦ Φρειδερίκου ἡ πρώτη ἧττα! Σιμὰ τῶν 16,000 πολεμιστῶν, τοὺς ὁποίους τοῦ ἐδαπάνησεν ἡ ἐν Πράγᾳ νίκη, ἐχάθησαν καὶ διὰ τῆς ἥττης ταύτης 13,000 ἄλλοι, ἐκ τῶν ὁποίων ἦσαν τριακόσιοι εἴκοσιν ἓξ ἐπιτήδειοι ἀξιωματικοὶ καὶ τὸ ἄνθος τοῦ πεζικοῦ του. Ἐκ τοῦ ὡραίου τάγματος τῆς φρουρᾶς ἔμειναν ὑπόλοιποι μόνον διακόσιοι πεντήκοντα ἄνδρες. Ἄλλα τάγματα ἐβλάφθησαν περισσότερον. Πόθεν νὰ ἀναπληρώσῃ τοιαύτην ζημίαν ἕνας μονάρχης μὲ τόσον ὀλίγους πόρους; καὶ πῶς νὰ προστατευθῇ ἐναντίον τόσων ἐχθρῶν, ἐκ τῶν ὁποίων

*) Εἰς τὸν δρόμον ἐπέζευε κάποτε διὰ νὰ ποτισθῶσιν οἱ ἀποσταμένοι ἵπποι. Ἕνας γέρων αἱματόῤῥυτος ἱππευτὴς τοῦ ἔφερε νερὸν ἀπὸ τὴν ποτίστραν τῶν ἵππων εἰς τὸν πῖλον, καὶ τοῦ εἶπε. „Πίετε, Μεγαλειότατε. Ἄφετε τὴν μάχην νὰ εἶναι μάχη. Εἶναι καλὸν, ὅτι ζῆτε. Ὁ αὐθέντης μας Θεὸς θέλει μᾶς δώσειν πάλιν τὴν νίκην.



μόνος εἶς ἦτο κατὰ τὸν ἀριθμὸν ἀνώτερός του; Εἰς Κολλῖνον ἐπάλαισαν 66,000 Αὐστριακῶν κατὰ 30,000 Προύσων, καὶ αὕτη ἦτο ἡ ἀναλογία τῶν δύω στρατῶν πρὸς ἀλλήλους καθ᾽ ὅλον σχεδὸν τὸν πόλεμον. Πῶς νὰ βασταχθῇ τώρα εἰς τὴν Βοημίαν; Πῶς νὰ φυλάξῃ τὴν Βοημίαν καὶ Σιλησίαν; Ποῖον μέλλον ἐπαριστάνετο ἔμπροσθεν τῶν ὀφθαλμῶν του!

Οἱ πολλὰ ἀργὰ τὸ ἑσπέρας ἐπιστρέψαντες ἀξιωματικοὶ εὕρηκαν τὸν μονάρχην, τεταπεινωμένον ἀπὸ ταύτας τὰς σκέψεις, καθήμενον εἰς τὸ Νιμβοῦργον ἐπὶ ἀντλίας τινὸς πηγαδίου, ἔχοντα καρφωμένα τὰ βλέμματά του καταγῆς, καὶ μὲ τὴν βακτηρίαν του γράφοντα σχήματα εἰς τὴν ἄμμον. Τελευταῖον ἐπήδησεν ἐπάνω, καὶ ἔδωκε μὲ θάῤῥος καὶ ἠναγκασμένην ἱλαρότητα τὰ χρειώδη προστάγματα. Βλέπων δὲ τὰ μικρὰ λείψανα τῆς ἀγαπητῆς του φρουρᾶς ἔῤῥευσε δάκρυα ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμούς του. „Παιδία μου, τοὺς εἶπε· κακὴν ἡμέραν εἴχετε σήμερον." Καὶ τὰ δυστυχίαν, ἀπεκρίθησαν ἐκεῖνοι, δὲν ὡδηγήθημεν σήμερον καλά. — „Ὑπομονὴ, τοὺς εἶπεν· ἐγὼ θέλω πάλιν τὰ ἀναπληρώσειν ὅλα" *).

Πρῶτον ἀναγκαῖον ἀποτέλεσμα τῆς ἥττης ταύτης ἦτο τὸ νὰ σηκωθῇ ἡ πολιορκία τῆς Πράγας καὶ νὰ ἀδειάζεται κατ᾽ ὀλίγον ἡ Βοημία. Ὁ Προυσιακὸς Πρίγκιψ, Αὔγουστος Βιλέλμος, ἐπροστάχθη νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς Λυσιτίαν μέρος τοῦ στρατοῦ ἀργοπόρως. Μόνον διότι ἐχρεώστει χωρὶς τὴν θέλησίν του νὰ ἐκπληρώσῃ ἀκριβῶς τὰς προσταγὰς τοῦ βασιλέως, ἔπαθεν ἐκβαίνων ἀπὸ τὰ στενὰ τῆς Βοημίας ἱκανὴν ζημίαν, καὶ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐμποδίσῃ ὥστε ὁ

*) Ὁ τοῦ στρατοπέδου ἱεροκήρυξ Κύστερος (διηγεῖται ὁ αὐτὸς εἰς τὸ Lebensrettungen σελ. 155) ἐπροστάχθη τὴν ἐρχομένην κυριακὴν εἰς τὸ στρατόπεδον πλησίον Λιτομερικίου νὰ ἀναστήσῃ διὰ τῆς διδαχῆς του μὲ λόγους τῆς ἁγίας γραφῆς τὸ ταπεινωθὲν θάῤῥος τῶν στρατιωτῶν διὰ τῆς ἐν Κολλίνῳ ἥττης, καὶ νὰ ἐπιπλήξῃ τοὺς ἐκεῖ δειλιάσαντας.

ἀκολουθῶν κατόπιν του ἐχθρὸς νὰ μὴ καύσῃ τὴν ὡραίαν πόλιν Ζιτταυΐαν δι' ἀποθήκην τινὰ εὑρισκομένην ἐκεῖ, καὶ οὕτω νὰ προξενήσῃ ζημίαν δέκα μιλιονίων θαλήρων (23 Ἰουλ.). Κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν ἐπείραξεν ὁ Φρειδερῖκος τόσον πολὺ ἀδίκως τὸν ἀξιόλογον ἀδελφόν του, ὥστ' ἔγεινεν αἴτιος τοῦ προώρου θανάτου του. Δὲν δικαιολογεῖται ὁ τρόπος οὗτος τοῦ βασιλέως, ἐξηγεῖται ὅμως ἀπὸ τὴν λυπημένην καρδίαν του, ἥτις δὲν ὑπέφερε ψυχρὰς κρίσεις καὶ κατακρίσεις τῶν σφαλμάτων του. Ἄνθρωπον, ὅστις γνωρίζει αὐτὸς τῆς δυστυχίας τὴν αἰτίαν, καὶ κτυπεῖται ἀπὸ τοὺς ἐλέγχους τῆς συνειδήσεώς του, νὰ κατακρίνῃ τις ὡς ἀστόχαστον, εἶναι ὁ ἀσφαλέστατος τρόπος νὰ τὸν κάμῃ παράφρονα· καὶ πολλὰ δύσκολον εἶναι εἰς βασιλέα νὰ λησμονήσῃ τὸν τοιοῦτον τρόπον.

Ὁ Φρειδερῖκος ἐφλέγετο ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν μετὰ δύω ἥττας νὰ ἀποζημιωθῇ διὰ τρίτης μάχης ὅσον ἦτο δυνατὸν γρήγορα. Ἀλλ' ὁ ἐχθρὸς περιεχαρακώθη παρὰ τὸν ποταμὸν Νίσσον τόσον στερεὰ, ὥστε ἦτο ἀφροσύνη νὰ τὸν ἐγγίξῃ τις ἐκεῖ. Πάλιν λοιπὸν διὰ τὸν Φρειδερῖκον σκληρὸς καιρὸς ἀβεβαιότητος καὶ ἀργοπορίας. Ἕως τῆς 25 Αὐγούστου ἐβάσταζεν εἰς ἄνω Λυσατίαν, ἀλλ' ὁ ἐχθρὸς ἔκειτο ἀμετακίνητος εἰς τὴν κοιλάδα του. Εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ ἦλθαν λυπηραὶ ἀγγελίαι ἀπὸ τὰς μακρὰν βασιλικὰς ἐπαρχίας. Εἰς τὴν Προυσίαν ἐμβῆκαν τωόντι οἱ Ῥῶσσοι, ἐκυρίευσαν τὴν 5 Ἰουλίου τὸ Μεμέλιον, καὶ διήρπασαν τὴν χώραν. Ἡ Βεστφαλία, Ἀσσία καὶ κάτω Σαξονία ἐπλημμυρήθησαν ἤδη ἀπὸ Γάλλους. Τὸ κύριον στράτευμά των ὁδηγούμενον ἀπὸ τὸν Μαρισάλιον Ἐτρεῖον ἐκτύπησε τὴν 26 Ἰουλίου πλησίον Ἀμέλης τοὺς συμμάχους τῆς Προυσίας καὶ ἐξηπλώθη εἰς τὴν κάτω Σαξονίαν. Ἐφοβεῖτο λοιπὸν ὁ Φρειδερῖκος ὄχι μόνον διὰ τὰς εἰς τὸν κύκλον τοῦτον δύω καλὰς χώρας του, ἀλλὰ καὶ διὰ



τὴν Σαξονίαν, ἐκ τῆς ὁποίας ἤθελε νὰ τὸν ἐκδιώξῃ δεύτερος Γάλλος στρατηγὸς ὁ Πρίγκιψ Σοβισαίου, μὲ βοήθειαν τῶν Γερμανικῶν στρατευμάτων.

Τούτων οὕτως ἐχόντων ἔκρινε ἀναγκαιοτέραν τὴν παρουσίαν του εἰς τὴν Σαξονίαν παρὰ εἰς τὸ ἐν Γορλιτίῳ στρατόπεδόν του. Ἀφῆκε τὸ δεύτερον εἰς τὸν Δοῦκα Βεβέρας μὲ 36,000 στρατιωτῶν, καὶ ὑπῆγε μὲ 12,000 εἰς τὴν Δρέσδαν (25 Αὐγ.). Ἀπεκεῖ ἐμοίρασεν εἰς ὅλην τὴν Σαξονίαν ἕως Ἀλβερστάδιον μικροὺς λόχους· αὐτὸς δὲ ὑπῆγεν εἰς τὴν Ἐρφορδίαν μὲ 10,000, τοὺς ὁποίους ἐμοίρασεν εἰς τὰ χωρία διὰ νὰ κρύψῃ εἰς τὸν ἐγγὺς Σοβισαῖον τὴν ἀδυναμίαν του.

Ὁ Γαλλικὸς οὗτος ἥρως ἐφαίνετο προδιωρισμένος νὰ τιμωρήσῃ τοὺς Γερμανοὺς διὰ τοὺς καταγελασθέντας ἐν Γαλλίᾳ ἀδελφούς του. Τὴν 19 Σεπτ. ἐμβῆκε μὲ 8,000 ἀνθρώπους, καὶ ἐνῷ ἐκάθητο εἰς τὸ παλάτιον τοῦ Δουκὸς καὶ ἔτρωγε μετὰ τῶν ἀξιωματικῶν του, ὥρμησεν ἐπάνω του μὲ εὐφυὲς στρατήγημα ὁ στρατηγὸς Σεϊδλίτιος μὲ 1500 Προύσους, καὶ τὸν ἐξυγάδευσεν ἐκεῖθεν· καὶ μετὰ τοῦτο ὁ Σεϊδλίτιος μετὰ τῶν ἀξιωματικῶν του ἔφαγαν τὰ κατάλοιπα τῆς τραπέζης μὲ ὄρεξιν.

Τὸ ἡνωμένον Γαλλικὸν καὶ Γερμανικὸν στράτευμα ὑπὸ τὸν Πρίγκιπα Σοβισαῖον καὶ τὸν Ἰλπερύσιον ἡτοιμάζετο τώρα νὰ παραχειμάσῃ εἰς τὴν Σαξονίαν. Ἐκυρίευσαν ἤδη τὸν ποταμὸν Σάλαν, ἐπίασαν τὰς πόλεις Βεϊσεμφέλσαν, Μερσεβοῦργον καὶ Ἄλαν, καὶ εἰς ὅλους τούτους τοὺς τόπους ἔθραυσαν τὰ γεφύρια. Τώρα ὁ Φρειδερῖκος, ὅστις εἶχε γυρίσειν εἰς Τοργαυΐαν διὰ τὸν Ἀδδίκιον, ἔσπευσεν ἐναντίον τούτων. Ἐπέρασεν ἀπὸ ἄλλα γεφύρια τὸν Σάλαν (3 Νοεμβ.), καὶ μὲ 22,00 ἀνθρώπων ἐστρατοπέδευσε μεταξὺ τῶν χωρίων Βέδρας καὶ Ῥοσβαχίου. Ἐκεῖ οἱ Γάλλοι, τριπλάσιοι ὄντες, ἐνόμισαν εὔκολον νὰ τὸν περικυκλώσουν καὶ νὰ τὸν πιάσουν. Τὸ

πρωῒ τῆς 5 Νοεμβρ. ἐσηκώθησαν καὶ ἤρχισαν νὰ πε-
ρικυκλόνουν τοὺς Προύσους. Ὁ Φρειδερῖκος ἔμεινεν
ἥσυχος εἰς τὴν σκηνήν του, καὶ ἐκάθισε τὸ μεσημέ-
ριον ἐπίσης ἥσυχος εἰς τὴν τράπεζαν, ἐνῷ ὅλα τὰ πέ-
ριξ ἀντήχουν ἀπὸ τὴν γλυκεῖαν μουσικὴν τῶν ἐρχο-
μένων Γάλλων. Ἐξέστησαν οὗτοι διὰ τὴν ἀδράνειαν
τῶν Προύσων, ἐπειδὴ δὲν ἐγνώρισαν ἀκόμη τὴν τα-
χύτητά των. Τὴν 2 ὥραν ἔδωκεν ὁ Φρειδερῖκος τὴν
προσταγὴν νὰ σηκώσουν τὰς σκηνάς· εἰς μίαν στιγ-
μὴν ἔγεινεν ἡ διάταξίς του καὶ πᾶς στρατιώτης ἔστε-
κεν εἰς τὸν τόπον του. Μὲ θαυμαστὸν στρατήγημα
ἔκρυψεν ὁ Φρειδερῖκος τὰ κινήματά του ἀπὸ τὸν ἐχ-
θρὸν ἕως οὗ ἦλθεν ὁ καιρὸς τῆς προσβολῆς. Διαμιᾶς
ἀντεβρόντησαν τὰ βουνὰ ἀπὸ τὸ τρομερὸν πῦρ τῶν
Προυσιακῶν καρτατσίων, Ὁ Πρίγκιψ Ἐῤῥῖκος προσ-
έβαλε τὸ πεζικὸν τῶν Γάλλων εἰς τὸ δεξιόν των πλευ-
ρὸν, καὶ ὁ Σεϊδλίτιος, ὁ πρῶτος ἥρως ταύτης τῆς
ἡμέρας, ἔπεσεν ὄπισθέν των μὲ τὸ ἱππικόν. Οἱ ἐχ-
θροὶ κατήντησαν εἰς ἐντελῆ σύγχυσιν διὰ τὸ ἔξαφνον.
Εὐθὺς ἐτράπησαν εἰς φυγὴν οἱ Γερμανοὶ, οἱ δὲ Γάλ-
λοι ἐβάσταξαν μίαν καὶ ἡμισεῖαν ὥραν. Τὸ σκότος
τῆς ἑσπέρας ἐλύτρωσε τοὺς φεύγοντας ἀπὸ τὸν παν-
τελῆ ὄλεθρόν των. Τοὺς κατεδίωξαν ὅμως καὶ τὴν
ἐφεξῆς ἡμέραν καὶ ἠχμαλώτισαν 7000, μεταξὺ τῶν
ὁποίων ἦσαν ἐννέα στρατηγοὶ καὶ τριακόσιοι εἴκοσι
ἀξιωματικοί. Οἱ νικηταὶ ἐπῆραν εἰς τὸν κάμπον τρι-
άκοντα ἓξ κανόνια καὶ εἴκοσι δύω σημαίας καὶ ἀετούς.
Μόνον ἐννενήκοντα ἐννέα νεκροὺς καὶ διακοσίους ἑβ-
δομήκοντα πληγωμένους ἐξώδευσεν ἡ εὐφρόσυνος αὕ-
τη μάχη· ἀληθινὸν ἀριστούργημα τῆς πολεμικῆς, ἐνῷ
ἐξετελέσθη ἀκριβῶς μία διάταξις περινενοημένη.

Ὁ κόσμος ὅλος εὐφήμησε ταύτην τὴν νίκην,
καὶ μάλιστα οἱ Σάξονες, εἰς βοήθειαν τῶν ὁποίων
ἤθελαν νὰ ὑπάγουν οἱ Γάλλοι ἐκεῖνοι. Οἱ Θυρέγγιοι
χωριάται, παρωργισμένοι ἐναντίον τούτων τῶν λεη-



λατητῶν, ἔφεραν εἰς τοὺς Προύσους πλῆθος αἰχμα-
λώτων. Ὁ Φρειδερῖκος χαίρων ὅτι καὶ αὐτοὺς καὶ ἑαυ-
τὸν ἠλευθέρωσεν ἀπὸ τούτους, ὑπέστρεψε μὲ τὸ στρά-
τευμά του εἰς τὴν Λειψίαν, καὶ ἀπεφάσισε νὰ δείξῃ τὸ
μέτωπόν του ὡσαύτως καὶ εἰς τὸν πρῶτον ἐχθρόν του.

Καὶ ἐπ' ἀληθείας ἦτο ἀναγκαία εἰς τὴν Σιλη-
σίαν ἡ παρουσία του. Διότι ἐκεῖ ὁ Ῥαδάστιος καὶ ὁ
Δοὺξ Λοθαριγγίας ἐνίκησαν λαμπρὰς νίκας τοὺς Πρού-
σους (ἴδ. ἀνωτ. σελ. 117), καὶ ὁ Ἀδδίκιος ἐφορολό-
γησε τὸ Βερολῖνον συγχρόνως, καθὼς καὶ περὶ τού-
του εἴπαμεν ἐκεῖ. Ὁ Φρειδερῖκος ᾐσθάνετο τὴν δυστυ-
χίαν του. Ἀλλ' ἐδῶ δὲν ἦτο ἄλλη ἐκλογή. Ἐὰν δὲν
ἤθελε νὰ χάσῃ διὰ πάντα τὴν Σιλησίαν, ἀναγκαῖον
ἦτο νὰ ἐκδιώξῃ ἀπ' αὐτὴν τοὺς Αὐστριακοὺς μὲ τὴν
ἐκστρατείαν ταύτην. Διὰ τοῦτο ἀπεφάσισε νὰ κτυπή-
σῃ μὲ ζωὴν ἢ μὲ θάνατον, καὶ ἐὰν ἔστεκαν περιχα-
ρακωμένοι εἰς τὰ ὕψιστα ὄρη. Ἀλλὰ ποία ἀπόφασις
ἦτο αὕτη; καὶ τί ἠδύνατο νὰ ἐλπίσῃ ἀπὸ συχνάκις
νικημένον ἐκεῖ στράτευμα; Ἀλλὰ ψυχὴ μεγάλη δύ-
ναται νὰ ἐγχέῃ ἐνθουσιασμὸν καὶ εἰς τὰς δειλο-
τάτας καρδίας. Συνεκάλεσε τοὺς στρατηγοὺς καὶ
ἀξιωματικούς του, καὶ ὡμίλησε πρὸς αὐτοὺς πυ-
ρώδη λόγον, ὅπου πρῶτον τοὺς εὐχαρίστησε διὰ τὰς
μέχρι τοῦδε ὑπουργίας των, ἔπειτα ἐζωγράφησεν ἐν-
τόνως τὴν θέσιν τῶν πραγμάτων του, καὶ τελευταῖον
ἐπρόσθεσεν: „Ἀκούσατε λοιπόν. Ἐγὼ ἐναντίον ὅλων
τῶν κανόνων τῆς πολεμικῆς θέλω κτυπήσειν τὸν σχε-
δὸν τριπλάσιον στρατὸν τοῦ Καρόλου, ὅπου ἂν τὸν
εὕρω. Δὲν εἶναι λόγος ἐδῶ περὶ τοῦ πλήθους τῶν
ἐχθρῶν, οὐδὲ περὶ τῆς ἀξιολόγου θέσεώς των.
Ὅλα ταῦτα, ἐλπίζω, θέλουν τὰ ὑπερνικήσειν ἡ προ-
θυμία τῶν στρατευμάτων μου καὶ ἡ ὀρθὴ ἐκτέλεσις
τῶν διαταγῶν μου. Πρέπει νὰ τολμήσω τοῦτον τὸν
ἀγῶνα, ἢ εἶναι χαμένα ὅλα. Πρέπει νὰ κτυπήσω-
μεν τὸν ἐχθρὸν ἢ νὰ ἐνταφιασθῶμεν ὅλοι ἔμπρο-

σθεν τῶν κανονιοστασιῶν του. Οὕτω στοχάζομαι ἐγὼ, οὕτω θέλω πράξειν. Φανερώσατε τὴν ἀπόφασίν μου ταύτην εἰς ὅλους τοὺς ἀξιωματικοὺς τοῦ στρατοῦ. προετοιμάσατε τοὺς κοινοὺς εἰς τὴν προκειμένην σκηνὴν, καὶ εἴπατέ τους, ὅτι ἔχω ἐξουσίαν νὰ ζητῶ ἀπ' αὐτοὺς ἀπόλυτον ὑπακοήν. Ἐὰν στοχασθῶσιν ὅτι εἶναι Προῦσσοι, θέλουν δειχθῆν καὶ τώρα ἄξιοι τοῦ ὀνόματός των. Ἐὰν ὅμως κανεὶς ἐξ αὐτῶν φοβῆται νὰ γείνῃ τοῦ κινδύνου μέτοχος μαζή μου, οὗτος ἐμπορεῖ νὰ ἀναχωρήσῃ σήμερον, χωρὶς νὰ ἐπιπληχθῇ ὑπ' ἐμοῦ τὸ παραμικρόν."

Εἰς ὅλα τὰ πρόσωπα ἀνεγινώσκετο μὲ λαμπροὺς χαρακτῆρας ἡ ἀπόκρισις τῶν ἡρώων. Ὅλοι οἱ αὐτόπται βεβαιόνουσιν, ὅτι ὁ τόνος οὗτος τοῦ βασιλέως καθυπέταξε καὶ ἐκείνους, ὅσοι εἶχαν εὐλόγους αἰτίας νὰ εἶναι δυσαρεστημένοι μαζή του. Πρὶν ἀναχωρήσουν ἐκεῖθεν, ἐπρόσθεσεν ἀκόμη μὲ τόνον βασιλέως: „Τὸ ἱππικὸν τάγμα, τὸ ὁποῖον, ἀφοῦ προσταχθῇ, δὲν ὁρμήσῃ πάραυτα κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, εὐθὺς μετὰ τὴν μάχην τὸ κάμνω πεζικόν. Τὸ πεζικὸν, τὸ ὁποῖον ὅπου ἂν τύχῃ δείξῃ δειλίαν, χάνει τὰς σημαίας του, καὶ τοῦ κόπτω τὸ περιβάσιον τῆς στολῆς του. Ὥρα καλή σας, αὐθένται μου! ἐντὸς ὀλίγου ἢ ἐνικήσαμεν, ἢ δὲν ἐξαναβλέπομεν ἀλλήλους."

Ἐὰν ἔκαμε θαύματα ποτὲ κανεὶς λόγος, ἦτο βέβαια οὗτος. Μὲ ἀνυπομονησίαν ἐπρόσμενεν ὁ μικρὸς στρατὸς τὴν προσταγὴν διὰ νὰ κινήσῃ. Ὅσοι εἶχαν παρευρεθῆν εἰς τὴν μάχην τοῦ Ῥοσβαχίου, ἐδιηγοῦντο εἰς τοὺς ἄλλους τὰς πράξεις των, καὶ ὅλοι ἦσαν ἐνθουσιασμένοι ἀπὸ μόνον τὸ βλέμμα τοῦ ἡγεμόνος των· διότι μεγαλητέραν πίστιν καὶ ἀγάπην δὲν ἀπήλαυσε ποτὲ κανεὶς στρατηγὸς, ὅσον ὁ Φρειδερῖκος ἀπὸ τὰ στρατεύματά του *). Τὴν 4 Δεκεμβ. ἐπρο-

*) Πεντεκαιδεκαέτης νέος σημαιοφόρος, ὅς τις τώρα πρῶτον ἐστράτευεν, ἐδιηγεῖτο ἔπειτα, ὅτι εἰς τὴν ἐν Λεύθῃ μάχην τό-



χώρησεν ὁ στρατὸς ἀπὸ Παροχιβιτίου εἰς Νεομαρκίαν. Ἐκεῖ ἔμαθεν, ὅτι ὁ πρίγκιψ Κάρολος ἀφῆκε τὸ πρῶτον ἐν Βρεσλαυΐᾳ στρατόπεδόν του, καὶ ἤρχετο ἐναντίον τῶν Προύσσων. Τὴν ἐφεξῆς ἡμέραν (5 Δεκεμβ.) τὸ πρωῒ μὲ τὸ σκότος ἀκόμη ἐκίνησε, καὶ μετ' ὀλίγας ὥρας ἔβλεπέ τις εἰς τὰ πέριξ τοῦ χωρίου Λεύθης τὸν ἐχθρὸν, τοῦ ὁποίου ἡ εἰς μάχην παράταξις ἦτο σχεδὸν μακρὰν ἓν Γερμανικὸν μίλιον.

Τώρα ἔκαμεν ὁ ἥρως τὸ σχέδιον τῆς μάχης, ἥτις ἔμελλε νὰ κρίνῃ τὴν τύχην του. Εἰδήμονες βεβαιόνουσιν, ὅτι τὸ σχέδιον τοῦτο ἦτο τῆς τακτικῆς ἀριστούργημα. Καὶ ἐξετελέσθη λαμπρῶς ὑπὲρ τὸ μέτρον. Καλήτερα δὲν εἶχε δειχθῆν ἀκόμη ἡ ἀνδρία τῶν Προύσσων καὶ ἡ περίνοια τοῦ ἡγεμόνος των. Ἐσυνέβη λοιπὸν ἡ ἐν Λεύθῃ ὀλέθριος διὰ τοὺς Αὐστριακοὺς μάχη, περὶ τῆς ὁποίας εἴπαμεν ἀνωτέρω (σελ. 118).

Ὁ Φρειδερῖκος ὠφελήθη κάλλιστα ἀπὸ τὴν χρῆσιν τῆς νίκης του. Πάραυτα ἐπολιορκήθη ἡ Βρεσλαυΐα, καὶ εἰς δεκατέσσαρας ἡμέρας παρεδόθη μὲ ὅλας τὰς ἀποσκευάς της, πλῆρες κιβώτιον, καὶ 18 000 στρατιώτας. Δὲν ἠρκέσθη εἰς ταῦτα. Ὁ Ζείτενος καὶ ὁ Φουκοέτιος ἐπροστάχθησαν νὰ καθαρίσουν ὅλην τὴν Σιλησίαν διὰ τοῦ ἱππικοῦ των, καὶ εἰς δύω ἑβδομάδας ἐξ 80,000 δὲν ἔμειναν πλέον, εἰμὴ 17,000 Βοῆμοι. Ὅλη ἡ Σιλησία παρεκτὸς τοῦ Σουϊδνιτίου ἦτο εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Φρειδερίκου, καὶ αὐτὸς ἐμβῆκε μὲ ἡσυχίαν εἰς τὴν παραχειμασίαν. Ποία τυχης μεταβολή!

Ἀλλ' ἡ Προυσία μῆνας τινὰς ἐλεηλατεῖτο φοβερῶς ἀπὸ τοὺς Κοσάκους καὶ Καλμούκους. Ὁ γέρων Φελδμαρισάλιος Λεβάλδιος δὲν εἶχεν ἱκανὰ

σον ἔχασε τὰ συλλογιστικά του, ὥστε τρέμων ὅλος δὲν ἠδύνατο νὰ βαστάξῃ τὴν σημαίαν. Ὅταν δὲ ἐπλησίασεν ὁ βασιλεὺς, ἐστάθη σιμά του, καὶ ἔκραξε: „Γενναίως, τέκνα μου! εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ", ἀνδρειώθη τόσον ἀπὸ τοὺς λόγους του, ὥστε εἰς ὅλον τὸν καιρὸν ἔμεινεν ἀτρόμητος.

στρατεύματα νὰ τοὺς ἀντισταθῇ· εἰς μάχην συμβᾶσαν πλησίον τοῦ μεγάλου Ἰαγεροδορπίου (30 Αὐγ.) ἔχασεν ὑπὲρ 4000 ἀνθρώπους καὶ δώδεκα κανόνια, καὶ ἐφαίνετο ἐγγὺς ἡ ἐσχάτη δυστυχία τῆς Προυσίας καὶ Πομμερανίας, ὅταν διαμιᾶς — ἐπροστάχθη ὁ στρατηγὸς Ἀπραξῖνος ἀπὸ τὸν πρῶτον λειτουργὸν τῆς Ῥωσίας Βεστουσέβιον νὰ γυρίσῃ ὀπίσω. Ἀνελπίστως λοιπὸν ἠλευθερώθη ὅλη ἡ χώρα ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς εἰς τὰ τέλη τοῦ Σεπτεμβρίου. Μεταβολὴ τῆς κυβερνήσεως ὑποπτευομένη τότε εἰς τὴν Ῥωσίαν λέγεται, ὅτι ὑπῆρξεν αἰτία τοῦ εὐτυχοῦς τούτου φαινομένου.

Εἰς τὴν Πομμερανίαν εὑρίσκοντο κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν 22,000 Σβέκων. Ὀλίγας ἀνδραγαθίας ἔδειξαν καὶ οὗτοι, καὶ ὅταν τὸν Νοέμβριον ἐστράφη κατ' αὐτῶν ὁ γέρων Λεβάλδιος μὲ τὸν λόχον του, μετέβησαν ταχέως εἰς Στραλσυνδίαν καὶ εἰς τὴν νῆσον Ῥυγίαν.

## 7. Ἀκολουθία τοῦ ἑπταετοῦς πολέμου ἕως τοῦ τέλους αὐτοῦ. (1758 — 1763).

Τὴν βραχεῖαν τοῦ χειμῶνος ἡσυχίαν ἐμεταχειρίσθη ὁ Φρειδερῖκος μὲ ἐνέργειαν μεγάλην νὰ εὕρῃ πόρους ἐξόδων. Ἡ πτωχὴ χώρα του, ἡ Σαξονία καὶ τὸ Μεκελβοῦργον ὑπετάχθησαν εἰς βαρεῖς φόρους. Εἰς τὰς ξένας ἐπικρατείας ἐδανείσθη πολλὰς ποσότητας μὲ μέγαν τόκον. Τὸ νόμισμα, μὲ τὸ ὁποῖον ἐπλήρονε τοὺς στρατιώτας, τὸ ἐνόθευσεν ἱκανῶς· ἀτιμία, τὴν ὁποίαν ἀθωόνει ἡ ἀνάγκη *). Διότι αὐτὸς οὗτος

*) Ἄδικον καὶ ἄνομον ἦτο, ἐπειδὴ πᾶς ξενοδόχος ἠναγκάζετο νὰ δέχεται ἀπὸ τοὺς στρατιώτας τὸ ἀχρεῖον τοῦτο ἀργύριον ἀντὶ τῆς τιμῆς τοῦ καθαροῦ. Καὶ τὸ χείριστον, ὅτι μετὰ τὴν εἰρήνην ἀπηγόρευσεν ὁ βασιλεὺς τὴν κυκλοφορίαν του· καὶ ἐκ τούτου πολλοὶ ἐδυστύχησαν καὶ ἔγειναν ψωμοζῆται. Ἡ μίκρυνσις τῶν νομισμά-



λογαριάζει τὰ ἔξοδα μιᾶς μόνης ἐκστρατείας εἴκοσι πέντε μιλιόνια θαλήρων φαύλου νομίσματος. Καὶ πῶς ἠδύνατο νὰ ὑποφέρῃ μὲ τὸν καιρὸν τόσον μέγα βάρος, ἐνῷ ὁ θησαυρός του ἦτο πάντη εὔκαιρος; Μόνη του παρηγορία ἦτο, ὅτι καὶ οἱ ἀντίπαλοί του δὲν ἦσαν ὀλιγώτερον ἐξηντλημένοι, καὶ διὰ τοῦτο ἐσυνείθιζε συχνάκις νὰ λέγῃ: „Ἐκεῖνος θέλει κάμειν τὴν ἀρίστην εἰρήνην, ὅς τις βαστᾷ εἰς τὸ σακκούλιόν του τὸ τελευταῖον θάληρον.“

Ἐλπίδα ἔρριψε τώρα εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Κατ' εὐτυχίαν ὁ περίφημος Πὶττ (μετέπειτα Κόμης Χατὰμ, καὶ κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ Φρειδερίκου ὁ μέγιστος νοῦς τῆς Ἀγγλίας) εἶχε λάβειν εἰς χεῖράς του τὸ παρελθὸν φθινόπωρον τὸ πηδάλιον τῆς πολιτείας. Οὗτος ἠθέτησε πάραυτα τὴν προτέραν συμφωνίαν, συνήθροισε πάλιν τὸ ἀπολυθὲν στράτευμα τῶν συμμάχων, καὶ ἐζήτησεν ἀπὸ τοῦ Φρειδερίκου ἕνα στρατηγόν του. Οὗτος ἦτο ὁ ἀληθινὸς δρόμος νὰ βοηθήσῃ πάλιν τοὺς Σάξονας. Ὁ Φρειδερῖκος ἔστειλε τὸν ἀξιόλογον Δοῦκα Βρουνσουΐκου Φερδινάνδον (ἀδελφὸν τοῦ κυβερνῶντος), ὅστις περὶ τὰ τέλη Νοεμβρ. ἔφθασεν εἰς Στάδαν, καὶ εὐθὺς ἐπίασε τὰς πόλεις Λυνεβοῦργον καὶ Ἀρβοῦργον. Εἰς δὲ τὸν βασιλέα συγκατένευσε τὸ κοινοβούλιον νὰ δίδεται ἐτησίως πολεμικὸν ἀργύριον τέσσαρα μιλιόνια θαλήρων.

Λαμπρότατα ἐπλήρωσεν ὁ Δοὺξ Φερδινάνδος τὴν σύστασιν τοῦ αὐθέντου του. Πολλὰ πρώϊμα, τὸν Φεβρουάριον, ὅταν ἀκόμη τὰ ἄλλα στρατεύματα ἐκείτοντο εἰς βαθεῖαν ἡσυχίαν, ἐσηκώθη ἀπὸ τὸ στρατόπεδόν του, ἐπέπεσεν εἰς τῶν Γάλλων τὰς παραχειμασίας, καὶ τοὺς ἀπεδίωξε μὲ ζημίαν μεγίστην ἀπὸ

των ηὔξανε κατὰ πᾶν ἔτος, καὶ τελευταῖον ἐκατήντησεν, ὥστε τὰ ὀκτὼ Γροσίκια, τὰ ὁποῖα ἐλάμβανεν ὁ στρατιώτης μισθὸν πᾶσαν πέμπτην ἡμέραν, μόλις ἤξιζαν δύω ἀληθινά.

Ἀννοβέραν καὶ Ἀσσίαν. Εἰς ὀλίγας ἑβδομάδας ἐπίασεν ἐξ αὐτῶν 11,000 αἰχμαλώτους. Τὸν Μάρτιον ἦτο ἀποδιωγμένον ὅλον τὸ στράτευμα πέραν τοῦ Ῥήνου. Ὁ Κλερμόντιος ἦτο φαῦλος στρατηγὸς, καὶ εἰς τὸ στράτευμά του ἦτο ἄγνωστος ἡ λέξις πειθαρχία.

Ποῦ ἔμελλε τώρα νὰ στραφῇ κατὰ πρῶτον ὁ Φρειδερῖκος, εἰς τοῦτο ἐπρόσεχαν ὅλοι μὲ ἀνυπομονησίαν. Εἰς Βοημίαν ἔστεκεν ὁ πάλιν ἐνδυναμωθεὶς Δαούνιος, τὸ Σουϊδνίτιον ἦτο ἀκόμη εἰς χεῖρας τῶν Αὐστριακῶν, καὶ ἡ χειρίστη ἀγγελία ἔφθασεν ἐκ Προυσίας. Ὁ Ῥωσικὸς στρατηγὸς Φερμόριος εἶχε κυριεύσειν ἤδη τὸν Ἰανουάριον ὅλον τὸ βασίλειον, καὶ τὸ ἐμεταχειρίζετο ὡς ἐπαρχίαν του, τὴν ὁποίαν δὲν εἶχε σκοπὸν νὰ δώσῃ πάλιν ὀπίσω. Ὅλοι οἱ ἄρχοντες ὡρκίσθησαν εἰς τὴν Αὐτοκρατόρισσαν Ἐλισάβετ, καὶ οἱ κάτοικοι τοῦ Ῥηγιομοντίου ὄχι μόνον τὸ ἔκαμαν ἐθελουσίως, ἀλλὰ τὴν ἡμέραν τῆς τῶν Ῥώσων εἰσόδου (22 Ἰαν.) ἐκρότησαν ὅλας τὰς καμπάνας, καὶ ἐφωτοβόλησαν τοὺς οἴκους των *). Πρὸς ἀνταμοιβὴν ἐδιώρισεν ὁ Φρειδερῖκος τοὺς Σάξονας νὰ ὁρκισθῶσιν εἰς αὐτὸν, ἀλλὰ πρὸς ἀποδίωξιν τῶν Ῥώσων δὲν ἠδύνατο ἀκόμη νὰ στοχασθῇ τίποτε, ἐνῷ ἦτο πλησίον του ἀκόμη ἐχθρὸς ἐπικινδυνότερος. Ἀφέθησαν λοιπὸν ἡ Προυσία καὶ ἡ Πομμερανία εἰς τὴν τύχην των.

Πρῶτον ἔπρεπε νὰ ἐξανακυριευθῇ τὸ Σουϊδνίτιον. Ἐκυριεύθη ἐξ ἐφόδου τὴν 18 Ἀπριλίου. Τώρα ὅμως, ἐνῷ καθεὶς ἐπρόσμενε προσβολὴν κατὰ τῆς Βοημίας, εἰσώρμησεν ἔξαφνα ὁ Φρειδερῖκος εἰς Μοραβίαν, καὶ ἐπολιόρκησε τὸ Ὀλμύτιον (5 Μαΐου). Ἀναμφιβόλως εὐφραίνετο στοχαζόμενος νὰ διώξῃ τὴν Θερησίαν ἀπὸ τὴν αὐλήν της εἰς Οὐγγαρίαν· ἀλλὰ τὸ σχέδιον τοῦτο ἦτο μία ἀπὸ τὰς συναρπαγὰς τοῦ μεγάλου τούτου ἀνδρὸς, καὶ ὡς τοιοῦτον ἐτιμωρήθη σκληρῶς. Εἴπαμεν εἰς τὴν Αὐστριακὴν ἱστορίαν (σελ. 118) ποίαν ζημίαν ἐδοκίμασεν ἐκεῖ ὁ Φρειδερῖκος. Εἰς μεγαλητέραν ἀμηχανίαν δὲν εὑρέθη ποτὲ ἀκόμη. Τὴν διὰ τῶν κοιλάδων ἐκείνων ἐπιστροφήν του μόνον διὰ θαύματος ἐνόμιζε δυνατήν. Μ' ὅλον τοῦτο δὲν ἀπεδειλίασε. Τὴν μεταξὺ 1 καὶ 2 Ἰουλίου νύκτα ἐκίνησε τὸ στράτευμα. Πᾶσαν ἐπινοητὴν δολιότητα ἐμεταχειρίσθη νὰ ἀπατήσῃ τὸν ἐνεδρεύοντα ἐχθρὸν μὲ προσποιητὰς ὁδοιπορίας. Ἐπέρασε διὰ Βοημίας ἀντὶ τοῦ νὰ διέλθῃ τὴν ἄνω Σιλησίαν, καὶ ἐπλησίασεν εἰς ἐχθρικὰ χώματα. Τοῦ Φρειδερίκου ἡ ἀγρυπνία ὑπεστηρίχθη ἐξαίρετα ἀπὸ τὴν φρόνησιν τῶν στρατηγῶν του, Κεΐθου, Φουκοετίου, Ῥεσόβου καὶ Ζειτένου. Πάντοτε ἀντιπελαίοντες μὲ τὸν ἐχθρὸν ἐπροχώρουν κατ' ὀλίγον, ἕως οὗ τελευταῖον τὴν 14 Ἰουλίου ὅλος ὁ στρατὸς χωρὶς νὰ χάσῃ μηδὲ μίαν ἅμαξαν ἔφθασεν εἰς Ῥηγιναιγραδέκιον, ὅπου ἐκρύφθη.

*) Ἡ προθυμία αὕτη ἐπίκρανε τὸν βασιλέα τόσον, ὥστε δὲν ὑπῆγεν εἰς τὴν Προυσίαν πρὸ τοῦ 1772 ἔτους.



Ἐστρατοπέδευσε στερεῶς ὁ Φρειδερῖκος εἰς Λανδεσοῦτον, καὶ ἐπρόσμενεν ἥσυχος ἑβδομάδας τινὰς τὰ κινήματα τοῦ Δαουνίου. Ἀλλὰ τώρα ἤρχοντο αἱ ἀγγελίαι περὶ τῶν Ῥώσων τόσον ταρακτικαὶ, ὥστ' ἦτο ἀνάγκη νὰ δείξῃ σπουδὴν εἰς τὸν μᾶλλον διὰ τῆς σκληρότητος παρὰ διὰ τῆς πολεμικῆς τέχνης ἐπικίνδυνον τοῦτον ἐχθρόν. Εἶχεν ἤδη καταπλημμυρήσειν τὴν Πομμερανίαν καὶ τὴν Νεομαρκίαν, διήρπασε καὶ ἠρήμαξεν ὅλους τοὺς τόπους· εἰς γυναῖκας, καὶ παιδία καὶ γέροντας ἔκαμεν ἀπανθρώπους σκληρότητας. Εἰς μάτην εἶχεν ἀφήσειν ὁ Κόμης Δόνας τὸ πρὸ τῆς Στραλσυνδίας στρατόπεδόν του, ὅπου ἐκράτει ἐγκλείστους τοὺς Σβέκους, διὰ νὰ ἀντιπαραταχθῇ κατ' αὐτοῦ μὲ 20,000 στρατιώτας. Ὁ ὀλέθριος οὗτος χείμαρος ἐχρειάζετο ἰσχυρότερον χαράκωμα.

Μὲ τὴν συνήθη ταχύτητά του ἀφῆκεν ὁ Φρειδερῖκος τὸ εἰς Λανδεσοῦτον στρατόπεδόν του τὴν 10 Αὐγούστου, καὶ ὑπῆγε σπουδαστικώτατα μὲ 14,000

στρατιώτας εἰς Νεομαρκίαν. Μὲ τρόμον καὶ βδελυγμὸν ἴδε τὴν 21 Αὐγούστου τὸ ἀγαπητὸν Κυστρῖνον του μεταβαλμένον εἰς στάκτην παρεκτὸς τριῶν οἴκων. Οἱ Ῥῶσοι εἶχαν τὸ καταμβοβήσειν τὴν 15, καὶ εἶχαν δώσειν δωρεὰν εἰς τὰς φλόγας ὅλα τὰ ἐκεῖ καταφυγόντα ἀγαθὰ τῶν περιοίκων, ὁμοῦ καὶ τὰ τῶν κατοίκων. Τὴν 22 ἡνώθη μὲ τὸν λόχον τοῦ Δόνα*) πλησίον Γοργάστου, καὶ τότε ἐγύρευε τὸν ἐχθρὸν, ἐπειδὴ, ἐνῷ εἶχε Δαούνιον εἰς τὰ ὄπισθέν του, δὲν εἶχε πολὺν καιρὸν διὰ νὰ χάσῃ. Τὴν 25 Αὐγούστ. εὕρηκε τοὺς Ῥώσους, 70,000 τὸν ἀριθμὸν, εἰς παράταξιν μάχης πλησίον τοῦ χωρίου Ζορναδορπίου. Οἱ Προῦσοι ἦσαν μόνον 37,000. Τὴν ἐννάτην ὥραν πρωῒ ἤρχισεν ἡ φοβερὰ μάχη, ἥτις ἔπαυσε τὴν δεκάτην ὥραν ἑσπέρας, ὁπότε καὶ εἰς τὰ δύω μέρη ἔλειψαν αἱ δυνάμεις διὰ νὰ προάξωσι τὸν ἀγῶνα. Εἰς ταύτην τὴν μάχην ἐπαρατήρησεν ὁ Φρειδερῖκος κατὰ πρῶτον, ὅτι δὲν ἔχει πλέον ἐκεῖνο τὸ πρῶτον γένος τῶν πολεμιστῶν, οἵτινες εἰς τὴν Πράγαν καὶ εἰς τὸ Κολλῖνον ἐστέκοντο ὡσὰν τείχη. Τὸ πεζικὸν τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος ὑπεχώρησεν οὕτως, ὥστε χωρὶς τὴν ἀξιοθαύμαστον ἀνδρίαν τοῦ ἱππικοῦ ἤθελεν ἴσως χαθῆν ἡ μάχη. Ὁ ἀξιέπαινος Σεϊδλίτιος ἀπέκτησε πάλιν ἐδῶ τὸ δεύτερον μέγα ἀνδραγάθημα, καὶ ὁ Φρειδερῖκος ὡμολόγησεν εἰλικρινῶς ὅτι εἰς μόνον αὐτὸν χρεωστεῖ τὴν νίκην. Ἦτο τρομερὰ ἡ ἡμέρα ἐκείνη. Ὑπὲρ τὰς 30,000 νεκροὶ καὶ πληγωμένοι ἐσκέπαζαν τὸν κάμπον, καὶ τὸ τρίτον μέρος αὐτῶν ἦσαν Προῦσοι. Τοῦ Φρειδερίκου ἡ πρασταγή: Εἰς κανένα Ῥῶσον νὰ μὴ δοθῇ συγχώρησις, ἦτο αἰτία τῆς τεραστίου ταύτης μακελεύσεως. Προσέτι μὲ σκοπὸν νὰ ἀφα-

*) Ὅταν ἐξήταξε τοὺς καθαρῶς ἐνδεδυμένους τούτους στρατιώτας, ἀλλὰ νικηθέντας εἰς μέγα Ἰαγεροδόρπιον, εἶπε πρὸς τὸν Κόμητα Δόναν: „Οἱ ἄνθρωποί σας ἐστολίσθησαν πολλὰ καλά: Ἐγὼ φέρω μαζή μου τινὰς, οἵτινες φαίνονται ὡς κνίδαι, πλὴν δαγκάνουσιν."



νίσῃ ὅλον τὸ στράτευμα τοῦ ἐχθροῦ, εἶχεν ἀποκόψειν
τὴν ὀπισθοδρομίαν του μὲ συντριμμὸν τῶν γεφυρίων,
καὶ οὕτως εἶχε πληθύνειν τὴν ἀπελπισίαν του. Ὁ
Φερμόριος ὅμως δὲν εἶχεν ἀκόμη τὸν ἑαυτόν του
νικημένον· καὶ ἐὰν εἶχαν οἱ Προῦσοι ἀκόμη ὕλας
πολεμικὰς, ἤθελεν ἀνανεωθῆν ἡ μάχη τὴν ἐφεξῆς
ἡμέραν. Ἐπῆραν τοῦ ἐχθροῦ 103 κανόνια, καὶ τὸ
χρηματικὸν κιβώτιόν του, καὶ μὲ ταῦτα εὐχαριστήθησαν. Ἔλλειψις ζωοτροφιῶν εἰς τὴν κατερημαγμένην
Πομμερανίαν ἐπαρακίνησε τὸν Φερμόριον νὰ ἐπιστρέ-
ψῃ διὰ Λανδεσβέργης εἰς τὴν Πολονίαν καὶ Πρου-
σίαν. Καὶ ὁ Φρειδερῖκος δὲ δὲν εἶχεν οὐδὲ μίαν στιγ-
μὴν νὰ χάσῃ, ἐπειδὴ τὰ εἰς Σαξονίαν καὶ Σιλησίαν
μικρὰ στρατεύματά του ἐφοβοῦντο καθημέραν μὴ κα-
ταποθῶσιν ἀπὸ τὴν ὑπεροπλίαν τοῦ Δαουνίου. Ὁ
στρατηγὸς Λαουδόνιος ἐφορολόγει ἤδη μὲ βίαν τὸν
Κοτεβουσιακὸν κύκλον καὶ διήρπασε τοὺς κατοίκους.
Ὁ Πρίγκιψ Ἑρρῖκος ἐκινδύνευε μεγάλως εἰς τὸ
πλησίον Δρέσδης στρατόπεδόν του. Πρὸς αὐτὸν λοι-
πὸν ἔσπευσεν ὁ Φρειδερῖκος ἀπὸ Νεομαρκίας*), καὶ

*) Αἱ ἐρημωτικαὶ σκηναὶ, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἤρχετο, τὸν παρ-
ώργισαν τόσον, ὥστε διαβαίνων διὰ κάτω Λυσατίας, ἔστειλε στρα-
τιώτας εἰς τὴν πολίχνην Πόρτεναν νὰ καύσωσι τὸ ἐκεῖ εὑρισκόμενον
παλάτιον τοῦ Βρυλίου (5 Σεπτ.). Ὁ ἀνθρωπόφρων ὀφφικιάλιος
ἀφῆκε τοὺς κατοίκους μίαν ὥραν νὰ ἐκβάλωσι τὰ πολύτιμα, ἀλλὰ
τὸ μεγαλοπρεπὲς παλάτιον τὸ ἔκαυσε. Τὸν προτοῦ ἐνιαυτὸν εἶχε
παραδώσειν εἰς διαρπαγὴν πρὸς τοὺς στρατιώτας του ὁ Φρειδερῖκος
τὰ τοῦ Βρυλίου παλάτια εἰς Δρέσδαν καὶ Βούρκεναν καὶ Ἐρσβέργαν.
Προσέτι εἰς τὸ τελευταῖον λέγουσιν ὅτι ἰδιοχείρως ἐσύντριψε πολύ-
τιμον ὡρολόγιον μὲ μουσικὰ ὄργανα. Περὶ Βρυλίου ἦτο φωνὴ μία
εἰς τὴν Σαξονίαν, ὅτι ἐγύμνωσε τὸν λαὸν, καὶ ὁ Φρειδερῖκος ἐνόμι-
σεν ὅτι οἰκειόνεται τοὺς Σάξονας ἀφανίζων τὰ κτήματα τοῦ ἀδικη-
τοῦ των. Αὐτὸς ὁ βασιλεὺς διηγεῖται εἰς ἐπιστολήν του πρὸς τὸν
Βολταῖρον, ὅτι οἱ Σάξονες ἤλλαξαν (1763) τὴν Προυσιακὴν (ἤγουν
ἐχθρικὴν) κυβέρνησιν πολλὰ ἀθύμως μὲ τὴν ἐπανελθοῦσαν τοῦ Βρυ-
λίου. L'excès de son luxe en tous les genres, λέγει ὁ Ῥου-
λιέρος περὶ τοῦ Βρυλίου, paroîtroit exagéré dans un roman,
et la verité passe ici bien loin la vraisemblance. Ἐξέτασις

διὰ μόνον τὸν λόγον του „Ἔρχομαι" ἐσύρθη ὀπίσω ὁ Δαούνιος εἰς ὀρεινόντι στρατόπεδον πλησίον Στόλπης. Τὸ σχέδιον τῶν Αὐστριακῶν ἦτο τώρα νὰ τὸν ἀποκόψουν ἀπὸ τὴν Σιλησίαν καὶ νὰ κυριεύσουν τὴν Νίσσαν. Ὁ στρατηγὸς Ἄρσιος ἀνέλαβε τὴν πολιορκίαν. Ὁ Φρειδερῖκος ἔμαθε τινὰ ἐκ τούτων, καὶ ἠθέλησε ταχέως νὰ κερδήσῃ τὸν διὰ Βυδίσσης καὶ Γορλιτίου δρόμον. Εἰς τὴν πρώτην πόλιν ἔφθασεν εὐτυχῶς, ἀλλ' ἐπέκεινα ταύτης, ἐπὶ τοῦ ὑψώματος Κιτελίσσου, μεταξὺ Λοβανίας καὶ Γλώσσης ἔστεκεν ὁ Δαούνιος παραμονεύων τὸν δρόμον εἰς θέσιν φοβερίζουσαν ὄλεθρον. Ὁ Φρειδερῖκος ἠδύνατο νὰ ὑπάγῃ διὰ κυκλοειδοῦς δρόμου πέραν αὐτοῦ, ἀλλ' ἡ μέχρι τοῦδε τύχη του, καὶ παραπολλὴ πίστις εἰς τοῦ Δαουνίου τὴν γνωστὴν ἀργοπορίαν τὸν ἔκαμαν τόσον τολμηρὸν, ὥστε μὲ τὸ μικρότερόν του στράτευμα ἠθέλησε ῥητῶς νὰ στρατοπεδεύσῃ ἔμπροσθεν τῶν ὀφθαλμῶν του (10 Ὀκτ.). Ὁ ἀρχισταθμοδότης του, ὅς τις ἔβλεπεν εὐκρινῶς τὸ ἐπικίνδυνον τοῦ σταθμοῦ τούτου, δὲν ἔστερξε νὰ στήσῃ ἐκεῖ τὸ κατάλυμα, ἀλλ' ἀντὶ τούτου ἐβάλθη εἰς τὴν φυλακήν. Οἱ ἀξιέπαινοι ἄνδρες Κέϊθος, Ζείτενος, Σεϊδλίτιος κτλ. τὸν εἶπαν φονίμους λόγους εἰς μάτην· ὁ βασιλεὺς ἐπίστευσε πλέον ἕνα κατάσκοπον παρὰ τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ φρόνησιν.

Τρεῖς ἡμέρας εἶχε σταθῆν ἥσυχος ὁ Προυσιακὸς στρατὸς εἰς τὸ μεταξὺ Ὀχεκίρχης καὶ Κοτικίου στρατόπεδον καὶ εἶχεν ἀποφασίσειν ἤδη τὴν νύκτα τῆς 14 Ὀκτωβ. ν' ἀφήσῃ τὸν ἐπικίνδυνον σταθμὸν, ὅταν ὁ καταφρονούμενος ἐχθρὸς ἐξετέλεσε τὸν ἀπὸ πολλῆς προμελετημένον σκοπόν του. Ὅλος ὁ στρατὸς τῶν Προύσων καὶ ὁ βασιλεὺς αὐτὸς ἐκοιμᾶτο ἀκόμη εἰς βαθεῖαν εἰρήνην· μόνον τὸ ἱππικὸν τοῦ Ζειτένου,

γενομένη μετὰ τὸν θάνατόν του ἔδειξεν, ὅτι εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον ἐκλέφθησαν δι' αὐτοῦ ὑπὲρ τὰ πέντε μιλιόνια θαλήρων. Ἴδε Dohms Denkwürdigkeiten Bd. IV. S. 201.



διὰ μυστικῆς προσταγῆς τοῦ ἀγρύπνου ἀγοῦ των παρὰ θέλησιν τοῦ βασιλέως, ἔμενε πάντοτε ἑτοιμασμένον. Ὁ ἐχθρὸς εἰς τὸν καιρὸν τῆς νυκτὸς εἶχε πλησιάσειν κρυφίως εἰς τὸ χωρίον Ὀχεκίρχαν, καὶ ἐπρόσμενε νὰ σημάνῃ ἡ καμπάνα πέντε, τὸ δοθὲν σύνθημα τῆς ἐφόδου. Ὁ θόρυβος τῆς προφυλακῆς ἐξύπνισε τοὺς ἐκστατικοὺς γενομένους Προύσους. Ἐκβῆκαν ἀπὸ τὰς σκηνὰς, ἀλλ' ἀκόμη δὲν ἠδύναντο νὰ ἴδωσι χεῖρα πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν των, καὶ μόνον ἤκουσαν τὸν εἰσβάλλοντα ἐχθρόν. Ὅταν δὲ φοβερὰ φωτία κανονίων ἐσηκώθη εἰς τὸ χωρίον, ἐκατάλαβαν τότε, ὅτι ὁ ἐχθρὸς ἐκυρίευσεν ἤδη τὴν μεγάλην Προυσιακὴν κανονιοστασίαν, ἥτις ἐφύλαττε τὸν μεγαλήτερον αὐτοῦ δρόμον, καὶ μὲ αὐτὴν ἐσύντριβεν ὅλους τοὺς Προύσους, οἵτινες ἔσπευδαν νὰ συναθροισθῶσιν εἰς τοῦτον τὸν δρόμον. Ἡ σύγχυσις ἦτο φοβερά *). Εἰς τὸ χωρίον αὐτὸ ἐγίνετο ὁ μέγιστος συνωθισμός. Εἰς τὸν δρόμον ἐκεῖνον συνεσωρεύθησαν τόσοι Προῦσοι, ὥστε ἡ τρομερὰ κανονιοστασία εἰς ὀλίγα λεπτὰ κατεκρήμνισεν ὁλόκληρα τάγματα. Τελευταῖον κατήντησε τὸ χωρίον εἰς φλόγας. Τοῦτο ἐχρησίμευεν ὡς φωτοχυσία τῆς φοβερᾶς σκηνῆς. Εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ ἐκοπίαζαν οἱ στρατηγοὶ νὰ βάλουν τάξιν εἰς τοὺς ἐκπλαγέντας λόχους. Ὁ Σεϊδλίτιος καὶ ὁ Ζείτενος ἐκβῆκαν μὲ τὸ ἱππικόν των, ἐφόνευσαν πολλοὺς ἐχθροὺς, καὶ ἠχμαλώτισαν πολλὰς ἑκατοντάδας, ἀλλ' εἰς τὸ σκότος τῆς νυκτὸς τοὺς ἔφυγαν πάλιν οἱ περισσότεροι. Εἰς τὸ χωρίον ἐπροσπάθουν τινὲς νὰ στερεωθῶσιν, ἀλλ' αἱ κανονιοστασίαι ἐματαίοναν πᾶσαν ἀντίστασιν. Τοῦ ἀνδρείου Πρίγκιπος Βρουνσουΐκου Φραγκίσκου ἐπῆρε τὴν κεφαλὴν σφαῖρα κανονίου. Ὁ Φελδμαρισάλιος Κέϊθος ἔπεσε νεκρὸς τρυπηθεὶς ἀπὸ δύω βόλια καρτατσίων· ὁ Πρίγκιψ Δεσσαυΐας Μαυρίκιος βαρέως πληγωμένος

*) Ἴδε Bruchstück aus dem Campagne-Leben eines preussischen Feldpredigers. Berlin. 1791.

ἐξεφέρθη ἀπὸ τὴν φωτίαν. Ἡ χαραγὴ τῆς ἡμέρας
δὲν ὠφέλησε τίποτε, ἐπειδὴ νεφέλη ἀδιαχώρητος ἐμ-
βῆκεν εἰς τὸν τόπον τοῦ σκότους. Ἕως τῆς ἐννάτης
ὥρας ἐπροσπάθουν οἱ Προῦσοι νὰ βαστάξουν τὴν θέ-
σιν των, ἔπειτα ἔδωκεν ὁ βασιλεὺς προσταγὴν ὀπι-
σθοδρομίας. Στρατόπεδον καὶ σκεύη δὲν ἠδυνήθησαν νὰ
σωθῶσι, καὶ τὰ βαρέα δὲ ὅπλα (ἑκατὸν ἓν κανόνια)
ἐχάθησαν· ἡ δὲ ὀπισθοδρομία ἔγεινε μὲ τόσην εὐτα-
ξίαν, ὥστε ὁ ἐχθρὸς δὲν ἐτόλμησε νὰ τοὺς διώξῃ
κατόπιν. Ὁ Δαούνιος ὑπέστρεψε πάλιν εἰς τὸ ἀρχαῖ-
όν του στρατόπεδον, καὶ ἐφαίνετο ὡς νὰ μὴ εἶχε νι-
κήσειν (ἴδε ἀνωτ. σελ. 119). Παρεκτὸς τῶν κανονίων
ἔχασεν ἐκεῖ ὁ βασιλεὺς 9000 ἐκ τῶν ἀρίστων στρατιω-
τῶν του, καὶ ἀπὸ τοὺς σωθέντας κἀνεὶς δὲν ἐφύλαξε
τίποτε πλέον παρ' ὅ,τι ἐβάσταζεν εἰς τὸ σῶμα του.

Ὁ βασιλεὺς ἐστάθη περὶ τὴν ἑνδεκάτην ὥραν
ἐπὶ ὕψους τινὸς πλησίον μικρᾶς Βυδίσσης καὶ ἔβλεπεν
ὄχι χωρὶς καρδιαλγίαν διαβαίνοντα τὰ λείψανα τῶν
συγχωνευμένων στρατευμάτων του. Ἀλλ' ἐξεύρων ἐν-
τελῶς νὰ νικήσῃ τὸν ἑαυτόν του περισσότερον παρὰ
μετὰ τὴν ἐν Κολλίνῳ μάχην ἔδειξεν εἰς τοὺς ἀξιωμα-
τικοὺς ἱλαρὸν πρόσωπον. Εἴς τινὰς τῶν διαβαινόν-
των κανονιερίων ἐφώναξε: „Ποῦ ἀφήσατε τὰ κανό-
νιά σας;" τοῦ ἀπεκρίθη εἷς ἐξ αὐτῶν: „Ὁ διάβολος
τὰ ἐπῆρε τὴν νύκτα." — „Θέλομεν τοῦ νὰ ἐπάρειν
ὀπίσω τὴν ἡμέραν, ἀπεκρίθη ἐκεῖνος. Δὲν εἶναι ἀλή-
θεια Γραναδίροι;" — Ναὶ, εἶπαν ἐκεῖνοι διαβαί-
νοντες, πρέπει νὰ μᾶς πληρώσουν καὶ διάφορον!"

Εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ ἀντεσχεδίασαν στρατόπε-
δον πλησίον Δοβερσυτίου ἐπὶ ὕψους τινὸς, χωρὶς
σκηνὰς, ἐσύναξαν ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς Βυδίσ-
σης καὶ τῶν πέριξ χωρίων μαγειρικὰ ἀγγεῖα καὶ ἄχυ-
ρον, καὶ ἐλησμόνησαν τὸ κακὸν, τὸ ὁποῖον ἔπαθαν
ἐξ αἰτίας τοῦ βασιλέως, τὸν ὁποῖον ἐλάτρευεν ὁ
στρατός. Καὶ τῷόντι μετὰ ταύτην τὴν δυστυχίαν δὲν



ἦτο ὀλιγώτερον ἀξιοθαύμαστος παρὰ μετὰ τὸ δυ-
στυχὲς ἐν Ὀλμυτίῳ ἐγχείρημα. Μὲ ἐντέχνους πο-
ρείας ἠπάτησεν ὁ ἀδελφός του Ἐρρῖκος τὸν ἐχθρὸν,
καὶ ἠνώθη μὲ αὐτὸν (τὴν 21 Ὀκτωβ.) φέρων ἐκ
Δρέσδης 7000 στρατιώτας καὶ πολεμικὰς ἀποσκευ-
άς. Τὴν 24 ἑσπέρας περὶ τὴν δεκάτην ὥραν ἐσηκώ-
θησαν ἡσύχως καὶ οἱ δύω, περιῆλθαν (δι' Οὐλ-
λεδορπίου) τὸ στρατόπεδον τοῦ Δανουΐου, καὶ ἔφθα-
σαν εὐτυχῶς εἰς τὸ Γορλίτιον. Ὁ Δαούνιος ἔμει-
νεν ὀπίσω, καὶ ὅλη ἡ Εὐρώπη ἐπρόσμεινεν εἰς μά-
την τοὺς καρποὺς τῆς ἐν Ὀχεκίρχῃ νίκης. Τώρα κἀν-
εἰς δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ἐμποδίσῃ τοῦ βασιλέως
τὴν εἰς Σιλησίαν εἴσοδον. Ἀφῆκε τὸν ἀδελφόν του
νὰ στέκῃ εἰς Λανδεσοῦτον, ἐφάνη αὐτὸς ἔμπροσθεν
τῆς Νίσσης, καὶ ἀπεδίωξε τοὺς πολιορκητὰς (6 Νο-
εμβρίου).

Ὁ Δαούνιος ἔγεινεν ἔξω τοῦ ἑαυτοῦ του διὰ
τὴν δολιότητα τοῦ ἀντιπάλου του. Πρὸς ἀνταπόδοσιν
ἠθέλησε νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν Σαξονίαν, τὴν ὁποίαν
εἶχεν ἐγκαταλείψειν τώρα ὁ ἄγρυπνος Ἐρρῖκος. Ἔφε-
ρε τὸ Γερμανικὸν στράτευμα εἰς τὴν χώραν. Τοῦτο
ἔμελλε νὰ κτυπήσῃ κατὰ μέτωπον τὰ παρὰ τὸν Ἄλ-
βιν χαρακωμένα Προυσιακὰ στρατεύματα, ἐνῷ αὐ-
τὸς εἶχε σκοπὸν νὰ ἐφορμήσῃ κατὰ τῶν νώτων των.
Ἀλλὰ τοῦ Φρειδερίκου οἱ μαθηταὶ ἦσαν ἱκανοὶ, εἰς
ἔλλειψιν αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του, νὰ ἀντισταθῶ-
σιν εἰς τὸν ἐχθρόν. Ὁ Κόμης Δόνας ἐδίωξε τοὺς
Γερμανοὺς ἀπὸ τὴν Λειψίαν· ὁ στρατηγὸς Βέδελος
ἠλευθέρωσε τὴν Τοργαυΐαν ἀπὸ τοὺς λόχους τοῦ Ἀδ-
δικίου· ὁ στρατηγὸς Φίγκιος ἐπαρατήρει τοῦ Δαου-
νίου τὸ μέγα στράτευμα, καὶ ὅταν οὗτος ἔδειξεν,
ὅτι θέλει νὰ κυριεύσῃ τὴν Δρέσδαν, ἔκαυσεν ὁ ταξί-
αρχος ταύτης τῆς πόλεως Κόμης Σμεταΰϊος, τὰ
ὡραῖα προάστειά της (10 Νοεμβρ.), διὰ νὰ ἐμποδίσῃ
τὸν ἐχθρὸν νὰ στερεωθῇ εἰς αὐτά. Καὶ προσέτι ἐπει-

δὴ ἐπροστάχθη νὰ παραδοθῇ, ἔδωκε τὴν σταθερὰν ἀπόκρισιν: Θέλει προστατευθῆν ἀπὸ ἀγυιᾶς εἰς ἀγυιὰν, καὶ εἰς τὴν ἐσχάτην ἀνάγκην θέλει ἐνταφιασθῆν ὑποκάτω εἰς τὰ τρίμματα τοῦ Ἐκλεκτορικοῦ παλατίου. Ὁ Δαούνιος ἀκούσας ταῦτα ὑπέστρεφε, καὶ μαθὼν ὅτι ὁ Φρειδερῖκος ἀπὸ Σιλησίας ἐμβαίνει εἰς τὴν Σαξονίαν, ὑπῆγε ταχέως εἰς τὴν Βοημίαν καὶ ἐπέρασεν ἐκεῖ τὸν χειμῶνα. Ὁ βασιλεὺς ἔφθασε τὴν 20 Νοεμβρ. εἰς Δρέσδαν, ἐφρόντισεν ὅλα τὰ ἀναγκαῖα πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς Σαξονίας, ἀφῆκε πάλιν ἐκεῖ τὸν ἀδελφόν του, καὶ αὐτὸς ὑπῆγε νὰ παραχειμάσῃ εἰς τὴν Βρεσλαυΐαν, ὅπου ἔφθασε κατὰ τὰ μέσα τοῦ Δεκεμβρίου.

Τοιουτοτρόπως ἐτελείωσεν ἐντίμως ἡ ἐκστρατεία τοῦ ἔτους τούτου μετὰ τὰς δυστυχίας τοῦ Ὀλμυτίου καὶ τῆς Ὀχεκίρχης. Ἔφθασαν δὲ καὶ ἀπὸ Βεστφαλίας καὶ Πομμερανίας ἀγαθαὶ ἀγγελίαι. Ὁ Δοὺξ Φερδινάνδος εἶχε κτυπήσειν κατακέφαλα τὸν Κόμητα Κλερμόντιον τὴν 23 Ἰουνίου πλησίον Κρεφέλδας, τοῦ ἐπῆρε τὰς ἀποθήκας, τὸν ἐδίωξε πέραν τοῦ Ῥήνου, καὶ ἐφορολόγησε βιαίως τὴν Βραβαντίαν καὶ τὸ Λεόδιον· ἔπειτα ὠπισθοπόρησεν ἐξαιρέτως καὶ ἐπροστάτευσε θαυμαστὰ τὴν κάτω Σαξονίαν. Μόνον τὴν Ἀσσίαν δὲν ἠδυνήθη νὰ φυλάξῃ ἀπὸ τὴν ὑπέροχον δύναμιν τῶν ἐχθρῶν. Ἀλλ' ἐμπόδισεν ὅμως τὴν ἐκτέλεσιν τῶν προσταγῶν τοῦ Γαλλικοῦ Πολεμάρχου Βελλισλίου, αἵτινες ἀπέβλεπαν εἰς τοῦτο: „Νὰ ἐρημωθῶσι παντελῶς ἡ Ἀννοβέρα καὶ ἡ Βεστφαλία, καὶ ὅλα τὰ εἰς αὐτὰς νὰ ἐξολοθρευθῶσιν ἕως τῶν εἰς τὴν γῆν εὑρισκομένων ῥιζῶν."

Ἀλλ' ἕως τώρα ἔμαθεν ὁ ἥρως τὸ ἐλάχιστον μέρος τῶν δυστυχημάτων, τὰ ὁποῖα τοῦ ἦσαν εἱμαρμένα κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον. Εἰς ἄλλα κακὰ διαφορώτατα ἔμελλε νὰ εἶναι ὑποκείμενος κατὰ τὴν ἀνακαίνισιν τῶν ὅπλων τοῦ ἐφεξῆς ἔτους. Ἡ Μαρία Θε-



ρησία μὲ σταθερότητα μεγάλην ἐχορήγει τὰ μέσα τοῦ πολέμου εἰς τοὺς λαμπροὺς στρατηγούς της. Ἡ Ἐλισάβετ ἤθελε νὰ ἐκπλύνῃ τὴν κηλίδα, τὴν ὁποίαν ἔπαθεν ἡ δόξα τῶν πολεμιστῶν της εἰς Ζορναδόρπιον, καὶ ἔστειλε νέα στίφη Σκυθῶν καὶ νέον στρατηγὸν τὸν Σολτικόβιον εἰς Προυσίαν. Μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Δαουνίου ἔμελλε νὰ ἀντιπαλαίσῃ ὁ Φρειδερῖκος.

Μόνον στρατὸς πλήρης καὶ ἀποσκευὴ ὅλων τῶν ἀναγκαίων τοῦ πολέμου ἠδύναντο νὰ ἐμψυχώσουν τὸν ἥρωα νὰ ὑπάγῃ μὲ στερεὰ βήματα ἐναντίον τόσον φοβερῶν κινδύνων. Περὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν μέσων εἰς τὸ νὰ εὑρεθοῦν ἀργύρια καὶ στρατιῶται ἔκρινε μόνον ἡ ἀνάγκη τώρα, καὶ ἡ φιλανθρωπία ἦτο ἄλαλος. Ἐκ τῆς ἐπικρατείας του καὶ τῶν γειτόνων του ἐλαμβάνοντο φόροι καὶ νεοσύλλεκτοι μὲ ἄπονον σκληρότητα. Ἡ Σαξονία καὶ ἡ Ἀσκανία ἔδιδαν ὅσα ἐζήτουν οἱ ἐπίτροποί του, καὶ ὁ Δοὺξ Μεκελβούργου Σουερίνου, ὅστις εἶχε τὴν ἀφροσύνην νὰ σταθῇ κορυφαῖος τῶν ἐχθρῶν τῆς Προυσίας εἰς τὴν Ῥατισβόναν, ἐτιμωρήθη μὲ τὴν λεηλασίαν τῆς χώρας του.

Ἑτοιμασθεὶς οὕτως ὁ Φρειδερῖκος ἠθέλησε ταύτην τὴν φορὰν νὰ προσμείνῃ τοὺς ἐχθροὺς παρὰ τὴν συνήθειάν του. Διὰ τοῦτο ἐστάθη ἥσυχος ἕως τὰ μέσα τοῦ ἔτους εἰς τὸ ἐν Λανδεσούτῳ στρατόπεδόν του. Τὴν μὲν ἄνω Σιλησίαν ἐφύλαττεν ὁ στρατηγὸς Φουκοέτιος, τὴν δὲ Σαξονίαν ὁ πρίγκιψ Ἐρρῖκος. Οὗτος ἔδωκεν εἰς ταύτην τὴν ἐκστρατείαν λαμπροτάτας ἀποδείξεις τῆς ἀριστοτεχνίας του. Μὲ κρυφίας καὶ ταχείας πορείας κατεστρατήγησε τὸν προβλεπτικὸν Δαούνιον εἰς Βοημίαν, καὶ τοῦ ἠφάνισε δύω ἀποθήκας, ἐκ τῶν ὁποίων ἠδύναντο νὰ τραφῶσι πέντε μῆνας 50,000 ἀνδρῶν, εἰσέβαλεν ἔπειτα εἰς τὴν Φραγκίαν, διεσκέδασε πολλοὺς λόχους Γερμανῶν, ἐπῆρε φόρους, ἐπίασεν αἰχμαλώτους, ἐχάλασεν ἀποθήκας, καὶ ὑπέστρεψε πάλιν εἰς τὴν Σαξονίαν, πρὶν ἐγχειρήσῃ τι

εἰς τὴν χώραν ταύτην ὁ Δαούνιος μὲ 80,000 στρατιώτας.

Ὁ Φρειδερῖκος κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν στρατοπεδεύων εἰς Λανδεσοῦτον ἐλάμβανεν ἀγγελίας καὶ ἔδιδε προσταγάς. Τελευταῖον ἐβρόντησεν ἡ ἀγγελία τῆς στρατεύσεως τῶν Ῥώσων. Ὁ Αὐστριακὸς στρατηγὸς Λαουδόνιος ἔστεκεν εἰς Λαυβάναν μὲ 20,000 ἕτοιμος διὰ νὰ ἑνωθῇ μετ᾿ αὐτῶν. Ἐνταυτῷ ἐπροστάχθη ὁ τοὺς Σβέκους εἰς Στραλσυνδίαν πολιορκῶν Κόμης Δόνας νὰ στραφῇ εἰς τὴν Πολονίαν, νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἕνωσιν, καί, εἰ δυνατόν, νὰ κτυπήσῃ τοὺς Ῥώσους εἰς διῃρημένας μερίδας. Ὑπήκουσε, δὲν ἠδυνήθη ὅμως νὰ ἐκτελέσῃ ἄλλο, εἰμὴ ὅτι ἠφάνισε μικρὰς τινὰς ἀποθήκας, καὶ ἐπῆρε μὲ βίαν πλῆθος Πολονῶν εἰς Προυσιακὴν ὑπηρεσίαν. Δυσαρεστηθεὶς ὁ Φρειδερῖκος εἰς τὴν τούτου ἀργοπορίαν ἔστειλεν εἰς τόπον αὐτοῦ τὸν στρατηγὸν Βέδελον μὲ πληρεξουσιότητα Ῥωμαίου Δικτάτορος, καὶ μὲ προσταγὴν νὰ κτυπήσῃ τοὺς Ῥώσους, ὅπου ἂν τοὺς εὕρῃ. Εἰδήμονες ἀμφίβαλλαν τότε, ἂν ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦτο ἱκανὸς διὰ τὸ ἔργον τοῦτο. Καὶ τῷόντι πολλὰ δυστυχὲς ἦτο τὸ ἀποτέλεσμα. Ὁ Βέδελος εὗρηκε τοὺς Ῥώσους εἰς τὸ χωρίον Καΐον ὄχι μακρὰν τῆς Ζυλλιχαυΐας, τοὺς προσέκρουσεν ἀνυπερθέτως ἀπὸ πολλὰ ἀνωφελῆ θέσιν (23 Ἰουλ.), ἐνικήθη ἐντελῶς, καὶ ἔχασε πλέον παρὰ 5000 στρατιώτας καὶ τὸν γενναῖον στρατηγὸν Βοβερσνόβιον. Ὁ Σολτικόβιος ἐπροχώρησεν εἰς Κρόσναν· ὁ εἰς Βερολῖνον δρόμος τοῦ ἔστεκεν ἀνοικτός, καὶ ἡ περὶ τῆς ὁποίας ἦτο φόβος ἕνωσις μὲ τὸν Λαουδόνιον δὲν ἐμποδίζετο πλέον. Συνέβη αὕτη τὴν 3 Αὐγούστου.

Ἔσπευσεν ὁ Φρειδερῖκος νὰ διορθώσῃ τὴν δυστυχίαν τοῦ Δικτάτορός του. Μέρος τῶν τοῦ Ἐρρίκου στρατευμάτων ἐπροστάχθη νὰ πορευθῇ πάραυτα εἰς καιρὸν καυσωδέστατον πρὸς τὴν Νεομαρκίαν. Ὁ



Πρίγκιψ Ἐρρῖκος ἐκράχθη εἰς τὴν Σιλησίαν διὰ νὰ μείνῃ ἀντὶ τοῦ βασιλέως εἰς τὸ πλησίον Σμοτεσεΐφης στρατόπεδον. Αὐτὸς δὲ ἤθελε νὰ στρατηγήσῃ τὸ κτυπημένον στῖφος τοῦ Βεδέλου καὶ διὰ τοῦτο μὲ ἴλην Οὐσάρων ἐκίνησε τὴν 30 Ἰουλίου διὰ τὸ Σάγανον. Ἀλλ᾿ ὡς νὰ προέβλεπε προκειμένην δυστυχίαν ἔκαμε πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως τὴν διαθήκην του, καὶ ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν ἀδελφόν του δημόσιον ὑπόσχεσιν, ὅτι μετὰ τὸν θάνατόν του δὲν θέλει δεχθῆν εἰρήνην ἄτιμον διὰ τὸν Προυσιακὸν οἶκον.

Παρὰ τὸν Βίαδρον εὕρηκε 40,000 στρατιώτας. Τοὺς ἔφερε τὴν 11 Αὐγουστ. πέραν τοῦ ποταμοῦ, καὶ ἴδε τοὺς ἡνωμένους ἐχθροὺς ὑπὲρ τὰς 60,000 εἰς τὰ ὕψη τὰ μεταξὺ Φραγκοφορτίου καὶ Κυνεσδορπίου χαρακωμένους καὶ μὲ τεράστιον πλῆθος κανονίων φυλαττομένους. Μὲ ὅλην τὴν φανερὰν ὑπεροπλίαν των ἀπεφάσισε νὰ τοὺς κτυπήσῃ τὴν ἐφεξῆς ἡμέραν. Ἔγεινε, καὶ τὴν 12 Αὐγούστου τὸ μεσημέριον ἤρχισεν ἡ δυστυχὴς μάχη. Οἱ ἀναρίθμητοι φάρυγγες τοῦ πυρός, μὲ τοὺς ὁποίους ἦσαν ὠχυρωμένοι οἱ ἀναβαινόμενοι ἀνήφοροι, ἐξέπτυαν θάνατον καὶ ὄλεθρον κατὰ τῶν ἀναβαινόντων. Ὁλόκληρα στίφη ἐκρημνίζοντο καταγῆς διαμιᾶς. Μὲ ὅλα ταῦτα ἐνίκησε τελευταῖον ἡ Προυσιακὴ ἀνδρία, καὶ τὴν ἕκτην ὥραν ἦτο ὅλη ἡ ἀριστερὰ πτέρυξ τῶν Ῥώσων ἐσκορπισμένη, καὶ ὅλαι αἱ κανονιοστασίαι των κυριευμέναι. Ἑβδομήκοντα κανόνια ἦσαν εἰς χεῖρας τῶν Προύσων. Ὁ βασιλεὺς ἔστειλε ταχυδρόμον εἰς Βερολῖνον διὰ νὰ δώσῃ τὴν προοιμιαστικὴν ἀγγελίαν τῆς νίκης.

Ἀλλὰ ποτὲ δὲν ἐτράπη τρομερώτερα ἡ τύχη εἰς βραχυτέρου καιροῦ διάστημα. Ἀκόμη ἔστεκεν ἀκλόνητος ἡ δεξιὰ πτέρυξ τῶν Ῥώσων, καὶ οἱ Αὐστριακοὶ ἀκόμη δὲν ἦλθαν εἰς χεῖρας. Καὶ οἱ φυγάδες δὲ ἐκ τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος ἐσυνάχθησαν πάλιν, ἐπει-

δὴ ὁ Φρειδερῖκος, ὅς τις τοὺς ἐνόμιζεν ἐξ ὁλοκλήρου ἀφανισμένους, τοὺς εἶχε κλείσειν τὴν διὰ Φραγκοφορτίου φυγήν. Πολλοὶ φρόνιμοι στρατηγοὶ ἐσυμβούλευσαν τὸν βασιλέα νὰ διακόψῃ τώρα τὸν ἀγῶνα, ἐπειδὴ ὁ λαὸς ἦτο ἀποσταμένος, καὶ οἱ κτυπημένοι Ῥῶσσοι ἐμποροῦν τὴν νύκτα νὰ ὑποχωρήσουν αὐτόματοι. Ἀλλ' ὁ Φρειδερῖκος, ὅς τις ἤθελε μίαν φορὰν διὰ πάντα νὰ κρίνῃ τὰ πρὸς τὸν μισητὸν τοῦτον ἐχθρὸν πράγματά του, καὶ δὲν ἤθελε νὰ πράξῃ τι ἥμισυ, ἐπέμεινεν εἰς τὴν συνέχισιν τῆς μάχης.

Καὶ τώρα ἤρχισε φοβερὰ κατάπτωσις τῆς τύχης. Οἱ ἀποσταμένοι Προῦσσοι ἐχρεώστουν νὰ ἀναβοῦν μὲ ἔφοδον ἀνηφόρους, ἐκ τῶν ὁποίων ἐχύνετο ἐναντίον των ἀληθινὴ βροχὴ θανάτου. Ἐχρεώστουν νὰ ἀντιπαραταχθοῦν εἰς τὰ νεαρὰ στρατεύματα τοῦ Λαουδονίου, τὰ ὁποῖα εἶχαν θέσιν ἐξαίρετον· οὐδὲ τὰ κανόνιά των δὲν ἠδύναντο νὰ σύρουν μαζή των. Αἱ ἄλλοτε στερεαὶ γραμμαὶ ἐθραύσθησαν, ἡ ἀταξία ἦτο γενική, καὶ τώρα ἐτελείωσαν οἱ Αὐστριακοὶ ἱππεῖς τὴν τρομερὰν καταστροφήν. Εἰς μάτην ἐπροσπάθησεν ὁ Σεϊδλίτιος νὰ σώσῃ τι· ἀπὸ τὰ θανατηρὰ βόλια τῶν ἐχθρικῶν καταρτσίων ἐκρημνίζοντο καταγῆς ἄνδρες καὶ ἵπποι. Καὶ αὐτὸς ὁ ἀνδρεῖος ἀγός των ἐφέρθη ὀπίσω βαρέως πληγωμένος.

Τώρα ἦτο γενικὴ εἰς τὸν Προυσιακὸν στρατὸν ἡ φυγή. Ὀπισθοδρομία, καθὼς εἰς Κολλῖνον καὶ Ὀχεκίρχαν, δὲν διετάχθη κἀμμία. Καθεὶς ἔσπευδε νὰ σώσῃ τὸν ἑαυτόν του. Πανικὸς τρόμος ἐκώφισεν ὅλας τὰς καρδίας, μ' ὅλον ὅτι ὁ ἐχθρὸς — δὲν τοὺς ἐδίωκεν. Εἰς μάτην ἐπροσπάθει ὁ βασιλεὺς, τὸν ὁποῖον ἡ θέα ταύτης τῆς φυγῆς, ἔφερεν ἐκτὸς ἑαυτοῦ, νὰ παρακινήσῃ τάγματα τινὰ νὰ σταθῶσιν. Αὐτὸς οὗτος ἐμβῆκεν εἰς τὴν σφοδροτάτην φωτίαν. Δύω ἵπποι ἐτουφεκίσθησαν ὑποκάτω του, καὶ ὅταν ἤθελε νὰ ἀνα-



βῇ τὸν τρίτον ἐσύντριψεν εἰς τὸν κόλπον του βόλιον τουφεκίου τὴν χρυσῆν θήκην του. Τελευταῖον ἐγκαταλελειμμένος ἀπ' ὅλα τὰ στρατεύματά του ἐφώναξεν ἀπηλπισμένος: „Δὲν ἐμπορεῖ νὰ μὲ ἐπιτύχῃ κἀμμία κατηραμένη σφαῖρα;" Εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ ἐπήδησεν ἔμπροσθέν του στῖφος Αὐστριακῶν ἱππέων, καὶ ὁ βασιλεὺς ἤθελε φονευθῆν ἐξ ἅπαντος, ἐὰν ὁ ἵππαρχος Πριτιβίτιος δὲν τὸν περιεκύκλονε μὲ στῖφος Οὐσάρων, καὶ δὲν τὸν ἔφερνεν εἰς ἀσφάλειαν. Πολλάκις ἐφώναζεν εἰς τὸν τρομερὸν τοῦτον δρόμον: „Πριτιβίτιε, εἶμαι χαμένος!" καὶ εἰς τοὺς ὤμους τοῦ πιστοῦ τούτου συνοδοιπόρου ἔγραψε μὲ μολυβδοκόνδυλον εἰς τὸν ἐν Βερολίνῳ λειτουγόν τοὺ Φιγκεστεΐνου τὰ γνωστὰ λόγια: „Ὅλα ἐχάθησαν· σώσατε τὴν βασιλικὴν οἰκογένειαν. Ἔχε ὑγιείαν διὰ πάντα;" *).

Ἔφθασεν ἀργὰ τὸ ἑσπέρας εἰς τὸ χωρίον Οἰτεσχέραν, ὅπου ἦσαν αἱ ἐπὶ πλοίων γέφυραι. Ἐκεῖ εὑρέθησαν 5000 ἄνθρωποι· οἱ λοιποὶ ἐλειποτάκτησαν, ἢ ἔκειτοντο εἰς τὸ αἷμα των. Μεταξὺ τῶν δευτέρων ἦτο καὶ ὁ ἀξιαγάπητος ποιητὴς Κλεΐστος, ὅς τις ἐπλη-

*) Μετά τινας ὥρας ἔγραψε πρὸς τὸν αὐτὸν ἐξ Οἰτεσχέρας εἰς ἀχρεῖον κομμάτιον χαρτίου, τὸ ὁποῖον σώζεται ἀκόμη. „Ce 12 Aût 1759. J' ai attaqué ce matin à 11 heures l' ennemi. Nous l' avons poussé au cimetière des juifs auprès de Frankfort; toutes mes troupes ont donné, et ont fait des prodiges, mais ce cimetière nous a fait perdre un prodigieux monde. Nos gens se sont mis en confusion, je les ai ralliés trois fois, à la fin l' ai pensé être pris moi-même, et J' ai été obligé de céder le champ de bataille. Mon habit est criblé de coups. J' ai deux chevaux tués. Mon malheur est de vivre encore. Notre perte est très-considerable. D' une armée de 48,000 hommes je n' ai pas 3000 dans le moment que je parle tout fait; et je ne suis plus maitre de mes gens. On fera bien à Berlin de penser à sa sûretè. C' est un cruel revers, je n'y survivrai pas. Les suites de l'affaire seront pires que l'affaire même. Je n'ai plus de ressources, et à ne point mentir, je crois tout perdu. Je ne survivrai point à la perte de ma patrie. Adieu pour Jamais."
„Frederic."

γώθη ἀπὸ βόλιον καρτατσίου, ἔπειτα ἐγυμνώθη ἀπὸ Κοσάκους καὶ ἐῤῥίφθη εἰς ἕλος, καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐξέπνευσεν. Ἑκατὸν ἑξήκοντα πέντε κανόνια ἐχάθησαν. Ὁ δυστυχὴς μονάρχης ἐῤῥίφθη μὲ τὰ ἐνδύματά του εἰς ἀχυρένιον στρῶμα εἰς χωριάτου μεσοκρημνισμένην καλύβαν· ὁλόγυρά του ἐκοιμήθησαν κατάχαμα οἱ ὑπασπισταί του. Αἱ τρομεραὶ εἰκόνες τοῦ μέλλοντος δὲν τὸν ἄφησαν νὰ κλείσῃ ὀμμάτιον. Εἰς ἀξιωματικὸν, ὅς τις τὴν ἐφεξῆς ἡμέραν τοῦ εἶπεν, ὅτι ἐσώθησαν τινὰ κανόνια ἐφώναξε μὲ θυμόν: „Ψεύματα! ἐγὼ δὲν ἔχω κανὲν κανόνιον!" Ὅλοι ἐφοβοῦντο νὰ τὸν πλησιάσωσιν. Ὁ γέρων χιλίαρχος τῶν κανονιέρων Μόλλερος ἦτο τὸ ἰσχυρότατον στήριγμά του εἰς τὸν ὀδυνηρὸν τοῦτον καιρόν. Τὸν ἐδέχετο μὲ τόσην ἀγάπην, καθὼς δὲν ἐσυνείθιζε νὰ δέχεται κανένα ἄλλον. Μεταξὺ τῶν ἄλλων τὸν ἠρώτησε, διὰ τί τὰ στρατεύματά του δὲν κάμνουν ὅσα ἔπρατταν ἀρχήτερα; Ὁ εὐσεβὴς Μόλλερος ἀπεκρίθη: Ἴσως διὰ θείαν ἀγανάκτησιν, ἐπειδὴ ἔκ τινος καιροῦ ἔπαυσαν αἱ εἰς τὸν στρατὸν προσευχαί. Καὶ ἐκ ταύτης τῆς ἡμέρας ἤρχισαν πάλιν αἱ εἰς τὰς τεταγμένας ὥρας συνήθεις προσευχαὶ τοῦ στρατεύματος.

Τὴν 13 Αὐγούστου ἐπέρασεν ὁ νικημένος στρατὸς τὸν Βίαδρον εἰς τὸ Ῥεϊτβεῖνον. Ἐκεῖ ἐσυνάχθησαν ἀκόμη φυγάδες τινὲς, καὶ ἐφέρθησαν κανόνια καὶ ὅπλα ἀπὸ Βερολίνου καὶ Κυστρίνου, καὶ ἐσύρθησαν ὅλοι εἰς τὴν Φυρστεμβάλδαν. Εἰς τοῦτον τὸν τόπον ἀπεφάσισεν ὁ Φρειδερῖκος νὰ καρτερέσῃ τοὺς ἐχθροὺς, καὶ νὰ θυσιάσῃ τὴν ζωήν του διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς μητροπόλεώς του. Διότι καὶ ἂν ἠχμαλωτίζετο, δὲν ἤθελε πλέον ζωὴν ἄδοξον, καὶ διὰ τοῦτο ἔφερε μαζή του κόνιν φαρμακίου, ἥτις εὑρέθη καὶ μετὰ τὸν θάνατόν του *).

*) Πολλὰ σημειῶδες εἶναι τὸ ἱστορούμενον περὶ τούτου ἀπὸ τὸν τοῦ στρατοῦ ἱεροκήρυκα „Lebensrettungen S. 154. „Εἰς τὸ



Ἀλλὰ δὲν ἦτο ἀποφασισμένον εἰς τὴν βουλὴν τῆς προνοίας νὰ χαθῇ εἰς τὴν δυστυχίαν του. Ὅ,τι ἐπρόσμενε καθεὶς, καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος, ὅτι οἱ Ῥῶσοι καὶ οἱ Αὐστριακοὶ χωρὶς ἀναβολὴν καιροῦ θέλουν ὑπάγειν εἰς Βερολῖνον, θέλουν ἐξουσιάσειν ὅλην τὴν Μαρκίαν, καὶ οὕτω θέλουν τελειώσειν εἰς ὀκτὼ ἡμέρας τὸν πόλεμον, δὲν ἐσυνέβη. Διότι οἱ Ῥῶσοι, οἵτινες ἐκράτουν ἤδη τὴν Προυσίαν, δὲν ἤθελαν νὰ κάμουν δορικτησίας διὰ τὴν Αὐστρίαν.

Εἰς ταύτην τὴν κρίσιμον στιγμὴν ἐφάνη ἡ περίνοια τοῦ βασιλικοῦ ἀδελφοῦ Ἐῤῥίκου μὲ λαμπρότατον φῶς. Διότι ἐνῷ ὁ Δαούνιος καὶ Τρείβελος ἐπροχώρησαν, ἐπέπεσεν αὐτὸς διὰ στρατηγήματος εἰς τὰ νῶτα των τόσον ὁρμητικὰ, ὥστ' εὐτύχησε νὰ ἀφανίσῃ τὰς μεγάλας εἰς τὴν Βοημίαν Αὐστριακὰς ἀποθήκας, καὶ οὕτως αὐτοὶ ἐντὸς ὀλίγου ἠναγκάσθησαν νὰ ὀπισθοπορήσωσι, καὶ ἡ Μαρκία ἐσώθη κατὰ τὸ παρόν.

Καὶ τοῦ Φρειδερίκου δὲ ἡ καρδία ἐπανῆλθε πάλιν, ὅταν ἤκουσε τὸ τρόπον τοῦ ἀδελφοῦ του. Ἐντράπη διὰ τὴν μικροψυχίαν του, καὶ ἔκαμε τοὺς γενναίους ἄνδρας, οἵτινες ἴδαν τὴν ἀσθένειάν του, νὰ αἰσθανθῶσι τώρα περισσότερον τὸν βασιλέα. Ἐπειδὴ ὁ Δαούνιος ὑπέστρεψεν εἰς τὴν Βοημίαν, δὲν ἠδυνήθη νὰ βασταχθῇ περισσότερον οὐδὲ ὁ Σολτικόβιος,

στρατόπεδον τοῦ Λιτομεριχίου, ἐπιστρέφων ἐπικινδύνως ἀπὸ τὴν ἐν Κολλίνῳ μάχην τὸν Ἰούνιον 1757. ἤκουσα τὸ τρομερὸν τοῦτο μυστικὸν ὑπὸ τὴν σφραγῖδα τῆς σιωπῆς ἀπὸ πιστὸν τοῦ βασιλέως. Ἡ ψυχή μου ἔτρεμε. Μὲ σέβας καὶ μὲ χρέος εἶπα ὅ,τι ἔκρινα ἀναγκαῖον νὰ τὸ ἀναφέρῃ εἰς τὸν Μονάρχην. Τοῦτο ἔγεινεν, ἐπειδὴ διὰ τοῦ μακαρίτου χιλιάρχου Βαλβῦ ἐπροστάχθην μετὰ τὸ μεσημέριον νὰ παρουσιασθῶ ἔμπροσθεν τοῦ βασιλέως. Φόβος καὶ θάῤῥος ἐπάλαιαν εἰς τὴν καρδίαν μου, καὶ μόλις ἀπεφάσισα νὰ εἴπω θαῤῥαλέως ὅσα ἔκρινα εὔλογα. Ἀλλ' ἡ παρουσίασίς μου εἰς τὸν βασιλέα ἐματαιώθη, ἐπειδὴ κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην Αὐστριακὸν στῖφος ὁρμῆσαν εἰς τὰς προφυλακάς μας ἠνάγκασε τὸν βασιλέα νὰ τρέξῃ πρὸς βοήθειαν ἔφιππος ἐκεῖ. Εὐτύχησεν εἰς τὸ ἔργον του, ἐπιστρέφων μ' ἐχαιρέτησε πλησίον τοῦ Παλατίου μὲ φαιδρότητα, ἐπειδὴ ἡ περίστασις αὕτη ἀπεδίωξεν ἀπὸ τὴν ψυχήν του τὴν βαρυθυμίαν."

καὶ ἀντὶ νὰ ὑπάγῃ εἰς Βερολῖνον ὑπέστρεψε διὰ τῆς κάτω Σιλησίας εἰς τὴν Πολονίαν. Ὁ Φρειδερῖκος τὸν ἠκολούθησεν ἕως Γλογαυΐας. καὶ τὸν ἀφῆκε νὰ περάσῃ ἥσυχος τὸν Βίαδρον.

Δραστηριώτερα παρὰ οἱ δύω οὗτοι κολοσσαῖοι ἐχθροὶ ἐπροσφέρθη κατὰ ταύτας τὰς περιστάσεις τὸ μικρὸν τῶν Γερμανῶν στράτευμα τὸ στρατηγούμενον ἀπὸ τὸν Δοῦκα Βιποντίου. Εἰσέβαλεν οὗτος εἰς τὴν Σαξονίαν καὶ ἐδίωξεν ἀπ' ὅλας τὰς πόλεις της τοὺς Προύσσους (ἀνωτ. σελ. 120).

Ἡ νέα αὕτη ζημία, ἡ μόνη ἀπλήρωτος εἰς ὅλην τὴν ἐκστρατείαν, ἔφερε τὸν Φρειδερῖκον ἐκτὸς ἑαυτοῦ. Εὐθὺς ἀφοῦ εἰς τὴν Σιλησίαν ἠλευθερώθη ἀπὸ τοὺς Ῥώσους καὶ ἀπὸ τὴν ποδάγραν του, ἔτρεξεν ἀτός του εἰς τὴν Σαξονίαν διὰ νὰ ἀναπληρώσῃ, εἰ δυνατὸν, ὅσα ἔχασε, καὶ νὰ τελειώσῃ τὴν δυστυχῆ ταύτην ἐκστρατείαν μὲ τολμηρὸν τινὰ εὐτυχῆ ἀγῶνα, καθὼς τοὺς δύω προτέρους. Ὁ Πρίγκιψ Ἐῤῥῖκος εἶχεν ὠθήσειν διὰ στρατηγημάτων τὸν Δαούνιον εἰς Βιλδρούφιον, ὅταν ὁ βασιλεὺς ἔφθασεν εἰς τὸ πλησίον Ἱρστεϊνίου στρατόπεδον (13 Νοεμ.). Εἰς μάτην ἐπροσπάθησεν ὁ εὐσυλλόγιστος ἀδελφὸς νὰ μετριάσῃ τὴν θερμότητά του. Ἐδίωξε κατὰ πόδας τὸν φεύγοντα ἐχθρὸν καὶ προητοίμαζε καὶ ἄλλην καταστροφὴν ἑαυτοῦ. Ἐπρόσταξε τὸν στρατηγὸν Φίγκιον νὰ πέσῃ μὲ 15,000 στρατιωτῶν εἰς τὰ νῶτα τοῦ ἐχθροῦ, ὅστις ἐστρατοπέδευσεν εἰς Πλαυΐαν· Ὁ συνετὸς οὗτος στρατηγὸς ᾐσθάνθη τὸ ἐπικίνδυνον τοῦ προστάγματος. Εἶπε λόγους, ἀλλ' ὁ Φρειδερῖκος δὲν ἤκουε καθενὸς τοὺς λόγους. Ἦτο λοιπὸν ἀναπόφευκτος νέα δυστυχία. Ὁ Φίγκιος ἐκτυπήθη πανταχόθεν καὶ περιεκλείσθη (20 Νοεμβ.), καὶ ἀφοῦ ἔχασε 4000 ἄνδρας ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ μὲ τοὺς ἐπιλοίπους 11,000 τὸν ἀριθμόν. Μετά τινας ἡμέρας ἔπαθαν τὸ αὐτὸ 1400 Προῦσσοι πλησίον Μίσνης ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Δειρέκιον. Ποῖαι ζημίαι! Ὁ Φρειδερῖκος



ἔκαμνεν ἐδῶ ἀπαράλλακτα ὡς δυστυχὴς χαρτιοπαίκτης. Ὅσον περισσότερα ἔχανε, τόσον περισσότερα διεκινδύνευε, καὶ τόσον μισητότεροι τοῦ ἐφαίνοντο ὅλοι οἱ παίζοντες. Πρὸς πεῖσμα τοῦ ἱεροῦ Δαουνίου *) ἐπολιόρκησεν ἓξ ἑβδομάδας τὸ Βιλδρούφιον εἰς τρομερὸν ψῦχος ὑποκάτω σκηνῶν μὲ κλαδία, ὅπου χιλιάδες στρατιωτῶν ἀῤῥωστήσαντες ἀπέθαναν. Τελευταῖον ἐπειδὴ ἐσφοδρύνετο περισσότερον ὁ χειμὼν, μετέθεσε τὸ στρατόπεδόν του εἰς Φρειβέργαν τὴν 10 Ἰαν. 1760.

Σώζονται ἀκόμη δύω ποιητικαὶ ἐπιστολαὶ τοῦ καιροῦ ἐκείνου πρὸς τὴν πριγκιπέσσαν Ἀμαλίαν, ὅπου ὁ Φρειδερῖκος διαιώνισε τὴν τότε κατάστασιν τῆς καρδίας του. Ἡ ἰδέα χαλκῆς ἀνάγκης, εἰς τὴν ὁποίαν πρέπει τελευταῖον ὁ σοφὸς νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὰ τυφλὰ, ἀφοῦ ματαιωθοῦν ὅλοι οἱ ἀγῶνές του, καὶ ὅτι τελευταῖον ὁ θάνατος θέλει τὸν ἐλευθερώσειν ἀπὸ τὰ κακά του, εἶναι ἡ ἐπικρατεστέρα εἰς αὐτάς. Αἱ πεζογραφικαί του ἐπιστολαὶ ταύτης καὶ τῆς ἐφεξῆς περιόδου φανερόνουσι τὴν μεγίστην του πρὸς τὴν ζωὴν ἀδιαφορίαν. Μόνον ἡ φυσική του εὐθυμία, καὶ ἡ ἐνεργὸς φιλοτιμία του τὸν ἐφύλατταν ἀπὸ ἀπελπισίαν. Καθὼς ἦτο ἀποφασισμένος νὰ ἀποθάνῃ, οὕτω πρόθεσίς του ἦτο νὰ ἐκπληρόνῃ μέχρι τελευταίας του ἀναπνοῆς τὴν τιμήν του καὶ τὸ καθῆκον του.

Ἀλλὰ μὲ ποίας ἐλπίδας ἠδύνατο τώρα νὰ κυττάξῃ εἰς τὸ μέλλον; Ἡ ἐγγὺς ἐκστρατεία ἐφοβέριζεν ὅτι θέλει γείνειν δυστυχεστέρα παρὰ τὴν πρώτην. Τὸ θάῤῥος τῶν ἐχθρῶν συνηύξανε μὲ τὴν εὐτυχίαν των. Οἱ Ῥῶσοι καὶ οἱ Αὐστριακοὶ ἐνεδυναμόνοντο καὶ εἶχαν σχέδιον νὰ κυριεύσωσι τὴν Σιλησίαν καὶ Μαρκίαν. Ὁ Φρειδερῖκος εἶχε χάσειν εἰς τὴν προτέραν ἐκστρστείαν ὁλόκληρα στρατεύματα, τὰ ὁποῖα βέβαια

*) Οὕτως (ἢ καὶ τὸν φοροῦντα τὸν ἅγιον πῖλον) ἐσυνείθιζε νὰ ὀνομάζῃ τὸν Δαούνιον, ἐπειδὴ οὗτος μετὰ τὴν ἐν Ὀχκίρχῃ μάχην ἔλαβεν ἀπὸ τὸν Πάπαν δῶρον ἁγιασμένον πῖλον καὶ σπαθίον.

δὲν ἤθελε νὰ τοῦ τὰ ἀναπληρώσῃ ἡ Αὐτοκρατόρισσα, καὶ μ' ὅλον ὅτι οἱ στρατολόγοι του καθυπέταξαν ὅλον τὸ βασίλειον εἰς συνεισφορὰς, δὲν ἠδύναντο ὅμως οἱ νεοσύλλεκτοι νὰ ἀναπληρώσουν τὸν τόπον τοῦ παλαιοῦ καὶ γυμνασμένου πεζικοῦ τῆς Προυσίας. Διὰ πορισμὸν ἀργυρίου ἐχρεώστει νὰ φορολογῆται σκληρότατα ἡ καϊμένη Σαξονία. Καὶ αὐτὰ τὰ δάση τῆς χώρας ἐξεπατώθησαν, καὶ τὰ ξύλα ἔγειναν ἀργύριον. Τὸ νόμισμα ἐνοθεύετο κατ' ἔτος περισσότερον, καὶ ἐπειδὴ οἱ Ὀλλανδοὶ καὶ Ἄγγλοι ἐμιμοῦντο τὴν τέχνην ταύτην, ἐπερισσεύετο καὶ ἀπὸ τοὺς ξένους τόπους τὸ κίβδηλον νόμισμα. Ἡ ἔλλειψις τῶν ἀξιωματικῶν ἦτο τόσον μεγάλη, ὥστ' ἐβάλθησαν καὶ ἀρχάριοι νέοι εἰς στρατιωτικὰ ἀξιώματα.

Ὀδυνηρότερον ἄλλο δὲν ἦτο βέβαια διὰ τὸν Φρειδερῖκον, εἰμὴ νὰ ἴδῃ ἑαυτὸν δευτέραν φορὰν εἰς ἀμυντικὸν πόλεμον. Ταύτην τὴν φορὰν ἠθέλησε νὰ προστατεύσῃ τὴν Σαξονίαν, τὴν δὲ Σιλησίαν καὶ Μαρκίαν νὰ φυλάξωσιν ὁ Φουκοέτιος καὶ ὁ Πρίγκιψ Ἐῤῥῖκος. Διὰ τοῦτο ἔμενεν ἥσυχος ἕως τὰ μέσα Ἰουνίου εἰς τὸ στερεόν του στρατόπεδον πλησίον Σλεταυΐας τοῦ Μισνιακοῦ κύκλου, παρατηρούμενος ἀπὸ τοῦ Δαουνίου τὸν μέγαν στρατὸν, ὅς τις ἔστεκε πλησίον τῆς Δρέσδης. Ὁ μικρὸς πόλεμος ἐγίνετο ἀκαταπαύστως, καὶ εἰς τὸ στρατόπεδον ἐγυμνάζοντο οἱ καθημερινῶς ἐρχόμενοι νεοσύλλεκτοι. Εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ ἤρχοντο πολλὰ ἀηδεῖς ἀγγελίαι ἀπὸ τὴν Σιλησίαν. Τὸ Γλάκιον, τὸ κλειδίον ταύτης τῆς χώρας, ἐπολιορκεῖτο ἀπὸ τὸν στρατηγὸν Ἄρσιον, καὶ ὁ Φουκοέτιος ἀπηλπίσθη ὅτι θέλει δυνηθῆν νὰ βαστάξῃ τὸ ἐν Λανδεσούτῳ στρατόπεδον μὲ 8000 Προύσων ἐναντίον τῶν 30,000 Αὐστριακῶν τοῦ Λαουδονίου. Ἐσύρθη ὀπίσω, ἀλλὰ τώρα ἐζήτουν μὲ κραυγὰς βοήθειαν αἱ ὀρειναὶ πόλεις, καὶ οὕτως ἠναγκάσθη κατὰ ῥητὴν προσταγὴν τοῦ βασιλέως νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸ μὴ δυνάμενον νὰ σωθῇ στρατόπεδον ἐκεῖνο. Τὸ ἔκαμε μὲ τὴν ἀπόφασιν τοῦ Λεωνίδου, ἐπειδὴ ἔβλεπε προφανῶς τὴν τύχην του.



Εἴπαμεν ἤδη εἰς τὴν Αὐστριακὴν ἱστορίαν (ἀν. σελ. 121), ὅτι ὁ Φρειδερῖκος ἐσηκώθη ἀπὸ τὴν Σαξονίαν καὶ ὑπῆγε μὲ στράτευμα εἰς τὴν Σιλησίαν, ἐνῷ τὸν ἐσυνώδευεν ὁ Δαούνιος. Εἰς τὴν Βύδισσαν ἔμαθε τὴν καταστροφὴν τοῦ ἐν Λανδεσούτῳ στρατοῦ του ἀπὸ τὸν Λαουδόνιον καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ στρατηγοῦ του Φουκοετίου (ἴδ. ἔνθ. ἀνωτ.) Ἐκατάπιε τὴν λύπην του, καὶ εἶπε μὲ στερεὸν τόνον εἰς τοὺς ἀξιωματικούς: „Ὁ Φουκοέτιος ᾐχμαλωτίσθη, ἀλλ' ἡ αἰχμαλωσία του μᾶς προξενεῖ τιμήν· ἐπροστατεύθη ὡς ἥρως."

Ὁ Φρειδερῖκος ἐστράφη ἔξαφνα, καὶ ἔσπευσε πάλιν εἰς τὴν Σαξονίαν. Τὴν 14 Ἰουλίου ἐφάνη ἔμπροσθεν τῆς Δρέσδης, τὴν ὁποίαν ἤλπιζε νὰ κυριεύσῃ μὲ τὸν ἔξαφνον ἐρχομόν του. Ἀλλ' ἐψεύσθη τῶν ἐλπίδων. Ὁ Δαούνιος εὗρηκε καιρὸν νὰ ἔλθῃ κατόπιν του καὶ νὰ σταθῇ ἐναντίον του. Ἤρχισε μετὰ τοῦτο πολιορκία, καὶ ἡ ὡραία πόλις κατηφανίσθη διὰ τῆς ἀκαταπαύστου τῶν βομβῶν ἐκκροτήσεως. Εἰς μάτην ἐκτύπει ὁ Φρειδερῖκος ἀπὸ ἀνυπομονησίαν μὲ τὸν πόδα τὸ ἔδαφος· εἰς μάτην ἀτίμασεν ἓν τάγμα του, τὸ ὁποῖον ἐκατηγορήθη δειλίαν. Ὁ Αὐστριακὸς ταξίαρχος δὲν ἐπαραδόθη. Τοῦ Φρειδερίκου ἐφονεύθησαν χίλιοι πεντακόσιοι ἀνδρεῖοι στρατιῶται, ὀκτὼ πλοῖα ἐρχόμενα ἀπὸ Μαγδεβοῦργον μὲ σιτάριον ἐπάρθησαν, καὶ ὁ Δαούνιος ἤρχετο πλησιέστερα. Τὴν 26 Ἰουλίου ἔκαμαν οἱ ἐχθροὶ μεγάλην εὐφροσύνης πυροβολίαν, καὶ ἕνας αἰχμάλωτος ἀξιωματικὸς, ὅς τις ἠρωτήθη τὴν αἰτίαν, εἶπεν, ὅτι ὁ Λαουδόνιος ἐκυρίευσε τὸ Γλάκιον.

Ἡ ἀγγελία αὕτη ἦτο νέα πληγὴ κεραυνοῦ διὰ τὸν Φρειδερῖκον. Μ' ὅλον τοῦτο κατέπιε καὶ τοῦτο τὸ φαρμάκιον καὶ εἶπεν: „Ἔστω! εἰς τὴν εἰρήνην θέλουν

μᾶς τὰ δώσειν ὅλα ὀπίσω. Πρέπει τώρα νὰ ὑπάγωμεν εἰς τὴν Σιλησίαν διὰ νὰ μὴ τὰ χάσωμεν ὅλα!“

Τὴν νύκτα τῆς 30 Ἰουλίου ἐσηκώθη ἀπὸ τὴν Δρέσδαν, καὶ ἔκαμνε τὴν προτέραν του πορείαν πάλιν διὰ τῆς Λυσατίας. Ἔμπροσθέν του ὑπήγαινεν ὁ Δαούνιος, κατόπιν του ὁ Λάσκυς· τὰ τρία στρατεύματα ἐφαίνοντο ὅτι ἦσαν ἑ ν ὸ ς κυρίου. Ὁ ἀκροβολισμὸς δὲν ἐλάμβανε τέλος. Μετὰ μυρίους κινδύνους ἔφθασαν οἱ Προῦσσοι εὐτυχῶς εἰς τὴν Σιλησίαν, καὶ ἐστρατοπέδευσαν εἰς τὰ πέριξ τῆς Λιγνιτίας. Ἀλλ' ἀντικρύτων ἐπέκεινα τοῦ ποταμοῦ Κάττου ἔστεκε τὸ ἡνωμένον ἤδη Γερμανικὸν καὶ Λαουδονικὸν στράτευμα, καὶ ἤλλαξε τὸν δρόμον των διὰ Βρεσλαυΐαν καὶ Σουϊδνίτιον. Καὶ ἔπρεπε νὰ ὑπάγουν ἐκεῖ κατ' εὐθεῖαν, ἐπειδὴ ἐκεῖ εἶχαν τὰς μεγάλας ἀποθήκας των, καὶ μόνον δι' ὀλίγας ἡμέρας εἶχαν ζωοτροφίαν. Εἰς δυστυχεστέραν θέσιν δὲν εὑρέθη ποτὲ ὁ Φρειδερῖκος. Ἐὰν συνέβαιναν ὅλα, ὅσα ἦτο δυνατὸν νὰ συμβοῦν, τὸν ἐπρόσμενεν ἡ τύχη τοῦ Φιγκίου. Διότι παρεκτὸς τῶν τριπλασίων του Αὐστριακῶν, ἔστεκεν ἐπέκεινα τοῦ Βιάδρου, πλησίον Βρεσλαυΐας, ὁ Φελδμαρισάλιος Σολτικόβιος μὲ 60,000 Ῥώσους, τὸν ὁποῖον ἐκράτει ὀπίσω ἀκόμη ἡ κατὰ τοῦ Δαουνίου ζηλοτυπία. Ὁ βασιλεὺς, ὅς τις καθημέραν ἐφοβεῖτο προσβολὴν καὶ περικύκλωσιν, ἤλλαζεν ὅλας σχεδὸν τὰς νύκτας τὴν θέσιν του, διὰ νὰ ἀπατᾷ τὸν ἀργοπόρον Δαούνιον. Οὕτως ἔκαμε καὶ κατὰ τὴν μεταξὺ 14 καὶ 15 Αὐγούστου νύκτα. Ἐσήκωσε πολλὰ ἡσύχως τὸ πλησίον Ἰεσκενδορφίου στρατόπεδόν του, τὸ ὁποῖον εἶχαν κατασκοπεύσειν οἱ Αὐστριακοὶ στρατηγοὶ τὴν προτέραν ἡμέραν, καὶ μετέβη μακρὰν ἀπὸ τὰ ἀπατηλὰ τῆς φρουρᾶς φῶτα εἰς τὰ ὕψη τοῦ Παφενδορφίου. Ἐκεῖ ἐπλαγίασαν ἥσυχα οἱ στρατιῶται, καὶ ἐπειδὴ δὲν ἐσυγχωροῦντο νὰ τραγῳδῶσιν, ἐφλυάρουν μεταξύ των. Ὁ Φρειδερῖκος ἐτυλίχθη μὲ



τὴν χλαμύδα του καὶ ἐκοιμήθη μετὰ τοῦ Ζειτένου καὶ τοῦ Μαρκεσίου Καρόλου.

Οὐδὲ ὁ ἐχθρὸς ἦτο τὴν νύκτα ταύτην ἀργός. Ἐπενόησε κατὰ τοῦ βασιλέως σκηνὴν ὡς τὴν τῆς Ὀχεκίρχης, καὶ διὰ τοῦτο ἔπρεπεν ὁ Λαουδόνιος νὰ κινήσῃ τὰ μεσάνυκτα μὲ ὅλον του τὸ στράτευμα, διὰ νὰ πιάσῃ τὰ αὐτὰ πλησίον Παφενδορφίου ὕψη, τὰ ὁποῖα, χωρὶς νὰ ἐξεύρῃ αὐτὸς, ἐπίασαν τότε οἱ Προῦσσοι. Περὶ τὴν δευτέραν ὥραν τὸν ἀνεκάλυψε Προυσιακός τις κωδωνιστής. „Ποῦ εἶναι ὁ βασιλεύς; ἐφώναξεν ὁ εἰς τὰ ὄπισθεν πηδήσας Μαϊόρος Οὖνδιος. „Τί εἶναι;“ ἠρώτησεν ὁ ἐξυπνίσας Φρειδερῖκος. — „Βασιλεῦ, ὁ ἐχθρὸς εἶναι πολλὰ πλησίον μας.“ — Φέρε τὸν ἵππον!“ ἐφώναξεν ὁ Φρειδερῖκος, καὶ καθεὶς στρατηγὸς ἐπέταξεν εἰς τὸν τόπον του. — „Πῶς θέλει ὑπάγειν τὸ πρᾶγμα, ἀγαπητέ μου Σεκενδόρφιε;“ ἠρώτησεν ἐκεῖνον, ὅς τις ἐχρεώστει νὰ κάμῃ τὴν προσβολήν. „Θέλω ἐρωτήσειν τὰ παλληκάρια,“ ἀπεκρίθη ἐκεῖνος. „Τί στοχάζεσθε Γραναδίροι; θέλετε κτυπήσειν ὡς τιμημένοι Παλληκαράδες;“ — Ὦ, βέβαια, ἐὰν μᾶς ὁδηγήσητε,“ ἀπεκρίθησαν ὅλοι.

Ὁ γενναῖος Σεκενδόρφιος ἦτο εἷς ἀπὸ τοὺς πρῶτον πληγωθέντας, ἀλλ' οἱ Γραναδίροι του τὸν ἐξεδικήθησαν ἑκατονταπλασίως. Ὁ Λαουδόνιος, ἐκστατικὸς διὰ τὴν σφοδρὰν ἀντίστασιν, καὶ μὴ δυνάμενος νὰ γνωρίσῃ εἰς τὸ λυκαυγὲς τὴν ἀληθινὴν τοῦ ἐχθροῦ κατάστασιν, ἐδοκίμασεν ἐδῶ τὴν ἐν Ὀχεκίρχῃ τύχην τοῦ Φρειδερίκου, παρεκτὸς ὅτι ἐνικήθη εἰς ὀλιγώτερον καιρόν. Τὸ πρωῒ κατὰ τὴν 5 ὥραν ἐτελείωσε τὸ πρᾶγμα· ὁ ἐχθρὸς ἔχασε 10,000 στρατιώτας (μεταξὺ τῶν ὁποίων 6000 ἦσαν αἰχμάλωτοι) καὶ ὀγδοήκοντα δύω κανόνια. Ὁ Δαούνιος ἦτο μακρὰν, καὶ ἐναντίος ἄνεμος ἀπεμάκρυνε περισσότερον τὴν βροντὴν τῶν κανονίων ἀπὸ τὰ αὐτία του.

Ἡ ἐν Λιγνιτίᾳ μάχη ἦτο διὰ τὸν βασιλέα ἡ πρώτη ἱλαρὰ ὄψις τοῦ ἡλίου μετὰ ἑνὸς ἐνιαυτοῦ νεφελώδεις δυστυχίας. Ὅταν ὁ καλὸς Ζείτενος ἐμβῆκε διὰ νὰ τὸν συγχαρῇ, ἔπεσαν καὶ οἱ δύω ὑπὸ τῆς χαρᾶς εἰς τὰς ἀγκάλας ἀλλήλων, καὶ ὁ πιστὸς βοηθός του ὠνομάσθη εἰς τὸν τόπον τῆς μάχης στρατηγὸς τοῦ ἱππικοῦ. Ἀλλὰ μόνον μέρος τῶν φοβερῶν νεφελῶν ἐδιασκέδασεν ἡ νίκη του. Ἡ ἐντελὴς σωτηρία του ἐκρέματο ἀπὸ τὴν ἀγαθὴν ταύτης χρῆσιν.

Μὲ ταχύτητα, ἥτις ἐνέπνευσε θαυμασμὸν εἰς τὸν ἐχθρὸν, ὅλος ὁ στρατὸς ἦτο εἰς κίνησιν τὴν ἐννάτην ὥραν πρὸ μεσημβρίας, ἀφοῦ ἡτοιμάσθη ἐντελῶς, καὶ ὑπήγαινεν εἰς Παρχοβίτιον. Ἔφθασεν εἰς τὴν Νεομαρκίαν. Πλησίον Βρεσλαυΐας ἐφοβοῦντο μὴ συναντήσωσι τοὺς Ῥώσους· ἀλλ' οὗτοι παροργισθέντες διὰ τὴν ἀργοπορίαν τοῦ Δαουνίου, εἶχαν περάσειν ἐπέκεινα τοῦ Βιάδρου. Εἰς Βρεσλαυΐαν εὕρηκαν τὰ προάστεια καυμένα, καὶ πολλοὺς ὡραίους οἴκους τῆς πόλεως ἀφανισμένους. Τοῦτο προῆλθεν ἀπὸ μίαν τοῦ Λαουδονίου πολιορκίαν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀποκρούσειν εὐτυχῶς ὁ γενναῖος Προυσιακὸς ταξίαρχος, στρατηγὸς Ταυενσίενος, ἐνῷ ὁ Φρειδερῖκος διέτριβεν εἰς τὴν Σαξονίαν.

Ὁ Δαούνιος ἐσυμμαζώχθη εἰς τὰ βουνὰ, καὶ ἔδειχνεν ὅτι θέλει νὰ ἀποκόψῃ τὸν βασιλέα ἀπὸ Σουΐδνιτίου. Οὗτος ἔπρεπε νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ ἐκεῖ, καὶ ἐστρατοπέδευσε πλησίον Δειτμανσδορφίου. Τὰ δύω στρατόπεδα ἤγγιζαν σχεδὸν μεταξύ των, καὶ καθημέραν ἐγίνοντο ἀκροβολισμοί. Τοῦ Φρειδερίκου ἡ θέσις ἐγίνετο πάντοτε ἀβεβαιοτέρα. Δὲν ἔβλεπε τέλος τῆς ἀμηχανίας του. Κατὰ ταύτας τὰς θολερὰς ἡμέρας ἦσαν δροσερὸν ποτὸν τὰ γράμματα τοῦ Ἀργενσίου διὰ τὴν καιομένην καρδίαν του: „Ἡ Κρίσις (ἔγραφε πρὸς τὸν φίλον του τοῦτον τὴν 8 Σεπτεμβ.) ἔλαβεν ἄλλην μορφὴν, ἀλλ' ἀκόμη δὲν ἐκρίθη τίποτε. Κατ-



αναλίσκομαι βραδέως· εἶμαι ὡς ἓν σῶμα, τοῦ ὁποίου ἀποκόπτονται μέλη τινὰ καθ' ἑκάστην. Ὁ οὐρανὸς νὰ μᾶς βοηθήσῃ· μᾶς εἶναι ἀναγκαία ἡ βοήθειά του. Μ' ἐνθυμίζεις πάντοτε τὸ πρόσωπόν μου: Ἔξευρε ὅτι δὲν εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ζῶ, ἀλλ' εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ἐκπληρόνω τὸ χρέος μου καὶ διὰ νὰ ὑπερμαχῶ τῆς πατρίδος μου διὰ νὰ τὴν σώσω, ἐὰν εἶναι ἀκόμη δυνατόν. Δὲν δύνασαι νὰ φαντασθῇς τὰς τρομερὰς κακοπαθείας μας, ἡ ἐκστρατεία αὕτη ὑπερβαίνει ὅλας τὰς προτέρας· ἕως τώρα δὲν ἐξεύρω εἰς ποῖον μέρος νὰ γυρίσω. Ἡ εὐθυμία μου συνετάφη μαζὴ μὲ τὰ ἀγαπητὰ καὶ ἄξια πρόσωπα, εἰς τὰ ὁποῖα ἦτο προσηλωμένη τόσον στερεὰ ἡ καρδία μου. Ὀδυνηρὸν καὶ ἐλεεινὸν εἶναι τὸ τέλος τῆς ζωῆς μου. Μὴ λησμονήσῃς τὸν παλαιόν σου φίλον, ἀγαπητέ μου Μαρκέσιε κτλ.“

Ἐνῷ ὁ Φρειδερῖκος διέτριβεν εἰς τὴν Σιλησίαν, ἡ Σαξονία ἦτο ὁλοτελῶς παραδεδομένη δωρεὰν εἰς τὰ Γερμανικὰ στρατεύματα. Ἐκυρίευσαν εὐκόλως τὴν Λειψίαν, καὶ τελευταῖον ἀπεδίωξαν τὸ στῖφος τοῦ Ὑλσένου ἀπὸ Τοργαυΐαν καὶ Βιττεμβέργαν. Εἰς ταύτην τὴν ζημίαν προσετέθη καὶ ἄλλος μεγαλήτερος κίνδυνος. Τὴν 4 Ὀκτωβ. ἐμβῆκαν Ῥῶσοι καὶ Αὐστριακοὶ εἰς τὸ Βερολῖνον, ὡς ἐδιηγήθημεν ἀνωτέρω (σελ. 121). Ὁ Ῥωσικὸς ταξίαρχος Τοτλέβιος ἐφύλαξεν εἰς εὐταξίαν τοὺς Ῥώσους του, ἀλλ' ὁ Αὐστριακὸς Λάσκυς καὶ οἱ παρωργισμένοι Σάξονες ἐλεηλάτησαν τὸν Παυσίλυπον καὶ τὸ Καρολινοβοῦργον. Ὁ Φρειδερῖκος δὲν ἐσυγχώρησε τῶν Σαξόνων τὸ ἀδίκημα τοῦτο, καὶ αὐτὸς, ὅστις, μέχρι τοῦδε παρεκτὸς τῶν παλατίων τοῦ Βρυλίου, δὲν εἶχε χαλάσειν κἀνὲν ὡραῖον πρᾶγμα, εὐθὺς ἀφοῦ ὑπῆγε πάλιν εἰς τὴν Σαξονίαν, διήρπασε τὸ τοῦ κυνηγίου παλάτιου Οὐβερσβοῦργον.

Ὀκτὼ ἡμέρας διέτριβαν εἰς Βερολῖνον οἱ φοβε-

ροὶ ξένοι, ὅταν διαμιᾶς ἡ κραυγή: Ὁ Φρειδερῖκος ἔρχεται, τοὺς ἀπεδίωξε σπουδαστικώτατα (12 Ὀκτ.). Ὁ μὲν Λάσκυς ὑπῆγεν εἰς τὴν Σαξονίαν, ὁ δὲ Τοτλέβιος ἐπέρασε τὸν Βίαδρον. Ὁ Φρειδερῖκος ἔστεκεν εἰς Γύβεναν ὅταν ἤκουσε τὴν ἀναχώρησίν των. Τώρα ἠθέλησε πάραυτα νὰ στραφῇ εἰς τὴν Σαξονίαν. Διὰ τοῦτο ἐπέρασε διὰ Λυββανίας εἰς Δεσσαυΐαν, ὅπου ἐπρομήθευσε τὸ στράτευμα μὲ τροφὰς ἐκ Μαγδεβούργου. Ἡ Σαξονία ἔπρεπε νὰ κυριευθῇ ἐκ νέου. Ἀλλὰ πλησίον Τοργαυΐας ἔστεκε πάλιν χαρακωμένος ὁ ἐνεδρεύων Δαούνιος. Καὶ τὸ Γερμανικὸν δὲ στράτευμα ἐκυρίευεν ἀκόμη μέγα μέρος τῆς Σαξονίας, καὶ παρὰ τὸν Βίαδρον ἔστεκαν οἱ Ῥῶσοι, οἵτινες, ἐὰν συνέβαινε τώρα δυστυχία τις εἰς τὸν βασιλέα, ἦσαν ἕτοιμοι μετὰ τῶν Αὐστριακῶν νὰ παραχειμάσωσιν εἰς τὴν Μαρκίαν. Καὶ αὐτὸς εἰς τὴν περίστασιν ταύτην δὲν εἶχεν ἄλλην ἐλπίδα εἰμὴ τὸν θάνατον. Καὶ ἐπ' ἀληθείας, τοῦ Δαουνίου ἡ ἐπὶ τῆς Βεϊμβέργης πλησίον Τοργαυΐας φοβερὰ θέσις ἔδειχνεν ὅτι θέλει δώσειν σκηνὴν ὡσὰν τὴν τοῦ Κυνεσδορπίου.

Εἰς ταύτην τὴν ἐπικινδυνοτάτην κατάστασιν ἔλαβε καιρὸν ὁ φίλος τῆς Στωϊκῆς σοφίας νὰ δοκιμάσῃ εἰς τὸν ἑαυτόν του τὴν δύναμιν ταύτης τῆς διδασκαλίας. „Ποτὲ, γρείρει τὴν 28 Ὀκτωβ. πρὸς τὸν Ἀγένσιον, δὲν θέλω ἰδεῖν τὴν στιγμὴν, ἥτις θέλει μὲ ἀναγκάσειν νὰ κλείσω βλαβερὰν εἰρήνην· κἀνεὶς λόγος δὲν θέλει εἶσθαι ἱκανὸς νὰ μὲ πείσῃ νὰ ὑπογράψω τὴν αἰσχύνην μου. Ἢ ἐνταφιάζομαι ὑποκάτω εἰς τὰ ἐρείπνα τῆς πατρίδος μου, ἤ, ἐὰν ἡ καταδιώκουσά με τύχη κρίνῃ τὴν περηγορίαν μου ταύτην πολλὰ γλυκεῖαν, ἐξεύρω νὰ δώσω τέλος εἰς τὴν δυστυχίαν μου, ἐὰν δὲν δυνηθῶ νὰ τὴν βαστάξω. Πάντοτε πράττω συμφώνως μὲ τὴν ἐσωτερικὴν πληροφορίαν μου καὶ μὲ τὸ αἴσθημα τῆς τιμῆς, καὶ τὰ τελευταῖα κινήματά μου θέλουν εἶσθαι σύμφωνα μὲ τὰ δόγμα-



τα ταῦτα. Ἀφοῦ τὴν μὲν νεότητά μου ἀφιέρωσα εἰς τὸν πατέρα μου, τὴν δὲ ἀνδρικότητά μου εἰς τὴν πατρίδα, πιστεύω, ὅτι ἔχω ἐξουσίαν νὰ μεταχειρισθῶ ἐγὼ ὅπως θέλω τὸ γῆράς μου. Ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι, οἵτινες ὑποτάσσονται εἰς τὴν τύχην· τοιοῦτος δὲν εἶμαι ἐγώ. Ἐὰν ἔζησα διὰ ἄλλους, θέλω ἀποθάνειν διὰ τὸν ἑαυτόν μου χωρὶς νὰ μὲ μέλῃ τί θέλει εἰπεῖν ὁ κόσμος *). Ναὶ, σᾶς γίνομαι ἐγγυητὴς, ὅτι δὲν θέλω δοκιμάσειν ποτὲ τὸ τοιοῦτον. Πῶς; ἐγὼ νὰ ἑλκύσω εἰς τὰ ἔμπροσθεν ἀδύνατον γηρατεῖον, πλῆρες λύπης καὶ ἀτιμίας; Ὄχι Μαρκέσιε:

Ὅταν ὅλα μᾶς ἀφήσουν κ' ἡ ἐλπὶς αὐτὴ χαθῇ,
Αἶσχος εἶναι ἡ ζωή μας, καὶ τὸ θνήσκειν ὀφειλή. **)

Τὴν 26 Ὀκτ. ἐπέρασε τὸ στράτευμα πλησίον Δεσσαυΐας τὸν Ἄλβιν, καὶ ἐπροχώρησεν εἰς Δύβεναν, διὰ νὰ καταστήσῃ ἐκεῖ ἀποθήκην. Ὁ Ὕλσενος ἠναγκάσθη μὲ τὸν λόχον του νὰ ὑπάγῃ εἰς τὴν Λειψίαν, ἥτις πάλιν ἐκυριεύθη ἀπὸ τοὺς Προύσους (31 Ὀκτ.), διὰ νὰ ἀποκρούσῃ ὀπίσω τὰ Γερμανικὰ στρατεύματα. Εἰς τὸν βασιλέα δὲν ἔμενεν ὑπόλοιπον εἰμὴ νὰ κρούσῃ τὸν Δαούνιον εἰς τὰ ὀχυρώματά του. Ἐστρατοπέδευεν οὗτος πλησίον Μακροῦ Ῥεϊχεμβάκου μεταξὺ

*) Ποῖόν σε ἔπος φύγεν ἕρκος ὀδόντων, βασιλεῦ Φρειδερῖκε! Ἡ αὐτοχειρία εἶναι πάντων τῶν ἀδικημάτων τὸ ἀποτροπαιότατον. Φιλάρετος ἄνθρωπος καὶ αὐτόχειρ φονευτὴς ἑαυτοῦ εἶναι πρᾶγμα ἠθικῶς ἀντιφατικώτατον. Ὁ ἐνάρετος ἄνθρωπος ὑποφέρει τὸν θάνατον, ἐὰν δὲν δύναται νὰ τὸν ἀποφύγῃ χωρὶς παράβασιν τῶν καθηκόντων του. Ὅς τις δὲ φονεύει τὸν ἑαυτόν του, διότι δὲν ἐπέτυχε τὸν σκοπόν του, δείχνει τὴν ἄνανδρον καὶ οὐδαμινὴν καρδίαν του καὶ τὴν σατανικὴν ὑπερηφάνειάν του, μὲ τὴν ὁποίαν δὲν ἠδυνήθη νὰ βαστάξῃ τὴν ἐναντιότητα τῆς τύχης. Ἀλλὰ ποῦ μένει ἡ τιμὴ τοῦ ἥρωος ἐὰν δὲν καταφρονήσῃ τὴν ζωήν του; Ἥρως ἄμοιρος ἀρετῆς εἶναι πρᾶγμα τραγελαφικόν· καὶ ὅς τις ἐκτὸς τοῦ πολέμου φονεύει διὰ τὰ πάθη του τὸν ἑαυτόν του εἶναι πλέον ἀντίθεος παρὰ ὁ φονεύων ἄλλον. Ἀλλ' ἴσως ὑπὸ τοῦ παρόντος πάθους παραφερθεὶς ἔπεσε προσωρινῶς εἰς τοιαύτην μελαγχολίαν ὁ μέγας ἀνήρ.

**) Στῖχοι ἐκ τῆς Βολταίρου Μερόπης:

Quand on a tout perdu, quand ou n'a plus d'espoir,
La vie est un opprobre, et la mort un devoir.

Σίλδας καὶ Τοργαυΐας, ὅπου ἐνόμιζεν ἀδύνατον νὰ κτυπηθῇ· διὰ τοῦτο ἤθελε νὰ ἐμποδίζῃ ἐκεῖ τὸν βασιλέα ἕως οὗ ὁ πλησιάζων χειμὼν νὰ τὸν ἀναγκάσῃ νὰ ἀναχωρήσῃ ἀπὸ τὴν Σαξονίαν.

Ὁ Φρειδερῖκος ἀμφίβαλλε στιγμὰς τινὰς, ἂν ἔπρεπε νὰ ἀφήσῃ εἰς τὴν τύχην μιᾶς μάχης ζωὴν ἢ θάνατον. Συνεκάλεσε τοὺς στρατηγούς του, καὶ ἠθέλησε ν' ἀκούσῃ τὴν γνώμην των. Ὅλοι ἐσιώπων· τελευταῖον εἶπεν ὁ γέρων Ζείτενος στερεὰ καὶ τρανά: ,,Ὅλα τὰ πράγματα εἶναι δυνατὰ, μόνον τὸ ἓν εἶναι βαρύτερον παρὰ τὸ ἄλλο". Τώρα ἀπεφασίσθη ἡ μάχη, καὶ ἐγνωστοποιήθη ἡ προσταγὴ τῆς κινήσεως.

Ἡ 3 Νοεμβ. ἦτο ἡ μεγάλη καὶ κρίσιμος ἡμέρα, ὁπότε ἡ προϊστορηθεῖσα (σελ. 122) μάχη κατέφαγε πολλοὺς Αὐστριακοὺς καὶ Προύσσους, καὶ ὁ Δαούνιος πληγωθεὶς τὸ σκέλος ἀφῆκε τὴν νίκην εἰς τὸν ἐχθρόν του.

Ὁ Φρειδερῖκος δὲν ἐλησμόνησε νὰ εὐχαριστήσῃ τὰ στρατεύματα διὰ τὴν πίστιν των, καὶ νὰ τὰ ἀνταμείψῃ κατὰ τὰς δυνάμεις του. Εὐχαριστήθησαν μὲ ὅλας των τὰς ταλαιπωρίας, καὶ ἠστεΐζοντο μὲ αὐτὸν, καὶ τὴν ἐλευθερίαν ταύτην τοὺς τὴν ἔδωκε τώρα ἀσμένως. Δὲν τὸν ὠνόμαζαν ἄλλως, εἰμὴ Φρὶς (Φρειδερῖσκον), καὶ τὸν ὡμίλουν συχνάκις μὲ τὸ Σύ. Ὁ Φρειδερῖκος ἔκρινεν εὐλόγως τὴν νίκην ταύτην — τὴν ὁποίαν ἠγόρασε μὲ 14,000 στρατιώτας — μόνον φιλὴν βοήθειαν κατὰ τὸ παρόν. Ἱκανὴ εὐτυχία, ὅτι ὁ μὲν Δαούνιος ὑπέστρεψεν εἰς Δρέσδαν, ὁ δὲ Σολτικόβιος ἐμποδίσθη νὰ ἐμβῇ εἰς τὴν Μαρκίαν, καὶ ὅτι ὁ βασιλεὺς ἠδύνατο νὰ παραχειμάσῃ ἀκόμη μίαν φορὰν εἰς τὴν Σαξονίαν. Διέτριψε ταύτην τὴν φορὰν εἰς τὴν Λειψίαν, καὶ μεταξὺ τῶν ταραχῶν καὶ φροντίδων του ἀφιέρονε καὶ ὥρας τινὰς εἰς τὴν συναστροφὴν *) μὲ

*) Πρὸς τοῖς ἄλλοις ἔφερε τὴν οἰκιακήν του μουσικὴν καὶ τὸν Μαρκέσιον Ἀργέισιον. Οὗτος τὸν εὗρηκε μίαν ἑσπέραν καθήμενον κατάχαμα καὶ παίζοντα μὲ τὰ σκυλία του, τὰ ὁποῖα κατεβρόχθιζαν ἐξαίρετόν τι φαγητὸν ἀπὸ μέγα τρυβλίον.



τοὺς τῆς Λειψίας γραμματισμένους, ἐκ τῶν ὁποίων τοῦ ἤρεσκεν ἐξαιρέτως ὁ κόσμιος Γέβερτος.

Τώρα ἔκαμεν ὁ ἀδυνατισμένος ἥρως δοκίμια τινὰ εἰρήνης, ἐπειδὴ ἐφοβεῖτο τὸν τέλειον ὄλεθρόν του. Διότι οἱ μὲν Αὐστριακοὶ διὰ Γλακίου καὶ Δρέσδης ἐστερεώθησαν ἤδη εἰς τὴν Σιλησίαν καὶ Σαξονίαν· τοῦ δὲ Φρειδερίκου οἱ ἀνδρεῖοι πολεμισταὶ ἐκείτοντο εἰς τοὺς κάμπους σαπημένοι, ἢ ἐστέναζαν φυλακωμένοι εἰς τὰ Οὐγγαρικὰ φρούρια. Ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Γεώργιος Β΄ ἀπέθανε (Ὀκτ. 1760), καὶ ὁ ἀγαπητὸς τοῦ διαδόχου του, ὁ Λόρδος Βύτιος, δὲν ἔδιδε πλέον πολεμικὸν ἀργύριον· μόνον ἀπὸ μικρὸν μέρος τῆς ἐπικρατείας του ἠδύνατο ὁ Φρειδερῖκος νὰ λαμβάνῃ ἀκόμη εἰσοδήματα, καὶ τῆς Σαξονίας μόνον τὸ ἥμισυ ἔστεκεν εἰς τὴν ἐξουσίαν του. Ἐκ τούτου, καὶ ἐξαιρέτως ἐκ τῆς Λειψίας ἐσυνάζοντο αἱ ἀναγκαῖαι συνεισφοραὶ μὲ αὐστηρότητα ἀσυνήθιστον ἄλλως εἰς τὸν φιλάνθρωπον Φρειδερῖκον.

Ὁ ἐχθρὸς ἤθελε ταύτην τὴν φορὰν νὰ κυριεύσῃ ἐξ ἅπαντος τὴν Σιλησίαν, καὶ ἔπειτα νὰ ὑπάγῃ ἴσως εἰς τὸ Βερολῖνον. Ταῦτα ἔμελλε νὰ κατορθώσῃ ὁ Λαουδόνιος ἠνωμένος μὲ τὸν Ῥωσικὸν Φελδμαρισάλιον Βουττορλῖνον. Ἀλλὰ διὰ νὰ μὴ δύναται ὁ ἐν Σαξονίᾳ Προυσιακὸς στρατὸς νὰ ἐπιπηδᾷ εἰς τὸν ἐν Σιλησίᾳ, ἀπεφάσισε νὰ τὸν ἐνασχολῇ αὐτοῦ ὁ Δαούνιος. Ἐναντίον δὲ τοῦ Φερδινάνδου Δουκὸς Βρουνσουΐκου — ὅς τις ἐφύλαττε θαυμαστῶς τὸ πλευρὸν τοῦ βασιλέως, καὶ τοὺς μὲν Γάλλους εἶχε νικήσειν πλησίον Μίνδης 1 Αὐγ. 1759, τὴν δὲ Βεστφαλίαν καὶ Ἀννοβέραν εἶχε προστατεύσειν 1760 ἐναντίον ἐχθρῶν περισσοτέρων — ἦλθαν ταύτην τὴν φορὰν δύω Γαλλικὰ στρατεύματα ὑπὸ τὸν Βόλεον καὶ Σοβισαῖον, τὰ δύω ὁμοῦ 160,000 στρατιῶται!

Ὁ Φρειδερῖκος παρέδωκε τὴν Σαξονίαν εἰς τὸν παλαιὸν αὐτῆς φύλακα, τὸν προνοητικὸν καὶ εὔστοχον Πρίγκιπα Ἐῤῥῖκον, καὶ αὐτὸς ἀνέλαβε τὴν ὑπεράσπισιν τῆς Σιλησίας. Τὴν 10 Μαΐου ἔφθασεν εἰς τὸ ἐν Λεοβέργῃ στράτευμα. Οἱ Ῥῶσσοι ἔστεκαν εἰς τὰ Πολονικὰ σύνορα, καὶ δὲν ἔσπευδαν πολὺ νὰ ἑνωθῶσι μὲ τοὺς Αὐστριακούς. Εἴπαμεν ἀνωτέρω (σελ. 122) ὅτι ἐὰν ἐστρατήγει ὁ σφοδρὸς Λαουδόνιος τοὺς Ῥωσαυστριακοὺς, ἐχάνετο ἡ Προυσία. Ὁ Φρειδερῖκος δὲν ἔπαθεν ὅ,τι ἠδύνατο νὰ πάθῃ.

Ἀλλ' ὁ στενοχωρημένος ἥρως ἐστοχάζετο τὸν κίνδυνον, εἰς τὸν ὁποῖον ἐκρέματο, ὄχι μικρόν· διότι μόνος ὁ Λαουδόνιος μὲ τὰς 72,000 τῶν Αὐστριακῶν του ἦτο ἱκανὸς νὰ τὸν ἀφανίσῃ. Ἔπραξεν εἰς τὴν ἀνάγκην ταύτην, ὅ,τι δὲν εἶχε πράξειν ποτέ του, περιεχαρακώθη πλησίον Βολεσβιτίου καὶ Σουϊδνιτίου τόσον στερεὰ, ὥστε τὸ στρατόπεδόν του ὡμοίαζε φρούριον. Τὴν νύκτα ἔστεκαν οἱ στρατιῶται του παρατεταγμένοι ὡς εἰς μάχην, καὶ τὴν ἡμέραν ἐκοιμῶντο. Ὁ Φρειδερῖκος αὐτὸς, ὅς τις ὀλίγα ἠδύνατο νὰ μανθάνῃ περὶ τῶν ἐχθρῶν, ἐφαντάζετο σκοτεινότατον τὸ μέλλον. Ἡ θλίψις του ἦτο τόσον μεγάλη, ὥστε, καθὼς συχνάκις εἰς τοιαύτας περιπτώσεις, ἐλησμόνει τὸν βασιλέα, καὶ συγκατέβαινεν εἰς τὴν φιλίαν. Συχνάκις ἐζήτει εἰς τοῦ Ζειτένου τὴν νυκτερινὴν καλύβαν παρηγορίαν. Ὁ ἀξιέπαινος στρατιώτης ἀντέθετε πάντοτε εἰς τὰ ἀπηλπισμένα λόγιά του: „Δὲν θέλει γείνειν, δὲν θέλει γείνειν" τὴν ἀνδρικὴν ἀπόκρισιν: ἐξ ἅπαντος θέλουν λάβειν μίαν φορὰν ὅλα αἴσιον τέλος. Ὁ Φρειδερῖκος, ὅς τις ταύτης τῆς ἐλπίδος δὲν ἔβλεπεν ἔμπροσθέν του κανένα λόγον, τὸν ἠρώτησε μίαν φορὰν εἰρωνικῶς, ἐὰν αὐτὸς ἀπέκτησεν ἴσως νέον τινὰ σύμμαχόν του. „Ὄχι, ἀπεκρίθη ὁ Ζείτενος, ἔχω μόνον τὸν παλαιὸν ἐκεῖνον ἐπάνω, καὶ αὐτὸς δὲν μᾶς ἐγκαταλείπει." — „Ἆχ, ἐστέναξεν ὁ βασιλεύς· αὐτὸς δὲν κάμνει πλέον θαύματα!" — „Οὐδὲ τὰ χρειαζόμεθα, ἀπεκρίθη ὁ θεοσεβὴς Ζείτενος· αὐτὸς μάχεται ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ δὲν μᾶς ἀφίνει νὰ πέσωμεν."



Εἴκοσιν ἡμέρας ἐκράτησεν ἔγκλειστον ὁ ἡνωμένος ἐχθρὸς τὸ μικρὸν Προυσιακὸν στράτευμα εἰς τὸ πλησίον Βουλεσβιτίου στρατόπεδον, χωρὶς νὰ τὸ ἐγγίξῃ, ἐπειδὴ ὁ Βουττορλῖνος δὲν ἤθελε διόλου νὰ κάμῃ ὅ,τι ἐπεθύμει ὁ Λαουδόνιος, καὶ ὅ,τι ἤθελεν ὠφελήσειν πλέον τοὺς Αὐστριακοὺς παρὰ τοὺς Ῥώσους. Εἶχαν δὲ οὗτοι, ὅ,τι ἤθελαν νὰ ἔχουν, τὸ βασίλειον τῆς Προυσίας· νὰ λάβῃ δὲ ἡ Αὐστρία τὴν Σιλησίαν, δὲν τὸ ἐνόμιζαν τόσον ἀναγκαῖον. Οὕτως ἔμειναν λοιπὸν ἀργοὶ οἱ 13,000 στρατιῶται, καὶ τελευταῖον ἠναγκάσθη ὁ Βουττορλῖνος δι' ἔλλειψιν τροφῶν νὰ χωρισθῇ ἀπὸ τὸν Λαουδόνιον, καὶ νὰ περάσῃ ἐπέκεινα τοῦ Βιάδρου (13 Σεπτεμ.). Μόνον 20,000 στρατιώτας μὲ τὸν στρατηγὸν Σερνισέβιον ἀφῆκεν εἰς τὸν Λαουδόνιον. Ὁ Φρειδερῖκος ἐγνώρισε τὴν ἐλευθέρωσίν του ταύτην ἔργον τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐνθυμηθεὶς τὸν διάλογον ἐκεῖνον εἶπε πρὸς τὸν Ζείτενον: „Εἶχες δίκαιον τότε, καὶ ὁ σύμμαχός σου ἐβάσταξε τὸν λόγον του."

Ἐφοβεῖτο ἀκόμη ἀπὸ τὸν Βουττορλῖνον, μήπως ἐμβάλῃ μὲ τὸ στράτευμά του εἰς τὴν Μαρκίαν. Διὰ νὰ τὸ ἐμποδίσῃ, ἐπρόσταξε τὸν στρατηγὸν Πλάτενον νὰ εἰσβάλῃ ἔξαφνα εἰς τὴν Πολονίαν καὶ νὰ καύσῃ τὰς ἀποθήκας ὄπισθεν τοῦ ἐχθροῦ· ἐγχείρημα τολμηρὸν, τὸ ὁποῖον ἐξετελέσθη μὲ ἀνέλπιστον εὐτυχίαν. Ὁ Βουττορλῖνος λοιπὸν δὲν ἦτο ἱκανὸς νὰ ἐγχειρήσῃ τίποτε τοῦτο τὸ ἔτος, καὶ ἡ Μαρκία ἐφυλάχθη πάλιν ἀβλαβής.

Ἀλλὰ κατὰ δυστυχίαν ὁ Φρειδερῖκος χαίρων, ὅτι διέφυγε δύω δυστυχίας, ἠμέλησε μίαν τρίτην, ἥτις ἀκόμη ἐπρόκειτο ἔμπροσθέν του. Ἀφῆκε τὸ στε-

ρεὸν στρατόπεδόν του, καὶ μετέβη εἰς τὴν Νίσσαν, πιθανῶς διὰ νὰ ἑλκύσῃ τοὺς Αὐστριακοὺς εἰς τὴν πεδιάδα, καὶ ἔπειτα νὰ ὁρμήσῃ ἐπάνω των καὶ νὰ τοὺς ἀναγκάσῃ εἰς μάχην. Ὁ Λαουδόνιος ἀνεχώρησεν ἀληθινὰ ἀπὸ τὰ ὄρη, ἀλλ᾿ ὄχι νὰ ὑπάγῃ κατόπιν του, ἀλλὰ διὰ νὰ κυριεύσῃ ἔξαφνα τὸ Σουϊδνίτιον. Ἐξετέλεσε τὸ ἔργον τοῦτο τὴν νύκτα τῆς ἐφεξῆς 1 Ὀκτ. τόσον ἐπιτήδεια, ὥστε εἰς ἡμισεῖαν ὥραν ἦτο κύριος τοῦ φρουρίου. Ὁ ταξίαρχος Ζαστόβιος μὲ 3000 στρατιώτας ἐπιάσθησαν αἰχμάλωτοι, καὶ πλουσία ἀποσκευὴ ὅλων τῶν χρειωδῶν τοῦ πολέμου ἔπεσεν εἰς τῶν ἐχθρῶν τὰς χεῖρας (Πρβ. ἀνωτ. σελ. 122).

Τοῦ Φρειδερίκου ὁ τρόμος διὰ τὴν ἀγγελίαν τῆς δυστυχίας ταύτης ἦτο τόσον μεγαλήτερος, ὅσον ἐνόμιζεν ἀδύνατον τὸ ἐξάφνισμα τοῦτο. Πολιορκίαν ἐπρόσμενε, καὶ ἐπ᾿ ἀληθείας τὴν ηὔχετο, ἐξάφνου ὅμως πλακώσεως εἰς μίαν νύκτα δὲν τοῦ ἤρχετο ἔννοια καμμία, ἀλλ᾿ ὅτι τὴν αἰτίαν τῆς δυστυχίας ταύτης ταύτην τὴν φορὰν, καθὼς ὄχι πάντοτε, ἀπέδωκεν εἰς τὸν ἑαυτόν του, τὸ ἔδειξεν ὁ ἥμερος τρόπος του πρὸς τὸν ταξίαρχον. Εἶναι βέβαιον, ὅτι τὸ δυστύχημα τοῦτο ἐκρήμνισεν ὅλα τὰ σχέδιά του. Δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ἐλπίσῃ, ὅτι θέλει ἐκδιώξειν τοὺς Αὐστριακοὺς ἀπὸ τὴν Σιλησίαν, ἀλλ᾿ ἐστοχάζετο μόνον τὴν σωτηρίαν τῆς μητροπόλεώς του καὶ τῶν ἐπιλοίπων φρουρίων. Διὰ τοῦτο τὸ τέλος ἐδιώρισε τὰ στρατεύματά του νὰ διατρίβωσιν εἰς τὰ πλησίον τῆς Στρέβλης χωρία, καὶ ἐστρατοπέδευσεν αὐτὸς εἰς τὸ χωρίον Βοϊσελβίτιον πλησίον τῆς τελευταῖον εἰρημένης πόλεως.

Ἐδῶ ἦτο, ὅπου ἕνας ἄθλιος, ὁ διαβόητος Βαρῶν Βαρκότιος, τοῦ ὁποίου τὰ ὑποστατικὰ ἔκειντο εἰς ἐκείνην τὴν χώραν, ἠθέλησε νὰ ἀποκτήσῃ τοῦ Ἡροστράτου τὸ κλέος προδίδων δολιώτατα τὸν βασιλέα. Δάσος ἐπεκτεινόμενον ὄπισθεν ἀπὸ τὸν κῆπον



τῆς ἀπροσέκτως φρουρουμένης βασιλικῆς οἰκίας, εὐκόλυνε τὸ ἐγχείρημα τοῦ νὰ ἁρπαχθῇ ὁ βασιλεύς· ἔγεινεν ἤδη συμφωνία μὲ Αὐστριακὸν ἀξιωματικὸν καὶ μὲ Καθολικὸν ἱερέα περὶ τῶν ἀναγκαίων, καὶ ἡ νὺξ τῆς 30 Νοεμβρ. ἐδιωρίσθη πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ κακουργήματος. Κατ᾿ εὐτυχίαν πρὸ μιᾶς ἡμέρας ἐκτύπησεν ἡ συνείδησις τὸν κυνηγὸν τοῦ Βαρῶνος, καὶ δὲν ἔφερε τὴν τελευταίαν ἐπιστολὴν εἰς τὸν ἱερέα, ἀλλ᾿ εἰς Λουθηρανὸν ἱεροκήρυκα, ὅστις τὸν ἔστειλεν εὐθὺς μὲ αὐτὴν εἰς τὸν βασιλέα. Ὁ Βαρκότιος ἔφυγε, καὶ μετὰ ταῦτα ἐτελείωσε τὴν ἀνάξιον ζωήν του εἰς τὴν Οὐγγαρίαν.

Τὴν 10 Δεκεμβ. ἔβαλεν ὁ Φρειδερῖκος τὸ στράτευμά του παρὰ τὸν Βιάδρον μεταξὺ Βρίγης καὶ Γλογαυΐας εἰς τὴν παραχειμασίαν. Αὐτὸς δὲ ἐκατοίκησεν εἰς τὴν Βρεσλαυΐαν. Ἐκεῖ ἤκουσε πάραυτα ἀηδεῖς ἀγγελίας ἀπὸ τὴν Πομμερανίαν. Ῥωσικὸν στῖφος στρατηγούμενον ἀπὸ τὸν Κόμητα Ῥωμανσὸφ εἶχεν ἤδη πλημμυρήσειν ταύτην τὴν ἐπαρχίαν ἀπὸ τὸν χειμῶνα, καὶ ἀπὸ τῆς 20 Αὐγούστου εἶχε πολιορκήσειν τὴν Κολβέργαν διὰ Ῥωσοσβεκικοῦ στόλου. Ὁ ταξίαρχος, ὁ γέρων χιλίαρχος Ἑϊδῆνος, ἔδειξε μεγάλην σταθερότητα, καὶ ὁ Πρίγκιψ Βυρτεμβέργης ἔκαμε τὰ δυνατά του μὲ βοηθητικόν τι στράτευμα· ἀλλ᾿ ἔκαμε τὸ σφάλμα, ὅτι δὲν ἐπρόβλεψε σύγκαιρα τὴν πόλιν μὲ ζωοτροφίας. Ἠναγκάσθη λοιπὸν νὰ παραδοθῇ τὴν 13 Δεκεμβρίου.

Οἱ Σβέκοι ἐχαλινώθησαν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἀπὸ τὸν στρατηγὸν Βελλίγγιον. Εἰς τὴν Σαξονίαν ἐβαστάχθη ἀξιεπαίνως ὁ Πρίγκιψ Ἐῤῥῖκος κατὰ τοῦ Δαουνίου, καὶ ὁ ἀναῤῥωσθεὶς Σεϊδλίτιος εἶχεν ἀποδιώξειν εἰς τὴν Φραγκίαν τὰ Γερμανικὰ στρατεύματα. Οἱ Γάλλοι ἀπελπισθέντες νὰ κερδήσωσί τι ἀπὸ τὸν προσεκτικὸν καὶ τολμηρὸν Φερδινάνδον, ἐξεδικοῦντο διὰ κακούργου λαηλασίας ἀφυλάκτων τόπων. Κατὰ

τὴν πειθαρχίαν ὁ λαὸς οὗτος ἦτο κατώτερος ἀπὸ τοὺς Ῥώσους. Κανεὶς ἀξιωματικὸς δὲν εἶχεν ὑπόληψιν, ἐπειδὴ ἔλειπεν ὁ τόνος ἀπὸ τοὺς ἀνωτέρω. Μ' ὅλον ὅτι ἐπροφασίζοντο ὅτι ἦλθαν εἰς βοήθειαν τῆς Γερμανίας, ἐφορολόγουν ὅμως καὶ ἐλεηλάτουν τὸν Φραγκικὸν κύκλον οὕτως, ὥστε ὁ Δοὺξ τῆς Σαξονικῆς Μεϊνίγγης ἔκρινεν ἀναγκαῖον νὰ φανερώσῃ μὲ δημόσιον ἀγγελίαν τὰ κακὰ ταῦτα. Ἀλλὰ τοῦτο τὸν ἔβλαψεν. Ἕνας Γαλλικὸς ταχυδρόμος ἔφερεν εἰς τὴν ἐν Νοριμβέργῃ Φραγκικὴν συνέλευσιν προσταγὴν Λοδοβίκου τοῦ ΙΕ' μὲ ποινὴν σφοδρὰν νὰ ἐξαλειφθῇ ἐντελῶς ἀπὸ τὰ βιβλία των τὸ παραπονητικὸν τοῦ Δουκὸς γράμμα κατὰ τῶν Γαλλικῶν στρατευμάτων. Ὦ τὸν γενναιόψυχον σωτῆρα τῆς Γερμανίας!

Οὕτω λοιπὸν ἐτελείωσε πάλιν μία ἐκστρατεία, ἥτις δὲν ἔκρινε μὲν τίποτε, ἐχειροτέρευσε δὲ ἱκανῶς τὰ πράγματα τοῦ βασιλέως· ὁ χαμὸς τοῦ Σουϊδνιτίου συνεπέφερε τὸν χαμὸν τοῦ ἡμίσεος τῆς Σιλησίας, καθὼς καὶ ὁ τῆς Κολβέργης τὸν τοῦ ἡμίσεος τῆς Πομμερανίας. Καὶ εἰς τὰς δύω χώρας ἠδύναντο κατὰ πρῶτον τώρα οἱ ἐχθροὶ νὰ στήσωσι τὰ παραχειμάσματά των. Τὸ ἥμισυ τῆς Σαξονίας ἐκράτει ὁ Δαούνιος. Τίποτε δὲν ἐμπόδιζε τοὺς Ῥώσους εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἔαρος νὰ πολιορκήσουν τὸ Στετῖνον, ἢ νὰ κυριεύσωσι τὸ Βερολῖνον καὶ ὅλον τὸ Ἐκλεκτοράτον. Εἰς τὴν Σιλησίαν εἶχεν ὁ βασιλεὺς μόνον 30,000 στρατιώτας· ὁ Πρίγκιψ Ἐρρῖκος δὲν εἶχε περισσοτέρους. Τὸ μέγιστον μέρος τῶν ἐπαρχιῶν ἦτο κυριευμένον ἢ ἠρημωμένον.

Συχνάκις ὁ κατακλονισμένος ἥρως κατὰ ταύτας τὰς ἡμέρας τῆς ἀπελπισίας του πρέπει νὰ ἐνησχολήθη μὲ τὴν ἰδέαν νὰ ἐκφύγῃ τὴν ταπείνωσιν μὲ αὐτοχειρίαν. Τοῦτο προδίδουσιν ὄχι μόνον αἱ ποιητικαί του ἐπιστολαὶ τοῦ καιροῦ ἐκείνου, ἀλλὰ καὶ δύω ἐξιτήριοι λόγοι ἐν ὀνόματι τοῦ Κάτωνος καὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ὄθωνος (ἀπὸ 1 καὶ 8 Ὀκτωβ.), δύω ἀνδρῶν, οἵτινες εἰς ὁμοίας περιστάσεις ἐζήτησαν τὸ αὐτὸ τέλος ἀπὸ τὰς στενοχωρίας τῆς ἐχθρικῆς τύχης. Ἀλλ' ὅτι ἠδύνατο νὰ διατάξῃ ποιητικῶς τὰς ἰδέας του, δείχνει ἱκανῶς τὴν σταθερότητά του, καὶ ἀναμφιβόλως ἡ ποίησις αὐτὴ ἐξέφερεν ἱλαρῶς τὴν ὕλην τῆς βαρυθυμίας του ἀπὸ τὴν ψυχήν του εἰς τὸ χαρτίον, καὶ ἔκαμνε τὴν θλίψιν του αὐτὴν ἀντικείμενον τερπνῶν ἀσχολιῶν. Εἰς τὸ στράτευμα ὅμως δὲν ἔδειξε ποτὲ κατηφὲς πρόσωπον, καὶ εἰς τοὺς φίλους του αὐτοὺς, παρεκτὸς τοῦ Ζειτένου, ὀλίγον ἐφανέρονε τὴν καρδίαν του: „Δὲν ἐξεύρεις ἱκανῶς, γράφει πρὸς τὸν Μαρκέσιον Ἀργένσιον. τὰ περιστατικὰ διὰ νὰ ἐννοήσῃς ὀρθῶς τοὺς κινδύνους, οἱ ὁποῖοι φοβερίζουσι τὴν ἐπικράτειαν. Ἐγὼ τὰ ἐξεύρω καὶ τὰ ἀποσιωπῶ. Ὅλας τὰς λύπας κρατῶ διὰ τὸν ἑαυτόν μου, καὶ μεταδίδω εἰς τὸ κοινὸν μόνον τὰς ἐλπίδας καὶ τὰς ὀλίγας καλὰς ἀγγελίας, τὰς ὁποίας ἐμπορῶ νὰ τοῦ δώσω."



Ὁ Φρειδερῖκος εἰς τὴν μεγίστην ἀνάγκην του ἐστράφη καὶ πρὸς δύω ἡγεμόνας τῆς Ἀνατολῆς, τὸν Ταταρχάνην καὶ τὸν Σουλτάνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ἐπροσπάθει νὰ τοὺς κινήσῃ εἰς πόλεμον κατὰ τῆς Ῥωσίας καὶ Αὐστρίας. Ἐπεκαλέσθη ἀκόμη μίαν φορὰν καὶ τὴν Ἀγγλίαν διὰ νὰ τοῦ δίδῃ τὸ βοηθητικὸν ἀργύριον, ἀλλ' ὁ δυσμενής του Λὸρδ Βύτιος ἀπέρριψε τὴν αἴτησίν του πρὸς λύπην ὅλου τοῦ Αγγλικοῦ λαοῦ.

Ἀπὸ κανὲν μέρος δὲν ἐφαίνετο ἐλπὶς εἰρήνης, ἀλλὰ μᾶλλον ἐξηπλόνοντο περαιτέρω αἱ φλόγες τοῦ πολέμου. Ἡ Γαλλία ἐτρέλανε τὴν Ἱσπανίαν νὰ κηρύξῃ πόλεμον κατὰ τῆς Ἀγγλίας, καὶ νὰ κτυπήσῃ τὴν Πορτογαλλίαν, ἥτις ἀπ' ἀρχῆς τῆς ἑκατονταετηρίδος ταύτης ἐσύνδησεν ὠφελίμους σχέσεις μὲ τὴν Ἀγγλίαν, καὶ τὰς διατηρεῖ ἕως τῆς σήμερον ἡμέρας.

Ἤλπιζαν ἐκ τούτου, ὅτι θέλουν λάβειν ὀπίσω ὅλας τὰς ἀποικίας των, τὰς ὁποίας ἐκράτουν οἱ Ἄγγλοι, καὶ θέλουν ἀπολύσειν ἀπὸ τῆς ἐπιῤῥοῆς των τὴν Πορτογαλλίαν. Καὶ οὕτως ἐξηπλώθη τὸ θέατρον τοῦ πολέμου ἕως τὸν Τάγον.

Ἡ ἐξαφνισθεῖσα Πορτογαλλία ἐζήτησε μετὰ δεήσεων τὴν βοήθειαν τῆς Ἀγγλίας. Ἔλειπαν πολεμικαὶ ἀποσκευαὶ, στρατιῶται καὶ στρατηγοί. Ἕνας Γερμανὸς ἥρως, ὁ Κόμης Λιππίας Βυκερβούργου Βιλέλμος (Ἴδε κατωτ. Δ'), εἷς ἐκ τῶν μεγίστων μηχανουργῶν καὶ κανονιοδιοικητῶν, καὶ ἄνθρωπος εὐγενέστατος, ἐστάλθη διὰ νὰ δώσῃ εἰς ἔθνος ἀλλότριον τῆς πολεμικῆς τέχνης αἴσθημα ἡρωϊκοῦ κλέους καὶ Προυσιακὴν πειθαρχίαν, καὶ ὄχι μόνον νὰ κυβερνήσῃ, ἀλλὰ νὰ πλάσῃ τὸ στράτευμα. Τὸ μὲν ἐμφόβως, τὸ δὲ περιέργως ἐπρόσμενεν ἡ Εὐρώπη τὰ συμβάματα τοῦ νέου ἔτους, τοῦ ὁποίου τὰ σπέρματα ἐπρομήνυαν παράδοξόν τι καὶ σπάνιον.

Ἀλλὰ τὰ πράγματα μετεβλήθησαν ὑπὲρ πᾶσαν ἐλπίδα. Ἡ τῆς Ῥωσίας Αὐτοκρατόρισσα Ἐλισάβετ ἀπέθανε (5 Ἰανουαρ. 1762), καὶ ἀνέβη εἰς τὸν Ῥωσικὸν θρόνον ὁ ἀνεψιὸς τῆς Ἐλισάβετ, ὁ Δοὺξ Ὀλσατίας, μὲ ὄνομα Πέτρος Γ', ἐνθουσιασμένος διὰ τὸν Φρειδερῖκον καὶ διὰ τὰς πράξεις του, ὅς τις δὲν ἐφόρει ἄλλην στολὴν εἰμὴ Προυσιακὴν, καὶ ἐβάσταζε τὸ τοῦ μαύρου ἀετοῦ ἱππικὸν παράσημον, τοῦ Φρειδερίκου τὴν εἰκόνα ἐφίλει ἔμπροσθεν ὅλων τῶν Ῥώσων, καὶ ἐξαιρέτως ἐχάρη διὰ τοῦτο ἀναβὰς εἰς τὸν θρόνον, διὰ νὰ κάμῃ παραυτὰ εἰρήνην μὲ τὸ λατρευτόν του πρωτότυπον χωρὶς ἰδιωφέλειάν του, καὶ νὰ κλείσῃ μετ' αὐτοῦ φιλίαν. Πρῶτον ἀπέλυσεν ὅλους τοὺς Προυσιακοὺς αἰχμαλώτους χωρὶς λύτρα, ἀπηγόρευσε νὰ κόπτουν ἐφεξῆς τὰ Προυσιακὰ δάση, καὶ προσέτι ἔστειλεν ἀργύριον ἱκανὸν εἰς τὴν πτωχεύσα-



σαν Πομμερανίαν, καὶ τοὺς ἐχάρισε τὴν ἐν Σταργαρδίᾳ σιταποθήκην του. Ὁ Φρειδερῖκος ἀντήμειψε κατὰ πάντας τρόπους τὰ δείγματα τῆς φιλίας ταύτης. Ἀπέλυσε καὶ αὐτὸς ὡσαύτως τοὺς Ῥωσικοὺς αἰχμαλώτους, καὶ ἐπλήρωσεν εἰς τὴν Ἀσκανίαν Ζερβέσταν, πατρίδα τῆς νέας Αὐτοκρατορίσσης Αἰκατερίνης, ὅλας τὰς φορολογίας. Τὴν 16 Μαρτίου ἔγεινε μετὰ τοῦτο εἰς Σταργαρδίαν ἀνακωχὴ πολέμου, καὶ ἐκλείσθη τὴν 5 Μαΐου ἐντελὴς εἰρήνη, εἰς τὴν ὁποίαν ἐδόθησαν γενναίως ὀπίσω ὅλαι αἱ δορικτησίαι. Προσέτι Πέτρου τοῦ Γ' ὁ φιλικὸς ζῆλος ἐπροχώρησε τόσον, ὥστ' ἔκαμε συμμαχίαν μὲ τὸν Φρειδερῖκον, καὶ ἐπρόσταξε τὸν ἐν Πολονίᾳ στρατηγὸν Σερνισέβιον νὰ ἑνώσῃ 20,000 στρατιωτῶν μὲ τὸ Προυσιακὸν στράτευμα.

Τὸ πρῶτον ἀποτέλεσμα τούτου τοῦ εὐτυχοῦς συμβάματος, ἦτο, ὅτι ἡ Σβεκικὴ κυβέρνησις στερηθεῖσα τώρα τὸ μέγιστόν της ὑποστήριγμα, καὶ ἀποσταμένη ἀπὸ τὸν ἀηδῆ πόλεμον, μὲ ὅλας τὰς Γαλλικὰς ῥαδιουργίας, ἐπεθύμει τὴν εἰρήνην. Ἐκλείσθη χωρὶς πολλὴν λογοτριβὴν (εἰς Ἀμβοῦργον τὴν 22 Μαΐου), ἐπειδὴ καὶ τὰ δύω μέρη ἔδωκαν εἰς ἄλληλα τὴν εὔλογον ἀποζημίωσιν.

Ποία μεταβολὴ τῆς τύχης! Τώρα ἠδύνατο ὁ Φρειδερῖκος νὰ στρέψῃ ὅλας του τὰς δυνάμεις ἐναντίον τῆς Αὐστρίας, καὶ ἐξ ὅσων ἐμάνθανε περὶ τῆς ἀναργυρίας τῆς Αὐτοκρατορίσσης ἤλπιζεν, ὅτι κατὰ τὴν προειρημένην ῥῆσίν του θέλει εἶσθαι αὐτὸς, ὅς τις θέλει φυλάττειν εἰς τὸ σακούλιόν του τὸ τελευταῖον θάληρον. Ὁ στρατηγὸς Βελλίγκιος ἐπροστάχθη τώρα μὲ τὰ ἐν Πομμερανίᾳ κατὰ τῶν Σβέκων χρήσιμα στρατεύματά του νὰ ἐνδυναμώσῃ τὸν ἐν Σαξονίᾳ Πρίγκιπα Ἐῤῥῖκον, μὲ τὸν ὁποῖον ἡνώθη καὶ ὁ Σεϊδλίτιος. Ὁ Βέρνερος καὶ ὁ Πρίγκιψ Βυρτεμβέρ-

γης ἐκράχθησαν εἰς τὴν Σιλησίαν, καὶ ὁ ἀπολυθεὶς δὲ Δοὺξ Βεβέρας ἐβάλθη τώρα πάλιν εἰς κίνησιν.

Αἱ πολλαὶ διαπραγματεύσεις ἐβράδυναν ταύτην τὴν φορὰν κατὰ πολλὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐκστρατείας. Ἀλλ' ἀπὸ τὸν Ἰούνιον, ἀφοῦ ὁ Σερνισέβιος ἡνώθη μὲ τὰ στρατεύματά του, ἐσηκώθη ἔξαφνα, καὶ ἤλπιζε μὲ σφοδρὰ κτυπήματα καὶ τετραπλάσιον δύναμιν νὰ ἐκδιώξῃ ἀπὸ τὴν Σιλησίαν καὶ Σαξονίαν τὸν ἐχθρόν. Ἡ πρώτη του πρᾶξις ἔμελλε νὰ εἶναι ἡ ἐξανακυρίευσις τοῦ Σουϊδνιτίου. Ὁ Δαούνιος, ὅς τις τώρα ἐταξιάρχει εἰς Σιλησίαν ἀντὶ τοῦ Λαουδονίου, ἐπροχώρησε διὰ νὰ φυλάξῃ τὸ φρούριον τοῦτο. Διὰ νὰ τοῦ ἀποκόψῃ τὴν μετ' αὐτοῦ κοινωνίαν, ἀνάγκη ἦτο νὰ κτυπηθῇ τὸ μέρος τοῦ στρατεύματος, τὸ ὁποῖον ἐβάστασε τοὺς λόφους τοῦ Βουρκερσδορφίου. Πλήρης ὡραιοτάτων ἐλπίδων ἐπροχώρει ὁ Φρειδερῖκος μετὰ τῶν συμμάχων του, ὅταν διαμιᾶς δευτέρα ἀγγελία ἐκ Ῥωσίας ἔδωκε πάλιν εἰς τὴν θέσιν τῶν πραγμάτων τροπὴν νέαν καὶ πάντη ἀπροσδόκητον.

Διότι Πέτρος ὁ Γ', ὁ πιστὸς φίλος του, δὲν ὑπῆρχε πλέον. Ἡ αὐτὴ ὁρμή, μὲ τὴν ὁποίαν ἀνέτρεψεν ὅλα τὰ κατὰ τοῦ Φρειδερίκου σχέδια τῆς προκατόχου του, εἶχε τὸν παρεκτρέψειν εἰς πλῆθος ἄλλων νεωτερισμῶν, οἱ ὁποῖοι κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας του εἶχαν παροργίσειν ἐναντίον του τὸ ἔθνος, καὶ μετὰ ἓξ μῆνας ἔχασε καὶ τὸν θρόνον καὶ τὴν ζωήν. Ἤθελε νὰ δημεύσῃ τὰ κτήματα τοῦ κλήρου, νὰ περιορίσῃ τὴν δύναμιν τῶν εὐγενῶν, ν' ἀρχίσῃ πόλεμον κατὰ τῆς Δανίας χωρὶς νὰ θέλῃ τὸ ἔθνος, νὰ διώξῃ τὴν γυναῖκά του Αἰκατερίναν καὶ νὰ τὴν κλείσῃ εἰς μοναστήριον, καὶ νὰ δώσῃ εἰς τοὺς Ῥώσους βιαιότερα παρὰ τὸν προπάτορά του Πέτρον Α' Γερμανικὰ ἐνδύματα καὶ ἔθη. Τοὺς ἀνδρείους Ῥώσους σωματοφύλακας ἔκαμε κατωτέρους τῶν Ὁλσατιακῶν, καὶ μὲ ἕνα λόγον τόσον ὀλίγον ἐσκέπτετο τὰς σχέσεις μὲ τοὺς



ἀνθρώπους πρὸς τοὺς ὁποίους ἐνήργει, ὥστ' ἔπραττεν ὅλον τὸ ἐναντίον τῶν ὅσα ἤθελε πράξειν φρόνιμος κυβερνήτης εἰς τὸν τόπον του. Προσέτι ἦτο κωφὸς εἰς ὅλας τὰς συμβουλὰς τῶν ξένων δυνάμεων, καὶ οὕτω τὸν ἐπλάκωσεν ὁ κίνδυνος πρὶν ἀκόμη τὸν ὑποπτεύσῃ δυνατόν. Ἀριθμὸς συνωμοτῶν, τῶν ὁποίων κορυφαῖος ἦτο ὁ Κόμης Ὀρλόφιος, τὸν ἐπίασεν ἔξαφνα, καὶ τὴν 9 Ἰουλίου ἔγεινε γνωστὸς εἰς τὸν λαὸν ὁ θάνατός του, καὶ ἀνηγορεύθη Αἰκατερίνα ἡ Β' Αὐτοκρατόρισσα πασῶν τῶν Ῥωσιῶν.

Ἐπειδὴ λοιπὸν καθεὶς Ῥῶσος ἐπίστευεν, ὅτι Πέτρος ὁ Γ' ἐπεχείρησεν ὅλους τοὺς δεσποτικοὺς νεωτερισμούς του διὰ μυστικῆς παρακινήσεως τοῦ Φρειδερίκου, ἦτο μία ἡ φωνὴ διὰ τὴν ἀνανέωσιν τοῦ κατὰ τῆς Προυσίας πολέμου. Ἐκβῆκε λοιπὸν ἀπὸ τὴν νέαν κυβέρνησιν Δήλωσις, ὅπου ὠνομάζετο ἡ Προυσία πρῶτος ἐχθρὸς τῆς Ῥωσίας καὶ ὅσα ἐδημοσιεύθησαν περὶ παραιτήσεως τοῦ Προυσιακοῦ βασιλείου, ἀνηρέθησαν καὶ ἠφανίσθησαν. Ἀλλὰ πόσον ἔμειναν ἐκστατικοί, ὅταν παραυτὰ μετὰ τοῦτο μεταξὺ τῶν χαρτίων τοῦ Πέτρου εὕρηκαν τοῦ Φρειδερίκου ἐπιστολάς, διὰ τῶν ὁποίων ἐσυμβούλευε τὸν ἀστόχαστον φίλον του νὰ προσφέρεται προσεκτικῶς, καὶ ἐξαιρέτως νὰ μεταχειρίζεται εὐγενῶς τὴν γυναῖκά του. Ἡ φανέρωσις αὕτη καθιλάρυνε καὶ κατήσχυνεν ὅλους τοὺς συμβούλους τῆς Αὐτοκρατορίσσης ταύτης, καὶ ἡ μόλις ἐκδοθεῖσα Δήλωσις ἀνηρέθη πάλιν. Ἔμεινεν ἡ εἰρήνη παρεκτὸς ὅτι ἐκράχθη ὀπίσω ὁ Σερνισέβιος.

Τὴν 19 Ἰουλίου ἔλαβεν ὁ στρατηγὸς τὴν προσταγὴν ταύτην. Τὴν ἔδειξεν εἰς τὸν βασιλέα. Ὁ Φρειδερῖκος ἔμεινεν ἐκστατικός, ἦλθεν ὅμως εἰς ἑαυτὸν ταχέως, καὶ τὸν ἐπαρακάλεσε νὰ κρατήσῃ μυστικὸν τὸ πρᾶγμα ἀκόμη τρεῖς ἡμέρας ἕως νὰ γείνῃ ἡ προσβολὴ εἰς τὴν θέσιν τοῦ Βουρκεροδορφίου καὶ Λευτμανσδορφίου. Ὁ Σερνισέβιος ἐξ ἀγάπης πρὸς τὸν Φρει-

δερῖκον παρέβη τὸ πρὸς τὴν μόναρχόν του καθῆκον, καὶ ἔγεινεν, ἂν ὄχι κοινωνὸς, τοὐλάχιστον θεωρὸς τοῦ τολμηροῦ ἐγχειρήματος, τὸ ὁποῖον ὀνομάζεται μάχη πλησίον τοῦ Ῥεϊχεμβάκου (21 Ἰουλ.), καὶ εἰς τὴν ὁποίαν διὰ μόνης τῆς παρουσίας τοῦ στρατεύματός του ἐβάσταξεν ἀκίνητον μίαν πτέρυγα τοῦ Δαουνιακοῦ στρατοῦ. Ἡ νίκη ἦτο εὐτυχὴς, καὶ τὴν ἐφεξῆς ἡμέραν ἐχωρίσθη ὁ Σερνισέβιος μὲ πόνον καρδίας ἀπὸ τὸν βασιλέα, ὅς τις τὸν ἐφιλοδώρησε πλουσίως, καὶ ἔφερε τὰ στρατεύματά του εἰς τὴν Ῥωσίαν.

Τώρα ἐπεχείρησεν ὁ Φρειδερῖκος τὴν πολιορκίαν τοῦ Σουϊδνιτίου (8 Αὐγ.). Αὕτη τοῦ ἐπροξένησεν ἀπιθάνως πολλοὺς κόπους, καὶ τοῦ ἐδαπάνησεν ἀργύριον, αἷμα καὶ χρόνον· διότι τὴν 9 Ὀκτωβ. ἤγουν μετὰ ἐννέα ἑβδομάδας παρεδόθη ὁ ἀνδρεῖος ταξίαρχος μετὰ τῶν στρατιωτῶν του. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Λαούνιος ἐφυλάττετο μὲ σκέψιν καὶ προσοχὴν εἰς τὰ ὄρη, διὰ τοῦτο ἡ τοῦ ἔτους τούτου Σιλησιακὴ ἐκστρατεία ἐτελείωσε πολὺ χειρότερα παρ' ὅ,τι ἠλπίζετο εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἔτους.

Εἰς τὴν Σαξονίαν ἔγειναν μικραὶ μάχαι. Ὁ Σεϊδλίτιος, Βελλίγκιος καὶ Κλέϊστος μετετόπισαν θέσεις τινὰς τοῦ ἐχθροῦ, καὶ εἰσεχώρησαν καὶ εἰς τὴν Βοημίαν, καὶ ἐκεῖ τοῦ ἔφθειραν τινὰς ἀποθήκας. Τὸ πρῶτον στράτευμα τοῦ Πρίγκιπος Ἐῤῥίκου καὶ τοῦ Κόμητος Σερβελλονίου, ἐπροχώρησεν εἰς τὴν Δρέσδαν, ἀλλὰ δὲν ἦσαν ἱκανοὶ νὰ τὴν πολιορκήσωσι. Τὴν 31 Σεπτεμβ. ἐστρατοπέδευσαν οἱ Προῦσοι πλησίον Φρεϊβέργης. Ἐκεῖ ἡ θέσις των ἦτο ἐπικίνδυνος, ἐπειδὴ τὸ Γερμανικὸν στράτευμα ὑπὸ τὸν Πρίγκιπα Στολβέργιον ἐνδυναμωθὲν μὲ Αὐστριακὰ τάγματα, ἐφοβέριζε νὰ πέσῃ ὄπισθέν των. Μόνον μία εὐτυχὴς μάχη ἠδύνατο νὰ τοὺς σώσῃ ἀπὸ τὴν ἀηδῆ ταύτην θέσιν. Ὁ πρίγκιψ Ἐῤῥῖκος ἀπεφάσισε καὶ ἔκρουσε τὸν ἐχθρὸν τὴν 24 Ὀκτωβ. πλησίον Φρεϊβέργης,



καὶ μὲ βοήθειαν τοῦ Σεϊδλιτίου τὸν ἔτρεψαν ἐντελῶς εἰς φυγήν.

Εὐθὺς μετὰ τοῦτο ἔφθασεν ὁ ἀδελφός του, ἔκαμεν ἀνακωχὴν μὲ τὴν Αὐστρίαν (22 Νοεμβ.) καὶ ἐμοίρασε τοὺς στρατιώτας του εἰς τοὺς χειμωνικοὺς κατασταθμοὺς τοιουτοτρόπως, ὥστε ἐσχημάτιζαν ἅλυσιν ἀπὸ Θυριγγίας διὰ Σαξονίας καὶ Λυσατίας ἕως τῆς Σιλησίας. Αὐτὸς δὲ κατ' ἀρχὰς μὲν διέτριψε τινὰς ἑβδομάδας εἰς Μίσναν, ἔπειτα δὲ ἔκαμε τὸ ἐνδιαίτημά του εἰς τὴν Λειψίαν.

Εἰς τὴν ἀνακωχὴν δὲν περιείχοντο καὶ τὰ Γερμανικὰ στρατεύματα. Διὰ τοῦτο ὁ χιλίαρχος Κλέϊστος εἰσέβαλε τὸν χειμῶνα μὲ 10,000 στρατιώτας εἰς τὴν Φραγκίαν, καὶ ἐπροσπάθει μὲ φοβερισμοὺς νὰ φέρῃ εἰς οὐδετερότητα τοὺς ἡγεμόνας τῆς Γερμανίας. Βαμβέργα, Νοριμβέργα καὶ πολλαὶ ἄλλαι πόλεις ἐφορολογήθησαν σκληρῶς. Οἱ Προυσιακοὶ Οὐσάροι ἔφθαναν ἕως τὰς πύλας τῆς Ῥατισβόνης. Ὅλη ἡ Βαυαρία καὶ ἡ Φραγκία ἔτρεμαν, καὶ ὁ Δοὺξ αὐτὸς τῆς Βυρτεμβέργης, ὅς τις ἐτύπτετο ὑπὸ τοῦ συνειδότος *), ἡτοιμάζετο νὰ φύγῃ. Τὸ ἄμεσον ἀποτέλεσμα τούτου τοῦ διωγμοῦ ἦτο, ὅτι πολλοὶ ἡγεμόνες ἀπελύθησαν ἀπὸ τὸν κατὰ τοῦ Φρειδερίκου δεσμὸν, καὶ ἔκραξαν ὀπίσω τοὺς στρατιώτας των. Τοῦτο ἔπραξαν ὀνομαστὶ οἱ Ἐκλέκτορες Βαυαρίας καὶ Μογοντίας, οἱ ἐπίσκοποι Βαμβέργης καὶ Βιρκεβούργου καὶ ὁ Δοὺξ Μεκελβούργου.

Ὁ Δοὺξ τοῦ Βρουνσουΐκου Φερδινάνδος, ὅς τις καὶ κατὰ τὸ παρὸν ἔτος ἐπάλαισεν ἀξιεπαίνως κατὰ τῶν Γάλλων, κυριεύσας τὴν 1 Νοεμβ. τὸ Καστέλον τῶν Χάτων, ἐτελείωσε μετὰ τῆς ἐκστρατείας καὶ τὸ στάδιον τοῦ πολέμου· διότι μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἔφθασεν ἡ ἀγγελία, ὅτι ἐκλείσθησαν τὰ προοίμια τῆς με-

*) Αὐτὸς μόνον ἔφερεν εἰς τὸν πόλεμον 10,000 ἄνδρας κατὰ τῶν Προύσων.

ταξὺ Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας εἰρήνης. Ὁ Βύτιος διὰ νὰ κάμῃ τὴν εἰρήνην, εἶχε θυσιάσειν ὅλα τὰ μεγάλα καλὰ, τὰ ὁποῖα ἐκέρδησεν ἡ Ἀγγλία μὲ τὸν στόλον της, καὶ ἐκ τῆς τούτου ἀνοησίας ἐπανέλαβεν ἡ Γαλλία ὅλας τὰς ἀποικίας της παρεκτὸς τῆς Γρανάτας.

Οὕτω λοιπὸν μετὰ ἑπταετῆ ἀγῶνα ἀνεχώρησαν τελευταῖον ἀπὸ τὴν παλαίστραν ὅλοι οἱ ἐχθροὶ τοῦ Φρειδερίκου, καὶ ἡ Μαρία Θερησία ἀφέθη μόνη ἀπὸ τοὺς ἰσχυροὺς συμμάχους της. Ὁ Φρειδερῖκος ἐγύμνονε τώρα τοὺς Σάξονας τελευταίαν φορὰν διὰ νὰ κάμῃ τὴν ὀγδόην ἐκστρατείαν τῆς εἰρήνης· ἀλλὰ κατ' εὐτυχίαν ὁ ἀγὼν οὗτος δὲν ἔγεινε πλέον ἀναγκαῖος. Ἡ εἰρήνη ἔγεινε (15 Φεβρ. 1763) καθὼς τὴν ἴδεν ὁ ἀναγνώστης ἀνωτέρω (σελ. 124) εἰς τὴν Αὐστριακὴν ἱστορίαν.

Οὕτω λοιπὸν κατέπαυσε τελευταῖον ἀγὼν, ὅστις ἐθέριζε πολλῶν ἀνθρώπων τὴν ζωὴν καὶ κατεχρέωσε τὴν Ἀγγλίαν, Γαλλίαν, Ἱσπανίαν, Σβεκίαν, καὶ ὅλας τὰς πολιτείας τῆς Γερμανίας. Ἡ Σαξονία γυμνωθεῖσα καὶ ὑπὸ φίλων καὶ ὑπὸ ἐχθρῶν ἐλογαρίαζεν ἔξοδα πολέμου 80 μιλιόνια θαλήρων. Εἰς τὴν Ἀσσίαν καὶ Βεστφαλίαν ἔστεκαν ὁλόκληρα χωρία ἔρημα· εἰς τὴν Πομμερανίαν καὶ Νεομαρκίαν ἦσαν σωροὶ μόνον στάκτης. Τὰ χωράφια ἐχερσώθησαν, ἐπειδὴ ἔλειπαν σπόρος καὶ κτήνη καὶ ἄνθρωποι διὰ τὴν καλλιέργειάν των. Εἰς τὴν Προυσίαν 30,000 ἄνθρωποι ἐσκοτώθησαν ἄοπλοι ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς. Αἱ εὐτυχέσταται χῶραι ἔγειναν ἐρημίαι. Ἐδῶ κ' ἐκεῖ ἔμειναν γυναῖκες διὰ νὰ ἐργάζωνται ὀλίγον τι τὴν γῆν.

Ἀλλ' ἡ ἰδέα: εἶναι εἰρήνη καί: ὁ Φρειδερῖκος ζῇ, ἐγέμισε τὴν καρδίαν παντὸς ἀγαθοῦ Προύσου μὲ νέον θάῤῥος καὶ μὲ νέας ἐλπίδας. Περισσότερον παρὰ τοῦτον δὲν ἐθαυμάσθη ποτὲ ἀπὸ τὸν λαόν του κανεὶς βασιλεύς. Ἡ προθυμία του νὰ ὑπερασπισθῇ ἐναντίον τοῦ ἡμίσεος μέρους τῆς Εὐρώπης, οἱ κίνδυνοι,



τοὺς ὁποίους διέφυγε θαυμαστῶς, ἡ ἱλαρότης, τὴν ὁποίαν ἔδειξεν εἰς τοὺς δυστυχεῖς χρόνους, καὶ ἡ πρὸς πάντας εἰλικρίνειά του, τοῦ ᾠκείωσαν ὅλας τὰς καρδίας.

Μετὰ τὴν εἰρήνην ἤνθησαν ἀπὸ τὰ ἴχνη τοῦ ἐρημωτικοῦ πολέμου ἡ ἐμπορία, τὰ ἐργοστάσια, αἱ τέχναι καὶ αἱ ἐπιστῆμαι· ὅλη ἡ Εὐρώπη ὀνομάζει ἔκτοτε μὲ τιμὴν τὴν Προυσίαν, καὶ τὰ μεγάλα κέρδη καὶ τὰς αὐξήσεις, τὰς ὁποίας ἀπέκτησεν ἡ ἐπικράτεια αὕτη εὐκόλως καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Φρειδερίκου, τὰ ἐχρεώστει πρὸ πάντων εἰς ἐκεῖνο τὸ φοβερὸν κλέος, τὸ ὁποῖον ἐπέτυχε διὰ τῶν πράξεων τοῦ Φρειδερίκου.

## 8. Ὁ Φρειδερῖκος καθὸ πατὴρ τοῦ λαοῦ.

### (1763 — 1786).

Ὅταν λοιπὸν ἡσύχασαν τὰ ὅπλα, ἐπρόσμεναν μὲ ἐπιθυμίαν οἱ ὑπήκοοι τοῦ Φρειδερίκου ἀπὸ τὴν πατρικήν του χεῖρα τὴν θεραπείαν τῶν βαθειῶν πληγῶν, τὰς ὁποίας τοὺς ἐνέῤῥηξεν ὁ πόλεμος. Καὶ αὐτὸν τοῦτον ἐσυνώθει τὸ ἴδιον ὄφελος εἰς τὸ ὡραῖον τοῦτο καθῆκον· ἀλλὰ πρὶν ἀφιερωθῇ ὅλος εἰς τὰ ἔργα τῆς εἰρήνης, ἐστοχάσθη νὰ ἀποκαταστήσῃ τὰ πολεμικά του τόσον φοβερὰ, ὥστε κανεὶς κακῶς φιλιωθεὶς ἐχθρὸς νὰ μὴ τολμᾷ νὰ τοῦ ἐνοχλήσῃ παραυτα τὴν μόλις ἀποκτηθεῖσαν ἡσυχίαν του. Ὡς προνοητικὸς στρατιώτης ἠκόνησε τὸ σπαθίον του πρὶν τὸ ἐκβάλῃ ἀπὸ τὴν χεῖρα του.

Ὁ Προυσιακὸς στρατὸς συνεκροτεῖτο εἰς τὸ τέλος τοῦ πολέμου ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπὸ αὐτομόλους ξένους καὶ νέους ἐντοπίους. Πολλοὶ ἐκ τῶν δευτέρων ἐδόθησαν ὀπίσω εἰς τοὺς θρηνοῦντας γονεῖς των

καὶ εἰς τὴν γεωργίαν. Ἀντὶ τούτων παρελήφθησαν ξένοι μὴ ἔχοντες ὑπηρεσίαν. Εἰς ὀλίγα πεζικὰ τάγματα εὑρίσκοντο ἀκόμη ἑκατὸν ἄνθρωποι, οἵτινες εἶχαν ὑπουργήσειν ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ πολέμου. Ἡ πάντη νέα αὕτη γενεὰ ἐχρειάζετο νέας γυμνάσεις. Αὗται λοιπὸν ἤρχισαν μὲ τόσον ζῆλον, ὡς νὰ ἔμελλε νὰ ἀρχίσῃ πάραυτα νέος πόλεμος. Ἡ πειθαρχία ὠξύνθη μέχρις αὐστηρότητος μεγάλης. Διὰ νὰ δώσῃ εἰς τοὺς ἀξιωματικοὺς κανόνας τακτικῆς, ἔγραφεν ὁ Φρειδερῖκος δι' αὐτοὺς διδασκαλίαν, θεμελιωμένην εἰς τὰς ἰδίας του πείρας, ἥτις ἔπρεπε νὰ φυλάττεται μυστικὴ εἰς τοὺς ξένους. Διὰ νὰ ἐμπνέῃ σέβας μεγαλήτερον εἰς τοὺς κοινοὺς τὸ πολυάριθμον σῶμα τῶν προσταζόντων, τῶν βοηθῶν τοῦ ἀρχιστρατήγου, καὶ μελλόντων στρατηγῶν μὲ τὴν πρόληψιν τῆς γεννήσεως καὶ ἀρχητέρας τοῦ κυβερνᾷν ἕξεως, ἔβαλεν εἰς αὐτὸ ὅλον εὐγενεῖς, καὶ μὲ ταύτην τὴν προτίμησιν τὴν ἀνάλογον τῆς τότε παιδείας ἐνεθουσίασε ταύτην τὴν κλᾶσιν εἰς τὸ αἴσθημα τῆς τιμῆς, καὶ εἰς προσήλωσιν πρὸς τὸ στέμμα τοιαύτην, ἐκ τῆς ὁποίας ἤλπιζεν ἀσφαλεστάτην σωτηρίαν ἀπὸ ἐξωτερικὸν κίνδυνον. Διὰ τοῦτο μὲ ἐξαίρετον φροντίδα ἐβοήθησε τὰς πτωχευσάσας τῶν εὐγενῶν οἰκογενείας τῆς χώρας του· εἰς πολλὰς ἐχάρισεν ἀργύριον πρὸς διόρθωσιν τῶν ὑποστατικῶν των· εἰς πολλὰς ἐδάνεισε πολλὰ μὲ ἐλαφρὸν τόκον· καὶ τελευταῖον κατεστάθη τὸ καὶ ἀκόμη σωζόμενον εἰς Πομμερανίαν, Προυσίαν καὶ Σιλησίαν πίστεως σύστημα, κατὰ τὸ ὁποῖον πᾶς εὐγενὴς ἐμπορεῖ νὰ λάβῃ δάνεια εἰς τὸ ὑποστατικόν του διωρισμένα μὲ ὁμολογίαν καὶ ἐγγύησιν τῶν κλάσεων τοῦ κύκλου του. Πρὸς διατροφὴν καὶ παιδαγωγίαν τῶν εὐγενῶν νέων ἐφρόντισεν ὁ βασιλεὺς μεγαλύνας τὸν εἰς Βερολῖνον οἶκον τῶν σπουδαστῶν τῆς πολεμικῆς, καὶ ἐφεξῆς καθιδρύσας ἄλλους μικροτέρους εἰς Στόλπαν τῆς Πομμερανίας καὶ εἰς Κούλμιον τῆς δυτικῆς



Προυσίας. Προσέτι καθιδρύθη εἰς τὸ Βερολῖνον χωριστὴ στρατιωτικὴ Ἀκαδημία, εἰς τὴν ὁποίαν ἔφερε διδασκάλους ἀπὸ τὴν Γαλλίαν ὁ Φρειδερῖκος διὰ νὰ εἶναι κατὰ τὴν γνώμην του πολλὰ ἐπιτήδειοι.

Ἐνησχολοῦντο δὲ τόσον διὰ νὰ ἀναπληρώσουν τὰ ἀπὸ τὸν πόλεμον ἐλαττωθέντα ὅπλα, ὡς νὰ ἔμελλαν νὰ τὰ μεταχειρισθῶσι κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος. Οἱ μῦλοι τῆς πυροκονίας ἐκατασκεύαζαν ἐτητίως 6000 κεντηνάρια κόνεως· τὰ σιδηρουργεῖα ἔχυναν σφαίρας, βόλια, βόμβας· οἱ κανονιοποιοὶ μετεχώνευσαν ὀκτακόσια ὀγδοήκοντα ἓξ ἄχρηστα κανόνια. Τὰ τάγματα τῶν κανονιστῶν ηὐξήθησαν κατὰ πολλὰ, καὶ διὰ τοὺς προστιθεμένους ἐκτίσθησαν νέοι στρατιωτικοὶ οἶκοι· ὅλα τὰ φρούρια ἐπεσκευάσθησαν· καὶ ἐκτίσθη νέον ἡ Σιλβέργα εἰς τὴν Σιλησίαν. Ὅλαι αἱ ἀποθῆκαι ἐγεμίσθησαν. Ὅλα τὰ ἐργοστάσια τῶν πολεμικῶν σκευῶν εἰργάζοντο μὲ ζῆλον διὰ τὴν ὁπλοθήκην. Καὶ παρεκτὸς τῶν μιλιονίων, τὰ ὁποῖα ἐκατάπιαν ὅλαι αὗται αἱ προπαρασκευαὶ, ἐσύναξεν ὁ φειδωλὸς μονάρχης θησαυρὸν ἀργυρίου, μὲ τὸ ὁποῖον ἠδύνατο χωρὶς ἀμηχανίαν νὰ ἀρχίσῃ νέον πόλεμον. Ὅλον τὸ στράτευμά του ἀνέβαινε τὸ 1770 ἔτος εἰς 161,000 στρατιωτῶν.

Οὕτως ὀχυρωθεὶς κατὰ πάσης ἐπιδρομῆς δολίου τινὸς γείτονος ἠδύνατο νὰ δοθῇ τώρα εἰς τὴν τερπνὴν φροντίδα περὶ τῆς εὐτυχίας τῆς ἠρημωμένης χώρας του. Ὄχι μόνον πατρικὴ συμπάθεια τὸν ἐπροσδιώρισε νὰ μεταχειρισθῇ εἰς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὅλας του τὰς δυνάμεις· ἤθελε νὰ ὑπερηφανευθῇ, ὅτι ἐκ τῶν κοινωνῶν τοῦ θλιβεροῦ πολέμου αὐτὸς ἐκράτησε τὰς δυνάμεις του, καὶ πρῶτος εὐτύχισε τὴν χώραν του. Εἰς ταύτην τὴν ὄχι ἀγενῆ φιλοτιμίαν του χρεωστεῖ τὴν γένεσίν του τὸ μέγα καὶ πολυτελέστατον καὶ ἀξιοθέατον νέον παλάτιον, ὄπισθεν τοῦ Παυσιλύπου κείμενον, τοῦ ὁποίου ἡ μιλιόνια καταναλώσασα οἰκοδομὴ ἤρχι-

σεν εὐθὺς μετὰ τὸ τέλος τοῦ ἑπταετοῦς πολέμου. Ὁ σῖτος, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀγορασθῆν διὰ τὴν ἐφεξῆς ἐκστρατείαν, ἐμοιράσθη εἰς τοὺς πάντη πτωχοὺς χωριάτας διὰ νὰ γείνῃ σπόρος, καὶ οἱ διὰ τὴν μεταφορὰν τῶν πολεμικῶν σκευῶν διωρισμένοι ἵπποι ἐδόθησαν πάλιν εἰς τοὺς γεωργούς. Εἰς τὴν Σιλησίαν ἀφέθησαν οἱ φόροι διὰ ἓξ μῆνας, εἰς δὲ τὴν Πομμερανίαν καὶ Νεομαρκίαν διὰ δύω ἔτη. Ἀργύριον 2,339,000 θαλήρων ἐβοήθησε τὰς ἐπαρχίας, καὶ ἐξήλειψε τὰ χρέη, τὰ ὁποῖα ἔκαμαν διὰ νὰ πληρώσωσιν εἰς τὸν ἐχθρὸν τοὺς φόρους. Οἱ βουλευταὶ τῶν χωρίων καὶ οἱ ἄρχοντες ἐπροστάχθησαν νὰ φανερώσουν εὐσυνειδήτως ἐκείνους τοὺς οἰκοκυρίους καὶ ἐργοτέχνας, οἵτινες εἶχαν χρείαν βοηθείας, καὶ τὰ περιττεύοντα ἐκ τοῦ βασιλικοῦ ταμιείου ἐχρησίμευσαν εἰς τὸν φιλάνθρωπον τοῦτον σκοπόν. Κατὰ τὸν ἀκριβῆ λογαριασμὸν τοῦ λειτουργοῦ Ἑρσβεργίου ἀναβαίνει τὸ ποσὸν τῶν δωρεῶν, τὰς ὁποίας ἐμοίρασεν ὁ Φρειδερῖκος ἀπὸ 1763 ἕως τοῦ 1786 ἔτους εἰς ὅλας τὰς ἐπαρχίας του εἰς 24,390,838 θάληρα. Ὅ,τι δὲ κάμνει ἀξιοτίμητα τὰ δῶρα ταῦτα εἶναι, ὅτι δὲν ἐδόθησαν ἀπὸ τὸ ταμιεῖον, ἀλλὰ μόνον ἀπὸ τὴν οἰκονομίαν τῶν ἰδίων του χρημάτων, καὶ μεταξὺ τῶν τῆς ἱστορίας τοῦ Φρειδερίκου πραγμάτων, τὰ ὁποῖα δίδουν τὸ δίκαιον εἰς τοὺς ζηλωτὰς τοῦ ἡγεμόνος τούτου νὰ τὸν ὀνομάζουν Μ έ γ α ν, καὶ ἐπ' ἀληθείας Μ ο ν α δ ι κ ὸ ν, λάμπει ἐξαιρέτως ἡ ἀπαραδειγμάτιστος αὕτη προσοχὴ εἰς τὸ κοινὸν καλὸν, ἥτις ἦτο τόση, ὥστε τὸ δημόσιον ἀργύριον δὲν ἤθελε νὰ τὸ ἐγγίξῃ οὐδὲ εἰς δημοσίους εὐεργεσίας, ἐνῷ ἄλλοι μονάρχαι δὲν φροντίζουν σκορπίζοντές το εἰς Ἀσιανὴν πολυτέλειαν ἢ εἰς γυναῖκας καὶ ἀγαπητούς. Περὶ τοῦ κοινοῦ θησαυροῦ ἐσυνείθιζε νὰ λέγῃ: „Ἡ πολιτεία εἶναι πλουσία, ἐγὼ ὅμως πτωχός." καὶ εἰς τὴν διαθήκην του ἔγραφεν: „Ὁ θησαυρός μου δὲν ἀνήκει εἰς ἐμὲ, ἀλλ' εἰς τὴν πολι-



τείαν." Αὐτὸ τοῦτο ἐπαρατήρησε ῥητῶς, ὅτι κάμνει τὰ δωρήματα εἰς τὴν διαθήκην του ὄχι ἀπὸ τὸ ταμιεῖον, ἀλλ' ἀπὸ τὴν οἰκονομίαν του. Καὶ πόσα δὲν ἠδύνατο νὰ οἰκονομήσῃ ἄνθρωπος, ὅστις ἐξ 1,200,000 θαλήρων, τὰ ὁποῖα ἐλάμβανεν ἐτησίως ἀπὸ τὸ ταμιεῖον δὲν ἐξώδευεν εἰς τὰς ἰδίας του χρείας ὑπὲρ τὰς 200,000 θαλήρων;

Εἶχε προσέτι τὴν τύχην νὰ εὑρίσκῃ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπιτηδείους ἐκτελεστὰς τῶν σχεδίων του. Ἐκ τούτων ἦτο ἐξαιρέτως ὁ μυστικὸς βουλευτὴς τοῦ χρηματικοῦ Βρεγκενόφιος, πρῴην διευθυντὴς τῆς καμάρας τῆς Δεσσαυϊκῆς Ἀσκανίας. Ὁ Φρειδερῖκος τὸν ἐγνώρισεν ἀπὸ τὰ ἔργα του, ἐνῷ ὑπάγων εἰς Θυριγγίαν (1758) εὕρηκεν ὅλους τοὺς ἀγροὺς τῆς Δεσσαυΐας τόσον καλὰ διατεταγμένους καὶ διοικουμένους, ὥστε δὲν ἠδυνήθη νὰ μὴ ἐρωτήσῃ περὶ τοῦ πρωταιτίου τούτων. Καὶ ἔκτοτε τοῦ ἔμεινεν ὁ ἀνὴρ εἰς τὴν μνήμην, ἕως οὗ μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς εἰρήνης τὸν ἐπροσκάλεσε καὶ τὸν ἔκαμεν ἔφορον ὅλων τῶν ἐν Πομμερανίᾳ καὶ Νεομαρκίᾳ διορθώσεων.

Κυριωτέραν φροντίδα ἔβαλε καὶ εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ὀργάνων, διὰ τῶν ὁποίων αἱ βασιλικαὶ πρόσοδοι ἔτρεχαν εἰς τὸ ταμιεῖον τακτικῶς καὶ ἀσφαλῶς. Εἰς τοῦτο ἐχρειάσθη πολὺς κόπος, ἐπειδὴ ὁ Φρειδερῖκος δὲν ἤθελε μόνον νὰ ἀποκαταστήσῃ τὰς παλαιὰς προσόδους του, ἀλλὰ καὶ νὰ τὰς περισσεύσῃ. Ἔκρινε δὲ τοῦτο ἀναγκαῖον, ἐπειδὴ ἡ μικρὰ πολιτεία του, τὴν ὁποίαν εἶχεν ὑψώσειν εἰς τὸν βαθμὸν τῶν μεγάλων, μόνον διὰ μεγάλης στρατιωτικῆς δυνάμεως καὶ δι' ἀφθόνου περιουσίας ἠδύνατο νὰ βαστάξῃ τὸν ὑψηλὸν τοῦτον βαθμόν. Διὰ τοῦτο ἡ κυριωτέρα του φροντὶς διευθύνθη εἰς τὸ νὰ γεμίσῃ ὅσον δυνατὸν γρήγορα τὸ θησαυροφυλάκιον. Γάλλος τις, Ἑλβέτιος, γνωστὸς καὶ ἀπὸ συγγράμματά του, ἐπροσκαλέσθη νὰ

δώσῃ τὴν περὶ τούτου γνώμην του· ἦλθε τῳόντι εἰς Βερολῖνον (1764), καὶ ἐβεβαίωσε τὸν βασιλέα, ὅτι δι' ἔλλειψιν χρηματιστικῶν γνώσεων ἦσαν πολλὰ ὀλίγαι αἱ πρόσοδοι τοῦ βασιλείου του. Ἔστειλε μετὰ τοῦτο πρὸς τὸν βασιλέα Δελαυμάϊον τινά, ὅς τις ἔγεινε κορυφαῖος τοῦ νέου χρηματιστικοῦ, καὶ (1766) κατέστησε μίαν ὀνομαζομένην Regie, πρὸς ὑπηρεσίαν τῆς ὁποίας μετεκαλέσθησαν ἑκατοντάδες τινὲς Γάλλοι, ἔμπειροι εἰσπράκτορες, καὶ ἐμοιράσθησαν εἰς τὰς ἐπαρχίας. Καὶ οἱ μισητοὶ οὗτοι ξένοι καὶ τὰ μεγάλα δοσίματα εἰς ὅλα τὰ — ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ξένα — πιοτὰ ἔκαμαν ἀποτρόπαιον τὴν διαταγὴν ταύτην εἰς τοὺς Προυσιακοὺς ὑπηκόους· ἀλλ' ὁ βασιλεύς, ὅς τις ἴδε τὰ εἰσοδήματά του ηὐξημένα μὲ ἓν καὶ ἥμισυ μιλιόνιον θαλήρων, ὀλίγον ἐφρόντιζε διὰ τὸν γογγυσμὸν τοῦ λαοῦ.

Ἐδοκίμασαν δὲ πρῶτον οἱ Γάλλοι νὰ εἰσάξουν καὶ γενικὴν τινὰ τοῦ ταβάκου ἐπιτροπίαν, ἀλλ' ἔπειτα ἐστερεώθη δι' ἐντοπίων. Ἐργοστάσια καὶ χειροτέχναι ἐνεθαῤῥύνοντο μὲ δῶρα καὶ προνόμια. Ἐξαιρέτως δὲ ἠγάπα ὁ Φρειδερῖκος τὸ νέον τῶν λευκαργιλίνων σκευῶν ἐργοστάσιον ἐν Βερολίνῳ, τὸ ὁποῖον ἔτρεφε πεντακοσίους ἀνθρώπους, καὶ πάραυτα ὑπερέβη τὸ Σαξονικόν *). Πρὸς εὐκολίαν τῆς ἐμπορίας ἐκαθιδρύθη εἰς Βερολῖνον τράπεζα, εἰς τὴν ὁποίαν ἔδωκεν ὁ βασιλεὺς ὡς κεφάλαιον ὀκτὼ μιλιόνια θαλήρων.

Μεγάλα μέρη τῆς χώρας ἐγεωργήθησαν, ἐν μέρει διὰ τῶν ἀποίκων, τοὺς ὁποίους ἔστελνεν ἀκόμη ἡ θεοβλάβεια ἄλλων ἡγεμόνων εἰς τὸν ὑποφέροντα

*) Τὸ Λευκαργέλινον σκεῦος ἢ Πορκελλάνιον εὑρέθη κατὰ μίμησιν τοῦ τῶν Κινέτων 1702 ἢ 1703 ἐκ συμβεβηκότος, ὡς πιστεύεται, ἐνῷ εἰς Δρέσδαν ἀποθηκαρίου τινὸς μαθητής, ἐπιμελούμενος τὴν χρυσοποιΐαν ἐδοκίμασε χωριστὴν τινὰ σκευασίαν τῆς ἀργίλου διὰ νὰ κάμῃ τὰ χωνεῖά του, ἥτις τὸν ὡδήγησε πρῶτον εἰς τὸ μελαγχρινόν, ἔπειτα εἰς τὸ λευκὸν Πορκελλάνιον.



ὅλας τὰς γνώμας Φρειδερῖκον, καὶ οἱ ὁποῖοι περιεθάλποντο ὑπ' αὐτοῦ κατὰ πάντα τρόπον. Εἰς Ὀδερβροῦχον, εἰς Πομμερανίαν, καὶ εἰς τὴν ἀνατολικὴν Φρεισίαν *) ἐμεταβλήθησαν διὰ τῆς ἐπιμελείας τῶν κατοίκων μεγάλα ἕλη εἰς καρποφόρα χωράφια ἢ εἰς λιβάδια τρέφοντα τὰς κοπάς. Εἰς τὸ Μαγδεβοῦργον κατεστάθησαν 2000 νέαι οἰκογένειαι, τῶν ὁποίων αἱ χεῖρες ἦσαν τόσον ἀναγκαιότεραι, ὅσον αἱ καρποφόροι πεδιάδες τῶν κατοίκων, καθὼς αἱ τῶν νεωτέρων Ῥωμαίων, ἐκαρπολογοῦντο ἀπὸ ξένους χωριάτας τῆς Θυριγγΐας. Εἰς τὰς ἐκ τοῦ πολέμου καυθείσας πόλεις ἔλαβαν οἱ πολῖται ἀργύριον δι' ἀνάκτισιν τῶν οἴκων των. Τὸ Λανδεσοῦτον ἔλαβε 200,000, ἡ Στριγαυΐα 40,000, τόσα καὶ ἡ Ἅλα καὶ τὸ Ἀλβεστάδιον· ἄλλαι ὀλιγώτερον. Εἰς τὴν ἄνω Σιλησίαν ἐκτίσθησαν ἀπὸ 1763 ἕως 1779 διακόσια δεκατρία χωρία.

Χωριστὴν φροντίδα ἐχρειάζοντο εἰς τὴν Προυσίαν καὶ τὰ δάση, τὰ ὁποῖα ἐπὶ τοῦ πολέμου, τὸ μὲν ἐξ ἀνάγκης, τὸ δὲ ἐκ πλεονεξίας τῶν ἐφόρων ἐξεπατώθησαν. Καὶ εἰς αὐτὰ ἐμβῆκε καλητέρα οἰκονομία καὶ αὐστηροτέρα τάξις διὰ τὸ ὄφελος τῶν μεταγενεστέρων.

Φρειδερῖκος, ὁ φιλόστοργος πατὴρ τοῦ λαοῦ, δὲν ἐφρόντιζεν ἄλλο εἰμὴ νὰ μανθάνῃ τὰς προόδους τῶν εἰς τὰς ἐπαρχίας βελτιώσεων. Ἐδιάβαζε τοὺς ἐτησίους καταλόγους τῶν γεννωμένων καὶ ἀποθνησκόντων, τῶν νεοκτίστων οἴκων, τῶν ἐρχομένων ἀποίκων κτλ. ἐπεσκέπτετο τὰ νέα καθιδρύματα, καὶ ἐσυνωμίλει μὲ τοὺς ἐπιστάτας των. Κανεὶς ἡγεμὼν δὲν ἐγνώρισε ποτὲ ἀκριβέστερα τὴν ἐπικράτειάν του παρὰ οὗτος. „Ἐὰν θέλῃς νὰ ἐξεύρῃς τὸ ποσὸν τῶν ἀφα-

*) Τὸ πριγκιπάτον τοῦτο ἔπεσεν εἰς τὸν βασιλέα 1744 κληρονομικῶς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ τελευταίου πρίγκιπος Κορόλου Ἐδεζάρδου.

νισμένων οἴκων," γράφει πρὸς τὸν Βολταῖρον, ἐμπορῶ νὰ σὲ εἴπω, ὅτι εἰς μὲν τὴν Σιλησίαν ἀνέκτισα 8000, εἰς δὲ τὴν Πομμερανίαν καὶ Νεομαρκίαν 6500· τὰ ὁποῖα συμποσοῦνται κατὰ τὸν Νεύτωνα καὶ Δαλεμβέρτον 14,500. Οἱ πλεῖστοι ἐκάησαν ἀπὸ τοὺς Ῥώσους. Ἐγὼ δὲν ἔκαμα ποτὲ πόλεμον μὲ τοιοῦτον βδελυρὸν τρόπον."

Εἰς δὲ ἄλλην του ἐπιστολὴν τῆς 4 Σεπτ. 1777 γράφει πρὸς τὸν αὐτόν: ,,Ἐπανέρχομαι τώρα ἀπὸ τὴν Σιλησίαν, ὅπου εὐχαριστήθην κατὰ πολλά. Ἡ γεωργία προχωρεῖ εὐτυχῶς, καὶ ἀνθοῦσι τὰ ἐργοστάσια. Ἐπωλήσαμεν διὰ τὰς ἔξω χώρας 5,000,000 λινᾶ πανία, καὶ 1,200,000 θαλήρων τσόχαν. Ἀνεκαλύφθη εἰς τὰ ὄρη μεταλλεῖον κοβάλτου, διὰ τοῦ ὁποίου ἐμπορεῖ ὅλη ἡ Σιλησία νὰ προβλεφθῇ μὲ ταύτην τὴν ὕλην. Κατασκευάζομεν θειϊκὸν ὀξύ, τὸ ὁποῖον εἶναι καλὸν ὡσὰν τὸ ξένον, καὶ ἕνας βιομήχανος ἄνθρωπος κατασκευάζει ἰνδικὸν, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι κατώτερον τοῦ φερομένου ἀπὸ τὰς Ἰνδίας. Μεταβάλλομεν ἐπωφελῶς τὸν σίδηρον εἰς χάλυβα, καὶ μάλιστα μὲ ἁπλούστερον τρόπον παρὰ καθὼς προβάλλει ὁ Ῥεωμύρος. Τὸ πλῆθος τῶν κατοίκων μας ἀπὸ τοῦ 1756 ἔτους, ὁπότε ἐξεῤῥάγη ὁ πόλεμος, ηὔξησε μὲ 180,000 ψυχάς. Συντόμως, ὅλαι αἱ πληγαί, αἱ ὁποῖαι ἠφάνισαν τὴν πτωχὴν ταύτην χώραν, εἶναι ὡσὰν νὰ μὴ ὑπῆρξαν, καὶ ἐγώ, ὁμολογῶ εἰλικρινῶς, αἰσθάνομαι γλυκεῖαν τέρψιν, ὅτι ἀνέστησα ἐπαρχίαν τόσον πολλὰ κατακρημνισθεῖσαν."

Μὲ ὅλα ταῦτα δὲν ἐμπορεῖ τις νὰ φαντασθῇ τόσον εὔκολον καὶ ταχεῖαν τὴν ἀνάστασιν τῆς πολιτείας. Αἱ πληγαὶ ὑπῆρξαν πολλαὶ καὶ βαθεῖαι, καὶ δὲν ἐθεραπεύοντο ταχέως, καὶ ἡ χώρα διόλου πτωχὴ ἀπὸ ἰδίους της πόρους. Ἡ νόθευσις τοῦ νομίσματος (1764) ἦτο πληγὴ σκληροτέρα παρὰ πᾶσα ἄλλη εἰς τὸν καιρὸν τοῦ πολέμου. Καὶ κατὰ τὰ ἔτη 1773 καὶ 1774



ἦτο ἀκόμη πολλὴ δυστυχία εἰς τὴν χώραν. Τὰ ἐργόχειρα ὑπήγαιναν κακῶς, ἡ χρηματικὴ κυκλοφορία ἐσκόνδαπτε, καὶ χωρὶς τῶν πολλῶν ἀποίκων τὸ πλῆθος τῶν κατοίκων ἤθελεν ὀλιγοστεύσειν. Καὶ ὡς νὰ μὴ ἔφθαναν τὰ παρελθόντα κακὰ τοῦ πολέμου, ἠρήμαξαν πυρκαϊαὶ τὰ ἔτη 1765 ἕως 1769 ἓξ ἐπισήμους πόλεις. Κατὰ τὰ ἔτη 1771 καὶ 1772 ἔγεινε τόση ἀκαρπία, ὥστε ἡ ἀκρίβεια ἐσυνώρευεν εἰς τὴν λοιμοκτονίαν. Καὶ τὰ χρέη τοῦ ἑπταετοῦς πολέμου μόλις ἀπεπληρώθησαν ἓν ἔτος πρὶν ἀποθάνῃ ὁ Φρειδερῖκος.

Ἡ δραστηριότης τοῦ μεγάλου ἀνδρὸς δὲν ἠλαττώθη διὰ τῆς αὐξήσεως τῆς ἡλικίας του, καὶ ἡ αἴσθησις τῶν καθηκόντων του ὠξύνθη περισσότερον. Καὶ τὰ δύω τὰ παριστάνει εἰς τὸ ἐφεξῆς χωρίον ἐπιστολῆς πρὸς τὸν Βολταῖρον ἀπὸ 7 Σεπτεμ. 1776, τῆς ὁποίας τὸ κῦρος εἶναι τόσον ἀξιώτερον, ὅσον ἐγράφη μὲ ἀναβρασμὸν πάθους: ,,Ἴσως ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι εἰς τὸν κόσμον, οἵτινες ἐβαρύνθησαν τὴν ζωήν μου, καὶ οἱ ὁποῖοι διὰ τοῦτο συκοφαντοῦσι τὴν ὑγιείαν μου, ἐπειδὴ πιστεύουν, ὅτι ἂν ὁμιλοῦν πολλὰ περὶ αὐτῆς, θέλω κάμειν τὸ ἐπικίνδυνον πήδημα, τὸ ὁποῖον ἐπιθυμοῦσι. Λοδοβῖκοι ὁ ΙΔ' καὶ ΙΕ' ἐβάρυναν μὲ τὴν πολυχρόνιον βασιλείαν των τὴν ὑπομονὴν τῶν Γάλλων. Ἐγὼ στέκω τριάκοντα τρία ἔτη εἰς τὸ πηδάλιον. Ἴσως κακομεταχειρίζομαι, καθὼς ἐκεῖνοι, τὸ προνόμιον τῆς ζωῆς, καὶ δὲν εἶμαι ἱκανῶς διακριτικὸς νὰ τὸ παραιτήσω, ὅταν μὲ ἐβαρύνθησαν. Τὴν μέθοδον τοῦ νὰ μὴ φείδωμαι ἐμαυτὸν τὴν φυλάττω, καθὼς ἄλλοτε. Ἐργάζομαι ἀδιαλείπτως· τὸ σῶμα καὶ τὸ πνεῦμα μου ὑποκλίνονται εἰς τὰ καθήκοντά των. Δὲν εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ζῶ, ἀναγκαῖον εἶναι νὰ ἐργάζωμαι. Μὲ ταῦτα τὰ μέσα ὑγιαίνω. Τὴν μέθοδον ὅμως ταύτην δὲν τὴν προστάζω εἰς ἄλλον τινά· εἶμαι εὐχαριστημένος νὰ τὴν ἀκολουθῶ ἐγώ."

Μὴ εὐχαριστούμενος διὰ τῆς κατ' ἀρχὰς τῆς

βασιλείας του γενομένης μεταῤῥυθμίσεως τῆς δικαιοδοσίας, ἐπεφόρτισε (1780) τὸν μέγαν Καγκελλάριόν του Κάρμερον νέαν ἐπιθεώρησιν τοῦ τεραστίου τούτου ἔργου. Οὗτος ἔκλεξε βοηθούς του ὄχι μόνον τοὺς ἐξόχους ἄνδρας, ἀλλ' ἐπρόβαλε τὰ σχεδιάσματά του κομματηδὸν εἰς τὴν δημόσιον ἔρευναν φιλοσόφων καὶ πρακτικῶν νομοδιδασκάλων, καὶ οὕτω προητοιμάσθη νέα νομικὴ βίβλος, περὶ τῆς ὁποίας ἐφρόντιζε ζωηρῶς μέχρι τέλους, ἀλλὰ τὴν ὁποίαν δὲν ἔζησε νὰ ἴδῃ τελειωμένην.

Καὶ περὶ τῶν σχολείων δὲ ἐνησχολήθη ὁ Φρειδερῖκος, ἀλλ' ὄχι κατὰ συνέχειαν. Φαίνεται ὅτι ἐφοβεῖτο τὴν εἰς αὐτὰ ἀπαιτουμένην δαπάνην. Δὲν ἐσυμβίβασε δὲ ἐντελῶς τὴν γνώμην του περὶ τῶν οὐσιωδεστέρων τῆς δημοσίου παιδαγωγίας. Κυρίως, ἐνόμιζε, πρέπει καὶ ὁ χωριάτης νὰ ἐξεύρῃ τὴν Λογικήν. Λογικὴν καὶ Ῥητορικὴν καὶ πρὸ πάντων τοὺς παλαιοὺς συγγραφεῖς ἀπήτει ῥητῶς καὶ ἀπὸ τὰ ὑψηλὰ σχολεῖα, καὶ δύω ἔτη πρὸ τοῦ τέλους του ἐξέθεσεν ἐγγράφως τοὺς περὶ τούτου στοχασμούς του εἰς ἐπίσημον ἐπιστολὴν πρὸς τὸν λειτουργόν του Ζεδλίτιον, καὶ μάλιστα εἰς Γερμανικὴν γλῶσσαν, τῆς ὁποίας ἡ προφορὰ τοῦ ἐφαίνετο πάντοτε δύσκολος. Τὰ αὐτὰ εἶπεν ἄλλοτε στοματικῶς πρὸς τὸν αὐτὸν προσθέτων, ὅτι εἶναι ἀναγκαῖον νὰ διδάσκεται καὶ ἡ χριστιανικὴ πίστις.

Τοῦ βασιλέως ἡ καταφρόνησις τῆς Γερμανικῆς γλώσσης ἔμεινεν ἀβλαβὴς διὰ τὸν λαόν του. Δὲν εἶναι ἴδιον τῶν ἐμβριθῶν καὶ ἡσύχων Γερμανῶν νὰ τιμῶσιν, ὅσον δὲν πρέπει, τοὺς ἡγεμόνας των. Φρειδερῖκος, ὁ μέγιστος ἴσως ἡγεμὼν τῶν ὅσους ἐγέννησε ποτὲ ἡ Γερμανία, δὲν ἐδοκίμασε ποτὲ ἀποθέωσιν, ὁποίαν ἴσως Λοδοβῖκος ὁ ΙΕ΄ μετὰ τὴν ἀνάῤῥωσίν του. Ἐτίμων καὶ ἐθαύμαζαν τὰ μεγάλα του, ἀλλ' εἰς πράγματα, τῶν ὁποίων δὲν ἠδύναντο νὰ προϋποθέσωσιν εἰς αὐτὸν βασίμην καὶ ἀπρόληπτον ἐξέτασιν, δὲν εὕ-



ρισκαν ὀπαδοὺς αἱ γνῶμαι του. Ἀντὶ τοῦ νὰ γράφωσι καὶ νὰ ποιῶσιν, ὡς αὐτὸς, εἰς τὴν Γαλλικὴν γλῶσσαν, ἐσχημάτιζαν οἱ Γερμανοὶ συγγραφεῖς κατὰ τοὺς χρόνους του αὐτοὺς — κορυφαίους ἔχοντες τὸν Κλοπεστόκιον καὶ Λεσίγγιον — τὴν μητρικήν των γλῶσσαν εἰς τελειότητα, τῆς ὁποίας δὲν εἶχεν αὐτὸς κάμμίαν προαίσθησιν, ἐπειδὴ ἡ παιδική του ἀνατροφὴ ἔπεσεν εἰς καιρὸν, ὁπότε ἡ Γερμανία ἦτο πτωχοτέρα παρὰ ποτὲ ἀπὸ συγγραφεῖς πνευματώδεις καὶ ὀνομαστούς· καὶ ὅταν τὸ ἀγαθώτερον πνεῦμα ἐμβῆκεν εἰς τὰς κεφαλὰς τοῦ ἔθνους του, αὐτὸς ἐκαταγίνετο ὅλος εἰς τοὺς πολέμους καὶ τὰς πολιτικὰς φροντίδας, καὶ δὲν ἐλάμβανε καιρὸν νὰ μελετήσῃ πλέον Γερμανικὰ συγγράμματα, ἢ νὰ κρίνῃ τὴν ἀξίαν τῆς γλώσσης του. Τόσον ὀλίγον ἐγνώριζεν ὁ Φρειδερῖκος τὸ παλαιὸν καὶ νέον κλέος τοῦ ἔθνους του, ὥστε εἰς τὸ βαθὺ γῆρας του μὲ καλὸν σκοπὸν ἔγραφε Δοκίμιον περὶ τῆς Γερμανικῆς φιλολογίας, ὅπου ἐκθέτει μόνον τὴν κατ' ἀρχὰς τῆς 18 ἑκατονταετηρίδος κατάστασίν της. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἔστειλε κατὰ τὸν Ἰανουάριον 1781 (ἄρα ὀλίγας ἑβδομάδας πρὶν ἀποθάνῃ ὁ Λεσίγγιος) εἰς τὸν Δαλεμβέρτον μὲ τὰ ἐφεξῆς λόγια. „Θέλεις γελάσειν διὰ τοὺς κόπους, τοὺς ὁποίους ἔκαμα διὰ νὰ δώσω ἔννοιαν τινὰ κρίσεως αἰσθητικῆς καὶ Ἀττικοῦ ἅλατος εἰς ἔθνος, τὸ ὁποῖον μέχρι τοῦδε δὲν ἤξευρεν ἄλλο εἰμὴ νὰ τρώγῃ καὶ νὰ πίνῃ καὶ νὰ μάχεται. Ἀλλὰ καθεὶς ἀγαπᾷ ἀσμένως νὰ ὠφελῇ, καὶ πολλάκις ἕνας λόγος, τὸν ὁποῖον σπέρνει τις εἰς καρποφόρον γῆν, τελεσφορεῖ ὑπὲρ πᾶσαν ἐλπίδα.“ Ἀλλ' ἡ καταφρόνησις τοῦ Γερμανικοῦ πνεύματος δὲν τὸ ἐκρήμνιζε καταγῆς. Εὐγενὲς αἴσθημα ἐδίδασκε τοὺς Γερμανοὺς συγγραφεῖς νὰ γνωρίζωσι τὴν ἐσωτερικήν των ἀξίαν, χωρὶς νὰ προσέχωσιν εἰς βασιλέα, ὅς τις τοὺς ἐκαταφρόνει· καὶ οὕτως ἔτρεχαν καὶ οἱ δύω εἰς τὸν αὐτὸν ὑψηλὸν σκοπὸν χωρὶς σύγχυσιν. Ὅ,τι ἔκα-

μεν ἐκεῖνος μὲ τὰς νίκας καὶ μὲ τὴν φρονίμην διοίκησίν του, τὸ ἔκαμαν καὶ αὐτοὶ μὲ τὰ κλασικά των συγγράμματα. Καὶ οἱ δύω ἐδόξασαν τὸ Γερμανικὸν ἔθνος.

---

## 9. Ἡ πρώτη διαίρεσις τῆς Πολονίας.

Τοῦ Φρειδερίκου τὸ πολιτικὸν στάδιον δὲν ἐτελείωσε μὲ τὸν ἑπταετῆ πόλεμον. Ἡ Προυσία ὡς δύναμις τοῦ πρώτου βαθμοῦ εἶχεν ἀπὸ τώρα καὶ εἰς τὸ ἑξῆς τὴν χεῖρα της εἰς ὅλα τὰ πράγματα τῆς Εὐρώπης καὶ ἔδιδε τὴν ψῆφον της εἰς τὸ „Commérage" (γυναικεῖον ὕθλον), διὰ τοῦ ὁποίου, κατὰ τὸν ἴδιον τοῦ βασιλέως λόγον, κυβερνᾶται ὁ πολιτικὸς κόσμος. Κατὰ τὰς βάσεις τῆς πολιτικῆς ἰσοσταθμίας, ὅπου καὶ εἰς καιρὸν εἰρήνης σχηματίζονται συμπλέγματα κατὰ συμπλεγμάτων, ἦτο ἀναγκαῖον καὶ εἰς τὸν βασιλέα νὰ ἑνωθῇ μὲ μίαν τινὰ μεγάλην δύναμιν, καὶ κατὰ τοῦτο δὲν τοῦ ἐφάνη ἄλλη προσφυεστέρα παρὰ τὴν Ῥωσίαν. Μὲ δραστηριότητα μεγάλην ἤρχισαν εὐθὺς μετὰ τὸν ἑπταετῆ πόλεμον αἱ μὲ τὴν Ῥωσικὴν αὐλὴν διαπρεσβεύσεις διὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον. Ἡ Αὐστρία ὅμως ἠθέλησε νὰ ματαιώσῃ τὰς προσπαθήσεις τοῦ ἐν Πετρουπόλει Προυσιακοῦ πρέσβεος.

Ἐχήρευε τότε ὁ θρόνος τῆς Πολονίας. Αὔγουστος ὁ Γ' ἀπέθανε τὴν 4 Ὀκτωβ. 1763· μετ' ὀλίγον τὸν ἠκολούθησε καὶ ὁ υἱός του εἰς τὸν τάφον· ἔμεινεν ὑπόλοιπος ἀνήλικός τις ἔγγονός του, καὶ τοῦτο ἐστέρησε τὸν Σαξονικὸν οἶκον τὸν βασιλικὸν βαθμὸν, τὸν ὁποῖον εἶχε βαστάξειν ἑξήκοντα ἓξ ἔτη. Ἀνήκει εἰς ἀθλίαν καὶ ἀδύνατον πολιτείαν τὸ νὰ τῆς δίδουν οἱ ἰσχυροὶ νόμους, οἱ ὁποῖοι ἐκπηγάζουσιν ἀπὸ τὸ ὄφελός των. Οὕτως ἀνεμίχθη τώρα ἡ Ῥωσία εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ Πολονικοῦ βασιλέως (Πρβ. τὸν ἐφεξ. Γ' Τόμ. Γ'), καὶ ἐζήτει ἓξ ἅπαντος νὰ ἐκλεχθῇ εἰς



ἐκ τῶν ἀπογόνων τῶν Πιαστῶν. Ὁ βασιλεὺς τῆς Προυσίας ἔδωκεν εἰς τοὺς ἐν Βαρσαυΐᾳ πρέσβεις του παραγγελίαν νὰ βοηθήσουν ἰσχυρῶς κατὰ τοῦτο τὸν Ῥωσικὸν πρέσβυν, καὶ τοῦτο ἤρεσε τόσον εἰς τὴν Αὐτοκρατόρισσαν Αἰκατερίναν, ὥστ' ἐδέχθη μετὰ χαρᾶς τὰ τῆς Προυσίας προβλήματα, καὶ ἔκλεισε συμμαχίαν καὶ ἐπιμαχίαν μετὰ τῆς Προυσίας διὰ ὀκτὼ ἔτη (11 Ἀπριλ. 1764). Ἡ περιοχὴ τῆς συνθήκης ταύτης ἦτο ἡ ἐφεξῆς: αἱ δύω δυνάμεις ἐγγυήθησαν πρὸς ἀλλήλας τὰς ἐπικρατείας των· ὑπεσχέθησαν πρὸς ἀλλήλας, ἐὰν συμβῇ προσβολὴ εἰς τὴν μίαν, νὰ τῆς δίδῃ ἡ ἄλλη 12,000 στρατιώτας, ἢ 480,000 θάληρα ἐτησίως πολεμικὴν βοήθειαν, καὶ ἐσυμφώνησαν ἀντίστασιν, ἐὰν οἱ Πολονοὶ ἤθελαν νὰ κάμουν τὸ πολίτευμά των μοναρχικὸν, ἢ τὴν βασιλικήν των ἀξίαν κληρονομικήν. Ἐξαίρετα μέσα τοῦ νὰ φυλάττουν τεταπεινωμένον μέγα τι ἔθνος! Διὰ μυστικοῦ ἄρθρου ὑπεσχέθη προσέτι ὁ Φρειδερῖκος νὰ βοηθήσῃ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Πολονικοῦ μεγιστᾶνος Στανισλάου Πονιατοσκίου.

Δεκακισχίλιοι Ῥῶσοι, οἵτινες ἐπροχώρησαν ἔξαφνα εἰς τὰ πέριξ τῆς Βαρσαυΐας, καὶ ἄλλοι τόσοι Προῦσοι, οἱ ὁποῖοι ἐφάνησαν εἰς τὰ δυτικὰ σύνορα, ἔδωκαν καὶ εἰς τοὺς Πολονοὺς καὶ εἰς τὰς ἐξωτερικὰς δυνάμεις νὰ γνωρίσουν μὲ ποίους εἶχαν νὰ κάμωσιν, ἐὰν ἴσως ἤθελαν νὰ ἀναμιχθῶσιν εἰς τὰ τῆς ἐκλογῆς. Τί θαῦμα ἐὰν ὁ Στανίσλαος ἀνηγορεύθη (7 Σεπτ. 1764) εἰς τὸ συνέδριον βασιλεύς;

Ἔκτοτε δὲν συνεκροτεῖτο εἰς τὴν Πολονίαν συνέδριον, ὅπου δὲν ἐπρόσταζαν οἱ Ῥωσικοὶ καὶ Προυσιακοὶ πρέσβεις. Οὕτως ὁ δεύτερος (1765) ἐπαράστησεν, ὅτι ὁ αὐθέντης του δὲν βλέπει μὲ ἀδιαφορίαν τὴν εἰσαγωγὴν νέων φόρων καὶ τὴν αὔξησιν τῶν τοῦ στέμματος στρατευμάτων, καὶ ἔμφοβος ἡ ὀνομαζομένη ἀριστοκρατία ἐμπόδισε καὶ τὰ δύω. Ὁ Ῥωσικὸς

πρέσβυς διὰ νὰ διεγείρῃ διχόνοιαν ἐζήτησε (1766) ἐντελῆ ἐλευθερίαν εἰς τὰ τῆς θρησκείας, καὶ ἐντελῆ πολιτικὴν ἰσότητα διὰ τοὺς μὴ Καθολικούς. Τοῦτο ἐπροξένησε μεγάλας ταραχάς. Οἱ ἐπίσκοποι καὶ μία μεγάλη φατρία των ἀντεστάθησαν εἰς τὸ πρόβλημα ἐξ ὅλης των τῆς δυνάμεως. Ἀντὶ τούτου ἐπρόσταξεν ὁ Ῥωσικὸς πρέσβυς πρίγκιψ Ῥεπνῖνος νὰ πιάσουν πολλοὺς ἐξ αὐτῶν βιαίως καὶ νὰ τοὺς σύρωσιν εἰς τὴν Σιβιρίαν, καὶ τὰ Ῥωσικὰ στρατεύματα νὰ περικυκλώσουν τὴν Βαρσαυΐαν, ἐὰν συμβῇ ἐπανάστασις. Οἱ λοιποὶ ἀντιπρόσωποι ἔστερξαν ἀναγκασμένοι τὰ ζητηθέντα δίκαια τῶν μὴ Καθολικῶν.

Τοιαῦται πολλαὶ ἀντιποιήσεις παρώργιζαν ὅλον τὸν κόσμον. Ὁ Γαλλικὸς λειτουργὸς Χοισεύλιος ἐζήτει, ἐπειδὴ τοῦ ἔλειπαν αὐτοῦ τὰ μέσα, νὰ διερεθίσῃ ἄλλας δυνάμεις ἐναντίον τῆς Ῥωσίας. Εὐτύχησεν εἰς τοὺς Τούρκους καὶ εἰς τοὺς Καθολικοὺς αὐτοὺς Πολονούς. Οὗτοι συνεδέθησαν πρὸς ἀλλήλους εἰς Βάρον τῆς Ποδολίας· ἠθέλησαν νὰ ἐκθρονίσουν τὸν βασιλέα των, καὶ νὰ διώξουν τὰ Ῥωσικὰ στρατεύματα ἀπὸ τὴν χώραν. Ἀλλὰ ταῦτα ἐσπρώχθησαν ἀπὸ τούτους εἰς τὴν Ποδολίαν, καὶ ἐκεῖ συνέβη νὰ καύσωσιν οἱ Ῥῶσοι, χωρὶς νὰ ἐξεύρωσιν, εἰς τὴν Τουρκικὴν ἐπικράτειαν τὴν μικρὰν πόλιν Βάλταν, ὅπου εἶχαν καταφύγειν οἱ συνδεδεμένοι. Ταύτην τὴν πρόφασιν ἔλαβαν οἱ ἀπὸ τοὺς Γάλλους ἀναμμένοι Τοῦρκοι καὶ ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον εἰς τὴν Αὐτοκρατόρισσαν τῆς Ῥωσίας (1768 Ὀκτώβ.).

Ἀλλ' ὁ ἀνόητος οὗτος λαὸς ἀνέβαλε τὴν ἀρχὴν τῶν ἐχθρικῶν προσβολῶν ἕως τὸ ἔαρ τοῦ ἄλλου ἔτους (1769). Οἱ Ῥῶσοι εὕρηκαν καιρὸν νὰ ὁπλισθῶσι, καὶ ἀπήντησαν τόσον εὐτόνως τοὺς Τούρκους, ὥστε μετὰ μίαν ἐν Χοτσίμῳ μάχην τοὺς ἐπῆραν κατὰ τὴν πρώτην ἐκστρατείαν ὅλην τὴν Μολδαυΐαν.



Αἱ μεγάλαι αὗται πρόοδοι ἐτάραξαν ὄχι μόνον τοὺς ἐχθροὺς τῆς Ῥωσίας, ἀλλὰ καὶ τὸν βασιλέα τῆς Προυσίας. Οὗτος κατὰ τὴν συνθήκην του ἔστειλε τὸ πρῶτον ἔτος τὸ συμμαχικόν του ἀργύριον 480,000 θάληρα, ἀλλὰ δὲν ἦτο θέλησίς του νὰ κάμῃ τόσον φοβερὸν τὸν σύμμαχόν του, ὥστε καὶ αὐτὸς νὰ λαμβάνῃ ἀπ' αὐτοῦ νόμους, ὡς ἡ Πολονία. Ἀντίσταθμόν τι ἐφαίνετο ἀναγκαῖον, καὶ τοῦτο εὑρέθη εἰς τὴν Αὐστρίαν. Ἰωσὴφ ὁ Β', ἀπὸ τοῦ 1765 αὐτοκράτωρ τῶν Γερμανῶν, ἐπεθύμει ἀπὸ πολλῆς νὰ γνωρίσῃ προσωπικῶς τὸν Φρειδερῖκον (Πρβ. ἀνωτ. σελ. 132). Τώρα ἠθέλησαν καὶ οἱ δύω καὶ ἐνταμώθησαν εἰς Νίσσαν τὴν 25 Αὐγούστ. 1769. Καὶ οἱ δύω μόναρχοι ἐπροσφέρθησαν πρὸς ἀλλήλους μὲ σέβας μέγιστον *), καὶ ὑπέγραφαν μυστικὴν συνθήκην, διὰ τῆς ὁποίας ὑπεχρεώθησαν νὰ διατηρήσουν πιστῶς τὴν μεταξὺ Προυσίας καὶ Αὐστρίας εὐτυχῶς ἀποκατασταθεῖσαν εἰρήνην, καί, ἐὰν δὲν μεσολαβήσουν ἀπρόοπτοι ταραχαί, νὰ φυλάξουν ἐντελεστάτην οὐδετερότητα ὡς πρὸς τὰς ἀμοιβαίας ἰδιοκτησίας των.

Κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν εἶχαν τὰ Αὐστριακὰ στρατεύματα στρατόπεδον τέρψεως πλησίον τοῦ ἐν Μοραβίᾳ Νεοσταδίου, καὶ ἐκεῖ ἀνταπέδωκεν ὁ Φρειδε-

*) Τοῦ Φρειδερίκου οἱ ἴδιοι λόγοι εἶναι οἱ ἐφεξῆς (Ὀψιφ. σελ. 34): „Ὁ νέος οὗτος Πρίγκιψ ἔδειξεν ἐλευθεριότητα καρδίας, ἥτις φαίνεται φυσική του· ὁ ἀξιαγάπητος χαρακτήρ του φανερόνει εὔθυμον καρδίαν, μὲ τὴν ὁποίαν συνδέει μεγάλην ζωηρότητα. Δεσμὸς φιλίας καὶ ἀμοιβαίας τιμῆς συνεδέθη μεταξὺ τῶν δύω μονάρχων. Ὁ βασιλεὺς εἶπε πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα, ὅτι τὴν ἡμέραν ταύτην θεωρεῖ τὴν ὡραιοτάτην τῶν ἡμερῶν του, ἐπειδὴ ἐκτελεῖ τὴν ἕνωσιν δύω οἴκων, οἵτινες ἠχθρεύοντο πολὺν χρόνον ἤδη, καὶ τῶν ὁποίων τὸ ἀμοιβαῖον συμφέρον ἀπαιτεῖ νὰ βοηθῶσι καὶ ὄχι νὰ φθείρωσιν ἀλλήλους. Ὁ Αὐτοκράτωρ ἀπεκρίθη: „Διὰ τὴν Αὐστρίαν δὲν ὑπάρχει πλέον Σιλησία." Μὲ πολλὰ ἐπιτήδειον καὶ ὡραῖον τρόπον ὅμως ἔδωκε νὰ καταλάβῃ, ὅτι ζώσης τῆς μητρός του ὀλίγην ἰσχὺν δύναται νὰ ἔχῃ· ἀλλὰ δὲν ἔκρυψεν, ὅτι εἰς τὴν παροῦσαν θέσιν τῶν πραγμάτων οὔτε αὐτὸς οὔτε ἡ μήτηρ του ἤθελαν συγχωρήσειν νὰ κρατήσωσιν οἱ Ῥῶσοι τὴν Μολδαυΐαν καὶ Βλαχίαν."

ρῖκος (3 Σεπτ. 1770) εἰς τὸν νέον Αὐτοκράτορα τὴν ὁποίαν ἐδέχθη παρ' αὐτοῦ ἐπίσκεψιν εἰς Σιλησίαν. Ἔδειξε δὲ τόσην φιλοφροσύνην καὶ τιμὴν, ὥστε ἐφάνη μὲ Αὐστριακὴν στολὴν, καὶ — τὸ ὁποῖον ἐκολάκευσε περισσότερον τὸν Αὐτοκράτορα — τοῦ ἔδωκεν ἐντελῆ λογαριασμὸν περὶ πάντων, ὅσα εἶχε διαπραγματευθῆν μὲ τὸν λειτουργὸν Καουνίτιον, ὅς τις ἦτο καὶ αὐτὸς παρών· προσοχὴ, τὴν ὁποίαν δὲν ἤξευρεν ὁ Ἰωσὴφ εἰς τὴν Βιένναν.

Εἰς δὲ τοῦτο τὸ μεταξὺ εἶχαν εὐτυχήσειν μεγάλως τὰ τῆς Ῥωσίας ὅπλα κατὰ τῆς Τουρκίας, εἶχαν ἐμβῆν εἰς τὴν Βλαχίαν, καὶ πορθήσειν τὸ Βενδέριον. Ὁ ἐν Κωνσταντινοπόλει Προυσιακὸς πρέσβυς ἐσυμβούλευεν ἐπιμόνως τὴν εἰρήνην, καὶ ἐζήτησεν ἀπὸ τοὺς Τούρκους νὰ προσφέρωσι τὴν μεσιτείαν κοινῶς εἰς τὴν Αὐστρίαν καὶ Προυσίαν. Ἔγεινε τοῦτο. Ἡ Αἰκατερίνα ὡς νικήτρια ἔκαμνε τεράστια ζητήματα, καὶ οἱ λόγοι, τοὺς ὁποίους ὁ Φρειδερῖκος ἐπρόβαλεν ἐναντίον τούτων, ἔμειναν ἀτελεσφόρητοι. Ἡ Αὐστρία, ἥτις ἐξ ἅπαντος δὲν ἤθελε ν' ἀφήσῃ τὴν Μολδαυΐαν καὶ Βλαχίαν νὰ πέσουν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῆς Ῥωσίας, ἐσύναξε στρατὸν καὶ ἔστειλε μέρος αὐτοῦ εἰς τὴν Πολονίαν νὰ πιάσουν τὴν ἐπαρχίαν Σκεπουσίαν, ἐπειδὴ αὕτη κατ' ἀρχὰς τῆς δεκάτης πέμπτης ἑκατονταετηρίδος ἐδόθη ἐνέχυρον εἰς τὴν Πολονίαν, οὖσα πρότερον κτῆμα τῆς Οὐγγαρίας. Προσέτι ἐσυμφωνεῖτο συνθήκη χρηματικὴ μὲ τοὺς Τούρκους. Ἐπλησίαζε λοιπὸν εἰς ἔκρηξιν ἐπικινδυνότερος πόλεμος παρὰ ὁ μὲ τοὺς ὠμοὺς καὶ βαρβάρους Τούρκους.

Ἡ Αἰκατερίνα ἐκατάλαβε καλὰ, ὅτι εἰς τὴν κρίσιμον ταύτην θέσιν τῆς ἦτο ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἀναγκαία ἡ μὲ τὴν Προυσίαν φιλία, καὶ διὰ νὰ ἀπολαύσῃ κέρδος ἀπὸ τὰς λαμπρὰς νίκας της, ἔπρεπε νὰ δώσῃ κέρδος καὶ εἰς τὸν βασιλέα. Ἀλλὰ πόθεν νὰ τὸ λάβῃ; Τὰς Τουρκικὰς χώρας δὲν ἠδύνατο νὰ με-



ταχειρισθῇ ἡ Προυσία. Καὶ προσέτι ἐκ τούτων δὲν ἐχάριζεν ἡ Αὐστρία οὐδὲ εἰς τοὺς Ῥώσους αὐτούς.

Τότε διέτριβεν εἰς τὴν Πετρούπολιν (Δεκεμ. 1770) ὁ Πρίγκιψ Ἑρρῖκος, ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως. Ὁ φρόνιμος οὗτος ἀνὴρ μὲ τὸν ἐπιτήδειον τρόπον του ἀπέκτησε τὴν φιλίαν τῆς Αὐτοκρατορίσσης εἰς ὑψηλὸν βαθμὸν, καὶ οὕτως ὠφέλει τὰ πράγματα τοῦ ἀδελφοῦ του. Μίαν φορὰν τοῦ εἶπεν ἡ Αἰκατερίνα ἀγανακτοῦσα διὰ τὴν ἀντιποίησιν τῆς Αὐστρίας, ἐὰν ἡ αὐλὴ τῆς Βιέννης θέλῃ νὰ κομματιάσῃ τὴν Πολονίαν, ἔχουν δίκαιον καὶ οἱ ἄλλοι γείτονές της νὰ κάμουν τὸ αὐτό. Τὸν στοχασμὸν τοῦτον ἔβαλεν εἰς τὸν νοῦν του ὁ Πρίγκιψ, καὶ μὲ προείδησιν τῆς Αἰκατερίνης τὸν ἐφανέρωσεν εἰς τὸν ἀδελφόν του, εἰς τὸν ὁποῖον δὲν ἐφάνη ὀλιγώτερον ἀρεστός. Καὶ ἡ Αὐστριακὴ δὲ αὐλὴ ἐπροσκαλέσθη κατ' ἀρχὰς ἀπὸ τὸν Φρειδερῖκον, ἐνῷ ἀκόμη ἐσιώπα ἡ Ῥωσία, εἰς μέθεξιν· ἀλλ' ὁ Πρίγκιψ Καουνίτιος, ὁ Αὐστριακὸς λειτουργὸς, δὲν ἤθελε νὰ ἀκούσῃ διόλου τίποτε περὶ διαιρέσεως τῆς Πολονίας· ὑπεσχέθη μάλιστα, ὅτι τὰ Αὐστριακὰ στρατεύματα θέλουν ἀναχωρήσειν ἐκεῖθεν, εὐθὺς ἀφοῦ κάμουν τὸ αὐτὸ τὰ Ῥωσικὰ καὶ τὰ Προυσιακά. Ἡ Ῥωσία ὅμως δὲν ἤθελε νὰ παραιτήσῃ οὔτε τὴν Πολονίαν, οὔτε τὴν αὔξησιν ἑαυτῆς διὰ Τουρκικῶν ἐπαρχιῶν, καὶ μάλιστα τὸ δεύτερον ἦτο τόσον δυσάρεστον εἰς τὴν Αὐτοκρατορικὴν αὐλὴν, ὥστε ἀπεφάσισεν αὕτη, ἂν δὲν μείνῃ ὑπόλοιπον ἄλλο μέσον ἐμποδίσεως, νὰ πιάσῃ τὰ ὅπλα. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ἐπροσπάθει ὁ Καουνίτιος νὰ καπείσῃ τὸν βασιλέα τῆς Προυσίας νὰ μείνῃ οὐδέτερος, ἀλλ' οὗτος ἔβλεπε πολλὰ καλὰ, πόσον μέρος τῆς ὑπολήψεώς του ἤθελε χάσειν, ἐὰν εἰς τὴν θέσιν ταύτην τῶν πραγμάτων ἔστεκεν ὀκνηρὸς θεατὴς, καὶ ἤθελεν ἐλαττωθῆν τὸ πρὸς αὐτὸν σέβας, τὸ ὁποῖον ἐπεστηρίζετο εἰς τὴν σταθερότητα καὶ

θέλησίν του. Ἤρχισε λοιπὸν νὰ ὁπλίζεται, ὡς νὰ
ἔχῃ σκοπὸν νὰ βοηθήσῃ τὴν Ῥωσίαν μὲ τὰ ὅλα του,
καὶ ἐσυμφώνησε μὲ τὴν δύναμιν ταύτην καὶ περὶ τῶν
μεριδίων τῆς Πολονίας, τὰ ὁποῖα ἤθελε νὰ λάβῃ
πᾶσα μία ἐξ αὐτῶν. Μετὰ ὑπερνίκησιν πολλῶν
δυσκολιῶν ἐκατήντησαν εἰς τὴν συνθήκην· ἐπει-
δὴ ἡ Ῥωσία ἐζήτει πολλὰ διὰ τὴν ἑαυτήν της, ἐξ
ἐναντίας δὲ ἤθελε νὰ ἐλαττώσῃ τὸ μερίδιον τοῦ βασι-
λέως καὶ νὰ μὴ τοῦ συγκατανεύσῃ μάλιστα τὸ πλού-
σιον Δάντισκον. Τελευταῖον ἐνέδωκαν καὶ οἱ δύω,
καὶ τὴν 17 Φεβρ. 1772 ὑπεγράφη εἰς Πετρούπολιν
ἡ μυστικὴ συμφωνία περὶ διαιρέσεως τῆς Πολονίας.
Κατὰ ταύτην ἡ Ῥωσία ἐλάμβανεν ὅλην τὴν μεταξὺ
Δύνας καὶ Δρούτσης καὶ Βορυσθένους χώραν, ἡ
δὲ Προυσία τὴν κατὰ τὸ 1466 ἔτος παραχωρηθεῖ-
σαν ὑπὸ τοῦ Γερμανικοῦ ἱπποτικοῦ τάγματος εἰς
τοὺς Πολονοὺς Πολονικοπρουσικὴν χώραν (δυτικὴν
Προυσίαν) παρεκτὸς τοῦ Δαντίσκου καὶ Θορούνου,
καὶ μέρος τῆς μεγάλης Πολονίας. Ἡ Αἰκατερίνα
καὶ ὁ Φρειδερῖκος ἔγειναν ἐγγυηταὶ ἀλλήλων διὰ τὰς
μερίδας των ταύτας καὶ διὰ τὰς ἐπικρατείας των,
καὶ ἔδησαν σφικτότερα τὴν συμμαχίαν καὶ ἐπιμα-
χίαν. Κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν εἶχε παραιτηθῆν καὶ
ἡ Αὐστριακὴ αὐλὴ τὴν κατὰ τῆς διαιρέσεως μέχρι
τοῦδε ἀντίστασίν της, καὶ ἐκ ταύτης μετέβη καὶ αὐ-
τὴ εἰς ζήτησιν συγκοινωνίας *) καὶ τόσον μεγάλης,
ὥστε μετὰ πολλὰς λογοτριβὰς καὶ ἐναντιότητας ἀπε-
φασίσθη νὰ λάβῃ καὶ αὐτὴ τὰς χώρας, αἱ ὁποῖαι
ὠνομάσθησαν Γαλλικία καὶ Λοδομιρία. Τὴν 5 Αὐγ.
1772 ὑπεγράφη καὶ ἀπὸ τὰς τρεῖς δυνάμεις εἰς τὴν

*) Κατὰ τὴν διήγησιν τοῦ Δομίου (Denkwürdigkeiten
Th. I. Beil. A) εἶχεν ἀποφασίσειν ἀπὸ πολλῆς ὁ Καουνίτιος,
καὶ ἐπρόσμενε μόνον τῆς Ῥωσίας τὴν πρόσκλησιν διὰ νὰ δείξῃ
τὴν προθυμίαν του.



Πετρούπολιν ἡ συνθήκη τῆς διαιρέσεως. Ἐνταυτῷ
δὲ ἀπεφάσισαν ὁμοφώνως νὰ δώσουν ἀγγελίαν εἰς τὸν
βασιλέα τῆς Πολονίας περὶ ὅσων ἐσυμφώνησαν, νὰ
διορίσῃ γενικὴν συνέλευσιν τῶν Πολονικῶν προε-
στώτων εἰς τὴν Βαρσαυΐαν, καὶ νὰ καταπείσῃ τὴν
ἀριστοκρατίαν εἰς τὸ νὰ στέρξῃ τὴν παραχώρησιν τό-
σων μεγάλων ἐπαρχιῶν. Ἐξέδωκε δὲ πᾶσα μία δύ-
ναμις χωριστὴν Δήλωσιν διὰ τοῦ τύπου, ὅπου ἐπρό-
βαλεν εἰς τὸν κόσμον τὰ εἰς τὸ ληφθὲν μέρος δίκαιά
της *). Ταύτην τὴν τύχην ἔπαθε τὸ Πολονικὸν ἔθνος,
ἐπειδὴ εἶχε μείνειν ἑκατονταετηρίδας ὀπίσω ἀπὸ
τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν παιδείαν, καὶ εἶχε βαστάξειν
πολιτικὰς διαταγὰς, αἱ ὁποῖαι ἔμελλαν ἐξ ἀνάγκης
νὰ τὸ κρημνίσουν εἰς παντελῆ ἀδυναμίαν· ἔθνος, τὸ
ὁποῖον ἐκατοίκει χώραν, ἥτις κατὰ τὸ μέγεθος καὶ
τὴν εὐφορίαν ἔφθανεν ὅλην τὴν Γερμανίαν.

Ἔδειξαν ὅμως καταρχὰς οἱ Πολονοὶ τὴν δικαί-
αν των ἀγανάκτησιν. Κἀνεὶς ἀντιπρόσωπος δὲν ἠθέ-
λησε νὰ ὑπάγῃ εἰς τὴν Βαρσαυΐαν. Τότε τοὺς ἐφο-
βέρισαν, ὅτι ἐὰν δὲν εὑρεθοῦν διωρισμένην τινὰ ἡμέραν,
θέλουν μοιρασθῆν αἱ τρεῖς δυνάμεις ὅλην των τὴν
χώραν. Ἐνταυτῷ δὲ πάσης μιᾶς δυνάμεως εἰσέβαλαν
10,000 στρατιῶται εἰς τὴν Πολονίαν, καὶ εὐθὺς
ἔδωκαν ὑπόσχεσιν, ὅτι θέλουν ἀναχωρήσειν, ἐὰν οἱ
Πολονοὶ ὑποταχθῶσι μὲ καλὸν τρόπον. Ἀντίστασις

*) Περὶ τούτων τῶν ἀντιποιήσεων λέγει ὁ βασιλεὺς, Oevres
posthumes T. V. p. 82: Nous ne voulons pas detailler
ici les droits de ces trois puissances; il falloit des con-
jonctures singulières pour amener les esprits à ce point
et les révnir pour ce partage, par lequel seulement on
pouvoit éviter une guerre générale. — Ἐὰν ὅμως ἐξετάσῃ τις
ἀκριβῶς τὰς ἱστορικὰς σχέσεις, θέλει εὑρεῖν ὅτι ἡ Προυσία ἀπο-
κατέστησε παλαιὰν καὶ φυσικὴν ἕνωσιν εἰς τὴν ἐπικράτειάν της.
Ἡ Προυσιακὴ Πολονία, ἡ ὁποία τώρα συνεσωματόνετο μὲ τὴν
πολιτείαν, ἀπεσπάσθη ἀπὸ τοῦ Γερμανικοῦ ἱπποτικοῦ τάγματος κα-
τὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τῆς δεκάτης πέμπτης ἑκατονταετηρίδος (Τόμ.
Ε΄, σελ. 541), καὶ ἔκτοτε ἠναγκάζετο νὰ ὑπομένῃ ξένον ζυγὸν,
ξένους νόμους, καὶ τὴν ἐξάπλωσιν ξένης γλώσσης.

ἦτο ἀδύνατος, καὶ οὕτως ἐφάνησαν οἱ ἀντιπρόσωποι, ἀφοῦ κατέπιαν τὸν θυμόν των. Τὴν 19 Ἀπριλ. 1773 ἤρχισε τὸ συνέδριον, καὶ τὸν Σεπτέμβριον ὑπεγράφη ἡ συνθήκη τῆς παραχωρήσεως. Τὸ δὲ ἐφεξῆς ἔτος (10 Ἰουλ. 1774) ἔγεινε καὶ ἡ μεταξὺ Ῥώσων καὶ Τούρκων εἰρήνη.

---

## 10. Ὁ σύνδεσμος τῶν ἡγεμόνων τῆς Γερμανίας. (1785).

Ὅτι ἐκ τῶν περὶ τῆς Βαυαρικῆς διαδοχῆς πραγμάτων ὡπλίσθη ὁ Φρειδερῖκος κατὰ τῆς Αὐστρίας, καὶ ὅτι ἡ Αὐτοκρατόρισσα Μαρία Θερησία ἐσυμβίβασε τὴν διαφωνίαν ταύτην καὶ χωρὶς θέλησιν τοῦ υἱοῦ της, τὰ ἐδιηγήθημεν ἀνωτέρω (σελ. 127). Εἰς τοῦ Αὐτοκράτορος Ἰωσὴφ τὰς πράξεις ἱστορήσαμεν καὶ τὰ περὶ τοῦ σχεδίου τῆς ἀλλαγῆς τῶν Βαυαρικῶν χωρῶν μὲ τὸ Βέλγιον, τὸ ὁποῖον ἐματαίωσεν ὁ Φρειδερῖκος (ἴδ. ἀνωτ. σελ. 147).

Φοβούμενος δὲ ὁ Φρειδερῖκος τὴν δύναμιν τοῦ Αὐτοκράτορος, ὅς τις τώρα εἶχεν ἐμβῆν εἰς φιλικὰς σχέσεις μὲ τὰς δύω μεγάλας ἠπειρωτικὰς δυνάμεις, Γαλλίαν καὶ Ῥωσίαν, ἐστοχάσθη νὰ συστήσῃ σύνδεσμον τινὰ ἡγεμόνων κατὰ τὸ εἶδος τοῦ Σμαλκαδικοῦ, τὸν ὁποῖον πάραυτα κατέστρωσεν εἰς τὸ ἐφεξῆς γράμμα *), καὶ τὸ ἔστειλεν εἰς τοὺς λειτουργοὺς τοῦ μυστικοῦ του βουλευτηρίου Φιγκενστεΐνον καὶ Ἑρσβέργιον.

„Ἐπειδὴ ὁ σύνδεσμος δὲν εἶναι συμμαχία, σκοπός της εἶναι μόνον νὰ διατηρήσῃ τὰ δίκαια καὶ τὰς ἐλευθερίας τῶν Γερμανικῶν ἡγεμόνων, καὶ τοῦτο χωρὶς διαφορὰν τῆς θρησκείας. Τὰ πάντα πρέπει νὰ

*) Τὸ Γαλλικὸν πρωτότυπον ἴδε εἰς τοῦ Κόμητος Ἑρσβεργίου Recueil de déductions etc. Tom. II. p. 304.



ἐπιστηρίζονται εἰς τὰ δίκαια καὶ προνόμια, τὰ ὁποῖα ἐκυρώθησαν ἀπὸ παλαιὰν παράδοσιν καὶ ἀπὸ τὴν χρυσῆν σφραγῖδα. Δὲν θέλω νὰ ἀναφέρω τὸν παλαιὸν μῦθον ἐδῶ περὶ τῆς οὐρᾶς τοῦ ἵππου, ἐκ τῆς ὁποίας εὐκόλως ἐκριζόνονται αἱ τρίχες κατὰ μίαν, ἐνῷ ὅλη ὁμοῦ ἀντιστέκει εἰς πᾶσαν δύναμιν. Ὁ σύνδεσμός μας πρέπει νὰ ἀσφαλίσῃ μόνον τὰ κτήματα ἑνὸς ἑκάστου, καὶ νὰ μὴ ἀφήσῃ φιλόδοξον καὶ ἐγχειρηματικὸν Αὐτοκράτορα τινὰ νὰ κρημνίσῃ τὸ πολίτευμά μας, ἐνῷ τὸ συντρίβει κομματηδόν. Ἐὰν δὲν προβλέψωμεν σύγκαιρα, θέλει δώσειν ὁ Αὐτοκράτωρ εἰς ὅλους τοὺς συγγενεῖς του Γερμανικὰς ἐπισκοπὰς, ἀρχιεπισκοπὰς καὶ ἡγουμενεῖα, καὶ οὕτως εἰς ὅλα τὰ συνέδρια θέλει βαστάξειν τὴν ὑπέροχον δύναμιν μὲ τὰς ψήφους τῶν ἀνεψιῶν του. Τοῦτο ἐμπορεῖ νὰ εἶναι διὰ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ἡγεμόνας. Ἀλλὰ καὶ οἱ κοσμικοὶ ἔχουν ὄφελος νὰ ἐμβοῦν εἰς τὸν σύνδεσμον, ὁ ὁποῖος ἐμποδίζει τὸν Αὐτοκράτορα ἀπ' ὅλας τὰς ἀντιποιήσεις, τὰς ὁποίας ἐμπορεῖ νὰ κάμῃ εἰς τὰς ἐπικρατείας των, καθὼς ἴδαμεν νεωστὶ εἰς τὴν Βαυαρίαν. Ὄχι ὀλιγώτερον ἀξιόλογον εἶναι τὸ συνέδριον τῆς Ῥατισβόνης, καὶ τὸ ἐν Βεσλαρίᾳ κριτήριον τῶν καμαρῶν. Ἐὰν δὲν λάβωμεν συγκαίρως τὰ μέτρα νὰ διατηρήσωμεν τὰ παλαιὰ ταῦτα καθιδρύματα εἰς τὴν δύναμίν των, θέλει τὰ μεταχειρισθῆν ὁ Αὐτοκράτωρ εἰς τὸ νὰ στήσῃ τὴν δεσποτείαν του καθ' ὅλην τὴν Γερμανίαν. Ταῦτα εἶναι ἐν γένει, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ ἑνώσωσιν ὅλους τοὺς ἡγεμόνας μὲ ἕνα σύνδεσμον, ἐπειδὴ ὅλων τὰ συμφέροντα εἶναι τὰ αὐτὰ, καὶ ἐὰν ἀφήσουν τινὰς νὰ καταπατηθῶσι, θέλει ἐλθεῖν ἐξ ἅπαντος ἡ σειρὰ καὶ εἰς αὐτοὺς, καὶ οἱ ἰσχυρότατοι θέλουν ἔχειν τὸ εἰς τὸ σπήλαιον τῶν Κυκλώπων προνόμιον τοῦ Ὀδυσσέως νὰ καταποθῶσι τελευταῖοι. Τὸ δὲ ὄφελος τοῦ συνδέσμου εἶναι τοῦτο, ὅτι ἐὰν ὁ Αὐτοκράτωρ θελήσῃ νὰ κακομεταχει-

ρισθῇ τὴν δύναμίν του, αἱ ἡνωμέναι ψῆφοι ὅλων τῶν πολιτειῶν τοῦ σώματος ἐμπορεῖ νὰ τὸν ἐμπνεύσῃ φρονήματα μέτρια, ἢ, ἐὰν μεταχειρισθῇ βίαν, θέλει εὑρεῖν τοὺς ἀντιπάλους του. Τόσον μὲ συντομίαν. Οἱ εἰδήμονες τῶν πραγμάτων ἐμποροῦν νὰ προσθέσουν καὶ ἄλλα ὠφέλιμα, καὶ νομίζω, ὅτι ὁ κύριος Ἑρσβέργιος εἶναι ἱκανὸς νὰ ἐκτελέσῃ ταύτας τὰς ἰδέας, καὶ νὰ δώσῃ εἰς αὐτὰς τὴν τελευταίαν καθοσίωσιν. Ποτεσταμπίῳ τὴν 24 Ὀκτωβ. 1784.

Φρειδερῖκος.

Ὁ λειτουργὸς μετ' ὀλίγας ἡμέρας ὑπέστρεψεν εἰς Ποτεστάμπιον μὲ τὴν ἐντελῆ ἐπεξεργασίαν τοῦ σχεδίου. Μετὰ ταῦτα ἔμεινεν ἥσυχον τὸ πρᾶγμα ἑβδομάδας τινὰς ἕως τὸν Ἰαν. 1785, ὁπότε τοῦ Ἰωσὴφ τὸ νέον τῆς ἀλλαγῆς σχέδιον ἔδειξεν ἀναγκαῖον νὰ γείνῃ προφυλακὴ εἰς καιρὸν ἁρμόδιον. Ὁ βασιλεὺς ἔστειλε τώρα εἰς τὰς αὐλὰς τῆς Σαξονίας καὶ Ἀννοβέρας νὰ τοὺς προβληθῇ στοματικῶς τὸ πρᾶγμα, καὶ τὸ ἔστερξαν καὶ αἱ δύω. Ἔστειλαν τοὺς λειτουργούς των εἰς τὸ Βερολῖνον καὶ τὴν 23 Ἰουλίου ὑπεγράφη ἐκεῖ ὁ Γερμανικὸς τῶν ἡγεμόνων σύνδεσμος ἀπὸ τοὺς τρεῖς Ἐκλεκτορικοὺς οἴκους. Ὡρκίσθησαν εἰς τὴν συνθήκην νὰ ἀγρυπνῶσι κοινῶς διὰ τὴν διατήρησιν τοῦ Γερμανικοῦ πολιτεύματος, νὰ ἀσφαλίσωσιν εἰς καθένα τὴν κτῆσιν του, νὰ ἀντιστέκουν εἰς ἀσυγχώρητα μέσα εἰς τὸν δρόμον τῆς εὐταξίας. Ἐπροσκαλέσθησαν μετὰ τοῦτο καὶ οἱ ἄλλοι ἡγεμόνες διὰ νὰ συνδεθῶσι μαζή των, καὶ ἐντὸς ὀλίγου ὑπέγραψαν οἱ Δοῦκες Βρουνσουΐκου, Γόθας καὶ Βιναρίας, Βιποντίου, Μεκελβούργου, οἱ Μαρκέσιοι Ὀνολδίας καὶ Βάδας, ὁ Κόμης τοῦ Καστέλου τῶν Χάτων, ὁ ἐπίσκοπος Ὀσναβρύγης, καὶ οἱ Πρίγκιπες τῆς Ἀσκανίας. Τελευταῖον συνεδέθη καὶ ὁ Ἐκλέκτωρ Μογοντίας.

Ἡ αὐλὴ τῆς Βιέννης δὲν ἔλειψε νὰ φωνάξῃ κατὰ τοῦ συνδέσμου τούτου ὡς διαιροῦντος τὴν ἑνό-



τητα τοῦ Γερμανικοῦ πολιτεύματος, καὶ κατὰ τῶν σκοπῶν τοῦ ἀρχηγοῦ του. Ἀλλ' ὁ Φρειδερῖκος εὐχαριστήθη νὰ φανερώσῃ εἰς τὸ κοινὸν τὴν ἀλήθειαν τοῦ πράγματος μὲ ἁπλῆν ἱστορικὴν διήγησιν. Εἶπεν εἰς αὐτὴν, ὅπι ἠθέλησε νὰ φυλάξῃ ἀπὸ κίνδυνον τὴν Γερμανίαν, διὰ νὰ μὴ κρέμαται ἡ ἀσφάλεια τῶν ἡγεμόνων της ἀπὸ μόνην τὴν ἐπιείκειαν τοῦ Αὐστριακοῦ οἴκου. Ὁ διὰ τοῦτο γενόμενος σύνδεσμος εἶναι σύμφωνος μὲ ὅλους τοὺς νόμους τοῦ Γερμανικοῦ πολιτεύματος, καὶ δὲν ἔχει ἄλλον σκοπὸν, εἰμὴ νὰ φυλάττῃ καθένα ἡγεμόνα εἰς τὴν ἥσυχον ἀπόλαυσιν τῶν κτημάτων καὶ δικαίων του, καὶ νὰ ἀντιστέκῃ εἰς πᾶν αὐτογνωμονικὸν καὶ ἀντίνομον ἐγχείρημα. Ἡ ἀξία τῆς Αὐτοκρατορικῆς αὐλῆς εἶναι ἀδύνατον νὰ πειραχθῇ ἀπὸ σύνδεσμον, ὅςτις ἔχει σκοπὸν τὴν διατήρησιν τοῦ παλαιοῦ πολιτικοῦ συντάγματος, ἐὰν τὰ φρονήματα καὶ οἱ σκοποὶ τῆς αὐλῆς ταύτης εἶναι τοιαῦτα, καθὼς ἐμπορεῖ νὰ τὰ ἐλπίσῃ τις ἀπὸ τὴν μεγαλοκαρδίαν καὶ χρηστότητα τῆς κεφαλῆς τοῦ συντάγματος, καὶ εἶναι βέβαιος εἰς αὐτά. — Ἀλλὰ μετ' ὀλίγα ἔτη μετεβάλθησαν τὰ πράγματα οὕτως, ὥστε πρὸς πολλοῖς ἄλλοις ἐχάθη καὶ ἡ δύναμις τοῦ τῶν ἡγεμόνων τῆς Γερμανίας συνδέσμου.

## 11. Φρειδερίκου γῆρας καὶ θάνατος.

### (Ἀπέθ. 1786, 17 Αὐγ.)

Ἱκανὰ εἶναι ταῦτα περὶ τοῦ πολιτικοῦ σταδίου τοῦ μεγάλου βασιλέως. Λείπεται μόνον νὰ ἐνδιατρίψωμεν ἐκόμη ὀλίγον εἰς τὴν ἰδιωτικήν του ζωήν. Εἰς ταύτην ἀφύλαξε τὴν αὐτὴν μέχρι τέλους τάξιν, τὴν ὁποίαν ἐπροσδιώρισε κατ' ἀρχὰς τῆς βασιλείας του. Ἡ αὐτὴ ἀκρίβεια εἰς τὰ πράγματα, ἡ αὐτὴ ἐπιμονὴ εἰς τὴν πιστὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων, καὶ ἀληθινὰ ἡ αὐτὴ ὁρμὴ εἰς ὅλας τὰς κινήσεις ἐχαρα-

κτήριζαν καὶ τὸν γέροντα, καθὼς ἐθαυμάστοναν καὶ τὸν νεανίσκον Φρειδερῖκον. Καὶ αὐτὸς δὲ ἔφερε πάντοτε εἰς τὸ στόματου τὸ „ἱστάμενον ἀποθανεῖν“ τοῦ Οὐεσπασιανοῦ, καὶ τὴν πρὸ τοῦ θανάτουτου ἡμέραν ἐδιάβασεν ὅλας τὰς εἰς αὐτὸν σταλθείσας ἐπιστολάς. Καὶ μ' ὅλον ὅτι τὸ ἀσθενὲς σῶματου εἰς τὸ γῆρας ἀπήτει περισσότερον ὕπνον παρὰ ἄλλοτε, ὁ δραστήριος ὅμως ἀνὴρ δὲν ἔχασεν εἰς τοῦτον καμμίαν πρωΐαν, καὶ εἰς τὰς διωρισμένας ὥρας καὶ ἡμέρας τῶν στρατιωτικῶν ἐπιθεωρήσεων καὶ τῶν ταξειδίων δὲν ἔγεινε καμμία μεταβολὴ διὰ μεγαλητέραν του ἀνάπαυσιν. Τὴν τελευταίαν ἐν Βρεσλαυΐᾳ ἐπιθεώρησιν (24 Αὐγ. 1785) ἔκαμε, μ' ὅλον ὅτι ἦτο ἄῤῥωστος, εἰς ῥαγδαιοτάτην βροχὴν, ἥτις τὸν ἐπέρασεν ἕως τὸ δέρμα. Εἰς τὸ ἐξωτερικόντου καὶ εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν ἔμεινεν ἡ παλαιὰ ἁπλότης. Ὀλίγοι μόνον θεράποντες ἦσαν ὁλόγυρά του. Ὁ Πανσίλυπός του ἐφυλάττετο μόνον τὴν νύκτα, καὶ τότε μόνον ἀπὸ ἓξ ἀνθρώπους· ὅταν ὑπήγαινεν ἔφιππος, τὸν ἠκολούθει μόνον ἕνας ὑπηρέτης τοῦ ἵππου. Ἡ ἀμέλεια τοῦ σώματόςτου μετέβη τελευταῖον εἰς κυνισμόν. Στολὴν ἐφόρει ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὴν τοῦ τάγματος τῆς φρουρᾶςτου· τὰ χαῦνα ὑποδήματα, τὰ ὁποῖα ἐφόρει τὸ πρωῒ καὶ ἐξεδύετο τὸ ἑσπέρας, ἦσαν σχεδὸν κόκκινα, καὶ ἐκρέμαντο ἀτάκτως εἰς τὰ κάτω. Ὁ Ἱσπανικὸς ταβάκος, τοῦ ὁποίου εἶχε πάντοτε μαζήτου δύω γεμάτας ταβακοθήκας, τοῦ ἠσχήμιζε καὶ τὸ πρόσωπόντου. Μόνον εἰς τὸ βλέμμα, τοῦ ὁποίου τὸ διαχωρητικὸν πῦρ δὲν ἠδυνήθη νὰ παραστήσῃ κἀνεὶς ζωγράφος, ἐγνώριζέ τις τὸν βασιλέα.

Αἱ Μοῦσαι, αἵτινες τὸν ἐσυνώδευσαν εἰς τὰς ἐπικινδυνοτάτας περιόδους τοῦ πολέμου, ἐκαθιλόρυναν καὶ τὴν σχολήντου εἰς καιρὸν εἰρήνης. „Ἀκόμη, γράφει πρὸς τὸν Βολταῖρον, ἀγαπῶ τὴν ποιητικήν· ἀσθενῆ μὲν εἶναι τὰ εἰς τοῦτο προτερήματάμου, ἀλλ' ἐπειδὴ μόνον πρὸς διατριβὴν τοῦ χρόνου φθείρω τὸ χαρτίον, θέλει εἶσθαι εἰς τὸν λαὸν ἀδιάφορον ἂν παίζω χαρτία, ἢ ἂν ἀγωνίζομαι μὲ τοὺς στίχους.“ Παρεκτὸς τῶν πολλῶν ποιητικῶν δοκιμίων, τὰ ὁποῖα ἔκαμε, τὸ πλῆθος τῶν πεζῶν συγγραμμάτωντου δὲν εἶναι ὀλίγον. Περιέγραψεν ὅλην τὴν ἱστορίαν τῆς δημοσίου ζωῆςτου ἕως τοῦ 1779 ἔτους, καὶ ἔκαμε περίληψιν τοῦ μεγάλου εἰς τέσσαρας τόμους πρώτου μεγέθους Βαϋλικοῦ λεξικοῦ, τὸ ὁποῖον ἐτίμα καθ' ὑπερβολὴν ὡς θησαυρὸν ἱστορικῶν γνώσεων. Πλῆθος μικρῶν πραγματειῶν εὑρίσκονται εἰς τὴν συλλογὴν τῶν ὀψιφανῶν συγγραμμάτωντου. 1780 ἔγραφε τὸ περὶ τῆς Γερμανικῆς φιλολογίας, καὶ εἰς τὸ ἐφεξῆς ἔτος Πραγματείαν περὶ πολιτειῶν καὶ τῶν καθηκόντων τοῦ ἡγεμόνος· σύγγραμμα πλῆρες βασιλικῶν τῷ ὄντι φρονημάτων. Καὶ ἡ φιλικήτου δὲ ἀλληλογραφία μὲ τὸν Βολταῖρον καὶ Δαλεμβέρτον, τὴν ὁποίαν ἐσυνέχισεν ἕως τὸν θάνατον τῶν δύω τούτων ἀνδρῶν, γεμίζει πολλοὺς τόμους τῶν συγγραμμάτωντου.

Ἐμπορεῖ νὰ φανῇ παράξενον, ὅτι ἀνὴρ ὡς ὁ Φρειδερῖκος ἐπροσπάθησε νὰ φυλάξῃ τόσον ἐπιμελῶς τὸν σύνδεσμον μὲ δύω ἄνδρας, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ μὲν εἶχεν ἀποῤῥίψειν τὴν μετὰ τιμῆς μεγάλης πρόσκλησίντου, ὁ δὲ ἄλλος τὸν εἶχε καταφρονήσειν φανερώτατα. Ἀλλὰ πρέπει νὰ στοχασθῶμεν, ὅτι ὁ Βολταῖρος διὰ τῆς θαυμαστῆς εὐστροφίας τοῦ πνεύματόςτου ἐξησθένιζε τὴν ἐντύπωσιν τοῦ χαρακτῆροςτου *), καὶ ὅτι εἰς τὸν βασιλέα ἡ μὲ τοὺς περίνοας ἄνδρας συναναστροφὴ τόσον ἦτο ἀναγκαία, ὥστε δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποφασίσῃ τὴν ἀποκοπὴν συνδέσμου, ὅστις τοῦ ἐπροξένει τόσον τερπνὰς ἀπολαύσεις τοῦ πνεύματος, καὶ τοῦ διήγειρε τόσον τερπνὰς ἀναμνήσεις τῶν ὡραιοτέρων ἐνιαυτῶντου. Τοῦ ἦτο πάντοτε παθητικὴ ἡ ἰδέα,

*) Προσέτι τὸ αἰσχρὸν ἐκεῖνο κατὰ τοῦ βασιλέως σύγγραμμα ἐτυπώθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βολταίρου.

ὅτι ἔζησε καὶ ἴδε τὴν ἑσπέραν τοῦ χρυσοῦ αἰῶνος τῆς Γαλλικῆς φιλολογίας, καὶ μὲ λύπην του ἐκύτταζεν εἰς τὸ μέλλον, καὶ εἰς τὴν ἐρήμην νύκτα, ἥτις, κατὰ τὴν γνώμην του, ἐσκέπαζε τὴν πατρίδα του *). Ὁ Βολταῖρος οὗτος, ὅςτις προεφώτισε τὴν νεότητα τοῦ βασιλέως, ἔζη ἀκόμη, καὶ ἐκοινώνει μετ' αὐτοῦ τὸ γῆρας του. Ἡ πατριαρχία αὕτη τὸν ἔκαμνεν ἀξιοτίμητον. Προσέτι ὁ εὐλύγιστος Γάλλος εἶχεν ὁμολογήσειν εἰς τὴν ἀναφιλίωσιν τοῦ βασιλέως τὸ ἄδικόν του, καὶ ἤκουσε διὰ τοῦτο μὲ ὑπομονὴν καὶ μικρὰν διδασκαλίαν **). Ἔκτοτε ἐφανέρωναν πρὸς ἀλλήλους, ὡς πρότερον, τὰ ἔργα των, καὶ ὁ Βολταῖρος καὶ ὁ Δαλεμβέρτος ἔτερπαν τὸν βασιλέα μὲ νέας ἀγγελίας τῆς Γαλλικῆς αὐλῆς, ἢ ἐκ τῆς Γαλλικῆς φιλολογίας. Τοῦ Φρειδερίκου αἱ ἀποκρίσεις εἶναι εὔθυμοι ἀστεϊσμοὶ ***), εὐφυεῖς παρατηρήσεις, συχνάκις ἠθικαί, τὰς

*) Ὀψιφ. συγγ. 258, ,,Ὑπάρχουσιν ἀκόμη πεπαιδευμένοι, ἀλλ' ἐμπορεῖς νὰ πιστεύσῃς, ὅτι εἶμαι ἀναγκασμένος νὰ τοὺς παρακινῶ εἰς μάθησιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, ἥτις χωρὶς τὴν φροντίδα μου ἤθελε χαθῆν παντελῶς;"

**) Ὀψιφ. συγγ. 19: ,,Μὲ συντομίαν, ἐπροτφέρθης εἰς ἐμὲ πολλὰ ἀδίκως. Ὑπέφερα ὅσα ὑπεφέροντο. Σιωπῶ ὅλα, ὅσα μ' ἔδωκαν ἀφορμὴν νὰ σὲ ἐπιπλήξω δικαίως, ἐπειδὴ αἰσθάνομαι, ὅτι δύναμαι νὰ τὰ συγχωρήσω." — Καὶ σελ. 21: ,,Ἐὰν μ' ἔλεγες πρὸ δέκα ἐνιαυτῶν ὅσα γράφεις εἰς τὴν ἐπιστολήν σου, ἤθελες εἶσθαι ἀκόμη ἐδῶ. Ἀναμφιβόλως οἱ ἄνθρωποι ἔχουν τὰ ἐλαττώματά των, καὶ ἀναμφιβόλως τὸ τέλειον δεν ἀνήκει εἰς τὴν κληρονομίαν των. Τὸ αἰσθάνομαι κ' ἐγώ, καὶ ἐξεύρω, ὅτι εἶναι ἄδικον νὰ ζητῇ τις ἀπ' ἄλλους, ὅ,τι δὲν δύναται νὰ ἐκτελέσῃ αὐτός. Ἐὰν ἤρχιζες ἐντεῦθεν, ὅλα τὰ ἄλλα ἦσαν περιττά, καὶ ἤθελα σὲ ἀγαπᾶν, μ' ὅλα τὰ ἐλαττώματά σου, ἐπειδὴ τὰ προτερήματά σου εἶναι ἱκανὰ νὰ σκεπάζωσι τὰ ἐλαττώματά σου. Καὶ σελ. 20: ,,Ἐπειδὴ εἰς καιρὸν ὁπόταν Αὐτοκράτωρ καὶ βασιλεῖς ἦσαν ἐναντίον μου, ἕνας ταλαίπωρος ἄνθρωπος ἔκλεψε τοὺς στίχους μου, σὲ στέλλω τώρα μίαν ἔκδοσιν μὲ μεγάλα γράμματα."

***) Ὀψιφ. συγγ. 110: ,,Δὲν δύναμαι νὰ σὲ ἐξηγήσω ἀκριβῶς πόσον πολὺ μ' εὐφραίνουσιν οἱ Γάλλοι σας. Τὸ φιλόκαινον τοῦτο ἔθνος μὲ παριστάνει πάντοτε νέας σκηνάς: νῦν μὲν ἡ ἐκδίωξις τῶν Ἰησουΐτων, νῦν δὲ ἡ ἀνακάλεσίς των· ἄλλοτε αἱ ἐξομολογητικαὶ ἀποδείξεις, ἄλλοτε ἡ κατάργησις τοῦ κοινοβουλίου· εἰς πᾶσαν τριμηνίαν νέος λειτουργός· συντόμως, οὗτοι μόνοι δίδουσιν εἰς ὅλην



ὁποίας ἠγάπα ἐξαιρέτως, ἀγαθαὶ παραινέσεις νὰ ὑποφέρουν τὰ βάρη τοῦ γήρως μὲ εὐθυμίαν, εἰδήσεις τῶν ἔργων καὶ τῆς διαγωγῆς του, καὶ πρὸ πάντων κολακεῖαι *)· θυσία, τὴν ὁποίαν ἐπίστευεν ὅτι ἐχρεώστει νὰ προσφέρῃ εἰς τὸν τῶν Γάλλων ἐθνικὸν χαρακτῆρα. Ἀφοῦ ὅμως ὁ Βολταῖρος ἐμβῆκεν εἰς ἀλληλογραφίαν καὶ μὲ τὴν Ῥωσικὴν Αὐτοκρατόρισσαν Αἰκατερίναν Β΄ (1767), πολλὰ χωρία τῶν τοῦ Φρειδερίκου πρὸς αὐτὸν ἐπιστολῶν ἀπέβλεπαν δολίως εἰς τὴν γνωστὴν φλυαρίαν τοῦ κενοδόξου ποιητοῦ **).

Ὁμοτραπέζους του ἐλάμβανεν ὁ Φρειδερῖκος τοὺς ὀλίγους φίλους, ὅσοι τοῦ ἔμειναν ὑπόλοιποι ἀπὸ τὴν ὡραίαν περίοδον τῆς νεότητός του, ἐξαιρέτως δὲ τὸν Μαρκέσιον Ἀργένσιον, εἰς τὸν ὁποῖον καὶ ἀποθανόντα ἔδωκε τὴν μαρτυρίαν μὲ χωριστὸν τόνον πρὸς τὸν Βολταῖρον, ὅτι ὑπῆρξε κατὰ πάντα τίμιος ἀνήρ. Παρεκτὸς τούτου ἠγάπα τὴν διδακτικωτάτην συναναστροφὴν τοῦ γνωστοῦ χιλιάρχου Γουϊσάρδου, ὅςτις ὑπ' αὐτοῦ δι' ἔριν τινα ματωνομάσθη Κοΐντος Ἰκίλιος, ἄνθρωπος πεπαιδευμένος ἐνταυτῷ καὶ εἰδήμων τῆς πολεμικῆς τέχνης, ὅςτις ἔγραψε τινὰ σοφὰ συγγράμματα περὶ τῆς πολεμικῆς τῶν παλαιῶν τέχνης. Καὶ τοὺς παλαιοὺς δὲ συμπολεμιστάς του Φουκοέτιον, Ζείτενον κτλ. ἐνθυμεῖτο φιλικῶς· τοὺς ἐπεσκέπτετο κάποτε, τοὺς ἔστελνε δῶρα, καὶ τοὺς ἐκάλει συχνάκις

τὴν Εὐρώπην ὕλην συνομιλίας. Ἐὰν ἡ θεία πρόνοια εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου ἐνθυμήθη καὶ ἐμέ, ἐξ ἅπαντος παρήγαγε καὶ τὸ ἔθνος τοῦτο διὰ νὰ μὲ εὐφραίνῃ."

*) Ὀψιφ. συγγ. 318. Πρὸς Βολταῖρον, 1777: ,,Ἐδιώρισα νὰ κτισθῇ δημόσιος βιβλιοθήκη εἰς Βερολῖνον. Τοῦ Βολταίρου τὰ συγγράμματα εἶχαν πρότερον ἀνάρμοστον κατοικίαν." — Καὶ εἰς τὸν Δαλεμβέρτον (XII, 36). ,,Πολλοὶ ἐνίκησαν εἰς μάχας, πολλοὶ ἐκυρίευσαν ἐπαρχίας, ὀλίγοι ὅμως ἔγραψαν τοιοῦτον τέλειον σύγγραμμα, ὁποῖος εἶναι ὁ πρόλογος τῆς Ἐγκυκλοπαιδείας."

**) Ἡ τοῦ Γάλλου ἀναίδεια ἐφάνη καὶ εἰς τοῦτο, ὅτι ὁ Βολταῖρος εἰς τὰς πρὸς Φρειδερῖκον ἐπιστολάς του τὴν ὀνομάζει πάντοτε Αὐτοκρατόρισσάν του, χωρὶς νὰ θελήσῃ νὰ καταλάβῃ τὴν ὀξεῖαν παρῳδίαν τοῦ βασιλέως εἰς ταύτην τὴν ἀπρέπειαν.

εἰς τὴν τράπεζαν *). Κἄποτε ἐσυνωμίλει καὶ μὲ τοὺς γραμματισμένους τοῦ Βερολίνου, Π. χ. Σούλσερον, Μειηρόττον, Μεριανὸν, καὶ πάντα διαβάτην ἔνδοξον, ὅς τις ὑπήγαινε πρὸς αὐτὸν, τὸν ἐδεξιοῦτο. Προκομμένοι ἄνθρωποι καὶ εἰς τὸ γῆρας του ἀκόμη τὸν ἔκαμναν νὰ λησμονῇ τὸν βασιλέα **). Τὴν αὐλὴν, τοὺς λειτουργοὺς καὶ στρατηγοὺς ἔβλεπε συνήθως εἰς τὰς στρατιωτικὰς ἐπιθεωρήσεις ἢ εἰς τὰ καρναβάλια. Τὸν διάδοχόν του περιώρισε περισσότερον παρ' ὅσον ἦτο αὐτὸς πάλαι ποτὲ περιωρισμένος. Τοὺς συγγενεῖς του, ἀπὸ ἀγάπην τῆς ἀσυνδεσίας, ἐκράτει μακρὰν ἀπὸ τὸν ἑαυτόντου. Οἱ ὑπηρέται του ἐδοκίμαζαν ἀνώμαλον τινὰ μεταχείρισιν, ἄλλοτε μὲν ὑπὲρ τὸ δέον φιλικὴν, ἄλλοτε δὲ τυραννικῶς σκληράν. Τὰ σκυλία ἦσαν μέχρι τέλους ἀχώριστοι σύντροφοί του.

Μὲ ὅλην τὴν εὐθυμίαν, τὴν ὁποίαν τὸ ἰσχυρὸν πνεῦμα τοῦ ἥρωος ἐκράτησε θαυμασίως πολὺν καιρὸν εἰς τὸν ἑαυτόν του, ἔχασε τελευταῖον κατ' ὀλίγον τὴν ἐκ τοῦ κόσμου χαρὰν, καὶ τὴν ὡραίαν πίστιν εἰς τὴν ἀγαθότητα καὶ ἀξίαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ***), ἥπις

*) Γνωστὸς εἶναι ὁ ὡραῖος λόγος, τὸν ὁποῖον εἶπε πρὸς τοὺς θέλοντας νὰ ἐξυπνίσωσι τὸν Ζείτενον ὑποκοιμώμενον εἰς τὴν τράπεζαν τοῦ βασιλέως: „Ἄφετέ τον νὰ κοιμηθῇ, ἐπειδὴ ἠγρύπνησεν ἱκανῶς ὑπὲρ ἡμῶν."

**) Οὕτω γράφει αὐτὸς πρὸς τὸν Δαλεμβέρτον (Ὀψιμ. συγγ. 268): „Ἴδα ταύτας τὰς ἡμέρας Πρίγκιπα τινὰ Σάλμιον διαβαίνοντα διὰ Βερολίνου, ὅς τις ἔρχεται νεωστὶ ἐκ Παρισίων. Μὲ κατήσχυνεν ὅλον διόλου. Εὑρέθην τόσον ἀηδὴς, καὶ μωρὸς καὶ ἀμήχανος, ὥστε δὲν ἠδυνήθην νὰ τὸν ἀποκριθῶ. Εἶναι ὅλος χάρις· ὅλα τὰ κινήματά του κομψά· οἱ παραμικροί του λόγοι αἰνίγματα· διαμιλλίζει καὶ ἀνερευνᾷ μὲ ἄρρητον εὐστοχίαν πᾶν πρᾶγμα, καὶ γνωρίζει τὸν χάρτην τῆς τρυφερότητος τοῦ κόσμου πλέον παρὰ ὅλας τὰς ὑφάλους. — Ὄχι μικροτέραν ἐντύπωσιν τοῦ ἔκαμεν ὁ Πρίγκιψ Διγνιάκου. Ἴδε Νικολαΐου Ἀνέκδ. Μέρ. Γ'.

***) Εἰς διάλογον μετὰ τοῦ Σουλσέρου (31 Δεκεμβ. 1777), ὅπου οὗτος ὡμίλει περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ ἀγαθὸν ῥοπῆς, ἔκραξεν ὁ βασιλεύς: „Βλέπω καλά, ἀγαπητέ μου Σούλσερε, δὲν γνωρίζεις, ὅσον ἐγὼ, τὸ κατηραμένον γένος, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκομεν."



ἐπὶ τῆς νεότητος δίδει τόσον θέλγητρον εἰς τὴν ζωὴν, καὶ τὴν ὁποίαν δύναται νὰ ἀναστήσῃ ὁ γέρων εἰς τὸν ἑαυτόν του διὰ τῶν ἀπογόνων του. Αὐτὸς δὲ, ὁ ἄτεκνος καὶ ἔρημος, ἔβλεπε τὸν ἑαυτόν του κατ' ἔτος πτωχότερον ἀπὸ τοὺς συντρόφους τῶν παλαιῶν καλῶν χρόνων. Ὁ πιστὸς Ἀργένσιος τὸν ἀφῆκεν ἤδη 1769, καὶ ἀπέθανε μετὰ δύω ἔτη· 1774 ἀπέθανεν ὁ Φουκοέτιος· 1778 ἀπέθαναν ὁ Βολταῖρος, ὁ ἀγαθὸς Μυλὸρδ Μαρισάλιος καὶ ὁ εὐτράπελος Ποιλνίτιος· 1785 ὁ Δαλεμβέρτος, καὶ 1786 τὸν Ἰανουάριον ἐκατέβη εἰς τὸν τάφον καὶ ὁ ἑπτακαιογδοηκοντούτης Ζείτενος. Ἀπὸ τὸν Βαυαρικὸν πόλεμον ἡσύχασε καὶ ὁ ποτὲ ἀγαπητὸς αὐλὸς, τὸν ὁποῖον ἀπέλυσαν ἐκ τῆς ὑπουργίας οἱ τρέμοντες δάκτυλοι. Εἰς τόπον αὐτοῦ ἐμβῆκεν ἕνας ἀναγνώστης. Ἦτο ὅμως φανερὸν, ὅτι ἔκτοτε ἔχασεν ὁ βασιλεὺς τὴν παλαιὰν εὐφροσύνην του. Ἤρχισε δὲ κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον νὰ παραπονῆται πρὸς τὸν Δαλεμβέρτον περὶ τῆς ἐλαττώσεως τοῦ πάλαι ποτὲ ὑπερφυεστάτου μνημονικοῦ του.

Τοιαῦται ἰδίαι του παρατηρήσεις τῆς ἀδυναμίας τὸν ἔκαμαν δύσπιστον καὶ αὐστηρὸν πρὸς τοὺς ὑπηρέτας του. Κἀνεὶς δὲν ἔπρεπε νὰ στοχασθῇ ὅτι εἶναι ὁ βασιλεὺς πάντη γέρων. Ἐξαιρέτως δὲ ὑπώπτευε τοὺς εὐγενεῖς, ὡς ὑπερβαίνοντας τὰ δίκαιά των πρὸς τοὺς χωριάτας, καὶ τοὺς δικαστὰς ὡς συνεργοῦντας εἰς ταύτας τὰς ἀντιποιήσεις των. Ἐνῷ λοιπὸν ἐπρόσμενε καιρὸν νὰ δώσῃ ποτὲ τρομερὸν παράδειγμα τῆς φιλοδικαιότητος, καὶ ἀγρυπνίας του, συνέβη (1779) ἡ περίφημος κρισολογία τοῦ μυλωνᾶ Ἀρνόλδου πλησίον Ζυλλιχαυΐας, ὅς τις ἀπὸ ἀζήμιον μεταβολὴν, τὴν ὁποίαν εὐγενής τις γείτων ἔκαμεν εἰς τὸ ῥυάκιόν του, εὕρηκεν ἀφορμὴν νὰ μὴ πληρώσῃ εἰς τὸν κύριον τοῦ κτήματος τὸ ἐνοίκιον· μετὰ τοῦτο ἐκεῖνος, ἀφοῦ ἐπρόσμενε πέντε ἔτη, μὲ ὅλα τὰ δίκαιά του ἐσήκωσε

τὸν μύλον, καὶ τὸν ἐπώλησε διὰ κριτηρίου. Καὶ ἡ κυβέρνησις τῆς Νεομαρκίας καὶ τὸ ἐν Βερολίνῳ τῶν καμαρῶν κριτήριον, εἰς τὸ ὁποῖον ἔκαμεν ἔκκλητον τὴν κρίσιν ὁ φίλερις μυλωνᾶς, ἐπεκύρωσαν τὴν ἀπόφασιν τοῦ τῶν εὐγενῶν κριτηρίου. Ὁ βασιλεὺς ὅμως, ὅς τις ἐγνώριζε προσωπικῶς ἀπὸ τοῦ ἑπταετοῦς πολέμου τὸν μυλωνᾶν καὶ τὴν γυναῖκά του, καὶ εἶχε λάβειν ἐσφαλμένας ἀγγελίας ἀπ' ἀνθρώπους, οἵτινες δὲν ἐκαταλάμβαναν τὸ πρᾶγμα, ἐπίστευεν ὅτι ἐδῶ ἤθελε θριαμβεύσειν μὲ μόνον τὸν ὑγιᾶ νοῦν κατὰ τῆς πολυπλοκωτάτης πρακτικῆς τῶν δικαστῶν. Ἡ ὑπόθεσις ἐσυμβιβάζετο τόσον μὲ τὰς παλαιάς του ἰδέας περὶ τῶν δόλων τῶν κριτηρίων τῶν εὐγενῶν, ὥστε ὅλους τοὺς ἀντιλέγους ἔπρεπε νὰ τοὺς ἀποῤῥίψῃ ἀνεξετάστως ὡς ψευδεῖς καὶ σοφιστικούς. Ἔκραξεν ἔμπροσθέν του τὴν 11 Δεκεμβ. 1779 τὸν μέγαν Καγκελλάριον μετὰ τριῶν βουλευτῶν τοῦ τῶν καμαρῶν κριτηρίου, τοὺς ἐπέπληξε μὲ θυμὸν, ἐκαθαίρεσε τὸν πρῶτον ἀπὸ τὸ ἀξίωμά του, καὶ ἐκαταδίκασε δύω βουλευτὰς τῶν καμαρῶν, τὸν πρόεδρον καί τινας βουλευτὰς τῆς Νεομαρκίας νὰ καθήσουν ἕνα ἐνιαυτὸν φυλακωμένοι εἰς τὸ φρούριον τῆς Σπανδαυΐας. Ἐπειδὴ δὲ ὁ λειτουργὸς τῆς δικαιοδοσίας Ζεδλίτιος δὲν ἠθέλησε νὰ ὑπογράψῃ τὴν προσταγὴν ταύτην, ἐπρόσταξεν ὁ Φρειδερῖκος νὰ ἐκτελεσθῇ καὶ χωρὶς τοῦ λειτουργοῦ τὴν ὑπογραφήν.

Ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον ἐπροσφέρθη εἰς τὸ σύμβαμα τοῦτο ὁ λαὸς τοῦ Βερολίνου, ὅς τις ἦτο ἐντελῶς πληροφορημένος τὴν ἀθωότητα τῶν καταδικασθέντων, τιμᾷ ἱκανῶς καὶ αὐτὸν καὶ τὸν μέγαν βασιλέα. Ἐτίμησαν τὸν δίκαιον σκοπὸν καὶ εἰς τὴν ἄδικον πρᾶξιν, καὶ ἐθεώρησαν τοὺς ἀξίους ἄνδρας, τοὺς ὁποίους ἐπλάκωσε τοιαύτη ἀναξία τύχη ὡς δυστυχεῖς, οἵτινες περιέπεσαν εἰς ἀνάγκην διὰ φυσικοῦ τινὸς συμβάματος ἢ ἀναποφεύκτου εἱμαρμένης. Κανεὶς εἰς τὸ Βερολῖνον, ἐκ τῆς αὐλῆς ἢ ἐκ τῆς πόλε-



ως, στρατιωτικὸς ἢ πολιτικὸς, ὅς τις εἶχεν ἰδίαν του ἅμαξαν δὲν ἀνέβαλε τὸν καιρὸν νὰ ὑπάγῃ εἰς παρηγορητικὴν ἐπίσκεψιν τοῦ καθαιρεθέντος μεγάλου Καγκελλαρίου. Δι' ὅλους δὲ τοὺς φυλακωμένους βουλευτὰς ἐσυνάχθησαν ἐθελοντὶ συνεισφοραὶ, αἵτινες ἦσαν τόσον πλούσιαι, ὥστε διὰ πολὺν καιρὸν ἠδύναντο νὰ ἀναπληρώσουν τὸν μισθόν των, καὶ ταῦτα ἔγειναν ὄχι διὰ φιλοδοξίαν, ἀλλὰ μόνον ἀπὸ συμπάθειαν καὶ ἀληθινὸν σέβας πρὸς χρηστοὺς ἀνθρώπους, οἵτινες ἐδυστύχησαν ἀναιτίως. Ὁ Φρειδερῖκος ἔμαθε καὶ τὴν συνεισφορὰν ταύτην καὶ τὰς ἐπισκέψεις ἐκείνας, καὶ ἐπειδὴ πρὶν περάσουν ἓξ μῆνες ἀπέλυσε τοὺς φυλακωμένους, συμπεραίνεται, ὅτι ἐμετανόησεν ἐφεξῆς διὰ τὴν μεγάλην ὁρμητικότητά του. Ἀλλ' ἔπειτα ὁ διάδοχός του ἀποκατέστησεν ἐντελῶς τὴν τιμὴν τῶν ἀδικηθέντων κηρύξας δημοσίως τὴν ἀθωότητά των *).

Ἤθελεν εἶσθαι πολὺ διεξοδικὸν ἐδῶ, ἂν ὀνομάσωμεν ὅλα καθ' ἓν, ὅσα τοῦ Φρειδερίκου ἡ πατρικὴ φροντὶς καὶ εἰς τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς του ἔπραξε διὰ τὴν εὐτυχίαν τῆς ἐπικρατείας του. Ὁ πιστὸς βοηθός του, ὁ ἄξιος πολιτικὸς λειτουργὸς Ἑρσβέργιος, ἐφανέρωσε τὰ πλεῖστα τούτων λεπτομερῶς εἰς τὸ κοινόν· καὶ ὅταν τοῦτο ἔγεινεν, ἐθαύμασεν ὁ κόσμος, ὅτι τοιοῦτος βασιλεὺς τόσα ἔτη κατὰ συνέχειαν ἔκαμε τόσον πολλὰς εὐεργεσίας εἰς τὸν λαόν του, χωρὶς νὰ τὰς ἀναφέρῃ καμμία ἐφημερίς. Καὶ πόσον ὀλίγην εὐγνωμοσύνην ἤκουσε καὶ αὐτὸς ἀντὶ τούτων! Πόσον ἐξιοσέβαστος λοιπὸν φαίνεται διὰ τοῦτο αὐτὸ, διότι μ' ὅλα ταῦτα ἔμεινε πιστὸς εἰς τὸ εὐγενικόν του σύστημα. „Ἐὰν τὰ ἤξευρα ὅλα, ἔλεγε τὸ 1785 ἔτος πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Βαρμίας, ἐὰν ἠδυνάμην νὰ τὰ βλέπω ὅλα, βέβαια ἤθελαν εἶσθαι εὐτυ-

*) Ἴδε Schlötzers Staats-Anzeigen. Heft 36 καὶ 41, καὶ Παράβαλε Dohms Denkwürdigkeiten Th. I. S. 267 καὶ 534.

χεῖς οἱ ὑπύκοοί μου.“ Ἀφῆκεν εἰς τὸν διάδοχόν του τὴν Προυσίαν καθ' ἓν τριτημόριον μεγαλητήραν, καὶ κατοικουμένην μὲ ἓξ μιλιόνια ἀνθρώπων.

Τέσσαρα καὶ ἑβδομήκοντα ἔτη ἐβάσταξεν ὀρθὸν τὸ ἀσθενὲς σῶμα ἡ ἰσχυρὰ ψυχὴ τοῦ ἀνδρὸς τούτου. Ἴσως ἠδύνατο νὰ τὸ κρατήσῃ περισσότερον, ἐὰν ὁ ἄλλως τόσον στωϊκὸς βασιλεὺς ὑπῆρχε πλέον κύριος τοῦ οὐρανίσκου. Ἀλλ' ἡ ἀκράτητος ἐπιθυμία τῶν νοστίμων, παχέων, πολυαρτύτων καὶ δυσπέπτων φαγητῶν, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπετάσσετο καὶ ἐνῷ ἦτο εἰς ἀῤῥωστικὴν κατάστασιν; τοῦ ἐπέφερεν ὁλοτελῆ διαφθορὰν τῶν ὑγρῶν του, ἥτις ἐτελείωσεν εἰς σηπεδονώδη ὑδροπικίαν. Ἀφοῦ ἐπέρασε μὲ πολλὴν ἐνόχλησιν τὸν χειμῶνα εἰς Ποτεστάμπιον, μετεφέρθη εἰς Παυσίλυπον τὴν 17 Ἀπρ. 1786. Ἐκεῖ ἐξήρχετο ἀκόμη ἡμέρας τινὰς καὶ μὲ τὴν ἅμαξαν καὶ ἔφιππος, ἀλλὰ μὲ ἀδυναμίαν μεγάλην. Τὸν Ἰούλιον ηὔξησε τὸ πρῆσμα τόσον πολὺ, ὥστε δὲν ἠδύνατο νὰ ἡσυχάσῃ εἰς τὴν κλίνην, ἀλλ' ἐπέρνα τὸ μέγιστον τῆς νυκτὸς μέρος ἐπὶ τοῦ θρονίου του κεκλιμένος εἰς τὰ ἔμπροσθεν. Μὲ ὅλα ταῦτα ἐζήτει καὶ τοῦ ἔφερναν ἀκόμη καθημερινῶς τὰς ὑποθέσεις τοῦ μυστικοῦ βουλευτηρίου, ἔγραφεν ἀκόμη καὶ ἐπιστολὰς τινὰς, καὶ συνωμίλει μὲ διάφορα πρόσωπα, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις μὲ τὸν περίφημον Ἀννοβερικὸν ἰατρὸν Ζιμερμάννιον, τὸν ὁποῖον τοῦ εἶχε στείλειν ἡ ἀγαπητὴ ἀδελφή του, ἡ χήρα δούκησσα Βρουνσουΐκου. Ὁ ἀνὴρ ὅμως οὗτος ἀνεχώρησε παραυτα, ἐπειδὴ ἀπὸ τὴν αὔξησιν τῆς στενοχωρίας τοῦ στήθους καὶ ἀπὸ τὸν βαρὺν ῥογχαλισμὸν ἐγνώρισε τὴν ἐγγίζουσαν διάλυσιν τοῦ ἀῤῥώστου. Ἐπίσημος εἶναι, ὡς τελευταῖον μνημεῖον τῆς τοῦ Φρειδερίκου χειρὸς, ἡ ἐπιστολὴ, τὴν ὁποίαν ἔγραφεν ἰδιοχείρως εἰς τὴν ἔντιμον ἐκείνην πριγκιπέσσαν ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τοῦ τέλους του:



„Τὴν 10 Αὐγούστου 1786.

Ἀξιοτίμητε ἀδελφή μου·

Ὁ Ἀννοβερικὸς ἰατρὸς ἠθέλησε νὰ φανῇ ἄξι-
ος τῆς εὐγνωμοσύνης σου, ἀλλ' ἡ ἀλήθεια εἶναι,
ὅτι δὲν ἠδυνήθη νὰ μὲ βοηθήσῃ. Οἱ γέροντες πρέ-
πει νὰ ὑποχωρῶσιν εἰς τοὺς νέους, διὰ νὰ εὑρίσκῃ
πᾶσα γενεὰ ἀνθρώπων τὸν τόπον της· καὶ ἐάν τις
στοχασθῇ ὀρθῶς τί ἔστιν ἡ ζωὴ, δὲν εἶναι τίποτε ἄλ-
λο, εἰμὴ νὰ βλέπῃ τις τοὺς συμπολίτας του ἀποθνή-
σκοντας καὶ γεννωμένους. Μ' ὅλον τοῦτο εὑρίσκομαι
ἔκ τινων ἡμερῶν ὀλίγον τι ἐλαφρότερα. Ἡ καρδία μου
μένει ἀμετατρέπτως ἔκδοτος εἰς ἐσὲ, ἀγαθή μου ἀδελ-
φή. Μὲ μέγιστον σέβας, τιμιωτάτη μου ἀδελφὴ,

ὁ πιστὸς ἀδελφός σου καὶ δοῦλος

Φρειδερῖκος.“

Δὲν ἐπίστευεν ὅμως τόσον ἐγγὺς τὸ τέλος του,
μὲ ὅλον ὅτι τὴν 16 Αὐγούστου ἔμενεν ἀναίσθητος
ἀπὸ ὥραν εἰς ὥραν. Τὴν νύκτα ἐπαραλάλει καὶ συν-
ήρχετο πάλιν εἰς ἑαυτὸν, μ' ὅλον τοῦτο ηὔξανεν ὁ
ῥογχαλισμὸς, καὶ τὴν 17 κατέκλινε τὴν κεφαλήν
του εἰς αἰώνιον ὕπνον. Μόνον ὁ ἰατρὸς καί τινες ὑπη-
ρέται ἦσαν παρόντες. Ἔκραξαν τὸν λειτουργὸν Ἑρ-
σβέργιον, ὅστις ἀμέσως ἐφανέρωσεν εἰς τὸν διάδο-
χον τὸ μέγα σύμβαμα. Εἰς μίαν ὥραν ἦλθεν ὁ νέος
μονάρχης καὶ ἔκαμε τὰς ἀναγκαιοτάτας διαταγὰς με-
τὰ τοῦ λειτουργοῦ. Ὁ νεκρὸς ἐβαλσαμώθη, ἐστο-
λίσθη μεγαλοπρεπῶς, καὶ κατετέθη πλησίον τοῦ
πατρός του εἰς τὴν ἐν Ποτεσταμπίῳ ἐκκλησίαν τῆς
φρουρᾶς.

Ἀκόμη δὲν ἐξαλείφθη ἡ μνήμη τῆς ἐντυπώσεως,
τὴν ὁποίαν ἔκαμεν ἡ διαδοθεῖσα ἀγγελία τοῦ θανά-
του τοῦ Φρειδερίκου εἰς τὰς καρδίας τῶν ὑπηκόων του.
Καθεὶς ἔγεινε περίλυπος ὡς νὰ ἔχασε μοναδικὸν καὶ

ἀναποκατάστατον πρᾶγμα διὰ φοβεροῦ τινὸς συμβάματος τῆς φύσεως. Καὶ οἱ ἐχθροί του αὐτοὶ τὸν ἐλυπήθησαν. Τὸ σέβας πρὸς τὸν ἀποθανόντα ἦτο τόσον μέγα, ὥστε ὅλα τὰ ξένα ἔθνη τὸν ἐπένθησαν *).

## 12. Προυσία μετὰ τὸν θάνατον Φρειδερίκου τοῦ Β΄.

Ὅταν ἀπέθανε Φρειδερῖκος ὁ Β΄ (1786), ἦτο ἡ Προυσία κατὰ τὸ μέτρον τῶν χωρῶν (μόλις 3,500,000 Τ.Μ.) καὶ κατοίκωντης (6,000,000) δευτέρου βαθμοῦ ἐπικράτεια· ἀλλὰ διὰ τῶν ἔργων καὶ διὰ τῆς διοικήσεως τοῦ μεγάλου τούτου βασιλέως εἶχεν ἀποκτήσειν τὴν ὑπόληψιν, τὰ πολεμικὰ μέσα καὶ τὰ εἰσοδήματα πρώτης δυνάμεως, καὶ διὰ τῆς τούτου πολιτικῆς εἶχε στερεωθῆν μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Ῥωσίας. Διατήρησις τῆς καθεστώσης σχέσεως, ἢ, καθὼς ὠνομάζετο μὲ ὄνομα ἀγαπητὸν εἰς τοὺς καιρούς, τῆς ἰσοῤῥοπίας τῶν πολιτειῶν ἦτο ὁ σκοπὸς, τὸν ὁποῖον ἔβαλεν ἔμπροσθέν του ὁ Φρειδερῖκος, ἀφοῦ ἐματαιώθησαν τὰ δορικτητικὰ σχεδιά του εἰς τοὺς λόφους τοῦ Κολλίνου· καὶ ἐὰν διὰ νὰ σηκώσῃ χωρισμὸν παρὰ φύσιν ἐπεθύμησε νὰ ἐξαναποκτήσῃ ἐπαρχίαν ἀπαλλοτριωθεῖσαν ἐκ πολυκαιρίας ἀπὸ τὸν φυσικόν της σύνδεσμον, λέγω τὴν Πολονικὴν Προυσίαν, ἡ ἐξαίρεσις αὕτη ἐλησμονήθη μὲ τὴν ἐφεξῆς διατήρησιν τῆς Βαυαρίας καὶ τὴν σύστασιν τοῦ δεσμοῦ τῶν ἡγεμόνων.

Ἡ Προυσία, μὲ τὴν ὡραίαν πολιτικὴν θέσιν της, ἀπήλαυε γενικῶς μεγάλην ὑπόληψιν καὶ ἀπὸ τὰς πολιτείας καὶ ἀπὸ τοὺς λαούς. Ἡ Προυσία ἔδιδε τότε τὸν τόνον εἰς τὴν Εὐρώπην, καὶ ἐφαίνετο ὅτι εἶχεν ὑπεροχὴν τινὰ ὑπὲρ τὰ ἰσχυρότατα βασίλεια. Καθὼς εἰς τὴν δεκάτην ἑβδόμην ἑκατονταετηρίδα ἀπεβλήθη-

*) Ἰωάννης Μύλλερος, Ἔκθεσις τοῦ τῶν Ἡγεμόνων συνδέσμου.



σαν οἱ Βουργονδικοϊσπανικοὶ τύποι διὰ τῆς ἀπὸ Λο-
δοβῖκον τὸν ΙΔ΄ εἰσαχθείσης Γαλλικῆς αὐλικῆς συνη-
θείας καὶ στολῆς, οὕτως αὕτη τώρα ὑπεχώρησεν εἰς
τοὺς Προυσιακοὺς τύπους, καὶ κατὰ τοῦ Φρειδερίκου
τὸ παράδειγμα ἔγεινε τὸ στρατιωτικὸν ἔνδυμα οἰκια-
κὸν καὶ πολιτικὸν ἔνδυμα τῶν ἡγεμόνων. Προυσιακὴ
πολεμικὴ, καὶ Προυσιακὴ πειθαρχία, Προυσιακὴ πο-
λιτικὴ καὶ διοίκησις ἦσαν τὰ παραδείγματα, τὰ ὁποῖα
πανταχοῦ μεγάλοι καὶ μικροὶ ἐτίμων καὶ ἐμιμοῦντο.
Καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν αὐτὴν ἐπίστευαν, ὅτι τὴν σβε-
σθεῖσαν λάμψιν τῶν ὅπλων των δὲν ἠδύναντο ἄλλως
νὰ ἀνανεώσουν, εἰμὴ εἰσάγοντες τὰ εἰς τὴν Προυσίαν
συνήθη ποινῆς μέσα, καὶ τὸ εἰς μόνους τοὺς εὐγενεῖς δο-
θὲν δίκαιον νὰ ἐμβαίνωσιν εἰς πολεμικὰς ἀρχάς. Γί-
νεται λοιπὸν φανερὸν διὰ τί οἱ περισσότεροι Προτε-
στάνται ἡγεμόνες ἔδειξαν ζῆλον νὰ διατάξωσι κατὰ
τὴν Προυσίαν τὰ τοῦ πολέμου καὶ τῆς πολιτείας των
πράγματα.

Ἀλλ' ἡ μεγάλη τιμὴ, ἡ ἀποδιδομένη ὑπὸ τῶν
ξένων εἰς τοῦ Φρειδερίκου τὴν κυβέρνησιν, δὲν ἐγνω-
ρίζετο εἰς τὴν Προυσίαν αὐτὴν, ὅπου ἡ θλίψις, τὴν
ὁποίαν ἐνήργει μὲν ὁ ὑψηλότερος βαθμὸς τῶν πολε-
μικῶν, ἔπασχε δὲ ὁ κατώτερος· τὸ βάρος τῶν φό-
ρων, τὸ ὁποῖον ἐπλάκωσε τὸν λαὸν, τὰ τεχνικὰ δε-
σμὰ, τὰ ὁποῖα περιεβάλθησαν εἰς τὴν ἐμπορίαν, ὁ
νεκρὸς μηχανισμὸς τῆς διοικήσεως, καὶ ἡ διὰ τῆς κατ-
αργήσεως τῶν παλαιῶν εἰς τὰ χωρία καὶ εἰς τὰς πό-
λεις πολιτευμάτων γενομένη ἔλλειψις ἐλευθέρων πο-
λιτικῶν φρονημάτων καὶ ἔργων, ἐγίνοντο ἐπαισθητὰ
κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον. Τὴν στενοχωρημένην κα-
τάστασιν, τὴν ὁποίαν ἀπήτει ἡ μικρᾶς πολιτείας εἰς
τὸν βαθμὸν τῶν μεγάλων δυνάμεων ἐξύψωσις, ἠσθάν-
θη ὁ λαὸς περισσότερον κατὰ τοὺς τελευταίους ἐνι-
αυτοὺς τοῦ Φρειδερίκου, ὁπότε ἡ γηραλέα χεὶρ δυ-
σπιστοῦσα εἰς τὴν ἰδίαν ἑαυτῆς δύναμιν καὶ εἰς τὴν

πίστιν τῶν ὑπουργῶν, ἐτέντωσε τοὺς χαλινοὺς, καὶ τὰ δόγματά του, γυμνωθέντα ἀπὸ τὸ ἥμερον πνεῦμα τῶν προτέρων χρόνων του, ἐφάνησαν πλέον αὐστηρὰ καὶ ἀδυσώπητα.

Ὁ Φρειδερῖκος, ὅς τις ἐθαυμάσθη ὑπερεκπερισσοῦ ἀπὸ ἐλευθέρους λαοὺς καὶ μεγάλους ἄνδρας καθὸ ποιητὴς καὶ φιλόσοφος, ὑπελάμβανε τῷόντι, κατὰ τὴν ἐκ τοῦ πατρός του κληρονομηθεῖσαν θεωρίαν, τὴν μὲν πολιτείαν μέγαν οἶκον, τοὺς δὲ ὑπηκόους ἀνωτέρους ἢ κατωτέρους δούλους του, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ πολεμικοὶ ἐπροτιμῶντο τόσον, ὥστε ἡ διατήρησίς των τοῦ ἐφαίνετο πλέον σκοπὸς παρὰ μέσον. Ἦτο δὲ ἀληθινὰ εὔκολος ἡ σύγχυσις ἢ ὁ ταυτισμὸς τῶν δύω τούτων ἰδεῶν, ἐπειδὴ ἀπὸ τὸ μέγεθος καὶ τὴν ἀξίαν τοῦ στρατοῦ ἐκρέματο ἡ ἀξιολογότης τῆς πολιτείας, ἥτις, κατὰ τὸν λόγον αὐτοῦ τοῦ Φρειδερίκου, στηρίζεται εἰς τοὺς ὤμους τοῦ στρατοῦ, καθὼς ὁ κόσμος εἰς τοὺς ὤμους τοῦ Ἄτλαντος *). Διὰ τοῦτο ἡ πρώτη φροντίς του ἦτο νὰ φειδωλεύεται, νὰ διατρέφῃ τὸν στρατὸν, καὶ νὰ περισσεύῃ τὸν θησαυρὸν δι' ὥραν ἀνάγκης. Εἰς τὴν περὶ βασιλείου θεωρίαν τοῦ πατρός του ἡνώθη τοῦ Φρειδερίκου ἡ ἰδία πολιτικὴ διδασκαλία, ἥτις ἔθετεν ἀρχὴν τὴν εἰς πλούτη καὶ πολλοὺς ὑπηκόους ἐμπεριωρισμένην ἰδέαν „κοινὸν ἀγαθὸν," καὶ τὸν βασιλέα ἤθελε πρῶτον ὑπουργὸν τοῦ ὅλου, πρῶτον κριτὴν, πρῶτον στρατηγὸν, πρῶτον θησαυροφύλακα καὶ πρῶτον λειτουργόν **). Ἐνῷ ὁ

*) Histoire de mon temps. Oevres posthumes, Tom. II, p. 215. (Ὅταν συνέβη ἡ μάχη τῆς Ὀσμφριδεμβέργης).

**) Essai sur les formes du gouvernement. Oevres posthumes, Tom. VI, p. 70. 84. Καὶ αἱ δύω θεωρίαι ἦσαν κατά τινα σχέσιν συγγενεῖς ἀλλήλων. Φρειδερῖκος Βιλέλμος ὁ Α' ἐφάνη πλέον ὡς ἐπίτροπος παρὰ κύριος, καὶ μάλιστα τόσον βασανισμένος ἐπίτροπος, ὥστε ἐστοχάσθη ποτὲ μὲ ὅλα τὰ σωστά του νὰ παραιτήσῃ τὴν βαρεῖαν ὑπηρεσίαν διὰ νὰ ἀναλάβῃ τὰ ὑποστατικὰ τοῦ Ἀραυσικοῦ καὶ νὰ γείνῃ κτηματικὸς εἰς τὴν Ὀλλανδίαν. Morgenstern περὶ Φρειδερίκου Βιλέλμου Β', σελ. 212 κ. ἑφ.



Φρειδερῖκος, κατὰ τὴν περὶ πολιτείας καὶ κόσμου καὶ ἀνθρώπου θεωρίαν του, παράγων πᾶσαν δύναμιν ἀπὸ τὴν μηχανικὴν σύγκρουσιν τῆς ὕλης, ἀνέφερνε τὴν ὕπαρξιν μόνον εἰς γηΐνους σκοποὺς, καὶ δὲν ἐγνώριζε τοὺς ὑψηλοτέρους σκοποὺς τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, καὶ τῆς ἀναπτύξεώς της, ἥτις συνεργεῖται διὰ τῆς πολιτείας καὶ τῆς ἐκκλησίας, ἔχασε τὴν πίστιν εἰς τὰς ζώσας δυνάμεις καὶ εἰς τὴν ἰσχὺν τῶν ἰδεῶν, αἱ ὁποῖαι βαστάζουσι καὶ ὑφόνουσι τὴν ζωὴν, ἐὰν καὶ κάποτε τὸ ἀγαθόν του δαιμόνιον ἠγανάκτει κατὰ τῆς περιφερομένης ἐρήμου σοφίας *). Ὁ θρόνος ἐγίνετο πλέον Ἰμπερατορικὸς, ὅσον πλέον ὑπεχώρουν οἱ τῆς χριστιανωσύνης τύποι, καὶ ἀπὸ τὴν ἰδέαν τοῦ ἡγεμόνος περὶ κοινοῦ ἀγαθοῦ ἔλειψε τόσον πλέον τὸ πραγματικὸν, ὅσον αὐτὸς ἐμεταχειρίζετο πλέον τοὺς ἀνθρώπους ὄργανα τῶν σκοπῶν του. Καθὼς πάλαι ποτὲ ἐβάρυνε τὸν λαὸν ἡ σύγχυσις τῶν θρησκευτικῶν ἐννοιῶν καὶ ἡ βία τῶν ἐκκλησιαστικῶν τύπων, οὕτω τώρα ἐταράττετο ἡ εὐτυχία τῶν λαῶν ἀπὸ τὸ ἐμπορικὸν σύστημα, τὸ ὁποῖον ἐφεύρηκεν ὁ Κόλβερτος, καὶ εἰσήγαγεν ὁ Φρειδερῖκος εἰς τὴν ἐπικράτειάν του· καὶ καθὼς πάλαι ποτὲ οἱ ἄνθρωποι ζητοῦντες τὴν μακαριότητα περιέπιπταν εἰς τὴν κακοδαιμονίαν, οὕτω τώρα μὲ σκοπὸν νὰ συῤῥεύσῃ ἔξωθεν τὸ ἀργύριον ἢ νὰ κρατηθῇ τὸ συῤῥεῦσαν, δι' ἀπαγορίας τῆς ἐλευθέρας ἐμπορίας, ἐνεφράγη μία ἀπὸ τὰς πρώτας πηγὰς τῆς κοινῆς εὐτυχίας. Ἡ παντοτεινὴ ἀσχολία εἰς τὰ στρατιωτικὰ, τὰ ὁποῖα μέχρι τινὸς πρέπει νὰ γίνωνται ὡς ἐλατήριον, συνεισέφερε νὰ στερεώσῃ τὸν βασιλέα εἰς τὴν γνώμην, ὅτι τὸ πᾶν ἀποτελοῦσι μηχανικαὶ δυνάμεις. Διὰ τοῦτο μ' ὅλον ὅτι εἶχε πολ-

*) Correspondence avec Voltaire, Tom. III., Lettre 67. On se plait à analiser tout. Les Français se piquent à présent d'être profonds. Leurs livres semblent faits par des froids raisonneurs. Ἐξ ἐναντίας πάλιν εἰς ἐπιστολὴν 100 φαίνεται ἡ καθαρωτάτη ὑλοφροσύνη.

λὰς ἀποδείξεις ὁ στρατὸς κατὰ τὸν ἑπταετῆ πόλεμον περὶ τοῦ εἰς αὐτὸν ἐνοικοῦντος πνεύματος, μὲ ὅλον τοῦτο μετὰ τὸν πόλεμον μὲ πολὺν ἀγῶνα ἔκαμε τὸν στρατὸν τοῦτον ἔντεχνον μηχανὴν, καὶ εἰς τὴν ἄσκησιν καὶ μεταχείρισιν τῶν κοινῶν στρατιωτῶν, μάλιστα τῶν νεοσυλλέκτων ἐλησμονεῖτο συχνότατα ἡ ἀνθρωπότης. Ἡ νίκη ἐπροσμένετο ὄχι ἀπὸ τὴν ἀνδρίαν καὶ ῥωμαλαιότητα, ἀλλ' ἀπὸ τὸ ὀξὺ πῦρ τῶν κανονίων καὶ ἀπὸ τὴν τῶν στρατηγῶν ἐπιτηδείαν ἐφαρμογὴν τῶν τῆς τακτικῆς κανόνων. Καθὼς ὁ στρατὸς, οὕτω καὶ ἡ πολιτεία ἐνομίζετο μηχανούργημα, τοῦ ὁποίου οἱ τροχοὶ κινοῦνται κατὰ τὴν δοθεῖσαν εἰς αὐτοὺς κίνησιν ἀπὸ τὸν τεχνίτην *). Εἰς μόνον ἓν πνεῦμα ἐπίστευεν ὁ Φρειδερῖκος — εἰς τὸ ἰδικόν του· τοὺς δὲ λοιποὺς ἐδέσμευεν εἰς τὸν κατὰ γράμμα κανόνα, καὶ ἀπήτει ἀπ' αὐτοὺς ὑπακοὴν καὶ σταθερότητα.

Μὲ ὅλα ταῦτα εἰς τὴν μάζαν τοῦ λαοῦ δὲν ἐφάνη κἀμμία κυρία καὶ φανερὰ δυσαρέστησις διὰ τὴν αὐστηρίαν τῆς διοικήσεως. Οἱ ὑπουργοὶ τοῦ πολιτεύματος μέρος μὲν ἦσαν ἀκόμη ἐμψυχωμένοι ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῶν αὐστηρῶν ἠθῶν καὶ τῆς θρησκευτικῆς ἀνατροφῆς, ἥτις ἐπεκράτει ἀρχήτερα εἰς τὴν εὐαγγελικὴν ἐκκλησίαν, μέρος δὲ ἐκρατοῦντο στερεοὶ ἀπὸ τὴν παρουσίαν τοῦ τὰ πάντα ἐφορῶντος βασιλέως, ἐνῷ ὁ ἀκλόνητος δρόμος τῆς δικαιοδοσίας ἐπρόσταζε σέβας εἰς τὸν πολὺν ὅμιλον, τὸν διὰ παντοδαπῶν περιορισμῶν τοῦ κοινωνικοῦ βίου συνειθισμένον εἰς τὴν ὑπακοὴν, καὶ, διὰ τὴν καλὴν θέσιν τῆς κοσμικῆς ἐμπορίας, τὴν ὁποίαν ἔχει ἡ Γερμανία καὶ ἡ Προυσία, μὲ ὅλους τοὺς κανόνας τοῦ περιορισμοῦ, ἔῤῥεαν εἰς τὰς πλειοτέρας ἐπαρχίας αἱ πηγαὶ τῆς εὐτυχίας, ἢ ἤνοιγαν βιαίως νέους δρόμους. Τὸ πεπαιδευμένον μέρος τοῦ γένους, ἀπὸ τοῦ ὁποίου τὴν κρίσιν ἐδιευθύνετο ἡ κοινὴ γνώμη, ἀνταμείβετο διὰ τὴν κατάθλιψιν τῆς διοικήσεως μὲ τὸ αἴσθημα τῆς ὑπερηφανείας, ὅτι φωταγωγεῖ ὅλην τὴν Γερμανίαν μὲ τὰ πνευματικά του ἔργα, καθὼς ἡ πολιτεία ὅλην τὴν Εὐρώπην μὲ τοὺς τύπους της. Τῳόντι δὲ ἡ θεωρία θείων καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων, ἥτις εἶχε σχηματισθῆν ἐπὶ τῆς τεσσαράκοντα καὶ ἓξ ἐτῶν βασιλείας τοῦ Φρειδερίκου εἰς τὴν μητρόπολίν του καὶ ἐκρατύνθη ἀπὸ τοὺς ἐκεῖ συγγραφεῖς, ἐσήμαινε τὸν γενικὸν βαθμὸν, εἰς τὸν ὁποῖον εὑρίσκετο τὸ Γερμανικὸν πνεῦμα, καὶ τὸ Βερολῖνον ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὡς κέντρον καὶ πηγὴ τῶν ἐπιστημῶν *).

*) Alors (εἰς τοὺς χρόνους Τυρεννίου, Κονδαίου κτλ.) les victoires se remportoient par la valeur et par la force; maintenant l'artillerie décide de tout, et l'habileté du général consiste à faire approcher ses troupes de l'ennemi avant de commencer à l'attaquer (Essai sur le formes du gouvernement).



'Αλλ' ἡ πνευματικὴ αὕτη ἐνέργεια ἐξήρχετο ἀπ' ἐκεῖνον τὸν τρόπον τοῦ θεωρεῖν τὴν ὕπαρξιν, ὅς τις ἀπατώμενος ἀπὸ τὴν φαινομένην τῶν πραγμάτων εὐκαταληψίαν, ἥτις φαίνεται εἰς τὴν ἐπιφάνειάν των, δὲν καταλαμβάνει τὸν κεκρυμμένον αὐτῶν λόγον, καὶ ἐνῷ ἡ γηΐνη ζωὴ στρέφεται μεταξὺ δύω μυστηρίων, ἐκλαμβάνει πανταχοῦ ἀληθινὸν καὶ πραγματικὸν τὸ ὁρατὸν καὶ εὔληπτον. Ἡ θεωρία αὕτη, ἥτις πρῶτον μὲν ἀπὸ τοὺς Ἄγγλους φιλοσόφους, ἔπειτα δὲ ἀπὸ τοὺς δαψιλέστατα ἐπενεργήσαντας συγγραφεῖς τῆς Γαλλίας ὑψώθη εἰς ἐπικρατοῦσαν σοφίαν τοῦ αἰῶνος, δὲν εἶχε λάβειν, καθὼς εἰς τὴν Γαλλίαν, τὸν δρόμον της εἰς τὴν πολιτείαν καὶ εἰς τὴν βάσιν τῶν σχέσεών της. Ὁ Φρειδερῖκος ἀπέσπασεν ἀπὸ τοῦτο τὸ ἀντικείμενον τὴν προσοχὴν διὰ τῆς αὐστηρᾶς αὐταρχίας του, μ' ὅλον ὅτι ἡ πολιτική του διδασκαλία ἐπρέσβευε τὴν φιλοσοφίαν τοῦ χρόνου. Δὲν ἠδύ-

*) Ἐξαιροῦνται ὀλίγοι τινὲς μεγάλοι, σχεδὸν ἀποχωρισμένως ἱστάμενοι σοφοὶ καὶ συγγραφεῖς, οἱ ὁποῖοι δὲν ἐπαρατηρήθησαν ἐδῶ, καθὼς οὐδ' ὁ πολὺς ὅμιλος.

νατο νὰ ὑποφέρῃ βαθεῖαν ἀνάκρισιν τῶν βασιλικῶν του δικαίων, φροντίδων καὶ σκοπῶν, καὶ πολὺ ὀλιγώτερον δημόσια συγγράμματα περὶ τοῦ τρόπου τῶν πράξεών του. Εἰς τὴν Προτεσταντικὴν διδασκαλίαν ἐδοκίμαζε τὸ πνεῦμα τοῦ χρόνου τὰς δυνάμεις του εἰς τὴν Γερμανίαν. Θεμέλιον τῆς θεολογικῆς ἐρεύνης ἔγεινεν ἡ σχολὴ τῶν συγγραφέων, τῶν ὁποίων ἀρχηγέτης ἦτο Φρειδερῖκος Νικολάϊος, ἐκδότης τῆς γενικῆς τῶν Γερμανῶν βιβλιοθήκης, ὅς τις ἐπολέμει τὰ καθεστῶτα μὲ τὰ ὅπλα θεολογίας τινὸς, ὀνομαζομένης Νεολογίας, ἐπειδὴ ἐναντίον τῆς ἀρχαίας θεολογίας δὲν ἐνόμιζε τὴν θρησκείαν ἀποκάλυψιν θείων μυστηρίων, ἀλλὰ περιβολὴν ἀνθρωπίνων γνώσεων, καὶ ἐξήγει σκοπὸν τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῶν μαθητῶν του ὄχι τὴν σωτηρίαν καὶ μακαριότητα τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ τὴν δίδαξιν καὶ εὐτυχίαν τῆς ἀνθρωπότητος. Εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ Γαλλίαν εἶχε λάβειν ἡ θεωρία αὕτη τὸν δρόμον της ἐναντίον τῆς θρησκείας, ἐπειδὴ μία ἐκκλησία λαμπρὰ καὶ εὐπαθὴς καὶ καταβυθισμένη εἰς τὴν κακίαν ἠρέθιζε τὸν νοῦν εἰς ἀντίφασιν. Εἰς τὴν Προτεσταντικὴν ὅμως Γερμανίαν, ὅπου τοιαύτη ἐκκλησία δὲν ὑπῆρχε, διηγέρθη ἡ ἀντίφασις αὕτη ἀπὸ ἄκριτον καὶ ὀλέθριον ἐλευθερίαν τῶν φρονημάτων. Ἐξ ἅπαντος ἡ εὐαγγελικὴ ἐκκλησία ἔχασε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμούς της τὴν παρατήρησιν τοῦ Ἀποστόλου, ὅτι τὸ Πνεῦμα ζωοποιεῖ.

Ὁ δὲ Φρειδερῖκος αὐτὸς δὲν ἦτο κοινωνὸς τοῦ ἀγῶνος τῶν Γερμανῶν τούτων διδασκάλων, καὶ πολὺ ἀπεῖχεν ἀπὸ τοῦ νὰ μανθάνῃ τὰ γινόμενα. Ἡ ἰδία του πρὸς τὴν χριστιανωσύνην ἀποστροφὴ, προξενηθεῖσα ἀπὸ τὴν νεκρὰν μορφὴν, μὲ τὴν ὁποίαν τοῦ τὴν ἐπρόσφεραν εἰς τὴν νεότητά του, καὶ τραφεῖσα ἀπὸ τὴν ἐμπειρικὴν σοφίαν τῶν χρόνων του, ἐτελείωσε τὸ στάδιόν της μὲ τὴν προσωπικὴν καὶ ἐπιστολικὴν συναναστροφὴν Βολταίρου, Δαλεμβέρτου καὶ ἄλλων Γάλλων, οἵτινες εἰς τὴν πατρίδα των ἐπο-



λέμουν τὴν ἐκκλησίαν των, μὲ τὰ ὅπλα τῆς ἀγχινοί-
ας των. Κατ' ἀρχὰς ἐτέρπετο ἀπὸ τοὺς ἀστεϊσμοὺς τού-
των ἐξ ἐσωτερικῆς κλίσεως, ἔπειτα ἐκ συνηθείας,
καὶ τελευταῖον ἐκαταχλεύαζε καὶ τοὺς σοφοὺς τούτους,
οἵτινες ἐφαντάζοντο μὲ τὰ σωστά των νὰ διώξωσιν
ἀπὸ τὸν κόσμον τὴν θρησκείαν. Μ' ὅλον ὅτι δὲν ᾐσθά-
νετο τὴν βαθεῖαν αὐτῆς σημασίαν καὶ τὴν ἀκλόνη-
τόν της διάρκειαν, τὸν ἐδίδασκεν ὅμως τὸ ὀρθὸν βλέμ-
ματου, ὅτι ἡ ἐλπὶς αὕτη δὲν εἶναι οὔτε κατορθωτὴ
οὔτε εὐκταία. Διὰ τοῦτο, ἐνῷ ἔγραφε πρὸς τοὺς Γάλ-
λους ἐκείνους συμφώνως μὲ τὰς ἰδέας των, ἔδιδεν
ἀργύριον ἐξ ἰδίων του εἰς τὸ νὰ κτίζωνται ἐκκλησίαι
καὶ ὡς βασιλεὺς ἐδιατήρει ὀρθὴν καὶ ἀσάλευτον τὴν
ἐγχώριον θρησκείαν. Μὲ ὅλα ταῦτα δὲν ἔλειψαν αἱ
ἰδιωτικαὶ γνῶμαι τοῦ Φρειδερίκου νὰ γείνουν δημόσιαι
καὶ νὰ ἐνεργήσουν εἰς τὸν κόσμον. Οἱ Νεωτερισταὶ
ἐθαῤῥύνθησαν νὰ φανῶσιν ἀφόβως, καὶ οἱ πολιτικοὶ
ὑπουργοὶ, ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ παράδειγμα τοῦ
βασιλέως, ἔβλεπαν ἀφροντίστως ἢ ἀδιαφόρως μίαν
ὁρμὴν, ἥτις εἰς κἀνὲν ἄλλο μέρος τῆς Γερμανίας δὲν
συνέβαινε. Καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν αὐτὴν μὲ πολλὴν
δυσκολίαν ἐτύπωναν ὁ Βολταῖρος καὶ οἱ λοιποὶ ἄθρη-
σκοι συγγραφεῖς τὰ συγγράμματά των, καὶ τὰ ἐδιάδι-
δαν εἰς ἀνάγνωσιν. Ἀλλ' ἐνῷ ἐπαινεῖτο αὕτη ἡ ἐλευ-
θερία τοῦ τύπου ἡ ἐπικρατοῦσα εἰς τὴν Προυσίαν,
ἐλησμόνησαν οἱ ἐπαινέται τὴν παρατήρησιν τοῦ Λε-
σιγγίου, ὅτι μόνον περὶ θρησκευτικῶν καὶ ἐκκλησι-
αστικῶν πραγμάτων ἐτρέφετο ἡ ἐλευθερία αὕτη. Πε-
ρὶ δὲ τῆς καταθλίψεως τῶν στρατιωτῶν καὶ τῆς διοι-
κήσεως ἐπαρατηρεῖτο βαθεῖα σιωπὴ, καὶ οὐδὲ περὶ τῶν
πολιτικῶν γνωμῶν, αἱ ὁποῖαι ἐπροσδιώρισαν τὴν δια-
νομὴν τῆς Πολονίας, ὡμιλήθη κἂν μία λέξις. Τόσον
ἦτο νεκρὸν εἰς τὴν Γερμανίαν τὸ δημόσιον πνεῦμα,
ὥστε καὶ αἱ λαληθεῖσαι ἰδέαι περὶ τῆς καθιδρύσεως
τῆς ἐλευθέρας πολιτείας τῆς Βορείου Ἀμερικῆς ἐφά-

νησαν ὅτι ἔμειναν χωρὶς ἀπαισθητὴν ἐνέργειαν. Ὁ δὲ Σλόζερος, ὅςτις εἶχε τόλμην κατὰ τῶν μικρῶν καὶ ἀόπλων Γερμανικῶν πολιτειῶν, ἐσιώπα κατὰ τῶν ἰσχυρῶν, αἱ ὁποῖαι εἶχαν μακρὰς χεῖρας.

Ἡ ἔλλειψις τῶν πολιτικῶν ἰδεῶν καὶ τῆς πνευματικῆς μετοχῆς ἐκ τῶν δημοσίων πραγμάτων ἔμεινε διὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ πεπαιδευμένου μέρους τοῦ ἔθνους κενόν τι, τὸ ὁποῖον δὲν ἀνεπληροῦτο οὔτε ἀπὸ τὴν ἔρευναν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων, οὔτε ἀπὸ τὴν μὲ πολὺν θόρυβον γενομένην βελτίωσιν τῆς παιδαγωγίας, οὔτε ἀπὸ τὰ γεννήματα τῆς Γερμανικῆς φιλολογίας, ἥτις τότε ἔφερνε πλῆθος καρπῶν ὡρίμων. Πνευματικὴ κοινωνία δὲν ὑπῆρξε ποτὲ τὸ λαμπρὸν μέρος τοῦ Γερμανικοῦ βίου. Τὸν κενὸν τοῦτον τόπον ἀνεπλήρωσε ἡ κατὰ τὰ μέσα τῆς ἑκατονταετηρίδος ἐκ τῆς Ἀγγλίας μεταφερθεῖσα ἀδελφότης τῶν Ἐλευθεροικοδόμων, ἢ κοινῶς Φαρμασόνων, οἱ ὁποῖοι, μὲ τὸ κάλυμμα καὶ θέλγητρόν τῶν μυστηρίων εἵλκυαν τὴν περιέργειαν εἰς τὰς συνελεύσεις των, προσπαθοῦντες ἠθικὴν βελτίωσιν, καὶ οὕτω ἀναπληρόνοντες τὴν ἔλλειψιν τῆς θρησκευτικῆς δυνάμεως, τὴν ὁποίαν εἶχε καταταράξειν ἡ Νεολογία· ὁ ἀγὼν οὗτος ἀποπλανηθεὶς ἀπὸ σκοποὺς ὠφελίμους ἐκατάντησεν εἰς μυστικοὺς ὀνείρους καὶ παραλογισμούς, οἵτινες κατῄσχυναν κατ' ὀλίγον τὴν τιμὴν τῆς ἀδελφότητος.

---

## 13. Φρειδερῖκος Βιλέλμος Β'.

**(γενν. 25 Σεπτ, 1744, ἀποθ. 16 Νοεμ. 1797),**

Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῶν καιρῶν, ὁπότε ἀνέβη τὸν Προυσιακὸν θρόνον ὁ Φρειδερῖκος Βιλέλμος Β' *) τὴν 17 Αὐγούστου 1786, ἡγεμὼν μὲ ἀγαθὸν φυσικὸν νοῦν καὶ μὲ εὐγενῆ καρδίαν, ἀλλ' ὄχι

*) Υἱὸς τοῦ κατὰ τὴν 12 Ἰουνίου 1758 ἀποθανόντος Πρίγκιπος Αὐγούστου Βιλέλμου, ἀδελφοῦ τοῦ Φρειδερίκου Β'.



καὶ μὲ τὴν περίνοιαν, ἥτις ἀπῃτεῖτο εἰς τὴν δύναμιν, τὴν ὁποίαν ἐπαρίστανεν εἰς τὸ πρόσωπόν του. Ὁ Φρειδερῖκος Β' (εἶναι ἄδηλον, ἂν ἀπὸ ζηλοτυπίαν, ἢ ἀπὸ κενοδοξίαν νὰ γείνῃ αἰσθητοτέρα ἡ ἔλλειψίς του) δὲν τὸν εἶχε κάμειν μέτοχον τῶν πολιτικῶν πραγμάτων διὰ νὰ τὸν προετοιμάσῃ εἰς τὴν μέλλουσαν ἀξίαν του. Τεσσαράκοντα δύω ἐτῶν ἡλικίας ὢν ἀνέβη τὸν θρόνον. Καὶ ἕως τοιαύτης ἡλικίας συνειθίζει ἡ ἀργὴ ζωὴ νὰ μὴ συντελῇ εἰς ἀνάπτυξιν χαρακτῆρος, καὶ πολὺ ὀλιγώτερον εἰς Πρίγκιπα, ὅςτις ἔχει τὰ μέσα νὰ ἀποζημιόνεται μὲ τὰ κατώτερα διὰ τὴν στέρησιν τῶν ὑψηλοτέρων. Διὰ τὴν διεύθυνσιν τῶν πολιτικῶν πραγμάτων εἶχεν ὑπουργοὺς ὑποκειμένους εἰς τὰς προσταγάς του, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν εὐφυεῖς ἄνδρες καὶ συναρχίαι, ἀλλ' ὄχι καὶ πνεῦμα ὑψηλότερον, περιεκτικὸν τοῦ ὅλου· καὶ μεταξὺ τούτων ὅμως εἶχε ῥιζωθῆν πολλαπλῶς ἡ διαφθορὰ τοῦ αἰῶνος. Ὅσον ὀλιγώτεραι δυνάμεις ἀνεπτύσσοντο διὰ τὰ καλὰ, τόσον περισσοτέρα ἀνεφαίνετο ἡ κακοήθεια, χωρὶς ἐλπίδα χαλινώσεως ἀπὸ θρησκευτικὰς ἰδέας, καθὼς ἄλλοτε. Ὁ Φρειδερῖκος εἶχε παρατηρήσειν μὲ λύπην του εἰς τοὺς τελευταίους χρόνους, ὅτι ὀλίγον ἤξιζαν οἱ ὑπουργοί του, καὶ ἐπροσπάθει νὰ τοὺς βαστάζῃ μὲ τὴν αὐστηρότητα. Ἐκ τούτου ἐξηγεῖται διὰ τί ὁ θαυμασθεὶς τοῦ αἰῶνος ἥρως ἦτο εἰς πολλοὺς ἀνυπόφορος πλέον νὰ ζῇ. Ὁ εἰς τὸν ἀνθρωπισμὸν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν φιληδονίαν προχωρήσας αἰὼν ἐπεθύμει νὰ ἐλευθερωθῇ ἀπὸ τὸν αὐστηρὸν ἐπιστάτην καὶ ἤλπιζεν ἀπὸ τὸν διάδοχον, ὅςτις ἦτο υἱὸς τοῦ χρόνου, καλητέρας ἡμέρας. Διὰ τοῦτο καὶ ἐὰν ὁ διάδοχος οὗτος ἦτο δεύτερος Φρειδερῖκος μέγας, ἐχρειάζετο ἄλλου εἴδους μέγεθος παρὰ μὲ τὸ ὁποῖον ἐκεῖνος ἐθαυμάσθη ἀπὸ τὸν κόσμον ἐκ τοῦ 1744 ἕως τοῦ 1786 ἔτους.

Τῷόντι δὲ ἔδειξεν ὁ νέος βασιλεὺς, ὅτι δὲν τοῦ ἦτο ξένον τὸ ἀγαθὸν τῶν χρόνων του πνευ-

μα. Πρώτη πρᾶξίς του ἦτο, ὅτι ἀπεμάκρυνε τοὺς ὑπὸ Φρειδερίκου εἰσαχθέντας Γάλλους εἰσπράκτορας καὶ οὕτως ἀπέβαλεν ὑπόθεσιν δημοσίου ἀγανακτήσεως ἀπὸ τὴν ἐπικράτειάν του. Τὸ ταβακοπωλεῖον ἔγεινεν ἐλεύθερον, καὶ ὁ καφὲς, μέχρι τοῦδε εἰς μόνον πλουσίας τάξεις πωλούμενος μὲ βαρεῖς φόρους, ἀφέθη ἀνεμπόδιστος εἰς κοινὴν χρῆσιν καὶ ἐμπορίαν. Πολλοὶ λοιπὸν περιορισμοὶ τῆς ληφοδοσίας, καὶ μισηταὶ ἔρευναι, αἵτινες δὲν ὑπερενίκων τὸ θέλγητρον τῆς λαθρεμπορίας, ἀλλὰ διετήρουν εἰς τὰς πύλας τῆς πόλεως καὶ εἰς τὰς λεωφόρους ἀδιάκοπον πόλεμον μεταξὺ τοῦ λαοῦ καὶ τῆς κυβερνήσεως, ἐσηκώθησαν ἐκ τοῦ μέσου· ἡ δὲ διεγερθεῖσα ἔρις ἐκ μέρους τῶν ὑπερασπιστῶν τῆς ἀρχητέρας διαταγῆς, ὅταν πρὸς ἀποζημίωσιν τῶν ἐκλειψάντων φόρων ἐβάλθησαν φόροι νέοι εἰς τὰς ἀναγκαίας ζωοτροφίας, ἔδωκεν ἐλευθερίαν εἰς τὰς ἰδέας τοῦ κοινοῦ νὰ κρίνωσι περὶ πολιτικῆς οἰκονομίας. Πολλαὶ διαταγαὶ εἰς τὸ ἔνδυμα καὶ τὸν τρόπον τῆς γυμνάσεως τῶν στρατιωτῶν ἔδειξαν φιλανθρωπότερον καὶ δικαιότερον αἴσθημα *) παρὰ τὸ μέχρι τοῦδε κυριεῦον· σκληρότητες τινὲς φανεῖσαι ἐπὶ τῶν ἐσχάτων χρόνων μετεβάλθησαν ἢ ἀνταμείφθησαν μὲ καλωσύνην· καὶ ἐν γένει ἐνεργήθησαν πολλὰ πρὸς ὄφελος τῶν ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν καὶ ἄλλων κλάδων τῆς πολιτικῆς κοινωνίας. Εἰς μὲν τὰ οὐσιώδη ἔμεινε τὸ πολιτικὸν σύστημα τοῦ Φρειδερίκου ἀμετάβλητον, ἐπειδὴ οὔτε ἐξωτερικὴ οὔτε ἐσωτερικὴ ὁρμὴ ἐπαρακίνει τὸν Βιλέλμον Β' νὰ γείνῃ μεταρρυθμιστὴς τῆς πολιτείας, τὴν ὁποίαν ἐνόμιζεν ἀρίστην καθὼς καὶ οἱ σύγχρονοί του. Τὸ δὲ νεώτερον πνεῦμα ἐφανερώθη καὶ ἐδῶ ἀναλογώτερον μὲ τὸν καιρόν. Κατὰ δυστυχίαν ὅμως δὲν ἐφανερώθη μόνον μὲ τὰ ἡμερώτερα καὶ φιλάνθρωπα φρονήματα,

*) Π. χ. ἡ διαταγὴ τοῦ νὰ διατηρῆται ἡ παραδόσεως συνθήκη, καὶ νὰ μὴ ἀθετῆται ἢ μεταβάλλεται αὐτογνωμόνως.



ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἀσθένειαν, ἥτις εἰς τὸν διάδοχον τοῦ Φρειδερίκου ἐφάνη σκληροτέρα παρὰ εἰς ἄλλους ἀλλαχοῦ πανηγυρισθέντας βασιλεῖς, ἐπειδὴ ἡ Προυσιακὴ πολιτεία ἐφαίνετο ὅτι δὲν ὑπέφερε χαύνωσιν, καὶ ἡ διάθεσις, τὴν ὁποίαν ἐπενήργουν φιλία, εὔνοια καὶ φιλογυναικία εἰς τὴν καρδίαν τοῦ μονάρχου, ἦτο εἰς μυστικὸν βουλευτήριον χωρὶς πρῶτον λειτουργὸν, καὶ χωρὶς βουλευτήριον τῆς πολιτείας βλαβερωτέρα παρὰ εἰς ἄλλως διατεταγμένην βασιλείαν. Τὸ κύριον κακὸν ἦτο, ὅτι οἱ ἔχοντες τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ βασιλέως ἦσαν ἄνθρωποι πλεονέκται, μικροπρεπεῖς καὶ δόλιοι. Ἡ πρώτη λοιπὸν χαρὰ πάραυτα ἐμεταβάλθη, καὶ ἡ κοινὴ φωνὴ, ἥτις μόλις εἶχεν ἀκουσθῆν, ἐσιώπησε διὰ φολολογικοῦ συστήματος, τὸ ὁποῖον ἀπροσδιόριστον ὂν ἔδιδεν ἐλευθέραν ἐνέργειαν εἰς τὴν αὐτογνωμοσύνην, καὶ οὕτως ἐντὸς ὀλίγου ἤρχισε νὰ συγκρίνεται μὲ τὸν προκάτοχον ὁ παρὼν, ἐνῷ μάλιστα ἐν γένει οἱ ἄνθρωποι κάμνουσι τὴν σύγκρισιν ταύτην πρὸς βλάβην τοῦ νέου. Μὲ ὅλα ταῦτα, ἐπειδὴ τὸ ἀργύριον ἐκυκλοφόρει τώρα ἐλευθερώτερα παρὰ πρότερον, καὶ ἡ ἐλευθέρα ἐμπορία τὸ ἐπλήθυνεν, ἔμεινεν ἡ εὐτυχία τοῦ λαοῦ ἀσυγκρίτως ἀνωτέρα παρὰ ἐπὶ τοῦ Φρειδερίκου.

Πρὸ πάντων, ὅσα ἐνήργησεν ὁ Βιλέλμος Β' εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς βασιλείας του, ἐπαινετώτερον εἶναι τὸ δοκίμιον τοῦ νὰ δώσῃ ἄλλον δρόμον εἰς τὰς θρησκευτικὰς θεωρίας, καὶ νὰ ἐμποδίσῃ τὸν χείμαρον τῆς Νεολογίας διὰ πολιτικοῦ νόμου (τοῦ θρησκευτικοῦ ψηφίσματος τῆς 9 Ἰουλίου 1788). Ὁ βασιλεὺς ἦτο φιλόθρησκος, καὶ ὁ ὑγιὴς νοῦς του ἐγνώρισεν, ὅτι ἡ σπουδὴ τῶν Νεολόγων ἀντέφασκε μὲ τὰς βάσεις τῆς χριστιανωσύνης. Ὁ λειτουργὸς Βοίλνερος, τὸν ὁποῖον ἔθεσεν εἰς τὴν κορυφὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων, εἶχεν ὁμοίαν πληροφορίαν καὶ προσωπικῶς καὶ ἐκ τῆς ἀρχητέρας διαγωγῆς του (ἐπειδὴ ἦτο πρότερον ἱερεὺς), καὶ χωρὶς τούτων δὲν ὑπέφερνεν

ἀρχὰς, αἵτινες ἐφοβέριζαν τὴν διάλυσιν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας. Διὰ τοῦτο διεύθυνε μὲ ζῆλον τὸ ψήφισμα ἐναντίον τῶν λεγομένων φωτιστῶν. Μὲ ποινὴν καθαιρέσεως ἀπηγόρευσε τοὺς ἱερεῖς καὶ διδασκάλους νὰ ἀποχωροῦν ἀπὸ τὰς ἐννοίας καὶ ὁμολογίας τῆς ἐκκλησίας των· ἐσύστησε, κατὰ τοὺς νόμους τῆς παλαιᾶς ἀστυνομίας, τὴν ἁγίασιν τῆς Κυριακῆς καὶ τῶν ἑορτῶν, καὶ ἐπρόσταξε νὰ μὴ καταφρονῆται τὸ ἱερατικὸν τάγμα. Μ' ὅλον ὅτι ἡ γνώμη καὶ τὸ ψήφισμα τοῦ βασιλέως δὲν ἐξεφράσθησαν μὲ τὴν πρέπουσαν ἑρμηνείαν, δείχνουν ὅμως ἱκανῶς τὴν τρομερὰν παρακμὴν τῆς εὐαγγελικῆς ἐκκληκίας. Ἀλλ' οἱ Νεολόγοι δὲν ἠμέλησαν μὲ πολεμικὰ συγγράμματα νὰ δείξουν τὴν ἀντίφασιν τῶν διαταγῶν τούτων πρὸς τὴν ἐλευθερίαν, ἥτις εἶναι ἰδία τῆς Προτεσταντικῆς ἐκκλησίας. Ὁ Βοίλνερος καὶ οἱ ὀπαδοί του ἐπεριπαίζοντο, καὶ ὁ Βάρδιτος ὅς τις τώρα ἦτο καφὲ κεραστὴς εἰς Ἄλαν, ἐσύνθεσεν ἢ ἐξέδωκε κωμῳδίαν περιπαικτικὴν τοῦ ψηφίσματος, ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἐφυλακώθη εἰς τὸ φρούριον. Ἐλεεινὸν εἶναι, ὅτι μεταξὺ τόσων πολεμικῶν συγγραμμάτων κανὲν δὲν ἐπαρετήρει τὸ ἀληθινὸν πνεῦμα τῆς χριστιανωσύνης· ἀλλ' εὐπαρήγορον πάλιν γίνεται, ὅτι μετὰ τόσας παρεκτροπὰς ἐπανῆλθαν οἱ ἄνθρωποι εἰς τὴν ἀπλανῆ ὁδὸν, ἐπειδὴ, ὅσον καὶ ἂν εἶναι παχεῖα ἡ ὁμίχλη τῶν ἡμερῶν μας, λάμπουσιν ὅμως φωτεινότεροι οἱ ἀστέρες τῆς θρησκείας διὰ τὸ περισσότερον μέρος τῶν συγχρόνων μας. Πολέμους κατὰ τῆς χριστιανωσύνης δὲν κηρύττουν οἱ σοφοὶ τὴν σήμερον, οὐδ' οἱ εὐσεβέστατοι φοβοῦνται πλέον μήπως δὲν εἶναι ἱκανοὶ νὰ τὴν προστατεύσωσιν.

Εἰς πλατὺν, ἀλλ' ἀμφίβολον κύκλον ἐμβῆκεν ἡ Προυσία ἀναμιχθεῖσα εἰς τὰς ταραχὰς, αἱ ὁποῖαι συνέχεαν τότε τὸ ἡνωμένον Βέλγιον. Εἰς τὴν πολιτείαν ταύτην ὑπῆρχαν δύω φατρίαι, ἡ Ἀραυσικὴ, ἡ ὁποία ἐπροσπάθει νὰ διατηρήσῃ τὴν ἐκ τοῦ 1747



ἔτους διὰ ἐνεργείας τῆς Ἀγγλίας κληρονομικὴν ἀπο-
καταστασθεῖσαν κυβερνητορικὴν ἀξίαν καὶ μὲ τὸν και-
ρὸν νὰ τὴν πλατύνῃ, καὶ ἡ τῶν κλάσεων ἢ ἡ πατριω-
τικὴ, εἰς τὴν ὁποίαν ἐσμίγετο ἀποστροφὴ κατὰ τοῦ
κυβερνῶντος οἴκου μὲ μῖσος κατὰ τῆς Ἀγγλίας, ἥτις
ἠφάνιζε τὸ μέγεθος τῆς Ὁλλανδικῆς ἐμπορίας. Ἡ
δευτέρα, ἥτις ἦτο μεταξὺ τῶν ἐμπόρων τῶν μεγά-
λων πόλεων, μάλιστα δὲ τοῦ Ἀμστελοδάμου, καὶ
ἐξ αἰτίας τοῦ ἀνισχύρου κυβερνήτορος Βιλέλμου Ε'
ἔλαβεν ὑπεροχὴν εἰς τὰς γενικὰς πολιτείας, ἡνώθη
μὲ τὴν Γαλλίαν, καὶ ἔκαμε τὴν Ὁλλανδίαν μέτοχον
τοῦ πολέμου, ὅς τις ἐγίνετο ἀπὸ τὴν Γαλλίαν κατὰ
τῆς Ἀγγλίας πρὸς ἐλευθέρωσιν τῆς βορείου Ἀμερι-
κῆς. Ἡ διὰ τὴν Ἀγγλίαν δυστυχεστάτη ἔκβασις τού-
του τοῦ πολέμου ὕψωσε τὸν παροργισμὸν κατὰ τοῦ
φίλου τῆς Ἀγγλίας κυβερνήτορος, παρὰ θέλησιν τοῦ
ὁποίου ἐπεχειρήθη· ἀπέδιδαν τὰς αἰτίας τῶν δυστυ-
χημάτων εἰς τὰς κρυφὰς ἐνεργείας του, καὶ ἐξαιρέτως
ὅτι κατέτρεχε τὴν θαλασσινὴν δύναμιν πρὸς χάριν
τῆς πεζικῆς διὰ νὰ κάμῃ ὑποτελῆ τὴν πολιτείαν εἰς
τοὺς φίλους καὶ ὑπερασπιστάς του. Διὰ τῆς αὐθαδείας
τῶν ἐφημερίδων καὶ τῶν ἱεροκηρύκων ἐξηπλώθη ὁ
ἀναβρασμὸς εἰς πολλὰς πόλεις καὶ ἐπαρχίας. Πάραυτα
ἐσυνάχθησαν πανταχοῦ στρατιῶται τῶν πατριωτῶν,
καὶ ἤρχισαν αἱματώδεις σκηνάς. Τὰ στρατεύματα τοῦ
κυβερνήτορος, ὅς τις ἦτο προσωπικῶς εἰς τὴν κορυ-
φήν των, ἐνικήθησαν καὶ ἐσκορπίσθησαν, καὶ αὐτὸς
χάσας τὴν ἀξίαν του ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἀπὸ τὴν
Ἄγαν καὶ νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸν Νεόμαγον.

Διὰ τὴν Προυσίαν δὲν ἠδύναντο νὰ εἶναι ἀδιά-
φορα τὰ συμβάματα ταῦτα. Ἡ ἀρχαία τῆς οἰκογε-
νείας σχέσις μὲ τὸν Ἀραυσικὸν οἶκον εἶχεν ἀνανεω-
θῆν μὲ τὸν γάμον τοῦ κληρονόμου κυβερνήτορος καὶ
μιᾶς Προυσιακῆς Πριγκιπέσσης, ἀδελφοῦ τοῦ Φρειδερίκου
Βιλέλμου, καὶ Φρειδερῖκος ὁ Β' ἤδη εἶχε παρακινηθῆν
νὰ γράφῃ μεσιτευτικὰς ἐπιστολὰς εἰς τὰς γενικὰς

ἐπαρχίας τῆς Ὀλλανδίας. Ἀλλ' ἡ κατὰ τῆς Ἀγγλίας ἀποστροφήτου, τὸ ἀῤῥωστικὸν γῆρας του, καὶ ἡ ἰδέα του, ὅτι ὁ Κυβερνήτωρ πρέπει νὰ πράττῃ συμφώνως μὲ τὸ πολίτευμα, καὶ ὅτι τὰς ἐκ τῆς παραβάσεως τούτου ἀηδίας πρέπει ὁ αὐτὸς νὰ τὰς καταπραΰνῃ, ἐμπόδιζαν διακαέστερον ζῆλον καὶ μέθεξιν. Μὲ τοιοῦτρν ζῆλον ἐφάνη ὁ Φρειδερῖκος. Βιλέλμος κυριευθεὶς πλησιέστερα καθὸ ἀδελφὸς τῆς κυβερνητρίας, καὶ ὄχι, ὡς ὁ Φρειδερῖκος, μὲ ῥιζωμένον μῖσος ἐναντίον τῆς Ἀγγλίας. Διὰ τοῦτο εὐθὺς ἀφοῦ ἀνέβη τὸν θρόνον, ἐμεταχειρίσθη ζωηρὰν μεσιτείαν. Τὸν ἐμπόδιζε μέχρι τινὸς νὰ μεταχειρισθῇ δραστήρια μέσα ἡ μετὰ τῆς Γαλλίας σύναψίς των, ἕως οὗ μαθὼν τὴν ἀναργυρίαν καὶ ἀβουλίαν τοῦ Γαλλικοῦ βουλευτηρίου, ἐξύψωσε τὴν συγγενικήν του ὑπερηφάνειαν, πιθανῶς ὄχι χωρὶς κἄποιον χωριστὸν σκοπόν. Ἡ κυβερνήτρια ὑπάγουσα πολὺ ἀπροσδοκήτως εἰς τὴν Ἄγαν ἐπιάσθη καθ' ὁδὸν ἀπὸ στρατεύματα τῶν πατριωτῶν καὶ ἐφέρθη ὀπίσω ὡς φυλακωμένη. Ὁ βασιλεὺς δὲν ἠθέλησε νὰ ἀφήσῃ τοιαύτην ἀτιμίαν κατὰ τῆς ἀδελφῆς του ἀτιμώρητον. Αἱ ἐμπνεύσεις τῆς Ἀγγλίας ὑπερενίκησαν, καὶ Προυσιακὸς στρατὸς 24,000 ἀνδρῶν ὁδηγούμενος ἀπὸ τὸν Δοῦκα Βρουνσουΐκου Κάρολον Φερδινάνδον ἐσυνάχθη εἰς τὴν Βεστφαλίαν. Ἡ Γαλλία ἐφοβέρισε μὲν νὰ συνάξῃ στράτευμα παρὰ τὸν Μῶσαν πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς Ὀλλανδίας, ἔμεινε δὲ μὲ μόνον τὸν φοβερισμὸν, καὶ τὸν Σεπτέμβριον 1787 εἰσέβαλαν οἱ Προῦσοι ἀνεμποδίστως διὰ Νεομάγου καὶ Ἀρνεΰμίας εἰς τὴν Ὀλλανδικὴν ἐπικράτειαν. Δὲν εὗρηκαν σχεδὸν κἀμμίαν ἀντίστασιν. Οἱ ἀρχηγοὶ τῆς φατρίας ἐφάνησαν δειλοὶ, τὰ στρατεύματα διελύθησαν, καὶ μετὰ τέσσαρας ἑβδομάδας ἐμβῆκαν οἱ Προῦσοι εἰς τὸ Ἀμστελόδαμον.

Ὁ ὑψηλότατος σκοπὸς τοῦ λειτουργοῦ Ἐρσβεργίου δὲν ἦτο οὔτε τῆς Γερμανίας ἐν γένει, οὔτε τῆς



Προυσίας ὠφέλεια, ἀλλὰ μόνον νὰ μεταχειρισθῇ
τὴν Ὀλλανδίαν γέφυραν συναπτικὴν τῆς Προυσίας
μὲ τὴν Ἀγγλίαν, καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς συνάφεως νὰ θε-
μελιώσῃ τὸ κριτήριον τῆς Προυσίας ἐπάνω εἰς ὅλην
τὴν μέσην Εὐρώπην *). Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐκυριεύετο ἀπὸ
τὴν φιλοτιμίαν νὰ ἐκδικηθῇ διὰ τὴν συγγένειάν του **).
Τῷόντι δὲ ἡ ἀποκατάστασις τοῦ Κυβερνήτορος εἰς
ὅλας τὰς ἀξίας καὶ τὰ δίκαιά του ἦτο τὸ μόνον ἀπο-
τέλεσμα τῆς τολμηρῶς ἐπιχειρηθείσης καὶ ὑπερευτυ-
χῶς ἐκτελεσθείσης ἐκστρατείας. Ἡ ἑστία τῶν ἀνησυ-
χιῶν δὲν ἐκρημνίσθη μὲ κἀμμίαν οὐσιώδη μεταβολὴν
τοῦ πολιτεύματος· ἡ Προυσιακὴ ἰσχὺς δὲν ἐστε-
ρεώθη εἰς κἀμμίαν διαρκῆ βάσιν. Πολλοὶ τῶν διαφυ-
φόντων στασιαρχῶν ἐξωρίσθησαν· ἀλλὰ καθὼς τώρα
οἱ Ἀραυσικοὶ ὑπερενίκησαν διὰ τῆς Προυσίας, ἠδύναν-
το οἱ ἐναντίοι των νὰ κάμουν τὴν ἀνταμοιβὴν διὰ τῆς
Αὐστρίας καὶ Ἀγγλίας. Οἱ Προῦσοι ἀπὸ γενναιότητα
κακῶς λογαριασθεῖσαν ἀδείασαν εὐθὺς τοὺς Ὀλλαν-
δικοὺς τόπους χωρὶς κἂν νὰ λάβωσιν ἕνα ὀβολὸν διὰ
τὰ ἔξοδα τῆς ἐκστρατείας. Τὰ πειναλέα των στρα-
τεύματα ὑπέστρεψαν ὀπίσω ***), καὶ τὸ μόνον ὄφε-
λος τῆς Προυσίας ἦτο εὐτελής τις συνθήκη, τὴν ὁποί-
αν ἔκαμε μὲ τὴν πολιτείαν (15 Ἀπριλ. 1788), ὅπου
αἱ ἐμπορικαὶ σχέσεις των ἐδιωρίσθησαν μὲ τὴν γενι-
κὴν ἔκφρασιν, ὅτι θέλουν προσφέρεσθαι πρὸς ἀλλή-
λους, καθὼς τὰ εὐνοούμενα ἔθνη.

---

*) Herzberg's Ueberblick εἰς τὰς πρὸς Πόσελτον ἐπιστο-
λὰς, αἵτινες ἐτυπώθησαν μετὰ τοῦ: Ewald Friedrich von
Herzberg etc. σελ. 17.
**) Il est très-satisfaisant pour moi qu'en vengeant
l'honneur de mon sang, j'aie contribué à rétablir le Stadt-
houtérat. Reponse du Roi à l'Ambassadeur de Hollande
(εἰς τοῦ Ἐρσβέργου τὸ Recuel. Tom. p. 243).
***) Οἱ Προῦσοι κατηγορούμενοι ἔμπροσθεν τοῦ κριτηρίου τῆς
Εὐρώπης ἀπὸ ἑταιρείαν μαρτύρων καὶ θυμάτων τῆς εἰς Ὀλλανδίαν
εἰσβολῆς των. Κολωνία 1789. σελ. 38 κ. 89.

Ἡ Ἀγγλία ἐθέρισεν ὅλους τοὺς καρποὺς, τοὺς ὁποίους ὤκνησε νὰ καρπωθῇ ἡ Προυσία. Ἡ δύναμις αὕτη ἐπεθύμει νὰ κρατῇ τὴν Ὁλλανδίαν ὑπὸ τὰς προσταγάς της, καὶ νὰ ἐμποδίζῃ τὴν δι' αὐτῆς εὐτυχῆ ἐμπορίαν τῆς Γερμανίας. Διὰ τοῦτο ὁ ἐν Βερολίνῳ Ἀγγλικὸς πρέσβυς Ἐβάρτιος ἔκαμεν ὅλα του τὰ δυνατὰ νὰ ὁδηγῇ τὸν Ἐρσβέργιον εἰς τὸ ὄφελος τῆς Ἀγγλίας. Συνθήκη κλεισθεῖσα μεταξὺ Προυσίας καὶ Ἀγγλίας (τὴν 13 Ἰουνίου 1788) ἐγγυᾶτο τὴν κτῆσιν τῶν δύω βασιλείων κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν, καὶ εἰς περίπτωσιν ἐχθρικῆς προσβολῆς ὑπέσχετο τὸ ἓν εἰς τὸ ἄλλο βοήθειαν 16,000 πεζῶν καὶ 4000 ἱππέων. Οἱ διορισμοὶ οὗτοι ἠδύναντο νὰ φαίνωνται ἀνωφελεῖς, ἀλλ' ἡ Ἀγγλία, χωρὶς νὰ ἀναλάβῃ κἀνένα κίνδυνον, ἐπέτυχε τὸν σκοπόν της νὰ φοβερίζῃ καὶ τέλος νὰ πολεμῇ διὰ τῆς Προυσίας τὴν Ῥωσίαν, μὲ τὴν ὁποίαν ἐδιχονόει διὰ περιορισμοὺς τῆς Ἀγγλικῆς ἐμπορίας. Ὁ Φρειδερῖκος Βιλέλμος ἐδέχθη ἀσμένως τοὺς σκοποὺς τούτους, ἐπειδὴ ἐφοβεῖτο τὴν στενὴν σύνδεσιν τῆς Αὐστρίας μὲ τὴν Ῥωσίαν, καὶ προσωπικῶς ἀπεστρέφετο τὴν Ῥωσικὴν Αὐτοκρατόρισσαν. Ἀφοῦ διάδοχος ὢν τοῦ θρόνου ἐπεσκέφθη τὴν Αὐτοκρατόρισσαν εἰς Πετρούπολιν, ἐπίστευεν ὅτι καταφρονεῖται ἀπ' αὐτὴν, καὶ ἐστερεώθη εἰς τὴν γνώμην του ταύτην, ὅταν αὕτη δὲν ἠθέλησε νὰ ἀνανεώσῃ τὴν μεταξὺ Προυσίας καὶ Ῥωσίας συμμαχίαν, ἀφοῦ ἐτελείωσεν ἡ διορία της. Διὰ ταύτης τῆς κοινῆς διαθέσεως τῶν δύω τούτων δυνάμεων κατὰ τῆς Ῥωσίας ἐσυνεργήθη ἡ φιλία των ἐκείνη, ὅταν ἐφανερώθη ἡ ἐνέργειά των εἰς τὸ τῆς Προυσίας κατὰ τῆς Ὁλλανδίας ἐγχείρημα. Ἀλλ' εἰς τὴν μυστικὴν ἐνέργειαν τῆς ἑνώσεως ταύτης ἀνῆκε πιθανώτατα ὁ πόλεμος, τὸν ὁποῖον ἐκήρυξεν ἡ Τουρκία τὸν Αὔγουστον 1787 κατὰ τῆς Ῥωσίας, καὶ ὁ πόλεμος τὸν



ὁποῖον ἐπεχείρησε κατ' αὐτῆς ἡ Σβεκία *). Μὲ τὸν
αὐτὸν σκοπὸν ὑπέτρεφαν τὰς ταραχὰς τῆς Βραβαν-
τίας διὰ νὰ ἐμποδίζουν τὴν Αὐστρίαν ἀπὸ τὸν Τουρ-
κικὸν πόλεμον; καὶ ἐτάραττan τὴν Πολονίαν, ἥτις
ἀπεφάσισε κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν νὰ ἀποσείσῃ τὸν
Ῥωσικὸν ζυγὸν, καὶ νὰ κλείσῃ συμμαχίαν καὶ ἐπιμα-
χίαν μὲ τὴν Τουρκίαν. Ἀλλ' ἐπειδὴ, μ' ὅλην τὴν
δραστηριότητα τῆς πολιτικῆς των, αἱ αὐτοκρατορικαὶ
δύω αὐλαὶ ἐξέτειναν τὸν πόλεμον κατὰ τὰ ἔτη 1788
καὶ 1789 μὲ πολλὰς νίκας κατὰ τῶν Τούρκων, ἐκα-
τήντησεν ἡ πολιτικὴ τῶν δύω συμμάχων εἰς τὸ δίλημ-
μα ἢ νὰ συνεργήσουν εἰς τὴν πτῶσιν τῆς Τουρκίας
ἢ νὰ τὴν διατηρήσωσι μὲ ὅλας των τὰς δυνάμεις,
καὶ ἐδιάλεξαν τὸ δεύτερον.

Ποτὲ δὲν ἦτο πλεσιέστερος ὁ κρημνισμὸς τοῦ
βαρβαρικοῦ τούτου θρόνου· ἀλλ' ὅ,τι κατὰ τὴν δεκά-
την ἑβδόμην ἑκατονταετηρίδα ἦτο εὐκταῖον, τοῦτο
ἐφαίνετο τώρα εἰς τὴν πολιτικὴν τοῦ Πὶττ καὶ Ἐρ-
σβεργίου μεγίστη δυστυχία. Καὶ ὄχι μόνον εἰς τοὺς
πολιτικοὺς, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους τοῦ
καιροῦ ἐκείνου ἦτο ξένον τὸ αἴσθημα, τὸ ὁποῖον ἐγεν-
νήθη ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας διὰ τῆς μεγαλητέρας δυ-
νάμεως θρησκευτικῶν καὶ πολιτικῶν ἰδεῶν κατὰ τῶν
Τούρκων καθὸ ἐχθρῶν τῆς χριστιανωσύνης καὶ τῆς
πολιτικῆς ἐλευθερίας. Καὶ οἱ Τοῦρκοι αὐτοὶ ἦσαν εἰς
μέγα μέρος τοῦ τότε χριστιανικοῦ κόσμου διὰ τοῦτο
ἀγαπητοὶ, διότι — δὲν ἦσαν χριστιανοί. Χρηστότης
τῶν φρονημάτων των καὶ ἀγαθότης τῆς πολιτικῆς των
δυνάμεως ἐπῃνέθησαν ἀπὸ συγγραφεῖς, καὶ ἡ ἡμερό-
της καὶ φιλανθρωπία τῶν Σουλτάνων Μουσταφᾶ καὶ
Ἀβδοὺλ Χαμὶτ, καὶ Σελὶμ τοῦ Γ΄, ὅστις διεδέχθη
τὸν δεύτερον, ἐφαίνοντο ἀληθῶς ὅτι ἔφερναν πλησιέ-

*) Τοὐλάχιστον ἤρχισεν ὁ Γουστάβος τὸν πόλεμον προϋποθέτων, ὅτι ἡ Προυσία δὲν θέλει τὸν ἐγκαταλείψειν μόνον. (Ἐρσβεργίου ἐπιστολαὶ, σελ. 26).

στερα τὸν καιρὸν τοῦ νὰ λάβουν τὴν ἡμερότητα καὶ τὰ ἤθη τῆς Εὐρώπης. Ὅσα ἔκαμεν ὁ Ποτεμκῖνος καὶ οἱ Ῥῶσοι εἰς τὴν Ταυρίδα, δὲν ἦσαν ἱκανὰ νὰ σκιάσωσι τοὺς Τούρκους. Διὰ τοῦτο εἶναι φανερὸν, ὅτι αἱ δύω δυνάμεις δὲν ἐμποδίζοντο ἀπὸ τὴν θρησκείαν καὶ φιλανθρωπίαν νὰ ἀναπαύσωσι τὴν πολιτικήν των καὶ νὰ ἐκτελέσωσι τοὺς σκοπούς των. Ποῖον μὲν ὄφελος εἶχεν ἡ Ἀγγλία ὡς θαλάσσιος καὶ ἐμπορικὴ δύναμις νὰ διατηρήσῃ ἀμαθῆ καὶ ὠμὸν λαὸν εἰς τὸ ὡραιότατον μέρος τῆς Εὐρώπης, εἶναι φανερώτατον εἰς ὅλους. Ἡ Προυσία ἐπαρακινεῖτο μέρος μὲν ἐκ μίσους πρὸς τὴν Ῥωσίαν καὶ Αὐστρίαν, μέρος δὲ ἐκ τῆς διδασκαλίας περὶ τῆς τῶν Εὐρωπαίων πολιτειῶν ἰσοσταθμίας.

Ἡ διδασκαλία αὕτη, ἥτις ἐπεκράτει εἰς ὅλην τὴν φωτισμένην ἑκατονταετηρίδα μὲ τὴν ἰσχὺν τῶν παλαιοτέρων φρονημάτων, τὰ ὁποῖοα ἐπεριγέλα ὡς δεισιδαιμονίαν, ἐβεβαίονεν: ὅτι ἡ Εὐρώπη εἶναι μία ζυγαρία, εἰς τῆς ὁποίας τὴν μίαν πλάστιγγα κεῖται ἡ Τουρκία μετὰ τῆς Προυσίας, Σβεκίας, Πολονίας, Ἀγγλίας καὶ Ὁλλανδίας, καὶ ἐὰν ἐλαττωθῇ τὸ βάρος της, ἡ ἄλλη πλάστιγξ, ὅπου κεῖται ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Ῥωσία, ὑπερβαρυνομένη θέλει ῥίψειν ἐκείνην εἰς τὸν ἀέρα. Διὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν γνώμην, ἥτις δὲν ἐγνώριζεν ἄλλον ὑψηλότερον βαθμὸν καὶ ἄλλην ὑψηλοτέραν κοινωνίαν τῶν χριστιανικῶν τῆς Εὐρώπης πολιτειῶν, ἀλλὰ πᾶν μέγα καὶ ἰσχυρὸν τὸ ἐλογαρίαζε μὲ τὴν ἔκτασιν, καὶ εἰς πᾶσαν πολιτείαν ὑπώπτευεν ἐπιθυμίαν αὐξήσεως, εἶχεν ἡ ἔννοια αὕτη τόσον ἑλκυστικὸν, ὥστε δὲν ἐξέλαβε τὸ παράδειγμα ὡς εἰκονιστικὸν τῆς ἀληθείας, ἀλλ' ὡς αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν, καὶ ὡς κέντρον τῆς γενικῆς ἱστορίας ἔστησε μίαν ζυγαρίαν, τὴν ὁποίαν ὅς τις ἐβάσταζεν ὀρθὴν καὶ οὐδετεροκλινη, ἔλυε τὸ μέγα πρόβλημα τῆς τῶν ἐθνῶν εὐδαιμονίας. Ἡ ἀλή-



θεια τῆς εἰκόνος ὑφίστατο τῷόντι εἰς τοῦτο, ὅτι με-
ταξὺ πολλῶν πολιτειῶν ἐμφιλοχωροῦσι φυσικαὶ σχέσεις
ἐξ ὁμοφυλίας, γειτονίας, ἐμπορικῆς κοινωνίας, καὶ
ὅτι ἐκ πείρας βεβαιοῦται ἡ πιθανότης τοῦ ὅτι μαται-
όνονται οἱ δορικτητικοὶ σκοποὶ ἰσχυροτέρων πολιτειῶν
διὰ τῆς ἡνωμένης ἀντιδράσεως τῶν μικροτέρων, καὶ
ὅτι μία μεγάλη μάζα ἐπενεργοῦσα εἰς ἄλλην ἀδυνα-
τίζεται ὑπὸ τρίτης ἥτις τὴν ἀφέλκει εἰς τὸ ἀντίθετον
μέρος. Ἀλλ' ἡ ἀλήθεια αὕτη ἠλαττόνετο ἐκ τούτου,
ὅτι παντάπασι δὲν ἐλογαριάσθησαν τὰ πνευματικὰ καὶ
ὑψηλότερα στοιχεῖα τῆς τῶν ἐθνῶν ἑνώσεως, καὶ μό-
νον ὑλικαὶ σχέσεις ἐθεωροῦντο· ἡ ἀλήθεια ἐνοθεύθη,
ἐνῷ ἐλογαριάσθησαν μακρυναὶ πολλὰ σχέσεις, καὶ
ἐπληθύνθησαν τὰ σταθμὰ καὶ ἀντίσταθμα, ὥστε ἡ
ζυγαρία τῆς Εὐρώπης ἀπὸ μικρὰν πρόσφαυσιν ἐκινδύ-
νευε νὰ χάσῃ τὴν ἰσοστμθμίαν, καὶ μόνον ἡ πολλῶν
δυνάμεων συνενέργησις νὰ τὴν ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν
προτέραν κατάστασιν. Ἐξ ἅπαντος ἠδύνατο κἄποτε
νὰ εὐτυχήσῃ ἡ συνενέργησις αὕτη, συνήθως ὅμως
ἀνάγκη ἦτο νὰ σφάλλῃ, ἐπειδὴ δὲν ἐθεμελιόνετο εἰς
τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων, ἀλλ' εἰς τεχνικοὺς, συ-
χνάκις πάντῃ φαντασιώδεις λογαριασμούς. Καὶ αἱ φυ-
σικώταται αὐταὶ σχέσεις ἀπαρνοῦνται κἄποτε τὴν ὑπ-
ουργίαν των; καὶ φίλοι, γείτονες, ἀδελφοὶ ἐγκαταλεί-
πουσιν ἀλλήλους εἰς τὴν ἀνάγκην.

Δὲν ἐκατάλαβαν οἱ σοφοὶ τῆς σχολῆς ταύτης,
ὅτι ἡ πραγματικὴ σχέσις τῶν λαῶν εἶναι ἄλλο τι πα-
ρὰ τὸ κρεμάμενον ἀπὸ φανταστὴν τινὰ πλάστιγγα,
καὶ ὅτι εἰς τὴν κοσμικὴν ἱστορίαν, καθὼς καὶ εἰς τὸν
κοινωνικὸν βίον, δὲν συναναστρέφονται σταθμὰ καὶ
ἀντίσταθμα, ἀλλὰ ζωντανὰ πρόσωπα, τὰ ὁποῖα δὲν
πρέπει νὰ λογαριάζωνται μὲ τοὺς ἀριθμούς. Ἀλλὰ
κατὰ τῆς δυνάμεως τοῦ παραδείγματος, τὸ ὁποῖον ἐπί-
στευαν πραγματικὸν, φαίνεται ὅτι ἔχασε τὴν δύναμίν
της καὶ αὐτὴ ἡ πεῖρα. Εἰς μάτην ἴδαν, ὅτι ἡ κατὰ

τὴν διδασκαλίαν τῆς ἰσοῤῥοπίας κρεμαμένη ἀπὸ τὸν δεξιὸν βραχίονα τῆς Ῥωσίας ὡς ἐμπόδιον Σβεκία, μ' ὅλον ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἐβάσταζαν τὸν ἀριστερὸν βραχίονα, ἠφανίσθη πολιτικῶς· ὅτι εἰς τὸν ἑπταετῆ πόλεμον οἱ Τοῦρκοι δὲν ἐκίνησαν χεῖρα διὰ νὰ ὠφελήσουν τὴν Προυσίαν· ὅτι ἡ Γαλλία πρὸς χάριν τῆς ἰσοῤῥοπίας ἐσυμμάχησε μὲ τὴν Προυσίαν εἰς τὸν περὶ τῆς διαδοχῆς Αὐστριακὸν πόλεμον, ἀλλ' εἰς τὸν ἑπταετῆ ἐκίνησε τὰ ὅπλα της κατὰ τῆς πρῴην συμμάχου Προυσίας· ὅτι ἡ Πολονία, ἥτις ἔστεκεν εἰς τὴν αὐτὴν πλάστιγγα μὲ τὴν Προυσίαν κατὰ τῆς Ῥωσίας, ἐμοιράσθη πρὸς χάριν τῆς Ῥωσίας ἀπὸ τὴν ὁμοπλαστιγγά της· ὅτι ἡ Αὐστρία, ἥτις κατὰ τὸ 1772 ἔτος ἐπλησίασε νὰ σύρῃ τὸ σπαθίον κατὰ τῆς Ῥωσίας πρὸς διατήρησιν τῆς Τουρκίας, ἑνωθεῖσα τώρα μὲ τὴν Ῥωσίαν ἐπολέμει τοὺς Τούρκους· καὶ ὅτι ἡ Σβεκία αὐτὴ ἐπὶ τοῦ ἀπηλπισμένου ἀγῶνος της μὲ τοὺς Ῥώσους ἀφέθη ἐντελῶς εἰς τὴν τύχην της ἀπὸ τοὺς ὁμοπλάστιγγάς της.

Αἱ πεῖραι αὗται μιᾶς μόνης ἑκατονταετηρίδος ἀποδείχνουσιν ἱκανῶς πόσον εἶναι περιωρισμένη ἡ ἀξία ὅλης τῆς θεωρίας, πόσον κρέμαται ἡ ἰσοῤῥοπία ἀπὸ περιστάσεις, πάθη ταὶ τύχας, καὶ πόσον ὀλίγον φρόνιμον εἶναι νὰ διακινδυνεύῃ τις μεγάλα διὰ τοιαύτην ἄστατον ἰδέαν. Ἀλλ' ὁ Ἑρσβέργιος εὑρισκόμενος εἰς τὸν μαγικὸν κύκλον θεωρίας, ὅπου ἔγεινε μέγας, ἔκρινε κατ' ἄλλον τρόπον. Μὲ τὴν ἰσοῤῥοπίαν ἐνόμιζεν ὅτι εὐτυχεῖ ἡ Προυσία, καὶ πρὸς διατήρησιν τῆς ἰσοῤῥοπίας χρεωστεῖ ἡ Προυσία νὰ σύρῃ τὸ ξίφος ὑπὲρ τῶν Τούρκων. Ὅτι μεταξὺ τῶν δύω ἐθνῶν δὲν ἦτο γειτονικὴ σχέσις, οὔτε ἐπίσημος ἐμπορία, παντελῶς δὲν ἐπαρατήρει· ἐλογαρίαζε μόνον τὴν ἀξίαν, τὴν ὁποίαν εἶχαν οἱ Τοῦρκοι ὡς ἀντίσταθμον τῆς Ῥωσίας, χωρὶς νὰ ζυγίσῃ ὅτι μεταξὺ τῆς ὑποθέσεως τούτου τοῦ ἀντιστάθμου καὶ τῆς πραγματικῆς ὑπάρξεώς του ἦτο



μέγα χάσμα, καὶ ὅτι ἐν γένει ἦτο πολλὰ ἀμφίβολον,
ἂν ἡ διὰ τῆς ἀποδιώξεως τῶν Τούρκων αὔξησις τῶν
δυνάμεων τούτων ἦτο ἐπικινδυνοτέρα εἰς τὴν Εὐρώ-
πην ἢ ὁ περισπασμὸς αὐτῶν ὁ δι' ἐκείνους ὠφέλιμος.
Ἐπίσης ὀλίγον ἐστοχάσθη καὶ περὶ τούτου, ὅτι ὁ Ἀγ-
γλικὸς λειτουργὸς δὲν ἦτο ἀπόλυτος κύριος τῶν ἀπο-
φάσεών του, ἀλλ' ἐκρέματο ἀπὸ τὴν συγκατάνευσιν
τοῦ κοινοβουλίου, καὶ ὅτι τὰ συμμαχικὰ καθήκοντα,
τὰ ὁποῖα ἐπρόσμενεν ἡ Προυσία μὲ βεβαιότητα, δὲν
ἠδύνατο νὰ τὰ ἐκπληρώσῃ, ἐὰν ἡ φωνὴ τοῦ ἔθνους
καὶ τοῦ κοινοβουλίου ἐξυφόνετο κατὰ τοῦ πολέμου.
Τούτων οὕτως ἐχόντων δὲν κρίνονται οὔτε τὰ σχέδια
τοῦ Ἑρσβεργίου ἀπρόληπτα, οὔτε ὁ τρόπος του προ-
νοητικὸς, ἀλλὰ μάλιστα προπέτης. Τὴν 31 Ἰαν.
1790 ἔκλεισεν ἡ Προυσία συμμαχικὴν συνθήκην μὲ
τὴν Τουρκίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπεχρεώθη νὰ κηρύξῃ
κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ αὐτοῦ ἔτους πόλεμον κατὰ τῆς Ῥω-
σίας καὶ Αὐστρίας, καὶ νὰ μὴ κάμῃ εἰρήνην πρὶν ἐξ-
αναλάβῃ ὁ Σουλτάνος ὅλα τὰ χαμένα φρούρια καὶ τὰς
χώρας, καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν Ταυρικὴν χερσόνησον,
ἡ ὁποία εἶχε χαθῆν εἰς ἀρχήτερον πόλεμον, καὶ νὰ ἀ-
σφαλισθῇ ἐντελῶς καὶ διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης *).
Οὕτως ἀνέλαβεν ἡ Προυσία τὸ βαρύτατον ἀφ' ὅσα
δύναται νὰ ἀναλάβῃ λαὸς διὰ ἄλλον λαὸν — πόλε-
μον, χωρὶς νὰ γίνεται καμμία βοήθεια εἰς τὸ τεράστιον
στιον ἐγχείρημα, ἐπειδὴ οἱ Τοῦρκοι αὐτοὶ ἦσαν εἰς
ἴδιόν των πόλεμον ἐμπεριδεμένοι. Ἡ δὲ Τουρκία ὑπ-
εσχέθη εἰς τὰ Προυσιακὰ ἐμπορικὰ πλοῖα τὰ προνό-
μια, τὰ ὁποῖα ἀπολαύουσι τὰ φιλικά της ἔθνη, καὶ
ἀσφάλειαν ἀπὸ τοὺς βαρβάρους τῆς Ἀφρικῆς· Παρεκ-
τὸς ὅμως τούτου ἐζήτησε νὰ δοθῇ εἰς τὴν Πολονίαν ἡ
Γαλλικία καὶ ὅσα μέρη ἔλαβεν ἡ Αὐστρία *), ὅταν

*) Καὶ ὁ Ἑρσβέργιος αὐτὸς διϊσχυρίζεται (ἔνθ. ἀνωτ. σελ. 19
κ. 20) κατὰ τὴν ἰδέαν του, ὅτι ὁ βασιλεὺς ἤθελε νὰ κατορθώσῃ
τὴν εἰρήνην καὶ τὴν μετ' αὐτῆς ἡνωμένην αὔξησιν ὄχι δι' ἀδίκου

κλεισθῇ ἡ εἰρήνη. Μία λοιπὸν δύναμις, ἥτις ἐζημιόνετο αὐτὴ ἱκανὰ, ὑπέσχετο νὰ ἐνεργήσῃ τὴν ἀπο, κατάστασιν ζημιῶν, τὰς ὁποίας ἔπαθαν ἄλλοι. Ἡ Προυσία δὲν ἦτο τόσον καθαρὰ, ὥστε νὰ φροντίζῃ διὰ τὴν Πολονίαν. Ὁ Ἑρσβέργιος ἤθελε νὰ δώσῃ τὴν Γαλλικίαν βραβεῖον διὰ τὰς δύω ἐμπορικὰς πόλεις Δάντισκον καὶ Θόρουνον καὶ διὰ τὴν μεταξὺ Νεομαρκίας καὶ τοῦ ποταμοῦ Ὄβρα Πολονικὴν χώραν, τὴν ὁποίαν ἡ Πολονία ἤθελε νὰ δώσῃ τότε εἰς τὴν Προυσίαν. Δὲν ἦτο προσέτι σκοπός του νὰ ἀναπληρώσῃ ἡ Προυσία ὅλας τὰς μεγαλοκάρδους ὑποσχέσεις της. Ἐὰν ἡ Αὐστρία δὲν ἐκαταπείθετο νὰ δώσῃ ὅλην τὴν Γαλλικίαν, ἡ Πολονία ἠδύνατο νὰ εὐχαριστηθῇ μὲ μικρὸν αὐτῆς μέρος· καὶ ἐὰν ἡ Τουρκία δὲν ἠδύνατο νὰ λάβῃ ὅλας τὰς ζημίας της, ἐσυγχωρεῖτο ἡ Αὐστρία ἀντὶ τῶν ὅσα ἔμελλε νὰ ἀποδώσῃ εἰς τὴν Πολονίαν, νὰ κρατήσῃ τὸ Βελιγράδιον καὶ τὴν Βλαχίαν καθὼς τὰ εἶχεν εἰς τὴν τοῦ Πασσαροβικίου εἰρήνην τοῦ 1718 ἔτους.

Τῷόντι δὲ ἡ πολιτικὴ τῆς Προυσίας, νὰ συνδέσῃ τὴν φυσικήν της σύμμαχον Πολονίαν μὲ τὴν εὐγνωμοσύνην προξενοῦσα εἰς αὐτὴν πάλιν τὴν Γαλλικίαν, ἦτο πολλὰ εὐφυὴς καὶ φρονίμου πολιτικοῦ ἀξία, ὅστις ἤθελε νὰ στερεώσῃ τὸ Προυσιακὸν μεγαλεῖον. Ἀλλ' ἐκλώσθησαν τὰ νήματά της πολλὰ λεπτὰ, καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ βαστάξωσι Πολονοὺς καὶ Τούρκους.

πολέμου, ἀλλὰ δι' ἐνόπλου μεσιτείας. Ποῦ ἦτο ὅμως ὁ ἐγγυητὴς, ὅτι ἡ μεσιτεία αὕτη δὲν θέλει φέρειν τὸν πόλεμον, ὅς τις κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ὁμολογίαν ἦτο ἄδικος; Τὴν συμμαχικὴν συνθεσίαν μὲ τοὺς Τούρκους, λέγει ὁ Ἑρσβ. τὸν ἐπρόσταξεν ὁ βασιλεὺς, ὅς τις ὡδηγεῖτο εἰς τοῦτο ἀπὸ τοὺς μυστικούς του (τοῦ Ἑρτβεργίου) ἐχθροὺς, νὰ τὴν φροντίσῃ περὶ τὴν παραμονὴν τῶν Χριστοῦ γεννῶν 1789 (;), ἀλλ' ὁ Διέζιος ὑπερεπήδησεν εἰς τὴν σύνθεσιν τὰς προσταγάς του κτ. Προφανῶς ἠσθάνθη ἐδῶ τὴν ἀδυναμίαν τοῦ συστήματός του καὶ ἠθέλησε νὰ ἀθωώσῃ τὰ σφάλματά του. Τί σημαίνει ὅμως τοῦτο „νὰ τὴν φροντίσῃ·" καὶ διὰ τί ἔκαμε τὴν κύρωσιν, ἐὰν ὁ Διέζιος ὑπερεπήδησε τὰς διαταγάς του;

*) Recuel de Herzberg. Tom. III, p. 46. 47.



Ἐνῶ ὑποσχόμενοι τὸ ὅλον εἶχαν σκοπὸν νὰ δώσουν τὸ ἥμισυ διὰ νὰ ἀγοράσουν μὲ τὸ ἄλλο ἥμισυ ἰδικά των κέρδη, φαίνεται ὅτι δὲν ἐκαταλάμβαναν, δὲν ἤξευράν διόλου, ὅτι λαοὶ ἡμιβάρβαροι κοινωνοῦντες μὲ πολιτισμένους, ὅταν ἐκ τῆς ὅλης ὑποσχέσεως λάβωσι τὸ ἥμισυ, ἀντὶ νὰ εὐχαριστήσωσι, δείχνουσι μεγαλητέραν ἀγανάκτησιν παρὰ ἐὰν ἔχαναν τὸ ὅλον. Ὑπὲρ τοιούτων ἔμελλε νὰ γείνῃ πόλεμος κατὰ τῆς Αὐστρίας καὶ Ῥωσίας *).

Τὰς τῆς Προυσίας μετὰ τῶν Τούρκων διαπραγματεύσεις καὶ τὴν ἐν Σιλησίᾳ πολεμικὴν προπαρασκευήν της μαθὼν ὁ Αὐτοκράτωρ Ἰωσὴφ εἶχε συνάξειν στράτευμα εἰς τὴν Βοημίαν καὶ Μοραβίαν, ὅταν ἀπέθανε τὴν 20 Φεβρ. 1790 (ἀνωτ. σελ. 158). Ὁ ἀδελφὸς καὶ διάδοχός του Λεοπόλδος, εὕρηκε τὴν ἐπικράτειάν του εἰς τοιαύτην κατάστασιν, ὥστ' ἠθέλησε νὰ φιλιωθῇ μὲ τὸν βασιλέα τῆς Προυσίας. Διὰ τοῦτο ἔγραφε πρὸς αὐτὸν φιλικὴν ἐπιστολὴν, ὅπου τοῦ ἐφανέρονε τὴν ἐπιθυμίαν του νὰ ἐξισάσῃ εἰρηνικῶς ὅλας τὰς παρούσας συγχύσεις. Ὁ Φρειδερῖκος Βιλέλμος ἀπεκρίθη μὲ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, καὶ ἐδιώρισε νὰ δειχθῇ εἰς τοὺς Αὐστριακοὺς πρέσβεις τὸ τοῦ Ἑρσβεργίου σχέδιον **)· ἀλλ' οἱ πρέσβεις ἐθαύμασαν ὅτι προβάλλεται εἰς τὴν αὐλήν των νὰ ἀλλάξῃ τὴν Γαλλικίαν μὲ τὰ ἀκαλλιέργητα συνορευτικὰ μέρη τῆς Τουρκίας, καὶ νὰ κερδήσῃ ἡ Προυσία χωρὶς πόλεμον. Τὰ Προυσιακὰ λοιπὸν στρατεύματα ἔλαβαν μορφὴν σπουδαιοτέραν· ὁ βασιλεὺς αὐτὸς, συνοδευόμενος

*) Ὁ κατὰ τοῦ Ἑρτβεργίου ψόγος ἐπιδέχεται βέβαια ἐλάττωσιν, ἐὰν εἶναι ἀληθινὸς ὁ λόγος, ὅτι τὸ ἐξισαστικὸν σχέδιον ἔγεινε πρότερον ἀπ' αὐτὸν, ἔπειτα δὲ ἐπαρακινήθη ἀπ' ἄλλους ὁ βασιλεὺς νὰ συμμαχήσῃ μὲ τοὺς Τούρκους. Ὅς τις ὅμως εἰς κρίσιμον καιρὸν δὲν εἶναι ἀσφαλὴς περὶ τῶν μέσων του, δι' αὐτὸν εἶναι διπλῆ τόλμη νὰ ἐκτελῇ τόσον μεγάλα σχέδια.

**) Αἱ τέσσαρες κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον ἐκδοθεῖσαι ἐκ μέρους τῆς Προυσίας ἐπιστολαὶ εἶναι τοῦ Ἑρτβεργίου, καὶ εὑρίσκονται εἰς Recuel Tom. III, p. 6 etc.

ἀπὸ τὸν Δοῦκα Βρουνσουΐκου καὶ ἄλλους στρατηγοὺς
ὑπῆγεν εἰς τὴν Σιλησίαν, καὶ ἐστρατοπέδευσεν εἰς
Σονεβάλδαν ἐπὶ τῶν Βοημικῶν συνόρων μεταξὺ Φραγ-
κενστεϊνίου καὶ Ῥεϊχεμβάκου. Ἐναντίον τῆς Ῥωσίας
ἔστεκαν δύω στρατεύματα, τὸ ἓν εἰς τὰ σύνορα τῆς
Λιθουανίας, τὸ δὲ ἄλλο παρὰ τὸν Βιστούλαν πλη-
σίον Θορούνου, τὸ ὁποῖον ἔπειτα διὰ Πολονίας ἐπέρα-
σεν εἰς τὴν ἄνω Σιλησίαν. Ὁ Λεοπόλδος, ὅς τις δὲν
ἐπρόσμενε τὴν σπουδαιότητα ταύτην, ἔδωκεν εἰς τοὺς
πρέσβεις του, τὸν πρίγκιπα Ῥεῦσιον καὶ τὸν Βαρῶνα
Σπιλμάννιον, νέας διαταγὰς, μὲ τὰς ὁποίας συνδιε-
λέχθησαν καὶ οἱ δύω μὲ τὸν Ἐρσβέργιον τὴν 27 Ἰου-
νίου εἰς τὸ Ῥεϊχεμβάκον. Ἐκ τούτου ηὔξησαν αἱ ἐλπί-
δες τοῦ Ἐρσβεργίου· ἀλλ᾽ ἔξαφνα μετεμορφώθησαν
ἄλλως ὅλα τὰ πράγματα. Οἱ πρέσβεις τῆς Ἀγγλίας
καὶ Ὀλλανδίας, οἵτινες καὶ αὐτοὶ εἶχαν ὑπάγειν εἰς
Ῥεϊχεμβάκον, ἐφανέρωσαν, ὅτι καὶ αἱ δύω δυνάμεις
ἐζήτουν ἀπολύτως τὴν προτέραν κατάστασιν (Statum
quo) τῆς Τουρκίας, καὶ ὅτι ἂν ὁ βασιλεὺς δὲν στέρ-
ξῃ, ἐκβαίνουν αὐταὶ ἀπὸ τὴν συμμαχίαν του, καὶ
ἐὰν ἐκ περιστάσεων ἐκραγῇ πόλεμος μεταξὺ αὐτοῦ
καὶ τῆς Αὐστρίας, τὸν ἀφίνουν νὰ πολεμῇ μόνος,
ἐὰν θέλῃ. Τοιαύτη λοιπὸν ἦτο διὰ τὴν Προυσίαν ἡ
Ὀλλανδαγγλικὴ συμμαχία, ἡ Προυσία νὰ μὴ ἀπο-
κτήσῃ Δάνσικον καὶ Θόρουνον, καὶ ἡ Τουρκία νὰ μὴ
χάσῃ οὐδὲ παλούκιον τῶν συνόρων της. Μετὰ δέκα
ἡμέρας ἦλθε καὶ ὁ ἐν Βαρσαυΐᾳ Προυσιακὸς διάκτο-
ρος, Μαρκέσιος Λουκιτῖνος, εἰς τὸ στρατόπεδον, καὶ
ἐφανέρωσε τὴν ἀμφιβολίαν του, ἂν ἡ Πολονία θέλῃ
νὰ παραχωρήσῃ τὰς δύω πόλεις ἐκείνας διὰ τὴν πε-
ριωρισμένην ἀποζημίωσίν της. Ὄχι ὀλιγώτερον ἐφάνη
ἀμφίβολον, ἂν ἔστεργεν ἡ Τουρκία τὴν περιωρισμέ-
νην ἀποκατάστασίν της, ἀφοῦ ἡ Προυσία τῆς εἶχεν
ὑποσχεθῆν τὴν τελείαν. Ἄλλοι δὲ — οἱ θέλοντες
νὰ παραλάβωσι τὸν βασιλέα ὅλον εἰς τὸν κύκλον των



— ὡμίλουν, ὅτι ἡ Αὐστρία, ἀφοῦ ἐξισασθῇ μὲ τὴν
Γουρκίαν, θέλει ἑνωθῆν μὲ τὴν Ῥωσίαν καὶ ὁρμή-
σειν ἐναντίον τῆς Προυσίας· οὗτοι παρίσταναν εἰς
τὸν βασιλέα τὸν κίνδυνον τοῦ πολέμου, τὸν ὁποῖον
χωρὶς συμμάχους ἔμελλε νὰ κάμῃ ὄχι πλέον διὰ τὴν
ἰσορροπίαν τῆς Εὐρώπης, ἀλλὰ δι᾽ εὐτελῆ αὔξησιν
τῆς Προυσίας. Ὁποιοι ἂν ἦσαν οὗτοι, οἵτινες ἀπέ-
δειχναν τὴν γνώμην ταύτην, δὲν εἶχαν πάντη ἄδικον.
καὶ ἡ εἰς τὴν καρδίαν τοῦ βασιλέως νίκη των ἐξηγεῖ-
ται ἱκανῶς, ἐάν τις στοχασθῇ μάλιστα τὴν ἐντύπωσιν,
τὴν ὁποίαν ἤρχισε νὰ κάμνῃ εἰς τὰς καρδίας τῶν
ἡγεμόνων ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις. Εἰς μάτην ἐξήγει
ὁ Ἐρσβέργιος τὸ ἀπίθανον τούτων τῶν φόβων. Ὁ
βασιλεὺς ἐπρόσταξε μὲ ἀγανάκτησιν τὸν λειτουργὸν
νὰ παραιτήσῃ τὰ σχέδιά του καὶ νὰ ἐπιταχύνῃ τὴν
εἰρήνην εἰς τὴν βάσιν τῆς προτέρας καταστάσεως,
καὶ τὴν 27 Ἰουλίου ἐσυμφωνήθη μὲ τοὺς Αὐστρια-
κοὺς ἀγακωχὴ ὅπλων πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ συμβί-
βασις εἰρήνης κατὰ τὴν προτέραν κατάστασιν.
Εὐθὺς μετὰ τοῦτο διελύθησαν τὰ στρατεύμα-
τα, καὶ ὁ Βιλέλμος Φρειδερῖκος ὑπέστρεψεν εἰς τὰ
ἴδια μὲ εὐφημίαν τοῦ ἀπὸ τὸν φόβον τοῦ πολέμου
ἐλευθερωθέντος λαοῦ του. Τὸ εἰς διατήρησιν τῆς
Τουρκίας πλασθὲν παράδειγμα τῆς ἰσορροπίας ἐπλη-
ρώθη μὲ δαπάνην μιλιονίων, καὶ ἐκερδήθη μόνον τὸ
φάσμα, ὅτι ἔδωκεν ἡ Προυσία νόμον εἰς τὴν Αὐστρίαν.
Ἀλλὰ τὸ φάσμα τοῦτο ἔχασε τὴν λαμπρότητά του,
ὅταν ὁ Λεοπόλδος ἐστέφθη μετ᾽ ὀλίγον Αὐτοκράτωρ
καὶ ἐστερεώθη εἰς τὴν κληρονομικήν του μοναρχίαν.
Ἡ μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Τουρκίας εἰρήνη ἐσυμβιβάσθη
εἰς Σιστόβιον καὶ ἐκλείσθη τὴν 4 Αὐγούστου 1791
ἔμπροσθεν Προυσιακοῦ πρέσβεως. Ἀλλ᾽ ἡ συνθήκη
τοῦ Ῥεϊχεμβάκου δὲν ἐμνημονεύθη καθόλου ἀπὸ τοὺς
Αὐτοκρατορικοὺς λειτουργοὺς, καὶ ἡ Τουρκία ἠναγκά-

σθη νὰ παραχωρήση εἰς τὴν Αὐστρίαν τὴν παλαιὰν Ὀρσόβαν μὲ τὰ πέριξ αὐτῆς καὶ ἄλλους τινὰς τύπους.

Τὸ ἀμφιβολώτατον ἦτο, ὅτι ἡ Ῥωσία προβαίνουσα εἰς τὸν Τουρκικὸν πόλεμον δὲν ἤθελε νὰ δεχθῆ εἰρήνην, καὶ ἡ ἐχθρικὴ σχέσις πρὸς τὴν Προυσίαν ἐφάνη φοβερωτέρα, ὅταν ἡ Σβεκία εἰς μάτην προσμένουσα βοήθειαν ἀπὸ τὰς ὁμοπλάστιγγάς της δυνάμεις ἔκλεισεν εἰρήνην μὲ τὴν Αὐτοκρατόρισσαν τὴν 14 Αὐγούστου 1790. Τώρα ἐπερισσεύθη ὁ Προυσιακὸς στρατὸς εἰς ὀγδοήκοντα χιλιάδας ἐπὶ τῶν Ῥωσικῶν συνόρων, καὶ ὁ Τεμπελόφιος ἐπροστάχθη νὰ κάμη τὸ σχέδον τῆς πολιορκίας τῆς Ῥίγας. Ἡ Ἀγγλία ὑπεσχέθη νὰ στείλη ἕνα στόλον εἰς τὴν Βαλτικὴν καὶ ἄλλον εἰς τὴν Μαύρην θάλασσαν. Ἀλλ' ἡ ἀντίθεσις πρὸς τοὺς Ἀγγλικοὺς λειτουργοὺς περὶ τῆς ἀνωφελοῦς ἐχθρεύσεως μὲ τὴν Ῥωσίαν ἔγεινε τόσον μεγάλη, καὶ ἡ διπλωματικὴ σοφία, ὅτι πρέπει νὰ δοθῆ ὀπίσω εἰς τοὺς Τούρκους ἡ ἀπὸ τοὺς Ῥώσους κρατουμένη Ἀξιάκη διὰ νὰ στερεωθῆ ἡ ἐλευθερία τῆς Εὐρώπης καὶ ἡ αὐθυπαρξία τῆς Προυσίας, δὲν ἐστάθη ἱκανὴ νὰ ἀντιπολεμήση τὸν ὑγιᾶ νοῦν. Καὶ αἱ δύω λοιπὸν δυνάμεις ἐταπείνωσαν τὸν τόνον των, καὶ ἡ Αὐτοκρατόρισσα ἔκλεισε μόνη τὴν εἰρήνην, ἀφοῦ παρεκτὸς τῆς Ταυρίδος ἐβάσταξε τὴν Ἀξιάκην καὶ τὴν μεταξὺ Βορυσθένους καὶ Δανάστρεως χώραν. Ἐχάθησαν λοιπὸν ἀνωφελῶς πάλιν τὰ πολλὰ χρήματα, τὰ ὁποῖα ἐξώδευσεν ἡ Προυσία διὰ τὰς πολεμικάς της κατὰ τῶν Ῥώσων ἑτοιμασίας.

Ὁ Ἑρσβέργιος ἔκαμνε καλὰ, ἐὰν ἐπαραιτεῖτο τώρα ἀπὸ τὴν λειτουργίαν, ἀλλ' ἡ φιλαρχία του δὲν τὸν ὑπηγόρευε τὸ ὀρθὸν, ἕως οὗ ὁ βασιλεὺς, μὴ θέλων νὰ τὸν πικράνη, τοῦ ἔδωκε δύω συμβοηθούς· ἀλλ' ὁ Ἑρσβέργιος δὲν ἐκατάλαβε τί ἐσήμαινε τοῦτο. Δευτέρα προσταγὴ νὰ μὴ βλέπη αὐτὸς τὰς ἀξιολόγους ἀλληλογραφίας, καὶ μάλιστα τὰς ἀποβλεπού-



σας τὰ τῆς αὐλῆς τῆς Βιέννης πράγματα, τὸν ἔκαμε
νὰ καταλάβη τὴν κατάστασίν του καὶ νὰ ζητήση τὴν
παραίτησίν του (τὸ καλοκαίριον 1791). Τὴν ἔλαβε
μὲ βεβαίωσιν ἐλέους καὶ εὐνοίας, καθὼς τὸ ἤξιζεν
ὁ τίμιος ἀνὴρ, καὶ μὲ τὴν ἐφορίαν τῆς Ἀκαδημίας
τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς μεταξουργίας, πράγματα, τὰ
ὁποῖα εἰς τοιοῦτον πνεῦμα δὲν ἀνεπλήρωναν τὸν χα-
μὸν τοῦ πολιτικοῦ πηδαλίου. Τὰ ἐφεξῆς συμβάματα,
τὰ ὁποῖα ἀνέτρεψαν ὁλοτελῶς τὴν ἰσοῤῥοπίαν καὶ εἰς
τὴν Ἀνατολὴν καὶ εἰς τὴν Δύσιν, ἐπερίσσευσαν τὴν
ἀθυμίαν του, καὶ εἰς τὴν δυστυχῆ σύγχυσιν τοῦ 1794
ἔτους, ἥτις ἐτελείωσε μὲ τὴν ὑπεροχὴν τῆς Γαλλίας
καὶ τὴν τελείαν διανομὴν τῆς Πολονίας, ἐζήτησε
πολλάκις τὴν λειτουργίαν διὰ νὰ ἐξορκίση τοὺς παρ-
όντας καὶ μέλλοντας κινδύνους τῆς Προυσίας, τοὺς
γεννηθέντας ἀπὸ τὸν ὄλεθρον τῆς Πολονίας, ἀλλ' ὁ
βασιλεὺς ἐμίσησε τόσον τὸ μάθημα τῆς ἰσοῤῥοπίας,
ὥστε μὲ προσταγὴν ἀπέκρουσε τὸν παλαιόν του διδά-
σκαλον εἰς τὰ ὅρια τῆς εὐπειθείας *). Εὐθὺς μετὰ
τοῦτο, τὴν 27 Μαΐου 1795, ἀπέθανεν ἑβδομηκον-
τούτης ὁ Ἑρσβέργιος. Οἱ σκοποί του, ἐὰν καὶ στη-
ριγμένοι εἰς ἐπισφαλεῖς βάσεις, δὲν ἦσαν ἀξιοκατά-
κριτοι, ἐπειδὴ ἤθελε τὴν εὐτυχίαν τῆς πατρίδος του
ἀπὸ σύστημα καθηγιασμένον τρόπον τινὰ ὑπὸ τοῦ
μεγάλου Φρειδερίκου, καὶ ἐγκεκολλημένον εἰς τὴν καρ-
δίαν του. Καὶ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους —
μετὰ ἀσυγκρίτως μεγαλητέρας πείρας περὶ τῆς φύσε-
ως τῶν πνευματικῶν δυνάμεων καὶ περὶ τῆς ἰσχύος
τῶν ἠθικῶν, θρησκευτικῶν καὶ ἐμπορικῶν δεσμῶν —
σοφοὶ καὶ πολιτικοὶ ἄνδρες δὲν καταφρονοῦσι τὸν
Ἑρσβέργιον καὶ τὸ περὶ ἰσοῤῥοπίας σύστημά του.

*) Αἱ τρεῖς ἐπιστολαὶ τοῦ Ἑρσβεργίου καὶ ἡ τοῦ βασιλέως ἀπόκρισις, γαλλιστὶ συγγραμμέναι, εὑρίσκονται εἰς Häberlins Staatsarchiv, Heft 1. 5. 7. — 20.

# Γ΄. ΓΑΛΛΟΙ.

## 1. Αἱ τελευταῖαι ἡμέραι Λοδοβίκου τοῦ ΙΔ΄.

(Ἀποθ. 1715, Σεπτ. 1).

Ἀφοῦ ἐθεωρήσαμεν τὰ ἀξιολογώτερα ἔργα τῶν Γερμανικῶν λαῶν, καὶ ἐξαιρέτως Αὐστριακῶν καὶ Προύσων, μεταβαίνομεν τώρα εἰς τοὺς Γάλλους διὰ νὰ ἴδωμεν μὲ ποίαν ἐλεεινότητα ἐτελείωσαν τὴν προκειμένην ἱστορικὴν περίοδον (1700 — 1789). Τοὺς περὶ τῆς διαδοχῆς τοῦ Ἱσπανικοῦ θρόνου πολέμους των ἐμάθαμεν ἤδη εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Αὐστρίας, ὅπου ἴδαμεν προσέτι πῶς εἰρήνευσαν ἐν Τραϊέκτῳ μὲ τὰς ἄλλας δυνάμεις (ἀνωτ. σελ. 89), καὶ πῶς ἐν Ῥασταδίῳ καὶ Βάδᾳ μὲ τὴν Αὐστρίαν καὶ Γερμανίαν (σελ. 93). Ἀλλὰ μετὰ τὰς εἰρήνας ταύτας ἐπλησίασε καὶ τὸ τέλος τῆς πολυχρονιωτάτης βασιλείας Λοδοβίκου τοῦ ΙΔ΄.

Μὲ ποῖα αἰσθήματα ἔβλεπεν ὁ ἀποθνήσκων Λοδοβῖκος ὀπίσω εἰς τὴν δύω καὶ ἑβδομηκονταετῆ βασιλείαν του! Πόσον ὡραῖα εἶχεν ἀρχίσειν, καὶ πόσον ἀκμαῖον εἶχεν ἰδεῖν τὸ μέγα βασίλειόν του εἰς τοὺς πρώτους ἐνιαυτοὺς τῆς ἐξαιρέτου διοικήσεως τοῦ Κολβέρτου! καὶ τώρα ἡ χώρα αὕτη ἦτο γυμνοτάτη πασῶν. Ἐμπορία, ἐργόχειρα, γεωργία ἦσαν νεκρά. Πᾶσα ἐσωτερικὴ εὐτυχία ἀφανισμένη. Πολλὰς χιλιάδας τῶν δυνατωτάτων ἐργατῶν εἶχαν ἁρπάσειν οἱ αἱματηροὶ πόλεμοι· ὄχι ὀλιγωτέρους εἶχεν ἐξωθήσειν τῆς πατρίδος των ἡ θεοβλάβεια. Ἐννεακοσίων μιλιονίων θαλήρων χρέους βάρος ἔκειτο εἰς τοὺς ὤμους τοῦ κοινοῦ ταμιείου.

Καὶ ὡσὰν νὰ εἶχε σκοπὸν ἡ τύχη νὰ καταταπεινώσῃ προσωπικῶς τὸν πρωταίτιον τῆς ἀθλιότητος



ταύτης, ἐχρειάσθη νὰ ἴδῃ διὰ σχεδὸν ἀπαραδειγματίστου θνητότητος τοὺς πολυαρίθμους ἀπογόνους του καταβαίνοντας πρὸ αὐτοῦ εἰς τὸν τάφον ἀπὸ ἕνα. Ἐπὶ τοῦ διαδοχικοῦ πολέμου (14 Ἀπρ. 1711) ἀπέθανεν ὁ υἱός του, ὁ Δελφὶν Λοδοβῖκος, τεσσακοντούτης τὴν ἡλικίαν. Ἔκτοτε τὸ ἔθνος ἔβαλε τὰς ἐλπίδας του εἰς τὸν τούτου υἱὸν, τὸν πνευματωδέστατον Δοῦκα Βουργονδίας καὶ τὴν τούτου ἀξιαγάπητον σύζυγον. Ἀλλὰ κατὰ τὸ ἐφεξῆς ἔτος (1712), τοὺς ἥρπασε καὶ τοὺς δύω κακοήθης πυρετὸς, τὴν μὲν τὴν 12, τὸν δὲ τὴν 18 Φεβρ. Ὁ μεγαλήτερος υἱός των, Λοδοβῖκος, Δοὺξ Βρεταννίας, ἀκόμη παῖς, ἦτο τώρα ὁ πλησιέστατος κληρονόμος τοῦ θρόνου, ἀλλὰ καὶ τοῦτον ἦτο γραπτὸν νὰ ἴδῃ ὁ πρόπαππος ἀποθαμμένον *), καὶ εἰς τὰ δίκαιά του ἐμβῆκεν ὁ νεώτερος ἀδελφός του, παιδίον διετὲς (ὁ μετὰ ταῦτα Λοδοβῖκος ΙΕ΄), ὁ μόνος, ὅστις ἐκ ταύτης τῆς μακρᾶς σειρᾶς ἔμεινεν ὑπόλοιπος.

Ἀλλ' ἡ ζωὴ τοῦ πρεσβύτου βασιλέως περιεστρέφετο εἰς τὸν συνήθη κύκλον τῶν παλαιῶν τάξεων. Ὅλα περιεφέροντο ὁλόγυρα εἰς τὸ ἴδιόν του Ἐγὼ, καὶ καθὼς αὐτὸς ἦτο συνδεμένος εἰς ἀκριβῆ φύλαξιν διωρισμένης τινὸς ἐξωτερικῆς τάξεως τῆς ζωῆς του, οὕτως ἐζήτει τὸ αὐτὸ καὶ ἀπ' ἄλλους διὰ τὸ πρόσωπόν του εἰς ὑψηλότερον βαθμὸν καὶ μὲ ὑπερβολικὴν φιλαυτίαν. Εἰς τὴν αὐλήν του ἦτο ἡ κενοδοξία ἕως καὶ τῶν ἐλαχίστων πραγμάτων. Πᾶσα περιδιάβασις εἶχε τοὺς κανόνας της. Ἄλλα ἔθιμα ἦσαν εἰς τὰς Βερσαλίας, ἄλλα εἰς Μαρλίαν, ἄλλα εἰς Τριανὸν, ἄλλα εἰς Φονταινεβλῶ. Καθεὶς μεγιστὰν ἐχρειάζετο νὰ διατρίβῃ εἰς τὴν αὐλὴν, καὶ νὰ τὸν θεραπεύῃ τακτικῶς. Ἐὰν ὑπάγων εἰς τὴν κλίνην ἢ σηκονόμενος ἀπ' αὐτὴν διέβαινε διὰ τῶν οἰκημάτων, καὶ δὲν ἔβλεπεν ὅλους τοὺς ἄρχοντας ἱσταμένους ἐκεῖ, ἔκα-

*) Ἠκολούθησε τοὺς γονεῖς του μὲ τὴν αὐτὴν ἀρρωστίαν.

μνε νὰ τὸ αἰσθανθοῦν οἱ λείποντες. Ἐὰν οὗτοι ἤθελαν νὰ ἀπολαύσουν ποτὲ χάριν ἢ ἀξίωμα, ἔλεγε πάραυτα: „Δὲν τοὺς γνωρίζω· εἶναι ἄνθρωποι, τοὺς ὁποίους δὲν βλέπω. Αὐτὸς δὲ ἦτο συνήθως πολλὰ φιλοφρονητικὸς, καὶ ἤξευρε νὰ ὁμιλῇ μὲ ἀξιοπρεπῆ κομψότητα. Ἔμπροσθεν ἐνδόξων δεσποινῶν καὶ πριγκίπων ἐκ βασιλικοῦ αἵματος ἔκβαλε τὸν πῖλον του, καὶ τὸν ἐβάσταζε στιγμὰς τινὰς πλησίον τοῦ αὐτίου του· εἰς μικροτέρους, ἠρκεῖτο μόνον νὰ ἐγγίζῃ τὸν πῖλον του. Τάξις τῆς ἡμέρας του ἦτο ἡ ἐφεξῆς: Τὴν ὀγδόην ὥραν τὸν ἐξύπνιζεν ὁ πρῶτος θαλαμηπόλος, ἔπειτα ἔμβαινεν ἡ πρωτοδομέστικος διὰ νὰ τὸν φιλήσῃ κατά τινα παλαιὰν, πιθανῶς δεισιδαιμονικὴν συνήθειαν, καὶ δύω ἰατροὶ διὰ νὰ τὸν τρίψουν, ἢ διὰ νὰ τὸν ἐνδύσουν ἄλλο ὑποκάμισον. Μετὰ τοῦτο ἐκράζοντο δύω ἀμφίπολοι, ἐκ τῶν ὁποίων εἷς μὲν τοῦ ἔδιδε τὸ ὕδωρ τοῦ ἁγιασμοῦ, ὁ δὲ ἄλλος τὸ προσευχητάριον. Μετὰ τοῦτο τὸν ἄφιναν στιγμὰς τινὰς μόνον, ἕως οὗ ἔκραζεν ὅλους. Τώρα ἐσηκόνετο· τοῦ ἔδιδαν τὸ ἐπανωφόριον, καὶ ἐγεμίζετο εὐθὺς ἡ κάμαρα ἀπὸ ἀξιωματικοὺς καὶ ἄρχοντας τοὺς ὀνομαζομένους τῆς δευτέρας εἰσόδου. Ἔμπροσθέν των ἐνεδύετο μὲ εὔχαριν εὐπρέπειαν περικνημῖδας καὶ ἐμβάδας, ἐξυρίζετο ἀπὸ τὸν κουρέα του, καὶ ἔβαλλε τὴν φενάκην του· εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ ὡμιλοῦντο ἀδιάφορα πράγματα, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον περὶ κυνηγίου.

Ἀφοῦ ἐνεδύετο, ἐγίνετο κοινὴ προσευχὴ, ὁπότε ἐγονάτιζαν οἱ ἱερεῖς. Ἔπειτα ὑπήγαινεν ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ ταμιεῖον του, ὅπου τὸν ἠκολούθουν ὅλοι οἱ παρόντες. Μετὰ τοῦτο ἔδιδε τὰς προσταγάς του, καὶ ἀπέλυεν ἔπειτα τοὺς ἄρχοντας παρεκτὸς τῶν νόθων υἱῶν του καὶ τοῦ διδασκάλου των καὶ τῶν θαλαμηπόλων του. Τώρα ἐγίνετο κἄποια ὁμιλία, ἀλλὰ συνήθως περὶ οἰκοδομῶν, νέων οἴκων, δρόμων κτλ. Ἔπειτα ὑπήγαινεν εἰς τὴν λειτουργίαν, καὶ τότε ὅλοι



οἱ αὐλικοὶ ἔστεκαν μὲ παράταξιν εἰς τὴν γαλερίαν
μεταξὺ τοῦ βασιλικοῦ ταμιείου καὶ τοῦ παρεκκλησίου.
Μετὰ τὴν λειτουργίαν ἤρχοντο οἱ πολιτικοὶ λειτουρ-
γοὶ, καὶ ἤρχιζε τὸ μυστικὸν συμβούλιον. Τὴν 1 ὥραν
ἐγίνετο ἡ τράπεζα, συνήθως μικρὰ, ἤγουν ὁ βασι-
λεὺς ἐκάθητο μόνος εἰς τὸν θάλαμόν του ἐπὶ τετρα-
γώνου τραπεζίου, ἔμπροσθεν τοῦ ἀδελφοῦ του καὶ τῶν
υἱῶν καὶ ἐγγόνων του, οἵτινες ἔστεκαν καὶ ἐκύττα-
ζαν, ἐνῷ αὐτὸς ὡμίλει ὀλίγα, καὶ ἔτρωγε συνήθως
μὲ καλὴν ὄρεξιν. Οἱ ἀμφίπολοι τὸν ὑπηρέτουν, καὶ
ὁ Monsieur (ὁ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως) τοῦ ἔδιδεν
ἀπὸ καιρὸν εἰς καιρὸν τὴν πετσέταν, καὶ κἄποτε
ἐλάμβανε τὴν ἄδειαν νὰ καθίζῃ.

Μετὰ τὴν τράπεζαν ὑπήγαινεν ὁ βασιλεὺς εἰς
τὸ ταμιεῖον του, ἔτρεφε τὰ σκυλία του, ἔπαιζε μὲ
αὐτὰ, ἢ μὲ — ἄλλους, ἐνεδύετο, καὶ ἐξήρχετο ἐπὶ
ὀχήματος. Μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἤλλαζε πάλιν τὰ
φορέματα, οἱ ἀγαπητοὶ, οἱ θαλαμηπόλοι, οἱ ἀξιω-
ματικοὶ τὸν ἐπεσκέπτοντο, ἢ ἐδέχετο ἀγγελίας, ἢ
ἔγραφε. Μετὰ μίαν ὥραν ὑπήγαινεν εἰς τὴν Μαιν-
τενὼ, ἔμενεν ἐκεῖ ἕως τῆς δεκάτης, ἔπειτα ἐγίνετο
δεῖπνος, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον λαμπρός. Μετὰ τοῦτο
ἔστεκεν ὀλίγον καιρὸν εἰς τὸν θάλαμον τῆς τραπέζης,
περικυκλωμένος ἀπ' ὅλην τὴν αὐλήν. Ἔπειτα ἔκαμνεν
εἰς τὰς δεσποίνας σχῆμα ὑποκλίσεως καὶ μετέβαινεν
εἰς τὸ ταμιεῖον του, ὅπου ἐξηκολούθει ἡ αὐτὴ ἀσή-
μαντος διατριβὴ καὶ συνομιλία μὲ ὀλιγωτέρους. Ἔπει-
τα ἔτρεφε πάλιν τὰ σκυλία του, ἔκαμνε νεῦμα μὲ
τὴν κεφαλήν του, καὶ ἐπέρνα εἰς τὸν κοιτῶνα του.
Ἐκεῖ τὸν ἠκολούθουν μόνον τὰ πρόσωπα τῆς δευτέρας
καὶ τρίτης εἰσόδου. Ἔμπροσθέν των ἐπροσεύχετο καὶ
ἐξεδύετο. Ὠνομάζετο τοῦτο μικρὸν πλαγίασμα. Ὅταν
δὲ ὁ βασιλεὺς ἀνέβαινεν εἰς τὴν κλίνην του, ἀνεχώ-
ρουν οἱ τελευταῖοι αὐλικοί.

Εἴπαμεν ἤδη, ὅτι ἡ Μαιντενὼν ἔκαμνεν ὅλα τὰ

δυνατά της διὰ νὰ φέρνῃ ποικιλίαν εἰς τὴν ὁμοιόμορφον ταύτην ζωὴν τοῦ πρεσβύτου βασιλέως. Τοῦτο ἦτο ἐπ' ἀληθείας βαρὺ πρόβλημα, ἐπειδὴ δὲν εἶχε κάμμίαν αἴσθησιν διὰ πνευματικὰς διατριβάς. Δὲν ἐδιάβαζε τίποτε, καὶ δὲν ἠδύνατο οὐδὲ νὰ ὑποφέρῃ, ἐάν τις εἰς τὴν αὐλήν του ἤθελε νὰ φαίνεται γραμματισμένος· καὶ προσέτι τὸ ἐνοστιμεύετο, ἐὰν βωμόλοχος τις ἐπεριγέλα τοὺς γραμματισμένους. Συνομιλῶν ποτὲ μὲ τὸν περίφημον Φενελόνιον, παιδαγωγὸν τοῦ ἐγγόνου του, εἶπε πρὸς αὐτὸν ὅτι ἐφοβεῖτο τὰς σκιὰς καὶ τὰ φαντάσματα. Προσέτι δὲν ἔπραξε ποτὲ τὸ ἐλάχιστον διὰ τὰ σχολεῖα τοῦ βασιλείου του. Ἡ ἀμάθειά του εἰς τὰ φιλολογικὰ πράγματα ἦτο παραδόξως μεγάλη καὶ ἡ θρησκεία του ἐφαίνετο, ὅτι συνίστατο εἰς τοῦτο, ὅτι ἔκαμνεν ὅλας τὰς ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν προσταζομένας συνηθείας μὲ λαμπρὰν εὐλάβειαν. Ἡ Δούκησσα Αὐρηλίας, μία πολλὰ φρονίμη Γερμανικὴ Πριγκιπέσσα (ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Βαυαρικοῦ Παλατινάτου), τῆς ὁποίας σώζονται ἀκόμη ἐπιστολαὶ ὠφέλιμαι, λέγει: „Δὲν ἐμπορεῖ νὰ εἶναι τις ἁπλούστερος εἰς τὴν θρησκείαν παρ' ὅσον ἦτο ὁ βασιλεύς. Ὅσα τοῦ ἔλεγαν οἱ ἱερεῖς, τὰ ἐπίστευεν ὡς λόγια Θεοῦ, ἐπειδὴ εἰς ὅλην του τὴν ζωὴν δὲν ἀνέγνωσε κάμμίαν λέξιν εἰς τὴν γραφὴν, καὶ δὲν ἤξευρέ τι πλέον περὶ θρησκείας εἰ μὴ ὅσα τοῦ ἔλεγαν οἱ πνευματικοί του πατέρες. Τὸν εἶχαν διδάξειν οὗτοι, ὅτι εἰς τὴν θρησκείαν δὲν εἶναι συγχωρημένον νὰ μεταῤῥυθμίσῃ τις τίποτε· ὅτι πρέπει νὰ αἰχμαλωτίσῃ τις τὸ λογικὸν διὰ νὰ γείνῃ μακάριος. Ἀλλ' ἀπεδίωξε τὰς κατάρας καὶ βλασφημίας, αἱ ὁποῖαι ἄλλοτε ἦσαν πολλὰ κοιναὶ εἰς τὴν Γαλλίαν.“ Ἡ αὐλή του μετέλαβεν ἀπὸ τὰ φρονήματα ταῦτα, ἢ ὑπεκρίνετο ὅτι τὸν μιμεῖται, καὶ ἐπειδὴ αὐτὸς ἐσύχναζεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἦτο αὐλικὸν νὰ ὑπάγῃ τις εἰς τὴν ἐκκλησίαν· ὅλοι οἱ χοροὶ ἦσαν γεμάτοι ἀπὸ ὡραῖα στολισμένας δεσποίνας, καὶ



ὰν ἦτο ὁπωσοῦν σκότος, ἔβαλλε πᾶσα μία ἔμπρο-
θέν της λαμπάδα διὰ νὰ τὴν γνωρίζῃ πολλὰ καλὰ
βασιλεύς.

Παρεκτὸς τῶν θρησκευτικῶν ἀσχολιῶν, τὰς
ἱποίας ἐπροσπάθει πάντοτε ἡ Μαιντενὼ νὰ περισ-
τεύῃ, ἐφεύρισκε κάποτε καὶ ἄλλα μέσα διατριβῆς
τοῦ χρόνου. Τὸ τολμηρότατον τούτου τοῦ εἴδους
ἦτο ὁ ἐρχομὸς Περσικοῦ πρέσβεως, μὲ τὸν ὁποῖον,
ὀλίγας μῆνας πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ βασιλέως, ἠθέ-
λησε νὰ δώσῃ ἑορτὴν εἰς τὴν ματαιότητά του. Διὰ
τὸν σκοπὸν τοῦτον τὸν ἐπληροφόρησεν, ὅτι ὁ Περσι-
κὸς Σὰχ, ἀκούσας τὸ περίφημον ὄνομα τῆς Μεγα-
λειότητός του, ζητεῖ νὰ λάβῃ τὴν τιμὴν τοῦ νὰ κάμῃ
σύνδεσμον μαζή του. Ὅλη ἡ Γαλλία ἐκινήθη ἀπὸ
τὴν φήμην, ὅτι ὁ Λοδοβῖκος ἐπρόσταξε τὸν Βαρῶνα
Βρετευΐλιον νὰ ὑπάγῃ δύω μίλια μακρὰν εἰς προϋπάν-
τησιν τοῦ πρέσβεως, καὶ νὰ τὸν ὑποδεχθῇ μὲ μεγά-
λην λαμπρότητα. Αὐτὸς δὲ, εὐθὸς μετὰ τὴν εἴσοδον
ἐκείνου, τοῦ ἔδωκε λαμπρὰν ἀκρόασιν, ὁπότε ἐφόρε-
σεν ὅλους τοὺς πολυτίμους λίθους τοῦ στέμματος.
Ἔδιδεν εἰς τὸν πρέσβυν καθ' ἡμέραν 100 χρυσοῦς
Λοδοβίκους, καὶ τοῦ ἔκτισε λουτρὸν ἐξοδεύσας 2500
θάλληρα. Τὰ ἔξοδα τοῦ δρόμου ἀπὸ Μασαλίας ἕως
Παρισίων τοῦ ἐπληρώθησαν μὲ 6000 θάλληρα. Εἰς
τοῦτο τὸ μεταξὺ διεδόθη πάραυτα εἰς τὸ κοινὸν ἡ
φήμη, ὅτι ὁ νομιζόμενος Πέρσης ἦτο Πορτογαλλικὸς
Ἰησουΐτης, ὅστις περιελθὼν τὸν ἥμισυν κόσμον καὶ
ὑπὸ τῶν συναδελφῶν του ἐλευθερωθεὶς ἀπὸ τὴν ἐν
Κωνσταντινουπόλει φυλακὴν ἔπαιξε τὴν κωμῳδίαν
ταύτην ἔμπροσθεν τοῦ λουλοῦ καὶ κενοδόξου βασιλέ-
ως. Καὶ ὁ Λοδοβῖκος αὐτὸς ἐπαρατήρησε τὴν ἀπά-
την, καὶ ἐδιώρισε τὸν πρέσβυν νὰ ἀναχωρήσῃ χωρὶς
ἀκρόασιν ἀποχαιρετισμοῦ, οὐδὲ ὡμίλησε πλέον περὶ
αὐτοῦ· ἐξ ἐναντίας δὲ διέδωκαν οἱ λειτουργοί του,

ὅτι ἦτο ἀληθινὸς πρέσβυς. Κανεὶς δὲν ἔμαθε ποῦ ὑπῆγεν, ἔφυγεν ὅμως εὐτυχῶς ἀπὸ τὴν Γαλλίαν.

Εὐθὺς μετὰ ταύτην τὴν κωμῳδίαν ἐξέπεσεν ἐπαισθητῶς ἡ ὑγιεία τοῦ βασιλέως, καὶ καθεὶς ἐπρόσμενε τὸν θάνατόν του. Ἡ Μαιντενὼ, ἀφοῦ εἰς μάτην εἶχε δοκιμάσειν τὰ πάντα νὰ τὸν παρακινήσῃ εἰς τὸ νὰ δημοσιεύσῃ τὸν μυστικὸν γάμον των, τὸν κατάπεισε τελευταῖον νὰ κάμῃ τοὐλάχιστον διαθήκην πρὸς ὄφελος τοῦ ἀγαπητοῦ της, τοῦ Δουκὸς Μαϊνίου (πρεσβυτέρου νόθου υἱοῦ τῆς Μοντεσπὰν), διὰ τῆς ὁποίας τοῦ ἐδόθη ἡ κυβέρνησις τοῦ στρατοῦ καὶ ἡ ἀνατροφὴ τοῦ Δελφῖνος. Τὸ ἔκαμε μὲ δυσαρέσκειάν του, καὶ μόνον διὰ νὰ μὴ χάσῃ εἰς τὰς τελευταίας ἡμέρας του τὴν μόνην σύντροφον, ἥτις μέχρι τοῦδε τοῦ εἶχε κάμειν ὑποφερτὴν τὴν ἔρημον ζωήν του. Ἀλλ' ἡ ἀποφυγὴ τῆς πρώτης ἐπιθυμίας της ἐπίκρανε πολὺ τὴν κενόδοξον γυναῖκα, ἥτις τὸν ἔκαμνε νὰ τὸ αἰσθανθῇ. „Ὅταν ἤμην βασιλεὺς" — τὸν ἤκουαν νὰ λέγῃ κάποτε, τοῦτον τὸν μέγαν Λοδοβῖκον, ἐκ τοῦ νεύματος τοῦ ὁποίου ἔτρεμαν ποτὲ χῶραι, καὶ ὅστις τώρα ἐστενοχωρεῖτο εἰς τὰ δεσμὰ πρεσβύτιδος γυναικός.

Μετὰ ταῦτα ἐβάρυνε πάντοτε περισσότερον. Τὴν 25 Αὐγούστου 1715 ἔλαβε τὸ τελευταῖον εὐχέλαιον. Τὴν ἐφεξῆς ἡμέραν ἔκραξεν εἰς τὴν κλίνην του τοὺς Πρίγκιπας καὶ πρὸ πάντων τὸν Δελφῖνα, καὶ τοὺς ἔδωκε κατανυκτικὰς νουθεσίας. Τὸν Δελφῖνα ἐπαράγγειλε νὰ ἀπέχῃ ἀπὸ τὴν μεγάλην ἀγάπην τοῦ πολέμου, καὶ ἀπὸ τοὺς αὐλικοὺς ἐζήτησε συγχώρησιν διὰ τὸ κακὸν παράδειγμα, τὸ ὁποῖον τοὺς ἔδωκε. Τὴν ἐφεξῆς ἡμέραν εἶπε πρὸς τὴν Μαιντενών: ἤκουα πάντοτε, ὅτι ὁ θάνατος εἶναι βαρὺς, ἐγὼ ὅμως δὲν τὸν εὑρίσκω τοιοῦτον. Ἐκείνη δὲ τοῦ ἀπεκρίθη: Ἡ θέα τοῦ θανάτου εἶναι φρικτὴ εἰς τοὺς γεόφρονας, ἢ εἰς τοὺς ἀδίκους. „Ὡς ἰδιώτης ἄνθρωπος, ἀπεκρίθη ὁ ἄῤῥωστος, δὲν ἐνθυμοῦμαι νὰ ἠδίκησα τινά. Ὡς βασιλέα δὲ παρακαλῶ τὴν θείαν εὐσπλαγχνίαν νὰ μὲ συγχωρήσῃ."



Μὲ πικρὸν πόνον ἤκουσε τὴν ἐφεξῆς ἡμέραν, ὅτι ἡ ἄπιστος αὕτη φιλινάδα τὸν ἀφῆκε κρυφίως, καὶ ὑπῆγεν εἰς τὸν ἅγ. Κῦρον. Ἠρώτα συχνὰ τόσον περὶ αὐτῆς, ὥστ' ἠναγκάσθησαν νὰ στείλουν ἄγγελον καὶ νὰ τὴν φέρουν ὀπίσω. Ἐπροφασίσθη αὕτη, ὅτι ὑπῆγεν ἐκεῖ διὰ νὰ προσευχηθῇ ὑπὲρ αὐτοῦ μετὰ τῶν κορασίων της. Ἀλλ' ὁ φόβος της ἀπὸ τὴν ἐκδίκησιν τοῦ νέου ἐπιτρόπου ἦτο τόσον μέγας, ὥστε τὴν 20 Αὐγούστου ἀνεχώρησε πάλιν, καὶ δὲν ἐξαναῖδε τὸν ἀποθνήσκοντα εὐεργέτην της. Καὶ περὶ τοῦ πνευματικοῦ του δέ. Τελλιέρου, ἠρώτησεν εἰς μάτην ὁ ἄῤῥωστος. Ὁ ἄθλιος οὗτος ἐμάνισε, διότι ὁ βασιλεὺς ἀποθνήσκων δὲν τοῦ ἔδωκε ἀριθμὸν τινὰ χηρευουσῶν ἐνοριῶν. Καθεὶς ἠγανάκτησε διὰ τὸν αἰσχρὸν τρόπον τῶν δύω τούτων ἀνθρώπων.

Τὴν 30 καὶ 31 Αὐγούστου εἶχεν ὁ ἄῤῥωστος ολίγας φωτεινὰς στιγμάς. Κατὰ ταύτας ἐπροσεύχετο μετὰ τοῦ Δαβὶδ „βοήθει μοι Θεέ μου· σπεῦσον εἰς σωτηρίαν μου." Ἔπειτα ἔπεσεν εἰς τὴν τοῦ θανάτου αγωνίαν, ἥτις τοῦ ἔφερε τὸ τέλος τὴν 1 Σεπτ. τὸ πρωῒ κατὰ τὴν ὀγδόην ὥραν.

Ὁ λαὸς, τὸν ὁποῖον ὄχι μόνον ἐπτώχυνεν, ἀλλὰ καὶ τὸν ἥρπασε τὴν ἠθικὴν καὶ πᾶσαν πίστιν *), εὐφράνθη διὰ τὴν ἀγγελίαν τοῦ θανάτου του, καὶ ἐσυνώδευε τὸν νεκρὸν εἰς τὸν ἅγ. Διονύσιον μὲ τό-

*) Ἐκ μικροπρεποῦς πολυπραγμοσύνης εἰσήγαγε τὴν συνήθειαν νὰ τὸν ἀναφέρωσιν ὅλους τοὺς ἐν τῇ πόλει διαλόγους, τὰς περιστάσεις τῶν κατὰ μέρος προσώπων ἢ οἰκογενειῶν, ὡς καὶ αὐτὰ τὰ μικρότατα πράγματα· ἐμίσθωσε κατασκόπους, οἵτινες ἐπαραμόνευαν τοὺς εἰς τὰς ξένας αὐλὰς πρέσβεις του· καὶ προσέτι δὲν ἐντρέπετο νὰ εἶναι τόσον χαμερπὴς, ὥστε νὰ ἀνοίγῃ ὅλας τὰς ἐπιστολὰς τῆς ἐπιστολοπομπείας διὰ τοῦ ὁποίου ἐχαλάσθη ἡ ληψοδοσία καὶ ἐχάθη ἡ ἐμπιστοσύνη.

σον δημώδη αὐθάδειαν, ὥστε ἠναγκάσθησαν οἱ προπέμποντες νὰ ἀλλάξωσι τὸν δρόμον. Ὁ ἀὴρ ἠχολόγει ἀπὸ τὰς βδελυρωτάτας κακολογίας καὶ κατάρας· τρομερὸν μάθημα δι' ἐκείνους, οἵτινες εἶναι προωρισμένοι νὰ γείνουν ἡγεμόνες, ἤγουν πατέρες λαῶν ὁλοκλήρων.

---

## 2. Ἐπιτροπία τοῦ Δουκὸς Αὐρηλίας. (1715 — 1723).

Ἐπειδὴ ὁ τοῦ θρόνου διάδοχος, Λοδοβῖκος ΙΕ' (γενν. 1710, 15 Φεβρ.), ὅταν ἀπέθανεν ὁ πρόπαππός του, ἦτο πενταετὴς, ἐμβῆκε πάλιν ἐπιτροπικὴ κυβέρνησις, τῆς ὁποίας κορυφαῖος, κατὰ τὰ ἀρχαῖα δίκαια, ἔπρεπε νὰ εἶναι ὁ τοῦ βασιλέως πλησιέστατος συγγενὴς, καὶ ἐπομένως ὁ Δοὺξ Αὐρηλίας Φίλιππος Β', ἀδελφιδοῦς Λοδοβίκου τοῦ ΙΔ' (γενν. 1674). Τοῦτο μὲν ἠθέλησε νὰ ἐμποδίσῃ ἡ Μαιντενὼ διὰ τῆς διαθήκης τοῦ ἀποθανόντος βασιλέως, ἀλλὰ τόσον ἐλαγαρίαζαν καὶ αὐτὸν καὶ τὴν διαθήκην του, ὥστε μόλις ἐγίνετο περὶ αὐτῶν λόγος. Τὸ ἐπὶ πολὺ καταδυναστευθὲν κοινοβούλιον ἐπανέλαβε τώρα ταχέως τὰ παλαιά του δίκαια, καὶ ἔδειξε χαρακτῆρα βουλευτηρίου ἀπολύτως προστάζοντος, καὶ ἐπειδὴ ὁ Δοὺξ Αὐρηλίας εὐθὺς εἰς τὴν πρώτην του ὁμιλίαν μὲ τὴν εἰς αὐτὸν προσιδιάζουσαν κομψότητα ἤξευρε νὰ τὸ κολακεύσῃ καὶ νὰ ὁμιλήσῃ Π. χ. περὶ τῶν δικαίων τοῦ κοινοβουλίου, ἐβάλθη αὐτὸς χωρὶς κάμμίαν ἀντίστασιν εἰς τὰ δίκαιά του, καὶ ὁ Δοὺξ Μαΐνης ἀπεφασίσθη εἰς δευτέραν τινὰ ὑπουργίαν, τὴν ὁποίαν ἦτο ἱκανῶς ἀσθενὴς νὰ στέρξῃ.

Ὁ νέος ἐπίτροπος εἶχε πολλὰ ἐκ τῶν ἰδιωμάτων, τὰ ὁποῖα ἀπῄτει ὁ ὑψηλὸς βαθμός του. Ἦτο ταχὺς, δραστήριος, ἀνδρεῖος, πνευματώδης, ἐπιτήδειος, ὑπομονητικὸς πρὸς τοὺς ψέκτας τῶν σφαλμά-



των του *). Τὰ πρῶτα του βήματα ἦσαν πράξεις τῆς φιλανθρωπίας, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀγαθὸν, τὸ ὁποῖον ἔπραττε, δὲν ἐπιστεύετο ἀπὸ τὸ ἔθνος, ἐπειδὴ τὸ σύστημα τῆς ζωῆς, τὸ ὁποῖον ὡμολόγει δημοσίως, ἐτρόμαζε πάντα τίμιον ἄνθρωπον.

Ὁ μέγας περιορισμὸς Λοδοβίκου τοῦ ΙΔ' εἰς τὰ θρησκευτικὰ εἶχε κρατήσειν ὀπίσω ἡμισεῖαν ἑκατονταετηρίδα τὸν θρησκευτικὸν τοῦ ἔθνους φωτισμὸν, αἱ πρόοδοι ὅμως τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν, τὰς ὁποίας δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐμποδίσῃ ἐνταὐτῷ, εἶχαν δώσειν κατ' ὀλίγον εἰς τὴν Θεολογίαν κακὴν ὑπόληψιν. Καὶ ἐπειδὴ οἱ περισσότεροι ἱερεῖς ἐφαίνοντο ὅτι ἐπίστευαν ἐκ μόνης ἰδιωφελείας των ὅσα ἐδίδασκαν, διὰ τοῦτο ἐκαταφρονήθη ἡ ἐπιστήμη των καὶ ἀπὸ πεπαιδευμένους καὶ ἀπὸ ἡμϊπαιδεύτους. Συνέχεαν τὰς ἐξωτερικὰς χρήσεις καὶ συνηθείας, τὰς ὁποίας ἐμεταχειρίσθη ἡ ἐκκλησία ἐξ ἀρχῆς συμβολικῶς, μὲ τὸ πνεῦμα τῆς χριστιανωσύνης αὐτῆς· καὶ μία ψευδὴς φιλοσοφία, ἥτις ἠρνεῖτο τὴν ὕπαρξιν ὅλων τῶν βαθέων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀνεξιχνίαστα μὲ λογισμοὺς ἀνθρωπίνους, ἤρχισε νὰ κλονίζῃ τὰ θεμέλια πάσης θρησκείας. Ἔμπροσθεν τοῦ κριτηρίου ταύτης ἀπεφασίσθη ἀνύπαρκτον φάσμα ἡ ὡραία πίστις εἰς θεῖόν τι ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐμφωλεῦον, ὁ ἀρχηγὸς αὐτὸς πάσης ὡραίας ἀρετῆς. Εἰς τὴν αὐλὴν, ὅπου ἐργάζεται σφοδρότατα ὁ φθόνος καὶ πᾶν ἐχθρικὸν στοιχεῖον τοῦ ἀνθρώπου, εὕρηκε κατὰ πρῶτον εἴσοδον ἡ φιλοσοφία αὕτη, καὶ μόλις εἶχε κλείσειν τὰ ὀμμάτια Λοδοβῖκος ὁ ΙΔ', καὶ ἔξαφνα εἰς τὸν τόπον τῆς ὑπ' αὐτοῦ τραφείσης θεοβλαβείας ἐμβῆκεν ἡ τρομε-

---

*) Πρεσβύτην τίμιον ὑπηρέτην, ὅςτις κάποτε τὸν ἐφωταγώγει εἰς τὸ Παλαιροΐαλον, ὅταν ὑπήγαινεν εἰς τὰς κοκοήθεις ἑσπερινὰς συναναστροφάς του, τὸν ἠνάγκασεν ἀστεϊζόμενος νὰ ἐμβῇ μαζή του. „Εὐμενέστατε κύριε, ἀπεκρίθη ὁ πρεσβύτης· ἐδῶ παύει ἡ ὑπηρεσία μου· εἰς τοιαύτην ἀχρείαν συναναστροφὴν δὲν ἐμβαίνω, καὶ λυποῦμαι, ἐνῷ σᾶς βλέπω εἰς αὐτήν.“

ρωτάτη ἀθεΐα, καὶ κατὰ τοῦτο ἔδωκεν ὁ Δοὺξ Αὐρη-
λίας λαμπρότατον παράδειγμα.

Διδάσκαλός του εἰς ταῦτα τὰ δόγματα ὑπῆρξεν
ὁ Ἀββᾶς Δυβόϊος, ὅς τις ἐφεξῆς ἔγεινε λειτουργὸς
καὶ Καρδινάλιος· Ὁ ἄνθρωπος οὗτος, υἱὸς ἀποθηκα-
ρίου, μὲ τὰς μικρὰς γνώσεις του, ἀλλὰ μὲ τὴν με-
γάλην δολιότητα καὶ εὐγλωττίαν του, ἔγεινε διδάσκα-
λος τοῦ Πρίγκιπος τούτου, καὶ ἐπειδὴ εἶχε παρατηρή-
σειν εἰς αὐτὸν πρώϊμα ἰσχυρὰν κλίσιν εἰς τὰς ἀκολα-
σίας, τὰς ὁποίας ἠγάπα καὶ αὐτὸς ἔξω τοῦ μέτρου,
ἔκαμε μετ' αὐτοῦ κοινωνίαν, καὶ τοῦ ἀπέδειξεν, ὅτι
εἶναι ἀφροσύνη νὰ στερῆται τις κάμμίαν ἡδονὴν τῆς
αἰσθήσεως, ἐνῷ ὁ ἄνθρωπος ἐγεννήθη διὰ τὰς ἡδονάς,
ἢ νὰ φοβῆται θείας ἐντολὰς, αἱ ὁποῖαι ἐπλάσθησαν
ἀπ' ἀνοήτους ἀνθρώπους· ὅτι ἡ ἰδιωφέλεια εἶναι τὸ
ἐλατήριον ὅλων τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, καὶ ὑπό-
κειται βάσις εἰς τὰς ἐπαινετωτάτας ἀρετὰς, καὶ ὅτι
μόνος ὁ τρελὸς δύναται νὰ πιστεύσῃ εἰς φιλίαν,
ἀρετὴν, Θεὸν καὶ ἀθανασίαν. Ἐπειδὴ ὁ ἄνθρω-
πος εἶναι τοιοῦτος ἐκ φύσεως, ὥστε ἡ συνήθεια
τὸν φιλιόνει καὶ μὲ τὰς ἀντιφυσικωτάτας ἐννοίας,
πάραυτα οἱ αὐλικοὶ ἤρχισαν νὰ μὴ φρίσσωσι διὰ
τὰ τρομερώτατα ταῦτα δόγματα, μᾶλλον δὲ τὰ
ἐγυμνάζοντο μὲ εὐκολίαν, καὶ ἀποτέλεσμα τού-
των ἦτο, ὅτι καθεὶς ἐμεταχειρίζετο καὶ ἐπῄνει τὰς
βδελυρωτάτας ἀκολασίας· ὅτι πᾶσα ἐντροπὴ, πᾶσα
τιμιότης, καὶ πᾶσα πίστις ἀφανίσθησαν, καὶ ὅτι ἡ
αὐλὴ τῶν Παρισίων ἔγεινε βδελυκτὴ εἰς ὅλην τὴν Εὐ-
ρώπην ὡς καταγώγιον πάσης κακοηθείας καὶ ἀτιμίας.
Αἱ ἑταιρεῖαι, εἰς τὰς ὁποίας ἐπέρνα ὁ Δοὺξ ἐπίτρο-
πος πᾶσαν ἑσπέραν, συνέκειντο ἀπὸ φαυλοβιωτάτας
γυναῖκας καὶ παντοδαποὺς ἄνδρας. Διηρεθίζοντο ἀπὸ
τὴν ἀπόλαυσιν πυρῶν φαγητῶν καὶ πιοτῶν, καὶ σπα-
νίως ὑπήγαινεν ἕνας εἰς τὸν οἶκον του μὲ τοὺς ἰδίους
του πόδας. Ὁ Δοὺξ αὐτὸς ἦτο συνήθως τὸ πρωΐ τό-



σον ζαλισμένος, ὥστε ὑπὲρ τὴν μίαν ὥραν δὲν ἠδύ-
νατο νὰ νοήσῃ τίποτε, ἀλλ' ὑπέγραφεν ὅλα ὅσα τοῦ
ἐπροβάλλοντο. Ἱκανῶς θαυμαστὸν εἶναι, ὅτι μ' ὅλα
ταῦτα ἐβάσταζεν ὑπόλοιπον νοῦν καὶ ὀρθὸν αἴσθη-
μα νὰ καταφρονῇ νηστικὸς τοὺς κοινωνοὺς τῶν βακ-
χευμάτων ἐκείνων, ἐνῷ δὲν τοὺς ὠνόμαζεν ἄλλως
εἰμὴ τροχιστούς του (roués), ἐπειδὴ ἐπεριπάτουν ὡσὰν
νὰ ἦσαν τσακισμένα τὰ κόκκαλά των, ἢ, ὡς αὐτὸς
εἶπε μίαν φορὰν, ἐπειδὴ ἦσαν ὅλοι ἄξιοι τοῦ τροχοῦ.
Τόσον εὐκαταφρόνητος γίνεται ὁ ἄνθρωπος καὶ εἰς
τὸν ἑαυτόν του, ἐὰν ζῇ διὰ μόνον τὸ σῶμα, καὶ ἀπαρ-
νῆται αὐθαδῶς τὴν ἱερὰν αἰδῶ.

Ὁ βασιλόπαις ἔστεκεν εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ ὑπὸ
τὴν ἐφορίαν μιᾶς ὄχι πολλὰ νοήμονος κυβερνητρίας,
ἑνὸς ἱερέως καὶ ἑνὸς στρατιωτικοῦ διδασκάλου. Διὰ
τὸ ἀσθενικὸν σῶμα του δὲν τὸν ἐβάρυναν πολὺ, καὶ
οὕτως ηὔξανε χωρὶς νὰ στενοχωρῆται εἰς τί, καὶ χω-
ρὶς νὰ τοῦ ἐξυπνισθῇ ἡ εὐγενὴς φιλοτιμία τοῦ νὰ
διαπρέψῃ δι' ἀξιεπαίνων πράξεων.

Η κυβέρνησις τοῦ Δουκὸς τῆς Αὐρηλίας εἶναι
περίφημος ἐξαιρέτως διὰ τὰ βίαια μέσα, τὰ ὁποῖα
ἐδοκίμαζαν οἱ λειτουργοὶ καὶ σύμβουλοί του διὰ νὰ θε-
ραπεύσωσι τὴν τεράστιον δυσαναλογίαν μεταξὺ τῶν
ἐσόδων καὶ ἐξόδων. Τὸ μέγα τῶν χρεῶν βάρος ἀπῄτει
τόσους τόκους, ὥστε μετὰ τὴν τούτων ἀφαίρεσιν ἔμει-
νε πολὺ ὀλίγον διὰ τὴν πολιτικὴν οἰκονομίαν, μάλι-
στα ἐπειδὴ ἡ αὐλὴ δὲν ἤθελε νὰ περιορίσῃ τὰς ἀσω-
τίας της. Παρεκτὸς τῆς ὀλεθρίου νοθεύσεως τοῦ νο-
μίσματος ἐβάλθησαν πλῆθος φόρων εἰς τὰ χρειωδέ-
στατα, Π. χ. εἰς τὰ ἅλας κτλ. Ἀλλ' ἔμελλε νὰ ἔλ-
θουν τὰ χειρότερα. Τὸ 1716 ἔτος ἐφάνη εἰς Παρι-
σίους Σκῶτος τις, Ἰωάννης Λάβιος, υἱὸς χρυσοχοῦ
τινὸς τοῦ Ἐδιμβούργου, ὅς τις ἤξευρε πολὺ τὸν λο-
γαριασμὸν τοῦ χρηματισμοῦ καὶ τῶν πόρων, καὶ ἐν-
εχείρισεν εἰς τὸν ἐπίτροπον σχέδιον, διὰ τοῦ ὁποίου,

κατὰ τὴν γνώμην του, ἠδύναντο νὰ πληρωθοῦν εἰς ὀλίγα ἔτη ὅλα τὰ χρέη τοῦ βασιλείου. Τὰ προβλήματά του εὗρηκαν εἴσοδον. Κατεστάθη τράπεζα χαρτίων, ἥτις κατ' ἀρχὰς ἦτο ἰδιωτική· ἓξ μιλιόνια λιτρῶν ἦσαν τὸ κεφάλαιόν της. Τὰ χαρτία ταύτης τῆς τραπέζης εὗρηκαν μεγάλην πίστιν, καὶ ἐλαμβάνοντο πανταχοῦ ἀσμένως ἀντὶ μεταλλικοῦ νομίσματος τόσον περισσότερον, ἐπειδὴ ὁ χρυσὸς κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν ἀχάρακτος καὶ εἰς ἀξίαν πληρωμῆς ἐτιμήθη ὑψηλότερα, ἐνῷ ἡ τράπεζα ὑπέσχετο νὰ κάμνῃ τὴν πληρωμὴν τῶν χαρτίων της κατὰ τὴν παλαιὰν ἀξίαν. Ἀλλὰ διὰ νὰ δελεάσουν τοὺς ἀνθρώπους νὰ ἀλλάξουν ὅλον τὸ μεταλλικόν των ἀργύριον μὲ χαρτία, ἀνηγγέλθη μεγάλη τις κερδαλεότης εἰς τὰ χρυσουργεῖα καὶ ἀργυρουργεῖα, τὰ ὁποῖα ἦτο νὰ ἀνακαλυφθοῦν εἰς τὴν Λουϊσιανὴν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἠδύνατο νὰ μεθέξῃ καθεὶς διὰ νὰ ἀπολαύσῃ, ὡς ὑπέσχοντο, μεγάλα κέρδη. Ἐσυστήθη ἑταιρεία, ὀνομασθεῖσα Δυτικὴ καὶ συνηθέστερον Μισσισσιπικὴ, καὶ ἐσυνάφθη μὲ τὴν τράπεζαν. Ἐντὸς ὀλίγου ἔλαβε τοιαύτην ἔκτασιν, ὥστε ἠδύνατο νὰ δίδῃ διαταγὰς εἰς ὅλα τὰ βασιλικὰ εἰσοδήματα καὶ ἐπ' ἀληθείας εἰς ὅλην τὴν ἐμπορίαν τῆς ἐπικρατείας. Αἱ χρεωστικαὶ ὁμολογίαι τῆς κυβερνήσεως, αἱ ὁποῖαι ἔχαναν πλέον παρὰ πεντήκοντα τὰ ἑκατὸν, ἐπάρθησαν εἰς τὴν τράπεζαν ὡς μεθέξεις τῆς Δυτικῆς ἑταιρείας μὲ ὅλην των τὴν ἀξίαν, καὶ ἡ τράπεζα ἐκηρύχθη βασιλικὴ τὴν 4 Δεκεμβ. 1718. Ὁ Λάβιος μὲ πλαστὰ κέρδη εἶχεν ὑψώσειν τὴν ἀξίαν πάσης μιᾶς μεθέξεως πεντακοσίων λιτρῶν μὲ 4 τὰ ἑκατὸν τόκον εἰς πέντε χιλιάδας, ἐκ τοῦ ὁποίου προέκυπτε τόκος τεσσαράκοντα πρὸς τὰ ἑκατόν. Καὶ μ' ὅλον ὅτι εἰς τὰ ἐγχειρήματα τῆς ἑταιρείας ἀκόμη δὲν ἦτο τίποτε, τὸ ὁποῖον ἠδύνατο νὰ ὑποσχεθῇ τοιοῦτον τεράστιον κέρδος, μ' ὅλον τοῦτο ἡ ἔννοια τοῦ ὅτι καθεὶς γίνεται τάχιστα πλούσιος, ἐξηπλώθη εἰς ὅλον τὸ ἔθνος μὲ



ἀνήκουστον χαρηβαρίαν. Ἐσυνωθοῦντο ἀπὸ πρωΐας ἕως νυκτὸς μὲ κίνδυνον ζωῆς εἰς τὸ γραμματεῖον τοῦ Λαβίου διὰ νὰ δώσουν τὸ ἀργύριόν των, καὶ ἀντ' αὐτοῦ νὰ λάβουν μεθέξεις. Ἡ ἐπιθυμία τοῦ νὰ συνομιλήσῃ τις μὲ τὸν πάντοτε πολιορκημένον εὐτυχιστὴν τῆς Γαλλίας ἦτο τόσον μεγάλη, ὥστε δέσποινά τις ἐπρόσταξε τὸν ἀμαξηλάτην της νὰ ἀνατρέψῃ τὴν ἅμαξάν της πλησίον τοῦ οἴκου του, ἴσως σπεύσῃ ἐκεῖνος εἰς βοήθειάν της, καὶ αὐτὴ νὰ λάβῃ τὴν παράδοξον αἰτίαν τοῦ νὰ τὸν ὁμιλήσῃ. Ὅς τις δὲν ἠδύνατο νὰ διαπεράσῃ αὐτὸς εἰς τὸν Λάβιον, ἠγόραζεν ἀπ' ἄλλον τὰ χαρτία του μὲ πλούσιον κέρδος. Ἔτρεχε καθεὶς μὲ ὅλας του τὰς δυνάμεις διὰ νὰ ἐλευθερωθῇ ἀπὸ τὰ ἀργύριόν του. Πάραυτα ἐστήθησαν γραμματεῖα τῆς τραπέζης, παρεκτὸς τῶν Παρισίων, καὶ εἰς ἄλλας πόλεις τοῦ βασιλείου, καὶ μὲ τοῦτον τὸν τρόπον ἐσύρθη ὅλον τὸ μεταλλικὸν νόμισμα εἰς τὴν βασιλικὴν τράπεζαν, καὶ ἀντὶ τούτου ἐπλημμυρήθη ὅλη ἡ χώρα μὲ χαρτία. Ἡ κυβέρνησις μὴ εὐχαριστουμένη εἰς μόνον τὸν δόλον *), ἠθέλησε καὶ μὲ βίαν ν' ἀναγκάσῃ καθένα εἰς τὸ νὰ ἀλλάξῃ τὸ ἀργύριόν του μὲ χαρτίον. Ἓν ψήφισμα (1719) ἐπρόσταξε νὰ μὴ πληρόνωνται εἰς τὴν ἀγορὰν μεταλλικὰ ἀργύρια ὑπὲρ τὰς ἓξ λίτρας. Μετά τινας μῆνας (21 Δεκεμβ.) ἐπροστάχθη νὰ μὴ γίνεται κἀμμία πληρωμὴ ὑπὲρ τὰς δέκα λίτρας εἰς ἀργυροῦν νόμισμα, καὶ ὑπὲρ τὰς τριακοσίας εἰς χρυσοῦν. Ἠκολούθησε μετὰ ταῦτα τὴν 17 Φεβρ. 1720 προσταγὴ νὰ μὴ ἔχῃ κἀνεὶς εἰς τὸν οἶκον του ὑπὲρ τὰς πεντακοσίας λίτρας εἰς χρυσὸν, καὶ εἰς τὸ ἑξῆς αἱ ὑπὲρ τὰς ἑκατὸν λίτρας πληρωμαὶ νὰ γίνωνται μὲ χαρτίον τῆς τραπέζης. Αἱ παρακαταθῆκαι

*) Εἰς ψήφισμα τῆς 22 Ἀπριλίου 1719 ἐγνωστοποιήθη, ὅτι ἐκατασκευάσθησαν ἑκατὸν μιλιόνια γραμμάτια τῆς τραπέζης, τὰ ὁποῖα δὲν ὑπόκεινται εἰς κἀμμίαν μεταβολὴν, καθὼς τὰ μεταλλικὰ νομίσματα, καὶ τὰ ὁποῖα εἶναι τιμιώτερα τῶν μεταλλικῶν, τὰ ὁποῖα κατασκευάζονται ἐξ ὕλης ἐρχομένης ἀπὸ ξένας χώρας.

(φυλαττόμενα κεφάλαια ὀρφανῶν ἀνηλίκων) ἐξαργυρώθησαν μὲ βίαν καὶ ἐμεταμορφώθησαν εἰς χαρτία τῆς τραπέζης. Πρὸς τὸ φαινόμενον ἐφυλάκωσαν καὶ ἀνθρώπους τινὰς, οἵτινες, κατὰ τὴν κατηγορίαν, εἶχαν κρυμμένον τὸ ἀργύριόν των· ἐκ τούτου τρομάξαντες τινὲς, οἵτινες δὲν ἦσαν κυριευμένοι ἀπὸ τὴν ἐπικρατοῦσαν ζάλην, ἔφεραν τὸ ἐργύριόν των εἰς τὴν τράπεζαν *). Τελευταῖον ἐδόθη προσταγὴ νὰ μὴ ἔχῃ κανεὶς εἰς τὸν οἶκον του χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ σκεύη καὶ νομίσματα. Τοῦτο διήγειρε δυσαρέσκειαν καὶ δυσπιστίαν· τὸ μέγα πλῆθος τῶν ἐκδοθέντων χαρτίων ἐγέννησε τὴν ἀμφιβολίαν, ἂν ποτὲ δύνανται νὰ ἐξαργυρωθῶσιν. Ὁ ἐπίτροπος, μὲ ἐλπίδα νὰ ἀποκαταστήσῃ πάλιν τὴν ἀληθινὴν σχέσιν, κατεβίβασε τὸ ἥμισυ τῆς ἀξίας τῶν χαρτίων τὴν 21 Μαΐου· ἀλλὰ μὲ τοῦτο ἐδόθη τέλος εἰς ὅλην τὴν πίστιν τοῦ χαρτίνου νομίσματος· ἡ πανταχόθεν περικυκλωθεῖσα τράπεζα δὲν ἠδύνατο νὰ πληρώσῃ, καὶ τὸ ἐναέριον οἰκοδόμημα ἔπεσεν εἰς τρίμματα. Τὸ ἔθνος ἐξύπνισεν ὡς ἀπὸ ὄνειρον. Ὅλη ἡ κατάστασις τῆς περιουσίας εὑρέθη μεταβεβλημένη, καὶ ἐνῷ τινὲς, οἵτινες πωλήσαντες τὰς μεθέξεις μὲ τεράστια κέρδη εἶχαν ἀποκτήσειν ἔξαφνα μεγάλα πλούτη, ἔχασαν τὸ ἰδικόν των πολλαὶ χιλιάδες οἰκογενειῶν. Μὲ πολλοὺς κόπους κατεπατήθη μία ἐπανάστασις, ἐπειδὴ ἠκούοντο ἤδη φοβερισμοὶ διὰ πυρὸς καὶ νέας αἱματογαμίας (Πρβ. Τόμ. Ζ', σελ. 71 Σημ). Διὰ νὰ καταπραΰνῃ τὴν γενικὴν μανίαν ὁ ἐπίτροπος, ἐπρόσταξεν αὐστηρὰν ἐξέτασιν. Ἠθέλησε νὰ βοηθήσῃ τὰς δυστυχησάσας οἰκογενείας μὲ τοῦτο, ἐνῷ ἐπρόσταξε πρὸς ὄφελος τούτων νὰ ἐπαρθῇ ἀπὸ τοὺς μεταπωλητὰς ὅλον τὸ κέρδος· ἀλλὰ πολλοὶ τὸ εἶχαν ἤδη στείλειν ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορα. Τὸ τέλος τούτων ἦτο, ὅτι 2000 μιλιόνια χρέη τῆς τραπέζης καὶ τῆς ἑταιρείας ἔμειναν ἀπλήρωτα, καὶ μ' ὅλον τοῦτο ὀλίγον ἐσμικρύνθησαν τὰ χρέη τοῦ βασιλείου. Ὁ Λάβιος ἔφυγε μὲ κίνδυνον τῆς ζωῆς του ἀπὸ τὴν Γαλλίαν, καὶ ἀπέθανεν ἐνδεὴς εἰς τὴν Βενετίαν.

*) Ἔδωκαν εἰς ἀπόδειξιν εὐγενοῦς καρτερίας ἀγαθοί τινες ἄνδρες. Ὁ πρῶτος πρόεδρος τοῦ ἄνω λογαριαστηρίου ἀπεκρίθη εἰς τοὺς ἐπισκοπευτάς: „Σᾶς φανερόνω ὅτι ἔχω ἐδῶ κειμένας 500,000 λίτρας ἐκ χρυσοῦ· εἶναι ἀφιερωμέναι εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ βασιλέως· καὶ δὲν χρεωστῶ λογαριασμὸν τούτων εἰς ἄλλον, εἰμὴ εἰς τὸν βασιλέα, ἐὰν θέλῃ νὰ τὸν λάβῃ.



Πόσον μεγάλη ὑπῆρχεν ἡ ψυχικὴ ταραχὴ τοῦ Γαλλικοῦ λαοῦ κατὰ ταύτην τὴν περίοδον, φαίνεται ἀπὸ τὴν ἀκρατεστάτην χαρὰν, ἥτις ἐκυρίευσε νέους καὶ γέροντας, ὅταν (Ἰουλ. 1721) διεδόθη ἡ ἀγγελία, ὅτι ὁ νέος βασιλεὺς ἀνέλαβεν εὐτυχῶς ἀπὸ ἐπικίνδυνον ἀῤῥωστίαν. Ὅλαι αἱ ἐκκλησίαι, ὅπου ἐψάλθη ἡ δοξολογία, ἦσαν ἐστενοχωρημένως γεμάται. Εἰς τοὺς δρόμους δὲν ἐφαίνετο ἄλλο, εἰμὴ χοροὶ καὶ προσκλήσεις εἰς συμπόσια. Οἱ πολῖται ἔστηναν τὰ τραπέζιά των πρὸ τῶν πυλῶν, καὶ ἐπροσκάλουν τοὺς διαβάτας νὰ συμφάγωσι. Καὶ ἡ ἐρασμία αὕτη τρέλα, ἓν ἀπὸ τὰ ὡραῖα γνωρίσματα εἰς τὸν ἐθνικὸν χαρακτῆρα τῶν Γάλλων, διήρκεσε πολλὰς ἑβδομάδας.

Μετὰ δύω ἔτη (16 Φεβρ. 1723) ὁ κατὰ τοὺς Γαλλικοὺς νόμους ἐνήλικος βασιλεὺς ἐμβῆκεν αὐτὸς διὰ τελετῆς τινὸς εἰς τὴν ὀνομαζομένην κυβέρνησίν του. Τίποτε δὲν ἐμεταβάλθη, καὶ ὁ Καρδινάλιος Δυβόϊος ἐπεκυρώθη πρῶτος λειτουργός. Ἀλλ' ὁ σαρκικὸς οὗτος γέρων ἀπέθανε μὲ πόνους δριμυτάτους διὰ τὴν ἀσέλγειάν του τὴν 10 Αὐγούστου 1723 ἑξήκοντα ἑπτὰ ἐτῶν μὲ βδελυρὰς κακουργίας. Ἕνας Παρισιανὸς τοῦ ἔκαμε τὸ ἐπιτύμβιον:

**Rome rougit d'avoir rougi**
**Le maquereau qui git ici.**

Καθὼς ὁ Μαζαρῖνος, τὸν ὁποῖον ἐν γένει ἔλαβε παράδειγμα, εἶχε φροντίσειν καὶ αὐτὸς καλὰ διὰ τὸν ἑαυτόν του. Τὰ ἐτήσια εἰσοδήματά του ἀνέβαιναν εἰς

ἥμισυ μιλιόνιον θαλήρων. Μετὰ τὸν θάνατόν του ἔπεσεν ὅλον τὸ βάρος τῶν πραγμάτων εἰς τὸν Δοῦκα Αὐρηλίας, τοῦ ὁποίου τὸ ἀσθενικὸν σῶμα δὲν ἐβάσταξε πολὺ τὸ νέον φορτίον. Μίαν ἡμέραν ἀκροώμενος τινὰς ἠσθάνθη ἔξαφνα βαρεῖαν κεφαλαλγίαν· ὑπῆγεν εἰς τὴν ἑταίραν του διὰ νὰ ἱλαρυνθῇ, ἔπεσεν ὅμως λειποθυμημένος εἰς τὰς ἀγκάλας της καὶ ἀπέθανε μετάτινα λεπτὰ κατὰ τὸ τεσσαρακοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας του (2 Δεκεμβ. 1723). Ὁ νέος βασιλεὺς ἔκλαυσε πικρῶς, ὅταν ἔλαβε ταύτην τὴν ἀγγελίαν, καὶ ὁ γέρων διδάσκαλός του Φλευρῦς, ἐπίσκοπος τοῦ Ἰουλιανοῦ Φόρου, ἐδοκίμασε κόπους νὰ καταπαύσῃ τὰ δάκρυά του.

## 3. Λειτουργεῖον τοῦ Φλευρῦ. (1723 — 1743).

Ὁ Φλευρῦς αὐτος ἦτο φρόνιμος ἀνὴρ, ὅς τις εἶχεν ὅλην τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ βασιλέως μαθητοῦ του. Μ' ὅλον ὅτι ἠρίθμει ὑπὲρ τὰ ἑβδομήκοντα ἔτη, εἶχεν ὅμως ὅλας τὰς ψυχικὰς δυνάμεις του, καὶ δὲν ἦτο ἀνώτερος τῆς φιλοδοξίας τοῦ νὰ θέλῃ νὰ εἶναι πρῶτος λειτουργός. Διὰ νὰ προβαίνῃ ὅμως ἀσφαλῶς, ἔκαμε πρὸς τὸ παρὸν τόπον εἰς τὸν Λοδοβῖκον Δοῦκα τοῦ Βορβωνικοῦ Κονδαίου, καὶ αὐτὸς ἐκράτησε μόνον τὰ πνευματικὰ πράγματα. Ἀλλ' οἱ γραμματεῖς, οἵτινες ἔβλεπαν βέβαια τὴν καρδίαν του, τοῦ ἔφερναν πάντοτε μυστικῶς τὰ γράμματά των διὰ νὰ τὰ βλέπῃ, διὰ νὰ ἔχουν τὴν εὔνοιάν του εἰς τὸ μέλλον.

Διότι ὁ Δοὺξ Βουρβῶνος ἦτο πολλὰ φαντασμένος καὶ περιωρισμένου πνεύματος, ὅς τις ἐξουσιάζετο ὅλος ἀπὸ τὴν ἑταίραν του, Μαρκεσίαν Πριέ. Ἔστεκε λοιπὸν πάλιν γυνὴ εἰς τὴν κορυφὴν τῆς Γαλλικῆς κυβερνήσεως. Τῷόντι δὲ καὶ τὸ πρῶτον ἔργον, τὰ ὁποῖον ἐκατώρθωσεν, ἦτο ἔργον γυναικὸς, νύμφευσις



τοῦ δεκαπενταετοῦς βασιλέως. Εἶχε μὲν κλείσειν ὁ ἀποθανὼν Δοὺξ ἐπίτροπος περὶ τούτου συνθήκην μὲ τὴν Ἰσπανίαν, διὰ νὰ νυμφευθῇ ὁ βασιλεὺς Ἰσπανικήν τινα Πριγκιπέσσαν, ἥτις ἀνετρέφετο καὶ εἰς τὴν Γαλλικὴν αὐλήν· ἀλλ' ἐπειδὴ αὕτη ἦτο ὀκταετὴς, καὶ ὁ βασιλεὺς διὰ τὴν φιλασθένειάν του δὲν ἔδειχνε μακροζωΐαν, ἐστοχάσθη ἡ Μαρκεσία πῶς νὰ λάβῃ ταχέως κληρονόμον τοῦ θρόνου, διὰ νὰ κρατῇ πάλιν αὐτὴ τὸ πηδάλιον μετὰ τὸν ἐνδεχόμενον θάνατον τοῦ βασιλέως. Διὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον δὲν ἐδειλίασαν πρὸς μεγίστην καταφρόνησιν τῆς Ἰσπανικῆς αὐλῆς νὰ στείλουν τὴν Πριγκιπέσσαν ὀπίσω, καὶ νὰ ζητήσουν ἄλλην ὡρίμην, ἥτις νὰ εἶναι ἱλαρὰ καὶ χωρὶς οἰκείους διὰ νὰ προσαρμόζεται εὐκόλως εἰς τὰ θελήματα τῆς τοῦ λειτουργοῦ ἑταίρας. Ἔκλεξαν λοιπὸν τὴν θυγατέρα τοῦ καθῃρημένου βασιλέως τῆς Πολονίας Στανισλάου Λεσκινσκίου, ὅς τις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ὑπερασπιστοῦ του Καρόλου ΙΒ΄ εἶχε καταφύγειν εἰς τὴν Γαλλίαν, καὶ μὲ λυπρὸν σιτηρέσιον ἔζη πρῶτον μὲν εἰς Λάνδας, ἔπειτα δὲ εἰς Βεϊσεμβοῦργον, λησμονημένος ἀπ' ὅλον τὸν κόσμον. Ἐμπορεῖ τις νὰ συμπεράνῃ τὸν εὐφρόσυνον τρόμον, ὅς τις ἐκυρίευσε τὸν ἀγαθοκάρδιον τοῦτον ἄνδρα, ὅταν τοῦ ἐφέρθη ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Δουκὸς Βουρβῶνος: „Γονυπετήσατε μαζή μου καὶ εὐχαριστήσατε τὸν Θεόν,“ ἐφώναξε πρὸς τὴν γυναῖκα καὶ θυγατέρα του, ὅταν ἐμβῆκεν εἰς τὸν θάλαμόν των. — „Τί; πάτερ μου, ἠρώτησεν αὕτη, ἐβάλθης πάλιν εἰς τὸν Πολονικὸν θρόνον;“ — „Ὄχι, ἀπεκρίθη ὁ Στανίσλαος· ὁ Θεὸς μᾶς ἔδειξε μεγαλητέραν εὐμένειαν. Εἶσαι βασίλισσα τῆς Γαλλίας.“ Ὅλη ἡ οἰκογένεια ὑπῆγε μετὰ τοῦτο εἰς Ἀργεντόρατον, ὅπου οἱ Γαλλικοὶ πρέσβεις ὑπεδέχθησαν τὴν Πριγκιπέσσαν, καὶ ἀπεκεῖ εἰς τὸ Φονταινεβλῶ, ὅπου ἑωρτάσθη ὁ γάμος τὴν 4 Σεπτ. 1725.

Τώρα ἐμπόδιζε τὴν Μαρκεσίαν Πριὲ μόνος ὁ

Φλευρῦς· ἀλλ' ἐνῷ ἐπροσπάθει νὰ τὸν ἀποτινάξῃ,
ἐδείχθη ὅτι ὁ παπᾶς ἦτο πολὺ δολιώτερος παρὰ τὴν
γυναῖκα. Μετέβη εἰς Ἰσσίαν, πλησίον τῶν Παρισίων·
ἀλλ' ὁ νέος βασιλεὺς, ὅς τις, καθὼς ἐκεῖνος ἤξευρε
καλὰ, δὲν ἠδύνατο νὰ ζῇ χωρὶς αὐτὸν, τὸν ἔκρα-
ξεν ὀπίσω, καὶ ἐκαταπείσθη εὐκόλως μετά τινα και-
ρὸν ὑπ' αὐτοῦ νὰ ἐξορίσῃ τὸν Δοῦκα Βουρβῶνος καὶ
τὴν ἑταίραν του εἰς τὰ ὑποστατικά του, καὶ οὕτως
ἔλαβε τέλος ἡ κυριότης τούτου τοῦ ζεύγους. Τὴν
Μαρκεσίαν ἐκτύπησεν ἡ πληγὴ αὕτη τόσον αἰσθητι-
κῶς, ὥστε μετὰ ἓν ἔτος ἀπὸ τὴν θλίψιν της (εἰς τὸ
εἰκοστὸν ἔννατον ἔτος τῆς ἡλικίας της) ἀπέθανεν.

Ὁ Φλευρῦς λοιπὸν ἦτο τώρα πρῶτος λειτουρ-
γὸς (1726), εἰς τὴν ὁποίαν ἀξίαν ἐπρόσθεσεν ὁ Πά-
πας κατὰ τὸ ἐφεξῆς ἔτος τὴν Καρδιναλικὴν πορφύ-
ραν. Ἐπειδὴ τοῦ προσωπικοῦ χαρακτῆρος του γνωρί-
σματα ἦσαν εὐσυλλόγιστος ἡσυχία, μετριότης, φειδὼ,
εὐταξία καὶ εἰρηνοφιλία, ταῦτα ἔδειξαν ἐνταυτῷ καὶ
τὸ πνεῦμα τῆς δεκαεπταετοῦς διοικήσεώς του. Ἔκα-
μεν ὅλα τὰ δυνατά του διὰ νὰ διατηρήσῃ μὲ ὅλους
τοὺς γείτονας τὴν εἰρήνην *), νὰ ἀναστήσῃ τὴν πε-
πτωκυῖαν εὐημερίαν τοῦ ἔθνους, νὰ φέρῃ εἰς ἀκμὴν
τὴν ἐμπορίαν, γεωργίαν, τὰ ἐργόχειρα καὶ τὰς ἐπιστή-
μας, καὶ νὰ διατάξῃ οὕτω τὰς πεζικὰς καὶ θαλασ-
σίους δυνάμεις, ὥστε ὅλα τὰ ἐξωτερικὰ ἔθνη ἐσέβον-
το τὴν ἰσχὺν τῆς Γαλλίας. Τὸν βασιλέα, ὅς τις
ἔδειχνε ὀλίγην φιλοδοξίαν καὶ μεγάλην ἀποστροφὴν
εἰς τοὺς κόπους, τὸν ἀπεμάκρυνε πάντοτε περισσότε-

*) Διὰ νὰ ἐξιλεώσῃ τὴν Ἱσπανίαν, ἥτις ἦτο δικαίως παρωρ-
γισμένη διὰ τὴν ἀπόπεμψιν τῆς Πριγκιπέσσης, ἐπαρακίνησε τὸν νέον
βασιλέα εἰς ἔργον ἐπιεικείας, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀπροσδόκητον εἰς
τὴν Γαλλικὴν ἱστορίαν. Δηλαδὴ ὁ πρέσβυς του ἐπροστάχθη νὰ
συγχαρῇ τὸν βασιλέα καὶ τὴν βασίλισσαν τῆς Ἱσπανίας διὰ τὴν
γέννησιν ἑνὸς πρίγκιπος, καὶ γονατιστὸς ἔμπροσθεν τῶν δύω Με-
γαλειοτήτων νὰ ζητήσῃ ἐν ὀνόματι τοῦ αὐθέντου του συγχώρησιν
διὰ τὴν εἰς αὐτὰς γενομένην ἀδικίαν.



ρον ἀπὸ τὰ πράγματα, καὶ διὰ νὰ διοικῇ πάντη ἄφρον-
τις, τοῦ ἔφερνε τοιούτους συντρόφους, ἀπὸ τοὺς
ὁποίους δὲν ἐφοβεῖτο ἐρεθισμὸν ἢ ἀνάμιξιν εἰς τὰ
πράγματα. Ὁ νέος ηὔξανε θαυμαστὰ, καὶ αἱ δέσποι-
ναι ἐγκωμίαζαν ὑπερβολικῶς τὴν εὐγενῆ ὄψιν του, τὰ
μεγάλα ὀμμάτιά του, τὸν ὡραῖον πόδα του καὶ τὸ ὄρ-
θιον ἀνάστημά του. Τὸ βλέμμα του ἦτο ἱλαρὸν καὶ
δειλὸν, τὸ χρῶμα τοῦ προσώπου κιτρινωπόν· καὶ
ἀφοῦ ἤρχισε τὸ κυνήγιον, ἐνεδυναμώθη τόσον τὸ
σῶμα του, ὥστε ἠδύνατο νὰ ὑποφέρῃ σφοδροτάτας
κακοπαθείας. Ἡ ἀξιέραστος, ἱλαρὰ γυνή του, τὴν ὁποί-
αν ἠγάπα ἐκ καρδίας, τὸν ἐπεμελεῖτο τρυφερώτατα,
καὶ εἶναι τερπνὸν νὰ ἀναγινώσκῃ τις μὲ ποίαν παιδι-
κὴν ἀθωότητα ἐπέρασε τὰ τρία πρῶτα ἔτη τοῦ ἐγ-
γάμου βίου του ὁ μετὰ ταῦτα ἐξαχρειωθεὶς Λοδοβῖ-
κος. Ἀφοῦ ἡ σύζυγός του πρὸς ἀνέκφραστον χαράν του
ἐγέννησε (14 Αὐγ. 1727) διδύμους πριγκιπέσσας,
καὶ ἀπὸ τὰς ἐπιθυμίας των δὲν ἔλειπεν ἄλλο εἰμὴ ἕνας
πρίγκιψ, ἐσυμφώνησαν νὰ παρακαλέσουν περὶ τούτου
τὸν Θεὸν, καὶ μίαν διωρισμένην ἡμέραν (8 Δεκεμβ.
1728) νὰ μεταλάβωσι καὶ οἱ δύω εἰς τὴν ἐκκλησίαν.
Ἡ δέησίς των εἰσηκούσθη, καὶ ὅλος ὁ Γαλλικὸς λα-
ὸς μετέσχεν ἀπὸ τὴν χαρὰν τῶν εὐτυχῶν γονέων,
ὅταν τὴν 4 Σεπτεμβ. 1729 ἐφάνη εἰς τὸν κόσμον ὁ
Δελφίν. Ὁ βασιλεὺς ἦτο παρὼν εἰς τὴν δοξολογίαν,
ἡ ὁποία ἐψάλθη εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ τὸ ἑσπέρας
ἔγεινεν εἰς τὸ βουλευτήριον κοινωνὸς μεγάλου συμπο-
σίου τῶν πολιτῶν.

Κατὰ δυστυχίαν τὸ ὡραῖον τοῦτο ἄνθος τῆς οἰ-
κιακῆς αὐταρκείας ἐμαράνθη γρήγορα. Οἱ ἀγαπητοὶ
ἐνόμιζαν ὅτι προέβλεπαν, ὅτι ἡ ἀργία καὶ ἡ κλίσις
θέλουν φέρειν τελευταῖον τὸν βασιλέα εἰς ἄλλας γυ-
ναῖκας, καὶ φοβούμενοι μήπως χάσωσι τότε τὴν ἰσχύν
των ἀπεφάσισαν νὰ μὴ προσμείνωσι τοῦτον τὸν
καιρὸν, ἀλλὰ νὰ διευθύνουν τοῦ Λοδοβίκου τὴν ἐκ-

λογὴν πρὸς ὄφελός των. Καὶ ὁ Φλευρῦς αὐτὸς κατηγορεῖται, ὅτι ὄχι μόνον ἤξευρε τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ διεύθυνεν αὐτὸς ὅλην τὴν μηχανοῤῥαφίαν. Ἔφεραν τὸν βασιλέα δι' ἀτίμων τεχνουργημάτων εἰς τὸ νὰ ἀπαρνηθῇ τὴν μετὰ τῆς γυναικός του συναναστροφὴν καὶ νὰ δεχθῇ ἑταίραν του Κόμησσαν τινὰ Μαϊλλῦ, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπροστάχθη ῥητῶς νὰ μὴ ἐκτείνῃ τὴν δύναμίν της ἐπέκεινα τῆς τέρψεως τοῦ βασιλέως. Ἡ αἰδημοσύνη τοῦ νέου μονάρχου ἐχρειάσθη πρῶτον νὰ νικηθῇ καὶ νὰ ἐξολοθρευθῇ διὰ τῆς αἰσχίστης εὐγλωττίας τῶν ἀχρειοτάτων ἐκμαυλιστῶν μεθοδικῶς (1732). Ἔκτοτε διέτριβεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς Ῥαμβόλετον πλησίον τοῦ Κόμητος Τολώσης, ἐκυνήγα τὴν ἡμέραν, καὶ κατετρύφα τὴν νύκτα μὲ ἄσωτον τράπεζαν καὶ μὲ κακοήθεις καὶ ἀσελγεῖς συντρόφους.

Εἰς δὲ τοῦτο τὸ μεταξὺ ὁ γέρων Καρδινάλιος Φλευρῦς, ὅςτις μὲ ἐπιμέλειαν μεγάλην εἶχεν ἀσφαλίσειν εἰς τὸ βασίλειον ἑπταετῆ εἰρήνην, ἠναγκάσθη νὰ κάμῃ διετῆ πόλεμον, τὸν ὁποῖον ἐτελείωσεν ἐντιμότατα (1733 — 1735). Διότι ὁ τῆς Πολονίας βασιλεὺς Αὔγουστος Β' ἀντίζηλος τοῦ Στανισλάου, ἀπέθανε τὴν 1 Φεβρ. 1733 εἰς Δρέσδαν. Διάδοχός του ἠθέλησε νὰ γείνῃ τοῦ Αὐγούστου ὁ υἱὸς, κληρονόμος του εἰς τὴν Σαξονίαν, ἀλλὰ τὸ Γαλλικὸν βουλευτήριον ἐνόμισεν ἀναγκαῖον εἰς τὴν τιμὴν τοῦ μονάρχου του νὰ μεσολαβήσῃ πρὸς ὄφελος τοῦ γέροντος Στανισλάου. Πρῶτον ἐσυμφώνησε μὲ τὸ μεγαλήτερον μέρος τῶν Πολονικῶν μεγιστάνων διὰ δωροδοκήσεως. Ἔπειτα ἔφεραν τὸν Στανίσλαον μεταμορφωμένον εἰς Βαρσαυΐαν, ὅπου καὶ ἀνηγορεύθη βασιλεὺς τὴν 12 Σεπτεμβρίου. Ἀλλ' ἦτο ἤδη καθ' ὁδὸν πρὸς βοήθειαν τοῦ Αὐγούστου ὁ Ῥωσικὸς στρατηγὸς Λάσκυς μὲ 25,000 στρατιωτῶν. Ἐφάνησαν δὲ καὶ Αὐστριακὰ στρατεύματα, τὸ συμβούλιον τῆς Βαρσαυ-



ΐας διεσκορπίσθη, ὁ Στανίσλαος μετὰ τῶν ὀπαδῶν του κατέφυγεν εἰς Δάντισκον (22 Σεπτ.), καὶ τὴν 5 Ὀκτωβ. ἀνηγόρευσεν ἡ ἐναντία φατρία εἰς Βαρσαυΐαν βασιλέα Αὔγουστον τὸν Γ. Μετὰ τοῦτο ἐπροχώρησαν οἱ Ῥῶσοι ἔμπροσθεν τοῦ Δαντίσκου, ἐπολιόρκησαν τὴν πόλιν (ἀπὸ 2 Μαρτ. 1734), καὶ ἐπεκηρύκευσαν βραβεῖον εἰς τὴν κεφαλὴν τοῦ Στανισλάου. Μὲ ὅλην τὴν γενναίαν ἀντίστασιν τῶν Δαντισκίων ἐφαίνετο σχεδὸν ἀδύνατον νὰ ὑποφέρουν ἐπὶ πολὺ τὸν βομβαρδισμὸν τῶν Ῥώσων, καὶ ὁ ἁπαλοκάρδιος Στανίσλαος δὲν ὑπέφερε νὰ βλέπῃ κακοπαθοῦσαν τὴν πόλιν πρὸς χάριν του. Διὰ τοῦτο ἀπέλυσεν ὁ αὐτὸς (τὸν Ἰούν. 1734) τὴν χρηστὴν πόλιν ἀπὸ τὸν ὅρκον της, καὶ διέφυγε (τὴν 27) κρυφίως χωριατικὰ ἐνδεδυμένος μετ' ὀλίγων πιστῶν του δι' ἀναριθμήτων κινδύνων καὶ παραδόξων συμπτωμάτων *) εἰς Ῥηγιομόντιον, ὅπου ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ βασιλέως τῆς Προυσίας καὶ μὲ συντροφίαν πολλῶν μεγιστάνων τῆς Πολονίας ἔζησε περίπου δύω ἔτη (ἕως τῆς 27 Μαρτίου 1736) μὲ ἔξοδα τοῦ γαμβροῦ του.

Ἀλλὰ μὲ τὴν ἀπὸ τοῦ βασιλείου φυγήν του δὲν ἔπαυσε πολὺν καιρὸν εἰς τὴν Πολονίαν ὁ ἐμφύλιος πόλεμος. Τὸ πλεῖστον μέρος τῶν μεγιστάνων ἐμίσει τοὺς Σαξονικοὺς ἡγεμόνας, καὶ οὕτως εὕρηκε τὴν ἀθλίαν ταύτην χώραν ἡ συνειθισμένη της τύχη, νὰ κατασπαραχθῇ πρῶτον ἐνιαυτοὺς τινὰς ἀπὸ ξένα καὶ ἴδιά της στρατεύματα, καὶ τελευταῖον νὰ καθυποβληθῇ εἰς ξένην ἀπόφασιν.

Ὅτι ὁ Φλευρῦς μὲ πολιτικὴν φρόνησιν ἐκυβέρνησε τὸν ἐκ τοῦ Πολονικοῦ θρόνου διεγερθέντα μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Γαλλίας πόλεμον, εἰς τοῦ ὁποίου

---

*) Τὰ περιέγραψεν αὐτὸς εἰς ἐπιστολὴν πρὸς τὴν θυγατέρα του, ἥτις σώζεται μεταξὺ τῶν συγγραμμάτων του (Ouevres du philosophe bienfaisant). Σώζεται καὶ ἡ αὐτοβιογραφία του ἀπ' αὐτόν.

τὴν κατάπαυσιν ἐκέρδησε μὲν ὁ Στανίσλαος ἐπὶ ζωῆς του τὴν Λοθριγγίαν, τὴν ἐκέρδησε δὲ διὰ πάντα ἡ Γαλλία, ὅλα ταῦτα ἐνθυμεῖται ὁ ἀναγνώστης ἀπὸ τὴν Αὐστριακὴν ἱστορίαν (ἀνωτ. σελ. 95—98).

Ὁ Στανίσλαος, τώρα Δοὺξ Λοθριγγίας καὶ Βάρου, καὶ τιτλικὸς βασιλεὺς τῆς Πολονίας, ἔγραψε παραίτησιν εἰς Ῥηγιομόντιον τὴν 27 Ἰαν. 1736, καὶ τὸ ἐφεξῆς ἔτος παρέλαβε τὰς νέας χώρας του, ἀφοῦ τὴν 9 Ἰουλ. 1737 ἀπέθανεν ὁ τῆς Τοσκάνης μέγας Δοὺξ Ἰωάννης Γάστων. Τὴν 3 Ἀπρ. 1738 ἐμβῆκεν εἰς Λουνεβίλλαν χαιρετηθεὶς μὲ ἀγάπην ἀπὸ τοὺς τιμίους κατοίκους της. Ἐκυβέρνησεν ἐκ ταύτης τῆς καθέδρας του εἴκοσιν ἐννέα ἔτη μὲ εὐλογίαν τὴν μικρὰν χώραν του, καὶ ἔζησεν ὅλος διὰ τοὺς ὑπηκόους του, διὰ τὰς ἐπιστήμας καὶ διὰ τὰ ἐγγόνιά του, τὰ ὁποῖα ἐσυνείθιζε σχεδὸν κατ' ἔτος νὰ ἐπισκέπτεται εἰς Βερσαλίας. Τὸν ὠνόμαζαν εὐεργετικὸν βασιλέα καὶ προσέτι φιλόσοφον διὰ τὰς συγγραφικὰς ἀσχολίας του. Εἰς τὸν ἀγαθὸν ἄνδρα ἦτο γραπτὸν, ζωὴν πλήρη παραδόξων μεταβολῶν τῆς τύχης, νὰ τὴν τελειώσῃ τραγικῶς μὲ ἀπροσδόκητον τρόπον. Διότι ὀγδοήκοντα ἐννέα ἐτῶν ἡλικίας ὢν, ἐσηκώθη τὴν 5 Φεβρ. 1766, κατὰ τὴν συνήθειάν του πρωῒ περὶ τὴν ἕκτην ὥραν καὶ ἐπλησίασεν εἰς τὴν κάμινον διὰ νὰ προσευχηθῇ· τότε ἐπίασαν αἱ φλόγες τὸ ἐπανωφόριόν του, καὶ ἔβλαψαν καὶ αὐτὸν τόσον ἐπικινδύνως, ὥστε μετὰ δεκαοκτὼ ἡμερῶν πόνους, οἱ ὁποῖοι ὅμως δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ὑπερνικήσουν τὴν εὐτυχῆ ἱλαρότητα τῆς ψυχῆς του, παρέδωκε τὸ πνεῦμα του τὴν 23 Φεβρουαρίου.

Ἀλλ' ἐπιστρέφομεν εἰς τὴν πολιτικὴν διοίκησιν τοῦ Φλευρῦ. Χαίρων ὅτι ἀπέκτησεν εἰς τὸ βασίλειον ἐξαίρετον ἐπαρχίαν, καὶ ὅτι ἐμίκρυνε τὴν Αὐστρίαν καθ' ἓν βασίλειον (τὸ τῆς Νεαπόλεως, ἀνωτ. σ. 98), ἐξηκο-



λούθει τὰς τοῦ μυσικοῦ βουλευτηρίου ἀσχολίας φρονι-
μώτερα καὶ σκεπτικώτερα. Ἐμεσίτευσεν εἰρήνην μεταξὺ
τοῦ Αὐτοκράτορος καὶ τῶν Τούρκων, οἵτινες πάλιν
εἶχαν ἐρημάξειν πολὺ τὴν Οὐγγαρίαν, ἐβοήθησε τοὺς
Γενουησίους κατὰ τῶν ἐπαναστατικῶν Κορσικανῶν, καὶ
ἔκαμε διαφόρους καλὰς ἐσωτερικὰς διαταγὰς εἰς τὴν
ἡσυχάζουσαν καὶ πάλιν ἀνθοῦσαν Γαλλίαν. Ὁ βα-
σιλεὺς παρευρίσκετο μόνον εἰς τὰ ἀξιολογώτατα συμ-
βούλια, ἤκουεν ὅμως πάντοτε μὲ προσοχὴν μεγάλην,
καὶ ὡμίλει πολλὰ ὀλίγα μὲ μετριοφροσύνην πρὸς
τοὺς ἐμπείρους λειτουργούς του, ἀλλ' ἔκρινεν, ὅταν
ἔλεγε τὴν γνώμην του, πολλὰ ὀρθῶς καὶ ὀξέως. Πι-
θανὸν εἶναι, ὅτι ὅταν συνέζη μὲ τὴν γυναῖκα του,
ἠδύνατο νὰ συνειθίζῃ εἰς διαρκέστερον ὄφελος τῶν
πραγμάτων, ἀλλ' ἀφοῦ εὕρηκε τὴν μεγίστην του ἡδο-
νὴν εἰς τὴν μετὰ τῶν παλλακῶν συναναστροφὴν,
ἀπενεκρώθη κατ' ὀλίγον ἡ πρὸς πᾶσαν σπουδαίαν
ἀσχολίαν αἴσθησίς του. Ἐντὸς ὀλίγου ἐδόθη εἰς τὰς
σαρκικὰς τέρψεις τόσον, ὥστε ἡ αὐλή του, ὑπερέβαι-
νε κατὰ τὴν κακοήθειαν τὴν ταῦ ἀποθανόντος Δου-
κὸς Αὐρηλίας. Κατὰ τὸ 1738 ἔτος ἐστόλισε τὸ εἰς
Χοϊσῦ παλάτιον μὲ ἄμετρον πολυτέλειαν, καὶ τὸ
ἐπρόβλεψε μὲ ὅλα τὰ μέσα διὰ νὰ ἀσωτεύῃ ἐκεῖ μυ-
στικῶς. Διὰ νὰ μὴ χρειάζεται εἰς τὰ συμπόσιά του
ὑπηρέτας — ὀχληροὺς μάρτυρας — ἐτρυπήθησαν τὰ
ἐδάφη τῶν μυστικῶν θαλάμων του, καὶ ἦτο χρεία
μόνον νὰ κτυπήσῃ τις, καὶ εὐθὺς κατεβυθίζετο ἡ τρά-
πεζα ὡς εἰς τὴν σκηνὴν, καὶ ἐπανήρχετο αὐτόματος
μὲ ὅλα, ὅσα ἐζητοῦντο διὰ καταστίχου. Τὰς μεθυσμέ-
νας νύκτας ἠκολούθουν ἀχρειέστεραι ἡμέραι. Ἀπὸ
ὀχληρίαν, ὅταν ἦτο κακὸς καιρὸς, ἐτόρνευε σκεύη,
ἢ ἐμαγείρευεν. Ἀπέφευγε τὴν μὲ τοὺς γραμματισμέ-
νους συναναστροφὴν, ἐφιλονείκει ὅμως ἀσμένως μὲ
τοὺς ἱερεῖς, καὶ ἤκουε προσέτι ἀσμένως, ἐὰν ὡμιλεῖ-

το περὶ φυσικῆς, βοτανικῆς καὶ ἀστρονομίας. Δὲν ἀμέλει τὴν λειτουργίαν τῆς ἐκκλησίας, ἐφύλαττεν ἀκριβῶς ὅλας τὰς συνηθείας τῆς θρησκείας, καὶ μ' ὅλην τὴν ἀσωτίαν του ἐπροσηύχετο μηχανικῶς καὶ τὸ πρωῒ καὶ τὴν ἑσπέραν· ἀλλ' ἔμενεν εἰς μόνον ταῦτα τὰ ἐξωτερικὰ, εἰς δὲ τὰ ἐντὸς τῆς καρδίας του δὲν εἰσεχώρει ἡ θρησκεία.

Ὁ γέρων Καρδινάλιος Φλευρῦς, μὲ ὅλην τὴν εἰρηνοφιλίαν του, ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του, ἴδεν ἑαυτὸν περιπλεγμένον εἰς μακρὸν τινὰ πόλεμον τὸν περὶ τῆς Αὐστριακῆς κληρονομίας (ἀνωτ. σελ. 104). Ὁ Φλευρῦς δὲν συνηρπάσθη μὲν ἀπὸ τὰς λαμπρὰς ἐλπίδας τῶν συναρχόντων του, ἦτο δὲ πολλὰ γέρων καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ ἀντισταθῇ εἰς τὴν σφοδρότητα νεωτέρων συμβούλων. Ὀλίγην τιμὴν ἀπέκτησεν ἡ Γαλλία κατ' ἀρχὰς τοῦ πολέμου τούτου. Ὁ τὸν πόλεμον τοῦτον ἀποστρεφόμενος φειδωλὸς Καρδινάλιος ἔστειλε μικρὸν στράτευμα εἰς τὴν Γερμανίαν, καὶ οὕτως ἐσμίκρυνε καὶ τὴν ἀρίστην τῶν στρατηγῶν θέλησιν. Μεταξὺ λυπηρῶν ἀγγελιῶν ἀπέθανε καὶ αὐτὸς, ἐννενηκοντούτης σχεδὸν τὴν 29 Ἰαν. 1743. Λοδοβῖκος ὁ ΙΕ' ἐδιώρισε καὶ τοῦ ἔγεινε λειτουργία εἰς τὴν ἐκκλησίαν. καθὼς γίνεται μόνον διὰ κυριάρχας ἡγεμόνας, καὶ ὡμίλησε καὶ περὶ μνημείου, τὸ ὁποῖον ὅμως ἐτελειώθη διὰ δαπάνης τῆς οἰκογενείας του. Ἐμπορεῖ νὰ εἴπῃ τις περὶ τοῦ λειτουργοῦ τούτου, ὅτι ὑπῆρξεν ὁ τιμιώτατος τῶν μεγάλων πολιτικῶν, ἴσως ἐπειδὴ ἦτο ἐλευθερώτατος ἀπὸ τὰ πάθη· τοῦ εἶναι ἱκανὸν πρὸς ἔπαινόν του, ὅτι οὔτε τὸν ἑαυτόν του οὔτε τοὺς συγγενεῖς του ἐπλούτισεν ἀδίκως μὲ ζημίαν τῆς πολιτείας.



## 4. Ἡ Δούκησσα Καστροῤῥουφία.
## (1743 — 1745).

Τόσον ἀπρεπὴς εἶναι ἡ ἱστορία τούτου τοῦ βασιλέως, ὥστε δὲν ἐμπορεῖ τις νὰ διορίσῃ καλήτερα τὰς ἐποχάς της εἰμὴ ἀπὸ τὰς παλλακάς του. Μετὰ τὴν ἀποβληθεῖσαν Κόμησσαν Μαϊλλῦ εἶχαν ἀποκτήσειν ἤδη τὴν ἀγάπην του δύω ἀδελφαί της, καὶ τώρα αὐτὸς εὑρίσκετο εἰς τετάρτην, Μαρκεσίαν τινὰ Τουρνελλίαν, ἥτις ἐφρόντιζε περὶ ἑαυτῆς ὑπὲρ πάσας, καὶ τοῦ ἔκαμε σειρὰν συνθηκῶν, τῶν ὁποίων πρῶται ἦσαν διορισμὸς τεραστίου τινὸς ἐτησίου πληρωμῆς, καὶ ἡ ἐξύψωσίς της εἰς Δούκησσαν Καστροῤῥουφίαν (de Chateau Roux). Ἠδύνατο ὅμως νὰ ζητήσῃ καὶ ἀκόμη περισσότερα, ἐπειδὴ τίποτε δὲν εἶναι πολύτιμον εἰς τοῦ φιληδόνου τὴν εὐήθειαν. Προσέτι ἔλαβαν καὶ αἱ παραιτημέναι ἀδελφαὶ σιτηρέσιον 10,000 θάληρα, καὶ ἐπληρώθησαν διὰ τὴν πρεσβυτάτην παρεκτὸς τούτου 30,000 θαλήρων χρέη.

Ἀλλ' ὁ περὶ τῆς Αὐστριακῆς κληρονομίας πόλεμος διήρκει ἀκόμη, καὶ ὁ πολέμαρχος Ἀργενσὼν εὕρηκεν ἀναγκαῖον πρὸς ἀναζώωσιν τῶν πανταχοῦ κτυπηθέντων στρατευμάτων νὰ κάμῃ τὸν βασιλέα αὐτὸν κορυφαῖον τοῦ στρατοῦ. Ὁ Λοδοβῖκος διὰ τὸ τέλος τοῦτο ὑπῆγε τὴν 3 Μαΐου 1744 εἰς τὸ Βέλγιον, καὶ παρευρέθη εἰς τὰς δορικτησίας τοῦ Μενιατίκου, Ἰπρέτου, τῆς Κνοκίας καὶ Φουρνίας, καὶ μετὰ ταῦτα εἰς μίαν ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Ἀλσατίας. Τῷόντι δὲ ἐνήργησε τοῦτο εἰς τὸ ἔθνος τόσον, ὥστε ὄχι μόνον τὰ στρατεύματα ἦσαν ἔκτοτε πανταχοῦ νικητικὰ, ἀλλὰ καὶ οἱ πολῖται ὑπέφερναν τὰ φορτία τῶν συνεισφορῶν, καὶ ἀπεθέοναν τὸν βασιλέα των, ἐὰν καὶ δὲν τοὺς ἔκαμε κἀνὲν καλόν. Πόσον βαθέως ἦτο ῥιζωμένη εἰς τοὺς Γάλλους αὕτη ἡ πρὸς τὸν ἡγεμόνα των ἀγάπη, ἐφάνη μάλιστα εἰς μίαν αὐτοῦ ἀῤῥω-

στίαν, ἥτις ἐνέσκηψεν εἰς αὐτὸν τὴν 8 Αὐγούστου εἰς Μέτας, καὶ ἐφοβέριζε κίνδυνον εἰς τὴν ζωήν του. Αἱ ἡμέραι αὗται ἦσαν ἡμέραι στενοχωρίας διὰ τὸ Γαλλικὸν ἔθνος. Οἱ Παρισιανοὶ ἔτρεχαν ἀπαύστως εἰς τὴν πόσταν, εἰς τὸ παλάτιον καὶ εἰς τοὺς οἴκους τῶν προκρίτων διὰ νὰ λάβουν ἀγγελίαν περὶ τῆς τοῦ βασιλέως ὑγιείας, καὶ αἱ ἐκκλησίαι ἦσαν γεμάται ἀπὸ τοὺς ὑπὲρ αὐτοῦ προσευχομένους. Ἡ ἀγαθὴ βασίλισσα, ἐὰν καὶ κατάκαρδα λυπημένη, δὲν ἤθελε νὰ εἶναι ἐσχάτη τῶν πολλῶν, οἵτινες τοῦ ἔδειξαν τὴν ἀγάπην των. Ἐδανείσθη ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς χιλίους χρυσοῦς Λοδοβίκους — τόσον γυμνὴ ἦτο ἀργυρίου, ἐνῷ αἱ ἑταῖραι ἠσώτευαν μὲ περίσσειαν — καὶ ἔσπευσεν εὐθὺς εἰς Μέτας.

Ἡ ἀῤῥωστία ὅμως εἶχε τόσον χειροτερεύσειν, ὥστε οἱ ἰατροὶ ἐσυμβούλευσαν νὰ κοινωνήσουν τὸν βασιλέα. Τούτου τοῦ ἱεροῦ ἔργου ἔπρεπε νὰ προπορευθῇ εἰλικρινὴς μετάνοια· διὰ τοῦτο οἱ ἱερεῖς ἐπέμειναν εἰς τὸ νὰ ἀπομακρυνθῇ ἡ Δούκησσα Καστρορουφία, ἥτις δὲν ἐχωρίζετο ἀπ᾽ αὐτοῦ ἡμέραν καὶ νύκτα, καὶ ἐξέθλιβεν ἀπ᾽ αὐτοῦ μυρίας βεβαιώσεις αἰωνίου πίστεως καὶ ἀγάπης. Αὕτη δὲ, ἥτις ἔμελλε νὰ χάσῃ τὸ πλεῖστον ἀπὸ τὸν χωρισμὸν, ἀντέστεκε πλέον παρὰ ἐκεῖνος, ἀλλὰ τελευταῖον ἠναγκάσθη νὰ ἀναχωρήσῃ. Τώρα τὸ ἱερὸν βουλευτήριον ἐκύρωσεν ὅλην τὴν ἀξίαν τοῦ ἐπαγγέλματός του, καὶ ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν ἄῤῥωστον μὲ φοβερὰν σπουδαιότητα νὰ ἀπαρνηθῇ ἐξ εἰλικρινοῦς καρδίας τὸ ἀναχωρῆσαν ἤδη ἀντικείμενον τῶν ἁμαρτημάτων του καὶ νὰ ζητήσῃ συγχώρησιν ἀπὸ τὸν Θεὸν ἔμπροσθεν ὅλης τῆς αὐλῆς του. Τὸ ἔκαμε προθύμως, καὶ ἡ Μαρκεσία ἐπροστάχθη νὰ ἀναχωρήσῃ ἀπὸ τὸ στρατόπεδον. Πορευομένη δὲ εἰς Παρισίους ἤκουε πανταχοῦ τὰς κατ᾽ ἀξίαν αὐτῆς ἐπιπλήξεις. Ὁ βασιλεὺς ἐκοινώνησεν ἐν τοσούτῳ, καὶ ἐφαίνετο ἀπηλπισμένος καὶ κατὰ



ῶμα καὶ κατὰ ψυχήν. Τότε ἐμβῆκεν ἡ ἐνάρετος ύζυγος πρὸς αὐτὸν, τόσον συμπονητικὴ, τόσον ἀγαθὴ, ὡς νὰ μὴ τὴν εἶχεν ἀδικήσειν ποτέ. Οἱ υνηθέστατοι καὶ κακοηθέστατοι αὐλικοὶ ἴδαν μὲ κατάνυξιν τὴν τρυφερὰν φροντίδα καὶ ἀγάπην, μὲ τὴν ὁποίαν ἠγωνίζετο νὰ τοῦ ἡδύνῃ τὴν κλίνην τῆς ἀῤῥωστίας του· ἡ γυναικεία ἀρετὴ ἔλαμψεν ἐκεῖ μὲ τὴν ὡραιοτάτην της δόξαν. Κλαίων ὁ κατῃσχυμμένος καὶ τεταπεινωμένος σύζυγος τῆς ἐφίλησε τὰς χεῖρας, καὶ τῆς ὡρκίσθη, ὅτι εἰς τὸ ἑξῆς θέλει ζήσειν διὰ μόνον αὐτήν. Καὶ ὡς νὰ ἠθέλησεν ὁ οὐρανὸς νὰ δώσῃ εἰς τὸν κόσμον τοῦτο τὸ ὡραῖον παράδειγμα τῆς εἰς τὴν ἀρετὴν ἐπιστροφῆς, ἀνέλαβε κατ᾽ ὀλίγον καὶ ἀπήλαυσε πάλιν ἐντελῆ τὴν ὑγείαν του. Ὁ τῶν Παρισίων λαὸς ὡμοίαζε πλῆθος μεθυσμένων. Ὁ πρῶτος ταχυδρόμος, ὅστις ἔφερε τὴν ἀγγελίαν τῆς ἀναῤῥώσεως τοῦ βασιλέως, κατεπλακώθη σχεδὸν, ἐφίλουν τὸν ἵππον καὶ τὰ στοιβάλιά του καὶ τὸν περιέφεραν ἀλαλάζοντες διὰ τῆς πόλεως. Αἱ συναφεῖαι ἔκαμαν παρατάξεις καὶ πανηγυρικὰς λιτανείας, καὶ πολλαὶ ἑβδομάδες ἐπέρασαν εἰς ἑορτὰς καὶ εὐθυμίας. Ἡ τοῦ βασιλέως εἴσοδος εἰς τοὺς Παρισίους ὡμοίαζε Ῥωμαϊκὸν θρίαμβον. Αὐτὸν τοῦτον ἡ σκηνὴ αὕτη ἠνάγκασεν εἰς τὸ νὰ ἐκφωνήσῃ: „Θεέ μου, διὰ τί εἶμαι ἄξιος τοιαύτης ἀγάπης;“ Ἐξ εὐγνωμοσύνης πρὸς τοὺς πολίτας ἔμεινε τρεῖς ἡμέρας εἰς τὸ παλάτιον τῶν Τουϊλλεριῶν διὰ νὰ τὸν βλέπῃ καθεὶς, καὶ ἐδέχθη πρόσκλησιν εἰς εὐωχίαν ἑτοιμασθεῖσαν εἰς τὸ βουλευτήριον.

Ἀλλὰ τόσον ἐμπορεῖ ἡ σὰρξ νὰ χαυνώσῃ πᾶσαν ἠθικὴν δύναμιν τοῦ ἀνθρώπου, ὥστε ὅλαι ἐκεῖναι αἱ ὡραῖαι κινήσεις, ὅλαι αἱ ἀγαθαὶ ἀποφάσεις, ὅλαι αἱ ὑποσχέσεις πρὸς τὴν ὡραίαν σύζυγόν του ἐξηλείφθησαν ἐντὸς ὀλίγου ἀπὸ τὴν μνήμην τοῦ βασιλέως, καὶ ἡ ἐπιθυμία τῆς προτέρας του διαίτης ἐπα-

νῆλθε μὲ διπλασίαν σφοδρότητα. Μὴ δυνάμενος καὶ μὴ ὢν συνειθισμένος νὰ ἀσχολῆται εἰς ὠφέλιμα πράγματα, εὕρισκε μόνον ἄτιμα μέσα νὰ γεμίζῃ τὰ κενὰ μέρη τῆς κεφαλῆς του, καὶ νὰ πτερόνῃ τὸν χωλαίνοντα χρόνον. Ἡ Καστρορουφία ἐζητήθη πάλιν, καὶ τὰ ἀναίσχυντα συμπόσια, πρῶτον μυστικῶς, ἔπειτα ἀπαρακαλύπτως, ἤρχισαν πάλιν εἰς Χοϊσῦ. Καὶ ἐμπορεῖ τις νὰ τὸ πιστεύσῃ; τώρα αὐθαδίασεν ἡ πόρνη νὰ παραπονηθῇ διὰ τὴν ἀποβολήν της ἀπὰ Μέτας, καὶ νὰ ζητήσῃ τὴν τιμωρίαν πολλῶν προσώπων. Ὁ ἐπίσκοπος Νοβιοδούνου, πνευματικὸς τοῦ βασιλέως, ἐπροστάχθη νὰ ὑπάγῃ εἰς τὴν ἐπαρχίαν του. Ἀλλὰ παραυτα μετὰ τοῦτο ἀπέθανεν ἔξαφνα ἡ ἀναίσχυντος παλλακή. Ὁ βασιλεὺς ἐλυπήθη τόσον περὶ τούτου, ὥστε, ἐὰν καὶ τριάκοντα πέντε ἐτῶν ἡλικίας, ἀηδίασε τὴν ζωήν του *).

## 5. Ἡ Μαρκεσία Πομπαδούρ.
## (1745 — 1764).

Ἀπὸ Λοδοβίκου τοῦ ΙΔ' τοὺς χρόνους ἐφάνη εἰς τὰς δεσποίνας τῶν Παρισίων ἡ τιμὴ τοῦ νὰ ἀγαπηθοῦν ἀπὸ τὸν βασιλέα, κολοφὼν τῆς εὐτυχίας· καὶ ἡ ἰδέα αὕτη ἦτο τόσον ζωηρὰ εἰς τὰς κεφαλὰς πολλῶν ὡραίων, ὥστ' ἔκαμναν ὅλα τὰ δυνατά των νὰ σύρωσιν ἐπάνω των τὴν προσοχὴν τοῦ μονάρχου. Δέσποινά τις Ἐτιολία, ὡραία, πνευματώδης καὶ καθ' ὑπερβολὴν ἑταιρική, ἐμβῆκε καὶ εἰς τὸν θαλαμηπόλον τοῦ βασιλέως, καὶ τοῦ ὑπεσχέθη λαμπρὸν μισθόν, ἐὰν ἤθελε νὰ τὴν τοῦ προβάλῃ. Ἔγεινε τὸ πράγμα, ὁ βασιλεὺς τὴν ἐγνώρισεν, ἀλλὰ

*) Καὶ εἰς τὴν τελευταίαν ἐκ τῶν πέντε ἀδελφῶν, Μαρκεσίαν Φλαβακούρ, ἐπροστάχθη τώρα νὰ στέρξῃ τὴν αὐτὴν σχέσιν μὲ τὸν βασιλέα. Ἀλλ' αὕτη δὲν κατεπείσθη, καὶ οὕτως ἔμεινε τοὐλάχιστον μία ἐκ τῶν πέντε πιστὴ εἰς τὴν τιμήν.



οῦ ἐφάνη πολλὰ ψυχρά, καὶ τὴν ἀπέλυσε. Διὰ τῆς ολιότητος τοῦ θαλαμηπόλου συνέβη νὰ τὴν ζητήσῃ ἰκίμη μίαν φορὰν εἰς συνομιλίαν, καὶ ταύτην τὴν ροράν τὸν ἐμάγευσε τόσον, ὥστε πάραυτα τῆς ἐδόθη τειρὰ θαλάμων εἰς τὰς Βερσαλίας. Συγγενής τις ἀνήγγειλεν εἰς τὸν ἄνδρα της τὴν ὕψωσιν, ἢ ὀρθότερον τὴν ταπείνωσίν της, ὅς τις, ἐπειδὴ τὴν ἠγάπα ἐκ καρδίας, ἔγεινεν ἔξω τοῦ ἑαυτοῦ του ἀπὸ τὸν τρόμον καὶ λύπην του. Μὲ γράμμα παθητικὸν τὴν ἐπροσκάλεσε νὰ ὑπάγῃ εἰς αὐτὸν ὀπίσω, καὶ ἡ δέσποινα — ἀνέγνωσε τὴν ἐπιστολήν, συνωδευμένην μὲ ἐπονειδίστους σημειώσεις, εἰς τὸν βασιλέα. Ἀλλ' οὗτος εἶχεν ἀκόμη αἴσθημα ἀρετῆς ἱκανὸν διὰ νὰ τῆς ἀποκριθῇ πολλὰ σεμνῶς: „Δέσποινά μου, ἔχεις γενναιόφρονα ἄνδρα!" Κρῖμα, ὅτι δὲν εἶχε καὶ δύναμιν ἱκανὴν νὰ τὴν ἀποδιώξῃ ἀπὸ τὴν αὐλήν!

Ἦτο αὕτη πολὺ ἀνωτέρα του κατὰ τὸ κυριαρχικὸν πνεῦμα. Ἐντὸς ὀλίγου ἐξουσίασε τὴν θέλησίν του τόσον, ὥστε ὅλοι οἱ αὐλικοὶ ἔκριναν καλὸν νὰ ταπεινωθῶσιν ἐνώπιόν της, καὶ πάραυτα χωρὶς τὴν γνώμην της δὲν ἐδίδετο πλέον κανὲν ἀξίωμα εἰς τὸ βασίλειον. Ἡ λαμπρότης τῶν πολυτίμων στολισμῶν της, τὸ πλῆθος τῶν ὑποστατικῶν καὶ ἀγροκηπίων της, καὶ τὸ ἄθροισμα τῶν εἰσοδημάτων της ηὔξανε καθ' ἕκαστον ἐνιαυτόν· διότι ἔφερε τὸ πρᾶγμα εἰς τοῦτο, ὥστε πᾶσα μία ἀπὸ τὰς ἀκρατεστάτας ὀρέξεις της ἀνεπαύετο. Ὅτι κατὰ τὸ κάλλος καὶ τὸ πνεῦμα ἦτο μία ἀπὸ τὰς παραδοξοτάτας γυναῖκας, δὲν εἶναι νὰ τὸ ἀρνηθῇ κανείς. Καὶ τὰ δύω ἀπητοῦντο βέβαια, ὥστε ἐξ εὐτελείας τῆς ἐσχάτης — ὁ ἀνὴρ τῆς μητρός της λέγεται ὅτι ἦτο κτηνοπώλης — νὰ ἀναβῇ εἰς τοιοῦτον ὕψος, καὶ νὰ βασταχθῇ μέχρι τέλους ἐπὶ τοῦ ὀλισθηροτάτου τῆς αὐλῆς ἐδάφους.

Εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ δὲν εἶχεν ἀκόμη τελειώσειν ὁ περὶ τῆς Αὐστριακῆς κληρονομίας πόλεμος, καὶ

τρεῖς Γαλλικοὶ στρατοὶ εἰς Ἰταλίαν καὶ Ῥῆνον καὶ Βέλγιον ἦσαν ἐνεργητικοὶ, ἐνῷ οἱ Ἀγγλικοὶ καὶ Γαλλικοὶ στόλοι ἐκτυποῦντο εἰς τὰ νερὰ τῆς Ἀμερικῆς. Ὁ βασιλεὺς ἀπεφάσισε νὰ συνεκστρατεύσῃ ἀκόμη μίαν φορὰν, καὶ διὰ τοῦτο ὑπῆγε τὴν 7 Μαΐου 1745 μετὰ τοῦ ἑκκαιδεκαετοῦς Δελφῖνος εἰς τὸ ἔμπροσθεν τοῦ Τορνάκου στρατόπεδον τοῦ Σάξονος *). Μετὰ τέσσαρας ἡμέρας συνέβη εἰς Φοντενιακὸν μάχη μετὰ τοῦ Ἀγγλολλανδικοῦ στρατοῦ (11 Μαΐου), ὅπου ὁ βασιλεὺς, τὸν ὁποῖον ἐπαρακάλουν νὰ μακρυνθῇ ὀπίσω, ἔδωκεν ἀποδείξεις ἀνελπίστου ἀφοβίας, καὶ ὁ νέος διάδοχος τόσον ἐνθουσιάσθη, ὥστε ἔσυρε τὸ σπαθίον του διὰ νὰ ὁδηγήσῃ αὐτὸς εἰς τὸ πῦρ τὰ τοῦ βασιλέως οἰκιακὰ στρατεύματα, ἐκ τοῦ ὁποίου ὅμως τὸν ἐνεχαίτισαν εὐλόγως. Ὁ στρατηγὸς ἠθέλησεν ἐπὶ τῆς μάχης νὰ λάβῃ προσταγὰς ἀπὸ τὸν βασιλέα, ἀλλ' οὗτος εἶπε μὲ μετριοφροσύνην, ὅτι παρευρίσκεται εἰς τὴν μάχην ταύτην ὄχι διὰ νὰ προστάξῃ, ἀλλὰ διὰ νὰ διδάξῃ καὶ τὸν ἑαυτόν του καὶ τὸν υἱόν του. Ἡ μάχη ἐκερδήθη **) μὲ κόπους. Μετὰ τὴν φυγὴν τοῦ ἐχθροῦ περιῆλθεν ὁ Λοδοβῖκος μετὰ τοῦ Πρίγκιπος τὸν μὲ αἷμα καὶ νεκροὺς σκεπασμένον τόπον τῆς μάχης, καὶ ἴδε μὲ βαθεῖαν του λύπην πῶς οἱ πληγωμένοι ὑποκάτω εἰς τὰ βάσανα τοῦ θανάτου ἐξύφοναν τὰς χεῖρας καὶ ἐξεφώνουν πατριωτικῶς: „Ζήτω ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ Δελφίν.“ Ἔφριξε δὲ καὶ ὁ

*) Ὠνομάζετο κυρίως Μαυρίκιος Κόμης Σαξονίας, καὶ ἦτο νόθος υἱὸς Αὐγούστου Β΄, βασιλέως τῆς Πολονίας, τοῦ ὁποίου ἐκληρονόμησε τὴν γιγαντικὴν ῥωμαλαιότητα. Ἐμβῆκεν εἰς Γαλλικὴν ὑπηρεσίαν, ἔδειξε μεγάλα στρατηγοῦ προτερήματα, καὶ ἀνεδείχθη Μαρισάλιος τῆς Γαλλίας. Ἀπέθανε δὲ τὴν 30 Νοεμβ. 1750 ἐξ αἰτίας τῶν ἀκολασιῶν του.

**) Κωμικὸν σχεδὸν εἶναι τὸ ἀνέκδοτον εἰς ταύτην τὴν μάχην. Σφαῖρα κανονίου ἐφόνευσε τὸν Δοῦκα Γραμμοντίου καὶ τὸν ἵππον του. Ὁ Κόμης Λοιβενδάλιος ἰδὼν τὸν ἵππον πηδήσαντα, „Πρόσεχε“ ἐφώναξεν, ὁ ἵππος σας ἐκτυπήθη. — „Καὶ ἐγὼ,“ ἀπεκρίθη ὁ Δοὺξ, καὶ ἔπεσε καταγῆς.



Πρίγκιψ· „Μάθε ἐδῶ, τοῦ εἶπεν ὁ πατήρ του, πόσον δαπανηρὸς καὶ τρομερὸς εἶναι ὁ πόλεμος.“ Καὶ ὅταν τὸν ἠρώτησαν πῶς ἀγαπᾷ νὰ μεταχειρισθοῦν τοὺς Ἄγγλους πληγωμένους; „Ὡσὰν τοὺς ἡμετέρους, ἀπεκρίθη, ἐπειδὴ τώρα δὲν εἶναι πλέον ἐχθροί μας.“

Καὶ ταύτην δὲ τὴν φορὰν ὑπεδέχθησαν οἱ Παρισιανοὶ τὸν Πολυαγάπητον — διότι οὕτω τὸν ὠνόμαζαν — μὲ ἀγαλλιάσεις καὶ εὐφημίας. Οἱ κόλακες τὸν ὕμνησαν ὡς ἥρωα καὶ νικητὴν, καὶ ὁ Βολταῖρος διὰ προσταγῆς τῆς Μαρκεσίας Πομπαδοὺρ — τοῦτον τὸν τίτλον ἔφερε τώρα ἡ νέα ἑταίρα — συνέγραψε διὰ τὰς χειμερινὰς εὐθυμίας μελόδραμα, ὅπου Λοδοβῖκος ὁ ΙΕ΄, ὀνομαζόμενος Τραϊανὸς, ἐστεφανόνετο ἀπὸ τὴν Θεὰν Φήμην (τὴν Πομπαδοὺρ) ὡς νικητὴς καὶ ἄνθρωπος, καὶ εἰς τὸν καιρὸν τοῦτον, ὡς εὐκόλως ἐμπορεῖ τις νὰ συμπεράνῃ, ἔλαβε τὸν ἐντελέστατον χορτασμὸν ἀπὸ τὰς κολακείας. Ἀφοῦ ἔλαβε τέλος πρὸς χαρὰν ἁπάντων ἡ παράστασις τοῦ δράματος τούτου, ἐκβῆκε τόσον ἀπὸ τὰ μέτρα του ὁ κενόδοξος ποιητὴς, ὥστε μὲ ἐμπιστοσύνην ἐνηγκαλίσθη τὸν βασιλέα εἰς τὴν παράκυψίν του, καὶ ἔκραξε: „Λοιπὸν, Τραϊανὲ, γνωρίζετε τὸν ἑαυτόν σας εἰς ταύτην τὴν ζωγραφίαν;“ Διὰ τὸ ὁποῖον ἤθελεν ἐκφερθῆν ἐκεῖθεν ἀπὸ τὴν φρουρὰν, ἐὰν ὁ ἀγαθὸς μονάρχης δὲν τοῦ ἐσυγχώρει τὴν ἀναρμοστίαν.

Συνεξεστράτευσε δὲ ὁ Λοδοβῖκος καὶ τὸ 1746 ἔτος, καὶ τὸν ἐσυνώδευεν ἡ Πομπαδοὺρ, καὶ διὰ τοῦτο ἀφέθη εἰς Παρισίους ὁ Δελφὶν, ἐπειδὴ τόσον αἰδοῦς αἴσθημα εἶχεν ἀκόμη ὁ βασιλεὺς, ὥστε δὲν ἤθελε νὰ δώσῃ σκάνδαλον εἰς τὸν υἱόν του. Ἡ ἐκστρατεία αὕτη διέπρεψε διὰ μάχης αἱματώδους πλησίον Ῥαυκίας, τὴν ὁποίαν ἐκέρδησε τὴν 11 Ὀκτωβ. ὁ Μαρισάλιος Σάξων. Τόσον ἦσαν βέβαιοι οἱ Γάλλοι ὅτι ἔμελλαν ἐκεῖ νὰ νικήσουν, ὥστε τὴν παρα-

μονὴν τῆς μάχης ἐπαίχθη κωμῳδία εἰς τὸ στρατόπεδον, καὶ ἡ ὑποκρίτρια μετὰ τὸ τέλος ἀνήγγειλεν εἰς τὸ πλῆθος τὰ ἐφεξῆς: „Αὔριον, κύριοί μου, ἔχομεν σχολὴν διὰ τὴν μάχην, μεθαύριον ὅμως θέλομεν ἔχειν τὴν τιμὴν νὰ παραστήσωμεν κτ.“

Αἱ εὐθυμίαι τοῦ ἐγγὺς χειμῶνος ἐξυφώθησαν μὲ τὸν δεύτερον γάμον τοῦ Δελφῖνος: Ὁ Πρίγκιψ οὗτος δεκαοκταετὴς ὢν ἐδοκίμασε τὸν πόνον νὰ χάσῃ τὴν σύζυγόν του θυγατέρα Φιλίππου Ε΄ βασιλέως τῆς Ἱσπανίας (22 Ἰουλ. 1746), εὐθὺς ἀφοῦ τοῦ ἐγέννησε μίαν κόρην. Διὰ τοῦτο τοῦ ἡτοίμασαν παραυτα δεύτερον γάμον, καὶ μάλιστα ἐπροβλήθη ταύτην τὴν φορὰν μία Σαξονικὴ Πριγκιπέσσα, ἡ θυγάτηρ Αὐγούστου Γ΄ βασιλέως τῆς Πολονίας, Μαρία Ἄννα Σοφία. Ὁ Δοὺξ Ῥιχελιεὺς, ἐπιτήδειος αὐλικὸς καὶ ἀγαπητὸς τοῦ Λοδοβίκου, ὡδοιπόρησεν εἰς Δρέσδαν ὡς πρέσβυς καὶ νυμφαγωγὸς, ἠῤῥαβωνίσθη τὴν νύμφην ἐν ὀνόματι τοῦ Πρίγκιπος (Ἰαν. 1747), καὶ πρὸς τὰ τέλη τοῦ μηνὸς ἔφθασε μετὰ τῆς νύμφης εἰς τὴν Γαλλίαν Ὅταν ἡ αὐλὴ ἐκβῆκεν εἰς προϋπαντησίν της, ἐκατέβη ἡ νύμφη ἀπὸ τὴν ἅμαξαν, ἔπεσεν εἰς τοὺς πόδας τοῦ βασιλέως, καὶ τὸν ἐπαρακάλεσε νὰ τὴν ἔχῃ εἰς τὴν εὔνοιάν του. Οὗτος δὲ τὴν ἐσήκωσε, τὴν ἐναγκαλίσθη, καὶ τὴν ἐπαράστησεν εἰς τὸν διάδοχον. Ὁ διάδοχος ἠγάπα τόσον τὴν πρώτην γυναῖκα του, ὥστε τὸν ἐβασάνιζεν ἡ ἀνάγκη τῆς δευτέρας συζεύξεως. Ὅταν ἐπεσκέφθη κατὰ πρῶτον τὴν Πριγκιπέσσαν, καὶ εἰς τὸν θάλαμόν της εὕρηκε διάφορα ἔπιπλα τῆς πρώτης συζύγου του ἔξαφνα, ἐπήδησαν ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν του τὰ δάκρυα. Ἠθέλησε νὰ τὰ κρύφῃ, ἀλλ' ἡ φρονίμη Πριγκιπέσσα τοῦ εἶπεν: „Ἄφες ἐλεύθερον δρόμον εἰς τὰ δάκρυα ταῦτα, καὶ μὴ φοβοῦ μὴ μὲ ἀδικήσῃς μὲ ταῦτα. Τὰ δάκρυά σου μὲ δείχνουν τί ἔχω νὰ ἐλπίσω ποτὲ ἐὰν εἶμαι εὐτυχὴς νὰ ἀξιωθῶ τῆς ἀγάπης σου.“ Καὶ τὴν ἀπέκτησεν ἐν-



τὸς ὀλίγου μὲ τὸν ὀξὺν νοῦν της, μὲ τὴν ἀγαθὴν
καρδίαν της καὶ μὲ τὰς σπανίους γνώσεις της. Ἤξευρε
Λατινικὰ, Ἰταλικὰ καὶ Γαλλικὰ, ἦτο πολλὰ ἔμπει-
ρος τῆς ἱστορίας, καὶ ἐζωγράφει πολλὰ ὡραῖα. Ἡ
φιλομάθειά της ἔκαμε θαυμαστήν της τὸν πανταχοῦ
περιερχόμενον καὶ κολακεύοντα Βολταῖρον, τότε θα-
λαμηπόλον, ὅς τις ἠθέλησε νὰ ἐξυψώσῃ τὸ φιλόμου-
σόν της καὶ μὲ ζημίαν τῆς εἰς θρησκευτικὴν θεωρίαν
καταβυθισμένης βασιλίσσης μὲ μακρόν τι ποίημα.
Ἀλλὰ ταύτην τὴν φορὰν δὲν εὐτύχησεν ἡ χαμέρπειά
του. Ἡ Πριγκιπέσσα ἔδειξε τόσον τὴν δυσαρέσκειάν
της διὰ τοὺς πλαγίους κατὰ τῆς βασιλίσσης σατυρι-
σμούς του, ὥστε αὐτὸς ἠναγκάσθη ν' ἀπαρνηθῇ τὸ
ποίημα, καὶ νὰ ἀλλάξῃ ὅλα τὰ ὀνόματα, ὅταν με-
τὰ ταῦτα τὸ ἐδημοσίευσε διὰ τῶν τύπων. Μὲ ὄχι
ὀλιγωτέραν κοσμιότητα ἐφέρθη ἡ Πριγκιπέσσα εἰς ἄλ-
λην μίαν περίστασιν. Κατὰ τὸ αὐλικὸν ἔθος ἔπρεπε
τὴν τρίτην ἡμέραν τῆς συνοικήσεώς της νὰ φορέσῃ εἰς
τὸ βραχιόλιόν της τὴν εἰκόνα τοῦ πατρός της. Μ'
ὅλον ὅτι τῆς ἐδόθησαν φιλοφρονητικώταται βεβαιώ-
σεις, ὅτι ἐλησμονήθησαν ὅλα τὰ γενόμενα, συμπεραί-
νεται ὅμως εὐκόλως πόσον ἔπρεπε νὰ λυπηθῇ ἡ θυ-
γάτηρ τοῦ Στανισλάου βλέπουσα τρόπον τινὰ νὰ
ἀκτινοβολῇ θριαμβευτικῶς ἔμπροσθέν της ἡ εἰκὼν Αὐ-
γούστου τοῦ Γ΄, ὅς τις εἶχεν ἐξώσειν τὸν Στανίσλαον
ἐκεῖνον. Μέρος τῆς δυσαρέστου ἡμέρας ἦτο ἤδη πε-
ρασμένον χωρὶς νὰ τολμήσῃ τις νὰ παρατηρήσῃ ἀκρι-
βέστερα τὸν στολισμὸν τοῦτον ἢ νὰ τὸν θαυμάσῃ κα-
τὰ χρέος. Ἡ βασίλισσα διὰ τὴν ἀγαθότητά της ἤρ-
χισεν ἔπειτα πρώτη καὶ εἶπε: „Θυγάτηρ μου, αὕτη
λοιπὸν εἶναι ἡ εἰκὼν τοῦ βασιλέως, τοῦ πατρός σας;“
— „Ναὶ, Μαμᾶ, ἀπεκρίθη ἡ Δελφίνα, καὶ τῆς ἐξ-
ήπλωσε τὴν χεῖρα της· ἴδετε πόσον τοῦ ὁμοιάζει.“
Ἦτο δὲ εἰκὼν τοῦ πατρός της, τοῦ Στανισλάου. Ὁ
γέρων, ὅς τις ἦτο καὶ αὐτὸς παρὼν, καὶ ἡ θυγάτηρ

του ἡ βασίλισσα ἐθέλχθησαν τόσον ἀπὸ τὸ ἔργον της τοῦτο, ὥστε ἐνηγκαλίσθησαν τὴν Πριγκιπέσσαν, καὶ ἐξώρισαν διὰ πάντα πᾶσαν κατ' αὐτῆς δυσαρέσκειάν των.

Καὶ εἰς τὴν ἐκστρατείαν δὲ τοῦ 1747 ἔτους παρευρέθη ὁ βασιλεὺς μετὰ τῆς Πομπαδούρ. Ἡ πολιορκία τοῦ παρὰ τὸν Μῶσαν Τραϊέκτου κατ' ἀρχὰς τοῦ ἐφεξῆς ἔτους ἦτο ἡ τελευταία Γαλλικὴ πρᾶξις τούτου τοῦ πολέμου, ἐπειδὴ πρὸ τοῦ τέλους ταύτης (30 Ἀπρ. 1748) ὑπεγράφησεν τὰ σχέδια τῆς εἰρήνης μὲ τὴν Ἀγγλίαν καὶ Ὀλλανδίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐμβῆκεν ἔπειτα καὶ ἡ Αὐστρία. Ὅλα ἔγειναν εὐτυχῶς, ἐπειδὴ οἱ Γάλλοι δὲν εὕρηκαν δυσκολίαν νὰ δεχθοῦν τὴν εἰρήνην, μ' ὅλον ὅτι κατὰ ξηρὰν ἦσαν πάντοτε νικηταί. Ὁ Ἀγγλικὸς πληρεξούσιος, Κόμης Σανδεβίχιος, ὑπώπτευε δολιότητα· ἀλλ' οἱ τῶν Βερσαλιῶν κατάσκοποί του τὸν ἐμήνυσαν νὰ ἔχῃ θάῤῥος, ἐπειδὴ οἱ λειτουργοὶ ζηλοτυποῦν τὴν ἰσχὺν τοῦ Μαρισαλίου Σάξονος, καὶ ἡ ἑταίρα ἐχόρτασε νὰ συνεκστρατεύῃ πάντοτε μὲ τὸν βασιλέα. Οὕτω λοιπὸν ἐθυσιάσθη ἡ τιμὴ καὶ εὐτυχία τοῦ βασιλείου εἰς τὴν θέλησιν μιᾶς γυναικός· πόλεμος δαπανηρὸς, ὅςτις ηὔξησε καθ' ὑπερβολὴν τὰ ἐθνικὰ χρέη, ἐτελειώθη εἰς μάτην· καὶ οἱ Ἄγγλοι, οἵτινες ἔλαβαν τὴν ὑπεροχὴν εἰς τὴν Ἀμερικὴν καὶ εἰς τὰς Ἰνδίας καὶ ἠφάνισαν σχεδὸν ὅλον τὸν Γαλλικὸν στόλον, ἐσφετερίσθησαν ἔκτοτε ὅλον τὸ ἐμπόριον τοῦ κόσμου.

Ἐπὶ τοῦ ἤδη τελειωθέντος πολέμου ἠγωνίσθησαν πολὺ οἱ Γάλλοι νὰ διεγείρουν ἐχθρὸν εἰς τὰς ἰδίας τῶν Ἄγγλων χώρας. Διότι τοῦ κατὰ τὸ 1688 ἐκδιωχθέντος βασιλέως Ἰακώβου Β΄ ἔζη ἀκόμη ἕνας ἔγγονος, Κάρολος Ἐδουάρδος (γενν. εἰς Ῥώμην 1720), τὸν ὁποῖον ὡς νόμιμον βασιλέα ἔφεραν μὲ στόλον δὶς εἰς τὴν Σκωτίαν. Ἀλλὰ καὶ τὰς δύω φορὰς ἀπεκρούσθη ἐκεῖθεν. Εἰς τὴν εἰρήνην τοῦ Ἀκυϊσγράνου παρεβλέφθη ὁλοτελῶς, καὶ ἔζη μὲ ὄνομα Κόμητος Ἀλβανίας διὰ Παπικῆς σιτήσεως, ἕως οὗ ἀπέθανε τὴν 31 Ἰαν. 1788.



Ὅσα εἶναι ὑπόλοιπα νὰ διηγηθῶμεν περὶ τῆς αὐλῆς Λοδοβίκου τοῦ ΙΕ΄ εἶναι ὅλα ἀθλιότητες, αἵτινες δύνανται νὰ συμβῶσιν, ὅπου εἶναι κορυφαῖος εὐήθης ἄνθρωπος, ὅςτις δὲν ἔχει τὴν δύναμιν νὰ λυθῇ ἀπὸ τὰ παλλακικὰ σχοινία ταλαιπώρου γυναικαρίου. Ὅσον περισσότερον ἐμισεῖτο καὶ ἐκαταφρονεῖτο εἰς τὴν αὐλὴν ἡ Πομπαδοὺρ διὰ τὸ ταπεινὸν γένος της, τόσον ὑψηλότερα ἐπροσπάθει νὰ ἀναβῇ διὰ νὰ κάθηται ἀσφαλέστερα. Ἡ Μοντεσπὰν φαίνεται ὅτι ὑπῆρξε πρωτότυπόν της. Καθὼς ἐκείνη, ἠθέλησε καὶ αὐτὴ νὰ συγκαταριθμηθῇ μὲ τὰς ἐντίμους δεσποίνας τῆς βασιλίσσης· εὔνοια, τὴν ὁποίαν ἠδύναντο νὰ ἀπολαύσουν μόνον αἱ γυναῖκες τῶν Πριγκίπων καὶ Πατρικίων. Ὁ βασιλεὺς ἐσυγκατάνευσε, καὶ ἐδιωρίσθη τῆς εἰσαγωγῆς ἡ ἡμέρα. Ἡ τάξις τῆς εἰσαγωγῆς ἦτο, ὅτι ἡ εἰσαγομένη ἐνηγκαλίζετο ἀπὸ τὴν βασίλισσαν καὶ τὸν διάδοχον, καὶ ἐκάθητο ἔπειτα ἐπὶ θρονίου χειριδωτοῦ. Ἡ βασίλισσα, ὡς ἀγαθὴ, δὲν ἔδειξε τὴν δυσαρέσκειάν της καθόλου εἰς ταύτην τὴν τελετὴν, ἀλλ' ὁ Δελφὶν πρὸς τέρψιν ὅλης τῆς αὐλῆς ἐμεταχειρίσθη τὴν αὐθάδειαν, ἐνῷ τῆς ἔδωκε τὴν παρειάν του εἰς φίλημα, νὰ ἐξαπλώσῃ τὴν γλῶσσαν του ὑπεράνω τῶν ὤμων της. Ἡ παλλακὶς ἐλύσσαξεν εἰς ταύτην τὴν χλεύην. Δὲν ἡσύχασεν ἕως οὗ ἐξωρίσθη ὁ Πρίγκιψ εἰς Μελόδουνον, καὶ συνθήκη τῆς ἐπιστροφῆς του ἦτο δημόσιος ζήτησις συγχωρήσεως. Εἶπε μόνον οὗτος, ὅτι δὲν ἔκαμε τίποτε, ἀλλ' ἄλλοι ἔπλασαν τὸ ψεῦμα, καὶ ἐκείνη ἀπεκρίθη, ὅτι οὐδὲ αὐτὴ δὲν τὸ ἐπίστευσεν. Εὐθὺς μετὰ τοῦτο ἐζήτησε νὰ γείνῃ καὶ δέσποινα τοῦ Παλατίου, τὸ ὁποῖον ποτὲ δὲν ἀπήλαυσε καμμία παλλακὴ, καὶ ἔγεινεν ὅμως καὶ τοῦτο. Τώρα δὲ ἐμιμεῖτο ὡς μαϊμοῦ τὴν Μοντεσπὰν καὶ τὴν Μαιντενὼν καὶ κατὰ τοῦτο, ὅτι

μόνον ἓν θρονίον εἶχεν εἰς τὸν θάλαμόν της, ἐπὶ τοῦ ὁποίου καθημένη ἠκροᾶτο τοὺς ἱσταμένους, καὶ ὄπισθέν της ἔστεκεν ἱππότης τοῦ τάγματος τοῦ Λοδοβίκου, ὁ Δομέστικός της. Μόνον διὰ τὸν βασιλέα ἐφέρετο ἀκόμη ἓν θρονίον *). Ὁ ἐθνικὸς τῶν Γάλλων χαρακτὴρ ἔκαμεν, ὥστε τοιαῦτα πράγματα ὄχι μόνον νὰ μισηθῶσιν, ἀλλὰ καὶ νὰ καταγαλασθῶσιν. Ἀλλὰ κακῶς ἀνταμείφθησαν οἱ γελασταί. Τινὲς δὲ διὰ τοὺς ἀστεϊσμούς των τούτους ἐφυλακώθησαν εἰς τὴν Βαστίλλαν. Ὁ λειτουργὸς τῶν θαλασσίων πραγμάτων Μαυρεπᾶς, διὰ στίχον ἐγγικτικὸν, τὸν ὁποῖον εὕρηκεν εἰς τὸ πιάτον της, καὶ τὸν ὁποῖον εἶπαν ποίημα ἰδικόν του, ἔχασεν ὅλα τὰ ἀξιώματά του, καὶ κάποιος Δεσφόργιος, ὅς τις εἶχε συνθέσειν δαγκαστικὸν ποίημα, ὅπου ὀλίγον ἐφείδετο καὶ αὐτὴν καὶ τὸν βασιλέα, ἐνεκλείσθη πολλὰ ἔτη εἰς τὸν Ἅγ. Μιχαὴλ ἐντὸς κλωβίου, ὅπου δὲν ἠδύνατο οὔτε νὰ σταθῇ, οὔτε νὰ πλαγιάσῃ.

Μὲ ἕνα λόγον ἡ Μαρκεσία ἦτο κυρία ἀπεριόριστος. Ἐλάμβανεν ἀργύριον ἀπὸ τὰ κοινὰ ταμιεῖα, ἔβαλλε καὶ ἐξέβαλλε λειτουργούς· ὅλα τὰ πρόσωπα, τὰ ὁποῖα περιεκύκλονα ἀμέσως τὸν βασιλέα, ἦσαν πλάσματά της, καὶ δὲν ἐσυγχωροῦντο νὰ πράξουν ἢ νὰ εἴπωσι τί πλέον παρ' ὅσα τοὺς ἐπρόσταζεν αὐτὴ, εἰς τρόπον ὥστε αὐτὸς ἦτο εἰς ὅλον τὸ βασίλειόν του ὁ μόνος, ὅς τις δὲν ἔμαθε ποτὲ εἰς ποίαν ἀθλίαν κατάστασιν εὑρίσκοντο ἡ εὐτυχία τῆς πολιτείας, ἡ εὐχαρίστησις τῶν ὑπηκόων του καὶ ἡ πρὸς τοὺς γείτονας ἀγαθὴ ὑπόληψίς του. Καὶ διὰ νὰ μὴ φθάσῃ ποτὲ ἐξ ἀργίας εἰς τὸν στοχασμὸν τοῦ νὰ φροντίσῃ περὶ τούτου, ἐστενοχώρει πάντοτε τὴν φαντασίαν της εἰς τὸ νὰ ἐφευρίσκῃ νέας δι' αὐτὸν

*) Ὁ Πρίγκιψ Κόντιος χωρὶς πολλὰς περιστάσεις ἐῤῥήχθη μίαν φορὰν εἰς τὴν κλίνην της, καὶ ἐφώναξε: „Δέσποινά μου, ἐξαίρετος καθέδρα εἶναι αὐτὴ!"



ιατριβάς. Τοῦ διήγειρε τὴν ἀγάπην εἰς τὰ οἰκοδομήιατα, κατέστησεν ἐργοστάσιον λευκαργιλλίνων σκευὂν εἰς Βικένας (τώρα εἰς Σεούρας), διὰ τὸ ὁποῖον ῑπροσπάθει νὰ τοῦ ἐμπνεύσῃ φιλοκέρδειαν, καὶ διὰ ροῦτο τὸ ἐπεσκέπτετο συχνάκις· ἐπλήρονε πλουσίως ποιητὰς καὶ μουσικοὺς διὰ μελοδράματα καὶ ποιήματα, ὅπου καὶ αὐτὴ ὑπεκρίνετο συχνάκις πρόσωπα εἰς τὴν αὐλήν· ἔφερνεν ἐτησίως τὰ τεχνουργήματα εἰς τὰς σάλας τῆς Λυπάρας διὰ νὰ ἐνθαῤῥύνῃ τοὺς ζωγράφους καὶ ἀγαλματοποιοὺς, καὶ τελευταῖον πρὸς αἰωνίαν της ἐντροπὴν, διὰ νὰ ἐρεθίζῃ δι' ἀλλαγῆς τὸν ἀμβλυνθέντα βασιλέα, ἔκτισε κατὰ τὸν τρόπον τῶν Ἀσιανῶν ἡγεμόνων μέγα Σαράϊον δι' αὐτὸν (1753) μὲ ὄνομα κῆπος τῶν ἐλάφων (parce aux cerfs), φρικτὸν λάκκον κρημνισμοῦ γυναικείας ἀθωότητος, αἵτινες, ἐὰν ἀπεδίδοντο εἰς τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν, ἔφερναν εἰς αὐτὴν διαφθορὰν τῶν ἠθῶν καὶ ἀγάπην τῆς κακίας. Ἀλλὰ καὶ παρατρεχομένης τῆς ἠθικῆς βλάβης τούτου τοῦ αἰσχροῦ κοινοβίου, τίς δύναται νὰ λογαριάσῃ τὸ ἀργύριον, τὸ ὁποῖον ἐχρειάζετο ἡ διατροφὴ τῆς λεγεῶνος τούτων τῶν ἀρχιμαστρωπῶν καὶ ὑπομαστρωπῶν, οἵτινες ἦσαν εἰς παντοτεινὴν κίνησιν διὰ νὰ ἀνιχνεύουν εἰς ὅλας τὰς ἐπαρχίας τοῦ βασιλείου τὰ ἀντικείμενα τοῦ κυνηγίου των, νὰ τὰ δελεάζουν, νὰ τὰ φέρουν, νὰ τὰ διδάσκουν, νὰ τὰ κάμνουν θελκτικὰ δι' ὅλων τῶν τεχνικῶν μέσων, καὶ τελευταῖον νὰ τὰ ἀνταμείβουν διὰ τὴν δουλείαν των, διὰ τὴν σιωπήν των, συχνάκις καὶ διὰ τὴν ὕβριν τῶν θελγήτρων των; Ἐλογαρίασαν, ὅτι τὸ καθίδρυμα τοῦτο ἐδαπάνησε πολλὰς ἑκατοντάδας μιλιονίων. Ἐκ τούτου ἐγίνοντο πάντοτε συχνότεραι αἱ ὀνομαζόμεναι βασιλικαὶ ἰδιόχειροι ἐξοφλήσεις (acquits du comptant) *), εἰς τρόπον ὥστε τὸ κοινοβούλιον εἰς μίαν

*) Ἦσαν αὗται ἔγγραφοι ἀποδείξεις εἰς τὸν Θησαυρὸν μὲ μόνον ὑπογραφὴν τοῦ βασιλέως, χωρὶς ὀνομασίαν τοῦ πράγματος, εἰς τὸ ὁποῖον ἐξωδεύθησαν.

αναφοράν του ἐπαρατήρησε ποτὲ, ὅτι αἱ ἐξοφλήσεις αὗται, αἱ ὁποῖαι ἐπὶ Λοδοβίκου ΙΔ' δὲν ἀνέβαιναν τὰ δέκα μιλιόνια, τώρα ὑπερέβησαν τὰ ἑκατόν. Ἐμβριθεῖς φιλοπάτριδες ἐπροφήτευσαν ἤδη τὸν καιρὸν ἐκεῖνον φοβερὸν μέλλον. Ὅλας ὅμως τὰς λύσσας ταύτας εὕρισκεν ἀναγκαίας ἡ παλλακὴ διὰ νὰ στερεωθῇ εἰς τὸν ὑψηλὸν ἐπίφθονον τόπον της. Διὰ τί ὅμως νὰ εἶναι κορυφαῖος τοιούτου βασιλείου τοιοῦτος ἀνάξιος βασιλεύς;

Χαροποιεῖ ὅμως τὸν παρατηρητὴν βλέποντα πλησίον τῶν φρικτῶν τούτων εἰκόνων ἄλλην εἰκόνα, τὴν ὁποίαν ἔστηνεν ἡ σωφροσύνη τοῦ Δελφῖνος καὶ τῆς ἀξιεράστου συζύγου του. Ὁ πρῶτος ἐκτυπήθη τὸν Αὔγουστον 1752 ἀπὸ τὰς εὐλογίας, καὶ ἐκατήντησεν εἰς ἐπικίνδυνον κατάστασιν. Ἡ σύζυγός του δὲν ἔλειπεν ἀπὸ τὸ πλάγιόν του, μηδ' ἀπέφευγε τὰς βαρυτάτας καὶ ἀηδεστάτας ὑπηρεσίας διὰ νὰ τὸν εὐχαριστῇ. Καὶ προσέτι, ἐπειδὴ τὸν ἤξευρεν ἀνέκαθεν φοβούμενον τὴν ἀῤῥωστίαν ταύτην, τὸν ἔκρυπτε πάντοτε τὴν φύσιν τοῦ ἐξανθήματος, καὶ διὰ τοῦτο ἐδιώρισε καὶ ἐτυπόνετο χωριστὴ ἐφημερὶς, τὴν ὁποίαν τοῦ ἔδειχνεν ἀντὶ τῆς συνήθους, καὶ εἰς τὴν ὁποίαν περιεγράφετο μὲν ἀκριβῶς ἡ ἀῤῥωστία του, ὠνομάζετο δὲ μὲ ὄνομα πάντη διάφορον. Ὁ Πρίγκιψ λοιπὸν διετέθη οὕτως ἀπὸ τὰς ἀποδείξεις τῆς ἀγάπης της, ὥστε τὴν τρυφερὰν πρὸς αὐτὴν εὐγνωμοσύνην του δὲν τὴν ἐξήλειψεν ἕως θανάτου.

Ἀπὸ τὴν φοβερὰν ὀλεθριότητα τῶν τῆς κυβερνήσεως ὀργάνων ἐσυμπέραιναν τότε ἀκόμη ἔμπειροι ἄνθρωποι ὅτι ὁλόκληρος κρημνισμὸς τοῦ παλαιοῦ πολιτεύματος θέλει δυνηθῆν ποτὲ νὰ θεραπεύσῃ τὸ κακόν. Προάγγελοι τοιαύτης μεταβολῆς ἐφάνησαν τῷ ὄντι περὶ τὸν χρόνον τοῦτον. Μέρος μὲν ἡ μεγάλη πτωχεία τοῦ λαοῦ καὶ ἡ κατάθλιψις τῶν φορολόγων εγέννων ἐδῶ κ' ἐκεῖ ἐπαναστάσεις, μέρος δὲ ἔδειξαν



ὁ κοινοβούλιον καὶ οἱ ἱερεῖς ἀσυνήθιστον ἀντίστα-
ιν εἰς βασιλικὰ προστάγματα. Οἱ δεύτεροι πάλιν
γωνίζοντο νῦν μὲν κατὰ τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας, νῦν
ὲ κατ' ἀλλήλων. Τὰ πάντα ἐκινοῦντο ἐχθρικῶς ἔν-
ωθεν. Δύω φατρίαι τῶν ἱερωμένων κατεδίωκαν ἀλ-
λήλας μὲ θανάσιμον μῖσος καὶ προσωπικῶς καὶ διὰ
ῶν συγγραμμάτων καὶ διδαχῶν των. Ἦσαν δὲ οὗτοι
οἱ Ἰησουῖται καὶ οἱ Ἰανσιασταί. Οἱ δεύτεροι ἐδογ-
μάτιζαν κατὰ τὸν ἀρχηγόν των Ἰάνσιον, πάλαι
ποτὲ διδάσκαλον τῆς Θεολογίας εἰς τὸ πανεπιστήμιον
τῆς Λιβονίας (ἀποθ. 1639) τὴν γνώμην τοῦ ἐκκλη-
σιαστικοῦ πατρὸς Αὐγουστίνου περὶ τῆς φυσικῆς δια-
φθορᾶς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὅτι τινὲς μὲν εἶναι προ-
ωρισμένοι διὰ τὴν μακαριότητα, ἄλλοι δὲ διὰ τὴν
κόλασιν, κατά τινα θείαν βουλὴν, ἐναντίον τῆς ὁποίας
δὲν ὠφελεῖ τίποτε ἡ ἀγαθὴ τοῦ ἀνθρώπου θέλησις·
εἰς μάτην εἶχεν ἀναθεματίσειν ὁ Πάπας Κλήμης ΙΑ'
μὲ τὴν βούλαν Unigenitus (ὁ μονογενὴς) *) 1713
τὸ δόγμα τοῦτο· οἱ Ἰανσιασταὶ ἐπληθύνοντο, διότι
οἱ μισοῦντες τοὺς Ἰησουΐτας μετέβαιναν εἰς αὐτούς.
εἰς τρόπον ὥστε τελευταῖον, ὡς εἶναι συνήθεια, δὲν
ἐπάλαιαν πλέον κατὰ δογμάτων, ἀλλὰ κατὰ προσώ-
πων καὶ πραγμάτων. Ἀλλ' ὅμως ἔμεναν πάντοτε τὰ
δόγματα ἡ σημαία, τὴν ὁποίαν ἐπρόβαλλαν, καὶ τό-
σον σφοδρὰ ἐφανερώθησαν τὰ πάθη, ὥστε, ἀφοῦ
πλέον δὲν ὠφέλουν οἱ λόγοι, παρελήφθησαν εἰς βοή-
θειαν θαύματα. Οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως, ἥτις ἐκαυ-
χᾶτο διὰ τὸν μέγιστον φωτισμόν της, ὑπήγαιναν πολλὰ
ἔτη (1727 — 1732) προσκυνηταὶ εἰς τὸν τάφον Ἰαν-
σιαστοῦ τινὸς ἱερέως, Φραγκίσκου Παρισίου, ὅς τις
ἐσκληραγώγησε τὴν ζωήν του, καὶ ἐθανατώθη διὰ
ἐθελουσίου εὐνουχισμοῦ διὰ νὰ θαυματουργῇ εἰς τὸν
τάφον του, καὶ τῷ ὄντι ἐθαυματούργει. Αἰωνίως ἐπί-

*) Ἤρχιζε δηλαδὴ μὲ τὰς λέξεις: Unigenitus Dei filius (ὁ μονογενὴς υἱὸς τοῦ Θεοῦ).

σημος εἰς τοὺς Ψυχολόγους μένει ἡ ἱστορία αὕτη, καὶ ἐξηγεῖ πολλὰ παρόμοια φαινόμενα, ὅταν εἶναι ἐπαισθητότατα, μὲ ποίαν ὑπεράνθρωπον δύναμιν ἐνεργεῖ ἡ ἀληθινὴ πίστις, ἥτις δὲν ὑποφέρει τὴν ἰδέαν τοῦ ἐναντίου, καὶ εἰς αὐτὸν τὸν φυσικὸν τοῦ ἀνθρώπου ὀργανισμόν. Ποδαγρικοί, ὑδρωπικοί, καὶ ἄλλοι ἄρρωστοι ἰατρεύοντο μόνον ἐγγίζοντες τὸν τάφον τοῦτον. Ἡμέραν ἐξ ἡμέρας ἐγεμίζετο ὁ τάφος ἀπὸ προσκυνητάς, καὶ παχύτατα βιβλία συνεγράφησαν περὶ τῶν θαυμάτων τοῦ τάφου τοῦ Παρισίου. Οἱ Ἰησουῖται δὲν ἤθελαν νὰ ἀρνηθοῦν τὰ θαύματα, τὰ ὁποῖα ἔκαμαν ἄλλοτε καὶ αὐτοὶ πρὸς στερέωσιν τοῦ πράγματός των. Ἐπολέμουν ὅμως σφοδρῶς τὸ δόγμα τῶν Ἰανσιαστῶν, καὶ δὲν μετέδιδαν τὰ μυστήρια εἰς τοὺς ἀποθνήσκοντας, ἐὰν δὲν εἶχαν ἀπόδειξιν ἀπὸ πνευματικὸν ὀρθόδοξον, καὶ ἐντεῦθεν ἐγεννήθησαν τελευταῖον ἀπέραντοι ἔριδες.

Δὲν ἦσαν ὅμως ἱκανὰ τὰ ἐσωτερικὰ κακά, τὰ ὁποῖα ἔπασχε τὸ δυστυχὲς τοῦτο ἄρρωστον πολιτικὸν σῶμα· τοῦ ἐπανέβησαν καὶ ἐξωτερικά, πόλεμος διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης, καὶ ἔγειναν ὀλεθριώτατα διὰ τοῦ ἀνεπιτηδείου τρόπου τῆς κυβερνήσεως, δηλαδὴ τῆς Μαρκεσίας Πομπαδούρ. Ποίας αἰτίας πολέμου εἶχεν ἡ Ἀγγλία, θέλομεν τὸ ἱστορήσειν εἰς τὸ ἐφεξῆς βιβλίον. Τὸ μυστικὸν ἐμπύρευμα μεταξὺ δύω λαῶν, οἵτινες προσπαθοῦντες νὰ ἐκτείνωσι τὴν ἐμπορίαν, τὴν ναυτιλίαν καὶ τὰς ἀποικίας των συνεκρούοντο πάντοτε πρὸς ἀλλήλους, ἄναψεν ἰσχυρότερα παρὰ νὰ δυνηθοῦν νὰ τὸ σβέσουν αἱ γενόμεναι διαπρεσβεύσεις· καὶ ἐνῷ ἡ Γαλλία ἐστοχάσθη νὰ στείλῃ εἰς τὴν Ἀμερικὴν πολεμικὰ καράβια πρὸς φύλαξιν τῶν ἀποικιῶν της, ἤρχισεν ὁ Ἀγγλικὸς ναύαρχος Βοσκαβάνιος τὴν ἐχθροπάθειαν ἐκ τούτου, ὅτι ἥρπασεν ἐξ αὐτῶν δύω ἔμπροσθεν τῆς νέας Φυνδλανδίας χωρὶς κήρυξιν πολέμου (10 Ἰουν. 1755), καὶ μετὰ τοῦτο



ἔγεινε πάραυτα γενικὸν κυνήγιον εἰς ὅλα τὰ Γαλλικὰ τῶν ἐμπόρων πλοῖα, ἐκ τῶν ὁποίων ἐφέρθησαν ἐντὸς ὀλίγου εἰς τοὺς Ἀγγλικοὺς λιμένας περὶ τὰ τριακόσια.

Οὕτω λοιπὸν ἦλθε πάλιν εἰς τὸ μέσον ὁ πόλεμος, καὶ ὅλη ἡ δυστυχία, ἥτις μόλις ἦτο θεραπευμένη, ὥρμησε πάλιν εἰς τοὺς ἀθλίους λαούς. Ἡ κακὴ κατάστασις τοῦ Γαλλικοῦ ναυτικοῦ ὀλίγας ἐλπίδας ἔδιδεν εὐτυχίας. Ἀλλ' αἱ Δηλώσεις, ὅπου ἐζωγραφήθη ἡ φρικτὴ τῶν Ἄγγλων παράβασις τῶν ἐθνικῶν δικαίων μὲ μαῦρα χρώματα, ἐνήργησαν εἰς τὸ ἔθνος θερμότατον ἐνθουσιασμὸν καὶ ζωηροτάτην προθυμίαν. Τώρα ὅμως ἔκαμεν ἡ Πομπαδοὺρ παιγνίδιον τόσον ἀπολίτευτον, ὡς νὰ τὴν εἶχαν συμβουλεύσειν οἱ ἐχθροὶ εἰς τοῦτο. Διότι τότε (1756) ἐξερράγη εἰς τὴν Γερμανίαν ὁ περίφημος ἑπταετὴς πόλεμος, καὶ αὐτὴ ἐκίνησε τὸν βασιλέα νὰ ἑνωθῇ μὲ τὴν Αὐτοκρατόρισσαν Μαρίαν Θερησίαν. Οὕτως ἐκλείσθη συμμαχία μὲ τὴν Αὐστρίαν, καὶ ἐστάλθησαν εἰς τὴν Γερμανίαν δύω Γαλλικοὶ στρατοί, οἵτινες ὡδηγήθησαν τόσον κακά, ὥστε πολὺν καιρὸν ἔκαμαν ἀξιογέλαστον τὸ Γαλλικὸν ὄνομα.

Κατ' ἀρχὰς τοῦ 1757 ἔτους συνέβη σύμπτωμα, τὸ ὁποῖον ἦτο ἱκανὸν νὰ κάμῃ τὸν βασιλέα νὰ σκεφθῇ τὴν κατάστασίν του, ἐὰν ἦτο δυνατὸς νὰ σκέπτεται. Ἦτο ψυχρὰ καὶ σκοτεινὴ ἑσπέρα (5 Ἰαν. περὶ τὴν 6 ὥραν) ὅταν ἀπὸ τὸ παλάτιον τῶν Βερσαλιῶν ἀνέβαινε τὴν ἅμαξαν διὰ νὰ ὑπάγῃ εἰς Τριανόν. Ἐξαφνα ἔλαβε κτύπημα εἰς τὴν πλευράν, καὶ εὐθὺς τὸ ἐκβρύον θερμὸν αἷμα τὸν ἔκαμε νὰ καταλάβῃ ὅτι ἐπληγώθη. Ὁ πληγωτὴς ἤθελε μείνειν ἄγνωστος (ἐπειδὴ κἀνεὶς δὲν εἶχεν ἰδεῖν τὴν πρᾶξίν του) ἐὰν εἰς τὴν παραφροσύνην του δὲν ἐλησμόνει νὰ ἐκβάλῃ τὸν πῖλόν του, εἰς τρόπον ὥστε μεταξὺ ὅλων τῶν περιεστώτων αὐτὸς μόνος ἐφόρει πῖλον εἰς τὴν κεφα-

λήν. Ἐκ τούτου γνωρίσας αὐτὸν ὁ βασιλεὺς ἐφώναξεν: „Οὗτος μὲ ἐπλήγωσε! Πιάσατέτον, ἀλλὰ μὴ τὸν κακοποιῆτε.“

Τὸ πρᾶγμα ἔκαμε πολλὴν ταραχὴν, καὶ μεγαλυνθὲν χιλιοπλασίως διεφημίσθη εἰς τοὺς Παρισίους. Εἰκάζετο μεγάλη συνωμοσία, ὡμιλεῖτο περὶ ἐγγιζούσης καταστροφῆς τοῦ πολιτεύματος· ἀλλ' ἐκείνης τῆς φροντίδος, τὴν ὁποίαν ἔδειξεν ὁ λαὸς εἰς τὴν ἀρχητέραν ἀῤῥωστίαν τοῦ βασιλέως, δὲν ἐφάνη τώρα οὐδὲ ἴχνος. Ὁ κακοῦργος ἐφέρθη εἰς Παρισίους, καὶ ἡ ἐξέτασίς του ἤρχισε μὲ θόρυβον μέγαν. Ἐπορίσθη ἐκ ταύτης, ὅτι ἡ πρᾶξις ὑπῆρξε καρπὸς μελαγχολικῆς τινὸς συγχύσεως τῶν ἰδεῶν, καὶ ὅτι κάμμία συνωμοσία δὲν ὑφίσταται. Ὁ ἄνθρωπος ὠνομάζετο Ῥοβέρτος Φραγκῖσκος Δαμιένσιος, ὑπῆρξε πολλῶν βουλευτῶν ὑπηρέτης, καὶ εὕρηκεν εἰς αὐτοὺς καιρὸν νὰ ἀκούσῃ περὶ τῆς κακῆς κυβερνήσεως τοῦ βασιλέως, καὶ περὶ τῆς ὑπὲρ τὸ δέον συγκαταβάσεώς του εἰς τὸν κλῆρον. Ὡς θερμὸν Καθολικὸν εἶχε τὸν παροξύνειν καὶ ἡ ἀποφυγὴ τῶν μυστηρίων. Τρία ἔτη ἐσκέπτετο πῶς νὰ ἐξυπνίσῃ τὸν βασιλέα ἀπὸ τὸν λήθαργον τῶν ἁμαρτημάτων του, καὶ νὰ τὸν κάμῃ νὰ γνωρίσῃ τὰ καθήκοντά του, καὶ τελευταῖον ἀπεφάσισεν, ὅτι πρέπει — ὄχι νὰ τὸν σκοτώσῃ, ἀλλὰ νὰ τοῦ δείξῃ μόνον μακρόθεν τὸν θάνατον — νὰ τὸν πληγώσῃ. Διὰ τοῦτο ἐβάσταζε πάντοτε μαζή του ἓν κονδυλομάχαιρον μὲ κοντὴν κόψιν, μὲ τὸ ὁποῖον ἀληθῶς τὸν ἐπλήγωσε τόσον, ὅσον ἂν μόνον τὸν ἐφλεβοτόμει.

Ἀνθρώπινοι κριταὶ ἴσως ἤθελαν τὸν καταδικάσειν εἰς σκληρὰν φυλακὴν, καὶ βασιλεὺς γενναιόψυχος ἤθελε τὸν ἀπολύσειν καὶ ἀπὸ τὴν ποινὴν ταύτην, ἀλλὰ τὸ κοινοβούλιον τῶν Παρισίων ἠθέλησε νὰ ἐγείρῃ λαμπρὸν μνημεῖον εἰς τὴν Γαλλικὴν δικαιοδοσίαν τῆς ιη' ἑκατονταετηρίδος, καὶ κατεδίκασε τὸν δυστυχῆ Δαμιένσιον εἰς τὰς τακτικὰς καὶ ἐκτάκτους βασάνους, καὶ μετὰ ταύτας εἰς τρομερωτάτην θανατικὴν ποινήν. Πρὸς τιμὴν τοῦ βασιλέως στοχαζόμεθα, ὅτι δὲν ἴδε τὴν ἔγγραφον καταδίκην. Αὐτὸς δὲ ὁ δυστυχὴς τὴν ἤκουσε μὲ τὴν αὐτὴν ἀμβλεῖαν ἀφωνίαν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἤδε δείξειν καὶ ὅταν ἐξητάζετο. Ἡ 28 Μαρτίου 1757 ἦτο ἡ τρομερὰ ἡμέρα τῆς θανατώσεως. Μετὰ δύω ὡρῶν βαρβαρικὰς βασάνους ἔφθασεν ὁ καταδικασμένος μετὰ τὸ μεσημέριον τὴν τετάρτην ὥραν εἰς τὸν τόπον τοῦ θανάτου· χιλιάδες θεαταὶ ἔστεκαν ἐκεῖ, ἐνῷ ἄλλαι χιλιάδες ἐκύτταζαν ἀπὸ τὰ παράθυρα καὶ ἀπὸ τὰς σκεπαστὰς, ὅπου ἐνοικιάσθησαν τόποι μὲ τιμὰς μεγάλας. Πέντε τέταρτα ὥρας ἐβάσταξεν ἡ δευτέρα αὕτη διαβολικὴ βάσανος. Πρῶτον ἐκάη ἡ δεξιὰ χείρ του, ἔπειτα τὸ γυμνὸν σῶμά του ἐκεντήθη μὲ πυρωμένας πυράγρας, ἔπειτα ἐχύθη χωνευμένος μόλιβδος εἰς τὸ στόματου, καὶ τελευταῖον ἐζεύχθησαν τέσσαρες ἵπποι διὰ νὰ σπαράξουν τὸ ἀκόμη ζωντανὸν σῶμα. Ἀλλὰ μ' ὅλην τὴν ἕλξιν δὲν ἠδυνήθησαν νὰ τὸ σχίσουν, καὶ ἐχρειάσθη νὰ μεταχειρισθῶσι τὸν πέλεκυν. Μετὰ ταῦτα ἐκάησαν τὰ κομματιασμένα μέλη, καὶ ἡ στάκτη ἐσκορπίσθη εἰς τὸν ἀέρα. Τοῦτο ἔγεινεν εἰς Παρισίους, κατὰ τὰ μέσα τῆς δεκάτης ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος! Διὰ νὰ αὐξήσῃ, εἰ δυνατὸν, τὴν φρίκην τοῦ ἀναγνώστου, προσθέτει ἱστοριογράφος τοῦ καιροῦ ἐκείνου ὡς γενικῶς παρατηρηθὲν, ὅτι αἱ γυναῖκες ἐθεώρουν ἀσμενέστερα τὴν ἀπάνθρωπον ταύτην σκηνὴν, ἐνῷ καὶ οἱ ἄνδρες ἀπέστρεψαν τὸ πρόσωπόν των ἀπὸ τὸ τρομερὸν τοῦτο δρᾶμα.



Τὰ δυστυχῆ συμπτώματα τοῦ ἑξαετοῦς κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν πολέμου, ὅστις ἔγεινεν εἰς ὅλα σχεδὸν τὰ μέρη τοῦ κόσμου καὶ εἰς ὅλας τὰς θαλάσσας, θέλουν μνημονευθῆν καὶ εἰς τὸ ἐφεξῆς βιβλίον. Ἐπειδὴ οἱ λειτουργοὶ, οἱ στρατηγοὶ καὶ οἱ ναύαρχοι ἐχειροτονοῦντο ἀπὸ τὴν εὔνοιαν τῆς Πομπαδοὺρ, ἦσαν

ὅλοι γυναικοήρωες, ἀνίκανοι νὰ προξενήσουν εἰς εαυτοὺς τὸ σέβας καὶ τὴν τιμὴν τῶν ἀνδρῶν, τῶν ὁποίων ἦσαν κορυφαῖοι. Ὅπου λοιπὸν ἐφαίνοντο Γαλλικὰ καράβια, ἐκυριεύοντο· ὅπου Γαλλικοὶ στρατοὶ, ἐκτυποῦντο. Ὅλαι σχεδὸν αἱ Ἰνδικαὶ καὶ Ἀμερικαναὶ ἀποικίαι τῶν Γάλλων ἐκυριεύθησαν ἀπὸ τοὺς Ἄγγλους. Ἡ ἀνοησία συνοδευομένη ἀπὸ τὴν δυστυχίαν καὶ αἰσχύνην ἤθελεν εἶσθαι ἁρμόδιον σύμβολον τῆς τότε Γαλλίας. Τὸ δυσκολώτατον ἔργον εἶχαν οἱ χρηματισταί. Εἷς μετὰ τὸν ἄλλον ἀπεβάλλετο, ἐπειδὴ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκβάλῃ ἀργύριον ἀπὸ τὸν πτωχεύσαντα λαόν. Ὁ Σιλουέττιος, ὅςτις εἶχε τὸ ἔργον τοῦτο κατὰ τὸ 1759 ἔτος ἐγύμνωσε τοὺς ἀνθρώπους τόσον, ὥστε ὠνομάζετο ληστὴς, καὶ ὅμως δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκπληρώσῃ ὅσα ὑπεσχέθη. Τοῦτο ἔδωκεν εἰς τοὺς Γάλλους, εἰς τὸν παράξενον τοῦτον λαὸν, ὅςτις δύναται νὰ γελᾷ καὶ εἰς τὴν ἀπελπισίαν του, ἀφορμὴν νὰ διαιωνίσῃ τὸ ὄνομά του εἰς τὰς τότε ἐφευρεθείσας σκιώδεις σχεδιογραφίας, αἵτινες, ἐπειδὴ ἐνταυτῷ ἦσαν μαῦραι καὶ ἄδειαι, ὠνομάσθησαν χλευαστικῶς εἰκόνες à **la Silhouette.**

Ἡ μεγίστη ἀναργυρία ἔκαμε τελευταῖον ἀναγκαίαν τὴν εἰρήνην. Ὑπεγράφη αὕτη τὴν 3 Νοεμβρ. 1762 εἰς Φονταινεβλῶ βέβαια ὄχι πρὸς ὄφελος τῶν Γάλλων. Ἡ Ἀγγλία ἐβάσταξε τὸ ἄριστον μέρος τῶν εἰς τὴν Ἀμερικὴν δορικτησιῶν της, δηλαδὴ ὅλην τὴν Κανάδαν ἕως τοῦ Μισσισσιπὶ ποταμοῦ, τὸ ἀκρωτήρον Βρατῶνα μετὰ τῆς ἐκεῖ ὀψαροκυνηγίας, τὰς νήσους Γρενάδαν, Τάβαγον, ἅγ. Βικέντιον καὶ Δομίνικον, καὶ εἰς τὴν Ἀφρικὴν τὴν Σενεγαλίαν. Εἰς τοὺς αἰγιαλοὺς τοῦ Κορομανδὲλ ἐπανέλαβεν ἡ Γαλλία τὰ ἐρημωμένα φρούριά της, ἀλλ' ἐκ τῶν ἁρπαχθέντων καραβίων της δὲν ἐδόθη κανὲν ὀπίσω. Ἡ Ἱσπανία, ὡς σύμμαχος τῆς Γαλλίας, ἐχρειάσθη νὰ παραχωρήσῃ τὴν Φλωρίδαν εἰς τὴν Ἀγγλίαν.



Εἰς τὸν καὶ φυσικῶς καὶ ἠθικῶς κεχαυνωμένον
ἤδη βασιλέα δὲν ἔκαμεν ἡ δυστυχία καὶ ἡ ἐντροπή του
ἔθνους του καμμίαν ἐντύπωσιν πλέον. Ἴδε μὲ ἀδια-
φορίαν καὶ τὸν θάνατον τῆς κυρίας του, τῆς Πομπα-
δοὺρ, τὴν 15 Ἀπριλ. 1764 εἰς τὸ τεσσαρακοστὸν
τρίτον ἔτος τῆς ζωῆς της, ἀπὸ πολυχρόνιον ἀτροφίαν.
Καὶ αὐτὴ τὸν ἐπρόσμενε μὲ μετάνοιαν καὶ προσευ-
χὴν, καὶ ἔχαιρε διὰ τὴν τελευτὴν ζωῆς, ἥτις μὲ
ὅλην τὴν λαμπρότητα ἦτο σειρὰ ἀναξίων προσπαθή-
σεων, πληρωμένη μὲ τὸ κοινὸν μῖσος καὶ τὴν βαθυ-
τάτην καταφρόνησιν. Εἰς Παρισίους ποτὲ δὲν ἐτόλμα
νὰ ὑπάγῃ εἰς δημόσιον τόπον χωρὶς μεγάλην φύλαξιν.
Καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ μὴ λυπῆται ἀπὸ τὴν ἐλεεινὴν
ἔννοιαν, ὅτι δὲν ἠγαπᾶτο ἀπὸ κανένα. Τόσον ἀκρι-
βὰ εἶχεν ἀγοράσειν τὴν τύχην του νὰ γείνῃ δεσπότρια
τῆς Γαλλίας καὶ ν' ἀφήσῃ μιλιόνια εἰς τοὺς κληρο-
νόμους της. Ἡ πώλησις τῶν σκευῶν της διήρκεσεν ὁλό-
κληρον ἔτος, καὶ εἵλκυε πλῆθος περιέργων, οἵτινες
ἐπεθύμουν μόνον νὰ ἴδωσι τὸ πλῆθος τῶν σπανιω-
τάτων τεχνουργημάτων, πολυτίμων καὶ νεοευρέτων
πραγμάτων, τὰ ὁποῖα ἐπωλοῦντο.

## 6. Καταργησις τοῦ Ἰησουϊτικοῦ τάγματος εἰς τὴν Γαλλίαν.

(Νοέμβρ. 1764).

Τὸ ἐπίσημον τοῦτο φαινόμενον, τὸ ὁποῖον συνέπεσεν εἰς τὸ θανατηρὸν ἔτος τῆς Πομπαδοὺρ, ἐγεννήθη ἀπὸ τὸν σφοδρὸν ἀγῶνα, μέρος μὲν τῆς κοσμικῆς καὶ πνευματικῆς δυνάμεως, μέρος δὲ τῶν ἐν τῇ Γαλλίᾳ παλαιῶν καὶ νέων γνωμῶν. Περὶ τούτων εἴπαμεν ἤδη τινὰ ἀνωτέρω. Τὸ κοινοβούλιον τῶν Παρισίων δὲν ἤθελε κατ' οὐδένα τρόπον νὰ ὑποφέρῃ πλέον τὰς ἀντιποιήσεις τοῦ κλήρου· οἱ δὲ Ἰησουῖται

διϊσχυρίζοντο ἐξ ἐναντίας, ὅτι γνωρίζουν μόνον τὸν ἀρχηγὸν τοῦ τάγματός των καὶ τὸν Πάπαν κριτὰς καὶ προεστῶτας των. Ὁ ἀγὼν τῶν παλαιῶν καὶ νεωτέρων γνωμῶν ἐφέρθη εἰς τὸ μέσον ἀπὸ πλῆθος συγγραφέων, οἵτινες ἐφάνησαν κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον. Τινὲς ἀπὸ τοὺς προκρίτους ἐκ τούτων θέλουν μνημονευθῆν ἀκριβέστερα εἰς τὸ ἐφεξῆς βιβλίον. Ἡ σχολὴ τῶν φιλοσόφων, μὲ τὸ ὁποῖον ὄνομα τοὺς ἐτίμων, μ' ὅλον ὅτι εἰς τὰς ἀσχολίας των ἐπαρατηρεῖτο παντελὴς ἔλλειψις γνησίας φιλοσοφίας, ἐφέρετο μὲ τὸ πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ἐδηλώσαμεν ἀρχήτερα, ὅταν ἀνεφέραμεν τὰς διαφόρους περὶ θρησκείας θεωρίας. Διεύθυνε τὰ ὅπλα της κατὰ πάντων τῶν καθεστώτων, κατὰ πάσης αὐθεντίας, κατὰ παντὸς ὅ,τι ἦτο ῥιζωμένον εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου διὰ πίστεως καὶ τῆς παραδόσεως τῶν παρελθουσῶν γενεῶν. Ὄχι μόνον κατὰ τοῦ ἀχρήστου, ὄχι μόνον κατὰ τοῦ περιορισμοῦ καὶ τῶν ἀπαρχαιωμένων καταχρήσεων, τὰς ὁποίας ἦτο ἱκανὸν νὰ ἀποφύγῃ τὸ προχωρῆσαν πνεῦμα: ἀλλ' ἐνταυτῷ κατὰ τοῦ ἁγιωτάτου καὶ τιμιωτάτου· ἐπολέμει τὰς βαθυτάτας ῥίζας τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως μὲ σοφιστικὰς μελέτας καὶ θαμβωτικὴν ῥητορικὴν, μὲ εἰρωνικὴν χλεύην καὶ παντοδαπὴν βωμολοχίαν. Ἀντὶ λοιπὸν τοῦ νὰ συνεργήσουν τὸν ἀληθινὸν φωτισμὸν καὶ νὰ οἰκοδομήσουν τὰ ἰσχυρότατα χαρακώματα κατὰ τοῦ θολεροῦ ποταμοῦ τῶν νεωτερισμῶν τούτων, ἐπίστευαν ὅτι θέλουν τὸν ξηράνειν, ἐὰν ἐβάσταζαν τὰ παλαιὰ μὲ ὅλα τὰ σφάλματά των. Ἀπηγορεύθησαν τὰ συγγράμματα, ὅπου περιείχοντο αἱ θεωρίαι ἐκεῖναι, καὶ ἐξαιρέτως ἐπροσπάθουν οἱ Ἰησουῖται μὲ ὅλας των τὰς δυνάμεις νὰ τὰ ἀναιρέσουν καὶ νὰ τὰ ἀφανίσουν. Ἀλλὰ τοῦτο ἐνήργησεν εἰς τὸν λαὸν σφοδρὰν ἐπιθυμίαν νὰ μάθωσι περὶ τῶν διαφιλονεικουμένων πραγμάτων. Ἐκατέπιναν τὰ νέα μαθήματα, καὶ ἀφοῦ ἔδωκε τὸν νεωτερισμὸν ὁ Βολ-



ταῖρος, ἤθελε πᾶς ἀγχίνους νὰ δείχνῃ τὴν ὀξύτητά
του μὲ ζημίαν τοῦ κλήρου καὶ τῆς θρησκείας. Διότι
καὶ τώρα. καθὼς πάντοτε, ἐσυναντήθησαν τὰ ἄκρα:
ἀπὸ τὴν θεοβλάβειαν μετέβησαν εἰς τὴν ἀθεΐαν, ἥτις
ἔχει χειρότερα πολὺ ἀποτελέσματα παρὰ τὴν πρώτην.

Ἡ μεταβολὴ αὕτη τῶν φρονημάτων δὲν ἦτο παν-
τελῶς ὠφελίμη εἰς τοὺς Ἰησουΐτας. Ἐνῷ κατεπάτη-
σαν τὴν ὑπάτην αὐθεντίαν τῆς ἐκκλησίας, ὥρμησαν
καὶ ἐναντίον τῆς τούτων ὑπάρξεως, ἐπειδὴ μὲ μόνην
τὴν αὐθεντίαν ἐκείνην ἠδύναντο νὰ ἐξουσιάζωσι βα-
σιλεῖς καὶ ἔθνη. Ἡ εἰς τὴν Πορτογαλλίαν πτῶσις
των, ἥτις ἱστορεῖται ἐφεξῆς εἰς τὴν ταύτης ἱστορίαν
προελθοῦσα ἀπὸ ἀληθινὴν ἢ πλαστὴν συνωμοσίαν
κατὰ τῆς ζωῆς τοῦ βασιλέως, ἔδωκε καὶ εἰς τὰς χεῖ-
ρας τῶν ἐν Γαλλίᾳ ἐχθρῶν των νέα ὅπλα. Οὗτοι
ἔφεραν τὸ πρᾶγμα εἰς τοιαύτην κατάστασιν, ὥστε
καθεὶς ἐβδελύσσετο τοὺς Ἰησουΐτας ὡς πολιτειῶν ἀνα-
τροπεῖς, βασιλοκτόνους, φθορεῖς τῶν ἠθῶν, καὶ
ὅπου συνέβαινε κακούργημα, ἀπεδίδετο πάντοτε εἰς
τοὺς Ἰησουΐτας. Ἀλλ' ἡ ἄμεσος αἰτία τῆς ἐν Γαλλίᾳ
πτώσεώς των ἦτο χρισολογία, τὴν ὁποίαν ἔκαμνεν ἐμ-
πορικὸς τῆς Μασαλίας οἶκος κατά τινος Πατρὸς Βα-
λεττίου, ὅς τις προεστὼς ὢν τῆς εἰς τὰς δυτικὰς Ἰν-
δίας ἀποστολῆς ἔκαμεν εἰς τὰς ἐκεῖ Γαλλικὰς νήσους
ἐμπορικὰ καθιδρύματα, καὶ ἐπλούτισε μεγάλως τὸ
τάγμα. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ὀλίγον τι πρὸ τῆς ἐκρήξεως
τοῦ ἐσχάτου πολέμου εἶχε διορίσειν νὰ πλεύσουν εἰς
τὴν Εὐρώπην πλουσιόφορτα τινὰ καράβια, καὶ εἰς
τὴν προσδοκίαν τούτων ἔσυρεν εἰς τὸν εἰρημένον οἶ-
κον συλλαγματικὰς ἑνὸς καὶ ἡμίσεος μιλιονίου,
τὰ ὁποῖα ὑπεδέχθη καὶ ὑπέγραψεν ὁ οἶκος. Κατὰ
δυστυχίαν ὅμως ἐπίασαν οἱ Ἄγγλοι ὅλα τὰ κα-
ράβια, ὁ οἶκος ἠναγκάσθη νὰ πληρώσῃ ὅλον τοῦ-
το τὸ ἀργύριον ἐξ ἰδίων του, καὶ οὕτως ἐπλησί-
ασεν εἰς τὴν χρεωκοπίαν. Τὸ ζήτημα ἦτο τώρα, τίς

ἐχρεώστει νὰ ἀποζημιώσῃ τοὺς Μασαλιώτας, ὁ πατὴρ Βαλέττιος ἢ τὸ τάγμα; Τὸ τάγμα ἀπηρνεῖτο προφασιζόμενον, ὅτι ταῦτα ἦσαν ἐναντίον τῶν διαταγῶν των. Τοῦτο δὲ τὸ ἀνῄρει ὁ Βαλέττιος. Διὰ νὰ λάβουν λοιπὸν πληροφορίαν, ἐζήτησαν νὰ ἴδωσι τὰς διαταγάς. Ἀλλ' εἰς αὐτὰς παρεκτὸς ὅσων ἐζήτουν εὗρηκαν καὶ ὅσα ἐπεθύμουν, τὰ ἀξιοκατάκριτα ἠθικὰ καὶ πολιτικὰ δόγματα τοῦ τάγματος. Τὸν καιρὸν τοῦτον ἐμεταχειρίσθησαν ἐξαίρετα οἱ τῶν Ἰησουϊτῶν πολέμιοι. Ὁ λειτουργὸς Χοισεύλιος, φίλος τῶν νέων φρονημάτων, ἐβοήθησε τὸ κοινοβούλιον. Μὲ ὅλον τοῦτο δὲν ἐστοχάσθησαν νὰ καταργήσουν τὸ τάγμα, ἀλλὰ μόνον νὰ τὸ περιορίσουν. Πρὸς τοῦτο ἐγράφη τι σχέδιον, καὶ ἐστάλθη εἰς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ τάγματος. Οὗτος δὲ, σφοδρὸς καὶ πεισματικὸς ἀνὴρ, παροργισθεὶς ἔγραψεν εἰς ἀπόκρισιν τὸ Λακωνικὸν τοῦτο γράμμα: **Sint ut sunt, aut non sint** (ἔστωσαν ὡς εἰσὶν, ἢ μὴ ἔστωσαν). Τοῦτο παρώργισε Λοδοβῖκον τὸν ΙΕ΄, καὶ παραυτα ἔγεινεν ἡ ἀπόφασις τῆς καταδίκης των (6 Αὐγ. 1762). Κατὰ παράκλησίν των ἐμεστριάσθη ἡ κρίσις αὕτη διὰ δευτέρου ψηφίσματος τῆς 3 Νοεμβ. 1764 κατὰ τοῦτο, ὅτι ἡ ἑταιρεία τῶν Ἰησουϊτῶν δὲν μένει πλέον εἰς τὴν Γαλλίαν, μέλη ὅμως τινὰ τῆς ἑταιρείας, ὡς ἰδιωτικὰ πρόσωπα, ἐμποροῦν νὰ ζήσουν ὑπὸ τὴν πνευματικὴν ἐφορίαν τῶν ἐπισκόπων, ἐὰν προσφέρωνται κατὰ τοὺς ἐγχωρίους νόμους.

Ἔκτοτε ἔχασε τὸ τάγμα καθὸ τάγμα τὴν εἰς τὴν Γαλλίαν ἰσχύν του. Ἰησουῖται ὅμως τινὲς ἔμειναν πολὺν καιρὸν εἰς ἀξιολόγους τόπους, καὶ ὡς πνευματικοὶ Πριγκίπων, καὶ οἱ μεγάλοι οἶκοι ἐσυνείθισαν νὰ λαμβάνουν εἰς συναναστροφήν των ἕνα τῶν πρώην Ἰησουϊτῶν. Καὶ ὁ Βολταῖρος δὲ, ἡ μαϊμοῦ τῶν μεγάλων, ἐβάσταξεν ἕνα, ἀλλὰ μόνον διὰ νὰ γυμνάζῃ εἰς αὐτὸν τὴν ἀγχίνοιάν του.

Διὰ τὸ ὅλον ἦτο ὠφέλιμον ἡ κατάργησις τοῦ



παρασιτικοῦ τούτου πλήθους, ἐὰν ἡ πολιτεία ἠδύνατο
νὰ ἀναπληρώσῃ τὰ καλὰ, τὰ ὁποῖα ἔχασεν ἀπ' αὐ-
τό. Ἠσθάνθησαν τὴν ἔλλειψίν των τὰ σχολεῖα τῆς
Γαλλίας, τὰ ὁποῖα ἐζημιώθησαν ἔκτοτε πολὺ κατὰ
τὴν βάσιμον τῶν γλωσσῶν γνῶσιν.

---

## 7. Κόμησσα Δυβαῤῥῦ.

### (1769 — 1774).

Ὁ θάνατος τῆς Πομπαδοὺρ δὲν μετέβαλε κἂν-
ἓν οὐσιῶδες εἰς τὴν κυβέρνησιν, ἐπειδὴ ὁ Δοὺξ Χοι-
σεύλιος, Λοθρίγγιός τις, τὸν ὁποῖον εἶχεν ἀναδεί-
ξειν αὐτὴ πρῶτον λειτουργὸν, ἐνήργει πάντοτε κατὰ
τὸ πνεῦμα της. Ἀλλ' οὐδὲ νὰ φέρῃ στερεότητα εἰς
τὰ πράγματα, ἐπειδὴ ἡ βάσις των ἦτο ἀθλία. Οἱ χρη-
ματισταὶ ἠλλάσσοντο ἀκαταπαύστως, καὶ καθεὶς ἐπρό-
βαλλεν ἄλλα μέσα διὰ νὰ ἐξαντλῇ τὸν λαόν. Τὰ κοι-
νοβούλια τοὺς ἀντέστεκαν, καὶ ἡ αὐλὴ ἐκλονεῖτο με-
ταξὺ τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ ἄλλου μέρους. Διὰ νὰ μὴ τα-
πεινώσουν ὅμως τὰ τολμηρὰ ἤδη κοινοβούλια τὴν βα-
σιλικὴν δύναμιν κατὰ τὸν Ἀγγλικὸν τρόπον, συνεκρό-
τησεν ὁ Λοδοβῖκος (5 Μαρτίου 1766) ἓν **lit de ju-
stice**, διὰ τοῦ ὁποίου ἐκρήμνισεν ὅλους τοὺς νεωτε-
ρισμούς των, καὶ ἐξήγησεν, ὅτι τὴν δύναμίν του ἔλα-
βε παρὰ μόνου τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀπόφασις αὕτη κατ-
εγράφη εἰς ὅλα τὰ βιβλία τοῦ κοινοβουλίου.

Κατὰ δὲ τὰ ἄλλα δὲν εἶχεν ὁ βασιλεὺς κλίσιν
ἄλλην εἰμὴ πρὸς τὰς ἀσελγείας του, καὶ μ' ὅλον ὅτι
ἔκλεισε τὸν κῆπον τῶν ἐλάφων διὰ τὸ δημόσιον σκάν-
δαλον, μ' ὅλον τοῦτο κυριώτερον ἔργον τοῦ θαλαμη-
πόλου ἦτο νὰ τοῦ προσφέρῃ τινὰ ὡραῖα κυνήγια. Ὁ
Δελφὶν ἐν μέρει ἀπὸ θλῖψιν διὰ τὴν ἄτιμον ζωὴν τοῦ
πατρός του περιέπεσεν εἰς ἀῤῥωστίαν καὶ ἀπέθανε τὴν
20 Δεκεμβ. 1765. Ἡ ἀξιαγάπητος σύζυγός του, ἥτις
ἐπὶ τῆς ἀῤῥωστίας του δὲν εἶχεν ἀναχωρήσειν ἀπὸ τὴν

κλίνην του, τὸν ἠκολούθησε μετὰ δεκαεπτὰ μῆνας (13 Μαΐου 1767), καὶ κατὰ τὴν θέλησίν της ἐνεταφιάσθη πλησίον τοῦ εὐγενοῦς συζύγου της. Μίαν ἡμέραν πρὸ τοῦ θανάτου της ἀκόμη ἐδίδασκε κατὰ τὴν συνήθειάν της τὰ τέκνα της· ἔργον, εἰς τὸ ὁποῖον τὴν συνεβοήθει ποτὲ καὶ ὁ Δελφίν *). Μετὰ ἐνιαυτὸν ἕνα (25 Ἰουν. 1768) ἀπέθανε τελευταῖον καὶ ἡ βασίλισσα εἰς τρόπον ὥστε ἐφάνη, ὡς νὰ εἶχαν συμφωνήσειν οἱ τρεῖς ἄριστοι ἄνθρωποι τῆς τοῦ Λοδοβίκου αὐλῆς νὰ ἀναχωρήσουν συγχρόνως ἀπὸ τοῦτο τὸ θέατρον τῶν ἀτίμων πράξεων.

Σκληροκάρδιοι συνειθίζουν νὰ μὴ εἶναι οἱ φιλήδονοι, καὶ οὕτως οὐδὲ Λοδοβῖκος ὁ ΙΕ΄ δὲν ἔμεινεν ἀδιάφορος εἰς τὴν ἀποβίωσιν τοιούτων ἀγαθῶν συγγενῶν του. Ἐνηγκαλίσθη, εἰς κυματισμόν τινα πόνου καὶ μετανοίας, τὸν ψυχρὸν νεκρὸν τῆς συζύγου του, καὶ εἶχε παρηγορήσειν μὲ εὐγενῆ τρόπον τὴν νύμφην του μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Δελφῖνος. Ἀλλὰ κἀνὲν ἐκ τῶν ἀγαθῶν παθημάτων του δὲν ἦτο διαρκὲς, ἢ ἱκανὸν νὰ τοῦ μεταλλάξῃ τὴν θέλησιν. Πρὸς τὴν εὐτυχίαν τῶν ὑπηκόων του ἐφαίνετο, ὅτι ἔγεινε πάντῃ ἀδιάφορος. Συνομιλῶν ποτὲ κατὰ τύχην μὲ τὸν ἐφημέριον τῶν Βερσαλιῶν ἤκουσεν, ὅτι τώρα εὑρίσκονται εἰς τὴν ἐνορίαν ταύτην πλειότεροι πτωχοὶ παρὰ ἄλλοτε: „Διατί τοῦτο;“ ἠρώτησε μὲ ζωηρότητα: „Κύριε, ἀπεκρίθη ὁ ἐφημέριος μὲ δειλίαν, καὶ οἱ ἄνθρωποί σας ἔρχονται πρὸς ἐμὲ καὶ ζητοῦσιν ἐλεημοσύνην.“ — „Τοῦτο ἐξηγεῖται εὐκόλως, εἶπεν ὁ βασιλεὺς, ἐπειδὴ δὰ δὲν πληρόνονται.“

Εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ ὁ σκοτασμὸς τῆς κεφαλῆς του ηὔξησε τόσον, ὥστε ὁ ὑπηρέτης του μόλις ἤξευρε ποῖα μέσα τέρψεως νὰ τοῦ φέρῃ διὰ νὰ τοῦ διασκεδά-

*) Τὸ πρεσβύτατον τουτων τῶν παιδίων, ὁ κατὰ τὸ παρὸν Δελφίν, ἦτο ὁ μετὰ ταῦτα δυστυχὴς βασιλεὺς Λοδοβῖκος ΙϚ΄. Ἦτο δεκατριῶν ἐτῶν ἡλικίας, ὅταν ἀπέθανεν ἡ μήτηρ του.



] τὸν καιρόν. Τελευταῖον εὕρηκε μίαν κοινὴν παλ-
κκὴν μὲ ἀσυνείθιστα θέλγητρα, ἥτις ἦτο μεμυημέ-
] πολλὰ μεθοδικῶς εἰς ὅλας τὰς τέχνας τῆς ἀκο-
ασίας. Ἦτο ἐξ εὐτελεστάτου γένους, καὶ ὠνομάζετο
υρίως Μαρία Βωβερνιὲρ, ἀλλ' ἔγεινε γνωστὴ εἰς τὸν
ραστὴν μὲ τὸ ὄνομα Λάγγη. Ἔτερπε τὸν βασιλέα τό-
ον παραδόξως, ὥστε αὐτὸς τῆς ἐδιώρισε τὸν τόπον
ῆς Πομπαδοὺρ, καὶ διὰ νὰ φαίνεται εἰς τὴν αὐλὴν
ὸς πρόσωπον ἀρχοντικὸν, τὴν ὑπάνδρευσε πρὸς τὸ
:αινόμενον μὲ Κόμητα τινὰ Δυβαῤῥῦν, ὅς τις ἦτο
κανῶς χαμερπὴς νὰ ἀναδεχθῇ τὸ πρόσωπον τοῦτο.
Ιαρατρέχομεν τὰς μηχανοῤῥαφίας, τὰς ὁποίας ἔπλε-
ξαν οἱ αὐλικοὶ διὰ νὰ ἐμποδίσουν τὴν εἰσαγωγὴν τοι-
ούτου βδελυροῦ ὑποκειμένου. Οἱ πλεῖστοι τούτων τῶν
ἀνθρώπων δὲν ἐδίστασαν, εὐθὺς ἀφοῦ ἴδαν μαται-
αμένας τὰς προσπαθήσεις των, νὰ μεταβαλθῶσι τα-
χέως, καὶ νὰ λατρεύωσι τὸν νέον ἥλιον. Ὁ Καγ-
κελλάριος τοῦ βασιλείου, Μωποῦς, ἐμεγάλυνε τόσον
τὴν χαμέρπειάν του, ὥστε εἶπε ψεύματα ὅτι εἶναι συγ-
γενὴς τῆς Δυβαῤῥῦ, τὴν ὠνόμαζεν ἀνεψιάν του, καὶ
πρῶτος ἐγκατέλιπε τὸν εὐεργέτην του Δοῦκα Χοισεύ-
λιον, ὅταν οὗτος ἐκρημνίσθη δι' ἐνεργείας τῆς παλ-
λακίδος. Ἀντὶ τούτου ἴσχυε τώρα αὐτὸς τὸ πᾶν, καὶ
πρῶτον ἔργον τῆς νέας δυνάμεώς του ἦτο ἡ κατάργησις
τοῦ εἴδους τῶν κοινοβουλίων. Τὸ ἀρχεῖον τοῦτο δὲν
ἤθελαν νὰ παραιτήσουν τὰ δίκαιά των κατὰ τὸ βασι-
λικὸν ψήφισμα, καὶ διὰ τοῦτο ἦτο ὁλοκλήρως διηρη-
μένον μὲ τὴν αὐλήν. Ὁ Μωποῦς ἐκατάπεισε τώρα
τὸν βασιλέα νὰ καθαιρέσῃ τὸ κοινοβούλιον, νὰ ἐξο-
ρίσῃ ἀπὸ τῶν Παρισίων τοὺς βουλευτὰς, καὶ ἀντ' αὐ-
τοῦ νὰ ἐκλέξῃ νέον δικαστήριον ἐκκρεμὲς ἀπὸ τὴν αὐ-
λὴν (1771). Καὶ τὰ ἐπαρχιακὰ δὲ κοινοβούλια μετε-
βάλθησαν ὑπ' αὐτοῦ βιαίως, καὶ ἀνεπληρώθησαν ἀπὸ
οἰκείους του. Ἐπειδὴ ὅμως ὅλαι αὗται αἱ ἀξίαι ἦσαν
πωλημέναι, ἀνάγκη ἦτο νὰ λάβουν ὀπίσω οἱ καθη-

ρημένοι τὸ ἀργύριόν των, τὸ ὁποῖον ἐπροξένησεν εἰς
τὴν ἐπικράτειαν τὴν τεράστιον πληρωμὴν εἴκοσι πέν-
τε μιλιονίων θαλήρων.

Εἰς τοιαύτην οἰκονομίαν, πλησίον τῆς ὁποίας
ἐχρειάζοντο τόσον ἀνήκουστοι τόκοι διὰ τὰ χρέη τοῦ
κοινοῦ, τόσαι ἄλλαι ἀνάγκαι, καὶ μία ἀπαραδειγμά-
τιστος ἀσωτία τῆς αὐλῆς *), ἦσαν ἀναγκαῖοι τρομε-
ροὶ φόροι. Ὁ νῦν χρηματιστὴς, Ἀββᾶς Τερραῦς, ἦτο
ἄνθρωπος, ὅς τις χωρὶς ἀνθρωπίνην συμπάθειαν
ἤξευρε νὰ συνάζῃ νέους φόρους. Εἰς ἓν ἀπὸ τὰ προ-
στάγματά του τοῦ ἐπαράστησαν οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ
κλήρου τὴν φανερὰν ἀδικίαν τούτου. „Ἀλλὰ τίς λέ-
γει, ἀπεκρίθη ἐκεῖνος, ὅτι τὸ πρόσταγμα πρέπει νὰ
εἶναι δίκαιον; „Καὶ διὰ τί εἶμαι ἐγώ;" — „Ἤγουν διὰ
νὰ ἀδειάζῃς τὰ σακκούλια τῶν ἀνθρώπων, ἀπεκρίθη
μὲ θυμὸν ὁ ἀντιπρόσωπος. — „Καὶ ποῦ νὰ εὕρω ἀλ-
λοῦ τὸ ἀργύριον;" ἀπεκρίθη μὲ ἀταραξίαν ὁ Τερ-
ραῦς. Λογαριάζονται ὅτι ἐπὶ Λοδοβίκου ΙΕ' μόνον
ἔγειναν περισσότεροι νέοι φόροι παρὰ ἐπὶ τῶν ἄλλων
ὅλων ὁμοῦ προτέρων βασιλέων.

Μετὰ τοῦ Τερραῦ ἦτο ὁ Δοὺξ Αὐγυϊλλιόνου
λειτουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν πραγμάτων, καὶ ὁ προ-
ειρημένος Μωποῦς Καγκελλάριος. Καὶ οἱ τρεῖς ἔπρατ-
ταν συμφώνως πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τὴν παλλα-
κὴν, καὶ δὲν ἄφιναν κἀμμίαν θέλησιν εἰς τὸν βασι-
λέα. Ἐφρόντιζαν μόνον διὰ νὰ πλουτοῦσι, καὶ ὄχι
διὰ τὴν τιμὴν τοῦ ἔθνους. Συνέβη τότε (1772) ἡ
περὶ τῆς ὁποίας προωμιλήσαμεν (σελ. 313) διαίρεσις
τῆς Πολονίας ἀπὸ τὴν Ῥωσίαν, Προυσίαν καὶ Αὐ-
στρίαν. Ὅταν ἔγεινε περὶ τούτου λόγος ἐνώπιον Λο-
δοβίκου τοῦ ΙΕ', εἶπεν αὐτός: „Ἐὰν ἦτο ἀκόμη λει-

*) Ἡ Δυβρρῦ εἶχε τὴν ἄδειαν νὰ λαμβάνῃ ἀπὸ τὸν θησαυ-
ρὸν ὅσον ἤθελε ἀργύριον. Λέγεται ὅτι εἰς τὰ ὀλίγα ἔτη τῆς δε-
σποτείας της ἔλαβε 'ντε περίπου μιλιόνια θαλήρων. Ὅλοι οἱ συγ-
γενεῖς της ἔζων εἰς λογαριασμόν της. Ὁ ἀνεψιός της Δυβαρρῦς ἔχα-
σε μίαν ἑσπέραν εἰς τὰ χαρτία 7000 χρυσοῦς Λοδοβίκους.



ουργὸς ὁ Χοισεύλιος, δὲν ἤθελε συμβῆν τοῦτο."
Τοῦτο τὸ σημεῖον τῆς ἀσθενείας δὲν εἶναι τὸ κατα-
φρονητότατον. Τί δύναται ὅμως νὰ εἴπῃ τις, ὅτι ὁ ἑξη-
κονταετὴς μονάρχης ἐσυγκαταριθμήθη μὲ τὰς θερα-
παίνας τῆς Δυβαρρῦ μὲ ὄνομα Φραγκίσκα, τὴν ὑπηρέ-
τει, ἔψηνε τὸν καφέ της; μίαν φορὰν ἐπεπλήχθη
ὑπ' αὐτῆς διὰ τοῦτο: „Πρόσεχε Φραγκίσκα, νὰ ψήσῃς
καλὰ τὸν καφέ!" Καὶ ὅμως ἔζη πάλιν ἱκανῶς εἰς αὐ-
τὸν τὸ στοιχεῖον τῆς ἀρετῆς, καὶ ἐφέρετο κἄποτε οὕ-
τως, ὥστε ἐτρόμαζε τὴν παλλακίδα. Οὕτως ἀπέφυ-
γε ποτὲ τὴν θέλησίν της νὰ ἐξορίσῃ ἱερέα, ὅς τις καὶ
αὐτὸν καὶ αὐτὴν ἤλεγξεν ἀπ' ἄμβωνος διὰ τὴν φαυ-
λοβιότητά των, καὶ ἀπεκρίνετο πρὸς αὐτὴν πάντοτε
σταθερῶς: ὁ ἄνθρωπος ἔκαμε τὸ χρέος του. Ἠσθά-
νετο προσέτι πολλὰ εὐκρινῶς ὅλον τὸ ἄδικον, τὸ
ὁποῖον ἔκαμναν οἱ λειτουργοὶ, καὶ τοὺς τὸ ἔλεγε συ-
χνάκις, ἀλλ' ἡ ἀκατάπαυστος διασκέδασις τοῦ χαυ-
νωμένου πνεύματός του τὸν ἔκαμνεν ἀδύνατον νὰ βα-
σταχθῇ εἰς τὰς σκέψεις καὶ πράξεις του, καὶ τελευ-
ταῖον ἔχασεν ὁλοτελῶς τὸν συλλογισμὸν ὅτι Αὐτὸς
εἶναι ὁ ἀνὴρ, ὅς τις δύναται νὰ θεραπεύσῃ τὸ παρα-
τηρηθὲν κακόν. Ἐπειδὴ ὅμως αἱ σκοτειναὶ ὧραι του
ἐπληθύνοντο πάντοτε, ἐχρεώστουν οἱ περὶ αὐτὸν νὰ
ἐφευρίσκωσι πάντοτε νέα τέρψεως μέσα, καὶ βέβαια
κἀμμίαν φορὰν δὲν ἐτελειοποιήθη τόσον ἡ τέχνη τῆς
εὐγενίσεως καὶ πολλαπλασιάσεως τῶν σωματικῶν θελ-
γήτρων, ὅσον ἐπὶ τούτου τοῦ ἀνθρώπου. Διότι Λοδο-
βῖκος ὁ ΙΕ', ἐὰν καὶ ἤδη ἑξήκοντα τεσσάρων ἐτῶν,
δὲν ἠθέλησε ποτὲ νὰ ἀλλάξῃ τὴν ζωήν του. Τύψις
τῆς συνειδήσεως καὶ θρησκευτικοὶ φόβοι, οἵτινες τοῦ
παριστάνοντο συχνότερα ὅσον πλέον ἐγήρασκεν, ἀπε-
διώκοντο μὲ βίαν ἀπὸ τὴν ψυχήν του, καὶ οὕτω τὸν
ἐπλάκωσεν ἔξαφνα ὁ θάνατος τόσον τρομερώτερα,
ὅσον ἐπλησίασε προδοτικῶς, ὡσὰν ὄφις ὑποκάτω τῶν
λουλουδίων. Μία ὡραία μυλωνᾶ θυγάτηρ, ἥτις,

χωρὶς νὰ ἐξεύρῃ, εἶχεν εἰς τὸ σῶμα της τὸ φαρμάκιον τῶν εὐλογιῶν, τὸν ἐμόλυνε, καὶ οὕτω γέρων ων ἠῤῥώστησε τὰ παιδικὰ ἐξανθήματα.

Τρομερὸν ἦτο τὸ τέλος τούτου τοῦ ἀδρός. Τοῦ ἦτο γραπτὸν νὰ ἴδῃ τὸ ἐλεεινὸν θέαμα, πῶς ὅλον τὸ σῶμα του σκεπασμένον ἀπὸ ἀηδέστατα ἐξανθήματα καὶ ἔμπυα μετέβη κατὰ μέρος εἰς σῆψιν, χεῖρες καὶ πόδες ἔπεσαν ἀπὸ τὴν κλίνην του, καὶ ἄλλα τρυφερώτερα μέλη ἐδιαιρέθησαν εἰς κομμάτια. Μόνον ὀλίγοι ἐβάστασαν τὸ ἀποτρόπαιον θέαμα καὶ τὴν ὀδύνην τοῦ πάσχοντος. Ἡ Δυβαῤῥῦ ἀπεμακρύνθη σύγκαιρα εἰς τὰ ὑποστατικά της διὰ νὰ μὴ σπαραχθῇ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως ἀπὸ τὸ πλῆθος. Ἀπὸ τοὺς ἀγαπητοὺς, τοὺς ὁποίους εἶχε πλουτίσειν τόσον ἀμέτρως, δὲν ἐφάνη κἀνείς. Μόνον ἡ θυγάτηρ καὶ ὁ πνευματικός του ἔμειναν πλησίον του. Εἰς τοῦτον ὡμολόγησε μὲ τρομερὰν στενοχωρίαν πόσον φοβερὰν ἔβλεπε τὴν αἰωνιότητα, καὶ δὲν ὡμίλει περὶ ἄλλου εἰμὴ περὶ τοῦ ἐξωτέρου πυρὸς, τὸ ὁποῖον εὐλόγως τὸν ἐπρόσμενε διὰ τὴν ἁμαρτωλὴν ζωήν του. Ἀμφίβαλλεν ἂν συγχωρηθῇ ποτὲ διὰ τὰ κακά του, καὶ ἤκουε στενάζων τὴν παρηγορίαν τοῦ πνευματικοῦ, ὅστις τὸν ἔστελνεν εἰς τοῦ Θεοῦ τὸ μέγα ἔλεος. Ἔφεραν σταυρὸν καὶ ἐῤῥάντισαν μὲ ἁγιασμὸν τὴν κλίνην του, διὰ νὰ ἀποδιώξουν τὰ ἀκάθαρτα πνεύματα, τὰ ὁποῖα ἐπίστευεν ὅτι ἔβλεπεν ὁλόγυρά του. Εἰς ὅλας τὰς ἐκκλησίας ἐψάλλοντο λειτουργίαι πρὸς σωτηρίαν τῆς ψυχῆς του. Τελευταῖον ἔφυγεν ἡ βασανισμένη ψυχὴ ἀπὸ τὸ σαπημένον σῶματου τὴν 10 Μαΐου 1774, μετὰ τὸ μεσημέριον περὶ τὴν $3\frac{1}{2}$ ὥραν.

Μόλις ἀπέθανε, καὶ ἡ αὐλὴ μετέβη ἀπὸ Βερσαλιῶν εἰς Χοϊσῦ. Κἀνεὶς παρὰ τοὺς ἀναγκαίους ὑπηρέτας δὲν ἔμεινεν εἰς τὸν νεκρόν. Οἱ ἰατροὶ ἀπὸ ἀηδίαν δὲν ἠδυνήθησαν νὰ τὸν ἐμβαλσαμώσουν. Περὶ πρεπούσης κηδείας κἀνεὶς δὲν ἐστοχάσθη. Τὴν



τρίτην ἤδη ἡμέραν ἐφέρθη εἰς τὸν ἅγ. Διονύσιον συνοδευόμενος ἀπὸ τεσσαράκοντα σωματοφύλακας καὶ τινας παῖδας, οἵτινες ἐβάστασαν τὰς δᾶδας. Ἅμαξα κυνηγητικὴ τὸν ἔφερνε, καὶ οἱ χωριάται εἰς τὰ χωρία καὶ ξενοδοχεῖα ἐφώναζαν κατ' αὐτοῦ τὰς ἀπρεπεστάτας λοιδορίας.

## 8. Λοδοβῖκος ΙϚ'. Πρόδρομοι τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. (1774).

Πανταχοῦ ἠκούσθη ὁ θάνατος τοῦ βασιλέως μὲ ὁλοκάρδιον χαρὰν, καὶ πάντες διεύθυναν τὰς ἐλπίδας των εἰς τὸν Δελφῖνα, ἔγγονον τοῦ Λοδοβίκου, σπουδαῖον καὶ μετριόφρονα νεανίσκον, εἰκοσαετῆ, ὅς τις ὠνομάσθη Λοδοβῖκος ΙϚ', καὶ διὰ τὸ μῖσος τοῦ προκατόχου του ἐπωνομάσθη Ἐπιθυμητὸς (le désiré)*).

Ἀλλὰ ποῖον ἔργον ἀνεδέχθη ὁ ἐπιθυμητὸς οὗτος! Ἡ διόρθωσις τῶν ἁμαρτημάτων δύω τοιούτων προκατόχων ἀπῄτει ἕνα Ἐῤῥῖκον Δ'. Χίλια μιλιόνια θαλήρων συνεποσοῦτο τὸ χρέος τοῦ βασιλείου. Ἐμπορία καὶ γεωργία καὶ ὅλα τὰ ἐργόχειρα ἦσαν νεκρά. Οἱ ἀνυπόφοροι φόροι εἶχαν κάμειν ψωμοζήτας τὸ ἥμισυ τῶν ὑπηκόων, καὶ ἡ πλεονεξία τῶν εἰσπρακτόρων ἐτρόμαζε πάντα χωρικὸν νὰ σπέρνῃ περισσότερον παρ' ὅσον ἐχρειάζετο ἀναγκαιότατα διὰ τὴν ἰδίαν του διατήρησιν. Ἐπρόκριναν νὰ λιμοκτονῶσι παρὰ νὰ ἐργάζωνται διὰ λῃστὰς καὶ φάγους. Τὸ παράδειγμα τῆς αὐλῆς εἶχε μολύνειν ὅλον τὸ βασίλειον. Πανταχοῦ ἡ περιφιλαυτία ἔγεινε ἐπικρατοῦν τῆς ἠθικῆς δόγμα. Τὰ ὡραῖα, ἀγαπητὰ καὶ φιλάνθρωπα φρονήματα,

*) Γεννηθεὶς 23 Αὐγούστου 1754, υἱὸς τοῦ 1765 ἀποθανόντος Δελφῖνος. Ἐνυμφεύθη 16 Μαΐου 1770 τὴν Αὐστριακὴν Πριγκιπέσσαν Μαρίαν Ἀντωνίαν, θυγατέρα τῆς Μαρίας Θερησίας, γεννηθεῖσαν τὴν 1 Μαρτ. 1755.

τὰ ὁποῖα χαίρουσιν εἰς τὴν χαρὰν τῶν ἄλλων, δὲν εὑρίσκοντο πλέον. Τὸ ἐχθρικὸν πνεῦμα τοῦ καιροῦ εἶχεν ἀφανίσειν πᾶν ἴχνος. Γάλλοι, ὀνομαζόμενοι φιλόσοφοι, ἔθεταν τὴν ἰδιωφέλειαν τὸ μόνον δυνατὸν ἐλατήριον πάσης ἀνθρωπίνης πράξεως. Δὲν ἐπίστευαν πλέον εἰς κἀνένα ἄνθρωπον εἰλικρίνειαν καὶ τιμιότητα, ἐὰν τὸ ἴδιον ὄφελος ἀντέλεγεν εἰς ταῦτα. Σωφροσύνη, αἰδὼς καὶ γαμικὴ πίστις ἔγειναν ἀξιογέλαστα. Ἀπιστία ἐξύφονε τὸ θέλγητρον τῆς ἀπολαύσεως. Ἡ ἐξαπάτησις τῆς ἀθωότητος ἐνομίζετο λαμπρὸς ἀστεϊσμὸς, ἐπειδὴ κἀνεὶς δὲν ἐπίστευεν, ὅτι ἡ ἀθωότης θέλει νὰ μείνῃ ἐκτὸς τῆς ἀπάτης. Ἡ θρησκεία ἀφανίσθη ἀπὸ τὰς καρδίας, καὶ ἀντὶ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ ἔβλεπέ τις μόνον τὴν αὐλικὴν κτηνωδίαν. Οὕτως ἔμειναν τελευταῖον μόνον αἱ χαραὶ τῆς αἰσθήσεως ὡς μόνη ἀληθινὴ ἀπόλαυσις τῆς ζωῆς, καὶ αὕτη πάλιν ἠκολούθει ἀπὸ τοὺς πλειοτέρους μὲ ἀληθινὴν θηριωδίαν. Τὸ αἰσχρότατον μόλυσμα ἐφαρμάκονεν ὁλοκλήρους οἰκογενείας, καὶ γυναῖκες προσέτι ὡμίλουν περὶ αὐτοῦ ὡς περὶ ἀδιαφόρου πράγματος. Οὕτως εἰς ὅλην τὴν Γαλλίαν διεδέχοντο εἰκόνες θρήνων εἰκόνας ἀποστροφῆς καὶ βδελυρίας.

Ἐκ τούτων τῶν αἰτιῶν, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἀληθινὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀθλιότητος τῶν δύω προτέρων βασιλειῶν, ἐξώρμησεν ἐπὶ τοῦ καλοῦ βασιλέως Λοδοβίκου ΙϚ' ἡ πάντα τὸν κόσμον ταράξασα καὶ φοβερίσασα Γαλλικὴ ἐπανάστασις. Ὅλον τὸ τραγικὸν τοῦτο δρᾶμα θέλει μᾶς ἐμφανισθῆν εἰς τὴν νεωτάτην ἱστορίαν, τὴν ὁποίαν περιέχουν οἱ δύω τελευταῖοι τόμοι τοῦ παρόντος συντάγματος. Ἐνταῦθα ὅμως διηγούμεθα ὅσα προεπορεύθησαν καὶ συνεπέφεραν τὸν κλύδωνα τοῦτον ἕως τέλους τοῦ 1789 ἔτους.

Αἱ πολιτεῖαι τῆς Εὐρώπης ἐσχηματίσθησαν κατὰ τὸν μεσαιῶνα, ὁπότε δύω κλάσεις ἀνθρώπων, εὐγενεῖς καὶ ἱερεῖς, εἶχαν εἰς χεῖρας των τὴν ἀκίνητον περιουσίαν. Πρὸς τοὺς βασιλεῖς ὑπετάσσοντο οἱ εὐγενεῖς μὲ συνθήκας τινὰς, οἱ δὲ ἱερεῖς ὑπήκουαν εἰς τὴν ἐν Ῥώμῃ ἐκκλησιαστικὴν ἐξουσίαν. Τὸ πολίτευμα τοῦτο ἐμεταβλήθη κατ' ἀρχὰς ἐκ τῆς εὐτυχίας τῆς κλάσεως τῶν πολιτῶν, καὶ τῆς παρακμῆς τοῦ ἱερατείου. Τελευταῖον δὲ ἠφανίσθη διὰ τῆς ἐκτάσεως τῆς βασιλικῆς δυνάμεως ἐνεργηθείσης μὲ τακτικοὺς φόρους καὶ ἱστάμενα στρατεύματα, καὶ ἀποκατεστάθη ἀληθῶς πολιτικὴ ἐξουσία εἰς τὰς πλειοτέρας πολιτείας, καθὼς ὑπῆρχε ποτὲ εἰς τὴν παλαιὰν Ῥωμαϊκὴν ἐπικράτειαν· ἀλλὰ δὲν ἔγεινε καθ' ὅλα τὰ συστατικὰ μέρη καὶ τὰς μορφάς. Ἐξ ἐκείνης διετηρήθησαν λείψανα εἰς τὴν ἀσυντέλειαν τῶν κτηματικῶν καὶ εἰς τὰ ἄλλα προνόμια τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ ὑψηλοῦ κλήρου κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον, ἔμειναν δὲ ἀκεραιότεροι οἱ τύποι. Οὗτοι ἔδωκαν εἰς τὰς ποτὲ συναρχούσας τάξεις ὄχι μόνον ἐξωτερικὴν λαμπρότητα, ἀλλὰ, μὲ τὸ ἀποκλειστικὸν δίκαιον εἰς τὰ πρῶτα πολιτικὰ καὶ πολεμικὰ ἀξιώματα καὶ μὲ τὴν μετὰ τῶν ἡγεμόνων συναναστροφὴν, ἰσοδύναμον τινὰ ἰσχὺν ἀντὶ τῆς ἀπολεσθείσης συναρχίας, διὰ τῆς ὁποίας ἀμαυρώθησαν ἐντελῶς οἱ διὰ τῶν ἐργοχείρων καὶ τῆς ἐμπορίας πλουτισθέντες πολῖται, εἰς τῶν ὁποίων τὰς χεῖρας εὑρίσκοντο τὰ κινητὰ ἀγαθά· οἱ προκομμένοι, οἵτινες εἶχαν λάβειν τὸν τόπον τῶν πεσόντων ἱερέων, καὶ ἡ πολυάριθμος κλᾶσις τῶν μεσαίων τῆς πολιτείας, οἵτινες κυρίως ἐκίνουν τὸ πολιτικὸν καράβιον. Ἡ μορφὴ αὕτη ἐγεννήθη ἐν μέρει ἀπὸ τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων, ἐπειδὴ δίκαια στηριγμένα εἰς τὴν γῆν εἶναι δυσκολοκίνητα· οἱ ἡγεμόνες αὐτοὶ προῆλθαν ἀπὸ τὴν κλᾶσιν τῶν χωροκτητόρων εὐγενῶν· καὶ μεγάλη χωροκτησία ἡνωμένη μὲ καταγωγὴν ἐκ περιφήμου γένους δίδει κέρδη, τὰ ὁποῖα μεταξὺ ὅλων τῶν σχέσεων θεμελιόνουσιν ἔντιμον θέσιν· ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα ἐκβῆκεν ἀπὸ τὰ μέτρα του μὲ τὴν δύναμιν τῆς συνηθείας

καί τινων ῥιζωμένων ἐννοιῶν, τὰς ὁποίας ἐκληρονόμησαν αἱ ἐκ Γερμανῶν καταγόμεναι φυλαὶ ἀπὸ τὴν παλαιὰν τῶν ἀγρῶν των διάταξιν. Μέγα χάσμα ἵστατο μεταξὺ εὐγενῶν καὶ πολιτῶν, τὸ ὁποῖον δὲν ἥρμοζε πλέον εἰς τὸ νέον πολίτευμα, ἀφοῦ τὸ ὄνομα „Πολῖται" περιέλαβε τὸ πολυαριθμότατον, ἐνεργητικώτατον καὶ εὐπαιδευτότατον μέρος τοῦ ἔθνους, καὶ οἱ εὐγενεῖς δὲν ἦσαν πλέον αὐθένται, ἀλλ' υἱοὶ εἰς μεγαλήτερα πράγματα τῆς πολιτείας· τὰ δὲ δεύτερα τὴν τάξιν τέκνα ἐπροσπάθουν νὰ ἐμβοῦν εἰς τὰ δίκαια τοῦ πατρός των μὲ τὴν ἐνέργειαν τοῦ πνεύματός των. Οὕτως ἐγεννήθη ἀλλοτριότης τις μεταξὺ τῶν εὐγενῶν καὶ πολιτῶν, καὶ τρόπον τινὰ ἀσχεσία, ἥτις ἐσύγχυσε παντοδαπῶς τὸν βίον καὶ ἐμπόδιζε τὴν τελειοποίησίν του. Οἱ πλούσιοι καὶ προκομμένοι πολῖται δὲν ἠδύναντο νὰ καταλάβουν διὰ τί αὐτοὶ νὰ μὴ ἔχουν ἄδειαν νὰ ἀποκτῶσι χωρία, διατὶ νὰ ἀποκλείωνται ἀπὸ τὰ πολιτικὰ καὶ πολεμικὰ ἀξιώματα, διὰ τί νὰ μὴ ἐμβαίνωσι καὶ αὐτοὶ ὡς οἱ εὐγενεῖς εἰς τὴν αὐλήν. Εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἡ κάτω Βουλὴ συνάψασα τοὺς δευτερεύοντας εὐγενεῖς μὲ τοὺς πολίτας, καὶ οἱ ὑψηλότεροι εὐγενεῖς τιμώμενοι μὲ τὰ ἀξιώματα, δὲν ἀφῆκαν κενὴν ὑπερηφάνειαν, ἀλλ' ἥνωσαν ὅλον τὸ ἔθνος. Ἡ Γερμανία καὶ ἡ Γαλλία ὅμως δὲν ἐθεράπευσαν τὸ κακὸν τοῦτο. Καὶ εἰς τὰς δύω χώρας ἡ ἔκτασις τῆς εὐγενείας εἰς τοὺς νεωτέρους υἱοὺς ἐγέννησε πλῆθος εὐγενῶν ἀκτημόνων, καὶ ἔκαμεν ὀχληρότερα τὰ δίκαια τῆς τάξεώς των· πολλὰ ἄλλα προσετέθησαν εἰς τὸ νὰ ἐνδυναμώσουν τὴν διχόνοιαν. Εἰς τὴν Προυσίαν, ὅπου ὁ βασιλεὺς ἴσως ἠδύνατο νὰ κάμῃ τὸ αὐτὸ, τὸ ὁποῖον ἔκαμαν οἱ δυνάσται τῆς Ῥωσίας, (οἵτινες ἐδέχθησαν εἰς τὰ στρατιωτικὰ ἀξιώματα πάσης κλάσεως ἀνθρώπους καὶ ἐγχωρίους καὶ ξένους, ἐὰν ἔχουν τὴν ἀξιότητα) ἐσέβετο ὁ Φρειδερῖκος τὴν θεωρίαν, ἥτις ὕψονε τοὺς χωροκτήτορας εὐγενεῖς ἐπάνω ἀπὸ τοὺς



ολίτας, καὶ ἀντὶ νὰ ἀποδώσῃ δικαίως εἰς τοὺς νεωέρους υἱούς του δίκαια στρατηγικὰ, πολιτικὰ καὶ ἀροντικὰ, μὲ τὰ ὁποῖα ἠδύναντο νὰ μεγαλυνθοῦν αἱ ρεταὶ τῶν περισσοτέρων, τὰ περιώρισεν ὅλα εἰς τοὺς ὐγενεῖς καὶ οὕτως ἐχώρισε μὲ χάσμα μέγα τὰ τέκνα ου*). Κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἐπεκράτει ἡ αὐτὴ ατάστασις καὶ εἰς τὰς λοιπὰς Γερμανικὰς πολιτείας αἱ ὅλη ἡ μέση κλᾶσις ἦτο γεμάτη ἀποστροφῆς κατὰ ῶν εὐγενῶν· ἀλλ' ὁ φόβος ἐκ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ἥτις ἐπροστάτευε ταύτην τὴν τάξιν τῶν παργμάτων, ιετέβαλλε τὴν ἀποστροφὴν ταύτην εἰς ἀνίσχυρον τινὰ ὐσμένειαν.

Ὁ χαλινὸς ὅμως οὗτος ἔλειπεν ἀπὸ τὴν Γαλλίαν, ὅπου ἦτο ἡ ἔχθρα μεγαλητέρα, ἐπειδὴ τὸ φιλοιοίνωνον ἥνονε περισσότερον τὴν τρίτην κλᾶσιν μὲ τὴν πρώτην, αὕτη δὲ δὲν ἐπαραιτεῖτο τὰ προνόμιά της, ἀλλ' ἐν καιρῷ τὰ ἔδειχνε φοβερώτερα**). Ἐξαι-

*) Memoires de 1763 — 1775. Histoire de mon temps, dans les Oevres posthumes, Tom. V. p. 167. Τὸ χωρίον καθυποβάλλει ὑπ' ὄψιν τὴν μεταξὺ τῶν ὑψηλοτέρων κλάσεων ἐπικρατοῦσαν τότε γνώμην, καὶ εἶναι ἄξιον νὰ παρατεθῇ κατὰ λέξιν. Ἀφοῦ ἐδιηγήθη ὁ Φρειδερῖκος, ὅτι μετὰ τὸν ἑπταετῆ πόλεμον ἀπεμάκρυνεν ὅλους τοὺς ἐκ πολιτῶν ὀφικιαλίους, καὶ, διὰ ἀνικανότητα τῶν εὐγενῶν, ἔφερε τινὰς ἐκ Σαξονίας, Μεκελβούργου καὶ ἀλλαχόθεν, λέγει τὰ ἑφεξῆς:

Il est plus necessaire que l'on ne croit, de porter
cette attention au choix des officiers, parce que l'ordi-
naire la noblesse a de l'honneur! Il ne faut pas discon-
venir cependant que quelquefois on rencontre du merite
et du talent chez des personnes sans naissance; mais cela
est rare, et dans ce cas on fait bien de les conserver.
Mais en general il ne reste de ressources à la noblesse
que de se distinguer par l'epée; si elle perd son hon-
neur, elle ne trouve pas méme un refuge dans la maison
parernelle, au lieu qu'un voturier, aprés avoir commis
des bassesses, reprend sans rougir le metier de son père,
et ne s'en croit pas plus déshonoré.

**) Ἐλευθερία ἀπὸ τοὺς κυρίως φόρους (taille), καὶ ἀπ' ὅλας
τὰς μετ' αὐτῶν συνδεδεμένας εἰσφοράς· ἐλευθερία ἀπὸ ἀγγαρείας
καὶ ἠναγκασμένας ὑποχρεώσεις, ἀπὸ στρατολογίας, ἀπὸ σταθμεύ-
σεις στρατιωτῶν, ἀπὸ τὰς κρίσεις τῶν δευτέρων δικαστηρίων. Ἀπο-
κλειστικὸν δίκαιον εἰς τὰ τιμάρια καὶ εἰς τοὺς τίτλους, εἰς ἀρχὰς

ρέτως δὲ ἔκαμναν τοῦτο οἱ εὐγενεῖς, ὅσοι ἦσαν ἀμέσως ἠνωμένοι μὲ τὴν αὐλὴν, καὶ εἶχαν εἰς τὰς χεῖρας των τὰ πολιτικὰ καὶ πολεμικὰ ἀξιώματα δι' εὐνοίας ἢ δολιότητος. Οἱ εὐγενεῖς τῶν ἀγρῶν, οἵτινες καὶ αὐτοὶ ἐκαταφρονοῦντο ἀπὸ τοὺς εὐτυχεστέρους ὁμοταγεῖς των, καὶ οἱ ὑπουργοὶ εὐγενεῖς (noblesse de robe), οἵτινες ἐσχηματίσθησαν διὰ τῆς σχεδὸν κληρονομικῆς γενομένης συνεδριάσεως εἰς τὰ κοινοβούλια, ἀντεφέροντο εἰς τοὺς αὐλικοὺς εὐγενεῖς διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν. Ἐπειδὴ ὅμως καὶ οὗτοι δὲν ἐσμίγοντο μὲ τοὺς πολίτας, ἔγεινεν ἡ σύγχυσις περισσοτέρα καὶ τὸ φατριαστικὸν πνεῦμα ἰσχυρότερον.

Τοῦτο εἶναι ἓν μόνον στοιχεῖον τοῦ ἀναβρασμοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον εὑρίσκετο τὸ πολίτευμα καὶ ὁ λαὸς τῆς Γαλλίας. Αἱ ἀναρμοστίαι, αἱ ὁποῖαι εἰσήχθησαν εἰς τὰς νεωτέρας ἑκατονταετηρίδας μερικῶς εἰς ὅλας τὰς Εὐρωπαϊκὰς πολιτείας κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον, ἦσαν ἠνωμέναι ὅλαι εἰς τὴν Γαλλίαν καθ' ὑπερβολὴν, καὶ ἐσυσωρεύθησαν εἰς τὴν γιγαντιαίαν μητρόπολιν ὡς εἰς μεγάλην καυστικὴν ἑστίαν. Ἡ χριστιανικὴ ἐκκλησία, ἥτις χρεωστεῖ νὰ διορθόνῃ τὴν ἀτέλειαν τῶν γηΐνων διαταγῶν καὶ νὰ συγκρατῇ τὴν πολιτικὴν ὕπαρξιν, ἦτο καθὼς πανταχοῦ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον, μακρὰν τοῦ ὑψηλοῦ τούτου σκοποῦ της εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς ἔδιδε τὰ ὑψηλότερα ἱερατικὰ ἀξιώματα, τὰ ἔλαβαν κατ' ὀλίγον οἱ εὐγενεῖς, οἵτινες ἐσυνωθοῦντο εἰς τὴν αὐλὴν διὰ τὰς πολιτικὰς ἀρχάς. Μεταξὺ τῶν ἐπισκόπων, οἵτινες ἔζων εἰς τὰς ἐπαρχίας των, ἦσαν καὶ ἄνδρες ἐνάρετοι· ἀλλ' οἱ πολιτικοὶ ἐπίσκοποι — οὕτως ὠνόμαζαν ἐκείνους — ἔδιδαν ὕλην εἰς τὴν περὶ ἐκκλησίας κρίσιν τῆς μητροπόλεως, καὶ ἡ κρίσις τῆς μητροπόλεως κατὰ τοῦτο καθὼς καὶ κατ' ἄλλα ἦτο

ἐκκλησιαστικὰς, κοσμικὰς καὶ στρατιωτικὰς ἦσαν τὰ γενικὰ προνόμια τῶν εὐγενῶν τῆς Γαλλίας· εἰς τὰς κατὰ μέρος ἐπαρχίας ἐπροσθέτοντο πρὸς τούτοις καὶ ἄλλα ἰδιαίτερα.



ἰσοδύναμος μὲ τὴν κοινὴν γνώμην τῆς Γαλλίας. Οἱ μικρότεροι ἱερεῖς ἔζων μὲ πτωχείαν, καὶ μέγα μέρος τῶν ἐφημερίων ἔβλεπαν μὲ φθόνον τοὺς μεγαπλούτους ἀρχιερεῖς. Ἀλλὰ καὶ οἱ σεβασμιώτεροι τούτων μὲ τὴν ζωὴν καὶ διδασκαλίαν των δὲν ἠδύναντο νὰ ἀναχαιτίσουν τὴν κοινὴν γνώμην, ἐπειδὴ εἰς τὴν Γαλλίαν εἶχε σχηματισθῆν κατ' ὀλίγον καταφρόνησις ὄχι μόνον κατὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ εἴδους τῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῆς ἐσωτερικῆς αὐτῆς οὐσίας της. Μετὰ τὴν δεσποτικὴν ἰσχὺν, τὴν ὁποίαν ἔδειξεν ὁ Βολταῖρος καὶ ἡ Ἐγκυκλοπαιδικὴ σχολὴ, ἡ καταφρόνησις τῆς θρησκείας ἔγεινεν εὐγενὴς καινοτροπία (Moda), καὶ ὅσοι ἤθελαν νὰ ὑπολαμβάνωνται καλοαναθρεμμένοι, δὲν ἐτόλμων νὰ ἀντείπωσιν εἰς ταύτην τὴν ἕξιν. Καὶ αὐτοὶ οἱ μεγιστᾶνες τῆς αὐλῆς ἠκολούθουν πλέον τὸν χείμαρον τῆς ἐπικρατούσης γνώμης παρὰ τὰς ἀντιθέτους ἰδέας τῆς βασιλικῆς αὐλῆς, αἱ ὁποῖαι μὴ ἔχουσαι ἠθικὴν δύναμιν δὲν ἠδύναντο νὰ ἀναχαιτίσουν τὸν δρόμον τῆς θρησκευτικῆς καταδρομῆς. Τούτων οὕτως ἐχόντων ἡ διαφθορὰ τῶν ἠθῶν τῆς πρώτης κλάσεως ηὔξανε φοβερά. Δὲν προήρχετο μὲν ἐπ' εὐθείας ἀπὸ τὴν καταφρόνησιν τῆς θρησκείας (ἐξεύρομεν πόση ἦτο καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δεισιδαιμονικῆς εὐλαβείας εἰς τὴν αὐλὴν τῆς ἐκ Μεδίκων Αἰκατερίνης καὶ Λοδοβίκου τοῦ ΙΔ'), ἀλλὰ δι' αὐτῆς ἔχασαν τὰ πάθη τὸν χαλινόντων. Εἰς τὰς μικροτέρας κλάσεις ἡ διαφθορὰ ἦτο μικροτέρα διὰ τὴν ἔλλειψιν τῶν μέσων· ἀλλὰ διὰ τῆς ἐλαττώσεως τῶν θρησκευτικῶν φρονημάτων, τὰ ὁποῖα ποτὲ δὲν ἐπεκράτησαν εἰς τὸν Γαλλικὸν λαὸν, ἠλαττώθη ἡ ὑπομονή των εἰς τὰ βάρη τῶν φόρων, τοὺς ὁποίους ἐφόρτιζεν ἡ κυβέρνησις ἐξαιρέτως εἰς τὴν κατωτέραν τοῦ λαοῦ μερίδα.

Ἐπειδὴ ἡ κυβέρνησις ἀπὸ τοῦ 1614 δὲν εἶχε συγκαλέσειν τὰς κλάσεις, ἦτο ἡ Γαλλία, κατὰ μὲν

τὸ φαινόμενον καὶ τὴν γενικὴν σημασίαν, ἀπεριόρι-
στος μοναρχία. Ἡ δὲ δύναμις τοῦ βασιλέως ἦτο περι-
ωρισμένη τρόπον τινὰ ἀπὸ πολλὰ δίκαια τῶν εὐγε-
νῶν, τοῦ κλήρου, ἐπαρχιῶν τινῶν καὶ πόλεων, τῶν
ὁποίων ἡ τήρησις ἦτο εἰς τὰς χεῖρας τῶν κοινοβου-
λίων· ταῦτα δὲ ἦσαν πάντοτε καὶ ἀντιπρόσωποι τῶν
ἐπαρχιῶν ἔμπροσθεν τοῦ στέμματος· ἐξαιφέτως δὲ
τὸ κοινοβούλιον τῶν Παρισίων, ὡς τῆς χώρας ἐκεί-
νης, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπεριωρίζετο ποτὲ τὸ βασίλειον
τῆς Γαλλίας, εἶχε τὸ δίκαιον νὰ κυρόνῃ τὰς βασιλι-
κὰς διαταγὰς ἢ νὰ τὰς ἀδυνατίζῃ. Ἐπὶ τῆς παμβασι-
λείας Λοδοβίκου τοῦ ΙΔ' ἐξέπεσε τὸ δίκαιον τοῦτο
εἰς κενοὺς τύπους, καὶ τὰ βασιλικὰ προστάγματα
ἐδίδοντο εἰς τὸ κοινοβούλιον μόνον διὰ νὰ τὰ κατα-
γράφῃ εἰς τὴν βίβλον· ἀλλ' ἡ ἔννοια τῶν τύπων δὲν
ἠφανίσθη παντελῶς, ἐξυπνίσθη δὲ μάλιστα, ὅταν
τὸ στέμμα ἐθαμβώθη, μὲ περισσοτέραν ἰσχύν. Τότε
τὸ κοινοβούλιον ἀπεδοκίμαζε πολλὰ προστάγματα, καὶ
ὁ βασιλεὺς ἐφαίνετο πολλάκις προσωπικῶς εἰς αὐτὸ
διὰ νὰ τὸ βιάζῃ εἰς τοὺς σκοπούς του μὲ φοβερισμούς,
ἐξορίας καὶ φυλακώσεις τῶν βουλευτῶν. Ὁ παρά-
ξενος οὗτος ἀγὼν ηὐξήθη μεγάλως ἐπὶ τῶν τελευταί-
ων ἡμερῶν Λοδοβίκου τοῦ ΙΕ', ὥστε ὁ βασιλεὺς κατ-
ήργησε παντελῶς τὸ κοινοβούλιον, καὶ ἔβαλεν εἰς
τὸν τόπον του μόνον ὑψηλόν τι δικαστήριον.

Ἡ διάταξις αὕτη ἐπεκράτησε πολλὰ ἔτη. Ἀλλὰ
Λοδοβῖκος ὁ Ι϶', διὰ συμβουλῆς τοῦ Μαυρεπᾶ, τὸν
ὁποῖον ἐνόμιζε σοφὸν διὰ τὸ γῆρας του, καὶ ὁ ὁποῖος
ἦτο γέρων κολακευτικὸς τοῦ ὄχλου, ἀποκατέστησε
πάλιν τὰ κοινοβούλια (1774). Ἀνενέωσε μὲ τοῦτο
τὴν παλαιὰν μάχην τῆς κυβερνήσεως μὲ ἐπιτροπὴν
τινὰ τοῦ λαοῦ, ἥτις πολλὰ ὀλίγην ὠφέλειαν ἐπρο-
ξένει, ἐπειδὴ τὸ πνεῦμα της ἦτο βλαβερώτερον παρὰ
ἡ ἀθέτησις τῶν τοῦ λαοῦ δικαίων. Συνθεμένη ἀπὸ
μέλη, τὰ ὁποῖα ἀνῆκαν εἰς ὑπουργοὺς εὐγενεῖς, καὶ



ἁ ὁποῖα ἦσαν ἀνεξάρτητα καὶ ἀπὸ τὸν βασιλέα καὶ
πὸ τὸν λαὸν, καὶ ἐλάμβαναν τὸν τόπον μὲ ἀργύρια,
φέρετο ὄχι ἀπὸ κοινὸν πνεῦμα, ἀλλ' ἀπὸ ἴδιον,
ιρολήπτικὸν, περιωρισμένον εἰς τύπους τινὰς καὶ εἰς
τὸ ἴδιόν των ὄφελος. Εἰς ὀλίγας περιπτώσεις ἐπροστά-
τευαν τὰ ὑψηλότερα δίκαια τοῦ ἔθνους ἐναντίον τῆς
αὐτογνωμοσύνης, πολλάκις δὲ διὰ τῶν πράξεών των
ἀντεφέρθησαν εἰς αὐτά. Ὅταν ὁ Τουργότιος ἠθέλη-
σε νὰ μοιράσῃ εἰς ὅλας τὰς κλάσεις τὰ ἔξοδα τῆς
κτίσεως τῶν δρόμων, τὰ κοινοβούλια ἀπέδειξαν, ὅτι
τοῦτο ἀντίκειται εἰς τὴν κοινὴν εὐτυχίαν, καὶ τὸ πραγ-
μα ἔμεινεν ἀκατόρθωτον· ὅταν τὸ 1787 ἔτος ὡμιλή-
θη ἡ ἀποκατάστασις τῶν Προτεστάντων εἰς τὰ πολι-
τικὰ δίκαια, ἀντεστάθησαν πάλιν τὰ κοινοβούλια,
καὶ ἐκατώρθωσαν νὰ γείνῃ μὲ ἀτελῆ καὶ δυσάρεστον
τρόπον. Διὰ τοῦτο ἡ τιμὴ, εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκετο
ἐκ μέρους τοῦ λαοῦ αὕτη ἡ πλέον τὰ ἀρχαῖα καὶ παρ-
ελθόντα ὑπουργοῦσα ἐπιτροπὴ παρὰ τὴν παροῦσαν κατ-
άστασιν, ἐξηγεῖται ὄχι ἀπὸ τὴν ἰδίαν της ἀξίαν, ἀλλ'
ἀπὸ τὴν κοινὴν ἐπιθυμίαν νὰ βλέπῃ διὰ νόμου τινὸς
περιωρισμένην ὁπωσοῦν τὴν βασιλικὴν δύναμιν· τοι-
οῦτος ὅμως νόμος (κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ κοινοβουλίου)
ἤθελεν εἶσθαι, ὄχι ἐμποδιστικὸς τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ
δι' ἀγαθόφρονας βασιλεῖς ἀνατρεπτικὸς τοῦ ἀγαθοῦ,
τὸ ὁποῖον ἐπεθύμουν. Διὰ τοῦτο ἡ ἀποκατάστασις
τοῦ ἐκ τολμηρᾶς βίας καταργηθέντος ἅπαξ κοινοβου-
λίου ἦτο ὀλέθριος εἰς καιρὸν, ὁπότε ἡ διόρθωσις τοι-
ούτων ῥιζωμένων καταχρήσεων ἦτο ἀναπόφευκτος, καὶ
ὑπῆρξε τὸ πρῶτον βῆμα, τὸ ὁποῖον ἐκρήμνισε τὸν
ἀγαθὸν Λοδοβῖκον εἰς τὸν ὄλεθρόν του.

Διότι, ἐνῷ μὲ πρόσχημα ὑπερασπίσεως τῶν τοῦ
λαοῦ δικαίων ηὔξανεν ἡ ἐμποδιστικὴ δύναμις εἰς τὸ
κοινοβούλιον, κατεβυθίζετο εἰς ἐλεεινὴν ἀδυναμίαν
ἡ βασιλικὴ ἐξουσία, ἥτις ἔπρεπε νὰ κυβερνᾷ ὡς ζῶσα
δύναμις. Ἡ διαγωγὴ τῶν δύω τελευταίων Λοδοβίκων,

κακοοικονομία, καὶ ὕψωσις τῶν εὐγενῶν τῆς αὐλῆς, ἐπεφόρτισαν μεγάλα χρέη εἰς τὸν θρόνον, καὶ μηχανοῤῥαφίαι καὶ δόλοι περιέπλεξαν τὴν ἀπεριόριστον θέλησιν τοῦ βασιλέως εἰς τοιαῦτα δίκτυα, ὥστε ἐσυντρίφθη ὁλοτελῶς ἡ μηχανὴ τῆς πολιτικῆς διοικήσεως *).

Ἐχρειάζετο ἰσχυρὸς ἀνὴρ διὰ νὰ διαῤῥήξῃ τὰ δεσμὰ ταῦτα· ἀλλὰ Λοδοβῖκος ὁ ΙϚ', κατὰ τὴν ἀγαθότητα καὶ παιδείαν πολὺ ἀνώτερος ὅλων τῶν προκατόχων του, ἦτο καθὸ ἀνὴρ καὶ ἡγεμὼν τόσον ἀσθενοῦς χαρακτῆρος, ὥστε καὶ πρὸς τοὺς αὐλικούς του κατήντησε νὰ εἶναι ὑπήκοος, καὶ κἀνεὶς ἐξ αὐτῶν δὲν ἐκοπίασε νὰ μιμηθῇ τὴν σκιὰν τῶν ἀρετῶν του. Διὰ τοῦτο ἡ ἀπὸ τὸν προκάτοχόν του καταπατηθεῖσα τιμὴ τοῦ θρόνου δὲν ἀποκατεστάθη ἀπὸ τοῦ βασιλέως τὴν καθαρὰν διαγωγὴν, ἐπειδὴ κἀνεὶς δὲν ἦτο ἱκανὸς νὰ τὴν ἐκτιμήσῃ. Ἐξ ἐναντίας δὲ ἡ βασίλισσα Μαρία Ἀντωνίνα ἐμισεῖτο ὡς Αὐστριακὴ ἀπὸ τὸν λαὸν, καὶ ἐσυκοφαντεῖτο κατὰ πολλοὺς τρόπους. Κατὰ τὸ 1785 ἔτος μία ψεύστρα, ἡ Κόμησσα Λαμύθα, ἐκακομεταχειρίσθη τὸ ὄνομα τῆς βασιλίσσης διὰ νὰ καταπείσῃ εὐήθη τινὰ αὐλικὸν, τὸν Καρδινάλιον Ῥοάνου, νὰ ἀγοράσῃ περιδέῤῥαιον δύω μιλιονίων λιτρῶν τιμῆς· ἡ συκοφαντία αὕτη εὗρηκε πίστιν εἰς τὸν πολὺν ὄχλον. Ὡσαύτως διεδόθη καὶ ἐπιστεύθη ἡ φήμη, ὅτι ἡ βασίλισσα πλουτίζει τὸν ἀδελφόν της, τὸν Αὐτοκράτορα, στέλλουσα εἰς αὐτὸν πολλὰ μιλιόνια ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ θησαυροφυλακίου **). Οἱ

*) Ὁ κατάλογος τῶν ἀργυρίων, τὰ ὁποῖα ἐπληρόνοντο εἰς τοιούτους μισθοὺς ἐπὶ Λοδοβίκου ΙϚ', ἐφανερώθη ἔπειτα εἰς τὸ ὀνομαζόμενον ἐρυθρὸν βιβλίον, ἀλλὰ δὲν ἐσυμφώνησε μὲ τὰς τεραστίους ἐννοίας τῶν ποσοτήτων, τὰς ὁποίας ἐφαντάζοντο.

**) Ἐξέλαβαν ὡς τοιοῦτον τὰς πληρωμὰς, τὰς ὁποίας ἀνέλαβεν ἡ Γαλλία (ἥτις διὰ τὴν συμμαχίαν τοῦ 1756 ἔτους ἐχρεώστει νὰ βοηθήσῃ τὴν Αὐστρίαν εἰς τοὺς πολέμους της), ἐνῷ Ἰωσὴφ ὁ Β' διεφέρετο μὲ τὴν Ὀλλανδίαν, ὡς εἶδος ἀποζημιωτικοῦ ἀργυρίου, διὰ νὰ μὴ περιπλεχθῇ εἰς δαπανηρότερον πόλεμον (ἴδε ἀνωτ. σ. 145).



ἀδελφοὶ τοῦ βασιλέως, οἱ Κόμητες Προβιγκίας καὶ Ἀρτεσίας, διὰ τὴν πολυτελῆ αὐλήν των, ὁμοίαν τῆς βασιλικῆς, κατεβυθίσθησαν εἰς ἀναρίθμητα χρέη. Ὁ Ἀρτεσίας τὰ ἐπερίσσευε μὲ τὴν προσωπικήν του, ἄμετρον ἀσωτίαν, ἥτις διὰ τὴν ἀργὴν καὶ μισητὴν νεότητά του ἐλάμβανεν αἴσχιστον χρῶμα. Ὁ Δοὺξ Αὐρηλίας λέγεται ὅτι τοῦ ἐκέρδησε μόνον ὀγδοήκοντα μιλιόνια μὲ τὴν ἱππηλασίαν. Ἐμποροῦν καὶ κατὰ τοῦτο καθὼς καὶ κατὰ τὰ ἄλλα, ὅσα ἐλέγοντο περὶ χαρτοπαιγνίων καὶ ἄλλων δαπανημάτων, νὰ ἦσαν πολλὰ ὑπερβολικά· μ' ὅλον τοῦτο ἡ οἰκιακὴ οἰκονομία ἦτο πολὺ δαπανηροτέρα παρὰ ἡ τοῦ ἀσώτου Λοδοβίκου ΙΔ'. Ἀλλ' ὅμως ἡ μεγαλειότης τῆς πολυτελείας δὲν ἐτάραττεν εἰς τὸ παραμικρὸν τὸν βίον τῶν πολιτῶν. Ἡ αὐλὴ μακρὰν ἀπέχουσα ἀπὸ τοῦ νὰ δίδῃ παράδειγμα καινοπρεπείας εἰς τὴν μητρόπολιν, ὑπέμεινε τὰς φωνὰς, αἱ ὁποῖαι ἐπεκράτουν εἰς τὰς συναναστροφὰς τῶν Παρισιανῶν.

Ἀπὸ τὸν βασιλέα αὐτὸν ἔλειπε παντελῶς τὸ προστακτικὸν, μὲ τὸ ὁποῖον διήγειρε τὸ φάσμα τοῦ μεγαλείου Λοδοβῖκος ὁ ΙΔ', καὶ μὲ τὸ ὁποῖον ἐφόβιζε τοὺς περὶ ἑαυτὸν Λοδοβῖκος ὁ ΙΕ'. Εἰς τὸ πολιτικὸν βουλευτήριόν του δὲν ἦτο αὐτὸς ὁ ὁδηγῶν καὶ προσδιορίζων, ἀλλ' ὁ ὁδηγούμενος καὶ προσδιοριζόμενος. Ἀκολουθῶν τὸν ὀρθὸν νοῦν του ἔκραξε πολλάκις ἐπιτηδείους λειτουργοὺς, καὶ ἐκατώρθωσε κάποια καλά· ἡ ἀποβολὴ τῆς ἀγγαρείας, καὶ τῶν βασάνων, ἡ καλλιτέρευσις τῶν νοσοκομείων καὶ τῶν φυλακῶν, ἡ ἐπιχειρηθεῖσα μεταμόρφωσις τῆς σκληρᾶς τῶν ἐγκληματικῶν δικαιοδοσίας, ἡ κατάργησις τῆς δουλείας εἰς τὰ βασιλικὰ ὑποστατικὰ, ἡ ἀπόδοσις τῶν πολιτικῶν δικαίων εἰς τοὺς Προτεστάντας, ἡ ἀποκατάστασις τοῦ ναυτικοῦ, καὶ ἡ εὐτυχὴς ἀνάστασις τῆς Γαλλικῆς ἐμπορίας: ὅλα ταῦτα ἦσαν ἀξιέπαινα ἔργα Λοδοβίκου τοῦ ΙϚ'. Ἀλλ' ἔλειπεν ἀπ' αὐ-

τὸν ἡ βαθεῖα γνῶσις τῶν τοῦ καιροῦ του περιστάσεων. Δύσπιστος πρὸς ἑαυτὸν ἐκ μετριοφροσύνης, καὶ ἐνταυτῷ δύσπιστος πρὸς ἄλλους δι' ἀσθένειαν, τοὺς αὐτοὺς, τοὺς ὁποίους ἐπίστευεν, ἠπίστει, καὶ δρόμον περιπατηθέντα ἀσφαλῶς ἐπαραίτει. Ἐπαραίτησε δὲ καὶ λειτουργὸν, μ' ὅλον ὅτι τὸν ἤξευρε βεβαίως ἀγαθὸν, ἐπειδὴ ὁ Μαυρεπᾶς καὶ αἱ πλειότεραι ψῆφοι τὸ ἠθέλησαν, καὶ αὐτὸς εἶχεν ἀπόφασιν νὰ ἐνεργῇ κατὰ τῶν πλειοτέρων τὰς ψήφους *). Ἐὰν εὕρισκε προϋπάρχον πολίτευμα, κατὰ τὸ τῶν Ἄγγλων, ἤθελε φανῆν βασιλεὺς εὐτυχέστατος. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἤθελεν αὐτὸς νὰ τὸ καταστήσῃ, ἐμποδίζετο ἀπὸ τὰς προλήψεις, ἀπὸ τὰς ὑποψίας του καὶ ἀπὸ τὰς κραυγὰς τῶν ἐχόντων προνόμια. Ἐνῷ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἠλλάζοντο ἀκαταπαύστως λειτουργοὶ καὶ συστήματα, ἐμεγαλύνετο καθημερινῶς ἡ σύγχυσις, μάλιστα εἰς τὰ χρηματικά. Πολλαὶ μεταβολαὶ ὠφέλιμοι ἐγίνοντο βλαβεραὶ εἰς τὸν θρόνον. Οὕτω τὰ οἰκιακὰ στρατεύματα, τὰ ὁποῖα ἀνέκαθεν ἦσαν ἔκδοτα εἰς τὸν βασιλέα, καὶ τοῦ μὲν Λοδοβίκου ΙΕ' ἐξετέλεσαν τὰς προσταγὰς κατὰ τοῦ κοινοβουλίου, κατὰ δὲ τὸ 1775 ἔτος κατέπαυσαν τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Ἀλευροπολέμου (ἴδ. τὸ ἐφ. τμῆμ.), ἐκαταργήθησαν κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἐν μέρει, καὶ ἐπειράχθησαν ἐν μέρει μὲ τὴν ἐλάττωσιν τοῦ μισθοῦ των.

Ἐνῷ ἀφ' ἑνὸς μέρους, πρὸς τιμὴν τοῦ πνεύματος τοῦ χρόνου, ἐκρημνίζοντο πολλαὶ καταχρήσεις, ἐκαταφρονεῖτο τὸ αὐτὸ πνεῦμα μὲ αὔξουσαν ὑπεράσπισιν τῶν δικαίων τῆς εὐγενείας. Εἰς ἐκείνους τοὺς καιροὺς, ὁπότε εἰς τὰ στόματα ὅλων τῶν πεπαιδευμένων ἦσαν ἐλευθερία, ἰσοτιμία, φιλανθρωπία, ὁπότε καὶ ἡ φρόνιμος τιμὴ ἡ πάντοτε μεταξὺ πάντων τῶν λαῶν ἀποδιδομένη εἰς μεγάλας καὶ παλαιὰς οἰκογενείας ἐκαταχλευ-

*) Correspondance du Louis XVI., publiée par Miss Williams. Tom. I. Lettre 8.



άζετο ὡς πρόληψις ἀπὸ τοὺς σοφοὺς, ἐξέδωκεν ἡ αὐ-
λὴ διαταγὴν νὰ δίδωνται ὅλα τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώ-
ματα εἰς μόνους τοὺς εὐγενεῖς, καὶ ὁ Μαρισάλιος
Σήγυρος, ὅςτις ἀπὸ τοῦ 1781 ἕως τοῦ 1787 ἦτο
λειτουργὸς τοῦ πολέμου, ἐξέδωκεν ἐν εἴδει βασιλικοῦ
προστάγματος τὴν ἄδικον καὶ τρελὴν διαταγὴν, ὅτι
κἀνεὶς μὴ εὐγενὴς δὲν προβιβάζεται εἰς τὴν ἑκατον-
ταρχίαν, καὶ κἀνεὶς δὲν λαμβάνει οὐδὲ τὸ κατώτα-
τον ἀξίωμα, ἐὰν δὲν ἔχῃ νὰ ὀνομάσῃ τέσσαρας προ-
γόνους του. Ἤλπιζε μὲ τοῦτο νὰ τελειώσῃ, τὸ ὁποῖον
ἤρχισεν ὁ προκάτοχός του ὁ ἐκ τοῦ Ἀγ. Γερμανοῦ, δηλ.
τὴν τοῦ Γαλλικοῦ στρατεύματος μεταμόρφωσιν κατὰ
τὸν τρόπον τῶν Προύσων, καὶ οὕτως ἐνίσχυσε τὴν
ἀγανάκτησιν τῶν στρατευμάτων κατ' ἐγχειρήματος,
τὸ ὁποῖον ἀντέφασκεν εἰς τὸ πνεῦμα καὶ εἰς τὴν συνή-
θειαν τοῦ στρατοῦ, καὶ εἵλκυσεν ἐναντίον του τὸ
ὁμόφωνον μῖσος πάντων *). Μὲ ὅλα ταῦτα ὁ τοῦ Ση-

*) Τοῦ Σηγύρου ὁ υἱὸς εἰς τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθέντα ἀξιομνη-
μόνευτα ἐξηγεῖ τὴν ἔκδοσιν ταύτης τῆς διαταγῆς, ἥτις ὑπῆρχε
πάντη ἐναντία τῶν θεωριῶν τοῦ πατρός του, ἀπὸ τὴν ὑπὲρ τὴν
θέλησιν τοῦ λειτουργοῦ ὑπεροχὴν τῶν εἴκοσι τεσσάρων γενικῶν
ἐφόρων, τοὺς ὁποίους εἶχεν ἐκλέξειν ὁ βασιλεὺς διὰ νὰ τοῦ ἀναγ-
γέλουν ὅσαι καταχρήσεις ἔπρεπε νὰ καταργηθῶσι καὶ ὅσαι ἔγκαι-
ροι βελτιώσεις ἔπρεπε νὰ εἰσαχθῶσιν. Οὗτοι οἱ εἴκοσι τέσσαρες
εἶχαν ἀκούσειν ἀπὸ παράπονα πολλῶν εὐγενῶν, ὅτι δὲν μένει εἰς
αὐτοὺς ἄλλος πόρος ζωῆς εἰμὴ ἡ στρατιωτικὴ ζωὴ, καὶ ὅτι αὐτὴ
τοὺς ἀποκλείεται διὰ τῆς ἐπισωρεύσεως πλουσίων πολιτῶν, οἱ ὁποῖοι
ἐξεύρουσι νὰ παραβαίνουν τὸν ἀρχαιότερον νόμον, ὅςτις ἀπήτει
μαρτυρίαν τεσσάρων εὐγενῶν, ὅτι ὁ νεωστὶ ἐμβαίνων εἶναι εὐγε-
νής. Ὁ Σήγυρος ἀναίρεσε ταύτην τὴν ἀγγελίαν, καὶ ἐπρόβαλε νὰ
συγχωρηθοῦν κάλλιον εἰς τοὺς εὐγενεῖς πολιτικὰ ἐργόχειρα, ἀλλὰ
δὲν ἐκυρώθη τὸ πρόβλημά του, καὶ ἐχρεώστει νὰ ἐκδώσῃ τὸ εἰρη-
μένον διάταγμα, ὅπου ὅμως ἐξαίρεσε τοὺς υἱοὺς τῶν Λοδοβικείων
ἱπποτῶν, καὶ τὰ ἀξιώματα τῶν Ὀφικιαλίων εἰς πολλὰ ἐλαφρὰ στρα-
τιωτικὰ στίφη, εἰς τρόπον ὥστε ἡ πολιτικὴ τάξις ὡς πρὸς τὸν
πρότερον νόμον ἐκέρδησε περισσότερον. Μ' ὅλον τοῦτο δὲν ἐπρόσε-
ξαν εἰς ταύτην τὴν καλωσύνην· ἐλησμόνησαν μάλιστα καὶ τὰς
πρότερον ἀπαιτουμένας ἀποδείξεις τῆς εὐγενείας, καὶ μόνον ἐνέ-
κριναν τὸν ταπεινωτικὸν ἀποκλεισμὸν, εἰς τρόπον ὥστε ὅλα τὰ
βέλη τοῦ μίσους ὠξύνθησαν κατὰ τῶν εὐγενῶν καὶ κατὰ τῆς αὐλῆς
διὰ τοῦ διατάγματος τούτου.

γύρου διάδοχος Βριέννιος, ἀδελφὸς τοῦ γνωστοῦ πρώτου λειτουργοῦ, ἐξέτεινε τόσον τὴν ἄκαιρον διόρθωσιν, καὶ ἀνενέωσε τὴν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἐκ τοῦ ἁγ. Γερμανοῦ λησμονηθεῖσαν ποινὴν τῶν διὰ τοῦ ξίφους κτυπημάτων, ἡ ὁποία κατὰ τὴν πρώτην της ἐμφάνειαν εἶχε φέρειν σκηνὰς μανίας καὶ ἀπελπισίας. Πολλοὶ δεύτεροι ἀξιωματικοὶ, οἱ ὁποῖοι ἐπροστάχθησαν νὰ ἐκτελέσουν τὴν προσταγὴν ταύτην, ἐπρόκριναν νὰ γείνουν κοινοὶ στρατιῶται· καὶ ἕνας ἀξιωματικὸς, ὅς τις ἐχρεώστει νὰ δώσῃ εἴκοσι πέντε κτυπήματα εἰς στρατιώτην, ἔπαυσεν εἰς τὸ εἰκοστὸν τέταρτον, καὶ ἔπηξε τὸ σπαθίον εἰς τὸ ἑαυτοῦ σῶμα *). Δὲν εἶναι θαῦμα, ἐὰν ὁ δυσαρεστημένος, κακομεταχειρισμένος, πανταχόθεν καταφρονημένος στρατιώτης δὲν εἶχε κλίσιν εἰς μονάρχην, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ὁποίου εἰσήχθη αὕτη ἡ κατάστασις, καὶ εἰς τὸ ἐξῆς εὐκόλως ἠδύνατο νὰ γείνῃ κοινωνὸς τῶν ἐχθρῶν του. Προσέτι ἀπ' ὅλους τοὺς βασιλεῖς τῆς Γαλλίας πρῶτος Λοδοβῖκος ὁ ΙΣΤ΄ δὲν ἔδειξεν εὐαρέστησιν εἰς τὰς στρατιωτικὰς γυμνάσεις, ποτὲ δὲν ἐφάνη εἰς τὸ μέσον των, καὶ εἰς καιρὸν ὅταν ὅλοι οἱ ἡγεμόνες ἐφόρουν στρατιωτικὰ, αὐτὸς ἐφαίνετο μὲ τὴν αὐλικὴν στολήν. Ποτὲ δὲν ἐφάνη εἰς ἐπιθεώρησιν στρατεύματος κατ' ἄλλον τρόπον εἰμὴ μὲ τὸν πῖλον ὑποκάτω τοῦ βραχίονος, ποτὲ δὲν ἐφόρεσε σπαθίον.

Ὁ τρόπος τῆς παιδεύσεως, ἥτις μὲ τὸ ὄνομα φωτισμὸς ἐξηπλόνετο κατὰ τὴν δεκάτην ὀγδόην ἑκατονταετηρίδα εἰς ὅλας τὰς Εὐρωπαϊκὰς μητροπόλεις, εἶχε μεταβάλλειν εἰς πολλὰ πράγματα τὰς ἐννοίας τῶν ἡγεμόνων καὶ λειτουργῶν, εἶχε κάμειν ὠφελίμους τινὰς διαταγὰς, καὶ κάποιαν βελτίωσιν ἀναγκαίαν. Ἀλλ' ἐνῷ ὁ φωτισμὸς, γενόμενος ὑπὸ τὴν κυριότητα τοῦ

*) Μονιέρος, Ἀνάπτυξις τῶν αἰτιῶν, αἱ ὁποῖαι ἐμπόδισαν τὴν Γαλλίαν νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ἐλευθερίαν, Μεταφρ. εἰς τὸ Γερμανικ. ὑπὸ F. Gentz Τόμ. Ι΄, σελ. 30, Ὑποσημ.



ψυχροῦ νοὸς, ἀπέδιδεν εἰς τὴν ὑλικὴν φύσιν τῶν
πραγμάτων ἀποκλειστικὴν ἀξίαν, ὅλους τοὺς πολιτι-
κοὺς σκοποὺς ἀνέφερνεν εἰς εἰσοδήματα καὶ πολεμικὰ
μέσα, καὶ ἐκαταφρόνει παντελῶς τὰ θρησκευτικὰ καὶ
ἠθικὰ στοιχεῖα τοῦ βίου· ἔγεινε βαρυτέρα ἡ πολιτικὴ
ἐξουσία διὰ τῶν χρηματιστικῶν, στρατιωτικῶν καὶ
ἀστυνομικῶν τεχνῶν παρὰ ποτὲ, καὶ τὸ δυσανάλογον
τῶν κλάσεων ἐμβῆκεν εἰς τὸ μέσον τοῦ βίου διὰ τῆς
πτώσεως τῶν ἀρχαίων τύπων. Οἱ μεγάλοι, οἵτινες
ἐλάτρευαν τὴν σοφίαν τοῦ καιροῦ, ἐξέτειναν δι' αὐ-
τῆς τὴν ἐξουσίαν των, καὶ ὁ λαὸς ὁ κοινὸς ἐκατα-
φρονεῖτο. Ἀλλ' ὅμως εἶχαν ἐξαπλωθῆν ἀμυδραὶ ἔν-
νοιαι μεγαλητέρας ἐλευθερίας εἰς τὰ ἔθνη, καὶ πρὸ
πάντων εἰς τὸ Γαλλικὸν, καὶ οἱ διδάσκαλοι τούτων
τῶν ἐννοιῶν ἦσαν πληροφορημένοι καὶ ἐπληροφόρουν
τοὺς μαθητάς των, ὅτι θέλει εὐδαιμονήσειν ἡ ἀνθρω-
πότης, ὅταν ἐμβῶσιν εἰς πρᾶξιν αἱ ἔννοιαι αὗται.
Διὰ τοῦτο οἱ κήρυκες οὗτοι, ἐὰν καὶ ἀδελφισμένοι
μὲ τοὺς μεγάλους τῆς γῆς, ἐστράφησαν ἐχθρικῶς κα-
τὰ τῶν θρόνων, καὶ μάλιστα πρῶτον κατὰ τοῦ Γαλ-
λικοῦ, ὅς τις ἦτο πλησιέστατος εἰς τὴν ἑστίαν των,
καὶ νῦν μὲν τοὺς ἐπύρονε μὲ τὴν ἀδυναμίαν του, νῦν
δὲ μὲ μίξιν τινὰ εὐνοίας καὶ καταφρονήσεως, τὴν
ὁποίαν ἔδειχνεν ἄλλοτε ἄλλως εἰς αὐτοὺς, ἐπείραζε
τὴν κενοδοξίαν των καὶ ἠρέθιζε τὴν ἀγανάκτησίν των.

Ἀλλὰ τὰ δόγματα τῶν σοφῶν τούτων τῶν πο-
λεμούντων τοὺς θρόνους ἐσυμφώνουν μὲ τὰ τῶν φω-
τισμένων ἡγεμόνων καὶ λειτουργῶν· ἐκτὸς ὅτι οὗτοι
μὲν, οἵτινες τὰ ἐφήρμοζαν μὲ φειδὼ, ἐβάδιζαν ἀρ-
γοπόρως· ἐκεῖνοι δὲ ἤθελαν νὰ βάλωσιν ὅλας τὰς
δυνάμεις των εἰς κίνησιν, καὶ ὅταν τοὺς ἐδόθη και-
ρὸς ἐκρήμνισαν μὲ τὰ δόγματά των τὰς βάσεις τῆς
ἀνθρωπίνης κοινωνίας. Διότι ἡ νέα σοφία δὲν ἐπή-
γασεν ἀπὸ τὴν ἀληθινὴν παρατήρησιν τῶν ἀνθρωπί-
νων πραγμάτων τὴν γνωρίζουσαν τοὺς θείους νόμους

τῆς κοσμικῆς διατάξεως· δὲν ἐτράφη ἀπὸ τὸ μέστωμα ζωντανῶν ἰδεῶν· δὲν εἶχεν ὕπαρξιν παντοδαπὴν, φερμένην ἀπὸ τὴν φύσιν καὶ ἱστορίαν, μὲ δύναμιν ἐνισχυμένην, μὲ ἀγάπὴν συνδεδεμένην, ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν ἁγιασμένην· δὲν ἐγνώρισε τὴν ὑψηλοτέραν ἀνάπτυξιν τῶν πόλεων καὶ λαῶν· ἀλλὰ γεννημένη εἰς τὸ ξηρὸν ἔδαφος τοῦ νοῦ, καὶ θρεμμένη διὰ Μαθηματικῆς ἐποπτείας. ἠπατᾶτο ὅτι ἐγνώριζε τὰς βάσεις καὶ τοὺς σκοποὺς τοῦ βίου μὲ λογαριασμοὺς καὶ γεωμετρικὰ σχήματα. Φύσις καὶ πραγματικότης παριστάνουσι πανταχοῦ παντοδαπόν τι, τοῦ ὁποίου ὁ κεκρυμμένος σκοπὸς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ζωντανὸς πιστεύεται ὡς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τεθειμένος: τοῦτο εἶναι τὸ λογικὸν καὶ ἡ θρησκεία τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ὅταν ὅμως ὁ νοῦς ὡς αὐθύπαρκτος καὶ μόνη γνωστικὴ δύναμις νομίζει ὅτι νοεῖ καὶ διατάσσει ὅλην τὴν ὕπαρξιν μὲ τὰ ἐξωτερικὰ φαινόμενα, τότε γεννᾶται ἡ ἐλεεινὴ σοφία, ἡ ἀφανίζουσα πᾶσαν καλλονὴν τοῦ βίου, πᾶσαν θερμότητα τοῦ αἰσθήματος, καὶ πᾶσαν δύναμιν τῆς πίστεως· ἡ ὁποία θέλει νὰ διατάξῃ ὅλας τὰς μορφὰς κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν, νὰ ἐξορίσῃ πᾶν τὸ παντοδαπὸν διὰ ἁπλῶν τετραγώνων, ὅλα τὰ πρόσωπα νὰ ἀναπληρώσῃ δι' ἀριθμῶν, καὶ νὰ προσδιορίσῃ ὅλας τὰς πράξεις μὲ ἐξωτερικὰς προσταγὰς καὶ σκοποὺς, καὶ ἐνῷ ἀπαρνεῖται πᾶν πνευματικὸν, γνωρίζουσα μόνον τὴν ὕλην, ἀφανίζει ὄχι μόνον τὴν ἐκκλησίαν ὁμοῦ μὲ τὴν θεοσέβειαν, ἀλλὰ καὶ τὴν πόλιν ὁμοῦ μὲ τὴν φιλοπατρίαν. Ἐφαίνετο ὅμως πολλὰ ὠφέλιμος εἰς τὴν κοινωνίαν θέλουσα νὰ πραγματοποιήσῃ τὰς γενικὰς ἐννοίας, τὰς ὁποίας ἐξέφραζε μὲ τά: ἰσότης καὶ ἐλευθερία. Ἐὰν οἱ πολῖται γείνουν ἴσοι ἀλλήλων καὶ ἐλεύθεροι, τότε θέλει ἐλθεῖν ἡ βασιλεία τῆς τελείας μακαριότητος, ἡ ὁποία ἕως τώρα ἐμποδίζετο ἀπὸ τὴν ἱερατικὴν ἀπάτην καὶ τὴν ἡγεμονικὴν βίαν. Ἡ διδασκαλία αὕτη ἐφαί-



νετο εὐκόλως ψευδὴς, ἐὰν ἠρωτᾶτο τὸ καθαρὸν αἴσθημα καὶ ἡ ἀληθινὴ χρεία τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας. Ποῦ ἐμπορεῖ νὰ εἶναι ἰσότης μεταξὺ τέκνων καὶ γονέων, ὑπηρετῶν ταὶ κυρίων, ἐνδεῶν καὶ πλουσίων; Πῶς ἄλλως δύνανται νὰ σταθῶσιν οἰκογένειαι καὶ πολιτεῖαι, εἰμὴ μὲ τὸν δεσμὸν τῆς ἀγάπης καὶ πίστεως; Ἀλλὰ τὸ αἴσθημα δὲν εἶναι καθαρὸν, καὶ ἡ καρδία κωφεύει πρὸς τὰς ἑαυτῆς φωνὰς διὰ τὴν κραυγὴν τῶν ἀγρίων παθῶν. Ἡ κενοδοξία κατηγορεῖ καὶ ἐγκαλεῖ τὸν εὐτυχῆ καὶ πλούσιον πολίτην ὡς παραβάτην τῆς ἰσότητος, καὶ λησμονεῖ τὴν ἀνισότητα τὴν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἐνδεοῦς. Ἡ φιλοδοξία ἐγκαλεῖ τοὺς ἄρχοντας καὶ ἡγεμόνας ὡς καταφρονητὰς τῆς ἐλευθερίας, καὶ λησμονεῖ τὴν χρείαν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ ὁδηγίαν εὐσθενεστέρου. Ὁ πλοῦτος εἶναι τυραννικὸς, ἡ ἰδιοκτησία ἄδικος, καὶ ὅλα τὰ μέχρι τοῦδε δίκαια κακοηθείας διδασκαλία.

Κατὰ τοῦτο δὲν ἐνήργησε κἀνεὶς συγγραφεὺς ἰσχυρότερα, ὅσον ὁ Ἰωάννης Ἰάκωβος Ῥουσῶς, τοῦ ὁποίου αἱ μυθιστορίαι ἐζωγράφησαν τὴν ἁπλῆν καὶ φυσικὴν κατάστασιν ἐξ ἐναντίας τῆς πολιτικῆς, τῆς διεφθαρμένης, μὲ τοιαῦτα χρώματα, ὁποῖα δὲν ἐφάνησαν ἀκόμη εἰς τὴν Γαλλικὴν φιλολογίαν, καὶ διὰ τοῦτο ὡς πάντη νέον φαινόμενον ἐξουσίασε τὰς καρδίας. Τιμώμενος καὶ πανηγυριζόμενος ἀπὸ τὸν ἔνδοξον κόσμον ὁ Ῥουσῶς ἐμεταχειρίσθη ὅλην τὴν κενοδοξίαν του νὰ ἐπαινέσῃ ὕπαρξιν, ἥτις πρέπει νὰ ζητηθῇ εἰς πάντη ἄλλον κύκλον παρὰ εἰς τὸν ὁποῖον εὑρισκόμεθα. Μὲ ὅλον ὅτι ἠχθρεύετο καθ' ὑπερβολὴν τοὺς ἀρχηγοὺς τῆς ὑλοφροσύνης, μὲ ὅλον τοῦτο ἡ θεωρία του ἐξήρχετο ἀπὸ τὰς αὐτὰς ἀρχὰς, καὶ ἐκατήντα, ἐὰν καὶ διὰ διαφόρου δρόμου, εἰς τὸ αὐτὸ τέλος. Ἐπειδὴ ἡ ὑπ' αὐτοῦ ὑμνηθεῖσα φύσις ἦτο καὶ βασίλειον τῆς ὕλης, ἐνῷ ἐζήτει τὸν προσδιορισμὸν τῆς ἀνθρωπότητος εἰς τὰ φυσικὰ, ἐνηγκαλίζετο

ἀπὸ τὴν ὕλην, καὶ ἐξήγει τὸ πνεῦμα ὡς σκιὰν καὶ ὡς τὸ μηδέν. Ἀξιολογώτατοι ἄνθρωποι ἦσαν κατὰ τὴν γνώμην του οἱ ἐνασχολούμενοι εἰς ἐξαγωγὴν καὶ ἐργασίαν τῶν τῆς φύσεως προϊόντων· γεωργοί, χειροτέχναι, ἐργάται μὲ ἡμερομίσθιον τὰ τιμιώτατα μέλη τῆς πολιτικῆς κοινωνίας, κυρίως ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα μόνα ἐκπληρόνουσι τὰ καθήκοντά της *). Διὰ τοῦτο δοκίμιον τούτου τοῦ συγγραφέως νὰ ἀναπτύξῃ τὴν ἰδέαν τῆς πολιτείας καὶ νὰ παραστήσῃ τὸ εὔλογον αὐτῆς σύνταγμα, ὄχι μόνον ἐκατήντησεν εἰς τὸ πνεῦμα τῆς ἐπικρατούσης πολιτικῆς σοφίας, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑπερέβη κατὰ τὴν τολμηρότητα τῶν γνωμῶν καὶ συνεπειῶν των. Ἡ ὑπ' ἀρχητέρων πολιτικῶν φιλοσόφων (Ὠββεσίου, Ἀλγερνόνου Σιδνέη, Λωκκίου κτλ.) γεννηθεῖσα, ὑπὸ δὲ Μοντεσκίου στολισθεῖσα μὲ λαμπρὰν ἀγχίνοιαν διδασκαλία, ὅτι ἡ Πολιτεία ἐγενήθη ἀπὸ μίαν συνθήκην, τὴν ὁποίαν ἔκαμαν οἱ ἄνθρωποι ἐκβαίνοντες ἀπὸ τὴν φυσικὴν κατάστασιν, καὶ διὰ τῆς ὁποίας παρέδωκαν τὰ φυσικά των δίκαια εἰς τὸν ἄρχοντα, διὰ νὰ ἀσφαλίσουν τὴν ἡσυχίαν καὶ εὐταξίαν, ἐξετάθη ὑπὸ τοῦ Ῥουσὼ εἰς τὸ περὶ τῆς κοινωνικῆς συνθήκης σύγγραμμά του εἰς τοῦτο, ὅτι ἡ κοινὴ τοῦ λαοῦ θέλησις εἶναι ὁ ἀληθινὸς ἄρχων· ὅτι εἰς τὸν λαὸν πάντοτε μένει ἡ ἐξουσία· ὅτι ἡ πρᾶξις, διὰ τῆς ὁποίας εἰσάγει κυβέρνησιν, δὲν εἶναι συνθήκη, ἀλλὰ νόμος· ὅτι οἱ ἐκτελοῦντες τὴν ἐξουσίαν δὲν εἶναι κύριοι, ἀλλ' ὑπουργοὶ τοῦ λαοῦ, τοὺς ὁποίους δύναται νὰ εἰσάγῃ καὶ νὰ ἐξάγῃ ὅπως τοῦ

*) Emile III, p. 67 τῆς τοῦ Βιποντίου ἐκδ. Οἱ Γερμανοὶ Φιλάνθρωποι εἶχαν καὶ αὐτοὶ ταύτην τὴν γνώμην. Ὁ Κάμπιος νομίζει ἀξιολογώτερον νὰ κλώσῃ τις μίαν λίτραν μαλλίου, παρὰ νὰ τυπώσῃ τόμον ποιημάτων, καὶ ἂν εἶναι καλά. Ὅτι ἡ ἀξία καὶ ἡ ὑπόστασις τῆς γεωργίας καὶ τῆς χειροτεχνίας κρέμαται πάλιν ἀπὸ τὴν ὕπαρξιν τοιούτων πολιτῶν, οἱ ὁποῖοι ἀγοράζουσι καὶ δαπανῶσι τὰ προϊόντα, καὶ διεγείρουσιν εἰς ἐνέργειαν τὰς τέχνας καὶ τὰ ἐργόχειρα διὰ τῆς δαπάνης, δὲν ἔπεσεν εἰς τὸν νοῦν τῶν ἀμβλυωπούντων τούτων σοφιστῶν.



ἀρέσκῃ· ὅτι ἐνῷ ἀναλαμβάνουν τὸ ὑπούργημα, χρεωστοῦσιν ὑπακοὴν εἰς τὸν λαόν, καὶ νὰ νομίζωσι τὴν ἀρχήν των πλήρωσιν πολιτικοῦ καθήκοντος καὶ ὄχι δίκαιον ἐξουσίας. Ὅταν ὁ λαὸς εἰσάγῃ κυβέρνησιν, ἥτις ἢ εἶναι μοναρχικὴ καὶ κληρονομικὴ εἰς μίαν οἰκογένειαν ἢ ἀριστοκρατικὴ καὶ μένουσα εἰς μίαν κλᾶσιν ἀνθρώπων, δὲν εἶναι ὑποχρέωσις, ἀλλὰ προσωρινὴ μορφή, τὴν ὁποίαν δίδει εἰς τὴν πολιτείαν, ἕως οὗ νὰ προστάξῃ ἄλλως τὰ περὶ τούτου. Ἡ εὔλογος μορφὴ τῆς πολιτείας εἶναι ἡ δημοκρατική, ἀλλ' ὄχι ἡ δι' ἐπιτροπῆς, ὅπου ὁ λαὸς δείχνει τὴν δύναμίν του δι' ἀντιπροσώπων, ἀλλ' ἡ ἄμεσος, ὅπου ὁ λαὸς αὐτὸς ἐκκλησιάζων, καθὼς τὸ πάλαι, δίδει νόμους, καὶ ἀγρυπνεῖ διὰ τὴν τήρησίν των. — Τὸ σύγγραμμα τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἐξεδόθη πρῶτον κατὰ τὸ 1752 ἔτος, ἀλλ' ἔπειτα μὲ τὰς πολλὰς ἐκδόσεις τῶν τοῦ Ῥουσὼ συγγραμμάτων καὶ μὲ τὴν αὔξουσαν τοῦ ἀνδρὸς δόξαν εὕρηκε πολυαρίθμους ἀναγνώστας, ἔγεινεν Εὐαγγέλιον διὰ περιωρισμένας κεφαλάς, προληπτικὰς ἐκ τῆς ἐπικρατούσης σοφίας, καὶ ἐφεξῆς νομοθετικὴ βίβλος τῆς ἐπαναστατικῆς Τυραννίας, ἥτις ἐγεννήθη καὶ ἐτράφη ἀπὸ τὴν πολιτικὴν ταύτην σοφίαν. Τὸ ἔθνος ὅμως, τὸ ὁποῖον δὲν ἀνεγίνωσκε τὴν σκοτεινὴν βίβλον, ἐνεθουσιάζετο ἀπὸ τὰς ἐξ αὐτῆς ἀντηχούσας λέξεις „ἐλευθερία καὶ ἰσότης“ καὶ ἐπεθύμει νὰ ἀπολαύσῃ τὴν σημασίαν των, ἂν ὄχι ἐντελῶς *), ὅσον κἂν ἐνδέχεται εἰς ἑκάστου τὴν φυσικὴν ἀξίαν, τὸ ὁποῖον γίνεται πανταχοῦ, ὅπου οἱ ἡγεμόνες γνωρίζουσι τὴν ἀξίαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ Θεοῦ τὸ θέλημα. Εἰς τὴν Γαλλίαν ὅμως, ὅπου παλαιαὶ καταχρήσεις καὶ νέαι διαφθοραὶ ἐπλήθυναν, ὡς εἴδαμεν, τοῦ λαοῦ τὴν δυσαρέστησιν καθ' ὑπερβολήν, δὲν εἶναι θαῦμα, ὅτι τὸ ζωηρότατον καὶ ἀγχι-

*) Ἐλεύθερος γὰρ οὔτις ἔστι πλὴν Διός! — Αἰσχύλ. Προμηθ. στίχ. 50.

νούστατον ἔθνος ἤκουσε τὴν ἀπατηλὴν ὑπόσχεσιν, ὅτι ὅλα τὰ παρόντα θέλουν μεταβαλθῆν εἰς τὸ καλήτερον, καὶ ἐκυνήγα σκιὰς, τῶν ὁποίων τὰς ζωντανὰς μορφὰς ἐπεθύμησεν εἰς μάτην πολλάκις νὰ πιάσῃ ἡ ἀνθρωπίνη καρδία.

---

## 9. Μεταβολαί. Ἀλλαγὴ τῶν λειτουργῶν, καὶ λογομαχία τοῦ κοινοβουλίου ἕως τῆς λειτουργίας τοῦ Νεκκέρου. (1774 — 1788).

Εἰς τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας Λοδοβίκου τοῦ ΙϚ' ἐδοκίμασαν οἱ λειτουργοὶ Τουργότιος καὶ Μαλεσέρβεσος νὰ ἐκτελέσουν τὴν ἀναγέννησιν τῆς Γαλλίας διὰ μεταβολῆς ἄνωθεν ἐπὶ τὰ κάτω, κυρίως δι' εἰσαγωγῆς ἴσης φορολογίας, ἐλευθέρας ἐμπορίας καὶ ἐλευθέρας χειροτεχνίας. Ἐκ τῆς καταθλίψεως, τὴν ὁποίαν τὸ ἐμπορικὸν σύστημα τοῦ Κολβέρτου μὲ τὰ τεχνικὰ ἀργυρολογικὰ μέσα τῆς ἐπιμιξίας, τὰ ὁποῖα ὅλα ἦσαν ἐμπόδιά της, εἶχε βάλειν μέγα βάρος εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον, ὡδηγήθη ἐπὶ Λοδοβίκου τοῦ ΙΕ ἄνθρωπος νοήμων ὀνόματι Κοεσναῖος, εἰς μίαν πάντη ἀντίθετον διδασκαλίαν, ἡ ὁποία ἐγειτόνευε μὲ τὴν ὑπὸ Ῥουσσῶ ὑπερεκτιμηθεῖσαν ἀγροικικὴν ζωὴν, καὶ ὠνομάζετο „Φυσιοκρατικὸν καὶ οἰκονομικὸν σύστημα." „Δὲν εἶναι ἐμπορία καὶ τέχναι, ἀλλὰ μόνον ἡ γεωργία βάσις τῶν δημοσίων πλούτων. Ἀνωφελῆ εἶναι τὰ ἐμπόδια τῶν πρώτων· οἱ περιορισμοὶ τῆς δευτέρας εἶναι ὀλέθριοι. Ἐὰν αὕτη λάβῃ ὅλα τὰ φυσικά της δίκαια, θέλει ἐλευθερωθῆν ἡ πολιτεία ἀπ' ὅλας τὰς περὶ οἰκονομίας φροντίδας της, καὶ ἀπ' ὅλας τὰς δυσκολίας τῆς φορολογίας, καὶ θέλει συνάγειν ὅλον τὸ χρειῶδες ἀργύριον εἰς εἶδος καρπολογίας ἐκ τῶν ἀγρῶν, ἡ ὁποία θέλει ἀποπληρώσειν τὴν ζημίαν



οῦ κοινοῦ διανεμομένη εἰς τὰ ἐπίλοιπα μέλη τῆς πολιτείας, τὰ ὁποῖα χρειάζονται ἀναγκαίως τὰ φυσικὰ κεῖνα προϊόντα." Ἡ διδασκαλία αὕτη, ἥτις ἀνθισταμένη εἰς τοὺς ἀποκλεισμοὺς καὶ ἀπαγορίας καὶ τὰς ταραξενίας τῆς μέχρι τοῦδε πολιτικῆς οἰκονομίας περιεῖχε μεγάλας ἀληθείας, ἐχώλαινεν ἀπ' ἄλλου μέρους μὲ τὸ μέγα σφάλμα, ὅτι ἐνόμιζε τὰ ὠμὰ προϊόντα τῆς γῆς τὸν μόνον πλοῦτον τοῦ τόπου, καὶ ἐνῷ ἐκ τοῦ σφάλματος τούτου ἐπέθετεν ὅλους τοὺς φόρους εἰς τὴν γεωργίαν, ἔσυρνε καθ' ἑαυτῆς τὴν ἀντίστασιν ἐκείνων, τοὺς ὁποίους ἤθελε νὰ βοηθήσῃ. Ἀλλὰ πρὶν φωραθῇ τὸ σφάλμα τοῦ συστήματος, ἐξυφώθη ἡ πλεονεξία κατὰ τῆς εὐεργετικῆς καὶ κατορθωτῆς αὐτοῦ μερίδος, κατὰ τῆς σκοπουμένης ἰσότητος τῶν φόρων, κατὰ τῆς καταργήσεως τῶν ἀποκλεισμῶν καὶ δεσμῶν, διὰ τῶν ὁποίων ὠφελεῖτο μέρος τῶν πολιτῶν, μία ἐπαρχία μὲ ζημίαν τῆς ἄλλης. Κἀνεὶς ἐκ τῶν ἐχόντων προνόμια δὲν ἤθελε νὰ χάσῃ τὸ παραμικρόν. Καθεὶς ἔβαλλε τὰ δυνατὰ ἐμπόδια εἰς τὸν δρόμον, καὶ τὸ κοινοβούλιον, κατὰ τὴν συνήθειάν του, ἐγίνετο ὄργανον τῶν ἐμποδίων τούτων. Ὁ βασιλεὺς ἐφανέρωσεν ὅτι κἀνεὶς παρ' αὐτὸν καὶ τὸν Τουργότιον δὲν ἀγαπᾷ τὸν λαὸν καὶ ἐπρόσταξε τὸ κοινοβούλιον δι' ἑνὸς Lit de justice*) (1775) νὰ καταγράφῃ τὰ ψηφίσματα τοῦ λειτουργοῦ. Ἐκ τούτου διηγέρθη ἡ μὲ τὸ ὄνομα τοῦ ἀλευροπολέμου γνωστὴ ἐπανάστασις, ὁπότε μὲ πρόφασιν, ὅτι διὰ τῆς ἐλευθέρας σιτεμπορίας ἐγεννήθη ἀκρίβεια, μέρος τοῦ ὄχλου ἔνοπλον ἐχύθησαν εἰς τὰς τῆς πολιτείας καὶ τῶν ἰδιωτῶν ἀποθήκας, καὶ διήρπασαν τὰ ἐκεῖ εὑρισκόμενα γεννήματα. Τρομάξας ὁ Λοδοβῖκος ἐνέδωκεν εἰς τὸν σύμβουλόν του Μαυρεπᾶν, ὅστις ἐζή-

*) Οὕτως ὠνομάζοντο τὰ συνέδρια, ὅπου παρευρίσκετο καὶ ὁ βασιλεὺς αὐτὸς εἰς τὸ κοινοβούλιον, ἢ τὸ ἔκραζεν εἰς Βερσαλίας διὰ νὰ τοῦ φανερώσῃ τὰς προσταγάς του.

τησε τὴν ἀπόλυσιν τοῦ πρότερον ἀπ' αὐτὸν συστηθέντος λειτουργοῦ Τουργοτίου. Ὁ Μαλεσερβέσος παρεχώρησε μετὰ τοῦ φίλου του ἐνταυτῷ, μ' ὅλον ὅτι τὸν ἐπαρακάλει ὁ βασιλεὺς νὰ μείνῃ. Τὸ θλιβερὸν λοιπὸν σύστημα τῶν προσωπικῶν φόρων, τῶν ἀγγαρειῶν, τῶν ἐμπορικῶν ἑταιρειῶν, τῆς πωλήσεως παλαιῶν καὶ νεοκτίστων ἀξιωμάτων καὶ προνομίων, ἦλθε πάλιν εἰς τὸ μέσον, ὁπόπε ὁ εἰς τὴν Γαλλίαν τεράστιος ἀναβρασμὸς, ὑποστηριζόμενος ἀπὸ τὴν ἀστόχαστον ἐκ τοῦ τῆς πολιτικῆς ἰσοῤῥοπίας συστήματος γεννηθεῖσαν ἐνέργειαν, μὲ τὴν ὁποίαν ἡ κυβέρνησις ἐβοήθει τὴν τῶν Ἀμερικανῶν ἀπὸ τῆς Ἀγγλίας ἀποστασίαν, ἔφερε τὴν ἐπικίνδυνον ἰδέαν, ὅτι ἡ τοῦ λαοῦ ἀντίστασις κατὰ δυναστευτικῆς κυβερνήσεως εἶναι πρᾶγμα συγχωρημένον καὶ νόμιμον.

Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ πολέμου τούτου ὁ Νέκκερος, γεννημένος εἰς Γενεύαν καὶ πλουτισμένος εἰς Παρισίους τραπεζίτης, ἐβάλθη πρῶτον γενικὸς διευθυντὴς, ἔπειτα λειτουργὸς τοῦ χρηματικοῦ, ἐπειδὴ ὁ Λοδοβῖκος, ἀγαπῶν τὰ τότε συγγράμματα τῶν φιλοσόφων, ἐπροτίμα νὰ βοηθηθῇ εἰς τὰς χρηματικὰς χρείας του παρὰ νὰ παρατηρήσῃ, ὅτι οὗτος ἦτο ξένος καὶ Προτεστάντης, καὶ ὁ Μαυρεπᾶς ἐσύστησε τὸν ἄνδρα ὡς τιμιώτατον καὶ ἀσφαλέστατον. Ὁ Νέκκερος, ὅστις εἶχεν ἀνοικτὸν μέγαν οἶκον, ὅπου ἐσυνάθροιζε γραμματισμένους ἡ ἀγχίνους γυνή του, εἶχε φημισθῆν ὡς βαθὺς γνώστης τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας διὰ ἐγκωμίου εἰς τὸν Κολβέρτον στεφανωθέντος ἀπὸ τὴν Ἀκαδημίαν, καὶ εἶχεν ἀποκτήσειν κλέος συγγραφέως. Ἀλλ' ἐπροσπάθει νὰ ἐμβῇ εἰς μεγαλήτερον κύκλον, καὶ ἐμβῆκεν, ἀφοῦ, ὄχι χωρὶς ἐφαρμογὴν δολίων μέσων, ἀπέκτησε τοῦ γέροντος Μαυρεπᾶ τὴν εὔνοιαν πολεμήσας τὸν Τουργότιον, καὶ ἐπαράστησεν εἰς τὸν βασιλέα ὑπόμνημα περὶ πραγμάτων τῆς διοικήσεως, διὰ τὸ ὁποῖον ἐπῃνέθη. Οὕτως ἤνοιξε τὸν δρόμον διὰ



νὰ φθάσῃ εἰς τόπον ὑψηλὸν, ὅπου ἔμελλε νὰ ἐνεργήσῃ διὰ τὴν τύχην τῆς Γαλλίας, διὰ τὴν τύχην ὅλης τῆς Εὐρώπης. Λειτουργὸς ὢν τοῦ χρηματικοῦ δὲν κατέφυγεν εἰς τοὺς φόρους ὡς οἱ προκάτοχοί του, ἀλλ' ἐβοηθήθη μὲ τὸ σύστημα τῶν δανείων (κατὰ μίμησιν τῆς Ἀγγλίας) στερεονόμενον ὑπὸ τῆς ἰδίας του χρηματικῆς πίστεως. Εὕρηκε χρέος τέσσαρας χιλιάδας καὶ ἑκατὸν μιλιόνια λιτρῶν, καὶ ἓν χρέος ἄλλο, παρὰ τὰ ἐτήσια ἔξοδα, εἰκοσιτεσσάρων μιλιονίων· ἀλλὰ μ' ὅλον ὅτι ὁ πόλεμος ἐχρειάσθη νέον δάνειον πεντακοσίων τριάκοντα μιλιονίων, εὐτύχησε μὲ τὴν φρόνησιν καὶ φειδώ του νὰ κρατήσῃ εἰς καλὴν σχέσιν τὰ εἰσοδήματα μὲ τὰ ἔξοδα. Ἐνῷ ὅμως ὁ Νέκκερος μὴ εὐχαριστούμενος εἰς τὴν λειτουργίαν τοῦ χρηματικοῦ, ἔδειξε τὴν σπουδήν του, ὅτι ἤθελε δι' ἐξολοθρεύσεως τῶν παλαιῶν καταχρήσεων, διὰ καταργήσεως τῆς ἀσυντελείας τῶν προνόμια ἐχόντων καὶ διὰ νεωτέρας μεταῤῥυθμίσεως τοῦ ἀπαρχαιωμένου πολιτεύματος νὰ γείνῃ δεύτερος Συλλιάκιος διὰ τὴν Γαλλίαν, διήγειρε τὴν δυσαρέστησιν τῶν αὐλικῶν διὰ τὴν φειδώ του ἐναντίον ἑαυτοῦ, τὸν φθόνον τοῦ προστάτου Μαυρεπᾶ καὶ αὐτὰς τὰς ὑποψίας τοῦ βασιλέως. Ὁ δημόσιος λογαριασμὸς (compte rendu), τὸν ὁποῖον ἐπρόβαλε διὰ τοῦ τύπου εἰς τὸ κοινὸν, καὶ ὁ ὁποῖος ἐνταυτῷ περιεῖχεν εἰκόνα νέου διοικήσεως τρόπου, ἦτο ἐντελῶς ἀνήκουστον ἔργον, τὸ ὁποῖον ἔπρεπε νὰ διεγείρῃ εἰς τὸν βασιλέα τὸ αἴσθημα, ὅτι ὁ Γενευῖνος οὗτος ἀνὴρ ἔχει σκοπὸν αὐτοδυνάμως νὰ μεταβάλῃ τὸ σύνταγμα ὅλου τοῦ βασιλείου. Ὅταν ἐζήτησε διὰ μὲν τὸν ἑαυτόν του καθέδραν εἰς τὸ πολιτικὸν βουλευτήριον, διὰ δὲ τὴν γυναῖκα του εἴσοδον εἰς τὴν αὐλὴν, τιμὰς, τὰς ὁποίας δὲν ἠδύναντο νὰ δώσωσιν εἰς ξένον πολίτην, ἔλαβε (1781) μὲ σημεῖον δυσμενείας τὴν ἀπόλυσίν του. Ἔχασε λοιπὸν ἐκ τούτου τὸ τεχνικὸν σύστημα, τὸ ὑπ' αὐτοῦ εἰσαχθὲν, τὴν κεφαλήν

του, ἥτις μόνη ἠδύνατο νὰ τὸ ἐκτελῇ, ἐνῷ οἱ πολλοὶ ὀπαδοὶ τοῦ Νεκκέρου ἔβαλλαν ὅλα των τὰ δυνατὰ νὰ δυσφημίζωσι πᾶν ἐγχείρημα τῆς κυβερνήσεως.

Οἱ δύω διάδοχοί του ὀλίγον ἐκαταλάμβαναν τὰ πράγματα τοῦ χρηματικοῦ, καὶ καθεὶς μετὰ ἕνα ἐνιαυτὸν ἐπαραιτήθησαν, ἀφοῦ ἐπεφόρτισαν εἰς τὰ χρέη νέον χρέος τριακοσίων τεσσαράκοντα δύω μιλιονίων, καὶ ἐβάρυναν τὸν λαὸν μὲ νέους φόρους. Ἔγεινε τώρα λειτουργὸς τοῦ χρηματικοῦ ὁ Καλόννιος, κατάχρεως αὐλικὸς, ἐγγηράσας εἰς τὰς ἐρωτικὰς ὑπηρεσίας καὶ εἰς τοὺς δόλους, τὸν ὁποῖον ὕψωσαν εἰς τὸν βαθμὸν τοῦτον ἰσχυραὶ γυναῖκες — εἰς τὸ μεταξὺ τοῦτο ἀπέθανεν ὁ Μαυρεπᾶς — μ' ὅλον ὅτι ὁ βασιλεὺς ἠσθάνετο κατ' αὐτοῦ ἀντιπάθειαν. Ὁ Καλόννιος εὐχαρίστει τοὺς συστήσαντάς του μὲ τὴν ἐλευθεριότητά του. Καθεὶς ἤντλει ἀπὸ τὸ θησαυροφυλάκιον. Δῶρα καὶ σιτηρέσια ἐδίδοντο εἰς ἀληθινὰς ἢ ἐπιπλάστους ὑπουργίας, πολλάκις καὶ πρὶν ζητηθῶσι. τέχναι καὶ προτερήματα παρεθαῤῥύνοντο καὶ ἐπροστατεύοντο· οἱ ἔχοντες ὁμολογίας τῆς πολιτείας ἐπληρόνοντο πρὶν ἔλθῃ ἡ διορία· τὰ χρέη τῶν Πριγκίπων ἐξαλείφθησαν· ὁ βασιλεὺς ἠγόρασε τὸ Ῥαμβόλετον, ἡ βασίλισσα τὸν ἅγ. Κλοδοάλτιον. Ποτὲ δὲν ὑπῆρξε λαμπροτέρα ἡ αὐλὴ, ποτὲ ὁ βασιλεὺς τόσον πολυτελὴς, ποτὲ δὲν ἐκυκλοφόρει εἰς τὸ βασίλειον πλουσιώτερα τὸ ἀργύριον. Ἀλλὰ τὰ ἀναρίθμητα ποσὰ, μὲ τὰ ὁποῖα ὁ πάντοτε εὔθυμος λειτουργὸς ἀνέπαυε τὰς πάντοτε ἀγρύπνους ἐπιθυμίας τῆς αὐλῆς, ἐπληρόνοντο πάντοτε μὲ δάνεια, τῶν ὁποίων οἱ πάντοτε αὔξοντες τόκοι ἐπερίσσευαν τὰ ἔξοδα, ἐνῷ τὰ εἰσοδήματα διὰ ταχείας καταχρήσεως τῶν πηγῶν ὠλιγόστευαν πάντοτε. Εἰς τριετῆ διοίκησιν ηὐξήθη πάλιν τὸ χρέος μὲ χίλια μιλιόνια, καὶ ἐγεννήθη ἔλλειψις ἐκ τῶν ἐξόδων ἐννενήκοντα τρία μιλιόνια, τὰ ὁποῖα ἡ χρηματικὴ πίστις ἐμφραγεῖσα ἄφινεν ἀπλήρωτα. Εἰς



μάτην τώρα κατέφυγεν ὁ λειτουργὸς εἰς βίαια μέσα, διὰ τῶν ὁποίων ἐσύναξε ἑκατοντάδας τινὰς μιλιονίων· ἐχάνοντο εὐθὺς, ὡς σταλαγμὸς ὕδατος ἀπὸ τὰς χεῖρας. Τελευταῖον τοῦ ἦλθεν ἡ ἔννοια τῶν προκατόχων Τουργοτίου καὶ Νεκκέρου νὰ ἐξισώσῃ τοὺς φόρους εἰς ὅλας τὰς κλάσεις — ἔννοια, ἥτις βέβαια ἐφαίνετο παραξενωτέρα δι' αὐλικὸν, παρὰ διὰ φιλόσοφον καὶ φιλάνθρωπον λειτουργόν. Ἀλλ' ἤδη εἰς τὸ τελευταῖον του δάνειον εἶχεν ἀκούσειν ὁ Καλόννιος ἀντιλογίαν ἀπὸ τὸ κοινοβούλιον, καὶ ἡ ἐκτέλεσις σχεδίου, τὸ ὁποῖον περιεῖχε τὸ οὐσιωδέστερον μέρος τοῦ παλαιοῦ πολιτικοῦ συντάγματος, ἠδύνατο νὰ προσμένῃ ἐκ μέρους του σφοδροτάτην ἀντίστασιν.

Ἐπειδὴ λοιπὸν, μὴ βοηθούμενος ἀπὸ τὴν ἀγάπην τοῦ λαοῦ, ἐδίσταζε νὰ ἀντιπαραταχθῇ εἰς τὸ κοινοβούλιον, ἐπαρακίνησε τὸν βασιλέα νὰ συγκαλέσῃ ὁμήγυριν τῶν ὀνομαζομένων γ ν ω ρ ί μ ω ν ἢ ἐ π ι σ ή μ ω ν, (Notables) διὰ νὰ κατορθώσῃ μὲ μέσον των ἀσφαλέστερα τὸν σκοπόν του. Ἡ συγκάλεσις αὕτη, ἥτις ἐκ τῶν χρόνων Ἐῤῥίκου τοῦ Δ' δὲν εἶχε γείνειν, ἔδειχνεν ὅτι ἡ κυβέρνησις ἐδυσπίστει εἰς τὸ ἀπεριόριστόν της, τὸ ὁποῖον εἶχε βαστάξειν δύω ἤδη ἑκατονταετηρίδας. Ἀπ' ἄλλου δὲ μέρους ἔδειχνεν ὅτι δὲν ἤθελε νὰ τὸ παραιτήσῃ, ἐπειδὴ, κατὰ τὸ ἀρχαῖον πολίτευμα, οἱ γνώριμοι συμβουλὴν μόνον ἠδύναντο νὰ δώσουν, ὄχι νὰ διορίσουν νόμους καὶ φορολογίας. Διὰ τοῦτο, ὅταν τὸν Φεβρ. 1787 συνῆλθαν οἱ ἑκατὸν τεσσαράκοντα ἐπίσημοι εἰς Βερσαλίας *), ἡ μητρόπολις ἐπερίπαιξε τὸ ἀπατηλὸν παίγνιον μὲ γύψινα εἰδωλάρια, τὰ ὁποῖα ἐπωλοῦντο δημοσίως μὲ κεκλιμένας κεφαλὰς καὶ μὲ

*) Ἦταν ἑπτὰ ἀρχιεπίσκοποι, ἑπτὰ ἐπίσκοποι, τριάκοντα ἓξ εὐγενεῖς, ὀκτὼ τῆς Πολιτείας βουλευταὶ, τέσσαρες Maitres des Requetes, οἱ πρόεδροι τοῦ κοινοβουλίου, οἱ λογαριασταὶ καὶ φορολόγοι τῶν Παρισίων, τρεῖς πληρεξούσια πάσης μιᾶς ἐπαρχίας, οἱ ἄρχοντες τῶν Παρισίων, Λογδούνου καὶ Ἀργεντοράτου, καὶ εἴκοσι τρεῖς Maitres ἐκ τῶν ἐπιφανεστάτων πόλεων.

ἐπιγραφὴν „οἱ ἐπίσημοι.“ Ἀλλὰ κακῶς ἐλογαρίασαν ὁ Καλόννιος τὸ πρᾶγμα. Οἱ ἐπίσημοι, τὸ πλεῖστον μέρος ἐκ τῶν προνόμια ἐχόντων, ἀντεστάθησαν ἰσχυρῶς εἰς τὸ πρόβλημα, ἐπαρακίνησαν τὸν βασιλέα νὰ ἀπολύσῃ τῆς λειτουργίας τὸν Καλόννιον (8 Ἀπριλ. 1787), καὶ προβαλόντες πολλὰ δυσκατόρθωτα, ἀνεχώρησαν ἐκεῖθεν. Ὁ βασιλεὺς ἐσυγχώρησε νὰ δημοσιευθῇ διὰ τῶν τύπων ἡ μεταξὺ τοῦ λειτουργοῦ καὶ τῶν ἐπισήμων λογομαχία, μ' ὅλον ὅτι ἡ συναρχία, τῆς ὁποίας πρόεδρος ἦτο ὁ πρίγκιψ Βουρβῶνος, ἐπρόβαλεν, ὅτι τὸ τοιοῦτον ἀσυνήθιστον εἶδος τῆς εἰς τὸν λαὸν ἐκκλήσεως ἀντίκειται κατὰ πάντα εἰς τὸ μοναρχικὸν σύστημα. Παραδοξότερον ἦτο, ὅτι ὁ Νέκκερος, τὸν ὁποῖον ἡ δημόσιος γνώμη ἐδιώριζεν ἤδη διάδοχον τοῦ Καλοννίου, διὰ βασιλικῆς ἐνσφραγίστου ἐπιστολῆς (lettre de cachet) ἐξωρίσθη τεσσαράκοντα ὥρας μακρὰν τῶν Παρισίων, ἐπειδὴ αὐτὸς τὴν ὑπὸ Καλοννίου ἐπὶ τῆς ὁμηγύρεως τῶν ἐπισήμων ἐκφωνηθεῖσαν γνώμην, ὅτι τὸ περισσοτέρον τῶν ἐξόδων προέρχεται ἀπὸ τοὺς καιροὺς τοῦ Νεκκέρου, καὶ ὅτι οὗτος εἶχε δώσειν ἐπίτηδες ψευδῆ λογαριασμὸν, ἀναίρεσε διὰ συγγράμματος, καὶ ἐδημοσίευσε τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἐναντίον τῆς ῥητῆς ἀπαγορίας τοῦ βασιλέως.

Ὁ Βριέννιος, αὐλικός τις ἐκ τοῦ κλήρου (διότι ἦτο ἀρχιεπίσκοπος Τολώσης) ἐβάλθη εἰς τοῦ χρηματικοῦ τὸ πηδάλιον. Ἐπειδὴ δὲ ἐκ πολλῶν ἐνιαυτῶν ἠγωνίζετο νὰ λάβῃ τὴν ὀλίγον ἐπίφθονον ταύτην ἀξίαν, ἐπίστευε καθεὶς, ὅτι ἐσκέφθη καὶ προητοιμάσθη ἱκανῶς εἰς τοῦτο, ἐπειδὴ ἐφαίνετο ἀκατανόητον πῶς δύναται νὰ ἀναδεχθῇ τις εἰς τοιούτους καιροὺς τοιοῦτον βάρος χωρὶς νὰ γνωρίζῃ τὰς δυνάμεις του. Ἀλλ' ἐφάνη, ὅτι ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἐπεθύμει μόνον νὰ γείνῃ δεύτερος Ῥιχελλιεὺς, καὶ δὲν εἶχεν οὐδὲ μετρίαν ἐπιτηδειότητα πρὸς λύσιν τῆς ἐπικρατούσης συγχύσεως. Εἷς ὢν ἐκ τῆς ὁμηγύρεως τῶν ἐπισήμων εἶχε



καταπολεμήσειν ζωηρῶς τὰς δύω ὑπὸ Καλοννίου προβληθείσας δόσεις, ἕνα φόρον τῶν ἀγρῶν καὶ μίαν ἐνσφραγίστου χάρτου διωρισμένην συντέλειαν· ἀφοῦ δὲ ἔγεινεν αὐτὸς λειτουργὸς, τὰς ἐσύστησεν ὡς μόνον μέσον νὰ σώσῃ τὴν πολιτείαν. Ἐπειδὴ δὲ ἀντεῖπε τὸ τῶν Παρισίων κοινοβούλιον, ἐκατάπεισεν αὐτὸς τὸν βασιλέα διὰ δημοσίου συνεδριάσεως (Lit de justice) *) νὰ προστάξῃ τὴν ἐγκαταγραφὴν τῶν φορολογικῶν προσταγμάτων. Ἀλλὰ τὸ κοινοβούλιον, ἀφοῦ ἀντεστάθη ἰσχυρῶς, καὶ ἐκήρυξεν ἀκύρους τοὺς δύω τούτους φόρους, εἰς τὸν ἐνθουσιασμόν του ἐζήτησεν ἐπιμόνως νὰ συγκαλεσθῶσιν αἱ κλάσεις τῆς ἐπικρατείας (états-généraux). Διὰ ταύτης τῆς λέξεως ἐσυνάχθησαν παραυτα ὡς εἰς κοινὸν κέντρον ὅλαι αἱ ἑτεροειδεῖς καὶ ἀπροσδιώριστοι πολιτικαὶ ἐπιθυμίαι, αἱ ὁποῖαι ἐκ πολλῶν ἐνιαυτῶν ἐτάραττον τὰς καρδίας. Εὐγενεῖς, ἱερεῖς καὶ πολῖται ὁμοψήφως ἐζήτουν τὴν συγκάλεσιν τῶν κλάσεων· οἱ πρῶτοι διὰ νὰ προστατεύσωσι τὴν ἐπικράτειαν τῶν προνομίων των ἐναντίον τοῦ πολεμοῦντος αὐτὴν λειτουργοῦ· οἱ τρίτοι, αἰσθανόμενοι τὴν κακήν των κατάστασιν, καὶ ἐπιθυμοῦντες νὰ ἴδωσιν ἐκ τούτου βελτίωσιν. Ἀλλ' ὁ γενικὸς ἐνθουσιασμὸς τοὺς ἠπάτησε, καὶ τοὺς ἔκαμε νὰ ἐκλάβουν τὴν κραυγὴν πρὸς βοήθειαν τῶν δικαίων τῶν κλάσεων πρόσκλησιν ὑπὲρ τῶν ἐθνικῶν δικαίων. Τὸ σύνθημα λοιπὸν τῆς ἐπαναστάσεως ἐδόθη βέβαια ἀπ' ἐκείνους, οἵτινες ἐφάνησαν ἐφεξῆς σφοδρότατοι ἐχθροί της, καὶ ἔπεσαν θύματα εἰς αὐτήν. Ἡ αὐλὴ

*) Ὁ τοῦ κοινοβουλίου βουλευτὴς Σαβατιέρος ἐξεφώνησε πρῶτος ταύτην τὴν ἔννοιαν ὡς παιδιὰν λόγου (Calembourg). Ὅταν οἱ σύναρχοί του ἐπέμειναν σφοδρῶς, ὅτι ὁ λειτουργὸς πρέπει νὰ τοὺς δείξῃ τὰ τῆς πολιτείας ἔσοδα καὶ ἔξοδα, εἶπεν αὐτός: Messieurs, vous demandez les états de recette et de dépense, et ce sont les états-généraux qu'il vous faut. (Considerations sur la Révolution Française, par Madame de Stael. Tom. I., Ch. 10).

ἐδείχθη κατ' ἀρχὰς μὲ ἀφοβίαν. Τὸ κοινοβούλιον ἐξωρίσθη εἰς Τρικάσας τῆς Καμπανίας, καὶ τὰ βασιλικὰ προστάγματα ἔλαβαν νόμιμον μορφὴν ἀπὸ δύω ἄλλας συναρχίας. Ὅταν ὅμως ἤκουσεν, ὅτι μέγας ἀναβρασμὸς ἐταράττετο εἰς τοὺς Παρισίους καὶ εἰς ὅλον τὸ βασίλειον· ὅταν τὰ ἐπίλοιπα κοινοβούλια κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ τῶν Παρισίων δὲν ἐκύρωναν τὰ βασιλικὰ προστάγματα, καὶ ἀντέστεκαν εἰς τὰς ἐκδοθείσας φυλακώσεως αὐτῶν προσταγὰς, τότε τὰ ἔχασεν ὁ λειτουργός. Ὁ ἐπικίνδυνος ἀναβρασμὸς εὑρίσκετο μόνον εἰς τὰς συναναστροφὰς, αἱ ὁποῖαι εὐθύμουν μὲ δημώδη τραγῴδια, συγγραμμάτια, σατυρικὰ χαλκογραφήματα, καὶ ἐφανερώθη εἰς Παρισίους μὲ συνδρομὴν τοῦ ὄχλου, ὅταν ὁ Κόμης Ἀρτεσίας, νεώτερος ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως, μὴ ἀγαπώμενος ἀπὸ τὸν λαὸν, ὑπῆγεν εἰς τὸ φορολογεῖον διὰ νὰ ἐγκαταγράφῃ ἐκεῖ τὸ πρόσταγμα. Πιστοὶ στρατιῶται καὶ ὀλίγη σταθερότης ἦσαν ἱκανὰ νὰ ἐξορκίσωσι τὸν κίνδυνον τοῦτον, καὶ νὰ τρομάξουν τοὺς ταραχοποιοὺς διὰ τῆς ἰσχυρᾶς ἐγχειρήσεως τῆς ἐξουσίας. Ἀλλ' οἱ κοινοὶ στρατιῶται ἦσαν δυσαρεστημένοι ὡς ἔκκλειστοι ἀπὸ τὰ ἀξιώματα, καὶ οἱ εὐγενεῖς ἀγοίτων εἶχαν τὰ φρονήματα τῶν ὁμοταγῶν των. Πολλοὶ ἐξ αὐτῶν εἶπαν, ὅτι δὲν δανείζουν τοὺς βραχίονάς των εἰς τὸ νὰ φυλακωθοῦν ἄρχοντες, οἵτινες τηροῦσι τὰ καθήκοντά των· ἀλλὰ καὶ εὐνοϊκώτερον πνεῦμα τῶν στρατιωτῶν δὲν ἠδύνατο νὰ τελεσφορήσῃ, ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς ἐξ ἀγαθότητός του δὲν ἤθελε νὰ προστάξῃ βίαν κατὰ τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ μάλιστα τὴν ἀπηγόρευσε ῥητῶς. Κατὰ τοῦτο ἐσέβετο ὁ Λοδοβῖκος τὴν διδασκαλίαν τῆς Ῥουσωϊκῆς φιλανθρωπίας, καὶ ἐνῷ εἶχε πρὸ τῶν πατρικῶν ὀφθαλμῶν του τὸ ἀγαθὸν τῶν ὑπηκόων του, ἐπρόκρινε νὰ χάσῃ καὶ θρόνον καὶ βασιλείαν παρὰ νὰ πυροβολήσῃ ἐναντίον τοῦ ἐπαναστάτου ἢ ἐπανάστασιν μελετῶντος λαοῦ. Ἐπειδὴ τὰ φρονήματά του ταῦτα δὲν ἦσαν μυστικὰ, ἡ αὐθάδεια τοῦ ὄχλου ἀνέβη εἰς ἄλλως ἀκατονόητον ὕψος.



Ἀποδειλιάσας ὁ λειτουργὸς ἐκ τῶν ἀληθινῶν τούτων ἢ φαντασιωδῶν φόβων ἤρχισε νὰ συμβιβάζεται μὲ τὸ εἰς Τρικάσας εὑρισκόμενον κοινοβούλιον, ἀναίρεσε τὰ προστάγματά του, καὶ μὲ τοῦτο ἠγόρασε τὴν ἄδειάν του νὰ κάμῃ νέον δάνειον, ἕως οὗ νὰ συναχθῶσιν αἱ κλάσεις, τὸ ὁποῖον ἐχρειάζετο πολὺν καιρὸν ἕως οὗ νὰ γείνῃ. Μὲ τὰ σωστά του δὲν ἐστοχάζετο τὴν συγκάλεσιν τῶν κλάσεων, ἀλλ' ἐπίστευεν, ὅτι θέλει κοπάσειν ὁ τάραχος, καὶ τὸ κοινοβούλιον, ἀφοῦ λάβῃ τὸν τόπον του μίαν φορὰν, δὲν θέλει ἐνθυμηθῆν πλέον τὴν συγκάλεσιν ταύτην. Ὑπέστρεψεν εἰς τοὺς Παρισίους, καὶ ὁ βασιλεὺς συνεδρίασε μὲ αὐτὸ τὴν 19 Νοεμβρ. διὰ νὰ ἐγκαταγράφῃ τὸ νέον δάνειον. Ὁ Βριέννιος αὐτὸς, μ' ὅλον ὅτι ὠνομάσθη πρῶτος λειτουργὸς — τίτλον, τὸν ὁποῖον ἐβάσταξε τελευταῖον ὁ Ῥιχελλιεὺς — δὲν ἦτο παρών. Ἀντ' αὐτοῦ ὡμίλησεν ὁ σφραγιδοφύλαξ Λαμοιγνόνιος λόγον, ὅπου ἐξήγησεν εἰς τὸ κοινοβούλιον, ὅτι ὁ βασιλεὺς εἶναι ἀπεριόριστος κεφαλὴ τοῦ ἔθνους· ὅτι εἰς αὐτὸν μόνον ἀνήκει ἀδιαιρέτως ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία, καὶ ὅτι τούτων δὲν ἔχει νὰ δώσῃ λογαριασμὸν εἰς ἄλλον πλὴν εἰς τὸν Θεόν. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὰς συνθήκας, τὰς ὁποίας ἐδέχθη ὁ βασιλεὺς πρὸ τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ κοινοβουλίου δὲν ἦτο Lit de justice, ἀλλ' ἁπλῶς βασιλικὴ συνεδρίασις (Séance royale), ὅπου παρόντος τοῦ βασιλέως ἠδύνατο καθεὶς νὰ ὁμιλῇ ἐλευθέρως, ἤρχισαν πολλοὶ βουλευταὶ νὰ λαλῶσι κατὰ τούτων τῶν ἀρχῶν, καὶ ἐξηπλώθησαν μετὰ τοῦτο εἰς τὴν ἐπὶ τῆς διοικήσεως ἐπικρατοῦσαν αὐτογνωμοσύνην· ἐπρόσψαυσαν καὶ τὸ αἴσχιστον πρόσωπον, τὸ ὁποῖον ὑπεκρίθη ἡ Γαλλία εἰς τὰς Ὀλλανδικὰς συγχύσεις. Πολλὰς ὥρας ὑπέμεινεν ὁ βασιλεὺς τὴν ἀηδῆ ταύτην λογομαχίαν πρὶν συναχθῶσιν αἱ πε-

ρὶ τοῦ δανείου ψῆφοι. Περὶ τούτου ἐκατήντησεν ὁ σφραγιδοφύλαξ, ὅς τις ὡς πρώην πρόεδρος τοῦ κοινοβουλίου ἤθελε νὰ συμψηφίσῃ, εἰς νέαν λογομαχίαν μὲ τὸ κοινοβούλιον, τὸ ὁποῖον ἀντέλεγεν εἰς τοῦτο τὸ ζήτημα· χωρὶς νὰ ἀριθμήσῃ τὰς ψήφους, ἐπρόσταξεν ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως νὰ ἐγκαταγραφθῇ ὡς δεκτὸν τὸ δάνειον. Τότε ὁ Δοὺξ Αὐρηλίας, μετὰ τοὺς ἀδελφοὺς τοῦ βασιλέως πρῶτος Πρίγκιψ τοῦ βασιλεύοντος οἴκου, ὕψωσε τακτικῶς τὴν φωνήν του κατὰ τῆς βιαιότητος τοῦ ἔργου τούτου. Διχονοῶν μὲ τὴν αὐλὴν ὁ ἄσωτος οὗτος, ἔτρεφε σκοποὺς εἰς τὸ στέμμα, τοὺς ὁποίους ἤλπιζε νὰ ἐπιτύχῃ διὰ πολιτικῆς μεταβολῆς. Ἐὰν καὶ δὲν εἶχε κάμμίαν ἄλλην ὑπουργίαν κοινὴν, οὔτε ἀρετὴν, ἐκτὸς ὅτι ἀνέφερε τὸ γένος του εἰς τὸν ἀδελφὸν Λοδοβίκου τοῦ ΙΔ', κατὰ δὲ ἄλλον τρόπον ὀλίγον ἐτίμα τὸν λαὸν καὶ τὴν ἀνθρωπότητα, ἐκβῆκεν εἰς τὸ μέσον ὑπέρμαχος τῶν δικαίων καὶ τῆς ἐλευθερίας. Ὁ βασιλεὺς ἠθέλησε κατ' ἀρχὰς νὰ τὸν φυλακώσῃ, ἀλλ' ἡ συνήθης ἀγαθή του διάθεσις τὸν μετεγνώμισε, καὶ οὕτω δὲν συνέβη ἄλλο τι, εἰμὴ ἐπροστάχθη τὴν ἐφεξῆς ἡμέραν ὁ Δοὺξ νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸ ἀγροκήπιόν του. Δύω δὲ βουλευταὶ τοῦ κοινοβουλίου, οἵτινες εἶχαν ὁμιλήσειν αὐθαδέστατα, ἐστάλθησαν εἰς φρούρια τῶν ἐπαρχιῶν καὶ ἐφυλακώθησαν ἐκεῖ.

Ἤρχισε λοιπὸν πάλιν ὁ ἀγὼν μεταξὺ τῆς αὐλῆς καὶ τῶν κοινοβουλίων, ἐπειδὴ τὰ ἐπίλοιπα ἡνώθησαν μὲ τὸ τῶν Παρισίων. Ἐκ μέρους τῶν κοινοβουλίων ἐξεδόθησαν εἰς τὸν βασιλέα τοιαῦται ἐλεύθεραι ἐπιστολαὶ, ὥστε τὴν 6 Μαΐου 1788 ἔστειλεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ κοινοβουλίου τὸν ἑκατόνταρχον τῆς Ἑλβετικῆς φρουρᾶς καὶ δι' αὐτοῦ ἐφυλάκωσε πάλιν δύω βουλευτὰς, καὶ μετὰ δύω ἡμέρας συγκροτήσας εἰς Βερσαλίας ἓν Lit de justice ἐκατάργησεν ὅλα τὰ κοινοβούλια. Εἰς τόπον τούτων ἐπρόσταξε νὰ



εἰσαχθῶσι κριτήρια καὶ εἰς τὴν κορυφὴν αὐτῶν ἓν ἀνώτατον δικαστήριον (Cour pléniére). Τὸ κίνημα τοῦτο τῆς κυβερνήσεως, ἥτις εἶχε δείξειν τόσον μεγάλην ἀδυναμίαν, ἔφερεν ὁλόκληρον τὴν ἀντίστασιν. Τὰ κοινοβούλια τῶν ἐπαρχιῶν δὲν ἠθέλησαν νὰ διαλυθῶσι· τὸ τῆς Τολώσης ἐκήρυξε τὴν σύνταξιν τοῦ βασιλείου ἀνατετραμμένην, καὶ ἐπροσκάλεσε τὸ ἔθνος εἰς τὰς δυνάμεις του. Σκηναὶ ταραχώδεις ἠνοίχθησαν πολλαχοῦ, ἐξαιρέτως δὲ εἰς τὸ Δελφινάτον καὶ εἰς τὴν Βρετανίαν. Τόσον ἰσχυρὰ ἦτο ἡ δύναμις τοῦ κατὰ τῆς κυβερνήσεως πνεύματος, ὥστε μάλιστα οἱ πολῖται τῶν μητροπόλεων Ναννέτου καὶ Ῥηδονίας ἐδείχθησαν ὡς ἐμπαθέστατοι ὀπαδοὶ καὶ πρόμαχοι τῶν δικαίων τῆς εὐγενείας. Τὸ στρατιωτικὸν πουποτε δὲν ἔκαμε τὸ χρέος του· πολλοὶ ἀρχηγοὶ καὶ ἀξιωματικοὶ παραίτησαν τὰς ἀξίας των, καὶ οἱ κοινοὶ στρατιῶται δὲν ἤθελαν νὰ πολεμήσωσι τοὺς συμπολίτας των. Ἡ ἀμηχανία τῆς αὐλῆς ἐπερισσεύθη διὰ τῆς ἐλλείψεως τοῦ ἀργυρίου, καὶ διὰ τῆς φοβερᾶς ἐρημώσεως, τὴν ὁποίαν ἐπέφερε κατὰ τὴν 13 Ἰουλ. 1788 χάλαζα τρομερὰ εἰς μέγα μέρος τοῦ βασιλείου ἀπὸ Φλανδρίας ἕως Πικταυΐας. Εἰς τὸν κοινὸν λοιπὸν ἀναβρασμὸν προσετέθη καὶ ἡ ἀκρίβεια, τὴν ὁποίαν ἔλειπαν τὰ μέσα διὰ νὰ τὴν καταπραΰνωσιν. Πρόσταγμα ἐκδοθὲν ἐπὶ ταύτης τῆς ἀνάγκης, τὸ ὁποῖον μέρος μὲν τῶν πληρωμῶν ἐπεριώριζε, μέρος δὲ ἀνέβαλλεν εἰς ἓν ἔτος, ἔκαμε τὸ κακὸν χειρότερον, ἐπειδὴ τὸ μέγα πλῆθος ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἐπληρόνοντο ἀπὸ τὴν πολιτείαν, ἐκρημνίσθη μὲ τὸ κτύπημα τοῦτο εἰς τὴν ἀπελπισίαν. Ἐφάνησαν ὅλα τὰ συμπτώματα τῆς ἀρχομένης χρεωκοπίας. Ὁ λαὸς τῶν Παρισίων ἤρχισεν ἀταξίας, τὰς ὁποίας δὲν ἐτόλμα ἡ ἀστυνομία νὰ ἐμποδίσῃ. Τὸ πολύτιμον τοῦτο σύστημα, φοβερὸν εἰς τὸν εἰρηνικὸν πολίτην διὰ τῶν κατασκοπικῶν τεχνῶν του, ἐφάνη

τόσον ἀνάξιον νὰ χαλινώσῃ ὄχλον δαιμονισμένον, τόσον ἄχρηστον ἐναντίον ἀληθινῶν κινδύνων, ὥστε ἀναγκάζεταί τις νὰ πιστεύσῃ, ὅτι οἱ προεστῶτες του ἐπίτηδες ἠμέλησαν τὸ πρᾶγμα, ἢ ἀξιοτιμωρήτως συνήργουν μὲ τοὺς ἐπαναστάτας. Οἱ λειτουργοὶ ἦσαν ζαλισμένοι καὶ ἀσύμφωνοι, ὁ γραμματεὺς τῆς πολιτείας Βρετεΰλιος ἐπαραιτήθη, καὶ τὰ ὀμμάτια τῶν αὐλικῶν διευθύνθησαν τελευταῖον εἰς τὸν Νέκκερον, ὡς μόνον δυνάμενον νὰ βοηθήσῃ κατὰ τὸ παρόν. Ἐπέμειναν λοιπὸν πολλὰ μέλη τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας εἰς τὸ νὰ τὸν ἀνακαλέσουν, καὶ ἡ βασίλισσα τὸν ἐπαρακάλεσε δι' ἐπιστολῆς της νὰ δεχθῇ πάλιν τὴν χρηματικὴν διοίκησιν ὑπὸ τὴν ἐφορίαν τοῦ Βριεννίου. Ἀλλ' ὁ Νέκκερος ἀπεκρίθη, ὅτι ἐμβαίνει μόνον ἐὰν ἀναχωρήσῃ ὁ Βριέννιος, καὶ αὐτὸς γνωρισθῇ λειτουργὸς πληρεξούσιος μὲ τὸν ἀληθινὸν βαθμόν του. Ὁ Βριέννιος λοιπὸν, τοῦ ὁποίου αἱ ὑπουργίαι ἀνταμείφθησαν μὲ τὸν Καρδιναλικὸν πῖλον καὶ μὲ τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Ἀγανδίκου, μετὰ τοῦ σφραγιδοφύλακος Λαμοιγνονίου, ἐπαραιτήθη καὶ παρεχώρησε τὸ στάδιον εἰς τὸν ἀντίζηλόν του.

Ἡ νεολαία τῶν Παρισίων ἐπανηγύρισε τὴν παραίτησιν ταύτην μὲ χαρὰν εἰς τοὺς δημοσίους τόπους, καὶ ὁ ὄχλος ἔσυρε διὰ τῶν δρόμων ἀρχιεπισκοπικῶς ἐνδυμένον εἴδωλόν τι εἰς τὴν φωτίαν. Ἀπεριόριστος ἦτο ἡ χαρὰ, ὅταν ἐδημοσιεύθη ἡ ἀνακάλεσις τοῦ Νεκκέρου. Ὠνομάζετο δαίμων ὑπερασπιστικὸς τῆς Γαλλίας, ἡ πόλις τῶν Παρισίων ἐφωτοβολήθη· συμπόσια καὶ πανηγύρεις ἡτοιμάσθησαν, ἡ κατάστασις τῶν τοῦ κοινοῦ χαρτίων εἰς μίαν στιγμὴν ὑψώθη τριάκοντα πρὸς τὰ ἑκατόν.



## 10. Συγκάλεσις καὶ Συνέλευσις τῶν κλάσεων.

Τὸ πρόβλημα, τὸ ὁποῖον εἶχε νὰ λύσῃ ὁ ὡς σωτὴρ τῆς Γαλλίας χαιρετηθεὶς, ἦτο τόσον δύσκολον, ὥστε καὶ αὐτὸς μὲ ὅλην του τὴν μεγάλην πίστιν εἰς ἑαυτὸν, ἀμφίβαλλε περὶ τῆς ἐκβάσεώς του. „Διὰ τί ὄχι δεκαπέντε μῆνας ἀρχήτερα;" — εἶπε πρὸς τὴν θυγατέρα του, ὅταν τοῦ ἐφανέρωσε τὴν προκειμένην ἀνακάλεσίν του — τώρα εἶναι περασμένος πλέον ὁ καιρός". Ἀλλ' ὁ δισταγμὸς οὗτος ὑπερενικήθη ἢ ἀπὸ φιλοδοξίαν, ἢ ἀπὸ τὴν ἀνάγκην τῶν περιστάσεων, καὶ ὁ Νέκκερος ἐμβῆκεν εἰς στάδιον, ὅπου δὲν ἐξήρκουν ἡ δύναμις καὶ ἡ τύχη του. Ἄνδρα ὑψηλοῦ πνεύματος καὶ μεγάλης σταθερότητος, λειτουργὸν μὲ νοῦν τοῦ Συλλιακίου καὶ δολιότητα τοῦ Ῥιχελλιέως ἐχρειάζετο ὁ παρὼν καιρὸς, ὁπότε ὁ ἐκ πολλοῦ προητοιμασμένος πόλεμος τῶν πολιτικῶν στοιχείων ἦτο πλησίον τῆς ἐκρήξεώς του· ἀλλ' οὗτος, ὅς τις ἔμελλε νὰ καταπατήσῃ ἐντελῶς τὸν πόλεμον τοῦτον, εἶχε μόνον εἰρηνικὰ προτερήματα διοικήσεως, χωρὶς ἰσχὺν χαρακτῆρος, χωρὶς τὸ προτέρημα τοῦ κυβερνᾶν τύχας καὶ πάθη, καὶ πλήρης τῆς κοινῆς πίστεως εἰς τὴν ὑπεροχὴν τῆς περινοίας του, ὅτι θέλει ἐκτελέσειν αὐτὸς τὰ πάντα. Στερεωθεὶς εἰς ταύτην τὴν γνώμην ἀπὸ τὴν εὐκολίαν, μὲ τὴν ὁποίαν ἐσήκωσε διὰ τῆς ἰδίας του χρηματικῆς πίστεως τὴν ἀνάγκην τῶν χρημάτων καὶ τὸν κοινὸν ἀναβρασμὸν διὰ τῆς ἀπολύσεως τῶν φυλακωμένων, ἀναιρέσεως τῶν προσταγμάτων καὶ ἀποκαταστάσεως τῶν κοινοβουλίων, ἐνόμισεν εὔκολον νὰ ἀξιωθῇ τῆς τιμῆς τῶν συγχρόνων καὶ μεταγενεστέρων του, ἐὰν συγκαλέσῃ τὰς κλάσεις, καθὼς ἐπεθύμει ὅλη ἡ Γαλλία. Ἡ κυβέρνησις εἶχε καταδικάσειν ὡς κακούργημα τὸ ζήτημα τοῦτο τοῦ κοινοβουλίου· ἀλλ' ὁ Νέκκερος, ὅς τις χωρὶς τούτου

ἐστοχάζετο ἀδύνατον πρᾶγμα τὴν διόρθωσιν πολλῶν
καταχρήσεων, ἀπεφάσισε νὰ τὸ ἐκτελέσῃ. Ἐὰν τὸ
πρᾶγμα αὐτὸ δὲν δύναται νὰ τὸν καταδικάσῃ, ἀλλ'
ἡ κακὴ καὶ εὐήθης χρῆσις του τὸν καθιστάνει ὑπευθυ-
νώτατον.

Ἡ συγκάλεσις τῶν κλάσεων εἶχεν ἠλεκτρίσειν
διαμιᾶς ὅλον τὸ ἔθνος, καὶ εἶχεν ἐνώσειν ὅλας τὰς
ἐπιθυμίας· πάραυτα ὅμως ἐδιαιρέθησαν αἱ γνῶμαι
περὶ τῆς οὐσίας καὶ τοῦ προσδιορισμοῦ τούτων. Οἱ μεγά-
λοι, ἐκ τῶν ὁποίων ἔγεινεν ἡ πρώτη κίνησις, ἤθε-
λαν πρὸς ἀσφαλισμὸν τῶν δικαίων των συνέλευσιν
ὁμοίαν τοῦ 1614 ἔτους, ὅπου εὐγενεῖς καὶ ἱερεῖς εἶχαν
τὴν ὑπεροχὴν μὲ καταφρόνησιν τῆς τρίτης κλάσεως·
αὕτη δὲ βοηθουμένη ἀπὸ πλῆθος συγγραφέων ἐβε-
βαίονεν, ὅτι μόνον οἱ πολῖται ἀποτελοῦσι τὸ ἔθνος,
καὶ ὅτι ἡ ὕπαρξις τῶν πρώτων κλάσεων, γεννηθεῖσα
ἀπὸ αὐτογνωμίαν, ἀνατρέπει τὸ ὅλον. Τὰ μαθήματα
τῆς σοφίας ἐκείνης, τὴν ὁποίαν ἐσεβάσθησαν μεγάλως
οἱ πλούσιοι καὶ ἔνδοξοι, ἐπάτησαν τώρα τὴν πρώτην
βαθμῖδα τῆς ἐφαρμογῆς των, ἐὰν καὶ ἡ φατρία, ἥτις
ἔμελλε νὰ ἀναποδογυρίσῃ ὅλα, δὲν εἶχεν ἀκόμη ὄνο-
μα. Ὁ Βριέννιος αὐτὸς, ὅστις ἐβάλθη νὰ γράφῃ τὴν
ἱστορίαν καὶ τὰ δίκαια τῶν κλάσεων, ἐξεκάλεσε κατα-
κλυσμὸν συγγραμματίων, τὰ ὁποῖα δὲν διεύθυναν,
ἀλλὰ ἐσύγχυσαν τὴν δημόσιον κρίσιν. Ἐκ δύω χιλιά-
δων καὶ πεντακοσίων, δύω ἔγραφεν ὁ Ἀββᾶς Σεϊὸς,
Κανονικὸς ἐκ τῆς πόλεως Καρνούτου, τὸ μὲν περὶ
τῶν προνομίων, τὸ δὲ περὶ τοῦ τί ἐστιν ἡ τρίτη κλᾶ-
σις, πλέον μὲ φαινομένην φιλοσοφικὴν βαθύνοιαν
παρὰ μὲ ἐσωτερικὴν ἀξίαν. Εἰς τὸ δεύτερον σύγγραμ-
μα ἡ λύσις τοῦ ζητήματος ἔγεινεν ἀπειροκάλως μὲ
τὴν λέξιν: Τὸ πᾶν. Εἰς μάτην ἐπροσπάθησαν πολ-
λοὶ μεγάλοι νὰ ὑπερασπισθῶσι μὲ ἀπολογητικὸν σύγ-
γραμμα τὰ δίκαια τῶν εὐγενῶν. Ἐκ τῆς ἀντιθέσεως,
εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκοντο πρὸς τὸ ἔθνος, ἐγεννήθη



ἔχθρα, ἥτις δὲν ἄφινε χώραν εἰς ἀπρόληπτον λογι-
σμὸν, ὅτι ἡ ὕπαρξις ἐνδόξων, κτηματικῶν γενῶν,
εἶναι ἐπίσης καὶ ἀναγκαία καὶ ἐπαινετὴ ἀνάπτυξις τοῦ
πολιτικοῦ βίου.

Πολλοὶ εὐγενεῖς ἐκ πληροφορίας ἢ κενοδοξίας
διὰ νὰ φαίνωνται ἐλευθερόφρονες ἐσυμφώνουν μὲ τὸν
ἐπικρατοῦντα τόνον, καὶ ἔγραφαν περὶ τῆς ἀδικίας
καὶ ἀλογίας τῶν εἰς τὰς ὑψηλοτέρας κλάσεις προσα-
νηκόντων προνομίων. Ἐξ ἐναντίας δὲ οἱ κορυφαῖοι
τῆς αὐλῆς — μεταξὺ τούτων δὲν ἐσυγκαταριθμεῖτο ὁ
βασιλεὺς — ἦσαν δυσαρεστημένοι καὶ πλήρεις κακῶν
προαισθημάτων· ἡ βασίλισσα μάλιστα ἐθεώρει τὸν
Νέκκερον ὡς πρωταίτιον μελλούσης πολιτικῆς μετα-
βολῆς, βλαβερᾶς εἰς τὸν θρόνον. Ὅσον ἐγίνετο ἐπαι-
σθητοτέρα ἡ ἀποστροφὴ αὕτη, τόσον ἐζήτει πλέον ὁ
Νέκκερος τὴν τοῦ λαοῦ εὔνοιαν. Ἐνόμιζεν, ὅτι μὲ
τὴν εὐγλωττίαν του καὶ μὲ τὰ μέσα του δύναται νὰ
τὸν διευθύνῃ ὡς θέλῃ, νὰ συντρίψῃ τὰ προνόμια τῆς
ἀριστοκρατίας, νὰ γεμίσῃ τὰς ἐλλείψεις μὲ τὴν
ἴσωσιν τῶν φόρων εἰς τοὺς εὐγενεῖς καὶ νὰ τελειώσῃ
τὸ ἔργον του νικηφόρος μὲ νέαν θεμελίωσιν τῆς πο-
λιτικῆς ἐξουσίας. Αὕτη ὅμως ἡ μεγάλη θαῤῥαλεότης
του ἦτο σκόπελος, ὅπου συνετρίβη τὸ πλοῖον τῶν
βουλευμάτων του. Τὸ μέτρον τῶν μέσων του ἐξε-
λάμβανε παρὰ μέγα, καὶ δὲν ἐγνώριζε τὰς δυνά-
μεις τῶν ὀργάνων, τὰ ὁποῖα ἐμεταχειρίζετο. Τὰ με-
γάλα καὶ τραγικὰ σφάλματα προῆλθαν ἐκ ταύτης τῆς
ἀγνοίας.

Πρῶτον, περὶ τοῦ ὁποίου ἔγεινε συμβουλὴ, ἦτο τὸ
ζήτημα, ἂν ἔμελλε νὰ δοθοῦν αἱ ψῆφοι κατὰ κλάσεις,
καθὼς ἤθελαν οἱ εὐγενεῖς καὶ οἱ ἱερεῖς, ἢ κατὰ κεφα-
λὰς, καθὼς ἤθελεν ἡ τρίτη κλᾶσις· καὶ ἐὰν τοῦτο,
πόσος νὰ εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀντιπροσώπων ταύτης
τῆς κλάσεως. Εἰς λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου συνε-
κάλεσεν ὁ Νέκκερος τοὺς γνωρίμους (τὴν 6 Νοεμβ.

1788) ἐκ δευτέρου εἰς Βερσαλίας. Καὶ ἐπειδὴ ἡ ὁμήγυρις αὕτη, ὡς ἦτο δυνατὸν νὰ τὸ προΐδῃ τις, ὁμοφώνως εἶπεν, ὅτι πρέπει νὰ γείνῃ ἡ ψηφοφορία κατὰ κλάσεις καὶ ὄχι κατὰ κεφαλὰς, καὶ ὅτι πᾶσα κλᾶσις νὰ στείλῃ ἴσον ἀριθμὸν ἀντιπροσώπων, ἐκατάπεισεν ὁ Νέκκερος τὸν βασιλέα νὰ κυρώσῃ τὴν γνώμην μιᾶς μόνης συναρχίας τῶν γνωρίμων (τῆς ὁποίας ἦτο πρόεδρος ὁ τοῦ βασιλέως πρεσβύτερος ἀδελφὸς, Κόμης Προβιγκίας) καὶ νὰ προστάξῃ κατὰ τὴν 27 Δεκ. νὰ στείλῃ ἡ τρίτη κλᾶσις ἀντιπροσώπους διπλασίους παρὰ πᾶσα μία τῶν δύω ἐπιλοίπων, ὁ δὲ τρόπος τῆς ψηφοφορίας νὰ διορισθῇ ἀπ' ὅλας ὁμοῦ τὰς κλάσεις. Μετ' ὀλίγας ἑβδομάδας (τὴν 14 Ἰαν. 1789) ἐξεδόθησαν αἱ προσκλήσεις τῶν κλάσεων. Χίλιοι διακόσιοι ἀντιπρόσωποι, τὸ ἥμισυ ἐκ τῆς τρίτης κλάσεως, τὰ δύω τέταρτα ἐκ τῶν εὐγενῶν καὶ ἱερέων, ἐδιωρίσθησαν νὰ φανῶσιν εἰς Βερσαλίας τὴν 27 Ἀπριλίου. Τὰ σφάλματα, τὰ ὁποῖα ἔγειναν ἐδῶ, τὰ ἴδε καθεὶς μετὰ τὴν πεῖραν. Ὁ Νέκκερος ἐμπιστευόμενος εἰς τὴν προθυμίαν τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἀπολυθέντων πνευμάτων, δὲν ἐφρόντισε νὰ προπαρασκευάσῃ τὴν ἰσχὺν τῆς κυβερνήσεως εἰς τὰς ἐκλογὰς, καὶ τὰς ἀφῆκεν εἰς τοὺς πολεμίους τῆς αὐλῆς καὶ ἐχθροὺς τοῦ θρόνου, οἵτινες, ἐὰν καὶ διάφοροι κατὰ τοὺς σκοποὺς, συνενήργουν κατ' ἀρχὰς μὲ ἐπικίνδυνον ὁμόνοιαν. Οὕτως ἐξουσίασεν εἰς τὴν Προβιγκίαν τὴν διάταξιν τῶν ἐκλογῶν ὁ Κόμης Μιραβὼς, ἀνὴρ μὲ προτερήματα νοὸς μεγάλα καὶ μὲ ἐπικινδύνους ἀρχὰς καὶ μὲ δυσφημισμένα ἤθη, ὅστις ἐχθρευμένος μὲ τοὺς εὐγενεῖς, ἐπροσποιεῖτο ὅτι ἦτο τῶν πολιτῶν φίλος· εἰς Παρισίους ἐμίσθωσεν ὁ Δοὺξ Αὐρηλίας, ὅστις ἦτο ἀρχηγὸς τῆς τοῦ λαοῦ φατρίας, τὸν ὄχλον τῶν προαστείων, καὶ τοὺς ἐδιώρισε νὰ κάμνουν μέγιστα ἀτοπήματα πρὸς τρόμον τῶν ἀντιπάλων του καὶ πρὸς χάριν τῶν φίλων του. Ἀπὸ ἔλλειψιν τῶν εἰς τὰς ἐκλογὰς



ἀναγκαίων περιορισμῶν ὠνομάσθησαν ἀντιπρόσωποι τῆς τρίτης κλάσεως πλῆθος ἀπόρων ἀνθρώπων, μάλιστα δὲ δικολόγων, καὶ ἐπικρατεῖ ἀκόμη ἡ γνώμη, ὅτι αἱ πρόοδοι τῆς ἐπαναστάσεως ἐσυνεργήθησαν ὑπὸ τῶν ἀπόρων τούτων, οἵτινες εἶχαν πλέον νὰ κερδήσωσι παρὰ νὰ χάσωσιν, ἐνῷ ἦτο δυνατὸν νὰ ἐμποδισθῇ τὸ τοιοῦτον, ἐὰν ἐκλέγοντο οἱ ὑποστατικῶν κύριοι. Ἀλλὰ τελευταῖον ἐκρέματο τὸ πρᾶγμα ἀπὸ τὰ φρονήματα καὶ ἀπὸ τὰς θεωρίας. Ἡ ἰδιοκτησία, ἥτις στηρίζεται εἰς τὸν θρόνον, δὲν δύναται νὰ τὰ ἐμποδίσῃ. Πλούσιοι καὶ ἔνδοξοι, ἀναφθέντες ἀπὸ ἐπαναστατικὰ φρονήματα, ἐνεργοῦσιν ἐπικινδυνότερα παρὰ τοὺς ἀπόρους. Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον εἰς τὴν πρώτην ἐθνικὴν συνέλευσιν ἄνδρες, ὡς ὁ Λαφαϊέτης, Λαμέθης, Μοντμοραγκιάκιος, διὰ νὰ σιωπήσω τοὺς ὁμοίους τοῦ Μιραβὼ καὶ τοῦ Δουκὸς Αὐρηλίας, ἐσυνήργησαν τὴν μεταβολὴν μὲ ζῆλον, ἐνῷ ὁ Ἀββᾶς Μαυρῦς, ἀνὴρ ἄπορος καὶ ἀγενὴς, ἐκ βαθείας πληροφορίας ἀντηγωνίζετο κατ' αὐτῆς. Μεγαλήτερον σφάλμα ἦτο, ὅτι τὴν συμβουλὴν, τὴν ὁποίαν ἔδωκαν πολλοὶ συνετοὶ ἄνδρες, νὰ ἀπομακρυνθῇ ἡ συνέλευσις ἀπὸ τὸ μέγα πλῆθος τοῦ λαοῦ τῆς μητροπόλεως, καὶ νὰ συγκροτηθῇ εἰς Αὐρηλίαν, Καισαρόδουνον, Βλέσας, Βιτύριγας, δὲν τὴν ἠκολούθησαν, ἐπειδὴ ὁ Νέκκερος ἤθελε νὰ ἴδῃ τὴν μητρόπολιν θέατρον τῶν θριάμβων του, καὶ ἡ αὐλὴ δὲν ἤθελε νὰ ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τὴν ἀναπαυτικήν της εἰς Βερσαλίας διατριβὴν καὶ ἀπὸ τὰ γειτονικὰ τῆς εὐθυμίας παλάτια, Τριανὸν, Βαγατέλλαν, Ῥαμβόλετον. Διὰ τοῦτο ἔκλεξεν εἰς τοῦτο τὰς Βερσαλίας, αἱ ὁποῖαι ἀπέχουσαι τέσσαρας ὥρας ἀπὸ Παρισίων, ὀλίγον ἠσφαλίζοντο ἀπὸ τοὺς φοβεριζομένους ἐκ μέρους τοῦ ὄχλου κινδύνους.

Ὀλίγας ἡμέρας πρὶν ἀρχίσῃ ἡ συνέλευσις ἔδειξεν ὁ ὄχλος οὗτος μὲ τὴν παντελῆ διαρπαγὴν καὶ τὸν

κρημνισμὸν ἐργοστασίου πλουσίου τινὸς πραγματευτοῦ ὀνόματι Ῥεβεϊλλονίου, συκοφαντηθέντος ὅτι ὡμίλησεν ἐχθρικῶς κατὰ τοῦ λαοῦ, τί ἦτο ἱκανὸς νὰ κάμῃ, ἐνῷ ἡ ἀστυνομία ἦτο πάντη ἀδύνατος. Ἀλλὰ τὸ μέγα κακὸν ἦτο, ὅτι ὁ λειτουργὸς δὲν προδιέθεσε τὸν βασιλέα περὶ τῆς μορφῆς τῆς συνελεύσεως καὶ περὶ τῶν σκοπῶν καὶ ορίων τῆς ἐξουσίας της, ἕως ἦτο ἀκόμη εἰς τὰς χεῖρας του, ἀλλὰ ἐξήγησεν ἀδιορίστους καὶ ἀμυδρὰς ἐννοίας περὶ τούτου, αἱ ὁποῖαι ἔδιδαν ὅλην τὴν δύναμιν εἰς τὰς χεῖρας των. Αὐτὸς, ὅς τις ὡμίλει τόσον πολλὰ περὶ εἰσαγωγῆς τοῦ Ἀγγλικοῦ συντάγματος, εἶχε παραβλέψειν τὴν ἀξιολογωτάτην, καὶ εἰς ἐπιπόλαιον παρατηρητὴν γνωστὴν σχέσιν τῶν Ἀγγλικῶν λειτουργῶν πρὸς τὸ κοινοβούλιον, τὴν ἀδιάκοπον αὐτῶν κοινωνίαν ἐκ τῶν πράξεών του, καὶ τὸ δι' αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ στέμματος ἐνεργούμενον δίκαιον τοῦ προβάλλειν τοὺς νόμους, καὶ οὔτε εἰς τὸν ἑαυτόν του, οὔτε εἰς τὸν σύναρχόν του ἐπροξένησε τόπον διὰ νὰ ἐπιτροπεύῃ τὰ δίκαια τοῦ βασιλέως εἰς τὴν συνέλευσιν. Ἐὰν δὲν ἐπαράβλεψε τὴν σχέσιν ταύτην, ἀλλ' ἤλπιζε τοὺς προσδιορισμοὺς ὑπὲρ τῆς βασιλικῆς δυνάμεως ἀπὸ τὴν κρίσιν τῆς συνελεύσεως, ὡμοίαζε μὲ καραβοκύριον, ὅς τις χωρὶς πηδάλιον κάμνει πανία εἰς τὸν κλύδωνα, μὲ ἐλπίδα, ὅτι οἱ ἐπιβάται αὐτοὶ, διδασκόμενοι ἀπὸ τὸν κίνδυνον, θέλουν πληροφορηθῆν τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ πηδαλίου.

Κατ' ἀρχὰς τοῦ Μαΐου μηνὸς ἐσυνάχθησαν οἱ ἀντιπρόσωποι εἰς τὰς Βερσαλίας. Μὲ σκοπὸν νὰ παρηγορήσουν τοὺς εὐγενεῖς μὲ ἐξωτερικὴν λαμπρότητα διὰ τὴν οὐσιώδη ζημίαν τῶν δικαίων των, ἐστολίσθησαν οὗτοι μὲ χλαμύδα μαύρην κατηφένιαν, χρυσοκέντητον, μὲ κροσσωτοὺς, καὶ μὲ πῖλον πτεροφόρον, καὶ μετὰ τῶν ἱερέων εἰσήχθησαν εἰς τὸν βασιλέα διὰ θύρας ἀνεῳγμένης καὶ κατὰ τὰς δύω πτέρυγας εἰς λαμπρὰν σάλαν, ἐνῷ ἐξ ἐναντίας οἱ ἀντιπράσωποι τῆς



τρίτης κλάσεως, φοροῦντες ἁπλᾶς μαύρας χλαμύδας καὶ πίλους ἀπτέρους ἐπέρασαν ἔμπροσθεν τοῦ βασιλέως δι' ἑνὸς οἰκήματος, τὸν ἐπροσκύνησαν, καὶ ἐσύρθησαν πάραυτα ὀπίσω. Αἱ μικρολογίαι αὗται, γενόμεναι χωρὶς κρίσιν τῆς ἐπικρατούσης περιστάσεως, ἀπέτυχαν τὸν σκοπόν των, ἐπειδὴ οἱ μὲν εὐγενεῖς ἐνόμισαν τὴν λαμπρότητα ταύτην χρεωστουμένην εἰς τὸν βαθμόν των, ἡ δὲ τρίτη κλᾶσις ἐπειράχθη διὰ τὴν καταφρόνησιν.

Τὴν 4 Μαΐου ὑπῆγαν ἐν παρατάξει ὅλοι οἱ ἀντιπρόσωποι εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἤκουσαν τὴν λειτουργίαν· τὴν ἐφεξῆς ἡμέραν ὑπῆγεν ἡ συνέλευσις εἰς μίαν ἐπίτηδες κτισθεῖσαν σάλαν, ὅπου οἱ τῶν πολιτῶν ἀντιπρόσωποι εἰσήχθησαν πάλιν, ἀφοῦ ἐπρόσμεναν ἔξω ἱκανὸν, διὰ μικρᾶς τινὸς θύρας· ἐκάθισε διῃρημένη εἰς τρεῖς μερίδας κατὰ τὰς τρεῖς κλάσεις, καὶ τὴν λάμψιν τῆς παρουσιαζούσης αὐλῆς ἐσκίαζεν ἡ θέα, τὴν ὁποίαν ἔδιδαν οἱ ἐξ ἑκατὸν ἑβδομήκοντα πέντε ἐτῶν κατὰ πρῶτον συναχθέντες πολυάριθμοι ἀντιπρόσωποι τοῦ ἔθνους. Ἦτο στιγμὴ, ὁπότε ἔμελλε νὰ ἀκουσθῇ ὁ ἐρχομὸς τῆς τύχης, καὶ νὰ παρουσιασθῇ εἰς τὸ ὄμμα τὸ πρῶτον σημεῖον τῆς ἀπείρου ἐκτάσεως τῶν συμβαμάτων. Πολλοὶ ἔνδοξοι, μάλιστα γυναῖκες, ἐταράττοντο ἀπὸ κακὰ προαισθήματα· μόνος ὁ βασιλεὺς ἔδειξε τὴν συνήθη γαλήνην τῆς ψυχῆς του, καὶ ὡμίλησεν ἀπὸ τοῦ θρόνου λόγον, ὅς τις μὲ πατρικὸν τόνον ἐξέφρασεν ἀγαθὰς ἐλπίδας, χωρὶς νὰ συγκαλύψῃ τὴν ἐπικίνδυνον θέσιν, εἰς τὴν ὁποίαν εὑρίσκετο ἡ πολιτεία διὰ τῆς ἀμηχανίας τοῦ χρηματικοῦ καὶ διὰ τοῦ εἰς τὰς καρδίας ἐπικρατοῦντος ἀναβρασμοῦ. Ἠκούσθη μὲ ἔπαινον, καὶ ἐπροσμένετο τὸ λεπτομερὲς καὶ οὐσιῶδες ἀπὸ τὴν ὁμιλίαν τοῦ Νεκκέρου. Ἀλλ' αὕτη ἡ τρίωρος ὁμιλία δυσηρέστησε καὶ τοὺς μεγάλους διὰ τὸν προστακτικὸν τόνον τοῦ λαλοῦντος καὶ τοὺς τῆς φατρίας τοῦ λαοῦ, οἵτινες πρόσ-

μένοντες μεταβολὴν τῶν καθεστώτων ἴδαν τὸν λιτουργὸν ὅτι τοὺς ἔβαλλεν εἰς ὑποταγῆ θέσιν. Ἐπεριωρίζετο μόνον εἰς τὸ χρηματικόν· δὲν ἐπρόφερε τὴν λέξιν Πολιτικὸν σύνταγμα· ἐζήτει ἀπόλυτον ὑπακοὴν εἰς τὰ προστάγματα τοῦ βασιλέως· ἀπηρίθμει τὰ μέσα, τὰ ὁποῖα εἶχεν ὁ βασιλεὺς νὰ βοηθηθῆ χωρὶς νὰ συγκαλέσῃ τὰς κλάσεις· ἐζωγράφει τὰ προνόμια τῶν εὐγενῶν ἀπὸ τὴν δικαίαν των ὄψιν· ἀπέδειχνεν, ὅτι κρίνει καλὸν νὰ ψηφοφορήσωσι κατὰ κλάσεις καὶ ὄχι κατὰ κεφαλὰς, καὶ ὅτι τοὐλάχιστον πρέπει νὰ ἀλλάζεται ἡ μία μορφὴ μὲ τὴν ἄλλην. Μὲ ταύτην τὴν ὁμιλίαν ἐπίστευεν ὅτι θέλει οἰκειωθῆν τὴν αὐλικὴν μερίδα καὶ τοὺς εὐγενεῖς, θέλει ταπεινώσειν τὴν ὑπερηφάνειαν τῆς τρίτης κλάσεως, καὶ θέλει διελθεῖν διὰ τῶν δύω ἄκρων. Ἀλλ' ἡ σκάλα του ἦτο κοντὴ, καὶ ἡ τοῦ Λοδοβίκου εὔνοια, εἰς τὴν ὁποίαν ἔστεκε, πολλὰ σαθρὸν ἔδαφος. Ὁ Νέκκερος αὐτὸς ἐστενοχώρει τὸν βασιλέα διὰ τοὺς σκοποὺς, τοὺς ὁποίους ἐφαίνοντο ὅτι ἔτρεφαν πολλοὶ ἐκ τῶν κλάσεων ἐνῷ μετρία σύνεσις ἔβλεπεν, ὅτι αὐτὸς ἔδωκε τοὺς χαλινοὺς τῆς βασιλείας ἀπὸ τὰς χεῖρας του. Ἡ εναντία φατρία, τὴν ὁποίαν εἶχεν εἰς τὴν αὐλὴν, ἐκατάπειθεν εὐκολώτερα τὸν βασιλέα, ὅς τις μὴ ἔχων ὄρεξιν αὐτὸς νὰ αὐταρχῇ, δὲν ἦτο ἀδιάφορος εἰς τὸ νὰ χαθοῦν τὰ προνόμια τοῦ οἴκου του, ὅτι ὁ λειτουργὸς σπεύδων νὰ ἀποκτήσῃ τὴν ἀγάπην τοῦ λαοῦ παραβλέπει τὰ δίκαια τοῦ στέμματος. Ἐκ τούτου ἐγεννήθη δυστυχής τις ταραχὴ εἰς τὴν καρδίαν καὶ εἰς τὸ βουλευτήριον τοῦ βασιλέως, ὅς τις εἰς τὴν οἰκιακὴν συναναστροφήν του ἀκαταπείθετο ἀπὸ τὴν βασίλισσαν, τὸν Κόμητα Ἀρτεσίας, τὸν Πρίγκιπα Κονδαίου, τὸν Βαρῶνα Βρετευΐλλιον καὶ ἄλλους νὰ μὴ ἀγαπᾷ τὰ μέσα, τὰ ὁποῖα ἐσύσταινεν ὁ Νέκκερος διὰ νὰ στερεώσῃ ἐκ νέου ἐπὶ τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ τὸν θρόνον, ἐνῷ ἐμάχοντο αἱ κλάσεις.



Διότι ἡ συνέλευσις αὐτὴ ἐστασίασε παρευθὺς περὶ τῆς ἐξετάσεως τῆς πληρεξουσιότητός των, τὴν ὁποίαν ἀφῆκεν ὁ Νέκκερος εἰς αὐτὴν ταύτην, ἀντὶ νὰ διορίσῃ βασιλικὸν ἐπίτροπον νὰ ἐξετάσῃ τὰ χρειώδη. Οἱ εὐγενεῖς καὶ οἱ ἱερεῖς ἐζήτουν νὰ κάμῃ πᾶσα κλᾶσις τὴν ἐξέτασιν ταύτην διὰ τοὺς ἰδικούς της, καὶ διὰ τοῦτο ὑπῆγαν πᾶσα μία εἰς τὰ χωριστὰ πλησίον οἰκήματα· ἡ τρίτη κλᾶσις ἤθελε νὰ κάμουν κοινῶς καὶ αἱ τρεῖς τὴν ἐξέτασιν· ὁ βασιλεὺς ἐδιώρισεν, ἐπειδὴ εἶναι ἀνάρμοστον νὰ κάθηται ἀργὴ ἡ Ἐθνικὴ συνέλευσις — οὕτω τὴν ὠνόμαζαν τότε — νὰ παύσουν τὴν ἔριν καὶ ν' ἀρχίσωσι τὰ συνέδριά των. Οἱ εὐγενεῖς ἐπέμεναν μὲ σκληραυχενίαν εἰς τὸ νὰ γείνῃ ἡ ψηφοφορία κατὰ κλάσεις, ἐπειδὴ οὕτως ἠδύνατο νὰ ματαιωθῶσιν οἱ σκοποὶ τῆς τρίτης κλάσεως. Ἐδῶ ἔπρεπεν ὁ βασιλεὺς νὰ λύσῃ τὴν ἔριν πρὸς χάριν ἐκείνης τῆς ψηφοφορίας, τὴν ὁποίαν ἀπῄτει ἡ φύσις τοῦ πράγματος καὶ ἡ θέλησις τοῦ ἔθνους, ἐπειδὴ ὁ διπλασιασμὸς τῶν ἀντιπροσώπων τῆς τρίτης κλάσεως, τὸν ὁποῖον εἶχε συγχωρήσειν πρότερον ἤδη κατὰ τῶν σκοπῶν τῆς εὐγενείας, ἐλάμβανε δύναμιν διὰ τούτου τοῦ τρόπου τῆς ψηφοφορίας, ἐνῷ κατ' ἄλλον τρόπον ἦτο ἀδιάφορον, ἐὰν ἡ εἰς μίαν ψῆφον λογοιριασμένη κάμαρα συνεκροτεῖτο ἐκ τριακοσίων ἢ ἑξακοσίων ἀντιπροσώπων. Ὁ Νέκκερος ἐπρόβαλλεν, ἕως οὗ νὰ διορισθῶσι τὰ περὶ τοῦ πολιτικοῦ συντάγματος ἀκριβῶς μὲ κοινὴν συμβουλὴν, τὰ μὲν περὶ τῶν φόρων νὰ ψηφισθῶσι κατὰ κεφαλάς· τὰ δὲ ἄλλα, τὰ ἀποβλέποντα ἰδίως πᾶσαν μίαν κλᾶσιν, κατὰ τὰς Βουλὰς — μέση ὁδὸς, ἥτις δὲν κατέπαυε τὴν ἔριν, ἐπειδὴ τελευταῖον ἐκατήντα τὸ πρᾶγμα εἰς τὸ ζήτημα ποῖα εἶναι τὰ ἀφορῶντα ἰδίως εἰς πᾶσαν μίαν κλᾶσιν. Τὸ σχέδιον τοῦ πολιτικοῦ συντάγματος, τὸ ὁποῖον ἐπρόβαλεν ὁ λειτουργὸς εἰς τὸν βασιλέα, ἦτο μορφωμένον κατὰ τὸ Ἀγγλικὸν, καὶ περιεῖχε μίαν ἄνω Βου-

λὴν καὶ ἄλλην κάτω. Ὁ Λοδοβῖκος ἐφάνη κατ' ἀρχὰς πρόθυμος νὰ τὸ δεχθῇ· ἀλλ' ὁ αὐλικὸς κύκλος, ὅστις ὡμίλει μὲ καταφρόνησιν μεγίστην περὶ τῆς ἐλεεινῆς καταστάσεως τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας, καὶ τὸ ἐνόμιζεν ἀδίκημα νὰ θέλῃ νὰ καταβιβάσῃ εἰς αὐτὴν τὸν Γαλλικὸν θρόνον, τοῦ μετέβαλε τὴν γνώμην, καὶ ἐμπόδισε τὴν Δήλωσιν, ἥτις κατὰ τὴν ζήτησιν τοῦ Νεκκέρου ἔμελλε νὰ δημοσιευθῇ μετ' ὀλίγας ἑβδομάδας, καὶ νὰ ἀναπαύσῃ ὅλας τὰς ἐπιθυμίας τοῦ λαοῦ ὡς ἐλεύθερον δῶρον τῆς βασιλικῆς θελήσεως. Δύω ἰσχυροὶ ἀντιπρόσωποι τῆς τρίτης κλάσεως, Μουνιέρος καὶ Μαλουέτιος, ἦσαν σύμφωνοι μὲ τὸν Νέκκερον, καὶ ἤθελε γείνειν βέβαια δυνατὸν μὲ τρόπον εὐθὺν καὶ δίκαιον νὰ κερδήσουν τὸ μέγα παιγνίδιον, καὶ νὰ χαλινώσουν τὴν μικρὰν μερίδα τῶν θελόντων βιαίαν ἀνατροπὴν, ἐὰν δὲν ἠδύναντο νὰ τὴν ἀφανίσωσιν.

## 11. Ἀγὼν τῆς αὐλῆς πρὸς τὴν φατρίαν τῶν θελόντων τὴν μεταπολίτευσιν ἕως τῆς ἀποβολῆς τοῦ Νεκκέρου.

### (1789).

Ἐνῷ ὁ μὲν βασιλεὺς ἐπάλαιε μὲ ἀμφιβολίας καὶ ἀντιφάσεις, οἱ δὲ ἐπίσημοι τῆς αὐλῆς ἔδειχναν ἀγανάκτησιν κατὰ τῶν πολιτικῶν ἀντιποιήσεων, καί τινες ὡμίλουν περὶ συνάξεως στρατευμάτων, διὰ τῶν ὁποίων ἔπρεπε νὰ χαλινωθῶσιν οἱ ἀντιπολιτευόμενοι, ἐδυναμόνετο πάντοτε εἰς τὴν τρίτην κλᾶσιν ἡ ἔννοια, ὅτι ὁ βασιλεὺς θέλει συμμαχήσειν κατ' αὐτῆς μὲ τοὺς μεγάλους, καὶ ἡ ἐπικρατοῦσα διάθεσις ἐλάμβανεν ἰσχυροτέραν διεύθυνσιν ἐναντίον τοῦ θρόνου, ὅς τις δὲν ἐγνώριζε τὴν δύναμιν τῆς κοινῆς γνώμης, καὶ παρέδραμε τὸν ἁρμόδιον καιρὸν νὰ τὴν συνδέσῃ



εἰς τὸν ἑαυτόν του. Ἀντικρὺ τῆς ἀσθενῶς καὶ ἀσταθῶς προστατευομένης παλαιᾶς γνώμης ηὔξαναν ὁρατῶς αἱ πτέρυγες τῆς νεωτέρας. Οἱ ὀπαδοὶ τῆς μερίδος τῶν εὐγενῶν ἐνέδιδαν καὶ ἐσυμβούλευαν ἤδη νὰ ὑποχωρήσουν εἰς τὴν τρίτην κλᾶσιν, καὶ πολλοὶ τῶν ἱερέων, δείχνοντες τὴν πληρεξουσιότητά των, μετέβαιναν εἰς ἐκείνην. Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ περισσότεροι τῶν δύω τούτων κλάσεων ἐπέμεναν εἰς τὴν γνώμην των, ἐκηρύχθη ἡ τρίτη κλᾶσις κατὰ συμβουλὴν τοῦ Σεϊέου τὴν 17 Ἰουνίου Ἐθνικὴ συνέλευσις, καὶ καθὸ τοιαύτη ἀπεφάσισεν, ὅτι οἱ ὑπάρχοντες φόροι μέχρι τοῦδε, ἐὰν καὶ εἶναι ἐναντίοι τῶν νόμων, διὰ τῆς ὑπ' αὐτῆς δεδομένης συγκαταθέσεως; δύνανται νὰ συνάζωνται καὶ εἰς τὸ ἑξῆς. Τὸ ἱερατεῖον τρομάξαντες ἀπὸ τὸν τόνον τοῦτον, ὅς τις ἐξέφραζεν ἤδη τὴν ἔννοιαν τῆς μεταπολιτεύσεως, ἡνώθη μὲ αὐτήν. Τότε ἐπρόβαλεν ὁ Μαρκέσιος Μοντέσκιος εἰς τοὺς εὐγενεῖς νὰ ἑνωθοῦν παραυτα μὲ τοὺς ἱερεῖς καὶ νὰ κηρυχθοῦν ἄνω Βουλὴ, τῆς ὁποίας ἡ ἐπιψήφισις ἀπαιτεῖται διὰ νὰ ἀναδείχνῃ τὰς ἀποφάσεις τῆς κάτω Βουλῆς τελείας ἐκφράσεις τῆς τοῦ ἔθνους θελήσεως· ἀλλὰ πρὸς τοῦτο τοὺς ἔλειπεν ἡ σταθερότης, μὲ τὴν ὁποίαν ἐγνωρίζοντο τὰ κινήματα τῆς τρίτης κλάσεως· τοὺς ἐφαίνετο εὔκολον καὶ ἀκίνδυνον νὰ σταθῶσιν ὄπισθεν τοῦ μονάρχου, καὶ δι' αὐτοῦ νὰ ἐμποδίζωσι τὴν περαιτέρω ἐνέργειαν τῆς Ἐθνικῆς συνελεύσεως. Τότε λοιπὸν ὑπέστρεψαν οἱ περισσότεροι εὐγενεῖς ὄπισθεν τῆς σκιᾶς τοῦ θρόνου, ἀντικρὺ τοῦ ὁποίου εἶχαν σταθῆν ἐχθρικῶς εἰς τὴν ἔριδα τοῦ κοινοβουλίου. Διὰ νὰ ἀπομακρύνουν τὸν βασιλέα ἀπὸ τὴν γνῶσιν τῆς κοινῆς διαθέσεως, τὸν ἐκατάπεισαν νὰ διατρίψῃ πολλὰς ἡμέρας εἰς τὸ θερινὸν παλάτιον Μαρλίαν.

Ἐκεῖ ἐνέδωκεν ὁ Λοδοβῖκος εἰς τοὺς μυστικούς του συμβούλους καὶ τὴν 20 Ἰουνίου ἐδιαλάλησαν οἱ κήρυκες εἰς Βερσαλίας, ὅτι παύουσι τὰ συνέδρια τῶν

κλάσεων ἕως οὗ νὰ γείνῃ μετ' ὀλίγας ἡμέρας βασιλικόν τι συνέδριον. Μὲ ὅλα ταῦτα ἐσυνάχθησαν οἱ ἀντιπρόσωποι κατὰ τὴν συνειθισμένην ὥραν των, εὕρηκαν ὅμως τὴν σάλαν κλεισμένην καὶ φυλαγμένην ἔξωθεν μὲ στρατιώτας, λέγοντας, ὅτι στολίζεται ὁ θρόνος διὰ τὸ ἀγγελθὲν βασιλικὸν συνέδριον.

Ἡ καταφρόνησις αὕτη ἐρεθίζει τὴν ἀγανάκτησίν των, καὶ ἡ δειλὴ πρόφασις πυρόνει τὴν καρδίαν των. Ὁ Βαϊλλῦς, πρόεδρος τότε τῆς συνελεύσεως, τοὺς παρακινεῖ νὰ τὸν ἀκολουθήσουν εἰς μίαν ὀρχήστραν. Καθ' ὁδὸν συνηύξανεν ὁ ἐνθουσιασμὸς μὲ τὴν αὔξησιν τοῦ πλήθους· οἱ ἀπόντες ἐπροσκαλέσθησαν, καὶ οἱ ἄῤῥωστοι ἐξ αὐτῶν ἐφέρθησαν ἐπὶ κρεβάτων. Σηκόνεται τώρα ὁ Μουνιέρος καὶ προβάλλει εἰς πάντα ἀντιπρόσωπον νὰ κάμῃ ὅρκον, ὅτι τὴν συνέλευσιν ταύτην θέλουν συγκροτεῖν εἰς πάντα, ὅν τινα συγχωρήσουν αἱ περιστάσεις τόπον, καὶ νὰ μὴ χωρισθῶσιν ὁ εἷς ἀπὸ τὸν ἄλλον πρὶν ἴδωσι τὸ πολιτικόν των σύνταγμα στηριγμένον εἰς ἀκλονήτους βάσεις. Ὅλοι ὁρκίζονται, ὅλοι ὑπογράφουσι, καὶ ἕνας μόνος εἶναι τόσον δειλὸς, ὥστε δὲν δίδει ὅρκον, ὅς τις περιέχει δημοσίαν ἀπόλυσιν ἀπὸ τὴν εὐπείθειαν πρὸς τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν. Ἀλλὰ μετὰ δύω ἡμέρας εἰς συνέλευσιν συγκροτηθεῖσαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Λοδοβίκου ἡνώθησαν μὲ τὴν ὑπὸ τῆς τρίτης κλάσεως σχηματισθεῖσαν Ἐθνικὴν συνέλευσιν ἑκατὸν τεσσαράκοντα ἐννέα πρόσωπα ἐκ τοῦ ἱερατείου, ἐκ τῶν ὁποίων ἦσαν πολλοὶ ἐπίσκοποι, καὶ δύω ἀντιπρόσωποι τῶν εὐγενῶν.

Εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ ἠγωνίζετο πολλὰς ἡμέρας ὁ Νέκκερος εἰς τὸ βουλευτήριον τοῦ βασιλέως νὰ τὸν πληροφορήσῃ, ὅτι μόνον φρονίμη ἔνδοσις δύναται νὰ σώσῃ ἀπὸ ἐντελῆ πτῶσιν τὴν κλονιζομένην κυβέρνησιν. Ἐξήγει ὅλους τοὺς κινδύνους, καὶ μάλιστα τὴν ἀβεβαιότητα τοῦ στρατεύματος. Ἀλλ' οἱ λόγοι



του ἐξελήφθησαν ὕποπτοι καὶ ἀπεφασίσθη νὰ διαλυθῇ ἡ φοβερὰ Ἐθνικὴ συνέλευσις μὲ τὰ αὐτὰ τρομακτικὰ μέσα, τὰ ὁποῖα πρὸ ἑνὸς ἐνιαυτοῦ ἐδοκιμάσθησαν ἀνίσχυρα εἰς τὸ πολλὰ ἀσθενέστερον κοινοβούλιον.

Μετὰ τοῦτο ἐζήτησεν ὁ Νέκκερος τὴν παραίτησίν του, καὶ ὁ βασιλεὺς χωρὶς αὐτὸν, περιγυρισμένος μὲ τὴν αὐλικὴν πομπὴν καὶ μὲ τοὺς σωματοφύλακάς του συνεκρότησε τὴν 23 Ἰουνίου βασιλικὸν συνέδριον, ὅπου ἔδειξεν εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τὴν περὶ τῆς διχονοίας των δυσαρέστησίν του, ἔπειτα ἐδιώρισε καὶ ἐδιαβάσθησαν δύω πρακτικὰ, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ πρῶτον ἐκύρονε τὴν κατὰ κλάσεις ψηφοφορίαν ὡς ἡνωμένην οὐσιωδῶς μὲ τὸ μέχρι τοῦδε πολίτευμα, ἐξ ἐναντίας δὲ ἀνέτρεπε τὰς ἀποφάσεις τῆς Ἐθνικῆς συνελεύσεως, μ' ὅλον ὅτι ἠδύνατο εἰς γενικὰ πράγματα νὰ γείνῃ ψηφοφορία καὶ κατὰ κεφαλάς. Δεύτερον πρακτικὸν ἐπαρίστανε τὰς βάσεις τοῦ νέου πολιτεύματος ὡς βασιλικὰς εὐδοκίας, καὶ ἐδίδοντο ὅλα, ὅσα ἠδύναντο φρονίμως νὰ ἐλπισθῶσιν ὡς ἀρχὴ καλητέρας καταστάσεως· κατάργησις ἢ περιορισμὸς τῆς ἀσυδοσίας, διάταξις ἐπαρχιακῶν κλάσεων, μετάθεσις τῶν ἐσωτερικῶν τελωνίων εἰς τὰ σύνορα, ἀσφάλεια τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας, καὶ ἐξάρτησις τῆς φορολογίας ἀπὸ τὴν ψηφοφορίαν τοῦ κατὰ διωρισμένους καιροὺς μέλλοντος νὰ συγκαλῆται συμβουλίου. Σχηματισμένον μὲ ἄλλην μορφὴν ἠδύνατο νὰ ἀναπαύσῃ τὰς τοῦ κοινοῦ ἐπιθυμίας, καὶ νὰ δώσῃ χάριτας εἰς τὴν πατρικὴν φροντίδα τοῦ βασιλέως, ἀλλ' αἱ λέξεις ἐκληφθεῖσαι κακῶς ἀνέτρεψαν τὸ ὅλον· διότι εἶπεν, ἐὰν οἱ ἀντιπρόσωποι δὲν ὑποταχθοῦν εἰς τὴν θέλησίν του, θέλει φροντίσειν αὐτὸς μόνος νὰ εὐτυχίσῃ τὸν λαόν του. Ἐξαιρέτως ἐδυσαρέστησε τὸ συμπέρασμα: „Σᾶς προστάζω, κύριοί μου, νὰ ἀναχωρήσητε πάραυτα ἀπεδῶ καὶ αὔριον εἰς τὴν διωρισμένην ὥραν

νὰ συναχθῆτε πάλιν διὰ νὰ κάμητε τὰς συμβουλάς σας.“ Οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ εὐγενεῖς ἀνεχώρησαν εὐθὺς μετὰ τὸν βασιλέα ἀπὸ τὴν σάλαν· ἀλλ' οἱ τῆς τρίτης κλάσεως ἔμειναν ἀκίνητοι. Ὁ Μιραβῶς πρῶτος ἔλυσε τὴν σιωπήν: „Λοιπὸν προσταγή! καὶ ἀπὸ ποῖον; ἀπὸ τὸν ἐπίτροπόν μας, ὅς τις ἔχει νὰ δέχεται προσταγὰς ἀπὸ ἡμᾶς τοὺς κυρίους ἀπαραβάτου πολιτικοῦ ἱερατείου! Ζητῶ νὰ αἰσθανθῶμεν τὴν δύναμιν τῆς νομοθετικῆς μας ἀξίας, καὶ μένοντες πιστοὶ εἰς τὸν ὅρκον μας νὰ μὴ χωρισθῶμεν ἕως οὗ νὰ δώσωμεν σύνταγμα εἰς τὴν πολιτείαν μας.“ Τότε ἐφάνη, ἀντὶ τῆς φρουρᾶς, ὁ μέγας τῆς φιλοφροσύνης Μάγιστρος, καὶ ἠρώτησε τὸν πρόεδρον, ἐὰν ἤκουσε τὴν θέλησιν τοῦ βασιλέως. Ὁ Μιραβῶς ἔκραξε πρὸς αὐτόν: „Ναί, ἠκούσαμεν, ὅσα ἐνέπνευσαν τινὲς εἰς τὸν βασιλέα. Δὲν ἔχεις ἐσὺ νὰ προστάξῃς τίποτε ἐδῶ. Ὕπαγε καὶ εἰπὲ τὸν αὐθέντην σου, ὅτι ἡμεῖς ἐδῶ στέκομεν μὲ δύναμιν τοῦ λαοῦ, καὶ ὅτι αὐτὸς ἂς δοκιμάσῃ τὴν δύναμιν τῶν ὅπλων διὰ νὰ μᾶς σκορπίσῃ ἐντεῦθεν.“ Ὅλοι μὲ φωνὰς ἐσυγκατάνευσαν καὶ ἐπήνεσαν τὸν λόγον του, καὶ διὰ γνώμης τοῦ Σειΐου ἔκαμαν ὡς νὰ μὴ συνέβη τίποτε, καὶ ἠκολούθουν τὰ συμβούλιά των. Ἀφοῦ δὲ ἀπεφάσισαν, ὅτι πᾶς ἀντιπρόσωπος εἶναι ἱερὸς καὶ ἀπαράβατος, ἀνεχώρησαν ἐκεῖθεν.

Ἡ κίνησις τοῦ λαοῦ, ἥτις ἐγεννήθη ἀπὸ τὴν ἀγγελίαν τῆς σκηνῆς ταύτης, ἐπερισσεύθη, ὅταν ἠκούσθη ἡ ἀποβολὴ τοῦ Νεκκέρου. Εἰς τὴν αὐλὴν ἐπεκράτει μεγίστη ταραχὴ, καὶ ἡ ὑπὲρ τοῦ Νεκκέρου φατρια ἔλαβε πάλιν ὑπεροχήν. Τὸ ἑσπέρας ἐπροσκαλέσθη ὁ λειτουργὸς, καὶ ὡρκίσθη εἰς τὴν εὐτυχίαν τοῦ κοινοῦ ἀπὸ τὸν βασιλέα καὶ ἀπὸ τὴν βασίλισσαν νὰ λάβῃ πάλιν τὴν ἀξίαν του· ἡ βασίλισσα τοῦ ὑπεσχέθη, ὅτι τοῦ λοιποῦ δὲν θέλει ἀκολουθεῖν ἄλλας συμβουλὰς παρὰ τὰς ἰδικάς του. Ἔλαβεν ἠναγκασμένος



τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐσωτερικῆς ἐπιθυμίας του, καὶ ἐκατέβη τὴν σκάλαν τοῦ παλατίου δορυφορούμενος εἰς τὸν οἶκον του ἀπὸ τὰς εὐφημίας καὶ τὰ χειροκροτήματα τοῦ πλήθους. Οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς τρίτης κλάσεως καὶ μέγα μέρος τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ ἱερατείου ἐσυνωθοῦντο εἰς αὐτὸν διὰ νὰ τὸν συγχαρῶσιν. Ἡ ἀπὸ τὸ βασιλικὸν συνέδριον ἀπουσία του τὸν ἔκαμε πάλιν λαοτίμητον· ἔγεινεν ἀξιολάτρευτος ἀπ' ὅλους, ἐπειδὴ ὅλοι οἱ φατριάρχαι ἐνόμιζαν ὅτι δι' αὐτοῦ θέλουν ἀπολαύσειν τὸν σκοπόν των. Τὴν ἐφεξῆς ἡμέραν συνεκρότησαν πάλιν οἱ ἀντιπρόσωποι συνέλευσιν, ὅπου τεσσαράκοντα ἑπτὰ εὐγενεῖς ἐκ τῆς φατρίας καὶ ὁδηγίας τοῦ Αὐρηλιανοῦ ἠνώθησαν μὲ αὐτούς. Οἱ λοιποὶ τῆς εὐγενείας καὶ τοῦ ἱερατείου ὑβρίζοντο ἀπὸ τὸν λαὸν, ὅταν ὑπήγαιναν εἰς τὰς καμάρας τῶν συνεδρίων των. Τότε ἐπρόσταξεν ὁ βασιλεὺς διὰ συμβουλῆς τοῦ Νεκκέρου νὰ συμβουλεύωνται εἰς μίαν σάλαν καὶ αἱ τρεῖς κλάσεις, καὶ ἤρχισαν τὴν 27 Ἰουνίου, τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὸ βασιλικὸν συνέδριον, ὅπου ῥητῶς εἶχεν ἀπαγορευθῆν ἡ ἕνωσις αὕτη. Εἰς μάτην οἱ περισσότεροι εὐγενεῖς διὰ τοῦ Δουκὸς Λουξεμβούργου ἐπαράστησαν εἰς τὸν βασιλέα τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα, τὰ ὁποῖα ἔμελλε νὰ τοῦ ἐπιφέρῃ ἡ ἕνωσις αὕτη. Ὁ Λοδοβῖκος ἐκήρυξεν, ὅτι εἶναι ὑπόχρεως νὰ ἐνδώσῃ διὰ νὰ ἀπαλλάξῃ τοὺς πιστοὺς ὑπουργούς του ἀπὸ τὴν κατ' αὐτῶν συρθεῖσαν φονικὴν μάχαιραν, καὶ ὅταν ὁ ῥήτωρ ἐπέμενε περισσότερον, ἐπρόσθεσεν ὁ βασιλεὺς τὸ φιλάνθρωπον, ἀλλὰ δυστυχίας πρόξενον λόγιον: „Ἐξ αἰτίας μου δὲν πρέπει κἀνεὶς νὰ χάσῃ τὴν ζωήν του.“ Ὁ Ἰωάννης Ἰάκωβος Ῥουσῶς, τοῦ ὁποίου τὴν διδασκαλίαν ἔκαμαν μετὰ ταῦτα εὐαγγέλιόν των οἱ ἄνδρες τῶν αἱμάτων, εἶπεν: „Καὶ ἡ εὐτυχεστάτη μεταπολίτευσις ἀγοράζεται ἀκριβὰ μὲ τὸ αἷμα ἑνὸς μόνου ἀνθρώπου.“ Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ἔπρεπε νὰ στοχασθῇ, ὅτι μετὰ τῆς ἐξουσίας

του ἔμελλε νὰ ἀφανισθῇ καὶ αὐτὸς καὶ νὰ ἐκχυθοῦν ῥεύματα αἱμάτων.

Τὸ πρόσταγμα τοῦτο ἀνενέωσε τὰς ἐλπίδας πολλῶν ἀγαθοφρόνων, καὶ ἀπήλλαξεν ἀπὸ φόβον τοὺς ἑτερόφρονας. Σωρὸς λαοῦ ἐσυνωθοῦντο εἰς τὸ παλάτιον, ὁ βασιλεὺς καὶ ἡ βασίλισσα ἐχρεώστουν νὰ ἐκβαίνουν εἰς τὸν ἡλιακὸν καὶ νὰ εὐχαριστῶσιν εἰς τὰς φωνάς του: Ζῆτω ὁ βασιλεύς. Ἐκεῖθεν ἔτρεχαν εἰς τὸν λειτουργὸν, εἰς τὸν Αὐρηλιανὸν, καὶ εἰς ἄλλους φίλους τῆς τρίτης κλάσεως. Ὁ ταραχώδης οὗτος θόρυβος ἐπαρακίνησε τὸν βασιλέα νὰ συνάξῃ τριάκοντα χιλιάδας στρατιώτας, Γερμανοὺς, Ἑλβετοὺς καὶ Ἰταλοὺς, καὶ νὰ τοὺς φέρῃ πλησίον τῶν Παρισίων ὑπὸ τὴν προσταγὴν τοῦ Δουκὸς Βρογλίου, διὰ νὰ δώσῃ δι' αὐτῶν νέαν ἐνέργειαν εἰς τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν. Φλύαροι αὐλικοὶ ὡμίλησαν, ὅτι μὲ δύναμιν τῶν στρατευμάτων τούτων θέλει μετατοπισθῆν ἡ Ἐθνικὴ συνέλευσης εἰς Κομπένδιον, καὶ ἐκεῖ θέλει διαλυθῆν κατὰ προσταγὴν τοῦ βασιλέως. Αἱ φῆμαι αὗται διεδόθησαν εἰς τὸν λαὸν διὰ τεχνικῶν δρόμων. Τινὲς μὲν ἐκ τῆς αὐλικῆς φατρίας ἐπεθύμουν ἐπανάστασιν διὰ νὰ δώσωσιν εἰς τὰς ἀποφάσεις τοῦ βασιλέως τόνον καὶ σταθερότητα· οἱ δὲ δημοτικοὶ, διὰ νὰ τὰς μετριάσωσι μὲ τὸν τρόμον. Οὕτω λοιπὸν ὁ μονάρχης ἔγεινε νυσσάνιον καὶ τῶν δύω φατριῶν. Νῦν μὲν ἔλεγαν ὅτι πρέπει νὰ φυλακωθοῦν οἱ ἀντίπαλοι τῆς εὐγενείας, νῦν δὲ ὅτι ὑπεσκάφη ἡ σάλα τῆς συνελεύσεως καὶ ἐγεμίσθη μὲ πυροκονίαν, ἄλλοτε ὅτι πρέπει νὰ πολιορκηθῶσιν αἱ Βερσαλίαι καὶ οἱ Παρίσιοι διὰ νὰ λιμοκτονηθῶσι. Τὸ βασιλικὸν παλάτιον (palais royal) ὅπου ἐκατοίκει ὁ Αὐρηλιανὸς, ἔγεινε κέντρον τῆς κοινῆς κινήσεως· ὁ κῆπος του ἦτο γεμάτος καὶ ἡμέραν καὶ νύκτα· ἀπαύστως ἤρχοντο ψευδεῖς ἀγγελίαι, ὅτι ἐπλησίασαν τὰ στρατεύματα καὶ μεταχειρίζονται ἀπανθρωπίαν. Ἡ ταραχὴ ηὔξανε καθ'



ὥραν. Δειλοὶ ἠσφαλίζοντο μὲ τὰ ὅπλα, ἀργύριον ἐμοιράζετο εἰς τὴν Γαλλικὴν τῶν Παρισίων φρουρὰν, καὶ ἕνας παλαιὸς ἑκατόνταρχος ἐδίδασκεν εἰς τὸ στρατηγεῖον τὰ δίκαια τῆς ἀνθρωπότητος. Οἱ κοινοὶ στρατιῶται τῆς φρουρᾶς ὑπήγαιναν εἰς τὸ βασιλικὸν παλάτιον, ὅπου τοὺς ἐδέχοντο μὲ τιμὴν καὶ τοὺς ἐκίρνων κρασία. Ἔνδοξοι γυναῖκες, βλέπουσαι αὐτοὺς τοὺς ἐνηγκαλίζοντο, ἐνῷ πολλάκις καθεὶς ἔσυρνεν ἀπὸ τὴν χεῖρα του κοινὴν πόρνην. Ὁ ἀναβρασμὸς οὗτος ἠδύνατο νὰ δικαιώσῃ τὴν πρόσκλησιν τῶν στρατευμάτων. Ἀλλ' ἡ Ἐθνικὴ συνέλευσις διὰ συμβουλῆς τοῦ Μιραβὼ ἀπεφάσισε τὴν 10 Ἰουλίου νὰ αναφέρῃ εἰς τὸν βασιλέα δι' ἐγγράφου δεινῶς συντεταγμένης ἐπιστολῆς, ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀπομακρύνῃ τὰ στρατεύματα ταῦτα. Ὅταν ὅμως ὁ βασιλεὺς ἀπεκρίθη: „Ὅτι τὰ στρατεύματα εἶναι διωρισμένα νὰ ἐμποδίσουν νέας ἀταξίας, νὰ ἀσφαλίσουν τὴν ἐκτέλεσιν τῶν νόμων καὶ τὴν δημόσιον ἡσυχίαν, καὶ νὰ προστατεύσουν τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνελεύσεως," ὅλα τὰ μέλη ἡσύχασαν καὶ δὲν ἐπρόσεξαν εἰς τὴν ἀνανεωθεῖσαν τοῦ Μιραβὼ συμβουλήν.

Ἀλλὰ τὴν ἐφεξῆς ἡμέραν τοῦ ἡτοιμάσθη νέος θρίαμβος διὰ δυστυχοῦς τινὸς κακογνωμίας τῶν συμβούλων τοῦ βασιλέως. Εὐθὺς ἀφοῦ ἐπλησίασαν εἰς Παρισίους τὰ στρατεύματα, ἐπέμεναν ὄχι μόνον νὰ ἀποβάλῃ ἐκ τῆς λειτουργίας τὸν Νέκκερον ὡς πρωταίτιον ὅλης τῆς συγχύσεως καὶ ἐπικίνδυνον διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν εὔνοιαν τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καὶ νὰ τὸν ἐξορίσῃ ἀπὸ τὴν Γαλλικὴν ἐπικράτειαν. Ὁ Βαρὼν Βρετεΐλλιος, ὅστις εἰς τὸ βουλευτήριον ἐκεῖνο εἶχε τὴν πρώτην φωνὴν, καὶ ἔμελλε νὰ γείνῃ διάδοχος τοῦ Νεκκέρου, ἤθελε νὰ τὸν φυλακώσουν μυστικῶς διὰ νὰ μὴ γείνῃ τοῦ λαοῦ ἐπανάστασις, ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ἔγεινεν ἐγγυητὴς, ὅτι ὁ Νέκκερος θέλει ὑπακούσειν εἰς τὴν προσταγὴν νὰ ἀναχωρήσῃ κρυφίως, καὶ τὴν

ὑπήκουσε τόσον, ὥστε ἔφθασεν εἰς τὰ σύνορα, ὅταν οἱ Παρισιανοὶ ἤκουσαν τὴν ἀναχώρησίν του.

---

## 12. Ἐπανάστασις τοῦ λαοῦ εἰς τοὺς Παρισίους, κυρίευσις τῆς Βαστίλλης, καὶ ἀνακάλεσις τοῦ Νεκκέρου. (1789).

Ὅταν διεδόθη ἡ ἀγγελία τῆς τοῦ Νεκκέρου ἀποβολῆς τὴν 12 Ἰουλίου, Κυριακὴν ἡμέραν, ὁπότε ἦτο ἀργὸς ὁ λαὸς, ἀνέβη ὁ προϋπάρχων ἀναβρασμὸς εἰς φοβερώτατον ὕψος. Τὰ θέατρα ἐκλείσθησαν· οἱ πολῖται, καὶ αὐτοὶ οἱ τίμιοι, ἠγανάκτησαν· ἡ Αὐρηλιανὴ φατρία ἤθελε νὰ ἐναγκαλισθῇ τὸ σύμβαμα διὰ νὰ γείνῃ ἀρχηγὸς τῆς πολιτείας. Ὁ λαὸς βαστάζοντες τὰς προτομὰς τοῦ Νεκκέρου καὶ τοῦ Αὐρηλιανοῦ, περιήρχοντο τὴν πόλιν φωνάζοντες: Ζήτωσαν. Τὰ ἀντίδοτα τούτων ἦσαν ἡμιτελῆ κατὰ τὴν ἐλεεινὴν συνήθειαν. Τὰ στρατεύματα ἐβάλθησαν εἰς τὰ πέριξ ἀσκόπως, καὶ οἱ στρατηγοὶ χωρὶς προσταγάς. Μικρά τις μερὶς Γερμανῶν ἱππικοῦ τάγματος ταξιαρχουμένη ὑπὸ τοῦ Πρίγκιπος Λαμβέσκου ἐδιωρίσθη νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν ἡσυχίαν· ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἐσυγχωρεῖτο νὰ μεταχειρισθῇ βίαν, ηὔξησε τὴν ὑπεροψίαν τοῦ ὄχλου, ὅς τις παραυτα ἐκαταγέλασε τὰς εἰς τὸν ἀέρα ἐκπυρσοκροτήσεις τῶν τουφεκίων των. Τελευταῖον, καθὼς συνειθίζεται εἰς τοιαύτας περιστάσεις, ὥρμησαν ἐναντίον ἀθώων, καὶ διεσκόρπισε μὲ κακομεταχείρισιν τινὰς ἐκ τῶν περιπάτων. Τοῦτο ἠγγέλθη μὲ πολλὰς ὑπερβολὰς εἰς τὸ βασιλικὸν παλάτιον. Ὁ Πρίγκιψ (ἔλεγαν) ἐδιώρισε καὶ ἐτουφέκιζαν ἐναντίον γυναικῶν καὶ παιδίων, καὶ πτωχοῦ τινὸς γέροντος, ὅς τις ἐκάθητο εἰς τὸν δρόμον καὶ γονυπετῶς ἐζήτει ἐλεημοσύνην, ἐσύντριψεν ἰδιοχείρως τὴν κεφαλήν.



Τότε πηδᾷ εἰς τὸ μέσον ὁ Κάμιλλος Δεσμουλῖνος, δικολόγος δυστυχήσας ἀπὸ τὴν φαυλοβιότητά του, καὶ ὁμιλεῖ σφοδρῶς περὶ τῶν κακῶν τῆς τυραννίας. Εἰς τὴν μίαν χεῖρα κρατεῖ πιστόλαν καὶ εἰς τὴν ἄλλην ξίφος, καὶ φωνάζει: „Εἰς τὰ ὅπλα, εἰς τὰ ὅπλα!" Ὁ περιϊστάμενος ὄχλος τὸν εὐφημεῖ, καὶ ἐπειδὴ ὁ ῥήτωρ ἐκόλλησεν εἰς τὸν πῖλον του πράσινον ἐπίσημον τῆς φατρίας, ὥρμησαν ὅλοι εἰς τὰ δένδρα διὰ νὰ σημανθῶσι μὲ πράσινα φύλλα καὶ κλάδους. Κατὰ ταύτην τὴν στιγμὴν ἐπιστρέφει ὁ Δοὺξ Αὐρηλίας ἀπὸ τὸν περίπατόν του, καὶ ἐπειδὴ ὁ ὄχλος συνωθούμενος ὄπισθεν τοῦ ὀχήματός του τὸν παρακαλεῖ νὰ τοὺς βοηθήσῃ, τοὺς ἀποκρίνεται: „Παιδία, πρέπει νὰ ὁπλισθῆτε." Ὁ θόρυβος γίνεται μεγαλήτερος καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν ἑσπέραν διαρπάζονται τὰ ἐργοστάσια τῶν ὅπλων. Εἰς τὸ βουλευτήριον ἦσαν συναγμένοι οἱ ἐκλογεῖς τῶν Παρισίων, οἵτινες μετὰ τὴν τελείωσιν τῶν ἐκλογῶν δὲν ἐσκορπίσθησαν, ἀλλ' ἐξ ἰδίας των πληρεξουσιότητος ἐσχημάτισαν ἀντιπροσωπικὴν τοῦ λαοῦ συναρχίαν, καὶ ἀπέβαλαν τὸ βασιλικὸν ἀρχεῖον. Οὗτοι παρακινοῦνται ἀπὸ τὰς κραυγὰς τοῦ ὄχλου καὶ ἀπὸ τὰς ἀνοήτους φήμας νὰ προστάξουν τὸν λαὸν νὰ ὁπλισθῇ καὶ νὰ ἀνοίξῃ παλαιάν τινὰ ὁπλοθήκην. Τὴν νύκτα αὐξάνει ἡ ταραχὴ, ἡ πόλις γεμίζεται ἀπὸ κλέπτας, οἵτινες συνέῤῥευσαν πανταχόθεν νὰ λεηλατήσωσιν· ὑπὲρ τὰς εἴκοσι χιλιάδες ἐργατῶν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ξένων, οἵτινες εἶχαν ἀφεθῆν ἀπὸ τὰ λατομεῖα τοῦ Μοντομαρτυρίου, ἐπειδὴ ἡ διοίκησις δὲν ἠδύνατο νὰ τοὺς πληρόνῃ, καὶ τώρα δὲν ἔχουν οὔτε μισθὸν οὔτε τροφὴν οὔτε οἰκίαν, ἑνόνονται μετ' αὐτῶν. Σωροὶ τούτων περιερχόμενοι ἀτακτοῦσι τρομερώτατα εἰς μοναστήρια καὶ δημόσια οἰκοδομήματα, καὶ μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀπολύουσι τοὺς εἰς τὰ νοσοκομεῖα τρελούς. Τὸ πρωῒ τῆς 12ης κτυποῦσιν ἀπὸ τῆς πέμπτης ὥρας τὰς καμπάνας·

καίουσι τὰ τελωνεῖα, καὶ διαρπάζουσι πολλὰς ἀπο-
θήκας πραγματειῶν.

Ἐπὶ ταύτης τῆς διαλύσεως ὅλων τῶν δεσμῶν
τῆς πολιτικῆς εὐταξίας ἀποφασίζεται νὰ συσταθῇ πο-
λιτικὴ φρουρὰ τεσσαράκοντα ὀκτὼ χιλιάδων στρατιωτῶν
κατὰ τὰς γενομένας διαιρέσεις τῆς χώρας πρὸς χρῆσιν
τῶν ἐκλογῶν, καὶ οἱ πολῖται σπεύδουσι νὰ ἐγκαταγρα-
φῶσιν. Ἀντὶ τοῦ πρασίνου ἐπισήμου, τὸ ὁποῖον ἐφάνη
μισητὸν ὡς χρῶμα τοῦ Πρίγκιπος Ἀρτεσίας, προση-
λόνεται σύνθετον ἐκ γαλαζίου, κοκκίνου καὶ λευκοῦ,
τῶν χρωμάτων τῆς πόλεως τῶν Παρισίων, καὶ ἀνα-
γορεύεται Μαρκέσιός τις Σάλλας προεστὼς τῶν πο-
λιτῶν. Κατὰ τὸ παρὸν μεταχειρίζεται τὴν ὕπατον
ἐξουσίαν τεράστιον πλῆθος ὄχλου, συναγμένον ἔμ-
προσθεν τοῦ βουλευτηρίου, καὶ ἀπ᾽ αὐτοῦ δέχονται
προσταγὰς οἱ ἐντὸς αὐτοῦ ἐκλογεῖς. Ὁ Φρεσέλλιος,
προεστὼς τοῦ ἐμπορείου, ἓν ἀπὸ τὰ πρῶτα μέλη τοῦ
ἀρχείου, ὅς τις ἦτο κορυφαῖος τῶν ἐκλογέων, προσπα-
θεῖ νὰ ἐμποδίσῃ τὸν ἀληθινὸν ὁπλισμὸν τοῦ κωφοῦ
τούτου ὄχλου, ἐνῷ τοὺς στέλλει νὰ ζητήσωσιν ὅπλα
κεκρυμμένα τάχα εἰς πολλὰ μέρη τῆς πόλεως, καὶ
γίνεται ὕποπτος ἐκ ταύτης τῆς ἀπάτης, ἥτις δὲν ἠδύ-
νατο νὰ μείνῃ ἄγνωστος πολὺν καιρόν.

Τελευταῖον ἐπέτυχε κόμμα λαοῦ νὰ εὕρῃ εἰς
τὸν οἶκον τῶν ἀπομάχων τριάκοντα χιλιάδας τουφε-
κίων κατὰ τὴν 14 Ἰουλίου. Ὀλίγα βήματα μακρὰν,
εἰς τὸ πεδίον τοῦ Ἄρεως, ἔστεκαν πολλὰ τάγματα
Ἑλβετῶν, καὶ ἐκύτταζαν μὲ ἡσυχίαν, ἐπειδὴ ὁ ἀρχη-
γός των Βεσεμβάλιος, τοῦ Νεκκέρου συντοπίτης, δὲν εἶ-
χε προσταγὴν, καὶ δὲν ἤθελε νὰ γείνῃ ὑπεύθυνος
διὰ βίαιόν τι κίνημα. Ἐκ τῶν ταγμάτων, τὰ ὁποῖα
ἐστρατοπέδευαν ἔμπροσθεν τῆς πόλεως, εἰσήρχοντο
σωρηδὸν στρατιῶται καὶ ἠδελφίζοντο μὲ τὸν λαόν·
ἡ δὲ Γαλλικὴ φρουρὰ, προσηλώσασα τὸ ἐπίσημον
τῶν Παρισίων, ἡνώθη ὅλη μὲ τὸν λαόν. Εἰς δὲ τοῦ-



το τὸ μεταξὺ ὁ ὄχλος, ὅς τις ὡπλίσθη εἰς τὸν οἶκον
τῶν ἀπομάχων, ἐκίνησε κατὰ τῆς Βαστίλλης. Τὸ ἀρ-
χαῖον τοῦτο φρούριον, κτισθὲν ἐπὶ τῆς δεκάτης τε-
τάρτης ἑκατονταετηρίδος κατὰ τῶν Ἄγγλων, καὶ χρη-
σιμεῦον ἔπειτα πρὸς χαλίνωσιν τῆς πόλεως καὶ φυ-
λακὴν τῶν πολιτικῶς ἐγκληματικῶν, ἔπαυσεν ἐκ πολ-
λοῦ ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀγαθοῦ Λοδοβίκου νὰ εἶναι
ὄργανον τῆς τυραννίας καὶ φυλακὴ πολλῶν ἀκάκων
θυμάτων· ἀλλ᾽ ἡ εἰκὼν τοῦ παλαιοῦ τούτου προσδιο-
ρισμοῦ τῆς Βαστίλλης ἐδιήρκει ἀκόμη, προσέτι καὶ
ἀφοῦ ἡ ἀγγελία τῶν μικρῶν ἀμυντηρίων της — ὅλη
ἡ φρουρὰ συνίστατο εἰς 113 ἀπομάχους καὶ Ἑλβε-
τούς — καὶ ἡ δοκιμασθεῖσα ἀδράνεια τοῦ στρατιωτι-
κοῦ εἶχεν ὀλιγοστεύσειν τὸν φόβον, ὅς τις ἄλλοτε
ἐχαλίνονεν. Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν περὶ τοὺς Παρισίους
στρατευμάτων δὲν ἐφρόντισαν νὰ τὴν ἀσφαλίσουν μὲ
περισσότερον ἀριθμόν. Τοῦτο ἐξηγεῖ τὸν δρόμον,
τὸν ὁποῖον ἔλαβεν ὁ ὄχλος ὁδηγούμενες ἀπὸ μυστι-
κοὺς ὁδηγούς. Ἀλλὰ καὶ οὗτος διὰ τὴν μεγάλην στα-
θερότητα τοῦ φρουρίου ἠδύνατο νὰ ἀποκρουσθῇ, ἐὰν
ὁ ταξίαρχος Λαυνοῆς δὲν εὑρίσκετο εἰς τὴν αὐτὴν
ἀμηχανίαν, καθὼς οἱ ἄλλοι στρατάρχαι. Ἤθελε πάρ-
αυτα εἰς τὴν πρώτην ζήτησίν των νὰ παραδοθῇ, ἀλλ᾽
ἐμποδίσθη ἀπὸ τὴν ἀπόφασίν του ταύτην ὑπὸ τοῦ Ἑλ-
βετοῦ ἀξιωματικου Φλουΐου. Ἐνῷ ἐγίνετο συμβίβα-
σίς τις μὲ τὸν ὄχλον, ἀνέβησαν δύω ἐκ τοῦ ὁμίλου
εἰς τὴν σκεπαστὴν τοῦ χαμηλοῦ φρουρίου, καὶ ἐσύν-
τριψαν τὰς ἁλύσεις τοῦ πρώτου γεφυρίου μὲ πελέκεις,
χωρὶς ἐμπόδιον, ἐπειδὴ οἱ ἀπόμαχοι δὲν εἶχαν ἄδειαν
νὰ τουφεκίσωσιν ἐναντίον τοῦ λαοῦ. Ἀλλ᾽ ὅταν τὸ
πλῆθος ἐσυνωθήθη εἰς τὴν αὐλὴν ἐναντίον τοῦ ἐσω-
τερικοῦ γεφυρίου, διὰ νὰ τὸ καταβιβάσῃ καὶ αὐτὸ μὲ
βίαν, τότε ἐτουφέκισαν, ἀφοῦ ὁ Φλούϊος τοὺς ἐφοβέ-
ρισεν, ὅτι θέλει ἀπολύσειν ἐναντίον των τοὺς Ἑλβε-
τούς του. Ἡ ὁρμὴ ἀντανεκλάσθη, ἀλλ᾽ ὅταν ἐφάνη

ἄγγελος εἰρήνης ἀπὸ τὸ βουλευτήριον, ἡ μὲν φρουρὰ ἔπαυσε τὴν πυροβολίαν, ὁ δὲ ὄχλος ἐσυνάζετο ἐκ νέου. Ὁ ἄγγελος ἐζήτει νὰ ἐμβῇ, ὁ Λαυνοῆς τὸ νομίζει στρατήγημα καὶ πυροβολεῖ πάλιν· ἡ πρεσβεία ἀναχωρεῖ, ὁ ὄχλος μαίνεται, πυροβολεῖ, σύρει κανόνια, καίει τὸν οἶκον τοῦ ταξιάρχου καὶ τὰ ἄλλα οἰκοδομήματα τῆς πρώτης αὐλῆς. Ὁ Λαυναῆς τοὺς φανερόνει, ὅτι δὲν τοῦ μένει ἄλλο, εἰμὴ νὰ ἀνάψῃ τὴν ἀποθήκην τῆς πυροκονίας. Τότε ἡ φρουρὰ δίδει σύνθημα παραδόσεως. καὶ στέλλει συνθήκην γραμμένην μὲ μολυβδοκόνδυλον νὰ ἀναχωρήσῃ τὴν 5 ἐκ μεσημβρίας ὥραν. Τότε ὁρμᾷ ὁ λυσσώδης ὄχλος, διαρπάζει, κρημνίζει χωρὶς νὰ ἐνθυμηθῇ τὴν συνθήκην· οἱ Ἑλβετοὶ φεύγουσι τὸν θάνατον ζωσθέντες ἄσπρην ταινίαν, καὶ οὕτω νομισθέντες φυλακωμένοι· ἀλλ᾽ οἱ ἀπόμαχοι καὶ οἱ προεστῶτες των συρόμενοι εἰς τὸ βουλευτήριον καθ᾽ ὁδὸν οἱ μὲν κατεσφάγησαν, οἱ δὲ ἐκρεμάσθησαν ἀπὸ τὰ παλούκια τῶν φαναρίων. Ἡ σάλα τοῦ συνεδρίου τῶν ἐκλογέων γεμίζεται ἀπὸ ἐνόπλους ἀνθρώπους, οἵτινες μεθυσμένοι ἀκόμη ἀπὸ τὴν μάχην δὲν ἐξεύρουσι τί κάμνουν. Οἱ μὲν τραγῳδοῦσι χαίροντες, οἱ δὲ ὠρύονται μὲ λύσσαν. Χαρμόσυνα τραγῴδια καὶ ἀμυδρὰ ἐκφωνήμετα: „αἷμα, ἐκδίκησις" ἀναμιγνύονται τρομερῶς. Ἔξαφνα πολλαὶ φωναὶ ὠνόμασαν τὸν προεστῶτα Φλεσσέλλιον προδότην. Εὑρέθη τάχα ἐπιστολὴ ἐχθρικὴ τοῦ λαοῦ εἰς τὰ χαρτία τοῦ ταξιάρχου. Πρέπει νὰ φερθῇ εἰς τὸ βασιλικὸν παλάτιον διὰ νὰ ἀπολογηθῇ. Ὁ δυστυχὴς ὑποτάσσεται προθύμως, καὶ καταβαίνει τὴν σκάλαν μεταξὺ τοῦ πλήθους· ἀλλ᾽ εἰς τὴν ἀγορὰν κρημνίζεται ἀπὸ πιστολιάν, ἡ κεφαλή του ἐμπήγεται εἰς κοντάριον καὶ μετὰ τῆς τοῦ ταξιάρχου καὶ τῶν ἀποκοπέντων μελῶν τῶν ἄλλων θανατωμένων περιφέρεται εἰς τοὺς δρόμους. Ἡ τρομερὰ αὕτη πομπὴ ἀνδρῶν, γυναικῶν, παιδίων καὶ στρατιωτῶν, οἵτινες



σύρουσι μαζή των τὰ κανόνια καὶ τοὺς αἰχμαλώτους των, εὐφημεῖται καὶ κροτεῖται πανταχοῦ μὲ χαρὰν μεγάλην. Γυναῖκες ἀπὸ τὰ παράθυρα ῥίπτουν κάτω ταινίας, ἄνθη, στεφάνους διὰ νὰ χαιρετήσωσι τοὺς ἀρχηγοὺς καὶ ἥρωας τῆς πρώτης ἡμέρας τῆς Γαλλικῆς ἐλευθερίας. Νὺξ καὶ βροχὴ δίδουν τέλος εἰς ταύτην τὴν σκηνήν. Ἀλλὰ διὰ μίαν φήμην, ὅτι τὰ στρατεύματα ἐμβῆκαν εἰς τὴν πόλιν, καίουσι καὶ φονεύουσι, κτυπᾷ ἡ ἐπαναστατικὴ καμπάνα ἐκ νέου, ἡ ἐθνικὴ φρουρὰ — τοῦτο τὸ ὄνομα ἔλαβεν ἡ φρουρὰ τῶν πολιτῶν — πιάνει τὰ ὅπλα, κλείει τοὺς δρόμους, ἀναβιβάζει τὰς πέτρας τοῦ στρώματος τῶν ἀγυιῶν εἰς τὰς στέγας διὰ συντριμμὸν τῶν διαβαινόντων στρατιωτῶν. Καὶ ὅμως κατὰ τὴν αὐτὴν νύκτα ὁ εἰς τὸ Ἄρειον πεδίον συναγμένος στρατὸς διὰ βασιλικοῦ προστάγματος παραιτεῖ τὸ στρατόπεδόν του καὶ μεταβαίνει εἰς Βερσαλίας ἀφίνων ἐκ τῆς σπουδῆς του τὰς σκηνὰς καὶ τὰ σκεύη του.

Ἐκεῖ ἡ Ἐθνικὴ συνέλευσις μαθοῦσα τὰς πρώτας ταραχὰς τῶν Παρισίων συμβουλεύεται ἡμέραν καὶ νύκτα. Πρὶν ἔλθῃ ἡ εἴδησις τῆς κυριεύσεως τῆς Βαστίλλης ἔστειλε δύω φοραῖς πρέσβεις εἰς τὸν βασιλέα, καὶ τὸν ἐπαρακάλεσε νὰ ἀπομακρύνῃ τὰ στρατεύματα: „Ἡ παρουσία τούτων εἶναι αἰτία τῆς ἐπαναστάσεως. Ἡ φρούρησις τῆς μητροπόλεως πρέπει νὰ ἐμπιστευθῇ εἰς τὸ στρατιωτικὸν τῶν πολιτῶν. Ὁ Νέκκερος καὶ οἱ μετ᾽ αὐτοῦ ἀναχωρήσαντες λειτουργοὶ ἔλαβαν μαζή των τὴν τιμὴν καὶ ἐμπιστοσύνην τοῦ ἔθνους· οἱ δὲ νέοι λειτουργοί, καὶ ἄλλοι σύμβουλοι τῆς Μεγαλειότητός του, ὁποίου βαθμοῦ καὶ ἂν εἶναι, γίνονται ὑπεύθυνοι δι᾽ ὅλα τὰ παρόντα καὶ μέλλοντα κακά." Ἀλλὰ καὶ ταῖς δύω φοραῖς ἔλαβεν ἀπροσδιόριστον καὶ ἀπαρνητικὴν ἀπόκρισιν. Τότε ἐπαρακινήθη ὁ Αὐρηλιανὸς ἀπὸ τοὺς ὀπαδούς του νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸ συναγμένον βασιλικὸν βουλευτήριον διὰ νὰ προσφέρῃ εἰς

τὸν βασιλέα τὴν μεσιτείαν του μὲ συνθήκην νὰ ἀναγορευθῇ αὐτὸς κυβερνήτωρ τοῦ βασιλείου. Ἀλλ' ὁ δειλοκάρδιος μνήστωρ τοῦ θρόνου δὲν ἠδύνατο νὰ κάμῃ ἀπόφασιν, καὶ ἐφάνη τώρα πάντη ἀνάξιος βοηθὸς εἰς ἐκτέλεσιν μεγάλων πραγμάτων. Ἀντὶ τοῦ νὰ ἐμβῇ εἰς τὸ βουλευτήριον τοῦ βασιλέως, ἐστάθη ἔμπροσθεν τῆς θύρας, καὶ ὅταν μετὰ τὴν τελείωσιν τοῦ συνεδρίου ἐκβῆκεν ὁ Βρετευΐλλιος, δὲν ἤξευρεν ἀπὸ τὴν σύγχυσίν του τί νὰ προφέρῃ, εἰμὴ ἐπαρακάλεσε τὸν Βρετευΐλλιον νὰ μεσιτεύσῃ πρὸς τὸν βασιλέα νὰ τοῦ δώσῃ τὴν ἄδειαν νὰ περάσῃ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἐὰν λάβωσι κακὴν τροπὴν τὰ πράγματα.

Ὁ Λοδοβῖκος αὐτὸς ἠπατᾶτο κατ' ἀρχὰς ἀπὸ τοὺς περὶ αὐτὸν παχυλώτατα. Ἐὰν ἴσως ἐξ αὐτῶν τινὲς ἐπεθύμουν κατ' ἀρχὰς μικρὰν τινὰ ἐπανάστασιν, ἡ μεγάλη τώρα τοὺς ἔβαλεν εἰς μέγιστον φόβον περὶ τῆς σταθερότητος τοῦ ἀγαθοῦ μονάρχου, εἰς τὸν ὁποῖον ἐφαίνετο πρῶτον τῶν ἡγεμονικῶν καθηκόντων του τὸ νὰ μὴ φονευθῇ κἀνεὶς πολίτης. Διὰ τοῦτο ἔκαμναν ὅλα τὰ δυνατά των διὰ νὰ τὸν καθησυχάζωσι· τοῦ ἔδειχναν προγράμματα θεάτρων καὶ συναλλαγμάτων τῶν Παρισίων, τὰ ὁποῖα ὁ Βρετευΐλλιος ἐδιώριζε καὶ ἐτυπόνοντο εἰς Βερσαλίας. Ὅταν ὅμως τὰ πυροβολήματα τῶν κανονίων, τὰ ὁποῖα ἔπιπταν εἰς Παρισίους, ἠκούσθησαν εἰς Βερσαλίας, καὶ ἡ ἀλήθεια δὲν ἠδύνατο νὰ κρυφθῇ περισσότερον, ἐνέδωκε καὶ ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τῆς Ἐθνικῆς συνελεύσεως καὶ ἐπρόσταξε νὰ ἀπομακρυνθοῦν τὰ εἰς τὸ Ἄρειον πεδίον ἱστάμενα στρατεύματα. Ἔκλινεν ὁ βασιλεὺς τώρα νὰ δεχθῇ τὴν συμβουλὴν τοῦ Μαρισαλίου Βογλίου, καὶ ὑπὸ τὴν φυλακὴν αὐτῶν νὰ ὑπάγῃ μετὰ τῆς οἰκογενείας του εἰς Μέτας. Ἄλλοι ἔκριναν εὔλογον νὰ ὁρμήσῃ μετ' αὐτῶν εἰς τὴν μητρόπολιν, νὰ τὴν καθαρίσῃ ἀπὸ τοὺς ταραχοποιούς, καὶ νὰ καταργήσῃ τὴν Ἐθνικὴν συνέλευσιν. Διὰ τοῦ-



το, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Παρισιανῶν, ἐπεριποιήθησαν οἱ αὐλικοὶ τοὺς στρατιώτας, τοὺς ἐμοίρασαν ἀργύριον, πολλοὺς ἐξ αὐτῶν ἐφίλευσαν εἰς τὸ Τριανὸν καὶ εἰς Βερσαλίας, ὅπου καὶ γυναῖκες ἐνδοξόταται ἐφιλοφρόνησαν μὲ λόγον καὶ μὲ δῶρα ἀξιωματικοὺς καὶ κοινοὺς τῆς Γερμανίας στρατιώτας. Ἀλλ' εἰς μὲν τὸ δεύτερον σχέδιον ἠναντιώθη ἡ βασίλισσα, τοῦ δὲ δευτέρου ἡ ἐκτέλεσις παρῃτήθη, ὅταν τὸ μεσονύκτιον, ἀφοῦ ἔφθασεν ἡ ἀγγελία τῆς κυριεύσεως τῆς Βαστίλλης, ὁ Δοὺξ Λιαγκούρτιος, εἷς τῶν τῆς Ἐθνικῆς συνελεύσεως, μεταχειριζόμενος τὸ ἀξίωμά του καθὸ ἀρχιθαλαμηπόλος, ἐμβῆκεν εἰς τὸν κοιτῶνα τοῦ βασιλέως, καὶ ἐνῷ ἦτο ἐλεύθερος ἀπὸ τοὺς περὶ αὐτὸν, καὶ παραστήσας εἰς αὐτὸν τοὺς κινδύνους, εἰς τοὺς ὁποίους καθυποβάλλει τὸ βασίλειον, τὸν ἐκατάπεισε νὰ ἐμπιστευθῇ ὅλος εἰς τὴν Ἐθνικὴν συνέλευσιν καὶ νὰ παρουσιασθῇ καὶ αὐτὸς εἰς τὸ μέσον της. Τὸ ἔκαμε τὴν ἐφεξῆς ἡμέραν χωρὶς λαμπρότητα, συνωδευμένος μόνον ἀπὸ τοὺς δύω ἀδελφούς του. Ἡ ἔννοια, τὴν ὁποίαν ἐξέφρασεν εἰς τὴν ὁμιλίαν του, ὅτι θεωρεῖ τὸν ἑαυτόν του ταὐτὸν μὲ τὸ ἔθνος, ὅτι ἀπὸ μόνην τὴν βοήθειαν τῶν ἀντιπροσώπων του προσμένει τὴν στερέωσιν τῆς κοινῆς εὐτυχίας, καὶ ὅτι θαῤῥῶν εἰς τὴν πίστιν καὶ ἀγάπην τῶν ὑπηκόων του ἐπρόσταξε νὰ ἀναχωρήσουν τὰ στρατεύματα, ἐπροξένησεν εὐαρέστησιν, τῆς ὁποίας τὰ χειροκροτήματα ἠθώωσεν ὁ πρόεδρος εἰς τὴν ἀπόκρισίν του. Ἡ Ἐθνικὴ συνέλευσις ἐσυνώδευσε τὸν βασιλέα ἕως τὸ παλάτιόν του, καὶ παραυτα ἔστειλεν εἰς Παρισίους πρεσβείαν, μεταξὺ τῆς ὁποίας εὑρίσκετο ὁ Λαφαέτης, ὁ Λαλλῦ Τολλενδὰλ καὶ ὁ Λιαγκούρτιος διὰ νὰ ἀποκαταστήσουν τὴν ἡσυχίαν μὲ τὰς φιλιωτικὰς ταύτας ἀγγελίας. Εἰς τὸ βουλευτήριον τὸ ἐκατώρθωσαν μὲ λόγους καὶ ἀντιλογίας. Ὁ λαὸς ὅμως ἀνέδειξε τὸν Λαφαέτην, περί-

φημον διὰ τὰς ἐν Ἀμερικῇ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας πράξεις του, ἀρχηγὸν τῆς ἐθνικῆς φρουρᾶς, καὶ τὸν Βαϊλλῦν, ὅς τις ὤρκισε τὴν Ἐθνικὴν συνέλευσιν εἰς τὸ ὀρχηστήριον, προεστῶτα (Maire) τῶν Παρισίων. Καὶ οἱ δύω ἦσαν δημοτικοὶ καὶ φιλελεύθεροι εἰλικρινῶς. Πορευόμενοι εἰς τὴν πρώτην ἐκκλησίαν διὰ νὰ ψάλουν δοξολογίαν κατὰ διαταγὴν τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῶν Παρισίων ὑπὲρ τῆς γενομένης ἡσυχίας, κατεστενοχωροῦντο ἀπὸ τὸν εὐφημοῦντα αὐτοὺς ὄχλον. Ἐξ ἐναντίας δὲ ὁ Δοὺξ Λιαγκούρτιος, ὅς τις ἐφανέρωσε τὴν συγχώρησιν τοῦ βασιλέως εἰς τοὺς λειποτακτήσαντας ἐκ τῆς Γαλλικῆς φρουρᾶς, ἠκούσθη μὲ ἀγανάκτησιν, καὶ ὁ Κλαρμόντιος ἠναγκάσθη νὰ ἐπαινέσῃ τὴν λειποταξίαν ταύτην διὰ νὰ ἱλαρύνῃ τὸν ὄχλον. Τὴν ἐφεξῆς ἡμέραν ἀπεφάσισαν οἱ Ἐκλογεῖς νὰ κατεδαφίσωσι τὴν Βαστίλλαν. Ἡ ἀπόφασίς των ἐδιαλαλήθη διὰ κηρύκων καὶ σαλπιστῶν μὲ χαρὰν πολλῶν ἀκάκων ἐνθουσιασμένων, οἵτινες δὲν ἤξευραν ὅτι ἡ τυραννία τῆς ἐλευθερίας ἐντὸς ὀλίγου θέλει φυλακώσειν ἀλλοῦ περισσότερα ἀθῶα θύματα παρ' ὅσους εἶχε φυλακώσειν ἡ τυραννία τῶν βασιλέων εἰς τὴν Βαστίλλαν. Εἰς τὸν καιρὸν τοῦ κρημνισμοῦ της δὲν περιεῖχεν ἡ φυλακὴ αὕτη κἀνένα πολιτικῶς φυλακωμένον, ἀλλ' ὀλίγους κακούργους τῆς κοινωνίας. Αἱ ὑπόγειοι καμάραι ἐπροξένησαν φρίκην· ἀλλ' οἱ δεσμοφύλακες ἐμαρτύρησαν, ὅτι ἐκ δεκαπέντε ἐνιαυτῶν (ἀφοῦ ἀνέβη Λοδοβῖκος ὁ ΙϚ' τὸν θρόνον) δὲν ἐφυλακώθη κἀνεὶς εἰς αὐτάς.

Ἐνῷ δὲ ἐγίνοντο ταῦτα εἰς Παρισίους, ἐκυρίευσε πανικὸς τρόμος εἰς Βερσαλίας τοὺς συμβούλους τοῦ βασιλέως. Ὁ Κόμης Ἀρτεσίας μετὰ τῶν δύω υἱῶν του, οἱ Πρίγκιπες Κονδαίου, ὁ Μαρισάλιος Βρόγλιος, ὁ Βαρῶν Βρετευΐλλιος, ἡ μὲ τὴν βασίλισσαν φιλιωμένη οἰκογένεια Πολιγνὰκ — ὅλοι οὗτοι κατέφυγαν εἰς τὰ σύνορα τῆς Γερμανίας καὶ Ἑλβε-



τίας. Ἤξευραν οὗτοι, ὅτι καθὸ ἐχθροὶ τοῦ λαοῦ
ἐγράφησαν εἰς τὸν θανατικὸν κατάλογον, ὅς τις ὁμοί-
ως μὲ τὴν Ῥωμαϊκὴν προγραφὴν τῶν τριῶν ἀνδρῶν
ἠρέθιζε τὸν ὄχλον τῶν Παρισίων εἰς φόνους, καὶ αἱ
πλησιέσταται ἡμέραι ἔδειξαν, ὅτι καλῶς ποιήσαντες
ἀνεχώρησαν. Ἔμειναν δὲ εἰς τὸν τόπον των μόνον ἡ
βασίλισσα καὶ ὁ Κόμης Προβιγκίας, ὁ πρεσβύτερος,
λαοαγάπητος ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως, ὅς τις πάντοτε
ἐσυμβούλευε πρὸς χάριν τῶν τοῦ λαοῦ ἐπιθυμιῶν.
Τώρα ὁ βασιλεὺς ἐπρόλαβε τὴν ζήτησιν καὶ ἐπρο-
σκάλεσε τὸν Νέκκερον· ἡ συνέλευσις ὅμως ἥνωσε μὲ
τὴν ἐπιστολὴν τοῦ βασιλέως καὶ ἰδικήν της πρόσκλη-
σιν, ὅπου τὸν ἐπαρακάλει νὰ μὴ προτιμήσῃ τὴν ἰδί-
αν του ἡσυχίαν ἀπὸ τὴν κοινὴν, καὶ νὰ μὴ ἀπαρνη-
θῇ τὴν εὐεργετικὴν τοῦ βασιλέως θέλησιν ὑπὲρ τοῦ
ἔθνους. Ἐπαρακίνησεν ἐνταυτῷ τὸν βασιλέα νὰ ὑπά-
γῃ εἰς Παρισίους καὶ νὰ ἐπαναλάβῃ ἔμπροσθεν τοῦ
λαοῦ τὰς ὑποσχέσεις του. Καὶ ταύτην δὲ τὴν κινδυ-
νωδεστάτην ταπείνωσιν ἔστερξεν ὁ Λοδοβῖκος. Ἡ
ὁδοιπορία ἔγεινε τὴν 17 Ἰουλίου μὲ σχῆμα παρηλ-
λαγμένον ἀπὸ τὴν συνήθη πομπήν. Ἡ ἅμαξά του,
ὅπου ἐκάθητο μετὰ τεσσάρων αὐλικῶν, φρουρουμένη
ἀπὸ τὴν ἐθνικὴν φρουρὰν τῶν Βερσαλιῶν, ἐσυνω-
δεύετο ἀπὸ ἑκατὸν ἑταίρους τῆς Ἐθνικῆς συνελεύσε-
ως πεζούς. Εἰς τὴν πύλην τῶν Παρισίων τὸν ἐδέχθη
ἡ ἐκεῖ ἐθνικὴ φρουρὰ καὶ τὸν ἔφερεν εἰς τὸ βουλευ-
τήριον. Ὅπλα παντοδαπὰ ἦσαν ὑψωμένα, ἡ ἐπίορ-
κος φρουρὰ ἐσυνωθεῖτο εἰς τὴν ἅμαξαν, ἡ ἐσχισμένη
σημαία τῆς Βαστίλλης, τὰ ἐκεῖθεν ἐπαρθέντα κανό-
νια ἐσύροντο ἔμπροσθέν του, φωναὶ ἀναρίθμητοι
ἔκραζαν εἰς τὸ ἔθνος, εἰς τὸν προεστῶτα Βαϊλλῦν,
εἰς τὸν ταξίαρχον Λαφαέτην: Ζήτωσαν — ὄχι εἰς τὸν
βασιλέα. „Ἐρρῖκος ὁ Δ' — τοῦ εἶπεν ὁ Βαϊλλῦς,
ὅταν τὸν ἐδέχθη — ἐκυρίευσε τὴν μητρόπολίν του·
σήμερον ἐκυρίευσεν ἡ μητρόπολις αὐτὴ τὸν ἔγγονόν

του." Ὁ Λοδοβῖκος ἐπρόδιδε σημεῖα φόβου καὶ ἀγανακτήσεως. Εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ βουλευτηρίου ἐσχηματίσθη τόξον ἐκ βαϊονέττων καὶ γυμνῶν σπαθίων ὑπεράνω τῆς κεφαλῆς του, καὶ ὁ προεστὼς προσήλωσεν εἰς τὸν πῖλον του τὸ νέον ἐθνικὸν ἐπίσημον. Ὅταν στολισμένος μὲ αὐτὸ ἐφάνη ἐπὶ τοῦ ἡλιακοῦ εἰς τὸν λαὸν, ἐξύπνισεν ἡ τούτου πρὸς τὸν ἡγεμόνα του παλαιὰ ἀγάπη, καὶ ἠχολόγησεν ἀπαραδειγμάτιστος προσφώνησις. Πολλοὶ ἐχύθησαν ἐπάνω του, ὅταν ἐξήρχετο, ἐφίλουν τὰς χεῖρας καὶ τὰ κράσπεδά του, καὶ αὐτὰ τὰ ἴχνη τῶν ποδῶν του. Ἁμάξια καὶ ἵπποι ἐσκεπάζοντο μὲ ἐθνικὰ ἐπίσημα, καὶ γενικὴ εὐφημία τὸν ἐσυνώδευσεν εἰς τὰς Βερσαλίας, ὅπου ἡ βασίλισσα τὸν ὑπεδέχθη ὡς ἕνα, ὅστις διέφυγε τὸν θάνατον. Διότι σκοτειναὶ φῆμαι περὶ τῶν μαύρων σχεδίων, τὰ ὁποῖα οἱ ἐχθροὶ τοῦ βασιλέως ἀπεφάσισαν νὰ ἐκτελέσουν κατ' αὐτοῦ, ἐβάρυναν ἀκαταπαύστως τὸ στῆθός της.

Τὰ σχέδια ταῦτα ἐματαιώθησαν πάραυτα διὰ τῆς ἀναγεννηθείσης πρὸς τὸν βασιλέα τοῦ λαοῦ ἀγάπης· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ αὐλὴ δὲν ὠφελήθη ἀπὸ τὴν διάθεσιν ταύτην, ἀνεφάνη ἡ κρυμμένη κακία μὲ ὅλην τὴν δύναμίν της. Μετὰ πέντε ἡμέρας, τὴν 22 Ἰουλίου, ὁ βουλευτὴς Φουλὼν, φίλος τοῦ Βρετευϊλλίου, καὶ διωρισμένος νὰ γείνῃ μέλος τοῦ λειτουργείου, ἐγκαλεσθεὶς ὅτι ὡμίλησε κακὰ κατὰ τοῦ λαοῦ *), ἐφυλακώθη εἰς τὸ ἀγροκήπιόν του, ἐφέρθη εἰς Παρισίους, ὅπου ὁ ὄχλος τὸν ἥρπασεν ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν ἐκλογέων καὶ τοῦ Λαφαέτου, καὶ τὸν ἐκρέμασεν ἔμπροσθεν τοῦ βουλευτηρίου, καὶ ἔκαμε τὸ αὐτὸ μετ' ὀλί-

*) Ἐτυνείθιζε πρὸς ὄλεθρόν του νὰ λέγῃ. „Ὁ λαὸς οὗτος εἶναι νὰ τρώγῃ ἄχυρον." Κυρία ἀφορμὴ τῆς δυστυχίας του ὑπῆρξεν, ὅτι ἀπέδειξεν εἰς τὸν βασιλέα δι' ὑπομνήματός του τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ νὰ τιμωρήσῃ εἰς παραδειγματισμὸν τὸν Δοῦκα Αὐρηλίας.



γας ὥρας καὶ εἰς τὸν γαμβρὸν τοῦ Φουλῶνος Βερθιέρον, πρώην Διοικητὴν (Intendant) τῶν Παρισίων. Καὶ τὸ κακούργημα τοῦτο ὁ Μιραβὼς ὄχι μόνον ἠθώωσεν, ἀλλ' ἐπαίνεσεν ἔμπροσθεν τῆς συνελεύσεως, ἥτις ἤθελε νὰ τὸ καταδικάσῃ: „Ὁ λαὸς ἔκαμεν αὐτὸς τὴν δικαίαν ἀπόφασιν· τὸ μέτρον ὑπῆρχε γεμάτον· ἡ τιμωρία ἑνὸς Πασᾶ ἐμπορεῖ νὰ γείνῃ παράδειγμα εἰς τοὺς ἐπιλοίπους. Τοιαῦται ἀνεμοζάλαι συνοδεύουσι συνήθως τὰς μεγάλας μεταβολάς. Τὸ πλῆθος ἔχει ἐξουσίαν νὰ λαμβάνῃ αὐτὸ δι' ἑαυτὸ τὰ δίκαιά του." Ὁ ἀντιπρόσωπος Βαρναύϊος ἠρώτησεν: „Ἄραγε τὸ χυθὲν αἷμα ἦτο τόσον καθαρὸν, ὥστ' ἐχρειάζετο τόση ταραχὴ περὶ τούτου;" Καὶ ὁ Ῥοβεσπιέῤῥος ἔγεινε τότε πρῶτον ἐπίσημος ἐπαινέσας τὰς θανατικὰς ταύτας σκηνάς.

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἔφερεν εὐφροσύνους σκηνὰς ἡ ἐπιστροφὴ τοῦ Νεκκέρου. Περιοδεύων τὸ Βέλγιον ἔλαβε τὰς ἐπιστολὰς τοῦ βασιλέως καὶ τῆς Ἐθνικῆς συνελεύσεως εἰς Βασιλείαν, ὅπου πρὸς θαυμασμόν του εὕρηκε πολλοὺς, τοὺς ὁποίους εἶχεν ἀφήσειν πρὸ ὀλίγου εἰς Βερσαλίας μὲ τὴν δύναμιν καὶ μὲ τὴν ἀγάπην τοῦ βασιλέως. Πληροφορηθεὶς πῶς εἶχαν τὰ πράγματα ᾐσθάνθη ὅτι εὑρίσκετο εἰς ἀηδῆ περίστασιν, ἀπεφάσισεν ὅμως νὰ ὑπακούσῃ διὰ νὰ ὑποβάλῃ στήριγμα εἰς τὸν κλονούμενον θρόνον τὴν τοῦ λαοῦ ἀγάπην — μεγαλόψυχος ἀπόφασις, ἥτις ὅμως ἐφάνη γέννημα κενοδοξίας, ὅταν δὲν εὑρέθη ἡ εἰς ἐκτέλεσίν της ἀπαιτουμένη δύναμις.

Ἡ ὁδοιπορία του ἦτο ἐντελὴς θριαμβευτικὴ πορεία. Ὁ λαὸς ἔσυρε τὴν ἅμαξάν του ἀπὸ χωρίον εἰς χωρίον, οἱ ἄρχοντες τὸν ἐχαιρέτουν μὲ λόγους, αἱ παρθένοι τὸν προϋπήντων μὲ στεφάνους, αἱ ἐθνικαὶ φρουραὶ μὲ τὰ ὅπλα. Εἰς ὀλιγώτερον παρὰ δεκατέσσαρας ἡμέρας εἶχαν συγκροτηθῆν ὑπὲρ τὰ δύω μιλιόνια ταύτης τῆς ἐθνικῆς φρουρᾶς. Ὁ Νέκκερος

ἐσύσταινεν εἰς αὐτοὺς μὲ ὅλας τὰς ἀποκρίσεις του σέβας τῆς ἰδιοκτησίας, φειδὼ διὰ τοὺς εὐγενεῖς καὶ διὰ τὸ ἱερατεῖον, ἀγάπην διὰ τὸν βασιλέα. Ἔδωκε διαβατήρια εἰς πολλὰ πρόσωπα, τὰ ὁποῖα εἶχαν ἀναχωρήσειν ἀπὸ τὴν Γαλλίαν, καὶ ἀπηγόρευσε νὰ μὴ φερθῇ εἰς θάνατον ὁ συντοπίτης του Βεσεμβάλιος, ὅστις διαβληθεὶς ὡς ἐχθρὸς τοῦ λαοῦ ἐφυλακώθη μίλια τινὰ μακρὰν τῶν Παρισίων. Εἰς τὰς Βερσαλίας ἐδέχθη τὸν Νέκκερον ἡ Ἐθνικὴ συνέλευσις μὲ ἀσυνήθιστον τιμήν. Κήρυκες ἐκβῆκαν εἰς προϋπάντησίν του, καὶ θρόνος τοῦ ἐστήθη εἰς τὴν συνέλευσιν, ἐνῷ οἱ ἀντιπρόσωποι ἰσχυροῦ βασιλείου ἐλησμόνησαν πόσον ἦτο ἀνάξιος τῆς ἀξίας των ἡ τοιαύτη τιμὴ, καὶ αἱ κραυγαί: Ζήτω. Μὲ ὅλα ταῦτα δὲν ἐκορέσθη ἡ φιλοδοξία τοῦ Νεκκέρου. Ἀπεφάσισε νὰ ὑπάγῃ εἰς Παρισίους διὰ νὰ μεσιτεύσῃ εἰς τὸ βουλευτήριον καὶ εἰς τὸν λαὸν περὶ τῆς ἐλευθερώσεως τοῦ Βεσεμβαλίου. Ὁ ἐνθουσιασμὸς, μὲ τὸν ὁποῖον τὸν ἐδέχθησαν ἐκεῖ, ἦτο ἀπερίγραπτος· εὐθὺς ἐδόθη προσταγὴ νὰ ἀπολυθῇ καὶ ὁ Βεσεμβάλιος καὶ οἱ ὅσους ἄλλους ἐζήτησεν. Ὅταν λοιπὸν ὁ Νέκκερος ἐφάνη εἰς τὸν ἡλιακὸν τοῦ βουλευτηρίου, ἐφάνη ὅτι ἔστεκεν εἰς τὸ μεσουράνημα τῆς ζωῆς του. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγας ὥρας ἐβεβαιώθη, ὅτι ὁ ὄχλος ὁδηγεῖται δι' ἄλλων τεχνῶν παρὰ διὰ δεήσεων καὶ δακρύων τῶν χρηστῶν ἀνθρώπων. Αἱ διαιρέσεις τῶν πολιτῶν, ἐνεργούμεναι διὰ τοῦ Μιραβὼ καὶ Αὐρηλιανοῦ, ἀναίρεσαν τὴν ἀπόλυσιν τοῦ Βεσεμβαλίου καὶ τῶν ἄλλων, καὶ ἠνάγκασαν τοὺς Ἐκλογεῖς νὰ παραδώσουν τὴν ἐξουσίαν εἰς νέον συνέδριον ἑκατὸν εἴκοσι ἀνδρῶν. Ὁ Νέκκερος, τοῦ ὁποίου ἡ ἀναχώρησις ἐχρησίμευεν εἰς τὸ νὰ ἐρεθίζῃ τὸν λαὸν, εὑρέθη χωρὶς φατρίαν, καὶ ἐκινδύνευε νὰ κρημνισθῇ πάραυτα, καὶ νὰ συνεπισύρῃ μαζή τους καὶ τοὺς ὅσοι τὸν ἐνόμιζαν μέγαν ἄνδρα. Ἐγνώρισε πάραυτα τὴν εὐήθειάν του, καὶ ἐμετανόει πικρῶς διὰ τὴν τόλμην του.



Ἀφοῦ διεδόθη ἡ φήμη τῆς ὀχλοδικίας, ἥτις εἰς Παρισίους ἐτελεῖτο ἀνεμποδίστως καὶ κατέσφαζε πολλοὺς, ἐξηπλώθη ἡ ἀνομία εἰς ὅλην τὴν Γαλλίαν. Ἐκ τῆς πείνας, ἥτις διὰ τὴν ἀκαρπίαν τοῦ παρελθόντος ἔτους καὶ τὴν ἐπικρατοῦσαν λῃστείαν ἐμβῆκεν εἰς τὴν χώραν, ὥρμησαν πολλοὶ εἰς τὰς πόλεις, διήρπαζαν καὶ ἐσκότοναν τοὺς φίλους τῆς βασιλείας, καὶ ἠτάκτουν μὲ μανίαν. Πανταχοῦ διήρπασαν ταμιεῖα καὶ ὁπλοθήκας, ἤνοιξαν τὰς φυλακὰς καὶ ἀπέλυσαν τοὺς κακούργους, ἐλεηλάτησαν ὑποστατικὰ εὐγενῶν καὶ μοναστηρίων, καὶ ἐπώλησαν τὴν ἀσφάλειαν πολλῶν οἴκων μὲ μεγάλην ἐξαγοράν. Εἰς ταῦτα τὰ τρομερὰ περιστατικὰ ἐκέρδαιναν οἱ πρόμαχοι τῆς ἐλευθερίας καὶ ἰσότητος, οἵτινες καθήμενοι ἀριστερὰ τοῦ προέδρου ὠνομάζοντο ἀριστερὰ μερίς. Ὅλη ἡ δύναμις ἦτο τότε εἰς τὴν δημοκρατίαν. Διὰ τοῦτο πάλιν δημοκρατικὴ μερὶς ἀρχηγὸν ἔχουσα τὸν Λαφαέτην ἐνήργει κατ' αὐτῆς δραστικώτατα. Αὕτη ἡ μερὶς, ἥτις ὠνομάζετο Ἀμερικανὴ, διότι ἐνόμιζε καλλίστην σύνταξιν τὴν τῆς βορείου Ἀμερικῆς καὶ ἤθελε νὰ τὴν εἰσάξῃ καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν, εἶχε πλέον καλὴν θέλησιν παρὰ κρίσιν τῶν πραγμάτων, ἐπειδὴ δὲν ἐγνώριζεν, ὅτι εἰς τὴν ἀρχαιότητα τῆς Εὐρώπης δὲ ἁρμόζει ὅ,τι ἥρμοσεν εἰς τὸ νεοβλάστητον ἐκεῖνο ἔθνος. Μὴ λογιζόμενοι, ὅτι ἡ Εὐρώπη ἐκ πολλῶν ἑκατονταετηρίδων ἔχει ἱστορίαν καὶ θρησκείαν, εἰς τὰς ὁποίας συνδέονται τὰ ἄκρα τῶν νημάτων τῆς πολιτικῆς καὶ ἠθικῆς μας ζωῆς, ἐπρόβαλαν οἱ φιλελεύθεροι οὗτοι ἀνθρώπινα δίκαια, ὅπου αἱ ἀρχαὶ τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας — ἥτις ἀπ' ὅλους τοὺς προτέρους νομοθέτας ἐτέθη εἰς τὴν ὑπὸ Θεοῦ προσταχθεῖσαν ὑποχρέωσιν τοῦ ποιεῖν τὸ δίκαιον καὶ φεύγειν τὸν ἄδικον, καὶ ἡγιάσθη διὰ τῆς θρησκευτικῆς ἀνατροφῆς τῶν ἐθνῶν — ἀνελύοντο εἰς

ἀξιώματα τοῦ φιλοσοφικοῦ λόγου, καὶ ἐθεμελιόνοντο εἰς τὴν κλονουμένην ἔννοιαν τῆς κοινωφελείας. Ὡς νὰ ἐφύτρωσε τώρα τὸ ἔθνος τῶν Γάλλων μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐθνῶν, ὡς νὰ μὴ περιείχετο ἡ διδασκαλία τῆς ἰσότητος τῶν ἀνθρώπων ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς Γαλλίας, ἐβάλθη τώρα ἀρχὴ νέου πολιτεύματος τοῦ ἔθνους, καὶ ὥρας μακρὰς διεφιλονεικεῖτο εἰς τὴν σάλαν τῆς συνελεύσεως, ὡς εἰς Ἀκαδημίαν, περὶ τῆς φυσικῆς καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου. Πολλὰ εὐφυῶς ἐφώναξεν ἕνας, ὅτι ἀντὶ ἀνθρωπίνων δικαίων πρέπει νὰ τεθῶσιν αἱ δέκα ἐντολαὶ, καὶ εὐφυέστερα ἄλλος, ὅτι πρέπει νὰ παραληφθῇ ἡ πρώτη καὶ μεγάλη ἐντολὴ τοῦ Εὐαγγελίου. Ἐπὶ τῆς διαρκείας καὶ αὐξήσεως τῶν τοῦ λαοῦ κινήσεων ἔγειναν ἀναρίθμητα κακὰ κατὰ τῆς ἀνθρωπότητος, ἀλλ' ἡ Ἐθνικὴ συνέλευσις ἐνασχολουμένη εἰς τὴν θεωρίαν τῶν δικαίων, ἀφῆκε νὰ ἀδικῶνται ἀπανθρωπότατα οἱ ἄνθρωποι. Τελευταῖον τὴν 4 Αὐγούστου ἔγεινε λόγος περὶ Δηλώσεως, διὰ τῆς ὁποίας νὰ συμβουλευθῇ ὁ λαὸς νὰ ἡσυχάζῃ, νὰ πληρόνῃ τοὺς μὴ ἀκυρωθέντας φόρους, καὶ νὰ ὑπακούῃ εἰς τοὺς καθεστῶτας νόμους. Τότε ὡμίλησεν ὁ Ῥοαίλλιος, ἀνὴρ δημοκρατικός: „Λέξεις δὲν ἐνεργοῦν, ἂν δὲν δειχθοῦν πράγματα, ὅτι ἀληθῶς θέλετε νὰ βοηθήσητε τὸν λαόν. Προβάλλω νὰ καταργηθοῦν τὰ προνόμια τῶν εὐγενῶν, νὰ ἐξαλειφθῇ ἡ προσωπικὴ δουλεία τῶν χωρικῶν, καὶ νὰ ἐξουδενωθοῦν αἱ ἀγγαρεῖαι των." Τὸ πρόβλημα τοῦτο ἔκαμεν ἐξαίσιον ἐνέργειαν. Μὲ συμφωνίαν γενικὴν ἐκυρώθησαν πολλοὶ προσδιορισμοὶ, διὰ τῶν ὁποίων, παρεκτὸς τῶν εἰρημένων, ἐκαταργήθησαν ἡ δικαιοδοσία τοῦ κτήτορος τῶν ὑποστατικῶν, τὸ δίκαιον τοῦ κυνηγᾷν καὶ ὀψαρεύειν, ἡ μεταμόρφωσις τῶν δεκάτων τῶν καρπῶν εἰς ἀργύριον, καὶ ἐξεφωνήθη ἰσότης τῶν φόρων καὶ ἐλευθερία εἰς τὸ λαμβάνειν ἀξιώματα. Νὰ παύσῃ ἡ ἀγορὰ τῶν τελευταίων, καὶ ἡ



ἕνωσις πολλῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ πολιτικῶν ἀξιωμάτων εἰς μίαν κεφαλήν. Ὄχι ὀλιγώτερον ἐξαλείφθησαν τὰ δίκαια καὶ αἱ χωρισταὶ πολιτεῖαι τῶν ἐπαρχιῶν, καὶ ἀνηγγέλθη, ὅτι ἐντὸς ὀλίγου θέλει εἰσαχθῆν τὸ κριτήριον τῶν ἐνόρκων, καὶ ἡ κατάργησις τῶν συναφειῶν. Ἀφοῦ ὅμως ἐπέρασεν ἡ μέθη, ὑπέστρεψαν πολλοὶ εἰς τὰς φρένας των, καὶ ἐπροσπάθουν νὰ ἐμποδίσουν τὴν μεγάλην σφοδρότητα, καὶ νὰ μὴ κατοικῶσι πάντη εἰς ὕπαιθρον τόπον. Διὰ τοῦτο εἰς ἓν ἀπὸ τὰ ἐφεξῆς συνέδρια, ὁπότε ἦλθεν ἡ σειρὰ εἰς τὰς δεκάτας τῶν ἱερωμένων, διηγέρθη σφοδρὰ ἀντιλογία, καὶ αὐτὸς ὁ δημοκρατικὸς Σεΐος, ἡγούμενος ὢν μοναστηρίου τοῦ Καρνούτου, ἀπέδειξε τὴν ἀποβολὴν τῶν δεκάτων ἅρπαγμα, τὸ ὁποῖον πάσχουσιν οἱ κτήτορες πρὸς χάριν τῶν ὑποχρέων νὰ πληρόνωσι. „Δεκαὲξ μιλιόνια ἐτησίων εἰσοδημάτων χαρίζονται ὄχι εἰς τὴν πολιτείαν, ὄχι εἰς τὸν λαὸν, ἀλλ' εἰς πλουσίους κτηματικοὺς, οἵτινες ἠγόρασαν καὶ ἀνέλαβαν τὰ ὑποστατικὰ κατὰ τὸ διδόμενον εἰσόδημα." Ὁ δὲ Μιραβῶς ἐξ ἐναντίας ἔλεγεν, ὅτι οἱ ἱερεῖς πρέπει νὰ πληρόνωνται ἀπὸ τὴν πολιτείαν, καὶ δὲν πρέπει νὰ ἔχουν ὑποστατικά· καὶ ὅταν τὸν ἀντεῖπαν τινὲς, ἐτρόμαξε τοὺς ἀντιπάλους του μὲ τὴν τολμηρὰν θέσιν: „Τρία μόνον εἴδη ἀνθρώπων ζῶσιν εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, ζητιάνοι, κλέπται καὶ μισθωτοί. Ὁ κτηματικὸς εἶναι ὁ πρῶτος τῶν μισθωτῶν. Ὅ,τι συνήθως ὀνομάζομεν ἰδιοκτησίαν, εἶναι μισθὸς, τὸν ὁποῖον πληρόνει εἰς αὐτὸν ἡ κοινωνία δι' ὅσα μοιράζει ἐκ τοῦ ὑποστατικοῦ του εἰς τὰ ἄλλα μέλη τῆς κοινωνίας· οἱ κτηματικοὶ εἶναι διοικηταὶ καὶ οἰκονόμοι τοῦ κοινωνικοῦ σώματος." Αἱ διακροτήσεις ἐτελείωσαν μὲ τὴν κατάργησιν τῶν δεκάτων τοῦ ἱερατείου καὶ τῶν νοσοκομείων, καὶ ὁ βασιλεὺς, ὅς τις ἐκύρωσε τὰς ἀποφάσεις ταύτας, ἐπωνομάσθη ἀπὸ τὴν Ἐθνικὴν συνέλευσιν Ἀναγεννητὴς τῆς ἐλευθερίας.

Ἔκτοτε ἐφαίνετο ὅτι μέρος μὲν ἠσθένησαν αἱ ἄγριαι ἐκφράσεις τῆς τοῦ λαοῦ μανίας, μέρος δὲ ὅτι ἐθραύσθησαν ἀπὸ τὴν ἐναντίαν δύναμιν, τὴν ὁποίαν ἀντέταξεν εἰς αὐτοὺς ὁ ὁπλισμὸς ὅλων τῶν πολιτῶν, καὶ ἡ θεληματικὴ σύνθεσις νέων κριτηρίων τοῦ λαοῦ· ἀλλὰ τὸ ἐσωτερικὸν φατριαστικὸν πνεῦμα ηὔξανεν ἀδιακόπως. Ἐὰν ἡ ἔξαφνος μεταβολὴ ἀληθινῶν καταχρήσεων ποῦποτε δὲν γίνεται χωρὶς νὰ δυσαρεστήσῃ εἰς μέγα πλῆθος ἀνθρώπων, πόσους πολεμίους ἔπρεπε νὰ εὕρῃ σύστημα, τὸ ὁποῖον ἐπεχείρησε νὰ ἀνατρέψῃ ὅλην τὴν οἰκοδομὴν τῶν κοινωνικῶν διαταγῶν ὡς ἀνωφελῆ καὶ ἄχρηστον, καὶ νὰ κτίσῃ ἄλλην εἰς πάντη διαφόρους βάσεις καὶ μὲ πάντη νέας σχέσεις; Τὰ σφάλματα τῆς παλαιᾶς ἐλησμονήθησαν τώρα καὶ ἀπὸ τοὺς φίλους τῆς μεταπολιτεύσεως διὰ τὴν σκληρότητα καὶ ἀπανθρωπίαν τῆς νεωτέρας. Ἄλλοι σταθεροὶ φίλοι τῆς νέας νομοθεσίας ἐδίσταζαν διὰ τὰ ἀποτελέσματά της, τὰ ὁποῖα ἤρχισαν νὰ ἀναπτύσσωνται, ἀλλ' ἡ μεταμέλειά των ἦτο ματαία, ἐπειδὴ ἡ αὐλὴ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐγερθῇ ἀπὸ τὴν λειποθυμίαν της διὰ τὰ ἑτεροειδῆ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα τὴν ἀντιπεριέσυραν. Ὁ Νέκκερος δὲν εἶχεν οὔτε ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν βασιλέα οὔτε ἰσχὺν εἰς τὴν συνέλευσιν· ἠμέλησε τὸν καιρὸν νὰ οἰκειωθῇ μὲ τὸν βίαιον Μιραβὼν ἢ δι' ὑπερηφάνειαν ἢ δι' ἀνικανότητα. Ὁ αὐλικὸς κύκλος, ἐὰν καὶ ἀνεχώρησαν οἱ περισσότεροι, ἐβάσταζε πάντοτε ἰσχὺν εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ βασιλέως. Τὸ μέγιστον μέρος τῶν μελῶν τῆς Ἐθνικῆς συνελεύσεως ἦτο δίκαιον καὶ μετριασμένον, ἀλλ' ἡ δημώδης φατρία τοὺς ἔσυρε πολλάκις εἰς τὸ θέλημά της διὰ θορύβων, κραυγῶν, συριγμῶν, φοβερισμῶν, συκοφαντιῶν, χλευασμῶν, ἐξοριῶν καὶ ἄλλων καταχρήσεων. Ἐὰν ἐνίκα μὲ τὴν τάξιν τοῦ συμβουλίου, ἐνικᾶτο μὲ τὴν λύσσαν τοῦ ὄχλου, ὅστις διήρπαζε καὶ ἐφόνευε πάντα ἐναντίον του.



Τούτων οὕτως ἐχόντων, ὅλα τὰ ὁροθετηθέντα τὸν Αὔγουστον καὶ Σεπτέμβριον μετέπεσαν κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς φατρίας ταύτης. Ἡ ἐλπὶς, τὴν ὁποίαν ἔβαλαν ὅλοι οἱ συνετοὶ εἰς μίαν ἄνω Βουλὴν, ἔπεσεν ἐκ τῆς ἀδιαφορίας τῶν εὐγενῶν, ἀφοῦ ἔχασαν τὰ παλαιά των προνόμια, καὶ τελευταῖον ἀφανίσθη μὲ τὸν προσδιορισμὸν, ὅτι ἡ νομοθετικὴ συνέλευσις πρέπει νὰ γίνεται εἰς μίαν μόνον Βουλήν. Μία πολλὰ εὐθηνὴ ἐπίνοια τοῦ ἀντιπροσώπου Ναβὼτ Ἁγ. Στεφάνου: Εἷς Θεὸς, ἓν ἔθνος, εἷς βασιλεὺς, καὶ ἐπομένως — μία Βουλὴ — ἔκαμε τὴν ἀπόφασιν. Ἀντὶ πάσης ἄλλης μετοχῆς ἐκ τῶν νόμων ἐδόθη μόνον εἰς τὸν βασιλέα τὸ δίκαιον νὰ ἐμποδίζῃ τέσσαρα ἔτη τὸ κῦρος ἀποφάσεως τινὸς μὲ τὴν ἄρνησίν του. Ἡ ἐξέτασις τοῦ βασιλικοῦ τούτου veto („Δὲν θέλω") καθὼς μὲ λατινικὸν ὄνομα ἐσήμαναν τὸ ἀπαρνητικὸν τοῦτο δίκαιον, ἔγεινε μὲ πικρίαν μεγίστην· καὶ ἡ ἄγνοια τῆς λέξεως ἐπροξένησεν ἀκατανοήτους ταραχὰς εἰς τὰς κεφαλὰς τοῦ ὄχλου· ὁ veto ἢ τὸ veto ἐζωγραφεῖτο ὡς τρομερὸς ἐχθρὸς τοῦ λαοῦ, τὸν ὁποῖον οἱ μὲν Αὐλικοὶ ἤθελεν νὰ διατηρήσουν σῶον, οἱ δὲ φιλελεύθεροι νὰ τὸν περιορίσουν*). Ἀλλὰ καὶ οἱ συνήγοροι τῶν δύω φατριῶν ἐφανέροναν τὴν νηπιότητα τῆς πολιτικῆς σοφίας των νομίζοντες τὸ βασιλικὸν veto οὐσιῶδες μέρος τοῦ πολιτεύματος, ἐνῷ καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν εἶναι μόνον τιμῆς χάριν δίκαιον, τοῦ ὁποίου δὲν γίνεται ποτὲ χρῆσις. Ἡ δύναμις τῆς κυβερνήσεως ὑφίσταται ἐκεῖ εἰς τοῦτο, νὰ συμβιβάζῃ ἐντελῶς τὴν θέλησιν τῶν ἀντιπροσώπων μὲ τοὺς σκοπούς της, ἢ νὰ τὴν ἀναφέρῃ εἰς τὴν ἄνω Βουλὴν πρὶν γείνῃ νόμος. Ταύτην τὴν θέλησιν, ἐὰν τὸ veto μόνον κερδαίνῃ ἢ καταργῇ ἢ ἀναβάλλῃ εἰς διάστημα μακροῦ καιροῦ, ἐμπορεῖ τις νὰ

*) Τὴν αὐτὴν ὀλέθριον ἐνέργειαν εἶχε τὸ εἰς τὸν πολὺν ὅμιλον ἀκατανόητον ὄνομα „Ἀριστοκρατικὸς," μὲ τὸ ὁποῖον συνεδέοντο κατ' ἀρχὰς παραλογώταται ἔννοιαι.

κρίνῃ ἀντίφασιν πρὸς τὴν φύσιν τοῦ πολιτικοῦ συντάγματος. Καὶ ὁ Λοδοβῖκος, ὅταν τὴν 4 Αὐγ. ἔδωκεν εἰς τὰς ἀποφάσεις περιορισμούς τινάς, ἠναγάσθη νὰ τὰς δεχθῇ ἔπειτα ἀπολύτως, εἰς καιρὸν ὅταν ὁ βασιλεὺς ἔλαβε τὸ ἀναβλητικὸν veto. Νόμους, οἱ ὁποῖοι ἀπετέλουν οὐσιώδη ἄρθρα τοῦ συντάγματος, ἐκήρυξεν ἡ Ἐθνικὴ συνέλευσις (τὴν 21 Σεπτεμ.) κυρίους καὶ χωρὶς συγκατάνευσιν τοῦ βασιλέως.

Ἐνῷ ἡ συνέλευσις συνέταττε τὴν πολιτείαν, τὰ χρηματικὰ ἔφθασαν εἰς ἐλεεινοτάτην κατάστασιν. Δύω νέα δάνεια δὲν ἐπρόκοψαν. Ὁ Νέκκερος ἐπρόβαλε πρὸς ἐξάλειψιν τῶν χρεῶν τῆς πολιτείας νὰ δώσῃ καθεὶς πολίτης τὸ τέταρτον τῶν ἐτησίων εἰσοδημάτων του, καὶ πρῶτος αὐτὸς κατέβαλεν ἑκατὸν χιλιάδας λίτρας· ὁ βασιλεὺς καὶ ἡ βασίλισσα ἔστειλαν εἰς τὸ νομισματοκοπεῖον τὰ ἀργυρᾶ σκεύη των. Ἡ Ἐθνικὴ συνέλευσις ἐδέχθη τὸ σχέδιον. Ἀλλ' ἀναργυρία καὶ σιτοδεία ὥρμησαν σφοδρότατα τοῦτο τὸ ἔτος. Ὁ Νέκκερος ἐξώδευε πολλὰ διὰ νὰ προμηθεύσῃ τὴν μητρόπολιν. Οἱ κακοὶ ἄνθρωποι διέσπειραν, ὅτι ὁ βασιλεὺς συνάγει ὅλον τὸ ἀργύριον διὰ νὰ γεμίζῃ τὰς ἀποθήκας μὲ σῖτον διὰ νέας συνάξεις στρατευμάτων. Τῳόντι δὲ ἐπερίσσευσαν ἐπίτηδες τὸ κακὸν οἱ θέλοντες νὰ απομακρύνωσι τὸν βασιλέα εἰς Μέτας. Πληρωμένοι ἄνθρωποι ἐπολιόρκουν τὰ ἀρτοπωλεῖα, καὶ ἀγοράζοντες ψωμία τὰ ἔῤῥιπταν εἰς τὸν ποταμόν. Ἤρχισε λοιπὸν τὸ δυστυχὲς παιγνίδιον τοῦ νὰ φέρουν τὸ ἀγαθὸν μὲ τὸ μέσον τοῦ κακοῦ. Καὶ ἡ γνώμη, ὅτι πρέπει νὰ ὑπερπερισσεύσῃ τὸ κακὸν πρὶν ἔλθῃ τὸ ἀγαθόν, ἐπέφερε βέβαια πολλὰ ἐκ τῶν ἑπομένων κακῶν.

Βλέπει ὁ ἀναγνώστης ἐκ τούτων πάντων ὅτι ἡ ἐπανάστασις τοῦ Γαλλικοῦ λαοῦ ἤρχισε· μᾶλλον δὲ ἐννοεῖ καθεὶς, ὅτι ἔλαβεν ἀρχὴν ὁμοῦ μὲ τὴν ὑπὸ Νεκκέρου συγκαλεσθεῖσαν Ἐθνικὴν συνέλευσιν (1787, ἴδε ἀνωτ. σελ. 452). Μ' ὅλον τοῦτο ἡ κυρίως ἀρχὴ



τῆς ἀνταρσίας θεωρεῖται ἀπὸ τὴν ἡμέραν (5 Ὀκτ. 1789), ὁπότε μὲ ἀνήκουστον αὐθάδειαν ἐπρόσταξαν τὸν βασιλέα νὰ μεταβῇ ἐκ Βερσαλιῶν εἰς Παρισίους, καὶ τὸν μετέφερεν ὁ ἀχαλίνωτος λαὸς μὲ λυσσώδη ὕβριν. Ἐκ τούτου τοῦ συμβάματος θέλομεν ἀρχίσειν νὰ ἱστορήσωμεν τὴν πολυθρύλλητον Γαλλικὴν ἐπανάστασιν εἰς τὸν ἐνδέκατον τόμον τοῦ παρόντος συντάγματος.

## Δ΄. ΠΟΡΤΟΓΑΛΛΟΙ.

Ἐπὶ τῶν βασιλέων τῶν ἐκ τοῦ Βριγαντιακοῦ οἴκου δὲν εἶχεν ἐξαναλάβειν ἡ Πορτογαλλία τὴν ἀρχητέραν ἰσχύν. Ἀπὸ τὸν καιρὸν τοῦ περὶ τῆς Ἱσπανικῆς διαδοχῆς πολέμου, φοβουμένη τὴν Ἱσπανίαν, ἐβαστάζετο δεμένη μὲ τὴν Ἀγγλίαν, καὶ ἐνῷ ἐκεῖ εὕρηκε τὴν ἀγορὰν τῶν κρασίων της, ἐστερέονε τοὺς πολιτικοὺς δεσμοὺς διὰ τῆς ἐμπορίας. Ἀλλ' ἡ διπλῆ αὕτη σύνδεσις δὲν ἐνήργησεν ὠφελίμως εἰς τὸ τῆς κυβερνήσεως πνεῦμα, τὸ ὁποῖον, μ' ὅλην τὴν συμμαχίαν μετὰ τῆς Προτεσταντικῆς Ἀγγλίας, ἐπὶ Ἰωάννου Ε΄ (1705 — 1750) κατεβυθίσθη εἰς τὸν πάτον τῆς πνιγηρᾶς θεοβλαβείας. Ὁ βασιλεὺς ἐκαταγίνετο εἰς ἐκλησιῶν οἰκοδομὰς καὶ διατάξεις. Μὲ δαπάνην πολλῶν μιλιονίων ἔκτισε τὸ μοναστήριον τῆς ἁγ. Μάρθας εἰς χώραν, ὅπου ἐπλημμύρουν τὰ μοναστήρια. Ὁ προβιβασμὸς τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Λισσαβόνης εἰς πατριαρχεῖον διενηργήθη ὡς ἀξιολογωτάτη πολιτικὴ πρᾶξις, καὶ ἐκατωρθώθη εἰς τὴν Ῥώμην μὲ μεγάλα ἔξοδα, ἐνῷ ἡ θαλάσσιος καὶ ἡ πεζικὴ δύναμις εὑρίσκοντο εἰς βαθυτάτην πτῶσιν, καὶ ἡ ἐσωτερικὴ οἰκονομία τῆς πολιτείας ἠῤῥώστει πολλοτάτας ἀπαρχαιωμένας καταχρήσεις. Ἕνας Φραγκισκανὸς, Γάσπαρος

Ἀβεῖρος, ἦτο ἀπεριόριστος λειτουργός· οἱ εὐγενεῖς εἶχαν ὅλην τὴν ἰσχὺν, ἐὰν ἤξευραν νὰ συμφωνήσωσι μὲ τὸν εἰς τὴν αὐλὴν ἐπικρατοῦντα τόνον.

Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης Ε' ἀνταμειφθεὶς ἀπὸ τὸν Πάπαν μὲ τὸν τῖτλον Πιστότατος, ἀπέθανε 1750. Ὁ υἱός του Ἰωσὴφ Ἐμμανουὴλ ἦτο ὀλιγόνους, εἰς τὰς σαρκικὰς ἡδονὰς ἔκδοτος ἡγεμὼν, ὅςτις κατὰ τοῦτο ἔγεινεν ὠφέλιμος εἰς τὴν Πορτογαλλίαν, καθότι παρέδωκεν ὅλα τὰ πράγματα εἰς τὸν λειτουργόν του Πομβάλιον, ὅςτις εἶχε μὲν τὴν θέλησιν καὶ τὴν δύναμιν νὰ κρημνίσῃ ἀπαρχαιωμένην πολιτείαν, δὲν εἶχε δὲ κατὰ δυστυχίαν μετριότητα, σύνεσιν καὶ φιλοδικαιότητα διὰ νὰ γείνῃ δημιουργὸς νέας, καὶ ἀληθινὸς εὐεργέτης τῆς Πορτογαλλίας. Σεβαστιανὸς Ἰωσὴφ Καρβάλιος (τοῦτο ἦτο κυρίως τὸ ὄνομα τοῦ Πομβαλίου), υἱὸς μικροῦ τινὸς εὐγενοῦς, εἶχεν ἀποκτήσειν, νυμφευθεὶς μίαν πλουσίαν καὶ ἔνδοξον χήραν, πλούτη καὶ εἴσοδον εἰς τὴν αὐλὴν, ἀλλὰ καὶ μέγα μῖσος κατὰ τῶν μεγάλων οἰκογενειῶν, αἵτινες εἶχαν ἐμποδίσειν τὸν γάμον του, καὶ τὸν εἶχαν κάμειν νὰ αἰσθανθῇ τὴν καταφρόνησίν των. Πρέσβυς γενόμενος εἰς Λονδίνιον καὶ εἰς Βιένναν ἐγνώρισε τὸν κόσμον ἀπ' ἄλλας ὄψεις παρὰ τὰς ὁποίας ἔδειχνεν ἡ πατρίς του, καὶ ἔλαβεν ἰδέαν περὶ πολιτείας καὶ τῶν σκοπῶν της, τοὺς ὁποίους ἐνόμιζε τὸ πνεῦμα τῆς ἑκατονταετηρίδος ὑψηλοτέρους παρὰ τοὺς τῆς σαπημένης ἀρχαιότητος.

Κορυφαῖος ὢν τώρα τῆς κυβερνήσεως ἤρχισε μὲ σφοδρὸν ζῆλον τὴν μεταμόρφωσιν τῆς Πορτογαλλίας κατὰ τὰς ἀρχὰς, αἱ ὁποῖαι εἶχαν στερεωθὴν εἰς τὸ πνεῦμά του. Κακὰ, γεννημένα ἐκ τῆς πολυετοῦς συνδράσεως πολυπλόκων σχέσεων, ἤθελε νὰ τὰ ἐξολοθρεύσῃ εἰς μίαν στιγμὴν καὶ μὲ ἓν κτύπημα, καὶ ἔξαφνα νὰ φέρῃ κατάστασιν, ἥτις ἠδύνατο μόνον νὰ εἶναι καρπὸς πολυχρονίων προετοιμασιῶν καὶ κατ' ὀλί-



γον ὡριμαζουσῶν σκέψεων. Πρὸς ἀνάστασιν τῆς νεκρωθείσης καὶ εἰς ξένας χεῖρας πεσούσης ἐμπορίας εἰσήχθη πάραυτα τὸ εἰς τὴν ἀκμάζουσαν Εὐρώπην ἀγαπητὸν σύστημα τῆς ἀπαγορεύσεως, καὶ ἐδόθη νόμος, ὅςτις ἐπρόσταζε νὰ φαρῶνται ἐντόπια ἐργόχειρα πρὶν ὑπάρξουν ἐργοστάσια, τὰ ὁποῖα ἠδύναντο νὰ τὰ πωλῶσι μὲ τιμὰς εὐλόγους. Οἱ φοροῦντες ξενικὰ πανία ἐγυμνόνοντο κατὰ προσταγὴν τοῦ λειτουργοῦ εἰς τὰς ἀγυιὰς καὶ ἐσχίζοντο τὰ ἱμάτιά των. Ὡσαύτως διὰ νὰ ὠφελήσῃ τὴν γεωργίαν, ἐπρόσταξεν εἰς τὴν ἐπαρχίαν Τρανσταγάναν νὰ ἐκριζώσωσι τὰ ἀμπέλια καὶ εἰς τόπον αὐτῶν νὰ σπείρωσι χωράφια. Διὰ νὰ ἀποκόψῃ τὸ συνάλλαγμα τῶν Ἄγγλων μὲ τὴν Πορτογαλλίαν, παρέδωκε τὴν ἐμπορίαν τῶν κρασίων, πρώτου προϊόντος τῆς χώρας, εἰς ἑταιρείαν, καὶ οὕτως ἠφάνισε καὶ τοὺς ἀμπελουργοὺς καὶ τοὺς πραγματευτὰς ὄχι χωρὶς ὑποψίαν ἰδιωφελείας του, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς ἦτο κοινωνὸς τῆς ἐμπορικῆς ἑταιρείας.

Μὲ τοῦτο τὸ αὐστηρὸν πνεῦμα ἐμβῆκε καὶ εἰς τὰ δίκαια τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ κλήρου, δύω σωμάτων, τὰ ὁποῖα ἐξ ἑκατονταετηρίδων μὲν, μάλιστα δὲ ἐπὶ τῆς προτέρας βασιλείας, ὑπῆρχαν τόσον ἰσχυρὰ εἰς τὴν Πορτογαλλίαν. Ἀπὸ τοὺς εὐγενεῖς ἐπῆρε μὲ βιαίαν τινὰ ἀναγωγὴν κατὰ τὸ 1753 ἔτος τὰ μεγάλα των εἰς τὴν Ἀμερικὴν κτήματα, τὰ ὁποῖα τοὺς εἶχε χαρίσειν κατὰ τοὺς ἀρχητέρους χρόνους ὁ θρόνος. Τοῦτο δὲν ἠδύνατο νὰ προξενήσῃ ἀγάπην εἰς τὸν λειτουργόν· ἦτο μάλιστα φυσικώτατον, ὅτι οἱ χάσαντες τὰ κτήματά των καὶ ἀκόμη ἐπαπειλούμενοι ἀνέλαβαν καὶ αὐτοὶ τὸ μῖσος, τὸ ὁποῖον εἶχαν κατ' αὐτοῦ οἱ ἱερωμένοι καὶ μάλιστα οἱ Ἰησουῖται διὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ σκοπουμένην καὶ ἀρχισθεῖσαν μεταῤῥύθμισίν των. Ὁ Πομβάλιος εἶχε δώσειν ἰδιαιτάτην προσοχὴν εἰς τὴν ἀνατροφὴν καὶ διδασκαλίαν. Τὸ πανεπιστήμιον τῆς Κονιμβρίας διετάχθη ἀναλόγως μὲ ὅσα ἀπῄτει ὁ

χρόνος, καὶ ἔλαβε διδασκάλους πολλοὺς ξένους, μάλιστα Ἰταλούς. Ἐκτίσθησαν δὲ ἢ ἐβάλθησαν εἰς τάξιν καὶ σχολεῖα· ἡ βιβλεμπορία ἐπροστατεύετο, ἡ βιβλοκρισία ἀπεσπάσθη ἀπὸ τὸ ἱερατεῖον, καὶ νέα βασιλικὴ τυπογραφία ἐνεπιστεύθη εἰς τὸν βιβλιοπώλην Παγλιαρίνιον, τὸν ὁποῖον εἶχεν ἀποδιώξειν ἀπὸ τὴν Ῥώμην ὁ Πάπας Κλήμης ΙΓ΄, ἐπειδὴ εἶχε τυπώσειν συγγράμματα κατὰ τῶν Ἰησουϊτῶν.

Πούποτε δὲν εἶχε στερεωθῆν τὸ τάγμα τοῦτο τόσον, ὅσον εἰς τὴν Πορτογαλλίαν. Ἡ ὑπόληψίς του ἦτο τόσον μεγάλη, ὥστε ὁ λειτουργὸς εἰς μίαν ἀπὸ τὰς ἀγγελίας του εἶπεν, ὅτι ἐκ πολλῶν ἐνιαυτῶν δὲν ἐθάῤῥησε κἀνεὶς ἄρχων νὰ ἐκτελέσῃ βασιλικὸν πρόσταγμα, τὸ ὁποῖον ἐφαίνετο ὁπωσοῦν δυσάρεστον εἰς τοὺς Ἰησουΐτας. Ἐὰν ἔμελλε νὰ εὐτυχήσῃ ἡ κατὰ τὸ πνεῦμα τῶν νεωτέρων χρόνων μεταμόρφωσις, ἀνάγκη ἦτο πρὸ πάντων νὰ παραμερισθοῦν ἐκεῖνοι, οἵτινες ἔκαμαν ἀπόφασιν νὰ διατηρῶσι τὴν παλαιὰν μορφὴν τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων καὶ νὰ τὴν προστατεύωσιν. Ὁ Πομβάλιος, ὅστις εἶχεν ἀπατήσειν πρότερον μὲ ὑπόκρισιν τοὺς Ἰησουΐτας, καὶ ἔμαθε τὰ ἐσωτερικὰ τοῦ τάγματός των, ἤρχισεν ἀφόβως τὸν ἀγῶνα, ἐπειδὴ ἔβλεπε τὰ ἀσθενῆ μέρη τῶν ἀντιπάλων του. Παρεκτὸς τούτου τὸν συνήντησαν οὗτοι εἰς δρόμον, τὸν ὁποῖον ἤθελε νὰ περιπατῇ ἐκεῖνος μόνος, εἰς τὸν τοῦ ὑλικοῦ κέρδους διὰ τῆς ἐμπορίας καὶ κυριότητος, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐξαιρέτως ὑπ' ὄψιν τὸ τάγμα κατὰ τοὺς ἐσχάτους χρόνους. Τὸ σημεῖον, ὅπου διεύθυνεν ὁ Πομβάλιος τὸν ἀγῶνα του, ἔκειτο εἰς τὴν Ἀμερικήν. Εἰς τὴν ἐκεῖ τῶν Ἰσπανῶν χώραν Παραγιαΐαν εἶχαν θεμελιώσειν οἱ Ἰησουῗται πόλισμα, τὸ ὁποῖον ὡμοίαζε κατὰ πολλὰ μὲ τὴν ὑπὸ τῆς ὀνειρευομένης σοφίας σχεδιασθεῖσαν εἰκόνα ἐντελοῦς πολιτείας, καὶ, μὲ ἄλλα ὀνόματα, ἐσυστήθη μετά τινας δεκαετηρίδας καὶ ἐδοκιμάσθη ἀπὸ τοὺς



φανερωτάτους ἐχθροὺς τῶν Ἰησουϊτῶν εἰς τὴν Εὐρώπην ὡς τὸ ἄκρον ἄωτον λαμπροτάτης σοφίας.

Οἱ Ἰησουῗται εἶχαν ζητήσειν ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς Παραγιαΐας νὰ πιστεύουν τυφλὰ καὶ νὰ ὑπακούωσιν εἰς αὐτοὺς, τοὺς διδασκάλους των. Ὅλη ἡ διαταγὴ ἐσχηματίσθη κατὰ τὴν εἰκόνα μεγάλης οἰκογενείας. Διὰ νὰ στερεώσουν τοὺς ὑπηκόους των εἰς τὴν πρὸς τοὺς πατέρας εὐπείθειαν, τοὺς ὁποίους ἐλάτρευαν ὡς ἁγίους φιλοῦντες τοὺς πόδας των καὶ γονυπετοῦντες ἔμπροσθέν των, ἐκαθαιρέθη τὸ δίκαιον τῆς ἰδιοκτησίας, εἰς τὴν ὁποίαν πᾶς ἄνθρωπος συνδέει τὴν ὕπαρξιν καὶ τοὺς ἰδίους του σκοποὺς, καὶ ἐκ τῶν δημοσίων ἀποθηκῶν, ὅπου καθεὶς ἔφερνε τοὺς καρποὺς τῆς φιλοπονίας του, ἐδίδετο εἰς καθένα ὅσον ἦτο ἀναγκαῖον εἰς συντήρησίν του. Προσέτι ἐπροσπάθησαν νὰ ἀποσπάσουν ἀπὸ τὰ ὀμμάτια τοῦ κόσμου τὴν νέαν ταύτην πολιτείαν. Κἀνεὶς ἐπίσκοπος, κἀνεὶς πολιτικὸς, κἀνεὶς ἱερωμένος ἢ λαϊκὸς, καὶ ἐν γένει κἀνεὶς Ἰσπανὸς δὲν ἐσυγχωρεῖτο νὰ εἰσέλθῃ εἰς αὐτήν. Πρὸς ἀποτελείωσιν τοῦ ἀποχωρισμοῦ τούτου, ἀπεδιώχθη ἀπὸ τὴν χρῆσιν καὶ ἡ Ἰσπανικὴ γλῶσσα, καὶ ἐκρατήθη μόνον ἡ ἐγχώριος ἡ ὀνομαζομένη Γουαρενία. Οἱ Ἰησουῗται ἐνέπνευσαν εἰς τοὺς ὑπηκόους των μῖσος ἐναντίον εἰς ὅλους τοὺς σοφοὺς ὡς καταφρονητὰς τοῦ Θεοῦ καὶ διώκτας ὅλων τῶν ἀγαθῶν. Διὰ νὰ ἀπαντοῦν εἰς τὴν βίαν ἐξωτερικῆς προσβολῆς, ἐγυμνάσθησαν ὅλοι οἱ ἀκμαῖοι νεανίσκοι εἰς τὰ ὅπλα, καὶ ὠχυρώθησαν ὅλαι αἱ πύλαι τῆς χώρας μὲ φρούρια καὶ κανόνια.

Πάραυτα ἦλθε καιρὸς νὰ δοκιμάσουν ταύτας τὰς ἑτοιμασίας των. Ἡ ἀποικία Ἅγ. μυστήριον (San Sacramento), τὴν ὁποίαν εἶχε καθιδρύσειν ἡ Πορτογαλλία εἰς τὸ στόμα τοῦ Πλάτα, ἔγεινεν ἀντικείμενον ἔριδος μεταξὺ Ἰσπανῶν καὶ Πορτογάλλων. Πρὸς κατάπαυσιν τῶν λογομαχιῶν τούτων ἐκλείσθη συνθήκη 1750, διὰ τῆς ὁποίας ἤλλαξαν οἱ Πορτογάλλοι τὴν ἀποικίαν ταύτην μὲ μέρος τῆς Παραγιαΐας, ὅπου ἦτο

θεμελιωμένη ἡ Ἰησουϊτικὴ ἐκείνη πολιτεία. Οἱ Ἰησουῖται ἐπροσπάθουν νὰ ἐμποδίσουν τὴν ἐκτέλεσιν τῆς συνθήκης ταύτης· ὄχι μόνον ἀντεῖπαν εἰς τὸν ἐν Βοένος Ἄερος Ἱσπανικὸν ἔπαρχον, ἀλλὰ διὰ προτροπῆς των ἐπίασαν οἱ Ἰνδοὶ καὶ τὰ ὅπλα. Ἔστειλε λοιπὸν ὁ Πομβάλιος τὸν ἀδελφόν του Φραγκῖσκον Ξάφερον ἐκ Μενδόζας μὲ στράτευμα εἰς τὴν Ἀμερικὴν, ὅς τις ἐνίκησε μὲν τοὺς Ἰνδοὺς, ἔγραψε δὲ πρὸς αὐτὸν εἰλικρινῶς, ὅτι δὲν ἐμποροῦν νὰ ἐλευθερωθοῦν ἀπὸ τοὺς Ἰησουΐτας, ἐὰν δὲν συμβῇ ἡ καιρία πληγή των εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἡ ἀντίστασις ἐδιήρκει πάντοτε, καὶ ὅλη ἡ συνθήκη τῆς ἀλλαγῆς ἠθετήθη τελευταῖον κατὰ τὸ 1761 ἔτος, ἐπειδὴ ὁ Πομβάλιος ἔκρινεν ἀναγκαιοτέραν τελευταῖον τὴν τήρησιν τῆς ἀποικίας Σακραμέντου. Εἰς δὲ τοῦτο τὸ μεταξὺ τὸ πρᾶγμα τοῦτο ἔδωκεν ὕλην εἰς ἐγκάλεσιν τοῦ λειτουργοῦ, τὴν ὁποίαν ηὔξησαν οἱ Ἰησουῖται μὲ παντοδαποὺς ἄλλους τρόπους. Ἐπανάστασις εἰς Ὄπορτον γενομένη κατὰ τῆς ἑταιρείας, ἥτις εἶχεν ἀποκλειστικὸν δικαίωμα τῆς οἰνοπωλίας, ἀπεδείχθη ἔργον τῶν ἐρεθισμῶν των. Οἱ Ἰησουῖται ἔλεγαν, ὅτι ὁ οἶνος νοθευόμενος ἀπὸ τὴν ἑταιρείαν εἶναι ἄχρηστος εἰς τὴν λειτουργίαν τῆς ἐκκλησίας. Ὁ φοβερὸς σεισμὸς, ὅς-τις τὴν 1 Νοεμβ. 1755 ἀνέτρεψε σχεδὸν ὅλην τὴν πόλιν Λισσαβόναν, καὶ μέρος τῶν κατοίκων της ἔθαψεν ἢ ὑποκάτω τῶν θρυμμάτων τῶν οἴκων, ἢ τῶν κυμάτων τοῦ πλημμυρήσαντος Τάγου *), ἀπεδείχθη ἀπ' αὐτοὺς εἰς τοὺς ὑπὸ τοῦ φόβου θεοβλαβεστέρους γενομένους Πορτογάλλους τιμωρία τοῦ παρωργισμένου Θεοῦ διὰ τὸν δυσεβῆ λειτουργόν.

Μέχρι τοῦδε τὸ βασιλικὸν παλάτιον ἦτο γεμάτον Ἰησουϊτῶν, οἵτινες ἦσαν πνευματικοὶ καὶ διδάσκαλοι τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας. Ἐξαιρέτως ὠφέλει τὸ τάγμα του ὁ πατὴρ Μορείρας, ἐξαγορευτὴς τοῦ βασιλέως. Ἀλλ' ἐξ αἰτίας τῶν ἐρίδων τῆς Παραγυαΐας ἐπέτυχεν ὁ λειτουργὸς νὰ καταπείσῃ τὸν ἀνάξιον ἡγεμόνα του νὰ δώσῃ πρόσταγμα (19 Σεπτεμβ. 1757), διὰ τοῦ ὁποίου ὅλοι οἱ Ἰησουῖται ἐδιώκοντο ἀπὸ τὸ παλάτιον, καὶ εἰς τὸ ἑξῆς δὲν εἶχαν τὴν ἄδειαν νὰ ἐμφανισθῶσιν οὔτε ὡς πνευματικοὶ οὔτε ὡς διδάσκαλοι. Εἰς τὰς ἀπολογίας των δὲν ἐδόθη καμμία ἀπόκρισις. Ἐφάνη ὅμως μὲ ἐπιγραφήν: „Βραχεῖα διήγησις τῶν τελευταίων ἐν Πορτογαλλίᾳ πράξεων τῶν Ἰησουϊτῶν καὶ τῶν εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Λισσαβόνης ῥᾳδιουργιῶν των“ δημόσιος ἀγγελία, χρησιμεύουσα πῶς νὰ προσφέρεται ἕκαστος εἰς αὐτούς. Ἐνταυτῷ δὲ ἐνεχείρισεν εἰς τὸν Πάπαν ὁ ἐν Ῥώμῃ ὁμόφρων τοῦ Πομβαλίου Πορτογαλλικὸς λειτουργὸς μίαν ὀνομαζομένην „ἀληθινὴν ἀγγελίαν“ ὅπου ἐζωγραφεῖτο ἡ ἐλεεινὴ πτῶσις τοῦ τάγματος, τοῦ ὁποίου ὀλίγα μέλη ὑπάρχουσι, μὴ ὄντα μᾶλλον πραγματευταὶ, στρατιῶται καὶ τύραννοι παρὰ ἀδελφοὶ τοῦ τάγματος. Διὰ τοῦτο εἶναι ἔργον τοῦ Πάπα, ἐπειδὴ τοῦ βασιλέως ἡ ἐνέργεια ἐξαπλόνεται εἰς κοσμικὰ μόνον πράγματα, νὰ θεραπεύσῃ τὸ πνευματικὸν κακὸν καὶ νὰ ἐπαναφέρῃ τὸ τάγμα εἰς τὸν ἀρχαῖον του κανόνα, ἀφοῦ ἐνθυμηθῇ τὴν αὐστηρὰν σωφροσύνην τῶν Τεμπλαρίων.

Βενέδικτος ὁ ΙΔ΄, ἢ μᾶλλον ὁ Σεκρητάριός του Καρδινάλιος Πασσιονεῖος, ἐχθρὸς τῶν Ἰησουϊτῶν, ἐπλήρωσε τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ λειτουργοῦ, ὅς τις δὲν ἠδύνατο νὰ στερηθῇ τὴν Παπικὴν ὑπόληψιν διὰ τὸν λαὸν εἰς τὰ κατὰ τοῦ τάγματος κινήματά του. Ὁ

*) 30,000 οἶκοι καὶ τεσσαράκοντα ἐνοριακαὶ ἐκκλησίαι παρεκτὸς τῶν πολλῶν μοναστηρίων ἐχρημνίσθησαν. „Ἀπὸ τοῦ τόπου, ὅπου ἔστεκεν ἡ Λισσαβόνα“ ἔγραφεν ὁ Παπικὸς πρέσβυς εἰς τὴν ἐπιστολήν του, τὴν ὁποίαν ἔπεμψεν εἰς Μαδρίτιον. Ὁ Πομβάλιος ἔδειξεν ἀκάματον δραστηριότητα, καταγινόμενος ἐνταυτῷ νὰ φροντίσῃ περὶ τῶν πληγωμένων, νὰ τιμωρήσῃ τὸν διαρπάζοντα ὄχλον, νὰ διδάξῃ τὸν δεισιδαίμονα καὶ ἀναμμένον λαὸν, καὶ νὰ ἐμποδίσῃ μὲ βίαν ἀπὸ τὴν μετανάστασιν τοὺς τὴν ἀνοικοδόμησιν τῶν ἐρειπίων τούτων ἀπελπισθέντας κατοίκους.

σταλθεὶς ἐξεταστὴς, Καρδινάλιος Σαλδάνας, ἔκρινε τὸ τάγμα διορθώσεως χρείαν ἔχον καὶ τοὺς ἀδελφοὺς τούτους ἀξιοτιμωρήτους, οἵτινες ἐναντίον τῶν κανόνων ἐμεταχειρίζοντο τὴν ἐμπορίαν. Ἐνταυτῷ δὲ τοὺς ἀπηγορεύθησαν ἀπὸ μέρους τοῦ Πατριάρχου ἡ ἱεροκηρυκία καὶ ἡ ἐξομολόγησις, καὶ οὕτω τοὺς ἐνεφράγησαν αἱ δύω κυριώτεραι πηγαὶ τῆς δυνάμεώς των. Διὰ τὴν παντελῆ ὅμως κατάργησίν των εὑρέθη ἢ ἐφευρέθη πάραυτα μετὰ τοῦτο αἰτία.

Ἐνῷ ὑπήγαινεν ἐφ' ἁμάξης ὁ βασιλεὺς τὴν νύκτα εἰς τὴν νέαν Μαρκεσίαν Ταβόραν τὴν 5 Σεπτ. 1758, ἐῤῥήχθη τουφέκιον εἰς τὴν ἅμαξαν, καὶ ἐπληγώθη ὁ εἰς αὐτὴν μετὰ τοῦ θαλαμηπόλου του καθήμενος βασιλεύς. Τὸ πρᾶγμα διήγειρε μεγάλην ταραχὴν καὶ προσδοκίαν ἀδιάκριτον· ἐπέρασαν ὅμως πολλοὶ μῆνες χωρὶς νὰ συμβῇ τίποτε. Ὁ βασιλεὺς ἐκλείσθη εἰς τὸ ἐν Βελὲμ παλάτιόν του, καὶ δὲν ἐπαρουσίαζεν ἔμπροσθέν του εἰμὴ τὸν ἰατρὸν καὶ τὸν λειτουργόν του. Ἔπειτα τὴν 13 Δεκεμβ. ἐκβῆκεν ὁ λειτουργὸς καὶ ἡ ἐκδίκησις ἀπὸ τὴν σκοτεινὴν ἡσυχίαν. Τὸ πρωῒ ἐφυλακώθησαν ὁ Μαρκέσιος Ταβόρας μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ τῶν δύω υἱῶν του, ἐκ τῶν ὁποίων εἷς ἦτο ἀνὴρ τῆς τὴν νύκτα ἀπὸ τὸν βασιλέα χαιρετηθείσης δεσποίνης, οἱ δύω ἀδελφοὶ καὶ αἱ δύω ἀδελφαί του καὶ ὁ Δοὺξ Αὐερίου· κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐπιάσθησαν καὶ τῶν Ἰησουϊτῶν οἱ οἶκοι. Ἔκτακτον κριτήριον συνιστάμενον ἀπὸ λαϊκοὺς καὶ ἱερωμένους, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ὁ Πομβάλιος, ἀπεφάσισε κατὰ τὴν 7 Ἰαν. 1759 τὸν Δοῦκα Αὐερίου, τὸν Μαρκέσιον Ταβόραν, τοὺς δύω υἱοὺς καὶ τὴν γυναῖκα του, τὴν Μαρκεσίαν Ἐλεονώραν, ἐνόχους τοῦ κατὰ τοῦ βασιλέως φονικοῦ ἀδικήματος, τοὺς δὲ Ἰησουΐτας ἀρχαιτίους καὶ συμπράκτορας. Οὗτοι ἐφιλίωσαν τάχα τὰς δύω ἐκείνας οἰκογενείας, τὰς ἐνδοξοτάτας τοῦ βασιλείου καὶ μὲ αὐτὸν τὸν βασιλέα συγγενεῖς,



αἵτινες ἀπὸ πολλῆς ἠχθρεύοντο, καὶ ἔπειτα τὰς ἐκατάπεισαν νὰ δολοφονήσωσι τὸν βασιλέα καὶ νὰ εἰσάξωσι νέαν κυβέρνησιν, ἥτις ἤθελε φανῆν κοινῶς ἀρεστὴ εἰς τοὺς φοβεριζομένους Ἰησουΐτας καὶ εἰς τοὺς ὑπερηφάνους εὐγενεῖς, οἵτινες ἦσαν συνειθισμένοι νὰ ἄρχωσιν. Ὁμολογίαι ἔγειναν ἀπ' ὀλίγους ἀναγκασμένους διὰ βασάνων, καὶ τὴν 13 Ἰαν. ὅλοι οἱ ἔνοχοι κριθέντες, οἵτινες καὶ εἰς τὴν φυλακήν των ἐκακοπάθησαν σκληρότατα, ἐθανατώθησαν ἀπανθρωπότατα. Εἰς ὑψηλὸν πρὸ τοῦ παλατίου στηθὲν καθίδρυμα ἀπεκεφαλίσθη πρώτη ἡ Ἐλεονώρα, σύζυγος τοῦ γέροντος Μαρκεσίου Ταβόρα, οἱ δύω υἱοί της, ὁ γαμβρός της, καὶ τρεῖς οἰκέται του εἷς μετὰ τὸν ἄλλον ἐκαρφώθησαν εἰς σιδηροῦν σταυρὸν, καὶ ἐσυντρίφθησαν τὰ κόκκαλά των μὲ ῥόπαλα· ἔπειτα ὁ γέρων Μαρκέσιος Ταβόρας ἐτροχίσθη ζωντανὸς, καὶ ὁ Δοὺξ Αὐερίου ἐτιμωρήθη βραδέως ἕως οὗ ἀπέθανεν. Ἀπὸ τὰς ἐλεεινὰς κραυγὰς, τὰς ὁποίας ἐξεφώνουν ὅλοι οἱ ἄθλιοι βασανιζόμενοι, ἐκατήντησεν ἡ θυγάτηρ τοῦ βασιλέως, ἡ μετὰ ταῦτα βασίλισσα Μαρία Ἰσαβέλλα, εἰς ταραχὴν τοιαύτην, ἥτις μετὰ ταῦτα μετέπεσεν εἰς παραφροσύνην. Τελευταῖον ὁ τοῦ Δουκὸς θαλαμηπόλος Φερείρας, ὅστις δεμένος ἀπὸ παλούκιον εἶχεν ἰδεῖν ὅλους τοὺς θανάτους, ἐστήθη μὲ τὸ παλούκιόν του εἰς τὸ μέσον τοῦ καθιδρύματος, καὶ ἔπειτα τὸ καθίδρυμα τοῦτο μὲ ὅλα τὰ εἰς αὐτὸ νεκρὰ σώματα καὶ ὄργανα καὶ αὐτὸν τὸν Φερείραν κατεκάη, καὶ ἡ στάκτη ἐῤῥίφθη εἰς τὴν θάλασσαν. Τὰ παλάτιά των ἐκρημνίσθησαν, τὰ κτήματά των ἐδημεύθησαν, τὰ ὀνόματά των ἐξαλείφθησαν καὶ ὅλα τὰ ἴχνη τῆς ὑπάρξεώς των ἐξωλοθρεύθησαν. Ἡ κρίσις αὕτη καὶ ἡ ἐκτέλεσίς της ἔγεινεν ἐκ μόνης ὑποψίας, καὶ ἔμεινεν ἕως τὴν σήμερον ἀναπόδεικτον, ἂν οἱ θανατωθέντες εἶχαν εἴδησιν τοῦ νυκτερινοῦ ἐκείνου τουφεκίσματος, καὶ ἂν τὸ τουφέκισμα ἔγεινε κατὰ τοῦ

βασιλέως, ἢ κατ' ἄλλου τινὸς ἐνεδρευομένου ἀγαπητικοῦ τῆς Μαρκεσίας. Ἐβεβαίωσαν μάλιστα πολλοὶ, ὅτι ὅλον τὸ δρᾶμα ἐτεχνούργησεν ὁ Πομβάλιος διὰ νὰ ἀφανίσῃ τοὺς ἐχθρούς του. Αὐτὸς δὲ, ὅς τις τότε ὠνομάζετο ἀκόμη Καρβάλιος, ἀνταμείφθη διὰ τὴν ἐνέργειάν του εἰς τὴν αἱματοχυσίαν ταύτην μὲ τὸν τῖτλον Κόμητος Οἰήρας.

Οἱ τρεῖς Ἰησουῖται, Μαλαγρίδας, Σούζας καὶ Μάθος, οἵτινες ἐκρίθησαν συνεργοὶ καὶ συνειδήμονες τοῦ βασιλικοῦ φόνου, δὲν ἠδύναντο νὰ τιμωρηθῶσι χωρὶς ἄδειαν τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐλῆς. Ἀλλ' ὁ τότε Πάπας Κλήμης ΙΓ', φίλος τοῦ τάγματος, δὲν ἠθέλησε νὰ δώσῃ τὴν ἄδειαν ταύτην. Ἐπειδὴ δὲ ἡ τοῦ λειτουργοῦ δεσποτεία ἀδιαφόρησε περὶ τούτου, παρεδόθη ὁ Μαλαγρίδας, γέρων τεσσάρων καὶ ἑβδομήκοντα ἐτῶν, τὸν ὁποῖον ἐσέβετο ὁ λαὸς ὡς ἅγιον καὶ θαυματουργὸν, εἰς τὸ ἱερὸν κριτήριον, τὸ ὁποῖον τὸν ἐκαταδίκασεν ὡς αἱρετικὸν εἰς θάνατον. Ἐκάη οὗτος δημοσίως (1761), ἀλλ' ἀρχήτερα τὴν 3 Σεπτεμβ. 1759 ἐκαταργήθη τὸ τάγμα εἰς ὅλας τὰς χώρας τοῦ βασιλέως τῆς Πορτογαλλίας. Τὰ κτήματά του ἐδημεύθησαν, καὶ οἱ ἑταῖροι, ἐξαιρουμένων τῶν φυλακωμένων, ἐνεβαρκαρίσθησαν καὶ ἐφέρθησαν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἀπὸ τοὺς ἑκατὸν εἴκοσι τέσσαρας φυλακωμένους ἀπέθαναν τριάκοντα ἑπτὰ πολλὰ γηραλέοι εἰς τὴν φυλακὴν, τριάκοντα ἓξ ἐστάλθησαν εἰς τὴν Ἰταλίαν, καὶ οἱ λοιποὶ ἀπελύθησαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως.

Κλήμης ὁ ΙΓ' εἶδε μὲ λύπην τὰ κινήματα ταῦτα κατὰ τῆς ὑπολήψεώς του καὶ τῆς ἐκκλησίας. Ἀλλ' ὁ Πομβάλιος ἐκαταφρόνει τὸν θυμόν του, καὶ ἐζήτει, ὡς φαίνεται, ἐπίτηδες καιρὸν νὰ ἀποκόψῃ ἐντελῶς τὴν τοῦ Πάπα ἐπιῤῥοὴν εἰς τὸ βασίλειον. Ὁ γάμος τῆς θυγατρὸς κληρονόμου τοῦ βασιλέως μὲ τὸν θεῖόν της Πέτρον, ἔργον καὶ αὐτὸ τοῦ λειτουργοῦ, ἐπανη-



γυρίσθη μὲ γενικὴν φωτοχυσίαν· μόνον ὁ Παπικὸς πρέσβυς Ἀκκιαϊόλιος δὲν ἔλαβε μετοχὴν, ἐπειδὴ εἰς αὐτὸν μόνον ἐκ τῶν λοιπῶν πρέσβεων δὲν ἐφανερώθη τακτικῶς ὁ γάμος τῆς Πριγκιπέσσης. Μ' ὅλον τοῦτο ἡ ἀμέλεια τῆς φωτοχυσίας ἀπὸ μέρους τοῦ πρέσβεως ἐξελήφθη ὡς καταφρόνησις τῆς αὐλῆς, καὶ ὁ πρέσβυς ἐπροστάχθη νὰ ἀναχωρήσῃ ἀπὸ τὸ βασίλειον· ἕως τὰ σύνορα τὸν ἐσυνώδευσεν ὡπλισμένη φρουρά· ὁ πρέσβυς καὶ ὅλοι οἱ ὑπήκοοι τῆς Πορτογαλλίας ἐκράχθησαν ὀπίσω ἀπὸ τὴν Ῥώμην, ὅλοι οἱ Παπικοὶ ἐδιώχθησαν ἀπὸ τὴν Πορτογαλλίαν, ἐκαταργήθη οἱ παπικὴ πρεσβεία, ὥστε ἐφαίνετο ὅτι ὁ π ι σ τ ό τ α τ ο ς βασιλεὺς ὡς νὰ ἤθελε νὰ χωρισθῇ διόλου ἀπὸ τὴν ἁγίαν καθέδραν. Ἔπειτα ὁ τοῦ ΙΓ' Κλήμεντος διάδοχος, Κλήμης ΙΔ', ὅς τις κατήργησε τακτικῶς τοὺς Ἰησουΐτας, ἐφιλιώθη πάλιν μὲ τὴν Πορτογαλλίαν.

Μεταξὺ τῶν ἐσωτερικῶν κινήσεων, ὁπότε ὅλοι οἱ διὰ συγγενείας ἢ δι' ἀγάπης συνδεδεμένοι μὲ τοὺς θανατωμένους, ὅλοι οἱ ἐκ προλήψεως ἢ συμπαθείας προσηλωμέναι εἰς τοὺς πεσόντας Ἰησουΐτας, ὅλοι τελευταῖον οἱ χάσαντες τὰ κέρδη των ἀπὸ τὴν νέαν μεταῤῥύθμισιν, ἀντιπαρετάττοντο ἐχθρικῶς εἰς τὴν κυβέρνησιν: κατὰ ταύτην τὴν στιγμὴν, ὁπότε ὁ πρὸς τὰ ἐσωτερικὰ ζῆλος τοῦ λειτουργοῦ ἠμέλησε τὰ στρατιωτικὰ, καὶ εἶχε πειράξειν μὲ τὸν τρόπον του τοὺς μόνους φίλους καὶ προστάτας τῆς Πορτογαλλίας Ἄγγλους, ἐφάνη ἐξωτερικὸς ἐχθρὸς, ὅς τις ὀλιγώτερον, σταθερὸν ἄνδρα παρὰ τὸν Πομβάλιον ἠδύνατο νὰ ῥίψῃ εἰς ἀμηχανίαν. Ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἱσπανία, ἡνωμέναι διὰ τῆς οἰκιακῆς εἰρήνης, ἐπρόσταξαν τὴν Πορτογαλλίαν νὰ ἐκλέξῃ ἢ πόλεμον κατὰ τῶν παλαιῶν της συμμάχων Ἄγγλων μὲ βοήθειαν ἰδικήν των, ἢ πόλεμον μὲ τὴν Ἱσπανίαν. Ὁ Πομβάλιος ἐδιάλεξε τὸ δεύτερον, ἐὰν καὶ ἡ κατάστασις τοῦ Πορτογαλλικοῦ

στρατοῦ καὶ ἡ ἀπόστασις τῆς βοηθείας, τὴν ὁποίαν ἐπρόσφερνεν ἡ Ἀγγλία, ἐφαίνοντο ὅτι ἐσυμβούλευαν τὸ ἐναντίον. Εἴκοσι δύω χιλιάδες Ἰσπανοὶ, οἵτινες εἰσέβαλαν μεταξὺ Μινίου καὶ Δουρίου, δὲν εὕρηκαν ἄλλην ἀντίστασιν εἰμὴ τὴν ἀνδρίαν τῶν ἐγκατοίκων. Ἄλλος Ἰσπανικὸς λόχος ἐπροχώρησεν εἰς Ἀλμεΐδαν καὶ ἐπόρθησε τὴν πόλιν ταύτην.

Εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ ἔφθασαν βοήθειαι ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν, καὶ ἕνας ἐπιφανὴς στρατηγὸς, ὁ Γερμανὸς Κόμης Λιππίας Βυκκεβούργου Βιλέλμος. Μὲ παράδοξον δραστηριότητα ὁ τολμηρὸς οὗτος καὶ συνετὸς στρατηγὸς ἐκ τῆς σχολῆς Φρειδερίκου τοῦ μεγάλου ἐματαίωσε τοὺς περαιτέρω σκοποὺς τοῦ ἀνεπιτηδείου ἐχθροῦ, καὶ ἐστέρησεν ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν τὰς ἐλπίδας νὰ πληρωθῇ εἰς τὴν Πορτογαλλίαν, ὅσα τῆς ἐπῆραν οἱ Ἄγγλοι εἰς τὴν θάλασσαν καὶ εἰς τὰς ἀποικίας της. Διὰ τοῦτο ἐπὶ τῆς εἰρήνης ἠναγκάσθησαν οἱ Ἰσπανοὶ νὰ ἐπιστρέψουν ὀπίσω τὰ ὀλίγα πορθηθέντα φρούρια καὶ τὸ Σακραμέντον, τὸ ὁποῖον εἶχαν κυριεύσειν ὀλίγον τι πρὸ τῆς εἰρήνης.

Ἡ Πορτογαλλία λοιπὸν ἐκβῆκεν ἀπὸ τὸν πόλεμον τοῦτον, ὅς τις σκοπὸν εἶχε νὰ τὴν ἀφανίσῃ, ὄχι μόνον μὴ ἀσθενισμένη, ἀλλὰ καὶ ἐνδυναμωμένη. Τώρα τρόπον τινὰ ἐδημιουργήθη ὁ ὁπλισμός της. Ὁ στρατὸς διετάχθη ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ Κόμητος καὶ ἐγυμνάσθη εἰς τὰ ὅπλα προσφυῶς, καὶ ηὐξήθη εἰς 32,000 στρατιώτας. Δι᾽ ἄλλων στρατιωτικῶν, ἑνὸς Σβέκου καὶ ἑνὸς Προύσου, ἐδιωρθώθησαν καὶ τὰ κανόνιά των, καὶ τὰ φρούρια ἐβάλθησαν εἰς κατάστασιν ἀμύνης. Τὸ στράτευμα τοῦτο παρέδωκεν ὁ Κόμης Λίππιος, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα ζῇ ἀκόμη εἰς τὰ στόματα τῶν Πορτογάλλων διὰ ταύτην τὴν ὑπουργίαν, εἰς τὸν Μαρκέσιον Πομβάλιον, ὅταν ἀνεχώρησε. Καὶ τὸ ναυτικὸν δὲ ἠθέλησεν ὁ λειτουργὸς νὰ βελτιώσῃ, καὶ διὰ τὸ τέλος τοῦτο ἐπῆρε πολλοὺς Ἄγγλους εἰς ὑπουργίαν.



Προσέτι ἐπερίσσευσε καὶ τὸν βασιλικὸν θησαυρὰν, ὥστε εἰς τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως εὑρέθησαν 129 μιλιόνια λιτρῶν. Τοῦτο δὲν ἦτο μόνον καρπὸς τῆς φειδωλίας καὶ ἀγαθῆς οἰκονομίας του, ἀλλὰ καὶ πρόσοδοι ἄλλου μέσου ὄχι πολλὰ δικαίου· διότι 1769 κατέστησεν ἴδιον κριτήριον, καὶ ἔκραξεν ὅλους τοὺς ἔχοντας βασιλικὰ ὑποστατικὰ, καὶ ἐδήμευεν ὅλα ἐκείνων, ὅσοι δὲν ἠδύναντο νὰ ἀποδείξουν ἀκριβῶς τὸ τῆς κτήσεως δίκαιόν των.

Ὅσον καὶ ἂν ἦτο μεγάλη ἡ αὐτογνωμία, τὴν ὁποίαν ἐμεταχειρίζετο ὁ Πομβάλιος, καὶ ὅσον ἂν ἦτο βαρεῖα ἡ τιμωρητικὴ ῥάβδος, τὴν ὁποίαν ἔσειεν ἐπάνω τῆς Πορτογαλλίας (εἰς τὴν πτῶσιν του εὑρέθησαν ὑπὲρ τὰς δέκα χιλιάδας ἐγκληματικῶν εἰς τὴν φυλακὴν), μ᾽ ὅλον τοῦτο ἐκτὸς τῆς Πορτογαλλίας καὶ ἐξαιρέτως εἰς τὴν Γαλλίαν, ἐτιμήθη ἀπὸ τοὺς τὴν φωνὴν τοῦ χρόνου διευθύνοντας συγγραφεῖς καὶ τοὺς ὀπαδούς των ὡς φίλος τῆς ἀνθρωπότητος. Ἀλλ᾽ εἰς τὴν πατρίδα του ἐτελείωσε τὴν ἐνέργειάν του εὐθὺς ὅταν ἀπέθανεν ὁ βασιλεὺς τὴν 24 Φεβρ. 1777. Ἡ νέα βασίλισσα, Μαρία Α΄, εἰς τὴν ὁποίαν αὐτὸς εἶχε δώσειν ἄνδρα τὸν γέροντα θεῖον της Πέτρον, καὶ εἰς τῆς ὁποίας τὸν υἱὸν νεανίσκον δεκαὲξ ἐτῶν ἔδωκε γυναῖκα μίαν διπλασίως γερόντισσαν θείαν του, ἤρχισαν τὴν βασιλείαν των μὲ τὴν ἀπόλυσιν τοῦ Πομβαλίου. Ἡ κρισολογία τοῦ νομιζομένου φόνου τοῦ βασιλέως ἐξητάσθη δευτέραν φορὰν, καὶ τὴν 3 Ἀπριλ. 1781 ἐκρίθη ὡς τὸ μηδὲν ἡ τόσον σκληρῶς ἐκτελεσθεῖσα κρίσις. Ἡ μνήμη τοῦ Αὐερίου καὶ Ταβόρα ἀποκατεστάθη, καὶ ἀπεδόθη εἰς τοὺς συγγενεῖς των ἡ δημευθεῖσα περιουσία των. Ὁ Πομβάλιος αὐτὸς ἐσύρθη εἰς τὸ κριτήριον, διέφυγεν ὅμως τὴν τιμωρίαν διὰ τῶν ἰσχυρῶν σχέσεων, εἰς τὰς ὁποίας εἶχεν ἐμβῆν ἐπὶ τῆς εἰκοσιεπταετοῦς λειτουργίας του διὰ γάμων καὶ συμπενθεριῶν μὲ πολλὰς πρώτας οἰκογενείας. Ἐβά-

σταξε τοὺς τίτλους καὶ τὰ εἰσοδήματά του, καὶ ἀπέθανεν εἰς βαθὺ γῆρας τὸ 1783 ἔτος. Μόνον οἱ Ἰησουῖται, οἵτινες εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ ἐκαταργήθησαν εἰς ὅλην τὴν Καθολικὴν Εὐρώπην, δὲν ἐκέρδισαν τίποτε ἀπὸ τὴν πτῶσιν τοῦ ἀνδρὸς, ὅς τις εἶχε συνεισφέρειν τὸ περισσότερον εἰς τὸν κρημνισμόν των. Ὀλίγα ἴχνη διεσώθησαν τῆς λοιπῆς δραστηριότητός του. Τὸ σπέρμα τῆς αὐτογνωμίας καὶ τῶν παθῶν δὲν ἠδυνήθη νὰ καρποφορήσῃ. Εἰς τὴν ἀπολογίαν του, τὴν ὁποίαν ἔγραφεν αὐτὸς πρὸ τοῦ θανάτου του, ἐσύγκρινε τὸν ἑαυτόν του μὲ τὸν Συλλιάκιον, ἀλλ' οἱ μεταγενέστεροι δὲν θέλουν νὰ τὸν τάξουν οὐδὲ εἰς τὴν πλευρὰν τοῦ καρδιναλίου Ῥιχελλιέως.

# Ε΄. ΙΣΠΑΝΟΙ.

Ὁ βασιλεὺς Κάρολος Γ΄ *), ἡγεμὼν μὲ ἐξωτερικὸν ἀξιόλογον, εἶχε φωτισμένους λειτουργοὺς, καὶ τὸ εἰς τὴν Εὐρώπην ἐκτεινόμενον πολιτικὸν πνεῦμα τῶν νεωτερισμῶν καὶ βελτιώσεων ἐτιμήθη ἐπὶ τῆς βασιλείας του καὶ εἰς τὴν Ἱσπανίαν, ἐὰν καὶ πολλὰ μετρίως. Τὸ πνεῦμα τοῦτο ἀπήτει νὰ γεμισθῇ μὲ περισσότερον τώρα ζῆλον παρὰ ἄλλοτε τὸ θησαυροφυλάκιον, καὶ ἐξαιρέτως νὰ προξενηθῇ εἰς τὴν Μητρόπολιν πλούσιον κέρδος ἀπὸ τὰς ἀποικίας τῆς Ἀμερικῆς. Ἀλλ' αἱ νέαι διαταγαὶ, τὰς ὁποίας ἔκαμαν διὰ νὰ περισσεύσουν τὰ εἰσοδήματα τῆς χώρας ταύτης, ἠρέθισαν τόσον ἐπικίνδυνον ἀντίστασιν, ἐξαιρέ-

*) Ἀνέβη 1759 τὸν Ἱσπανικὸν θρόνον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἡμιαδέλφου του Φερδινάνδου Ϛ΄. Ἐπειδὴ ὅμως προϋπῆρχε βασιλεὺς Νεαπόλεως καὶ Σικελίας, ἀφῆκε τὸ βασίλειον τοῦτο εἰς τὸν δεύτερον υἱόν του Φερδινάνδον, τὸν ὁποῖον ὅμως ἐκράτει ὑποκάτω εἴδους τινὸς ἐπιτροπίας.



τως εἰς τὸ Κουῖτον, ὥστε ἡ κυβέρνησις φοβουμένη τὴν παντελῆ ἀπόστασίν της ἐστράφη ὀπίσω καὶ παραίτησε τὰ σχέδιά της. Εἰς τὴν Ἱσπανίαν διηγέρθη αἴσθημα τοῦ λαοῦ πρὸς τὰ ξενικὰ ἤθη, τὰ ὁποῖα εἶχεν ἡ κυβέρνησις εἰς ἑαυτὴν καὶ περὶ ἑαυτήν. Κάρολος ὁ Γ΄ ἔδειξεν αὐτὸς ἔξοχον ἀγάπην πρὸς τοὺς Νεαπολίτας, τοὺς ὁποίους εἶχε βασιλεύσειν αὐτὸς ἀπὸ τοῦ 1736 ἔτους, ὁπότ' ἀπεσπάσθη ἀπὸ τοὺς Αὐστριακοὺς τὸ βασίλειον τῶν δύω Σικελιῶν (ἀνωτ. σελ. 97), ἕως οὗ ἀνέβη τὸν Ἱσπανικὸν θρόνον. Δύω Ἰταλοὶ, Γριμάλδιος καὶ Σκυϊλλάκιος, εἶχαν τὴν ἀνωτάτην διεύθυνσιν τῶν ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν πραγμάτων τῆς Ἱσπανίας. Ὁ δεύτερος, ὅς τις διὰ τὰς νέας ἐν Ἀμερικῇ διαταγὰς, τὰς ὁποίας ἐνήργησε κυρίως αὐτὸς, εἶχε γεννήσειν ἐκεῖ τόσον μεγάλην ἀντίστασιν, ἠρέθισεν ἀκόμη μεγαλήτερον μῖσος καθ' ἑαυτοῦ εἰς τὴν Ἱσπανίαν καὶ ἐξαιρέτως εἰς τὴν μητρόπολιν. Ἐκ πολλοτάτων νέων διαταγῶν τινὲς μὲν ἦσαν ἀξιέπαινοι καὶ ὠφέλιμοι, ἄλλαι ὅμως βαρεῖαι καὶ φορτικαὶ, ἢ ἐναντίαι παλαιῶν συνηθειῶν· Οὕτω παρέδωκε τὴν τῆς πόλεως Μαδριτίου προμήθευσιν μὲ τὰ ἀναγκαιότατα ἐδώδιμα εἰς μίαν ἑταιρείαν, τοῦ ὁποίου φυσικώτατον ἀποτέλεσμα ἦτο ἡ πλειστηρίασις τῶν τιμῶν, καὶ διὰ νὰ φυλάξῃ ἀκριβέστερα τὴν γενικὴν ἀσφάλειαν, ἀπηγόρευσε τὰ μέχρι τοῦδε ἐνδύματα, ἐπειδὴ τὰ πλατέα περιθώρια τῶν σκιαδίων ἔκρυπταν εὐκόλως τὰ πρόσωπα καὶ αἱ μακραὶ χλαμύδες τὰ ὅπλα. Ἀλλ' ἡ δευτέρα ἀπαγορία ἠρέθισε τὴν γενικὴν ἀγανάκτησιν, ἥτις ἔφθασε τελευταῖον εἰς ἔκρηξιν.

Ὅταν τὴν 23 Μαρτίου 1766 νέος τις μὲ μακρὰν χλαμύδα καὶ πλατὺ σκιάδιον, διαβαίνων ἀπὸ τὸ βασιλικὸν παλάτιον, ἐπιάσθη ἀπὸ τὴν φρουρὰν, ἐσυνάχθη σωρὸς ἀνθρώπων, ὅς τις ταχέως αὐξηθεὶς ἔσπευσε μὲ μανίαν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Μαρκεσίου Σκυϊλ-

λακίου, αὐτὸν μὲν ἀπέτυχεν, ἐτσάκισε δὲ τὴν ἅμαξάν του, διήρπασε τὸν οἶκόν του, καὶ ἐγέμισε τὰς ἀγυιὰς μὲ τοὺς ἤχους τῶν ἐκφωνήσεων: „Αἰωνία ἡ Ἱσπανία, πολυχρονίως ζήτω ὁ βασιλεύς, εἰς τ᾽ ἀνάθεμα ὁ Σκυϊλλάκιος!" Τὸν Ἀγγλικὸν πρέσβυν, ὅς τις ὑπήγαινεν ἐφ᾽ ἁμάξης εἰς τὴν αὐλὴν, ἐχαιρέτησε μὲ τὰ ἐκφωνήματα: Αἰωνία ἡ Ἀγγλία, νὰ χαθῇ ἡ Γαλλία, εἰρήνη μὲ τὴν Ἀγγλίαν! Διότι ὁ τελευταῖος πόλεμος, ὅς τις ἤρχισεν ἐναντίον τῆς τοῦ ἔθνους θελήσεως καὶ ἀφῆκεν ὄνειδος καὶ χρέη, εἶχε παροργίσειν τὰς καρδίας. Ἐπληγώθησαν ὅμως καὶ ἐθανατώθησαν ὀλίγοι ἐκ τῆς Βαλλονιακῆς φρουρᾶς, οἵτινες ἠθέλησαν νὰ στήσωσι τὴν ἐπανάστασιν.

Ὁ βασιλεὺς τελευταῖον ἐσυμβιβάσθη τακτικῶς μὲ τοὺς ἐπαναστάτας. Ἐξβῆκεν εἰς τὸν ἡλιακὸν τοῦ παλατίου του καὶ ὑπεσχέθη ὅτι θέλει ἀπολύσειν τὸν Μαρκέσιον Σκυϊλλάκιον καὶ θέλει βάλειν ἀντ᾽ αὐτοῦ ἕνα Ἱσπανὸν, θέλει καταργήσειν τὴν ἀπαγορίαν τῶν ἐνδυμάτων καὶ ἀφήσειν ἐλευθέραν τὴν ἐμπορίαν μὲ τὰ πρὸς ζωὴν ἀναγκαῖα. Διὰ νὰ γείνῃ ἐπιφανεστάτη ἡ συνθήκη αὕτη, ἀνέγνωσεν ἕνας Μοναχὸς μὲ τὸν σταυρὸν εἰς τὴν χεῖρα ὅλα τὰ ἄρθρα ἔμπροσθεν τοῦ λαοῦ, καὶ εἰς καθὲν αὐτῶν ἔδιδεν ὁ βασιλεὺς διὰ σημείων τὴν συγκατάθεσίν του. Ὅταν ὅμως τὴν ἐφεξῆς νύκτα ἀνεχώρησε κρυφίως ἡ αὐλὴ μετὰ τοῦ Σκυϊλλακίου ἀπὸ τὸ Μαδρίτιον, ἐσηκώθη ἐκ νέου ὁ θόρυβος. Ἔστειλαν ἕνα τῶν δημεγερτῶν εἰς Ἀρανίαν νὰ ζητήσῃ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ βασιλέως. Κάρολος ὁ Γ΄ ἐπροσποιήθη τὸν ἄρρωστον, τοῦ ἔδωκεν ὅμως ἐπιστολὴν ἀνοικτὴν πρὸς τὴν Βουλὴν τῆς Καστιλίας, ὅπου ἐφανέρονε τὴν ἀπόλυσιν τοῦ Σκυϊλλακίου καὶ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ διαδόχου του, καὶ ἀνενέωσε τὰς προτέρας του ὑποσχέσεις. Μὲ τοῦτον τὸν τρόπον ἡσύχασε τελευταῖον ὁ λαός.



Ἀποτέλεσμα ταύτης τῆς ἐπαναστάσεως ἦτο ἡ καθαίρεσις τῶν Ἰησουϊτῶν. Ὁ Γαλλικὸς λειτουργὸς Χοισεύλιος ἠγωνίζετο μέχρι τοῦδε ματαίως νὰ τὴν ἐνεργήσῃ καὶ εἰς τὴν Ἱσπανίαν, ἐπειδὴ Κάρολος ὁ Γ΄ ἦτο εἰς αὐτοὺς ἔκδοτος. Τώρα τὸν ἐκατάπεισαν, ὅτι οἱ Ἰησουῖται τάχα ἦσαν ἀρχηγοὶ τῆς ταραχῆς, καὶ ὅτι κατὰ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ οἴκου του χαλκεύουσιν ἐπικίνδυνα κεντρία. Τοῦτο ἐνήργησεν. Ἡ καθαίρεσίς των ἀπεφασίσθη, καὶ Ἀράνδας, ὁ διάδοχος τοῦ Σκυϊλλακίου, τὴν ἐξετέλεσε. Διὰ νὰ γείνῃ ἡ πληγὴ πάντη ἀπροσδοκήτως καὶ διὰ τοῦτο νὰ ἐπιτύχῃ ἀσφαλέστερα, ἔκαμε τὸ σχέδιον ὁ Ἀράνδας μόνος μετὰ τοῦ βασιλέως. Οὗτος ἔγραφεν ἰδιοχείρως τὰ προστάγματα. Ἔπειτα τὸ 1767 ἔτος τὴν νύκτα περιεκυκλώθησαν μὲ στρατιώτας ὅλοι οἱ οἶκοί των, ἐσύρθησαν ἔξω οἱ Ἰησουῖται, καὶ μὲ τὰ ἁμάξια ἐφέρθησαν εἰς τὴν Καρθαγένην καὶ εἰς ἄλλους λιμένας τοῦ βασιλείου, καὶ ἀπεκεῖ εἰς τὴν Ἰταλίαν. Καὶ τοῦτο δὲν περιωρίσθη εἰς μόνον τὴν Εὐρώπην· ἐπροστάχθη τὸ αὐτὸ καὶ εἰς τὰς ἀποικίας. Ἀπὸ μόνον τοῦ Μεξικοῦ ἐδιώχθησαν 700. Ἀφοῦ πολλοὶ ἐχάθησαν ἀπὸ τὴν λύπην καὶ κακοπάθειαν, ἐνῷ κατ᾽ ἀρχὰς ὁ Πάπας δὲν τοὺς ἐδέχετο εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐπικράτειαν, καὶ διὰ τοῦτο ἐκατοίκουν εἰς τὰ καράβια, ἐξεφέρθησαν τελευταῖον 2300 εἰς τὴν Κορσικὴν, ὅπου ἡ Γαλλικὴ αὐλὴ ἐμεσίτευσε καὶ τοὺς ἐδίδετο εἰσόδημά τι, ἂν καὶ πολλὰ πτωχικόν. Τὰ ὑπὸ τοῦ στέμματος δημευθέντα κτήματα τῶν ἐξορίστων τούτων, οἵτινες διαμιᾶς ἐδόθησαν δωρεὰν εἰς τὴν πεῖναν, λέγεται ἀλλ᾽ ἴσως μὲ ὑπερβολὴν, ὅτι ἐξετιμήθησαν 77 μιλιονίων θαλήρων.

Τὸ παράδειγμα τῆς Ἱσπανίας ἠκολούθησαν οἱ συγγενεῖς της ἡγεμόνες Νεαπόλεως καὶ Πάρμας. Ὁ δεύτερος δὲν ἐξώρισε μόνον τοὺς Ἰησουῖτας, ἀλλ᾽

ἔκαμε καὶ ἄλλας διαταγὰς πρὸς περιορισμὸν τῆς ἐκκλησιαστικῆς δυνάμεως. Ἀπηγόρευσεν εἰς τὰς ἐκκλησίας καὶ εἰς τὰ μοναστήρια νὰ δέχωνται κληρονομίας ἀκινήτων κτημάτων· ἀπηγόρευσε τὴν εἰσαγωγὴν ἐκκλησιαστικῶν διαταγῶν χωρὶς συγκατάθεσιν τῆς κυβηρνήσεως, καὶ ἐκατάργησε τὴν ἀσυδοσίαν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὑποστατικῶν μὲ συνθήκας τινάς. Ὁ Κλήμης ΙΓ΄, λυπηθεὶς ἀπὸ τὴν κακομεταχείρισιν τάγματος, τὸ ὁποῖον αὐτὸς εἶχεν ἐπικυρώσειν ἐκ νέου τὸ 1765 ἔτος, ἔστρεψε τὸν θυμόν του ἐναντίον τῆς ἀσθενεστέρας τούτων τῶν αὐλῶν. Ὄχι μόνον ἀφώρισε τὸν Δοῦκα Πάρμας, ἀλλ' ἀντεποιήθη καὶ τὴν χώραν του ὡς κτῆμα τῆς ἐκκλησίας. Ἀλλ' αἱ δύω μεγαλήτεραι Βουρβωνικαὶ δυνάμεις, Ἱσπανία καὶ Γαλλία, τὸν ἀνεχαίτισαν πάραυτα. Ἡ Γαλλία ἐδήμευσε τὴν Αὐενιῶνα, καὶ ἡ Ἱσπανία ἀπηγόρευσε τὴν δημοσίευσιν τῆς παπικῆς προσταγῆς ταύτης εἰς τὰς χώρας της. Ἐπειδὴ δὲ μεταξὺ τούτων τῶν κινήσεων ἀπέθανεν ὁ Πάπας, τῆς Γαλλίας καὶ Ἱσπανίας ἡνωμένων ἡ ἐπιῤῥοὴ ἀνεβίβασεν ἐπὶ τοῦ Παπικοῦ θρόνου τὸν Κλήμεντα ΙΔ΄, ὅς τις ἐτελείωσε τὴν ἔριν διὰ τῆς προειρημένης καταργήσεως τοῦ τῶν Ἰησουϊτῶν τάγματος.

Καθὼς ἡ Ἱσπανία καὶ ἡ Γαλλία ἔπρατταν ἐδῶ ὁμοφώνως κατὰ τῶν Ἰησουϊτῶν, οὕτω συνεκρατοῦντο καὶ κατὰ τῆς Ἀγγλίας. Καὶ τὰ δύω τὰ βασίλεια ηὔξαναν καὶ τὰς πεζικὰς καὶ τὰς θαλασσίους δυνάμεις, μάλιστα τὰς δευτέρας, ὡς φαίνεται, διὰ νὰ ἀντιπαραταχθῶσι κατὰ τῶν στόλων τοῦ ἀντιπάλου των, τὸν ὁποῖον ἐζήτουν καιρὸν νὰ ἐρεθίσουν καὶ νὰ τὸν κράξουν εἰς τὸν ἀγῶνα. Τοιοῦτον καιρὸν ἔδωκεν ἡ τῆς Κορσικῆς κατάστασις. Ἡ νῆσος αὕτη ἦτο σχεδὸν πάντοτε εἰς πόλεμον μὲ τὴν Γένουαν, ἥτις κατὰ τὸ ὄνομα ἐξουσίαζεν εἰς αὐτὴν, ἀλλ' ἐπανάστασιν κινηθεῖσαν κατὰ τὸ 1735 ἔτος ἠδυνήθη μόνον μὲ βοή-



θειαν τῆς Γαλλίας νὰ καταπατήσῃ. Οἱ Κόρσοι ἐπανέστησαν πάλιν ἐντὸς ὀλίγου στρατηγούμενοι ἀπὸ τὸν ἀνδρεῖον Παῦλον. Ἡ Γένουα ἐστράφη ἐκ νέου εἰς τὴν Γαλλίαν, καὶ ἡ συμβίβασις ἐκατήντησεν εἰς τοῦτο, ὥστε ἐκείνη ἡ πολιτεία μὲ ἀποζημίωσιν χρηματικὴν ἐπαραχώρησε τὴν τῆς νήσου ἐξουσίαν της εἰς τὴν δευτέραν κατὰ τὸ 1769 ἔτος. Ἡ Ἀγγλία, περιπλεγμένη εἰς ἐσωτερικὰς διχονοίας, ἐσιώπησε.

Πάραυτα ἐφάνη ἀφορμὴ ἄλλη. Ἡ Ἀγγλία εἶχε πιάσειν τὸ 1748 ἔτος τὰς ἀναξίους ἔριδος Φαλκαλδικὰς νήσους, τὰς ἀφῆκεν ὅμως πάραυτα. Ὅταν δὲ ὁ Χοισεύλιος ἐπρόσταξε νὰ τὰς πιάσωσιν, ἔκαμε πάλιν κύριον τὸ κτητορικόν της δίκαιον. Ἡ Ἱσπανία θεωροῦσα μὲ ζηλοτυπίαν πάντα, ὅς τις ἐπλησίαζεν εἰς τὴν Ἀμερικανικὴν ξηρὰν, ἐπαραπονήθη περὶ τούτου εἰς τὴν Γαλλίαν, ἥτις πάραυτα ἀφῆκε πάλιν τὰς νήσους, εἰς δὲ τὰς Ἀγγλικὰς ἀποικίας ἐπρόσταξε χωρὶς ἄλλο νὰ ἀπομακρυνθῶσιν ἐκεῖθεν, καὶ ἐμεταχειρίσθη τελευταῖον βιαστικὰ μέσα. Ἀλλὰ καὶ ταύτην τὴν λογομαχίαν ἐξίσωσεν ἡ Ἀγγλία μὲ εἰρηνικὸν τρόπον, καὶ τοῦ Χοισευλίου ἡ ἀπὸ τὰς ἐπιβουλὰς τοῦ Δυβαῤῥῦ προξενηθεῖσα πτῶσις ἔφερεν ἡσυχίαν εἰς τὰς κινήσεις ταύτας: „Ὁ λειτουργός μου θέλει πόλεμον, ἔγραφε Λοδοβῖκος ὁ ΙΕ΄ πρὸς Κάρολον τὸν Γ΄, ἐγὼ ὅμως δὲν τὸν θέλω."

Τῆς Ἱσπανίας ὁ τότε λειτουργὸς Γριμάλδιος ἤθελε τώρα νὰ δοκιμάσῃ ὅλας τὰς συναθροισμένας πολεμικάς του δυνάμεις ἐναντίον ἐχθροῦ, τοῦ ὁποίου ἡ κατατρόπωσις δὲν εἰσέφερνε τίποτε εἰς ὅλην τὴν ὕπαρξιν τῆς ἐπικρατείας, ὑπέσχετο ὅμως κέρδη καὶ ἐκολάκευε τοῦ λαοῦ τὸ πνεῦμα. Ἀπεφάσισε μέγα ἐγχείρημα ἐναντίον τοῦ Ἀλγειρίου. Ἐξώπλισε (1775) στόλον ἑξήκοντα ἑπτὰ μεγάλων καὶ μικρῶν καραβίων, καὶ στράτευμα 26,000 στρατιωτῶν, καὶ ἑπομένως

δύναμιν, ὁποίαν ἀπὸ Καρόλου τοῦ Ε' κἀνεὶς βασιλεὺς τῆς Ἱσπανίας δὲν εἶχε δείξειν εἰς τοὺς αἰγιαλοὺς τῆς Ἀφρικῆς. Ἀλλ' ἡ ἐκστρατεία ἐδυστύχησε, καὶ μετὰ χαμὸν 5000 ἀνθρώπων ὑπέστρεψαν μὲ ἀτιμίαν οἱ Ἱσπανοὶ εἰς τὸν τόπον των. Ἡ μανία τοῦ ἔθνους διευθύνθη εἰς τὸν ἡγεμόνα τοῦ ἐγχειρήματος, τὸν στρατηγὸν Ῥεϊλλῦν, ξένον τινὰ, καὶ ὁ βασιλεὺς, ὅς τις τὸν ἐτίμα, ἠναγκάσθη νὰ τὸν ἀπομακρύνῃ ἀπὸ τὸ Μαδρίτιον. Καὶ ὁ Γριμάλδιος δὲ ἐπαραιτήθη μετὰ τοῦτο, μ' ὅλον ὅτι ἀπέβη εὐτυχῶς πόλεμός τις μὲ τὴν Πορτογαλλίαν, ὅς τις εἶχεν ἐγραγῆν διὰ τὴν κτῆσιν τοῦ Σακραμέντου. Ὁ διάδοχός του, Κόμης Φλωρίδας Βλάγκας, τὸν ἐτελείωσε μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Πομβαλίου τὸ 1778 ἔτος, μὲ ὠφελίμην εἰρήνην εἰς Πάρδον, ὅπου ἡ Πορτογαλλία ἐνέφραξε τὴν πηγὴν τῶν πολλῶν πειρασμῶν, ἐνῷ ἤλλαξε τὸ Σακραμέντον μὲ χώραν τινὰ κειμένην εἰς τὰ σύνορα τῆς Βρασιλίας. Ἐὰν ἐπὶ τῆς λειτουργίας τοῦ Γριμαλδίου ἡ δύναμις τῆς Ἱσπανίας ἀνασταθεῖσα ἀπὸ τὴν πολυχρόνιον νάρκωσιν ἐστράφη πρὸς τὰ ἔξω, ὁ προκάτοχος ὅμως τοῦ Γριμαλδίου Ἀράνδας, ὅς τις εἶχεν ἐμβῆν εἰς τὸν τόπον τοῦ Σκυϊλλακίου, ἐπροσπάθησε νὰ λύσῃ ἀπὸ τὰ δεσμὰ τὰς ἐσωτερικὰς δυνάμεις. Ὁ λειτουργὸς οὗτος ἐκοπίασε μὲ ζῆλον μέγαν νὰ νεώσῃ τὴν Ἱσπανίαν κατὰ τὰ ἀξιώματα, τὰ ὁποῖα περὶ τοὺς χρόνους τούτους ἐβασίλευαν εἰς ὅλας τὰς ὑγιεστέρας κεφαλάς. Ἐπεριώρισε τὴν δύναμιν τοῦ Πάπα, ἔκαμε διαταγὰς πρὸς βελτίωσιν τῆς τάξεως τῶν μοναστηρίων· ἐτόλμησε καὶ κατὰ τοῦ ἱεροῦ κριτηρίου, τὸ ὁποῖον ὅμως ἐπὶ τῶν Βουρβωνικῶν βασιλέων εἶχε παύσειν κατ' ὀλίγον νὰ εἶναι φοβερόν. Ἐπὶ Σκυϊλλακίου ἤδη (1762) ἐξωρίσθη ὁ μέγας ἱεροκρίτης εἰς μακρυνὸν μοναστήριον, ἐπειδὴ εἶχεν ἀπαγορεύσειν Γαλλικόν τι βιβλίον (Vérités Chrétiennes)



παρὰ θέλησιν τοῦ βασιλέως· ἐνταυτῷ δὲ ἐπροστάχθη, ὅτι τοιαῦται ἀπαγορίαι πρέπει νὰ προβάλλωνται πρότερον εἰς τὸν βασιλέα. Ὁ βασιλεὺς μὲν εἶχεν ἀκυρώσειν τὸν νόμον τοῦτον κατὰ τὸ ἐφεξῆς ἔτος διὰ παρακινήσεως τοῦ πνευματικοῦ του, ὁ δὲ Ἀράνδας ἐνήργησε τὴν ἀνανέωσίν του. Ἠθέλησε νὰ λάβῃ καὶ τὴν ἐξουσίαν ἀπὸ τὴν ἱερὰν ἐξέτασιν, νὰ ἐξουσιάσῃ τὰ ὑποστατικὰ τῶν καταδικασθέντων, διὰ νὰ μὴ ἔχουν ἐπιῤῥοὴν εἰς τὰς κρίσεις ὄφελος καὶ πλεονεξία· ἀλλ' ὁ σκοπός του ἐματαιώθη, ἐπειδὴ ἐπαράστησαν εἰς τὸν βασιλέα, ὅτι οἱ μισθοὶ τῶν ἱεροκριτῶν, οἵτινες ἐπληρόνοντο ἀπὸ τὰ δημευθέντα ταῦτα ὑποστατικὰ, θέλουν ἐπιφορτισθῆν εἰς τὴν ἐπικράτειαν.

Ὄχι ὀλιγώτερον δυσάρεστον ἐφάνη εἰς τὰ ἱερὰ ταῦτα ἀρχεῖα ἄλλο τι κίνημα. Ὁ λειτουργὸς ἔκαμε τὸ σχέδιον νὰ ἀναδείξῃ ὠφέλιμον τὴν ἔρημον Σιέῤῥαν Μοῤῥέναν μὲ ἀποικίας. Κἄποιος Ὀλαβίδης, γεννημένος εἰς Λίμαν τοῦ Περοῦ, ὅς τις ἠγαπήθη ἀπ' αὐτὸν διὰ τὰς γνώσεις του καὶ διὰ τὰ εἰς τὰς περιηγήσεις ἀποκτημένα ἐλεύθερα φρονήματά του, εἶχε κινήσειν πρῶτος τὸ πρᾶγμα, καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα ἐπροστάχθη νὰ τὸ ἐκτελέσῃ. Ὁ Ὀλαβίδης εἵλκυσεν ἀποίκους ἐκ τῆς Ἑλβετίας καὶ Γερμανίας, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν καὶ Προτεστάνται. Εἰς τούτους ἐδόθη ἐλευθερία τῆς θρησκείας των, καὶ ὁ Ὀλαβίδης, προστατευόμενος ἀπὸ τὸν ὁμόφρονά του λειτουργὸν, τοὺς ἀσφάλισεν ἐκεῖ ἐναντίον πάσης ἐπιστρεπτικῆς δοκιμῆς τῶν Μοναχῶν καὶ ἱερωμένων.

Ὅλοι οὗτοι οἱ κανόνες ἐπείραξαν τὴν μεγάλην μάζαν τοῦ εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐκδότου λαοῦ. Δι' ἄλλων διαταγῶν, ἐκ τῶν ὁποίων πολλαὶ ἦσαν εὐεργετικαὶ, Π. χ. ἡ διαταγὴ τῶν σχολείων μετὰ τὸν ἐξορισμὸν τῶν Ἰησουϊτῶν, ἡ διόρθωσις τοῦ νομίσματος

κτλ., ἄλλαι δὲ ἐξ ἐναντίας ἐκαταπάτουν παλαιὰ ἔθη καὶ ἤθη τῆς Ἱσπανίας, ἢ ἐφαίνοντο ἐναντίαι καὶ εἰς αὐτὴν τὴν παροῦσαν βασιλικὴν ἐξουσίαν διὰ ἀναστάσεως παλαιῶν δικαίων τῶν κλάσεων, ἀπέκτησεν ὁ Ἀράνδας τόσους ἐχθροὺς, ὥστε τελευταῖον ἐνικήθη ἀπὸ τὴν ἕνωσιν τῶν δυνάμεων ὅλων, καὶ ἠναγκάσθη νὰ παραμερίσῃ ἀπὸ τὸν τόπον του (1773).

Ἡ πάραυτα ἀνεγερθεῖσα δύναμις τοῦ ἱεροῦ κριτηρίου ἐπανηγύρισε τὴν νίκην της εἰς ἕνα τῶν πιστοτάτων του βοηθῶν, τὸν Ὀλαβίδην. Οἱ προειρημένοι κανόνες τούτου τοῦ ἀνδρὸς, οἱ κατὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν λόγοι του, συχνῶς ἐκφωνούμενοι μὲ σφοδρότητα καὶ ἀπρονοησίαν, ἔγειναν τώρα ἐγκλήματά του. Μὲ πρόφασιν νὰ δώσῃ λογαριασμὸν τῆς προόδου τῶν ἀποικιῶν, ἐκράχθη εἰς Μαδρίτιον, καὶ ἐκεῖ ἐφυλακώθη πάραυτα. Δύω ἔτη, κατὰ τὰ ὁποῖα ἐκρατεῖτο εἰς τὰς φυλακὰς τοῦ ἱεροῦ κριτηρίου, ἐδιάρκεσεν ἡ ἐξέτασις· ἦτο χάρις ἀπὸ τὸν βασιλέα ὅτι δὲν ἐκάη εἰς ἓν Auto da fé, ἀλλὰ μόνον μὲ ἓν Autillo da fé ἐκαταδικάσθη νὰ χάσῃ τὴν περιουσίαν καὶ τὰ κτήματά του, καὶ νὰ κλεισθῇ ὀκτὼ ἔτη εἰς μοναστήριον, ὑποχρεωμένος νὰ διαβάζῃ κατανυκτικὰ βιβλία καὶ νὰ ἐξομολογῆται κατὰ μῆνα *).

Τοιουτοτρόπως ἐματαιώθη δοκίμιον, ἐν μέρει διὰ τὴν ὁρμὴν, μὲ τὴν ὁποίαν ἐγίνετο, καὶ εἰς τὴν Ἰσπανίαν καθὼς καὶ εἰς τὴν Πορτογαλλίαν, νὰ ἀναπαυθῇ ἀμαυρά τις ἐπιθυμία μέρους τῶν πεπαιδευμένων μὲ μεταβολὴν τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως καὶ τῶν παλαιοτέρων τύπων τοῦ πολιτεύματος. Πουθενά ποτε

*) Ὁ Ὀλαβίδης ἔλαβε μετέπειτα ἀπὸ τὸν βασιλέα τὴν ἄδειαν νὰ μεταχειρισθῇ τὰ λουτρὰ τῆς Καταλωνίας, διὰ νὰ εὐκολύνῃ, ὡς φαίνεται, τὴν φυγήν του. Μετέβη εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἀλλὰ 1798 ὑπέστρεψεν εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἐνῷ 1796 ἀνῄρεσε δημοσίως τὰ φρονήματά του, ἀλλὰ καὶ διὰ συγγράμματος χωριστοῦ ἐπροστάτευσε τὴν ἱεροκριτίαν. Ἴδε Βουργουΐγκου περιηγήσεις.



ὅμως δὲν ἐφανερώθη ἡ ἐπιθυμία αὕτη τόσον ἰσχυρῶς ὅσον εἰς τὴν Γαλλίαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν εἶχαν δεχθῆν τὰς θεωρίας καὶ οἱ λειτουργοὶ τῶν χωρῶν ἐκείνων. Εἰς τὴν χώραν ταύτην διηρεθίσθη διὰ τῶν συγγραφέων, καὶ διευθύνθη εἰς διωρισμένον σκοπὸν καὶ ἐξηπλώθη γενικώτερα. Ἡ βασιλεία Λοδοβίκου τοῦ ΙΕ΄ εἶχε βλάψειν πολὺ τὴν ὑπόληψιν τοῦ θράνου, καὶ ὁ ἀγαθοκάρδιος μὲν, ἀσθενὴς δὲ Λοδοβῖκος ΙϚ΄ δὲν ἦτο ἱκανὸς νὰ τὴν ἀποκαταστάσῃ, Ὅταν τὸ 1774 ἔτος ἐδιαδέχθη τὸν πάππον του, πρῶτον του ἔργον ἦτο, διὰ συμβουλῆς τοῦ Κόμητος Μαυρεπᾶ, νὰ ἀνακαλέσῃ εἰς ζωὴν τὰ ἀπὸ Λοδοβῖκον τὸν ΙΕ΄ καταργηθέντα, καὶ τώρα πάντη λησμονημένα κοινοβούλια, καὶ διὰ μέσου τῶν ἀπαρχαιωμένων τούτων καὶ εἰς τὰς προλήψεις νεκρωμένων συστημάτων νὰ ὀχυρώσῃ τὰς ἀναγκαίας γενομένας βελτιώσεις τῆς πολιτείας καὶ τῆς οἰκονομίας. Μὲ ὅλα ταῦτα ἔγεινεν εὐθὺς μετὰ τοῦτο λειτουργὸς τοῦ χρηματικοῦ ὁ Τουργότιος, ἀνὴρ, ὅς τις ὡς συγγραφεὺς εἶχεν ἐκφωνήσειν ἐκεῖνα τὰ δόγματα τοῦ πολιτεύματος, τῶν ὁποίων τὴν ἐφαρμογὴν ἐπεθύμει καὶ ἡ κοινὴ φωνὴ, πρὸς χάριν τῆς ὁποίας ἀποκατέστησεν ὁ βασιλεὺς τὰ κοινοβούλια. Ἡ μεγάλη ἀναργυρία τῆς πολιτείας, τὸ πλῆθος καὶ μέγεθος τῶν φόρων, οἱ ὁποῖοι μ᾽ ὅλον τοῦτο δὲν ἀνεπλήρωναν τὰ ἔξοδα, ἡ ἄνισος διανομὴ τῶν φόρων τούτων, ἐφαίνοντο ὅτι ἔκαμναν ἀναγκαίαν μίαν ὁλόκληρον μεταῤῥύθμισιν. Ὁ Τουργότιος ἤρχισε βραδέως καὶ προνοητικῶς, ἀλλὰ καὶ οὕτω διήγειρε τὴν ἀντίστασιν ὅλων ἐκείνων, τῶν ὁποίων τὸ ὄφελος ἐφοβερίζετο μὲ τοῦτο. Ἐπειδὴ ὁ Τουργότιος ἦτο ἀπὸ τοὺς ὀνομαζομένους Φυσιοκράτας, τῶν ὁποίων τὰ δόγματα μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀπήτουν καὶ ἐντελῆ ἐλευθερίαν τῆς σιτεμπορίας, ἐμεταχειρίσθησαν προφασιστικῶς μίαν πεῖναν, διὰ νὰ ἐρεθίσουν τὸν ὄχλον, ὅς τις ἐπανέ-

στη εἰς διάφορὰ μέρη τοῦ βασιλείου, καὶ ἐφάνη καὶ εἰς τὰς Βερσαλίας, ὅπου ἐτρόμαξε τὸν βασιλέα εἰς τὸ παλάτιόν του (1775).

Ὁ ἀλευροπόλεμος οὗτος (la guerre des farines), καθὼς ἀστείως τὸν ὠνόμαζαν οἱ Παρισιανοὶ, ἦτο προοίμιον τῆς τοῦ λειτουργοῦ πτώσεως, ἥτις ἐσυνέβη τὸ ἐφεξῆς ἔτος (1776). Ἡ ταραχὴ ἀνεχαιτίσθη, ἀλλ' εἰς τὴν αὔξουσαν σύγχυσιν τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας ἐνυπῆρχεν ὁ λόγος τῆς μελλούσης ἀνανεώσεώς της. Πρὸς τοῦτο συνεισέφερε καὶ πόλεμος, ὅπου ἡ Ἱσπανία καὶ ἡ Γαλλία εὕρηκαν τελευταῖον τὸν ἀπὸ τὸν Γριμάλδιον καὶ Χοισεύλιον ἐπιθυμούμενον καιρὸν νὰ ἀρχίσωσι μὲ τὴν Ἀγγλίαν τὸν περὶ τῆς θαλασσοκρατίας ἀγῶνα.

# ΝΕΑ ΙΣΤΟΡΙΑ.

## Βιβλίον Τέταρτον

Περιέχον τὰ τῆς Ἀγγλίας, Σκανδιναυΐας, Ῥωσίας καὶ Τουρκίας.

(1700 — 1790.)

# ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

Ἀφοῦ ἠρχίσαμεν τὰς ἱστορίας τῆς δεκάτης ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος ἀπὸ τὸν περὶ διαδοχῆς τοῦ Ἱσπανικοῦ θρόνου πόλεμον, καὶ ἴδαμεν τὸ πολεμικὸν κλέος Εὐγενίου καὶ Μαρλβορούγου, ἐδιηγήθημεν ἀκολούθως ὅλα τὰ ἀξιόλογα, ὅσα ἐσυνέβησαν εἰς τὸν Αὐστριακὸν οἶκον· μετὰ τοῦτο περιεγράψαμεν ὅσον ἦτο δυνατὸν ἀκριβῶς τὰς πράξεις Φρειδερίκου τοῦ Β', διὰ τῶν ὁποίων ἐδόξασε τὴν Προυσίαν, καὶ ἐκ τούτου μετέβημεν εἰς τὴν Γαλλίαν, τῆς ὁποίας ἴδαμεν τοὺς προδρόμους τῆς ἐπαπειλούσης αὐτὴν ἀθλιότητος, καὶ ἐθεώρησαμεν ἐν συντόμῳ τὰ εἰς τὴν Ἱσπανίαν καὶ Πορτογαλλίαν συμβάντα. Ὅλα ταῦτα ἀποτελοῦσι τὴν περιοχὴν τοῦ τελειωθέντος ἤδη βιβλίου.

Εἰς τὸ ἀνὼ χεῖρας τέταρτον βιβλίον τῆς νέας ἱστορίας πρόκειται νὰ διηγηθῶμεν τὰ τῶν Ἄγγλων ἔργα, καὶ μάλιστα τοὺς μετὰ τῶν Γάλλων πολέμους των, διὰ τῶν ὁποίων ἐστερέωσαν τὴν ἐπέκεινα τοῦ ὠκεανοῦ κυριαρχίαν των, καὶ ἐκυρίευσαν χώραν πλατυτάτην καὶ πλουσιωτάτην, τὴν Ἰνδικήν· ἀλλ' ἐνταὐτῷ καὶ τὴν ἀπ' αὐτῶν ἀποστασίαν τῆς βορείου Ἀμερικῆς καὶ τὴν δι' αὐτῆς εὐτυχηθεῖσαν αὐτονομίαν της. Θέλομεν ἰδεῖν ἔπειτα ἀγῶνα μέγαν περὶ τῆς κυριότητος τῆς Βαλτικῆς, κατὰ τὸν ὁποῖον ἰσχυρὸς βασιλεὺς ἀφανίζεται ἀπὸ τὴν κακὴν μοῖραν του, καὶ ὁ ἥρως τῆς Ῥωσίας Πέτρος Α' θεμελιόνει τὴν δόξαν του μὲ ἀκαμάτους κόπους, καὶ μία ἰσχυρὰ Αὐτοκρατόρισ-

σα περιβάλλει κλέος εἰς τὴν Ῥωσίαν, τὸ ὁποῖον μένει αἰώνιον. Ὅλη ἡ Εὐρώπη περὶ τὰ τέλη τῆς δεκάτης ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος τρομάζει ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀπατηλῆς σοφίας, καὶ προσπαθεῖ νὰ ἀναχαιτίσῃ τὴν ἐνέργειάν της. — Ἐπιπόλαιος σκιαγραφία τῆς παιδείας τῶν τριῶν κυριωτέρων ἐθνῶν, ἥτις ἀλλοῦ μὲν ὁδηγεῖ, ἀλλοῦ δὲ συνοδεύει τὸ πνεῦμα τοῦ αἰῶνος, καὶ τελευταῖον ἡ Τουρκικὴ ἱστορία θέλουν ἐπισφραγίσειν τὸ τέταρτον βιβλίον τῆς νέας ἱστορίας καὶ ἐνταυτῷ τῶν ἀξιολογωτάτων συμβαμάτων τοῦ πολιτισμένου κόσμου κατὰ τὴν δεκάτην ὀγδόην ἑκατονταετηρίδα.

# Α'. ΑΓΓΛΟΙ.

## 1. Ἀγγλία ἐπὶ Ἄννης καὶ Γεωργίου Α'. (1702 — 1727).

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως Βιλέλμου Γ', ἀνέβη εἰς τὸν Ἀγγλικὸν θρόνον ἡ γυναικαδέλφη του Ἄννα, δευτέρα θυγάτηρ τοῦ ἐξωσθέντος βασιλέως Ἰακώβου Β', κατὰ τὴν διαταχθεῖσαν κληρονομικὴν διαδοχήν. Ἡ βασιλεία τῆς Ἄννης πίπτει εἰς τὸ μέσον τοῦ περὶ τῆς Ἱσπανικῆς διαδοχῆς πολέμου, τοῦ ὁποίου ὁ δρόμος καὶ ἡ ἔκβασις ἀποτελεῖ τὰ κυριώτερα μέρη τῆς ἱστορίας ταύτης τῆς βασιλίσσης. Ἦτο γυνὴ χωρὶς μεγάλα προτερήματα, καὶ δὲν τῆς ἔλειπε παραξενία, ἐπειδὴ, ἀφοῦ ἐγέννησε δεκατρία τέκνα, δὲν εἶχε μηδὲν διὰ νὰ ἀφήσῃ διάδοχόν της. Διὰ τὰς ἐσωτερικὰς σχέσεις τοῦ Βρετανικοῦ βασιλείου ἔγεινεν ἡ βασιλεία της ἐπίσημος μὲ τὴν ἕνωσιν τῆς Σκωτίας καὶ Ἀγγλίας, αἱ ὁποῖαι ἡνώθησαν τὸ 1706 ἔτος. Τὸ παλαιὸν μῖσος τῶν δύω λαῶν, ἡ διαφορὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς των συντάξεως, ὁ φόβος τῆς Σκωτίας μὴ



γείνῃ μέτοχος τῶν μεγάλων ἐξόδων τῆς Ἀγγλίας, ὁ περιορισμὸς τῶν μέχρι τοῦδε δικαίων της, ἐνῷ μόνον δεκαὲξ Σκῶτοι Πατρίκιοι καὶ τεσσαράκοντα πέντε ἀντιπρόσωποι παρελαμβάνοντο εἰς τὸ Ἀγγλικὸν κοινοβούλιον — ὅλα ταῦτα ἐφαίνοντο εἰς τὸν λαὸν ἀνίκητα ἐμπόδια. Ὄχι ὀλίγοι Σκῶτοι ἐγνώρισαν ὅτι διὰ τῆς ἑνώσεως ταύτης ἀφανίζεται ἡ αὐθύπαρκτος ζωὴ τῆς χώρας των, καὶ τὸ ἀρχαιότατον βασίλειόν των καθίσταται ἐπαρχία τοῦ ἰσχυροῦ γείτονός των. Ἀλλ' ἡ τέχνη τῶν λειτουργῶν ἐματαίωσε τὴν ἀντίστασιν κατὰ πράγματος, τὸ ὁποῖον ἀπ' ἄλλου μέρους ὑπεστηρίζετο πολὺ ἀπὸ φυσικὰς σχέσεις καὶ τοπικὴν θέσιν, καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποφύγῃ τὴν τύχην ταύτην διὰ τὴν φορὰν τοῦ νεωτερικοῦ πολιτικοῦ πνεύματος.. Μόνον ἡ Σκωτικὴ ἐκκλησία ἐφύλαξε τὴν ἰδίαν της, ἀπὸ τῆς ἐπισκοπικῆς τῶν Ἄγγλων ἐκκλησίας πάντη ἀνεξάρτητον, κυβέρνησιν.

Οἱ ἰσχυρότατοι ἀντίπαλοι τῆς ἑνότητος ἦσαν οἱ φίλοι τῶν Στουάρτων, οἵτινες ἐσκόπουν ἀκόμη τὴν τούτων ἀνύψωσιν ἐπὶ τοῦ Σκωτικοῦ θρόνου, καὶ ἐντελῆ ἀποχωρισμὸν ἀπὸ τῆς Ἀγγλίας. Ἀλλ' ἡ φατρία αὕτη, ἥτις πρὸ τῆς ἑνώσεως δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπιτύχῃ τὸν σκοπόν της, ἐφάνη μετὰ ταύτην ὅτι ἐπλησίασεν εἰς αὐτὸν, ὅταν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλίσσης, ἀπὸ τῆς πτώσεως τῶν Βιγίων καὶ ὑψώσεως τῶν Τορίων, ἐφροντίζετο ἡ ἀποκατάστασις τοῦ Στουαρτικοῦ οἴκου ἀπ' αὐτὴν τὴν κυβέρνησιν. Διὰ πρακτικοῦ τινὸς τοῦ κοινοβουλίου, ἐκδοθέντος τὸ 1701 ἐξ ἀφορμῆς τοῦ βασιλέως Βιλέλμου Γ', ἐδιωρίσθη ἡ διαδοχὴ τοῦ θρόνου μετὰ τὸν θάνατον τοῦ νέου Δουκὸς Γλοκεστρίας, υἱοῦ τῆς τότε Πριγκιπέσσης Ἄννης, εἰς τρόπον, ὥστε μόνον ἐκεῖνοι οἱ ἀπόγονοι τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, οἵτινες ὁμολογοῦσιν ἢ ἤθελαν ὁμολογήσειν τὴν Προτεσταντικὴν ἐκκλησίαν, ἐξαιρουμένων ὅλων τῶν Καθολικῶν, ἐμποροῦν νὰ φορέσουν τὸ

Ἀγγλικὸν στέμμα. Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἐκηρύχθη κληρονόμος τῆς Ἀγγλίας ἡ χηρεύσασα Ἐκλεκτόρισσα τῆς Ἀννοβέρας Σοφία γηραλέα οὖσα ἤδη, ἥτις ἦτο ἐγγόνη τοῦ βασιλέως Ἰακώβου Α', θυγάτηρ τῆς δυστυχοῦς Ἐλισάβετ Παλατιοκομμήσσης καὶ Βοημικῆς βασιλίσσης *). Ἀλλ' ἡ βασίλισσα αὐτὴ, βασανιζομένη ἀπὸ τὸ συνειδὼς διὰ τὴν ἄνομον ἀποδίωξιν τοῦ ἀδελφοῦ της, ἐπεθύμει τὴν τούτου ἀποκατάστασιν, καὶ οὕτως ἦτο ἐναντία εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Βιγίων ἐνεργουμένην μεταγωγὴν τοῦ Ἀννοβερικοῦ Ἐκλέκτορος· εἷς ἐκ τῶν λειτουργῶν της, ὁ Λόρδ Ὀξοφόρδιος, εὑρίσκετο εἰς κοινωνίαν μὲ τὴν αὐλὴν τῶν Στουάρτων, καὶ ὁ ἄλλος, ὁ Λόρδ Βολιγκβρόκιος, ἦτο ὅλος διόλου ἔκδοτος εἰς τὸν οἶκον τοῦτον. Ὁ τρόπος τοῦ βασιλειῶντος, ὅς τις ἀκόμη διέτριβεν εἰς τὴν Λοθριγγίαν μὲ ὄνομα ἱππότης τοῦ ἁγ. Γεωργίου, ἡ προσπάθησίς του νὰ φαίνεται φίλος τῆς ἐπισκοπικῆς ἐκκλησίας, ἡ εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Βιέννης γενομένη πρότασις νὰ τοῦ δοθῇ γυνὴ μία ἀρχιδούκησσα: ὅλα ταῦτα ἐπλήθυναν τοὺς φόβους τῶν Βιγίων.

Εἰς πᾶσαν συνεδρίασιν τοῦ κοινοβουλίου ἐβρόντων παράπονα διὰ τὸν κίνδυνον τῆς Προτεσταντικῆς διαδοχῆς· ἐγίνοντο μάλιστα σχέδια εἰς τὸ νὰ μεταφερθῇ βιαίως ὁ Ἀννοβερικὸς Ἐκλέκτωρ. Καὶ οὗτος ἠδύναντο καὶ νὰ τὸ κάμουν διὰ τὴν δειλίαν τῆς βασιλίσσης καὶ τὸ ἀναποφάσιστον τῶν λειτουργῶν της, ἐὰν ὁ κατὰ τὴν 1 Αὐγούστου 1714 συμβὰς θάνατος τῆς βασιλίσσης δὲν ἔβαλλε τέλος εἰς ὅλους τοὺς φόβους. Ἐπειδὴ δὲ πρὸ ὀλίγου ἀπέθανε καὶ ἡ Ἐκλεκτόρισσα Σοφία (8 Ἰουν. 1714), ἀνέβη τὸν θρόνον

*) Χωρὶς ταύτης τῆς περιστάσεως, ἤγουν ὅτι οἱ Καθολικοὶ ἀπεκλείοντο ἀπὸ τὸν θρόνον, καὶ ἐὰν ὁ υἱὸς τοῦ βασιλέως Ἰακώβου Β' ἐκρίνετο νόθος, ἤθελε μεταβῆν τὸ στέμμα εἰς τὸν ἐκ Καρόλου τοῦ Α' ἐκ θυγατρὸς καταγόμενον οἶκον τῆς Σαβαυδίας, καὶ ὁ νῦν βασιλεὺς τῆς Σαρδόνος ἤθελεν εἶσθαι βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας.



ὁ υἱός της, Ἐκλέκτωρ Γεώργιος Λοδοβῖκος, ἀνεμποδίστως μὲ ὄνομα Γεώργιος Α', περὶ τὸν ὁποῖον ἐσυνάχθησαν οἱ Βίγιοι. Ὁ Τοβνεσεῦδος ἔγεινε γραμματεὺς τῆς πολιτείας, ὁ Βαλπόλιος καγκελλάριος τοῦ θησαυροῦ, καὶ ὁ Μαλβοροῦγος, ὅς τις ὑπέστρεφε τώρα θριαμβεύων ἀπὸ τὴν ἐξορίαν του, ἔγεινε πάλιν ἀρχιστράτηγος. Ἔγεινε δὲ κατὰ τῶν πρώην λειτουργῶν Βολιγγεβροκίου, Ὀρμονδίου, Ὀξοφορδίου ἐγκάλεσις διὰ τὴν Τραϊεκτικὴν εἰρήνην καὶ διὰ τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ βασιλειῶντος.

Οἱ δύω πρῶτοι κατέφυγαν εἰς τὴν Λοθριγγίαν, ὅπου διέτριβεν ὁ βασιλειῶν, καὶ ἤθελε νὰ δοκιμάσῃ νὰ λάβῃ τοὐλάχιστον τὸν θρόνον τῆς Σκωτίας. Ὁ Κόμης Μάριος εἶχεν ἐκεῖ ἐξαπλώσειν τωόντι τὴν σημαίαν του καὶ εἰς Καστλερνοβίαν τὸν ἀνήγορευσε βασιλέα Ἰάκωβον Γ'. Μέγα πλῆθος δυσαρεστημένων ἐσυνάχθησαν ὁλόγυρά του.

Ἀλλ' οἱ λειτουργοὶ, καὶ ἐξαιρέτως ὁ Βαλπόλιος, ἔδειξαν δραστηριότητα καὶ σταθερότητα, καὶ τὸ κοινοβούλιον τοὺς ὑπεστήριξεν ἐντόνως. Πρότερον ἤδη εἶχεν ἐπικηρυκεύσειν 100,000 λίτρας στερλιγγίων εἰς τὴν κεφαλὴν τοῦ βασιλειῶντος, τώρα ἀνέβαλε πρὸς καιρὸν τὸν **habeas corpus** νόμον, καὶ ἐσυγκατάνευσε νὰ δοθοῦν μεγάλαι ποσότητες διὰ πόλεμον. Ὁ Δοὺξ Ἀργύλιος ἐστάλθη μὲ ἱκανὸν στράτευμα, ὁμοῦ καὶ Ὀλλανδικὸν πρὸς βοήθειάν του. Αἱ δραστήριοι αὗται καὶ φρόνιμαι ἑτοιμασίαι ἐματαίωσαν τῶν ἐχθρῶν τὸ σχέδιον· ὁ Δοὺξ Ἀργύλιος ἐκτύπησε μέρος τῶν Ἰακωβιτῶν πλησίον Δουμπλαίνου, στρατηγούμενον ἀπὸ τὸν Κόμητα Μάριον, καὶ τὸ ἐμπόδισε νὰ ἑνωθῇ μὲ τὸ εἰς νότον εὑρισκόμενον· ὁ Καρπέντερος ἐσκόρπισε τὰ ἐπίλοιπα πλησίον Περστονίας. Διὰ τοῦτο ὅταν ὁ βασιλειῶν ἄραξεν εἰς τὴν Σκωτίαν, δὲν εὕρηκε τοὺς ὀπαδούς του, καὶ δὲν

του ἔμεινεν ἄλλο, εἰμὴ μετὰ βραχεῖαν διατριβὴν εἰς Περθίαν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Γαλλίαν.

Τρεῖς Λόρδοι καὶ πλῆθος κοινῶν ἀνθρώπων ἐτιμωρήθησαν κεφαλικῶς διὰ τὴν πρὸς τὸν βασιλειῶντα προσήλωσίν των. Ἀλλ' ὀχυρώτερον προπύργιον παρὰ ὁ φόβος, τὸν ὁποῖον ἐνήργουν οἱ φόνοι, ἔγεινε διὰ τὸν νέον θρόνον ὁ ἀξιόλογος νόμος τῆς ἑπταετοῦς διαρκείας *) τοῦ κοινοβουλίου, ὁ ὁποῖος εὐθὺς μετὰ τὴν καταπάτησιν τῆς ἐπαναστάσεως ἐκυρώθη καὶ εἰς τὰς δύω Βουλὰς μὲ τὰς περισσοτέρας ψήφους, καὶ ἀπὸ τὴν κοινὴν γνώμην ἐκρίθη κατὰ τὰς παρούσας περιστάσεις τόσον ἀναγκαῖος, ὅσον καὶ ἡ διατήρησις παντοτεινῆς ἐνόπλου δυνάμεως. Μὲ τὸν αὐτὸν λόγον, μὲ τὸν ὁποῖον ηὔξανεν ὑπὸ τὴν ἐπιῤῥοὴν τῆς ἑπταετείας ἡ δύναμις τοῦ ἀπὸ τὸ ἔθνος αὐτὸ ἐκλεγομένου συστήματος, ἀνεπτύσσετο διὰ τὸ νέον βασιλικὸν γένος μεγαλητέρα ἐξάρτησις ἐκ τῆς ἐξουσίας τῶν ἐθνικῶν γνωμῶν καὶ συμφερόντων, ὥστε μὲ τὸν καιρὸν ἔγεινε δύσκολον εἰς Ἀγγλικὸν βασιλέα νὰ ἔχῃ προσωπικὴν ἰδιοτροπίαν, καὶ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐφαίνετο φιλὸς ἀξιοφόρος κοινοῦ πολιτεύματος κινουμένου καὶ βαδίζοντος μὲ τὰς ἐσωτερικάς του δυνάμεις.

Ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τοῦ νέου βασιλέως ἐδιωρίζετο ἐξαιρέτως ἀπὸ τὰς σχέσεις τῶν ἐν Γερμανίᾳ κληρονομικῶν του χωρῶν, τὰς ὁποίας ἐφρόντιζε κυρίως περισσότερον παρὰ τὸ βασίλειόν του. Ἐκλέκτωρ ὢν τῆς Ἀννοβέρας ἐκατήντησεν εἰς ἔχθραν μὲ τὴν Σβεκίαν, ἐνῷ ἠγόρασε τὴν Βρέμαν καὶ Βέρδαν ἀπὸ τοὺς Δάνους ἐπὶ τοῦ βορείου πολέμου (1715), ἀνηκούσας εἰς τὸ Σβεκικὸν στέμμα. Κάρολος ὁ ΙΒ΄ δικαίως παροργισθεὶς ἐκ τούτου, ἠθέλησε νὰ ἐκδικηθῇ κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας. Διὰ τοῦτο οἱ ἐν Λονδινίῳ καὶ Ἄγῃ Σβεκικοὶ πρέσβεις ἐμβῆκαν εἰς δια-

*) Μέχρι τοῦδε ἀνενεόνετο τὸ κοινοβούλιον καθ' ἕκαστον τρίτον ἔτος.



πραγμάτευσιν μὲ τοὺς δυσαρεστημένους, καὶ ἔκαμαν μετὰ τοῦ βασιλειῶντος σχέδια, τὰ ὁποῖα Γεώργιος ὁ Α΄ ἐπροσπάθει νὰ ματαιώσῃ συναπτόμενος ἐκ νέου μὲ τὰς Εὐρωπαϊκὰς δυνάμεις.

Τὸ ἀξιολογώτατον καὶ ἀνελπιστότατον ἦτο, ὅτι συνεμάχησε μὲ τὴν Γαλλίαν, ἐκ τῆς ὁποίας εἶχε λάβειν ἕως τώρα ὁ Στουαρτικὸς οἶκος καὶ ἤλπιζε νὰ λάβῃ καὶ ἐφεξῆς τὴν πλείστην βοήθειαν. Κατὰ τὰς μέχρι τοῦδε σχέσεις ἐφαίνετο ἡ συμμαχία αὕτη παρὰ φύσιν καὶ ἀδύνατος· ἀλλ' εὐκολύνθη διὰ τῆς θέσεως, τὴν ὁποίαν ἔλαβε τότε ἡ Ἱσπανία. Ὁ Φίλιππος Ε΄, ἐλευθερωθεὶς ἀπὸ τὴν ἐπιτροπίαν τοῦ ἀποθανόντος Λοδοβίκου ΙΔ΄, ἐπεθύμει νὰ ἐξαναλάβῃ τὰ ἀποκοπέντα μέρη τῆς μοναρχίας του διὰ τῆς ἐν Τραϊέκτῳ εἰρήνης. Ἡ κατήφεια καὶ μελαγχολία του, ἀπὸ τὴν ὁποίαν δὲν ἠλπίζετό τι μέγα, ἀνεπληρόνετο ἀπὸ τὴν δευτέραν του γυναῖκα, Ἐλισάβετ Φαρνεσίαν. Ἡ πνευματώδης αὕτη καὶ πολύτεχνος καὶ τολμηρὰ Πριγκιπέσσα, ἥτις εἶχεν ἀπεριόριστον ἐξουσίαν εἰς τὸν μικροκέφαλον καὶ ὁδηγίας χρῄζοντα καὶ πρὸς αὐτὴν προσκολλημένον ἄνδρα της, ἐπεθύμει νὰ ἀποκτήσῃ διὰ τὰ τέκνα της *) Πριγκιπάτα καὶ ἐξουσίας. Ἤθελε λοιπὸν διὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον ἢ τὴν Πάρμαν, Πλακεντίαν καὶ Τοσκάναν, τῶν ὁποίων οἱ συγγενεῖς της ἡγεμόνες ἐπλησίαζαν εἰς τὸ νὰ ἐκλείψωσιν, ἢ τὰς πάλαι ποτὲ Ἱσπανικὰς χώρας, τὰς τώρα εὑρισκομένας εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ Αὐτοκράτορος, ἢ καὶ αὐτὸν τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας. Λοδοβίκου τοῦ ΙΕ΄ ἡ ἀσθενικὴ κατάστασις ἔκαμνε πιθανὴν τὴν χήρευσίν του· τούτου ὑποτεθέντος, ἤθελε Φίλιππος ὁ Ε΄, ἐὰν καὶ ὅταν ἐφόρεσε τὸ Ἱσπανικὸν στέμμα εἶχε παραιτηθῆν τὸ Γαλλικὸν, νὰ στερήσῃ τὸν θρόνον τοῦτον ἀπὸ τὸν ἐπιτροπεύοντα Δοῦκα τῆς Αὐρηλίας **).

*) Ὁ πρῶτος υἱός της Κάρολος ἐγεννήθη τώρα.

**) Ἐδοκίμασαν τώρα καὶ συνωμοτίαν εἰς Παρισίους διὰ τοῦ Ἱσπανικοῦ πρέσβεως Κελλαμαρίου ἐναντίον τοῦ ἐπιτρόπου.

Νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ τολμηρὸν τοῦτο σχέδιον, εὑρέθη ἄνθρωπος ὁ Ἀλβερόνιος. Οὗτος, υἱὸς ἑνὸς κηπουροῦ εἰς τὴν Πλακεντίαν, εἶχεν ἀπολαύσειν τὴν εὔνοιαν Λοδοβίκου τοῦ ΙΔ΄ *) μὲ τὸ πνεῦμα, τὴν ἐπιτηδειότητα καὶ δραστηριότητά του, καὶ σταλθεὶς ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὴν Ἱσπανίαν εἶχεν ἀποκτήσειν ἐπιῤῥοὴν εἰς τὴν ἐκεῖσε αὐλήν. Τὴν ἐπιῤῥοήν του ταύτην ἐστερέωσε διὰ τῆς νέας βασιλίσσης, τῆς ὁποίας εἶχε συνεργήσειν τὸν μετὰ Φιλίππου τοῦ Ε΄ γάμον. Κολακεύων τὰς ἐλπίδας καὶ ἐπιθυμίας της ἐπροσπάθει μὲ ὑπερβολικὴν δραστηριότητα ἐξυπνίζων τὸ Ἱσπανικὸν πνεῦμα, διορθόνων τὴν πολιτικὴν οἰκονομίαν, ἀναζωόνων τὴν ἐμπορίαν καὶ ναυτιλίαν, νὰ εὕρῃ τὰ ἀπαιτούμενα μέσα. Ἀλλ' ἐπειδὴ μὲ ὅλα ταῦτα δὲν ἠδύνατο νὰ κατορθώσῃ τίποτε χωρὶς τῶν θαλασσίων δυνάμεων, ἐπροσπάθησε μὲ ζῆλον μέγαν νὰ οἰκειωθῇ τὴν Ἀγγλίαν καὶ νὰ τὴν παρακινήσῃ εἰς συμμαχίαν κατὰ τοῦ Αὐτοκράτορος. Αἱ ἐμπορικαὶ σχέσεις τῆς Ἀγγλίας μὲ τὴν Ἱσπανίαν ἔκαμαν δυνατὸν εἰς τὸν Ἀλβερόνιον νὰ προβάλῃ μέγα δέλεαρ εἰς τὴν Ἀγγλικὴν κυβέρνησιν. Ἐφάνη πρόθυμος νὰ θεραπεύσῃ τὰ παράπονα τῶν Ἄγγλων πραγματευτῶν διὰ τοὺς ὑπὸ τῆς Ἱσπανίας βαλλομένους εἰς αὐτοὺς περιορισμούς, νὰ ἐξισάσῃ τὰ ἀκόμη διαφιλονεικούμενα ἄρθρα περὶ τῶν συναλλαγμάτων, καὶ νὰ συντάξῃ ὠφελίμην ἐμπορίας συνθήκην. Ἀλλ' ἡ Ἀγγλία ἀπέῤῥιψε τὴν προβαλλομένην συμμαχίαν, ἐπειδὴ ἔκρινεν ἀναγκαιότερον νὰ ἀποσπάσῃ ἀπὸ τοῦ βασιλεύοντος τὴν τῆς Γαλλίας βοήθειαν, διὰ τῆς ὁποίας μόνον ἠδύνατο νὰ ἐπαπειλῆται. Δι' αὐτὸ τοῦτο ἀπέφευγε νέον πόλεμον, τὸν ὁποῖον ἠδύνατο νὰ γεννήσῃ ἡ κατὰ τοῦ Αὐτοκράτορος συμμαχία.

*) Αἰτία τούτου ὑπῆρξεν ἡ γνωριμία του μὲ τὸν Βεντόμιον, τὸν ὁποῖον στρατηγοῦντα εἰς Ἰταλίαν οἰκειώθη διὰ τῆς ὀξυνοίας του, διὰ τῆς βωμολοχίας του, καὶ τὸ περισσότερον διὰ τῆς μαγειρικῆς του τέχνης.



Ἐξ εναντίας δὲ ἡνώθη ὁ Γεώργιος καὶ μὲ τὴν Ὀλλανδίαν, καὶ μὲ τὸν Αὐτοκράτορα, τοῦ ὁποίου ἐφρόντιζε νὰ ἔχῃ πρὸ πάντων τὴν φιλίαν διὰ τὰς Γερμανικὰς χώρας του καὶ μάλιστα διὰ τὴν συντήρησιν τῆς Βρέμης καὶ Βέρδας. Ἡ ἕνωσις αὕτη τὸν ἔκαμεν ἐνταυτῷ ἱκανὸν νὰ λάβῃ διακριτικήν τινὰ θέσιν πρὸς τὴν Γαλλίαν. Τόσον λοιπὸν εὐκολώτερα ἐκατωρθώθη δεσμὸς, ὅς τις μὲ τὸ ὄνομα τετραπλῆ συμμαχία ἠδύνατο νὰ εἶναι εἶδος Δικτατορίας εἰς τὰς τότε πολιτικὰς ἔριδας, ἐνῷ ἡ Γαλλία ἐμβῆκεν εἰς τὸν δεσμὸν τῶν δυνάμεων μὲ τὰς ἐφεξῆς συνθήκας. Ὁ ἐπίτροπος ὑπεσχέθη: νὰ στείλῃ τὸν βασιλεύοντα πέραν τῶν Ἄλπεων, καὶ νὰ συγχώσῃ τὸν λιμένα τοῦ Μαρδίκου *)· ἡ δὲ Ἀγγλία ἐγγυήθη τὸν διορισμὸν τῆς ἐν Τραϊέκτῳ εἰρήνης, κατὰ τὸν ὁποῖον, ἂν ἀποθάνῃ ἄτεκνος Λοδοβῖκος ὁ ΙΕ΄, ἐδίδετο ἡ διαδοχὴ τοῦ θρόνου εἰς τὸν οἶκον τῆς Αὐρηλίας. Ἐνταυτῷ δὲ ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία ὑπεσχέθησαν εἰς τὸν Αὐτοκράτορα νὰ τοῦ βοηθήσουν τὴν ἐπιθυμητήν του ἀλλαγὴν τῆς Σαρδόνος μὲ τὴν Σικελίαν, ἥτις ἐδόθη διὰ τῆς Τραϊεκτικῆς εἰρήνης εἰς τὴν Σαβαυδίαν.

Ἡ τῶν τεσσάρων δυνάμεων ἕνωσις ἔβαλε τὴν Ἱσπανίαν εἰς ἀθυμίαν καὶ ἀγανάκτησιν. Ἐξαιρέτως ἐπειράχθη ἀπὸ τὴν ἀλλαγὴν τῆς Σικελίας. Ἀπεφάσισεν, ἐὰν καὶ μόνη, νὰ πιάσῃ τὰ ὅπλα, μάλιστα ἐνῷ ὁ Αὐτοκράτωρ ἐπολέμει τοὺς Τούρκους, καὶ τῆς ἔδωκεν ἀφορμὴν μία κακομεταχείρισις, τὴν ὁποίαν ἔκαμεν ἡ Αὐστριακὴ κυβέρνησις εἰς μεγιστᾶνα τῆς Ἱσπανίας. Εἰς τοὺς ἀνατολικοὺς λιμένας τοῦ βασιλείου ἔγειναν αἱ ἑτοιμασίαι μὲ μεγάλην δραστηριότητα καὶ τὸν Ἰούνιον 1717 ἀπέπλευσε στόλος δώδεκα πολεμικῶν καραβίων μὲ πεζικὴν δύναμιν 9000 στρατιωτῶν

*) Εἰς τὴν εἰρήνην τοῦ Τραϊέκτου ὑπεχρεώθη Λοδοβῖκος ὁ ΙΔ΄ νὰ ἐμφράξῃ τὸν λιμένα τῆς Δυγκίρχης. Ἐπλήρωσε τὴν ὑποχρέωσίν του ταύτην, ἀλλ' ἐνταυτῷ ἤνοιξε τοῦτον τὸν νέον λιμένα.

ἀπὸ τὴν Βαρκελόναν εἰς τὴν Σαρδόνα. Μετὰ βραχεῖαν ἀντίστασιν παρεδόθησαν τὰ φρούρια, καὶ πάραυτα ἐκυριεύθη ὅλη ἡ νῆσος. Μὲ τὴν αὐτὴν ταχύτητα τὸ ἐφεξῆς ἔτος ἔπεσε καὶ ἡ Σικελία εἰς τῶν Ἱσπανῶν τὰς χεῖρας. Τῶν Ἱσπανῶν τὸ πολεμικὸν κλέος ἐφάνη ὡς νὰ ἐξύπνισεν ἀπὸ τὸν βαθὺν ὕπνον του.

Αἱ ἠνωμέναι δυνάμεις, μάλιστα ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία, ἐταράχθησαν διὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ νέου τούτου πολέμου, καὶ ἐπροσπάθουν νὰ ἐμποδίσουν τὰς προόδους του. Ἐπρόβαλαν εἰς τὸν Αὐτοκράτορα νὰ παραιτήσῃ τὴν Σαρδόνα ὡς βασίλειον εἰς τὸν Δοῦκα τῆς Σαβαυδίας, τὴν δὲ Τοσκάναν μετὰ τῆς Πλακεντίας καὶ Πάρμας νὰ δώσῃ εἰς τὸν πρεσβύτερον υἱὸν τῆς βασιλίσσης τῆς Ἱσπανίας. Ἀλλ' ὁ Ἀλβερόνιος καὶ ἡ βασίλισσα δὲν εὐχαριστήθησαν εἰς ταῦτα. Ἔστειλε λοιπὸν ἡ Ἀγγλία στόλον εἰς τὴν μεσόγειον θάλασσαν, καὶ ὁ ναύαρχος Βύγγιος ἐκτύπησε κατὰ κράτος τὸν Ἱσπανικὸν πλησίον τοῦ ἀκρωτηρίου Παχύνου (11 Αὐγούστ. 1718). Ἡ Ἱσπανία ἐπαραπονήθη διὰ τὴν θαλάσσιον ταύτην ἐκστρατείαν ὡς ἄτιμον ἐγχείρημα. Καὶ τὸ Ἀγγλικὸν αὐτὸ κοινοβούλιον ἐφαίνετο ὅτι τὴν ἐδικαιολόγει· διότι τοῦτο δὲν ἤθελε νὰ γνωρίσῃ τὴν ἀναγκαιότητα μέσου, τὸ ὁποῖον ὁ βασιλεὺς μὲ τὸν ἐκ τοῦ θρόνου λόγον του ἐσυμπέρανεν ἀπὸ τὴν φροντίδα περὶ τῆς ἀσφαλείας τῶν Ἄγγλων ἐμπόρων κατὰ τῶν τῆς Ἱσπανίας προσβολῶν, ἐνῷ ταύτης ἀληθινὸς σκοπὸς ἦτο νὰ ἐνδυναμώσῃ τὴν θαλάσσιον δύναμίν του, καὶ ἔπειτα νὰ κλείσῃ εἰς ὅλα τὰ ἔθνη τὴν εἰς τὰς Ἰνδίας ἐμπορίαν. Μὲ ὅλα ταῦτα ἐσυγκατένευσε τελευταῖον τὸ κοινοβούλιον εἰς τὰς συνεισφορὰς, καὶ ὁ πόλεμος ἐκηρύχθη πάραυτα ὁμοῦ μὲ τὴν Γαλλίαν, τῆς ὁποίας ὁ ἐπίτροπος εἶχεν ἀνακαλύψειν κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν συνωμοσίαν ῥαδιουργηθεῖσαν κατ' αὐτοῦ ἀπὸ τὸν εἰς Παρισίους Ἱσπανικὸν πρέσβυν Κελλαμάριον (Δεκεμ. 1718).



Ὁ Ἀλβερόνιος ἐγνώρισε πάραυτα τὴν δυσαναλογίαν τῶν σχεδίων του πρὸς τὰς Ἱσπανικὰς δυνάμεις. Οἱ Ἱσπανοὶ ἐδιώχθησαν ἀπὸ τὴν Σικελίαν, τὴν ὁποίαν εἶχαν διορίσειν κτῆμα ἑνὸς πρίγκιπός των, καὶ οἱ Ἱσπανικοὶ αἰγιαλοὶ ἠνωχλοῦντο ἐχθρικῶς ἀπὸ τοὺς Ἄγγλους. Ὀλεθριωτέρα ἔγεινε μία προσφορὰ πρὸς τὴν βασίλισσαν, ἐὰν ἡ Ἱσπανία δεχθῇ τὰς συνθήκας τῆς τετραπλῆς συμμαχίας, νὰ γείνῃ ἡ θυγάτηρ αὐτῆς σύζυγος Λοδοβίκου τοῦ ΙΕ'. Ἄθλιαι μηχανοῤῥαφίαι ἐκρήμνισαν ἤδη εὐκόλως τὸν Ἀλβερόνιον. Ἡ μάμμη τῆς βασιλίσσης, Λαύρα Πισκετορία ἐκ Πάρμας, ἥτις ἐζηλοτύπει τὴν παρὰ τῇ βασιλίσσῃ δύναμίν του καὶ ἐπειράζετο ἀπὸ τὴν ὑπερηφάνειάν του, ἐδιωρίσθη ἀπὸ τὸ ἀργύριον τοῦ ἐπιτρόπου καὶ τοῦ Καρδιναλίου Δυβοΐου *) νὰ δείξῃ ὑπόπτους εἰς τὸν βασιλέα καὶ εἰς τὴν βασίλισσαν τοῦ τολμηροῦ λειτουργοῦ τοὺς σκοποὺς καὶ τὰς πράξεις. Πρὶν ὑποπτεύσῃ τίποτε ὁ Ἀλβερόνιος, ἐπροστάχθη νὰ ἀναχωρήσῃ ἀπὸ τὴν ἐπικράτειαν εἰς 48 ὡρῶν διάστημα. Ὕπηγε μὲ τοὺς μεγάλους θησαυρούς του εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπου ἔζησε καὶ ἴδε τὴν ἐκπλήρωσιν τινῶν σχεδίων του, ἐπειδὴ, μ' ὅλον ὅτι ἡ Ἱσπανία εἶχε δεχθῆν τὰς συνθήκας τῆς τετραπλῆς συμμαχίας, ἐμεταβάλθησαν ὅμως ὅλα πολὺ γρήγορα.

Ἡ μεταξὺ Γεωργίου καὶ Σβεκίας εἰρήνη (1719), ἥτις ἐστερέωσεν εἰς τὸν πρῶτον τὴν Βρέμαν καὶ Βέρδαν, εἶχεν ἐξασθενίσειν τὴν τούτου πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα προσήλωσιν. Προσέτι ἡ ἀπὸ τὸν Αὐτοκράτορα φροντιζομένη καθίδρυσις ἐμπορικῆς τῶν Ἰνδιῶν ἑταιρείας εἰς Ὀστένδαν (1522) ἠρέθισεν εἰς τὰς θαλασσίους δυνάμεις φόβον μεγαλήτερον παρ' ὅσον ἤξιζεν· ἐξ ἐναντίας δὲ, διὰ τὸ σχέδιον τοῦτο, ἐπλησί-

*) Ὁ Δυβόϊος ἔλαβεν ἀξιόλογον σιτηρέσιον ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Δουκὸς Σαιντσίμωνος.

αζεν ὁ Αὐτοκράτωρ περισσότερον εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Ἱσπανίας. Εἰς ταύτην Φίλιππος μὲν ὁ Ε' κατὰ τὸ 1724 ἔτος ἐπαραίτησε τὴν βασιλείαν εἰς τὸν υἱόν του Λοδοβῖκον, ἀλλὰ μετὰ τὸν ἔξαφνον τούτου θάνατον τὴν ἐπανέλαβε πάλιν. Ἡ βασίλισσα, τὸ κινητικὸν ἁπάντων κέντρον, ἐπειράχθη σφοδρῶς ἀπὸ τὴν Γαλλίαν μὲ τὴν ἀποπομπὴν τῆς θυγατρός της, ἥτις ἦτο διωρισμένη σύζυγος Λοδοβίκου τοῦ ΙΕ', καὶ εἶχεν ἀνατραφῆν εἰς Παρισίους (ἀνωτ. σελ. 379). Ἡ ἐντεῦθεν γεννηθεῖσα ἀγανάκτησίς της κατὰ τῆς Γαλλίας, καὶ ἐπιθυμία τοῦ Αὐτοκράτοροι Καρόλου Ϛ' νὰ ἴδῃ καὶ ὑπὸ τῆς Ἱσπανίας γνωρισμένην τὴν πραγματικὴν καθοσίωσιν, διὰ τῆς ὁποίας ἠσφάλιζε τὴν διαδοχὴν τῆς ἐπικρατείας του εἰς τὴν θυγατέρα του Μαρίαν Θερησίαν, ἤνοιξαν τὸν δρόμον, ὥστε (25 Ἀπριλ. 1725) διὰ τοῦ Βαρῶνος Ριππέρδα, Ὀλλανδοῦ τὸ γένος, ὅς τις μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Ἀλβερονίου ἴσχυε τὸ πᾶν εἰς τὴν Ἱσπανικὴν αὐλὴν, ὑπεγράφη εἰς Βιένναν τακτικὴ εἰρήνης καὶ συμμαχίας συνθήκη μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Ἱσπανίας. Εἰς αὐτὴν ἐγγυήθησαν ἀμοιβαίως τὸν γνωρισμὸν τῶν κτήσεών των καὶ τῶν διαταγῶν τῆς διαδοχῆς των. Οἱ Αὐτοκρατορικοὶ ὑπήκοοι, καὶ μάλιστα ἡ τῆς Ὀστένδας ἑταιρεία, ἔλαβαν προνόμια εἰς τὴν μὲ τὰς Ἱσπανικὰς ἀποικίας ἐμπορίαν, καὶ ὁ Αὐτοκράτωρ αὐτὸς μεγάλα χρήματα διὰ πόλεμον· αὐτὸς δὲ ἐξ ἐναντίας ἐσυγκατάνευσε νὰ δοθῇ ἡ διαδοχὴ τῶν αὐτοκρατορικῶν κληρουχημάτων Τοσκάνας, Πάρμας καὶ Πλακεντίας, εὐθὺς ἀφοῦ χηρεύσωσιν, εἰς τὸν Ἱσπανικὸν Πρίγκιπα Κάρολον.

Ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας καὶ ὁ εἰρηνόφρων λειτουργός του Ῥόβερτος Βαλπόλιος ἐταράχθησαν ἐκ τούτου, ἐπειδὴ εἰς τὴν συμμαχίαν ἐμβῆκε καὶ ἡ Ῥωσικὴ Αὐτοκρατόρισσα. Ὁ Γεώργιος ἐφοβεῖτο διὰ τὰς ἐν Γερμανίᾳ χώρας του καὶ διὰ τὴν Ἀγγλίαν αὐτὴν, ἐπειδὴ ἦσαν, ὡς ἐλέγετο, καὶ δύω μυστικὰ ἄρθρα:



νὰ βοηθήσουν τὸν βασιλειῶντα, καὶ νὰ ἐξανακυριεύσωσι τὴν Γιβραλταρίαν καὶ τὸν λιμένα Μάγωνα. Διὰ τοῦτο συνεδέθη ἀντισυμμαχία εἰς Ἐῤῥενούσαν (Σεπτ. 1725), τῆς ὁποίας ἦσαν μέτοχοι ἡ Γαλλία, ἡ Προυσία, ἥτις ὅμως ἔπειτα μετέβη εἰς τὸν Αὐτοκράτορα, ἡ Δανία καὶ ἡ Σβεκία. Ἐξωπλίσθησαν Ἀγγλικοὶ στόλοι, εἷς διὰ τὴν Βαλτικὴν θάλασσαν διὰ νὰ τρομάξῃ τὴν Ῥωσίαν, καὶ, τὸ ὁποῖον ἦτο πάντοτε τὸ πρῶτον εἰς πόλεμον μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Ἱσπανίας, εἷς διὰ τὴν Ἱσπανικὴν Ἀμερικὴν, διὰ νὰ παραφυλάττῃ τὸν ἀργυροφόρον στόλον, ὅς τις ὅμως διέφυγε ταύτην τὴν φορὰν, καὶ τρίτος στόλος ἐφοβέριζε τὰ παραθαλάσσια τῆς Ἱσπανίας. Ἡ πολιορκία τῆς Γιβραλταρίας, τὴν ὁποίαν ἡ Ἀγγλία ἔλεγε μίαν ἀπὸ τὰς μυστικὰς συνθήκας τῆς ἐν Βιέννῃ συμμαχίας, ἤρχισε τῳόντι ἀπὸ τοὺς Ἱσπανοὺς, ἀλλ' ἀπεδεικνύετο φυσικὴ συνέπεια τῶν ἐχθρικῶν προσβολῶν τῆς Ἀγγλίας (1727).

Ἀλλ' ὁ Αὐτοκράτωρ ἐφρόντιζε πρὸ πάντων διὰ τὴν πραγματικήν του καθοσίωσιν, καὶ ὄχι τόσον εἰς τὸ νὰ συνεργήσῃ τὴν Ἱσπανίαν. Γεώργιος ὁ Α' ἀπέθανεν εἰς Ὀσναβρύγαν ὑπάγων εἰς τὰς ἐν Γερμανίᾳ χώρας του τὸ 1726 ἔτος, καὶ ὁ Ῥόβερτος Βαλπόλιος, τὸν ὁποῖον ἐκράτησε πρῶτον λειτουργὸν ὁ υἱὸς καὶ διάδοχός του, Γεώργιος Β', δὲν ἦτο ὀλιγώτερον εἰρηνόφρων παρὰ ὁ τῆς Γαλλίας λειτουργὸς Φλευρῦς. Ἐμβῆκαν λοιπὸν εἰς συμβιβάσεις, καὶ εἰς σειρὰν συνθηκῶν, εἰς τὰς ὁποίας ἡ μὲν Ἱσπανία ἐπλησίαζεν εἰς τὰς θαλασσίους δυνάμεις, ὁ δὲ Αὐτοκράτωρ ἀπεμακρύνετο ἀπὸ τὴν Ἱσπανίαν. Ἀφοῦ τελευταῖον εἰς τὸν ἐν Βιέννῃ ἐξισασμὸν (1731) εἶχε παραιτηθῆν ἐντελῶς ὁ Αὐτοκράτωρ τὴν Ὀστενδικὴν ἑταιρείαν του, ἐκέρδησε τὰς θαλασσίους δυνάμεις εἰς ἐγγύησιν τῆς καθοσιώσεώς του, καὶ ἡ βασίλισσα τῆς Ἱσπανίας ἴδεν ἀναπαυμένην τὴν πολυχρόνιον ἐπιθυ-

μίαν της, ἐνῷ Ἀγγλοϊσπανικὸς στόλος ἔφερεν Ἱσπανικὰ στρατεύματα εἰς τὴν Τοσκάναν, Πάρμαν καὶ Πλακεντίαν. Τὰς δύω τελευταίας ἐπαρχίας ἔλαβε παραυτα εἰς τὴν ἐξουσίαν του ὁ Κάρολος (ὁ τελευταῖος Δοὺξ ἐκ τοῦ Φαρνεσιακοῦ οἴκου, Ἀντώνιος Φραγκῖσκος, εἶχεν ἀποθάνειν τὸ 1731 ἔτος)· ὁ ἀκόμη ζῶν μέγας Δοὺξ τῆς Τοσκάνας, Ἰωάννης Γάστων, τελευταῖος Μέδικος, ἠναγκάσθη νὰ τὸν κηρύξῃ διαδοχόν του. Μετὰ ταῦτα αἱ σχέσεις τῆς Ἱσπανίας αὗται μὲ τὴν Ἰταλίαν ἐμεταβάλθησαν ἀπὸ τὸν περὶ ἐκλογῆς Πολονικοῦ βασιλέως πόλεμον, καὶ τὸν περὶ τῆς Αὐστριακῆς διαδοχῆς. Ὁ Ἱσπανικὸς Πρίγκιψ Κάρολος ἔλαβεν εἰς τὴν ἐν Βιέννῃ εἰρήνην (τὴν 3 Ὀκτ. 1735) τὸ ἀπὸ τῆς Αὐστρίας ἀποσπασθὲν πάλιν βασίλειον τῶν δύω Σικελιῶν, μὲ τὸ ὁποῖον ἐδιωρίσθη νὰ μὴ ἑνωθῇ ποτὲ ἡ Ἱσπανία· ἡ Γαλλία ἔλαβε τὴν κληρονομίαν τῆς Λοθριγγίας· ὁ δὲ Αὐτοκράτωρ ἔλαβε τὴν Πάρμαν καὶ Πλακεντίαν καὶ ἐγγύησιν τῆς καθοσιώσεώς του, καὶ ὁ γαμβρός του, ὁ Δοὺξ Λοθριγγίας Φραγκῖσκος, δημιουργὸς νέου Αὐστριακοῦ οἴκου, ἀπεζημιώθη μὲ τὴν ἀπόλαυσιν τοῦ μεγάλου Δουκάτου τῆς Τοσκάνας (ὁ Ἰωάννης Γάστων ἀπέθανε 1737). Περὶ τῆς Ἀγγλίας, ἥτις ἀπὸ μὲν τοὺς δύω πρώτους πολέμους δὲν ἔλαβε κάμμίαν κοινωνίαν, μεγάλην ὅμως ἀπὸ τὸν τελευταῖον, θέλομεν διηγηθῆν κατωτέρω. Ἐδῶ εἶναι χρεία νὰ κάμωμεν μόνον συντόμους παρατηρήσεις περὶ τῆς Ἀγγλίας ἐπὶ Γεωργίου Α'.

Τὸ ἐπὶ Βιλέλμου Γ' γεννηθὲν δανειστικὸν σύστημα ἐσχηματίσθη στερεώτερα ἐπὶ τῆς τούτου βασιλείας μὲ τὴν σύστασιν ἐξαλειπτικοῦ κεφαλαίου, τὸ ὁποῖον ἐγεννήθη ἀπὸ κατάβασιν τῶν τόκων ἐκ πέντε εἰς τέσσαρα πρὸς τὰ ἑκατόν. Μὲ ὅλον ὅτι τοῦτο, κατὰ τὴν πρώτην του ἰδέαν, ἔμελλε νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς ἀποπληρωμὴν τοῦ κεφαλαίου τῶν χρεῶν, τὰ ὁποῖα εἰς τὸ τέλος τῆς βασιλείας Γεωργίου τοῦ Α'



συνεποσοῦντο πεντήκοντα μιλιόνια λιτρῶν, εἰς τοῦτο ὅμως δὲν ἐχρησίμευσεν· ἐχρησίμευσε δὲ εἰς διατήρησιν τῆς πίστεως καὶ τοῦ δανειστικοῦ συστήματος. Διὰ τούτου ἐγεννήθη φανερῶς εἰς τὴν Ἀγγλικὴν πολιτείαν κέρδος χρηματικὸν, ὠφέλιμον εἰς τὴν τῶν λειτουργῶν ὑπόληψιν, ἥτις δὲν φοβεῖται τι πλέον εἰμὴ βιαιότατόν τι πρόσκρουσμα, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ διακόψῃ τὴν τακτικὴν πληρωμὴν τῶν τόκων. Ἐνταυτῷ δὲ ἐδόθη μὲ τὸ μέσον τοῦτο μεγάλη εὐκολία νὰ λαμβάνουν ἐκεῖνα τὰ ποσὰ, τὰ ὁποῖα ἀπήτει ὁ περὶ τῆς θαλασσοκρατίας ἀγὼν, ὅπου ἔφερνε τὸν Ἀγγλικὸν λαὸν ἡ πάντοτε αὐξάνουσα καὶ διὰ τοῦ συστήματος αὐτοῦ τῶν δανείων τούτων βοηθουμένη βιομηχανία.

Πῶς ὅμως ὁ δρόμος οὗτος εἰς τὴν ἐμπορίαν καὶ εἰς τὸ κέρδος ἀπὸ τὰς πολιτείας ἐμβῆκε καὶ εἰς τὰς καρδίας τῶν λαῶν, μᾶς ἔδωκε τούτου παράδειγμα ἡ Γαλλικὴ ἱστορία μὲ τὰς περαφροσύνας τῆς ἐμπορίας τοῦ Μισσισιππί· καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν δὲ ἐφάνη παρομοία μέθη. Ἐὰν εἰς τοὺς χρόνους τῶν θρησκευτικῶν αἰσθημάτων τῆς Εὐρώπης πτωχὸς ἐρημίτης ἀναγγέλλων τὴν καταφρόνησιν τοῦ ἁγίου τάφου ἔβαλεν εἰς κίνησιν καὶ ἐνθουσιασμὸν τὸν κόσμον πρὸς ἀπόκτησιν τῆς αἰωνίου ζωῆς, βλέπομεν τώρα ἐνθουσιάζοντας τὰ ἔθνη τοὺς προφήτας τοῦ ἀργυρίου μὲ τὰς ἐλπίδας τοῦ μεγάλου κέρδους.

Κάποιος Βλύντιος ἐπρόβαλεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν νὰ μεταφέρῃ ὅλα τὰ εἰς μερικὰς ἑταιρείας δοθέντα προνόμια εἰς τὴν ἑταιρείαν τῆς μεσημβρινῆς θαλάσσης. Ἐπαράστησαν μὲν τὸν κίνδυνον τοῦ νὰ δώσουν εἰς ἓν μόνον σῶμα διὰ τῆς ἐμπιστεύσεως κεφαλαίου πολλῶν μιλιονίων ἰσχὺν, ἥτις ἠμπόρει νὰ φοβερίσῃ καὶ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἔθνους, καὶ πόσον εἶναι ἐξ ἐναντίας ἀσφαλέστερον νὰ ἔχῃ τις πολλοὺς μερικοὺς χρεώστας, μ' ὅλον τοῦτο ἔλαβε τὸ πρόβλημα τὴν ὑποδο-

χὴν τοῦ κοινοβουλίου. Καθεὶς ἔσπευδε τώρα θελγόμενος ἀπὸ τὰ ἐμπορικὰ κέρδη, τὰ ὁποῖα ὑπέσχετο ἡ ἑταιρεία, νὰ μεταγράφῃ εἰς τὴν ἑταιρείαν τὰ πρὸς τὴν πολιτείαν δάνειά του. Ὅταν ὁ Βλύντιος διέδωκεν ὅτι ἐνεργεῖται νὰ ἀλλαχθῶσι ἡ Γιβραλταρία καὶ ὁ Μάγων μὲ πολλοὺς τόπους τοῦ Περοῦ, ἡ ἐλπὶς μεγίστων κερδῶν ὕψωσε τὰ ἐκδεδομένα χαρτία τῆς ἑταιρείας ὑπεράνω τῆς ἀληθινῆς ἀξίας των. Ὅλοι χωρὶς διάκρισιν τάξεως καὶ γένους καὶ φατρίας ἔσπευδαν εἰς τὸ γραμματεῖον τῆς ἑταιρείας· πολιτικοὶ καὶ ἱερεῖς, Βίγιοι καὶ Τόριοι, Ἐπισκοπικοὶ καὶ Δισσεντέριοι, ἰατροὶ καὶ πραγματευταὶ, καὶ γυναῖκες προσέτι συνέρρεαν ἐκεῖ. Ὅλα τὰ ἄλλα ἔργα παρημελήθησαν· ἡ γενικὴ φιλαργυρία, ἥτις δὲν ἠδύνατο νὰ ἀναπαυθῇ ἀπὸ τὴν ἑταιρείαν τῆς μεσημβρινῆς θαλάσσης, ἐζήτει καταφύγιον εἰς παρομοίους ἄλλας ἑταιρείας. Ἀνεφάνησαν πολλόταται τοιαῦται ἐπιχειρήσεις (bubbles) πρὸς ἀφανισμὸν πολὺ περισσοτέρων ἀνθρώπων. Τὰ ποσὰ, τὰ ὁποῖα ἐπάρθησαν μὲ τοιοῦτον τρόπον καὶ διὰ τοιούτους σκοποὺς, κατά τινα λογαριασμὸν, ἠριθμήθησαν 300 μιλιόνια λίτραι Στερλίγγιοι, ποσὸν, τὸ ὁποῖον ὑπερέβαινεν ὅλων τῶν Ἀγγλικῶν χωραφίων τὴν ἀξίαν. Ἡ ζάλη ὅμως αὔτη διήρκεσε πολλὰ ὀλίγον καιρὸν, καὶ ἤρχισαν ἔξαφνα νὰ πίπτωσι τὰ χαρτία. Ἐξυπνίσθησαν λοιπὸν οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ τὴν μέθην, καὶ ἡ παλίῤῥοια ἐγίνετο τόσον ταχέως ἀπὸ τὸν φαντασιώδη πλουτισμὸν, ὅσον τὸν ἀνύψωσεν ἀρχῆτερα ἡ πλημμυρὶς τῶν ἐλπίδων (1719).

---

## 2. Πόλεμοι ἀπὸ 1739 ἕως 1763.

Πρὸ τῆς ἐν Τραϊέκτῳ εἰρήνης ἐκλείσθη μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Ἱσπανίας ἐμπορικὴ συνθήκη (Assiento) (τὴν 29 Μαρτ. 1714), διὰ τῆς ὁποίας ἔλαβεν ἡ Ἀγγλικὴ ἑταιρεία τῆς μεσημβρικῆς θαλάσσης τριακονταετὲς δίκαιον, τὸ ὁποῖον πρότερον εἶχεν ἡ Γαλλία, μὲ μικρὰν τινὰ δόσιν, νὰ φέρῃ σκλάβους εἰς τὴν Ἱσπανικὴν Ἀμερικὴν, καὶ κατ᾽ ἔτος ἓν καράβιον 500 βαρηλίων μὲ Εὐρωπαϊκὰς πραγματείας εἰς τὴν πανήγυριν τοῦ Πορτοβέλλου. Οἱ διορισμοὶ οὗτοι ἐγέννησαν ἀπὸ μέρους τῆς Ἀγγλίας μεγάλην κλεψεμπορίαν μὲ τὴν Ἱσπανικὴν Ἀμερικήν. Ὅταν λοιπὸν ἡ Ἱσπανία διὰ τῶν πολεμικῶν καραβίων της ἐπροσπάθησε νὰ τὴν ἐμποδίσῃ, τὴν ἐκατηγόρησεν ἡ Ἀγγλία ὡς βίαια μέσα μεταχειριζομένην καὶ ἐζήτησε νὰ τῆς ἐξετάζῃ ὅσα εἰς τὴν μεγάλην θάλασσαν ἀπαντᾷ καράβια της. Τοῦτο, καὶ ἔρις τις περὶ τῆς νεοσυστάτου ἐπαρχίας Γεωργίας (1732), τὴν ὁποίαν ἡ μὲν Ἀγγλία ἐθεώρει ὡς μέρος τῆς Καρολίνης, ἡ δὲ Ἱσπανία ὡς μέρος τῆς Φλωρίδας, ἐγέννησαν μεγάλας διχονοίας μεταξὺ τῶν δύω βασιλείων. Ἡ ἐθνικὴ τῶν Ἄγγλων ὑπερηφάνεια ἠρεθίσθη μάλιστα, ἐπειδὴ οἱ Ἱσπανοὶ ἐξετάζοντες Ἀγγλικὸν πλοῖον διὰ λαθρεμπορίας, ἔκοψαν τὰ αὐτία ἑνὸς ἢ τινῶν Ἄγγλων. Ὁ λειτουργὸς Ῥόβερτος Βαλπόλιος, ὅςτις ἐφοβεῖτο μὴ χάσῃ τὴν δύναμίν του ἀνθιστάμενος ἰσχυρῶς εἰς πόλεμον, ἐπροσπάθει νὰ διατηρήσῃ τὴν εἰρήνην, καὶ ἔκλεισε μὲ τὴν Ἱσπανίαν προοιμιαστικὴν τινὰ συνθήκην εἰς Πάρδον (1739), ὅπου συνεφωνήθη νὰ συγκροτηθῇ σύνοδος εἰς Μαδρίτιον διὰ νὰ ἐξισάσῃ τὰς ἀμοιβαίας διαφορὰς τῶν δύω ἐθνῶν περὶ τῆς ἐν Εὐρώπῃ καὶ Ἀμερικῇ πραγματείας των, καὶ περὶ τῶν λοιπῶν ἀμφιβολιῶν των, ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς Ἱσπανίας νὰ πληρώσῃ 95,000 λίτρας στερλιγγίων δι᾽ ὅσα ἐζήτουν οἱ Ἀγγλικοὶ ὑπήκοοι· οἱ Ἱσπανοὶ δὲ μὲ ἄλλον λογαριασμὸν ἐκαταβίβασαν τὴν ποσότητα ταύτην εἰς 27,000, οὐδ᾽ ἐπρόσθεταν εἰς τὴν συνθήκην, ὅτι τὰ δίδουν ὡς ἱκανοποίησιν. Τὸ κοινοβούλιον παροξυνθὲν διὰ ταῦτα, ἐζήτησε τὸν πόλεμον, ὅςτις μετὰ τῆς Γαλλίας ἐκηρύχθη τὸ 1739 ἔτος κατὰ τῆς Ἱσπανίας.

Τὴν 3 Δεκεμβ. παρεδόθη εἰς τὸν Βέρνωνα τὸ Πορτοβέλλον.

Τὸ πρῶτον τοῦτο εὐτύχημα διήγειρε γενικὴν χαρὰν καὶ μεγαλητέρας ἐλπίδας. Ὁ Βέρνων ἐπροστάχθη μὲ στόλον νὰ κυριεύσῃ τόπους Ἱσπανικοὺς εἰς τὴν Ἀμερικὴν καὶ εἰς τὴν Ἰνδικὴν, ὁ δὲ Ἄνσων νὰ ἐνεργῇ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος τοῦ στενοῦ τῆς Δαρίας καὶ εἰς τοὺς αἰγιαλοὺς τοῦ Περοῦ. Τὸν δεύτερον τοῦτον πλοῦν δὲν ἐδοκίμασαν συχνάκις, καὶ διὰ τοῦτο ἤλπιζαν, ὅτι ὅσον ἀπροσδοκητότερα, τόσον ἐπικινδυνότερα θέλει κτυπήσειν ἐκεῖ ἡ προσβολὴ τοὺς Ἱσπανοὺς, καὶ ἐπ' ἀληθείας διὰ τὸ ὀλίγον πλῆθος τῶν ἐν τῇ νοτίῳ Ἀμερικῇ Ἱσπανῶν ἐπίστευαν ὅτι ἡ Ἀγγλία μὲ τὸ τολμηρὸν τοῦτο ἐγχείρημα θέλει δυνηθῆν νὰ κυριεύσῃ τὴν χώραν ἐκείνην. Ἀλλ' ἐψεύσθησαν τῶν μεγάλων τούτων ἐλπίδων. Ἀφοῦ ὁ Ἄνσων μὲ κινδύνους μεγάλους καὶ ἀπώλειαν μέρους τῶν καραβίων παρήμειψε τὸ ἀκρωτήριον Ὥρνιον, ἐτάραξε μὲν ὀκτὼ μῆνας ὅλους τοὺς αἰγιαλοὺς τοῦ Περοῦ καὶ Κιλὶ, καὶ ἐκυρίευσε καράβια τινὰ, καὶ μεταξὺ ἄλλων καὶ τὸ πλούσιον ἐτησίως εἰς Μαννίλλαν πορευόμενον ἐμπορικὸν καράβιον ἀπὸ Ἀκαποῦλκον, τὸν μέγιστον ὅμως σκοπόν του δὲν ἐπέτυχε. Ἔφερε μόνον μεγάλα λάφυρα καὶ τὸ κλέος, ὅτι ὡς εὐτυχὴς φιλοκίνδυνος καὶ εὑρέτης νέων χωρῶν διέπλευσεν ὅλην τὴν μεσημβρινὴν θάλασσαν, καὶ ὑπέστρεψεν εἰς τὴν Εὐρώπην μετὰ τεταρτοετῆ ἀπουσίαν. Ἐπίσης ματαίως εἶχε προσβάλειν ὁ Βέρνων κατὰ τῆς Καρθαγένης, καὶ ἄλλη προσβολὴ κατὰ τῆς Κούβας ἀπέτυχεν ὡσαύτως.

Ὁ λαὸς ἔγεινεν ἀνυπόμονος διὰ τὰς ἀποτυχίας, οἱ ἔμποροι ἐπαραπονοῦντο διὰ τὴν κακὴν ὑπεράσπισιν τῆς ἐμπορίας των, ἡ κατὰ τοῦ Βαλπολίου δυσαρέστησις ηὔξανε καθ' ἑκάστην, καὶ ἡ ἀντίθεσις, τῆς ὁποίας ἦτο κορυφαῖος αὐτὸς ὁ Πρίγκιψ Βαλλίας, ἔλαβε τόσην ὑπεροχὴν, ὥστε Γεώργιος ὁ Β' τὸν λειτουρ-



γὸν μόνον διὰ τῆς ἀπολύσεώς του ἠδυνήθη νὰ τὸν σώσῃ ἀπὸ δημόσιον ἐγκάλεσιν. Τὸν ὕψωσεν ὅμως εἰς Κόμητα Ὀξωνίας. Ἀλλὰ τὰς ἐλπίδας τοῦ λαοῦ δὲν ἀνέπαυσεν οὐδὲ τὸ νέον καὶ ἀσύμφωνον λειτουργεῖον, τοῦ ὁποίου κεφαλαὶ ἦσαν ὁ Καρτέρετος καὶ ὁ Κόμης Νεοκάστελος. Ἡ ἀντίθεσις ἐπαραπονεῖτο, ὅτι, ἐπειδὴ κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον εἶχεν ἐκραγῆν ὁ περὶ τῆς Αὐστριακῆς διαδοχῆς πόλεμος, ὁ κατὰ τῆς Σβεκίας ἐγίνετο μὲ ὀλίγην φροντίδα, καὶ ὅτι ὅλοι οἱ ἀγῶνες ἀπέβλεπαν πρὸς ὄφελος τοῦ μὲ τὸν Γεώργιον σφικτὰ συνδεδεμένου Αὐστριακοῦ οἴκου· ὠνόμαζε τὴν Ἀννοβέραν λάκκον, ὅστις ἔτρωγε τὰ πλούτη τῆς Ἀγγλίας, ὅτι πειναλέον καὶ ἄκαρπον Ἐκλεκτοράτον πλουτίζεται μὲ τοὺς θησαυροὺς τῆς μεγάλης Βρετανίας· ἐκατηγόρει Γεώργιον τὸν Β', ὅτι κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς μάχης, ὅπου αὐτὸς μὲ τὸν ὀνοζόμενον πραγματικὸν στρατὸν ἐκτύπησε πλησίον Δετίγγης τοὺς Γάλλους στρατηγουμένους ἀπὸ τὸν Νοαίλλιον (27 Ἰουν. 1743) ἐφόρει Ἀννοβερικὰ παράσημα. Ὡσαύτως ἐκατάκρινεν, ὅτι μέρος τῆς θαλασσίου δυνάμεως στολαρχούμενον ἀπὸ τὸν Μαθεβέσιον ἠνάγκασε τὸν βασιλέα τῆς Νεαπόλεως μὲ φοβερισμὸν τῆς μητροπόλεώς του νὰ ἀποσπάσῃ τὰ στρατεύματά του ἀπὸ τοὺς Ἱσπανοὺς καὶ Γάλλους, καὶ ἐμπόδισε τὰ Ἱσπανικὰ κατὰ τῆς ἄνω Ἰταλίας ἐγχειρείματα, τὰ ὁποῖα ἐνήργει ὁ Φίλιππος ἀπὸ Σαβαυδίας, μὲ τὸ νὰ ἠνώχλει τοὺς αἰγιαλοὺς τῆς Ἱσπανίας καὶ Γαλλίας. Ἐπροβλήθη μάλιστα εἰς τὸ κοινοβούλιον νὰ παρακαλέσῃ τὸν βασιλέα διὰ νὰ καταπαύσῃ τὸν τῆς ξηρᾶς πόλεμον. Ἀλλὰ τὸ πρόβλημα τοῦτο δὲν εἰσηκούσθη.

Οἱ εἰς τὸ κοινοβούλιον φατριαστικοὶ οὗτοι ἀγῶνες ἠρέθισαν τὴν Γαλλικὴν κυβέρνησιν, ἥτις δὲν ἐνεψυχοῦτο πλέον ἀπὸ τὰ εἰρηνικὰ φρονήματα τοῦ Φλευρῦ καὶ εἶχεν ἤδη συνδεθῆν σφικτὰ μὲ τὴν Ἱσπανί-

αν, εἰς μεγάλας ἐλπίδας. Ἀφοῦ ἤρχισεν ὁ μὲ τὴν Ἀγγλίαν πόλεμος ἀπὸ ἀγῶνα τινὰ τοῦ ναυάρχου Μαθεβεσίου καὶ τῶν ἡνωμένων Γαλλικοῦ καὶ Ἱσπανικοῦ στόλου 1744, καὶ τὴν 15 Μαρτίου ἐκηρύχθη τακτικῶς, ἀπεφάσισαν οἱ Γάλλοι νὰ στείλουν εἰς τὴν Ἀγγλίαν τὸν Στουαρτικὸν Πρίγκιπα, Κάρολον Ἐδουάρδον, υἱὸν τοῦ βασιλειῶντος Ἰακώβου Γ΄ καὶ ἔγγονον Ἰακώβου τοῦ Β΄, διὰ νὰ κρημνίσουν ἀπὸ τοῦ θρόνου τὸν Ἀννοβερικὸν οἶκον. Ὁ Κάρολος Ἐδουάρδος καὶ μεγάλη πεζικὴ δύναμις ὑπὸ τὴν προσταγὴν τοῦ Μαρισαλίου Σάξονος ἐνεβαρκαρίσθησαν καὶ ἐπλησίαζαν εἰς τὰ παραθαλάσσια τῆς Ἀγγλίας, ὅταν τρικυμία καὶ ἐμφάνεια στόλου ἐματαίωσαν ὅλον τὸ σχέδιον. Τὸ δοκίμιον ὅμως τοῦτο ἐνήργησεν εἰς τὸ κοινοβούλιον καὶ εἰς τὸν λαὸν, καὶ τοὺς ἐνθουσίασεν εἰς μεγάλας ἑτοιμασίας. Ἡ κυρίευσις τοῦ εἰς τὸ ἀκρωτήριον Βρέτωνα Γαλλικοῦ φρουρίου Λοδοβικοβούργου (27 Ἰουν. 1745) ἦτο καρπὸς τούτων, καὶ ἠκούσθη μὲ ὅλην τὴν χαρὰν, ὅσην ἤξιζε τοιοῦτον ἀπόκτημα. Διότι ἡ Ἀγγλία ἀπεμάκρυνε μὲ τοῦτο συμμέτοχον τῆς εἰς τὴν νέαν Φυδλανδίαν ὀψαρεύσεώς της, ἠλευθέρωσε τὰς βορείους ἀποικίας της ἀπὸ γείτονα ἐπικίνδυνον, καὶ ἴδε πλησιάζον τὸ δυνατὸν τοῦ νὰ ἀποδιώξῃ διόλου ἀπὸ τὴν Ἀμερικὴν τοὺς συγκτήτορας τούτους.

Ἐνῷ οἱ Γάλλοι ἐκτυποῦντο τόσον μακρὰν, ἔστειλαν, ὁπότε ὁ βασιλεὺς Γεώργιος εὑρίσκετο εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ τὸ μέγιστον μέρος τοῦ στρατοῦ του μετὰ τοῦ Δουκὸς Κουμβερλανδίας εἰς τὸ Βέλγιον, ἕνα τολμηρὸν ἐχθρὸν εἰς τὰ σπλάγχνα τῆς μεγάλης Βρετανίας. Ὁ ἐχθρὸς οὗτος ἦτο ὁ Στουαρτικὸς Πρίγκιψ Κάρολος Ἐδουάρδος. Τὴν 27 Ἰουν. 1745 ἄραξεν εἰς Μοϊδαρτίαν τῶν βορείων αἰγιαλῶν τῆς Σκωτίας, μὲ ἓν καράβιον καὶ συνωδευμένος μὲ ὀλίγους Γάλλους. Ἀλλὰ πάραυτα ἐσυνάχθησαν ὁλόγυρά του οἱ ἀρχηγοὶ



τῶν Ὀχελανδῶν μὲ τὰς φυλάς των. Κορυφαῖος αὐτῶν γενόμενος ἐπροχώρησεν εἰς τὴν Περθίαν, ἔπειτα εἰς τὸ Ἐδιμβοῦργον, τὸ ὁποῖον παρεδόθη τὴν 19 Σεπτ. Ὄχι μακρὰν ἀπ᾽ αὐτοῦ ἀντιπαρετάχθη κατ᾽ αὐτοῦ ὁ πρῶτος Ἀγγλικὸς λόχος. Οἱ Ὀχελανδοὶ, χωρὶς ἱππικὸν καὶ χωρὶς κανόνια, ἐκτύπησαν τὸν ἐχθρικὸν λόχον ἔχοντα καὶ ἱππικὸν καὶ κανόνια μὲ μόνον τὰ μακρὰ σπαθία των καὶ τὸν ἐφυγάδευσαν (20 Σεπτ, 1745), Ἡ νίκη αὕτη ἐπρομήθευσεν εἰς τὸν Πρίγκιπα ἀργύριον, ὅπλα, καὶ περισσοτέρους ὀπαδούς. Οἱ παλαιοὶ φίλοι τοῦ οἴκου του ἐτάχθησαν ὑποκάτω τῶν σημαιῶν του. Πεζὸς μὲ ἔνδυμα Ὀλλανδοῦ ὡδήγει τοὺς πιστούς του εἰς τὰ ἔμπροσθεν, καὶ εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἕως Δαρβίας, ὄχι πλέον μακρὰν τοῦ Λονδινίου. Ἀλλὰ στραβοὶ κανόνες ἐστράβωσαν τὴν τύχην του. Ἔδειξεν εἰς τοὺς Ἄγγλους, ὅτι φέρει εἰς αὐτοὺς τὰ παλαιὰ φρονήματα καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς οἰκογενείας του. Διὰ τοῦτο ἡ προσδοκωμένη συνδρομὴ ἔλειψεν· αὐτὸς δὲν εἶχεν ἀργύριον οὐδὲ κανόνια· τῆς Γαλλίας ἡ βοήθεια ἦτο μικρά· μόνον ὀλίγοι λόχοι ἔφθασαν εἰς τὴν Σκωτίαν. Ἐξ ἐναντίας δὲ ἡ Ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἐπετάχυνε τὰ μέσα πρὸς ἀντίστασιν, καὶ ἔκραξεν ἐκεῖ ἐκ τοῦ Βελγίου τὸν Δοῦκα Κουμβερλανδίας μὲ Ἀγγλικὰ ναὶ Ἀσσιακὰ στρατεύματα.

Ὁ Στουαρτικὸς Πρίγκιψ ἐφοβεῖτο μὴ ἀποκοπῇ, καὶ ἐστράφη ταχέως εἰς τὴν Σκωτίαν διωκόμενος ἀπὸ τὸν Δοῦκα. Πλησίον Φαλκιρκίας ἐνίκησε μὲν ἀκόμη μίαν φορὰν μὲ τὸν μικρὸν λόχον του (Ἰαν. 1746), ἀλλὰ μὴ ἔχων ἱκανὰς δυνάμεις νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῆς νίκης ἐσύρθη εἰς τὴν βόρειον Σκωτίαν. Ἐκεῖ ἐτόλμησε πλησίον Κυλλοδινίας (16 Ἀπριλ. 1746) διακριτικὴν τινὰ μάχην. Ἡ ἀνδρία τῶν Ὀχελανδῶν ἐνικήθη ἀπὸ τὸ πλῆθος, τὰ σπαθία των ἀπὸ τὰ βαϊονέτα καὶ κανόνια· ὁ Πρίγκιψ αὐτὸς ἔφυγεν ἀπὸ τὸν τόπον τῆς

μάχης εἰς τὰς δυτικὰς πεδιάδας. Μετὰ πολλοὺς καὶ μεγάλους κινδύνους, καταδιωκόμενος πάντοτε ἀπὸ κατασκόπους, ἀλλὰ πάντοτε σωζόμενος ἀπὸ τὴν πίστιν καὶ τιμιότητα τοῦ λαοῦ, ὅς τις δὲν ἐδελεάζετο ἀπὸ τὸ ἐπικηρυκευθὲν κατὰ τῆς κεφαλῆς του ἀργύριον 30,000 λιτρῶν, ἐπέτυχε τελευταῖον νὰ εὕρῃ Γαλλικὸν καράβιον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὑπέστρεψεν εἰς τὴν Γαλλίαν τὴν 10 Ὀκτ. 1746 *).

Κατὰ τῶν ὀπαδῶν του ἐστήθη βαρὺ κριτήριον. Ὁ νικηφόρος στρατὸς εἶχε λυσσάξειν ἤδη ἐναντίον τῶν πληγωμένων καὶ αἰχμαλώτων, καὶ μετὰ τὴν μάχην εἶχεν ἐρημάξειν τὰ ὑποστατικὰ τῶν τῆς Σκωτίας μεγιστάνων· ἔχασαν τώρα πολλοὶ τὴν ζωήν των καὶ εἰς τὸν τόπον τῆς καταδίκης, μεταξὺ τούτων καὶ ὁ Κόμης Κιλμαρνόκιος καὶ ὁ Λὸρδ Βαλμερῖνος. Διὰ νὰ ἀποφύγουν εἰς τὸ ἑξῆς τοιαύτας ἐπαναστάσεις, ἐχώρισαν τοὺς Ὀχελανδοὺς ἀπὸ τοὺς ἀρχηγούς των, καὶ εὕρηκαν μέσα νὰ τοὺς ἀνατρέφουν εἰς μεγαλητέραν φιλοπονίαν καὶ βιομηχανίαν, διὰ νὰ νεκρώσουν τὸ τῶν παλαιῶν χρόνων πνεῦμά των, τὸ ὁποῖον τοὺς εἵλκυεν εἰς τοὺς παλαιοὺς βασιλεῖς των.

Ἐπὶ τούτων τῶν κινήσεων ἀπεβλήθη ὁ Καρτέρετος ἀπὸ τὸ λειτουργεῖον, καὶ ἐμβῆκεν ὁ Νεοκάστελος εἰς τὴν κορυφὴν νέου, εἰς τὸ ὁποῖον παρευθὺς ἔλαμψεν ὁ Βιλλιανὸς Πίττ. Καὶ ἀπὸ τὸ νέον δὲ λειτουργεῖον ὑπεστηρίζετο ὁ τῆς ξηρᾶς πόλεμος καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ εἰς τὸ Βέλγιον. Οἱ Γάλλοι καὶ οἱ

*) Ὁ Πρίγκιψ οὗτος ἔζη ἔκτοτε μὲ σιτηρέσιον τῆς Γαλλίας καὶ Ἱσπανίας εἰς τὴν Γαλλίαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἠναγκάσθη νὰ ἀναχωρήσῃ μετὰ τὴν εἰρήνην. Ὑπῆγεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου ἡ Παπικὴ αὐλὴ ἔθρεψεν ἤδη τὸν πατέρα του Ἰάκωβον Γ'. Μετὰ τὸν τούτου θάνατον (1766), διὰ νὰ μὴ ἐκλίπῃ τὸ γένος του, ἐνυμφεύθη κόμησσάν τινα Στολβύργην, ἥτις δὲν τοῦ ἐγέννησε τέκνα, καὶ τὴν ὁποίαν διεζεύχθη ἔπειτα διὰ τὴν παραξενίαν του. Ὠνομάζετο Κόμης Ἀλβανίας, καὶ ἀπέθανεν εἰς τὴν Ῥώμην τὴν 31 Ἰανουαρίου 1788. Ὁ νεώτερος ἀδελφός του, Καρδινάλιος Εὐοράκιος, ἀπέθανε κατὰ τὸ 1807 ἔτος.



Ἱσπανοί, ἀφοῦ ἐπῆρε τὸ μέρος των ἡ Γένουα καὶ τοὺς ἤνοιξε τὰ στενά, ἐκέρδησαν μεγάλην ὑπεροχήν, καὶ ἐκυρίευσαν (1745) τὸ Πεδεμόντιον, Μεδιόλανον, τὴν Πάρμαν καὶ Πλακεντίαν. Ἀπέσπασε μὲν ἀπ' αὐτοὺς τὰ κέρδη ταῦτα ἡ νίκη τοῦ Πρίγκιπος Λιχτενστεΐνου πλησίον Πλακεντίας (1746), καὶ ἡ Γένουα ἔπεσεν τὴν 5 Σεπτ. εἰς τὰς χεῖρας τῶν Αὐστριακῶν, οἵτινες ἡτοιμάζοντο νὰ εἰσβάλουν εἰς τὴν Γαλλίαν· ἀλλ' εὐτελής τις λογομαχία μεταξὺ ἑνὸς Γενουηνσίου καὶ ἑνὸς Αὐστριακοῦ ἄναψε κοινὴν ἐπανάστασιν, διὰ τῆς ὁποίας ἐπεδιώχθησαν πάλιν ἀπὸ τὴν Γένουαν οἱ Αὐστριακοὶ τὴν 5 Δεκεμβ, καὶ οὕτως ἐμποδίσθησαν νὰ προχωρήσουν εἰς τὸ Πεδεμόντιον. Εἰς μάτην ἐπροσπάθησαν βοηθούμενοι ἐκ θαλάσσης ἀπ' Ἀγγλικὸν στόλον νὰ ἐξανακυριεύσωσι τὴν Γένουαν.

Δὲν ἦσαν εὐτυχέστεραι αἱ προσπαθήσεις τῆς Ἀγγλίας νὰ ἀναχαιτίσῃ τὴν ὁρμὴν τῆς νίκης τοῦ Μαρισαλίου Σάξονος καὶ τῶν Γάλλων εἰς τὸ Βέλγιον. Μετὰ τὴν ἐν Φοντεναίῳ νίκην (1745) καὶ ἐν Ῥαυκοὺξ (1746) ἔπεσεν ὅλη ἡ Βελγία εἰς χεῖρας τῶν Γάλλων, καὶ ἐκρημνίσθησαν τὰ τῶν συνόρων ὀχυρώματα, τὰ ὁποῖα εἶχε κτίσειν ἡ Τραϊεκτικὴ εἰρήνη πρὸς ἀσφάλειαν τῆς Ὁλλανδίας. Ἡ στενοχωρία αὕτη ἐνήργησεν εἰς τὴν ἐλευθέραν ταύτην πολιτείαν μεταβολὴν χαροποιὸν εἰς τοὺς Ἄγγλους.

Ἀφοῦ ἀπέθανε Βιλέλμος ὁ Γ', δὲν εἶχε διορισθῆν ἕως τώρα κληρονόμος τοῦ κυβερνητικοῦ ἀξιώματος ἐξ αἰτίας τινῶν, οἵτινες ἐφοβοῦντο μὴ φυτρώσῃ τὸ σπέρμα τῆς μοναρχίας, καὶ ἡ πολιτεία ἐκυβερνᾶτο μὲ ἀρχεῖα. Ὁ Ἀραυσικὸς ὅμως οἶκος εἶχε κρατήσειν πολλοὺς ὀπαδοὺς μάλιστα ἐκ τοῦ λαοῦ. Διὰ τοῦτο ὅταν οἱ Γάλλοι τὸν Ἀπρ. 1747 εἰσέβαλαν εἰς τὴν ἐπικράτειαν τῆς πολιτείας, ἐσήκωσε πάλιν τὴν κεφαλήν της ἡ Ἀραυσικὴ φατρία ὡς κατὰ τὸ 1072 ἔτος, καὶ τὰ μέχρις ἐκείνου ἐξουσιάζοντα ἀρ-

χεῖα ἔπρεπε νὰ ἐνδώσωσιν, ὥστε ὁ Πρίγκιψ Βιλέλμος (Δ) ἐκ Νασσαυΐας Ἀραυσικῆς, πλάγιος συγγενὴς Βιλέλμου τοῦ Γ', νὰ γείνῃ κληρονόμος τοῦ κυβερνήτορος, καὶ ἡ ἀξία αὕτη ἐκηρύχθη κληρονομικὴ διὰ τοὺς ἄῤῥενας καὶ θήλεας ἀπογόνους τοῦ Πρίγκιπος.

Ἔγειναν λοιπὸν τώρα ἑτοιμασίαι πρὸς ἔντονον ἐκτέλεσιν τοῦ πολέμου. Εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ εἶχαν νικήσειν οἱ Γάλλοι πλησίον Λαφελδίας (1 Ἰουλ. 1747), καὶ εἶχαν ἀνοίξειν τὸν δρόμον εἰς πολιόρκησιν τοῦ παρὰ τὸν Μώσαν Τραϊέκτου, ὅταν τὴν 30 Ἀπρ. 1748 διὰ τῆς ἀπροσδοκήτως εἰς Ἀκυΐσγρανον γενομένης εἰρήνης ἐδόθη τέλος εἰς τὸν πόλεμον. Ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας Φίλιππος Ε' ἀπέθανε τὸ 1746 ἔτος· ὁ υἱός του Φερδινάνδος Ϛ' (1746 — 1759) δὲν εἶχε τὸν ζῆλον τῆς μητρυιᾶς του διὰ τὰς ἐν Ἰταλίᾳ ἀποκτήσεις τοῦ μεσαδέλφου του Καρόλου, καὶ ἔγεινε πάντη Ἀγγλόφρων ἀπὸ τὴν γυναῖκα του, Πορτογαλλικὴν τινὰ Πριγκιπέσσαν. Τοῦτο καὶ ἡ τύχη, μὲ τὴν ὁποίαν οἱ Ἄγγλοι ἠφάνιζαν τὴν τῶν Γάλλων θαλάσσιον δύναμιν, ἐγέννησαν εἰς Βερσαλίας εἰρηνικὰ φρονήματα. Ὁ Ἄνσων, ὅς τις περιοδεύσας τὸν κόσμον, εἶχεν ἐπιστρέψειν κατὰ τὸν αὐτὸν τοῦτον καιρὸν φορτωμένος μὲ κλέος καὶ λάφυρα, ἐκτύπησεν ἡνωμένος μὲ τὸν ναύαρχον Βάῤῥην πλησίον τοῦ ἀκρωτηρίου Φινιστέρας Γαλλικὸν τινὰ εἰς τὰς δυτικὰς Ἰνδίας πλέοντα στόλον, ἐπῆρεν ἓξ πολεμικὰ βασιλικὰ καράβια καὶ ἑπτὰ τῆς Ἰνδικῆς ἑταιρείας, τῶν ὁποίων τὸ πλούσιον φορτίον καὶ οἱ θησαυροὶ, ὑπὲρ τὰ πέντε μιλιόνια τιμώμενα, ἐφέρθησαν μὲ εἴκοσιν ἁμάξια ἀπὸ Σπιτεάχης εἰς Λονδίνιον. Ὁ ναύαρχος Ἀβέκης ἐπέφερεν ἄλλην πληγὴν νικήσας ἑπτὰ ὁμοῦ Γαλλικὰ καράβια, καὶ κυριεύσας ἐξ αὐτῶν τὰ ἕξ. Ὄχι πολὺν καιρὸν μετὰ ταῦτα ἔπεσαν τεσσαράκοντα πλουσίως φορτωμένα καράβια ἐκ τοῦ ἁγ. Δομινίκου εἰς τὰς χεῖ-



ρας τῶν Ἄγγλων. Τὰ ἑνὸς ἔτους λάφυρα συνεποσοῦντο εἰς δεκαοκτὼ μιλιόνια θαλήρων.

Ταῦτα ὅμως καὶ μόνα ἦσαν εἰς τὴν Ἀγγλίαν τὰ κέρδη τοῦ πολέμου τούτου, καὶ μάλιστα ἀποκτημένα μὲ πολλὴν δαπάνην χρημάτων καὶ αἱμάτων. Διότι καὶ τὸ ἀκρωτήριον Βρέτων ἐστράφη εἰς τὴν Γαλλίαν διὰ τῆς ἐν Ἀκυϊσγράνῳ εἰρήνης, διὰ νὰ πληρώσῃ μὲ αὐτὸ τὰς ζημίας τοῦ ἡνωμένου Βελγίου. Περὶ δὲ τοῦ δικαίου τῶν Ἰσπανῶν νὰ ἐξετάζωσιν εἰς τὰς δυτικὰς Ἰνδίας Βρετανικὰ καράβια, δὲν ἀπεφασίσθη τίποτε. Ἡ ἐμπορικὴ συμφωνία, ἐπειδὴ ἐπὶ τοῦ πολέμου εἶχε διακοπῆν, ἐμακρύνθη εἰς τοὺς Ἄγγλους διὰ τέσσαρα ἔτη, ἀλλ' εὐθὺς μετὰ τοῦτο ἠγοράσθη ὀπίσω ἀπὸ τὸν Ἰσπανικὸν βασιλέα Φερδινάνδον Ϛ' μὲ 600,000 θάλῃρα (1750), διὰ νὰ δώσῃ τέλος εἰς ζημίας καὶ ἔριδας, αἱ ὁποῖαι ἐγεννῶντο ἐκ ταύτης.

Τοιοῦτον τέλος ἔλαβε πόλεμος, εἰς τὸν ὁποῖον μετὰ τεράστιον δαπάνην χρημάτων καὶ αἱμάτων ἡ Γαλλία καὶ ἡ μεγάλη Βρετανία δὲν ἐκέρδησαν ἄλλο τίποτε εἰ μὴ νὰ γνωρίσωσι τὰς ἀλλήλων δυνάμεις. Ἡ εἰρήνη ὅμως ἀφῆκεν ὀπίσω τὸ σπέρμα τοῦ πολέμου. Ἡ μοιρασία τῶν λεγομένων οὐδετέρων νήσων καὶ ὁ συνορισμὸς τῆς Ἀκαδίας δὲν εἶχαν γείνειν ἀκόμη. Ἡ δευτέρα χώρα χωρὶς ἀκριβῆ διορισμὸν τῶν συνόρων εἶχε δοθῆν εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὑπὸ τῆς ἐν Τραϊέκτῳ εἰρήνης. Τώρα οἱ μὲν Γάλλοι ἔλεγαν ὅτι εἶχαν παραχωρήσειν μόνον τὴν χερσόνησον νέαν Σκωτίαν, οἱ δὲ Ἄγγλοι ἀντεποιοῦντο ὅλην τὴν χώραν ἕως τοῦ ποταμοῦ Λαυρεντίου.

Εἰς ταῦτα προσετέθη ἄλλος ἐμβριθέστερος λόγος διχονοίας. Οἱ Γάλλοι, καθὸ εὑρόντες αὐτοὶ τὸν Μισσισιππὴ, ἐσφετερίζοντο ὅλην τὴν χώραν, τῆς ὁποίας οἱ ποταμοὶ ἐκβάλλουσιν εἰς τὸν μέγαν τοῦτον ποταμὸν, καὶ ἔκαμαν ἑτοιμασίαν νὰ συνάψωσι μὲ τὴν Καναδὰν τὰς ἀποικίας των, αἵ τινες ἐκτεινόμεναι

παρὰ τὸν Μισσισιππὶ ἔφθανον ἕως τὴν μεγάλην θάλασσαν διὰ σειρᾶς ὀχυρωμάτων καὶ φρουρίων. Μὲ τοῦτον τὸν τρόπον τοὺς ἔγειναν ὠφέλιμοι αἱ δύω ἀποκτήσεις, ἐνῷ ὁ Μισσισιππὶ ἔχει δυσείσπλευστον εἴσοδον, καὶ ὁ Λαυρέντιος δὲν πλέεται εἰς καιρὸν χειμῶνος.

Ἀλλ' αἱ κατασκευαὶ αὗται διήγειραν εἰς τοὺς Ἄγγλους μεγάλην ταραχὴν, ἐπειδὴ ἐνόμιζαν, ὅτι διὰ τούτων ἐφοβερίζοντο καὶ ἡ ἀσφάλεια καὶ τὰ κέρδη των. Ἡ Κανάδα καὶ ἡ Λουϊσιανὴ ἡνωμέναι περιεκύκλωσαν τὰς Ἀγγλικὰς ἀποικίας. Ἡ ὑπεράσπισις, εἰς καιρὸν πολέμου, ἐγίνετο πολυδάπανος διὰ τὴν μεγάλην ἔκτασιν, καὶ ἐπικίνδυνος ἐξ αἰτίας τῶν Ἰνδῶν, οἵτινες τώρα ἦσαν ἀνοικτοὶ εἰς τὴν δύναμιν τῆς Γαλλίας. Ἐνταυτῷ δὲ ἐφοβερίζετο ἡ Ἀγγλία νὰ χάσῃ τὴν ἐπικερδῆ ἐμπορίαν τῶν δερμάτων. Κατὰ δὲ τὴν γνώμην της ἐπατήθησαν καὶ τὰ δίκαιά της. Οἱ Ἄγγλοι, καθὸ εὑρέται τῶν αἰγιαλῶν, ἀντεποιοῦντο ὅλας τὰς εἰς δυσμὰς κειμένας χώρας ἐπέκεινα τοῦ Ἀπαλαχικοῦ ἢ Ἀλεγανικοῦ ὄρους, καὶ ἡ κυβέρνησις κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον ἐχάρισεν εἰς ἑταιρείαν ὀνομαζομένην Ὀΐου συντροφίαν 600,000 μόργια εἰς αὐτοὺς ἐκείνους τοὺς τόπους, περὶ τῶν ὁποίων ἐδιαφέροντο ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία. Οἱ Γάλλοι ἀντεστάθησαν εἰς τοῦτο, ἐφυλάκωσαν τοὺς Ἄγγλους πραγματευτὰς, καὶ ὠχυρώθησαν καὶ ἐστερεώθησαν εἰς τὰς ἀποικίας των.

Ὁ Μαϊόρος Βασιγκτὼν, ὅστις πάραυτα ἔμελλε νὰ λάμψῃ εἰς ὑψηλότερον θέατρον, ἐστάλθη ἀπὸ Βιργινίας εἰς τὸν Γαλλικὸν ἔπαρχον, πρῶτον νὰ τὸν ὁμιλήσῃ τὰ δέοντα, ἔπειτα μὲ τάγμα στρατιωτῶν νὰ πιάσῃ μέρος τι ἀξιόλογον παρὰ τὴν σύῤῥοιαν τοῦ Μονογκαέλα καὶ Ὀΐου. Ἀλλ' οἱ Γάλλοι ἐπρόφθασαν καὶ ἔκτισαν ἐκεῖ τὸ φρούριον Κουέσναν. Ὁ Βασιγκτὼν ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ. Μετὰ τοῦτο ἐδόθη



ἀπὸ τὴν Εὐρώπην προσταγὴ εἰς τὰς Ἀγγλικὰς ἐπαρχίας νὰ ἐκκρούσωσι τὴν βίαν διὰ βίας καὶ νὰ σκεφθῶσι τὰ πρὸς ἀσφάλειάν των μέσα. Εἰς τοῦτον τὸν καιρὸν ἦτο, ὁπότε εἰς μίαν συνέλευσιν τῆς Ἀλβανίας ἔδωκεν ὁ Φραγκλῖνος ἰδέαν, ἥτις ὡρίμασεν ἔπειτα. Ἐπρόβαλε νὰ συνέλθωσιν ὅλαι αἱ Ἀγγλικαὶ ἀποικίαι εἰς ἓν κοινοβούλιον ὅπου νὰ παρευρίσκωνται ἀντιπρόσωποι τῶν διαφόρων ἐπαρχιῶν, καὶ εἷς προεστὼς διοριζόμενος ἀπὸ τὸν βασιλέα ἔχων μίαν μόνον ἀπαρνητικὴν ψῆφον. Τὸ κοινοβούλιον τοῦτο νὰ διατάσσῃ κοινῶς τὰ περὶ τῆς κοινῆς ὑπερασπίσεως. Τὸ πρόβλημα ὅμως ἀπεῤῥίφθη, ἐπειδὴ αἱ μὲν κατὰ μέρος ἐπαρχίαι ἐφοβήθησαν κίνδυνον τῆς ἐλευθερίας των, ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς κυριότητός του. Ἀντὶ ταύτης τῆς ἑνώσεως ἀπεφάσισεν ἡ κυβέρνησις νὰ κάμῃ τὸν πόλεμον μὲ Εὐρωπαϊκὰ στρατεύματα, τὰ ὁποῖα νὰ βοηθῶνται ἐλευθέρως ἀπὸ στρατιώτας τῶν ἐπαρχιῶν.

Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ 1755 ἔτους ἐνεβαρκαρίσθη εἰς Κορκαυΐαν ὁ στρατηγὸς Βραδδόκιος μὲ ἱκανὸν στράτευμα, καὶ ὁ ναύαρχος Βοσκαβῆνος ἀπέπλευσε μὲ εἴκοσι τέσσαρα πολεμικὰ καράβια εἰς τοὺς αἰγιαλοὺς τῆς βορείου Ἀμερικῆς διὰ νὰ ἐνεδρεύῃ τὸν Γαλλικὸν στόλον, ὅστις ἀπὸ Βρέστου ἔφερνε στρατεύματα εἰς τὸν ποταμὸν Λαυρέντιον. Εἰς τὴν νέαν Φυνδλανδίαν τὸν ἐπολέμησεν, ἀλλὰ δὲν ἐκατώρθωσε τίποτε. Ὀλιγώτερον εὐτυχῶς ἀπέβησαν τὰ τῶν Ἄγγλων διὰ ξηρᾶς ἐγχειρήματα. Ὁ Βραδδόκιος πολλὰ ὀλίγον γνωρίζων τὸν τρόπον τοῦ πολεμεῖν εἰς τὰς χώρας ταύτας, ὅταν ἤγγιξε τὴν Κουέσναν, ἐκτυπήθη μὲ ζημίαν μεγάλην καὶ ἐσκοτώθη καὶ αὐτός. Ἡ ἧττα ἐξήπλωσε τρόμον ἕως τὰ παραθαλάσσια μέρη. Ἡ ἀποτυχία δύω ἄλλων ἐγχειρημάτων ἐναντίον τοῦ Κροβ-Ποΐντ καὶ τῆς Νιαγάρας ἐπερίσσευσε τὸν φόβον. Μόνον ἡ ἀποδίωξις τῶν Γάλλων ἀπὸ τὴν νέαν Σκωτίαν ἀπέβη εὐτυχῶς. Τοὺς ἔκαμαν δὲ βαρεῖαν πληγὴν καὶ διὰ

θαλάσσης, ἐνῷ ἡ Ἀγγλία, πρὶν φανῇ ἡ τακτικὴ κήρυξις τοῦ πολέμου τὴν 15 Μαΐου 1756, ἐδιώρισε τοὺς πειρατὰς καὶ ἐκυρίευσαν 250 ἐμπορικὰ τῶν Γάλλων καράβια.

Οἱ Γάλλοι ἐπαραπονήθησαν διὰ τὴν παρανομίαν ταύτην, καὶ ἔκαμναν ἑτοιμασίας νὰ τὴν ἐκδικηθῶσιν. Στόλος ἐξῆλθεν ἀπὸ Τολάνιον, ὅστις ἔφερε 12,000 στρατιώτας ὑπὸ τὸν Μαρισάλιον Ῥιχελιέα εἰς τὴν νῆσον Μινόρκαν. Ὁ ναύαρχος Βύγγιος, υἱὸς τοῦ νικήσαντος εἰς Μεσσήνην τὸ 1748 ἔτος, ἔσπευσε νὰ σώσῃ τὸ τόσον ἀξιόλογον τοῦτο νησίον διὰ τὴν ἐν τῇ Μεσογείῳ θαλάσσῃ κυριότητα. Ἀλλ' ἐκτυπήθη ἀπὸ τὸν Γαλλικὸν στόλον τὸν κυβερνώμενον ὑπὸ τοῦ Γαλλισσονιέρου (20 Μαΐου), καὶ ὁ λιμὴν Μάγων ἐπαραδόθη τὴν 28 Ἰουν. 1756.

Ἡ ζημία αὕτη, ἡνωμένη μὲ τὰς διαρκούσας βλάβας τῆς Ἀμερικῆς, ὅπου εἶχαν κυριεύσειν οἱ Γάλλοι τὴν Ὀσβέγον, καὶ μὲ τὰς ἑτοιμασίας, τὰς ὁποίας ἔκαμναν διὰ νὰ ἀποβῶσιν εἰς τὴν Ἀγγλίαν, διήγειραν εἰς τὸν Ἀγγλικὸν λαὸν ἐπίσης καὶ φόβον καὶ ἀγανάκτησιν. Διὰ νὰ τὸν καθησυχάσωσιν, ἔρριψαν τὸ σφάλμα εἰς τὸν Βύγγιον, καὶ τοῦ ἔκαμαν τὴν κρισολογίαν. Μ' ὅλον ὅτι ὁ Ῥιχελιεὺς ἔστειλεν ἀπολογίαν ὑπὲρ αὐτοῦ, μ' ὅλον τοῦτο κατεδικάσθη ὑπὸ κριτηρίου πολεμικοῦ καὶ ἐτουφεκίσθη εἰς τὸ κατάρτιον τοῦ καραβίου του.

Διὰ νὰ σηκώσουν τὸν φόβον τῆς ἀποβάσεως, ἔστειλαν καὶ ἔφεραν Ἀννοβερικὰ καὶ Ἀσσιακὰ στρατεύματα. Ἀλλ' ἡ παρουσία τῶν ξένων τούτων στρατιωτῶν ἐδυσαρέστησε τόσον περισσότερον, ὅσον ἡ κυβέρνησις ἀντεστάθη εἰς πρόβλημα νόμου περὶ βελτιώσεως τῶν ἐντοπίων στρατευμάτων γενόμενον εἰς τὴν κάτω Βουλήν. Ἡ ἀπὸ τὸν μέχρι τοῦδε κακὸν δρόμον τοῦ πολέμου ἀθυμία τοῦ λαοῦ ηὔξησε τόσον, ὥστ' ἤρχισαν νὰ ὁμιλοῦν φανερὰ κατὰ τοῦ λειτουργείου.



Διὰ τοῦτο ἠναγκάσθη ὁ βασιλεὺς νὰ τὸ διαλύσῃ καὶ νὰ σχηματίσῃ νέον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐπῆρε πάλιν τόπον ὁ Βιλλιανὸς Πίττ (4 Δεκεμβ. 1756).

Τὸ λειτουργεῖον ὅμως τοῦτο διήρκεσεν ὀλίγον. Τοῦ βασιλέως τὸ προσωπικὸν μῖσος πρὸς τὸν Πίττ ηὔξησεν ἀπὸ τὴν τούτου ἀντιλογίαν κατὰ τῆς θεωρίας αὐτοῦ τε καὶ τοῦ Δουκὸς Κουμβερλανδίας περὶ τοῦ τῆς ξηρᾶς πολέμου. Ἐπαραίτησε λοιπὸν πάλιν τὴν ἀξίαν του ὁ Πίττ (5 Ἀπριλ. 1757). Ὁ λαὸς, ὅστις ἐθεώρει τὴν δικαιοσύνην καὶ φιλοπατρίαν καὶ εὐγλωττίαν τοῦ ἀνδρὸς τούτου ὡς μόνην του σωτηρίαν ἀπὸ τὰ παρόντα δεινὰ, ἐταράχθη μεγάλως. Ἐνῷ αἱ πόλεις καὶ τὰ συστήματα τοῦ βασιλείου εἰς δεῖγμα τιμῆς τοῦ ἔστελναν εἰς χρυσᾶς θήκας τὰ πολιτικὰ καὶ συστηματικά των δίκαια, ἐφώρμησαν εἰς τὸν βασιλέα μὲ δεήσεις νὰ τὸν εἰσάξῃ πάλιν εἰς τὰ πράγματα. Γεώργιος ὁ Β' ἠναγκάσθη τέλος νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν κοινὴν ἐπιθυμίαν. Ἐσχηματίσθη νέον λειτουργεῖον, ὅπου διὰ ἑνώσεως ὅλων τῶν φατριῶν παρελήφθησαν ὁ Δοὺξ Νεοκάστελος, ὁ Φὼξ καὶ ὁ Πίττ. Ὁ τελευταῖος ἦτο κυρίως ψυχὴ τοῦ ὅλου, καὶ ἤρχισε λαμπρὰ περίοδος, δικαίως ὀνομαζομένη διοίκησις τοῦ Πίττ, ὁπότε ὁ δαίμων τῆς Ἀγγλίας ἐθριάμβευσε κατὰ τῆς δυνάμεως τοῦ ἡνωμένου Βουρβωνικοῦ οἴκου.

Ὅτι ἀπὸ τώρα ἔγεινε μέτοχος ἡ Ἀγγλία τοῦ Γερμανικοῦ πολέμου ἑνωθεῖσα μὲ Φρειδερῖκον τὸν Β', ἱστορήθη ἀρχήτερα (σελ. 240 κ. ἐφ.) Ὄχι ὀλιγώτερον λαμπρὸν ἦτο τὸ πτέρωμα τῆς τύχης (1758) εἰς τὰ λοιπὰ θέατρα τοῦ πολέμου, ἐξαιρέτως δὲ εἰς τὴν βόρειον Ἀμερικήν. Ἐνῷ οἱ Ἀγγλικοὶ στόλοι ἐτάραττan τοὺς Γαλλικοὺς αἰγιαλοὺς μὲ ἀποβάσεις, ἐσύντριβαν τὰ ὀχυρώματα τοῦ Καροβούργου, καὶ δὲν ἄφιναν τὰ διὰ τὴν Καναδαν στρατεύματα νὰ ἐκβοῦν ἀπὸ τοὺς Γαλλικοὺς λιμένας, ἔφερεν ὁ ναύαρχος Βοσκαβῆνος Βρετανικὸν στράτευμα 12,000 ὑπὸ τὸν στρατηγὸν

Ἀμέρστιον εἰς τὴν Ἀλιφαξίαν. Μὲ ταύτην τὴν πεζικὴν δύναμιν, αὐξηθεῖσαν ἀπὸ Ἀμερικανοὺς αὐτομόλους, ἐκυρίευσεν οὗτος τὸ στερεὸν Φροντιγνὰκ εἰς τὸ βόρειον μέρος τῆς Ὀνταρίου θαλάσσης, καὶ τὰ φρούρια Κουέσναν καὶ Λοδοβικοβοῦργον, διὰ τῶν ὁποίων ἤνοιξε δρόμον ἄλλων ἐγχειρήσεων κατὰ τῆς Κανάδας.

Ἤρχισαν αὗται τὸ ἐφεξῆς ἔτος (1759). Ἀπὸ τρία μέρη ἀπεφασίσθη νὰ γείνῃ ἡ εἰσβολὴ, καὶ ἡ Κουεβεκία νὰ εἶναι ὁ κοινὸς σκοπός. Ἀλλ' αἱ δύω μερίδες, αἵτινες ἦσαν νὰ εἰσβάλουν ἀπὸ Ὀνταρίου καὶ Καμπλεισὲ, δὲν ἐπροχώρησαν περαιτέρω, ἀφοῦ ἐκυρίευσαν τὴν Τικονδερόγαν καὶ Νιαγάραν. Εἰς τὸν στρατηγὸν Οὐόλφιον, ὅςτις εἶχε φέρειν τὸ τρίτον σῶμα παρὰ τὸν Λαυρέντιον ποταμὸν ἀμέσως κατὰ τῆς Κουεβεκίας, ἔγεινε τώρα δύσκολος ἡ ἐκτέλεσις τοῦ ἔργου του· τὸ ἐπέτυχεν ὅμως ὁ ἀνὴρ οὗτος διὰ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἀνδρίας του. Ὑπερενίκησεν ὅλας τὰς δυσκολίας, μὲ τὰς ὁποίας εἶχαν περικυκλώσειν τὸν τόπον τέχνη καὶ φύσις, καὶ ἠνάγκασεν εἰς μάχην τὸν Γαλλικὸν στρατὸν, ὅςτις ἐβάσταζεν ὠφελίμην θέσιν ἔμπροσθεν τῆς πόλεως (13 Σεπτεμβ.). Ὅταν μεταξὺ τῆς μάχης ἐπληγώθη τρίς καὶ ἠναγκάσθη νὰ μεταφερθῇ ὄπισθεν τοῦ στρατεύματός του, δὲν ᾐσθάνετο ἄλλον πόνον, εἰμὴ τὸν ἐκ τῆς ἀβεβαιότητος τῆς νίκης· ἀπέθανεν ὅμως μὲ μεγίστην εὐχαρίστησιν, ἀκούσας ὅτι φεύγει ὁ ἐχθρός. Ἡ κυρίευσις τῆς πόλεως ἠκολούθησε μὲ συμβοήθειαν τοῦ στόλου. Δοκίμιον τῶν Γάλλων εἰς τὸ νὰ τὴν ἐξανακυριεύσουν ἐματαίωσεν ὁ στρατηγὸς Μουῤῥάης. Ὁ Ἀμέρστιος κυριεύσας τὴν Μοντρεάλην ἐτελείωσε τὴν ἀποδίωξιν τῶν Γάλλων ἀπὸ τῆς Κανάδας (8 Σεπτεμβ. 1760), καὶ τὸν ἀφανισμὸν τῆς δυνάμεως, ἥτις ἐφοβέριζέ ποτε τῶν Ἀγγλικῶν ἀποικιῶν τὸν ὄλεθρον.

Ἐνῷ ἡ Ἀγγλία ἐπόρθει τῆς Γαλλίας τὰς Ἀμερικανὰς κτήσεις, ἠφάνισεν ἐνταυτῷ καὶ τὰς ταύτης



εἰς Εὐρώπην ἐλπίδας. Τὸ σχέδιον ἀποβάσεως εἰς Ἀγγλίαν ἢ Ἰρλανδίαν ἡτοιμάζετο τώρα νὰ ἐκτελεσθῇ. Στράτευμα ἐσυνάχθη εἰς Δυγκίρχαν· ὁ στόλος τοῦ Τολανίου ἔμελλε νὰ ἑνωθῇ μὲ τὸν τοῦ Βρέστου. Ἀλλὰ τὸ μέγα τοῦτο ἐγχείρημα ἐδυστύχησεν. Ὁ στόλος τοῦ Τολανίου ναυαρχούμενος ὑπὸ τοῦ Δελακλουΐου ἐκτυπήθη τὴν 18 Αὐγούστ. 1759 ἀπὸ τὸν Βοσκαβῆνον πλησίον τοῦ ἀκρωτηρίου Λάγου· καὶ τελειότερα ἐνίκησεν ὁ Ἀβέκης τὸν ναύαρχον Κώνσταντα τὴν 20 Νοεμβ. εἰς τὸν κόλπον τοῦ Κουϊβέρου. Μόνον ὁ Θυρότος, ὅςτις πειρατεύων ἔγεινε φοβερὸς, καὶ διὰ τοῦτο εἶχε γείνειν στρατάρχης τῶν εἰς Δυγκίρχαν ὁπλισθέντων πεζικῶν στρατευμάτων, ἐξέπλευσεν ἀνεμποδίστως, καὶ ἔφθασε μὲ τὸν μικρὸν στόλον του εἰς τοὺς αἰγιαλοὺς τῆς Ἰρλανδίας, χωρὶς ὅμως νὰ κατορθώσῃ τίποτε ἔπεσε τὴν 28 Φεβρ. 1760 εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἄγγλων.

Τὰ δυστυχήματα ταῦτα ἔκαμαν τὴν Γαλλίαν νὰ κλίνῃ εἰς τὴν εἰρήνην. Συνέδεσε συμβιβάσεις μὲ τὴν Ἀγγλίαν. Ἀλλ' ἐνταυτῷ, ἐπειδὴ προέβλεπεν, ὅτι ἡ Ἀγγλία διὰ τὰς εὐτυχίας της ἔμελλε νὰ κάμῃ μεγάλα ζητήματα, συνεμάχησε μὲ τὴν Ἱσπανίαν ὥστε, ἐὰν ἀποτύχουν τὰ προβλήματα τῆς εἰρήνης, νὰ ἐπαναλάβῃ τὸν πόλεμον μὲ διπλῆν δύναμιν. Ἡ Ἱσπανία, ἐνόσῳ ἐβασίλευεν ὁ Φερδινάνδος Ϛ΄ ὑπὸ τὴν ἐπιῤῥοὴν τῆς γυναικός του, ἔμενεν οὐδετέρα εἰς τὸν πόλεμον. Ἀλλ' ὁ ἀδελφός του Κάρολος Γ΄ (ὅςτις τὸν εἶχε διαδεχθῆν τὸ 1759 ἔτος), ἦτο προσωπικῶς ἔκδοτος εἰς τοὺς Γάλλους, καὶ ἠδύνατο νὰ πεισθῇ ὅτι ἡ Ἱσπανία μὲ τὸν δεσμὸν τῆς συγγενείας καὶ τῆς πολιτικῆς εἶναι ὑπόχρεως νὰ συμμεθέξῃ τοῦ κατὰ τῆς Ἀγγλίας πολέμου.

Ἀλλ' εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ αἱ συμβιβάσεις προέβαιναν ἐπὶ τὰ πρόσω. Ἡ Γαλλία, μετριωτέρα παρὰ τὴν Ἀγγλίαν, ἐπρόβαλε νὰ κρατήσουν αἱ δύω δυ-

νάμεις ὅσα εἶχαν κυριεύσειν ἡ μία ἀπὸ τὴν ἄλλην, βαστάζουσαι τὸ δίκαιον ἀμοιβαίας ἀλλαγῆς. Δὲν ἦσαν ἀκόμη σύμφωνοι περὶ τοῦ καιροῦ, ἀφ' οὗ ἔπρεπε νὰ θεωρῶνται κύριαι αἱ δορικτησίαι. Ἡ Γαλλία ἐπρόβαλε τὴν μὲν 1 Σεπτεμβ. 1761 διὰ τὰς ἀνατολικὰς Ἰνδίας, τὴν δὲ 1 Ἰουλίου διὰ τὰς δυτικὰς καὶ διὰ τὴν Ἀμερικὴν, τὴν δὲ 1 Μαΐου 1762 διὰ τὴν Εὐρώπην. Οἱ δὲ Ἀγγλικοὶ πρέσβεις ἠναντιόνοντο εἰς ταῦτα: διότι ὁ Πίττ, ὅςτις μὲ τὸν θάνατον Γεωργίου τοῦ Β' (25 Ὀκτωβ. 1760) διὰ τοῦ πνεύματός του ἐνίκα τὴν ἐπιῤῥοὴν τοῦ Λόρδ Βυτίου, ὅςτις διεύθυνε τὸν νέον βασιλέα Γεώργιον Γ', καὶ ἐβάσταζε τὸν τόπον του εἰς τὸ μυστικὸν βουλευτήριον, ἐπεθύμει νὰ ἀναβάλῃ τὸ πρᾶγμα, ἕως οὗ μὲ τὴν κυρίευσιν τῆς εἰς τοὺς Γαλλικοὺς αἰγιαλοὺς νήσου Βελλίσλης νὰ λάβῃ εἰς τὰς χεῖράς του ἐξισαστικὸν μέσον διὰ τὴν χαθεῖσαν Μινόρκαν. Τῷόντι δὲ ἐκυριεύθη ἡ νῆσος αὕτη διὰ τοῦ ναυάρχου Κεπέλλου. Εἰς τοῦτο ὅμως τὸ μεταξὺ εὐτύχησεν ὁ Γαλλικὸς λειτουργὸς Χοισεύλιος νὰ κατορθώσῃ τὴν Βουρβωνικὴν οἰκιακὴν συνθήκην μὲ τὴν Ἰσπανίαν (15 Αὐγ. 1761). ἥτις δὲν εἶχεν ἁπλῶς τῆς συμμαχίας τὸν σκοπὸν, ἀλλ' ἀληθινὴν συσσωμάτωσιν τῶν δύω βασιλείων. Καὶ αἱ δύω ἔδωκαν πρὸς ἀλλήλας ἐγγύησιν τῶν κτήσεών των, καὶ τὴν ἐξήπλωσαν καὶ εἰς τὸν βασιλέα τῶν δύω Σικελιῶν καὶ εἰς τὸν Δοῦκα τῆς Πάρμας. Τὴν ἐγγύησιν ταύτην ἔδωκαν, διὰ νὰ φυλάττῃ ἡ μία τὴν ἄλλην βασιλείαν, ἐὰν ἐχθρὸς ἐγγίξῃ ὁποιανδήποτε ἐκ τούτων. Τὸ ὄγδοον ἄρθρον ἐδιώριζεν, ἂν ἡ Γαλλία περιπλεχθῇ ποτὲ εἰς πόλεμον μὲ τὴν Γερμανίαν ἢ τὸν Βοῤῥᾶν, ἡ Ἰσπανία νὰ ἐμποδίζῃ προσβολὴν θαλασσίου δυνάμεως — τὸ ὁποῖον ὀφθαλμοφανῶς ἀπευθύνετο εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Μὲ χωριστὴν συνθήκην ὑπεχρεώθη ἡ Ἰσπανία νὰ κηρύξῃ πόλεμον κατὰ τῆς Ἀγγλίας τὴν 1 Μαΐου 1762, ἐὰν ἕως τότε δὲν κλεισθῇ



ἡ μεταξὺ Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας εἰρήνη. Ἐξ ἐναντίας δὲ ὑπεσχέθη ἡ Γαλλία νὰ ὁμιλήσῃ περὶ τῶν παραπόνων τῆς Ἰσπανίας εἰς τὰς παρούσας ἐν Λονδινίῳ συμβιβάσεις της. Διὰ τοῦτο ὁ Γαλλικὸς πρέσβυς, χωρὶς νὰ ἀναφέρῃ ταύτην τὴν συνθήκην, ἐπρόβαλε παραυτα, ὅτι πρὸς στερέωσιν τῆς εἰρήνης εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ἐξισασθοῦν ἐνταὐτῷ καὶ αἱ μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Ἰσπανίας διαφοραί. Ἡ Ἀγγλία ἀπέῤῥιψε διόλου τοῦτο τὸ πρόβλημα, καὶ εὐθὺς ἀπεκόπησαν αἱ περαιτέρω συμβιβάσεις.

Ὁ Πίττ ἐπεθύμει νὰ κηρυχθῇ πόλεμος κατὰ τῆς διχόφρονος Ἰσπανίας, πρὶν αὐτὴ ἑτοιμασθεῖσα τὸν κηρύξῃ κατὰ τῆς Ἀγγλίας. Ἔλεγεν ὅτι ὁ πόλεμος οὗτος εὑρίσκει αὐτὸς τὰ ἀναγκαῖά του ἔξοδα, ἐπειδὴ ἀκόμη δὲν ἔφθασεν ὁ ἀργυροφόρος στόλος τῆς Ἰσπανίας, καὶ ἐμπορεῖ νὰ κυριευθῇ· ὅτι τώρα εἶναι καιρὸς νὰ ταπεινωθῇ ὅλος ὁ Βουρβωνικὸς οἶκος, καὶ τοιοῦτος δὲν θέλει ἐξαναελθεῖν· ὅτι ἂν δὲν ἀκουσθοῦν οἱ λόγοι του, ἀποφασίζει νὰ μὴ συνεδρεύῃ πλέον εἰς τὸ μυστικὸν βουλευτήριον· ὅτι ἐπροσκαλέσθη εἰς τὸ λειτουργεῖον ἀπὸ τὴν φωνὴν τοῦ λαοῦ, καὶ διὰ τοῦτο εἶναι εἰς αὐτὸν ὑπεύθυνος δι' ὅσα πράξῃ καὶ διὰ τοῦτο νομίζει ὅτι δὲν πρέπει νὰ εἶναι ὑπεύθυνος δι' ὅσα γίνονται παρὰ τὴν θέλησίν του πρὸς κοινὴν δυστυχίαν.

Ἡ τελευταία αὕτη προσθήκη ἐδυσαρέστησε τὸν Βύτιον, τὸν ἀρχηγὸν τοῦ λειτουργείου. Ὁ περιωρισμένος οὗτος πολιτικὸς, ὅςτις δὲν ἐκαταλάμβανε τοῦ Πίττ τὰς μεγάλας θεωρίας, ἐκατάπεισε τὸν βασιλέα νὰ δεχθῇ τὴν παραίτησίν του. Ἀλλὰ παραυτα ἀπεδείχθη ἡ ὀρθότης τῶν ὅσων προεῖπεν ὁ Πίττ. Ἀφοῦ τῶν δύω δυνάμεων οἱ πρέσβεις ἤλλαξαν χρόνον τινὰ ἐπιστολὰς, καὶ εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ ἔφθασεν ὁ ἀργυροφόρος Ἰσπανικὸς στόλος, ἔδειξεν ἀμέσως ἡ Ἰσπανία τὰ ἐχθρικά της φρονήματα. Ἐκήρυξε

τὸν Δεκεμβ. 1761 τὸν πόλεμον ὄχι μόνον κατὰ τῆς Ἀγγλίας, ἀλλ' ἡνωμένη μὲ τὴν Γαλλίαν καὶ κατὰ τῆς Πορτογαλλίας μὴ θελησάσης νὰ κλείσῃ τοὺς λιμένας της εἰς τοὺς Ἄγγλους.

Πῶς ὑπέφερε τὸν ἀγῶνα τοῦτον ἡ Πορτογαλλία, ἐδιηγήθημεν ἀνωτέρω (Βιβλ. Γ' τμῆμ. Δ'.). Ἡ δὲ Ἀγγλία ἔβαλε τώρα διπλῆν προσοχὴν εἰς τὰς δυτικὰς Ἰνδίας. Ἐκεῖ ἠδύνατο νὰ ἀφανίσῃ ἐξ ὁλοκλήρου τὴν Γαλλικὴν ἐμπορίαν, καὶ νὰ κτυπήσῃ τὴν Ἱσπανίαν εἰς τὰ εὐπλήγωτα μέρη της. Ἡ κυρίευσις ὅλης τῆς βορείου Ἀμερικῆς ἦτο σκοπὸς τῶν Ἄγγλων, καὶ τοὺς ἔδιδε καὶ τὰ πρὸς τοῦτο ἀναγκαῖα μέσα. Τῆς ἐκστρατείας τὸ σχέδιον ἔδωκεν ὁ Πίττ. Ἐκυρίευσαν τὴν Μαρτινικὴν (14 Φεβρ. 1762), ἁγ. Λυκίαν, Γρανάδαν καὶ ἅγ. Βικέντιον. Ἡ Γουαδελούπα ἦτο ἤδη κυριευμένη 1759, ἡ Δομινικὴ τὴν 6 Ἰουλ. 1761, καὶ οὕτως ἡ Ἀγγλία εἶχε τώρα ὅλον τὸ σύμπλεγμα τῶν νήσων τούτων. Διὰ νὰ δώσῃ εὐαίσθητον πληγὴν εἰς τὴν Ἱσπανίαν, διεύθυνε τὸ βλέμμα της εἰς Ἀβανάχ, τὸ κέντρον τῆς εἰς τὰς δυτικὰς Ἰνδίας Ἱσπανικῆς ἐμπορίας. Τὸ ἐγχείρημα ἦτο δύσκολον διὰ τὸ νοσερὸν κλίμα, τὴν στερεότητα τοῦ τόπου καὶ τὴν ἀνδρίαν τῶν Ἱσπανῶν, ἀλλὰ τὴν 11 Αὐγ. 1762 παρεδόθη ἡ πόλις μὲ ὁλόκληρον στόλον, ὅς τις εὑρέθη εἰς τὸν λιμένα. Μετὰ δὲ δύω μῆνας, τὴν 6 Ὀκτωβρ. ἐπόρθησαν οἱ Ἄγγλοι τὴν Μανίλλαν, τὴν μητρόπολιν τῶν Φιλιππινῶν. Τὰ λάφυρα, ὅσα ἐπάρθησαν καὶ ἀπὸ τοὺς δύω τόπους, ἐσυμποσοῦντο εἰς πέντε μιλιονίων λιτρῶν στερλιγγίων. Μὲ ὅλον τοῦτο ἡ δαπάνη τοῦ πολέμου ὑπερέβη πολὺ τὰ ἐτήσια εἰσοδήματα, καὶ τὸ ἐθνικὸν χρέος ηὔξησεν ἀπ' ὀγδοήκοντα μιλιονίων εἰς ἑκατὸν τεσσαράκοντα.

Ἡ Γαλλία ἀπατηθεῖσα πολὺ ἀπὸ τὴν τύχην τῶν ὅπλων ὑπέστρεψεν εἰς τὴν τῆς εἰρήνης ἐπιθυμίαν, τὴν ὁποίαν ἐσυνήργει καὶ τὸ Ἀγγλικὸν λειτουργεῖον.



Τὸ παιγνίδιον τῆς ἐν Τραϊέκτῳ εἰρήνης ἐπανελήφθη πάλιν· ἡ Ἀγγλία, νικηφόρος εἰς ὅλας τὰς θαλάσσας, διὰ τὰς φατρίας τῶν βουλευτῶν της, ἀφῆκεν ἀπὸ τὰς χεῖρας της ὅλα τὰ ἀποκτηθέντα κέρδη, καὶ παρέδωκεν ἀδικώτατα δωρεὰν τοὺς συμμάχους της διὰ νὰ φιλιωθῇ τάχιστα μὲ ἐχθρὸν ἄοπλον ἤδη. Ὁ Νεοκάστελος, ὅς τις κορυφαῖος ὢν τῶν Βιγίων καὶ ὑπερασπιστὴς τῆς Προτεσταντικῆς διαδοχῆς ἴσχυε τὸ πᾶν ἐπὶ τῶν προτέρων βασιλέων καὶ ὡς πρῶτος Λόρδος εἶχε μείνει αὐτὸς μόνος ἐκ τοῦ παλαιοῦ λειτουργείου εἰς τὸ θησαυροφυλάκιον, πρὸ πολλοῦ ἤριζε μὲ τὸν Βύτιον περὶ τῶν πρωτείων τῆς εἰς τὸν νέον βασιλέα ἐπιῤῥοῆς. Ἐπειδὴ ὅμως ἐχρεώστει νὰ παραιτηθῇ τὴν ἀξίαν του τελευταῖον, ἐστοχάσθη νὰ ἑνωθῇ μὲ τοὺς ἐπιλοίπους Βιγίους, καὶ νὰ βάλῃ τὸ λειτουργεῖον εἰς μεγίστην ἀμηχανίαν μὲ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ πολέμου καὶ τὴν ζήτησιν τῶν εἰς αὐτὸν ἀπαιτουμένων ἐξόδων. Πρὸς ἀποφυγὴν δὲ τούτων ἐφαίνετο ἄριστον μέσον ἡ εἰρήνη. Διὰ τοῦτο τὸ λειτουργεῖον δὲν ἠθέλησε νὰ ἀνανεώσῃ ἐκεῖνο τὸ ἄρθρον τῆς ἐτησίου μὲ τὴν Προυσίαν συνθήκης, διὰ τοῦ ὁποίου ὑπεχρεόνετο ἡ Ἀγγλία νὰ μὴ κλείσῃ εἰρήνην χωρὶς κοινωνίαν τοῦ βασιλέως τῆς Προυσίας. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Φρειδερῖκος μὲ εὐγενῆ ἀγανάκτησιν ἀπέπεμψε τὰ προσφερόμενα εἰς αὐτὸν ἀκόμη βοηθητικὰ χρήματα, ἐὰν δὲν ἤθελεν ἀνανεωθῆν τὸ ἄρθρον τοῦτο, ἡ Ἀγγλία ἀδιαφόρησε περὶ τούτου καὶ ἐπροσπάθει νὰ κάμῃ τὴν εἰρήνην. Ἐσυμφωνήθη αὕτη τὴν 3 Νοεμβ. 1762 εἰς Φονταινεβλῶ μεταξὺ Ἀγγλίας ἀφ' ἑνὸς μέρους, καὶ Γαλλίας καὶ Ἱσπανίας ἀπ' ἄλλου καὶ τὴν 10 Φεβρ. 1763 ὑπεγράφη ἐντελέστατα. Τὰ ἄρθρα ταύτης ἐφαινερώθησαν εἰς τὸ πρότερον βιβλίον (ἀνωτ. σελ. 400). Ἐνῷ ἡ Ἀγγλία ἔμεινε κυρία τῶν εἰς τὴν βόρειον Ἀμερικὴν δορικτησιῶν της, καὶ προσέλαβε

καὶ τὴν ὑπὸ τῆς Ἱσπανίας παραχωρηθεῖσαν *) εἰς αὐτὴν Φλωρίδαν, συνεπλήρωσε τὴν ἀσφάλειαν τῶν ἐκεῖ χωρῶν της. Διὰ τῆς Φλωρίδας ἀπέκτησε καλοὺς λιμένας καὶ εἴσοδον εἰς τοὺς Μεξικανοὺς κόλπους. Ἡ ἀπόλαυσις τῆς πλουσίας ὀψαρεύσεως εἰς τοὺς βορείους αἰγιαλοὺς ἤνοιξεν εἰς τὴν θαλάσσιον δύναμίν της σχολὴν ἀξιόλογον, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀπεκλείετο παντελῶς ἡ Γαλλία· διότι οἱ Γάλλοι ἐχρεώστουν νὰ ὀψαρεύωσι μόνον εἰς τοὺς βορειοδυτικοὺς αἰγιαλοὺς τῆς νέας Φυνδλανδίας καὶ εἰς τὸν κόλπον τοῦ ἁγ. Λαυρεντίου, καὶ νὰ μὴ πλησιάζωσι ποτὲ εἰς τὰς Ἀγγλικὰς κτήσεις τρία μίλια. Εἰς τὰς νήσους ἅγ. Πέτρον καὶ Μιχελῶνα, αἱ ὁποῖαι παρεχωρήθησαν εἰς αὐτοὺς ἀντὶ τῶν νήσων ἁγ. Ἰωάννου καὶ τοῦ ἀκρωτηρίου Βρέτωνος, δὲν εἶχαν ἄδειαν νὰ κτίσωσι φρούρια.

Μὲ ταῦτα τὰ κέρδη δὲν εὐχαριστήθη ἡ ἀντίθεσις. Ὁ Πίττ, ὅς τις ἀφοῦ ἐκβῆκεν ἀπὸ τὸ λειτουργεῖον, ἔμεινε μέλος τῆς κάτω Βουλῆς, ἀπέδειξεν εἰς τὸ κοινοβούλιον μὲ τρίωρον λόγον, ὅτι αἱ συνθῆκαι δὲν εἶναι ἀνάλογοι οὔτε μὲ τὰς γενομένας δορικτησίας οὔτε μὲ τὰς συλληφθείσας ἐλπίδας. Ἦτο εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ λόγου τούτου τόσον ἀσθενὴς, ὥστ᾽ ἐχρειάσθη νὰ τὸν βαστάζωσι δύω ἐκ τῶν φίλων του. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὴν τούτου προχώρησιν ηὔξησαν οἱ πόνοι του, ἔλαβε τὴν ἀπαραδειγμάτιστον ἄδειαν νὰ ὁμιλήσῃ καθήμενος. Εἶπεν, ὅτι ἐὰν καὶ κατὰ τὸ παρὸν πάσχῃ μεγίστας βασάνους καὶ βάλλῃ εἰς κίνδυνον καὶ αὐτὴν τὴν ζωήν του, ἀπεφάσισεν ὅμως νὰ φανῇ κατὰ ταύτην τὴν ἡμέραν, νὰ ὑψώσῃ καὶ τὴν φωνὴν καὶ τὴν χεῖρα καὶ τὸν βραχίονά του κατὰ τῶν συνθηκῶν εἰρήνης, ἥτις ἀμαυρόνει ὅλον τὸ κλέος τοῦ πολέμου. Ἀλλὰ τὸ λειτουργεῖον εἶχεν ἀποκτήσειν τόσους ὀπαδοὺς, ὥστε ἡ ἀντίθεσις δὲν ἠδυνήθη νὰ κατορθώσῃ

*) Ἀντὶ τούτου παρῃτήθη ἡ Γαλλία τὴν Λουϊσιανὴν εἰς τὴν Ἱσπανίαν.



τίποτε διὰ τοῦ Πίττ καὶ Νεοκαστέλου. Μ᾽ ὅλα ταῦτα παρῃτήθη πάραυτα μετὰ τοῦτο ὁ Βύτιος τὴν ἀξίαν του, ἐπειδὴ οὔτε εἰς τὸ διὰ τῶν δανείων σύστημα οὔτε εἰς τὸ δημόσιον μῖσος ἠδύνατο νὰ ἀντιπαλαίσῃ. Ὅταν μίαν φορὰν ὑπήγαινεν ἐφ᾽ ἁμάξης εἰς τὸ βουλευτήριον, ὥρμησε κατεπάνω του ὁ λαὸς, ἐσύντριψε τὴν ἅμαξάν του, καὶ μόλις ἐσώθη αὐτὸς ἀπὸ τοὺς ῥαβδισμούς. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ πνεῦμα τῆς κυβερνήσεως δὲν ἐμεταβάλθη, κοινὴ γνώμη ἦτο, ὅτι ὁ Βύτιος ἔχασε μόνον τὸ ὄνομα, ἀλλ᾽ ὄχι καὶ τὴν ἐπιῤῥοήν του. Διὰ τοῦτο εἶπεν ὁ Πίττ δημοσίως κατὰ τὸ 1769 ἔτος: „Οὗτος εἶναι ὄπισθεν τοῦ θρόνου τί, τὸ ὁποῖον εἶναι μεγαλήτερον παρὰ τὸν θρόνον αὐτόν.“ Ἀλλ᾽ ὁ Γεώργιος Γ΄, ἔχασε κατ᾽ ἀρχὰς διὰ τῆς εἰς τὸν Βύτιον κλίσεώς του τὴν τοῦ λαοῦ ἀγάπην, τὴν ὁποίαν ἀπταίστως ἤθελεν ἀποκτήσειν διὰ πολλὰ ἄλλα προτερήματά του.

## 3. Ἀγῶνες μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας διὰ τὴν Ἰνδικήν.

### (1740 — 1763).

Δίς ἐφάνη εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Εὐρωπαϊκῶν λαῶν ἡ Ἰνδική· μίαν φορὰν, ὅταν αἱ νίκαι τοῦ Μακεδόνος τὴν ἐξήγαγαν κατὰ πρῶτον ἀπὸ τὸ σκότος τῆς ἀρχαιότητος· δευτέραν δὲ, ὅταν οἱ Πορτογάλλοι ἐπεχείρησαν τὰ ἔνδοξα ταξείδιά των περὶ τὸ ἀκρωτήριον τῆς Χρηστῆς ἐλπίδος διὰ νὰ πλησιάσωσιν εἰς τοὺς θησαυρούς της ἀπὸ νέον δρόμον. Ἡ χώρα αὕτη μὲ τοὺς πολυαρίθμους της κατοίκους, τῶν ὁποίων ἡ αὐτάρκεια καταισχύνει τὴν φιλαργυρίαν, καὶ ἡ ἡμερότης τὴν φιλαρχίαν τῶν δορικτητόρων, χωρὶς νὰ τὰς γυμνόνῃ ἀπὸ τὰ ὅπλα, καὶ τῶν ὁποίων ἡ αὐστηρῶς προσδιωρισμένη δίαιτα ὁμοίως μὲ τὴν ἀρχαιοτάτην θρη-

τὰ ἀρώματα. Ἐκεῖ ὅμως ἐδιευθύνετο καὶ ἡ Ὀλλανδοϊνδικὴ ἑταιρεία. Διὰ τοῦτο ἄναψε μεταξὺ τῶν δύω σφοδροτάτη ἀντιζηλία. Αἱματοχυσία εἰς τὴν Ἀμβοΐναν (1623), τὴν ὁποίαν ἔκαμαν οἱ Ὀλλανδοὶ κατὰ τῶν Ἄγγλων, ἔδειξε τὴν ἰσχὺν τοῦ ἐμπορικοῦ φθόνου εἰς ὄχι ὀλιγώτερον τρομερὰν μορφὴν παρὰ καθὼς ἐφανερόνετο τότε ἡ θρησκευτικὴ μανία εἰς τοὺς ἀμοιβαίους διωγμούς.

Οἱ Ἄγγλοι τελευταῖον ἀνεχώρησαν ἀπὸ τὴν νῆσον ταύτην, καὶ μετέβησαν εἰς τοὺς αἰγιαλοὺς τῆς ξηρᾶς. Ἀγωνιζόμενοι κατὰ τῶν μισητῶν εἰς τοὺς ἐντοπίους ἡγεμόνας Πορτογάλλων, εὕρηκαν εἴσοδον εἰς τοὺς δευτέρους, καὶ ἀπήλαυσαν μεγάλα ἐμπορικὰ προνόμια. Τὸ σύμβαμα, ὅτι Ἄγγλος τις ἰατρὸς ὠφέλησε πολὺ μὲ τὴν τέχνην του τὴν τοῦ μεγάλου Μογόλου αὐλὴν, ἐπλήθυνε πολὺ τὰς ὠφελείας. Μετέπειτα, ὅταν ἡ Πορτογαλλία ἠλευθερώθη πάλιν ἀπὸ τὴν Ἱσπανίαν, ἔλαβε Κάρολος ὁ Β', νυμφευθεὶς τὴν Πορτογαλλικὴν Πριγκιπέσσαν Αἰκατερίναν, τὴν πόλιν Βομβάην προῖκα (Τόμ. Η', σελ. 398), τὴν ἐχάρισε δὲ 1668 εἰς τὴν Ἰνδικὴν ἑταιρείαν, ἥτις διὰ τούτου ἔγεινε κατὰ πρῶτον ἀνεξάρτητος ἀπὸ τοὺς Ἰνδικοὺς προστάτας της, εἰς τῶν ὁποίων τὰς ἐπικρατείας ἀνῆκαν αἱ λοιπαὶ ἀποικίαι των (Μάδρα, Σουράτα καὶ Καλκούτα).

Κατὰ τούτους τοὺς χρόνους ἐκαθίδρυσε καὶ ἡ **Γαλλία** ἐπὶ Κολβέρτου ἑταιρείαν εἰς τὴν Ἰνδικὴν, ἡ ὁποία ἔκαμνε τὰς ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις της ὄχι χωρὶς τύχην. Ἀπὸ τὸν ἡγεμόνα τοῦ Βισαπὺρ ἔλαβε τὴν ἄδειαν νὰ κτίσῃ φρούριον εἰς τὰ παράλια τῆς Κορομανδέλης — τὸ ἐφεξῆς τόσον περίφημον Πονδιχέριον. Οἱ ἐν Εὐρώπῃ τῶν δύω ἐθνῶν πόλεμοι ἐξηπλώθησαν τώρα καὶ εἰς τὴν Ἰνδικήν· ἀλλ' αἱ πρόοδοί των ἔγειναν ἐπίσημοι κατὰ τὴν τετάρτην δεκαετηρίδα τῆς δεκάτης ὀγδόης ἑκατονταετηρίδος.



Τὸ 1745 ἔτος ἐπὶ τοῦ πολέμου, τὸν ὁποῖον κατέπαυσεν ἡ ἐν Ἀκυϊσγράνῳ εἰρήνη, ἐφάνη Ἀγγλικὸς στόλος εἰς τὰ Ἰνδικὰ νερὰ, εὐθὺς ὅμως μετὰ τοῦτο καὶ ὁ Βουρδοναῖος, κυβερνήτης τῶν νήσων Φραγκικῆς καὶ Βουρβῶνος, τὰς ὁποίας εἶχεν ἀναδείξειν εὐτυχεῖς ἀποικίας, μὲ ἐννέα καράβια, ὡπλισμένα δι' ἰδίας του δαπάνης. Μετὰ μίαν βλαβερὰν εἰς τοὺς Ἄγγλους μάχην ἐπολιόρκησεν ὁ Βουρδοναῖος τὴν Μάδραν, καθέδραν τῆς τῶν Ἰνδιῶν ἐμπορίας μετὰ τὴν Βαταυΐαν καὶ Γόαν. Ἐπειδὴ ὁ Ἀγγλικὸς στόλος δὲν ὑπῆγε πρὸς βοήθειαν, παρεδόθη ἡ πόλις τὴν 21 Σεπτ. 1746. Κατὰ τὴν συνθήκην ὑπεχρεοῦντο οἱ Ἄγγλοι νὰ ἐξαγοράσωσι τὰ πρόσωπα καὶ κτήματά των μὲ ἐννέα μιλιόνια φράγκων, καὶ ἡ πόλις αὐτὴ νὰ παραδοθῇ εἰς τὸν Ναβὸβ Καρνατικίας· διότι ὁ Βορδοναῖος εἶχε προσταγὴν ἀπὸ τὸ Γαλλικὸν λειτουργεῖον νὰ μὴ κρατήσῃ δορίκτημα ἐπὶ τῆς ξηρᾶς. Ἀλλ' ὁ Δουπλεὶξ, κυβερνήτωρ τοῦ Πονδιχερίου, ἤθελε νὰ βαστάξῃ τὴν Μάδραν. Ἔπεσαν λοιπὸν περὶ τούτου εἰς διχόνοιαν, ἥτις ἐμπόδισε τὰς εἰς τὰ μέρη ταῦτα προόδους τῶν Γάλλων· ὁ Βουρδοναῖος ἐκράχθη ὀπίσω, καὶ ἐφυλακώθη, καὶ ἠλευθερώθη ἔπειτα μετὰ τρία ἔτη· ὁ δὲ Δουπλεὶξ ἐκατάργησε τὴν συνθήκην τῆς παραδόσεως, καὶ ἔφερε τοὺς Ἄγγλους αἰχμαλώτους εἰς τὸ Πονδιχέριον. Ἡ ἐν Ἀκυϊσγράνῳ εἰρήνη (1748) ἔδωκε μὲν πάλιν τὴν Μάδραν εἰς τοὺς Ἄγγλους, ὁ δὲ φιλόδοξος Δουπλεὶξ δὲν ἐπαραίτησε τὸ σχέδιόν του νὰ κάμῃ τὴν Γαλλίαν κυριεύουσαν δύναμιν εἰς τὴν Ἰνδικήν. Ἐπροσπάθει νὰ ἐπιτύχῃ τὸν σκοπὸν τοῦτον μὲ φενακισμὸν καὶ ἀναγκασμὸν τῶν Ἰνδικῶν ἡγεμόνων. Οἱ Ἄγγλοι εἶχαν τοὺς αὐτοὺς σκοποὺς, καὶ ἔβαλαν ὅλας τὰς δυνάμεις των νὰ παρευδοκιμήσωσι τὸν ἀντίζηλόν των. Ἀλλ' ἕως οὗ ἐκυβέρνα τὰ πράγματα ὁ Δουπλεὶξ, ἡ ὑπεροχὴ ἦτο εἰς τὸ μέρος τῶν Γάλλων.

Ὁ ἀνὴρ οὗτος εἶχε μελετήσειν τὰ φρονήματα τῶν ἐγχωρίων, τοὺς δόλους των καὶ τὰ συμφέροντά των, καὶ εἶχε πληροφορηθῆν ὅτι ἠδύνατο νὰ γεώνη αὐθέντης τῶν Ἰνδικῶν πραγμάτων. Μὲ τὰς γνώσεις του ταύτας ἠνώθη τολμηρὸν πνεῦμα, ὁποῖον ἦτο ἀναγκαῖον πρὸς ἐκτέλεσιν τοιούτου σχεδίου. Τὸ ἀπέτυχε δὲ ὄχι ἐξ ἰδίας του αἰτίας, ἀλλ' ἀπὸ τὴν ἀφροσύνην, μὲ τὴν ὁποίαν τὸν ἐθυσίασε τὸ λειτουργεῖον εἰς τὰ παράπονα τῆς μὲ τὸν βίαιον ἄνδρα δυσαρεστημένης Ἰνδικῆς ἑταιρείας. Ὁ Δουπλεὶξ ἐκράχθη 1753 ὀπίσω εἰς Παρισίους, καὶ ἀπέθανεν ἐκεῖ εὐθὺς μετὰ τοῦτο ἀπὸ τὴν λύπην του, ἀναγκαζόμενος νὰ περιέρχεται εἰς κριτὰς καὶ δικολόγους ἐνῷ ἦρχεν εἰς τὴν Ἰνδικὴν καὶ ἔκρινε τὴν τύχην τόσον πολλῶν ἡγεμόνων. Εἰς τὸν τόπον του ἐμβῆκεν ὁ Γοδέϊος, εἷς τῶν διευθυντῶν τῆς ἑταιρείας, ἥσυχος καὶ φρονιμώτατος ἄνθρωπος, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἔλειπαν μετὰ τῶν σφαλμάτων καὶ τὰ μεγάλα προτερήματα τοῦ προκατόχου του.

Ἔκτοτε ἀνέπτυξαν οἱ Ἄγγλοι ἐξαιρέτως τολμηρὰν καὶ ἀποτελασματικὴν δραστηριότητα. Ἀναπληρώσαντες τὰ στρατεύματά των μὲ νεοσυλλέκτους τῆς Ἰνδικῆς, καὶ γυμνάσαντες τοὺς δευτέρους Εὐρωπαϊκῶς χωρὶς νὰ τοὺς ἀνοίξουν τὴν θύραν εἰς γνῶσιν τῆς Εὐρωπαϊκῆς πολεμικῆς, εὕρηκαν τὸ θεμέλιον, ἐπάνω τοῦ ὁποίου ἐκτίσθη πάραυτα τῆς ἑταιρείας βασίλειον, ὑπερβὰν μετ' ὀλίγας δεκαετηρίδας πολὺ τὰ ἐν τῇ Εὐρώπῃ βασίλεια, τῶν ὁποίων τὰ στέμματα ἐφόρει ὁ βασιλεὺς Γεώργιος. Πρῶτον ἐκατώρθωσαν λαμπρὸν ἐγχείρημα μαζὶ μὲ τοὺς Μαράτους. Πλησίον τῆς Βομβάης ὑπῆρχε πειρατικὴ ἐπικράτεια, τῆς ὁποίας ὁ ἄρχων εἶχεν ἀναγκάσειν τὴν εἰς Δέλιον αὐλὴν τοῦ Μογόλου νὰ τοῦ δώσῃ ναυάρχου ἀξίαν. Τοιαύτη ἀξία ὑπῆρχεν εἰς τοὺς εὐτυχεῖς χρόνους τῆς Μογολικῆς αὐτοκρατορίας πρὸς κυβέρνησιν τοῦ στόλου, τὸν ὁποῖον εἶχαν οἱ Αὐτοκράτορες πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς ἐμπορίας. Τώρα ὅμως ὁ ναύαρχος οὗτος ἠνώχλει τόσον τὴν εἰρήνην τούτων τῶν νερῶν, ὥστε οἱ Εὐρωπαῖοι πρὸς ἀσφαλισμὸν τῶν συναλλαγμάτων των ἐβάσταζαν θαλάσσιον δύναμιν· καὶ προσέτι αὐθαδιάσας ἀπὸ μάχας τινὰς εὐτυχεῖς ἐκαυχᾶτο ὅτι ἤθελε πάραυτα νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς Εὐρωπαίους ἀπὸ τὰς Ἰνδικὰς θαλάσσας. Εὐτύχησεν ὅμως Ἀγγλική τις μερὶς στόλου νὰ καύσῃ τοὺς στόλους του, νὰ κυριεύσῃ τὰ φρούριά του καὶ νὰ ἀφανίσῃ τὴν ἐπικράτειάν του. Εἰς τὸν ναύαρχον Βάτωνα καὶ εἰς τὸν χιλίαρχον Κλίβιον ἀνῆκεν ἡ δόξα τοῦ εὐτυχῶς τούτου γενομένου κτυπήματος, τὸ ὁποῖον ἦτο πρόδρομος τῶν μεγάλων ἀκολουθημάτων, τῶν ὑποταξάντων μετ' ὀλίγον εἰς τοὺς Ἄγγλους ὅλον τὸ βασίλειον τῆς Βεγγάλης.



Εἰς τοῦτον τὸν παράδεισον τῆς Ἰνδικῆς ἀπέκτησαν οἱ Ἄγγλοι ἀπὸ τοῦ 1752 ἔτους ἀποικίας, τὰς ὁποίας ἐχρεώστουν εἰς τὴν εὔνοιαν τοῦ Μογόλου. Ἀλλ' ἀναλόγως τῆς περιοχῆς καὶ τῶν πλούτων ἠρέθιζαν τὰ ἀποκτήματα ταῦτα τὴν ζηλοφθονίαν τῶν Σουβαΐων ἢ Ναβοβίων τῆς Βεγγάλης. Ὁ τότε Σουβάϊος Σουραΐος Δόβλας (ἐκ τοῦ 1756) ἀπεφάσισεν — ἴσως ὄχι χωρὶς μυστικὸν ἐρεθισμὸν τοῦ Γαλλικοῦ στρατηγοῦ Βοσσῦ — νὰ ἀφανίσῃ ὅλας τὰς Ἀγγλικὰς ἀποικίας. Διὰ τοῦτο ὥρμησε κατὰ τῆς Καλκούτας, ὅπου ἤλπιζε νὰ εὕρῃ τοὺς περισσοτέρους θησαυρούς.

Ἡ ἀπάρνησις παραδόσεως ἑνὸς Ἰνδοῦ, ὅς τις ἴσχυε πολὺ εἰς τὸν προκάτοχον τοῦ Δόβλα, καὶ τώρα ἔζη μεταξὺ τῶν Ἄγγλων, καὶ τὰ ὀχυρώματα, μὲ τὰ ὁποῖα ἐστερεώθη ἡ πόλις εἰς τὴν προκειμένην ἔκρηξιν τοῦ πολέμου μὲ τὴν Γαλλίαν, τοῦ ἔδωκαν πρόφασιν προσβολῆς. Οἱ Ἄγγλοι ἐκατήντησαν εἰς τρόμον, ἐπειδὴ ἡ ἀποικία δὲν εἶχεν ἑτοιμασίαν ἀντιστάσεως. Διὰ τοῦτο ὁ κυβερήτης καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἐμβῆκαν εἰς τὰ καράβια διὰ νὰ ἀσφαλίσουν τὴν ζωὴν καὶ τοὺς θησαυρούς των. Μόνος ὁ Μαϊόρος Ὀλβέλιος μὲ μι-

κρὰν φρουρὰν ἀνέλαβε τὴν προστασίαν τοῦ τόπου· ἠναγκάσθη ὅμως νὰ τὸν παραδώσῃ (20 Ἰουν. 1756) εἰς τὸν Σουβάϊον. Ἡ φρουρὰ ἔπαθεν ἀτιμότατα· ἑκατὸν τεσσαράκοντα ἓξ ἄνθρωποι, ἄλλοι ἄῤῥωστοι καὶ ἄλλοι πληγωμένοι, εἰς θερμότατον καιρὸν καυσώδους κλίματος ἐκλείσθησεν εἰς τὰ ὀνομαζόμενα μαῦρα σπήλαια, στενὴν καὶ ἀδιάπνευστον φυλακὴν, ἕνδεκα πόδας μακρὰν καὶ δεκαοκτὼ πλατεῖαν, χωρὶς ἐλεύθερον παράθυρον. Ἐκεῖ ἐκακοπάθησαν τόσον πολὺ τὴν νύκτα ἀπὸ δίψαν, ζέστην καὶ ἀναθυμιάσεις, ὥστε μόνον εἴκοσι τρεῖς μετὰ τοῦ Ὀλβελίου ἦσαν ζωντανοὶ τὸ πρωΐ. Οὗτοι ἐξεφυλακώθησαν καὶ ἐζητήθησαν νὰ δείξουν εἰς τὸν Σουβάϊον τοὺς κρυμμένους θησαυροὺς, τοὺς ὁποίους ἐσυμπέραινεν ἢ ἐπεθύμει ἡ πλεονεξία του.

Ἡ ἀγγελία τῆς θλιβερᾶς ταύτης σκηνῆς ὄχι ὀλιγώτερον παρὰ ἡ ζημία ἐπαρακίνησε τὴν ἐν Μάδρᾳ κυβέρνησιν νὰ στείλῃ πάραυτα στρατεύτατα εἰς τὴν Βεγγάλην. Τῆς Μάδρας ὁ στόλος, ὅς τις εὑρίσκετο εἰς τὰ Ἰνδικὰ νερὰ, ἔφερε τὸν Κλίβιον μὲ τὸ Εὐρωπαϊκὸν στράτευμά του καὶ τοὺς νεοσυλλέκτους Ἰνδοὺς εἰς τὴν χώραν ἐκείνην. Ὁ στρατηγὸς οὗτος ἐπέτυχε πολὺ γρήφορα τὸν σκοπόν του. Ἔλαβε τὰ παρὰ τὸν Γάγγην δύω ἰσχυρότατα φρούρια, ἐπόρθησε τὴν Οὐγλέην, ὅπου ἐκρημνίσθησαν καὶ ἐκάησαν τοῦ Σουβαΐου αἱ ἁλατοθῆκαι καὶ αἱ ὁπλοθῆκαι, καὶ ἐνίκησε νίκην μεγάλην τὸ πολυαριθμότερον στράτευμά του. Ὁ Σουβάϊος ὑπεσχέθη τώρα νὰ ἀναπληρώσῃ τὰ χαλασθέντα, νὰ ἀποδώσῃ τὰ πορθηθέντα, νὰ γνωρίσῃ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ τελωνίου καὶ νὰ συγχωρήσῃ τὰς ὀχυρώσεις εἰς τὰς Ἀγγλικὰς ἀποικίας.

Εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ εἶχεν ἀρχίσειν (1756) εἰς τὴν Εὐρώπην ὁ μετὰ τῆς Γαλλίας πόλεμος. Μὲ ὅλον ὅτι οἱ Γάλλοι, πρὸς μέγιστον ὄφελος τῆς Ἀγγλίας, δὲν εἶχαν μεθέξειν τοῦ ἀγῶνος τοῦ Σουβαΐου τῆς



Βεγγάλης, καὶ εὑρίσκοντο ἤδη εἰς συμβιβάσεις νὰ φυλάξουν εἰς τὴν Ἰνδικὴν τὴν εἰρήνην-μὲ ὅλον τὸν ἐν Εὐρώπῃ πόλεμον, ὁ Κλίβιος ἐστράτευσεν εἰς τὴν Χανδερναγὸρ καὶ τὴν ἐπόρθησε. Διὰ τούτου τοῦ φρουρίου ἀπέκοψε τὸν Σουβάϊον, ὅς τις δὲν ἤθελε νὰ ἐκπληρώσῃ τὰς συνθήκας του, ἀπὸ τὴν ὑπεράσπισιν, τὴν ὁποίαν ἠδύνατο νὰ εὕρῃ εἰς τοὺς Γάλλους. Ἠναγκάσθη μάλιστα νὰ στείλῃ εἰς Βεχὰρ ὅλους τοὺς Γάλλους, οἵτινες εἶχαν προσδράμειν εἰς τὴν σκέπην του, καὶ νὰ παραδώσῃ τὸν ἑαυτόν του ὅλον εἰς τὴν αὐτογνωμίαν τῶν Ἄγγλων. Οὗτοι ἔκριναν τελευταῖον καλὸν νὰ γυμνώσουν τὸν ἐχθρόν των ἀπὸ πᾶσαν δύναμιν. Ἕνας πάλαι ποτὲ στρατηγὸς τοῦ Σουβαΐου, Μὶρ Ἰαφφιὲρ, ὅς τις ἀκόμη εἶχεν ἕνα ἴδιόν του λόχον, τοὺς ἐπρόσφερε τὴν χεῖρα. Ὁ Κλίβιος εἰσέβαλεν εἰς τὴν ἐπικράτειαν τοῦ Σουβαΐου, ἐκυρίευσε τὴν πόλιν καὶ τὸ φρούριον Κούτβαν, καὶ εὕρηκε πλησίον Πλασέης τὸν ἐχθρικὸν στρατὸν 15,000 ἐφίππων καὶ 30,000, πεζῶν, τοῦ ὁποίου τὰ κανόνια ἐκυβερνῶντο ἀπὸ Γάλλους. Τὸν ἐνίκησεν ἐκεῖ τὴν 26 Ἰουν. 1757 μὲ 900 Εὐρωπαίους καὶ 2200 Ἰνδούς. Ἡ νίκη αὕτη, ἥτις ἔκρινε τὴν τύχην μεγάλου βασιλείου τριάκοντα μιλιονίων ἀνθρώπων, ἔφθειρεν εἴκοσι μόνον Ἄγγλους νεκροὺς καὶ πληγωμένους. Μετὰ τοῦτο ἐπόρθησεν ὁ Κλίβιος τὴν μητρόπολιν τῆς Βεγγάλης Μουρσαδαβὰδ, ἐκαθαίρεσε τὸν Σουβάϊον, καὶ εἰς τόπον αὐτοῦ ἔβαλε τὸν Μὶρ Ἰαφφιέρ. Ὁ Σουράϊος Δόβλας ἐπιάσθη φεύγων καὶ ἐσκοτώθη ἀπὸ τὸν υἱὸν τοῦ Μὶρ Ἰαφφιέρ. Ὁ νέος Σουβάϊος ἐπλήρωσεν εἰς τὴν ἑταιρείαν δέκα μιλιόνια ῥουπίων, καὶ ὑπεσχέθη νὰ μὴ συγχωρήσῃ εἰς τοὺς Γάλλους ποτὲ πλέον νὰ κατασταθῶσιν εἰς τὰς τρεῖς ἐπαρχίας Βεχὰρ, Ὀρίξαν καὶ Βεγγάλην. Παρεκτὸς τούτου ἐπλατύνθη ἡ ἐπικράτεια τῆς ἑταιρείας ὁλόγυρα τῆς Καλκούτας.

Ἡ Γαλλικὴ τοῦ Πονδιχερίου κυβέρνησις εἶχε

προσταχθῆν, ἀφοῦ ἐξεῤῥάγη εἰς τὴν Εὐρώπην ὁ πόλεμος, νὰ μὴ ἐγχειρήσῃ τίποτε εἰς τὴν Ἰνδικὴν ἕως οὗ νὰ φθάσῃ μεγάλη βοήθεια ἀπὸ τὴν Γαλλίαν. Ἔφθασεν αὕτη τὸ 1758 ἔτος ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Λαλλῦ, ὅς τις ἐδιωρίσθη κυβερνήτης καὶ προεστὼς τῶν ἐν Ἰνδικῇ Γαλλικῶν πραγμάτων. Ὁ ἀνδρεῖος οὗτος ἀνὴρ, ὅς τις εἶχε διαπρέψειν εἰς τὴν ἐν Φοντεναίῳ μάχην, ἐκατάγετο ἀπὸ μίαν τῶν Ἰρλανδικῶν οἰκογενειῶν, αἵτινες εἶχαν καταφύγειν εἰς τὴν Γαλλίαν μετὰ τῶν Στουάρτων. Διὰ τὸ μέγα πρὸς τοὺς Ἄγγλους μῖσος του ἐφαίνετο ἐπιτήδειος νὰ κτυπήσῃ εὐτυχῶς τὴν δύναμίν των. Ἀλλ' εἶχεν ὀλίγας γνώσεις τῶν Ἰνδικῶν ἐθῶν, ῥᾳδιουργιῶν, τεχνῶν καὶ τῆς εἰς αὐτὰ στηριζομένης πολεμικῆς των· ὀλιγώτερον ἤξευρε νὰ προσφέρεται φρονίμως καὶ πολιτικῶς πρὸς τοὺς προεστῶτας τῆς τῶν Γάλλων Ἰνδικῆς ἑταιρείας. Εἶχε προσταχθῆν νὰ ἐκριζώσῃ τὰς καταχρήσεις τῆς διοικήσεως. Τὸ ἐγχείρημα τοῦτο ἦτο δύσκολον καὶ ἐπικίνδυνον εἰς καιρὸν, ὁπότε ὁ πόλεμος ἀπῄτει μεγάλην συνενέργειαν καὶ ἀδιαίρετον ὁμόνοιαν. Ὁ Λαλλῦς ἐπεχείρησεν ἀφρονέστατα. Τὴν κένωσιν τοῦ ταμιείου ἐκήρυξεν ἔργον τῆς πλεονεξίας τῶν διευθυντῶν, καὶ εἶπεν ὅτι δι' αὐτὸ τοῦτο ἦλθε νὰ τοὺς τιμωρήσῃ. Μὲ τοῦτο ἔκαμεν ἐχθροὺς τοὺς ἑταίρους, καὶ εὕρηκεν ἐφεξῆς ἀντίστασιν, ὅτε ἤλπιζε τὴν βοήθειάν των.

Ἡ μὲν ἀρχὴ τῶν ἐγχειρημάτων του ἔγεινεν εὐτυχὴς, ἐπειδὴ ἐπόρθησε τὸ φρούριον ἁγ. Δαβίδ. Ἀπὸ δὲ τὴν Τανιόραν, τῆς ὁποίας τὸν βασιλέα εἶχε σκοπὸν νὰ ἀναγκάσῃ εἰς πληρωμὴν μεγάλων ποσῶν, ὑπέστρεψεν ἄπρακτος, ἐπειδὴ εἰς Πονδιχέριον μόλις ἠδυνήθησαν νὰ συναχθῶσιν 100,000 ῥουπίων, καὶ οἱ στρατιῶται δι' ἔλλειψιν μισθῶν ἐφοβέριζαν νὰ ἀναχωρήσωσιν. Ἡ πολιορκία τῆς Μάδρας παρῃτήθη, ἐπειδὴ Ἀγγλικὸς στόλος ἐφάνη εἰς βοήθειάν της. Ἐμπορεῖ νὰ στοχασθῇ τις τὴν κατάστασιν τοῦ Λαλλῦ,



ὅταν ἤκουσεν, ὅτι ἡ ἀπὸ Μάδρας ἀναχώρησίς του ἐπροξένησε μεγάλην χαρὰν εἰς Πονδιχέριον. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Λαλλῦς διὰ τὴν πολιορκίαν ταύτην εἶχε καλέσειν τὸν στρατηγὸν Βουσσῦν ἀπὸ τὰς βορείους κτήσεις τῶν Γάλλων, ὑπῆγαν οἱ Ἄγγλοι ἀπὸ τὴν Βεγγάλην καὶ ἐστερεώθησαν ἐκεῖ. Τὸ Μασσουλιπατὰν ἐπορθήθη 1759, καὶ ἡ Γαλλικὴ δύναμις ἐξουδενώθη ὁλοτελῶς εἰς μάχην πλησίον Βανδεβάσης.

Ὁ Λαλλῦς, ὅς τις ἐξ ἀδημονίας ἔτρωγε τὰ σπλάγχνα του, καὶ ἔγραφεν εἰς τὴν Γαλλίαν, ὅτι ὁ ᾅδης τὸν ἀπέπτυσεν εἰς τὴν χώραν τῆς διχονοίας καὶ ἐπιβουλῆς, ὑπέστρεψεν ὀπίσω ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τῆς Καρνατικίας, καὶ ἐκλείσθη εἰς τὸ Πονδιχέριον, ὅπου ἐβασίλευαν παντοδαπὰ πάθη καὶ ἔκαμναν ἀδύνατον πᾶσαν κοινὴν ἐνέργειαν. „Ἐπροτίμων νὰ κυβερνῶ τοὺς Καφέρνους παρὰ νὰ μένω εἰς τὰ Σόδομα ταῦτα, τὰ ὁποῖα, ἂν δὲν ἀφανίσῃ ὁ οὐρανὸς, θέλει κατακαύσειν ἀρχήτερα ἢ ὑστερώτερα ἡ φωτία τῶν Ἄγγλων.“ Τὸ δεύτερον ἐπληρώθη παράυτα. Τὸ Πονδιχέριον ἐπαραδόθη 1761 εἰς τοὺς Ἄγγλους, καὶ μετὰ διετῆ πόλεμον ἀπεδιώχθησαν οἱ Γάλλοι ἀπ' ὅλην τὴν Ἰνδικήν.

Ἡ ὁλοτελὴς αὕτη ἀπώλεια τῶν τόσον περιφήμων Ἰνδικῶν ἀποικιῶν διήγειρεν εἰς τὴν Γαλλίαν μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς ἑταιρείας καὶ τῶν ἐχόντων μετοχὴν ἐξ αὐτῆς κραυγὰς σφοδροτάτας. Ἡ αἰτία ἐῤῥίφθη εἰς τὸν Λαλλῦν, καὶ ὁ δυστυχὴς οὗτος ἀνὴρ, ὅταν ὑπέστρεψεν εἰς τὴν Γαλλίαν, βαλθεὶς εἰς ἐπονείδιστον φυλακὴν ἐκαταδικάσθη ὑπὸ τοῦ βολευτηρίου εἰς θάνατον τὸ 1766 ἔτος. Εἰς ῥυπαρὸν ἁμάξιον, καὶ μὲ δεμένον στόμα, διὰ νὰ μὴ ἐμπορῇ νὰ προσλαλῇ εἰς τὸν λαὸν, ἐφέρθη εἰς τὸν τόπον τοῦ θανάτου, καὶ, καθὼς λέγει ἕνας εἰδήμων ἱστοριογράφος, ἐθανατώθη μὲ τὴν ῥομφαίαν τῆς δικαιοσύνης. Ἡ Γαλλικὴ τῆς Ἰνδικῆς ἑταιρεία, ἥτις ἐντὸς ὀλίγου

χρόνου ἀντήμειψε μὲ τοιοῦτον τρόπον τρεῖς ἄνδρας, Βουρδοναῖον, Δουπλεῖκα καὶ Λαλλῦν, δὲν ἔζησε πολὺν καιρὸν μετ' αὐτούς.

Ἡ δὲ τύχη τῶν Ἄγγλων ἀνυψόνετο ὄχι μόνον ἐπάνω εἰς τὰ θρύμματα τῆς Γαλλικῆς κυριότητος, ἀλλὰ καὶ οἱ Ἰνδικοὶ ἡγεμόνες ἐχρεώστουν νὰ τοὺς δίδωσι τὰ κτήματάτων. Ὑποτάξαντες τὴν Συράταν ἔλαβαν τὴν ναυαρχικὴν ἀξίαν τοῦ Μογολικοῦ βασιλείου, τὴν ὁποίαν εἶχαν μέχρι τοῦδε οἱ κρατοῦντες τὸ φρούριον τοῦτο. Ἀλλὰ πρὸ πάντων ἐχρεώστει νὰ προσφέρῃ εἰς αὐτοὺς θυσίαν ὁ Μὶρ Ἰαφφιὲρ, ὁ ὁποῖος ἐβάλθη ἀπ' αὐτοὺς Ναβὸβ τῆς Βεγγάλης. Ἀφοῦ ὑψώθη τίποτ' ἄλλο δὲν εἶχεν ὀλιγώτερον εἰμὴ κλίσιν εἰς τοὺς Ἄγγλους· ἐπειδὴ ἴδεν, ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκπληρώσῃ ὅσα ὑπεσχέθη, ἐζήτει μέσα νὰ ἀπολυθῇ ἀπ' αὐτούς. Ἐμβῆκε περὶ τούτου εἰς συμβιβάσεις καὶ μὲ τοὺς Ὀλλανδοὺς, τῶν ὁποίων τοὺς σκοποὺς ἐματαίωσεν ὁ Κλίβιος.

Αἱ ἔριδες ὅμως ἐπροχώρησαν τόσον, ὥστε οἱ Ἄγγλοι ἀπεφάσισαν τὴν καθαίρεσίν του. Ἡ ἑταιρεία, ἥτις αὐτὴ μὲν ἐκατήντησεν εἰς χρέη, οἱ δὲ ὑπουργοί της ἐπλουτίσθησαν, ἤλπιζεν ὅτι μὲ τὴν πώλησιν τῆς Ναβοβικῆς ἀξίας θέλει πληρώσειν τὰ χρέη της. Αἰτίας τοῦ ἔργου των τούτου εἶχαν, ἐπειδὴ ὁ Ναβὸβ ἦτο γέρων, ἀσθενὴς καὶ ἄσωτος. Ἀπεφάσισαν νὰ παραδώσουν τὴν κυβέρνησιν εἰς τὸν γαμβρόν του Μὶρ Κοσσίμ. Ὁ νέος οὗτος Ναβὸβ ἠγόρασεν ἀκριβὰ τὴν ἀξίαν του. Παρεκτὸς τῶν εἰς τοὺς μερικοὺς χαρισμάτων (ὁ κυβερνήτης ἔλαβε 58,000 λίτρας) παρεχώρησεν εἰς τὴν ἑταιρείαν τὸ Μιδναποὺρ, τὸ Βουδεβὰρ καὶ Κιτταγγὸγκ, καὶ ἐπλήρωσε προσέτι καὶ 5 λάκκια ῥουπίων *) ὡς βοηθητικὰ χρήματα πρὸς ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου, τὸν ὁποῖον εἶχαν ἀκόμη οἱ Ἄγ-

*) Ἓν ῥούπιον εἶναι περίπου ἓν Αὐστριακὸν φλωρίνιον. 100,000 ῥούπια ἓν λάκκιον, 100 λάκκια μία Κρόρα.



γλοι νὰ κάμωσι τότε εἰς Καρνατικίαν ἐναντίον τῶν Γάλλων.

Ὁ Μὶρ Κασσὶμ διὰ τῆς ἰσχυρᾶς καὶ φειδωλῆς κυβερνήσεώς του ἠδυνήθη νὰ πληρώσῃ τὰς πρὸς τοὺς Ἄγγλους ὑποχρεώσεις του· ἐβελτίωσεν ὅμως καὶ τὴν πολεμικήν του δύναμιν κατὰ τὸν Εὐρωπαϊκὸν τρόπον, καὶ ἐφαίνετο ἀποφασισμένος νὰ μὴ ὑποφέρῃ τι ἀνάξιον. Ἀνάξια ὅμως τοῦ ἐπαρουσιάσθησαν παραυτα. Οἱ ἀξιωματικοὶ τῆς ἑταιρείας ἐκακομεταχειρίζοντο τόσον τὰ ἐλεύθερα τελώνια, ὥστε ὁ Ναβὸβ ἔχασε τὸ μέγιστον μέρος τῶν εἰσοδημάτων του, καὶ οἱ ὑπήκοοί του ὅλην τὴν ἐμπορίαν. Μὴ θέλοντες οἱ Ἄγγλοι νὰ ὑποτάξωσι τὰ συμφέροντάτων εἰς τὴν δικαιοσύνην καὶ νὰ θεραπεύσωσι τὰ παράπονά του ἔφεραν τελευταῖον τὸν πόλεμον. Οἱ Ἀγγλικοὶ ἄρχοντες, τῶν ὁποίων κορυφαῖος ἦτο τώρα ὁ Βανσιτάρτιος μετὰ τοῦ Κλιβίου τὴν ἀναχώρησιν, διὰ νὰ ἀντιπαρατάξουν εἰς τὴν δύναμιν καὶ τὴν κοινὴν γνώμην, ἔφεραν πάλιν εἰς τὸ φανερὸν τὸν πρῴην Ναβόβ, ἐσυμφώνησαν νέα πισὰ ἀργυρίου, ἐπεκύρωσαν τὴν παραχώρησιν τῶν ἐπαρχιῶν, καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῶν τελωνίων, τοῦ περιώρισαν τὸ πλῆθος τοῦ στρατεύματος, καὶ ἔλαβαν διὰ τὸν ἐκβιασμὸν τοῦ Μὶρ Κασσὶμ, ὅστις ἔστεκεν ὡπλισμένος, τὴν ἐνεχυρίασιν τῶν προσόδων τῆς ἐπαρχίας Νούδρας. Ὁ Μὶρ Κασσὶμ, μ' ὅλην τὴν ὑπέροπλον καὶ ἀνδρείως ἀγωνιζομένην δύναμίν του, μετὰ πολλὰς μάχας ἀπεδιώχθη ἀπὸ τὴν ἐπικράτειάν του ὑπὸ τῶν ὀλιγωτέρων μὲν, ἐπιτηδειότερα δὲ μαχομένων Ἄγγλων (1763).

Ἀπηλπισμένος κατέφυγεν εἰς τὸν Ναβὸβ τοῦ Αὔδου. Οὗτος ἐκ πάντων τῶν Μογολικῶν ἡγεμόνων εἶχε τὴν ἐπισημοτάτην δύναμιν. Ἐξουσίαζεν ἐνταῦθα καὶ ἐν ὀνόματι τοῦ μεγάλου Μογόλου Σὰχ Ἀλλοὺμ Β΄, ὅστις ἦτο ὑπὸ τῶν Μαράτων ἀποδιωγμένος ἀπὸ τὴν μητρόπολίν του, καὶ εἶχε ζητήσειν καταφυγὴν

εἰς τοῦτον τὸν πάλαι ποτὲ Βιζύρην του. Πρὸ πολλοῦ ὀρεγόμενος τὴν Βεγγάλην, ἐμβῆκεν εἰς ἀγῶνα μὲ τοὺς Ἄγγλους τώρα· ἀλλ' ὁ Ἑκτωρ Μῦῤῥος, μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Κλιβίου στρατηγὸς τῆς Ἀγγλικῆς δυνάμεως, τὸν ὑπερενίκησεν εἰς Βουξὰρ (22 Ὀκτωβ. 1764). Τὸ ἄμεσον ἀποτέλεσμα ταύτης τῆς νίκης ἦτο, ὅτι ὁ Μογολικὸς Αὐτοκράτωρ ἔγεινε σύμμαχος ἢ μᾶλλον ὑποτελὴς τῶν Ἄγγλων, καὶ παρεχώρησεν εἰς αὐτοὺς, ὄχι διὰ τῆς ἐξουσίας του, ἀλλὰ διὰ τοῦ ὀνόματός του, τὰς δύω ἐπαρχίας Γαζιποὺρ καὶ Βενάρας, ἀντὶ τῶν ὁποίων ἔλαβε τὴν βεβαίωσιν ὅτι θέλουν τὸν βοηθήσειν νὰ ἐξαναλάβῃ τὴν μητρόπολίν του, καὶ ἕως τότε καθέδραν του τὴν Ἐλαδαβάδ.

Ἀλλ' ὁ Βιζύρης τοῦ Αὔδου εἶχεν ἐνδυναμώσειν. εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ τὸν στρατόν του μὲ Μαράτους. Οἱ Ἄγγλοι ὅμως τὸν ἐκυνήγησαν ἐξοπίσω, ἐπόρθησαν τὴν μητρόπολίν του Λουκνὸβ, καὶ μετ' ὀλίγον τὸ ἀξιόλογον φρούριον Ἐλαδαβὰδ, καὶ τελευταῖον τὸν ἠνάγκασαν, ἀφοῦ τὸν ἐνίκησαν ἐκ νέου εἰς Καλπῦ, νὰ ὑπάγῃ προσωπικῶς εἰς τὸ στρατόπεδόν των διὰ νὰ συνάψῃ εἰρήνης συνδιαλέξεις (Μάϊον 1765). Εἰς δὲ τοῦτο τὸ μεταξὺ, ὁ Κλίβιος ἀναγορευθεὶς ἀπὸ τὸν βασιλέα Λόρδ Πλασσένης, ὑπέστρεψεν ἀπὸ τὴν Εὐρώπην εἰς τὴν Ἰνδικὴν, ἐξαιρέτως μὲ παραγγελίαν νὰ βελτιώσῃ τὰ εἰσοδήματα τῆς ἑταιρείας, τὰ ὁποῖα, μ' ὅλας τὰς δορικτησίας καὶ βίας, δὲν ἔδιδαν κάμμίαν ἐπαισθητὴν ὠφέλειαν. Διὰ τοῦτο ἔλαβεν ὀπίσω ὁ Βιζίρης τοῦ Αὔδου τὴν ἐπικράτειάν του πληρώσας 600,000 λίτρας, ὑπεχρεώθη ὅμως νὰ δώσῃ ἐλευθέραν ἐμπορίαν εἰς τοὺς Ἄγγλους μὲ τοὺς τόπους του, καὶ διὰ τὴν πολεμικὴν δαπάνην 50 λάκκια ῥουπίων· ὁ μέγας Μογόλος ἔδωκεν εἰς τὴν ἑταιρείαν, ἀντὶ τῶν δύω ἐπαρχιῶν Γαζιποὺρ καὶ Βενάρας, αἵτινες ἦσαν πολὺ μακρὰν ἀπὸ τὰς ἄλλας κτήσεις της, τὴν τῆς Βεγγάλης δεβάνην (σύναξιν τῶν τοῦ τοπάρχου εἰσοδημάτων), τοῦ Βεχὰρ καὶ τῆς Ὀρίξης. Ἐκ τῶν εἰσοδημάτων τούτων, τὰ ὁποῖα ἐλογαριάζοντο εἰς 3,125,000 λιτρῶν στερλιγγίων, εἶχαν νὰ δίδουν ἐτήσιόν τι ποσὸν εἰς τὸν Ναβὸβ, τὸν ὁποῖον ἔβαλαν μὲ μόνον τὸ ὄνομα εἰς τὰς ἐπαρχίας ταύτας, ἐπειδὴ ὁ Κλίβιος ἐνόμισεν ὠφέλιμον, ἢ μᾶλλον ἀναγκαῖον τὴν διατήρησιν ἑνὸς σκιώδους ἡγεμόνος, ὡσαύτως καὶ εἰς τὸν Αὐτοκράτορα, εἰς τὸν ὁποῖον παρεκτὸς τούτου ὁ Ναβὸβ τοῦ Αὔδου ὑπεχρεώθη νὰ τοῦ παραχωρήσῃ τὸ Κορὰχ καὶ Ἐλαδαβὰδ, ἐτησίως 325,000 λίτρας στερλιγγίους ὡς πληρωμὴν κρηρουχικήν. Προσέτι ἐπεκύρωσεν εἰς αὐτοὺς ὁ Αὐτοκράτωρ τὰς βορείους ἐπαρχίας. Ὁ δὲ Σουβαῖος τοῦ Δεκάνου, ὅστις ἀπέφευγε τὴν παραχώρησιν, τὴν ἔστερξεν εὐθὺς ἀφοῦ εἰσέβαλαν οἱ Ἄγγλοι μὲ τὰ στρατεύματά των εἰς τὴν χώραν του.

Τῆς Ἀγγλίας ἡ δύναμις ηὔξανε πάντοτε λαμπρότερα. Παρεκτὸς τῶν ἐν Βεγγάλῃ κτήσεων, ὅλοι οἱ ἀνατολικοὶ αἰγιαλοὶ ἀπὸ Κουτὰκ ἕως τοῦ ἀκρωτηρίου Κομορὶν ἀνῆκαν ἢ εἰς αὐτοὺς ἀμέσως ἢ εἰς τὸν πελάτην των, τὸν Ναβὸβ τῆς Καρνατικίας, τὸν ὁποῖον διὰ τοῦ μεγάλου Μογόλου εἶχαν κηρύξειν πάντη ἀνεξάρτητον ἀπὸ τὸν Σοϋβάϊον τοῦ Δεκάνου. Ἐπιτροπεύοντες ὡς νήπιον τὸν Μογολικὸν Αὐτοκράτορα εἶχαν εἰς χεῖρας τὰ μέσα νὰ δίδουν φάσμα δικαιοσύνης εἰς ὁσαδήποτε ἔκαμναν κατὰ τῶν Ἰνδικῶν ἡγεμόνων, οἵτινες ἦσαν πάλαι ποτὲ ὑποτελεῖς τούτου, καὶ νὰ λαμβάνουν καὶ αὐτοὶ τὰς ἀποκτημένας ἐπαρχίας ὡς κληρουχήματα. Ἡ κυβέρνησίς των δὲν ἦτο ἀξιοσύστατος οὔτε διὰ τῆς φιλανθρωπίας οὔτε διὰ τῆς δικαιοσύνης. Ἡ ἑταιρεία αὕτη τῶν πραγματευτῶν ἐφάνη πάντη ἀνίκανος νὰ πράττῃ μὲ πνεῦμα ἀληθινοῦ ἄρχοντος. Προσέτι αἱ ἐλπίδες τῶν μετόχων διὰ τὰ κέρδη, τὰ ὁποῖα ἔπρεπε νὰ δώσῃ μία τόσον ἐκτεταμένη κυριότης, ἠπατήθησαν. Τὰ κέρδη ταῦτα ἐχωνεύοντο εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἐν τῇ Εὐρώπῃ διευθυνόντων καὶ ἐν

Ἰνδικῇ κυβερνώντων. Ὁ Κλίβιος, ὅςτις 1767 ὑπέστρεψεν εἰς τὴν Εὐρώπην, ἐκατηγορήθη μετά τινα ἔτη (1773) εἰς τὸ κοινοβούλιον διὰ τὴν διοίκησίν του, ἀλλὰ διὰ τὰ μεγάλα κέρδη, τὰ ὁποῖα εἶχε περιποιήσειν εἰς τὴν πολιτείαν, ἀπελύθη μὲ τὸν λόγον, ὅτι ὑπούργησεν ἀξίως ἀμοιβῆς τὴν πατρίδα. Μ' ὅλον τοῦτο ἐντὸς ὀλίγου περιέπεσεν εἰς μελαγχολίαν, καὶ ἐφονεύθη αὐτοχείρως τὴν 22 Νοεμβ. 1774.

## 4. Ἐσωτερικὰ τῆς Ἀγγλίας ἐπὶ Γεωργίου Γ΄.

Τὴν εἰρήνην, ἥτις εἶχε τελειώσειν ἑπταετῆ πόλεμον (1762), ἠκολούθησε σφοδρὰ φατριαστικὴ ζάλη εἰς τὰ ἔνδον. Τὰ δόγματα τοῦ Κόμητος Βυτίου, ὅςτις διεύθυνε τὸ λειτουργεῖον, ἦσαν μισητὰ εἰς τὸ ἔθνος, καὶ ἕνας διωγμὸς, τὸν ὁποῖον ἔπαθεν ἑταῖρός τις τοῦ κοινοβουλίου, Ἰωάννης Βίλκης, ἀπὸ τὸ λειτουργεῖον, ἠρέθισε τὸν λαὸν νὰ φωνάξῃ μεγάλως. Ὁ Βίλκης, ὅςτις ἔγραφεν ἀντιθετικὴν ἐφημερίδα, (North Briton), εἶχε συνοδεύσειν μὲ πικρὰς σημειώσεις εἰς τὸ 45$^{ον}$ τετράδιόν του τὸν λόγον τοῦ βασιλέως, μὲ τὸν ὁποῖον ἐφανέρονε τὴν εἰρήνην ταύτην, καὶ εἰς ἓν χωρίον ἐτόλμησε νὰ εἴπῃ, ὅτι περιέχει ψεῦμα. Ἀπὸ μέρους τοῦ λειτουργείου ἔγεινεν εἰς τὸ κοινοβούλιον ἐγκάλεσις κατὰ τούτου, καὶ ἀπεφασίσθη νὰ καῇ δημοσίως τὸ φύλλον. Τοῦτο ἔγεινεν, ἀλλ' ὄχι χωρὶς μεγάλην ταραχήν. Ὁ ὄχλος ἐσύναξε τὰ κομμάτια, ἄναψε χαρμόσονον φωτίαν, ἀφοῦ ἀπεδίωξε τοὺς ὑπηρέτας τοῦ κριτηρίου, καὶ ἔῤῥιψεν εἰς αὐτὴν ταχοδρόμου ὑπόδημα (jack-boot), τὸ ὁποῖον ἐπαράστηνε τὸν Κόμητα Βύτιον. Περὶ δὲ τῆς τιμωρίας τοῦ συγγραφέως ἔγειναν σκληροὶ ἀγῶνες ἂν δύναται νὰ προστατεύσῃ τὸ τοῦ κοινοβουλίου προνόμιον ἕνα ἀτιμογράφον. Διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὴν καταδίκην ὁ Βίλκης μετέβη εἰς τὴν ξηρὰν καὶ μετὰ τοῦ-



το, ἐνῷ ἔλειπεν, ἀπεβλήθη ἀπὸ τὸ κοινοβούλιον μὲ γενικὴν σύγκατάθεσιν. Ὅταν ὅμως, μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ κοινοβουλίου, κατὰ τὸ 1768 ἔτος ὑπέστρεψεν εἰς τὸ Λονδίνιον, τὸ λειτουργεῖον, ἀντὶ νὰ τὸν φυλακώσῃ, καθὼς ἠδύνατο νὰ κάμῃ κατὰ τὴν γενομένην ἀπόφασιν τῆς κρίσεως, τοῦ ἀφῆκε καιρὸν νὰ ἐκλεχθῇ μέλος τοῦ κοινοβουλίου ἀπὸ τὸ κομητάτον Μιδδελσεξίαν. Ὁ ὄχλος, ὅς τις εἰς τὴν πρώτην του ἐμφάνειαν ἔλυσε τοὺς ἵππους καὶ τὸν ἔσυρεν αὐτὸς διὰ τῆς πόλεως, ἐχάρη τόσον, ὥστε ὅλαι αἱ ἀγυιαὶ ἀντήχουν ἀπὸ τὰς φωνάς „Βίλκης καὶ ἐλευθερία.“ Ὅταν ὁ Βίλκης ἔμελλε κατὰ πρῶτον νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸ κοινοβούλιον, ἔγεινε πάλιν συνδρομὴ λαοῦ, ὅπου διὰ τῶν φερθέντων στρατιωτῶν ἐσκοτώθησαν ἄνθρωποι. Ἐπειδὴ δὲ εἷς τῶν λειτουργῶν εἰς ἐπιστολήν του πρὸς τοὺς ἄρχοντας τῆς Συῤῥεγίας ἐπῄνεσε τὸ ἔργον τῶν στρατιωτῶν, ὁ Βίλκης, εἰς τοῦ ὁποίου τὰς χεῖρας εἶχε πέσειν ἡ ἐπιστολὴ αὕτη, τὴν ἐδημοσίευσε μὲ πικρὰς σημειώσεις κατὰ τοῦ λειτουργείου. Διὰ τὸ σύγγραμμα τοῦτο, πρὶν ἐμβῆν εἰς τὸ κοινοβούλιον, ἀπεκλείσθη πάλιν ἀπ' αὐτοῦ, καὶ καθὸ δὶς ἀποκεκλεισμένος, ἐκηρύχθη ἀνάξιος ἐκλογῆς εἰς τὸ ἑξῆς. Μὲ ὅλα ταῦτα ἐκατορθώθη καὶ δευτέρα ἐκλογὴ, ὁπότε ὁ ὄχλος κρατῶν ὅλους τοὺς δρόμους τοὺς ὑπάγοντας εἰς τὸν τόπον τῆς ἐκλογῆς, ἠνάγκαζε πάντα διαβαίνοντα νὰ φωνάζῃ „Βίλκης καὶ ἐλευθερία“ καὶ νὰ γράφῃ ἐπὶ τῆς ἁμάξης μὲ κιμωλίαν τὸν δυσφημισμένον 45 ἀριθμόν. Ἀλλὰ μ' ὅλον ὅτι ὁ Βίλκης εἶχεν ἀσυγκρίτως περισσοτέρας ψήφους ὑπὲρ ἑαυτοῦ, μ' ὅλον τοῦτο ἐκήρυξεν ἄκυρον καὶ ταύτην τὴν ἐκλογὴν τὸ κοινοβούλιον, καὶ τὸν συσπουδαρχοῦντα μὲ τὸν Βίλκην ἔκλεξεν ὡς νόμιμον. Διὰ τοῦτο τὸ αὐτογνωμονικὸν ἔργον, τὸ ὁποῖον ἐπαράβαινε τὴν πολιτικὴν σύνταξιν, ἐκατήντησεν εἰς ταραχὴν ὅλη ἡ Αγγλία. Βεστμίνστερον, Εὐόρακον καὶ δεκατέσσαρες

ἄλλαι ἐπαρχίαι ἐζήτησαν ἀπὸ τὸν βασιλέα τὴν κατάργησιν τοῦ κοινοβουλίου, τὸ ὁποῖον εἶχε πράξειν κατὰ τὴν θέλησιν τοῦ βασιλέως, καὶ σειρὰ ἐπιστολῶν, αἵτινες ἐφάνησαν μὲ τὸ πλαστὸν ὄνομα „Ἰούνιος“ ἐζωγράφουν τὸ πνεῦμα τοῦ λειτουργείου καὶ τὰ μέτρα του δαγκαστικῶς ὡς ἐπίσης δεσποτικὰ, ἀσθενῆ καὶ εὐκαταφρόνητα. Καὶ αὐτὸς ὁ γέρων Πίττ ἀφῆκε τὴν ἡσυχίαν του καὶ ἐξύψωσεν ἐκ νέου εἰς τὸ κοινοβούλιον τὴν φωνήν του, ὄχι πρὸς χάριν τοῦ ἀνδρὸς, περὶ τοῦ ὁποίου τῶν συγγραμμάτων καὶ τοῦ χαρακτῆρος ὡμίλει μὲ ἀποστροφὴν, ἀλλὰ κατὰ τῶν ἀξιοκατακρίτων μέσων, τὰ ὁποῖα ἐμεταχειρίσθη τὸ κοινοβούλιον εἰς τὸ νὰ κατακρίνῃ ἐκεῖνον. Τὸ συμπέρασμα τούτων ἦτο, ὅτι ὁ Βίλκης ἐκλέχθη Λόρδ Μαϊόρος τοῦ Λονδινίου, καὶ ἔπειτα ἔλαβεν εἰσοδηματικὸν ἀξίωμα εἰς τοὺς Κομμούνους, τὸ δὲ λειτουργεῖον, ἐὰν καὶ ἐμεταβάλθη κατὰ τὰ πρόσωπα, ὄχι μόνον ἐκράτησε τὸν δρόμον του εἰς ἄφιξιν πρὸς τὴν αὐτογνώμονα ἐξουσίαν, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐνεδυνάμωσεν.

Ὁ δρόμος οὗτος ἐφάνη καὶ εἰς ἄλλα μέσα, τὰ ὁποῖα ὄχι μόνον ἐφαίνοντο πολλαχοῦ ὅτι ἐπλήγοναν τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλ᾽ ἔδειχναν καὶ σταθερόν τι σχέδιον νὰ ὑποσκάφουν κατ᾽ ὀλίγον τὸ πολίτευμα, καὶ νὰ ἀνατρέψουν τὴν ἰσοῤῥοπίαν τῶν διαφόρων δυνάμεων. Δύω μέσα ἀπέβλεπαν εἰς τὸ νὰ μεγαλύνουν τὴν δύναμιν τοῦ στέμματος, — αὔξησις τοιούτων ἀξιωμάτων, τὰ ὁποῖα ἐκρέμαντο ἀπὸ τὸν βασιλέα, καὶ τοιούτων φόρων, τῶν ὁποίων ἡ εἴσπραξις ἐγίνετο ἀπὸ τὰς χεῖρας βασιλικῶν ὑπουργῶν. Ἐκ ταύτης τῆς σπουδῆς ἐγεννήθη ἡ τοῦ στέμματος ἀνάμιξις εἰς τὰ τῆς Ἰνδικῆς πράγματα, καὶ τὸ σχέδιον εἰς τὸ νὰ ἐμβῇ φρουρὰ εἰς τὰς Ἀμερικανὰς ἀποικίας· ἐγχειρήματα, τὰ ὁποῖα εἶχαν ἄνισον καὶ ἀνόμοιον ἀποτέλεσμα, ἐνῷ τὸ μὲν δεύτερον ἐμπεριέδησε τὴν Ἀγγλίαν εἰς βαρὺν πόλεμον, τὸ δὲ πρῶτον ἔλαβε δρόμον εὐκταῖον εἰς τὸ λειτουργεῖον.



Ἀπὸ τοῦ 1765 ἔτους, ἀφοῦ οἱ πόλεμοι τῆς ἑταιρείας τῆς Ἰνδικῆς εἶχαν λάβειν τοιαύτην εὐτυχῆ ἔκβασιν, ἐγεννήθησαν κἄποιαι λογομαχίαι μεταξὺ τῶν διευθυντῶν καὶ τῶν ἐχόντων μερίδας. Οἱ δεύτεροι ἤθελαν νὰ ὑψώσουν τὴν ἀπὸ τὰ κέρδη μέθεξίν των, οἱ πρῶτοι ἀντέστεκαν εἰς τοῦτο, παριστάνοντες ὅτι ἐπὶ τῶν πολέμων κέρδη δὲν ἔγειναν, χρέη δὲ ἐπεφορτίσθησαν βαρέα. Ἐκ ταύτης τῆς ἐσωτερικῆς διχονοίας τῆς ἑταιρείας ἔλαβεν ἀφορμὴν ἡ βασιλεία νὰ διστάσῃ περὶ τοῦ δικαίου τῆς μεγάλων χωρῶν κτήσεως καὶ νὰ ζητῇ πληρωμὴν τῶν πολεμικῶν ἐξόδων, τὰ ὁποῖα ἔγειναν πρὸς χάριν τῆς ἑταιρείας. Εἰς τὴν ἑταιρείαν ἐφάνη εὔλογον νὰ δεχθῇ τὸ 1767 ἔτος ἐξισασμὸν, διὰ τοῦ ὁποίου ἀπήλαυσεν ὄφελος μὲ τὴν ἐλάττωσιν τῶν ἐντοπίων φόρων καὶ τελωνίων τοῦ τεΐου, ἀντὶ δὲ τούτου ἐπλήρωσεν εἰς τὴν βασιλείαν 400,000 λίτρας στερλιγγίους, καὶ ὑπεσχέθη νὰ μὴ ἀναβιβάσῃ τὰς μερίδας της ὑπὲρ τὰ δέκα πρὸς τὰ ἑκατὸν ἕως τῆς ἐγγὺς συναθροίσεως τοῦ κοινοβουλίου. Διότι εἶχε προβληθῆν ἕνας ἀναβιβασμὸς εἰς $12\frac{1}{2}$ πρὸς τὰ ἑκατὸν, ἀλλ᾽ ἡ κυβέρνησις τὸ εἶχε θεωρήσειν ὡς ἐπικίνδυνον ἀπάτην, δυναμένην νὰ ἔχῃ ὅμοια ἀποτελέσματα, ὁποῖα ποτὲ τὸ σχέδιον τῆς μεσημβρινῆς θαλάσσης.

Ὁ περιορισμὸς, τὸν ὁποῖον εἰς τοῦτον τὸν καιρὸν ἐδοκίμασεν ἐλευθέρα ἑταιρεία εἰς τὰς ἐργασίας της χωρὶς ἄλλην πρόφασιν εἰμὴ τὸ δυνατὸν τῆς καταχρήσεως, ἐκατηγορήθη σφοδρῶς ὡς ἀνήκουστος βία εἰς ἐλευθέραν χώραν ἀπὸ τοὺς γνωρίζοντας τοὺς σκοποὺς τῆς βασιλείας. „Τί θέλομεν γείνειν, εἶπεν ὁ Βούρκιος εἰς τὸ κοινοβούλιον, ἐὰν ὁ Γάγγης ἐκχύσῃ ἐπάνωμας νέαν πλυμμύραν δωροδοκήσεων; Φοβοῦμαι περισσότερον ἀπὸ τὸν μολυσμὸν τοῦτον παρ᾽ ὅσον ἐλπίζω ἀπὸ τὴν ἀρετήν σας. Δὲν ἦτο ἡ ἔξαφνος λεηλασία τῆς Ἀνατολῆς, ἥτις ἐπέφερεν εἰς τὴν Ῥώμην τὴν τελευταίαν καὶ καιρίαν πληγήν;“

Ἀλλὰ τοιαῦται ἀντιλογίαι δὲν ὠφέλουν τίποτε. Κατὰ τὸ 1769 ἔτος ὑπεχρεώθη πάλιν ἡ ἑταιρεία νὰ πληρώσῃ τὰς 400,000 λίτρας στερλιγγίους, παρεκτὸς τῶν μεγάλων ποσῶν, τὰ ὁποῖα ἔδιδεν εἰς τελώνια καὶ ἄλλους φόρους, καὶ μετά τινα ἔτη (1772) ἠναγκάσθη νὰ γνωρίσῃ τὴν ἐντελῆ ὑποταγήν της εἰς τὸ στέμμα. Ἡ στενοχωρία τῶν χρηματικῶν πραγμάτων της μετὰ τόσον πολὺ ἐπαινετὰς δορικτησίας ἔδιδε πολλὰ ἀσθενῆ μαρτυρίαν διὰ τὴν κυβέρνησίν της. Ἐχρεώστει εἰς μὲν τὴν τράπεζαν ἀργύριον σηκωμένον, εἰς δὲ τὴν πολιτείαν τελώνια καὶ εἰς τὸ θησαυροφυλάκιον διὰ τὸ τοῦ ἐξισασμοῦ ἀργύριον μεγάλας ποσότητας. Ἐπειδὴ δὲ διὰ νόμου τοῦ κοινοβουλίου ἐκυρώθη διὰ ἓξ ἔτη ἡ κτῆσις τῶν εἰς τὴν Ἀσίαν ἀποκτημένων χωρῶν, ἐγνώρισεν αὕτη μὲ τοῦτο τὴν γνώμην τῆς βασιλείας, ὅτι δὲν ἀνήκει εἰς αὐτὴν τὸ δίκαιον τῆς κτήσεως τῆς γῆς· ὑπεσχέθη προσέτι νὰ δώσῃ μέρος τῆς καθαρᾶς προσόδου εἰς τὸ θησαυροφυλάκιον πρὸς ὄφελος τῆς πολιτείας· ἔστερξε καὶ τὰς διαταγὰς, τὰς ὁποίας ἔκαμε τὸ κοινοβούλιον πρὸς ἀναχαίτισιν τῶν εἰσαχθεισῶν καταχρήσεων. Εἰς ταύτας ἀνήκει ἡ τοῦ κυβερνήτου τῆς Βεγγάλης ὕψωσις εἰς Γενικὸν κυβερνήτην ὅλης τῆς Ἀγγλικῆς Ἰνδίας, ὅς τις τὸ μὲν πρῶτον ἐδιωρίσθη νὰ ὀνομασθῇ ἀπὸ τὸ κοινοβούλιον, ἔπειτα δὲ ἀπὸ τοὺς προεστῶτας τῆς ἑταιρείας, μένοντος τοῦ δικαίου τῆς κυρώσεως εἰς τὸ στέμμα· καὶ τελευταῖον ἡ εἰσαγωγὴ ὑψηλοῦ κριτηρίου εἰς τὴν Βεγγάλην, τοῦ ὁποίου τὰ μέλη νὰ βάλλωνται ἀπὸ τὸ στέμμα. Τοιουτοτρόπως ἐτελείωσεν ἡ ἀξιόλογος ἔρις μεταξὺ τῆς ἑταιρείας καὶ τῆς βασιλείας πρὸς ὄφελος τῆς δευτέρας. Ὄχι τόσον ὠφέλιμος ἦτο ἡ ἔκβασις τοῦ ἀγῶνος μὲ τὰς ἀποικίας τῆς βορείου Ἀμερικῆς.

Μετὰ τὴν Παρισιανὴν εἰρήνην, ἥτις εἶχεν ὑψώσειν τὰ χρέη τῆς Ἀγγλίας εἰς 184 μιλιόνια λίτρας, ἔπεσε τὸ λειτουργεῖον εἰς τὴν ἔννοιαν νὰ πιρισσεύσῃ τὰ εἰσοδήματα τῆς πολιτείας μὲ φόρους εἰς τὰς Ἀμε-



ρικανὰς χώρας. Ἐπὶ τοῦ πολέμου ἤδη συνέλαβαν τὸν
σκοπὸν τοῦτον, καὶ ὁ Πίττ εἶπεν ἔπειτα εἰς τὸ κοι-
νοβούλιον: „Ὑπῆρχαν τινὲς, οἵτινες ἐπροσπάθουν
νὰ μὲ καταπείσουν, ὅταν ἤμην λειτουργὸς, νὰ καύ-
σω τοὺς δακτύλους μου μὲ συγγραφὴν τῆς εἰς τὴν
Ἀμερικὴν εἰσαγωγῆς τοῦ ἐνσφραγίστου χάρτου. Τότε
βέβαια ἠδύναντο οἱ Ἀμερικανοὶ νὰ ὑποταχθῶσιν
εἰς τὰς περιστάσεις· τοῦτο ὅμως ἐσήμαινε νὰ προ-
κρίνω ἄδικον καὶ ἀγενὲς ὄφελος.“ Ἀλλὰ τὸ νέον
λειτουργεῖον ἔκαμεν ἀληθῶς τὴν δοκιμήν. Τὸ ζήτημα
ἐφαίνετο δίκαιον, ἐπειδὴ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ πολέμου,
ἡ δορικτησία τῆς Καναδας, ἀμέσως ἐπαραμέρισεν
ἀπὸ τὰς ἀποικίας ταύτας ἐχθρὸν, ἀπὸ τὸν ὁποῖον
πάντοτε ἠνωχλοῦντο καὶ συχνάκις ἐβλάφθησαν. Ἀλλ᾽
ὅμως ἔπρεπεν ἡ μητρόπολις νὰ στοχασθῇ, ὅτι ἔρχε-
ται ὥρα, ὁπότε τὰ τέκνα γίνονται νομίμου ἡλικίας,
καὶ ἡ σχέσις τῆς τυφλῆς ὑπακοῆς μεταβάλλεται εἰς
τὴν ἡμερωτέραν τῆς συμβουλῆς καὶ βοηθείας. Ἐὰν ἡ
ζήτησις νὰ πληρόνουν φόρους εἰς τὴν πολιτείαν αἱ
ἐπαρχίαι, ἦτο καθ᾽ ἑαυτὴν δικαία, ἀπήτει τὸ πρᾶγ-
μα τρόπον γλυκὺν καὶ παρατήρησιν τῶν ἐθίμων. Ἀλλ᾽
εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους καὶ χωρὶς τούτου ἐπεκράτει
μεγάλη δυσαρέστησις διὰ τὰ αὐτογνωμονικὰ καὶ ἀσύ-
νετα ἔργα τῆς κυβερνήσεως.

Οἱ Ἀμερικανοὶ ἔκαμναν μέχρι τοῦδε ὠφελίμην
λαθρεμπορίαν μὲ τὰς Ἰσπανικὰς καὶ Γαλλικὰς δυτι-
κὰς Ἰνδίας, τῆς ὁποίας ὅμως ἐσμίκρυνε τὰ κέρδη τὸ
τελώνιον, τὸ ὁποῖον ἔπρεπε νὰ πληρόνωσιν εἰς τοὺς
Ἄγγλους. Διὰ νὰ σηκώσουν τὴν αἰτίαν ταύτης τῆς
ἀταξίας, ἐπροστάχθησαν οἱ ὀφφικιάλιοι τῶν Ἀγγλι-
κῶν καραβίων, τὰ ὁποῖα περιήρχοντο εἰς τὰ νερὰ
ταῦτα, νὰ ἐξετάζωσι τὰ τῶν Ἀμερικανῶν ἐμπορικὰ
πλοῖα. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ Ἄγγλοι, ἀγνοοῦντες τοὺς
νόμους τῶν τελωνίων ἢ καὶ ἐπίτηδες ἐπίαναν ἐσφαλ-
μένως ἄλλα πλοῖα ἀντ᾽ ἄλλων, οἱ Ἀμερικανοὶ ἐσυγ-
χύσθησαν καθ᾽ ὑπερβολήν. Κυριευμένοι ἀπὸ τὸ πνεῦ-

μα τῆς φιλοκερδείας, ἐμετάφεραν τοὺς ἀγῶνας των
περὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς θρησκείας, διὰ τὴν ὁποίαν
οἱ προπάτορές των ἤλλαξαν ποτὲ τὴν πατρίδα των μὲ
τὰς ἐρήμους τῆς Ἀμερικῆς, εἰς ἐμπορικὰς καὶ πολι-
κὰς σχέσεις.

Ἕνας καθ' ἑαυτὸν ὄχι κατηγορημένος νόμος, ὅτι
τὸ πολυάριθμον, ἐκ τοῦ τελευταίου πολέμου γενό-
μενον χάρτινον νόμισμα, δὲν πρέπει νὰ ἐκτείνεται ἐπέ-
κεινα τοῦ καιροῦ τοῦ διωρισμένου διὰ τὴν πληρωμὴν,
ἔγεινεν ἐπὶ τούτων τῶν περιστάσεων νέα ὕλη δι' ανα-
βρασμὸν, ἐπειδὴ ἐνταυτῷ τὸ Γρεμβιλλικὸν εἰς τόπον
τοῦ Βυτίου ἐμβὰν λαιτουργεῖον ἐξέδωκε ψήφισμα
κατὰ τὴν 5 Ἀπριλ. 1767, διὰ τοῦ ὁποίου ἐβάλθη-
σαν φόροι εἰς εἰσαγώγιμα τινὰ πράγματα. Οἱ φόροι
οὗτοι ἦσαν τόσον βαρύτεροι, ὅσον ἔπρεπε νὰ πλη-
ρόνωνται μὲ φυσικὸν ἀργύριον, τοῦ ὁποίου ἡ συῤῥοὴ
ἐνεφράγη μὲ τὴν ἀπαγορίαν τῆς λαθρεμπορίας. Τὸ
εἰσόδημα ἔμελλε μὲν νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς ὄφελος
τῶν ἀποικιῶν, ἀλλ' ὁ διορισμὸς οὗτος ἔχασε τὴν δύ-
ναμίν του, ἐπειδὴ τὸ συναγόμενον ἀργύριον ἔπρεπε
πρῶτον νὰ κατατεθῇ εἰς τὸ θησαυροφυλάκιον τῆς
Ἀγγλίας. Τὸ χείριστον ἦτο, ὅτι ὁ φόρος οὗτος ἐθε-
μελίωσε πάντη νέαν σχέσιν τῆς μητροπόλεως καὶ τοῦ
κοινοβουλίου της, ἐπειδὴ αὐτὴ δὲν εἶχε, καθὼς ἕως
τώρα, σκοπὸν νὰ διευθύνῃ τὴν ἐμπορίαν, ἀλλ' εὕρη-
κε μέσον νὰ λαμβάνῃ μόνον ἀργυρικὰ εἰσοδήματα.
Ἡ λύπη ἦτο κατ' ἀρχὰς ἄφωνος, ἐφώναξεν ὅμως,
ὅταν νέα προσταγὴ τοῦ κοινοβουλίου τῆς 22 Μαρτίου
1765 ἐνεβίβαζεν εἰς τὰς ἀποικίας τὸν ἐσφραγισμένον
χάρτην. Τὸ πρόσταγμα *) ἐδέχθησαν οἱ Ἀμερικανοὶ
μὲ γενικὴν ἀποστροφήν. Ἐτυπώθη ἀντὶ παρασήμων

*) Ἐπὶ τῶν πρώτων ἐτῶν μετὰ τὴν Γαλλικὴν ἀνακάτωσιν εἰσ-
ήχθη ἀπὸ τὴν σύνοδον ἡ Σφραγιδολογία αὕτη, ἥτις εἶχε προ-
ξενήτειν ὅλον τὸν πόλεμον. Ἔγεινεν ἐδῶ ὅ,τι λέγει ὁ Οὔγων Γρό-
τιος περὶ τῶν Ὀλλανδῶν, ὅταν ἀπεσπάσθησαν ἀπὸ τοὺς Ἰσπανούς:
Ἔδωκαν τὸ ὅλον διὰ νὰ μὴ δώσουν τὸ δέκατον, τὸ ὁποῖον τοὺς
ἐπεφόρτισεν ὁ Ἄλβας (Ἰδε Τόμ. Ζ', σελ. 239).



τοῦ βασιλέως μὲ κεφαλὴν νεκροῦ, καὶ ἐπωλεῖτο εἰς
τὰς ἀγυιὰς τοῦ Νέου Εὐοράκου μὲ τίτλον: „Ἀφρο-
σύνη τῆς Ἀγγλίας καὶ πτῶσις τῆς Ἀμερικῆς.“

Ἡ λύπη ἐγεννήθη ὄχι ἀπὸ κακὴν καὶ σκληρὰν
εἴσπραξιν τοῦ νέου φόρου — ὁ φόρος ἦτο κατὰ πολ-
λὰ ὀλίγος — ἀλλ' ἀπὸ τὴν τῶν Ἀμερικανῶν πληρο-
φορίαν, ὅτι τὸ Ἀγγλικὸν λειτουργεῖον ἀπεφάσισε στα-
θερὰ νὰ τοὺς μεταχειρίζεται ὡς ἐξωτερικοὺς ὑπηκό-
ους, καὶ νὰ μὴ τοὺς συγχωρῇ κἀμμίαν ψῆφον περὶ
τῶν φόρων, τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ πληρόνωσιν αὐ-
τοί. Τῳόντι δὲ αὕτη ἦτο ἡ ἰδέα τοῦ λειτουργείου,
καὶ πλέον διὰ νὰ κυρώσῃ τὴν θέσιν ταύτην παρὰ διὰ
νὰ λάβῃ ἀργύριον, ἐνήργησε τὸ πρόσταγμα ἐκεῖνο.
Ἡ Ἀμερικὴ ὅμως, αἰσθανομένη τὰς δυνάμεις, τὰς
ὁποίας τὴν ἔκαμε νὰ γνωρίσῃ ὁ πρὸ ὀλίγου διὰ κοινῆς
προσπαθήσεως τελειώσας πόλεμος, δὲν ἐφοβήθη νὰ
ὁμιλήσῃ, ὅτι ἔχει καὶ θέλει νὰ ἔχῃ τὰ αὐτὰ δίκαια
μὲ τοὺς κατοίκους τῆς Βρετανίας. Τὸ φιλόνεικον τοῦ
λαοῦ παρῆλθεν εἰς τὸ μέσον διὰ νὰ δώσῃ δύναμιν εἰς
τὸ ζήτημα τοῦτο. Καθὼς πρότερον περὶ τῆς ἐλευ-
θερίας τῆς θρησκείας, οὕτω τώρα διεφιλονεικεῖτο περὶ
τῆς πολιτικῆς ἀνεξαρτησίας. Ἡ Ἀγγλία αὐτὴ, ἥτις
ἔτρεφεν εἰς τοὺς κόλπους της, ἐξαιρέτως εἰς τὴν κά-
τω Βουλὴν, φατρίας σφοδρῶς ἐριζούσας κατ' ἀλλήλων,
ἦτο ἡ ὁπλοθήκη, ἐκ τῆς ὁποίας ἐλάμβαναν τὰ ἰσχυ-
ρότατα βέλη οἱ συνήγοροι. Πολλοὶ Ἄγγλοι ἐβοήθουν
τοὺς Ἀμερικανοὺς, ἐπειδὴ ἐνόμιζαν, ὅτι ἡ κατ' αὐ-
τῶν νίκη θέλει περισσεύσειν τὴν δύναμιν τοῦ στέμ-
ματος τόσον, ὥστε θέλει πέσειν ἡ Ἀγγλικὴ σύντα-
ξις. „Τὸ ἐπαναστατικὸν πνεῦμα ἐγεννήθη εἰς τὰς
ἀποικίας ἐκ τῶν εἰς τὸν οἶκον τοῦτον φατριῶν,“ ἔλε-
γεν ὁ Γρεμβίλλιος, καὶ ἔπρεπε βέβαια νὰ τὸ λέγῃ,
ἐὰν ἤκουε τὰς ἀποκρίσεις, τὰς ὁποίας ἔκαμνεν ἡ ἀν-
τίθεσις εἰς τὰ προβλήματά του. Διότι ὅταν μίαν φο-
ρὰν ὠνόμασε τοὺς Ἀμερικανοὺς τέκνα τῆς Ἀγγλίας,
τὰ ὁποῖα διὰ τῆς φροντίδος ταύτης τῆς χώρας ἔλα-

βαν τὰς ἀποικίας των, καὶ διὰ τῆς ἡμερότητός της
ἠδύναντο νὰ τὰς καλλωπίσωσιν, ἐφώναξεν ὁ χιλίαρ-
χος Βάῤῥιος, σφοδρότατος ἀντίπαλυς τοῦ λειτουρ-
γείου: „Ὄχι! Ὑποδούλωσιν ἔφερεν αὕτη εἰς τὴν
Ἀμερικήν. Ἔφυγαν οὗτοι τότε ἀπὸ τὴν τυραννίανσας
εἰς χώραν ἀκαλλιέργητον, ὅπου παρεδόθησαν εἰς ὅλην
τὴν κακοπάθειαν, τὴν ὁποίαν μόλις δύναται νὰ ὑπο-
φέρῃ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις. Καὶ ὅμως ἐμψυχωμένοι
ἀπὸ τὰ δόγματα ἀληθινῆς Ἀγγλικῆς ἐλευθερίας ὑπέ-
φεραν ὅλα ταῦτα μὲ εὐχαρίστησιν ὡς πρὸς ὅσα ἔπα-
σχαν εἰς τὴν χώραν των ἀπ' ἐκείνους, οἵτινες ἔπρε-
πε νὰ εἶναι φίλοι των. Πῶς; ἐτράφησαν διὰ τῆς ἡμε-
ρότητός μας; Εὐτύχησαν μ' ὅλην τὴν ἀγριότητάμας.
Ὅταν ἀρχίσαμεν νὰ φροντίζωμεν δι' αὐτοὺς, ἡ φρον-
τίς μας ἦτο νὰ στέλλωμεν ἐκεῖ ἀνθρώπους, οἵτινες ἴσως
ἦσαν ἀντιπρόσωποι ἀντιπροσώπου, διὰ νὰ τοὺς ἄρχωσι
καὶ νὰ τοὺς γυμνόνωσιν· ἀνθρώπους, τῶν ὁποίων ὁ
τρόπος εἰς πολλὰς περιστάσεις ὑπῆρξεν αἰτία νὰ πα-
γώσῃ τὸ αἷμα τούτων τῶν τέκνων τῆς ἐλευθερίας."

Ἄλλοι δὲ, οἵτινες ἐσκόπουν περισσότερον τὴν
παροῦσαν σχέσιν τῆς Ἀμερικῆς πρὸς τὴν μητρόπολιν,
ὡμίλουν ὄχι ὀλιγώτερον σφοδρῶς ἐναντίον τῆς δι-
καιοσύνης τῆς νέας φορολογίας. Ἐνθυμοῦντο πλῆ-
θος χωρικῶν καὶ κεφαλικῶν φόρων. οἵτινες ἐβάλ-
θησαν εἰς αὐτοὺς διὰ τῶν ἰδίων των ἐπαρχιακῶν συν-
ελεύσεων· ἐλλιμενίων, τὰ ὁποῖα τοὺς ἐφορτίσθη-
σαν μὲ πρακτικὰ τοῦ κοινοβουλίου. Ἐνθυμοῦντο τὴν
πτωχείαν των, ἥτις γεννᾶται εἰς τοὺς Ἀγγλικοὺς ἐμ-
πόρους ἀπὸ χρέη πολλῶν μιλιονίων λιτρῶν· τελευταῖ-
ον τὴν ὑποδούλωσιν τῶν ἐργοχείρωντων, τὰ ὁποῖα πε-
ριέχουν ὅλα τὰ εἴδη τῶν φόρων, ἐνῷ ἔγειναν πρὸς
ὄφελος τῆς Ἀγγλικῆς βιομηχανίας. Ὁ Πίττ ἀπέδει-
ξεν, ὅτι ἡ μεγάλη Βρετανία διὰ τῆς μὲ τὰς ἀποικίας
ἐμπορίας της κερδαίνει καθ' ὅλους τοὺς κλῶνας της
δύω μιλιόνια. „Οὗτος εἶναι ὁ θησαυρὸς, ἐπρόσθε-
σεν, ὅς τις εἰς τὰ πρότερα ἔτη μᾶς ἔκαμε νὰ ἐκτελέ-



σωμεν εὐτυχέστατα τὸν πόλεμον· αὕτη εἶναι ἡ τιμὴ,
τὴν ὁποίαν πληρόνει ἡ Ἀμερικὴ εἰς τὸ θησαυροφυ-
λάκιον." Θλιβεροὶ ἦσαν τωόντι πολλοὶ περιορισμοὶ,
τοὺς ὁποίους ἐχρεώστουν νὰ ὑποφέρωσιν. Εἰς τούτους
ἀνήκει Π. χ. ἡ ἀπαγορία νὰ κατασκευάζωσι χάλυβα,
σιδηρικὰ καὶ ὀρειχάλκινα σκεύη, μὲ ὅλον ὅτι ἐγίνον-
το τὰ μέταλλα εἰς αὐτούς· νὰ ἐκβάλουν πίλους, ἢ
νὰ κάμνουν τακτικὴν ληψοδοσίαν μὲ μερικὰς ἐπαρ-
χίας· περιορισμοὶ, οἵτινες ἐξ ἅπαντος ἔῤῥηχναν φά-
σμα ἀδικίας εἰς τοὺς σκοποὺς τοῦ νέου λειτουργείου.

Ἀλλ' οἱ ἀντίπαλοι ἔστρεψαν κατ' αὐτοῦ καὶ τὸ
πολιτικὸν σύνταγμα· Ἔκαμαν ἀμφίβολον, κατὰ τὰς
βάσεις τοῦ Ἀγγλικοῦ πολιτεύματος, τὸ δίκαιον τοῦ
κοινοβουλίου εἰς τοιαύτας ἀποφάσεις. Ἐκ τούτου τοῦ
μέρους ἐῤῥήχθη ἡ τοῦ Πίττ προσβολὴ κατὰ Γρεμ-
βιλλίου, ὅς τις ἐδόξαζε. τὴν φορολογίαν κλάδον τῆς
νομοθετικῆς ἐξουσίας, καὶ τὴν ὑπεράσπισιν καὶ ὑπα-
κοὴν ἀχωρίστους ἀπ' ἀλλήλων. Ὁ δὲ Πίττ ἐξ ἐναν-
τίας, μ' ὅλον ὅτι ἠγάπα τὴν τῆς Ἀγγλίας εἰς τὴν
Ἀμερικὴν δόξαν, ἀπηρνεῖτο τὸ δίκαιον τῆς φορολο-
γίας. „Οἱ κάτοικοι ἐκείνων τῶν ἐπαρχιῶν, εἶπεν,
εἶναι ὑπήκοοι τούτου τοῦ βασιλείου, καὶ εἶναι ἄξιοι
ἐπίσης, καθὼς οὗτοι, ὅλων τῶν φυσικῶν δικαίων
τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τῶν ἰδιαιτέρων προνομίων τῶν
Ἄγγλων. Οἱ Ἀμερικανοὶ εἶναι υἱοὶ, ὄχι νόθα τέκνα
τῆς Ἀγγλίας. Ἡ φορολογία δὲν εἶναι μέρος τῆς κυ-
βερνώσης ἢ νομοθετούσης ἐξουσίας. Οἱ φόροι εἶναι
ἐθελούσια δῶρα τῶν κοινοτήτων. Εἰς τοὺς ἀρχητέ-
ρους χρόνους ἐξουσίαζαν τοὺς ἀγροὺς τὸ στέμμα, οἱ
Βαρῶνες καὶ τὸ ἱερατεῖον. Κατ' ἐκείνους τοὺς χρό-
νους ἔδιδαν φόρους εἰς τὸ στέμμα οἱ Βαρῶνες καὶ
ἡ ἐκκλησία· ὅ,τι ἔδιδαν οὗτοι, ἦτο κτῆματων. Τώρα
δὲ, ἀπὸ τῆς ἀνακαλύψεως τῆς Ἀμερικῆς, ἔγειναν αἱ
κοινότητες κτήτορες τῶν χωρίων. Ἡ ἐκκλησία (ὁ Θεὸς
νὰ τὴν εὐλογήσῃ!) ἔχει μόνον μικρὸν μέρος· ἡ ἰδιο-
κτησία τῶν Λόρδων εἶναι ῥανὶς ὕδατος εἰς τὸν ὠκεανόν·

ὁ οἶκος οὗτος παριστάνει τοὺς κτήτορας τῶν χωρίων. Ἐὰν λοιπὸν ἡμεῖς εἰς τοῦτον τὸν οἶκον δίδωμεν καὶ συγκατανεύωμεν νὰ δοθῇ, δίδομεν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εἶναι κτῆμα μας. Ἀλλὰ περὶ Ἀμερικανοῦ φόρου τί καμνομεν ἐνταῦθα; Δίδομεν εἰς τὴν Μεγαλειότητάτου τὸ κτῆμα τῶν τῆς Μεγαλειότητός του ἐν Ἀμερικῇ κοινοτήτων. Εἰς τὴν φράσιν περιέχεπαι ἀποπία. Ἡ διαφορὰ μεταξὺ νομοθεσίας καὶ φορολογίας εἶναι οὐσιωδῶς ἀναγκαία εἰς τὴν ἐλευθερίαν. Ὅτι διὰ ταύτην τὸ αἴσθημα τῶν Ἀμερικανῶν δὲν εἶναι νεκρὸν, τὸ μαρτυρεῖ ἡ ἔνδοξος ἀντίστασις, ἥτις μὲ εὐφραίνει. Τρία μιλιόνια ἀνθρώπων, οἵτινες ἦσαν πρόθυμοι νὰ γείνουν θεληματικοὶ δοῦλοι, ἤθελαν εἶσθαι ἁρμόδια ὄργανα νὰ κάμουν δούλους ἡμᾶς τοὺς ἄλλους."

Μὲ τοῦτο τὸ φρόνημα ὡμίλησεν ὁ Πίττ καὶ κατὰ τὸ 1775 ἔτος: „Δὲν εἶναί κἀνεὶς οὐδὲ ὁ πτωχότατος ψωμοζήτης εἰς τὰς ἀγυιὰς τοῦ Λονδινίου, ὅςτις δὲν θεωρεῖ ἑαυτὸν νομοδότην τῆς Ἀμερικῆς! Ἀλλὰ, Μιλόρδοι, παρεκτὸς τῆς παλαιᾶς νομίμου ἐξαρτήσεως τῆς Ἀμερικῆς νὰ διορίζεται ἡ ἐμπορία καὶ ἡ θαλασσοπλοΐα ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν, ποῦ θεμελιόνονται τὰ ἄλλα δίκαια, τὰ ὁποῖα θέλομεν νὰ μεταχειρισθῶμεν; Εἰς κτῆμα, Μιλόρδοι, μόνος ὁ κτήτωρ προστάζει· ὅλον τὸν κόσμον τὸν ἀποκλείει· εἶναι ἄτομον, τὸ ὁποῖον δὲν δύναται κἀνεὶς νὰ ἐγγίξῃ εἰμὴ ὁ κτήτωρ· ἡ ψηλάφησις μολύνει ὅλην τὴν μάζαν· ἡ πρόσψαυσις ἑνὸς ἄλλου τὸ ἀφανίζει! Ἀντιπρόσωποι καὶ φόροι πρέπει νὰ εἶναι μαζή."

Ὅ,τι εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἦτο φωνὴ τινῶν μόνον, ἐβρόντα εἰς τὴν Ἀμερικὴν μὲ κοινὴν κραυγὴν, καὶ ἡ ἀντίστασις ἐφάνη κατὰ διαφόρους τρόπους. Εἰς τὰ κριτήρια δὲν ἐνηργεῖτο τίποτε, ἐπειδὴ κἀνεὶς δὲν ἤθελε νὰ μεταχειρισθῇ τὸν ἐσφραγισμένον χάρτην· ἐπροσπάθουν καλήτερα νὰ ἐξισάζωνται δι' αἱρετοκρισίας· καὶ εἰς τὴν ἐμπορίαν ἐζήτουν παρομοίους ἀτραπούς. Ἀπ' ἄλλου μέρους δὲν ἔλειψαν καὶ βιαστικαὶ σκηναὶ,



ὅπου οἶκοι ἐκρημνίσθησαν καὶ πρόσωπα ἀτιμάσθησαν καὶ ἐρραβδίσθησαν. Ἐσυστήθησαν ἑταιρεῖαι πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς ἐν Ἀμερικῇ ἐλευθερίας· καὶ ὁ τρόπος ἐγίνετο πάντοτε ὑποπτότερος.

Τούτων οὕτως ἐχόντων συνέβη μεταβολή τις εἰς τὰ πρόσωπα τοῦ λειτουργείου· ὁ Μαρκέσιος Ῥοκιγγάμιος, ὅςτις ἀντέστεκεν ἐξαιρέτως μέχρι τοῦδε εἰς τὰ τοῦ ἐνσφραγίστου χάρτου, ἔγεινε 1766 κορυφαῖος τοῦ λειτουργείου. Ὁ στρατηγὸς Κομβάης, καὶ αὐτὸς ἐπίσης ἀντίπαλος τῶν ἐνεργηθέντων νεωτερισμῶν εἰς τὴν Ἀμερικὴν, ἔγεινε τῆς πολιτείας γραμματεύς. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὸν αὐτὸν καιρὸν Ἄγγλοι πραγματευταὶ καὶ τεχνῖται ἔδωκαν δεήσεις κατὰ τῆς διαταγῆς τοῦ ἐσφραγισμένου χαρτίου, ἐπειδὴ οἱ Ἀμερικανοὶ ἀπεφάσισαν σταθερὰ νὰ μὴ μεταχειρισθῶσιν Ἀγγλικὰς πραγματείας καὶ τεχνουργήματα· διὰ τοῦτο ἀκυρώθη (18 Μαΐου 1766) πάλιν ἡ διαταγὴ, χωρὶς νὰ ἀκυρωθῇ καὶ ἡ βάσις, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἦτο θεμελιωμένη· διότι εἰς ἓν ὀνομαζόμενον κηρύξεως ψήφισμα (declaratory-bil) ἐπεβεβαιόνετο τὸ δίκαιον καὶ ἡ δύναμις τῆς Μεγάλης Βρετανίας νὰ φορολογῇ τὰς Ἀμερικανὰς ἀποικίας.

Ἡ προσθήκη αὕτη δὲν ἐδιασκέδασε κατὰ τὰς πρώτας στιγμὰς τὴν χαρὰν, τὴν ὁποίαν ἐπροξένησεν εἰς τὴν Ἀμερικὴν ἡ ἀναίρεσις. Τὴν ἐθεώρησαν ὡς τρόπον τινὰ, διὰ τοῦ ὁποίου ἠθέλησεν ἡ κυβέρνησις νὰ ἐκβῇ εὐπρεπῶς ἀπὸ τὴν ἔριδα ταύτην· νὰ τὴν γνωρίσουν ὅμως τόσον ὀλίγην κλίσιν εἶχαν, ὥστε τώρα μάλιστα ἀνεζωώθη τὸ αἴσθημα τῆς αὐθυπαρξίας διὰ τῆς ἀναιρέσεως καὶ ὑψώθη ἡ ὄρεξίς των νὰ ἀντισταθῶσι μέχρι πικρίας. Ἡ διάθεσις αὕτη ἐφανερώθη τῷ ὄντι ἀπαρακαλύπτως εἰς πολλὰ μικρὰ συμβάματα· εἰς Μασσαχουσετίαν διὰ τὴν ἀπόφασιν τοῦ κοινοβουλίου νὰ ἀποζημιώσῃ τὰ ὑβρισθέντα πρόσωπα ἐκ τῶν τοῦ ἐσφραγισμένου χάρτου διαταγῶν, καὶ εἰς νέον Εὐόρακον, ὅταν ἐζητήθησαν διὰ τοὺς στρατιώτας κα-

τασταθμοὶ, καὶ νὰ φροντίσουν περὶ τῶν ἀναγκαίων καὶ συνήθων χορηγιῶν ἅλατος, ζύθου, ὀξειδίου.

Εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὅμως ἦτο πάντη διάφορος ὁ σκοπὸς περὶ τῆς Ἀμερικῆς. Ἐκεῖ ἡ προσθήκη ἔγεινεν ἀληθῶς διὰ νὰ βαστάξῃ τὸ δίκαιον, τὸ ὁποῖον ἐστοχάζετο νὰ ἐκτελέσῃ ἐπὶ εὐτυχεστέρων περιστάσεων ἢ μὲ κρυφίους καὶ δολίους τρόπους. Νέον λειτουργεῖον εὐθυνόμενον ἀπὸ τὸν Δοῦκα Γράφτωνα, καὶ μετὰ τὴν τούτου παραίτησιν ἀπὸ τὸν Λόρδον Νὸρθ, ἐσχηματίσθη τώρα. Ὁ Πίττ, τώρα Κόμης Χατὰμ, ἦτο μέλος αὐτοῦ ὡς μυστικὸς μέγας σφραγιδοφόρος. Ἀλλ' ἀφοῦ ἀνεβιβάσθη εἰς τὴν ἄνω Βουλὴν, τοῦτο τὸ νοσοκομεῖον τῶν ἀνιάτων, καθὼς εἶπε τότε ὁ Λὸρδ Χερστεφιέλδος, ἀπομακρυνθεὶς ἀπὸ τὴν κάτω, τὸ θέατρον τῆς δυνάμεως καὶ ἐνεργείας του, καὶ οὕτω στερηθεὶς τὴν προτέραν του πληρεξουσιότητα τῆς γενικῆς γνώμης, καὶ προσέτι συχνάκις ἐμποδιζόμενος ἀπ' ἀῤῥωστίας καὶ σωματικὰ πάθη, εἶχεν ὀλίγην ἐπιῤῥοὴν εἰς τὰς ἀποφάσεις καὶ εἰς τὰ μέτρα. Ἐκ τούτων τῶν μέτρων ἓν ἦτο, τὸ ὁποῖον ἐπρόβαλεν ὁ Τοβεσένδιος, καγκελλάριος τοῦ θησαυροφυλακίου, νὰ φθάσουν εἰς τὸν ἐπιθυμητὸν σκοπὸν τοῦ νὰ λαμβάνουν εἰσοδήματα ἀπὸ τὴν Ἀμερικήν.

Τὸ πρόβλημα ἦτο νὰ ταχθῶσι φόροι τινὲς εἰς τὸ τέϊ, ὑαλία, χαρτίον, καὶ ζωγραφικὰς ὕλας, τὰ ὁποῖα ἐφέροντο εἰς τὴν Ἀμερικήν. Τὸ εἰσόδημα τούτων τῶν φόρων ἐδιωρίσθη *) διὰ τοὺς μισθοὺς τῶν

*) Τὰ πολιτεύματα τῶν κατὰ μέρος ἐπαρχιῶν ἐσχηματίσθησαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατὰ παράδειγμα τῆς μητροπόλεως. Κάτω βουλευτήριον καὶ ἄνω βουλευτήριον καὶ εἷς Κυβερνήτωρ μὲ περισσοτέραν ἢ ὀλιγωτέραν ἐπιῤῥοὴν τοῦ στέμματος ἦσαν ἁπανταχοῦ. Εἰς τινάς, Π. χ. εἰς τὰς δύω Καρολίνας, Γεωργίαν, Νέαν Σκωτίαν, Βιργινίαν, Νέον Εὔρακον κτλ. ἐκρέματο ἡ ἐκλογὴ τοῦ Κυβερνήτορος, τῆς βουλῆς του καὶ ὅλων τῶν δημοσίων ὑπουργῶν ἀπὸ τὸ στέμμα. Εἰς τινὰς εἶχαν οἰκογένειαι τινὲς τὰ δίκαια τῆς ἐξουσίας, καθὼς Π. χ. ἡ οἰκογένεια Πένν εἰς τὴν Πεννσυλβανίαν. Τελευταῖον ἦσαν καὶ ἐπαρχίαι, ὅπου ἐχειροτόνει ὁ δῆμος τὸν κυβερνήτην καὶ ὅλας τὰς ἀρχάς, ὡς εἰς τὴν Σοννεκτικούταν καὶ Ῥοδοισλανδίαν, ἐν μέρει δὲ καὶ εἰς τὴν Μασσαχουσετίαν.



κυβερνητόρων, κριτῶν καὶ ἄλλων ἀρχόντων. Πολλοὶ ἀντεῖπαν κατὰ τούτου εἰς τὸ κοινοβούλιον προκρίνοντες μηδὲν παρὰ τὸν μικρὸν τοῦτον φόρον· ἀλλ' οἱ φίλοι τῆς κυβερνήσεως ἀπεκρίθησαν, ὅτι αὐτὴ ἡ μικρότης τοῦ φόρου εἶναι ἱκανὴ νὰ διατηρῇ τὴν ὑποταγὴν τῶν ἀποικιῶν εἰς τὴν μητρόπολιν.

Οὕτως ἐξέλαβαν τὸ πρᾶγμα καὶ οἱ Ἀμερικανοὶ, καὶ ἀπεφάσισαν νὰ ἀντισταθῶσιν. Εἶναι, ἔλεγαν, ἡ ἐμβαίνουσα σφῆνα νὰ ἀνοίξῃ δρόμον διὰ φόρους ἀνυποφόρους· οὐδ' ὁ σκοπὸς, διὰ τὸν ὁποῖον ἐδιωρίσθη τὸ εἰσόδημα, ἠδυνήθη νὰ τοὺς ἐξιλεώσῃ, ἐπειδὴ οἱ κυβερνήτορες καὶ οἱ ἄρχοντες μὲ τοῦτο ἐγίνοντο ἀπ' αὐτοὺς ἀνεξάρτητοι. Διὰ τοῦτο εἰς τὰς περιστάσεις ταύτας ἡ τεχνητὴ διαίρεσις εἰς ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν φορολογίαν, τὴν ὁποίαν ἔκαμναν, καὶ ἡ ὁποία εἰς καιροὺς ἡσύχους ἠδύνατο νὰ σκεπάσῃ τοὺς σκοποὺς τῶν Ἄγγλων, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀπατήσῃ τοὺς Ἀμερικανούς. Δὲν εἶναι ἐσωτερικὴ φορολογία, ἔλεγαν οἱ λειτουργοὶ, ἀλλ' ἐξωτερικὴ, ἀποβλέπουσα μόνον εἰς τὴν διεύθυνσιν καὶ διάταξιν τῆς ἐμπορίας των, ἥτις εἶναι, ὡς γνωστὸν, συγχωρημένη εἰς τὸ Ἀγγλικὸν κοινοβούλιον. Οἱ βαθέως ὅμως βλέποντες Ἀμερικανοὶ ἐπληροφορήθησαν παραυτα μὲ λόγους καὶ συγγράμματα τῶν συμπολιτῶν των, ὅτι ὁ νέος οὗτος φόρος εἶναι ὁ ἐσφραγισμένος χάρτης μὲ ἄλλην μορφήν.

Ἡ ἐπαρχία Μασσαχουσετία ἔδειξε μεγίστην ἐνέργειαν καὶ διακαέστατον ζῆλον. Ἔστειλεν εἰς τοὺς λειτουργοὺς ἐγγράφους δεήσεις, ὅπου μὲ σπουδὴν καὶ δύναμιν ἀπέδειχνε τὸ δίκαιόν της, καθὼς ὅλων τῶν Βρετανικῶν ὑπηκόων, ἐναντίον αὐτογνωμονικῆς φορολογίας· ἐξέδωκεν ἐγκύκλιον ἐπιστολὴν εἰς ὅλας τὰς λοιπὰς ἐπαρχίας, ἐξηγοῦσα τὰ μέτρα της, καὶ παρακινοῦσα καὶ αὐτὰς νὰ τὰ ἀναλάβωσιν. Ἐπιστολὴ τοῦ βασιλικοῦ τῆς πολιτείας γραμματέως, Λόρδου Ἱλλσβορούγου, πρὸς ὅλας τὰς ἀποικίας, ὅπου ἀπεδίδετο κακὸς σκοπὸς εἰς τὴν ἐγκύκλιον τῆς Μασσα-

χουσετίας, ὅτι ἀνάπτει τὰς καρδίας, ὅτι παρακινεῖ
ἀσυγχώρητον ἕνωσιν διὰ νὰ ἀνατρέψῃ τὰς βάσεις τοῦ πο-
λιτεύματος, δὲν ἠδυνήθη νὰ καθησυχάσῃ τὰς καρδίας.

Εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ οἱ Ἀμερικανοὶ ἐξηκολού-
θουν τὴν ἀντίστασίν των μὲ σταθερότητα, καὶ ἐμε-
ταχειρίζοντο μέσα, τὰ ὁποῖα ἐνίσχυαν τὴν δύναμιν
τῆς κοινῆς γνώμης. Διὰ νὰ σηκώσουν εἰς ταραχὴν
τοὺς τῆς Ἀγγλίας πραγματευτὰς καὶ τεχνίτας ἐσυμ-
φώνησαν οἱ ἔμποροι τῆς Βοστονίας καὶ ἀπεφάσισαν διὰ
τὸ ἐρχόμενον ἔτος (1 Ἰαν. 1769 ἕως 1 Ἰαν. 1770)
νὰ μὴ δεχθῶσι, παρεκτὸς ὀλίγων ἀπαραιτήτων, πραγ-
ματείας ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν, ἐξαιρέτως ὅμως τέϊ, ὑα-
λικὰ, χαρτία, χρώματα, ἕως οὗ νὰ καταργηθῇ τὸ
εἰς αὐτὰ διορισθὲν δόσιμον. Κατ' ὀλίγον ἐμβῆκαν καὶ
αἱ ἄλλαι ἐπαρχίαι εἰς τὴν ἀπόφασιν ταύτην. Ὁ λα-
ὸς ἔκλεξεν ἐφόρους, οἱ ὁποῖοι ἐχρεώστουν νὰ ἔχω-
σιν ἄγρυπνον ὄμμα εἰς ὅλα τὰ εἰσαγόμενα, καὶ τό-
σον μεγάλη ἦτο ἡ δύναμις τῆς κοινῆς γνώμης, ὥστε
πολλὰ ὀλίγαι παραβάσεις ἔγειναν.

Εἷς ἐκ τοῦ κοινοβουλίου τῆς Ἀγγλίας προεῖπε τὸ
ἀποτέλεσμα τοῦτο, καὶ οἱ φρόνιμοι ἐκατάλαβαν τὸ ἄδι-
κον. Ἀλλ' ὁ λαὸς τῆς Βοστονίας διὰ καράβιον οἰνοφό-
ρον κρατηθὲν. ὥρμησε κατὰ τῶν τελωνῶν. Μετὰ
τοῦτο ὁ Ἰλλισβοροῦγος ἔβαλε στρατιώτας εἰς τὴν
Βοστονίαν νὰ προστατεύουν τοὺς τελώνας. Ἐνταυτῷ
δὲ νέον ψήφισμα τοῦ κοινοβουλίου εἰσήγαγε τὸν σκλη-
ρὸν νόμον Ἑρρίκου τοῦ Η' νὰ κρίνωνται εἰς τὴν Ἀγ-
γλίαν ἀδικήματα καθοσιώσεως γινόμενα ἐκτὸς τῆς
γἈγγλίας, καὶ οὕτως ἐψύχρανε καθ' ὑπερβολὴν τοὺς
ἀποίκους.

Σύμβαμα, τὸ ὁποῖον ἔγεινε κατὰ τὸν καιρὸν
τοῦτον, ἐπλήθυνε τὴν πικρίαν τῶν δύω φατριῶν.
Πολλαὶ ἐπαρχίαι, ἐξαιρέτως δὲ ἡ Μασσαχουσετία, εἶ-
χαν διορίσειν εἰς Λονδίνιον Διάκτορόν των τὸν περί-
φημον τυπογράφον Φραγκλῖνον. Ὁ ἀνὴρ οὗτος,



ὡπλισμένος μὲ εὐγλωττίαν, τῆς ὁποίας ἡ πειθὼ ἐστο-
λίζετο μὲ ἀφελῆ ἀγχίνοιαν, εἶχε περάσειν ζωὴν μα-
κρὰν, κοινωφελῆ, ἀφιερωμένην εἰς τὴν πολιτείαν καὶ
εἰς τὰς ἐπιστήμας, καὶ κατὰ τὰς τότε περιστάσεις
ἐπροστάτευσεν εἰς τὴν κυβέρνησιν τὰ δίκαια τῆς πα-
τρίδος του μὲ λόγον καὶ μὲ συγγραφάς*). Τώρα ἔπε-
σαν εἰς χεῖρας του αἱ ἀγγελίαι, τὰς ὁποίας ἔστελνεν
εἰς τὴν κυβέρνησιν ὁ ἔπαρχος τῆς Μασσαχουσετίας, Οὐ-
τιχινσὼν καὶ ὁ μετ' αὐτοῦ Ὀλιβιέρος. Ὅλαι εἶχαν
σκοπὸν νὰ στηρίξουν τὴν κυβέρνησιν εἰς τὸ νὰ μετα-
χειρισθῇ βίαν, καὶ νὰ κάμῃ ἀποτρόπαια προβλήμα-
τα. Ταύτας τὰς ἀγγελίας ἔστειλεν ὁ Φραγκλῖνος εἰς
τὴν Ἀμερικὴν, ὅπου ἐπροξένησαν μεγάλην ἀγανάκτη-
σιν, καὶ ἐνήργησαν δέησιν τῆς πολιτείας Μασσαχου-
σετίας πρὸς τὸν βασιλέα νὰ σηκώσῃ ἐκεῖθεν τὸν Οὐ-
τιχινσῶνα καὶ Ὀλιβιέρον. Εἰς τοῦτον τὸν καιρὸν
ἐκράχθη ὁ Φραγκλῖνος ἔμπροσθεν τοῦ μυστικοῦ βου-
λευτηρίου καὶ ἤκουσε πολλὰ ἄφιλα καὶ ὀνειδιστικά.
Ὁ βασιλικὸς ἐπίτροπος Βεδερβούρνιος τὸν ὠνόμασε
ταραχοποιὸν, καὶ ἐχθρὸν τῆς Ἀγγλίας πικρότατον
καὶ ἐπικινδυνότατον. Ὁ τρόπος οὗτος πρὸς ἄνδρα,
τὸν ὁποῖον ὁ Λὸρδ Χατάμιος κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ-
τον ὠνόμασε τιμὴν τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς ἀνθρωπό-
τητος, ὁ ὁποῖος ἐτιμᾶτο καὶ ἐπ' ἀληθείας ἐλατρεύε-
το ἀπὸ τὴν πατρίδα του, ἐπλήγωσε τὰς καρδίας τῶν
Ἀμερικανῶν βαθέως. Ἐπίστευαν τώρα οὗτοι, ὅτι τὸ
λειτουργεῖον ἀγαπᾷ νὰ τοὺς θεωρήσῃ ὡς ἀποστάτας,
διὰ νὰ τοὺς μεταχειρισθῇ ὡς τοιούτους. Ἀλλὰ κατὰ
τὸν αὐτὸν καιρὸν ἔκαμε τὸ λειτουργεῖον κίνημα, τὸ
ὁποῖον ἐφανέρονεν ἀσθένειαν καὶ μικροψυχίαν. Ὁ Λὸρδ
Νόρθιος, κορυφαῖος τῶν λειτουργῶν, ἐπρόβαλε κα-
τὰ τὴν 5 Μαρτίου 1770 νὰ καταργηθοῦν ὅλοι οἱ
διὰ τῆς διαταγῆς τοῦ 1767 ἔτους ἐπιταχθέντες φόροι.

*) Ἓν ἐκ τούτων τῶν συγγραμμάτων ἐπεγράφετο „Κανόνες νὰ
καταστήσῃ τις μικρὸν τὸ μέγα βασίλειον.“

Ἡ κινήσασα αὐτὸν εἰς τοῦτο αἰτία ἦτο, ὅτι οἱ πραγματευταὶ ἐξ αἰτίας τῶν παρουσῶν περιστάσεων εἶχαν στείλειν εἰς τὴν Ἀμερικὴν κατὰ τὸ 1769 ἔτος πραγματείας ὀλιγωτέρας κατὰ 747,000 λίτρας στερλιγγίους, καὶ ὅτι ἡ ἐκ τούτου ζημία τοῦ τελωνίου ἔγεινε πολλὰ αἰσθητή. Ἀλλὰ διὰ μίαν σύνδεσιν μετὰ τῆς ἑταιρείας τῆς Ἰνδικῆς, καὶ πρὸς συντήρησιν τῆς τιμῆς τοῦ βασιλείου, ἐπειδὴ ἡ μεταξὺ τῆς κυβερνήσεως καὶ τῶν Ἀμερικανῶν ἔρις δὲν ἀπέβλεπε τὸ μέγα ἢ μικρὸν τῶν δοσιμάτων, ἀλλὰ τὸ δίκαιον τοῦ νὰ τὰ ἐπιτάσσῃ, ἐβαστάχθη δόσιμον μικρὸν εἰς τὸ τέϊ, τρία πέγκια εἰς τὴν λίτραν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ αὐτὸς ὁ λειτουργὸς ἐκλονεῖτο μεταξὺ ἰσχυρογνωμίας καὶ ἐνδόσεως, ἤλπιζεν εἰς τὴν χαύνωσιν καὶ φιλοκέρδειαν τῶν ἀνθρωπίνων καρδιῶν. Τῳόντι δὲ εἰς τὰς νοτιωτέρας καὶ μέσας ἐπαρχίας ἔπαυσαν οἱ κατὰ τῆς μητροπόλεως ὁπλισμοὶ, καὶ ἐφέροντο πάλιν ἐκεῖ ἐμπορικαὶ πραγματεῖαι, παρεκτὸς τοῦ τέϊ. Μόνον ἡ Μασσαχουσετία, ἱδρυθεῖσα ἀπὸ Καθαριανοὺς, καὶ πάντοτε διαπρέπουσα εἰς τὴν φιλελευθερίαν, ἐβάσταξεν εἰς τὴν ἰσχύν της τὸ ἅπαξ διεγερθὲν πνεῦμα τῆς ἀντιστάσεως. Τὰ μέσα, τὰ ὁποῖα ἐμεταχειρίζετο ἡ κυβέρνησις διὰ νὰ τὴν δαμάσῃ, τὴν ἠρέθιζαν καὶ τὴν ἠγρίοναν περισσότερον.

Οἱ στρατιῶται, οἱ ὁποῖοι ἔστεκαν εἰς τὴν πόλιν Βοστονίαν, μισούμενοι γενικῶς, περιεπλέκοντο εἰς παντοτεινὰς λογομαχίας. Εἰς μίαν ἐξ αὐτῶν ἐσκοτώθησαν ὑπ' αὐτῶν τρεῖς ἄνθρωποι καὶ πολλοὶ ἐπληγώθησαν. Ἐκ τούτου ἐκατήντησεν ὅλη ἡ πόλις εἰς ταραχὴν, καὶ μόλις ἠδυνήθησαν οἱ ἄρχοντες νὰ ἐμποδίσωσι τὸ ἠρεθισμένον πλῆθος ἀπὸ μανιώδη τινὰ προσβολὴν κατὰ τῶν στρατιωτῶν. Οἱ δὲ νεκροὶ ἐφέρθησαν διὰ τῶν ἀγυιῶν μὲ πανηγυρικὴν πομπὴν, καὶ ἐτάφησαν μὲ ἐντιμότατον τρόπον· ἡ ἡμέρα τοῦ θανάτου των ἀπεφασίσθη πένθιμος ἑορτὴ, ἥτις ἔμελλε



νὰ ἑορτάζεται ἐτησίως καὶ νὰ ἀνάπτῃ εἰς τὰς καρδίας τὸ κατὰ τῆς βίας μῖσος καὶ τὴν ἀγάπην τῆς ἐλευθερίας.

Ὡσαύτως καὶ νέα ἄλλη διαταγὴ ἐνήργησε δυσμένειαν. Εἰς τὸ ἑξῆς ἐπροστάχθη νὰ μὴ λαμβάνωσι τοὺς μισθοὺς ἀπὸ τὰς ἐπαρχίας ὁ ἔπαρχος, οἱ κριταὶ καὶ οἱ λοιποὶ ἄρχοντες, καθὼς ἕως τώρα, ἀλλ' ἀμέσως ἀπὸ τοῦ στέμματος, διὰ νὰ εἶναι ὑποτεταγμένοι εἰς τὴν Ἀγγλικὴν κυβέρνησιν. Μὲ τοῦτον τὸν τρόπον ἤλπιζεν αὕτη νὰ ἐπαναφέρῃ τὸν κυματίζοντα ποταμὸν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν ἀρχαίαν τῆς ὑπακοῆς κλίνην. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ κράτος τῶν κυμάτων ἦτο εἰς ὑπερβολικὴν κίνησιν, δὲν ἐπροξένησε τὸ νέον πρόσχωμα τὴν ἐλπισθεῖσαν ἐνέργειαν, ἀλλ' ἔσυρε μᾶλλον τὴν πλημμύραν καὶ εἰς ἄλλας χώρας. Ἐξήγησις τῶν δικαίων, τὰ ὁποῖα εἶχαν οἱ ἄποικοι καθὸ ἄνθρωποι καὶ πολῖται καὶ χριστιανοὶ, ἐφάνη τερπνοτάτη εἰς τὰς θερμανθείσας καρδίας, καὶ μία ἀλληλογραφικὴ ἐπιτροπία τῆς Βοστονίας ἔγεινεν ὀχετὸς νὰ ἐξαπλώσῃ τὰ ἐκεῖ ἐπικρατοῦντα φρονήματα εἰς ὅλην τὴν χώραν.

Εἰς τοῦτο τὸ μεταξὺ ἡ ἀπαγορία τοῦ τέϊ καὶ ἡ λανθρεμπορία τούτου ἐσώραυσαν εἰς τὰς ἀποθήκας τῆς ἑταιρείας τῆς Ἰνδικῆς μέγα πλῆθος αὐτοῦ ἀπώλητον. Ἡ δευτέρα ἐπρόσφερεν εἰς τὴν κυβέρνησιν διπλοῦν τελώνιον ἐξαγωγῆς διὰ νὰ καταργήσῃ τὸ τῆς εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Ἀμερικήν. Ἡ κυβέρνησις ἀπέβαλε τὸν εὐτυχῆ τοῦτον καιρὸν διὰ νὰ καταπαύσῃ τὴν ἔριν, ἐπειδὴ ἤθελε νὰ νικήσῃ μὲ τὸ τῆς φορολογίας δίκαιόν της. Ἐξ ἐναντίας δὲ μὲ τὸ ὀνομαζόμενον Πρακτικὸν τοῦ τέϊ (1773) ἐκατάργησε τὸ τῆς ἐξαγωγῆς τελώνιον δι' ὅλον τὸ τέϊ, τὸ ὁποῖον ἐστέλλετο εἰς τὰς Ἀγγλικὰς ἀποικίας, καὶ ἤλπιζε τώρα μὲ τὴν μεγαλητέραν εὐθηνίαν του νὰ εὐκολύνῃ τὴν πώλησίν του.

Ἡ ἑταιρεία τῆς Ἰνδικῆς, ἥτις εἶχε συναγμένην τεράστιον μάζαν τεΐου, ἐπαρακινήθη ἐκ τούτου

νὰ ἐκβῇ ἀπὸ τὴν μέχρι τοῦδε συνήθειάν της νὰ δίδῃ τὸ τέϊ εἰς δημόσιον πρᾶσιν πρὸς τὸν καταβάλλοντα τὴν περισσοτέραν τιμὴν, καὶ νὰ τὸ πωλήσῃ διὰ λογαριασμόν της. Ἐφόρτωσε λοιπὸν διάφορα καράβια μὲ τέϊ διὰ Ἀμερικήν. Εἰς μὲν τὴν Ἀγγλίαν ἐ ψ έ γ ε τ ο τὸ ἔργον ὡς κακὸς λογαριασμὸς κέρδους· εἰς δὲ τὴν Ἀμερικὴν ἐ μ ι σ ε ῖ τ ο ὡς δολίως γενόμενον σχέδιον. Ἡ ἑταιρεία, καθ' ἑαυτὴν ἀντικείμενον φθόνου, ἐφάνη τώρα, ὁπότε ἦτο ἐντελῶς εἰς τὴν ἐξουσίαν τῆς κυβερνήσεως, ὡς ὄργανον νὰ ἐκτελέσῃ μισητὸν νόμον· οἱ διάκτοροί της ἐθεωροῦντο ὡς ὑπουργοὶ ἐκείνης τῆς ἐχθικῆς δυναστείας, μὲ τὴν ὁποίαν ἠγωνίζοντο ἀδιακρίτως ἐκ πολλοῦ, καὶ ἠχθρεύοντο ἀπὸ τοὺς πολυαρίθμους μυστικοὺς καὶ φανεροὺς τεϊπώλους. Διὰ τοῦτο ἤρχισαν εἰς τὴν Ἀμερικὴν νὰ λαμβάνωσιν ἐναντία μέτρα καὶ νὰ ἐμποδίζουν τὴν ἐκφόρτωσιν μὲ ὅλους τοὺς δυνατοὺς τρόπους. Ἐφημερίδες καὶ διακηρύξεις παρώτρυναν τὸν λαὸν νὰ μὴ ἀφήσουν τὰ καράβια ταῦτα εἰς τοὺς λιμένας, ἐπειδὴ φέρουσι τὰ δεσμὰ καὶ τὰς ἁλύσεις, τὰς ὁποίας ἐχάλκευσε δι' αὐτοὺς ἡ μεγάλη Βρετανία· εἰς ὅλους ἐφοβερίζετο τρομερὰ ἐκδίκησις, ἐὰν ἤθελαν τὰ βοηθήσουν καθ' ὁποιονδήποτε τρόπον. Καροβοκύριοι τινὲς ὑπέστρεψαν ὀπίσω μὲ τὰ φορτία των, ἀφοῦ ἐγνώρισαν τὴν διάθεσιν τοῦ λαοῦ· εἰς δὲ τὴν Βοστονίαν πλῆθος ἐνόπλων ἀνθρώπων, ἐνδυμένων μὲ ἱμάτια Ἰνδῶν, ἀνέβησαν τὴν 18 Δεκεμ. 1773 εἰς τὰ καράβια, καὶ ἔῤῥιψαν ὅλον τὸ τέϊ εἰς τὴν θάλασσαν, 18,000 λίτρας.

Διὰ τόσην ἀντίθεσιν ἐνόμιζεν ἡ κυβέρνησις, ὅτι ἐχρεώστει νὰ τιμωρήσῃ αὐστηρῶς τὴν Μασσαχουσετίαν. Ἐδιάταξε νέον πολίτευμα διὰ τὴν ἐπαρχίαν ταύτην. Ὁ βασιλεὺς ἢ ὁ ἔπαρχός της νὰ ὀνομάζῃ τοὺς κριτὰς καὶ ἄρχοντας ἢ Σερίφους· οὗτοι δὲ νὰ μὴ συγκαλῶσιν συνέλευσιν χωρὶς συγκατάθεσιν τοῦ ἐπάρχου. Προσέτι ἐπροστάχθη, πᾶς ἄρχων, ὅς τις εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ τῆς εἰσπράξεως νόμου ἤθελε



κατηγορηθῆν φονεὺς, νὰ κρίνεται εἰς ἄλλην ἐπαρχίαν ἢ εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Μὲ τρίτον ψήφισμα τοῦ κοινοβουλίου, ὀνομασθὲν Κουεβὲκ-ψήφισμα, ἐξητάθησαν τὰ σύνορα τῆς Κανάδας μὲ ζημίαν τῶν παλαιῶν ἀποικιῶν, καὶ εἰς τὴν ἐπαρχίον ταύτην, ἥτις μέχρι τοῦδε ἐκυβερνᾶτο μόνον μὲ βασιλικὰς διαταγὰς, εἰσήχθη πολίτευμα διάφορον τοῦ τῆς Ἀγγλίας, τὸ ὁποῖον οἱ Ἀμερικανοὶ ἐξήγουν οὕτως, ὡς νὰ ἔμελλεν ἡ εὐπειθὴς αὕτη ἐπαρχία νὰ χρησιμεύῃ ὡς χαλινὸς διὰ τὰς ἐπιλοίπους *).

Ἡ ἀντίθεσις δὲν ἦτο εὐχαριστημένη μὲ τούτους τοὺς νόμους· ἐξαιρέτως ὡμίλησε κατ' αὐτῶν ὁ Βούρκιος μὲ δεινότητα. „Θέλετε ἀρχίσειν ταύτην τὴν ἡμέραν τὸν ὄλεθρόν σας,“ εἶπεν ἄλλο μέλος τῆς ἀντιθέσεως εἰς τὸ τέλος τοῦ λόγου του. Καὶ ὅμως ἀπεφασίσθη ὡς ἀναγκαία ἡ ἔμφραξις τοῦ λιμένος τῆς Βοστονίας, καὶ ἡ ἐκτέλεσίς του ἐπροστάχθη εἰς τὸν ἀναγορευθέντα ἀντὶ τοῦ Οὐτιχινσῶνος ἔπαρχον, τὸν στρατηγὸν Γάγην. Καθόλου δὲ ἔκλινε καὶ ἡ κοινὴ γνώμη εἰς τὰ αὐστηρὰ μέσα, καὶ ἡ ἀντίθεσις εἰς τὸ βουλευτήριον ἦτο μικρὰ κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον, ὅσον ἦτο μεγάλη εἰς τὴν Ἀμερικήν.

Ἐκεῖ ἐκοινοποιήθη τὸ περὶ ἐμφράξεως τοῦ λιμένος ψήφισμα τοῦ κοινοβουλίου εἰς τοὺς δρόμους μὲ χαρτία μαυρισμένα εἰς τὸ περιθώριον. Ἐξέδωκαν διακηρύξεις εἰς ὅλας τὰς ἐπαρχίας νὰ κόψωσι πᾶσαν ἐμπορικὴν κοινωνίαν μὲ τὴν μητρόπολιν, ἕως οὗ νὰ καταργηθῇ τὸ περὶ τοῦ λιμένος τῆς Βοστονίας ψήφισμα. Πανταχοῦ ἐδείχθησαν πρόθυμοι. Κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς Βιργινίας ἐδιώρισαν τὴν 17 Ἰουνίου, ὁπότε ἔμελλε νὰ ἐκτελεσθῇ τὸ κατὰ τῆς Βοστονίας ψήφισμα, ἡμέραν μετανοίας καὶ προσευχῆς. Εἰς Νεο-

*) Εἰς Κανάδαν διετάχθη νομοθετικὴ βουλὴ, ἀναγορευομένη ὅλως ἀπὸ τὸν θρόνον, μὲ ἄδειαν νὰ συμβουλεύωσιν εἰς αὐτὴν καὶ Καθολικοί. Οἱ Γαλλικοὶ νόμοι ἐβαστάχθησαν, μόνον εἰς ποινίμους ὑποθέσεις, ἔπρεπε νὰ εἶναι ἐνώμοτοι. Τὸ Καθολικὸν ἱερατεῖον ἀπελάμβανε πάλιν τὰς δεκάτας του.

πόρτιον τῆς Ῥοδοισλανδίας διεσκορπίσθη σφοδρὸν σύγγραμμα μὲ τίτλον: „Θάνατος ἢ ὁμόνοια.“ Εἰς αὐτὸ ἐπαριστάνετο ἡ κατάστασις τῆς Βοστονίας ὡς πολιορκία, καὶ ὡς ἄμεσος ἐχθρικὴ προσβολὴ καθ' ὅλων τῶν ἐπαρχιῶν. „Οἱ στρατοὶ τῆς δεσποτείας, ἔλεγεν, ἀνοίγουν τώρα τοὺς ὀχετοὺς διὰ νὰ πνίξουν τὰ ὀχυρώματα τῆς ἐλευθερίας μας· τίποτ' ἄλλο δὲν δύναται νὰ μᾶς σώσῃ εἰμὴ σταθερότης καὶ ὁμόνοια.“

Πρὸς στερέωσιν τῆς ὁμονοίας ταύτης ἐσχηματίσθη σύνοδος ἀντιπροσώπων ὅλων τῶν ἐπαρχιῶν, τῆς ὁποίας αἱ διὰ τῶν πλειοτέρων ψήφων γενόμεναι ἀποφάσεις ἐδιωρίσθη νὰ ἔχουν γενικὸν κῦρος. Ἡ σύνοδος αὕτη συνῆλθεν εἰς τὴν Φιλαδέλφειαν (4 Σεπτ. 1774), καὶ τὸ αἴσθημα τῶν ἡνωμένων δυνάμεών της ἐξεφράσθη ζωηρότατα εἰς τὰς ἐφεξῆς διαταγάς. Ἀπὸ 1 Δεκ. νὰ μὴ εἰσάγωνται πλέον Ἀγγλικαὶ πραγματεῖαι καὶ προϊόντα ἐκ τῶν Ἀγγλικῶν νήσων τῶν δυτικῶν Ἰνδιῶν. Ἀπὸ 10 Σεπτ. 1775, νὰ παύσῃ πᾶσα ἐξαγωγὴ ἀπὸ τὴν Ἀμερικὴν διὰ τὴν Ἀγγλίαν. Μετὰ τούτων καὶ ὀκτὼ ἄλλων διαταγῶν, αἱ ὁποῖαι ἐνεθάῤῥυναν τὴν ἐσωτερικὴν δοσιληψίαν, ἐξέδωκαν καὶ ἐπιστολὰς πρὸς τὸν βασιλέα, πρὸς τὸν Ἀγγλικὸν λαὸν, πρὸς τὸν Ἀμερικανὸν λαὸν καὶ πρὸς τὴν ἐπαρχίαν Καναδᾶν. Ὅλαι ἦσαν γραμμέναι μὲ δεινότητα καὶ εὐφυΐαν. Μὲ ἐξαίρετον τέχνην ἐσυντάχθη ἡ πρὸς τοὺς Γάλλους κατοίκους τῆς Καναδᾶς ἐπιστολή. Ἐπροσπάθησαν νὰ ἀποδείξουν εἰς αὐτοὺς, ὅτι τὸ Κουεβὲκ-ψήφισμα αὐτοὺς κυρίως καθυπέταξεν εἰς αὐτογνωμονικὴν ἐξουσίαν Ἀπηρίθμουν τὰς ὠφελείας τῆς τῶν Ἄγγλων πολιτικῆς συντάξεως, καὶ εἰσέφεραν τὸν συμπατριώτην των Μοντέσκιον λαλοῦντα, ὡς ἐρωτώμενον ὑπ' αὐτῶν περὶ ἐλευθερίας καὶ δουλείας. Ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀποδιώξωσι τοῦτο τὸ πλησιάζον κακὸν ἀπέδειξαν εἰς τὴν πρὸς τὰς ἀποικίας ἐπιστολὴν ἀναλύοντες τεχνικῶς τὰ μέχρι τοῦδε ψηφίσματα τοῦ κοινοβουλίου, ὅτι ὅλα ἀποβλέπουσιν εἰς ὑποδούλωσιν τῆς Ἀμερικῆς. Ἐκ τούτων τῶν ταραχῶν ὑφάνετο πάντοτε περισσότερον ὁ βρασμὸς καὶ ἡ ἐπανάστασις.



Τὸ νέον πολιτικὸν σύνταγμα δὲν ἠδύνατο νὰ ἐμβῇ εἰς πρᾶξιν. Πολλοὶ, ἐκ τῶν ἀναγορευθέντων ἑταίρων τοῦ βουλευτηρίου, δὲν ἠθέλησαν νὰ ἐμβῶσι· καὶ οἱ ἐμβάντες ἠναγκάσθησαν μὲ φοβερισμοὺς καὶ ὕβρεις νὰ παραιτηθῶσιν· ἡ δικαιοδοσία ἔπαυσεν, ἐπειδὴ οἱ ὡρκισμένοι δὲν ἠθέλησαν νὰ ὁρκισθῶσιν εἰς τοὺς νέους κριτάς. Ὅταν ὁ Γάγης, ὅς τις δὲν ἐτόλμα νὰ ἐνοικίσῃ τοὺς Ἀγγλικοὺς στρατιώτας εἰς πολιτῶν οἴκους, ἠθέλησε νὰ κτίσῃ καλύβας δι' αὐτοὺς, δὲν ἠδύνατο νὰ εὕρῃ κτίστας, καὶ ἡ ἀρχίσασα οἰκοδομὴ ἐμποδίσθη μὲ βίαν τοῦ λαοῦ. Παρὰ θέλησιν τοῦ ἐπάρχου ἐσυνάχθησαν οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Μασσαχουσετίας, καὶ ἔστειλαν πρὸς αὐτὸν ἰσχυρὸν γράμμα. Ἡτοιμάσθησαν νὰ κάμουν βιαστικὴν προσβολὴν, ἐνῷ ἐγύμναζαν τοὺς νέους εἰς τὰ ὅπλα καὶ ἐσύναζαν τὰ χρειώδη τοῦ πολέμου, καὶ μάλιστα ὅταν ἔφθασεν ἡ ἀγγελία νέου ψηφίσματος τοῦ κοινοβουλίου, διὰ τοῦ ὁποίου ἀπηγορεύετο ἡ τῶν ὅπλων ἐξαγωγὴ ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν. Διὰ τοῦτο εἰς τὴν νέαν Ἀμφίραν ἐξουσίασαν τὸ φρούριον Βιλέλμον καὶ τὰ εἰς αὐτὸ ὅπλα. Ἔκαμαν ἑτοιμασίας διὰ νὰ κατασκευάζουν πυροκονίαν καὶ χάλυβα. Ἐνῷ λοιπὸν αἱ ἑτοιμασίαι τοῦ ἑνὸς μέρους ἐγέννων τὰς τοῦ ἑτέρου, καὶ ὁ Ἄγγλος στρατηγὸς ἤθελε νὰ κρημνίσῃ ἀποθήκην τῆς Κογκορδίας καὶ νὰ φυλακώσῃ τοὺς κορυφαίους τῆς ἐναντίας φατρίας εἰς τοῦτον τὸν τόπον, συνέπεσεν εἰς τὸν ἐκεῖσε φέροντα δρόμον τὴν 18 Ἀπριλ. 1775 ἡ πρώτη μάχη πλησίον Λαξιγατῶνος, ὅπου ἐχύθη τὸ πρῶτον αἷμα καὶ „ἠνοίχθη πληγὴ, ἥτις δὲν ἰατρεύετο εὐκόλως· πληγὴ κακοῦργος, ἥτις ἐφοβέριζε νὰ ἀφανίσῃ ὅλον τὸ σῶμα.“

Κατήντησαν λοιπὸν τὰ πράγματα εἰς τοῦτο ὥστε τὸ περὶ τοῦ δικαίου ζήτημα ἔπρεπε νὰ τὸ λύσωσι τὰ ὅπλα. Τὸ λειτουργεῖον, ἐὰν καὶ δὲν ἐπεθύμει, δὲν ἐφοβεῖτο ὅμως ταύτην τὴν λύσιν· ἐξ ἐναντίας δὲ

ἡ ἀντίθεσις ἀπέδειξε τὸ πολυδάπανον καὶ δυσκατόρθωτον τοιούτου ἀπομακρυσμένου πολέμου· ἀπέδειξε τὸ ἀδύνατον τῆς ὑποδουλώσεως τῶν ἀποικιῶν ἤ, ἂν ὑποδουλωθῶσιν ἴσως, τῆς βαστάξεώς των χωρὶς δαπανηρότατα μέσα· ἀπέδειξε τὸ οὐδαμινὸν τῶν σκοπῶν νὰ ἀπολαύσουν εἰσοδήματα, καὶ τὸ μέγα κακόν, ὅτι ἔφθειραν τὰ μέχρι τοῦδε διὰ τῆς ἐμπορίας ἀποκτώμενα βέβαια κέρδη· ἀπέδειξε τὰ κακὰ ἀγῶνος, τὸν ὁποῖον ἡ συγγένεια τῶν ἀγωνιζομένων ἀναδεικνύει ἐμφύλιον πόλεμον.

Οἱ λόγοι οὗτοι ἠκούσθησαν πάλιν ἀπὸ τὸ νέον κοινοβούλιον 1775. Ὁ Βούρκιος ἐξετύλιξεν ὅλον τὸ πλήρωμα τῆς εὐγλωττίας του διὰ νὰ δείξῃ ψηλαφητὰς τὰς παντοδαπὰς σχέσεις τούτου τοῦ πράγματος. Ὁ διὰ γῆρας καὶ ἀῤῥωστίαν ἀδυνατισμένος Λόρδ Χατάμιος ἐφάνη μετὰ μακρὰν ἀπουσίαν εἰς τὸ κοινοβούλιον πάλιν, καὶ στηριχθεὶς εἰς τράπεζαν, ἐξέχεεν ἀκόμη μίαν φορὰν ὅλον τὸ πῦρ τῆς εὐγλωττίας του: „Μιλόρδοι, εἶπεν, ὅσον εἶναι δυνατὸν νὰ σᾶς σύρω ἐγὼ ὅλους μὲ ταύτην τὴν βακτηρίαν ἔμπροσθέν μου, τόσον εἶναι ἀδύνατον νὰ κυριευθῇ ἡ Ἀμερική.“ Ἀλλ' οἱ λειτουργοὶ ἤθελαν νὰ ἴδωσι τὴν Ἀμερικὴν ὑπὸ τοὺς πόδας των, καὶ τὸ κοινοβούλιον προϋπήντησε τὴν ἐπιθυμίαν των. Διὰ ψηφίσματος ἀπηγορεύθη εἰς τὰς δεκατρεῖς ἐπαρχίας πᾶν συνάλλαγμα μὲ τὴν Ἀγγλίαν, ἐδιακηρύχθη ὅτι τὰ κτήματά των πίπτουσιν εἰς τοὺς πειρατὰς (ἄρχοντας τῶν καραβίων τῆς Μεγαλειότητός του), καὶ τελευταῖον (Ὀκτ. 1775) ἐμισθώθησαν καὶ νέα στρατεύματα μὲ πρόφασιν νὰ μὴ ἀποσπασθῇ ἡ βιομηχανία ἀπὸ πολλὰς χεῖρας. Οἱ ἡγεμόνες τοῦ Βρουνσουΐκου καὶ τοῦ Καστέλου τῶν Κάτων παρέδωκαν 10,000 στρατιώτας μὲ μισθὸν εἰς τοὺς Ἄγγλους, καὶ μὲ μισθὸν ἐσύναξεν ἡ κυβέρνησις καὶ ἱκανὸν ἄλλο στῖφος ἀπὸ τὴν Ἀννοβέραν.

---

1830, Αὐγούστου 7.